FR. TOLETI
CORDVBENSIS
E SOCIETATE
IESV,

S. R. E. PRESBYTERI CARD.
Tit. S. Mariæ Transpontinæ.

IN SACROSANCTVM IOANNIS EVANGELIVM
COMMENTARII.

ADIECTI SVNT TRES INDICES, VNVS RERVM
Alter eorum ſcripturæ locorum, qui vel ex profeſſo, vel obiter explicantur:
tertius hæreſum, quæ in hoc volumine confutantur.

BRIXIAE,
Apud Societatem Brixienſem. M. DCIII.
De conſenſu Superiorum.

BEATISSIMO
SANCTISSIMOQVE
PATRI SIXTO V.
PONT. MAX.

FRANCISCVS TOLETVS.

VNDEVIGESIMVS iam agitur annus BEATISSIME PATER ex quo in Apoſtolicum Palatium tranſlatus à ſcholis, in quibus theologiam publice profitebar, grauem hanc & laborioſam de rebus diuinis concionandi prouinciam vtcunque ſuſtineo: ac proinde neceſſario in ſacroſancta vtriuſque paginæ volumina quàm accuratiſsimè perlegenda: necnon veterum æquè, ac recentiorum libros tùm Græcorum, tùm Latinorum, ſummo ſtudio peruoluendos incumbo. Quod ego dum facio, multa me interea ſcripſiſſe, & ad veteris pariter ac noui teſtamenti præcipuas partes adnotaſſe fa[illegible] nihil tamen minus fore cogitabam, quàm vt ea, quæ mihi pri[illegible] pſeram, in manus hominum aliquando peruenirent; neq[illegible] poſt tam multa doctiſsimorum hominum ſcripta, aut ali[illegible] neceſſaria, aut omnino digna credebam, quæ in lucem pr[illegible] quid vero edendum eſſet, ſtatueram ab ijs maxime ordiri, q[illegible] ſcholaſtica Theologia conſcripſeram; fecerunt tamen multi [illegible] dicio & auctoritate viri, non aſsidua tantùm exhortatione, ſed qu[illegible] diano fere conuicio, vt ſententiam mutarem: putabant enim fore, ſi, quæ diuturna commentatione, ac ſtudio in ſacros libros notata habebam, paulo accuratius deſcripta in commentariorum ordinem redegiſſem; vt eius rei ad communem multorum vſum, atque adeo ad publicam rem Eccleſiæ, non modica (vt illi quidem dicebant) vtilitas permaneret: Hanc ſi diutius hominibus inuiderem, nec religioſe,

nec pie, & susceptæ vitæ rationi parum congruenter esse facturum. Ego quamquam in hisce meis laboribus non tantùm esse momenti existimabam, malui tamen sententiam mutare, quàm dum in suscepto consilio perseuero, parum talibus viris obsequens, & in retinendo animi proposito pertinax potius, ac durus, quàm constans iudicari. Dum igitur ad rem animum adijcio, primùm mihi Ioannis Euangelium occurrit; quod, tùm ob rerum altitudinem & difficultatem; tùm ob verborum obscuritatem, accurata & diligenti explicatione indigere videbatur: qua in re quantum præstiterim, iudicabunt qui legent. Hoc quidem affirmare possum, me multum in ea laboris, multum studij, plurimum temporis insumpsisse. Cæterum quale quale opus euasit, tibi in primis, ac tuo homini P. B. multis de causis dicandum fuit. Primùm, vt re ipsa omnibus testatum esset, nihil me penitus ex meis scriptis probatum cuiquam esse velle, nisi tuo prius iudicio, & istius sanctissime sedis sententia probaretur: quidem ad res huiusmodi iudicandas, quamuis illa in te auctoritas non esset, quam Deus optimus Maximus summam esse voluit, tamen ea præcellis rerum diuinarum cognitione, assiduo quodam studio, & incredibili ingenij magnitudine comparata, vt opus Theologicis mysterijs plenissimum nulli potius, quam tibi, hoc est summo & acutissimo Theologo offerendum esset. Verùm hæc fortasse ratio communis mihi cum cæteris videri potest: illa peculiaris est, quòd non publico tantum nostræ societatis nomine (quam suo instituto tibi deuinctam singulari benignitate tueris) sed Beatitudini tuæ etiam priuatim multis acceptis à te beneficijs obstrictus, grati animi quoquo modo significandi commodiorem in præsentia rationem nullam omnino reperiebam. Atque hoc munus non iniucundum Beatitudini tuę, nec ingratum futurum, vel ex eo etiam facile conijcio, quod multa in hoc opere agnosces, quæ in meis concionibus tanta assiduitate audisti; vt toto hoc [illegible]iam triēnio ab ijs, nec te maximę, & grauissimę occupationes tuę, [illegible] interdum, & infirma valetudo auocare potuerint; vt non [illegible]iæ cuiusdam pietatis populo Christiano exemplum præ[illegible] aperte etiam ostenderis, in audiendo Dei verbo non te [illegible]onatoris eloquentiam in dicendo, quàm ipsius verbi præ[illegible] veritatemque requirere. Quod reliquum est, Deum omni[illegible]tem, cuius personam sustines in terris, enixe precor, vt ecclesiæ [illegible] sanctæ Beatitudinem tuam difficillimis hisce temporibus quàm diutissimè tueatur incolumem.

FRAN-

FRANCISCVS RODERICVS E SOCIETATE IESV LECTORI.

CVM & mandato superiorum & rogatu ipsius Patris Francisci Toleti, hoc eius opus in Ioannis Euangelium perlegerem quadam obseruaui quæ si in hoc libri initio apponerentur, aliquid lucis etiam cæteris allatura credidi. Primum autem illud est auctorem ne vel legentibus tædium, vel doctrinæ ipsi confusionem afferret & obscuritatem, sic opus hoc distribuisse, vt priori loco commentarium, deinde annotationes apponeret. Ac commentarius quidem nudam ac simplicem ipsorum verborum interpretationem continet, vt si quis relictis aliis sensum tantum cuiusque loci desideret, eum ad manum habere possit. In annotationibus autem quæ semper circa proxime præcedentia verba versantur complura afferuntur, alia quæ ad variam multiplicemque eruditionem, vel sanctorum Patrum intelligentiam, vel etiam errorum confutationem pertinent. Quibus etiam non pauca sæpe aspersa sunt ad mores spectantia, idque potissimum ad concionatorum vsum, quæ quidem vt vere dicam, auctor inuitus addidit, quòd alienum à scripturæ interprete iudicaret concionum materiam immiscere: sed tamen fecit compulsus & pene coactus amicorum precibus, in qua re ei persuadenda me quoque ipsum & aliquid elaborasse, & aliquid effecisse non diffiteor. Porro in annotationibus ipsis quid tractetur breuis postilla seu summa vniuscuiusque initio ad marginem affixa, indicat. Insuper quæ vel ex sacræ scripturę, vel antiquorum Patrum fontibus hausta sunt, quę quidem sunt multa, eorum loca diligentissimè ac verissimè afferuntur. Recentiorum autem, melius auctori visum est, & vt in tali libro aptius, nullam omnino mentionem facere, sed eorum sententias si quæ incidant, tacitis nominibus adducere. Cæterum nec illud quidem omittendum illum etsi quamplurima & nouo & magno labore conquisita, & omnino notata, vel etiam admiratione dignissima afferat, eam tamen vbique seruare: tum grauitatem, tum modestiam, vt nihil propterea sibi arroget, aut sua venditet: hoc vno contentus, si hic eius labor Dei gloriæ & communi seruiat vtilitati: mihi tamen visum est de hoc etiam ipso lectorem admonere, ne idcirco segnius hoc opus percurrens, minorem perciperet vtilitatem, sed potius eam attentionem studiumque adhiberet, quod merito tantæ lucubrationi debetur.

PRI-

PRIVILEGIVM
SVMMI PONTIFICIS.
SIXTVS PAPA QVINTVS
AD PERPETVAM REI MEMORIAM.

CVm publice multũ interſit,& nos ob cauſam valde cupiamus,vt Commentatia illa cum Annotationibus in Diui Ioannis Euangelium, in Epiſtolam Pauli ad Romanos,& Summa caſuum conſcientiæ;quæ dilectus filius Franciſcus Toletus Presbyter Societatis IESV Theologus noſter nuper confecit, quàm diligentiſſimè fieri poſſit typis excudantur;& nec à quoquam ſeu negligentia,ſeu malitia mendis deformari,aut aliter deprauari poſſit: ac præterea indemnitati eorum, quibus ille hoc imprimendi negocium dederit prouidere volentes. Motu proprio, & ex certa noſtra ſcientia; omnibus Chriſti fidelibus, præſertim librorum Impreſſoribus,ac Bibliopolis quouis nomine nuncupatis,tam in Vrbe,& illius diſtrictu,ac ſtatu,& ditione temporali nobis & S.R.Eccleſiæ mediatè vel immediatè ſubiecta,quàm etiam per totam Italiam, & extra eam vbiuis gentium ac locorum conſtitutis, ſub excommunicationis maioris latæ ſententiæ pœna,à qua niſi a nobis,vel Romano Pontifice,prçterquam in mortis articulo, abſolui poſſint; ac etiam quingentorum ducatorum auri de camera,pro vna eidem cameræ Apoſtolicæ,pro alia Accuſatori,& pro reliqua tertijs partibus Impreſſoribus ab ipſo Franciſco Commentariorum autore deputatis, ſeu deputandis,vel eorum hæredibus,aut ab eis cauſam habentibus: necnon amiſſionis huiuſmodi typorum,& librorum in totum eiſdem Autoris Impreſſoribus applicandis pœnis,auctoritate Apoſtolica tenore præſentium interdicimus, & inhibemus; ne per viginti annos a data præſentium computandos,Commentaria prædicta cum Annotationibus,vt præfertur,aut illorum partem,etiam quocunque alio idiomate inuerſa,abſque licentia Impreſſorum a dicto Franciſco pro tempore deputatorum imprimere,aut impreſſa vendere,ſeu venalia tenere audeant,vel præſumant. Mandãtes vniuerſis & ſingulis venerabilibus fratribus Patriarchis,Archiepiſcopis,Epiſcopis,& alijs locorum Ordinarijs,eorumq; Vicarijs, ſeu officialibus,in ſpiritualibus, generalibus,ac in dicto ſtatu noſtro Eccleſiaſtico Legatis,Vicelegatis,Gubernatoribus, Poteſtatibus, & alijs officialibus,vt quando,& quoties pro parte dictorum Impreſſorum a dicto Franciſco autore deputatorum requiſiti fuerint,prçmiſſa contra inobedientes exequantur,& obſeruari faciant; inuocato etiam ad hoc,ſi [illegible] fuerit,auxilio brachij ſecularis.Non obſtantibus conſtitutionibus & ordina-[illegible]busApoſtolicis,ac ſtatutis & conſuetudinibus,iuramento,confirmatione Apo[illegible]ica, vel quauis firmitate alia roboratis; priuilegijs quoque, indultis, & litteris Apoſtolicis quibuſuis perſonis quomodolibet conceſſis,& confirmatis.Quibus omnibus illorum tenores,ac ſi ad verbum inſererẽtur præſentibus pro ſufficienter expreſſis habentes, hac vice duntaxat ſpecialiter,& expreſſe derogamus, cæterisque contrarijs quibuſcunque. Volumus autem, vt præſentium exemplis, etiam in ipſis voluminibus impreſſis,eadem vbique fides habeatur,quæ ipſis præſentibus haberetur ſi forent exhibitæ,vel oſtenſæ. Dat.Romæ apud Sanctum Petrum ſub Annulo Piſcatoris,die XI.Nouembris, M. D. LXXXVII. Pontificatus noſtri Anno tertio.

Tho Thom.Gualterutius.

Dictus D. Franciſcus Toletus, conceſſit facultatem Ioanni Baptiſtæ Regnauld, hæc Commentaria in D.Ioannis Euangelium imprimendi 17.Octobr 1588.

SVMMA PRIVILEGII
REGIS ET SVPERIORVM SOCIETATIS IESV.

LVDOVICVS Richeomus Prouincialis Collegiorum Societatis IESV in Prouinciam Lugdunensi, iuxta priuilegium eidem Societati, à Rege Christianissimo HENRICO III die 10. mensis Maij, anni 1583. concessum (quo Bibliopolis omnibus prohibetur, ne libros ab eiusdem Societatis hominibus compositos, absque illorum permissione imprimant) permittit Ioanni Baptistæ Regnauld Lugdunensi Bibliopolæ, vt, D. FRANCISCI TOLETI eiusdem Societatis opus, cui titulus est *Commentariorum in Sacrosanctum Ioannis Euangelium.* ad octo proximos annos imprimere ac libere diuendere posit.

Datum Lugduni die 30. Decemb. 1587.

RICHEOMVS.

ARGVMENTVM.

IOANNES Iacobi maioris frater, Zebedei filius, à vico Bethsaida Galilææ regionis, arte piscator, Discipulus à Domino inter primos electus; vnà cum cæteris vndecim Apostolus creatus, Euangelium vltimus omnium scripsit. Hic cum in tria aliorum Euangelia, quę à quibusdam fidelibus ad ipsum allata erant, incidisset, vidissetque hos tres in eo maxime sermone versatos, qui de Saluatoris erat humnitate, dogmata vero de eius diuinitate prætermisisse, ipsa quidem Euangelia admiratus laudauit veraque eós, & digna fide dixisse testatus est, ipse vero diuino motus spiritu de diuina Christi natura plura scribere, & quæ ab alijs præterita fuerant, enarrare decreuit. Hoc enim propter illius temporis hæreses, maxime Cherinthi diuinitatem Christi negantis, purumque hominem, qui à Ioseph & Maria initium accepisset, affirmantis, necessarium iudicauit. Multis annis post captam Hierosolymam, fide iam patescente, capacioribusque fidelibus effectis ac multiplicatis, Euangelium in Asia conscripsit; id in causa fuit, cur altiora dogmata; & secretiorem doctrinam traderet, eaque ratione motus tandiu Euangelium hoc edere in lucem differret. Minus quàm cęteri Euangelistæ Gracè locutus est; Hebraicis phrasibus abundat, vnde fit, vt Hebraici sermonis peritia, non minus quàm Græci ad sensum sententiarum assequendum sit necessaria. Sunt autem duo alia in hoc Euangelio attendenda. Vnum est maximam vim in particulis causalibus, illatiuis continuatiuis, cæterisque eiusmodi esse positam, vt interdum vna particula integrum sententiæ sensum contineat, & ostendat. Alterum est in enarrandis Christi sermonibus, & concionibus, quod huic Euangelistæ maxime familiare ac proprium est, non omnes aut integras semper sententias, vti à Domino habitæ sunt, sed quæ præcipua, & ad rem maxime facere videbantur Ioannem descripsisse, & velut in epilogum redigisse, vt in ijs Christus agnosceretur. Hinc videre licet nonnunquam in eis connectendis, ac copulandis difficultatem, vt sibi non cohærere prima facie videntur, quæ re vera multum consona, & cohærentia sunt. Hæc omnia in ipsa pertractatione manifesta fient.

A # DOCTORIS D

FRANCISCI TOLETI

E SOCIETATE IESV

IN SACROSANCT. IOANNIS EVANGELIVM COMMENTARII.

CAPVT PRIMVM.

IN principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, &
Deus erat verbum. Hoc erat in principio apud Deum.
Omnia per ipsum facta sunt: & sine ipso factum est nihil,
quod factum est. In ipso vita erat, & vita erat lux homi-
num, & lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non com-
B prehenderunt. Fuit homo missus à Deo, cui nomen erat E
Ioannes. Hic venit in testimonium, vt testimonium per-
hiberet de lumine, vt omnes crederent per illum. Non erat ille lux: sed vt
testimonium perhiberet de lumine. Erat lux vera, quæ illuminat omnem
hominem venientem in hunc mundum. In mundo erat, & mundus per ip-
sum factus est, & mundus eum non cognouit. In propria venit: & sui eum
non receperunt. Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem
filios Dei fieri, his qui credunt in nomine eius: qui non ex sanguinibus, ne-
que ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt. ET
VERBVM CARO FACTVM EST: & habitauit in nobis (& vidi-
mus gloriam eius, gloriam quasi vnigeniti à patre) plenum gratiæ & veri-
tatis. Ioannes testimonium perhibet de ipso, & clamat dicens: Hic erat
quem dixi, Qui post me venturus est, ante me factus est: quia prior me erat.
Et de plenitudine eius, nos omnes accepimus, & gratiam pro gratia. Quia
lex per Moysen data est, gratia & veritas per Iesum Christum facta est.
C Deum nemo vidit vnquam. Vnigenitus filius, qui est in sinu patris, ipse F
enarrauit. Et hoc est testimonium Ioannis, quando miserunt Iudæi ab Ie-
rosolymis Sacerdotes & Leuitas ad eum, vt interrogarent eum; Tu quis es?
Et confessus est, & non negauit. Et confessus est, Quia non sum ego Chri-
stus. Et interrogauerunt eum: Quid ergo? Elias es tu? Et dixit, non sum,
Propheta es tu? Et respondit: Non. Dixerunt ergo ei: Quis es? vt respon-
sum demus his, qui miserunt nos. Quid dicis de teipso? Ait: Ego vox cla-
mantis in deserto, dirigite viam Domini, sicut dixit Isaias Propheta. Et qui
missi fuerant, erant ex Pharisæis. Et interrogauerunt eum, & dixerunt ei:
Quid ergo baptizas, si tu non es Christus, neque Elias, neque Propheta?
Respondit eis Ioannes, dicens: Ego baptizo in aqua: medius autem vestrū
stetit, quem vos nescitis. Ipse est, qui post me venturus est, qui ante me fa-
ctus est, cuius ego non sum dignus, vt soluam eius corrigiam calciamenti.
Hæc in Bethabara facta sunt trans Iordanem, vbi erat Ioannes baptizans.
Altera die vidit Ioannes Iesum venientem ad se, & ait: Ecce Agnus Dei,

A ecce qui tollit peccata mundi. Hic est de quo dixi, Post me venit vir, qui D
ante me factus est: quia prior me erat, & ego nesciebam eum: sed vt manifestetur in Israel, propterea veni ego in aqua baptizans. Et testimonium perhibuit Ioannes, dicens: Quia vidi spiritum descendentem quasi columbam de cœlo, & mansit super eum. Et ego nesciebam eum: sed qui misit me baptizare in aqua, ille mihi dixit: Super quem videris Spiritum descendentem, & manentem super eum, hic est qui baptizat in Spiritu sancto. Et ego vidi: & testimonium perhibui, quia hic est filius Dei. Altera die iterum stabat Ioannes, & ex discipulis eius duo. Et respiciens Iesum ambulantem, dicit: Ecce Agnus Dei. Et audierunt eum duo discipuli loquentem, & sequuti sunt Iesum. Conuersus autem Iesus, & videns eos sequentes se, dicit eis: Quid quæritis? Qui dixerunt ei: Rabbi (quod dicitur interpretatum, Magister) vbi habitas? Dicit eis: Venite & videte. Venerunt & viderunt vbi maneret, & apud eum manserunt die illo. Hora autem erat quasi decima. Erat autem Andreas frater Simonis Petri vnus ex duobus, qui audierant à Ioanne & secuti fuerant eum. Inuenit hic primum fratrem suum Simonem, & dicit ei: Inuenimus Messiam, quod est interpretatum Christus.
B Et adduxit eum ad Iesum. Intuitus autem eum Iesus, dixit: Tu es Simon filius Ionæ: tu vocaberis Cephas, quod interpretatur Petrus. In crastinum, E
voluit exire in Galilæam, & inuenit Philippum. Et dicit ei Iesus: Sequere me. Erat autem Philippus à Bethsaida, ciuitate Andreæ & Petri. Inuenit Philippus Nathanael, & dixit ei: Quem scripsit Moyses in lege & Prophetæ, inuenimus Iesum filium Ioseph à Nazareth. Et dicit ei Nathanael: A Nazareis potest aliquid boni esse? Dicit ei Philippus: Veni & vide. Vidit Iesus Nathanael venientem ad se, & dicit de eo: Ecce vere Israelita, in quo dolus non est. Dicit ei Nathanael: Vnde me nosti? Respondit Iesus: & dixit ei: Prius quàm te Philippus vocaret, cùm esses sub ficu, vidi te. Respondit ei Nathanael, & ait: Rabbi tu es filius Dei, tu es Rex Israel. Respondit Iesus, & dixit ei: Quia dixi tibi, Vidi te sub ficu, credis: maius his videbis. Et dicit ei: Amen amen dico vobis, videbitis cœlum apertum. & Angelos Dei ascendentes & descendentes supra filium hominis.

C F

OPERA & gesta Christi narraturus Ioannes, conuenienti methodo ab ipsius Christi, velut descriptione quadam, exordium sumpsit: cùm autem Christus in vnica persona, & diuinam, & humanam complecteretur naturam, vtriusque cõsiderationem perfecta doctrina exigebat. A diuina ergo, vt à priori, & potiori incipiẽs, ad humanam descendit perscribendam naturam. In quatuor autem partes hoc primum Caput diuidere possumus. in prima, quæ ad diuinam Christi naturam, in secunda, quæ ad humanitatem, & incarnationem eius spectant, traduntur: in tertia huius mysterij aliqua adduntur testimonia: in quarta denique nonnullorum discipulorum ad Christum narratur accessus. Incipit ergo, quæ ad Christi diuinitatem spectant, exponere.

A D

In principio erat verbum.

COMMENTARIVS.

MOyses in principio Deum verbo suo omnia creasse promulgans, verbi huius antiquitatem, qualitatem, & naturam non expressit. Hæ enim veritates quia populi illius capacitatem, ac testamenti veteris dignitatem superabant, Euangelicæ perfectioni, erant reseruatæ. Euangelista ergo noster supplens, quod veteri defuit, has palàm enunciat, & præueniens exordium illud vetus, quod à creatione incepit, quæ ante creationem erant, reuelat. Vt si initium hoc Ioannis, illi Genesis principio conferamus, Euangelium supplementum esse veteris instrumenti, cum Tertul. lib. aduersus Hermogenem, liceat affirmare. Verbis igitur propositis prima veritas, nempe antiquitas verbi reuelatur. [In principio, inquit, erat verbum] Principium appellat, quando, quod factum est, esse incepit, & ante quod nihil factum est. In hoc principio verbum erat. Si verbum tunc incepisset, dicendum erat, in principio factum est verbum, at dictum est, in principio erat, quasi ante omne principium creaturæ semper existens: hæc est æternitas verbi. Si enim aliquando incepit, in principio non erat, quod enim in principio erat, ipso principio antiquius esse necesse est. Non igitur decipiatur Iudæus, existimans illud verbum, quo Deus fecit cœlum & terram, cæteraque omnia tunc incepisse, quando facta sunt, erat enim antiquius principio omnium, quæ facta sunt, & esse inceperunt. Est autem cum articulo grecè vox illa verbum, vt eximium, & primum illud Verbum, quo facta sunt omnia, significetur.

Gene. 1.

B B

ANNOTATIO 1.

Hoc loco cū vulgata legendū verbum nō sermo aut ratio.

CVM λόγος apud Græcos multiplicem habeat significationem, factū est; vt non omnes eodem modo hanc vocem interpretentur. Quidam enim legunt loco verbi sermonem, nempe Hilar. lib 2. de Trinit. & Ambro. lib. de fid. con. Arian. cap. 2. Cypr. lib. 2. con. Iudæ. c. 3. & 6. Tertul. autem in Apolo. c. 21. legit sermonem & rationem. tamē lib. aduersus Praxeam affirmat per simplicitatem catholicorum inductum esse, vt legatur sermo cum potius legendum esset, in principio erat ratio; nam ratio est ante sermonem. Et Origen. tom. 1. in Io. vtroq; exponit modo, & rationem, & sermonem. August. etiam tract. 118. illud Ioan. 13. sermo tuus veritas est, exponit de filio, de quo dictum est, in principio erat verbum, idē August. tract. 1. & Ambr. lib. 1. de fid. c. 5. & Hilar. lib. 1. de Trin. legunt verbū. Nam apud antiquos Doctores modo vnum, modo alterum reperitur. Causa autem huius rei est, quia, vti diximus, verbum λόγος varia significat: nempe, verbum sermonem, orationem, rationem, virtutem, formam, definitionem: pactum, opus, & alia multa: tamen conuenientissimum omniū est nomen verbi, quod, latina Ecclesia iam communissimè recepit Aug. lib, 83. quæst. c. 63. dicit rectius dici, in principio erat verbum, quàm, in principio erat ratio: cuius causam assignat processionē à Deo, quam vim habet nomen Verbi. Nam verbum, loquentis verbū est, quod Deo magis proprium est, cuius verbum, ab ipso procedit. Adde, rationem reperiri in eo, qui adhuc non actu intelligit, at verbum non est, nisi in intelligentibus actu, quod maximè Deo conuenit: nec ratio est prior verbo interiori in Deo, qui actu, semper, & ab æterno intelligit. Adde etiam, sermonem quandam compositionem significare, verbum autem simplicitatem: hæc autem magis

C E

A conuenit Dei locutioni, quæ vnica, & simplicissima est, nec pluribus constat verbis: nec obstat, sermonem esse perfectionem, quia totus sensus sermone clauditur. Nam vnicum etiam verbum aliquando integram sententiam complectitur: & verborum multitudo ex imperfectione audientium, & loquentium procedit. Præterea, quia verbum quod est conceptus mentis, & similitudo quædam rei intellectæ, diuino verbo maximè congruit, quod est Dei imago perfectissima.

ANNOTATIO 2.

Loqui solius est intellectualis naturæ.

VERBVM ad locutionem pertinet. Tria autem personarum genera locutionem, seu sermonem habere frequentissimè ex scriptura didicimus. Primus est Deus, qui locutus sæpe legitur: secundus Angelus, cuius voces pas-
B sim narrantur: tertius homo, cuius locutionem experientia demonstrat. Legitur aliquando in scriptura irrationale animal voces protulisse humanas, sed non est ea locutio censenda, si vox ad ipsum referatur, sed sonus quidam similis humanæ voci: loqui enim eorū est, qui, quæ loquuntur, apti sunt percipere intellectu: vbi igitur intelligētia deest, locutio propria non est. Est autem locutio duplex, vna exterior, altera interior: quod in homine facilè experimur. Exterior est, quę sensibili voce fit, & ad aures pertingit: Interior est, quæ intra cor hominis exercetur qua secum ipse-
C met homo loquitur: & hæc ad intellectum præcipuè, & per eum ad imaginationem pertinet, de qua Psal. 9. dicitur. Dixit in corde suo, non mouebor. Et Ecclesiast. 1. locutus sum in corde meo dicens. Si has conferamus inuicem, illa posterior, hæc prior est: quæ enim interius locuti sumus prius, postea proferimus exterius. Præterea, illa huius est causa: nisi enim interius loqueremur, exterior cessaret locutio: vt autē interior causa est exterioris, sic & exterior nota est, & signum interioris. Vtimur enim exteriori, vt ea, quæ interius occulta sunt, explicemus, & alijs nota faciamus. Rursus interior sine exteriori aliquādo fieri potest, imò sæpe fit: exterior autē sine illa, nullo pacto fieri potest.

De interna & externa locutione.

D Hæ eadem duæ locutiones de Angelo leguntur: exterius enim sæpe locutum scriptura testatur, voces enim eius, perceptæ sunt, sicut hominum: quod nō fieret, nisi exterius loqueretur, quamuis hanc nō vt homo habeat locutionem. Homo enim instrumentis proprij corporis ad eam proferendā vtitur: at Angelus corpore proprio carens, nō instrumentis proprij corporis, sed sua virtute spirituali eas format voces & sonos, in aere, aut intra auditū, aut imaginationem audientium. Hac locutione vsus est Angelus, quando B. Virgini Luc. 1. mysterium incarnationis annunciauit. Interiorem autem locutionem necesse est Angelū habere, vt enim diximus, exterior esse non potest, nisi præcedat interior, quæ enim prius intra intellectum concepimus, & locuti sumus, postea exte-
rius pronunciamus. E Loquitur igitur Angelus intra se suo intellectu, & inde fit, vt extra se aliquando loquatur. Ascendentes ergo ad altiora, dicimus Deum etiam habere locutionem exteriorem, quam non corpore exercet, quia incorporeus est, sed sua virtute, aut in animis hominū format, aut in exteriori medio, vt sensibiliter audiatur. Sic illa verba Matth. 3. & 17. à Deo sunt prolata: hic est filius meus dilectus, & hac exteriori locutione, locutus est Deus Adæ, & multis antiquis patribus, & prophetis. Ex qua locutione exteriori, necesse est colligere, & inferre, esse etiā Deo locutio-
nē internā, F nec enim extra se loqui posset, nisi intra se loqueretur, & conciperet, quæ nota facere exterius vult. Interior enim locutio esse sine exteriori potest: hæc autē sine interiori esse nulla ratione potest. De qua interiori & diuina locutione est illud Psal. 2. ego dixi, filius meus es tu. Nemini. n. extra se dixit Deus, filius meus es tu; quia nemo extra Deū filius est verus, & naturalis Dei. Cū igitur triplex sit locutio, hominū, angelorum, & Dei, eaq; exterior, & interior; sequitur esse triplex verbū, hoīum scilicet, Angelorum, & Dei: & hoc adhuc duplex, interius, & exterius. Noster Euangelista dicens in principio erat verbū, non de humano, nec de Angelico loquitur: Si enim homo & Angelus non

erant

A erant in principio, nec verba eorum esse poterant: sed loquitur de verbo Dei. nec adhuc de externo verbo, hoc enim incepit esse, quæ enim extra se Deus verba profert creata sunt, vnde non erant in principio, sed facta sunt. Verbum igitur illud internum Dei, quo intra se loquitur, quod in seipso concipit, & quo intelligit, illud est, de quo dicitur, in principio erat Verbum, hoc est, æternum, antiquitate vincens omnia, quæ extra Deum sunt. Vt enim necessarium est Deum ab æterno intelligere: ita necessarium est eius verbum, & mentis conceptum, sine quo intelligentia non est, ante omnia, & ab æterno esse.

ANNOTATIO 3.

Verbũ Dei multipliciter differt ab humano, & angelico. 1.

EST autem multiplex differentia inter verbum hoc Dei, eiusque internam locutionem, & nostram, atque etiam Angelicam. Verbum enim nostrum, non est coæuum suo principio: B antiquior enim est mens nostra, quàm eius intelligentia, & locutio: prius enim fuimus, quàm intelligeremus. Et quàuis Angelus creatus sit intelligens: tamen multa postea intellexit, quæ ante non intelligebat. At verbum, & locutio Dei coæua & coæterna est ipsi Deo. si enim aliquãdo nõ intelligeret Deus, & postea intelligeret, vtique de non intelligente fieret intelligens, mutabilisque esset, quod eius naturæ repugnat. De hac coæternitate exponunt August. lib. 6. de Trin. cap. 2 & Ambro. lib. 5. de C Fide, c. 5. præsentem sententiam Ioannis, [In principio erat verbum.] Vt enim semper Deus intelligens est, sic semper verbum eius est, nec vnum altero est antiquius. Secundã, verbum Angeli, & nostrum substantia non est, sed accidens quoddam menti inhærens: at in Deo omnino id esse non potest, cum enim simplicissima sit natura, accidens non admittit in se, vnde verbum eius subsistens est, & substantia. Hanc differentiam notauit Athanas. orat. 1. con. Arian. & lib. de diffinitionibus, vbi triplex distinguit verbum; substantiale appellat Dei verbum. Idem notauit Orig. lib. 1. Periar. c. 2. & Damas. lib. 1. de fide, cap. Tertia est, verbum nostrũ, & Angelicum, cùm accidentia sint, non D sunt natura ipsa Angeli, aut nostra, nam nam natura substantia est, at verbum Dei idem est cum ipsa natura, & essentia Dei, cum enim sit substantia, & in Deo nihil possit esse alienum à Dei substantia, necesse est esse eandem substantiam cum Deo, quam differentiam tradit Ansel. lib. monolog. cap. 28. Quarta est, Angelorum, & hominum multa sunt verba, quod quidem ex duplici defectu procedit. Alter est virtus eorum limitata, non enim omnia simul cognoscere vno actu possumus, ideo necesse est multiplici actu multa cognoscere, quàuis enim contingat vno multa percipere, non tamen tot, vt omnia simul intelligere valeamus. Alter est mutabilitas, mutabilis enim naturæ cum simus, ab hoc actu, & intelligentia cessamus, & ad alia conuertimur: Dei autem verbum vnicum est semper existens, E quia mutabilis non est Deus, omnia complectens, quæ valent cognosci, quia diuinus intellectus virtutis est infinitę, vno ergo actu, & verbo semper existenti, & totam suam essentiam, & quæ potest cuncta facere, cognoscit, quam differentiam probat Athanas. orat. 1. citata, ex duabus his à nobis adductis causis, docet etiam Anselm. lib. monolog. cap. 29. Quinta est, verba nostra, & Angelica infirma sunt, quantumcunque enim multiplicemus verba, non fiunt, quæ volumus, verbis, sed viribus, at verbum diuinum omnipotens est, cum sit eiusdem naturę cum ipso Deo, cuius est F verbum. Hoc igitur verbum est, de quo Ioannes enunciat [In principio erat verbum.

ANNOTATIO 4.

Quid Ioannes nomine principij significet.

QVAMVIS in commentario, quid vox illa [principio] significet, explicuerimus, tñ vt exposi tio magis cõfirmetur, considerandũ est, qualiter à sacris exponatur doctoribus, quorũ sunt variæ expositiones. Vna est affirmantiũ hoc principiũ esse Patrẽ, primã Trinitatis personã, à qua processio Filij, & Spiritus sancti originem habet,

A quique principium est Filij, vnaq; cum Filio principium est Spiritus sancti, sic exponunt Orig. hom. 2. in diuersos, siue auctor illarum homiliarum. Cyril lib. 1. in Ioan. c. 1. & Aug. lib. 6. de Trini. c. 2. & tunc sensus est. In primo omniũ principio, qui est æternus Pater, verbũ erat. Sed huic expositioni illud obstat, quod verbum [erat] quandam antecessionem respectu principij importat, vt sit sensus ipsomet principio prius erat, quod de Patre dici non potest. Altera est, hoc principium ipsummet Filium, qui principium est, quia per ipsum facta sunt omnia, vt sit sensus. In principio erat verbum, idest, ipsum verbum erat principiũ. Sic exponit Orig. tom. 1. in Ioan. & hom. 1. in Genes. quam expositionẽ insinuat Hiero. in illud Psal. B 109. Tecum principium, sed violenta est locutio hæc, & inusitata. Tertia est, cuius meminit Orig. tom. 1. in Ioan. in fine, principium hoc esse sapientiã, sitq; sensus. In sapientia erat sermo, qui sermo, seu verbum ex sapientia est, tamen cum verbum Dei sit ipsa sapientia, non rectè dicitur in sapientia est verbum. Quarta est, principium hoc, esse generale principium existentiæ, quando incipit esse, quod factũ est, ante quod nihil factũ erat, vt sit sensus, In principio quã do incepit esse, quidquid factum est, iam verbum erat, vt nullum sit principium existentiæ eorum, quæ sunt extra Deũ, quod non præcesserit verbum, ista expo C sitio est Basilij hom. in hæc verba Ioannis Chrysost. hom. 2. in hoc loco, & Augu. lib. 6. Trini. c. 2. & eam approbat lib. D quæst. ex vtroq; testam. c. 122. & Ambro. lib. 1. de fid. c. 5. & hæc est legitima. Idem enim est, [In principio erat verbum,] idest, ante quodcunq; principiũ, in quo aliquid factum est, verbum erat. Vnde sequitur non incepisse verbum, si enim incepisset esse, iam nõ erat in principio, quia tale principiũ nõ antecessit; illud enim verbum [erat] quandam antecessionem, vti sacri Doctores prædicti notant, ad principium, quo cuncta existere inceperunt importat.

Aduerte tamẽ sacros Doctores excludere, & reijcere ab hoc loco quandam significationem principij, aliquando enim sumitur pro principio operis, sicut dicimus, principio sunt fundamenta domus, idest, primum quod fit, quando domus ædificatur, fundamentum est, quomodo Aug. lib. quæst. in vtroq; testam. E c. 121. exposuit illud Gene. 1. In principio creauit Deus cœlum, & terram, id est, prima quæ creauit, fuerunt cœlum, & terra, hoc in loco non sic posse sumi notant Origen. tom. 1. & Chrysost. hom. 2. in Ioan. & Aug. loco proximè citato, & ratio est Augost. manifesta, quia tũc nõ diceretur, [In principio erat verbum,] sed in principio factũ est verbũ, sicut non dictum est in principio fuit cęlum, & terra, sed in principio creauit Deus cęlum, & terram. Verbum igitur quod sequitur, [erat] conuincit non posse principiũ accipi pro principio operis, & hoc probat verbum non esse fa- F ctum, sicut facta sunt cęlum, & terra.

Et verbum erat apud Deum.

COMMENTARIVS.

VERBI existentia in præcedenti enunciatione exposita, verbum nempẽ in principio, & ab æterno erat, secundam Euangelista adiungit enunciationem, quæ veritatem alteram continet, & quasdam velut substantiæ verbi differentias describit. [Verbum, inquit, erat apud Deum.] sensus est, verbum hoc nõ erat solitarium, sed ad Deum ipsum referebatur, cuius erat verbum, sine dicente enim, verbum esse non potest. Nec etiam erat ab ipso Deo seiunctum, aut separatum, intellectuale namque verbum ab intellectu, cuius est verbum, non seiungitur. Non quidem tanquam res adiacens, aut inhærens, sed velut aliquid subsistens, à Deo ipso, cuius verbum

bum

A bum erat, distinctum: Erat ergo verbum apud Deum. Hæc omnia Ioannes breuissima sententia complexus est, nimirum verbum hoc eternum, esse Dei ipsius verbum, non Angeli, aut hominis, creaturæ ve alicuius, erat enim ante omnem creaturam. Rursus verbum hoc non esse extra Deum, sicut sunt creaturæ, sed intra ipsum, & in ipso. Præterea non esse in Deo, quasi accidens aliquod, quod non per se subsistit, verbum enim hoc erat persona subsistens, sicut & Deus, cuius verbum erat, ab eo tamen distinctum, propter hæc omnia dictum est, verbum erat apud Deum. D

ANNOTATIO 5.

Expendunt Patres ex proximis Euangelistæ verbis, diuini verbi naturam.

NON aduersantur expositioni nostræ ea quę Doctores sacri varijs in locis adnotarunt, sed potius illam cōfirmant, & illustrant, qua de causa illa in medium adducam. Primo, dum verbum apud Deum dicitur, non esse verbum hoc, sicut hæc verba nostra prolata, demonstratur, nam quæ exterius proferuntur, transeunt, at verbum illud per B manet indiuisum semper à Deo, ita Hilar. lib. 2. de Trinit. aduertit. Loquentium inquit, sermo, nec est antequā loquantur, & cum locuti erunt, non erit: in eo autem ipso quod loquuntur, dum finiunt, iam non erit id, vnde cœperunt. sed piscator meus aliter pro se, & obiurgauit te prius, cur negligenter audieris, nam etsi sententiam primam rudis auditor amiseris, in principio erat verbū, de sequenti quid quereris, & verbum erat apud Deum, id quod in principio erat, non in altero prædicatur esse, sed cum altero. Hæc Hilar. qui significat ideo verbum dici apud Deum, quia cū C Deo semper est, & permanet. Secundò, dum apud Deum dicitur, significatur nō esse verbum hoc, sicut verbum quod locutus est Deus ad Prophetas, de quibus sæpe dicitur, Audite verbūm Domini, hoc enim extra Dei substantiam est, & creatum quid, finem, & principium habés, at verbum illud apud Deum est, idest, intra Dei substantiam, & ipsamet ipsius natura: & ob id apud Deum erat, ita exposuit Epiph. hæresi. 93. sic inquit. Ne in prolatione, sed in substantia solida, passionis experte Deum verbum ex patre intelligamus, dicitur, erat apud Deum. Tertiò, quod apud Deum, erat, quandam habet distinctionem ab eo, apud quem erat, nemo enim rectè apud se esse dicitur, vnde verbum distinctum est ab eo, apud quem est, non quidem distinctione substantiæ, sed personæ, seu hypostasis, alia enim persona verbum, alia persona illa, apud quam erat verbum, quod rectè Ioannes docuit, vt hāc personam hominem esse factam, non illam, apud quam erat, demonstraret. Hoc annotat Basilius. homil. in hæc verba Ioan. [Verbum erat apud Deum,] admirare, inquit, cuiuslibet vocis virtutem, non enim in Deo verbum erat, sed apud Deum, vt hypostaseos proprietas consistat, non enim dixit in Deo, ne auferendę hypostaseos occasionem daret, Hæc Basilius, & aduertenda est ex Basilio causa, cur non Dei, aut in Deo esse, cum id verè dici potuisset, sed apud Deum dictum sit, nā hac loquendi forma hypostaseos distinctio significabatur. Quartò, cum apud Deum dicitur, quandam verbi à Deo processionem significat, quod Tertul. aduer. Praxeam considerauit, sermo inquit, in principio apud Patrem, non Pater apud sermonem, nam etsi Deus sermo, sed apud Deum, quia ex Deo Deus, quia cum patre apud patrē, hæc Tertul. Quintò, dum dicitur apud Deum, quandam etiam æqualitatem verbi cum Deo ipso demonstrat, quod subtiliter aduertit Greg. Nise. hom. de fide, sic dicens, Apud Deum significat, quod nihil desit filio in comparatione patris, cum toto namque Deo totum simul consideratur verbum, nam si quid Deo deesset in sua magnitudine, vt non posset apud totum Deum esse, prorsus necesse esset, vt, existimaremus absque verbo esse eam Dei partem, quæ verbo superior est, ac maior. Cum tota igitur Dei maiestate verbi maiestas simul consideratur, & locum

A non habet in diuinis doctrinis, vt maius vel minus dicamus. hæc Gregor. nec huius Doctoris intelligas verba, quasi Deum diuisibilem, & partes habere sentiat, sciebat enim optimè Deum impartibilem esse, sed in vna impartibili essentia, & natura infinitas continet perfectiones, quas omnes, & singulas verbo non comprehenderet, nisi idipsum æqualem haberet infinitatem, ex his ergo sacris Doctoribus quot, & quàm graues sub breuibus verbis sententias Euangelista concludat, manifestum est. D

Et Deus erat verbum.

COMMENTARIVS.

HAEC est tertia veritas, naturam, & substantiam verbi manifestans, & sic legenda est quantum ad sensum. Verbum erat Deus, vt enim inciperet Ioannes à voce præcedenti, quę erat, Verbum erat apud Deum, vsus est conuersa enunciatione [& Deus erat verbum] ab ea enim voce, in qua desinit, incipere voluit. Ordoque prolationis distinctus est ab ordine con-E
B structionis, vt fieri aliquando solet. Non solum autem Ioannes verbum Deum esse, & naturam increatam habere pronunciat, sed tacitè alias duas sententias, & veritates insinuat. Vna est, eiusdem esse naturæ, & consubstantiale ei, apud quem est, hâc veritatem eo insinuat, quia doctrinam Moysis perficiēs, eundem cum ipso Moyse Deum profitetur, verbum enim apud hunc Deum erat, cùmque non sit nisi vnus Deus, vt ipse Moyses postea confessus est, consequitur, si verbum Deus est, vt sit vnius, & eiusdem substantiæ cum eo, apud quem est. Altera est, sic esse vnius, & eiusdem substantiæ cum eo, vt sit ab ipso procedens. Ea enim de causa cùm dixisset [verbum erat apud Deum] articulum posuit, nempe apud ipsum Deum, vt intelligeremus patrem, & Deum, à quo verbum procedit. Quando autem dixit, verbum erat Deus, remouit articulum à Deo, non vt inæqualitatem naturæ significaret, quod peruersè Arriani intulerunt, sed vt processionem ipsius insinuaret, quia licet verbum sit Deus, & eiusdem substantiæ cum eo, apud quem est, ab eo tamen producitur, Deus de Deo, idem quidem cum patre F
C sed procedens à patre, habens eandem substantiam, sed quam pater à nemine, verbum à patre accipit.

ANNOTATIO 6.

Cōfutat hæresim Eunomij negantis filij Diui unitatem.

IN maiorem harum trium sententiarum declarationem considerandum est, an verbum hoc, quod erat in principio, & erat apud Deum, sit Dei filius. Antiqua fuit hæresis Eunomij, & aliorum affirmantium verbum, & filium duo esse distincta. Dicebat enim Eunomius duo esse verba Dei, vnum internum, & connaturale Deo, alterum externum, quod verbum dici affirmabat, quia recipit verba Dei ab ipso Deo, & annunciat nobis, hoc existimabat non esse connaturale, seu consubstantiale Deo, sed creatum, & tale verbum esse filium Dei, non autem illud prius. Exponebat autem verba Ioannis sic, vt illæ duæ sententiæ, In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, de priori verbo procederent, tertia autem [Deus erat verbum] de posteriori, quod verbum est Dei filius, & interpretabatur Deum dici, non quidem secundum naturam, sed secundum similitudinem quandam. Huius hæresis meminerunt, & eam impugnarunt, Cirill. lib. 1. Ioan. cap. 4. & lib. 7. Thesau. cap. 2 & 4. & per totum illum librum. similiter Athanas. serm. 4. cont.

Arian.

A Arrian. & alijs in locis, & Ambr. lib. de incarnation Dominicæ sacramēto. c. 6. Vtebatur Eunomius aliquibus argumētis ad hæresim suam confirmandam, quæ Cirill. adducit, & soluit quorum vnum in præsenti proponam ex illo Psalm. 2. sumptum. Dominus dixit ad me, Filius meus es tu, si igitur dominus, nempe pater loquitur filio, filius non est uerbum, quo loquitur pater, sed is, cui loquitur pater, verbum autem medium est inter patrem & filium. Iudicabat iste hæreticus de rebus diuinis, vt de humanis, cū diuina longè distent, & infinitè superēt humana, & patrē loqui ad filium, vt pulchrè docuit Aug. trac. 40. in Ioann. non aliud sit, quam ipsum gignere scientem, & intelligentem, pater enim filium generat, & ipsa generatione communicat

B totam scientiam suam, & hoc est loqui ad eum. Filium autem accipere generatione substantiam est generari, accipere autem scientiam, eandem patris, est audire à patre Filius ergo procedens à patre ipsum est verbum, quo loquitur pater, & ipse est, qui audit, & cui loquitur pater. Catholica ergo fides tenet vnicum esse verbum, quod erat in principio, & quod erat apud patrē, & quod erat Deus, & hoc est consubstantiale patri, & Dei filius Refellunt etiam, eandē

1. Ioan. 1. hæresim verba eiusdem Ioan. 1. Epist. c. 1. quæ erat, inquit, apud patrem, & apparuit nobis, quibus expressè docet, quod erat apud patrem, seu Deum, illud idem Verbum factum hominem, & apparuisse nobis. Ipsemet enim Euangelista se-

C ipsum explicat, modo verbum, modo filium, modo vnigenitum vocans, nec opus est amplius huius hæresis impugnationem prosequi.

ANNOTATIO 7.

Quare filius Dei dicatur verbum.

CVm Dei filius simul verbum sit: dubitare aliquis, posset, cur à Ioanne potius Verbū, quàm filius, dictus sit. Pro huius solutione aduerti debet, aliud esse interrogare, quare filius Dei verbum dicatur: aliud quare Ioannes hoc in loco verbum potius, quam filiū appellet, nō enim easdem rationes, & causas vtrunque habet, nempe, & quod verbū sit, & quòd ab Euangelista potius verbum, B quàm filius sit dictus. In hac Annotatione, quare filius dictus sit verbum, in sequenti verò, quare verbi nomine Euangelista vsus sit, discutiemus. Cyrill. lib. 7. Thesau. ca. 4. refert Eunomium dicentem filium dici verbū impropriè, quia audit, & recipit verba, & reuelationes à patre, & nuntiat nobis, vnde verbum ab affectu dici existimabat. Hic hæreticus consubstantialitatem filij ad patrē, esseque uerbum eius internum negabat, quam hæresim in præcedenti Annotatione reiecimus: Qui autem filium patri consubstantialem confitentur, aliter huic interrogationi satisfacere videntur. In primis Orige. tom. 1 in Ioann. affirmat filium Dei dici Verbum, sicut dicitur lux, & resurrectio nostra, nempe eo quòd causa est lucis, & resurrectionis nostrę. Dupliciter autem hoc B nomen Græcum λόγος interpretatur, & pro ratione, & pro sermone, dicitque filium Dei dici rationem, & dici sermonem ab effectu, rationem quidem, quia ab hominibus, quod à ratione alienum est expellit, ipsos veritati suscipiendæ disponit, eiusdemque capaces facit, sermonem autem, quia occulta patris reuelat, & manifestat, sicut inferius dicitur, Vnigenitus, qui est in sinu patris ipse enarrauit nobis. Non discordat ab hoc August. lib. quæstion. ex vtroque testam. cap. 122. qui filium Dei sermonem dici affirmat, quia per eum nobis pater loquitur, quæcunque vult. Aliqui moderni dici verbum asserunt, quia promissus est, & pronunciatus verbis Prophetarum. Rationes hę veram causam, cur filius Dei verbum sit, non exprimunt, nam, & Spiritus sanctus verbum filij dici posset, quia, quæ filij sunt, nobis reuelauit, Ioann. 14. De meo accipiet, & annunciabit vobis, imò Basil. lib. 5. contr. Eunom. Spiritum sanctum verbum filij hac de causa appellauit, similiter Spiritus sanctus promissus est, & per Prophetas, & à Christo, at Filius Dei particulari, propria æterna, absolutaque ratione verbum est, & hanc nunc quærimus rationem, seu causam, Cyrill. lib. 7. Thesau. cap. 1. respondet, sicut filius propriè, & per se filius est, quia geni-

A genitus est, non autem quia filios facit homines, ita & verbum est per se non facta comparatione ad nos, sed in se, & ab æterno, quia mente, & intellectu paterno producitur, & rem cognitam exprimit. Hæc ratio Cyril. est verissima, vt enim filius dicitur Dei, quia de eius substantia est genitus, sic verbum, quia ex eius mente, & intellectu procedit. Ob id Ioannes verbum, inquit, erat in principio, & apud Deum, quia ab æterno filius ab æterno verbum patris. Quia autem Catholici Doctores verbum ab effectu appellarunt, id tantum voluerunt affirmare etiam verbum dici tali ratione posse, non quod ista sit prima, & precipua sed accessoria, et hoc

B verum est. Verbum enim est filius Dei, in quo nobis locutus est pater, vt dicitur ab Hebr. 1. Nouissimè locutus est nobis in filio. Hac de causa Ambr. lib. de fide con. Aria. ca. 6. vtranque assignauit causam: verbum, inquit, dicitur, quia ex ore altissimi processit, & pater sine eo nihil iussit, aut fecit.

Quatuor de causis filius Dei dicitur verbum.

Basil. in homil. super hæc verba Ioannis, cur filius Dei verbum sit dictũ, quatuor dat causas, prima est, vt filium Dei mẽte patris productum significetur, hęc est præcipua, & propria: altera est, vt significetur filium Dei sine motu processisse, tertia est, quia imago est genitoris

C totum in se monstrans genitorem, sicut verbum nostrũ totius cogitationis nostræ imaginem refert; quarta est, vt cõsubstantialitas ad partem significetur, verbum enim manet intra ipsam, mentem producentem. Hæ rationes Basil. cur filius Dei verbum sit, perfectè explicant, quæ non ab effectu, sed ab ipsa re absoluta sumptæ sunt. Verbum enim mente producitur, sine motu procedit, in mente manet, rem cognitam exprimit, tanquam imago quædam, talis est Dei filius ab æterno, ob id verbum dicitur, & est patris. Eadem ferè dicit Greg. Nazianz. orat. 4. Theolog. cuius verba sunt. Filius mihi dici videtur, quoniam essentia idem est cum patre, cum etiam, quia ex illo est: vnigenitus autem non quia solus ex solo, & solum, sed etiam quia peculiari quodam modo, & non vt corpora, verbum, porrò, quia ita se habet ad patrem, vt sermo D ad mentem, non modo propter generationem passionis omnis expertem, verum etiam propter coniunctionem ipsius cum patre, vimq́ue enunciatricem, fortasse etiam, quia eodem modo se habet ad patrem, quo definitio cum definito, qui videt filium, videt & patrem Ioan. 14. breuis enim, & compendiosa, facilis que naturæ declaratio patris, est filius: hæc Grego. quamuis igitur filius verbũ dici possit ab effectu, quia patrem nobis manifestat, quia in eo nobis locutus est pater, quia promissum est venturum in carne, tamen propria, & vera ratio est, quia ab æterno procedit ex mente patris, vera imago, & notitia ipsius. Nec hoc August. latuit, qui quãuis loco citato ab effectu causam assignauerit nõ E propriam, tamen lib. 7. de Trin. c. 1. veram, & propriam cognouit, & docuit rationem, nempe verbum esse, quia intellectu paterno procedit. Iuxta quam Catholicam doctrinam Theologi verbum nomen esse personale docuerunt.

Ioan. 14.

ANNOTATIO 8.

Quare Ioannes nõ filij sed verbi nomine vsus sit.

PRiori interrogationi, & difficultati, satisfecimus, népe cur Dei filius sit verbũ vocatus, nunc posteriori satisfaciendum est, scilicet quare Ioãnes, potius verbi nomine, quàm filij sit vsus. Et quia communiter Doctores coniungunt F causas vtrasq;, vt illæ, ob quas dictũ sit verbum, sint eędem cum ijs, ob quas ab Euangelista sit tali nomine vocatus, nobis autem aliæ distinctæ, & peculiares videntur, ob id in pręsentia eas commemorandas duximus. Prima, & præcipua mihi videtur, quia hęc veritas [In principio erat verbũ] notior est, & apparet rationi conformior, quàm hæc: in principio erat filius. Hæc enim sola fide noscitur, nulla enim ratio fidei lumine destituta, Deum filium coæternum sibi habere assequitur, at illa veritas etiamsi fide perfectè noscatur, tamen videtur rationi satis conformis. Si enim naturalis ratio dictat vnum esse Deum æternum, & ante omne principium eumq́; substantiam esse mente prædità, & intellectualem, necesse est eum eadẽ ratione in seipso

1. Ratio.

A ipso intelligere, & loqui ab æterno. Vnde verbum, quod æternæ mentis notitiam, & conceptum significat, æternum erit: & sic notior est veritas [in principio erat verbum] quam, in principio erat filius. Si autem ad res creatas respicias, ab hoc Deo procedentes, notior etiã est hæc eadem veritas. Nã in principio rerum omnium, fuisse verbum, sapientiam, mentis conceptũ, rationi plane videtur consentaneum: mundi enim hæc fabrica variè authorem eius sapiẽtem, & mente præditum, & ratione, ac sapientia considerare, & gubernare cuncta probat. Casu enim aut ab agente mẽtis experte fieri non potuisse, naturalis B ratio cõuincit. Idq; multi gentiles philosophi nouerunt, quod etiam David Psal. 18. docuit dicẽs, Dies diei eructat verbum, & nox nocti indicat scientiã, id est, ordo, & vicissitudo hæc dierũ & noctium, ostendit authorem sciẽtia præditum, & verbo rationis vti. Tertull. in Apolog. c. 21. docet aliquos philosophos ethnicos, λόγον, id est, rationem, & sapientiam, artificem fuisse vniuersorum affirmasse. Platonicis etiam quibusdam hoc Ioannis exordium placuisse refert August. lib. 10. ciui. c. 29. quos non alium ex his verbis percepisse sensum existimo, quàm scientia, & ratione primum principium omnium præditum esse, & hoc Deum esse. Notiorem ergo istam veritatem esse constat, & hac de causa euange- C listam hoc nomine vsum. Ex quo, vt arbitror inferre licet, quàm contra rationem, & veritatẽ fuerit, hæresis quorundam negãtium verbum in Deo, ob idq; dicti sunt Alogiani, quasi sine verbo; quorum meminit August. lib. de hæres. ca. 30. qui etiam negabant hoc initium esse Ioannis; quasi isti non conuincerentur etiã alijs testimonijs eiusdẽ 1. Epist. 1. Audiuimus de verbo vitæ. Apoc. 19. Nomen eius verbum Dei. Sunt etiã alia multa scripturæ testimonia pro hac veritate. Hi profecto & fidei, & naturali quodammodo rationi contradicebant.

2. Ratio.

Alteram causam etiam eiusdem rei esse arbitror, quia statim per hoc Verbũ omnia facta esse enunciaturus erat Euangelista: at expressior, & significatior est ista veritas, Per Verbum facta sunt omnia, quàm per filiũ. Quia illa locutione D significatur facta esse cum consilio, & cũ sapientia, & sine labore, ac difficultate: quia verbo facta sunt: quæ tamen in hac sentẽtia per filiũ facta sunt non explicantur. Tertiã causam adiungere possumus, quia vti diximus, connectebat nouũ veteri testamento, in hoc autem verbo cũcta fecisse Deum narratũ est. Volens ergo Euangelista, quid hoc Verbũ & quale sit, & alia de ipso narrare, vsus est nomine verbi; vt hoc illud esse idem doceret; quod factum est caro, & reparauit vniuersa, cum eo, quod principio cũcta creauit. Quarta adhuc causa est, ut dignitatẽ euangelij significaret, illi enim Prophetas habuerunt doctores, nos Dei filium, & Verbũ Patris, illeq; locutus est nobis, quo, & in quo loquitur in se De°, E ad Heb. 1. loquẽs olim Deus Patribus in Prophetis, nouissimè locutus est nobis in Filio. Vt ergo Filium nobis doctorẽ extitisse significaret, ipsum Filium Verbum appellat. Quinta, & vltima huius causa est, vt originem filij adhuc distinctius exprimeret, qui à Patre, & ex mente Patris, & sine motu, & intra Patrem, seu consubstantialis illi procedit, vt dictũ est ex Basil. in annotatione præcedẽti. Hoc enim nomen Verbi, modum & æqualitatem, huius æternæ, spiritualis, & intellectualis generationis exprimit.

ANNOTATIO 9.

F

Cur non à natura verbi, sed quasi ab eius qualitate orsus sit Ioannes.

EX ijs, quæ in præcedenti annotatione dicta sunt, facilè solui potest dubitatio quædam maximè ad textus declarationem necessaria: est autem talis. Cur Euangelista ab antiquitate verbi, & quasi à quadã eius qualitate potius, quàm à substantia incepit? non enim dixit, Verbum erat Deus, &, erat in principio Verbum, & erat apud Deum. Est causa huius duplex. Vna est, quia notiores erant veritates istæ [in principio erat Verbum] quàm illa sola cõsiderata, Verbum erat Deus. Vt enim diximus, ratio naturalis quodammodo eam assequitur sententiã, [in principio erat Verbum,] non autẽ ita facilè illam, [& Verbũ erat apud Deum,] & minus, Verbum erat Deus; si singulæ per se cõsiderẽtur,

Ratio 1.

A Nec solum notior est, sed per eã sequẽs etiam probatur, si enim Verbũ in principio erat, & omnia præcessit, sequitur, [quod erat apud Deum] apud aliũ enim esse non potuit, quia nihil extra Deum erat, si autem in principio erat, & apud Deum erat, infertur quòd erat Deus. Nihil enim intra Deum esse potest, qđ sit alterius naturæ, sed necesse est Deũ ipsum esse. Ioannes ergo à notioribus ducens, ad ea progreditur, quæ ignotiora sunt, & ex præcedentium cognitione fiunt manifestiora. Hunc igitur seruauit ordinem in his tribus veritatibus enuntiandis, qui nostro intellectui accommodatior est. Quamuis enim fidem his debeamus adhibere veritatibus, & Euangelista fidem à nobis exposcat, iuuat tamen naturalis cognitio aliquãdo

B ipsi fidei ministrans, nec in fide tradenda, cognitionis naturalis modus omnino deleritur, sed eius ratio in multis habetur. Altera etiã huius ordinis causa est, vt initiũ Euangelij illi antiquo veteris instrumenti, respondeat exordio, & hanc doctrinã, illius esse perfectioné, omnib⁹ velut è vestibulo innotesceret.

ANNOTATIO 10.

Tria quæ ad diuini Verbi naturam spectant ex superiorib⁹ Euangelistę verbis deducuntur.

POSTREMO circa has sententias considerandum est, an per hęc verba Ioannis, verbi æternitas, distinctio hypostaseos à patre, & consubstantialitas probentur. Aduertendum est, Arrianos sentiẽtes se his verbis conuin-

C ci, quęsiuisse modos, quibus possent euadere. Nec est præsentis instituti omnes has hæreses referre, aut ipsarum vanitatem latè arguere, aut technas, & euasiones proponere, sed aliqua breuiter, quæ ad declarationé textus faciunt, attingere. Aliqui Arrianorũ, vt æternitatẽ Verbi negarent, Verbũ fuisse ab ęterno potestate loquentis, nõ actu affirmabant: & sic quantũ ad potestaté fuit ęternum verbũ. Ita refert Athanas. Tamen hi apertè conuincuntur, nam mundus etiã iste, & quæuis creatura, esset æterna, quia potestas faciẽtis ęterna est, nec Verbũ haberet maioré antiquitatem, quàm mundus hic, si nõ alia ratione, quàm potestate æternum esset. Præterea quia ab æterno esset Deus sine Ver-

D bo, & sine intelligentia, vt argumentatur Athana. cõtra eos. Huc accedit, quia posse loqui, non est loqui, posse esse, nõ est esse; at Verbum ipsum, in principio erat, æternũ ergo erat. Alij Arriani, vt consubstantialitaté, & Verbũ esse Deũ verum negarent, textũ hunc corrumpebant, diuidentes sic, [In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat,] hic finiebant; postea continuabant, [Verbum hoc erat in principio apud Deum,] & hac via euadere se existimabant, dum non legebãt, [Deus erat verbum.] ita refert Aug. lib. 3. de doct. Christ. c. 2. Sed hoc est vanissimũ, nam Ioannes has sententias de Verbo enunciat, vt sit in principio, & sit apud

E Deũ, & sit Deus: nec est enunciatio illa, Deus erat, consona textui. Non enim de Deo, sed de verbo enũciabat: hoc enim carné sumpsisse, docere intendebat. Alij Arriani videntes esse hanc lectioné fictitiã, admittebant, [Deus erat verbũ] tamen cũ hoc in loco Deus, sine articulo, & in præcedenti, [Verbũ erat apud Deum,] cum articulo legeretur, inferebant, Verbũ nõ esse eundem Deum, nec eiusdé substantiæ cũ eo, apud qué erat: hoc notat Chrysost. hom. 3. in Ioan. sed erroré talem vel hoc argumentũ apertè conuincit. Si enim Deus verus intelligitur tantum, quando est cum articulo, tũc nec pater esset verus Deus. Nam loquens Ioannes de Deo vero & patre, dicit, [fuit homo missus à Deo,] & rur-

F sùs, qui non ex voluntate carnis, sed ex Deo nati sũt, & rursus, Deũ nemo vidit vnquã. Quibus in locis, Deus legitur sine articulo, & tñ nemo in eis agi de vero Deo negare põt, ita respondet Chrysost. & simul adducit testimonia, in quibus filius Deus cũ articulo legitur: non ergo ex hoc inferunt Arriani bene, non esse verũ Deũ. Nec sine mysterio, cũ pater Deus cũ articulo dictus sit, Verbum Deus nõ apposito articulo dicit, népe, (qđ notauimus in cõmentario) vt filius sic Deus intelligatur, vt procedens à patre, sitq; Deus de Deo, lumé de lumine. Quã enim naturã, & substãtiam habet pater à se, eandem habet filius, sed à patre. Ita notat Orig. tom. 2. in Ioan. dicens,

A cens, omissum articulum esse, vt insinuaretur Verbum esse Deum per communicationem. Quamuis Origenes impropriè loquatur, vocans participationem, quæ communicatio dicenda esset, forsan vitium est interpretis: nisi velimus Origenem errorem Arrianorum asseruisse. Quamuis autem, non, vbicunque legitur sine articulo, filius intelligatur, tamen hoc in loco, vbi de natura verbi agebatur, & dum patris mentio facta erat, existimandum est non sine mysterio omissum esse articulum. Potest etiã altera huius esse causa, nempe omissum fuisse articulum, vt significaretur illud [Deus] non subiectum esse, sed prædicatum, simile illud est Ioan. 4. Spiritus est Deus, vbi legitur spiritus sine articulo, vt enunciationis prædicatum, non

B subiectum esse agnoscatur. Prior autem causa est magis legitima. Ex quo etiam apparet aliorum Arrianorum vanitas, qui ita filium vocatum Deum affirmarũt, sicut Moyses dictus est Deus Pharaonis: quos confutant, & conuincunt Ambro. lib. de fide con. Arrian. & Hila. lib. 7. de Trin. Verbum ergo verus Deus est, vt ipsemet Ioannes 1. epist. c. 5. simus, inquit, in vero filio eius, hic est verus Deus, & vita æterna.

His igitur suppositis, sentiendum est cum sacris Doctoribus, hisce verbis Ioannis tres illas veritates confirmari, & omissis multis aliorum testimonijs, breuiter aliquorum sententias enarrabo. Prima veritas est. [In principio erat verbum.] Magnam vim faciunt Docto

C res in illo verbo [erat] coniuncto cum [principio,] si enim in principio incepisset, dictum esset: [In principio] factũ est, aut saltem: In principio fuit, at dum dicitur: [In principio erat,] & non esse factum, ante principium esse deducitur: & hoc est, æternum esse. Si enim principium, omne præcessit, sine principio esse, necesse est, omnes enim creaturæ inceperunt esse. Cape ergo illud initiũ, quo primum, quod factum est, incepit, si hoc præcessit Verbum, ipsum non est factum, sed æternum. Ex hoc uerbo æternitatem, vti dictum est, deducunt Athan. serm. 4. con. Arrian. Basilius homil. in hæc verba Augustin. in multis locis. Hilar. 2. de Trinit. qui hoc argumento

D vtuntur, sicuti vsi sumus Verba Hilar. sunt hæc: [In principio erat verbum:] transeuntur tempora, transcenduntur secula, tolluntur ætates. Pone aliquid, quod voles, tua principium opinione, non tenes tempore: erat enim vnde tractatur. Hæc, & alia Hilar. & communiter Sancti, quæ libens prætermitto, quia passim leguntur. Secunda veritas, [Verbum erat apud Deum,] distinctionem conuincit, vt non sit omnino idẽ, quod apud alterum est, cum ipso, apud quod est. Et cum non sit verbum alterius substantiæ ab eo, cuius est verbum, colligunt sancti hypostaseos distinctionem: vnde & his verbis vtuntur contra Sabellium, negantem personarum trinitatem, asserentemque vnam, & eandem esse personam Patrem, Filium, &

E Spiritum sanctum: contra quem hęc uerba sunt opposita à doctoribus. Si enim verbum eadem est persona cum Deo, à quo est, quomodo apud eum esse dici potest? nemo enim dicitur apud se esse. Ita Basil. & Tertull. deducebant, vt in commentarijs dictum est. Tertia veritas, [Deus erat verbum,] consubstantialitatem conuincit pro ijs, qui vnum Deum confitentur, vt principio huius dubitationis, & in commentario dictũ est, & hoc loco sancti ad id confirmandum vtuntur. Multa possunt testimonia eorum produci, sed superuacaneum id est: verba tantum Ambrosij proponam circa has tres veritates, qui lib. 1. de fide. cap. 5. sic, inquit. Omnes hæreses hoc capitulo breui piscator noster exclusit. Quod enim [erat in principio,] non includitur tempore, non principio

F præuenitur, ergo Arrius conticescat autem. Quod [erat apud Deum,] non commistione confunditur, sed manentis verbi apud patrem, solida perfectione distinguitur, vt Sabellius obmutescat. [Et Deus erat verbum,] non ergo in prolatione sermonis hoc [verbum est,] sed in illa cœlestis designatione virtutis, vt confutetur Fotinus. Hæc Ambr.

Hoc

A D

Hoc erat in principio apud Deum.

COMMENTARIVS.

VERBI natura & existentia expositis transit Euangelista ad statum quendam Verbi describendum, ob idque particulam copulantem & prætermittit, quæ priores tres enunciationes, & veritates copulat, vt illas ad verbi naturam, hanc autem ad conditionem, seu statum quendam pertinere significet: sic enim solet Euangelista ea, quæ narrat, diuidere. Sensus est, hoc Verbum in principio antequam quicquam factum esset, erat apud Deum: id est, tantum erat apud Deum, nimirum nondum carnem susceperat, nondum se manifestauerat, sed erat solum apud ipsum Deum, absconditum, inuisibile, & non manifestum, neque ad quicquam aliud referebatur, quàm ad Deum ipsum, à quo procedebat. Huius sententiæ sensum idem Ioannes 1. Epist. 1. clarioribus verbis indicauit Annunciamus, inquit, vobis B vitam æternam, quæ erat apud Patrem; & apparuit nobis, quasi diceret; E quòd tantum apud Patrem erat ab æterno, inuisibile, & occultum, postea nobis manifestatum est, & in carne apparuit. Habet hæc sententia tacitè particulam excludentem. Solum, siue, tantum. Est enim huiusmodi phrasis communis scripturæ. Rom. 4. Beatitudo hæc in circuncisione manet, an etiam in præputio? græcè non est illa particula (tantum) tamen supplenda est, quod rectè fecit interpres. Rom. 2. Non enim, qui in manifesto, Iudæus est: neque qui manifesto in carne, circuncisio est. Oportet in vtroque particulam (tantum) supplere, non qui in manifestò tantum Iudæus est, neque qui manifesto in carne tantum, circuncisio est. Sunt multa alia huiusmodi loca, etiam apud Ioannem, quæ in progressu enarrationis huius nota fient. In hunc sensum est præsens sententia exponenda, nimirum hoc verbũ in principio erat tantum apud Deum, non autem apud nos, quale fuit carne assumpta. Vtitur autem Euangelista pronomine demonstratiuo, ad eandem naturam Verbi significandam.

C ANNOTATIO 11.

Patrum authoritate ex positio tradita confirmatur.

DVBITARE posset aliquis, illud relatiuum [hoc] referat ne Verbũ, an Deum: quamuis enim in latino textu non sit ambiguitas, tamen in græco est masculini generis, & referri potest ad Verbum, & ad Deum, qui erat verbum, vtrunque enim nomen masculini generis est. Orig. tom. 2. ad vtrunque refert, tamen omnes & Græci, & Latini expositores, ad Verbum vt, & uersio latina ab Ecclesia recepta apertè refert, & sic planè referendum censeo, sicut etiam sequens relatiuum: [Omnia per ipsum facta sunt,] & contextus talem probat sensum. Omnes enim hæ enunciationes de Verbo [sunt.] Quantum autem F ad sensum attinet, aduertendum est, quam in Commentario attuli expositionem, antiquos patres præsensisse. Tertull. aduersus Praxeam: Sermo, inquit, à principio tantum apud patrem erat, adiungens illam particulam excludentem (tantum) nostram indicat expositionem, Clemens etiam Alexand. in orat. ex hor. ad gentes, Verbum, inquit, quod erat apud patrẽ, doctor apparuit, hisce verbis insinuat idem esse apud patrẽ, quod erat in principio, & ad patrem tantum referebatur: postea uerò etiam ad nos, quando in carne apparuit. Greg. lib. 5. mora. c. 19. exponens verbũ illud Iob (verbum absconditum) probat

A bat id esse verbum diuinum, quod absconditum erat: quia apud patrem erat nempè in principio, carne nondum accepta.

Diuersę aliç Patrum expositiones referütur.

Quamuis expositio allata sit meo iudicio legitima, non desunt tamen expositiones aliæ Doctorum, quas in mediũ adferre non inutile erit, vt earum collatione magis appareat vera & legitima. Orig. hom. 2. in diuersos locos, & Cyril. lib. 1. in Ioannem, ca. 4. exponunt sic, vt referatur ad verbum, sitque sensus: hoc verbum, qui Deus erat, erat illud idem, quod erat in principio, & erat apud Deum, quod dictum est, ne quis aliud existimaret verbum quod erat in principio, & erat apud Deum, ab eo, quod erat Deus. Imo Eunomius ita, vti diximus, existimauit: Id autem præcauens Euangelista, Hoc adiunxit, vt vnum, & idem esse ostenderet. Altero modo exponit Theophil. alios, dicens, sic esse fa-

B bulatos: Si Deus erat verbũ, separabit se aduersus eum, apud quem erat: vt igitur hoc remoueat, dicit Euãgelista, Hoc uerbum erat in principio apud Deũ: quasi diceret, nulla est timenda separatio, cũ semper fuerit summa coniunctio. Non alienus est ab ista expositione Ambros. qui lib. 1. de fide, c. 5. sic exponit: Quod erat in principio apud Deũ, sempiternę diuinitatis in patre, & filio inseparabilis vnitas edocetur. Basil. ho. in hæc verba idẽ dicit, nempè his verbis significari semper filiũ cum patre esse, & verbũ apud Deum, nam dictũ est semper verbum esse, & esse apud patrẽ, & esse Deũ: dicitur ergo semper etiã esse cũ patre,

C sicut semper est. Tertiò modo exponit Hilar. lib. 2. de Trin. nempè per hanc sententiam, vnitatem Dei declarari: cum enim dictum esset [Deus erat uerbum,] vt vnitas, inquit, Dei seruaretur, adiunxit, [Hoc erat in principio apud Deũ.] Aliqui repetitionẽ esse quandam existimant. Alij alijs etiam modis exponunt, qui omnes ad eandem, & vnam referũt sententiã cum præcedẽtibus tribus enũciationibus coniungentes. Nobis autem expositio nostra maximè conformis videtur, vt ad alteram pertineat sententiam, id quod prætermissio copulæ indicat.

Vltra prædictas expositiones, non D inutile fore iudicaui referre expositionem quandam, quæ mihi olim placebat, re tamen diligentius considerata, quam in commentario explicui, magis probaui. Illud enim [verbum erat apud Deum] sic exponebam. Verbum nempè apud Deum erat. quia ad solum Deum referebatur, nondum carnem induerat, nec se manifestum fecerat, quod autem sequitur: Hoc erat in principio apud Deum, sic explicabam: In principio, quando Deus cuncta fecit, aderat hoc idem verbum apud Deum ipsum, non solum enim ante omnia, sed tunc quando facta sunt omnia, apud Patrem aderat, ab eo indiuisum, & voluntatis, & consiliorum, ac operum omnium eius conscium. Hanc sententiam Salomon, Sap. 9. expressit, dicens: Tecum sapientia tua, quæ nouit opera tua, & quæ affuit tunc, cum orbem terrarum faceres, & sciebat, quid esset placitum oculis E tuis, & quid directum in præceptis tuis, hęc Salomon, hoc est, quod Ioannes pronunciat: [Hoc erat in principio apud Deum.] Sed multo magis elucescet hic sensus, si verba Salomonis conferamus, Prouerb. 8. duos status verbi, & diuinæ sapientiæ describentis, Dominus, inquit, possedit me in initio viarum suarum antequam quidquam faceret à principio, ab æterno ordinata sum, & ex antiquis antequam terra fieret: nondum erant Abyssi, & ego iam concepta eram, nondum fontes aquarum eruperant, necdum montes graui mole constiterant: ante omnes colles ego parturiebar, adhuc terram non fecerat, & flumina, & cardines orbis terræ. F Omnia hæc ad priorem statum pertinent, quod ordinata sit, quod concepta, quod parturiretur, &c. omnia, inquam, hæc æternam generationem, qua filius est, & æternam locutionem, qua verbum est, significant. Quæ eadem Ioannes expressit his verbis: [In principio erat verbum, &c.] statim adiunxit. Salomon: Quando præparabat cœlos aderam, quando certa lege, & gyro vallabat Abyssos, quando æthera firmabat sursum, & librabat fontes aquarum: quando circundabat mari terminum

suum,

A suum, & legem ponebat aquis, ne transirent fines suos, quando appendebat fundamenta terræ, cum eo eram cuncta componens, hæc ad statum uerbi alterum pertinent: In quo aduerte duo verba. Vnum est, [Quando præparabat cœlos, aderam.] Alterum est, [Cum eo eram cuncta componens.] D Quod Salomon dicit, [aderam,] id nunc Ioannes exprimit: [Hoc in principio erat apud Deum.] Quod autem Salomon dicit: [Cuncta cum eo componens,] Ioannes significat, dicens: [Omnia per ipsum facta sunt.]

Omnia per ipsum facta sunt.

COMMENTARIVS.

PROGREDITVR Ioan. & explicat statum secundum Verbi, quãdo non tantum apud Patrem erat, sed ad creaturas etiam cepit se conuertere: [Omnia.] inquit, [per ipsum facta sunt:] quasi diceret; Erat quidem hoc Verbum apud Patrem, quando omnia fecit, nec tantum erat apud illum, sed per ipsum Pater omnia fecit. Aduerte quàm breui verbo Ioan. expressit, quæ B Moyses longo sermone conclusit, vt adnotauit Chrys. hom. 4. in Ioann. Nam E Moyses per sex dies rerum creationem distribuit, [Fiat lux, Fiat firmamentum, &c.] At Ioan. vno verbo complexus est, dicens; [Omnia per ipsum facta sunt.] Adde, plura signif icasse, quam Moysem. Hic enim spiritualium substantiarum expressam non fecit significationem, sed sensibilium, quæ populi oculis subiacebant: at noster Ioan. generali voce cuncta conclusit. Nec sine mysterio Euangelista breui vsus epilogo, vnico comprehendit verbo, quæ multis descripsit Moyses. Beneficium enim creationis narrãs illi populo, qui nondum redemptionem acceperat, multis amplificauit verbis, vtpotè omnium acceptorum maximum: sed Ioan. ad quiddam maius narrandum properãs, nempè redemptionis opus, propter quod Deus homo factus est cuius collatione illud iam minus censebatur, breuiter, & velut summatim ad maiora progrediens, illius fecit mentionem. Euangelium enim Deum redemptorem, sicut vetus Testamentum creatorem, prædicat. Multo autem maius, & dignius est, Deum hominem esse factum, quàm cuncta à principio creasse, in quo Ioan. tacitè insinuat, vnum esse, & eundem Deum creatorem, & re- C demptorem, cum vtrunque Verbo perfecerit, eundemq; auctorem veteris, F & noui Testamenti: in quo conuincitur error Manichæi & aliorum, vt bene notauit Ambr. lib. 1. de fide, cap. 5. Hi enim alium auctorem Testamenti veteris, & creatorem posuerunt; alium autem noui, & redemptionis operatorem: at Ioan. vno, & eodem verbo, eundem docet vtrunque perfecisse, ac ob id creationis meminit, vt per eum recreata, & reparata omnia noscamus, per quem fuerunt & facta.

ANNOTATIO 12.

Hæreses nõ nullæ refutantur.

VERVM diligẽtius sunt hæc uerba consideranda, & examinandum est, quid uox [omnia,] significet. Non defuerunt, qui plus, quàm par est, eius vocis significationem extenderunt, alij arctius quàm ueritas postulabat, contraxerunt. Sed & illi dilatantes, & isti coarctantes, a ueritate Catholica, quæ in horum medio consistit aberrarunt. Primò igitur Macedonius diuinitatem Spiritus sancti tollere adnitens, hoc loco utebatur, in eum modum argumentans. [Omnia per ipsum facta sunt,] igitur Spiritus sanctus factus est, nam uox [omnia

A [omnia] concludit vniuersa, huius argumentationis quæ erat etiam Arrianorum, Ambros. libr. de Spiritu Sancto. capit. secundo. Gregor. Nazian. orat. quinta. Theolog. Cyril libr. primo. in Ioann. capit. quinto. & Chrysostom. homil. quarta. meminerunt, illique respondent: non absolutè omnia esse facta, alias ipse & Pater factus esset; sed omnia, quæ facta sunt per ipsum facta sunt. Spiritus sanctus autem factus non est. Adde, omnia dici facta, quæ sunt extra facientem, at Spiritus sanctus est ex parte facientis. Nam opera Trinitatis sunt indiuisa, & quæ facit Pater, facit Filius, facit Spiritus Sanctus. Ab hac ergo generalite semper factor excipiendus est: B aliàs cum dicitur primo. Corinth. 8. [Vnus est nobis Pater, ex quo omnia,] liceret inferre, ergo Filius est factus. Quòd si dicas excludi Filium à voce [Omnia] isto loco, quia habemus locum Ioannis dicentis, [Per filium omnia facta,] respondebo & ego, haberi locum in diuinis litteris, qui omnium auctorem Spiritum sanctum esse attestatur, Psalm. 32. Verbo Domini cœli firmati sunt, & Spiritu oris eius omnis virtus eorum. Ambros. libr. secundo de Spiritu sancto, per totum librum doctè admodum probat, omnia Patris & Filij opera, etiam in scriptura tribui Spiritui sancto. igitur Spiritus cum factore est, & excluditur ab omnium numero, quæ facta sunt. Isti C ergo plus iusto significationem vocis [Omnia] extendebant.

Alij in altero extremo significationem coarctarunt. Origen. tom. 2. in Ioann. refert Heracleonta familiarem Valentini per hanc vocem [Omnia] intellexisse sensibilia ista, quæ tantum per Verbum affirmabat esse facta. sæcula verò, & ea quæ sunt in sæculis, per Verbum facta fuisse negabat. Ab hoc errore dissentiebant alij, qui horum sensibilium Verbum auctorem esse negabant. & ad inuisibilia [Omnia] referebant. Horum meminit Irenæus lib. 3. con. hæres. cap. 11. quod etiam Manichæi dixerunt, vt auctor est August. lib. de hæres. at Ioannes omnes ipsa D verbi significatione conuincit, [Omnia facta sunt per ipsum,] quidquid extrà Deum factorem est, factum est, & ab ipso per Verbum factum est, cuius Verbi amplam, & debitam significationem Paulus declarat ad Colos. primo vbi de Verbo hoc loquens sic inquit: Quoniam in ipso condita sunt vniuersa in cœlis, & in terra, visibilia, & inuisibilia, siue Throni, siue Dominationes, siue Principatus, siue Potestates, omnia per ipsum, & in ipso creata sunt, & ipse est ante omnes, & omnia in ipso constant. Hæc verba, omnia includunt extra Deum, & quotquot sunt figmenta. Manichæorum, Valentinianorum, & aliorum similium euertunt. De hoc ipso verbo loquens Apost. ad Heb. primo. Per quem, E inquit, fecit & sæcula. Quicquid igitur præter Deum est, siue spirituale, siue corporale, per verbum factum est: vt optimum interpretem Ioannis, Paulum esse inficiari non possimus, qui plæclarè exponit, quæ sint ista [omnia,] quæ per verbum facta sunt, atque inter extrema hæreticorum, Catholica veritas media consistit.

ANNOTATIO 13.

CONSIDERANDA est secundo loco particulari, [Per.] impegerunt enim in eam Arriani, qui putantes particulam hanc denotare instrumentum, & ministerium, affirmarunt Filium minorem esse Patre, vtpote per quem tanquam ministrum, & F instrumentum fecit omnia. Meminerunt huius argumentationis Basil. lib. de Spiritu sancto, capitulo quinto. & Cyril. lib. primo. in Ioan. capit. quinto. Chrysostom. Homil. quarta. & alij antiqui patres, inter quos est Ambros. libr. quarto. de fide, capit. sexto. Sed quàm vanum sit hoc eorum argumentandi genus, scriptura demonstrat. Nam de Patre loquens, hac etiam particula vtitur. primo. Corinth. primo.

Quid particula, Per, denotet.

A Fidelis Deus, per quem vocati estis in consortium Filij sui, & initio posterioris ad eosdem, Paulus Apostolus Iesu Christi per voluntatem Dei; & ad Galat. quarto. Si filius, & hæres per Deum. Quare si argumentatio Arriana valeret, esset etiam Pater minister, & instrumentum, & proinde minor Filio. Quamquam hæc eadem argumentatio Arrianos insignis arguit ignorantiæ: cùm particula, [Per, [multis causarum generibus accommodetur, vt modò efficienti principali, modò instrumentali tribuatur. Vnde vanum est, ex tali particula talem inferre conclusionem. Certè hoc in loco non ministrum, non instrumentum, sed causam significat principalem, sicut & ipsum Verbum, Prou. B octauo dicit, per me Reges regnant. Id si verum est, vt est verissimum, cùm dici potuerit, Verbum omnia fecit, seu ab ipso omnia facta sunt, cur [Per ipsum omnia facta sunt,] dictum est? Cyril. libr. primo. in Ioan. capit. decimo. exponens verba illa, [Mundus per ipsum factus est,] inquit, cum, per Filium mundum factum esse affirmat, ad Patris nos memoriam facile reducit: cùm enim [per quem] dicitur, [ex quo] etiam intelligitur. Vniuersa enim ex Patre per Filium in Spiritu sancto sunt hæc Cyril. Responsio igitur cum Cyril. ad ista similia verba esse potest, dictum esse, [Per ipsum,] vt non excludatur. Pater, ab hac crea-C tione omnium: cùm Pater per Filium omnia condiderit.

Authoris interpretatio. Libet addere aliquid amplius, quod, hac particula, [Per,] significari mihi videtur. Aduerte igitur vnicam esse actionem, qua Pater, & Filius creant; cum vnica sit vtriusque essentia, virtus, & potentia: Hoc tamen est discriminis, quod licet vnica sit essentia, & virtus in vtroque, tamen Filius habet à Patre essentiam, & virtutem; ita quamuis vnica sit actio, qua vterque creat, tamen Filius habet à Patre quod creet, sicut habet virtutem, & essentiam, qua creat. Creare ergo Patrem per Filium, est Patrem vna cum Filio creare, sed communicando D Filio essentiam, & virtutem, qua vna cum ipso Patre creat, & proinde quadam ratione assimilatur instrumento, nempe in hoc, quod sicut agens communicat virtutem instrumento, vt vna cum ipso operetur, ita Pater filio virtutem communicat. At est maxima differentia; quia agens non communicat suam substantiam, nec suammet virtutem, quam habet, instrumento, & ob id instrumentum est inferius agente: at Pater communicat suammet substantiam, & virtutem Filio; qua vterque agit: & ideo non est minor Filius Patre, in quo decepti sunt Arriani. Ioannes ergo cum insinuasset in prima sententia Filium esse Deum, & quidem de Deo, volens hoc etiam E significare in ipsa creatione, vsus est hac loquendi formula. [Omnia per ipsum facta esse,] vt insinuaret Patrem omnia facere cum Filio, communicando eandem virtutem suam Filio, vt vna vterque actione creare dicatur. Ita docuit Basil. libr. de Spiritu sancto. capit. octauo. omnia, inquit, per ipsum facta sunt, non quòd instrumentali, ac seruili quodam ministerio fungatur, sed quod tanquam conditor paternam impleat, voluntatem; hæc Basil. Non igitur concedendum est à Catholico, Filium esse instrumentum Patris, propter rationem dictam; & si qui Catholici affirmarunt, inter quos est Clemens Alexan. in orat. exhor ad gen. ipso fere principio, imi-F tatus forsan Philonem, libr. de opificio, impropriè locuti sunt, & dicere voluerunt; Patrem creare per Filium, quia communicauit essentiam, & virtutem suam Filio, qua vna cum ipso creat, nec crearet, nisi communicata essentia, & virtute tali. Hac ergo ratione existimo Ioannem hoc in loco, tali dicendi modo vsum esse. Eodem modo exponendus est Tertul. lib. aduer. Hermogenem, vbi Verbum ministrum, & arbitrum vocauit, quæ quidem locutiones quia imperfectæ sunt, ab eis abstinendum est. Germanus ergo Euangelistæ is erit sensus, qui

A qui propria Verbi (quia de Verbo tractat) considerans, non dixit; Omnia fecit; seu Omnia ab ipso facta sunt, (quamuis enim hoc verè dicatur, tamen totum hoc commune est Patri) at dicens [Per ipsum facta sunt omnia] (nempè à Deo, apud quem erat) quod Verbi proprium est, significauit. Nam solius Verbi est, Patrem per ipsum cuncta creasse, & ipsum esse, per quem cuncta à Patre facta sunt. Hic tamen superest dubitatio: Nunquid etiam per Spiritum sanctum non sunt omnia facta, & cum is procedat à Patre? Et hoc quidem verum est; sed cum Deus imperio creauerit omnia; (Dixit enim & facta sunt, mandauit, & creata sunt.) imperare autem cùm sit intellectus, rectissimè sicut verbum, ita etiam
B imperium tribuitur Filio, vnde Filij est, esse verbum, & imperium, per quod omnia sunt facta: quanquam, & per Spiritum sanctum, tanquam per virtutem, omnia facta esse profitemur.

ANNOTATIO 14.

Meritò Euangelistà, omnia per ipsum facta, non creata, dixisse.

HOC enim verò nunc indagandum superest, cur non dictum sit; [Omnia per ipsum creata sunt,] sed vsus est Euangelista verbo faciendi, cum re vera ex nihilo, non ex
C materia aliqua cuncta sint facta; At planum est, verbum faciendi commune, esse ad ea, quæ ex aliquo, & ad ea, quæ ex nihilo fiunt, & sicut cœlum, & terra, dicuntur creata, ita etiam facta, Genes. 1. Creauit Deus cœlum, & terram; vbi legimus verbum ברא [bara] & Psal. 124. Qui fecit cœlum, & terram: hoc in loco est verbum [illegible] [hoschit] quid latine significat, facere. Verbum itidem Græcum quo vsus est Ioannes, commune est. sicut & Latinum. Quo circa scriptura sacra, tam initio Geneseos, quàm in hoc Ioannis exordio, omnia ex nihilo esse facta, vt egregiè Tertull. libr. aduersus Hermogenem aduertit, in eo esse ostensum, significauit: quod cùm sit narratio perfecta, nulla tamen est de materia facta mentio. Tria enim esse debent in legitima operis narratione: Factor, species facti, & materia ex qua factum est. Cùm igitur Moyses perfectè narrauerit mundi initium, nec materiæ meminerit, sed solius factoris, & factorum: euidentissimum argumentum est, non interuenisse materiam vllam, sed ex nihilo facta esse vniuersa. Quod & in præsenti loco factum affirmatur, vbi describitur factor, & per quem, [& quod factum est,] porrò materiæ nulla est consideratio, ac proinde nec in rerum prima molitione intercessit. Adiungamus dictis, illa vniuersali voce [omnia,] probari ex nihilo esse facta. Si enim materia fuisset, ex qua cætera fecit Deus, aut facta esset, aut non, si non ergo non [omnia facta sunt per ipsum,] si facta est profectò est nihilo facta sunt. Non enim idcirco negandum est, ex nihilo fecisse Deum omnia, quamuis prius materiam fecerit, & ex hac postea reliqua vt aliqui senserunt. Itaque siue materiam prius ex nihilo, siue vna cum rebus corporeis ipsam fecerit, semper Deus creator est, eùmque ex nihilo fecisse omnia, constantissimè, verissimèque Catholica sensit ecclesia.

A

Et sine ipso factum est nihil, quod factum est.

COMMENTARIVS.

AD eandem sententiam pertinent hæc verba. Vt enim magis exprimatur præcedens rerum omnium comprehensio, quod dictum est per affirmationem, confirmatur per negationem, & per numerum singularem, ne quis dictum esse, fecisse omnia, arbitraretur, quia plurima fecit. Aliquando enim solemus generatim loqui ad multitudinem significandam, quamuis non omnes partes multitudinis comprehendantur: qua etiam phrasi vtitur aliquando scriptura. 1. Cor. 9. Omnis, qui in agone contendit, ab omnibus se abstinet: ad Philip. 2. Omnes, quæ sua sunt quærunt. Sunt multæ huiusmodi locutiones, quæ non vniuersitatem omninò denotant: ideò ne quis B ita putaret dictum, omnia facta per Verbum, adiunxit generalem negationem in singulari, vt nec vnum singulare excludi significaret, quod non esset per Verbum factum [sine ipso factum est nihil, quod factum est,] id est, nulla res est facta, quæ non sit per ipsum facta, seu quæ sit sine ipso facta. Est autem hæc frequens Hebræis phrasis. 1. Reg. 3. Indicauit ei Samuel vniuersos sermones, & non abscondit ab eo. Isa. 39. Omnia quæ in domo mea sunt viderunt, non fuit res, quam non ostenderim eis. Adiecit autem, [quod factum est,] vt hæc verba ad præcedentia, nempè ad ea, quæ facta sunt, referret, essetque sensus, [sine ipo factum est nihil, quod factum est,] id est, ex his quæ facta sunt, nihil est, quod non sit per ipsum factum: quæ etiam est Hebræa phrasis. 1. Reg. 1. Commodaui eum Domino cunctis diebus, quibus fuerit commodatus Domino. Latet etiam in his verbis alia phrasis Hebræa: Non enim dictum est, sine ipso factum est nihil, οὐδέν, Sicut Ioan. 18. est dictum: In occulto locutus sum nihil, & Ioan. 15. Sine me potestis facere nihil (sic enim in Græco textu habetur) sed hoc in loco legitur, οὐδὲ ἕν, sine ipso factum est, nec vnum quod factum est: quod quidem magis exprimit vniuersitatem, quæ phrasis est Hebræa. Psal. 138. Dies formabuntur, & nemo in eis; in Hebræo, Et non vnus in eis: quasi dicat; nec vnus erit dies, qui non sit scriptus in libro tuo. 1. Mach. 7. Non est relictus ex eis nec vnus: sic in præsenti loco; Sine ipso factum est, nec vnum, quod factum est. E C F

ANNOTATIO 15.

Triplex lectio superiorum verborum.

MVLTA In his verbis annotanda occurrunt. Primum est, quod ad textus lectionem attinet. Triplex enim lectio apud Doctores sacros habetur; Vna est, vt sententia in voce [nihil] terminetur sic; [sine ipso factum est nihil:] reliquum autem iungatur sequentibus, sic; [quod factum est in ipso vita erat:] ita legit maior pars Latinorum, Augustinus in præsenti, Ambrosius lib. 3. de fide cap. 3. Tertullianus, libro aduersus Hermogenem, & inter græcos Origen. tom. 3. Clemens Alex. libr. 1. pædag. cap. 6. & Cyril. libro 1. in Ioan. cap. 6. & Athana. in multis locis, in rescripto ad Liberium Papam, in orat. in illud: Omnia tradita sunt mihi à Patre meo, & Epist. de sententia Dionis. Episcopi, cōtra Arrianum, & in epistola ad Serapionem de Spiritu sancto, & alijs in locis, ita etiam legit Gregor. Nazianzenus, oratione de fide: & inter latinos Cyprianus, lib. 2. contra Iudæos, cap. 3. Secunda est, vt sententia finem habeat in illo, [quod factum est,] sic [sine ipso factum est nihil, quod factum est.] Sic legit

A legit Irenæus libr. 3. contra hæres. cap. 11. Chrysostomus, hom. 4. referens hæreticos authores fuisse, vt hæc sententia divideretur, & legeretur iuxta primam lectionem, ita etiam legit Hiero. Amos 6. quam lectionem sequitur Greg. Nazianz. orat. 5. theolog. nam soluens argumentum hæreticorum affirmãtium Spiritum sanctum esse factum, quia dictum est, [omnia per ipsum facta sunt:] respondet non esse dictum, omnia facta esse, sed [omnia quę facta sunt, per ipsum] facta esse, ex quo Greg. videtur legisse, [sine ipso factum est nihil, quod factum est.] Hanc enim lectionem passim sequebantur Catholici, soluentes argumenta Hæreticorum, qui Spiritum sanctum factum esse probabant: quia dictũ B est, [omnia per ipsum facta sunt, quibus Catholici respondebant, non absolutè omnia, sed quæ facta sunt, per ipsũ facta sunt: & sic Chrys. etiã soluit. Quãuis reuera, etiam si lectionem teneamus priorem, non procedat argumentum, vt superiùs diximus, & soluimus. Semper enim excipitur ipse, qui fecit: alias & verba Pauli Colo. 1. Omnia per ipsum, & in ipso condita sunt, non rectè se haberent, quia non additum est, quæ condita sunt: non ergo propter hæreticos coniunctim legendum est, sed quia cum sequentibus non aptè cohæret. Ambro. lib. 3. de fide, c. 3. dicit, plerosq; doctos, & fideles, hanc secundam sequi lectionem, & in enarra. ps. 36. dicit Alexãdri- C nos, & Aegyptios eam amplecti. Tertia est, vt nec ibi quidem sententia, sed in sequẽtibus terminetur, vt dicamus, [sine illo factum est nihil, quod factum est in ipso:] sic Epiph. in Anchorato, & dicit hæreticos separasse hæc verba à præcedentibus, & legisse, [sine ipso factum est nihil,] vt blasphemiam inferrent Spiritui sancto, cum sit legendum [sine ipso factum est nihil, quod factum est in ipso.] Hanc lectionẽ Theoph. nomine quorundam orthodoxorum recitat, eamq; sequitur Hil. li. 2. de Trin. & exponit vti paulò inferius dicem*. In hac lectionis varietate mihi magis placuit media, quam & in commentario sumus secuti: tùm quia in singulari dictum est [quod factum est] ob idq; referendum ad illud [nihil] quod præcessit videtur. Si. n. Euãgelista sequentibus connectere vellet, diceret, [quæ facta sunt, in ipso vita erãt:] sicut etiam dixerat, [omnia per ipsum facta esse,] tùm etiam, quia si cõiungamus illud [quod factum est] sequentibus, non erit sensus ita proprius, atq; si incipiat sententia ab illis verbis, [in ipso vita erat,] ita tamen hanc sequor lectionem, vt primam etiam reputem probabilem, cui tamen mediam anteferendã arbitror, quam tot etiam, ac tã graues doctores amplexati sũt propter causas prædictas & eas, quas inferius paulò post dicemus. Tertia autem quæ est Hilar. non videtur admodum probabilis. Est. n. sensus, nihil factum est sine ipso ex ijs, quæ facta sunt per ipsum: qui sensus non cõuenit vniuersitati absolutè, qua dictum est, omnia per ipsum esse facta. D E

ANNOTATIO 16.

IAM verò vocem illam [nihil.] siue ibi lectio sistat, siue vlterius procedat, variè exposuerũt olim, & hęretici, & catholici. Primò Hæretici per hanc vocem creaturas has sensibiles, & mũdum hunc visibilem significari dixerũt, & affirmatiuam faciebant locutionem, nempè, [sine verbo factum est nihil] id est, sine Verbo factus est hic mundus. Hunc enim mundum visibilem, non à Verbo, sed à Diabolo, & à Principe tenebrarũ factum affirmabant. Tales fuerunt Manichæi, vt refert Aug. lib. de nat. Boni. c. 25. vbi irridet, dicentes, nõ posse legi verba negatiuè, [sine ipso nihil est factum,] quia illud nihil, est post verbũ, quasi intersit dicere [factũ est nihil, & nihil factum est.] Meritò autem eos irridet Aug. parũ enim refert, siue ante siue postponatur, vt apertè probat. ex illo Ioan. 18. In occulto locutus sum nihil, quod idem significat, ac nihil locutus sum. Secundo aliqui catholici legunt etiam affirmatiuè & per nihil exponunt diabolum, quasi sine verbo factus esset Diabolus. Hanc expositionem, se in quibusdam commentarijs legisse refert Hiero. Miche. 2. super illa verba (fugerunt nemine persequente) F

Quid vox illa, Nihil, hoc loco significet.

A te) vbi etiam per neminem, aliqui exposuerunt Diabolum. Quam expositionem extortam esse, & non secundũ simplicitatem sacræ scripturæ, meritò censet. Non est autem intelligenda expositio istorum quasi velint dicere: Diabolum, quantum ad substantiam, non esse factum per verbum, sed non esse factum diabolu. Nam ratione peccati dicitur diabolũ. Sic Basil. in hom. Quod non sit Deus author malorum, Deum non fecisse diabolum, sed ipsum sua se fecisse voluntate docet, non quòd Deus non fecerit substantiam, sed quod non fuerit malitiæ author, per quã diabolus dicitur; ita sunt isti exponẽdi, quo etiam modo eos exponit Orig. tom. 2. Quia ergo malitia, & peccatum est nihil, ob id dictũ est, [sine eo factũ est nihil,] id est, diabolus. Tertiò adhuc catholici alij affirma-
B tiuè exponunt, tamen per [nihil,] non Diabolum, sed peccatum ipsum interpretantur, quod non fit authore Deo: quam expositionem licet attingat August. super hunc locum, non tamen videtur probare, imò lib. de nat. boni. cap. 25. & hoc ipso loco exponit, vt expositum est, communiter, [nihil factũ est sine ipso] illa tamen est expositio Orig. tom. 2. qui hoc [nihil,] ad peccatum refert, per quod qui peccat, non ens fit: qua ratione enim peccator est, non ens est nihil dicitur. Sed omnes istę expositiones, vt rectè iudicauit Hieron. sunt violentæ, & non secundum simplicitatem scripturæ, imò contra communes loquendi modos. Sunt igitur verba negatiua, vt sit sensus: nihil horũ quæ facta sunt, sine ipso Verbo factum
C est; quod magis apertũ erit, si legamus vti diximus: sine ipso nec vnum factum est. Aduertendum est autem Heracleonta, vt superius attigimus, legisse quidẽ negatiuè, tamen exposuisse, [sine ipso factum est nihil,] id est, nihil ex sensibilibus, nam negabat inuisibilia esse facta à Verbo, vt refert Orig. tom. 2. sed iam hæresis hęc conuicta est, in superiorum verborum expositione: generaliter igitur est intelligendum, nihil est eorum, [quæ facta sunt,] & extra Deum sunt, quod non sit à Verbo, seu per Verbum factum.

ANNOTATIO 17. D

Quid particulæ illę Sine, & Ipse significent.

EXPENDENDÆ restant duæ particulæ, vna est sine, Græcè χωρὶς Orig. hom. 2. in diuersos exponit extra ipsum, & sensum putat esse [nihil est factum] extra ipsum, seu nihil factum est, quod non sit in ipso: vt omnia non solũ per ipsum, sed etiam in ipso facta sint, quod Paulus ad Coloss. 1. docuit. Omnia, inquit, per ipsum, & in ipso creata sunt. Quæ verba, Verbum non solũ auctorem omnium significant, sed etiam conseruatorem factorum; qui nisi cõseruaret omnia facta, protinus in nihilum redigerentur, & hoc est, q per ipsum, & in ipso cuncta sint, nempè creauit omnia, eaque sua pręsentia conseruat. Ista lectio, adiuncta hac nostra declaratione non est spernenda: tamen quia communis lectio est, vt legamus, [sine,] quod & Græci expositores in eo sensu E exponunt, id sequendum est, sicq; nos exposuimus. In eadem particula [sine.] Hilar. libr. 2. Trinit. significari adnotat, Filium fecisse omnia, non solum, sed vna cum patre, vbi inquit. Ne dum dixit omnia per ipsum esse facta, intelligeretur etiam Pater factus (nam [omnia] nihil videbatur excludere) ob id addit, sine ipso factũ est nihil. In quo verbo significatur quædam concomitantia, & associatio, vt inde intelligatur etiam alia persona socia, nempè Pater, quasi diceret, sine eo à patre nihil est factum, nam significatur persona quæ facit, & sine qua non fecit, hactenus Hilarius. & quidem verum est, id significari, tamen causa propter quam, id significatum dicit Hilarius, non probatur. Dum enim dicitur (per F ipsum facta sunt omnia,] ab his omnibus Pater excluditur, qui per ipsum fecit, & Spiritus qui cum eo fecit, vti superius diximus.

Alterum verbum est [ipso.] Origen. tom. 2. meminit, aliquos non retulisse ad Verbum illud, de quo dictum est; [erat in principio,] & apud Deum, & per ipsum facta sunt omnia, sed ad verbum, & humanam rationem; Verbum enim & ratio hominis etiam dicitur λόγος. Exponunt sic: sine verbo factum est nihil, adeo vt nec peccatum etiam

fa-

A factum fit sine ratione: nisi enim esset lex, & ratio in homine, peccatum non esset, Sed talis expositio, reijcitur meritò ab Orig. nec vlla ratione defendi potest. Qui enim non considerat, quàm sit absonum in verbis istis tanta vti amphibologia, vt modo de vno, modò de altero Verbo loquatur Euangelista? cum eius intentio non sit alia, quàm Verbum hoc, quod caro factum est exponere & originem eius, ac naturam, & operationem describere. D

In ipso vita erat.

COMMENTARIVS.

PROSEQVITVR Euangelista Verbi opera, & effectus enarrare, & à rerum omnium creatione, quæ per Verbum perfecta est, ad reparationem hominis, quæ in ipso Verbo est facta, describendam se conuertit, [in ipso, inquit, vita erat,] sensus talis est, non tantum per Verbum Deus omnia fecit: sed etiam in eodem verbo vitam spiritualem, cœlestem, & æternam operatus est. Homo enim, quem Deus per Verbum creauerat, seipsum, omnemque suam posteritatem peccato infecit; æternæ mortis in anima, & corpore factus reus. Hunc ergo in ipso Verbo viuificare voluit, vt eodem Verbo, per quod omnia facta erant, homo, qui omnia quodammodo complectebatur, ad vitam reuocaretur. in ipso igitur vita erat. Quam sententiam apertioribus verbis idem Ioannes expressit. 1. epist. cap. 5. Vitam, inquit, æternam dedit nobis Pater, & hæc in filio eius est, id est, huius æternæ vitæ, filius, qui Verbum nunc dicitur, auctor est. Sapienter autem Euangelista locutionem diuersam fecit, nam per quod Verbum omnia facta dixerat, in ipso Verbo vitam esse pronunciauit: vt hac mutatione, & diuersitate loquendi, nempe, [per ipsum, & in ipso] susceptę carnis significaret mysterium. Verbum enim, quod sola sua diuinitate, omnium creator erat, ratione carnis in se acceptæ, & diuinitati coniunctæ, auctor est vitæ. Non enim aliter, fecit hominem viuere, nisi per carnem, non quia non posset, sed quia id ita facere ab æterno voluntariè disposuit. Illud (erat) duo nobis significat. Vnum est, æterna Dei dispositio; & voluntas. Prauidens enim Deus hominem à se formandum ab accipienda perfectione, & vita casurum, reumque æternæ mortis futurum, verbo suo carne induto eum reparare, & vitæ reddere decreuit: quam quidem æternam diuinæ mentis dispositionem, Paulus pluribus verbis exposuit dicens 2. Timoth. 1. Liberauit nos & vocauit vocatione sua sancta, non secundum opera nostra, sed secundum propositum, & gratiam, quæ data est nobis in Christo, ante tempora secularia. Et ad Ephes. 1. Elegit nos in ipso ante mundi constitutionem. Alterum est à mundi principio, etiam ante carnem assumptam in verbo datam esse hominibus vitam. Quamuis enim nemo vnquam sit à peccato liberatus, nec ad vitam hanc reuocatus; nisi propter Christum Deum, & hominem, tamen tanta huius mysterij virtus est, vt etiam ante carnem assumptã, illi, qui eius aduentum in carnem præcesserunt, in verbo; propter futurum incarnationis mysterium per fidẽ vitæ restituerentur: de quibus dicitur. 1. Corinth. 10. Bibebant de consequente eos petra: petra autem erat Christus vt non immeritò Apoc. 13. dicatur, Agnus occisus ab origine mundi. In ipso ergo vita erat. Sed quid Vitæ nomine alij intellexerint, operæpretium est exponere.

Margin: B E C F; Erat quid significet.

A

ANNOTATIO 18.

Quid nomine vitæ, significetur.

VARII sunt doctores, in expositione huius nominis [vita] Principio Chryſ. hom. 4. vitã exponit virtutem ipſam verbi, quæ non per compoſitionem ipſi ineſt, ſed per ſimplicitatem eſt ipſummet verbum, qua in virtute cuncta creat, conſeruat & gubernat. Secundò Cyril. lib. 1. cap. 6. Vitam rerum omnium creatarum durationem, & permanentiã eſſe dicit, quæ ab ipſo verbo eſt, in ſenſu enim cauſali hanc interpretatur ſententiam, vt vita ſit in ipſo quia vitam donat conſeruat, ſeu dat cõſeruari, & permanere rebus omnibus, in hac ſignificatione in tota B ſcriptura nõ inuenitur hoc nomẽ [vita] acceptum. Tertiò Aug tract. 1. vitam hanc exponit ipſammet verbi ſubſtantiam, quæ vita eſt. Omnium enim creaturarum idea eſt ipſa eſſentia diuina, omnia enim creata ſunt vita in Deo, quia ratione ideæ dicuntur eſſe in Deo, idea autem eſt ipſa eſſentia & vita Dei. Quartò Ambr. lib. 3. de fide, cap. 3 & Athanaſ. lib. 3. de homine, hanc vitã ſpiritualem, quæ per gratiam eſt, interpretantur. Vltimò recentiores vitam viuentium exponunt. Verbum enim ijs, qui viuunt, vitam dat, quæ ſententia deſumpta eſt ex Clem. Alexan. in exhortat. ad gentes, vbi eleganter dicit: [Verbum,] quod erat apud Deũ, doctor apparuit: [Verbum,] per quod C omnia ſunt fabricata, & quod cum eo, qui finxit vitam ſimul præbuit, vt opifex benè viuere docuit, cum apparuiſſet, vt magiſter: vt poſtea ſemper viuere ſuppeditaret, vt Deus. Inter hos doctores aliqui illud, [ipſo,] ad verbũ ratione ſolius diuinitatis, aliqui ad ipſum carne indutum referunt: ijdem tamen quia varias, & diuerſas lectiones ſequuntur, diuersè quoque & variè hæc verba exprimunt, quorum opiniones, lectiones: & ſenſus in ſequenti annotatione referam, in præſenti ſufficiat eorum ſententias in vitæ huius explicatione propoſuiſſe. Mihi cum Ambro. & Athan, ſentiendum videtur. Vita enim hæc quæ in verbo eſſe dicitur [eſt] qua homo viuit ſecundum Deũ, quæ fit per D gratiam, & conſumatur in æternum per gloriam & ad hanc nobis largiendã verbum caro factum eſt: hæc eſt, quam Euangelium annunciat, & quã ipſe Ioannes, vt in commentario retulimus, ſemetipſum exponens, nos docuit, dicẽs. 1. Epiſt. c. 5. Vitam æternã dedit nobis Pater, & hæc in Filio eius eſt. propter hanc Petrus Act. 3. Chriſtum auctorem vitæ, & Ioãnes ipſe in eadem epiſt. c. 1. Verbum vitæ, Filium Dei appellauerunt; Quod proſpeximus, inquit, de verbo vitæ, & vita manifeſtata eſt, & vidimus, & teſtamur, & annunciamus vobis vitam æternam, quæ erat apud patrem, & apparuit nobis. Quid clarius hiſce verbis adduci potuit? Conſtat profectò hoc Ioannis exordium confectum eſſe magna ex parte ex ijs, quę ipſe in Euãgelio ſuo à Chriſto eſſe dicta, & pronunciata narrauit, E & quæ in epiſtolis proprijs expoſuit, in quibus omnibus locis, de hac vita ſermo totus eſt. Ioan. 3. Vt omnis, qui credit in eum, non pereat, ſed habeat vitam æternam. Ioan. 4. Fiet in eo fons aquæ viuæ, ſalientis in vitam æternam. Ioan. 5. Non vultis venire ad me, vt vitam habeatis. Ioan. 6. Qui credit in me, habet vitam æternam. Ioan. 8. Qui ſequitur me, non ambulat in tenebris, ſed habebit lumen vitæ, Ioan. 10. Ego veni, vt vitam habeant, Ioan. 11. Ego ſum reſurrectio, & vita, Ioan. 14. Ego ſum via, veritas, & vita, Ioan. 17. Vt omne, quod dediſti ei, det eis vitam æternam. Sunt ſexcenta huiuſcemodi teſtimonia. De hac F ipſa vita in epiſtolis ſuis Ioannes frequenter agit, & hanc prædixerunt prophetæ, & maxime eſt illud oraculum, Pſal. 35. Apud te eſt fons vitæ, nempè apud Patrem Filius, in quo vita nunc eſſe dicitur, illud autem, (ipſo,) ſignificat, Verbum in carne, Chriſtum Deum, & hominem. Quamuis enim credentibus ante carnem aſſumptam, vitam dabat, dabat tamen quia caro aſſumenda erat, vti in commentario explicuimus, magiſque in ſequentibus fiet manifeſtum. Euangeliſta enim ſermonem facit de ijs ſolum, quæ Verbi propria ſunt. Eſt autem phraſis ſcripturæ vſitata, effectum cauſæ nomine ſubſtantiuo, vt vocant, ſigni-

A significare, Act. 4. Non est in aliquo alio salus, id est, non est aliquis alius salutis causa, Et Psalm. 3. Non est ipsi salus in Deo eius, ita & hic, In ipso vita erat.

ANNOTATIO 19.

Verbum illud, in ipso, diuerse legitur & exponitur.

Magna est varietas, & lectionum, & expositionum horum verborum: Epipha. & Hilar. lib. 2. de Trinit. vti iam diximus, priora verba (quod factum est in ipso) referebant ad antecedentia, & hanc sententiam incipiebant sic (vita erat,) & sic exponebat Hilar. nihil factum est sine ipso ex his, quæ facta sunt in ipso, id est, per ipsum: cuius causa est, quia vita erat. verba igitur ista, (vita erat) continent causam. quare sine eo factum est nihil, quod factum est

B in ipso. Opinatur autem, dictum esse, [in ipso,] ne cū dixisset, [sine ipso,] arbitraremur esse causam, sine qua nihil erea tum fuisset. Dicens autem, [in ipso,] significat verbum esse causam efficientem. Sed mittamus hanc lectionem cum expositione Hilarij, quia ad præcedens commentarium pertinet: Consideremus verò lectiones, hæc verba (quod factum est) cum sequentibus connectentes, nempè, [quod factum est, in ipso vita erat,] Et cum sit triplex duntaxat lectio, multiplex expositio inuenitur, sed diligenter obseruemus.

Prima est, vt illud (in ipso) coniungatur cum illo (factum est) sitq; lectio ta-

C lis [Quod factum est in ipso, vita erat;] in qua lectione sunt multi sensus, tam catholicorum, quam hæreticorum. In primis Manichæi sic legebant, vt inferrent omnia viuere, etiam ipsos lapides & quæ philosophi inanimata vocant. Si enim quod est in ipso factum, viuit, omnia vitam habent, quia omnia in ipso facta sunt: sic isti deducebant, vt refert Augu. tract. 1. in Ioan. Secundo, ijdem Manichæi, vt Ambr. lib. 3. de fid. cap. 3. meminit, ex hac lectione inferebant esse alia, quæ non sunt à Verbo facta, & horum esse aliud principiū: Nam dicebant, si quidquid est in ipso factum, vita est, igitur aliqua alia sunt, quæ non sunt ab ipso facta, vtpotè mors, & mala, atque ita erunt duo principia, vnum malorum, bonorum alterum: sic argumentabantur Manichæi. Sed quis non videt illorum illationes esse vanissimas? Tertio, Arriani hanc etiam sequebantur lectionem, vt ibidem refert Ambro. & in enarra. Psal. 36. Vt inde verbum esse factum inferrent; Si quod in ipso factum est; dicebant isti, vita erat, ergo ipsum verbum factum est. Sed & id vanum esse ostendit Ambros. cum Ioan. 3. dicatur, vt manifestentur opera eius, quia in Deo facta sunt: certè stultum esset inferre, opera facta sunt in Deo, ergo Deus factus est, & cum Psal. 103. legitur; omnia in sapientia fecisti, non rectè infertur, ergo sapientia est facta. Sunt multa loca in scriptura similia, imo si attentius dispiciamus, ex hac locutione potius infertur, ipsum non esse factum.

E Quarto, eodem modo Macedoniani legebant, & inde inferebant Spiritum sanctum esse factum; dicebant enim; si quod factum est in ipso, erat vita, ergo vita est in ipso facta, & per hanc vitam intelligebant Spiritum sanctum. ita Theophylactus, quæ etiam vana est expositio. Falso enim asseruitur Spiritum sanctum esse hanc vitam, quæ in nobis per Verbum facta est. Quinto Origen. tom. 3. Heracleonta referr ita legisse, & illud, [in ipso,] exponebat homines spirituales, vt esset sensus; quod factum est in spiritualibus hominibus, vita erat: sed nimium violenta est istius hæretici expositio, cuius supra quoque memini-

F mus. Habes quatuor hæreticos vnam quidem lectionem, at variam expositionem sequentes. Ad Catholicos, & graues quosdam doctores, qui eandem lectionem amplectuntur, veniamus: hi varios adhibent sensus; pios tamen, & catholicos. Sexto, ergo Beatus Ambrosius locis paulò ante citatis sic exponit, [quod factum est in ipso,] nēpè Christo, [vita erat,] in Verbo autem seu Christo; [vita erat;] & in Verbo seu Christo, facta est caro, passio, mors, &c. Hæc autem vita nobis sunt. Septimo. Origen. tom. 3. aliter, vt & Athanas. de vnit trinit. substantia, libr. 3. qui est de assumptione hominis, exponunt? [Quod factū est in ipso,] id est, quod per ipsum factū est,

A est,[vita est,]ac si apertius Euangelista diceret;per ipsum,seu in ipso vita facta est. Loquitur autem Athanas.de vita spirituali, sicut Ambros. & Origen. Hæc est prima lectio,in qua septem vidimus expositiones Hanc tamen lectionem Aug.lib. 5. super Genes. ad litter. cap. 14.& tract.1.in Ioan. reijcit hoc argumento:quia si quod factum est in ipso est vita, cum omnia facta in ipso sint, omnia viuent; quod tamen falsum esse Catholicus non dubitat.Esse autem omnia non solum per ipsum, sed in ipso etiam facta,docet Paulus Colos.1.In ipso inquit,condita sunt vniuersa in cœlis, & in terra,visibilia,& inuisibilia. Hoc quidem verum est, at cum Euangelista mutauerit locutionem, & per ipsum om-B nia facta, in ipso autem vitam esse dixerit,aliquid singulare significare voluit,vt nos in Commentario diximus.

Est igitur altera lectio, quam ipse sequitur Augustinus, vt illud (in ipso) adiungatur sequentibus, & legatur, [quod factum est,erat vita in ipso.] Sequitur eandem lectionem Cyrillus.lib 1.in Ioan.cap.6.& 7.tamen non eodem modo exponit. Primo igitur August. facit hunc sensum,vt omnia facta, qua ratione sunt in Verbo, vita sint. Sunt enim omnia in verbo, vt in exemplari quodam eminentissimo, & perfectissimo,& vt in causa omnium efficienti, & quatenus in eo sunt, vita sunt; quia hoc esse non est aliud, quàm diuina natura, C quæ est vita,vt aiunt essentialis, & substantialis:sicuti dicimus effectus omnes esse in suis causis,quod quidem esse non aliud est,quàm esse ipsarum causarum, sic omnia in Deo erant, sed vt erant in eo,vita erant, quæ est ipsemet Deus. Quare August. illud [in ipso] refert ad Verbum.ista est expositio August.cuius meminit ante Orig. to.3. & sequitur in hom.2. in diuersos. Secundo loco Cyri. quamuis eodem legat modo, tamen aliter exponit,nempè,in ipso vita erat, id est, verbum dat vitam ijs, quæ facta sunt. Hæc enim locutio, [quod factum est vita erat in ipso,] ad hanc reducitur: verbum est, quod dat vitã ei,quod factum est; vt non solùm sit Verbum causa, vt sint, sed etiam vt viuant. Vides Cyril. illud(in ipso) referre ad D (quod factum est)vt sit sensus,Verbum erat vita in ipso quod factum est, seu: dat vitam,omni rei,quæ facta est: id verò vitam intelligit,quo res conseruantur, & durant, vt Verbum non solùm, omnia faciat, sed etiam omnibus det persistere,& conseruari; quia sine Verbo,omnia in nihilum redigerentur. Inde tamen non rectè intuleris,ergo omnia viuunt, vita propriè sumpta. Cyri. enim intelligit per hanc vitam, vt ita loquamur,durationem, & conseruationem, quæ quidem omnibus rebus existentibus communis est.Tertio Clemés Alex.lib.1.pædag.c.6. eandem sequitur lectionem,sed in alio sensu,vt sit sermo de vita spirituali; vt quod factum est, per Verbum habeat vitam gratiæ. Sed B ipsum loquentem audiamus; Christum sequi salus est. quod enim factum est in ipso,vita est; Amen amen dico vobis, qui sermones meos audit, & credit ei, qui me misit, habet vitam æternam, & in iudicium non venit, sed transit de morte ad vitam. hæc Clem. vbi illud, (in ipso) de Verbo intelligit, & hæc expositio conuenit in sensu cum illa Athanasij, sed differt in lectione: & vtraq; est apta lectioni, in qua (quod factum est)connectitur sequentibus.

Adhuc est tertia lectio eorum verborum,vt illud (in ipso)nec vni,nec alteri iungatur extremo, sed sit per se: vt sit sensus;quod factum est, in ipso, supple,est, vt non tantum facta sint per ipsum, & cum ipso, sed etiam in ipso: & F statim sequatur; Vita erat, id est, hoc etiam verbum vita erat. Hanc lectionem refert Ambro.lib.3.de fide.c.3. & re vera non est violenta. Frequens enim est Hebræis supprimere verbum substantiuum:ac si dictum esset,quod factum est,in ipso est, nempe in ipso Verbo:& statim sequatur;vita erat, & vita erat lux hominum. Breuiter consideremus totum contextum, & Ioannis consilium, existimo non inueniri posse lectionem, ac expositionem æque conuenientem,atq; ea est,quam in commentario sumus secuti; libuit tamen omnes lectiones, & expositiones in medium proferre, vt facilius vnusquisq; intelligeret

A geret Doctores, & quid singuli sentiant, perciperet: quia non omnes, qui scribunt, fideliter sententias eorum referunt. B

Et vita erat lux hominum.

COMMENTARIVS.

EIVSDEM Verbi alium effectum exponit Euangelista, [Vita, inquit, erat lux hominum] ac si diceret, Verbum in quo vita erat, hominibus se manifestauit, & splendentes radios, vt ab hominibus agnosceretur, & per hanc agnitionem vitam consequerentur, sparsit. Nemo enim à Verbo vitam consecutus est, nisi per fidem eius, in quo vita erat. Ideo verbum lux erat hominum. omne enim, quod manifestatur, lux est. Eph. 5. & de hac luce dicit Dominus Ioann. 8. Ego lux sum mundi, tam eorum, qui meam carnem præcesserunt, quàm eorum, qui secuti sunt. Attende singula. Vita hoc in loco posita est cum articulo, vt ipsum verbum
B significetur: in scriptura enim aliquando Verbum vita, aliquando in Verbo dicitur esse vita: & quamuis in vtraque locutione idem sit sensus, nēpe Verbum esse auctorem, & causam vitæ nostræ, tamen non est eadem nominum significatio. quando enim Verbum dicitur vita, tunc vita accipitur pro ipso Verbo, qua ratione est vitæ causa. Ioan. 14. ego sum veritas, & vita. Coloss. 3. Cùm apparuerit Christus, vita vestra. quando autem in Verbo dicitur esse vita, tunc Vita accipitur pro ipsamet vita quæ datur in Verbo, & cuius causa est Verbum. 1. Ioan. 5. hæc vita in filio eius est. Ideòque magno consiglio vtraque locutione Ioannes in præsenti vsus est: dixit enim, [in ipso Vita erat,] vbi vita pro ea, quam Verbum efficit, & dat nobis, ponitur: postea subiunxit: [& Vita erat lux,] vbi vita pro ipso Verbo, quod est causa vitæ accipitur, at vt hæc distingueret, priorem vitam sine articulo, posteriorem cum articulo pronunciauit. Illa vita erat lux, nempè illud Verbum in quo vita erat, ideòque vita dicitur hæc inquit, lux erat. simili etiam ratione articulum apposuit luci. erat illa lux, vt ipsum idem Verbum significaret. Attende prætereа, non dictum esse, [in ipso vi-
C ta erat,] & lux hominum: neque sic, in ipso erat vita, & ipsum erat lux hominum: sed vita erat lux hominum, vt nimirum hac locutione, Euangelista significaret ad vitam assequendam, necessarium esse lumen, quo Verbum hoc luceat in cordibus nostris. Non enim viuere facit, nisi quos fide sua illuminat Christus, ideò Ioan. 8. dicebat. Qui sequitur me, non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitæ. quòd planius Ioan. 17. exposuit: Hæc est vita æterna, vt cognoscant te solum verum Deum, & quem misisti Iesum Christum: ac si diceret, vita non sum, nisi ijs, quibus lux sum. vnde rectè Greg. Nazi. orat. 4. theolog. hæc verba Ioannis sic interpretatus est: quia lux erat, vita erat. Porrò illud (erat) verbi æternitatem indicat: quamuis enim in tempore apparuerit in carne: persona tamen quæ apparebat, æterna erat. insinuat etiam Euangelista hoc verbo (erat) non tunc Christum incepisse illuminare, & lumen esse, quando carnem accepit, & visibilis apparuit: cùm ab ipso mundi exordio aduentum suum multis ad vitam manifestauerit. veri enim fide iusti fiebant, quotquot ante eius carnem fuerunt. F

AN-

A

ANNOTATIO 20.

Quid lucis nomine significetur.

ANtiqui patres non consentiũnt in exponenda hac luce hominum; sunt enim tres eorum sententiæ. Prima est, verbum dici lucem, ratione luminis naturalis, quod hominibus à natura in est, & ipsos efficit rationis capaces, & hoc à verbo est. Erit ergo sensus huius contextus, per Verbũ omnia facta sunt, & in verbo omnia facta conseruantur, & verbum hominibus auctor est luminis, quo capaces sunt rationis, & intelligunt. hęc sententia est Origen. tom. 3. & Cyril. lib. 1. cap. 7. in Ioan. Altera sententia est, verbum dici lucem hominum, propter supernaturale fidei lumen,
B quod cordibus hominum infundit, non solum post aduentum in carnem, sed ante aduentum etiam. Omnes enim illuminati fide à principio mundi, à verbo illuminati sunt: ita Aug. tract. 1. vbi affirmat hac luce esse vtrunq; Ioannem illuminatum, nempe Baptistam, & Euangelistam. Tertia est, lucem hanc esse Verbum factum iam carnem, diciq; lucem à lumine quidem supernaturali, sed quod post aduentum sparsit. hæc sententia est Grego. Nazian. orat. 4. theolog. & Ambros. lib. de fide con. Arrian. cap. 3. Chrysostom hom. 4. in Ioann. Mihi tamen in hac parte probabiliora videntur, quæ subiungo. Primum est, non agi hoc loco de lumine naturali,
C sed de supernaturali: tum quia vti exposuimus suprà, vita dicitur lux, quoniam illuminat ad vitam æternam, lucem autem, sed cognitio naturalis, non est lumen vitæ huius, sed lumen fidei, sine quo nemo viuit, tum quia lumen naturale non est solius Verbi effectus, sed totius Trinitatis, at lumen fidei aliquo modo ad Verbum spectat, quia propter aduentum eius in carnem datum est, tum etiam, quia in progressu Euangelij, in quo Christus lux dicitur, & frequens de lumine sermo est, non de naturali lumine, quod incredulis etiam est commune, sed de supernaturali oratio habetur. quæ autem Ioannes in suo exordio proposuit, respondent ijs, quæ postea in sua historia E-

D uangelica diffusius narrat. demum quia post hæc prosequitur Euangelista, dicens de Ioanne Baptista, Hic venit, vt testimonium perhiberet de lumine; Ioannes autem non venit vt testimonium perhiberet de Verbo, vt est lux naturalis, quod habet ratione solius diuinitatis, sed ratione supernaturalis luminis, quod habet propter carnem. Alterum est, Verbum dici lumen ratione hominis supernaturalis, quod etiam ante aduentum suum in carnem, Verbum sparsit in omnes fideles à mundi principio. & in hoc August. consentio, idque Ioannes ipse satis significauit, dicens. Erat vita, & erat lux. Vox enim, [erat,] antiquitatem indicat: idipsum rei veritas comprobat. Christus enim Deus, & homo, non solum post aduentum suum, sed
E etiam ante, sui radios emisit, & sicut pro omnibus prioribus, & posterioribus mortuus est: ita etiam eos illuminauit, vt fructum mortis perciperent. Lux ergo dicitur Verbum in carne, qui Christus est, ita tamen, vt nondum carne suscepta lux sit, sicut sol, qui antequam Orizontem ascendat, solet radios emittere, & mundum illuminare. Quamquam fatendum est, multo magis illuxisse hominibus, lucidiusq; splenduisse post aduentum, sicut sol post ascensum. Tertium est, verba sequentia; [Lux lucet in tenebris:] enunciata esse de Verbo lucente, & manifestato in carne iam suscepta, & sic intelligendi sunt Docto-
F res tertio loco allegati, & Ambr. expressè id significat. Sic enim inter alia dicit, Lux lucet in tenebris, id est, Christus in cœlo, sicque conuenire possunt secunda, & tertia sententia, & Ioannes absolutus in sua narratione iudicabitur, qui Verbum in carne ante, & post aduentum illuxisse descripsit. Hac doctrina soluitur facilè dubium propositum ab Origen. tom 3. in Ioann. cur non dictum sit Verbum lux Angelorum, cùm etiam Angeli ratione polleant, lumenque naturale habeant: ad quod ipse dupliciter respondet. Primò quidem eò, quòd lux hominum dicitur, non excludi; quin sit etiam Angelorum, sicut cùm dicitur, Deus Abraham, Isaac, Iacob, non negatur eum esse etiam Deum cæterorum,

Verbũ cur nõ dictum est lux Angelorum.

quæ

A quæ tamen solutio non satisfacit: oportebat enim assignare causam, cur potius sit Verbum dictum hominum lux, & non Angelorum, cum hi sint perfectiores. Altero modo respondet, hoc nomine, [hominum,] etiam Angelos significari, qui aliquando in scriptura homines appellantur. At neque in hac responsione, conquiescit animus, Angeli enim vocantur homines, quando apparent in forma humana, aut aliquod officium hominis peragunt, quod hoc loco non dicitur. Præterea etiam homines appellantur Angeli, cur ergo non dictum est. Lux Angelorum, vt nomine Angelorum etiam homines significarentur? Hæc dubitatio in expositione Origen. & Cyril. locum habet, qui de lumine naturali loquuntur: at in nostra facile cum Chrysost. soluitur Hom. 4. Verbum enim ratione carnis non erat lux, Angelorum, cum non Angeli sint redempti sed homines, quorum causa Verbum carnem sumpsit, & eorum Doctor, Lux, & vita, & Magister est factum: potius ergo ex hoc colligendum est, non de luce naturali, quæ Angelis est communis, sed de supernaturali, quæ hominibus solis datur à Verbo, ratione carnis assumptæ, Euangelistam loqui. D

B Et lux in tenebris lucet. B

COMMENTARIVS.

VERBVM In quo vita erat, & quod lux erat hominum ad vitam, etiam nondum carne suscepta, visibile tandem apparuit, & suscepta carne lucet. Hoc Ioannes 1. epist. cap. 1. alijs verbis expressit, dicens: Vita æterna manifestata est, & vidimus, & testamur, & annunciamus vobis vitam æternam, quæ erat apud Patrem, & apparuit nobis. Vitam manifestatam esse, & apparuisse, dicit nunc Ioannes, lucem lucere. Erat priùs lux inuisibilis, & spiritualibus oculis per fidem tantùm cernebatur: at iam lucet, & visibilis facta est etiam oculis, & sensibus corporeis: exteriori verbo & operibus suæ potentiæ illustrans homines. & impletur illud Isa. 52. Ego ipse, qui loquebar, ecce adsum: ac si diceret: Ego, qui priùs me patribus manifestaui inuisibiliter loquendo, ecce iam visibilis adsum, & luceo. & Baruc. 3. Hic adinuenit omnem viam disciplinæ, post hæc in terris visus est: hoc idem C Paul. 2. Timo. 1. Gratia, inquit, quæ data est nobis in Christo Iesu ante tempora secularia, manifestata est autem per reuelationem Domini nostri Iesu Christi; quasi dicere voluisset, Iam Christus carne suscepta lucet in mundo: nos docens, & viuificans. Hæc autem lux lucet, sed in tenebris: quia veniens Christus in mundum, ignorantes Deum, & à via salutis aberrantes inuenit, his se visibilem Doctorem veritatis exhibuit, & impletum est, quod Isa. 9. prænunciatum erat, Populus, qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam. Tenebras appellat homines, Deum, & viam salutis ignorantes: qua appellatione vsus etiam est Paulus, Ephes. 5. Eratis aliquando tenebræ: Tales & inter Iudæos multi tunc erant, de quibus Math. 15. dictum est, Cæci sunt, & duces cæcorum, & Matth. 22. Eratis nescientes scripturas, neque virtutem Dei. Vsus est autem Euangelista verbo, [lucet.] ad significandam præsentem quidem in carne, sed perpetuam, & indesinentem illuminationem. Christus enim, etiam post suam ascensionem, per suos Apostolos, & eorum successores, totamque Ecclesiam, etiam inter infidelitatis tenebras, semper in vniuerso lucet. F

Et

Et tenebræ eam non comprehenderunt.

COMMENTARIVS.

NON Omnes ex ijs, qui in tenebris erant, venientem Christum, & lucentem agnouerunt, nec eius salutarem susceperunt doctrinam, vitio, & culpa propria ipsorum: & hæ tenebræ sunt, quæ non comprehenderunt lucem illam lucentem. quod ipse Dominus Ioan. 3. significauit dicens: Lux venit in mundum, & dilexerunt homines magis tenebras, quam lucem. Non dicit autem Ioannes, nullas tenebras lucem comprehendisse, cùm non defuerint multi prius in tenebris ambulantes, qui lucem admiserunt, & crediderunt. & ex tenebris facti sunt lux, iuxta illud Ephes. 5. Eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino: & Act. 26. Mitto te aperire oculos eorum, vt conuertantur à tenebris ad lucem: plurimi tamen Iudæorum dilexerunt magis tenebras, volentes in suis permanere vitijs & hæ sunt tenebræ, quæ non comprhenderunt lucem. Verbum [Comprehenderunt] idem significat, atque, non perceperunt, neque apprehenderunt, sicut illud Rom. 9. Israel legem iustitiæ non apprehendit. Vtrobique idem est verbum Græcum. Quod si inquiras: cum multi, quibus Verbum in carne apparuit, ipsum non agnouerint, qua ratione illis lucere dictum est? Respondeo; duo hæc esse inter se longè diuersa: Lucem lucere, & ipsam percipi. Sol namque nemine aspiciēte lux est, & lucet, quia radios splendoris emittit, quamuis multi locis subterraneis se abdentes, aut oculos aperire nolentes, lucem eius non percipiant: sic lux illa, verbum in carne radios cælestes, & salutē afferentes doctrinæ inter incredulos sparsit, etiam si illi noluerint mentis oculos aperire, vt crederent.

B E

ANNOTATIO 21.

C *Tenebrarū nomine q̄d significetur diuersæ nonnem senten tiæ.*

NON eodem modo doctores tenebras exponunt, nec in eadem significatione verbum illud, [comprehenderunt] accipiunt. Primo quidem Origen. tom. 4. in Ioan. aliud per tenebras; in quibus lux lucet, aliud per tenebras, quæ lucem non comprehenderunt, intelligit. Prioribus dicit significari, carnem patibilem, & mortalem, & quæ erat in similitudinem peccati, in qua Verbum apparuit; posterioribus autem significari Dæmonia, & aduersarias potestates, quæ contra Dominum insurrexerunt, & eum sunt persecutæ: vt sit sensus; Lux in tenebris lucet, id est, Verbum apparuit in carne mortali, & patibili, & in similitudinem peccati inter nos; tamen omnes inferni potestates non potuerunt præualere contra illud: sed superatæ, & victæ sunt. Hæc est expositio Origen. & eam secutus est Gregor. Nazianzen. orat. in sancta lumina: quamuis eam applicet fidelibus & iustis hominibus, quorum caro in hoc seculo exposita est inimici contradictionibus, tamen præualet lux interior animæ, sed hoc magis dicit per accommodationem quandam. Christo enim hæc verba conuenire sciebat. Secundo Cyril. lib. 1. in Ioan. c. 7. non idem etiam per vtrasq; tenebras interpretatur, sed per priores naturam rationalem, in quantum ex se non habet lumen intelligentiæ, & rationis, nisi à Deo donetur, vnde ex se tenebricosa est: cum autem Verbum ei intellectum, & vim rationis communicat, fit rationantis, & luminosa. In his ergo tenebris lux, nempe Verbum, lucet infundendo, & communicando

F

vim intellectiuam, & rationalem, quod omnibus est hominibus commune: at per tenebras posteriores exponit eos, qui cum lumen accepissent, non cognouerunt Deum, & huius luminis datorem, sed creaturas coluerunt: quamuis non amiserint lucem rationis datam à Verbo: hæc est expositio Cyrilli. Tertio Origen. homil. 2. in diuersos, siue auctor illarum homiliarum, eodem modo exponit priores tenebras, sicut Cyril. tamen posteriores aliter interpretatur, vt sint eædem tenebræ, quæ quamuis lumen rationis acceperunt a Verbo, tamen non potuerunt ipsum comprehendere, quia incomprehensibile est, nec totam lucem acceperunt, quia infinita est. Natura igitur rationalis ex se non habet
B vim rationis, & intelligentiæ, ob id ex se obscura est, sed eam à Verbo accepit, & Verbum in ea splenduit: neque tamen totum lumen, seu lucem Verbi potuit capere, & ideò tenebræ eam non comprehenderunt: non enim creatura rationalis potest Deum cognoscere, quantum ipse cognoscibilis est. Hanc secundam partem sequitur etiam Hilar. libr. secundo, de Trinit. dicens: Tenebræ non comprehenderunt, quia inenarrabilem Verbi generationem nemo comprehendit. Quarto Chrysostom. Homil. 4. in Ioannem, per priores tenebras mortem, & errorem intelligit. In his lucet Christus, qui mortem subijt, & eius prædicatio inter errores innumeros propagata est. Hæ tenebræ
C non potuerunt efficere, quo minus hæc lux luceret: nam mors deuicta est resurrectione Christi, & errores omnes diuina ipsius doctrina depulsi sunt, & sic lucet in tenebris. Per tenebras autem posteriores, homines peccatores interpretantur: qui dum suis peccatis inhærent, nolunt lucis huius lumen recipere: Quinto Ab hac B. Chrysostom. expositione videtur discedere Theophylactus, qui per vtrasque tenebras idem intelligit: mors enim & error non potuerunt comprehendere lucem, quia nec mors, nec error impedire potuerunt, quominus lux Christi, & fides eius in mundum induceretur. Sexto August. tract. primo, in Ioann. & libr. quarto, Trinit. capit. secundo, & epist. 120. ad D
Honoratum, capit. tertio, & alijs in locis, vtrasque tenebras, eandem interpretatur rem, homines nempè ignorantes, & sedentes in vmbra mortis, his Verbum lumen suæ fidei, & cognitionis expandit. At qui nolunt recipere, dicuntur non comprehendere lucem, qui verò recipiunt, illuminantur. De natura ergo sua, omnes carent luce hac supernaturali fidei, sed Verbum est, quod infundit, & lumen spargit, qui recipit, illuminatur, qui non recipit, in suis manet tenebris, & hoc est, quod tenebræ dicuntur non comprehendisse lucem. Augustinus autem loquitur de lumine spirituali, etiam ante aduentum Verbi in carne, hominum cordibus per ipsum infuso. Septimo Augustinum sequitur E
Ambros. lib. de fide, contra Arrian. cap. 3. tamen in hoc differt, quod exponit de Christo post ascensum, qui per mundum suæ fidei radios emittit. Lux, inquit, in tenebris lucet, id est, Christus è cœlo illuminat, & tenebræ eam non sunt affecutæ, hi scilicet homines, quorum cor ignorantiæ tenebris est obcæcatum, hæc Embros. quibus in verbis videtur de lumine euangelicæ prædicationis loqui. Expositio Gregor. Nazianzen. in orat. de fide, quàm octauo & vltimo loco reseruaui, meo iudicio cæteris est verior, quam & in commentario sum prosecutus. Lux, inquit: lucet in tenebris, Christus nempè in hoc sæculo, & tenebræ eam non apprehenderunt, hi scilicet homines, quorum ignorantiæ tenebris cor excæcatum, F
Christum Deum, & verum Dei filiū non agnouerunt. His verbis significat Gregorius lucem Christum esse, quia in carne veniens lucis suæ radijs, & doctrinæ splendore, illuxit mundo, qui erat in tenebris ignorantiæ, & peccati, sed tenebræ, id est, qui voluerunt in sua manere ignorantia, & vitijs: non apprehenderunt lumen hoc: sicut sole lucente super terram, qui oculos claudit, non apprehendit lumen. Reliquæ expositiones non videntur ad mentem Euangelistæ, maximè illæ, quæ de lumine naturali, & quæ de lumine ante aduentum fidei procedunt, cum re vera

A Euangelistę sermo sit de doctrina, quam in mundo suo Christus aduentu docuit: & de vita, quam veniens largitus est, quæ duo ab æterno per ipsum facienda esse, decretum erat. Sed iam ad aliam capitis partem explicandam, progrediamur, si tamen recentioris cuiusdam expositionem adiunxero, quæ talis est: vt per tenebras intelligantur omnes creaturæ sensibiles, rationis, & intellectus expertes: in his lux lucet, quia per earum cognitionem, in Dei cognitionem ascendimus. Inuisibilia enim Dei per ea, quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur, tamen ipsæ non comprehendunt: quia lucem hanc & Verbum non valent cognoscere. quæ expositio prorsus est aliena à verbis Ioannis, qui lucem Christum vocat ea ratione, qua ipsemet sæpe in Euangelio lucem se appellauit, pro pter doctrinam & fidem, quam mundo attulit: præterea quia sermo est de cognitione & lumine, per quod vitam, quæ in Verbo est, assequimur: hanc autem non ex creaturis, sed à Spiritu sancto per infusionem accipimus. D

Rom. 1.

Fuit homo missus à Deo, cui nomen erat Ioannes.

B COMMENTARIVS. E

Dixerat Euangelista tenebras lucem non comprehendisse, quia Iudæi cæci non cognouerunt Christum, nec fidem eius prædicationi adhibuerunt. Adiungit nunc Deum ex parte sua ea media, ob quæ credere illi, & cognoscere potuissent, non prætermisisse: misit enim hominem, cui nomen erat Ioannes, cui munus à Deo hoc iniunctum erat, vt populum præpararet, & disponeret, eoque disposito, & præparato indicaret Christum, ac de ipso redderet testimonium. Noster igitur Euangelista non solùm Ioannis describit historiam, sed simul Euangelij veritatem, Ioannis auctoritate confirmat. Erat enim magni nominis & opinionis apud Iudæos, ita vt propter eandem causam, omnes Euangelistæ Ioannis Baptistæ perhonorificam fecerint mentionem. Dicit ergo à Deo missum, vt commendet eius testimonium: probatio enim testimonij Ioannis, est probatio doctrinæ, & veritatis Christi: Erat enim celebre nomen, & per quandam antonomasiam nomen Ioannis illum magnum Baptistam significabat. Nomen autem hoc plenum est mysterij, cum F
C idem significet, quod Dei gratia: illum enim, qui gratiæ auctor est, indicare veniebat. Circa illud, (à Deo) notat Chrysost. hom. 5. esse sine articulo, & tamen verum Deum significare, nemo negare potest, cum Malach. 3. dicat ipse Deus de Ioanne: Ecce ego mitto Angelum meum: quo conuincitur Arrianorum vanitas, qui, vti supra diximus, ea ratione Verbum esse verum Deum negabant, quia dictum est sine articulo, [& Deus erat Verbum:] Sed libet eadem paulò fusius in sequentibus prosequi.

ANNOTATIO 22.

Expenduntur magis Euāgelistæ verba.

Tria sunt in superiori sententia adnotanda. Vnum est, quod Cyrillus, lib. primo. cap. 7. animaduertit, nempè Euangelistam, dum de Verbo loquitur, vsum esse verbo (erat) dum autem de Ioanne agit, verbo (fuit) vtitur: in illo dicit insinuari Verbum factum non esse, sed æternum, in hoc Ioannem, vt alios homines, esse factum. Et certè discrimen Cyrilli non consistit in temporibus, quod vnum verbum sit imperfectum (erat) alterum perfectum (fuit.) Nam in Græco non est perfectum, sed aoristos. Verùm discrimen est

A est in verbis, quod vnum est substantiuum ἦν erat: alterum adiectiuum ἐγένετο factus est, quamuis aliquando pro substantiuo accipiatur. Hanc Cyrilli annotationem Chrysostom. homil. 5. non recipit, licèt neminem citet auctorem: negat tamen hoc verbum hic significare factum esse, de eo quod non fuit, sed cum verbo (missus) coniungendum affirmat, in eum modum: [fuit missus] seu [factus est missus] vt verbi significatio ad missionem reuocetur: ex quo non sequitur, quòd sit is qui mittitur factus, licet re vera factus sit, & nobis hoc probatur. Nam de Verbo, Deo, dicitur: Est factum caro, tamen non inde infertur, in se factum esse: non ergo mysterium aliquod in verbo (fuit.)

B Alterum est adnotandum circa illud, [homo] errasse Origen. tom. 5. in Ioan. dixit enim Ioannem non fuisse hominem natura, sed vnum ex Angelis cœlestibus, qui missus est, vt assumpto corpore testimonium de Christo perhiberet; probatque illo Malachia 3. vbi de Ioanne loquens Deus per prophetam dixit: Ecce ego mitto Angelum meum. Quæ doctrina non est consona fidei Catholicæ, quam meritò, quamuis tacito auctoris nomine, refutat Cyrill. lib. 1. cap. 7. satisque conuincitur ipsa voce, [homo] Et verè si Angelus esset natura, Euangelistæ id minimè dissimulassent. Cum ergo Angelus dicitur, non naturam sed officium significatur, quia nunciabat aduentum Christi: qua ratione etiam Christus Angelus testamenti dictus est, ab eodem propheta; & homines etiam Angeli in Apocalypsi dicuntur. Vt igitur Euangelista purum hominem significaret, vocem [homo] fine articulo posuit, vt in Græco textu apparet, ne homo, vt alter Christus, putaretur, qui fuit simul homo, & Deus. Adnotandum est præterea, quod circa verbum [Missus] idem Origenes tom 5. dubium tale mouet; Si missus (inquit) est, ergo ab aliquo loco missus est; ergo præcessit Ioannes, antequam in hunc mundum veniret. Propter quod argumentum ipse inductus est, vt assereret esse Angelum vnum de cœlestibus, vt iam retulimus; Quamquam ipse Origenes

Origenis errores notantur.

C (margin letter beside "ciabat aduentum Christi")

D solutionem aliam adhibet, iuxta sententiam eorum, qui censent animas corpora præcessisse in cœlo, & inde in corpora demitti, hocque responso existimat dubitationis satisfactum esse, etiam si merus homo fuisset Ioannes, vt missus dicatur, quia de cœlo aduenit corpori anima, vt perhiberet hoc testimonium. Hic tamen error non est minor priori, cum aduersetur doctrinæ catholicæ, quæ tenet & docet, animas hominum non esse ante corpora creatas, sed fieri, quando corporibus vniuntur. Neque tamen hac ratione solueretur eius dubitatio. Nam si qui mittitur, debet præcedere in termino, à quo mittitur; cum homo dicatur missus, quo debuit homo prius esse in cœlo, quàm esset missus; at anima non est homo, nec dicitur missa. necesse ergo esset hominem esse in cœlo, vt mitti inde posset, nisi velit affirmare animas esse homines, secundum philosophiam Platonicam; quæ tradit formas rerum esse totam naturam, quod vanum esse Aristoteles ostendit, vt aliquando in Metaphysicis discussimus. Quamobrem solutio dubitationis hæc est, Quando factus est homo, non dicitur missus, nec Euangelista dicit factum esse Ioannem, sed missum, quia supponit factum hominem & natum, & ordinatum à Deo ad hoc munus exequendum, nec quærendi sunt termini locales, sed vt homo, qui ex se non habebat tale munus, à Deo instituatur ad id muneris, & officij. Igitur mitti à Deo Ioannem, non aliud est, quàm Ioannem institutum esse, vt tale munus exerceret, sicut dicebantur etiam mitti prophetæ; quando eis iniungebatur, vt quæ à Deo edocti erant, populis annunciarent. Non prius ergo munus hoc iniunctum est Ioanni, quàm fuit homo cóceptus, licèt in mente diuina, id quod futurum erat in tempore, ab æterno fuerit ordinatum. Quando autem sit Ioanni datum hoc diuinum præceptum, vt testimonium perhiberet, Lucas cap. 3. narrat. sed de his satis.

A D

Hic venit in testimonium, vt testimonium perhiberet de lumine.

COMMENTARIVS.

Explicat officium, ad quod missus est Ioannes à Deo: nimirum, vt perhiberet testimonium de luce, nempè Christo: ostendendo, & significando populo Iudæorum, eum esse verum Messiam. In Latinis codicibus non ita aperta & clara est sententia, sicut in Græco sermone: vno enim vocabulo Græci vtuntur, nempè φῶς quod Latinè modo lucem, modo lumen verterunt: tamen eadem est vtriusque significatio; & hæc verba probant, per lucem Christum significari, quando dictum est: Lux hominum, & lux in tenebris lucet: de hac enim luce Ioannes testimonium perhibuit, nimirum de Christo Messia, vero Deo, & homine: priora igitur verba, missionem Ioannis à Deo, hæc autem, finem eiusdem missionis explicant.

ANNOTATIO 23.

B

Quare Christus testimonio Ioannis vsus sit.

POsset aliquis non immeritò interrogare, quare dominus hoc Ioannis testimonium de se exhiberi voluit. Aliquot causas sacri Doctores adferunt. Vna est ex parte ipsius Christi; perspicuum enim est, primum Christi aduentum in paupertate, & abiectione, non in splendore, & maiestate fuisse, quod Zachar.9. prædictum erat, Ipse (inquit) pauper ascendens super asinam; & ob id in Euangelio Christus grano sinapis comparatur, quod in principio minimũ, creuit postea in arborem magnam, & fermento abscondito in farinæ satis tribus, quod totam massam fermentauit, & lapidi paruo cadenti de monte apud Danielem, qui factus est mons, & repleuit totam terram. Hæc demissio & humilitas Christi principio aduentus, occasio quædam fuit Iudæis non cognoscendi Messiam. quod præuidens Deus, voluit eos per prophetas, & scripturas, multo ante, huius humilitatis præmonere; nec hoc satis esse duxit, sed multas præterea huius aduentus descripsit circunstantias, nempè tempus, locum natiuitatis, tribũ, ex qua venturus erat, opera per ipsum patranda, & alia permulta; quæ si Iudæi attentius considerassent, nõ vtique Christi humilitatem despexissent. Non his contentus Deus optimus, testem quendam, hominem vtiq; omnibus numeris absolutissimum,

Matth.13.

C

& ab ipsomet Deo ante prædictum, qui sua voce ipsum Christum designaret, adhibuit, nullam vt Iudæi conquærendi, nec se excusandi, causam habere possent, quod humilis, & abiectus, & indignissima ferre paratus, venisset. Hæc est vna causa, cur venerit Ioannes ad testimoniũ perhibendum de Christo, quam August. tract.35. in Ioan. his verbis amplificat, Venit (inquit) Christus contemnendus, & honorandus; venit negandus, & confitendus; talis ergo venit, vt oporteret ei lucernam testimonij perhibere. Nunquid opus erat, vt Ioannes tanquam lucerna perhiberet testimonium diei, si dies ipse ab infirmitate nostra posset videri? hæc Augustinus. Altera huius testimonij fuit occasio ex parte Iudæorum; non enim omnes intelligebant prophetias, nec scripturarum ita percipiebant sensum, vt signa data aduentus discernerent: & qui studijs scripturæ vacabant, multis peccatis detinebantur; ob quæ à legis obseruantia & scripturæ meditatione, auersi erant. Vnde Ioan.5. Dominus ad hoc studium eos exhortabatur, Scrutamini scripturas. Præmissus est ergo Ioannes, magnus propheta, q instar scripturæ viuæ Christum indicaret, scripturas declararet, & Iudæos ad pœnitentiam induceret, vt à peccatis liberi, animis radium veritatis, & lucis perciperent; Erant enim peccata velamina quædam, & impedimenta, quo minus veritatis fierent capaces;

E

F

A & ideo sæpe Dominus, peccatorum eos arguebat, non aliud ratus, quo minus veritatem reciperent, impedimentum. Hinc Ioan. 5. Quomodo potestis credere, qui gloriam capitis ab inuicem? Hâc ipsam huius testimonij rationem Aug. tradit sermo. 20. de sanctis. Iudæi, inquit errauerunt à ventre, idest à lege, quæ Christo grauida erat, ideo venit vt testimonium perhiberet Ioannes de lumine, & paulo inferius: Vt mundo ignorantiæ nocte possesso, lumen salutis ostenderet, & quasi inter densissimas delictorum tenebras, splendidissimum Solem iustitiæ lucis suæ radio demonstraret; hæc Augustinus. Tertiam causam assignat Chrysostom homil. 5. vt sui, inquit, homines per eum crederent, quasi diceret, Christus venit, ex parte Dei se

B ipsum, filium Dei prædicás: voluit Deus vt ex parte Iudæorû, qui credituri erat, vnus etiam esset, qui redderet testimonium; talis fuit Ioannes planè homo Iudæus, de numero eorum, qui credituri erant. Habuerunt ergo etiam Iudæi testem ex parte sua, omni fide dignum. Causa denique quarta est Orig. tom. 5. vt testimoniorum esset abundantia, vt alij ob vnum, alij ob aliud crederent. Deus enim noster non necessaria tantum ad salutem, sed cumulata etiam media exhibuit. Hæ in præsentia quamuis aliæ non desint, causæ sufficiant.

ANNOTATIO 24.

C Quæstione Ioannis testimonium necessarium fuerit.

POsset, insuper aliquis interrogare, Concesso iam conueniens fuisse hoc testimonium, an quoque fuerit necessarium? Respondeo, Si necessarium testimonium sic intelligamus, quòd Christi testimonium de seipso minimè sufficisset, nisi & Ioannis testimonium accessisset, hac ratione dico necessarium non fuisse. Opera enim Christi, fuerunt ex se testimoniû sufficientissimum, ad probádum eum esse filium Dei & Messiam: & idcirco ipsemet dicit, Ioannis 15. Si non uenissem, & opera non fecissem, quę nemo alius fecit, excusationem haberét de peccato suo, nunc autem excusationem non habent: & Ioannis 14. Non creditis, quia ego in patre, & pater in me est, alioquin propter opera ipsa credite: Ioannis cap. 5. Ego habeo testimonium maius Ioanne: opera, quæ ego facio, testimonium perhibent de me: & iterum; Ego testimonium ab homine non accipio, quasi diceret, non est mihi necessarium hominis testimonium, nec propter me Ioannes testis inductus est: Constat igitur Ioannis testimonium necessarium, propter Christum, non ita fuisse requisitum, quasi non ipsius opera sufficissent, sentit idem Cyrill. lib. 2. in Ioan. cap. 149. Nullus, inquit, hominis testimonio sibi necessario opus fuit, cum à splendore signorum, & gloria, Deus natura demonstraretur. Hoc idem Chrysostomus homil. 5. affirmat; Ne, inquit, putes hac causa venisse Ioannem testificatum, vt fidei ratione aliquid Do-

E mino adderet, vt proinde existimem dictum esse, [vt testimonium perhiberet de lumine:] non dictum est de Verbo, sed de lumine, vt insinuaret Christum propterea non indiguisse hoc testimonio, sicut lumen non indiget alio lumine, vt videatur. Quapropter, antequam Christus sui testimonium præberet, Ioannis præcessit testimonium. Nam quádo Ioannes testimonium perhibuit, nondum lucebat Christus per opera miranda, quæ postea fecit. Quòd si necessarium intelligamus ex quadam suppositione, certè necessarium fuit Ioannis testimonium, quia prædictum erat per prophetas ipsum venturum, & cum pro-

F phetiam recipiamus, necessarium fuit eius testimonium: quanquam vt diximus, non sic prædictum est futurum, quasi Christi grauissimo testimonio aliquid Ioannes addere potuisset.

ANNOTATIO 25.

Ioannis testimonio debuisse Iudæi fidem habere.

VNicum hoc loco inquirendum superest, an testimonium hoc Ioannis ita fuerit idoneum, vt Iudæi ei testificanti credere debuerint, & non habentes fidem peccauerint? Ego certe sic iudico, Ioannis testimonium adeò idoneum, & dignum fide fuisse, vt Iudæi, & fidem illi habentes, non modo leuitatis non arguendi fuerint, sed maximam prudentiæ laudem adipisci potuerint.

A Si enim à Deo missus est ad testificandum de Christo, habuit à Deo omnia necessaria, vt fide dignus inueniretur. Non enim ipse Deus mittit aliquem ad munus, quin ei necessaria ad idem obeundum conferat. Sic fecit, quando Moysem misit ad Pharaonem: sic etiam quando misit prophetas. Idem ex ipsa scriptura comprobatur. Cum enim tria sint necessaria, vt fide dignus testis habeatur; Primo quidem scientia: nemo enim, quæ ignorat, testificatur; Ioannes autem propheta, & plusquam propheta, scientia diuina fuit plenus. Secundo fidelitas, vt quæ scit, loquatur, nec velit mentiri, aut decipere; hæc etiam magna in Ioanne fuit, quandoquidem pro veritate, quam liberè Herodi loquebatur,

Testi sunt tria necessaria.

B dum ipsum arguebat, mortem subiuit; Iudæorum quoq; vitia eadem fidei constantia reprehendit. Denique opinio & auctoritas, vt talis nimirum ab alijs habeatur, qualis est; hæc profectò de Ioanne fuit tanta apud omnes, vt Christus putaretur, vt paulò inferius dicemus. Nec opinio hæc vana ex causa, sed maximis argumentis fuit comparata. Primum fuit scripturæ prædictio, qua mul to ante per Spiritum sanctum, præcursor Christi futurus, prædictus est. Malach. 3. Ecce ego mitto angelum meum, & præparabit viam ante faciem meam; quo testimonio Dominus ipse Matt. 11. Ioannem commendat. Similiter eius prædicatio fuit enunciata. Isai 40. Vox clamantis in deserto. quo testimonio ipsemet Ioannes Baptista suam probat

Vnde Baptistæ opinio tanta fuerit apud Iudæos.

C auctoritatem. Secundo, argumento fuit eius conceptio, & partus supra naturam & miraculis plenus, prout describitur Lucæ 1. Ex patre enim admodum sene, matreque sterili, atque ætate prouecta natus est, in eius ortu mutus pater loqui tur, nomen ei imponitur, quo nemo in eius cognatione vocabatur, Angelo illud prænunciante, fuit præterea omnibus manifestus hic tam mirus partus; Nam timor cœpit omnes in montanis degentes, vt præ admiratione dicerent, Quis, putas, puer iste erit? etenim manus domini erat cum illo. Tertium eiusdem rei argumentum fuit, ipsius vitæ innocentia, omni ex parte inuiolata: tanta, & tam dura pœnitentia, vt diceretur, nec comedens, nec bibens, atque adeo vix esset humana. Hæc igitur tria magnam omnium Iudæorum illi opinionem & existimationem compararunt, vt eius testimonium dignum fide, quod tanta scientia, tanta veritas, tanta opinio commendarunt, iure optimo admitti debuerit. Quare egregiè Cyrillus lib. 1. in Ioan. cap. 7. dicit, Quomodo auctoritati eius credendum non erat, qui tanto cumulo virtutis præfulsit, vt lux ipsa à nonnullis crederetur? Possumus secundo propositę dubitationi respondere; non solùm enim Ioannis testimonium fuit ea fide dignum, vt sine leuitatis nota credere ei Iudæi potuerint, sed etiam fuit tantum & tale, vt non credentes, peccauerint grauiter; E hoc patebit cum ad cap. 5. Ioan. explicandum peruenerimus, vbi Dominus hanc Iudæorum in credendo tarditatem grauissimè reprehendit, Vos misistis ad Ioannem, & testimonium perhibuit veritati. Quod si peccabant, qui prophetis à Deo missis fidem non adhibebant, quanto magis, qui plusquā prophetæ credere noluerunt? Addamus tertio, potentius fuisse testimonium, quod postea de se Christus per opera sua perhibuit, testimonio Ioannis; quod apertè per Euangelistam nostrum Dominus affirmat. Ioan. 5. Ego testimonium habeo maius Ioanne; opera enim quæ dedit mihi pater, vt perficiam ea ipsa opera, quæ ego facio, testimonium perhibent de me; quod etiam Cyrill. lib. 2. in Ioan cap. 149. annotauit. Quarto respon F deo sapienter Dominus in proferendis testimonijs processit; sapientis enim est ordinatè operari, & cuncta disponere. Ordo autem est in testimonijs exhibendis, vt ab infirmioribus ad firmiora progressio fiat, vt crescēte in credendo difficultate, crescat etiam veritatis confirmatio; sic & in medicamentis euenire videmus, quorum leuiora prius admouentur. Præmissum igitur est Ioannis testimonium, vt infimum, quo cum Iudaici cordis durities non emollire tur, adhibuit Dominus operum testimonium: & inter hæc minora prius sunt exhibita, at crescente in fide recipienda

A pienda pertinacia; Dominus maiora operatus est, quando morti proximus cæco à natiuitate visum, & quatriduano Lazaro vitam restituit. Ex his omnibus notum est, fuisse idoneum, & summa fide dignum testimonium Ioannis, & cui admittendo non aliud quàm Iudæorum obstitit peruersitas. D

Vt omnes crederent per illum.

COMMENTARIVS.

Dictum est, venisse Ioannem, vt testimonium perhiberet. Nunc finem testimonij explicat, vt omnes per illum crederent, nempè, vt esset medium quoddam, per quod Christum cognoscerent, & illi fidem adhiberent. Dum ergo dicitur hoc testimonium Ioannis esse, vt crederent Iudæi per illum, significatur non Christi causa, sed propter Iudæorum imbecillitatem, & malitiam, eius testimonium fuisse necessarium. Neque verò dictum est, vt crederent in illum: quia Ioannes non erat, in quem credendum erat, sed B per quem credendum erat in Christum: Ioannes erat instrumentum & medium quoddam, sicut Ioan. 4. dicitur de Samaritana: Multi crediderunt propter verbum mulieris, [vt omnes (inquit) crederent Omnes] intellige, quibus missus est. Ioannes enim est missus soli populo Iudaico. Si autem non omnes crediderunt, ipsorum fuit culpa, cum omnibus illis missus sit, & necessariam omnibus credendi rationem exhibuerit.

ANNOTATIO 26.

Articulus Græcus (illum) est generis communis, qui & neutri, & masculino accommodari potest, inde est, posse referri & ad lumen & ad Ioannem; vt sit sensus, vt testimonium perhiberet de lumine, vt omnes crederent per illud, nempè lumen, qui Christus est, aut per illum, scilicet Ioannem. Theophylactus refert ad lumen, nempè vt omnes crederent in lumen, & Christum: quæ expositio aliquibus hoc tempore non displicuit; Cyril. tamen Chrysost. & reliqui tam Latini quàm Græci Doctores, ad Ioannem referũt, qui fuit C minister, per quem Iudæi credere debuerunt. Et hunc sensum latina editio recepit, & est verus sensus. Nam obiectum fidei est Christus, in quem credimus, prædicatores autem & ministri sunt, per quos credimus, quod quidam ex recentioribus aduertens, addere ausus est, in hunc modum, Vt omnes crederent per Christum in Deum, sed hoc de suo commentus est cerebro. Nam & Christus est, in quem credimus, Ioannis 14. Creditis in Deum, & in me credite. Hic tamen, vt intelligatur textus, illud in primis in memoriam reuocandum est, quod fides Iudæorum ante Christi aduentum, erat fides futuri: quia in Messiam venturum credebant. Hæc autem fides in aduentu ipsius non erat destruenda, sed solum status eius mutandus, vt quem venturum credebant, venisse crederent. Et hic est status nostræ fidei, iuxta illud Roman. 1. Reuelatur in eo, idest, Euangelio, iustitia Dei de fide in fidem. Qui igitur ante in venturum credentes, postea venisse Messiam crediderunt, fideles manserunt, statu fidei mutato, qui autem non crediderunt, fidem amiserunt, quia credere venturum eum, qui iam venerat, non fides, sed error erat. Cum igitur fides transitum hunc receptura esset, de obiecto futuro, in præsens & præteritum; venit Ioannes medius, vt per eum Iudæi transirent de fide in fidem, hoc est, vt quem prius venturũ credebant, præcone Baptista iam venisse faterentur.

A D

Non erat ille lux, sed vt testimonium perhiberet de lumine.

COMMENTARIVS.

Baptistam Iudæi Christum fuisse arbitrati sunt.

Multi Ioannem fuisse Messiam, & Christum existimarunt. Dicitur enim Luc.3. Existimante populo, & cogitantibus omnibus in cordibus suis de Ioanne, ne fortè esset Christus. Ad hunc igitur errorem submouendum, & confirmandam priorem sententiam adiunxit Euangelista, [Non erat ille lux, sed vt testimonium perhiberet de lumine,] supple, sed venerat, seu missus erat, vt testimonium perhiberet de lumine. Græcè vtrunque nomen, lux & lumen, vt ante monuimus, vno exprimuntur vocabulo. Non autem absolutè dicitur, non erat lux, sed cum articulo, [Non erat ille lux,] illa nempe, de qua dictum est, erat lux hominum, & lux in tenebris lucet: propterea Ioannes ad distinctionem dictus est lucerna ardens, vt inferius dicitur. Nec obstat Matthæi 5. Apostolos dictos esse lucem mundi, erant quippe lux, sed lux à luce Christo, qui eos fecit lucem. Sic Ioannes lux etiam B fuit, sed quia hoc in loco comparatus est Christo, ob id negatur esse lux, sicut etiam de Apostolis Christo collatis, verum est dicere, non erant illi lux illa. Admiranda profectò sanctitas Ioannis, vt Christus putaretur, quod Aug. sermone 23. de sanctis. & Gregor. homil. 7. in Euang. ponderantes dixerunt: Tantæ eum fuisse sanctitatis, vt Christus credi potuisset. Magna etiam commendatio Ioannis ab Euangelista insinuatur: Non (inquit) erat lux ille, quasi diceret, tantæ fuit opinionis, & tantæ virtutis, vt illum non fuisse Christum, declarare pernecessarium videatur: Non enim negamus de aliquo, nisi quæ aliqua ratione ei inesse apparent. E

Erat lux vera quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.

Lucis diuinæ Proprietates.

Dixit Ioannem non esse lucem, sed qui testimonium perhiberet de ea, huius rationem adhibet, ex proprietatibus lucis sumptam. Sunt autem tres lucis illius proprietates, antiquitas, veritas, & communitas, quæ cum Ioanni non insint, rectè concluditur illum lucem illam, non esse. Verbum, F
C [Erat] æternitatem significat. [Veram] dicit, quia non ab alio illuminatur vt luceat, sed ex se lucet, [Quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum,] non in Iudæos solum, sed & in omnes gentes lumen suum diffundit. hæc tria Ioannes non habuit; nec enim erat, quia merus homo initium habuit, & aliquando non erat, nec dici potest vera lux, quia ab alio lumen, vt luceret, accepit, nec omnem illuminat hominem, sed propter Iudæos venit, immo, vt rectè argumentatur Augustinus tractat. 1. in Ioan. & epistol. 120. ad Honoratum cap. 3. si lux vera illuminat omnem hominem, ergo & Ioannem ipsum, non ergo Ioannes erat lux illa. [Lux,] cum articulo ponitur vt excellentia personæ, quæ lux est, significetur, rursus [Vera] cum articulo est, vt doctrinæ & luminis ab hac luce diffusi eminentia exprimatur. Aliqui verba sic componunt, vt repetant nomen, lux illa erat, lux illa vera, sed id non probo. Nam verbi suppositum est, quod sequitur, lux vera, verbum tamen [Erat] præmittitur, nullo alio præposito,

vt

A vt æternitas magis significetur. Dicitur autem lux illa omnem hominem il- D luminare, ficut & Sol, qui sufficiens lumen expandit: vt omnes illuminet, & omnibus propositus est, vt videant, quod si qui non vident defectus Solis non est, sic Christus in hoc mundo, omnibus quidem hominibus, quantum est in se, & ex efficacia lucis suæ lucet. Si autem non omnes illuminantur, non est defectus lucis huius, & sermo est de luce supernaturali, quæ est per fidem Christi, in quo est salus. Dicitur autem illuminare venientem in mundum, quia sermo est de illuminatione per fidem, quæ datur in hoc sæculo, non in altero, sic Ioannis 3. Ego sum lux mundi: homines autem cum in mundo nascuntur, venire in mundum dicimus. Græcè non habetur, [hunc] sed absolutè dicitur [venientem in mundum.]

ANNOTATIO 27.

Notāda huius loci elegans verborum connexio.

ADuertendum est, textum Græcum ambiguam facere locutionem: illud enim [venientem] potest referri ad hominem, vt habet Latinus codex, & B potest etiam referri ad lucem: vt sit sensus, vera lux veniens in hunc mundum, illuminat omnem hominem: hanc ambiguitatem notat Cyrill. lib. 1. in Ioan. & quamuis vtroq; modo posse legi censeat, tamen probat communem lectionem, quæ latina est. August. etiam lib. 1. de peccat. merit. cap. 25. vtranq; refert lectionem, & re vera non est contemnenda: immo, nisi obstaret communis expositio, probanda videretur: nam consona est verbis ipsius Christi. Ioann. 3. Lux venit in mundum, & dilexerunt homines magis tenebras, quam lucem. & Ioannis cap. 12. Ego lux in mundum veni, vt omnis, qui credit in me, in tenebris non maneat. Quibus in locis idem videtur sensus, ac in isto præsenti, lux vera veniens in mundum, illu- C minat omnem hominem. Nec argumentum Cyrilli conuincit, quo communem lectionem veriorem esse contendit, quia (inquit) statim sequitur, in mundo erat. Non ergo dicta nunc esset lux venire in mundum, quia vnum horum esset superuacaneum: respondere enim possumus id potius fauere alteri lectioni. Venit enim in mundum illuminare, postquam autem in mundo erat, mundus eum non cognouit. Hæc autem licet ita se habeant, tamen à communi lectione, cum & sic legi rectè possit, & sensus verus, ac consonus sit, non est recedendum.

ANNOTATIO 28.

Proxima Euangelistæ verba, de Verbo carne induto esse intelligenda.

NOn omnes Doctores conformes sunt in exponendo, quę sit illa lux vera, quæ illuminat omnem hominem. Ambros. lib. de fide contra Arria. cap. 3. de Patre dictum esse affirmat, illuminat omnem hominem venientem in mun- E dum: de Christo autem lux in tenebris lucet. Athanasius in oratione quo Deus ex Deo est Verbum, hęc verba dicta esse asserit de filio seu Verbo. Gregor. Nazian. orat. de fide, idem cum Athanas. dicit. similiter Cyrill. lib. 1. in Ioan. cap. 8. & Chrys. hom. 6. at idem Greg. Nazian. oratio. de Spiritu sancto, quæ est quinta inter theologicas, toti Trinitati tribuit, & distinctè de patre, filio, & Spiritu sancto, hæc verba pronunciat. Aug. autem de Deo hæc intelligit, non discernendo personas. Et re vera, si consideremus actionem hanc illuminandi mentes hominum, siue naturali, siue supernaturali lumine, totius est Trinitatis. Omnis. n. exterior actio, indiuidua est Trinitati, F & tam pater, quàm filius, quàm Spiritus sanctus dant gratiam, infundunt fidem, illuminant hominem lumine tam naturali, quàm supernaturali. Et hoc est, quod Grego. illuminationem hanc toti Trinitati tribuit, vt demonstret Spiritum sanctum esse Deum vnum cum patre & filio. Veruntamen si consideremus Ioannis cōtextum, in quo de Verbo sermonem instituit. (illud namque est lux hominum, illud vita, illud per quod omnia facta, illud de quo proximè est dictum: Non erat Ioannes illa lux) profectò negari non potest, quin hæc verba sint de eodē Verbo prolata, vt idem

A fit lux illuminans omnem hominem. Et in hoc verè sentiunt Athanasius, Cyrillus, & illi, qui hanc lucem Verbum esse exponunt: hi tamen videntur intelligere has voces de Verbo, ratione suæ diuinitatis. Erat enim Verbum, vt Deus, lux illuminans omnem hominem, cum ab ipso mundi principio illuminauerit homines, vt paulo post dicemus. Sed mihi probabilius uidetur sermonem esse de illuminatione, quam fecit veniens in carne: nam contextus hoc postulat: Quando enim dicitur de Ioanne, Non erat ille lux, sed vt testimonium perhiberet de illa luce, certè inficiari non possumus, per lucem hanc Verbum in carne intelligi, de hac enim testimo-
B nium perhibuit Ioannes, & hac eadem ratione Christus se lucem mundi vocauit. Cum igitur ista verba contineãtur, & rationem, ac causam contineant, cur Ioannes non sit illa lux, profectò de eadem luce intelligenda sunt, vt sit sensus: Lux vera de qua testimonium perhibuit Ioannes, illuminat omnem hominem venientem in mundum hunc: & rursus, Hęc lux vera erat, idest, nõ habuit principium sicut Ioannes, vt in his tribus à Ioanne differat: Quod erat, idest, Verbum hoc non tunc incœpit, quando apparuit, vt luceret in carne assumpta, sed ante erat: rursus vera lux erat, quia ex se lumen habebat: denique omnem
C hominem illuminat. Fateor Christum, vt Deum lucem esse, & illuminasse à mundi exordio, & hoc esse commune illi cum patre, & Spiritu sancto: tamen non omne quod verum est, scribentis menti consonat, sed id, quod ad rationem contextus facit: in præsenti autem Euangelista de Verbo loquitur, quæ, ei propria sunt describendo, non quæ communia cum patre, & Spiritu sancto: de qua re etiam superius egimus.

Christ⁹ præ Ioanne tria habuit.

ANNOTATIO 29.

De qua illuminatione Euangelistę verba sint intelligẽda.

NEque omnes Doctores consentiũt in explicando, quę sit illuminatio ista: Quidam illuminationem naturalem intelligunt, vt tunc illuminari homo dicatur, cum vis rationalis, & intellectiua homini datur, quæ illuminatio fit in ipsa animæ creatione, & infusione in corpus, seu quando incipit homo esse, in primo suæ conceptionis instanti. Ita exponit Cyrill. lib. 1. in Ioan. cap. 9. & ex recentioribus aliqui. Alij de illuminatione, quæ est per fidem, & supernaturalis, hoc intelligunt dictum esse. Omnis enim illuminatio supernaturalis, à luce ista est. Ita Chrysost. homil. 7. & Aug. tract. 2. Et quia hæc illuminatio non est ita communis, sicut prior, (non enim omnis homo supernaturali illuminatione illuminatur) dicit nihilominus Chrysost. illuminari omnem hominem, quia omnibus lux ista lucet, quãtum ex se est, quòd si aliqui non illuminantur, non ex lucis defectu, sed ex ipsis procedit. Aug. aliter, uniuersalem hanc propositionem [omnem hominem illuminat] intellexit. Nemo est qui illuminetur, qui non sit ab hac luce illuminatus: seu, omnis, qui illuminatur, à luce hac illuminatur, quæ phrasis est aliquando in vsu: cũ Aug. aliqui ex recentioribus sentiunt. Et certè dubium non est, si ueritatem doctrinæ spectemus, esse verum, quod vtrique Doctores asseuerãt. Illuminat enim Verbum, vt Deus, omnem hominem generaliter sine exceptione naturali lumine: illuminat etiam omnem hominem illuminatione supernaturali, siue quantum est ex se, siue, vt dicit Aug. Omnis qui illuminatur, à Deo illuminatur: Hoc tamen loco non crediderim id cogitasse Ioannem, qui agit de illuminatione facta à Verbo incarnato, & de aduentu suo in hunc mundum, vbi per se, & per suos prædicatores toti orbi veritatem suam & Euangelium salutis annunciauit. Nec obstat communis illa loquendi forma, quia re ipsa non omnes illuminantur. Hoc enim, vti iam diximus, non est ex defectu lucis: & in hoc bene Chrysost. dicit: licet responsio Augusti. huic illuminationi accommodari etiam possit.

D

E

F

ANNOTATIO 30.

Quid sit hominem venire in hũc mundum.

CVr autem dictum sit [venientem in hunc mundum] non minus variè respondent Doctores. Aug. lib. de pec. merit. & remiss. cap. 45. duo dicit: vnum est, additum esse ad sermonis vbertatem, vt

idem

A idem fit, quasi tantùm dictum esset: Illuminat omnem hominem. Alterum est, positum esse ad distinctionem luminis huius sensibilis: corporalis enim lux non dicitur illuminare venientes in hunc mundum: sed spiritualis, quæ est animarum,& interior. Nam animę dicuntur venire in hunc mundum, id est, creari in corpore isto materiali, & sensibili. Aliter Cyril.lib.1.in Ioā. c.9. respondet: Hominem dici venientem in hunc mundum, quia de non esse ad esse producitur: quasi duo sint termini, & à non esse tanquam ab vno termino, venit ad esse, tanquam ad alterum terminum. B Quoniam igitur dum generatur homo, tunc illuminatur: quia vim intellectiuam recipit, ob id illuminatur veniens in hunc mundum. Ambros. verò in enarrat.Psal.36.de illuminatione per gratiam hunc locū exponit: Dicitur autem homo illuminatus, veniens in hunc mundum, qui sic viuit, ac si mūdo superueniret, qui mundum non sequitur, nec affectat, quæ in mundo sunt. Orige. seu auctor homiliarum in diuersos, hom.2. mundum interpretatur vitam à vitijs remotam: qui ergo in hunc mundum veniunt, & à mundo vitiorum recedunt, illuminantur ab ista luce illuminatione gratiæ, & supernaturali. Quinto, & postremo dicunt alij: hominem venientem in mundum dici, quando concipitur. Tunc enim illuminatur naturali lumine: sed dicitur venire C in sua conceptione, quia anima rationalis ab extrinseco est principio, & non educitur de potentia materiæ, vt Philosophi dicunt. His enumeratis, sensus legitimus, si lectionem hanc sequamur, is erit: vt per hominem venientem in hunc mundum, intelligantur homines, dum sunt in hoc sęculo, in quo

Auctoris sententia.

peregrinantur, nec habent ciuitatē permanentem, nec degunt tanquam permansuri. D Quod si nimis philosophicè vrgeas, vnde veniunt? Dico, à principio, à quo facti sunt, nempè à Deo. Venire enim ab aliquo, est, factū esse, seu procedere ab alio: hæ tamen subtilitates non sunt ad rem. Dicitur enim gratia Dei venire ad hominem, quia producitur in homine: nec quęrendum est, à quo loco venit. Similiter omne bonum venit à Deo, quia à Deo procedit: ita cum producitur homo in mundo, dicitur venire in mundum, ab eo, à quo productus est.

Hæreses duæ.

Duæ hęreses supersunt cauēdæ, quas his verbis auctores earū confirmabant. Prior est, cuius meminit Aug.l.1.de pec cat. meri.cap.25. E asserebant quidam, infantes habere vsum rationis, etiam recens natos. Si enim Deus illuminat omnem hoīem veniētem in hunc mundū, & infantes sunt illuminati. Horum error apparet ex sensu iam exposito. Non enim de illuminatione agitur naturali, sed supernaturali. Quo autē pacto omnis dicatur illuminari homo, id quoq; expositum est: Quamuis aūt de illuminatione naturali sermo esset, adhuc nihil hæreticus ex hoc loco concluderet: quia, vti rectè Augus. respōdet, illuminantur infantes, quia vim rationalem, & intellectiuā accipiunt, etiamsi vsum tunc non habeant. Posterior est eorum, qui animas ante corpora fuisse affirmant: F quæ ob id dicuntur in mundum venire, quia antequam in corpora venirent, erant alibi. Huius meminit Cyril. lib.1.in Ioan. cap.9. Sed paulo superius eundem errorē refutauimus: vbi quàm vana sit eorum collectio, ostendimus, & ex his quæ iam diximus, satis constat. Nunc ad alia transeamus.

In mundo erat, & mundus per ipsum factus est, & mundus eum non cognouit.

COMMENTARIVS.

Sententia hæc ad Verbum refertur, non ad lucem, quod indicat illud relatiuum [eum,] quod Græcè est masculinum, nec potest accommodari luci, quæ est generis neutrius. sed ad λόγον; Latinè dicendum erat: Mundus illud

A illud non cognouit, vt responderet Verbo. Hæc autem sententia cum se- D
quenti, perfectum efficit sensum. Porrò contextus orationis,& sensus ver-
Orationis contextus. borum talis est. Hactenus diuino de Verbo, duo enunciata sunt: vnum est;
omnia per ipsum facta esse: alterum, ipsum vitam esse, & lucem hominũ, in
tenebrisq́; lucere, neque ab eis esse comprehensum. Illud ratione diuinita-
tis, hoc ratione carnis assumptæ habet. Euangelista hæc duo nunc confert:
de priori dicit: Verbum illud, per quod omnia facta sunt, erat in mundo. &
mundus per illud factus est, & tamen ipsum mundus non cognouit, nec ex
præsentia, cum in omnibus esset, nec ex operatione, cum omnia per ipsum
facta sint: de posteriori mox subdet, venit in propria per carnem, vt vitam
conferret, & illuminaret, & idem ferè euenit: nam sui non receperunt ip-
sum, quamuis visibile in carne venerit, & ad sua propria venit: hæc tamen
posteriora verba, posteà declaranda sunt. Non est autem intentio Euange-
listæ tantum conferre hæc duo, sed etiam docere, vnum alterius causam es-
se: quasi diceret, quia mundus non cognouit ex sua præsentia, & operatio-
ne Verbum, propterea venit in carne. Simile est illud Paul. 1. Corinth. 1.
Nam, quia in Dei sapientia mundus non cognouit per sapientiam Deum,
B placuit Deo per stultitiam prædicationis saluos facere credentes. Magno E
autem consilio id factum est. Nam in ipso vita erat: hoc est, in ipso homo
vita donandus erat, quam consequi non potuit, nisi illuminaretur, & cogno
sceret vitæ suæ auctorem: cum autem non cognouerit illud ex eo, quòd
per ipsum mundus factus est, nec ex eo, quòd in mundo erat, ipsummet Ver
bum ad illuminandum, & docendum, carne assumpta venire decreuit. Ver-
bum in mundo esse, non tantùm dicit præsentiam quandam: sed omnium
conseruationem, gubernationem, & cooperationem cum omnibus agen-
tibus, vt sint, permaneant, & operentur. Quod Actorum 17. Paulus ex-
pressit: Non longè ab vno quoque nostrum est: in ipso enim viuimus,
mouemur, & sumus. Similiter in eo, quòd omnia per ipsum facta sunt, non
tantùm consideratur creatio, sed creaturarum varietas, perfectio, earum
ordo, & dispositio, partium omnium consensus, & harmonia. Ex his duo-
bus mundus non cognouit, Verbum in sua diuinitate. Mundus in duobus
primis locis, nempè, [in mundo erat, & mundus per ipsum factus est,] to-
C tam hanc sensibilem machinam significat: in tertio autem loco homines
Dei ignorationem habentes, quibus mundus abundabat, ante Christi ad- F
uentum, quamuis aliqui semper fideles fuerint à maxima tamen parte mun
dus nominabatur. Aduertendum autem, mundum non cognouisse Verbum
quod in mundo erat, & à quo mundus factus est, id partim excusatione,
partim reprehensione dignum fuisse: Nam non cognouisse Verbum, vt di-
stinctam à Patre personam, nec mysterium Trinitatis, tolerabile fuit: non
enim per illa duo, potuit Trinitas cognosci, & ita Athana. lib. de communi
essent. Patris, & Filij, & Spiritus Sancti probat ex his verbis, non potuisse
mysterium Trinitatis per creaturas cognosci. At verò potuit mundus co- An verba
gnoscere aliquo modo Verbum ratione diuinitatis, dum vnius Dei, sapien- Euangelistę
tis æterni, primi omnium principij, omnia disponentis, & gubernantis, ac sint de Ver
conseruantis potuit assequi ex creaturis cognitionem: & quia neq; hoc co- bo, vt Deus
gnouit, ideo reprehensione fuit dignissimus. Quod & Paulus vitio dat ho- est, intelli-
minibus, Rom. 1. Inuisibilia, inquit, ipsius, per ea quæ facta sunt, intellecta genda?
conspiciuntur, ita vt sint inexcusabiles. Quia ergo mundus nulla ratione
cognouit Verbum, propterea in carne venire voluit.

AN-

A ANNOTATIO 31.

Cyprian.lib.1.con.Iudæ.cap.7.hãc sententiam de Verbo post suum aduentum exponit erat enim Christus in hoc sęculo, per quem mundus factus est, & tamen mundus eum non cognouit. Mundus autem hic Iudæos significat, iuxta vaticinium Isa.1. Cognouit bos possessorem suum, & asinus præsepe Domini sui. Israel autem non cognouit,& populus non intellexit. hæc expositio non videtur satis accommodata. Primo quidem, vti diximus in cõmentario, hæc sententia ad Verbum, non ad lucem refertur. Secundo illud (mundus per eum factus est) ratione diuinitatis Verbo conuenit. Tertio, quia si de B Christo homine sermo est, non satis accommodabitur hec pars (mũdus per ipsum factus est.) nam ad Christum agnoscendum in sua humanitate, nihil facere videtur, q̃d per ipsum, vt Deũ, mundus factus fuerit. Quarto quia iam dictum est, tenebras non comprehẽdisse lucem illam. Cyril.lib.1.in Ioã.cap. 9. & 10. verba posita sic continuat, & exponit, quia dictum est, veram illam lucem illuminare omnem hominem venientem in hunc mundum, huius reddit causam, in mundo erat: quasi diceret, illuminat hominem venientem in mũdum, quia lux hæc, & verbum in mundo est: quæ igitur in mundo sunt, ab ipso illuminantur. At ne quis arbitraretur, sic esse in mundo, quasi vnum de C mundo, siuè vt aliquam eius partem, quasi solem, aut stellam, aut aliud simile, addit Chrysost. hom.7. Ne quis arbitraretur esse in mũdo tanquam æqua le mundo, ob id adiunxit Euangelista, & mundus per ipsum factus est. lux ergo illa, erat quidem in mundo, non vt pars, nõ vt æqualis, sed vt factor mundi. At quia adhuc poterat aliquis dubitare, quomodo si in mundo erat, & lux erat, non erat omnibus nota lux hæc? addidit Euangelista, & mundus eum non cognouit, quasi diceret, culpa fuit mundi ipsius. ita hoc connectit Cyril. cap 11. qui cum Chrysost. de Verbo ratione diuinitatis, ante aduentum in carnem, hanc sẽtẽtiam exponit, quòd non cognitum à mundo interpretatur, D quia ignorauerunt Deum homines, quem naturali lumine assequi poterãt. Quæ connexio duriuscula mihi videtur, magisq; accommodatam existimo, quam in commentario proposui. Similiter causam, cur dictum sit (& mundus eum non cognouit) non probo. puto enim esse id appositum, tanquam argumentum, quo mundus poterat cognoscere Verbum, vt inde reprehensibilis sit, quòd non agnouerit: quod in sequẽti annotatione declarabitur. Conuenio autem cum his Doctoribus, de naturali cognitione hic sermonem institui. Præterea aduertendum est, aliquos distinguere varias mundi significationes, tamen non est nisi vna, mundus enim hãc E creaturarum molem sensibilem significat, sed ratione diuersarum partium eius, varia recipit prædicata: sicut homo idem est, qui audire, loqui, ambulare dicitur, tamen ratione diuersarum partium operatur diuersa: sic mundus idẽ est, tamen consideratione totius fabricæ, & integritatis suæ, dicitur factus per Verbum, & in eo esse Verbum, vt Deus est, ratione autem hominum ignorantium, & vitijs deditorum, dicitur non cognouisse Verbum, at respectu aliarum partium, in scripturis diuersa etiam habet attributa. omnium enim hominum ratione dicitur; Non misit Deus Filium suum, vt iudicat mũdum, sed vt saluetur mũndus per eum, hæc tamen nõn ad ambiguitatem nominis F huius, quod vnius est significationis, sed ad diuersitatem partium, vnius mundi pertinent, ratione quarum varia, & aliquando contraria recipit prædicata, & hic modus dicendi, magis ad nominis declarationem, quàm ad multiplicandas significationes, & amphibologiam fingendam deseruit.

ANNOTATIO 32.

Ex eodem Ioãnis loco Athanasius lib. de communi essentia Patris, Filij, & Spiritus Sanctus concludit, neminem sola naturali cognitione, & lumine, mysteriũ Trinitatis assequi posse. Mundus enim Verbum non cognouit.

Potuit Dei cognitio, sed nõ personarum distinctio, ex creaturis deduci.

A uit. vbi duo videmus Athanaſ. tradere: vnum eſt, neminem ſolo naturali lumine, myſterium Trinitatis inueſtigare poſſe. Alterum, id ex hoc loco probari. horum prius, verum eſt. Naturale enim lumen ex creaturis omnem accipit cognitionem, ex quibus myſterium Trinitatis nequit deduci: Sunt enim vniuerſæ creaturæ à Deo vnica, & indiuidua Trinitatis actione, & operatione productæ, ac ſi vnum eſſet agens: ideo diſtinctio perſonarum, non poteſt ex creaturis indagari. quamuis enim ſint aliqua velut veſtigia huius myſterij in creaturis, tamen eadem ſigna, nō ſunt adeo certa, vt firmum, & conſtans efficiant argumentum. B Poſterius autem, quod Athanaſius docet, nempe ex hoc loco probari neminem poſſe naturali lumine hoc myſterium aſſequi, minus probo, imò locus hic cōtrarium potius perſuadere videtur. vitio enim datur, & culpa mundo aſcribitur, quòd cum ſit per Verbum factus, ex hoc tam admirabili eius opificio, non ipſum agnouerit: quemadmodum etiam atrox eorum crimen fuit, in quos tanquam in propria venit, & tamen non receperūt eum. Sanè mundus ignorationis Verbi, minimè reprehenderetur, niſi Verbum ipſum eo, quòd per ipſum factus eſt, potuiſſet cognoſcere. Non ergo locus hic probat, quod Atha. probari affirmat, niſi dicas, verba hæc, nullam mundi reprehenſionem continere, quod non C video quo pacto contextui, vel verbis ipſis poſſit accommodari. Hinc tamen minus rectè intuleris: quod ſi mundus potuit Verbum cognoſcere ex ipſa creaturarum ſpeculatione poterit, & ipſum Trinitatis myſterium naturaliter cognoſci, non inquam id rectè conſequitur. Cum enim duplex ſit rei cognitio, vna imperfecta, altera perfecta, contingit ſæpè nos aliquem hominem, vel rem quempiam cognoſcere, cum non D omnia tamen quæ illius ſunt cognoſcamus, tuncq́ imperfecta eſt illius cognitio, quæ tum demum perfecta eſſet, ſi omnes partes, vel propria illius aſſecuti eſſemus. Igitur ex creaturarum contemplatione lumen naturale aſſequi poteſt, diuinam ſapientiam, & virtutem qua factæ ſunt, & hoc eſt, Verbum Dei noſſe, ſed modo imperfecto: cum agnoſcatur id, quod eſt Verbum ipſum, tamen hanc ſapientiam, & virtutem, eſſe diſtinctam perſonam ab eo, cuius eſt, procedereq́; tanquam Filium conſubſtantialem à Patre Deo, id verò eſt, quod lumen naturale poſſe attingere negamus, & proinde diuiniſſimum Trinitatis myſterium, naturaliter cognoſci, aut inueſtigari non poteſt. E Eandem Verbi imperfectam notitiam, lumine naturali ex creaturarum cognitione deduci, docet Dauid. Pſal. 18. Dies, inquit diei eructat verbum, & nox nocti indicat ſcientiam: id eſt, ordo tēporum ſibi inuicem ſuccedentium, & rerū pro varietate temporum diſpoſitio eructat, & abundanter ſignificat, & indicat nobis verbum, & ſcientiam, quibus facta ſunt omnia. Vbi attende Moyſem deſcribentem modum, quo Deus omnia fecit, viſum eſſe verbo [Amar,] אמר Latinè, dixit, hoc Dauid repetijt [Omer,] אמר id eſt, verbum, ſignificare per hoc volens, F Deum ſapientia ſua omnia feciſſe. ex rebus ipſis inueſtigari poſſe, hoc ergo eſt, quod vitio datur, & culpæ mūdo, quod cum per verbum ſit factus, non cognouerit ex ipſa fabricatione ſui, diuinam ſapientiam, quæ verbum eſt: vt meritò ſapientia, quę filius Dei, & verbum Patris eſt, dicatur Clamitare, & dare vocem ſuam in ſummis, excelſiſq́; verticibus ſupra viam: quia in cunctis creaturis lucet ſapientia Dei, per quam mirabili artificio ſunt procreatæ.

Gen. 1.

Prouer. 8.

In propria venit, & ſui eum non receperunt.

COMMENTARIVS.

Alteram partem de Verbo ratione carnis aſſumptæ, ſacer Euangeliſta proſequitur. Vt igitur qua Deus eſt, in mundo erat, & mundus fa-

ctus per

A ctus per ipsum est, & tamen mundus ipsum non cognouit, sic etiam ratione D carnis assumptæ, venit in propria, & sui eum non receperunt. Vocat propria, & suos, Populum illum Iudaicum, qui erat populus Dei, cui erat Verbi aduentus promissus, qui ipsum expectabat, qui in ipsum futurum credebat, qui ipsum lege, sacrificijs, cerimonijs, annis plurimis figurabat, cui vaticinio tot Prophetarum erat prænunciatus: hi tamen ipsi venientem eum non receperunt. Attende obsecro hanc partem optimè respondere priori. Sicut enim dictum est, erat in mundo, & mundus per eum factus est, ex quibus duobus potuit, & debuit mundus Verbum cognoscere, ita hic dicitur, venit nempè visibilis in carne, apparens operibus, & prædicatione, venit autem in propria: ex quibus duobus, potuerunt, & debuerunt eum sui recipere, & nihilominus non receperunt, nec fidem ei habuerunt, sicut nec prius cognouit eum mundus. Attende etiam, ex verbis sequentibus, declarari vim, & efficaciam horum verborum: In propria enim venit, vt filios Dei eos faceret, venit saluare, vitam dare, eos exaltare, & tamen sui eum non receperunt. in Græco B verba sunt explicatoria: nam vtrobique idem est vocabulum, ac si Latinè dicas, in propria venit, & proprij ipsum non receperunt, siue magis latinè loquendo, In sua venit, & sui eum non receperunt. Hoc exprobrauit Dominus Iudæis, Ioan. 5. Ego. inquit, veni in nomine Patris mei, & non accepistis me: & quod idem est, in propria venit, & sui eum non receperunt. Perpende primo qualiter his verbis culpa augeatur in eo, quòd proprius populus erat ille, tot ac tantis beneficijs affectus, & cæteris nationibus prælatus: rursus, quòd non solum non agnouisse, sed nec recepisse dicitur: quod verbum insinuat, non solam incredulitatem populi, sed grauem, & multiplicem iniuriam, qua venientem ad se Dominum repellentes affecerunt. Sed quomodo hæc verba à sanctis Doctoribus intelligantur, videamus. B

ANNOTATIO 33.

Fines aduentus Christi. Augustinus tractatu 2. in Ioan. per [propria] mundum exponit, qui C opus est ipsius Verbi, & cuius dominus Verbum est, per suos autem, Iudęos intelligit, qui Dei populus peculiaris erant, propter cultum, legem, prophetias, promissiones, & alia multa. Venit ergo in propria: id est, in hunc mundum per carnem assumptam, & Iudæi, qui sui erant, non receperunt eum. Cyrill. lib. 1. in Ioan. cap. 11. per vtrunque, Iudæorum populum vult accipi. Venit in populum suum, & sui eum non receperunt. Theophyl. vtranque expositionem amplectitur. Gregor. etiam lib. 14. moral. ca 19. per suos, exponit Iudęos. At idem August. epist. 120. ad Honorat. cap 3 affirmat posse etiam vtrunq; vniuersè intelligi de omnibus tam Iudęis, quàm gentilibus, vt venerit in hunc mundum, & mundus eum non receperit, cui aliqui recentiorum subscribunt. Tamen verius iudico, vt vtrunque ad Iudæos referatur. Quamuis enim in mundum venerit per carnem assumptam, quia tamen caro illa sumpta est de illo populo, & rursus illi populo carne assumpta præsens prædicaturus venerat, F Matth. 15. Non sum missus nisi ad oues, quæ perierunt domus Israel? ob id conuenienter dictus est, venisse ad propria, id est, ad illum populum, & quamuis etiam gentes incredulæ fuerint, tamen hic sermo est, de illa prima peruicacia, qua Iudæi Christo Domino prædicanti, & seipsum annuncianti, credere recusauerunt, & de illa negatione, qua eum Messiam sibi promissum negarunt, ipsumque occidentes repulerũt, secundum parabolam Matth. 21. in qua coloni ejectum extra vineam hæredem, trucidarunt.

A D

Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri.

COMMENTARIVS.

Alios à suis eum recepisse insinuat, ac si diceret, Quamuis sui eum non receperunt, permulti tamen fuerunt, qui receperunt eum, & erunt, qui recipient, in eum credentes, quibus talis receptio perhonorifica, & fructuosa est. Data quippe est eis potestas à Verbo, vt filij Dei fiant, & denuo nascantur ex spiritu: non iam caro, sed spiritus, non iterum filij hominum, sed filij Dei. Per baptismum enim, quo credentes in Christum regenerantur, filij Dei fiunt, & talis potestas conceditur omnibus, qui eum recipiunt per fidem, cæteris verò minimè. Ex tribus igitur aduentus Verbi finibus, quos notat Cyril. lib. 9. in Ioan. cap. 47. scilicet peccatum abolere, mortem
B destruere, filios adoptionis facere: solum tertij mentionem facit Ioannes, E
in quo facilè reliqui duo concluduntur. Sensus porrò ac continuatio verborum talis est. Venit in propria, & sui eum non receperunt, venit autem, vt filios Dei faceret recipientes se, si quos ergo inuenit qui eum reciperet: his dedit potestatem filios Dei fieri. Notat Chrysost. hom. 9. dici generaliter [quotquot] siuè nobiles, siuè ignobiles, siuè Iudæi, siuè barbari, & gentiles, & quicunque sint, qui Christum receperunt, & recipient, eos in adoptionem filiorum mancipari. His verbis si attentè consideremus, gentium vocatio, & Iudæorum reprobatio insinuatur, vt notat Cyril. lib. 1. cap. 13. quasi diceret, postquam sui non receperunt eum? ad alios, qui eum receperunt, illis relictis, conuersus est, iuxta illud Actor. 13. Vobis oportebat primum loqui verbum Dei, sed quoniam repellitis illud, & indignos vos iudicatis æternæ vitæ, ecce conuertimur ad gentes. Verumtamen cum dicimus, à Iudaico populo receptum non fuisse, non singulos de populo intelligas, nam à multis ex suis receptus est, sed maiorem partem, à qua totus populus denominatur. Consonat ijsdem verbis (quotquot receperunt) illud parabolæ Luc. 14. in qua excusantibus se à cœna illis, qui inuitati fuerant, per
C quos Iudæi significati sunt dictum est? Exi in plateas, & vicos ciuitatis, & F
pauperes, ac debiles, & claudos, introduc huc, & rursus exi in vias, & sepes, & compelle intrare. hoc est, quod nunc dicitur, quotquot receperunt. Pœna etiam non recipientium insinuatur, vt Chrysost. hom. 9. notat. Qui enim non eum receperunt, adoptionem filiorum adepti non sunt, sed in seruitute peccati remanserunt.

ANNOTATIO 34.

Cur dictū est filios Dei fieri nouè causæ assignātur.

Perdifficile dubium est; cur non dictum sit dedit eis, qui Christum receperunt, filios Dei esse; aut fecit eos filios Dei: sed [potestatem dedit eis filios Dei fieri,] quasi non statim, ac eum receperunt per fidem filij sint Dei, sed potestatem habeant, vt filij Dei fiant, Theophylactus tres causas, cur sic dictū sit, profert, Vna est, quamuis recipientes Christum filij Dei statim sint, tamen necessaria est custodia, & vigilantia, vt conseruentur, ne acceptam adoptionem filij amittant; dicuntur ergo habere potestatem filios Dei fieri, quia etiam si tunc, dum recipiunt Christum, filij sint; tamen eorum in potestate est, hanc filiationem habere, & conseruare. Ista responsio parum aptè verbis accommodatur,

A datur; dedit, inquit, poteſtatem fieri filios non conſeruari. Altera eſt, vt per recipientes intelligamus catechumenos, qui fidem habent, ante baptiſmum, per quem gratia adoptionis datur: hi ergo per fidem nondum regenerati ſunt, nec filij Dei facti, quouſque baptizentur. Baptiſmus enim eſt quo homines renaſcuntur in ſpiritu, & fiunt filij Dei: habent tamen credentes poteſtatem, & facultatem ſuſcipiendi baptiſmum, & per eum renaſcendi. Nec obſtat huic, quòd aliqui ante Baptiſmum gratiam filiorũ aliquando accipiunt: id enim fit per baptiſmum in voto ſuſceptum: eius enim tanta eſt efficacia, vt antequam re ſuſcipiatur, operetur per votum in credentibus. Hanc expoſitionem ſic explicatam

B ſecuti ſumus in commentario. Tertia eſt, vt per hanc poteſtatem intelligamus adoptionem filiorum perfectam, quæ in gloria datur: ſunt quidem in hoc ſæculo filij, adhuc tamen minus perfectè adoptati: & propterea dictum eſt, recepiſſe poteſtatẽ filios Dei fieri, quia id nondum conſecuti ſunt. Cui expoſitioni conſonare videtur locus Pauli. Rom. 8. Intra nos gemimus, adoptionem filiorum expectantes, & tamen Apoſtolos in hoc ſæculo filios fuiſſe, nemo negauerit. Hæc reſponſio, vt conuenientior, placet nonnullis ex recentioribus, verè tamen non ſoluit difficultatem. Nam Euangeliſta loquitur de prima filiorum adoptione, quam accipiunt eum recipientes: de qua cum nondum quidquam

C dictum eſſet, non erat cur de adoptione futura loqueretur, maximè quia dicitur fieri filios Dei: quando autem gloriam conſequitur iuſtus, non tunc primum, ſed ante fit Dei filius, tunc verò conſequitur hæreditatem filio debitam, quam vocauit Paulus adoptionem filiorum. Nulla ergo Theophylacti ſolutionum ſatisfacere videtur. Chryſoſt. hom. 9. in Ioan. aſſerit dictum eſſe, [dedit eis poteſtatem fieri filios Dei,] vt ſignificetur motus liberi arbitrij: ſic enim homo adultus fit Dei filius, vt libero arbitrio concurrat, ad credendum, vt fiat filius Dei. At & hoc verbis Euangeliſtæ minus congruum eſt: Poteſtas enim arbitrij, præcedit arbitrium, at

hic dicitur, poteſtas hæc dari, vt fiat filius Dei, cum dicendum foret, poſuit in poteſtate eorum fieri filios Dei. Quinto Ambroſ. lib. 4. de fid. cap. 4. reſpondet, cum Auguſt. lib. 2. de conſen. euang. cap. 3. & in epiſt. 120. ad Honorat. cap. 3. hanc particulam eſſe poſitam, vt hominum filiatio diſtinguatur ab illa Verbi, qua Verbum filius etiam Dei eſt, noſtra quippe filiatio adoptionis eſt, Verbi verò naturæ: noſtræ poteſtatis, illius eſt proprietatis. Deum enim nos filios habere, poteſtatis eſt, quia voluit facere: at habere Verbum filium, eſt proprietatis, & naturæ ipſius Dei. Senſus ergo erit, dedit eis poteſtatem, vt ſint filij Dei, quia natura non ſunt filij, ſed gratia: Verbum natura filius eſt, ob id non habet poteſtatem filiationis. Athan. verò ſerm. 3. cont. Arian. cui conſentit Cyril. lib. 1. in Ioan. cap. 14. dicit, hanc poteſtatem eſſe gratiam, vt ſint filij ex gratia, non ex natura. Doctrina hæc vera eſt, ſed ad hanc ſignificandã ſufficit verbum (fieri.) Verbum enim non eſt factũ filius Dei, homo autem fit filius, quia verbum eſt natura filius, homo autem adoptione, & gratia. Grego. hom. 6. in Ezech. adhuc aliter exponit: vt per poteſtatem dignitas, & excellentia ſignificetur, vt ſit ſenſus, dedit eis hanc dignitatem, & excellentiam, vt filij ſint Dei. Verba ipſius ſunt. Qui eum receperunt, dedit eis poteſtatẽ filios Dei fieri: quid hac poteſtate altius? quid hac altitudine ſublimius dici poteſt? in qua creatus quiſq; efficitur filius creatoris. hæc placet aliquibus noſtro ſæculo, ſed neq; hæc plenè ſatisfacit. Tunc enim non erat dicendum, poteſtatem dedit filios Dei fieri: ſed filios Dei eſſe. Aetate noſtra nõnulli ita reſpondent. Antequàm reciperent Chriſtum, iis, qui receperunt, datã eſſe à Verbo poteſtatem, vt reciperent, & recipientes filij Dei fierent, niſi enim diuina virtus iuuiſſet, nemo id conſequi potuiſſet. Alij dicunt, Etiam ſi tunc, cum fidem accipiunt, filij Dei fiant, tamen hoc habet fides ex gratia, & dono Dei, vt poſſit filios Dei facere.

In tanta reſpõſionum varietate mihi dicendum cõgruentius fortaſſe videtur, quod ſuperius etiam adnotaui, ſcilicet

per

A per fidem hominem non fieri, nec renasci filium Dei, sed per Baptismum, qui dat gratiam filiorum per fidem autem solùm datur potestas renascendi per baptismum, qui regenerat, & facit filios Dei: solos credentes in Christum, ij enim soli gratiam adoptionis recipiunt, quam Baptismus solet dare, etiam voto susceptus. Quid autem sit fieri filios Dei, & renasci, & qua ratione hoc fit intelligendum, in sequenti annotatione copiosius explicabo.

ANNOTATIO 35.

PRoponunt Cyril. lib. 1. in Ioan. cap. 14. & Theophyl. in præsenti hanc B dubitationem, Cum iusti in veteri lege etiam filij Dei adoptionis essent, fides enim, & gratia, quæ tunc erat, quamuis non legis virtute, sed Christi futuri: faciebant homines filios Dei, & tales eos scriptura appellat, quid ergo noui Euãgelium attulit, cum dicitur, eis qui receperunt: dedisse potestatem filios Dei fieri? Respondent verum esse, nempè tunc fideles iustos filios dici adoptionis Dei, tamen in figura, illorum enim adoptio, figura erat nostræ adoptionis. Quæ responsio placet recentioribus, ego tamen non inuenio, cur debeat iure placere, cum hæc non sit doctrina vera, si enim illi figura erant filij, non ergo verè erant filij, nam quod in figura tale est, non est in veritate, & simpliciter tale. At re vera illi erant filij ex fide, & gratia futuri tunc Christi, quod Paulus ad C Gal. 4. docet, Quanto tẽpore hæres paruulus est, nihil differt à seruo, cũ sit Dominus omnium. Hoc de ijs, qui in lege, iusti erant, dictum esse nemo dubitat. Erant ergo illi paruuli: & licet à seruis in aliquibus non differrent, tamen à Paulo domini omnium appellantur. Quod certè aliud non est, nisi, cum sit filius, & hæres omnium paruulus, quamuis sub tutoribus sit, & actoribus: vt seruus, tamen filius est, & hæres. Recentiores soliciti sunt in dubitatione ista enodanda: at vera solutio sit.

Elegans auctoris expositio. Aliud est filium esse aliud autem habere statum filij, infantes, & pueri filij sunt, tamen statum filij nõdum habent, status filiorum est libertas, & quod sui D iuris sint, possintque pro arbitrio dispo nere de suis, quod non habent filij, nisi ætate legitima, hoc idem reperitur in ista adoptione Dei. In lege iusti, filij veri erant, vt nos, tamen paruuli, his enim comparat eos Paulus. statum filiorum nondum habebant, erant sub lege timoris, vt sub pedagogo, & sub actore, vt quantum ad statũ serui fuerint, longè autem differunt hæc duo esse seruum conditione, aut esse seruum statu, & forma viuendi, erant illi conditione filij, statu serui propter legem, sicuti infantes, at in Euangelio per Christum remota est lex, recessit pedagogus peruenit ad ætatem iustus, in Christo liberta te donatus est, de qua ad Galat. 4. Liberi E sumus, qua libertate Christus non liberauit. Ob id statum filiorum habemus hoc totum diuinè docet Paulus in eo capitulo, illos iustos sub lege comparans filio ancillæ Abraham, nos filio liberæ, vterq; tamen filius est, sed illi ancillæ, propter statum seruitutis, nos liberæ propter statum libertatis, & potestatis, vnde dicit, iam non estis filij ancillę, sed liberæ, vtriq; tamen filij erant Abrahæ. Adoptio igitur est in Euangelio perfecta quantum ad statum libertatis, ob id, Euangelio datur hæc adoptio, veruntamen nõ est completa in hoc sæculo, quia iustus mente liber est: carne tamen seruit, in gloria autem consummatam ab omni peccato, & miseria consequetur libertatem, & ob id dicitur iustus expe- F ctare adoptionem filiorum, Rom. 8. non quod non sit filius adoptionis in hoc sæculo, sed quia nondum, vt diximus, integram consecutus est libertatem. At verò iustus sub lege, filius quidem erat, tamen eum adoptionis statum consecutus non erat, qui est in Euangelio. Ipsemet Paulus id explicuit, quando enim dixit, iustos etiam nunc gemere, & expectare adoptionem filiorum, nè quis putaret eos non esse nunc filios adoptionis, paulo ante hoc verbum declarauit, liberabitur creatura inquit, à seruitute corruptionis, in libertatem gloriæ filiorum Dei, quasi dicat, Filius est nũc iustus in Euangelio, tamen nondum totam libertatem, nempè à corruptione consecutus est, do-

A nec perueniat ad gloriam, & hoc est expectare adoptionem filiorum, quomodo autem intelligendum sit, quando dicitur in Euangelio esse adoptionem, explicuit idem Paulus ad Galatas: cap. 5. In libertatem, inquit, vocati estis fratres, quasi diceret, in lege quidem eratis filij, sed subiecti legi, vt pædagogo, & seruiebatis sub elementis mundi huius, iam verò habetis libertatem & statum filiorum, sicut pueris iam ad ætatem peruenientibus, & emancipatis dicere solemus, iam liberi estis, hic est igitur sensus, & dubitationis resolutio. Quapropter Euangelium nobis libertatem filiorum, & spem libertatis perfectè attulit, statumque adoptionis, quæ recipientibus Christum dantur. Vnde Cy-
B rillus superius allegatus sic intelligi debet, vt legis iustos dixisse in figura filios, tamen ratione fidei futuri Christi filios fuisse, quod ad Euangelium pertinebat, & simul erant in statu seruitutis propter legem, à qua nondum erant liberi, donec veniret Christus. Ex hac doctrina solutio alterius dubitationis sequitur, cur nimirum iustis sub lege, etiam purgatis, non patuerit ianua cælestis, sicut modò patet, ex modò dictis constat responsio. Illi etenim paruuli erant, & paruulis non datur hæreditas, etiam mortuis parentibus, donec veniant ad legitimam ætatem, hæc autem legitima ætas, fuit plenitudo D illa temporis, in qua Deus misit filium suum, vt adoptionem filiorum reciperemus. Hæc doctrina est vera, & legitimum scripturarum continet sensum, quã breuissimis verbis insinuauit Chrysostomus, homil. 13. in Ioannem, dicens, Iudæos habuisse adoptionem filiorum, sed spiritum seruitutis. Ex his omnibus facilè deducitur sensus huius loci, quem interpretati sumus, dici cur siquidem Christus credentibus in eum, dedisse potestatem filios Dei fieri, quia non solum eos facit filios, sed etiam in statu & libertate filiorum Dei collocat, quod alijs verbis Ioan. 1. epistola 3. dixit, Videte, qualem charitatem dedit nobis Pater, vt filij Dei nominemur & simus, non dixit solum, E simus, sed, nominemur etiam. hæc nominatio est propter statum filiorum, propter quem etiam Matth. 5. Christus docens orare, iussit nos Deum nomine patris vocare, quasi iam in statu filiorum collocatos. Benè ex hoc loco Cyrillus, libro de recta fide ad Reginas deducit, Christum esse Deum. Certè solus Deus filios Dei adoptionis facere potest, cùm adoptare illius sit, cui adoptatio fit. Sicut igitur adoptare Deo, Dei est, ita adoptationis libertatem, & filiorum potestatem dare, eiusdem omninò erit.

Cur iustis qui Christi aduentum præcesserũt non patuerit cœlum.

C

His qui credunt in nomine eius.

F

COMMENTARIVS.

DIXERAT, ij, qui receperunt eam dedisse potestatem filios Dei fieri: modò explicat, qui dicantur recipere: ijs, inquit, eam potestatem dedit, qui credunt in nomine eius: Græcè legitur credentibus in nomen eius. Credere in nomen eius est, credere ipsum esse verum Christum in lege promissum, & credere ipsum esse Dei filium, qui venit nos redimere. ita explicuit Ioannes ipse. 1. epist. cap. 5. Omnis, qui credit, quoniam Iesus est Christus, ex Deo natus est: idest, iste est filius Dei adoptionis: Quare credere Iesum esse Christum, & Messiam promissum. Et iterum adiungit in eadem epistola: Hæc est, inquit, victoria quæ vincit mundum fides nostra: quis est, qui vincit mundum, nisi qui credit, quoniam Iesus est filius Dei? ex his pendet tota fides Christi, & Euangelica. Præpositio (in) voluntatis affectum indicat, non enim dicitur, credere in Deum, nisi, qui simul fide per intelle-

A ctum,& charitate per voluntatem,fertur in Deum: ita notat Augustinus, ser- D
mone 61. de verbis Domini,vbi ponit differentiam inter credere Deo, Deū, & in Deum: quod discrimen quamuis non sit perpetuum,nihil tamen ex hoc loco habent hæretici, in sola fide iustitiam ponentes: nam credentibus datur potestas,vt filij Dei fiant,non quod fides sola eos tales faciat, sed Baptismus, per quem recte suscipientibus infunduntur gratia,& charitas,cæteræque virtutes,in quibus vnà cum fide tanquam cæterorum fundamento, formalis iustitia consistit: quod idem Ioannes in eadem epistola, cap. 5. declarat: Hoc est, inquit, mandatum, vt credamus in nomine filij eius Iesu Christi, & diligamus alterutrum, sicut dedit mandatum nobis, & qui seruat mandata eius, in illo manet, & ipse in eo. hæc Ioannes. Si per solam fidem filius Dei efficeretur homo, non in eo qui diligit, sed in eo qui credit, Deus diceretur manere.

Qui non ex sanguinibus,nec ex voluntate carnis,nec ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt.

B COMMENTARIVS. E

EXPLICAT, quare isti fiant filij Dei: & dicit,quia non carnali, & naturali generatione, seu ex sanguine,& concupiscentia carnis & viri,sed ex Deo nati sunt: idest, habent alium quendam partum dissimilem naturali, per quem nascuntur ex Deo,non ex carne & sanguine. Si autem ex Deo nati sunt, filij Dei sunt. Consimilis est sententia, quam inferius dicit Dominus Ioan. 3. Quod natum est ex carne,caro est,quod natum est ex spiritu, spiritus est. Non negat esse homines natos ex carnis, & viri voluntate, & sanguinibus, sed dicit,eos,qui Christum recipiunt,iterum nasci, non quidem ex sanguinibus,nec voluntate carnis, nec voluntate viri, si enim sic nascerentur iterum,adhuc filij hominum essent,sed nascūtur ex Deo, & ob id filij Dei sunt. Quod debet sic intelligi, Quia non ex sanguinibus, nec ex voluntate carnis,nec ex voluntate viri,vt prius: sed ex Deo nati sunt: habet enim illud
C relatiuum (qui) vim causæ, hic est legitimus sensus. Notant bene Cyrillus, F
libro primo in Ioan. cap. 14. & Chrysostomus homil. 9. super eundem meminisse carnalis generationis,vt magnitudo gratiæ exprimatur, per quam ex tam vilibus nati principijs, in tantam & tam excellentem extolluntur natiuitatem, vt filij Dei, & ex Deo nati sint. Et aduerte Ioannem numerare omnia quæ in generatione naturali inueniuntur: ex sanguinibus quidem nasci commune est omnibus hominibus. Omnes enim ex sanguinibus formantur, vt ex materia: quæ autem sequuntur, sunt duo modi generationum, ex parte principij: quidam enim ex iniquo & inhonesto nascuntur concubitu, & ij dicuntur ex voluntate,seu concupiscentia carnis generari: quidam autem ex iusto & honesto,& hi dicuntur ex voluntate viri nasci. Concupiscentia enim carnis est, quæ inducit ad illicitam generationem, in qua quæritur delectatio: viri autem voluntas: quæ cōsona rationi & honesta respicit,mouetur ad generationem honestam & iustam. Vt ergo Ioannes vtranque generationem complecteretur, dixit, non nascuntur ex voluntate carnis, nec ex voluntate viri, vtrisque autem commune est, ex sanguinibus nasci. Nec sine causa Ioannes meminit vtriusque modi, sed vt significet tam hos, quàm illos

Euangelista cur eorum meminit, q ad naturalē generationem, concurrunt.

A ex Deo, nasci posse: quantumcunque enim sint illegitimi, & nati cum peccato, &c. ex peccato, possunt nasci ex Deo, & esse filij Dei. D Præterea meminit Euangelista huius duplicis partus, quia & in genealogia Saluatoris vterque reperitur, & in scriptura frequens est vtriusque mentio. Qui ergo recipit Christum, siue parentum probro, siue commendatione natus sit, ex Deo iterum nouo nascitur fœtu, & nouo prorsus modo, vt fiat Dei filius. Denique illa præpositione (ex) quando dicitur, [ex sanguinibus nati sunt,] principium materiale designatur, at quando dicitur, [ex voluntate viri, & carnis, atque etiam, ex Deo nati sunt,] efficiens causa denotatur.

ANNOTATIO 36.

MVLTI in exponendis illis tribus verbis, [ex sanguinibus, ex voluntate carnis, & voluntate viri] laborant. Augustinus tractat. 2. in Ioannem; & Theophylactus dicunt per carnem fœminam; per voluntatem viri, B virum significari: qui duo sunt principia ortus naturalis. Alij alia dicunt, sed quia materia hæc non multum ad rem facit estque philosophica: ideo referre, aut plura prosequi in hac parte inutile iudico, præsertim cum expositio superior legitima mihi videatur. Quod autem ad verba attinet, miror expositores, quotquot hunc locum interpretati sunt, ex his, quos legi, prætermisisse quiddam consideratione fortasse nō indignum, quod nimirum aliter hunc locum graues & antiqui Doctores legerint, Athan. enim libr. 2. de vnica deitate Trinit. & Tertullia. lib. de carne Christi; legerunt in singulari; [qui non ex sanguinibus, nec ex voluntate carnis, nec ex volūtate viri, sed ex Deo C natus est,] quamuis Athanasius alibi legat, vt nos communiter legimus. Et hæc lectio sensui est valde consona, & mysterij plena. Continuatur autem præcedentibus sic, vt ratio quædam sit, quare credentes filij Dei fiant; nempe dedit potestatem filios Dei fieri ijs, qui credunt in nomine eius, qui filius Dei est naturalis, & verus, & non natus ex sanguinibus, cum voluntate carnis, & voluntate viri: qui Christus est: quasi dicat: ob id sunt filij Dei isti facti, quia E credunt in eum, qui est verus & naturalis Dei filius, & non filius tantum hominis, vt cæteri nati ex sanguinibus & concupiscentia carnis, & viri: quia ergo credunt in filium verum Dei & naturalem, filij etiam fiunt Dei, quamuis longè aliter quàm ille, in quem credunt. Huic lectioni respondent, quæ sequuntur; [Et verbum caro factum est,] idest, hic, qui non ex sanguinibus, non ex voluntate carnis & viri, sed ex Deo diuina generatione natus est, factus est homo. At quia lectio nostra est communissima, ea est tenenda, & sequenda: satis sit tantorum Doctorum retulisse lectionem, & iuxta eam sensum consequentem explanasse. Nunc ad præcipuam F huius capitis partem, transeat oratio.

Vt legant hūc locum Athanas. & Tertull.

ET VERBVM CARO FACTVM EST.

COMMENTARIVS.

HACTENVS de Verbi aduentu & incarnatione tacitè locutus est, perhibens Verbum lucere in tenebris, & in propria venisse: nunc modum aduentus explicatè docet. [Verbum, inquit, caro factum est, &c., vt notant Chrysost. hom. 10. & Theoph. sunt hæc verba causa antecedentis sententiæ, Dedit potestatem filios Dei fieri ijs, qui credunt in ipsum: quia Ver-

A bum factum est caro. Si enim filius Dei, filius hominis factus non fuisset utique homo non factus esset filius Dei. Hanc eandem continuationem insinuat Augustinus lib. 2. de peccat. mer. & remiss. cap. 24. per hoc, inquit, factum est, vt nati de carne caro, postea nascendo de spiritu, spiritus essemus, hoc est, Verbum caro factum est. Particula enim (&) pro (quia) sæpe à Ioanne ponitur, iuxta Hebræorum consuetudinem, vt inferius adnotabimus. His etiam verbis, vt notat Augustinus, epist. 120. ad Honoratum, cap. 4. & libr. 2 de consen. Euangelist. cap. 3. cuidam obiectioni occurrit Euangelista. Posset enim aliquis dicere, quomodo, qui ex sanguinibus, & voluntate carnis, & voluntate viri, natus est, fieri potest filius Dei? Respondet ipse, nolite admirari: quia Verbum caro factum est, & verus Dei filius factus est homo ex carne & sanguine. Maius est hoc profectò, & illo multò mirabilius. Est autem cum articulo Verbum, vt intelligamus illud idem esse, de quo dictum est, in principio erat, & apud Deum, &c. Hoc idem caro factum est. Caro pro toto homine sumitur, ex anima & carne, vt idem fit, ac Verbum homo factum est. Figura enim est frequens, vt pars pro toto accipiatur. Non autem dictum est, Verbum venit in carnem, vt notat Cyrillus, libro primo in Ioan. cap. 15. ne sic Verbum esse in Christo intelligeremus, sicut est in Prophetis & iustis. D
B In hos enim per lumen prophetiæ, aut per gratiam venisse dicitur. At in hoc, quod Verbum factum est caro vnio realis naturarum duarum Verbi & hominis, in vna persona significatur, secundum quam dicitur, Deus est homo, & homo est Deus. Quod dici non potest in illis coniunctionibus. E

ANNOTATIO 37.

Hæreses duæ circa vocem Verbi olim ortæ.

SVNT hæc tria verba præ cæteris attentè consideranda, duo nimirum extrema [Verbum caro] & vnum medium, quo coniunguntur [factum est.] Quantùm igitur ad alterum extremorum attinet, nempè [Verbum,] duæ extiterunt hæreses: vna est, cuius meminit Athanas. in homil. in Euangelio,
C Missus est Angelus. Dicebant aliqui verbum illud Angeli, quo locutus est beatæ Virgini in annunciatione, esse incarnatum, & factum carnem. Hæc hæresis est ab omni ratione aliena. Illud enim verbum fuit sensibile, in aere formatum, transitorium, sicut nostrum & quoddam accidens, quia sonus erat, at Verbum factum caro, substantia est permanens & insensibilis. Verba autem Ioannis hunc errorem conuincunt. Nam hoc Verbum, quod caro factum est, idem est, quod in principio erat apud Deum, & Deus erat, & per quod omnia sunt facta. Ioannes enim de eodem Verbo texit suam narrationem, & de Verbo quæ dicta sunt præmisit, vt non tunc cùm caro factum est, illud cœpisse demonstraret. Altera hæresis fuit Eunomij, & aliorum quorundam, quam recenset Athanas. in oratione, Quod ex Deo Deus est Verbum, & in multis alijs locis, & Ambros. libro de Domin. incarnat. sacra. capit. 6. & Cyrill. libro septimo, Thesau. capit. 2. & 4. hi dicebant verbum duplex esse Dei, vnum internum, in ipsa mente Dei existens, de quo dictum est in principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum. Alterum erat impropriè verbū, & sic tamen dictum, non quod per illud Deus intelligat, sed quia per ipsum locutus est nobis, sicut locutus est per Prophetas, & hoc verbum dicunt esse filium Dei, de quo dictum est, Verbum erat Deus. Cæterùm exponebant, Deus erat, nō natura, sed imitatione: hoc verbum, dicunt isti esse, quod caro factū est, non illud prius internum & Deo substantiale. Hæc isti impiè affirmabant vt Christum verum esse Deum negarent. Meminimus & superius huius hæresis, & eam confutauimus cùm ostendimus Ioannis sententiam non posse ni- F

A si de vnico Verbo intelligi. Vnum igitur est Verbum, quod erat in principio, & quod erat apud Deum, & quod erat Deus, & per quod omnia facta sunt. & hoc idem est, quod caro factum dicitur, quod est Dei filius Patri consubstantialis. Hac doctrina Catholici satisfaciunt, si quis percunctetur, Cur B. Euangelista non dixerit, Filius Dei caro factus est, sed potius caro factum est? Ex iam dictis constat responsio. Id enim, quod caro factum est, illud idem esse significat, quod erat in principio apud Deum, & per quod omnia sunt facta. Si namque post illas sententias enunciasset, filius homo factus est, facilius errarent aliqui, distinctionem ponentes inter eum, qui caro factus est, & eum qui erat Verbum in principio apud Deum: & ea loquendi ratione, veluti quadam specie, suum
B confirmassent errorem: At dum eadem vox conseruatur, non modò eadem res significata dilucidè demonstratur, sed & hæresis manifestius reprobatur. Addi his potest: dici Verbum carnem factum, vt significaretur, quòd non solùm redemptor futurus erat, per carnem: sed doctor noster, qui carne salutem est operatus, & viam consequendæ salutis Verbo edocuit vniuersos.

ANNOTATIO 38.

Diuersè errauerunt hæretici in significatione vocis, Caro.

ALTERVM extremum est [caro] in quo cauendæ sunt duæ aliæ hæreses. impegerunt enim hæretici olim in hac voce, ac in primis Arrius, vt me-
C minit Ambro. lib. de incarnat. Domin. sacr. cap. 7. meminerunt etiam multi alij & Græci, & Latini authores: asserebat hic verbum carnem solam sumpsisse, non animam, sed Verbum esse loco animæ. hæresis ista multis œcumenicis concilijs damnata, & à Doctoribus sacris est argumentis conuicta. Verbum enim vtranque partem naturæ nostræ, animam nempè & carnem sumpsisse, scriptura apertè docet: Ioan. 12. Anima mea turbata est. Matth. 27. Tristis est anima mea. nec potest hæc turbatio & tristitia conuenire verbo, quod sua natura est impassibile. Alio argu- D mento vtuntur Doctores sacri contra eandem hæresim: Verbum sumpsit naturam nostram, vt eam sanaret potius: igitur ea pars debuit assumi, quæ plus indigebat sanitate: sed hæc erat anima, quæ est causa prima peccati: sicut ergo & corpora & animas saluare venit, ita vtramque partem naturæ assumpsit. Altera hæresis fuit Apollinaris, contra quem scribit Gregor. Nazian. epist. 1. ad Clidon. quam refert etiam Ruff. lib. 2. Histor. cap. 20. retulerunt etiam, & impugnarunt alij multi. Asserebat iste, Verbum sumpsisse carnem animatam: sciebat hæreticus carnem propriè, si non animata sit, dici non posse: affirmabat tamen animam non rationalem: sed tantum, sensitiuam ab eo assumptam fuisse. Quæ hæresis est multis damnata concilijs, & ipso scripturæ testimonio conuincitur, Lucæ 23. In manus E tuas commendo spiritum meum: habebat ergo & sensum & spiritum, imò vnica est anima, quæ in substantia est sensitiua, rationalis, & intellectiua, & eadem ratio, quæ facta est contra Arrium, Apollinarem iugulat. Indigebat enim anima rationalis non minus reparatione, quàm sensitiua. Porrò non minùs prior hæresis, quàm hæc posterior vnico argumento conuincuntur. Si solam animam sensitiuam, aut solam carnem sine anima, Dei filius sumpsisset, nullatenus homo dici posset. Deficiente enim propria forma substantiali, & propria differentia, nulla ratione dici homo posset: nec enim quod assumptum F fuit humana natura est, nec hominem facit, nisi caro & anima sint perfecta: at scriptura apertis & multis testimonijs docet Christum esse hominem, & filium hominis: ad Rom. 5. In gratia vnius hominis Iesu Christi in plures abundauit. 1. Corint. 15. Primus homo de terra terrestris, secundus homo de cœlo cœlestis: &, per hominem mors, & per hominem resurrectio mortuorum. Et attende hanc collationem inter Adam & Christum: homo ille, homo & iste, vt significaret Apostolus, quantum ad substantiam, nullam partem defuisse Christo, sicut nec Adæ: hęc

A tamen mortis, Christus autem vitę principium fuit. Multa contra errores hos adduci possent, si vellemus ab instituto digredi: quæ ad intelligentiam loci presentis quem exponimus faciunt, satis sit tetigisse. Apertum est hæreticos istos verbo illo, caro, deceptos, quia non considerabant frequens esse in scriptura diuina, totum hominem carnem vocari. Genes. 8. Omnis caro corruperat viam suam. Isai. 40. Videbit omnis caro salutare Dei. Psal. 69. Ad te omnis caro veniet, Rom. 3. Ex operibus legis non iustificabitur omnis caro. & vt his in locis, absque dubitatione vlla, totum hominem caro significat, ita etiam in præsenti, vt sensus sit: Verbum factum est homo.

Caro, totū hominē frequenter in scriptura significat.

B

ANNOTATIO 39.

Quare Euangelista non dixerit, Verbum homo sed caro factum est.

CVM probatum sit, carnem hoc in loco tantum quiddam ex anima, & corpore conflatum, quod humana natura est, significare, non est existimandum, Euangelistam, Verbum carnem factum esse, absque mysterio dixisse, cum potuisset facilius, & nulla errandi oblata occasione dicere: Verbum homo factum est. Sacri igitur doctores aliquas huius locutionis causas inuestigarunt. Vna est Cyril. lib. in Ioan cap. 15. Verbum sumpsit naturam nostram, vt repararet damna quæ pro peccato est passa pręcipuum autem damnū mors est, quæ minus in anima, quàm in corpore regnat. Anima siquidem immortalis est, corpus est quod resoluitur, & caro quæ corrupitur: ob id expressa est ista assumptio in carne. Hæc ratio licet congrua videatur, tamen non est vndequaque absoluta: nam Christus præcipuè venit, vt liberaret mortalium genus ab ipso peccato, quod maris est in anima: Præterea damnum maius est in anima, quæ plus punitur, quā caro, quæ pœnam sensus patitur, at anima etiam pœnam damni sustinet. Alteram causam tradit August. in epist. 120. ad Honorat. cap. 4. vt Christi humilitas in hoc potissimùm commendaretur, qui carnis nomen, non tanquam indignum, nostræ salutis causa refugit. Possumus

C

& nos assignare alias causas quæ ad rem fortasse non minus faciant. Vna est: vt extremorum distantia magis exprimeretur: sicut enim cum dixit Verbum: natura intellectualis significatur, quam vox (filius) non indicabat: sic etiam dum dicit, caro: quod sensibilius est, & magis remotum à natura intellectuali, ostenditur. Atque ita duorum extremorum distantia maximè describitur, dum verbum intellectuale, spirituale, & inuisibile, ad carnem sensibilem, corporalem, & visibilem descendit: sitq; vnio duorum extremorum tanta dissimilitudine distantium. Altera causa est, quia sic magis Verbi cum natura nostra declaratur coniunctio. Si enim tantum dictum esset: Verbum homo factum est, posset existimari, hoc esse factum, quia animam sumpsit, quæ in carne est, non tamen quia ipsam carnem sibi immediatè vnierit: at dum dicitur: caro factum est, non relinquitur dubitandi locus: si enim sibi carnem, quæ remotior & dissimilior est. Verbum vniuit: etiam animam, quæ vicinior est, & similior, cum sit spiritualis & immortalis, vniuisse non dubitabitur. Tertia ratio constabit, si supponamus prius hominem ante peccatum, nunquā dictum fuisse carnem. Illud enim Genes. Caro de carne mea, & os ex ossibus meis, non probat Euam ipsam dictam esse carnem, sicut nec dicta est os: neq; Adam seipsum carnem dixit, sed carnem Euæ signauit, & ossa, quæ sumpta erant de carne sua: post peccatum verò, homo vocatus est caro in contemptum quendam, vt quantum per peccatum homo de sua amiserit dignitate, & quòd spreta ratione, ac diuino mandato, carni subiectus esset, docemur, propterea dicitur Gene. 6. Corruperat omnis caro viam suam: & non permanebit spiritus meus cum homine, quia caro est. Vt ergo indicaret Euangelista, quod carnem Verbum assumpserit, illam quæ erat de peccatoribus: & quam venerat reparare, sine peccato quidem, sed in similitudinem carnis peccati, vt dicitur Rom. 8. ob id Verbum factum esse carnem pronunciat: idest, Verbum naturam humanam assumpsit, ex illa

D

E

F

A eadem massa, in qua erat peccatum, venit in similitudinem peccati, patibilis, & mortalis, similis nobis, expers tamen peccati, hoc mysterium voluisse Euangelistam hac oratione significare, iudico.

ANNOTATIO 40.

Duæ hæreses impugnantur.

ADDITVR, [factum est,] quod actionem, & vnionem significat, qua diuina verbi natura, in vnitate personæ Verbi, humanæ est copulata, manente integra, & impermista vtraque natura, ita vt sit vnica persona in dupliei natura, diuina scilicet, & humana, simulque sit Deus, & homo. hoc verbum impegerunt olim hæretici, vt meminit Ambro. lib. de incar. Domin. sacr. cap. 6. impiè affirmantes, diuinam Verbi naturam conuersam esse in carnem. Hi B decepti hoc verbo, [factum est caro,] inferebant, ergo conuersum est in carnem; quæ quidem illatio vana est: nam hominem factum esse sanum dicimus, & non inferimus conuersum esse in sanitatem, sed recepisse sanitatem manente natura hominis, & natura sanitatis. & cum Gen. 2. dicitur, factus est homo in animam viuentem nemo inde deducit, ergo conuersus est in animam viuentem. Sic, quia Verbum factum est caro, non sequitur, ergo conuersum est in carnem; sed manente natura propria Verbum sub vnitate personæ suæ suscepit carnem, seu naturam humanã. Quod mysterium Greg. lib. 6. epist 61. hanc C hæresim refutans, his verbis pulchrè explicuit. Verbum carnem dicimus factum, non immutando, quod erat; sed suscipiendo, quod non erat: nostra auxit, sua non minuit. Eandem hæresim impugnauit Theodoret. dialog. 1. qui dicitur, immutabilis; immutabilitati enim naturæ diuinæ, repugnat conuersio in carnem, quod enim in aliud conuertitur, desinit esse iu seipso.

Hoc eodem Ioannis verbo conuincitur Eutyches, cuius meminit Euagri. lib. 1. histo. cap. 9. hic dicebat ante vnionem duas conuenisse naturas, diuinam, & humanam; post vnionem verò, vtranque fuisse permistam, & vnam tertiam, D ex vtraque resultasse naturam, quæ hæresis damnata est, in Concil. Calcedon. sub. Leone 1. quam etiam ipse Leo sermo. 8. de natiuit. confutauit, & hoc verbo Ioannis omnino conuincitur; si enim Verbum factum est caro, manet igitur natura carnis, & non est in tertiam conuersa naturam. Adde, si natura tertia resultaret ex vtraque illa, nec diuina, nec humana esset, & sic Christus, nec Deus esset, nec homo, quod Christianorum animi audire perhorrescunt.

ANNOTATIO 41.

Singulis Euangelistæ verbis hæresis aliqua conuincitur.

PLVRES vti diximus, hæretici Diuini Euangelistæ verbis se tueri frustra conabantur, quos breuiter refutauimus, sensum legitimum verborum aperiendo: videamus iam quàm ingeniosè eisdem verbis, multos hæresum B & errorum suorum, Doctores sacri conuicerunt. Prima fuit Corinti, hic vt refert Irenæ. lib. 1. cap. 25. Christum purum hominem, & tunc incepisse quando natus seu conceptus homo est, impiè affirmabat, contra hunc Ioannes scripsit Euangelium, vti alias diximus, eaque hæresis coarguitur prima voce, [Verbum] Christus non homo tantum, sed verbum erat, verbum autem, quod erat Deus, & quod erat in principio, & apud Deum. Præterea Ioan. 8. & ipse Dominus dixit, antequam Abraham fieret ego sum. Secunda fuit Nestorij, de quo Grego. lib. 4. Epist. 32. perhibet, is duas personas in Christo fatebatur, diuinam F & humanam, naturarumque in vnitate personæ negabat communionem: Sed hanc hæresim euertit alterum verbum, nempe, [factum est.] Si duæ personæ sunt in Christo, fieri non potest, vt homo sit Deus, aut Deus homo sicut vnus homo non potest esse alter homo; qui est distinctus in persona, nec verè dici potest: verbum factum carnem. Tertia fuit Manichæorum, de quibus narrat Augu. lib. de hæres. cap. 46. quod veritatem carnis negauerint in Christo, affirmantes illam carnem apparentem fuisse, non veram: sed hanc hæresim confutat Ioannes dicens; [factum est caro.] Si non fuit vera caro, sed ap-

A parens & ficta, non ergo verbum factum est caro. Simili argumento arguit Athan. Epist. ad Epict. & Ambro. lib. de incar. Domini sac cap. 6. eos, qui affirmabāt ad Christum factum esse Dei verbum tanquam ad vnum prophetarum, non tamen quòd ipse sit Verbum Dei. Eruditè argumentatur Ambros. tunc non posse dici, Verbum factū est caro, sed verbum factum carni, seu ad carnem? sicut non fuit dictum; factum est verbum Propheta, sed ad Prophetam: & hæc est quarta hæresis, quæ his verbis conuincitur. Quinta & vltima fuit Valentini, hic Tertul. lib. de carne Christi narrante, dicebat, corpus Christi esse naturæ & substantiæ cœlestis, non de nostra substantia, sed hanc B conuincit vox illa caro, non enim verbum corpus tantum, sed etiam caro factum est, caro autem non esset si naturæ cœlestis corpus illud esset. Præterea paulò ante declarauit Ioannes, de qua carne loquebatur, quæ inquit, non ex sanguinibus, nec ex voluntate carnis: hæc autem est caro nostræ substantiæ. Plurima alia possent dici contra has hæreses, & de augustissimo incarnationis Sacramento, sed hęc breuiter pro intelligentia loci, sufficerit annotasse.

ANNOTATIO 42. D

A quo verbum caro factum sit.

VNICA & breuis dubitatio, circa eundem locum superest, si verbum caro factum est, à quo factum est, aliquem enim eum fecisse carnem seu hominem necesse est. Respondeo, solum Filium Dei hominem esse factum, quia in sola persona Filij Dei natura humana cum diuina sociata est, & ipse solus homo factus est seu incarnatus est, tamen actionem ipsam vniendi naturam humanam in persona Filij, tres personæ Trinitatis perfecerunt: nimirum Filius, Pater, & Spiritus sanctus. Carne enim induere Filius, opus & actio totius est Trinitatis, licet solus Filius ea sit indutus: perinde ac si essent tres homines, vnum ex seipsis vestimentes, ipse vestit, & alij duo eundem vestiunt, ita vt tres sint, qui amiciant, seu induant, vnus tamen vestitus euadat, Doctrina est August. lib. de fide ad Petrum cap. 2. solum Verbum, inquit, carnem ipsa Trinitas fecit, & Innocent. 3. in Conc. Lateran. in cōfessione fidei, Filius inquit, à tota Trinitate, cōmuniter est incarnatus. Quod pulchrè prosequitur Hugo à Sancto Victore lib. 2. de sacr. par. 1. cap. 3. habes igitur, à quo Verbum caro factum est, ad alia Euāgelistæ verba progrediamur. E

Et habitauit in nobis.

C

COMMENTARIVS. F

NE quis existimaret carnem hanc à verbo sumptam abscondité, vt à nemine videretur, & cum nemine conuersaretur, adiunxit, [& habitauit in nobis.] conuersando, commorando, conuiuendo, vt vnus ex nobis: sic prædictum erat Baruch. 3. In terris visus est, & cum hominibus conuersatus est: & Zachar. 2. lætare filia Sion quia ecce ego venio, & habitabo in medio tui: sic paulò inferius dicitur. In medio vestrum stetit, quem vos nescitis, vox Græca sumpta est à tabernaculo, quasi fecit tabernaculum inter nos: quia commoratus est nobiscum, & conuersatus est, ac vitam nobiscum egit communem. Significatur etiam hoc vocabulo sic venisse, & nobiscum hic habitasse, vt non esset oculis mortalium aspectabilis permansurus, sed opere suo consummato reuersurus, Ioan. 16. Exiui à Patre, & veni in mundum, iterum relinquo mundum, & vado ad Patrem, tabernaculum enim non diuturnam habitationem significat. Quod autem dicitur in nobis, potest etiam legi, inter nos.

A ANNOTATIO 43.

Diuersæ Patrum expositiones.

MVlti graues & antiqui Doctores hæc verba aliter exponunt, nẽpè vt ad ipsam carnẽ Christi referãtur, in qua Verbũ habitat, velut in tabernaculo quodã: & quia naturæ eiusdem est cũ nostra, dicitur habitare in nobis, quasi diceret Euangelista, habitauit in carne eiusdem naturæ cũ nostra, ita exponunt Hilar.li.12.de Trin.Chryso.hom 10.& Cyril.lib.1.c.16. & Ambr.lib. de incar. Dom.sacr.c.6. vtuntur autem Hilar. Cyril.& Ambr.his verbis cõtra eos:qui affirmabant Verbũ conuersum in carnẽ, propterea quia dictum est [Verbũ caro factũ est:] si enim [habitauit in nobis,] nõ est profectò conuersum in carnẽ, sed manet, aliter non habitaret in nobis, & Cyri.vlterius dicit, Ioã.ideo hęc verba adiunxisse vt nemo sic Verbum carnẽ factũ esse intelligeret, quasi Verbi natura mutata esset, qđ etiam notat Ambr.affirmans etiam propterea dictũ esse Isa.7. Christum Emannelem, quasi nobiscum Deum, quia Deus in carne, seu humana natura habitauit, huic cõsonat, quod tabernaculum dicta est natura humana, respectu Verbi inhabitantis. Psal.45. Sanctificauit tabernaculum suũ altissimus, vbi Basil.hom.in eundẽ Psal.exponit tabernaculum de carne, & natura illa humana, quæ coniunctã sibi habet diuinitatem. Non est expositio ista temerè cõtemnenda, quę tantorum Doctorum auctoritate fulcitur, habet tamen aliquã difficultatem: quia tabernaculũ est breuissimi temporis habitatio, at Verbum

C non sic est naturæ humanæ copulatum, quasi eam dimissurum aliquando esset, sed velut perpetuo in ea permansurum. Quod enim semel assumpsit, nunquam dimittit. Corpus quidem in hoc sæculo tabernaculum animæ vocauit Petrus 2. Pet.1. quia ab anima dimittitur, tamen non sic natura humana se habet ad Verbum, sicut corpus ad animã: illud verò Psal. 45. potius ad B. Virginẽ pertinet, in qua breui commoratus est Christus, quãdo in eius ventre genitus est, & per nouem menses mansit, & sic intellexerunt locum illum graues Doctores, vt aliàs diximus. Præterea quamuis non negem dici posse aliquo modo taberna- D culum verbi, humanitatem illam, quia aliquando tabernaculum pro perpetua sumitur habitatione, tamen cum in eo, quod dixerat Euangelista, Verbum carnem factum, declarauerit mysterium incarnationis, nempè Verbum carni vnitum, non erat, quod hanc coniunctionẽ repeteret. Quod enim ad hæreticos pertinet, satis confutantur eisdem verbis expositis, vt in commẽtario dictum est, Si enim commoratum, conuersatum, & nobiscum conuixisse Verbum dicitur, vtique non est conuersum in carnem, sed manet. At in expositione, quam secuti sumus multa alia exprimuntur, à Ioanne necessariò referenda, quæ in commentario explicimus, quę tamen in ista expositione locum non habent: propterea illam, vt probabiliorem amplexi sumus. Athana.autem in serm.3.cont Arrian.aliter exponit hæc verba; Dicit enim in eis exprimi causam, cur Verbum E factum sit caro; nimirum, vt habitaret in nobis, diuersum aliquid dicit à Doctoribus allegatis, in eo, ꝙ hæc verba causam, cur Verbum caro factum sit, exprimere affirmat, quid autem ista verba significent, non aperit. Si tamen conjectari licet, forsan hoc dicere voluit, Verbum naturam humanam sumpsisse, vt per associationem eius, dici verè posset, esse nobis coniunctũ, nos enim sibi quodam modo vniuit in ea natura, quam sibi proximè copulauit. sed tunc hæc verba causam, non continerent, cur fit factus homo, non enim vnio hæc & coniunctio causa fuit, cur homo fieret, sed redemptio nostra. Forsan etiam intellexit, quod nonnulli recentiores sequun- F tur. Exponentes verba spiritualiter [habitauit in nobis] nempè per fidẽ & gratiã, iuxta illud Ephes.3. Habitare Christũ per fidẽ in cordibus vestris: sed verba sequentia difficilem reddunt hãc expositionẽ, de visibili enim habitatione sermo est, cũ statim addatur, [vidimus gloriã eius.] Pręterea quia non apparet causa, propter quã nunc de spirituali habitatione fiat mẽtio, cũ de incarnatione, qua Verbũ caro visibilis & corporalis factũ sit, agat Euangelista, q̃ igitur dicta sunt in cõmentario, probabiliora sunto.

Et

A D

Et vidimus gloriam eius, gloriam quasi vnigeniti à Patre.

COMMENTARIVS.

EVANGELISTA narrati mysterij reddit testimonium ex visu. Posset enim peti ab eo, quomodo scis Verbum factum carnem, & habitasse in nobis? Vidimus, inquit, testes sumus oculati. Verbum Græcum visum diligentem, & attentum significat, quasi aspeximus, & considerate vidimus non quidem ipsum Verbum in se, quia corporeis oculis videri non potest, sed in sua gloria & splendore ab eo procedente sicut ergo qui splendorem solis videt in terra, solē esse supra orizonta certus est, sic ex gloria Verbi in carne, quam vidimus, certi sumus, Verbum carnem factum, & Deum esse hominē, gloria enim illa erat Filij Dei, non meri alicuius hominis, ob id postquam dixit [gloriam,] ne putaremus vulgarem eam fuisse, addidit [gloriam vnigeniti,] id est Filij naturalis Dei, qui vnicus est, cum adoptionis filij multi sint. Illud [quasi] non similitudinem denotat, quasi alius sit vnigenitus, cui similis sit in gloria; sed veritatem, id est gloriam, qualem Filium Dei habere decet,

B ad Eph. 5. vt filij lucis ambulate, id est, vt cōgruit filijs lucis, quod annotauit E Hiero. eodem in loco. & Chryso. hom. 15. in Io. His etiam verbis declarat Ioannes nō sic Verbum carnem factum in nobis habitasse, vt occultaret se Dei Verbum, & Filium esse; sed splendorem suæ diuinitatis multifariam dedisse, nempè prædicatione, innumeris, & inauditis miraculis, more, resurrectione sua, transfiguratione, baptismo, vita & innumeris alijs, ac prope infinitis argumentis, quæ omnia erant splendor diuinitatis eius: nec enim merus homo sic potuit splendere, sicut nulla lucerna aut fax splendet vt sol: quo fit, vt ex suo splendore sol ab omnibus agnoscatur de hac gloria Ioan. 2. post miraculum aquę in vinum conuersæ dicitur; & (manifestauit gloriam suam) Ioā. 11. (Non est infirmitas hæc ad mortem, sed vt glorificetur Filius Dei per eam) & sunt multa huiusmodi loca. Attende adhuc circa sensum: Moysem in lege danda in gloria, & splendore tanto apparuisse, vt filij Israel intendere in faciem eius non possent, vt habetur Exod. 34. Christus etiam Euangelium daturus apparet in gloria: at multo maior gloria hæc est, quā illa. Moyses enim

Collatio Christi cū Moyse legislatore.

C seruus erat, Christus Dominus est. Quod Ioannes insinuās dicit gloriam, inquit, non Angeli, non Moysis, nō prophetæ alicuius, nō serui, sed ipsius Filij F vnigeniti, quod Paulus etiam annotauit, noui testamenti supra vetus perfectionem docens 2. Corin. 3. Si ministratio, inquit, mortis in gloria, multo magis ministratio spiritus, & quemadmodum Moyses velauit faciem, vt possent filij Israel intendere in eum: sic Verbum se velauit humanitate: velatus tamē, multo maiorem quàm Moyses, gloriam sparsit, vt Filius verus Dei. Illud [à Patre] coniungi potest cum nomine vnigeniti, supplēdo participium vnigeniti procedentis scilicet à Patre: aut potest coniungi cum nomine gloriæ, vidimus gloriam a Patre, quam scilicet à Patre habuit vt vnigenitus, quamuis melius coniungatur cum vnigenito: & sic exponit etiam Athan. serm. 3. cōt. Arrian. Gloriam, inquit, eius, vt gloriā vnigeniti Patris sui, hic est sensus horum verborum, quibus consonat illud 1. Ioan. 1. Quod audiuimus, quod vidimus oculis nostris, quod perspeximus, & manus nostræ contrectauerunt de verbo vitę, & vidimus, & attestamur, & annunciamus vobis.

A N-

A ANNOTATIO 44.

Quomodo prima Euãgelistæ verba superioribus sint cõnectẽda.

NON omnes eodem modo verba exposita præcedentibus connectũnt. Chrysoſt. hom. 11. duas dicit vtilitates ab Euangelista narrari, prouenientes ex eo quòd Verbum caro factũ est: vna erat; credentes filios Dei fieri; altera nunc proponitur, nempè [vidimus gloriam eius] Aug. trac. 2. eodem modò connectit, quamuis non eodem modo hanc gloriam exponat. Sed difficilis est hæc connexio: Nam illa vtilitas communis est omnium credentium in eum, hæc verò Apostolorum propria, qui Christum in carne viderunt: debuerat autem esse generalis, vt inter vtilitates poneretur. Expositio Augu. facilior est, qui vti paulo post dicemus, gloriam cœlestem intelligit. quãuis hæc expositio de gloria difficilior sit. Cyril. lib. 1. c. 17.

B aliter connectit; nempè, cum dictum esset, Verbũ carnem factum esse, ne quis putaret Verbum aliquid detrimenti in se passum, aut dignitatem suam minus retinuisse, adiunxit; [vidimus gloriam eius;] vt sit sensus; quamuis Verbum caro factum est, non tamen ab infirmitate carnis superatũ est, nec de antiqua maiestate, ac omnipotentia decidit: vidimus enim gloriam eius. Hanc connexionem etiam Aug. lib. 13. Trini. ca. 19. innuit, & est satis conueniens; sed magis illa, mea quidem sententia, quæ in commentario posita est.

Nec omnes conueniunt in exponenda hac gloria vnigeniti. Athan. lib. de communi essent. Patris, Filij, & Spiritus sancti hanc gloriam exponit ipsum Filium Dei. Filius enim gloria dicitur, &

C gloria à gloria. Sed verbis his accommodari non potest, non enim diceret, vidimus gloriã eius, si ipse esset gloria. Alij exponunt de splendore & maiestate, quæ in eius trãsfiguratione apparuit, cuius expositionis meminit hic Theophy. Aug. autem tract. 2. de gloria videtur exponere, quã speramus, cuius spes nobis data est, quia Verbum caro factũ est, verior tamen expositio est, quam secuti sumus in commentario, quæ est Basil. in hom. de fide, Chrysoſt. & Cyril & Theoph. vt gloria sit totum illud quo Christus in hoc sæculo suam comprobauit diuinitatẽ, & se Dei Filium esse mundo ostendit, quod non solam trãsfigurationem, sed omnia miracula, & gesta mirabilia, & prædicationem ipsam Christi complectitur, de qua etiam dictũ est Ioã. 7. (nunquam sic locutus est homo) & Ioan. 6. verba vitæ æternæ habes. D

ANNOTATIO 45.

Quare Christus in scriptura Vnigenitus dicatur.

ADuertẽdum est in scriptura Christum dici vnigenitum, & primogenitum. Vnigenitus in hoc loco dicitur, & paulo inferius: Vnigenitus, qui est in sinu Patris: & Ioan. 3. vt vnigenitum filium suum daret. Primogenitus autem Rom. 8. vt sit ipse primogenitus in multis fratribus, ad Coloſſ. 1. qui est imago Dei inuisibilis, primogenit⁹ omnis creaturæ: & iterum qui est primogenitus ex mortuis. Catholici Doctores vtuntur E hoc nomine vnigeniti cõtra hæreticos Arrianos, vt probent diuinitatem, & cõsubstantialitatem Verbi cum Patre, si enim Filius creatura esset, vnigenit⁹ Patris non diceretur, cum multæ sint creaturæ, hoc argumento sumpto ex vnigeniti nomine vtitur Atha. ſerm. 3. con. Arria. Ambr. li. 1. de fide c. 4. Cyril. lib. 10. thesau. c. 4. & Hil. li. 12. de Trin. Arriani respondere ad hoc argumẽtum catholicorum conati sunt quatuor modis, vt cõmemorat Cyr. loco citato. Primo quidẽ vnigenitũ dici, quia solus à Patre creatus est, cętera omnia à Patre per ipsum, hac responsione vtebatur Eunomius, vt refert Basil. lib. 2. con. eundem, sed vana esse conuincitur, quia vti dicunt Basi. & Cyri. vnigenitus in communi loquendi modo, non dicitur quia à solo, vel quia F solus, sit: sed quia ab vno vnicus natus est. Altera eorum solutio erat, dici vnigenitum ab excellentia, quia est creatura omnium suprema: hac etiam vtebatur Eunomius referente Basil. loco citato, sed refutatur. Nam quãtumuis excellentissima esset, non excederet esse & statũ creaturę, vnde nõ vnigenitus, sed vni creatus diceretur. Tertiò asseuerabant isti dici vnigenitũ, quia ipse solus nuncius, & Angelus consiliorũ Dei est: sed hæc vana est responsio: tunc enim non

vni-

A vnigenitus, sed vniangelus, vel aliqua simili voce non ad generationem pertinente appellandus erat: quia vnigeniti nomen, non solum vnitatem, sed ortum indicat, quorum neutrum creaturæ conuenit, generatio enim propria, & vera non est, nisi qui generatur, eiusdem sit substantiæ cum genitore. Quarto denique aiebant dici vnigenitum, quia solus ipse inter creaturas creator est. Sed neque id satisfacit, hoc enim esset vnicreatorem, sed non vnigenitum dici. Firmũ ergo manet Catholicorum argũmentũ ex nomine vnigeniti diuinitatem, & cõsubstantialitatem Verbi cum Patre probantium, & sic verè, & propriè vnigenitus Patris est, quia solus ipse Filius est.

Quemadmodum Catholici Arrianos nomine vnigeniti arguebant, ita Arriani conati sunt nomine primogeniti Catholicos oppugnare nõ tamen ex eis parem potuerunt reportare victoriam: Dicebant Arriani, si primogenitus est, ergo multi alij sunt quorũ iste primus est, atqui multitudo esse non potest, nisi ratione creaturarum, si ergo est primus omnium creaturarum, creatura ipse est, huius Arrianæ perfidię meminit Cyril. lib. 10. Thesau. c. 4. & adhibet tres conuenientissimas responsiones. Prima est, Christum primogenitum dici, secundũ humanam naturam, ob quam fratres habet multos, quorũ primus ipse dicitur, quia in ipso multi sunt in filios Dei adoptati, adhibet autem Cyrill. quod etiã est Athanasij, tale documẽtum: Quoties in scriptura dicitur primogenitus Christus, adiungitur ibi vox aliqua, quæ indicet id secundum naturam humanã dici, vt patet in locis allegatis. Primogenitus est in multis fratribus, quia primus C potestatem adoptionis filiorum dedit, & ratione humanitatis fratres habet, primogenitus ex mortuis, quia primus morte superata resurrexit, & primus carnem nostram in cœlos induxit. At vnigenitus simpliciter dicitur, ut intelligamus id esse dictum tantum secundum naturam diuinam, hanc doctrinam recipiunt etiam Hila. li. 12. Trini. & Aug. cont. epist. Manichæ. c. 37. vbi aduertunt Christum secundùm diuinam naturam vnigenitum, secundum humanam pri-

Quare Christus Primogenitus dicatur.

mogenitum dici. Altera Cyrilli solutio D est etiam secundum diuinam naturam Filium Dei dici posse primogenitum, nec inde aliquid habere in suum fauorem Arrianos. Non enim nomen primogeniti habet relationem ad alios, quorum ipse primus sit, sed significat tantũ ipsum primo esse natum: quod Luc. 2. apertè significatur, nam Beata Virgo peperisse dicitur filium suum primogenitum, tamen nullum alium habuit filium, etiam secundum Arrianos, & Exod. 13. dicitur, Sanctifica mihi omne primogenitum, quod aperit vuluam. Certè primogenitum erat, etiam ante ortũ aliud: quinetiam, si nullum aliud nasceretur. Dici igitur potest Filius primogenitus Patris vt Deus, sicut Matris, vt homo, quia ipse primus natus est, non qđ post eum alij nati, aut geniti sint. Tertiò Cyril. dicit, etiam si comparationem aliorum induceret, adhuc Dei filius dici potest primogenitus, secundum diuinam naturam; nec inde infertur esse ipsum creaturam, sed est comparatio causæ ad effectum Vt enim dicitur Deus primus Pater, à quo omnis paternitas denominatur, & est; non tamen ipsius paternitas creata est, sed primus dicitur, quia prima causa est reliquorum: ita Filius primogenitus hominum, quia omnis filiatio ab ipso est, in eo enim adoptati sumus: non tamen sequitur, ipsum creaturam, aut filium adoptionis esse, sed causam cæterarum creaturarum. Vnde quãdo Paulus dixit primogenitum Christum omnis creaturæ, iuxta hanc solutionem dici potest, sic dictum esse, quia per ipsum omnia creata sunt, non tamen ꝙ ipse creatus sit. Si enim creatura esset, non posset dici generaliter primogenitus omnis creaturæ, quia sui ipsius primogenitus non est; ita cum dicitur; in ipso condita sunt vniuersa; non conditus ipse est, quia ipse in se condi non potuit. Vnde Ambr. lib. 1. de fide, ca. 4. Primogenitus, inquit, omnes creaturæ, non primo creatus, ut & genitus pro natura, & primus pro perpetuitate credatur. Ex his omnibus habemus explicationẽ huius nominis Vnigeniti, & qualiter ex eo Arrianorũ hæresis olim conuicta sit.

Ple-

A B

Plenum gratiæ, & veritatis.

COMMENTARIVS.

TEstimonium de Verbo carne facto, & habitante in nobis, exhibito, duos huius incarnationis effectus narrat. Nam verba hæc referuntur ad Verbum, quod caro factum est, & in nobis habitauit: vt sit sensus; plenum erat hoc verbum, caro factum, gratiæ & veritatis: illud autem [plenum,] in recto casu legendum est, vt communis editio græca habet, & est hebraismus. Sæpe enim apud hebræos verbum substantiuum deest, & idem fit [plenum gratię,] ac plenum erat gratiæ. Dicitur autem plenum gratiæ & veritatis, ab effectu, & redundantia in nos, quia nobis gratiam, & veritatem communicauit. Hi duo effectus respondent duobus superius explicatis: vita & lux erat, gratia ad vitam, veritas ad lucem refertur. Plenum ergo erat gratiæ, quia nos Patri
B gratificauit, ad Ephes. 5. Gratificauit nos in dilecto filio suo: plenum veritatis propter doctrinam, quia viam salutis docuit, & secreta diuinitatis aperuit: quod inferius perhibetur, vnigenitus, qui est in sinu Patris enarrauit nobis. hæc enim sententia eadem est cum illa, gratia, & veritas per Christum facta est. Plenitudo hæc redundantiæ, Christi fuit propria. Nemo enim hominum, alium gratum Deo potuit facere, nec veritatem Dei enarrare ex scientia & visu, sicut Christus fecit: & hæc plenitudo redundantiæ processit ex affluentia perfectionis, quam in se habuit Christus, non solum ratione diuinitatis, quia Deus erat: sed ratione etiã humanitatis, quæ plena fuit omnibus Dei donis, virtutibus, & gratijs, tanquam omnium hominum caput, à quo in reliqua membra omnis gratiæ vbertas est deriuata. Sunt autem affectus hi ad Euangelium pertinentes. Lex enim gratiam non conferebat virtute sua, nec occultam diuinitatis veritatem: sed in vmbris indicabat: Euangelium autem Christi gratiam, & veritatem non modò continet, sed & copiosissimè præstat. B

Ioan. 1.

ANNOTATIO 46.

C

Vox illa plenum quid se ferat.

DIuersæ lectiones huius nominis [plenum,] & secundum diuersas lectiones, variæ etiam sunt expositiones Doctorum. In græco textu, qui communis nunc habetur, legitur in recto casu, & masculini generis, vnde aliqui nostro tẽpore connectunt cum sequentibus verbis: plenus gratiæ, & veritatis Ioannes, testimonium perhibet de ipso, vt ad Ioannem non ad Christum referatur, sed lectio hæc probari non potest: nam paulò inferius de Verbo dicitur de plenitudine eius omnes accepimus, vbi alludit, Euangelista ad verba, hoc in loco posita, non ergo ad Ioannem, sed ad Christum sunt referenda, vti omnes ferè referunt. Eorum autem, qui de Christo hæc legunt, aliqui cum Verbo coniungũt, quod gręcè est masculini generis λόγον, & ad verbũ [habitauit,] vt sit sensus: habitauit λόγος in nobis, plenus gratię & veritatis. Illud autem [vidimus gloriam, &c.] per quandam parenthesim dictum exponunt. Alij legunt etiam in recto, sed legunt separatim: habitauit in nobis, & vidimus gloriã quasi vnigeniti à patre: plenũ enim erat verbũ hoc gratiæ & veritatis, quasi redderẽt verba rationẽ glorię perspectæ & diffusę, quia plenus erat gratiæ. Sic legunt Cyril. li. 1. in Ioã. c. 17. Quare eorũ qui legũt in recto, alij sequẽtibus, alij antecedẽtibus connectũt: horũ etiã qui ad Verbum, qđ habitauit in nobis, referunt, quidam legunt tanquam rationẽ explicent præcedentium. Alij verò sunt, qui in casu accusandi legunt, vt F

con-

A coniungatur verbo [vidimus,] nempè: vidimus eum plenũ gratiæ, quã lectioné insinuat Chry. ho. 11. alij in gignendi casu, vt referatur ad vnigeniti, népè, vnigeniti à Patre pleni gratiæ & veritatis, sic legere videtur Theoph. imo & Athana. orat. ad Maximũ Philosophum de diuinitate, dũmodo tamen ad Verbum incarnatum referatur, siue hoc, siue illo legas modo sensus idẽ ferè est. Expositionũ autẽ varietas argumento est, non omnes textus græcos olim eandẽ habuisse lectionẽ: at quę nunc extat, sensum & lectionẽ, quã secuti sumus magis indicat. Cõtinet enim hæc sententia duas causas aduẽtus verbi in carnem, vt in commentario, sequentes lectioné communẽ, exposuimus. In explicandis autẽ duobus his, & ipsorum verborũ cum præcedentibus connexione variant recentiores, qui legitimũ sensum meo iudicio non assequuntur.

ANNOTATIO 47.

B

Christ' quomodo plen' gratię dicatur.

Mvltiplex gratiæ vbertas in Christo erat. In primis enim gratia habitualis tanta, quanta in anima alia sanctissima recipi potuit ab ipso incarnationis instanti illi inerat: secus autẽ nobis accidit. Nã gratia quæ nobis confertur, ex inimicis facit nos amicos et gratos, et illa etiã quæ data est Adæ in sua creatione, aut Angelis, ex nõ amicis, & nõ gratis Deo, fecit gratos & amicos. Illi enim nisi cũ gratia fuissent creati, amici Deo & grati nequaquam fuissent. Rursus omnis hæc gratia indebita est, cui datur: nõ enim Angelo, nõ Adamo, nec peccatori debetur: at verò gratia Christi humanitati collata non fecit eum gratum Deo,

C cum gratissimus & carissimus fuerit, propter vnionẽ ad Verbũ quia Filius Dei, ille homo erat: ex qua coniunctione ad verbum eadem in humanitatem gratia diminabat. Quod Dama. lib. 3. de fide c. 22. expressit dicens: Ditata est humanitas, propter vnionem ad Verbum, omni sapiẽtia & gratia, gratia ergo talis Christo ꝓpria erat, & ex interiori principio deriuabat. Erat in eo præterea gratia capitis, quia caput erat totius Ecclesiæ, & tanquam ex capite diffundebat virtutem in membra. Nemo enim alijs gratiã de condigno sicut Christus nobis promeruit. Denique in eo fuit gratia vnionis: nam humanitas illa Verbo copulata efficiebat, vt homo ille Dei Filius esset: & ex hac duæ superiores procedebant. Aduerte ergo hoc in loco gratia plenũ dici verbum, non solum ratione humanitatis propter coniunctionem ad Verbum per quã pręcipuè nos Patri gratificauit, et nobis gratiam promeruit: sed, etiam quia tanquam caput, gratiam nobis quã Deo grati efficeremur, communicauit, & cum gratia simul intelligimus donã omnia spiritualia ex ea procedentia. D

Christ' multis nominibus dicitur plenus veritatis.

Plenus etiam veritatis multifariam Christus erat primò quia in ipso, & per ipsum, omnes Dei promissiones humano generi factæ impletę sunt 2. Cor. 1. Quotquot promissiones Dei, sunt in illo. Est enim veritas, qua quod promissũ est, cõpletur Psal. 84. Misericordia, & veritas obuiauerunt sibi, ex misericordia promisit Deus, sed veritate promissa adimpleuit. Psalm. 88. Misericordiam meam non auferam ab eo, neque nocebo in veritate mea. Secũdo plenus fuit veritatis, quia vmbræ & figuræ veteres, in ipso & per ipsum explicatæ, & declaratæ sunt. Mat. 5. Non veni soluere legem, sed adimplere. Veritas enim aliquando figuræ, & vmbræ opponitur. Ioan. 4. In spiritu & veritate adorare oportet. Tertiò plenus erat veritatis, quia mẽdacium in ore eius nunquam fuit: cum veritas sæpius opponatur mendacio 1. Ioan. 2. Omne mendacium ex veritate non est 1. Ioann. 1. Ipsi nos seducimus, & veritas in nobis non est. Quarto plenus veritatis, id est, cognitionis Dei: veritas enim cognitio Dei, sapientia, & scientia, & fides Dei dicitur. 2. Tim. 2. Quia à veritate exciderunt. Heb. 10. post acceptam notitiam veritatis. Col. 2. In quo sunt omnes thesauri scientiæ & sapientiæ Dei absconditi. hanc veritatem Christus nobis aperuit, & propter hanc in mundum delapsus est, Ioã. 19 Ad hoc natus sum, & propter hoc veni in mundum, vt testimonium perhibeã veritati, de hac veritate, verba hæc sunt intelligenda Plenus enim erat Christus veritatis, quia Dei cognitionem, & fidem perfectam nobis tradidit. Quis enim Deum rectè noscet, atque is qui

Deus

A Deus erat? & qui, vt homo, ab ipso incar nationis exordio Deum videbat. Augus. lib.13. Trin.c.19. per gratiam scientiam: per veritatem sapientiam exponit: cuius vtriusque Christus fuit nobis causa, Sapientiam vocat rerum cognitionem, quę ad diuinitatem, scientiam verò notitiam eorum, quæ ad humanitatem spectant. Cognoscere enim Verbum æternum Patri consubstantiale, & Dei Filium, sapientia est: verò hominem, mortuum, crucifixum, resurrexisse, scientia est. D Vtranque nobis Christus communicauit, sed conuenientior est data expositio, Gratia enim maior est scientia, & sapiẽtia: Nam maius est gratum esse Deo, quod per Christum nobis datum est. Sed ad alia veniamus.

Ioannes testimonium perhibet de ipso, & clamat, dicens.

COMMENTARIVS.

TEstimonium de Verbo facto carne perhibuit Euangelista, sumpto argumento ex gloria eius, quam viderat, quasi vnigeniti à Patre: nunc Ioannis Baptistę testimonio, hoc idem confirmat, qui etiam diuinitati Christi, & effectibus aduentus ipsius, testimonium reddidit. Fuit autem cõueniens eius
B vti testimonio: tum quia eum ideo venisse, vt testimonium perhiberet, dictũ B est: tum quia Ioannes Baptista maximę erat apud Iudæos auctoritatis, non quòd auctoritas illius maior esset, quam Euangelistæ; sed quia pluris à Iudęis fiebat. propter quam causam etiam 2. Pet. 1. dicitur. Nos firmiorem habemus propheticum sermonem. Prophetas vocat Petrus firmiores suomet testimonio, non quod absolutè Prophetæ maioris sint firmitatis, sed quòd ab aliis, quibus persuadendum erat, fide digniores haberentur: sicut etiam Christus eodem testimonio vsus est, quando ipse minoris æstimabatur à populo: Dicit ergo Euangelista Ioannes tanti habitus, testimonium perhibet, & clamat. In verbo [clamat] tria insinuantur. Vnum est, testimonium Ioannis notum & manifestum omnibus tunc fuisse, sicut clamor ab omnibus percipitur: quasi diceret, eius testimonium non fuit in occulto, aut in obscuro, sed apertum, vt posset ab omnibus percipi, & hoc notat Cyrill. lib. 1. in Ioan. cap. 18. Alterum est, constantia testificantis, fidenter enim & liberè, omni abiecta formidine, Christum prædicauit. Clamor namque est audentis, & liberè loquentis. hoc notat Chrysost. hom. 12. Tertium denique est allusio quædam ad prophetiam, Isa. 40. Ego vox clamantis in deserto quasi diceret: Ioannes clamat, quia erat illa vox clamans in deserto. In Græco textu primum verbum est præsen-
C tis temporis [perhibet] secundum præteriti [clamauit:] in quo nihil est mysterij, sed tempus pro tempore aliquando ponitur: nisi velit aliquis dicere, Ioannem dici perhibere testimonium de Christo, quia semper manet eius testimonium, etiam nunc. Quando autem additum est [& clamauit] narratur quod gestum erat, & quomodo testatus sit, nempè clamans. F

Vox illa, Clamat, tria indicat.

ANNOTATIO 48.

CYrillus lib. 1. cap 18. hæc verba sic antecedentibus connectit; quia dictum erat ab Euangelista [vidimus gloriam eius,] quia tamen uni personæ non rectè accommodatur pluralis numerus; alterum tam nomine, quàm pietate similem citat testem, nempè Ioan. Baptistam, ista connexio non satis firmo nititur fundamento. nam Euangelista vtitur verbo plurali, quia suo nomine, & condiscipulorum, qui cum Christo erãt, loquitur, quemadmodum & 1. Episto. 1. Quod uidimus, quod audiuimus, et 2. Pet. 1. hanc, inquit, uocem audiuimus de cœlo allatam, cum essemus cum ipso in monte: & tamen in his locis non adiungitur aliquis

A aliquis alius testis. Petrus ergo & Ioannes, vt non vnum solum, sed plures hęc vidisse, & audiuisse significarent, vtuntur verbo multitudinis. Cõnexio igitur hinc videtur sumenda; cum iam Verbum carnem factum narrasset, & diuinitaté eius ex gloria, quam viderat, confirmasset; ad didit testimoniũ Ioannis, tum vt verita té tanto testimonio comprobaret, tum vt initiũ historiæ ab hoc testimonio sumeret. Cæteri enim Euãgelistæ, quæ ante baptismum gesta sunt & quæ Ioannes ante baptismum testimonia perhibuit, scripserunt, at noster Ioannes à testimonio Ioannis post baptismum exorditur, & quæ Christus ab eo tempore vsq; ad carcerem Ioannis gessit, & ab alijs Euangelistis omittuntur, describit. B

Verba hæc Ioannis, superioribus connectuntur.

Hic erat quem dixi, qui post me venturus est, ante me factus est, quia prior me erat.

COMMENTARIVS.

IN testificando de Christo hunc Ioannes ordinem obseruauit, vt prius venturum annunciaret, postea quem venturum prædixerat, præsentem velut digito demonstraret, dispositus enim populus illo testimonio, facilius hoc acceptare poterat. Prioris testimonij meminerunt tres Euangelistæ, Math. 3. Marc. 1. Luc. cap. 3. posterius autem solus Ioannes nunc refert. Sensus est; [hic erat,] (ostẽdebat enim præsentem Christum) [quem dixi,] id est, de quo prius testificatus sum; [qui post me venturus est,] id est, qui post meam prædicationem apparebit, & manifestabitur, [ante me factus est:] siue mihi præferetur, & anteponetur, erit gloria & splendor eius maior; vnde ab omnibus pluris fiet. Hoc idem Ioannes inferius cap. 3 alijs verbis significauit, dicens: Illum oportet crescere, me autem minui. Connectit autem propter antithesim illa duo aduerbia, [post me,] &, [ante me:] tempore quidem post me apparebit; at gloria et honore ante me erit: subdit causam, [quia prior me erat,] seu potior, & præstantior, maior, & antiquior, erat enim Deus. non ergo mirum si mihi præferendus est, eiusque gloria maior futura, quàm mea, cum sit verè me maior & præstantior, vtpote Deus & homo. Hæc verba diuinitatem Christi indicant, illisque insinuat Ioannes gloriam Christi maiorem futurã, quam suam; cum ipse seruus, ille autem Deus sit: & conuenit cum testimonio Euangelistæ. Vidimus gloriam eius, quasi vnigeniti à Patre. Quod nunc dicitur, [prior me erat:] cæteri Euangelistæ dixerunt (fortior me est) non solum quia in se maior est, sed etiam quia maiora faciet, nempè peccatũ delebit, Dæmonem superabit, mortem destruet, mundum saluabit, diuinaq; operabitur.

ANNOTATIO 49.

Qua ratione Christus dicitur post Ioannem venturus.

ILlud, [venturus est,] Græcè participium est, quod præsenti, & futuro accommodari potest, ac si dictũ esset: post me veniens, ante me factus est: & in eo tempore idem alijs in locis legimus. nã Marci 1. dicitur? Venit, in præsenti. Aliqui etiam Doctores legunt, qui post me venit, inter quos est Ambro. lib. 3 de fid. cap. 5. At Cyrill. & Chrysost. magis ad tempus referunt futurum, sed parum refert: sensus enim non variatur. Quare autem Christus post Ioanné venire aut venturus dictus sit, non omnes modo eodem exponunt. Ambros. proximè allegatus, & Epiphan. hære. 69. contra Ariomanitas quos sequitur Theophyl. hoc dictum exponunt propter conceptionem, & ortum Christi, quę sex mensibus post Io. acciderunt: hanc causam nec Chryso. hom. 12. nec Cyril. lib. 1. c. 19 admittunt: tum, vt dicit Chrysosto. quia quo tempore loquebatur hæc Baptista, non erat ven-

A venturus Christus, qui iam pridem natus fuerat: tum etiã, vt dicit Cyril. iam citatus, quia Ioannes non est productus in testem, vt Christo te mpore se priorem affirmaret, propterea ipsi Cyrillo videtur contextui hoc accommodari nõ posse: sed hæ rationes non sunt multum efficaces, & Theophy. soluit rationem Chrysost. Aliter ergo Chrysost. exponit, vt referatur ad baptismum, & prædicationem: quia prædicatio, & manifestatio Christi, fuit post baptismum, & prædicationem Ioannis: quasi dicat; qui post me manifestabitur: & hanc secuti sumus expositionem. Cyril. autem
B loco citato ita hęc interpretatur, [Post me venturus est,] id est, qui à principio me inferior honore reputabitur gloriosior euadet postea refert ergo illud, post me ad honorem, & dignitatem: quia Christus venturus erat à principio minor, & inferior Ioanne hominum opinione, tamen gloriosior factus est postea; non est improbanda expositio hęc: illa tamen Chrysost. & verior, & accommodatior censetur.

Circa illud, [ante me factus est,] aliqui hoc ad diuinam generationem referunt, & illud, [factus est,] exponunt, ge
Christus quõ dicitur ante Ioannem factus. nitus est. Verbum enim Græcum vtranque habet significationem, quamobrem sensus talis erit; qui post me venturus est secundum carnis ortum, ante me genitus est, quia filius Dei est æternus. huius expositionis meminerunt Chrysost. 12. & Theophy. & eam hoc argumento
C refutant; quia verba sequentia non aptantur huic sensui, ante me genitus est, quia prior me erat; cum contra potius dicendum esset, prior me erat, quia ante me genitus est. Quare Epipha. loco citato aliter legit, nẽpè qui ante me fuit. nam Verbum etiam hoc significare potest, & ad deitatem refert in mundo existentem: vt sit sensus; qui post me venit secundum carnis natiuitatem ante me in mundo, quamuis secundum carnem post me venit. Arriani, vt refert Ambr. lib. 5. de fid. cap. 5. vbi hunc locum latius examinat, amplectebantur illam lectionem: [ante me factus est,] & inde inferebant Christum etiam secundum diuinitatem creaturam esse. at expositio communior est, quam Chrysost. Cyril. Theophyl. Ambros. eo loco, & Augustin. tract. 3. sequuntur, vt illud [ante me,] non tempus, non diuinitatem; sed honorem, & dignitatem significet: quia Christus gloriosior, & honoratior est eo habitus. & est ratio Augustin. & Cyril. quia hoc producitur ab Euangelista tanquam suo testimonio conforme. Nam dixerat; [Vidimus gloriam eius quasi vnigeniti à Patre.] gloria autem hęc in hoc testimonio producto non exprimeretur; nisi, [ante me factus est,] ponatur pro, mihi ante positus, & pluris, quam ego habitus est, quippe qui maiorem sui splendorem sparsit. Neque tamen habent ex hoc Arriani, quod contra veritatem opponant. Si iniquitas, cur in præterito locutus est, cum nondum fuisset Christus Ioanni antepositus, quando hoc proferebat: nondum enim se manifestauerat; Respondebunt Chrysostom. & Cyrill. persæpè solere Prophetas præterito vti pro futuro ad rei certitudinem significandam. Alij respondent, diuina voluntate id iam fuisse determinatum, vt gloriosior futurus esset. Vtrunque verum est; facilius tamen dici potest esse Hebraismum; quo præteritum pro futuro, & futurum pro prætèrito accipitur. Illud deniq; [prior me erat,] aliqui ad dignitatem, & excellentiam referunt, quasi dictum sit, mihi prælatus est, quia excellentior me erat: rectius tamen dicimus his verbis non solam præstantiam, qua vt homo maior erat Christus; sed etiam ipsius diuinitatem significari: Christus enim multis nominibus erat prior Ioanne: & sic conuenit testimonium hoc, cum testimonio Euangelistæ, vidimus gloriam, vt vnigeniti, seu Dei Filij.

(Margin letters: D, E, F)

Et de plenitudine eius omnes accepimus.

COMMENTARIVS.

PROSEQVITVR testimonium Baptistæ, cuius verba, non vt superiora, quasi prius dicta, sed tanquam noua pronunciat, & illis, quæ ante baptismum dixerat, adiungit: quasi diceret: dixi prius illum esse me priorem, & præstantiorem: nunc dico etiam omnibus esse priorem. Nam de plenitudine eius nos omnes accepimus. Magna profectò confessio: fatetur Baptista non solum se, sed omnes præsentes, & eos, qui præcesserunt Patres, de plenitudine Christi, quidquid boni in eis fuit accepisse. quod Paulus postea confirmauit, dicens: Bibebant de consequente eos petra: petra autem erat Christus quo testimonio Christum supra omnes esse palàm confitetur. Huius autem ex-
B plicatio sententiæ hęc est: Omnem gratiam, & donum spirituale fidelibus data, à Christo emanasse, vt à fonte: quia ipse est, qui omnibus ante, & post se E
hominibus, suo aduentu omnem benedictionem à Deo obtinuit. Loquitur autem de Christo simul Deo, & homine, non vt de Deo tantùm, solus enim Deus non meruit, sed homo factus. Plenitudo autem hæc, est ipsa diuinitas vnita humanitati, de qua dicitur Colos. 2. In quo habitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter. Est etiam gratia ex vnione diuinitatis in humanitatem deriuata, quæ vt fons quidam in ea residet: vnde in membra, quorũ Christus caput est, diffunditur: propterea in Christo est plenitudo redundantiæ in alios, soli Christo propria. Nemo enim alius peccati remissionem, conciliationem cum Deo, fidem, & alia mereri sibi, nec alijs potuit, nisi Christus. de qua vbertate dicitur Ephes. 1. Qui benedixit nos omni benedictione spirituali in cœlestibus in Christo. Dum autem dicitur, [de plenitudine eius omnes accepimus.] non autem (plenitudinem accepimus) neminem totam plenitudinem habuisse significat, sed singuli partem aliquam habuerunt, sicut dicimus, bibimus de fonte, quod longè aliud est, quam bibimus fontem. Con-
C forme est ergo hoc Baptistæ testimonium verbis Euangelistæ; quando dixit; plenum gratiæ, & veritatis. Sicut ergo præcedentibus confirmauit, quod dixerat; vidimus gloriam, vt vnigeniti à Patre, ita istis confirmat causas enarratas aduentus, plenum gratiæ, & veritatis. atque hæc est ratio, F
cur Euangelista ab hoc testimonio exorsus est. nam quæ dicta erant de incarnatione Verbi, hoc testimonio Ioannis Baptistæ egregiè confirmantur.

ANNOTATIO 50.

Proximã verba à Ioã. Baptista dicta esse pronunciata.

CIRCVLVS lib. 1. cap. 20. & Chrysost. homil. 23. hæc, & sequentia vsque ad alterum Ioannis Baptistæ testimonium tanquam verba Euangelistæ legunt. tamen communis antiquorum Patrum sententia est, hæc omnia vsque ad sequens testimonium esse eiusdem Baptistæ. In primis Athanas. lib. de nat. hum. suscepta, con. Apollinarem, tanquàm Ioan. Baptistæ recitat verba exposita; [de plenitudine eius omnes accepimus]. & in orat. con. Arrian. Quòd ex Deo Deus est Verbum, Exclamauit, inquit, Ioannes: [lex per Moysem data est, gratia autem, & veritas per Christum facta est.] Vtitur eodem verbo, quo de Ioan. Baptista vsus erat Euangelista noster: clamauit, inquit, [qui post me venit, &c.] vt ad eundem clamorem etiam referantur, quæ sequun-

A sequuntur. Basil. homil. 2. in Psal.28. à Ioan. Baptista refert dicta hæc omnia; [de plenitudine eius accepimus omnes, & gratiam pro gratia? & Deum nemo vidit vnquam, Vnigenitus, qui est in sinu Patris, ipse enarrauit.] Epiphan. etiã hæresi.51. [De plenitudine eius omnes accepimus,] verba Baptistæ esse docet, & his vetustior Origen. tom.5. in Ioan. omnia hæc verba vsque ad illud, [enarrauit nobis,] tanquam Baptistæ testimonium interpretatur. idem Theoph. Inter Latinos autem Cyprian. libr. de Baptismo, paulò post principium, nomine Baptistæ legit,] de plenitudine omnes accepimus.] August. item lib. 5.
B de Baptismo cont. Donat. ca.9. & tract. 13. in Ioann. cum igitur tantus sit Patrum consensus, non ab eo discedendum, sine vrgenti vlla ratione, existimaui. præsertim quia sic contextus facilior fit, & commodior expositio. Nam D
Verbi incarnationem, & plenitudinem gratiæ, & veritatis, quæ Euangelista narrauerat, testimonio Baptistæ confirmat, vt verè eum à Deo missum esse ad testimonium de luce perhibendum constet: sicque tanti misterij incredulos Iudæos, qui multum Ioanni deferebant, conuincat, & credentes tam insigni testimonio corroboret. Illud (&) Nonnus loco causæ exponit, nempè, nam de plenitudine eius, &c. causam enim, cur sibi sit prælatus Christus, curque eo prior, adiungit Ioannes Baptista, dicens; quia de plenitudine eius, &c. accommodatior tamen est sensus in commentario expositus: ijs enim, quæ prius Ioannes Baptista dixerat, adiunxit, E
quæ sequuntur, ideo copulanti particula vtitur.

Et gratiam pro gratia.

COMMENTARIVS.

CAVSAM adfert, cur dictum sit, de plenitudine eius nos omnes accepisse (& gratiam, inquit, omnes accepimus pro gratia) quia in ipsius Christi gratia, nos sumus omnes gratiam consecuti, & per eum grati facti Deo. Idem est sensus cum illis verbis ad Rom.5. Multo magis gratia Dei, & donum in gratia vnius hominis Iesu Christi, in plures abundauit. Quod
C ergo Paulus dicit, gratia abundauit in plures, in gratia vnius hominis Iesu Christi, hoc est, quod dicit Ioannes, gratiam pro gratia accepimus: & hanc causam esse reor, cur dictum sit, de plenitudine eius omnes accepimus. F
Fuit enim Christus ita Deo Patri gratus, vt sua gratia nobis meruerit, & consecutus sit gratiam. Ad Ephes. 1. Gratificauit nos in dilecto Filio suo, ac si dicat; in gratia Filij sui nos gratos, effecit. hoc est gratiam pro gratia accepimus. Hic est sensus legitimus, vt magis ex sequenti annotatione constabit.

ANNOTATIO 51.

Diuersæ huius loci expositiones traduntur.

SVPERIOREM sententiam Doctores diuersè exponunt: quidam gratiam priorem, Euangelium, posteriorem legem antiquam interpretantur: in hunc sensum: gratiam pro gratia, seu loco veteris legis, accepimus Euangelium. Nec mirum videri debet, si vetus lex gratia dicitur. nam ex gratia Dei fuit data lex, & figura erat gratiæ Euangelicæ. Hæc est Cyrill. lib.1. cap.21. Chrysost. hom.13. & communis expositio, quæ tamen accommodata non videtur: quia quamuis ex dono Dei sit lex, & sit figura Euangelij; non tamen vocatur in scriptura gratia, cum semper gratia opponatur legi, ne scilicet legis virtute gratia dari existimetur. imò in verbis proximè sequentibus, di-

A ſtinguuntur lex contra gratiam,[lex, inquit, per Moyſem data eſt, gratia autem per Chriſtũ facta eſt:] ergo gratia, quæ paulò ante dicta erat, non comprehendebat legem. Certè Ioannis eſt conſilium, diſcernere inter Chriſtum, & Moyſem, Euangelium, & legem; eò quòd ex Euãgelio, & per Chriſtum, ſit gratia: non autem per Moyſem, nec ex lege. Secũdo loco exponit Aug. tract. 3. in Ioan. vt gratia prior, ſit gratia gloriæ; & poſterior ſit fides, & dilectio, quibus viuit iuſtus, & operatur in Chriſto. & tũc eſt ſenſus; accepimus per gratiã fidei, dilectionis, & operum; gratiam gloriæ, & vitæ æternæ. Nec mirum, inquit ſi vita ęterna dicatur gratia, quia merces quidem eſt fidei, dilectionis, atq; operum, quæ ex

B gratia Dei ſunt. Hęc expoſitio magis accedit ad verum ſenſum in hoc, quod vtramq; gratiã ad Euangelium refert. notat ėt Aug. illam coniunctionem, & (& gratiam pro gratia) hunc ſenſum facere, de plenitudine accepimus, gratiã, & fidem, quæ per dilectionem operatur: & rurſus pro hac gratia, gratiam glorię, & retributionis: idẽ ſentit Bernar. ſerm. 5. de Aſſump. B. Virginis. Sed hæc annotatio non eſt magni momenti: tum quia particula (&) vt diximus in commentario, cauſæ loco poſita eſt, tum quia ſolet etiam aliquando poni ad deſignãda ea, quæ in generali dicta ſunt. cum. n. dixiſ-

C ſet generaliter, [de plenitudine eius accepimus,] docet modò, quæ ſit hæc plenitudo, [& gratiam pro gratia,] paulò inferius adiuncturus, aliud, quod etiã de plenitudine acceptum eſt, nempè veritatem, vt poſtea patebit. Iſta expoſitio Auguſtini non mihi viſa eſt conueniens, quia vita æterna, quę pro meritis datur, rarò gratia dr: quod ſi dicta eſt gratia aliquando, ſumitur ſimul cum toto merito, vt gratia Dei dicatur vita æterna, & cũ ea ſimul ſint, fides, dilectio, opera, & merces, gratia enim Dei eſt, hominẽ vocare per fidem, dilectionem, & opera, ad vitam æternam: tamen qñ diſtinguitur vita æterna à dilectione, fide, & operibus, vt hic debet fieri, iuxta Aug. expoſitionem, nunquam vocatur gratia, ſed merces. Tertio exponunt alij oppoſito modo, vt prior gratia ſit fides, & dilectio; poſterior verò ſit vita æterna. Sicq; D ſenſus, [gratiam pro gratia,] id eſt, accipimus fidẽ, & dilectionem propter vitam ęternã conſequendã, [Vt pro,] cauſam finalem ſignificet, vt idẽ ſit, ac propter. in Aug. aũt interpretatione idem ſignificat cũ præpoſitione [pro] longè tñ aliud eſt dicere, vnum propter aliud, & vnum pro alio: & huic expoſitioni, eadem ratio aduerſatur, quæ præcedenti. Alij ex recentioribus aliter exponũt, vt gratia pro gratia idem ſit, ac gratiam ſuper gratiam. i. omnem gratiam: vt ſit ſenſus; omnis gratia, quę accepta eſt, ab illo accepta eſt ſitque hebraiſmus quidam חן על חן [hen, hal, hen.

Duæ vltimæ expoſitiones, quę recentiorũ ſunt difficile admitti poſsũt. Quod E vt oſtendam, cõſiderare oportet, prępoſitioni [pro] Græcè ἀντὶ in hebræo nõ legi in tota ſcriptura ſacra reſpõdere על [hal, ſed תחת [tahat] quod latinè dicitur [pro,] & ſic Septuaginta verterunt illud תחת [tahat] per ἀντὶ dentẽ pro dente, oculũ pro oculo vbi Leuit. habetur תחת [tahat,] ſimiliter in alijs locis oĩbus, quos mox citabimus. Cum igitur Ioãnes tali gręca præpoſitione ſit vſus, nemo dẽt dubitare voluiſſe eum ponere loco hebrææ תחת [tahat,] hęc aũt in hebræo, ſicut in gręco illi rñdete, duas tantum habet ſignificationes; vna eſt ꝙ latì [illegible] dr, loco alterius, ſicut Geneſ. 4. Poſuit F mihi Dominus ſemen pro Abel, i. loco Abel occiſi, dedit mihi Dominus alium filium: vbi in hebræo eſt תחת [tahat] & græcè ἀντὶ ſimiliter Pſal. 44. Pro patribus nati ſunt tibi filij; idem habetur in hebręo, & græco, ſimiliter Iſa. 3. Pro ſuaui odore fœtor, pro zona funiculus, pro criſpanti crine caluitium, pro faſcia pectorali cilicium, in his locis hr̃ תחת, [tahat,] & Septuaginta verterunt ἀντὶ & vna eſt ſignificatio; loco vnius ſuccedet alterũ: & latina prępoſitio hoc idem ſignificat. Altera eſt, vt idem ſignificet, quod, propter, non vt cauſa finalis, ſed prout dicimus ratione vniꝰ alterũ dari, ſicut pro merito præmium, pro culpa pęnas; & deniq; quod dicimus, cauſa vnius alterum fieri, aut dari, ſic Rom. 12. Nulli malum pro malo, & 1. Pet. 3. Non malũ pro malo, nec maledictũ pro maledicto, in qui-

Præpoſitio illa, pro duobus modis in ſcriptura vſurpatur.

A in quibus locis, hæc habetur præpositio græca. Gen. 30. Dormiat tecum hac nocte pro mandragoris filij tui; multa sunt huiusmodi testimonia: vbi tam præpositio hebræa, quàm græca in hac sumuntur significatione, nullusque est locus in scriptura tam veteri, quam noua, vbi תחת [tahat] & ἀντὶ sumantur pro על [hal] seu super. constat igitur ex his, recentiorum expositiones alienas esse à consueta scripturarum phrasi, & modo loquendi: & in hoc duæ primę expositiones rectè procedunt, nam præpositionē interpretantur iuxta duas istas significationes, prior quidem in priori significatione, nempè loco legis Euangelium, altera verò in posteriori; nimirũ ratione

D dilectionis, dari gloriam, quã etiam vocis acceptionem nos sumus secuti, aliter tamen literam exponentes, nempè, vt ratione gratiæ Christi, & propter eã nobis gratia sit data. Eadem ratione expositio refellitur tertia; nam præpositiones illæ nō sumuntur in scriptura in ea significatione; vnde quantum ex Græco sermone licet colligere, Euangelista vsus est Græca præpositione, sicut Septuaginta etiam vsi sunt. hi autem pro hæbræa תחת [tahat] posuerunt. tenendum est ergo Ioannem idem voluisse significare, ac si in hæbreo dixisset חן תחת חן [hen tahat hen] latinè gratiam pro gratia, non autem gratiam super gratiam.

B ——— E

Quia lex per Moysem data est, gratia, & veritas per Iesum Christum facta est.

COMMENTARIVS.

IAM de plenitudine Christi gratiam omnes accepisse probat, & discrimen inter Moysem, & Christum constituit, quod Christi proprium est, distinguendo. Moyses fuit legislator tantum, imò legis promulgator: nam per ipsum lex data est à Deo; gratia autem, & veritas per Christum facta est, & Christus vtriusque auctor est. Excedit ergo Christus Moysem, quia hic legem dedit, nec tamen auctor ipsius legis, aut factor fuit, sed per ipsum Deus, qui auctor est, dedit eam, at Christus dator gratiæ, ac veritatis, & factor est. Gratiam vocat, qua remissio peccatorum fit, qua conciliamur Deo, qua introitum habemus in æternum regnum, quã denique legem ipsam, & mandata implere possumus, & sine qua lex occasio peccati est; quia præcipit, neque ta-
C men dat virtutem, qua impleri valeat præceptum. Veritatem autem appel- F
lat, qua Deus ipse, & fidei mysteria reuelantur, & manifestantur. horum duorum Christus est auctor, nos enim sua gratia, & iustitia Patri gratificauit, & sic auctor est gratiæ: ipse etiam nobis Patrem, & seipsum manifestauit, viamque reuelauit perueniendi ad Deum. Nam ante aduentum Christi nemo Dei veritatem consecutus est, nisi propter Verbum in carne futurum, & per ipsummet Verbum. Math. 11. Nemo nouit Patrem nisi Filius, & cui voluerit Filius reuelare. Quocirca cum sit auctor veritatis rectè dictum est supra, plenum esse gratiæ, & veritatis, & consequenter omnes de eius plenitudine accepisse gratiam; quia auctor est gratiæ, & veritatis, per quam peruenitur ad gratiam. Hic attende, legi opponi duo, gratiam, & veritatem, nam lex præcipiebat, & prohibebat ea, quæ sine gratia impleri non poterant, nec tamen habebat virtutem, aut efficaciam donandi gratiam: Si enim tunc dabatur gratia, id non virtute legis, sed fide futuri Christi fiebat; in lege ergo non erat gratia, rursus in lege erant tantum promissiones, vmbræ, & figura futurorum; erat absconditus Deus, quia Verbum, & Trinitas non agnoscebatur,

Legem gr[atia], & veri[tati] oppon[i].

A quamuis particulari priuilegio propter futurum Christum aliquibus reuelabatur: Nec etiam fides Dei vera data est, nisi propter Christum, & per Verbum, nomine ergo legis, & gratia, & veritas excluduntur, quæ ad Christum pertinent. Vides igitur legem à gratia, & veritate distingui: quod superius diximus argumento esse, non vocari legem nomine gratiæ, quando dictum est, gratia pro gratia. Longum esset, & à nostro instituto alienum, si agere vellemus de lege, & gratia: sufficiat dixisse nunc, legis nomine omnia præcepta illa ceremonialia, iudicialia, & etiam moralia intelligi: nemini enim virtute legis totius gratia data est, nec remissio peccatorum, sed virtute Christi, qui fidem, & dilectionem communicat, & certè nisi Christus suo merito, & iustitia nos Deo conciliasset, quantumcunque homo omnia implesset præcepta iudicialia, ceremonialia, & moralia, (si tamen id fieri potuisset) nunquam obtinuisset gratiam, & iustificationem à Deo; quam Christus facit, qui nobis, & omnibus iustis à mundi principio eam promeruit, & consequutus est. Appellat autem Baptista Iesum Christum, vt eum, qui Iesu nomi- D

B ne cognitus erat, Christum esse, & Messiam fateatur, & est elegans collatio inter duos mediatores Moysem, & Christum: ille mediator fuit Dei, & hominum, ad dandam legem, quæ nullam in se iustificandi, & saluandi virtutem habuit, sed potius occasio peccati, & mortis facta est; Christus mediator etiam est, sed vitæ æternæ, & gratiæ, & veritatis, per quæ omnia ad vitam peruenitur æternam. E

ANNOTATIO 51.

Quomodo de Christo dicatur gratiam, & veritatem fecisse.

Circa superiora verba, aliqua sunt breuiter cōsideranda. Clemens Alexan. lib. 1. pædago. cap. 7. Christum etiam legis illius auctorem fuisse asserit, qui vt Deus auctor fuit etiam veteris testamenti, eaq; de causa legem per Moysem non factam, sed datam, dictum esse censet: quia Verbum auctor, Moyses autem eius promulgator fuit. at Christus gratiæ auctor est, & veritatis, & ad- C dit Clemens, Christum dici auctorem gratiæ, & per ipsum factam gratiam, quia sine ipso factum est nihil. ratio hæc Clemen. non est ad rem; nam Christus non sic gratiam dicitur fecisse, sicut fecit vniuersa, vt Deus est, sine quo nihil factum est; nam hac ratione Pater, & Spiritus sanctus gratiam pariter fecerunt; hic autem est sermo de Christo mediatore, & de opere eius proprio. nā sic gratiæ auctor est: quia per humanitatem suam nos redemit, nobis conciliationem, & remissionem, & vitā meruit: hoc non Pater, nec Spiritus sanctus per se fecerunt: quia ipsi non induerunt carnem, propterea non meruit Pater, nec Spiritus sanctus, nec Redemptores dicuntur, quamuis tota Trinitas gratiam ipsam, & remissionem, & vitam quam Christus meruit, & obtinuit nobis, faciant & operentur: Filius ergo, vt Deus vna cum Patre, & Spiritu sancto gratiā facit, tamen Christus Deus, & homo, solus eam nobis meruit; & antequam carnem sumeret, non solum, vt Deus gratiam operabatur, sed virtute meriti futuri in carne, eam dabat. fide enim viua apprehensus, quamuis tunc nondum carne indutus, auctor erat gratiæ, & omnis F veritatis supernaturalis, quæ tunc reuelabatur; imò etiam dationis ipsius legis, quæ per Moysem data est. nam nunquam illam Deus faceret, nec daret, nisi propter Christum. ita est intelligenda præsens sententia, nempe de opere proprio Christi, quia solus conciliauit homines, & eos gratificauit Patri, redemptionemque perfecit. Attende rursus Athan. oratio. 2. contra Arrian. veritatem vmbræ opposuisse, cum diceret lex per Moysem data est: gratia, & veritas per Iesum Christum facta est; melior gratia, quam lex, præstantior veritas, quam vmbra illa, hæc autem præstātia non poterat per aliū nisi per Filium, qui sedet ad dexteram Patris, effici. hæc

Athan.

A Athan. At August. lib. 22. contra Faust. cap. 6. veritatem hanc exposuit, vt opponitur vmbris legis: & promissionibus Prophetarum, sic enim habet, per Moysem lex data est, gratia autem per Christum facta est: gratia scilicet, vt data in dulgentia peccatorum, quod præceptū erat, ex Dei dono custodiretur: veritas autem vt ablata obseruatione vmbrarū, quod promissum erat, ex fide Dei præsentaretur, hæc ibi, & in lib. 17. con. eun dem cap. 6. inquit, lex per Moysem data est, gratia & veritas per Christum facta est; ipsa lex cū impleta est, gratia, & veritas facta est, gratia pertinet ad charitatis plenitudinem, veritas ad prophetiarum impletionem. hæc August. ex quibus collige veritatem esse, per quam vmbra legis illuminata est, quia quæ obscurè, & in figura sub ea cōtinebantur, aperta sunt in Euangelio per Christum, & rursus per quam, quæ promissa sunt, implentur: nam Christus compleuit, & in ipso completur, & cōplebitur quidquid à Deo nobis promissum fuit per legem, & Prophetas, ad nostram pertinens salutem. Omnia hæc vera sunt. Christus enim author est veritatis his modis, vt superius diximus, tū hoc in loco præcipuè pro cognitione diuinorum, & mysteriorum, fidei, vt exposuimus in commentario, sumitur; sicut etiam superius, quādo dictum est à Ioanne, plenum gratiæ, & veritatis, nam hoc Baptistæ testimoniū producitur à Ioanne, tanquam ijs, quæ ipse docuerat, conforme.

Deum nemo vidit vnquam, vnigenitus, qui est in sinu Patris, ipse enarrauit nobis.

COMMENTARIVS.

Connexio hæc est. A veritate, sicut & à gratia, excluserat Moysem, tanquam eum, qui auctor gratiæ, & veritatis non fuerit; hoc posterius de veritate confirmat propositis verbis: posset enim aliquis opponere, Moysem vidisse Deum facie ad faciem, potuit ergo veritatem Dei nobis enarrare: hoc reijcit, dicens; [Deum nemo vidit vnquam,] non solum Moyses, sed nec vllus alius: nemo igitur auctor veritatis esse potest, nisi is, qui rem ipsam vidit: at vnigenitus in sinu Patris existens vidit, & nouit Deum, ipse ergo narrare potuit nobis Dei veritatem, & ideo præter alia accepimus de eius plenitudine etiam veritatem, & ipse auctor est eius. Ecce quomodo Baptistæ testimonium verba comprobant Euangelij; illa scilicet, quibus plenum gratiæ, & veritatis, vnigenitumque Patris Christum Ioannes confitetur, illa igitur verba, [Deum nemo vidit vnquam,] enunciata sunt ad probandum, nec Moysem, nec vllum alium potuisse auctorem esse veritatis Dei, sed eum solum, qui vidit, & narrauit: hic autem est Christus, qui vidit, quia in sinu est Patris, & fecit eam, quia nobis reuelauit, dum per eum, & propter eum data est, quibus à principio communicata est: præcipuè tamen enarrasse dicitur, quando factus homo eam perfectè aperuit, de plenitudine ergo eius accepimus gratiam, & veritatem; gratiam quidem pro gratia sua, veritatem autem, quia per eum omnis diuina reuelatio facta est, & ipse eam docere venit, quia solus vidit, & nemo alius.

ANNOTATIO 53.

Ad intelligēdū quod Deū nemo vnquam vidit.

Magnum Doctoribus locus hic fa- cessit negotium: dubitant enim qua ratione hæc verba vera sint, [Deū nemo vidit vnquam,] cum ex veteri testamento constet, Patriarchas, & Prophetas vidisse Deū. Vidit Deum Iacob, Gen. 31. Vidi, inquit, Dominum facie ad faciē, vidit Moyses Deum, Exod. 33.

A Loquebatur, inquit, ad Moysem Dominus facie ad faciem. Et Isa. 6. Vidi Dominum. multi etiã alij vidisse Deum leguntur. Hoc argumento ducebantur Manichæi, vt refert August lib. con. Adiman. cap. 9. ad affirmandũ nouum testamentũ esse contrarium veteri, quia in hoc multi vidisse Deum dicti sunt, in illo vero scriptum est, Deum nemo vidit vnquã, quibus verbis patres oẽs veteris testamenti comprehẽsos esse, nemo dubitat. Multifariam sacri Doctores rñdere, & locum hunc explicare studuerunt. Primò loco respondet Irenæ. lib. 4. cap. 37. hęc verba de Patre intelligenda quasi dictũ sit, Patrem nemo vidit vnquam. Fuit

B autẽ in veteri testamento nõ solus Filius, sed etiam Pater visus, non quidem quantum ad diuinitatis plenitudinẽ, sic enim dictum est, Non videbit me homo, & viuet; Exod. 33. sed in figuris, & vmbris exterioribus, aut interioribus sicut visus est à Patriarchis, & Prophetis; nemo tñ eum vidit, nisi cui Verbum reuelauit: & hoc est quod nunc dicitur, Deum, id est, Patrem, nemo vidit vnquam nisi quibus Filius manifestauit: ex se. n. nemo, etiam hoc modo potuit videre Patrem. Hanc rñsionem sequitur Aug. lib con. Adimã. cap. 9. Secundò Hilar. lib. 5 Trinit. tenet quidẽ hunc locum esse de Patre intelligẽdum, vt sensus sit Patrem nemo vidit vnquam, tñ negat Patrem in veteri testamento vlli visum, etiam sub illis figuris, vmbris, & locutionibus, sed quotquot factæ sunt apparitiones Dei in veteri te-

C stamento, sub quibuscunq; figuris, nõ Patris, sed Verbi fuisse affirmat: qui enim apparuit nobis in carne, ille idẽ est, qui à principio mundi Patribus varijs modis apparuit: Pater tñ nemini apparuit, & sic illi veteres Deũ vidisse dicti sunt, nempè Filium, at Patrem nemo eorũ vidit vnquã, sed Vnigenitus apparens in carne nobis de illo enarrauit. Ioan. 17. Manifestaui nomen tuũ hominibus; hoc loco sic exposito vtitur Hilar. con. Arrianos sic ratiocinatus, in veteri testamẽto Deus est visus, Filius autem, non Pater, tum visus est. Patrem. n. nemo vnquam vidit, ergo Filius Deus est. Ista expositio fuit Tertul. lib. con. Praxeam negantem personarum distinctionem, contra quem argumentatur Tertul. Deus visus

D est, vt ex veteri testamento cõstat: Deus etiam inuisus est, quia nemo vidit Deũ, ergo alius est ille, qui inuisus est, & hic est Pater, alius qui visus est tunc, & hic est Filius, & connectit hæc verba Euangelij dicens, quia dictũ fuit vidimus gloriam eius, quasi vnigeniti à Patre, vt inuisibilitatẽ Patris defenderet, adiunxit, [Deum nemo vidit vnquam,] & loquitur de hoc genere visionis figuralis, & ænigmaticæ, nam de visione essentiæ ipsius, & plenitudinis diuinitatis, nemo vidit neq; Patrem, neq; Filium. hãc expositionem refert Ambr. lib. 1. in Luc. cap. de apparitione Angeli sacerdoti Zachariæ, nec refutat, quamuis alteram adhi-

E beat, verba Ambr. refert, & sequitur August. Epist. 112. de videndo Deo, cap. 5. & 6. Tertiò Epiph. Hæres. 70. aliter respondet, non. n. distinguit Patrẽ à Filio in hoc, sed absolutè prolatum affirmat, [Deum nemo vidit vnquam,] nempè neq; Patrem, neq; Filium, neq; Spiritũ sanctum, & exponit hoc dupliciter. Vno modo de comprehensiua visione, nemo enim vidit Deum cõprehendendo eum, & quantus quantus est videdo, sicut qui per foramen (ait ille) videt cęlum, dici potest videre, & nõ videre, videre quia partem videt, non videre, quia totũ non videt, sic Deus visus, & non visus dictus est à prioribus. Altero modo, quia nemo id quod de Deo vidit, sua propria virtu-

F te vidit, sed diuina voluntate, quantum Deus, & quomodo, & qñ voluit, nec tantum Epiph. loquitur de ea visione, quæ est in figuris, vmbris, apparitione, aut reuelatione prophetica, sed etiam de illa qua beati vident in gloria, qui etiã non eum comprehendunt, sed quãtum Deus vult vident de eo. In genere ergo, loquitur de visione Dei, siue fit in figuris, vt viderunt Prophetæ, siue in humanitate assumpta, vt viderunt Apostoli, siue in essentia, vt vident beati, & viderũt Angeli. Visus est ergo Deus olim, tamen cõprehensiuè nemo vidit, imò nec illo modo, nisi Dei voluntate, non naturæ propriæ virtutę. Idem sentit Ambr. loco citato super Luc. quem, vti diximus, refert & probat August. nempè Deum neminem vidisse vnquam, quãtum ad diuini-

A tatis plenitudinem, præter filium, qui vt Deus comprehendit diuinitatem. Deus autem visus est olim in specie, non in se, & videbitur à beatis in se quantùm ipse voluerit, sed nemo Deum comprehēdit. Idem Ambros. lib. 1. de Spiritusancto cap. primo iuxta hanc doctrinam, in his verbis, [Deum nemo vidit vnquam,] omnem creaturam exclusam esse affirmat. Nam nec Angeli Deum vident comprehendendo: non tamen excluditur Spiritussanctus, qui Deus est vnus cum Filio, sic concordat, & exponit Ambros. vt visus, & non visus sit dictus. Quartò Chrysost. hom 14. & Cyril. lib. 1. in Ioan. c. 22. respondent, hoc loco dictum esse neminē Deum aperta visione, & per essentiā vi-

B disse. Hanc enim nemo Prophetarum, & Patriarcharum consecutus erat: hi enim oēs dicti sunt Deum vidisse in similitudine, & specie aliqua, ita etiam respondet Greg Nyse. in lib beatitudinum super illud. Beati mundo corde: & Greg. lib. 18. Moral cap. 28. Atque hæc sunt quæ antiqui patres de visione Dei senserunt. Porrò quid nobis dicēdum videatur, vbi aliqua prius notauerimus, explicabo.

Quinq; modis Deus in scriptura dicitur videri.

Principio igitur memoria repetendū est, in Scriptura sacra quinque modos, quibus Deus videri dicitur, inueniri. Primus est, quo nō in se, sed in operibus suis videtur. Vt enim in opere artifex aliquo modo noscitur, quatenus in eo ars eius manifestatur, sic in rebus creatis multæ Dei perfectiones cognoscuntur; vt sunt

C eius sapientia, prudentia, virtus, immortalitas, & æternitas, &c. & de hoc Deū videndi modo, loquitur Iob. Omnes homines vident eum, & vnusquisque intuetur procul. (Iob. 36.) Et de tali visione hunc locum exponit Gregor. lib. 27. Moral. cap. 3. qui autem sic vident, procul videre dicuntur, quia Deum non in se, sed in opere vidēt, quod distat infinitè à Dei perfectione, & natura, de hac etiam visione pronunciat Paulus illud Rom. 1. Inuisibilia ipsius, à creatura mundi per ea, quæ facta sunt intellecta, conspiciuntur: sempiterna quoque virtus eius, & diuinitas; de eadem locutus est Gregor. Nysen. lib. beatitudinum in cap. Beati mundo corde: hæc visio est intellectus, Altera est, qua Deus in aliqua specie, & figura corporea vide-

tur, siue à sensu exteriori, siue ab imaginatione videatur. D Deus enim aliquando visus est aliqua figura, in qua appareret hominibus, siue illa sit hominis, siue ignis, siue alterius corporis: & hac visione sæpe dictus est visus in scriptura veteri à Prophetis, non solum interioribus, sed etiam exterioribus oculis: sic dixit Isaias, ca. 6. Vidi Dominum sedentem: (Isa. 6.) & Gen. 32. Iacob dicit, Vidi Dominū facie (Gen. 32.) ad faciem, nō quòd Deus in seipso: & sua natura sit visus, sed in his speciebus, quę eum repręsentabāt. Tertia visio est, qua videtur per fidem, vel aliquod lumen spirituale reuelatum, & sine specie, & imagine vlla. Sic dixit Paulus 1. Corinth. 13. Videmus nunc per speciem in ænigmate.

E Quarta est, qua videtur per humanitatē assumptam, qui enim Christum hominē videbant, Deum dicebantur videre: qui erat vnitus illi humanitati de hac dictū est Ioan. 14. (Ioan. 14.) Qui videt me, videt & Patrem meū, quia Pater in me est. Si enim qui figuras illas, in quibus apparebat Deus videbant, dicti sunt Deum vidisse, cū illæ non essent vnitæ diuinitati: multò magis, qui viderunt humanitatem illam, cui Deus ita vnitus erat, vt homo Deus, & Deus diceretur, & esset homo, dicendi sunt vidisse Deum: & sic Deus dictus est apparuisse, & Verbum visibile factum fuisse: de qua visione dictum est Baruch. 3. Post hæc in terris visus est, & cum hominibus conuersatus est, quæ visio dignior, & excellentior est, quā illa,

F quæ facta fuit Prophetis in illis speciebus. de qua excellentia dicitur Luc. 10. Beati oculi, qui vident, quæ vos videtis: dico enim vobis, quòd multi Prophetæ, & reges voluerunt videre: quæ vos videtis, & non viderunt. Quinta visio est omnium suprema, qua Deus non in imagine aliqua, non in humanitate assumpta, nō in creatura, sed in suamet essentia apertè & clarè videtur, sicut homo hōiem videt & hæc intellectu fit, quia Deus spiritus est, hæc est visio beatorum, de qua dictū est Matth. 18. Angeli eorum semper vident faciē Patris mei. Matth. 5. Beati mūdo corde, qm ipsi Deum videbunt. 1. Corin. 13. Tūc cognoscam, sicut & cognitus sum. 1. Ioan. 13. Videbimus eum, sicuti est. Vbi cauenda est hæresis quorundam,

cuius

A cuius meminit Gregor.lib.18.Moralium cap.28. Qui Deum non videri in sua essentia, sed in quodam splendore suæ essentiæ, quæ dicitur gloria, tradebant, tamen scripturæ hunc errorem conuincût, dicit enim Ioan. videbimus sicuti est, & similes ei erimus. Si ergo nos similes ei sumus, & ipse seipsum videt in sua essentia, & nos vtiq; videbimus eum in sua essentia, similes quidem, sed non æquales: nemo.n.ipsum valet comprehendere, nec quantum in ipso cognoscibile est, assequi. Hæ sunt quinque visiones ex scriptura collectæ, & hoc est primum, quod aduertendum diximus.

Alterum est, quando dictum est à Ioanne [Deum nemo vidit vnquam] non de primis tribus visionibus loquebatur, B multi enim viderunt Deum in creaturis, multi in imaginibus, & speciebus, multi per fidem, antequam venisset in carne, nec rursus loquebatur de quarto modo: quamuis enim nunquam sit visus Deus in carne, antequam eam assumeret, tamé cum dicat. [Vnigenitus enarrauit nobis] significat se non de hoc modo videndi loqui, quia cum omnibus in carne visibilis apparuisset, absq; hac enarratione videbatur. Viderunt enim Deum in humanitate credentes, & increduli, quia prædictum est Isa.40. Videbit omnis caro salutare Dei, cum igitur non loquatur de illis quatuor visionibus, superest, vt de quinta sit sermo, quę est visio Dei in essentia, & substantia propria: sic.n. Deum nemo vidit vnquam non solum comprehésiuè, cùm sic nec videre potuit, sed nec C aperta, & clara visione. Vnde cessat locorum scripturæ oppositio, quia Deus visus dicitur modis prioribus, hic autem negatur visus aperta visione, & in hoc placet sententia Cyril. Chrysost. & Gregor. &c. ex quo etiam sequitur, vt quãdo dicit, [Deum nemo vidit vnquam] non solus Pater, sed tota Trinitas intelligatur, nemo.n. viderat Deum, nec Patrem, nec Filium, nec Spiritũ sanctum, tali visione, Matth.11. Nemo nouit Patrem, nisi Filius, neque Filium nisi Pater, & cui Filius voluerit reuelare, nec est sermo in præsenti de Angelis, sed de hominibus: de his enim loquitur Ioães, nec verum est, quod aliqui affirmant, Moysen vidisse Deum in essentia sua, quod alio in loco discussimus, & probauimus, & modo ob breuitatem prætermittimus, quia ad propositum nostrum parum id refert. Sed dicet aliquis, quomodo igitur ista sententia sic exposita ad contextum Ioãnis facit? Rectè quidem id quęritur, & in tertio quod considerandum superest, ostendetur: illud verò est, quod Ioannes ostendere intendit, Christum auctorem esse veritatis, per quam Deum cognoscimus fide in hoc sæculo: & adhæc probandum affirmat, neminem Deum vidisse: Si ergo nemo vidit, nemo potuit esse auctor doctrinæ, & veritatis Dei: quomodo enim docebit, & manifestabit, quæ non vidit? Dices audiuit ab aliquo, qui vidit, & postea ipse aperuit alijs: iam ergo iste non est auctor veritatis, nec per ipsum facta est veritas, & doctrina sed tradita: at qui vidit, & narrauit, ipse est auctor: talis ergo est Christus, Filius Dei; qui vidit Patrem, vidit Deum aperta notitia, & ideo non ex auditu, sed quæ vidit testatur; quæ vidit, docuit, Ioann. 3. Quod vidimus testamur, ergo per ipsum facta est veritas, & cognitio, & fides, & doctrina Dei: Moyses vero, Prophetæ, & Apostoli audierunt ab eo, qui viderat, & videt, nempe Verbo: & tradiderunt alijs: propterea non sunt veritatis auctores, præterea qui vidit, perfectiùs, & apertiùs narrat, quàm qui audiuit: sic Christus enarrauit nobis sine vmbris, sine figuris, sed perfectiùs, & distinctiùs, quæ Dei sunt, quia illa videt. ipse ergo est, per quem facta est veritas, & quamuis Moyses Deum vidisset, & postea narrasset, adhuc nõn esset facta veritas per eum: quia videre, & dicere ab alio habuit, nempe Verbo. Verbum enim illi reuelauit: Filius tamen ex natura sua habet videre Deum, quia est in sinu Patris, vna cum eo substantia: per ipsum ergo facta est veritas.

A ANNOTATIO 54.

Quid sit, in sinu Patris esse.

QVid sit in sinu Patris esse, considerandum superest, est enim locutio metaphorica. Arriani, vt refert Cyril. lib. 1. Ioan. cap. 22. ne à Catholicis de consubstantialitate Filij conuincerentur, per sinum dilectionem exponebant, vt idem sit in dilectione Patris, quod in sinu Patris esse; & quod magis mirandũ est, non desunt nostra ętate catholici, qui inconsiderate ita exponunt: contra quos argumentatur optimè Cyril. ex illo Ioann. 3. Deus diligit mundum diligere, & tamen mundus non dicitur esse in sinu Patris: addamus, erant iusti, & sunt, dilecti B Deo, & manent in eius dilectione, vt dicitur Ioann. 15. tamen non sunt in sinu. Addo adhuc: Christus vt homo est dilectissimus Patri, tamen non dicitur vt homo, esse in sinu Patris. Cyril. ergo per sinum intelligit substantiam: & esse in sinu eius, est esse eiusdem cum ipso substãtiæ, & ab eo esse, & procedere, idem Chrysost. Hom. 14. vbi sic inquit: Euangelista sinus meminit, quo vno verbo multa, substantiæ cognationem, propinquitatem, parem Patri, cognitionem, potestatem ostendit. Non enim diuersam substantiã in sinu haberet Pater, sed nec ipse auderet, si seruus esset, si ex multitudine vnus esset, in sinu domini versari: hoc namq; C filij est, qui multum genitori suo fidit, neq; ipso vlla parte est inferior, hęc Chrysost. non ergo est in dilectione esse, vt illi existimabant. Mihi ideo in sinu esse videtur, quia talem coniunctionem, & propinquitatẽ habet, vt Dei occulta ei sint D manifesta. Quæ enim occultamus, in sinu reponimus, hæc propinquitas, & vicinitas non est alia, quàm identitas eiusdem naturæ, & substantiæ. Quis enim nouit, quæ sunt Dei, nisi Spiritus Dei, qui est intra Deum? Sinus ergo Dei est diuinitatis arcanum, in quo est Filius, vnde Sancti Patres bene cõtra Arrianos, hinc intulerunt filij consubstantialitatem. Sic etiam Ambr. lib. de benedict. Patriarch. cap. 11. & serm. 18. explicat sinum hunc, vt sit intimum naturæ secretum. Annotat autem Athan. lib. 3 de vnica Trinit. substan. dictum esse Vnigenitum in sinu esse Patris, ne per hoc, quòd caro factus est, diuisus esse credatur à Patre: cùm reuera maneat, & etiã sit apud Patrem, E sicut erat in principio, & semper, nec argumentum Arrianorum vllam habet efficaciã, obijciebant enim illud Lucæ 16. Erat Lazarus in sinu Abrahę, non tamẽ inde infertur, esse illi consubstantialem. Respondet Cyril. potiùs hunc locum nostram confirmare veritatem, nam in sinu esse Arabæ, erat inter filios Abrahæ Lazarum esse receptum: si ergo Christus in sinu Dei est, Filius Dei est, & non seruus, confirmatur expositio data: nam ex eo, quod Filius in sinu Patris est, Euangelista vult ostendere Deum vidisse, & omnia quæ Dei sunt, per seipsum nosse, non ex alterius relatione, aut manifestatione, quod F non sequeretur, si esse in sinu non aliud esset, quàm in dilectione Dei esse: intra Deum ergo, & apud Deum est verbum cum noscat omnia, quæ Dei sunt.

Et hoc est testimonium Ioannis, quando miserunt Iudæi ab Hierosolymis Sacerdotes, & Leuitas, vt interrogarent eum, tu quis es.

COMMENTARIVS.

ALiud testimonium Ioannis Baptistæ Euangelistæ describit, vt incredulos Iudæos confundat, & fideles confirmet. Fuit autem hoc testimonium insigne, & clarissimum: propterea multæ eius describuntur circumstantiæ. [Et hoc,] inquit, [est testimonium Ioannis,] id est, etiam vltra præcedens est hoc testimonium, quod modo describitur, tempus autem fuit, quando miserunt Iudæi ad eum: non enim propria motus voluntate, sed interrogatus, & inquisitus hoc perhibuit: rursus qui miserunt, erant Iudæi de tribu Iuda, hi

erant

A erant primi Iudæorum, & quibus hoc negotium maximè incumbebat, cùm D
de eorum tribu futurus esset secundum carnem Christus. Locus, vnde miserunt, erat Hierusalem, quæ erat metropolis totius terræ Iudæorum, vbi residebant sacerdotes maximi, & Reges Iudę, erat templum, & sacrificium, & iudices septuaginta dicti sanhedrin. Qui missi sunt, erant sacerdotes, & leuitæ, personæ ecclesiasticæ, & religiosæ, & in pretio habitæ apud populum, hæc enim legatio ad religionem spectabat, vtpotè tractans de impletione promissionis Dei, & complemento Prophetiarum, & de futuro non solùm Rege, sed etiam summo sacerdote. Mandatum autem acceperant, qui missi fuerant, interrogādi eum, quis esset. [Tu quis es?] sunt ista verba, [tu quis es?] connectenda cum verbo, [interrogarent,] quasi habuerint in mandatis, vt, quis esset, interrogarent, & studerent ipsius confessione intelligere, quisnam esset, hebraismus est, solent enim hebræi mittentes aliquem, verba quibus vti debet, exprimere. Exod. 3. Sic dices filijs Israel, qui est, misit me ad vos. 4. Reg. 4. Vade in occursum eius, & dic ei, rectè ne agitur circa te, & circa virum tuum? non dixit, vnde an rectè agatur circa illam, & virum eius: sed vtitur verbis, quibus vsurus est nuntius: sic Ioan. 11. habetur. Miserunt sorores ad eum, dicentes: Ecce, quem amas, infirmatur: multa sunt exempla eius rei: sic in hoc loco dici- E
B tur, vt interrogarent, [quis es tu?] multum Iudæi confunduntur testimonio, adeò celebri, quod ipsimet publico, & communi consilio, à Ioanne quæsierūt: ob id tot eius circunstantię describuntur, loci, temporis, mittentium personarum, & missarum, & mandati, ac interrogationis ipsius.

Hebræa phrasis. Exod. 3. 4. Reg. 4.

ANNOTATIO 55.

Diuersum esse hoc à præcedenti testimonio.

THeophy. hoc testimonium non esse aliud à superiori existimat, sed illud idem explicatius enarratum, quod et insinuare videtur Cyril. lib. 1. ca. 23. idq; placet aliquibus nostro tēpore. Sed aliud esse testimonium à priori sentiunt. Origen. tom. 6. & Euthim. hoc loco. & ratio ipsa comprobat sumpta ex verbis ipsis. Nam & circumstantiæ, & ea, quæ Ioan-
C nes nunc testificatur, longè sunt diuersa ab his, quæ in precedenti testimonio relata sunt. Nam hoc testimonium nō sponte sua, sed interrogatus, tu quis es reddidit: & ideo Christum non demonstrat dicens, hic est, sed potius quis ipse sit: preterea ipse Euangelista hoc à præcedēte distinguit; dicens, & hoc est testimoniū quasi aliud adiungens ad præcedens testimonium, imo illud pronomen, [hoc,] & illa coniunctio, & quæ non solùm copulatiua, sed etiam augmentatiua est, ostendunt superaddi sequentia, ae si dictū sit; etiam hoc, quod modò describitur, testimonium est Ioannis.

Qua de causa Iudæi miserint legatos ad Ioan.

Aliud tamen difficilius est, quod non est silentio prætereundum, nempè, quid induxerit Iudæos, & quæ eorum fuerit intentio in hac legatione ad Ioannē mittenda. Chrysost. hom. 15. in Ioan. dicit, Iudæos non esse motos opinione, aut suspitione vlla, qua Ioannem Christum esse suspicarentur: sciebant enim non esse Christum, & inde erat vt ægre ferrent quod Ioannes sibi Christum præponeret. Veniunt ergo, & adulatione quadam eum inducere tentant, vt se Christū esse fateatur, vt hac ratione opinio Christi obscuraretur. hæc causa fuit, quæ eos mouit, vt legationem hanc ad illum mitterent. Idem Chrysost. hom. 11. F
Matth. non sibi cōstans affirmat odio in ipsum Ioannem motos esse, vt mitterent ad eum, si forte illum in sermone caperent, sciebant enim non esse Christum, cum de Leuitica esset tribu, vtraq; Chrysostomi assertio improbabilis videtur. Cum enim Ioannes tantæ esset apud eos sanctitatis, non sibi tam stultè persuasissent, eum in tantum scelus induci posse, vt Christi dignitatem sibi vsurparet, quod nec de viro, vel mediocriter bono, & honesto credi posset. Nec Euangelista tantam eorum malitiam dissimulasset; sicut nec dolos, quibus ad Christum accesserunt,

A cesserint, Mathæus & alij Euangelistæ prætermiserunt. Præterea si hoc intendissent, non erat cur alias de Helia, aut Propheta interrogationes facerent, nec tandem dixissent, quis es tu, vt responsum demus ijs, qui nos miserunt? non igitur, hæc eos causa mouit, vt ad Ioannem mitterent. Communis sententia est, hos ductos esse suspicione, & dubio, quo, an Christus esset tenebantur, maximè quia populum, & omnes ferè hanc opinionem concepisse videbant, dicitur. n. Lucæ 3. Existimante populo, & cogitantibus omnibus, ne forte esset Christus, hoc eos induxisse videtur, vt ex ore, & propria cōfessiode ipsius, quis ipse esset, intelligere
B vellent, ista est sententia Origen. tom. 7. Cyril. lib. 1. Ioan. c. 7. Aug. tract. 4. Ioan. & Gregor. hom 7. in Euangelia.

ANNOTATIO 56.

Qua ratione Ioannes potuerit existimari Messias.

Difficilius tamen est determinare, qua ratione fieri potuerit, vt Ioannes Christus existimaretur: siue. n. hac opinione, siue quacunque alia ratione, & causa moti Iudæi legatos miserint, id certum est, multos, an esset Christus dubitasse, & in hanc cogitationem, & opinionē inductos esse, vt patet ex Lucæ testimonio citato, quod autem difficultatem facit, illud est, quia cunctis Iudæis Christum de tribu Iuda venturum, in Bethle-
C hem nasciturum, & miracula multa facturum, notum erat: hæc enim tria per Prophetas erant prædicta Gen. 49. Non auferetur sceptrum de Iuda, donec veniat qui mittendus est, & Miche. 5. Et tu Bethlehem, terra Iuda, nequaquam minima es in principibus Iuda, ex te exibit dux, & Isa. 35. Ecce veniet, tunc aperientur oculi cæcorum, & aures surdorū patebunt, at Ioannem de tribu Leuitica esse, & natum in montanis Iudææ, & nullum fecisse miraculum, certum erat apud omnes, qua igitur ratione potuit hæc vel saltem dubitatio, aut suspicio in animos eorum cadere; præsertim cum iam ipsemet testimonium de vero Christo perhibuisset, dicēs: Post me veniet vir, &c. hæc forsan induxerunt Chrysostomum in eam sententiam, quæ superius exposita est, & tamen nec ipse difficultatem

Gen. 49. Miche. 5. Isa. 35.

D hanc in sua sententia euadit, nam, vt diximus, constat ex Luc. 3. populum existimasse, & omnes cogitasse, ne fortè esset Christus.

Respondeo ergo tria esse, quæ animos eorum in dubium hoc inducere potuerunt. Vnum ex parte ipsius Ioannis. Alterum ex parte Christi. Tertium ex parte eorum, quæ in contrariam partem posuimus. Ex parte Ioānis aliqua erant magnifica, & insolita, quæ poterant hanc generare suspicionem. Primum fuit Natiuitas miraculo manifesto illustrata: ex matre sterili, & prouecta, & ex parte grādæuo, qui in conceptione obmutuit, & in natiuitate loquelam recepit; nomen nouum, quo nemo in eius cognatione nuncupatus erat, hæc omnia nō obscura, sed E omnibus nota fuerunt, adeo, vt in natiuitate omnes admirati proclamarent; quis putas, puer iste erit? nulla natiuitas fuerat tam illustris illi populo ab initio mundi. Secundo vita ipsius ab ipsa eius infantia admirabilis, & supra humanas vires, victus, & vestitus qualem nemo ante ipsum habuerat, ita vt diceretur, neq; manducans, neq; bibens; solitudo, quia in deserto degebat à pueritia; vita ergo integerrima, & supra modum omnem austera, & ab humana conuersatione semota, eum mirabilem fecit. Tertio; eius Baptismus: baptizabat enim, quod nullus Propheta, neq; Moyses fecerat, & ex Ezech. 36. nouerant tempore F Christi Baptismum aque futurum: Effundam, inquit, super vos aquam mundam, & mundabimini ab vniuersis iniquitatibus vestris: de Baptismo dicit August. tract. 4. Non ad ipsum mitterent, nisi excellentia auctoritatis eius moti essent. quia ausus erat baptizare, hęc erant quæ ex parte Ioannis rem maximè faciebant probabilem. Ex parte autē veri Christi erant nonnulla, quæ poterant illos tūc à vera eius cognitione auertere, & hęc magis animos eorum, vt Ioannem Christū esse arbitrarentur, impellebant. Primū, quia putabant eum esse Galilæum, & de Nazareth: ignotus. n. erat ortus eius in Bethlehē, propterea audiēs Nathanael, illum esse Christum, dixit; à Nazareth aliquid boni potest esse? & Ioan. 7. obiecerunt Iudæi hoc idem; scrutare scripturas,

A pturas, quia à Galilæa Propheta non surgit. Secundò, reputabatur ignobilis, & sic Math. 13. dicebant, Nonne est hic fabri filius; Tertiò eius conuersatio erat communis cum alijs hominibus: nondum.n. erat miraculis illustris factus. Quartò deniq; conceptio, & natiuitas eius communis existimabatur. hæc sunt quæ animos eorum à vera Christi cognitione retardare poterant, & conuertere ad Ioannem. Iam enim omnes ex eo quod prophetarum, quàm plurima signa videbant expleta, suspicabantur tempora aduētus Messiæ instare, eāq; de causa diebus proximis nonnullos se Messiam prædicantes receperant, donec eorum fictio fuit tandem detecta: neque ad recipiendum ita

B faciles essent, nisi tempus Messiæ aduentasse cognoscerent: (quod contra Iudæos nostri temporis argumentum est maximum,) tempore ergo aduentus Messiæ, hominem à Deo mirabilem, & insolitum apparere, inducere potuit Iudæos, vt dubitarent, an Ioannes esset Messias præsertim cùm Christus, in multis inferior illo videretur. Ex parte etiam eorum, quæ obstare videbantur, poterat esse aliqua verisimilitudo, cùm singula eorum aliquam, saltem apparētem euasionem admittant. primū illud de tribu, euaderent fortè dicētes (tantis præsertim signis ex parte Ioannis concurrentibus) quod Baptista quamuis esset de tribu Leuitica, & Aaron, poterat esse etiam de tribu Iuda, quia hæ tribus quandoque miscebantur. Elisabeth enim quę erat de tribu Aaron, cognata erat Beatissimæ Virginis, quæ D de tribu Iuda, & familia Dauid orta fuit: Vnde poterant similiter suspicari, Messiā ita futurum de tribu Iuda, vt esse etiā de tribu Leui: præsertim cùm non desint doctissimi viri, qui hoc tempore in ea sint sententia, vt credant, tempore Machabæorum non fuisse ablatum sceptrum de Iuda, sicut promissum fuerat Genes. 49. quia quamuis Machabęi ex patre, orirētur à Leui, ex matre tamen, ortum ducebant à Iuda. Nec difficilius eis erat se expedire ab illo loco Micheæ, quo promittitur Messias in Bethlehem nasciturus: siquidem existimare poterant id de vrbe ipsa, vel de circum vicinis pagis intelligi: & Ioannes in sorte Iudæ, & non longe à Bethlehem natus est; imo sic intellexisse videtur Herodes, qui cum audisset nouum regem natum in Bethlehem, hac de E causa non tantum infantes, qui in ipsamet ciuitate, sed illos etiam: qui in finibus Bethlehem nati sunt, iussit interfici. Quod tertio loco de miraculis opponebatur, euadere poterant, sperantes quod illa esset facturus. quamuis vsq; ad illud tempus, nulla fecisset. Testimonium deniq; quod de Christo reddidit, vel nondum ad illos peruenerat, vel ipsius modestiæ, & humilitati ascribebant, quòd tantam dignitatem recusaret. Quamuis ergo Iudæi odio forte Christi, & inuidia ducti miserint hos legatos ad Ioannem; tamen ex modo dictis, vehementer illi suspicabantur, vt credo, Ioannem verum esse Messiam. F

C

Et confessus est, & non negauit.

COMMENTARIVS.

Quorsum affirmatione, & negatione vtatur Ioannes.

RETulit Euangelista legationem factam Ioannis à Iudæis, & eius causam: refert modò quid Ioannes interrogatus fecerit, ac si diceret illis missi sunt interrogare, quis esset; hic apertè significauit, & aperuit, quis esset: post hæc in sequentibus interrogata, & responsa singula describit. Est aūt hebręa phrasis ad explicandam exactam, & disertam responsionem, vti affirmatione, & negatione, sic Iob. 15. Sapientes cōfitentur, & non abscondunt Patres suos. 4. Reg. 7. Si tacuerimus, & noluerimus reuelare. 4. Reg. 18. Tacuit populus, & nō respondit. Sic nunc dicitur [confessus est, & non negauit.] Id est disertè, & constanter, apertèq; respondit, & declarauit, quis esset, & interrogationibus satisfecit. Gregorius ad diuersa hæc retulit, homilia 7. in Euangelia: Confessus est se non esse Christum, & non negauit, se vocem esse clamantis.

Et

A B

Et confeſſus eſt, quia non ſum ego Chriſtus.

HIs verbis Euangeliſta primam reſpõſionem Ioannis refert, & reſponſionem referens, tacitè interrogationem inſinuat: Fuit autem interrogatio. Es tu Chriſtus? ipſe autem confeſſus eſt, non ſum ego Chriſtus. Quamuis.n. Euangeliſta ſuperius dixerit eos miſſos, vt quis eſſet interrogarent, non ſic intelligendum eſt, vt hoc tantum interrogarẽt, ſed vt quærerent, an Chriſtus, an Helias, an Propheta eſſet, & quare, cum talis non eſſet, baptizaret: & tandẽ, quis eſſet, tamen Euangeliſta non narrat omnia, ne bis eadem repetantur: ſat ei fuit vltimam retuliſſe interrogationem, nempe miſſos eſſe, vt interrogarẽt, quis eſſet: quia hæc generalis, & communis interrogatio, reliquas ſingulares comprehendit: de cæteris vero quo ordine ſunt factæ deſcribit: & hic mos eſt etiam ſcripturæ: ne enim bis eadem repetantur, quæ nũtius dicenda ſuſcepit, narrantur, quando nunciata deſcribuntur. Magna profectò opinio de Ioanne
B concepta erat: ſiquidem teſtimonium de ſeipſo in re tanti momenti ab ipſomet quærebatur.

ANNOTATIO 55.

CHriſoſ. Hom. 15. in Ioan. primam interrogationem generalem fuiſſe arbitratur, nempè, [quis es tu?] ea tamen intentione, & animo factam, vt de Chriſto interrogarent. Ioannem aũt ad eorũ reſpondiſſe intentionem dici, hæc Chryſoſtomi expoſitio non ſatis textui accõmodata videtur: quia indignum erat tanti viri modeſtia, vt, cùm non interrogaretur an Chriſtus eſſet, ipſe reſponderet non ſum ego Chriſtus, errori autem illo
C rum obuiare poſſet, ſi explicaret, quis eſſet, ſicut fecit poſtea, quando rogatus eſt, [quis es tu?] & quæ ſequuntur, petitiones; Helias es tu? Propheta es tu? quid baptizas, ſi non es Chriſtus? illos petijſſe, an Chriſtus eſſet, inſinuant. Quinimo cũ ſoli Chriſto, corda hominum penetrare, & intentioni eorum reſpondere conueniat; ſi Ioannes id feciſſet, eorum errorẽ confirmaſſet: eum enim, qui etiam occulta cordis cognoſceret, & reuelaret, multo amplius Chriſtum eſſe credidiſsent. Exiſtimo ergo illos primo loco petijſse, an Chriſtus eſset, ob id apertè reſpondiſſe, non ſum ego Chriſtus. ita Hieronym. Iſa. 40. & Cyril. lib. 1. in Ioan. capit. 7. affirmant.

D

Et interrogauerunt eum. Quid ergo? Helias es tu? & dixit non ſum.

COMMENTARIVS.

SEcundò interrogatur, an ſit Helias, & reſpondet, ſe non eſſe Heliam, & notanda ſunt verba: audientes enim reſponſum aliud ab eo, quã ſperabant, & forſan deſiderabant, dicunt, [quid ergo?] vox eſt cuiuſdam admirationis, mirati enim ſunt illum ſe Chriſtum eſſe negaſſe. eſt etiam cum illatione, inferunt enim: Si non es Chriſtus, ergò eris Helias, ac ſi dicerent: tua inſignis, & excellens virtus non patitur te communem eſſe hominem, adeo vt, ſi Chriſtus non ſis, ſaltem ſis illius præcurſor illuſtris: [ergo Helias es tu?] Reſpondit Ioannes, non ſum Helias.

A ANNOTATIO 58.

Vnde Iudęi existimarit Ioannem esse Heliam.

HAec interrogatio ex duobus erroribus, & vna veritate procedebat. Prior error erat, quòd Iudæi non distinguebant duos Christi aduentus, quorum scriptura meminit, vnum humilé ad saluandum, de quo Zach.9. dictum est: Ecce rex tuus venit, & ipse pauper: alterũ gloriosum ad iudicandum, de quo Esa.66. Ecce Dominus in igne veniet: at Iudæi decipiebantur, quia vnum tantũ aduentum, & hunc gloriosum ad regnandum in maiestate, & potestate expectabant, eos idcirco errasse docet Tertull. Apolog.cap.21. constat etiam ex Euangelio, nam Matth.26. cũ à summo sacerdote interrogaretur, an esset Christus, respõdit
B Dominus, ego sum, verumtamen dico vobis, amodo videbitis filium hominis à dextris virtutis Dei, venientem in nubibus cœli: quasi diceret: ego sum, ne decipiamini me humilem, & abiectum videntes, & propterea credentes me non esse Christum: superest enim mihi alius aduentus gloriosus & illustris: & quando sic venero, videbitis me venientem in nubibus cęli, modò autem sic oportuit venire in humilitate, & paupertate, hic est sensus illius loci, & alterius Lucæ 24. Nos sperabamus, quod ipse redempturus esset Israel, ex hoc priori errore procedebat posterior: cùm.n. vnum aduentum expectarent, vnum tantum præcursoré futurum credebant, & hunc Heliam, iuxta illud Malach.4. Ecce ego mittam vobis Heliam Thesbitem, antequã veniat dies
C Domini magnus, & horribilis: errabant ergo etiam in hoc, nam sicut duo futuri erant aduentus, ita duo futuri erant præcursores, & sicut Helias secundum, ita primum Ioannes Baptista debuit præcedere de quo dixerat idem Malach. ca.3. Ecce ego mitto Angelum meum, qui pręparabit viam ante faciem meam. Isti igitur duos confundentes aduentus, confundebant etiam præcursores, & vnum tantùm sperabant, credentes hunc fore Heliam, qui aduentus secundi verè præcursor est futurus, huius erroris arguit eos Dominus, Matth. 11. Prophetæ vsque ad Ioannem prophetauerunt; & si vultis recipere, ipse est Helias, qui venturus est, qui habet aures audiendi, audiat. D
Sensus horum verborum hic est: non credebãt Iudæi Christum esse, quia Helias nondum venerat, quorum errorem arguit, dicens: Helias, qui venturus est, iam venit: id est, præcursor, qui meum hũc primum aduentum præuenire debuit, iam venit, & hic est Ioannes. ille Helias verus ad alterum pertinet aduentũ; ob id attendat vnusquisq; ne erret, quando autem Ioannem vocat Helias, non significat ipsum esse Heliam, sed vtitur sermone Iudæorum; dicebant Iudæi, Helias debet primus venire, & non venit, dicit Christus, Iste Helias, id est, iste præcursor, quem vocatis Heliam, iam venit, & hic est Ioannes Baptista, hic é est sensus, Math. 17. quando in transfiguratione apparente Helia dicunt discipuli: Quid ergo dicunt Scribæ Heliam debere primùm venire? quasi dicerent Nouimus nunc te esse Messiam, quomodo Helias venit non ante, sed post te, cũ Scribæ doceant debere præcedere? quos Dominus edocens, dicit: Helias quidem venturus est, & restituet omnia: dico vobis, quia Helias iam venit, & non cognouerunt eum, ac si diceret; superest alter aduentus, & ante hunc veniet Helias: ille autem Helias, qui nunc debuit præcedere, iam venit, & non cognouerunt eũ, hic erat Ioannes Baptista. Ecce duo illa, in quibus errabant Iudæi. Veritas autem, ex qua diximus hanc interrogationem oriri, hæc est, quod tempus aduentus Christi proximum existimabant, indiésque eum expectabãt: quia multæ prophetiæ impletæ iam erant, in quibus signa aduentus eius data fuerant. Ex his ergo tribus, interrogatio procedit: si non es Christus, qui in dies expectatur, eris forsan præcursor eius Helias? aduentum enim eius, Helias præcedere debet: hi enim, vti diximus, nõ distinguentes aduentum secundum à primo, Heliam expectabant ante Christum, & ideò Ioannem interrogant si est Helias: Ad hanc interrogationem non solum prouocarũt eos, quæ dicta sunt; sed quia Ioannes multum Heliæ in vitæ austeritate, in reprehendendo populo, & in vestitu similis erat. F

AN-

ANNOTATIO 59.

Pharisæos non habuisse errorem de transmigratione animarum.

A Dubium occurrit, qua ratione Heliam esse Ioannem Iudæi existimare potuerunt, cũ Heliam iam multo ante vixisse, Ioanné autem à triginta annis ex Patre Zacharia natum esse scirent. Recẽtiores aliqui ad hanc difficultaté soluendam Pharisæos animarum illã de corpore in corpus transmigrationé credidisse affirmant, idque videtur illis ex Euangelio deduci, nam Mar. 6. dicebat Herodes, quem ego decollaui Ioannem surrexit à mortuis, & virtutes operantur in eo: & Matth. 16. Alij Heliam, alij Ieremiã, aut vnum ex Prophetis esse Christum dicebant. Per hanc transmigrationem facile intelligitur, quomodo Ioannes potuerit esse Helias, vt ipsi putant. Sed hæc responsio nulla ratione potest consistere: imo quamuis daremus illis hãc transmi-

B grationem, difficultas hæc non euacuatur, nã Heliam sciebant viuere, & nondũ esse mortuum: quã ergo ratione anima eius in aliud corpus trãsmigrare potuit? adde testimonium scripturæ esse contra hanc responsionem, nam Lucæ 9. dum quis esset Christus, discuteretur, quidã dicebant, Ioãnes surrexit à mortuis, quidam verò, quia Helias apparuit, alij autẽ, quia Propheta vnus de antiquis surrexit à mortuis, discrimen nota, de Ioanne & alijs Prophetis mortuis, dixerunt eos surrexisse, at de Helia non, sed apparuisse, quia verè viuebat, & in proprio erat corpore, non igitur per hanc trãsmigrationem animarum satisfieri potest diffi-

C cultati propositę, his adiũgimus, falsum esse, & sine fundamento affirmari Pharisæos hunc habuisse erroré, primò probatur ex scriptura ipsa, cui isti, qui sic opinantur, nituntur. Lucæ 9. Matth. 14. in quibus locis aliquem Prophetam, vel etiam Ioãnem iam decollatum à mortuis surrexisse, Iudæos dixisse legimus At longè aliud, imò contrarium est surrexisse à mortuis, & animas transmigrasse in corpora, transmigratio enim non est resurrectio, & resurrectio repugnat transmigrationi, corporum enim, quę ceciderunt, resurrectio est, non animarum quæ immortales sunt, si ergo proprium corpus non recipiunt, nulla ratione resurrexisse dici possunt. Secundo id etiam

D confirmatur, quia insignis adeo, & perniciosus error, si illis viguisset temporibus, à Domino fuisset reprehẽsus, & ab Euangelista descriptus, sicut Dominus arguit, & Euangelista notauit Saducęos erroris, eo quòd nõ crediderint mortuorum resurrectionem: at nullibi hoc legimus factum, cum toties, & de tot vitijs arguerit eos Dominus. Addo etiam tertiò quia Actorum 23. Paulus inter Pharisæos & Saducæos constitutus dixit. De resurrectione mortuorum iudicor, quo verbo Pharisæos fauit, & inde magna facta est dissensio inter Pharisęos & Saducæos; at si hæc transmigratio in corpora ab eis esset credita, neutris fauisset, quia trãsmigratio vtrisq; repugnat, & animarũ immortalitati cõtra Saducæos, & corporũ resurrectioni contra Pharisæos. Addo etiã quartò, antiquos Doctores refe-

E rentes sectas, et opiniones Pharisęorum, nihil tales eis imputasse, ut patet ex Clé. Rom. lib. 6. const. c. 6. & Epiphan. hęr. 16. nec facit pro hac recentiorũ sententia Iosephus, qui lib. 2. de bello Iuda. c. 7. Pharisæos existimare bonorũ animas in corpora transmigrare referat, nam ipsemet postea lib. 18. Antiquit c. 2. id declarat, dicens eos affirmare bonorũ animas facile redire in corpora: vnde, quam illic vocauerat transmigrationé, vocat, & declarat postea reditũ ad corpora: & hoc consonat Euangelistis, qui dicũt Iudęos arbitratos esse prophetas resurrexisse. Sine fundamento igitur illa transmigratio illis imponitur, & adhuc imposita nõ au-

F fert difficultaté, vti prius diximus. Accedat Hierony. Matth. 16. tractans, quomodo illi Christum, Heliam, Ieremiã, aut vnum ex Prophetis putare potuerunt, dicit errasse eos, sicut errauit Herodes, existimans Ioannem à mortuis surrexisse, non de transmigratione animarum, sed de resurrectione Hieronymus locutus est, nec etiam facit pro ea sententia, hunc transmigrationis errorẽ inter Iudæos modernos vigere, nam si hoc argumentum probaret aliquid, etiã probaret tunc Pharisæos credidisse trãsmigrationem omnium bonorum & malorum, non solum in humana, sed etiam in quarumcunq; corpora bestiarum: ita

A enim nunc Iudæi sentiunt, quod nemo tūc Pharisæos affirmaret sensisse. multos etiam Iudæos nostri temporis habere errores, quos antiqui illi nec somniarunt, manifestissimum est, erit igitur iste vnus illorum.

Vnde decepti fuerint Iudæi, quærentes à Ioanne, an esset Helias.

Dicendum ergo est, Iudæos dubitasse, num Helias esset Ioannes, quia apparere posse putarunt sub specie, & figura hominis illius, qui Ioannes putabatur, in suo tamen vero corpore: & quamuis Ioānis esset nota natiuitas ex Zacharia, cum ipse tot annis vixisset in deserto ab omni conuersatione semotus, dubitari potuit hunc qui apparebat, non esse illum eundem, sed raptum, aut mortuū, & Heliam sub illius nomine se occultasse, & uenisse, maximè quia multis annis latuerat in deserto. De his autem, qui mortui erant Prophetę, potuit eodem modo dubitari, B nū aliquis in proprio corpore surrexisset, & loco Ioannis venisset: sic etiam de D Christo arbitrati sunt, nū Ieremias, aut vnus ex mortuis resurrexerit: non enim obseruatum est à populo, an ille esset idem, qui natus est de Beata Virgine, quia hæc non omnes aduerterāt, & arbitrati poterant illum non esse, sed loco eius Prophetam apparere. Quando auté Herodes Christum putauit Ioanné esse, nihil, aut parū audierat ante de Christo, nisi postquam occidit Ioānem, vnde ōpinari, aut dubitare poterat, si ille esset Ioānes: si enim operè humano similes fallaciæ accidere possunt, quanto magis vbi diuina virtus est, quam in Ioanne, & in Christo splendere videbant, poterant hallucinari præsertim cum ignotum sit quomódo apparebit Helias, quando re vera venier. E

Propheta es tu? & dixit, non.

COMMENTARIVS.

POstquam audierunt nec Christum, nec Heliam esse, tertiam adhibent interrogationem, an sit Propheta, & Ioannes se non esse Prophetam respondet. Deut. 18. Deus populo se Prophetam similem Moysi de medio fratrum eius suscitaturum, & in ore eius positurum verba sua promiserat, hic erat re vera Christus ipse, tamen Iudæi errantes arbitrabantur Prophetam insignem tempore Messiæ futurum ab eo distinctum, sicut & nunc existimant, cum autem intellexerint Ioannem non esse Heliam, interrogant, an sit Propheta ille insignis promissus à Deo: existimantes si Christus non erat, fieri non posse, quominus vel esset Helias, vel insignis ille Propheta, vterque enim vt illi credebant, futurus erat tempore Messiæ. Vnde in Græco cum articulo describi- B C tur Propheta, vt non quicunque intelligatur, sed ille à Deo promissus: cui interrogationi respondet Ioannes, se non esse Prophetam illum.

ANNOTATIO 60.

Quem intellexerint Iudæi nomine Prophetæ.

CYrillus lib. 2. in Ioan. c. 24. Chrysost. hom. 15. & Orig. tom. 7. exponunt, sicuti in commentario exposuimus, locum hunc, at recentiores non hoc admittunt, sed per Prophetam intelligunt vnum de antiquis illis Prophetis, qui in pretio & veneratione habiti sunt, sicut de Christo existimarūt. Luc. 9. quia Propheta vnus de antiquis resurrexit, & Matt. 16. Alij Heliam, aut Hieremiā, aut vnū ex prophetis antiquis, esse dicebāt. Vtuntur autem argumento hoc cōtra datam expositionem. Nā si de illo Propheta interrogatio esset facta, postquā intellexerunt à Ioanne se talem nō esse, interrogassent iterū, an esset Propheta aliquis ex antiquis. Sed hoc argumētum debile est: nō tanti faciebant Ioannē, vt si Christus non esset, nō alium esse putarent, nisi aut Heliam, aut illum promissum, & insignem Prophetam, quē tempore Christi venturum sperabant, aut quia vnum ex antiquis

A tiquis illum futurum credebant, eaq; est causa, cur postquam audierunt, nec esse Heliam, nec Prophetam illum, non amplius determinatā quęstionem, aut interrogationē fecerint, sed in generali, quis esset, quęsierint. qua etiam ratione postquam nouerunt nō esse Heliam, nec Prophetā illum, non amplius interrogarūt, an saltem esset Propheta: maius enim aliquid & sublimius de Ioanne cogitabāt. Et ne sine scripturæ testimonio videamur hanc refutare sententiā, consideranda sunt nonnulla eius loca: ex ijs enim expositio nostra magis constabit. Io.6. Turbæ saturatæ panibus à Domino, elamarunt: Hic est ille Propheta, qui venturus est in mundum: est enim cū articulo, igi-
B tur expectabant certū aliquem Prophetā uenturum, nec Messiam hunc esse intelligebant, alioquin dixissent, hic est Messias. Adde, Io.7. alij dicebant: hic est uerè ille propheta alij hic est Christus: distinguebant ergo illum Prophetā à Christo. Huic eorum errori alter erat cōiunctus: nā Prophetam hūc promissū aliqui vnū ex antiquis futurū esse, & tūc tēporis ad hoc munus obeundū resurrecturū putabāt, quis autē ille esset futurus, nō certo constabat, sed diuersi diuersa sentiebāt: propterea Christum alij Hieremiā, alij aliū ex prioribus Prophetis esse dicebāt: ideoq; Luc. 7. dicitur Propheta magnus surrexit in nobis: non autē Hieremiam, aut aliquē ex Prophetis prioribus Christū esse dicerēt, nisi illo loco Deuterono-

mij decepti, vnū eorum venturū expectarent. Ex his, loca scripturæ declarantur, D
& expositio data confirmatur. Quærunt enim an sit ille Propheta, quē venturū sperabant tēpore Christi, quem vnū ex antiquis futurum multi credebant: & ex hoc duplici eorū errore, interrogatio ꝓcedit, nec amplius in particulari interrogāt: quia pręter Christū & hunc Prophetā neminem alium insignē virum expectabant: Ioannem autem vnum eorū esse sibi persuadebant. Scio Augu. tract. 4. in Ioā. interrogationem hanc de Propheta in genere intellexisse: Ioannes autem negauit, ait Augu. quia plus, quam Propheta, erat: Prophetæ enim futurum, at ipse præsentem Christū prædicabat. Sed re vera hæc expositio satisfacere non videtur: quia Ioannem esse Prophetam nemo E
dubitabat, nec Ioannes ipse negasset: Negare enim quæ erant notissima, sufficeret, vt illi magis suspicarentur, quod nec verè respondisset ad priores eorū interrogationes; quamuis autem Christus eū plusquam Prophetā Matt. 11. asseruerit, tamen esse Prophetam non negauit, cum dixerit: quid existis videre? Prophetam etiam dico vobis, plus quam Prophetā, illa particula, etiam, non negandi, sed potius affirmandi, & augendi est, nempè esse Prophetam, & etiam plus quam Prophetam, & Luc. 1. Tu puer Propheta altissimi vocaberis, probabilior ergo expositio Cyril. & Chrysost. est, & magis consonat his, quæ sequuntur in texto.

C —— F

Dixerunt ergo ei, quis es, vt responsum demus ijs, qui miserunt nos? quid dicis de te ipso?

COMMENTARIVS.

NOn aliam particularem interrogationem Legati faciunt, quia, vti diximus tanti Ioannem faciebant, vt si Christus non esset, alter duorum, qui circa tempora Christi venturi putabantur, futurus necessariò videbatur. Cum autem neutrum esse intellexissent, generaliter percontantur, dicentes [quis es?] nam ab his, qui nos miserunt, vt intelligeremus, quis esses, nobis iniunctum est: nos autem, quem te esse opinabamur explicuimus, quorum cum neminem te esse responderis, dic tu de te ipso, non expectata interrogatione alia particulari, quis alius præter propositos sis [quid dicis de te ipso?]

A D

Ait, ego vox clamantis in deserto, dirigite viam Domini, sicut dixit Isaias Propheta.

QVis ipse sit, Ioannes manifestat, & scripturæ testimonio suam confirmat confessionem, simulque illos arguit ignorantiæ, quasi diceret, vos quæritis, an sim Helias, an ille Propheta: quia in scriptura illos venturos vobis legisse videmini: sed non consideratis alium præter hos superesse, qui etiam in scriptura prophetatur venturus. Isaias enim cap. 40. alium prænunciauit præcursorem dicens: [vox clamantis in deserto, dirigite viam Domini.] ego igitur sum ille, de quo scriptum est, vox clamantis in deserto, non Helias, non Propheta ille, non Christus, sed Christi præcursor sum. Poterat Ioannes allegare locum Malachiæ 3. Ecce ego mitto Angelum meum, qui præparabit viam ante faciem meam: quem Dominus pro ipso Ioanne citauit: maluit tamen vti testimonio Isaiæ; tum quia maior erat Propheta: tum quia conformior erat hæc eius prophetia vitæ, & prædicationi ipsius; quia ipse in deserto clamabat, sicut Isaias prædixerat, tum etiam, vt dum textum hunc adducit, Iudæos ad dirigendam viam Domini, & ad obseruandam legem, obiter exhortaretur. Testimonium Isaiæ integrum Euangelista non ponit: nec enim solent
B euangelistæ referre omnia, Ioannem tamen integrum retulisse arbitror, vt ex E
Luc. 3. colligitur: aut si tunc non integrum retulit, id factum credo, quia scriptura illa erat Iudæis notissima. In textu autem concludit Isaias; Videbit omnis caro salutare Dei, iuxta nostram interpretationem, seu quod os Domini locutum est, aut vtrunque simul, quod ad Christum refertur, vnde hoc loco Ioannes apertè se esse Christi præcursorem, & prænuntium respondit. Expendenda sunt verba Isaiæ, [vox clamantis.] hebraismus est, quasi dicat, vox clamans, id est, prædicator publicè & manifestè docens, & exhortans omnes in deserto, in quo habitabat, & quo omnes, vt ipsum audirent, conueniebant. Clem. Alexand. in exhort. ad gent. legit; vox clamans. Hieronym. epist. ad Mineri. & Alexan. quia clamabat, ideo affirmat dictum esse, vox clamantis. Clamare enim etiam voci tribui solet Apocal. 14. Audiui de cœlo vocem dicentem mihi. Exhortatio autem est, [dirigite viam Domini:] hoc est vnum ex muneribus, quæ præcursor obiuit, populum præparare, & disponere, vt venientem reciperet Christum. Est autem locutio metaphorica, vt enim via recta est breuior & facilior ad iter peragendum; sic dirigere viam, est facilem se exhibere ad recipiendum Dominum, quod erat legem, vt debuerant, obseruare, prophetias considerare, vitia omnia, quæ im-
C pedimenta sunt viæ, & causa ne venientem reciperent, ne etiam agnoscerent, omnino abijcere: hoc erat viam Domini dirigere, & præparare, & hoc F
clamabat Ioannes in deserto.

ANNOTATIO 61.

BAsilius hom. 2. in Psal. 28. Vox Domini super aquas, &c. ferè omnia, quæ in illo Psal. prædicta sunt de Domini voce, Ioanni Bap. accōmodat, qui vox dictus est. Augu. serm. 20. de sanctis Greger. hom. 7. Euang. Ioannem conuenienter vocem esse dictum exponit. Vt enim vox, quæ sonus est, verbum, & conceptū in mente absconditū manifestat: sic Ioannes Verbum æternū Dei in carne absconditū manifestauit. Possumus his adiungere, dici etiam vocem, quia totum, quod erat in Ioanne, vox erat, inducēs Iudæos ad pœnitentiam, ad obseruationem, & fi-

dem

A dem: si spectare velis eius natiuitatem, conuersationem, vitam, vestitum, & prædicationem: inuenies Ioannem non solùm loqui, sed omnibus ijs & eorum singulis clamare, & ideo merito vocé clamanté appellari. Non ergo sine particulari mysterio dictus est vox, nemo enim in scriptura nec prædicator, nec propheta, nec vllus alius vox dictus est: forsan propterea, quæ dicta sunt. Alia etiam est huius rei causa, nempè quia præsente Domino, ipse prædicabat, quasi dominus esset, qui per eum loqueretur, ipseq; vox esset Christi per eum loquentis, & se manifestantis. Quamuis, vt ego existimo, apud Isaiam non dicitur Ioannes vox, sed clamans, nã sensus hic est, vox clamantis id est, ecce vox Ioannis clamantis: quę autẽ sit vox hæc exponit, parate uiã Domini, &c. Quando autẽ Ioannes dicit, [ego uox B clamãtis,] sensus est, ego sum ille, de quo Isa. prædixit, uox clamantis, &c. Clamor hic significat apertam, manifestã, & omnibus communẽ esse eius prædicationẽ; D insinuat etiam infidelitatem, & duriciẽ audientium, quibus vt surdis clamore opus erat. Annotãdum etiam hoc desertũ explicari ab Hilario, Matth. 3. Iudęã gentem, quæ erat à gratia Dei deserta. Hie. autem Isa 40. & Ambro Luc. 3. significari gentilitatem affirmant, quæ tunc erat deserta, aduentu tamen Domini implenda fidelibus. Isa. 25. Lętabitur deserta, & inuia. Hę expositiones sensum cõtinent spiritualẽ. Literalis est, dici, [clamãtis in deserto,] quia in deserto loco Iudææ prędicabat, & ad eũ populus veniebat, iuxta illud Matt. 11. Quid existis uidere in desertum? ita exponit Hiero. epist. ad Mineri. & Alexand. Notandã sunt demum verba Augu. commendantis Ioannis confessionem, trac. 4. in Ioan. Nullum, inquit, tantum meritum habuit Ioannes, quam de hac humilitate, quòd cum posset fallere E homines, & reputari Christus, confessus est apertè se non esse Christum.

Ioannes, qua ratione vox dictus sit.

In deserto clamare, quid sit.

Et qui missi fuerant, erant ex Pharisæis, & interrogauerunt eum, & dixerunt ei.

COMMENTARIVS.

HAec verborum à superioribus separatio (primò enim Sacerdotes, & Leuitæ missi à Iudæis, nunc vero ante quintam interrogationem, qui missi fuerant, ex Pharisæis fuisse, dicuntur) aliquid particulare significat: hoc autem est: percontationem, quæ sequitur, à Iudæis mittentibus non fuisse his legatis iniunctam, sed id tantùm, vt quis esset intelligerent; at quia, qui missi sunt, erant ex Pharisæis, legis zelum præseferentes, se alijs omnibus in legis obseruantia anteponentes, nec quicquam contra legem fieri permittentes; non vt Legati, sed vt superstitiosi, & ambitiosi Pharisæi interrogant, quæ se-
C quuntur: quædam enim legis transgressio Ioannis baptismus eis videbatur, si nec Christus, nec Helias, nec Propheta ille erat. Quod autem dicitur, [qui F missi fuerant, erant ex Pharisæis,] significat omnes missos, Pharisæos fuisse: si enim aliqui eorum essent, non autem omnes, potius dicendum erat: eorum qui missi fuerant, Pharisæi interrogauerunt. Rursus in eo, quòd non tantùm dicitur: [interrogauerunt eum,] sed additur, [& dixerunt ei:] significat Euangelista, quæ sequuntur, non tantùm esse interrogationem simplicem, sicut quando, an Christus, an Helias, an Propheta esset, interrogauerunt; sed per modum cuiusdam accusationis & reprehensionis simul esse prolatũ, eo, quod baptizaret, cum non esset Christus, nec Propheta. Habes quid significent hæc verba [interrogauerunt eum, & dixerunt ei:] non enim dicit tantùm interrogauerunt, sed addit, & dixerunt.

A D

Quid ergo baptizas, si tu non es Christus, neque Helias, neque Propheta?

SEnsus est, si neque Christus, neque Helias, neque ille Propheta tu es, ergo non debes baptizare, illa enim interrogatio illatiua, [quid ergo baptizas?] sensum facit absolutum negatiuum: quasi dicerent: sine ratione baptizas, & non debes baptizare: quamuis autem talis interrogatio sensum faciat absolutum, habet tamen admistam interrogationem causæ; cur baptizet: ac si dicerent, quam causam habes baptizandi? Nam tibi baptizare, si non es vnus ex prædictis, non licet. Exactiorem huius sententiæ expositionem in sequenti annotatione perlege.

ANNOTATIO 62.

Qua ratione Iudæi Ioannē reprehenderint, quod cū non esset Christ⁹, nec Helias, baptizaret.

QVæret aliquis, vnde hæc cōsecutio deducatur, & cui innitatur fundamento; Si non es Christus, neque Helias, neq; Propheta, non debes baptizare. Sunt duo aduertenda; Vnum est, Baptismum Ioannis nouum quid fuisse, nec in lege contentum, vt enim dicit Augu. lib. 5. cont Donat. cap. 6. In scripturis (B) veteris testamenti, nulli Prophetæ, nec vlli vnquam hominū fuit concessum alios baptizare baptismo pœnitētiæ, nec vlla ceremoniatū veteris legis erat talis baptismus. Alterum est, prædictum esse per Prophetas, temporibus Christi futurum aquæ baptismum in remissionem peccatorum. Ezech. 36. Effundam super vos aquā mundam, & mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris, & Isa. 4. Si abluerit Dominus sordes filiarum Syon, & sanguinē Hierusalē lauerit de medio eius, in spiritu iudicij, & spiritu ardoris: vbi Hieronymus baptismum Christi docet prædici. Sunt etiam alia testimonia Prophetarum. Ex his Iudæi sperabāt Baptismum aquæ tempore Messiæ, & hæc (C) fuit causa vna, ut notat August. loco citato, cur Ioannes uenit baptizans; ut omnium nempè animos intentos faceret, ad cogitandum Domini aduentum. Iudæi ergo non ita perfectè scripturas de futuris mysterijs intelligentes, hunc baptismū prædictū, aut per Christum, aut per vnum eorū, quos cum Christo uenturos sperabant, ministrandum existimabant; cum autē ex Ioanne audissent, nec Christum ipsum esse, neque Heliam, neq; Prophetam, argumentum insimulandi se baptisse arbitrati sunt, dicētes; cur ergo baptizas, si nō es vllus horū triū? quasi dicerent; hactenus nemini vnquā sic baptizare licuit. Baptismus enim tēpore Messiæ futurus, aut per ipsum, aut per alterum illorum, qui venturi sunt, ministrandus est: te autem nullum eorum affirmasti, cur ergo baptizas? Ex his comprobatur, quod superi⁹ diximus, nimirū hoc in loco Prophetā, nō significare prophetā in vniuersum, nec etiā vnū ex prę̄teritis tantū, sed illū eundē, quē isti putabant promissum, (E) Deute. 18. tempore Christi venturum, si ue existimauerint eū ex prioribus suscitandū, siue alium aliquē denuo futurum. Nam si tātum locuti essent de Propheta aliquo antiquo, non consisterent hęc verba, quia nulli eorum licuit sic baptizarę: quando enim dicunt, si non es Propheta. q̄d baptizas? significēt si Propheta esset, licuisset baptizare, at non hoc de quouis Propheta, etiam ex prioribus sentiebāt: sciebant enim nec Isaiæ, nec Hieremiæ, nec vlli id vnquam licuisse: loquebātur ergo de propheta uenturo cum Christo, & Helia, & ob id cum Helia, Prophetam coniunxerunt. hic est verborum sensus legitimus: ex quo sequitur etiam intelligē (F) tia illius sententiæ Matth. 21. dixit enim Dominus. Baptismus Ioānis erat è cęlo, an ex hominibus? quasi diceret, licebat illi baptizare, an non? erat inuentum proprium, an Dei mandatum? non sunt ausi respondere Iudæi: negare enim, quod de cœlo sit, non audebant propter turbas: concedere autem noluerunt, ne statim cō uincerentur illum esse verum prę̄cursorem Messiæ, qui per aquæ veniebat baptismum, & cōsequenter cum Christum esse

A esse demonstrabat. Isti enim Iudæi quamuis nescirent baptismi differentiam, & errarent non cognoscentes, quis præcursor venturus esset, tamen rectè sentiebant, credentes præcursorem futurum, & aduentum Christi per aquæ baptismum dignoscendum. D

Respondit eis Ioannes, dicens, ego baptizo vos in aqua.

COMMENTARIVS.

IOannes causam reddit sui baptismi. [Ego,] inquit, [baptizo vos in aqua, medius autem vestrum stetit, &c.] id est, baptizo, quia percursor sum Christi, qui inter vos est, & nescitis eum; ipse autem est, qui venturus est, ac si clarius dixisset; rectè cogitatis baptismum futurum tempore Christi, & ad eum & eius præcursorem tantùm pertinere, sed non est quod me accusetis, quia si baptizo, Christus iam adest, & hunc ego præcurro, & ostendo vobis, & ipse est, qui venturus est, idem est sensus cum verbis sequentis testimonij, [vt manifestetur in Israel, propterea veni ego in aqua baptizans] dicit autem baptizo vos aqua, vt insinuet differentiam sui baptismi à baptismo Christi: quasi B diceret, meus baptismus in aqua sola est, nec efficaciam purificandi animam habet, sed præuenit, & prænunciat illum Christi baptismum, qui erit in Spiritu sancto, qui purificabit & sanctificabit animas: non tamen adijcit illam E sententiam, quam alias protulit, ille vos baptizabit in Spiritu sancto, vt alij Euangelistę narrant: quia non ex professo assignare volebat discrimen baptismi sui, à baptismo Christi: sed causam solum reddere, quare, cum non esset neque Helias, neque Propheta, baptizaret: ad quam quæstionem sufficienter respondet; Baptizo vos aqua, quia ecce iam Christus adest, cuius sum præcursor, vos autem baptismum existimastis ad solum Christum, aut eius præcursorem pertinere: dum autem dicit [In aqua,] insinuat baptismum Christi, qui est in Spiritu sancto sibi non vsurpare: sed solum in aqua, quia præcursor est, baptizare, ac si diceret, baptizo, quia præcursor sum, & ideo in aqua sola, nec baptismum Christi, qui est in Spiritu, mihi vsurpo.

ANNOTATIO 63.

C NOn est sensus superiorum verborum, quem aliqui putant, quod Ioannes scilicet respondeat ad accusationem; quare baptizas, si non es Christus, neq; Elias neque Propheta? sitq; sensus, meus baptismus in aqua est sola, nō autē in Spiritu sancto. Nā per hanc responsionē non satisfaceret accusationi, quia nec hoc modo baptismū vlli licere, nisi Christo, aut præcursori, Iudæi putabant; nec in hoc errabāt sed est sensus, ille quē explicuimus in commētario: Hac enim de causa non adiecit sententiam illam, quā ipse prius protulerat, ipse vos baptizabit in Spiritu sancto, vt dictum est, sed dixit, medius uestrum stetit, quē vos nescitis, ille est, qui venturus est, iuxta illorum expositionem dicendū erat, ille est, qui baptizat in aqua, & Spiritu sancto: at non dicit, nisi eum esse, qui venturus est, & eum esse Messiam; significans se esse F præcursorem, ideoque baptizare. Sciendum præterea Ioannis baptismum non fuisse secundum legem, quia talis baptismus nullatenus in lege continebatur. tamen non sequitur fuisse contra legē sed supra legē, eo quod à Deo ordinatus est, quod ipsemet paulò inferius testatur, dicēs: qui misit me baptizare, ille mihi dixit. propterea nulli vnquam licuit baptizare, nisi ei, qui Dei mandatum habuit, quale habuit Ioānes, qui præcursor erat Christi, & suo baptismo ad Christi disponebat baptismū. Ea etiā de causa Dominus Matth. 21. proposuit Iudæis interrogationem, an baptismus Ioannis esset

Baptismus Ioannis nō secundum, sed supra legem erat.

A ex hominibus, an de cœlo: non dixit, an ex lege quia certa res erat non esse secun dum legem, sed ex particulari Dei mandato, ob id isti Legati opponunt cur baptizaret, cum non esset de numero eorū, quibus isti æstimabant licere baptizare, propter prophetam baptismi futuri Christi. Ioannes autem respondet se esse præcursorem, iuxta prophetiam Isaiæ, quamuis non sit Helias, neque ille Propheta, illo enim textu Isaiæ eos erroris conuincerat, probans futurum unum, qui vox clamantis esset in deserto. vnde recte Iustinus Mar. in explicat. quæstion. gē ti. respons. 37. Baptismum Ioannis non dixit esse secundum, nec cōtra sed supra legem. Basil. hom. 2. in Psal. 28. notat baptismum Ioānis prophetatum esse à Dauide, in illo verbo, Vox Domini super aquas, tamen non est hoc omnino certum. Alij enim graues, & antiqui Doctores aliter eum explicant locum: multa dici possent, de differentia baptismi Ioannis, à baptismo Christi, et de ratione vtriusque, sed opportuniorem hæc exigunt locum, & ideo ab illis abstineo. D

Medius autem vestrum stetit, quem vos nescitis, ipse est qui post me venturus est, qui ante me factus est.

COMMENTARIVS.

VErba hæc superioribus vti diximus connexa sunt, quasi in his explicetur causa, cur baptizet: sitq; sensus causalis, ac si dicat; quia iam est inter vos B Christus, quem ego vt præcursor ostendi, & ostendo, [Medius,] inquit, [vestrum stetit,] Græcè legitur in præsenti stat: & sic legunt Ambrosius enarrat. Psal. 47. & Hieron. cap. 34. Ezechiel. & Cypri. lib. 2. contra Iud. cap. 19. id est, inter vos est: conuersatur vobiscum, vt vnus ex vobis, non est in loco abscondito, non viuit ab hominibus separatus, vobiscum agit. Isaie 12. dicitur, Magnus in medio tui sanctus Israel, & ipse est Christus ipse est Messias, & vos cum vobiscum agat, & inter vos sit, nescitis eum, adhuc non agnoscitis, & tamen ipse est, [Qui post me venturus est, qui ante me factus est:] id est, ipse est, cuius ego sum precursor; hoc est dicere, post me venturus est, & qui mihi prælatus, & ante positus est, siue, quo ego sum multo inferior, quia ipse est Christus. Verba hæc superius explanauimus. Illud verbum, [nescitis vos,] habet quandam tacitam reprehensionem, iam enim Ioannes Christum baptizauerat: iamque de eo testimonium perhibuerat quasi diceret inter vos est, & vos non vultis eū recipere, nec eū Christū agnoscere, & tamen ipse est cuius ego sum pcursor, ipse est, quo ego sum inferior, quippe q Christus verus est. E

Cuius ego non sum dignus, vt soluam eius corrigiam calceamenti.

C QVanto magis à legatis Iudæorum elatus fuerat, dum Christus reputatus est, tanto se magis deprimit Ioannes; ob id dixit, ante me factus est, ille mihi est antepositus, me est superior: & ne ex collatione ista exiguus reputaretur excessus, adiunxit, adeo me superat & excedit, vt nec eius seruus ego esse dignus sim: maior est inter me & ipsum excessus, quàm inter dominos temporales, & eorundem seruos, quandoquidem ego nec minimus seruus qui eius soluam calceamenta, esse mereor. Egregia conclusione Ioannes responsum suum concludit, si principio interrogationis conferatur. Legati enim primo quærunt, an sit Christus, ille concludit; nec dignus sum soluere calceamenta eius. Hic est verborum sensus. F

A ANNOTATIO 64. B

Omnes Euangelistæ diuersis tamē verbis hanc eandē referunt sententiam.

AD vertendum autem est, alios tres Euangelistas huius sententiæ meminisse, Matth. 3. Cuius, inquit, non sum dignus calceaméta portare. Mar. 1. Cuius non sum dignus procumbens soluere corrigiā calciamentorū eius. Luc. 3. Cuius non sum dignus soluere corrigiā calceamētorū eius, in quibus Euangelistis aliqua diuersitas, & inter se, & à Ioanne apparet: Ioannes enim vsus est numero singulari calceaméti alij tres plurali. Præterea Matthæus dixit, calceaméta portare; at alij duo, & Ioānes, soluere corrigiā. Præterea Marcus addidit, procūbēs soluere alij omiserunt & secundū Græcū textū apparet alia etiā diuersitas. nam tres Euāgelistæ dixerūt ἱκανὸς idest, non sum idoneus, sufficiēs. Vnde Cypr. lib. 1. contra Iudęos, c. 12. citans Matth. verba, legit nō sum idoneus. Ioannes dixit solū ἄξιος idest, non sum dignus, & sic Cypri. lib. 2. cont. Iud. c. 16. citans Ioannē legit, nō sum dignus. Tamen nulla est contradictio, quia quod vnus omittit, alter solet narrare, & differentia numeri parū refert: solet enim numerus pro numero poni: tū rei veritas hæc est; hanc, quam refert Ioannes, non esse eandē historiam cū ea, quā alij narrant. Ioannes enim Baptista hanc sententiā nō semel dixit, sed aliquoties repetijt, & dum prædicabat, & dum legatis hisce respondit: vnde fieri potuit, vt nō semper eisdem vteretur

C verbis sed aliquantulum immutatis, vt referunt Euangelistæ: sensus tamen idē est. est enim figuralis modus loquendi, quo se multò inferiorē Christo manifestat. Hāc sententiā variè sacri Doctores exponunt. Clemēs Alex. lib. 5. Stromat. duas adhibet interpretationes, Vna, est quam ad Baptismum refert, vt sit sensus, non sum dignus tantam baptizare potestatem, nempè Christum. Vocat autem soluere corrigiam calceamenti eius, quia qui baptizat, animam exsoluit à peccatis, vt pedem à calceo: sed hæc extorta valde apparet expositio, nihil enim de baptismo agitur, & licet ageretur, baptismus Ioannis non soluebat à peccatis; & quamuis solueret, Christus non habebat peccatum, vt dici posset

Diuersæ patrum expositiones.

soluere corrigiam calceamenti eius. Altera eius expositio magis est propria: erat enim, vt ipse dicit, Christus in Prophetis absconditus, & in symbolis & figuris contentus: vt pes in calceamentis conclusus; at Ioannes ipsum apertè indicat, & remotis vmbris ostendit: soluere ergo corrigiam calceamenti eius est, Christum aperiè, & disertè demonstrare, quo officio Ioannes se vocat indignum. Greg. Nazianzen. in orat. in sancta lumina, aliter exponit, vt per calceamentum, eius incarnatio, & carnis assumptio, per corrigiam verò minora mysteria eius incarnationis intelligantur sitque sensus; non sum dignus nec valeo vel minima incarnationis eius explicare mysteria. Ambro. lib. de institu. virginis, c. 14. paulò aliter interpretatur, vt per corrigiam calceamenti, totum mysterium incarnationis intelligat, sitque

E sensus; mysterium incarnationis eius angustijs humanæ mentis, & inopis sermonis vilitate, comprehendere non possum. Gregor. hom. 7. in Euang. duas adhibet expositiones. Vna est, vt per calceamentū humanitatē intelligat Verbi, soluere autē corrigiam calceamenti, sit mysteriū incarnationis explicare, & cōprehendere, sitq; sensus. Quid mirum, si ille mihi prælatus est, quē post me quidem natum considero, sed natiuitatis eius mysterium non apprehendo? hæc expositio est eadem cū expositione Ambros. Alteram adhibet Gregor. quæ est etiā Ambro. lib. 3. de fid. c. 5. vt alludat

F ad illud Ruth. 4. quando aliquis moriebatur sine liberis, qui magis illi consanguinitate proximus erat, loco mortui accipiebat eius vxorem, vt suscitaret semen fratris sui, at quando erat alter minus proximus, eiq; prior, cui de iure incumbebat, cedere volebat, vt ipsam asumeret in vxorem, soluebat sibi calceamentum, & dabat accipienti in vxorem. Cùm ergo Christus sit sponsus Ecclesiæ, non Ioannes, nec vllus alius; ob id nemo calceamentum Christi soluit, quia id esset, sponsum se Ecclesiæ facere. Ioa. 3. qui habet sponsam, sponsus est: Ioannes sponsus non est, propterea ipse dicit, non sum dignus soluere calceamenti corrigiam, ac si dicat; ego Christi vestigia depudare

non

A non valeo, quia sponsi nomen mihi immeritò non vsurpo. Sed hoc non videtur rectè accommodari; nam qui nolebat vxorem, ipse sibi calceamentum soluebat, & dabat minus proximo accipienti eam, & si Ioannes sponsam sibi assumeret, non erat ipsius Christi calceamentum soluere; sed à Christo solutum accipere. Cyrill. lib. 1. in Ioan. cap. vlt. aliter exponit, vt sit figuralis loquendi modus, significans se indignum, vt vel seruus eius sit, vnde Chrysost. hom. 1 r. in Matth. dicit; Quia dictum erat, mihi prælatus est, ne ex comparatione paruus videretur excessus, subdidit; non sum dignus &c. id est, adeo sum eo inferior, vt nec ei seruire, vel in infimis sim dignus: quod nos secuti sumus in commen

B tario, & quantum ad præcipuum intentum, omnes expositiones conueniunt. per hæc enim Ioannes respondet, se tan tum abesse, vt Christus sit, vt nec eius præcursor esse sit dignus. Humilis quidem, sed vera confessio, vt dicit Cyrill. quis enim hominum dignus esse potuit, si dignitatem omnimodam, & absolutam consideres, vnigenitum Dei filium, omnium creatorem digito signare, & præcursor eius fieri?

ANNOTATIO 56.

An Christus Dominus vsus sit calceis?

RECENTIORIBVS quibusdam Christum nudi pedem fuisse affirmantibus, locus hic negotium facessere videtur, quia dictum est, [dignus nō

C sum calceaméti eius soluere corrigiam:] nec eorum solutiones satisfacere arbitror: quarum vna est; Ioannem, quando hoc pronunciauit, non nouisse Christum de facie, quia nondum viderat, propterea arbitratum esse calceamenta portare: quæ responsio idem significat, ac si clarius dicerent; deceptum esse Ioannem: quam profectò rem non auderem ego affirmare. Vbi enim testimonium tantæ veritatis perhibetur, vel vnum minimum falsum magnum esset fidei, & veritatis illius detrimentum. Dici enim ei poterat, quomodo Christum esse scis, qui nec, an calceatus sit, cognouisti? Altera responsio est, hunc esse modum prouerbialem loquendi ad significandum, se non esse dignum nec in vilibus officijs D
Christo inseruire: Neque hæc responsio satisfacit, quamuis aptior sit præcedente: quamuis enim sit, seu esse possit figuralis modus loquendi, tamen re vera in tota verborum proprietate dicebatur, quia non se sentiebat dignum calceamentum soluere Christi; & vbi de veritate tanti testimonij agebatur, nihil dictum esse debuit nec per figuram, aut prouerbium, quòd non etiam in re ipsa verum esset. Saltem hoc negari non potest, si modus prouerbialis loquendi est, communem hominum vsum illius temporis fuisse calceamenta corrigijs accommodata portare, aliter apud eos communis seu prouerbialis loquendi modus non esset: quòd si verùm est com E
munes tunc hominibus fuisse calceos, inferri debet etiam Christum gestasse. nam vita & conuersatio Christi in his quæ ad victum & vestitum pertinebant, communis fuit cum alijs, vt scriptura, & sacri Patres passim ostendunt, esse autem valdè nouum & singulare sine calceis tunc incedere, ex eo constat, quòd quando Dominus misit Isaiam cap. 20. ad terrendum populum, & nouum quid, ac horribile significandum, iussit eum sine calceis incedere, & in Hebræo est מנעל nahal quod calceatum significat, & est illud idem vocabulum, quod Exo. 3. quando dictum est Moysi, vt solueret calceamentum de pedibus suis, & Deuteron. 25. quando mulier tollit calceamentum de pede fratris viri sui mortui, F
nolentis eam accipere in vxorem, & Septuag. verterunt Græcè Σανδάλια. Si ergo magnum portentum erat, sine calceis incedere profectò Christus calceatus erat, qui in exterioribus vitam communem agebat. Adde quòd multa itinera Christus confecit prædicationis causa, quæ erant aspera & montuosa, & tempore hyemali & æstiuo, nec est credibile nudis incessisse pedibus, nec id decebat. Præterea, quia Ioannes Baptista vsus est calceis, qui tamen asperrimam profitebatur vitam si enim calceis vsus non esset, non dissimulassent Euangelistæ id describere, qui vsque ad zonam pelliceam, eius vestitum descripserunt. Adde discipulos, & Apostolos vsos

esse

A esse calceis, quod patet Act. 12. vbi nos legimus dictum Petro ab Angelo, calcea te caligas, legitur Græcè σανδάλια quæ vti diximus paulo ante, pro calceis vertunt in veteri testamento septuaginta interpretes; ac si dictum esset, calcea te calceos tuos, & quamuis Hieron. dicat significare Græcè caligas, tamen Euthy. & alij Græci auctores calceos significare tradunt, non quoscunque sed eos, qui non totum operiunt pedem, sed supernā partem relinquunt apertam: & in antiquissimis, & authenticis picturis, Apostolos & Christum esse depictos cum huiusmodi calceis videmus; quamuis si caligas habuit, satis ex eo colligitur etiam calceos habuisse, quis enim caligis sine calceis vtitur Aug. etiam lib. 2. de consen. Euang. cap. 30. Apostolos non integros calceos, sed sandalia gestasse affir-
B mat. idem dicit Beda Mar. 6. vbi ipse Euangelista refert Apostolos esse sandalijs calceatos; quòd si Matth. 10. iubentur ire sine calceamentis, oportet intelligere iuxta verbum Marci cum sandalijs, sed sine calceis, qui totum cooperiunt pedem. Tertull. Christianos sui temporis his vsos esse affirmat, non autem calceis, qui totum operiunt pedem, & probabile est tempore Christi horū vsum communem fuisse. Scio Hieronymum in episto. ad Eustoch. de custodia Virgin Christum calceos habuisse negare, tamen mihi propter rationes dictas contraria opinio videtur probabilior: nec sine mysterio vsus est Christus sandalijs, non autem calceis. Nam hoc calceamento eius humanitatem superius diximus significari, in qua diuinitas partim aperta, partim occulta erat: humanitatis operibus velut calceamentis eam velabat, sed diuinis miraculis manifestabat. D E

Hæc in Bethania facta sunt trans Iordanem, vbi erat Ioannes baptizans.

COMMENTARIVS.

CVM esset insigne, & admodum solenne testimonium hoc Ioannis, locus vbi factum sit describitur. Locus autem est Bethania, locus quidem trās Iordanem, vbi Ioannes ad se venientes populos baptizabat: qua etiam de causa Euangelista meminit loci, vt testimonium hoc omnibus publicum fuisse ostenderet. Locus enim ille erat publicus, vbi erat Iordanis transitus.

C

ANNOTATIO 66.

An sit legē dum Bethania, an verò cū alijs Bethabara.

ORIGE. tom 2. asserit omnia antiqua exemplaria habere Bethaniam, tamen esse mendosum locum, legendumque Bethabaram. Chrysostom. hom. 16. idem notat, dicens Bethaniam non esse trans Iordanem, sed propè Hierusalem quindecim distantem stadijs, at Bethabaram Vrbem esse trans Iordanē; hæc erat in tribu Beniamin, cuius sit mētio Iosu. 18. Hierony. lib. de locis Hebraicis. habet Bethabaram esse sitā trās Iordanem, vbi Ioannes Baptista baptizabat, & Christus ab eo baptizatus est, referts que tempore suo eos, qui baptizari volebant, religionis causa eo in loco baptismum suscipere, hæc sententia confirmatur ex antiquis scriptoribus, qui vnam tantum Bethaniam, & eam propè Hierusalem commemorant. Epiph. hær. 51. legit in Bethabara; dicit tamen in alijs exemplaribus legi in Bethania. Moderni sequuntur hanc sententiam, & legendum existimant non Bethaniam, sed Bethabaram, & aliqui eorum notant Iudæos reuertentes de Ægypto hac via & loco transisse Iordanem, in quo mysterium est aduertendum. Vbi enim consecratus est baptismus noster, eo loci siccis pedibus hinc inde aquis consistentibus transierunt mirabiliter Iudæi, no- F

strum

A strum in hoc figurantes baptismū. Alijs modernis hoc non placet, sed duas affirmant Bethanias, vnam propè Hierusalem: alteram, quæ sit trans Iordanem, sed opinio nullo solido consistit fundamento. Certum enim est, non esse nisi vnicam Bethaniam, sicut certum etiam est, Bethabaram esse locum, vbi Ioannes baptizabat, quæ erat trans Iordanē, & propè fluuium, quo loco erat transitus ipsius fluuij. Non est tamen parui faciendum, quod etiam antiqui Doctores confitentur, omnia exemplaria habere Betaniam tam Græca, quam Latina: & ita legit Cyril. nec mihi credibile, aut probabile videtur, mendosum esse locum, qui tanta antiquitate & tot exemplariū conformitate receptus est: vt igitur ab hac antiquitate & communitate non re-
B cedamus, & ex alia etiam parte non fingamus nec multiplicemus loca, quæ non sunt, dico esse legendum Bethaniam; tamen hæc Bethania non est illa, quæ est propè Hierusalem, sed est eadem, quæ Bethabara, tota obscuritas ex Græco, & Latino sermone procedit, quæ non semper eam literarum distinctionē habet, quæ est apud Hebræos. Bethania, quæ est propè Hierusalem scribitur cum ע ain, at Bethania hæc scribitur cum א aleph, & significat idem, quod domus nauis, idest, locus vbi nauicula est, qua

Idē est hoc loco Bethania & Bethabara.

transitur flumen, quod idem est, ac Bethabara, idest domus transitus: nisi velis Bethaniam significare illum locum, vbi propè fluuium erat nauis, & nauta habitabat, prout fieri solet, quæ erat propè Bethabaram vrbem, & vocabatur Bethania cum א idest, domus nauis, Latinè autem & Grecè, ex defectu literarum vtramque scribunt cum alpha, & inde ambiguitas processit. Simile quid habetur Matth. 1. vbi dicitur, genuit Ieconiam Ieconias autem genuit: idem videtur vterque Ioconias Latinè, & Græcè, tamen notat ibi Hieronymus esse distinctos, & in Hebræo distinctis scribi literis, vnum cum ק & ם in vltimo; alterum cum ה & ן ita nunc in præsenti accidit, & Euangelista voluit non Be-
thabaram, sed locum ipsum immediatū, E & proprium describere, vbi gesta sunt hæc: erat enim extra vrbem in loco illo Iordani proximo, vbi erat domus nauiculæ transitus, & puto esse hunc legitimum sensum & lectionem. Nec obstat, quod posset aliquis obijcere, apud Hebræos אני ani non significare nisi nauem magnam & maritimam, quia re uera non ita est: nam etiam paruam, & fluuialem significat. Isai. 33. Non transibit per eam nauis remigum, vbi paraphrasis Chaldea exponit, nauim piscatoriam, & de tali ibi est sermo.

Altera die vidit Ioannes Iesum venientem ad se, & ait.

COMMENTARIVS.

TERTIVM testimonium Ioannis refert Euangelista, cuius tres annotat circunstantias, duas expressè, vnam tacitè: quæ tacitè insinuatur, est, Ioannem sponte, & non interrogatum hoc perhibuisse testimonium, in quo à præcedenti differt, quòd à legatis Iudæorum interrogatus illud perhibuit; circunstantia vna de expressis est tempus, quando hoc testimonium redditum est. [Altera, inquit, die] Græcè magis exprimitur significatio ἐπαύριον quasi postridie, die sequenti post diem, quo præcedens perhibuit testimoniū. Altera circunstantia est, tunc Dominum venisse ad Ioannem, quem Ioannes videns, testimonium perhibet de illo. Græcè in præsenti est, [videt;] Venit autem Dominus ad Ioannem, adhuc in loco, vbi solebat baptizare, manentē. Venit autem, vt occasionem perhibendi testimoniū hoc Ioanni offerret, quod quidem post baptismum susceptum, & eius à deserto regressum factum est.

ANNO-

A

ANNOTATIO 67.

Per diem alterũ, sequentem diem significari hoc loco.

NONNVLLI illud, quod dicitur,[altera die, amplè dictum intelligunt vt significetur die quodã post præcedens testimonium factum; quia illud ante baptismum, quod autem modo narratur post baptismum factum esse existimant: vnde inter hoc, & illud testimonium multi dies intercesserunt: nã vt habetur Marc. 1. Statim à baptismo ductus est in desertum, vbi per dies quadraginta mansit, hoc quidem dici probabiliter potest; sed multò probabilius est etiam, post baptismum superius testimonium perhibuisse ante regressum à deserto; absens erat Christus, quando Ioannes legatis Iudæorum respõdit: erat enim in deserto, quò se post baptismum receperat; inde autem reuersus ad Ioannem venit, tuncque hoc redditum est testimonium; & sic in sua propria significatione vox interpretanda est, [altera die,] nempè à die, quando superius testimonium est perhibitum, in his enim quorum ratio certa statui non potest securius verborum proprietas conseruatur, à qua non est recedendum, nisi graui ratione in contrarium vrgente, quæ in hac re non reperitur. B

Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi.

B

COMMENTARIVS.

B

Quare Ioannes agnum Dei, Christum appellet.

BAPTIZARAT Ioannes Christum; ne autem, vt cæteris, baptismum ei esse collatum populus existimaret, testimonio hoc eam omnino tollit suspicionem, cum mundi peccata eum tollere testetur. Vox, [ecce,] determinatam & distinctam indicat personam, de qua perhibet testimonium: quasi diceret, sæpè vobis dixi, post me venit, medius vestrum stat, &c. nunc, quis sit iste, vobis digito demonstro, [ecce,] his verbis insinuat Ioannes Christum sua morte mundum à peccato liberaturum, agnum enim vocans, sacrificium mortis eius prænunciauit, vt rectè Origen. homil. 24. in Numer. & Chrysost. homil. 37. in Matth. dixerunt: estque cum articulo, ecce agnus ille, cuius vnius sacrificio mundus à peccato purgatur. Agnum etiam illum dicens, insinuat Christum figuratum in lege, agni enim sanguine aspersi sunt postes Iudæorum in Ægypto, ne ab Angelo percutiente paruulorum occiderentur. Agnus etiam Paschalis quotannis magna pompa offerebatur. Agnus insuper singulis diebus, mane, & vespere in templo
C sacrificabatur. Agnum prætereà illum appellans, eum esse, quem Prophetæ prædixerunt, insinuat: Isai. 53. Tanquam agnus coram tondente se obmutuit, & Ierem. 11. Ego tanquam agnus mansuetus, qui portatur ad victimam: quasi diceret, ecce agnus ille in lege figuratus, & à Prophetis præsignificatus. Agnum illum tandem vocans, eius innocentiam, & candorem significat, qui nullius peccati maculam habens, mundi maculas abluit. Hebr. 7. Talis enim decebat, vt nobis esset Pontifex, sanctus, innocens, impollutus, segregatus à peccatoribus. Græcè semel legitur, [ecce,] in principio. [Ecce Agnus ille tollens peccatum mundi,] mundi peccata tollere dicitur; quia sanguine ipsius nostrorum peccatorum maculæ deletæ & mundatæ sunt, sicut medicamento adhibito tolluntur morbi. Dum autem [mundi peccatum] dicit, non Iudæorum tantùm: sed omnium hominum peccata significantur auferri, iuxta illud 1. Ioan. 2. Ipse est propitiatio pro peccatis nostris, non pro nostris tantùm, sed pro totius mundi. Quòd autem in singulari dicitur, [peccatum,] non minuit significationem F

A ficationem ſed potius auget: nam tota ſpecies rei ſignificatæ ſingulari numero exprimitur: ſicut quando dicimus, lactuca frigida eſt, non hanc, aut illam ſed totam ſpeciem ſignificamus: dicens autem: ecce Agnus ille tollens peccatum mundi, tacitè inſinuat ſacrificiorum omnium antiquorum inſufficientiam, & inefficaciam, quæ peccata tollere non valebant, hic agnus eſt, qui verè tollit: quibus verbis Chriſtum ſua morte totius mundi redemptorem eſſe prædicat, ſicut figuratum in lege, & per prophetas prædictum erat. D

ANNOTATIO 68.

Diuerſæ huius loci lectiones nihil minuūt de veritate ſenſus.

DVBIVM non eſt, Græca exemplaria varia fuiſſe: nam Chryſoſt. hom. 16. legit in plurali peccata: Theophyl. autem in ſingulari. Augu. lib. 12. cont. Fauſt. cap 30. & Ambro. lib. 3. de fide, cap. 5. legunt in ſingulari. Origen. vero hom. 24. in Num. legit in plurali. Cypri. lib. de duplici marty. legit in ſin-B gulari. tamen lib. 2. cont. Iud. cap. 15. & lib. de baptiſmo legit in plurali. hæc varietas nihil mutat de ſenſu. Chriſti paſſio medicina fuit, & propitiatio ſufficiētiſſima ad mundi tollenda peccata, quorum autem nō tollentur, ipſorum eſt defectus, qui ſibi non applicant medicinā; nec enim virtus medicamēti minor eſt, ſi non applicata infirmo morbum non tollit. verbum [tollit ſeu tollens,] quod in præſenti eſt perpetuam virtutē Chriſti vſque in mundi finem tollentis peccata ſignificat, vt ait Orige. in hoc loco nam præſentis verbi tempore perpetuas rerum naturas, & indefficientes earum virtutes, exprimimus, vt cùm dicimus, ignis calefacit, aqua humectat, rheu-C barbarum purgat choleram, quod adnotauit Chryſoſt. hom. 17. in Ioan. quanquam & aliam eſſe cauſam exiſtimo, nēpe vt aduentum Chriſti ad redemptionem mundi, in ipſius ſanguine adeſſe inſinuaret: quaſi diceret: ecce, Agnus eſt iam præſens, qui venit ad mundi peccata tollenda: ſi enim diceret, tollet de futuro, non exprimeret hoc ne, an futuro aduentu id eſſet facturus. Quare autem Agnus dictus ſit, explicuimus in commentario. Adde quod Clem. Alex. lib. 1. pædagogo. c. 5. annotauit, agnum eſſe dictum, vt ſignificet Chriſtum in omnibus aſſimilatum nobis, qui etiam infans & puer factus eſt: pueros enim agnos vocamus. Verba Clem. hæc ſunt. Quoniā ſcriptura pueros & infantes agnos vocat, Deum, qui eſt Verbum, qui propter nos homo factus eſt, qui nobis in oībus aſſimilari volebat, vocauit agnū Dei, Filium Dei, infantem patris: hæc Clem. In hac expoſitione illud placet, agnum dici Dei, vt ſignificetur Filius notat: ſicut Gene. 49. Catulus leonis dicitur, vt Filius ſignificetur Dei, quod multi antiqui aduerterunt: ita hic, non ouē, non bouem, ſed agnum vocat, vt hominē hunc Filium Dei, non Patrem, non Spiritum ſanctum inſinuet. Illud autem verbum (infantem Patris) latinè impropriè dicitur: æqualis enim Patri non rectè dicitur infans Patris, vt Deus eſt. F

Quare Ioannes vtus ſit verbo, tollit, in præſenti tempore.

Quare Chriſtus dictus ſit agnus ex Clē. Alex. E

Hic eſt de quo dixi, poſt me venit vir, qui ante me factus eſt, quia prior me erat.

COMMENTARIVS.

QVAE de abſente Chriſto prius Phariſæis, & ante etiam dixerat turbis, applicat Chriſto præſenti, [hic eſt inquit, de quo dixi, qui venit poſt me, &c] Hæc ſuperius ſunt expoſita, hoc in loco additum eſt nomen, [poſt me venit vir,] quia, vt homo, poſt Ioannem natus eſt, ſiue quia, vt homo prædicauit, & apparuit mundo poſt Ioannem. magnam habet illa vox [vir] energiam. non enim tantùm propter humanam naturam, & ſexus ſignificationem

A ficationem, & magnam perfectionem Christi hominis posita est, sed simul B etiam propter prophetias multas in quibus Christus vir prędictus est. Iere. 3. Ego vir vester, & assumam vos. Iere. 31. Mulier circundabit virum. Zach. 6. Ecce vir oriens nomen eius. Isa. 53. Virum dolorum, & scientem infirmitatem, & similia loca: ob id Euangelistæ etiam, & Apostoli ipsum vocarunt virum. Luc. 24. Qui fuit vir propheta. Act. 2. Iesum Nazarenum, virum approbatum. Fuit autē prædictus vir, quia futurus sponsus Ecclesiæ. 2. Cor. 11. Despondi vos vni viro: sic nunc vir dicitur venisse. Cypria. lib. 2. cont. Iudæ. c. 19. legit, homo, qui post me veniens homo, sed rectior est nostra interpretatio.

Christus in scripturis vir appellatur.

ANNOTATIO 69.

Quare Baptista hoc loco virum appellauerit Christū.

AMBRO. lib. 3. de fid. c. 5. laborat multùm contra Arrian. in reddenda ratione, cur modo vocetur vir, & paulò superius in similibus verbis non dictum sit, nisi: qui post me venturus est: B respondet id factum, quia illic iam dictum erat, Verbum caro factum est, & ex præcedētibus de incarnato Verbo dici: [post me venit,] constabat: at quia in præsenti nō id præcesserat, vt de Verbo ratione carnis dictum esse, [post me venit,] intelligeretur, adiuncta est vox hęc [vir,] sed responsio non satis facit, nam si hæc verba essent Euangelistæ, rectè id responderetur, at sunt Baptistæ, & vt talia recitantur ab Euangelista: quando autem dicta sunt à Baptista absolutè dicta sunt, & non præcessit verbum illud, Verbum caro factum est, hæc enim quæ dicit Ambro. ad contextum narrationis pertinent, nisi velit à Baptista semper B adiunctā esse vocem illam, sed ab Euangelista semel omissam, semel appositam ob prædictam causam. Sed siue apponatur, siue non, nihil ex hoc loco habent Arriani contra nos, imò ipsi conuincuntur verbo illo, [quia prior me erat.] quo eius diuinitas manifestatur.

Et ego nesciebam eum, sed vt manifestetur in Israel, propterea veni ego in aqua baptizans.

COMMENTARIVS.

C NE quis forsan obijceret Ioanni, quomodo illum, quem ostenderat, Christum esse sciret, quave ratione de eo tantùm testimonium perhiberet F totius rei seriem; & quo gesta sit modo, enarrat, [ego, inquit, nesciebam eū,] nempe à principio, quando eram in deserto, & nondum aliquem baptizaueram. Propterea autem veni baptizare, vt ille manifestaretur populo, meus enim baptismus in aqua ad hunc finem dirigebatur, vt ille populo Israel notus fieret. Non dicit, vt manifestarem eum, sed vt manifestaretur: nam non solùm testimonio Ioannis, sed voce etiam Patris, & operibus diuinitatis suæ Christus est manifestatus. Illa coniunctio, [Et,] communem facit causam cùm populo Israel: ac si diceret: etiam ego, sicut & populus Israel, nesciebamus hunc esse Christum, sed ego solus missus sum baptizare, vt manifestaretur populo. Dicit, [veni in aqua baptizans:] ac si diceret, non ego veni, vt peccata meo baptismo tollerem, sed vt ipsum tollentem peccata, meo baptismo notum facerem, prudenter dicit [nesciebam eum:] sicut etiam prudentissimè Deus Ioannem testimonium perhibiturum Christo, vitam egisse solitariam, & remotam ab omni humana conuersatione disposuit; ne quis humano affectui testimonium hoc tribueret, maximè quia Christus illi secundum

carnem

A carnem coniunctus erat: propterea dicit, & repetit iterum, [nesciebam eũ,] B ideſt, ego nec noueram eum, ne me humanò affectu ductum eſſe exiſtimetis. Quando dicit Ioannes, [neſciebam eum,] non omnimodam ignorationem ſignificat: ſciebat enim Chriſtum eſſe natum, & inter homines degere: in vtero enim exiſtens agnouerat, quòd quidem etiam in his verbis inſinuatur: ſi enim venit baptizare, vt Chriſtus manifeſtaretur in Iſrael, ſciebat ergo Chriſtum iam adeſſe, ſed ſignificat ignorationem determinatam, ſicut ſcimus eſſe Regem, antequam videamus, tamen cum nondum vidimus, dicimur neſcire, quia quis ſit, determinatè & diſtinctè non nouimus, ſicut quando 1. Reg. 16. miſſus eſt Samuel à Deo ad vngendum in Regem vnum ex filijs Iſai. ſciebat quidem vnum eorum vngendum, tamen neſciebat quis eſſet illorum, donec à Deo ſignum accepit; ita & Ioannes, quando egreſſus eſt de deſerto, & baptizare incepit, ſciebat Chriſtum eſſe inter homines, ſciebat ſe venire, vt per baptiſmum ſuum Chriſtum manifeſtaret; tamen tunc neſciebat, quis eſſet in particulari: hinc factum eſt, vt antequam Chriſtum in particulari agnoſceret, quia ipſum iam veniſſe, & ipſummet ſuo baptiſmo notum futurum nouerat, ſæpe de ipſo teſtimonium perhibuerit, dicendo, qui poſt me venit, ſeu venturus eſt, &c. & attende, quando dicitur, [neſciebam eum,] reſtringendum hoc eſt, nempè tunc quando baptizare primum venit: poſtea enim nouit, etiã ante ſignum à Deo datum. Percontabitur aliquis, qua ratione ſuo baptiſmo dicitur Ioannes manifeſtaſſe Chriſtum? Reſpondeo quadrupliciter id accidiſſe. Vno modo, quia Chriſtus, dum à Ioanne baptizatur, manifeſtatur à Patre; hic eſt Filius meus. Altero modo, vt nouitate baptiſmi Ioannis Iudæi commoti tempus aduentus imminens Chriſti, & aquam iam illam adeſſe, qua iuxta Ezech. 36. mundandi erant ab omnibus inquinamentis, & peccatis ſuis, intelligerent. Tertio vt populus per pœnitentiam in baptiſmo prædicatam diſponeretur, vt remoto impedimento peccatorum, Chriſtum faciliùs, annunciatum reciperet. Quarto, Chryſoſt. hom. 16. vt ratione baptiſmi maior fieret concurſus ad Ioannẽ, & hac ratione eius teſtimoniũ eſſet manifeſtius.

Quatuor modis baptiſmo Ioã. nis, manifeſtatus eſt Chriſtus.

C **Et teſtimonium perhibuit Ioánnes, dicens, quia vidi ſpiritum deſcendentem, quaſi columbam de cęlo, & manſit ſuper eum.** F

PROSEQVITVR Ioannes ſuam narrationem; neſciebam, inquit, eũ; veni tamen baptizare, vt is manifeſtaretur populo; in baptiſmo autem [vidi Spiritum deſcendentem, quaſi columbam de cœlo, & manſit ſuper eũ,] neſciebam ego primò eum, poſteà miſſus ſum baptizare, vt meo baptiſmo notus fieret, tandem vidi ſuper eum ſpiritum deſcendentem in ſpecie columbæ. Obſcurum faciunt hunc contextum verba Euangeliſtæ interpoſita [& teſtimonium perhibuit,] eſt tamen hebraiſmus, mutans perſonas in vnico cõtextu, ita legimus Marc. 4. aliud, inquit, cecidit in terram bonam, & dabat fructum, &c. poſtea adiunxit, & dicebat, qui habet aures audiẽdi, audiat. ſenſus tamen idem eſt; periode ac ſi non mutata perſona diceret, vt manifeſtaretur in Iſrael, ego veni in aqua baptizans, & vidi ſpiritum deſcendentem, &c. hũc deſcenſum ſpiritus in ſpecie columbæ vidit Ioannes, quando Chriſtum baptizauit, vt conſtat ex Matth. 3.

A D

Et ego nesciebam eum, sed qui misit me baptizare in aqua, ille mihi dixit, super quem videris spiritum descendentem, & manentem super eum, hic est, qui baptizat in Spiritu sancto.

POsset aliquis obijcere, vidisti quidem spiritum descendentem in specie columbæ super eum, sed vnde habes illud esse signum Christi, qui venturus erat, vt tu testimonium de eo perhibeas? respondet Ioannes, & complet totam suam enarrationem, [ego nesciebam eum,] id est, quando ego veni baptizare, nesciebam; Deus autem qui misit me, hoc tunc mihi signum dedit, [super quem (inquit) videris spiritum descendentem, & manentem] scito illum esse, qui baptizabit in Spiritu sancto, non in aqua tantum, vt tu:, idest, illum esse Christum & Messiam, qui manifestandus est populo, non igitur extra rem dixi vobis me vidisse Spiritum descendentem vt columbam, & manentem super eum; quia hoc est signum à Deo mihi datum, vt eum distinctè, & determinatè agnoscerem, & populo manifestarem: Attende verba; [qui misit (inquit) me baptizare, ille mihi dixit:] quasi diceret; si meo baptismo datis fidem, & eum recepistis tanquam à Deo, sciatis illum eundem, a quo missus sum baptizare, mihi hoc signum dedisse: si creditis baptismo, vt credidistis, credite signo dato ab eodem: si creditis mihi baptizanti, credite mihi testificanti. Quia autem turbis prius dixerat venturum eum, qui baptizaret eos in Spiritu sancto, de Christo loquens, ob id dicit nunc, ille est, qui baptizabit in Spiritu sancto.

B E

Et ego vidi, & testimonium perhibui, quia hic est filius Dei.

SIcut mihi à Deo prædictum, ita impletum est: vidi enim signum, & ideo testimonium perhibui, hunc esse filium Dei, & verum Christum: non dicit, vidi, & agnoui, sed vidi, & testimonium perhibui, quia signum hoc non ad cognitionem propriam Ioanni, sed vt eum populo manifestaret præcipuè datum est. Filium Dei Christum appellat, quia Patris voce in baptismo, filius Dei vocatus est.

C F

ANNOTATIO 70.

An columba quæ supra Christũ descẽdit vera columba fuerit.

SPiritus in sua substantia nec descendit, quia vbique est, neque visus est à Ioanne, quia oculo corporeo videri non potest, sed descendere dicitur ratione signi, quia columba signum erat Spiritus sancti, & hæc descendebat; & eadem ratione visus dicitur, sicut olim Deus videri à Prophetis dictus est ratione imaginum & figurarum, quæ Deum repræsentabant: est enim metonymia, per quam signum pro signato in locutione vsurpatur. Columbam autem, quæ signum fuit Spiritus sancti, veram & realem fuisse, oculis corporeis obiectam, tunc de nouo à Deo factam, vt inseruiret creatori: nõ tamen à Spiritusancto assumptam in vnitatem personæ, sicut assumpta fuit à Verbo caro, & propterea non dici Spiritum sanctum columbam, sicuti affirmamus, Verbum esse hominem, docet Aug. lib. 2. de Trinit. cap 6 & de veritate columbæ apertius in lib. de agone Christi. cap. 22.

A cum enim signum esset Spiritus sancti, debuit esse res vera, & existens, idem docet Chrysostomus homil. 12. super Matth. & hom. 4. in Acta: addens dictum esse, quasi columbam, non quod columba vera non esset, sed ne Spiritus columba esse crederetur: ob id Spiritus quasi columba descendisse dictus est. Mihi non veram columbam, & viuum animal, sed figuram columbę fuisse probabiliter dici posse videtur: sicut & quando in veteri testamento Deus sub humana figura apparebat, non verus homo ille erat, nec etiam aliæ figuræ olim exhibitæ: nec propterea falsum erat, quod significabatur, ad significationem enim satis est vera & realis repræsētatio, erat enim ibi verum corpus, B & vera figura columbæ, non est autem necessaria ipsa substantia columbæ Non nego oppositam sententiam esse valde probabilem. Cur autem Spiritus sub specie columbæ apparuerit, rectè docet Gregorius Nazian. orat. in sancta lumina; vt columba, inquit, olim ad arcam reuersa corporei diluuij sedati nuntium attulit: eodem modo Spiritus sanctus in columbæ specie apparens repressum esse diluuium spirituale indicat. hæc Greg. idem Ambr. serm. 21. Cauendum verò est a tribus hæresibus, quæ huic columbæ apparitioni nituntur. Prima est antiqua asserētium Iesum, & Christum duos esse non vnum, sed Iesum purum hominem natum ex Ioseph & Maria, Christum autem esse spiritum Dei multo ante existētem, C & hunc Christum tempore baptismi descendisse in specie huius columbæ in Iesum, manifestasseque ei patrem incognitum prius, & per illum alijs, & operatum esse in eo miracula, quę facta funtjat tempore passionis auolasse iterum & solum Iesum passum esse, & resurrexisse. Hæc hæresis fuit Cherinti, vt refert Epipha. hæres. 28. & Irenæus lib. 1 cap. 25. & eadem ferè fuit Ebion. vt refert idem Epiphan. hæres. 30. Altera hæresis fuit Arrianorum, vt refert Cyril. lib. 2. in Ioan. cap. 3. hi affirmabant filium Dei incarnatum, & factū hominem, negabant tamen eum patri consubstantialem, ideoque dicebant in hoc descensu accepisse nouam à Spiritu sancto perfectionem, etiam secundùm naturam diuinam, contra quam

Probabile est, columbam non veram, sed tantū apparentem fuisse.

Quare Spiritus sanctus sub specie columbæ apparuerit.

Hæreses tres vitandæ.

D hæresim disputat Athanas. orat. 2. contra Arrian. ostendens sanctificationem non esse factam in Christo secundum diuinam, sed secundum humanam naturam, quod etiam hic Cyrill. ostendit. Contra primam hæresim possent quamplurima adduci, tamen locus Ioannis sufficiat, qui manifestè illos errores conuincit. Nam iam Verbum caro factum erat, cum Ioannes de eo protulit testimonium, & antequam columba descenderet, dixerat, Qui post me venit, ante me factus est, quia prior me erat. Tertia hæresis est eorum, qui nostro hoc tempore exemplo columbæ putant se argumentorum efficaciam euacuasse, quibus nos veritatem sacræ Eucharistiæ, & præsentiam Christi contra eos irrefragabiliter probamus, dicunt enim; E ecce Spiritus sanctus vbique est, nec moueri potest, tamen quia columba est signum eius, dicitur descendere, & videri, sic corpus Christi est in pane, vt in signo, & ratione signi dicitur manducari. Quamuis multis ista inepta similitudo refelli posset, tamen quia alienum esset à nostro instituto in hoc multum vagari, suis verbis tantùm, & suomet exemplo, illos conuincamus. Si Spiritus sanctus, qui vbique est, non esset præsens in columba illa, nec descendere, nec videri diceretur: ergo si Christi corpus manducari dicitur, & tangi in specie panis, necesse est, vt præsens sit in pane illo, alioquin cibus nec esse posset, nec dici.

ANNOTATIO 71.

F DOctores sacri cautè legendi sunt, dū versant & exponunt vnctionem illam, de qua Dauid Psalm. 44. loquitur, dicens: Propterea vnxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ, quod de Christo domino dictum est (ab hac enim mirabili vnctione Christus & Messias dictus est) docent hanc vnctionem factā in baptismo, quando Spiritus sanctus super eum descendit, ita sentiunt Athan. orat. 2. contra Arrian. vbi hanc Psalmi prophetiam impletam in baptismo dicit, & Hilar. lib. 11. de Trinit. Hieron. Isai. 61. vbi citat sententiam affirmantiū prædictionem illius vnctionis complendam in mundi occasu, quod videtur sensisse Orig. lib. 1. contra Celsum, tamen ipse Hieron. tenet impletam

Cautè legēdi patres explicantes tempus quo Christi humanitas vncta fuit à Deo.

esse

A esse in baptismo, quando Spiritus sanctus descendit in specie columbæ, & probat: quia Luc. 4 postquam est baptizatus ingressus dicitur synagogam, & legens illud Isai. 61. Spiritus domini super me, eo quòd vnxit me, dixit: hodie impleta est hæc prophetia, quæ tamen eadem videtur cum illa prophetia Psalm. Cæterum Damasce. lib. 4. de fide, cap. 6. tenet hanc vnctionem factam in ipsa incarnatione, túcque vnctam esse humanitatem illam diuinitate, tunc impletam omni gratia Spiritus sancti, & denique completam prophetiam Psalmi. Idem tenet Gregor. epist. 61. lib. 9. dicens, concipi de Spiritu sancto esse illud vngi, de quo Psal. loquitur. August. etiam lib. quæst. nou. & veter. testam. cap. 49. tenet in incarnatione vnctum esse, vnde rectè dicit Damasc. loco citato in incarnatione sua fuisse Messiā & Christum, idest, vnctum. Ista sententia vera est, & tenenda, nam omnis gratia & virtus illi communicata humanitati, ex vnione verbi emanauit, nullumq; accreuit postea illi donum scientiæ, aut gratiæ infusæ; sed à principio incarnationis habuit Spiritum sanctum secum manentem. Sacri autem isti Doctores sic interpretandi sunt, vt vnctionem factā in baptismo, idest, declaratam, & ab eo tempore exerceri, cœptam, significent; Spiritus sanctus enim suo aduentu declarauit vnctionem antiquam, & exercendam per doctrinæ, & miraculorum manifestationem, in qua

Dominus Christus in incarnatione vnctus fuit.

B

C vnctione errant Iudæi putantes dici non posse Christum, sine vnctione sensibili, quorum errorem conuincit Hieronymus Isai. 61. probans Christos dici in scriptura ob vnctionem spiritualem, hac etiam ratione intelligēdi sunt Doctores expendentes illud verbum [manentem super eum.] Hierony. enim Ezech. 35. exponit, dici manētem spiritum super Christum, quia nunquam ab eo recedit, sed omnia opera spiritus habet, quādo vult, & quomodo vult, non sic in Prophetis, quia ad tempus recedere solebat spiritus, nec semper intelligentiam prophetiæ habebant. Amb. lib. de Arca & Noe cap. 3. dicit: Spiritum ideo dici manentem in Christo, quia nūquam ab illo, sicut à nobis interdum propter peccata recedit. Greg. lib. 2. moral. cap. 28. & 29. idem cum Hierony. sentit, exponit enim de iustis, seu fidelibus, quibus aliquando Spiritus datur, & dantur etiam gratiæ quas gratis data dicimus: vt prophetare, miracula facere, & alia huiusmodi, in quibus non manet, quia non quoties volunt, talia opera faciunt, sed ad tempus pro vtilitate aliorū. Obijcit sibi Gregor. illud Ioan. 14 apud vos manebit, & in vobis erit, & respondet spiritum manere quidem in fidelibus, tamē non sicut in Christo, tum quia in Christo manet semper, & ab eo non seiungitur, quia ab illo semper procedit, tum etiam quia in eo manet quantum ad omnia dona, & opera gratiarum plenissimè, quæ duo nemini conueniūt; & hanc commorationem spiritus dicit datam in signum Ioāni, vt Christum cognosceret.

Quid sit Spiritum sanctum manere sup Christum.

D

E Omnia hæc mihi videntur intelligi debere, quātum ad significationem, vt hæc columbæ commoratio significaret Spiritum sanctum esse in Christo permanentem, non autem quòd de nouo tunc descenderet inuisibiliter, quantum ad aliquod donum, sed solùm in signum, sicut quando a patre dictum est, Hic est filius meus, non tunc filius factus est, vt impiè intelligebat Faustus, referente August. lib. 23. cont. eundem, cap. 3. sed quòd iam erat, tunc significatum est, sic in descensu isto dicimus significatum esse, quod iam erat; columbaque manens est data Ioanni in signum, non ipsa inuisibilis permanentia, hæc enim signum non erat, cum videri non posset.

F Dubitare posset aliquis an columba hæc non tantum a Ioanne, sed etiam a Iudæis visa sit; quia Matth. 3 dicitur; Aperti sunt cœli, & vidit spiritum, vbi nihil de alijs, sed de solo Ioanne narrat Euangelista. Chrysost. hom. 16. refert aliquos affirmasse, visam esse columbam soli Ioanni, & paucis cum eo bonis & iustis. Sed cōtrarium tenet ipse, & verè sentiendum est, visam esse illis omnibus, qui tūc aderant, siue bonis, siue malis, sicut & vox patris, hic est filius meus, ab omnibus etiam fuit audita. Quamuis Hilar. lib. 9. Trinit. solùm Ioannem audisse affirmet; quia nō solum fuit hoc factum in signum Ioanni, sed vt etiam Christus alijs manifestaretur. Si enim propter solū Ioannem esset, non erat necessarium, vt superadderetur

An columba ab omnibus qui aderāt, visa fuerit.

A cum enim signum esset Spiritus sancti, debuit esse res vera, & existens, idem docet Chrysostomus homil. 12. super Matth. & hom. 4. in Acta: addens dictum esse, quasi columbam, non quod columba vera non esset, sed ne Spiritus columba esse crederetur: ob id Spiritus quasi columba descendisse dictus est. Mihi non veram columbam, & viuum animal, sed figuram columbæ fuisse probabiliter dici posse videtur: sicut & quando in veteri testamento Deus sub humana figura apparebat, non verus homo ille erat, nec etiam aliæ figuræ olim exhibitæ: nec propterea falsum erat, quod significabatur, ad significationem enim satis est vera & realis repræsētatio, erat enim ibi verum corpus, B & vera figura columbæ, non est autem necessaria ipsa substantia columbæ Non nego oppositam sententiam esse valde probabilem. Cur autem Spiritus sub specie columbæ apparuerit, rectè docet Gregorius Nazian. orat. in sancta lumina; vt columba, inquit, olim ad arcam reuersa corporei diluuij sedati nuntium attulit: eodem modo Spiritus sanctus in columbæ specie apparens repressum esse diluuium spirituale indicat. hæc Greg. idem Ambr. serm. 11. Cauendum verò est a tribus hæresibus, quæ huic columbæ apparitioni nituntur. Prima est antiqua asserētium Iesum, & Christum duos esse non vnum, sed Iesum purum hominem natum ex Ioseph & Maria, Christum autem esse spiritum Dei multo ante existētem, C & hunc Christum tempore baptismi descendisse in specie huius columbæ in Iesum, manifestasseque ei patrem incognitum prius, & per illum alijs, & operatum esse in eo miracula, quę facta funtjat tempore passionis auolasse iterum & solum Iesum passum esse, & resurrexisse. Hæc hæresis fuit Cherinti, vt refert Epipha. hæres. 28. & Irenæus lib. 1 cap. 25. & eadem ferè fuit Ebion. vt refert idem Epiphan. hæres. 30. Altera hæresis fuit Arrianorum, vt refert Cyril. lib 2. in Ioan. cap. 3. hi affirmabant filium Dei incarnatum, & factū hominem, negabant tamen eum patri consubstantialem, ideoque dicebant in hoc descensu accepisse nouam à Spiritu sancto perfectionem, etiam secundùm naturam diuinam, contra quam

Probabile est, columbam non veram, sed tantū apparentem fuisse.

Quare Spiritus sanctus sub specie columbæ apparuerit.

Hæreses tres vitandæ.

hæresim disputat Athanas. orat. 2. contra D Arrian. ostendens sanctificationem non esse factam in Christo secundum diuinam, sed secundum humanam naturam, quod etiam hic Cyrill. ostendit. Contra primam hæresim possent quamplurima adduci, tamen locus Ioannis sufficiat, qui manifestè illos errores conuincit. Nam iam Verbum caro factum erat, cum Ioannes de eo protulit testimonium, & antequam columba descenderet, dixerat, Qui post me venit, ante me factus est, quia prior me erat. Tertia hæresis est eorum, qui nostro hoc tempore exemplo columbæ putant se argumentorum efficaciam euasisse, quibus nos veritatem sacræ Eucharistiæ, & præsentiam Christi contra eos irrefragabiliter probamus, dicunt E enim; ecce Spiritus sanctus vbique est, nec moueri potest, tamen quia columba est signum eius, dicitur descendere, & videri, sic corpus Christi est in pane, vt in signo, & ratione signi dicitur manducari. Quamuis multis ista inepta similitudo refelli posset, tamen quia alienum esset à nostro instituto in hoc multum vagari, suis verbis tantùm, & suomet exemplo, illos conuincamus. Si Spiritus sanctus, qui vbique est, non esset præsens in columba illa, nec descendere, nec videri diceretur: ergo si Christi corpus manducari dicitur, & tangi in specie panis, necesse est, vt præsens sit in pane illo, alioquin cibus nec esse posset, nec dici.

ANNOTATIO 71.

F DOctores sacri cautè legendi sunt, dū versant & exponunt vnctionem illam, de qua Dauid Psalm. 44. loquitur, dicens: Propterea vnxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ, quod de Christo domino dictum est (ab hac enim mirabili vnctione Christus & Messias dictus est) docent hanc vnctionem factā in baptismo, quando Spiritus sanctus super eum descendit, ita sentiunt Athan. orat. 2. contra Arrian. vbi hanc Psalmi prophetiam impletam in baptismo dicit, & Hilar. lib. 11. de Trinit. Hieron. Isai. 61. vbi citat sententiam affirmantiū prædictionem illius vnctionis complendam in mundi occasu, quod videtur sensisse Orig. lib. 1. contra Celsum, tamen ipse Hieron. tenet impletam

Cautè legēdi patres explicantes tempus quo Christi humanitas vncta fuit à Deo.

esse

A esse in baptismo, quando Spiritus sanctus descendit in specie columbæ, & probat: quia Luc.4 postquam est baptizatus, ingressus dicitur synagogam, & legens illud Isai.61. Spiritus domini super me, eo quòd vnxit me, dixit: hodie impleta est hæc prophetia, quæ tamen eadem videtur cum illa prophetia Psalm. Cæterum Damasce. lib.4. de fide, cap.6. tenet hanc vnctionem factam in ipsa incarnatione, túcque vnctam esse humanitatem illam diuinitate, tunc impletam omni gratia Spiritus sancti, & denique completam prophetiam Psalmi. Idem tenet Gregor. epist.61. lib.9. dicens, concipi de Spiritu sancto esse illud vngi, de quo Psal. loquitur. August. etiam lib. quæst. nou. & veter. testam. cap.49. tenet in incarnatione vnctum esse, vnde rectè dicit Damasc. loco citato in incarnatione sua fuisse Messiã & Christum, idest, vnctum. Ista sententia vera est, & tenenda, nam omnis gratia & virtus illi communicata humanitati, ex vnione verbi emanauit, nullumq; accreuit postea illi donum scientiæ, aut gratiæ infusæ; sed à principio incarnationis habuit Spiritum sanctum secum manentem. Sacri autem isti Doctores sic interpretandi sunt, vt vnctionem factã in baptismo, idest, declaratam, & ab eo tempore exerceri, cœptam, significent; Spiritus sanctus enim suo aduentu declarauit vnctionem antiquam, & exercendam per doctrinæ, & miraculorum manifestationem, in qua

Dominus Christus in incarnatione vnctus fuit.

B

C vnctione errant Iudæi putantes dici non posse Christum, sine vnctione sensibili, quorum errorem conuincit Hieronymus Isai.61. probans Christos dici in scriptura ob vnctionem spiritualem, hac etiam ratione intelligẽdi sunt Doctores expendentes illud verbum [manentem super eum.] Hierony enim Ezech.35. exponit, dici manẽtem spiritum super Christum, quia nunquam ab eo recedit, sed omnia opera spiritus habet, quãdo vult, & quomodo vult, non sic in Prophetis, quia ad tempus recedere solebat spiritus, nec semper intelligentiam prophetiæ habebant. Amb. lib. de Arca & Noe cap.3. dicit: Spiritum ideo dici manentem in Christo, quia nũquam ab illo, sicut à nobis interdum propter peccata recedit. Greg. lib 2. moral. cap.28. & 29. idem cum Hierony.

Quid sit Spiritum sanctum manere sup Christum.

sentit, exponit enim de iustis, seu fidelibus, quibus aliquando Spiritus datur, & dantur etiam gratiæ quas gratis data dicimus: vt prophetare, miracula facere, & alia huiusmodi, in quibus non manet, quia non quoties volunt, talia opera faciunt, sed ad tempus pro vtilitate aliorũ. Obijcit sibi Gregor. illud Ioan.14 apud vos manebit, & in vobis erit, & respondet spiritum manere quidem in fidelibus, tamẽ non sicut in Christo, tum quia in Christo manet semper, & ab eo non seiungitur, quia ab illo semper procedit, tum etiam quia in eo manet quantum ad omnia dona, & opera gratiarum plenissimè, quæ duo nemini conueniũt; & hanc commorationem spiritus dicit datam in signum Ioãni, vt Christum cognosceret. D

Omnia hæc mihi videntur intelligi debere, quãtum ad significationem, vt hæc columbæ commoratio significaret Spiritum sanctum esse in Christo permanentem, non autem quòd de nouo tunc descenderet inuisibiliter, quantum ad aliquod donum, sed solùm in signum, sicut quando a patre dictum est, Hic est filius meus, non tunc filius factus est, vt impiè intelligebat Faustus, referente August. lib.23. cont. eundem, cap.3. sed quòd iam erat, tunc significatum est, sic in descensu isto dicimus significatum esse, quod iam erat; columbaque manens est data Ioanni in signum, non ipsa inuisibilis permanentia, hæc enim signum non erat, cum videri non posset. E

F Dubitare posset aliquis an columba hæc non tantum a Ioanne, sed etiam a Iudæis visa sit; quia Matth.3 dicitur; Aperti sunt cœli, & vidit spiritum, vbi nihil de alijs, sed de solo Ioanne narrat Euangelista. Chrysost. hom.16. refert aliquos affirmasse, visam esse columbam soli Ioanni, & paucis cum eo bonis & iustis. Sed cõtrarium tenet ipse, & verè sentiendum est, visam esse illis omnibus, qui tũc aderant, siue bonis, siue malis, sicut & vox patris, hic est filius meus, ab omnibus etiam fuit audita. Quamuis Hilar. lib.9. Trinit. solùm Ioannem audisse affirmet; quia nõ solum fuit hoc factum in signum Ioanni, sed vt etiam Christus alijs manifestaretur. Si enim propter solũ Ioannem esset, non erat necessarium, vt super adderetur

An columba ab omnibus qui aderãt, visa fuerit.

A vox patris, cùm sola columba in signum Ioanni fuerit promissa. Nec præterea, vt in tanto concursu hominum signum illud quod acciperet, imò quia auditũ est, hic est filius meus, ne turba Ioannem filium dici arbitraretur, (vt rectè notat Chrysost.) columba mittitur ad Christum, & aliquanto tempore manet super eum, vt inde ipsum esse filium Dei cognosceret, & non tãquam peccatorem accessisse ad baptismum arbitraretur. Quod si Euangelista de Ioanne solo refert spiritum descendentẽ vidisse, non ideo cæteros prætermisit, quod non viderint, sed solius Ioannis meminit, quia soli ipsi illud signum datum est, vt cognosceret, & manifestaret Christum, quamuis enim turba audisset, & vidisset, non tamen illum esse Christum, & verum Messiam inde cognouit.
B Ob id testimonium perhibet Ioannes, non solùm, quia vidit, sed etiam, quia sibi in signum data est columba, per quam illum esse Christum discerneret. Adde quòd non omnes Iudæi tunc aderant, nec viderant columbam, ob id hæc duo testatur Ioannes, & se vidisse, & sibi à Deo signũ hoc datũ esse, & hac ratione se nouisse determinatè Christum ipsum.

ANNOTATIO 71.

Quomodo Ioãnes Christum nescisse dicatur.

Præcipua huius loci difficultas est, quomodo dixerit Baptista, & ego nesciebam eum, &c. Significans columbam datam ei fuisse in signum quo Christum co
C gnosceret, quasi non cognouisset ante columbæ descensum. Cum tamen ex cap. 3. Matth. constet columbam non ante, sed post baptismum peractum descendisse, & Ioannem ante baptismũ cognouisse Christum; ideo enim recusauit eum baptizare, dicens: ego a te debeo baptizari. Cum ergo ante baptismum cognouerit Christum, non per columbam cognouit, siquidem illa non ante, sed post baptismũ descendit Orig. in præsenti loco responde t verbum illud [nesciebam] referendum esse ad tempus, antequam Christus in carne apparuisset: tunc enim Ioannes nesciebat eum, postquam autem in carne apparuit, nouit eum in vtero, quando beatissima Virgo sancta Elisabeth visitauit. hæc responsio non potest accommodari contextui, nam Ioannes hanc ignorationem D refert ad tempus, quo signum a Deo accepit, & missus est baptizare. Seconda responsio est eiusdem Origen. qui ad tempus postquam in carne apparuit, refert, asseritq; Ioannem nouisse quidem Christum, antequam baptizaret, esse verum Christum, & Messiam, propterea que venienti dixisse: ego a te habeo baptizari: ignorasse tamen, adhuc, an baptizaturus esset in Spiritu sancto, hoc enim intellexit postquam spiritus in specie columbæ super eum descendit, huic responsioni illud fauere videtur, quod dicitur: super quem videris spiritum descendentem, ipse est, qui baptizat in Spiritu sancto, hoc igitur est, quod Ioannes ignorabat, & signo cognouit. Sed contra eam est, quia ante baptismum, imo etiam prius, quã vidisset Christum, id ipsum sciebat, nam dicebat E turbis multo ante baptismum Matth. 3. Qui post me venturus est, fortior me est, ille vos baptizabit in Spiritu sancto: nõ igitur hoc ignorabat quando Christus venit ad ipsum: quod etiam confirmatur, quia dixit: ego a te habeo baptizari, & tu venis ad me, quæ uerba non solũ Christum, sed etiam baptismũ eius cognouisse, suoq; præstulisse probant. Ego, inquit, à te habeo baptizari, quasi diceret: tuus baptismus meo est præstãtior, quia tuus in spiritu, meus in aqua est: vnde non tu à me, sed ego a te debeo baptizari. Tertiò August. lib. 2. de consens. Euang. cap. 15. & lib. 5. de baptism. cõtra Donatist. cap. 13. respondet: ignorasse Ioannem, & ex de- F scensu spiritus cognouisse Christum, sic instituturum baptismum, vt siue per hũc, siue per illum ministraretur, semper, qui baptizat, Christus esset: propterea, siue bonus, siue malus sit minister baptizans, baptismus est idem, & æqualis efficaciæ: quia baptismus est Christi, & ipse est qui baptizat, nemini enim dedit auctoritatẽ instituendi baptismum, sed ipse instituit, & ipsius est baptismus, & hoc nesciebat Ioannes ante descensum spiritus, nouerat tamẽ prius Christum esse, acuta quidem & ingeniosa Aug. solutio, tamen adhuc Ioannem hoc idem nouisse probatur, si verba Euangelij etiam subtiliter examinemus. Vnde enim August. colligit Ioannem non nouisse? profectò non alia ratione,

A tione, nisi quia dicitur super quẽ videris Spiritum descendentem, ipse est, qui baptizat in Spiritu sancto: in eo quòd dicitur, ipse est, qui baptizat; ergo ipsius est baptismus, non ministrorum. Sed ex eisdem verbis colligitur etiam ante baptismum hoc nouisse, quia ante baptismũ dixit, ipse est, qui baptizabit in Spiritu sancto: vtrobiq; verba sunt eadem: ergo quod ipse ex vltimis infert, poterimus nos ex prioribus verbis etiam deducere, adde etiam quia nõ dictum est, [ego nesciebam,] baptismum, sed [eum,] quod ad personam refertur, non ad baptismũ, quod etiam facit contra expositionẽ secundam. Quarto loco Cyrillus lib. 2. in Ioannem, cap. 2. difficultatem euadere co-

B natur, dicens Ioannem Christum ignorasse, quia ex suis viribus, non potuit cognoscere, sed diuina virtute, & reuelatione eum nouit, quando ergo dixit, [ego nesciebam,] intelligit ex me, & ex mea virtute nesciebam: noueram tamẽ ex diuina virtute, & reuelatione. Sed obstat huic responsioni, tum quia signum datum est ei, vt illum cognosceret: tum præterea quia solutio difficultatem non euacuat: nam si hãc reuelationem habuit ante baptismũ, quomodo accepit signũ cognoscendi post baptismum? iam enim cognoscenti signo non erat opus: si autem non habuit, quomodo ante baptismum dixit, ego à te habeo baptizari? Præterea si hac ratione dixit [nesciebam eum,] etiam post descẽsum, imò etiam modò posset dicere, nescio, quia, non sua virtute, sed diuina, scit.

C Quintò loco Chrysostom. homil. 16. asserit, quando dicitur, [nesciebam,] referendum esse ad tempus ante baptismum: in baptismo enim nouit eum, nõ solum per signum exterius columbæ, baptismo iã peracto, sed etiam antequam baptizaret, per reuelationem, quando dixit, ego à te habeo baptizari. Sed non explicat Chrysost. quomodo dictus sit Ioannes ignorasse Christum ante baptismum, cũ in vtero cognouerit, & eum stantem in medio populi etiam ante baptismum annunciauerit. Sextò loco Beda super hoc cap. dicit Baptistam cognouisse Christũ ante baptismum: tamen quia in baptismo ita perfectè cognouit, vt prior cognitio respectu posterioris, ignoratio dica-

D tur, propterea quamuis ex priori cognitione dixerit, ego à te habeo baptizari, se tamen nesciuisse dicit, respectu cognitionis perfectæ, quæ secuta est, quando Spiritus sanctus descendit: hæc expositio à verborum proprietate recedit. Septimò loco Neoterici multa dicunt, quidam columbam bis descendisse affirmãt, semel ante baptismum, & tunc cognouit Ioannes Christum, & dixit, ego habeo à te baptizari: iterum post baptismũ hunc posteriorem descensum describit Matthæus: Ioannes autem de priori loquitur, quem nemo cęterorum Euangelistarum descripsit. Audacter tamen hi comminiscuntur, quod nullus Euangelistarũ scripsit, & magis scripturam ingenio suo quam ingenium (vt par esset) scripturæ E accommodant, fingentes historiam, quę cum tanti momenti sit, mirum esset, ab Euangelistis fuisse prætermissam. Alij ex recentioribus ante baptismum cognouisse Christum affirmant, non vt Messiã, & Christum, sed vt hominem sanctum, & Saluatorem mortalium, & ea ratione dixisse, ego habeo à te baptizari. sed hoc etiam figmentum est; & difficilius creditu, quomodo enim Saluatorem cognouit, & non Christum? nã ignorare Christum esse saluatorem, seu alium à Christo saluatorem existimare; indignũ erat tanto Præcursore. Præterea verba ipsa, ego à te habeo baptizari, significant nouisse eum esse Christum, qui baptizatu- F rus erat in Spiritu sancto. Alij denique dicunt, verbum, [nesciebam,] non indicare ignorantiam, quia ante baptismum sciebat etiam determinatè Christum, sed se nescire dicit, vt eum populo manifestaret. cæterum cum absolutè dixerit Baptista, [ego nesciebam eum,] non video qua ratione dici possit, quod ignorauit, vt populo manifestaret: absolutè enim dicit, [nesciebam.] Pro ea igitur difficultatis resolutione, quam ego veriorem credo, pauca quædam dicam.

Primum est, ignorationem hanc referri ad tempus, quando degens in deserto missus est baptizare. de hoc enim tempore loquebatur, qñ dixit, (ego nesciebã eum,] vt ex verbis sequentibus constat. adiunxit enim [sed qui misit me baptizare, dixit mihi.] Alterũ est quod dicitur *Propositi dubij resolutio.*

A ignorasse eum vti in commentario dictũ est, quia non determinatè sciebat, quis esset. nondum enim eum viderat, nec signa exteriora aliqua, vt eum distinctè posset agnoscere, audierat: sciebat quidẽ præsentem esse, & venisse at inter multos homines quis determinatè esset ignorabat adhuc quando mandatum baptizandi accepit. Vulgare enim est, vt inter loquẽdum nos dicamus nescire hominem, quem non vidimus: quamuis ex nomine eius, & celebri fama illum cognoscamus. Sciebat ergo Christum; quia missus est, vt eum manifestaret, ignorabat tamen, quia de facie, & determinatè nondum nouerat. Tertium est hanc ignorationem determinatam perdurasse vsque ad baptismi tempus; quando Christus baptizandus accessit; tunc incepit determina-
B tè agnoscere illum esse Christum, prius quidem reuelatione interiori, sicut nouit in vtero existens; post baptismum verò signo descensus columbæ à Deo dato, vt perfectiori illustraretur agnitione: talis enim cognitio conueniebat illi, qui populo testificaturus erat de Christo, vt hac ratione audientium animos facilius ad fidem traheret. Quartum, & maximè notandum, est signum descensus Spiritus in specie columbæ, non fuisse datum tantum ad cognitionem, vt nimirum agnosceret Messiam, & verum Christum, sed etiam ad testimonium de eo reddendũ, & populo manifestandum; ideòq; etiam D iam cognoscenti superuenit: quod verba ipsius Ioannis indicãt: prius enim dixit; Ioan. 1. ego nesciebam eum: sed vt manifestetur in Israel, propterea ego veni in aqua baptizãs: ac si diceret; ego in deserto, quando eum de facie non noueram, iussus sum descendere, & baptizare in aqua, vt manifestarẽ eum, & testimoniũ perhiberem. postea subiunxit; ego nesciebam eum, sed qui misit me baptizare, ipse mihi dixit; super quem videris spiritum &c. ipse est, qui baptizat in Spiritu sancto, ac si diceret; ipse est, de quo debes testificari, & quem manifestare mitteris; illudq; erit tempus exequendi munus tibi iniunctũ: ex his concludit; ego vidi, & testimoniũ perhibui. Nota non dixisse, vidi & agnoui, sed vidi, & testimonium perhibui. significat enim signum præcipuè datum E ad testimonium perhibendum; quamuis eodem signo perfectius nouerit Christũ, quem se nesciuisse dicit quando hæc iniuncta sunt ei à Deo in deserto. Exemplũ est 1. Reg. 16. quando Samuel missus est Bethlehem, vt vngeret vnum ex filijs Isai, illum videlicet quẽ Deus illi ostenderet, abijt Propheta, & repulsis cæteris, vltimus Dauid supererat, quẽ cũ vidisset Samuel, cognouit illum esse, quem vngere debebat: sed non vnxit donec diuina voce fuit admonitus. Simile huic est quod accidit hoc in loco Baptistæ.

C Altera die iterum stabat Ioannes, & ex discipulis eius duo. F

COMMENTARIVS.

QVartum adhuc describitur testimonium Ioannis, quod die altera, seu postera à præcedenti exhibitum est: hoc autem non solis discipulis duobus, sed publicè multis adstantibus redditum est. Si enim verba hæc, & sequentia consideramus, non referuntur hi duo discipuli, tanquam ij, quibus solis testificatum est; sed vt ij, qui præsentes erant, & audierunt loquentem Ioannem multis, qui tunc aderant. inexcusabilis profectò est Iudæorum duritia, & negligentia, qui cùm pridie audissent magnificum testimonium à Ioanne de Christo exhibitum, & tunc viderent Ioannem ab omnibus negotijs expeditum, & respondere paratum, nihil prorsus ab eo de Christo quæsierunt: propterea Ioannes ipse sponte sua iterum de illo testificatur. Et notat Euthymius, alios multos tunc adfuisse, quando hoc perhibitum est testimonium.

A D

Et respiciens Iesum ambulantem, dicit; Ecce agnus Dei.

CVm staret Ioannes Christum aliquantum loco distantem, & ambulantem respexit. Verbum hoc energiam habet, ac si diceret; fixis, & intentis oculis intuebatur eum, sicut solemus inspicere, quæ etiam intus attenta mente consideramus: & sic oportebat, vt intueretur, qui fidem viuam, & perfectam, tanti mysterij intus habebat, & qui de eo tantum testimonium perhibiturus erat. Nec sine causa illum adeò fixis oculis aspiciebat, sed ideò, ne circunstantes ea re animaduersa, testimonium quod ille paulò post de Christò redditurus erat, minus certum existimarent, quasi imprudentia, vel oculorum errore deceptus fuisset. Postquam autem sic intuitus est, ait; [Ecce agnus Dei,] repetens quod prius dixerat, vt enim dicit Cyril. lib. 2. in Ioann. cap. 4. munus docentis est, quod adhuc non rectè intellexerunt auditores, diligenter repetere, quod confirmat illo Pauli ad Philippen. 3. Eadem vobis dicere,
B tum mihi pigrum non est, tum vobis necessarium. in quo & constantia Ioannis in perhibendo testimonio, & in docendo, & instruendo populo prudentia, maximè lucent. Chrysost. hom. 17. & Cyril. lib. 2. cap. 4. legunt integrum testimonium, Ecce Agnus Dei, qui tollit peccata mundi; at Euangelista solummodo dicit, [Ecce Agnus Dei,] nec existimo hos Doctores ita legere, quasi velint Euangelistam ea scripsisse. Non enim textus vllus habetur, in quo aliud sit scriptum, præter [Ecce Agnus Dei,] sed existimo illos significare Ioannem Baptistam integrum testimonium reddidisse: ab Euangelista tamen prætermissa sunt vltima verba, ne bis repeteret, quæ paulò superius retulerat, & quamuis ita fieri potuerit, probabilius tamen credo, illa solummodo verba protulisse Baptistam, quæ ab Euangelista scripta sunt: maximè cum illa sufficiens essent testimonium, imò nec Euangelistam in re tanti momenti omittere vllum verbum, quia testimonia sunt omnino fideliter referenda. Cum articulo habetur vox in Græco (Ecce agnus ille) notandum est Euangelium referre Ioannem stantem, Christum ambulantem; ille stabat, quia omnes ad eum veniebant, Christus verò ambulabat, quia aduesperascente iam die, domum se recipiebat, prudentèrque id factum est, ne alij vt à Ioanne lau E
C daretur, ibi manere eum suspicarentur. F

Et audierunt eum duo discipuli loquentem, & secuti sunt Iesum.

NOn sine fructu hoc fuit iteratum testimonium: audientes enim duo discipuli Ioannis, illum esse Agnum Dei, secuti sunt Christum; ex modo enim testificandi nouerunt, Ioanni gratum fore, si ad Christum accederent. Attende, quod si Christus staret, vti stabat Ioannes, discipuli ad eum venisse, & ei adhæsisse, dicerentur, tamen quia Christus ambulabat, iam à loco recedens, propterea secuti eũ dicuntur. Chrysos. hom. 17. dicit, ipsos secutos esse animo sequẽdi eum vsq; ad hospitium, vt scirẽt, vbi maneret; ibi. n. cum eo loqui volebát. hunc. n. sensum indicát verba, quæ sequũtur; nam interrogáti Dño, quid quærerẽt, dixerunt, vbi habitas? Horum discipulorũ docilitas, multitudinẽ Iudæorum adstãtium, & nullam tãto testimonio fidẽ adhibentium, condemnat.

A D

Conuerſus autem Ieſus, & videns eos ſequentes ſe, dicit eis.

COnuerſus Dominus reſpicit retro, cóſq; vid:t ſequentes ſe:conuerſus eſt autem,aut quia ab aliquo de ſequela duorum admonitus fuit, aut quia ipſe nullo docẽte cognouit,& voluit miſericorditer eos intueri,& alloqui.Poſtquam verò conuerſus eſt,non ſolum diuina cognitione, ſed ex vultu,& inceſſu illos ad ſe venire intellexit, & propterea locutus eis eſt. Miſericordiæ,& benignitatis fuit ad eos ſe conuertere, antequam accederent: quo facto eandem benignitatem,quam nobis impertitur,ſignificauit,dum præuenit nos,incepta opera noſtra,necdũ finita,acceptans,& complẽs, ſicut ille Pater Luc.16. qui filio prodigo redeunti,antequam accederet,occurrit.quamuis autem conuerſus ſit corporaliter poſtquam illi ſecuti ſunt eum,tamen ſua diuina virtute B præuenerat,vt illi ſequerentur, ſicut & nos præuenit,vt etiam incipiamus. E

Quid quæritis? qui dixerunt ei. Rabbi, quod dicitur interpretatum; Magiſter, vbi habitas.

PRobabile eſt aliquantulum ſtetiſſe, vt eos expectaret, & cum eis loqueretur; [Quid quæritis?]interrogat humano more,non quòd ignoret.ſed ſecundum Cyrillum, lib.2.capit.7. vt colloquendi principium interrogatio illa faceret; & ſecundum Chryſoſt. hom.17.amouendæ verecundiæ, & timoris gratia: credibile enim erat eos ſubuereri,& formidare tanquam ignotos,maximè cum ſe rudes intelligerent, & tantum de illo magiſtri ſui accepiſſent teſtimonium: interrogando ergo eos ſibi conciliat, & familiares, ac audentiores facit,ſéque ſuo eos dignari colloquio oſtendit. Reſpondent illi; [magiſter vbi habitas?] Magiſtrum vocant, quia ab eo diſcere volebant, vt notat Cyril. lib.2.cap.8. quia vero rem magni momenti ſcire cupiebant, locum quietum, & tempus commodum quærebant. Non enim res graues vbique ſunt tractandæ, nec quouis tempore, iam enim Chriſtus recedebat à loco, & in via erat, C & iam declinabat in veſperum dies, quærunt, [vbi habitas?]quaſi dicerent,cupimus ſcire nunc abs te, vbi habites, vt manſione cognita, opportunius tecũ colloquamur: & a te diſcere, vt à magiſtro, valeamus. F

ANNOTATIO 73.

CHRYSOST. hom.7. dicit eos ſtatim voluiſſe interrogare, non in aliud tempus differre; locum tamen aptum quærebant, nempè hoſpitium. Magis placet, quod dictum eſt; ſciebant.n. horam ſeram eſſe,& dubitabant,ne magiſtro eſſent moleſti. Iam eorum incipit elucere fides magiſtrum vocant, quem nunquam ſic vocatum audierãt, dignum etiam fide profitentur. Eſt autem apud Hebræos ſignificationis excellentioris Rabbi, quàm apud Latinos Magiſter; & apud Græcos διδάσκαλος quia eſt à verbo רב Rab, quod ſignificat multiplicare, quaſi homo multa ſcientia,& virtute prę ditus: propterea ab Euangeliſta retẽtum eſt,& interpretatum Græco ſermone.nec eſt verum,quod aliqui dicunt,ſignificare idem, quod magiſter meus. putant enim illud Iod eſſe affixum,quod ex imperitia *Quid ſignificat Rabbi.*

ho-

A hebræi sermonis procedit; Nam Iod.est de nominis integritate, nec est in hoc loco affixum, quod sæpè fit in multis nominibus, & Euangelistæ authoritas id probat. nam interpretatus est Magister, non autem magistrum meum. Illud autem verbum [habitas] ... significat, vbi manes, quod ad mansionem hospitij pertinet; & eodem verbo vsus est Euangelista, quando dixit de his duobus, mansisse illo die apud Christum, quod non habitationem, sed quandam diuersionem, & hospitium importat. & hac ratione soluit Chrysost. hom.17. dubitationem, quæ suboriri poterat ex illo Luc.9. Filius hominis non habet, vbi reclinet caput suum Christus enim non habebat domum, aut diuersorium proprium: & hoc dicitur à Luca; non tamen negat, quin maneret, aut diuerteret ad domum, aut hospitium aliquod. D

B

Dixit eis, venite, & videte.

COMMENTARIVS.

NON iudicauit Dominus intempestiuum aliquid, quod ad salutem spiritualem pertinebat, sed statim allicit eos, & inuitat ad colloquium, & doctrinam, [venite, inquit, & videte,] vbi maneam. Nulla mora in quærenda salute spirituali laudanda est: vtilitatis enim retardatio, vt probè dicit Cyril. lib.2.ca.9. detrimentũ adfert semper. docemur hic, inquit Chrysost. hom.17. ad diuinarum rerum doctrinam, nullum tempus esse intempestiuum, quamuis aliena domus ingrediẽda sit, & magnus, ac clarus vir ab obscuro petendus, & intempestiuè. Nunquam enim huius doctrinæ occasio contemnenda est. E

Venerunt, & viderunt, vbi maneret: & apud eum manserunt die illo, hora autem erat quasi decima.

C

INVITATI discipuli tanta Magistri benignitate venerunt cum illo, & viderunt vbi maneret, & illo die manserunt apud eum; vt autem, quantum temporis manserint Euangelista declaret, tempiis, quando venerunt, descripsit, [erat hora quasi decima] quod intellige à solis ortu; nam Iudæi ab ortu ad occasum solis numerabant diem, & duodecim horis, totidemq; noctem diuidebant: decima ergo hora ab ortu iam propè ad occasum est solis, manserunt ergo cum Domino tota illa nocte, à decima vsque ad ortum sequẽtem, quid audierint à tanto magistro, & Domino, & tam benignè eos accipiente, Euangelista non narrat: tamen effectus indicat; sic enim edocti fuerunt, vt alios ad Magistrum condiscipulos trahere, & allicere procurarent. Chrysost. hom.17. legit causaliter illa verba vltima, sic, [erat enim hora,] & refert ad tempus, quando Dominus dixit, venite, & videte, tanquam causa sit, cur Dominus non expresserit, vbi habitaret, sed tantùm ad videndum inuitaret. Mihi videtur, si causaliter sunt verba legenda, potius causam significare, cur manserint cum illo eo die, nempè nocte, quia dies aduesperascebat, nec tempus erat colloquendi, nisi mansissent illa nocte: communiter continuatiuã coniunctio legitur, & sic in commentario exposuimus. F

erat

A D

Erat autem Andreas frater Simonis Petri vnus ex duobus, qui audierant à Ioanne, & secuti fuerant eum.

COMMENTARIVS.

VNVM discipulorum, qui secuti sunt Dominum, nomine proprio indicat Euangelista, alterius tacito nomine. Causa huius rei est, quia qua ratione Petrus sit vocatus, & ad Dominum venerit, describere intendebat, proptereaque non à principio nomen eius declarauit; sed postquam à Christo edoctus est, & fratrem allicere studuit. Erat primo Andreas Ioannis discipulus, magnumque magistrum, cum multò maiori commutauit, tantumque fuit noui magistri doctrina illustratus, & delectatus, vt non priori magistro fratrem Simonem, sed Christo Domino lucrifecerit, & quem non ad priorem magistrum allexit, ad posteriorem solicitè inuitauit, & perduxit.

B E

ANNOTATIO 64.

Quis fuerit comes Andreæ, quando apud Christum mansit.

EVthymius alterius nomen siluisse Euangelistam affirmat, quia vel insignis non erat, nec notus, vel quia ipsemet erat, qui hæc scripsit, vt dicunt aliqui. Epiphan. hær. 51. dicit hunc esse aut ipsum Ioannem, aut Iacobum fratrem, filios Zebedæi. Attende rursus duo hæc nomina Simon, & Simeon valde esse diuersa, tam in significatione, quam in Ethymologia; Simon enim apud Hebræos שימון [Schimon] à verbo שמן [scaman.] quòd impinguari significat, quasi pinguedo, aut impinguatus, & hoc nomen reperitur. 1. Paralip. 4. Simeon autem est apud Hebręos שמעון [Schimbhon à verbo שמע [Schamahh.] quòd significat auscultare, aut obedire, quasi obediens, seu obedientia, & hoc erat nomen vnius ex filijs Iacob. Genes. 49. & illius Simeonis. Luc. 2. qui Christum infantem in vlnas accepit. Petrus autem non hoc, sed prius nomen sortitus est, recteque illi conuenit: Fuit enim gratia, donis, & prerogatiuis spiritus valde à Christo impinguatus.

Simon, & Simeon diuersa significant.

Inuenit hic primum fratrem suum Simonem, & dicit ei, inuenimus Messiam, quod est interpretatum Christus. F

C

COMMENTARIVS.

DISCEDENS domo, in qua cum Christo vna manserat nocte, primum inuenit fratrem suum Simonem. vox illa, [primum,] comparationem quandam insinuat. & aliqui legunt, prior, seu primus inuenit, & Euthym. & Epiphan. hær. 51. sic legunt, & tunc sensus est. Vnus illorum discipulorum, qui Andreas dicitur, prior altero inuenit Simonem, quasi diuisi essent: & separati duo illi, & Simonem quærerent, inuenit autem eum prior frater eius Andreas, & inuento dicit, [inuenimus Messiam, qui dicitur Christus.] Potest etiam illud primum referri ad Simonem, sitq; sensus; discedenti Andreæ à Christo primus occurrit Simon: melior, & magis proprius est prior sensus. [inuenimus,] vt notat Chrysost. hom. 17. Verbum est animi desiderantis, & expectantis Christi aduentum. cum enim iam audissent à Ioanne prius Christum statim venturum, & medium stare inter eos, desiderabant magno affectu agnoscere quis esset. prolatum est antem hoc verbum ab Andrea

Andreâ cum exultatione quadam, vt notat Euthym. Messias Latinè vnctus, Græcè Christus dicitur, & est cum articulo, quia multi in scriptura dicti sunt Messiæ propter vnctionem, per quandam tamen excellentiam, & antonomasiam, qui promissus erat, & expectabatur Christus dictus est ille Messias, Euangelista interpretationem adhibet, qui Græcè Christus dicitur; retinuit autem nomen Hebræum; tum ob nominis reuerentiam, quia in scriptura sic appellatus est, tum propter Iudæos, qui sub hoc nomine eum intelligebant, & expectabant: vt venisse credatur ille idem, qui expectabatur: in eo autem, quòd voce plurali vtitur, non se solum, sed alios etiam inuenisse Christum insinuat, vt vel sic sibi à fratre fidem conciliet, aut etiam, quia tanquam commune fratri inuentum bonum nunciet. Chrysost. hom. 17. dicit, etiam tunc adfuisse cum Andrea illum alium discipulum, qui cum eo secutus erat Christum, quamobrem rectè numero plurali locutus est, quia suo, & alterius, qui aderat nomine loquebatur; sed verior est prior expositio. nam ille alius non aderat, quando Andreas inuenit fratrem.

B

ANNOTATIO 75.

De nominibus Christi Domini.

ADuertendum est, Messiam nomen esse hebræum, idem significans, quod Græcè Christum, vtrumque autem idem, quod Latinè vnctum. Est autem in veteri scriptura nomen commune appellatiuum: qui enim sacro vnguento vngebantur, Christi, & Messiæ nomen sortiebantur. Erant autem tria genera personarum vnctione sacra vnctarum; Summi Sacerdotes, vt cōstat Exod. 29. Reges, vt habetur. 1. Reg. 10. 16. & alijs in locis. Et Prophetę aliqui insignes. Elisæus enim vnctus est. 3. Reg. 19. Omnes hi Christi, seu Messiæ nomine appellabantur; per quandam verò antonomasiam, & excellentiam nomen Christi, seu Messiæ accommodabatur

C Christo nostro promisso in lege, in quo omnes gentes erant benedicendæ, qui venturus à Iudæis credebatur, & expectabatur. Psal. 2. Aduersùm Dominum, & aduersum Christum eius. Dan. 9. Post sexaginta duas hebdomadas occidetur Christus, multa sunt huiusmodi testimonia, In quibus Christus per excellentiā significat verum Christum, & Saluatorem. Hoc autem factum est duabus de causis, quarum prior est, quia Christus noster in se vno complectitur omnes vnctionis causas: ipse enim Rex est. Psal. 2. Ego autem constitutus sum Rex ab eo. Ipse est summus sacerdos. Psal. 109. Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech: ipse etiam est Propheta. Deuter. 18. Prophetam suscitabo eis de medio fratrum suorum. nec præter ipsum, quispiam alius fuit, qui simul haberet tres istas dignitates, Fuerunt quidem Reges, & prophetæ, fuerunt Sacerdotes, & Prophetæ, nemo tamen simul Sacerdos, Rex, & Propheta, prĕter Christum nostrū inuenitur: ideo nomen Christi, & Messiæ ipsi accommodatum, & vt ita dicam, appropriatum est. Posterior causa est, eius singularis vnctio: illi enim in veteri testamento vngebantur vnguēto materiali, & si qui spirituali vnguento, nimirum gratia, vncti erant quales Patriarchæ ante legem, de quibus dictum est Psal. 104. Nolite tangere Christos meos (hoc enim loco vtuntur Basil. & Hieron. contra Iudęos, vt probent Christos dici ab vnguento etiam spirituali) erat tamen gratia finita, & infusa, qualis datur hominibus meris: At Christus noster multò aliter vnctus fuit. illa enim humanitas vncta est ipsa diuinitate, quæ illi vnita erat: quantum ergo superat diuinitas creaturam, tantum superat vnctio Christi cæteras vnctiones, de qua vnctione dictum est. Act. 10. quomodo eum vnxit Dominus Spiritu sancto, & Isa. 61. Spiritus Domini super me, eò quòd vnxerit me. dicitur super me, quia diuinitas, illi humanitati verè vnita erat, & per eam sanctificabatur, ideoque Psal. 44. dicitur vnctus præ participibus suis. Hanc vnctionem doctè

Duabus de causis Dominus, per excellentiam dicitur Christus.

F

expli-

A explicat Origen. lib. 2. de princip. cap. 6. Hinc factum est, vt gratia infusa Christi sit sine mensura, & super omnes gratias, imò à qua cęterę dimanarunt, & dimanāt: propter has duas causas Christi, & Messiæ nomen Christo Saluatori nostro accommodatum est, & velut proprium factum.

Cur non retinuerit Hebræum nomen Messias, sed in græcum. Christus mutauerit.

Interrogabit aliquis, cur non est retentum nomen Hebræum: vt diceretur Messias, sed in Græcum translatum est? appellamus enim Christum. Huius rei causa mihi ea videtur esse, vt per id significetur Christus Saluator Iudæorū, & gentium, Euangeliumq; esse cōmune omnibus. Rom. 10. Christus ad iustitiā omni credenti. Hoc autem significatum est nomine Hebræo Iesu, quod Domini B Saluatoris proprium est, retento, & nomine Hebræo, altero in Græcum mutato: vt sicut nomen Hebręum, & Græcū est, nempè Iesus Christus: sic ipse gentibus, & Iudęis Saluator agnoscatur, hac eadem de causa August. lib. de spiritu, & litera: cap. 32. & ser. 13. de verb. apost. dicit à Paulo Rom. 8. & Galat. 4. dictum esse, Abba Pater, Græcè, & Hebraicè. Hæc de hoc nomine.

Quandoquidem autem huius nominis mentio facta est, non erit abs re totius nominis rationem exponere. Aduertendum ergo est, in nouo testamento quatuor modis Christum nominari, nēpè Christum, Iesum, Christum Iesum, & Iesum Christum, de primo, nempè Christi nomine hactenus diximus, reliqua explicanda sunt. Iesus nomen est proprium, & distinctiuum Christi, sicut C inter nos vnus Petrus, alter Franciscus vocatur, & vnusquisque suum nomē proprium habet, ita Christo impositum est nomen proprium IESVS. Est autem hebræum nomen, idem significans quod Saluator. Sic enim Matth. 1. habemus ab Angelo expositum: Vocabis, inquit, nomen eius Iesum; ipse enim saluum faciet populum suum à peccatis eorum. Circa quod nomen duo posset aliquis quærere. Vnum, cum totius Trinitatis sit saluare, tam enim Pater, quàm Filius, & Spiritus sanctus simul, & indiuisè salutē efficiunt, remittunt peccata, dant gratiā, & gloriam. Quid est, cur nomen Saluatoris imponitur tāquam propriū Christo, nempè Filio Dei incarnato? Respondeo, id esse factum ad significandum verè quidem Deum salutem efficere, tamē modum eam efficiendi exhibitū esse per Christum Dei filium, & hominem. Ipse enim est, qui satisfecit pro criminibus nostris, factus propiciatio pro mūdi peccatis. 1. Ioan. 2. Ipse est qui meruit veniam, & gratiam nobis: ipse factus est nobis sapientia à Deo, iustitia, & sanctificatio, & redemptio. 1. Cor. 1. Ipse mediator Dei, & hominum, in quo instaurata sunt omnia. Eph. 1. Propter hęc nomen Iesu proprium sibi obtinuit; quia hæc non communia Trinitati, sed propria opera eius sunt. Alterum est, cum non tantum sit Saluator, sed etiā iudex hominum, vt Act. 10. Ipse est, qui constitutus est à Deo iudex viuorū, & mortuorum. Ioan. 5. Pater non iudicat quēquam, sed omne iudicium dedit filio: cur nomen potius à saluando, quàm à iudicando sumptum est, maximè quia omnes iudicabit, non autem omnes saluabit effectu, quia multi peribunt? Responderi posset, nomen à saluando impositū, qūia prius venit saluare, postea iudicaturus est omnes. Rectè id respondetur, tamen nondum est perfecta responsio, nec integra causa. Dicendum ergo est, nomen acceptum à saluando, quia quamuis venturus sit iudicare, tamen non assumpsit carnem patibilem, nec factus est homo, nisi vt saluaret. Si enim non voluisset saluare, non erat cur ad iudicium faciendum indueret carnem: hoc enim carne non assumpta potuit fieri perfectissimè: ad saluandum autem, & redimendum, eo modo quo saluati sumus, carnem induere oportuit. Et ideo ab hoc munere accepit nomen, quod Ioā. 3. dictum est. Non, inquit, misit Deus filium suum, vt iudicet mundum, sed vt saluetur mundus per ipsum. hæc de nomine IESV.

D Quare nō à iudicando, sed à saluando Dominus nomen assūpserit.

E

De nomine Iesu.

F

Cur Iesus Christus, & quādoq; inuerso ordine Christus Iesus dicat.

Dicitur etiam vtrumq; simul, nempè Iesus Christus, seu Christus Iesus propter Iudęos, Hęreticos, & Catholicos, varijs tamen ex causis. propter Iudęos quidem sic dictus est, in confusionem eorum, vt significemus eundem esse Messiam, seu Christum in lege promissum; & eum,

A eum, qui Iesus dictus est: dicentes ergo Christum Iesum, seu Iesum Christum, fatemur Iesum, quem colimus in nouo testamento esse illum Christum, qui promissus erat. 1. Ioan.5. Qui credit quoniam Iesus est Christus, ex Deo natus est. & Matth. 1. De qua natus est est Iesus, qui vocatur Christus. rectè ergo Ambros. Phil. 2 adnotauit, hoc nomine Iesu Christi, aduentum eius in carne esse iam completum, significari. Aduersus hæreticos etiam hoc nomen proferimus, quia fuerunt olim, qui alium Iesum, alium Christum esse dicerent: vnumque passum, alterum miracula fecisse affirmarent. cuius hæresis meminerunt Tertul. lib. de carne Christi, & Iren. lib. 3. cap. 11. contra quam
B dicitur. 1. Ioan. 4. Omnis, qui soluit Christum, ex Deo natus non est. Soluere Christum est, vnum Christum, alterum Iesum fuisse, dicere: at nos vnum, & eundem confitentes dicimus, Iesum Christum, seu Christum Iesum. Hoc etiam nomen propter Catholicos proferimus, quia per ipsum integram, & perfectam fidem Christi confitemur: quamuis enim Iesus, & Christus vnum, & eundem significent Dei filium, & hominem, tamen Iesus propter diuinitatem dicitur; non enim ille homo saluaret, nisi Deus esset, Christus autem propter humanitatem: non enim vnctus est, nisi ratione humanitatis, vt docet Hilar. lib. 11. Trinitat qui ergo Iesum Christum dicit, Christum Deum, & hominem confitetur, atque hæc fides est nostra, ad salutem necessaria. Ioan. 17. Hæc est vita æterna, vt cognoscant te Deum verum, & quem misisti, Iesum Christum. Demum dicitur Iesus Christus, & Christus Iesus: Christus Iesus propter ordinem temporis, præcessit enim lex, & promissio Euangelium, & veritatem. Philip. 2. Hoc sentite in vobis, quod & in Christo Iesu. B Galat. 5. In Christo Iesu nec circuncisio aliquid valet. Iesu enim nomen ad Euangelium, Christi verò ad legem pertinet. Iesus Christus autem dicitur propter ordinem dignitatis: nam perfectius est Euangelium lege, & veritas promissione. Matth. 11. Liber generationis Iesu Christi.

Et adduxit eum ad Iesum.

COMMENTARIVS.

C DVBIVM non est, vt rectè dicit Chrysost. homil. 17. Andream Simoni omnia, quæ facta sunt: & quæ à Christo audiuit, narrasse, & vsum esse verbis: quibus eum inuitaret ad Christum; at Euangelista effectum describit, alijs silentio prætèritis, [adduxit, inquit, eum ad Iesum:] forsan quæ Andreas Simoni narrauit, siluit; ne Simonem efficacia potius persuasionis Andreæ, quàm Christi iam secreta, ac occulta virtute trahentis motum, & excitatum esse arbitraremur. Adduxit autem eum ad Iesum, à quo perfectè instruendum sperabat. hoc fraterni animi, cognati amoris, & sinceri affectus officium est, vt in spiritualibus quàm diligentissimam curam adhibeamus, vt inuicem opitulemur. Admiranda est hoc loco profectò diuina sapientia, Simonem, qui maior Andrea futurus erat, per minorem instrui, & ad se adduci voluit, ne maior à minori discere erubescat, & vt dignitatem Petro non ob sua merita, sed ex gratia ei datam fuisse ostenderet. F

A D

Intuitus autem eum Iesus, dixit, Tu es Simon filius Ionæ, tu vocaberis Cephas, quod interpretatur Petrus.

NON oculis tantum corporis, sed etiam internis Dominus Petrum intuetur. qua autem de causa Dominus intuitus sit eum, sequentia explicant: occulta enim manifestat. [Tu es Simon filius Ionæ:] quem nunquam viderat, nec audierat, nomine proprio vocare, nomen Patris indicare, virtutis supernaturalis erat: intuitus ergo est eum, rursus quæ futura erant: prædicit, [vocaberis Cephas,] quod Euangelista interpretatur significare lapidem. Petrus enim Græcè, significat petram, seu lapidem Latinè, quibus verbis dignitatem, & prælationem Simonis super omnes Apostolos prænunciat, B & primatum futurum eius, in ipso nomine insinuat. Nomen antiquum eius reuelat, & nomen nouum superimponit. Vbi attende Petrum non mutasse nomen, sed antiquo superadditum esse nouum: dictus est semper Simon Petrus, in nomine antiquo conuenit cum alijs Apostolis, qui suis nominibus nominati sunt, super id verò additum est hoc nouum: vt Petrus Apostolus etiam, vt alij esse significetur, & super Apostolicam dignitatem, vltrà alios auctus esse primatu noscatur. nam inter Apostolos primus est dignitate, & prælatione, [Tu, inquit, es Simon,] nomen hoc non amittes, sed vltrà vocaberis Cephas. Meminit etiam Dominus nominis Patris eius, non solum, vt ex reuelatione nominis proprij, & Patris, quod occultum videbatur, fidem sibi conciliaret; sed vt se certam cognitionem habere de eo indicaret, nè audiens Petrus tam honorificum nomen, dubitaret intra se, an fortè Christus nouerit quis ipse esset, erat enim homo inferioris conditionis; propterea dicit Dominus, noui te perfectè, tu es Simon, tu es filius Ionæ, & etiam si talis sis, vocaberis Cephas quod nomen est Syriacum, significans non qualemcunq; lapidem, sed magnum lapidem, qualis in fundamento ponitur, & hoc idem significat Græcè πέτρος est enim nomen appellatiuum Græcè, Latinè autem est tantum proprium. Lapidem enim non vocamus Petrum, sed petram. Ex hoc nomine, Cephas, sumimus argumentum, tempore Christi multa vocabula iam esse ex Chaldaico sermone sumpta ab Hebræis: post captiuitatem enim Babylonicam Hebræa lingua suam amisit puritatem. Quod autem Ioan. vltimò, C dicitur filius Ioannis, hic autem filius Ionæ, & similiter Matth. 16. nulla est contradictio. Ionas enim idem est, quod Ioannes, sed abbreuiatum nomen, vt solet fieri in vulgari sermone sæpè, vbi abiecta littera, aut syllaba aliqua, idem nomen breuius pronunciamus.

Simoni nouum nomē imponitur, priori etiā retento.

E

Quare Patris Simonis Christus mētionem fecerit.

F

ANNOTATIO 72.

An Christus nomē Simoni imposuerit, an vero imponendū prædixerit.

DVbitatio occurrit, an hoc in loco Christus imponat nomen Petro, ita vt ex nunc vocetur Petrus, an potius prædicat nominis impositionem, quo postea sit appellandus Petrus. Aug. lib. 2. de cons. Euang. cap. 17. & 53. & lib. 4. ca. 3. tenet, nomen hoc in loco ei esse impositum, vt ex nunc Cephas, seu Petrus sit dictus. At Cyril. lib. 2. c. 12. & Chrys. hom. 18. affirmare videntur hæc verba esse promissionē, & prædictionem eorū, quæ futura erant. Hilar. c. 16. in Matth. dicere videtur, tunc impositum, quando dictum ei est: Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam. Cōtra vtranq; sententiam vr facere, quod dicitur Mar. 3. Fecit, inquit, vt essēt duo decim cum illo, & vt mitteret eos prædicare,

A dicare,& dedit eis potestatem curandi infirmitates,& eijcīedi dæmonia,& imposuit Simoni nomen Petrus ad hoc respondet Aug. loco citato. Hæc narrata à Marco per quandam recapitulationem, qua narrauit, non quod tunc temporis factum fuit: sed quod iam antea factum erat. Potest iterum opponi contra sententiam Aug. quia dictū est de futuro, vocaberis; videtur igitur non tunc esse impositum nomen, sed promissum: at hæc obiectio nullius est momenti, nam Gene. dixit D.us nō vocaberis Abraham, sed appellaberis Abraham, & tamen tunc nomen ei est impositum, quia tunc incepit, quod futurum erat, nec aliter potuit loqui, nisi de futuro, quasi diceret; ex nunc te vocabunt Petrum. Mihi placet sententia Aug. quamuis non careat probabilitate opposita sententia. Hoc tamē aduertendum, quod in commentario annotauimus, Simoni non esse mutatum nomen, sed amplificatum, nec enim dictum est, non vocaberis Simon, sed voberis Petrus: At Gen. 17. quando mutata sunt nomina Abrahæ, & Saræ, vtrunque dixit Deus, non vocaberis Abram, sed appellaberis Abraham, & vxor tua non vocabitur Sarai, sed Sara.

Genes. 17.

B

ANNOTATIO 77.

HÆC vocatio Andreæ, & Simonis distincta est ab his, quę narrantur Matt. 4. Mar. 1. Luc. 5. nec in hoc vlla est controuersia inter Doctores; imò nō est dicēda propriè vocatio: quamuis.n. spiritu suo, & virtute Christus ad se traxerit vtrunque, fitq; interior vocatio; tñ exterius non sunt vocati à Christo, sed venerunt ipsi, quæ aūt narrantur ab alijs Euāgelistis, vocationes sunt exteriores, quādo ad officium discipulorum, & Apostolorum vocati sunt, & hæc propriè vocatio dr, cum de vocatione Apostolorum agitur. Interior enim vocatio cōmunis est omni fideli: nemo enim potest venire ad Christum, nisi ab ipso interius tactus, & tractus; & hęc vocatio quędā est, qua vocatione nunc vocati sunt, non tñ exterior, qua Christus eos postea ad discipulatum, & apostolatum, vt firmiter ei adhærerent, vocauit. Sequebantur ergo nunc Christum, vt discipuli quidam, tamen non firmiter adhærentes, vt postea. Controuersia præcipua ea est, an historia narrata à Matt. & Mar. de vocatione horum duorum, sit distincta ab ea, quæ Luc. 5. narratur; sed ad hunc locum eam discutere non spectat, cum constet historiam præsentem ab alijs esse, etiam nemine contradicente, diuersam.

D Vocatio hęc Simonis, & Andreæ alia est ab illa qua postea ad Apostolatū vocati sunt.

E

C

In crastinum voluit exire in Galilæam, & inuenit Philippum.

COMMENTARIVS.

ALIAM vocationem describit Euangelista eodem fermè tempore factam, [Voluit, inquit, exire in Galilæam,] Quæ hactenus narrauit, in Iudæa facta sunt; at nunc placuit Christo redire in Galilæam. Dicit autem; [voluit exire,] quia sponte, & proprio motus arbitrio, seu nulla persecutione, impulsus voluit reuerti; præterea vt quod statim narratur, non casu aliquo, sed diuino consilio, & voluntate factum Euangelista subindicet, nempè Philippum inuenisse, & vocasse. Dicitur autem hoc factum in crastinum, seu crastina die, ab illa nempè die, in qua Petro dixit, tu vocaberis Cephas; non autem à die, quando illi duo secuti sunt eum: nam illa nocte cum eo manserunt, die orto Andreas recessit, & inueniens Simonem, adduxit eum ad Dominum hoc igitur die non recessit in Galilæam; sed die crastina à die, quando venit ad eum Petrus: vtrum autem eodem die venerit ad Christum Petrus, quo ab Andrea inuentus est, an alio, incertum est: tamen probabilius est, eodem die venisse, & postridie Dominum in Galilæam exisse, dicitur autem exire, quia F

relicta

A relicta Iudæa ibat in Galilæam. Epiphan. hæres.51. dicit illa die, qua secutus Andreas venit ad Dominum, inuenisse Simonem, sed id fieri non potuisse ex eo patet, quia illa nocte mansit cum Christo. Epiph. tamen forsan diem ab occasu in occasum computauit. D

Et dicit ei Iesus, sequere me.

Vocatione exteriori ad se vocat Philippum, nec tamen defuit interior, tantò maior, & efficacior, quantò minus Philippus instructus erat exteriori magisterio. Nec leuitatis fuit Philippum sequi Dominum, sed efficaciæ verbi Dei: non aliud audiuit Matthæus, vt refert ipse, ca.9. quando relictis omnibus secutus est eum; quàm, sequere me. Irridebat Iulianus Apostolos, vt refert Hiero. Matth.9. & leuitatis arguebat, quod tam citò secuti essent Christum simplici verbo vocantem; nec considerabat impius, fortius, & efficacius, omni syllogismo, & ratione esse Verbum Dei. Si leues fuerunt Apostoli obediendo voci diuinæ, appellet Iulianus leuem Lazarum, qui quatriduanus surrexit vnica voce Christi. Appellet etiam leues, infirmos, & cæcos; quos verbo simplici Christus sanauit; si ergo non leuitas hæc, sed efficacia est verbi Christi, profectò nec leues erant Apostoli, qui verbo audito, secuti sunt eum: rectius dixisset Iulianus; si nimis rebelles, & duros, & insensatos eos appellasset, qui tanto verbo credere, & obedire noluerunt, & tūc incredulos Iudæos, & seipsum meritò dānasset. Euthym. asserit Philippum vidisse illos, qui Christum sequebantur, & eò esse ipsum adductum ad fidem. Melius dicit Cyril. lib. 2. cap.13. id verbi efficaciæ tribuens, & bonæ dispositioni Philippi, quæ tamen à Deo erat, non enim Philippus à Petro, aut Andrea aliquid ex gestis intellexerat, quia breuitas temporis id impedire videtur,

Virtus, & potentia vocantis, non leuitas vocatorum, eos trahebat ad Christum.

B E

Erat autem Philippus à Bethsaida, ciuitate Andræ, & Petri.

Galilæus erat Philippus, & eiusdem patriæ cum Andræa, & Petro, quæ dicebatur Bethsaida, huius ciuitatis nequitiā exprobrauit Dominus, & ei valde cōminatus est. Matth.11. mitiusq; forè terræ Sodomorum, quàm illi, iudicium prædixit. Væ, inquit, tibi Bethsaida, væ tibi Corozaim, &c. & è medio tantæ prauitatis tres Apostolos insignes eduxit, vt vbi abundauit malitia, superabundet gratia, quæ non meritis proprijs vocatorū, sed vocantis benignitati tribuatur. Memorat autem Euangelista hos esse tres de Galilæa, & Bethsaida in opprobrium Iudæorū: nemo enim ex tribu illa venit ad Dominum, ex qua nasciturus expectabatur. Primi, qui ad ipsum venerunt, & vocem eius audierunt, Galilæi fuerunt, & de ciuitate, vbi peccata abundabant: atque hac de causa adiunxit Andream, & Petrum etiam de eadem esse ciuitate, vt impleri iam insinuet, quod prædictum erat per Isai. cap.9. Primo tempore alleuiata est terra Zabulon, & terra Nephtalim via maris trans Iordanem Galilæę gentium, populus qui ambulabat in tenebris vidit lucē magnam. Terra, quę prius passa est flagellum, recepit primò misericordiam, & vbi prius regnauit peccatum, abundauit gratia in primis Apostolis, & fidelibus. Erat Bethsaida pagus in tribu Isachar ad littus maris Galilææ inter Capharnaum, & Magdalum. Apud Hebræos idem significat, quòd apud Latinos domus venationis.

Tres Apostoli de Ciuitate vocati.

C F

Inuc-

A D

Inuenit Philippus Nathanael, & dicit ei.

NON casu, sed studio diligenti conquisitum, vt dicit Cyril. lib. 2. cap. 14. Philippus inuenit Nathanael sibi familiarem & amicum, vt tanti thesauri inuenti participem faciat: vt enim Andreas fratrem, sic Philippus Christo lucratur amicum. Erat autem Nathanael de Cana Galilææ, vt habetur Ioan. 21. Vir in scrutandis scripturis diligentissimus, vt Chrysost. hom. 19. & Cyril. lib. 2. cap. 14. annotant, & eodem aduentus Christi, quo Philippus tenebatur desiderio. Aliqui fratrem ipsius Philippi existimant, sed sine fundamento: si enim frater esset, non id dissimulasset Euangelista, sicut nec dissimulauit Andream fratrem esse Petri; nec id verisimile est. nam Nathanael de Cana Galilææ, Philippus de Bethsaida erat. Ex narratis, hæc omnia, non in Iudæa. sed postquam Christus in Galilæam peruenit, facta esse deducimus: nam dictum est, Christum voluisse exire in Galilæam, & iussisse Philippum sequi, & sine dubio tunc Christum euntem in Galilæam secutus est, cùm autem B peruenisset Canam, tunc quæsitum iuit Nathanaelem, qui erat de ciuitate illa, & inuentum ad Christum duxit, vt in sequentibus refertur. E

Quem scripsit Moyses in lege, & Prophetæ; inuenimus Iesum filium Ioseph à Nazareth.

ANVNCIAT Christum venisse, & sensus est; inuenimus Messiam prædictum & promissum in lege à Moyse, & à Prophetis, & is est Iesus filius Ioseph à Nazaret; [inuenimus;] vox est annunciantis rem nouam, & magni momenti, ac vtilitatis, sicut qui magno & insperato inuento thesauro cùm gaudio alijs nunciat, eosque participes facit. Inuenimus thesaurum, quasi non ego solus, sed & tu, & omnes qui sperabamus, inuenimus, quod tantò desiderio expectatum est. Sciebat Philippus Nathanaelem virum doctum, & in scripturis versatum, propterea sic cùm eo loquitur, [de quo Moyses scripsit, & Prophetæ: simul etiam, vt per hæc verba explicet illum eun- C dem Messiam, qui à Iudæis expectabatur, nec solùm Messiam inuentum, sed quis sit, etiam enunciat, & circunstantias accumulat (vt quis sit intelligat) F nominis, parentis, ciuitatis: est inquit Iesus filius Ioseph, à Nazareth vocat filium Ioseph, quoniam nondum erat in fidei mysterijs plenè instructus: vulgò autem filius Ioseph reputabatur, & quia educatus Nazareth, Galilæus, & Nazaræus existimabatur.

Et dicit ei Nathanael, à Nazareth potest aliquid boni esse?

NATHANAEL peritus scripturarum, sciebat Christum venturum de Bethleem Iudæ sic enim Mich. 5. scriptum erat; & id Scribæ & Principes Sacerdotum Herodi quærenti responderant. Audiens autem esse Nazareth Galilææ, obiecit non negando, sed admirando potius, & dubitando, [à Nazareth aliquid boni esse potest?] quasi diceret; à Nazareth nihil insi-

H gne,

A gne, nihil egregium speratur; quomodo ergo Christus verus de Nazareth exire potuit? Inferius Iudæi hoc idem responderūt Nicodemo. Ioan. 7. Scrutare scripturas, quia de Galilæa Propheta non surgit. Non est silentio prætereunda docta, & prudens humilitas Nathanaelis, vir doctus, in scripturis versatus, audit ab homine illiterato rem nouam, & summi momenti: scit scriptū per Prophetam, qui errare non poterat, Christum de Bethleem Iudæ venturum; audit Galilæum, & de ciuitate infima, admiratur ac dubitat; non tamen omnino negat, nec exprobrat Philippo ipsum deceptum esse, idque fieri non posse, sed cum admiratione quadā, quamuis dubitando, respondet; [A Nazaret potest esse aliquid boni?] humilitatis verbum est, sed doctæ & prudentis: quia quamuis prima facie hoc contrarium prophetiæ videretur, reuera non erat, sed maximè conforme: nam oriundus, & ortus est in Bethleem; conceptus, & educatus Nazareth, & vtrumque prædictum erat per Prophetas: vt enim per Michæam dictum est futurum de Bethlehem, ita futurum Nazareum, vt habetur Matth. 2. prædictum est, nouit vir doctus & humilis rem difficilem, tamen non de genere earum, quæ fieri non poterant, ob id admiratus & dubitans respondet. Multo aliter se habent hæretici, & maximè B nostri temporis, statim ac vnam voculam scripturæ suo iudicio intellectam, & expositam habent, contemnunt non vnum, non illiteratum hominem, sed omnes Doctores, totam antiquitatem, totam Ecclesiam. Non tale testimonium habent hæretici pro suis erroribus, quale habuit Nathanael contra ea, quæ dicebat Philippus: & tamen pertinacissimè & imprudentissimè suum iudicium Ecclesiæ toti præferunt. Stulti hominis est, quod aliter, quàm putat, fieri potest, contra commune hominum iudicium tueri, & defendere velle meritò a Christo Nathanael laudatus, & famæ celebritatem consecutus est. D E

Christ' Nazare' dict'.

ANNOTATIO 74.

Quo sensu intelligēda responsio Nathanaelis.

AVGVST. tract. superiorem sententiam duobus modis dictam esse posse affirmat. Vnus est interrogandi. Alter est affirmandi, ipse August. affirmanter dictam esse magis probat, quasi C Nathanael Philippo consentiens, asserat à Nazareth posse exire Christum. At Cyrill lib. 2. cap. 15. & Chrysost. homil. 19. per modum dubitationis, & interrogationis sententiam legunt, & ea videtur legitima expositio. Viro enim perito in scriptura difficultatem faciebat sermo Prophetæ Christum de Bethlehem futurum prædicentis, huic expositioni fauet, quod sequitur à Philippo dictum, Veni, & vide: quasi diceret: veni, & experientia cognosces veritatem, & acquiesces. F

Dicit ei Philippus, veni, & vide.

COMMENTARIVS.

Philippi humilitas & prudentia.

NON defuit Philippo humilitas & prudentia, dum admiranti, & dubitanti Nathanaeli respondet; humilitas quidem, dum non se in ea quæ nescit ingerit, sed suam ignorantiam fatetur, nesciebat tunc Philippus scripturas, adhuc difficultates soluere non valebat, ab ijsq; quæ nescit, abstinet. Prudentia verò, dum ad Christum, qui verus doctor erat, venire inuitat, à quo nodi solutionem accepturū Nathanaelem non dubitabat, imò subtiliter vtitur illius admiratione ac dubitatione, vt eum ad Christum alliciat, quasi dicat; tu admiraris rem grandem & difficilem, [veni, & vide,] facillimè te

ab

A ab hac admiratione, & dubio liberabis, [veni, & vide,] aditum facilem & breuem veritatis tantæ intelligendæ habes, [veni, & vide,] & experientia, si venis, comperies, quæ tibi nuntiaui, vera esse. Sperabat Philippus benignè recipiendum Nathanaelem à Christo, quia eius iam benignitatem & mansuetudinem erat expertus: propterea securè promittit Nathanaeli omnia, [veni inquit, & vide.] D

Vidit Iesus Nathanael venientem ad se: & dicit de eo, ecce verè Israelita, in quo dolus non est.

ALLECTVS à Philippo Nathanael venit ad Christum: aderant ibi alij quando accessit Nathanael; dum autem eum vidit venientem ijs, qui aderant, de eo pronunciauit, [Ecce verè Israelita, in quo dolus non est.] hæc verba sunt à Christo prolata, quādo proximus iam erat Nathanael, ita vt verba eadem audierit. Non adulandi, solumve laudandi eum gratia hæc affirmauit Dominus, sed pręcipuè, vt occula cordis eius manifestando, eum illuminaret, & ad fidem pertraheret. Dei enim solius est, quæ in corde sunt hominū nosse, vocat eum verum Israelitam, idest, legis illius obseruatorem, sicut nunc qui legem Christi obseruat, vt oportet, dicitur verus & perfectus Christianus. Simplicitatem verò cordis eius commendat, [in quo, inquit, dolus non est:] tùm quia vir doctus cùm esset, non est vsus argutijs argumentorum cōtra Philippum, sed admiratur potiùs, & credit fieri posse, quod Philippus nunciabat; quamuis sacræ scripturæ repugnare videbatur; tùm, ne circunstantes arbitrarentur illum, quem doctorem nouerant, calumniandi, aut contradicendi studio accessisse; tùm demùm quia carere dolo virtus est maximè ad intimum pertinens cordis, & idcircò eum laudat, vt se cordis scrutatorem ostendat. alluditque ad illud Psalm. Beatus vir cui non imputabit Dominus peccatum, nec est in spiritu eius dolus. in eò quòd verus Israelita prædicatur; non imputabit ei Dominus peccatum; alterum verbum expressum est, nec est in eo dolus. Duos Paulus ad Roman. 9. Israelitas describit, quidam sunt secundùm carnem, qui ex Abraham & Iacob secundùm carnem descendunt; quidam sunt secundùm spiritum, qui fidem Abraham & Iacob sequuntur veram & viuam, non autem omnes, qui sunt Israelitæ secundùm carnem, sunt secundùm spiritum; nec contra, qui sunt secundùm spiritum, omnes sunt secundùm carnem. Nathanael secundùm carnem, & secundùm spiritum erat, ob id à Christo verè Israelita prædicatur.

[Margin: B; E; Psal. 31.; Verè Israelita quis dicatur.; C; F]

Dicit ei Nathanael, vnde me nosti?

MIRATVR Nathanael occulta cordis sibi reuelata ab eo, cui nec de facie notum se esse arbitrabatur, & cùm admiratione interrogat, [vnde me nosti?] Si Nathanael se talem non esse, qualem Christus pronunciauerat, cognouisset, non, vnde me nosti? sed non me nosti, respondisset. Si non desiderio Christum cognoscendi flagrasset, laudem humilibus verbis refutasset; At quia veritatis amator erat, negare non est ausus, quod auctor veritatis affirmauerat: & quoniam humilitati studebat, id expresè non confirmauit,

A sed Christum cupiens cognoscere, admirationis interrogatione est vsus: in qua non negatur veritas, & dùm tacitè approbatur, non læditur humilitas simul etiam Christi cognoscendi non deseritur via, dùm interrogatione responsum postulat per quod veritatem assequendi aperitur via. D

Respondit Iesus, & dixit ei, prius quàm te Philippus vocaret, cùm esses sub ficu, vidi te.

MIRABILIS est Christi responsio: interrogatus de modo, quo nouerit Nathanaelem, occulta ei duo manifestat, dicitque, [antequam te Philippus vocaret, cùm esses, &c.] idest, vidi Philippum te vocantem, & antequā te vocaret: quando tu eras sub ficu, ego te vidi: non dicit noui te: sed vidi, præsentiam diuinitatis suæ insinuans, qua cunctis adstat, & præsens omnia videt. Quantùm ex verbis deduci potest: antequam à Philippo vocaretur, Nathanael in loco aliquo occulto sub ficu, vbi à nemine videri poterat, fuit, & probabile est, aliquid tunc notatu dignum fecisse: forsan orabat Deum, sacræ alicui meditationi incumbebat, vel aliquid simile spirituale operabatur,

Quomodo dicit Christus sub ficu vidisse.

B quod Dominus insinuat dùm dicit, [cùm esses sub ficu vidi te.] Modus enim loquendi est, quando alicui, quid in occulto loco egerit, significare volumus, locum tantùm notamus, per eum simul, quid factum sit insinuantes; ita in præsenti factum puto. Non respondet Dominus interrogationi eius verbis tantùm, sed factis; quasi dicat, vis scire vnde te noui: scito te à me visum sub ficu, & à me visum Philippum, cum vocaret te, quando sub ficu fuisti: qui hęc vidit, non est ei difficile te etiam nosse, qualis sis. Perinde fuit ac, si clarioribus verbis dixisset ei; Te noui, quia Deus sum, qui video omnia. Cùm autem dicit, [vidi te,] non solam exprimit cognitionem, sed insinuat virtutem, qua mouit, vt veniret; quasi diceret, nisi te vidissem, meaque virtute iuuissem, nunquam ad me, quamuis à Philippo vocatus, venisses. Obijcies, nonne maius fuit reuelasse occulta cordis, quod factum est in principio, quam hæc exteriora? quomodo igitur maius probatur per minus? Respondeo verè ita esse, illud videlicet esse maius in se, tamen Nathanaeli non fuit maius, quia poterat suspicari Christum coniectura humana visum esse, vel ab alijs audisse. Solemus enim ex operibus, & vita iudicare corda, & sæpè non fallimur, ita

C potuit suspicari Nathanael, se Christo fuisse notum, tamen quia nesciebat, quomodo Christus cognouisset eum, maximè quia se & esse ignotum arbitrabatur, miratus est, at modo audit, quæ non ex humana coniectura, nec ex alterius relatione, sed supernaturali cognitione sola nota esse poterant. Proptèrea hoc illi maius multo visum est, atque ea de causa Christus suam sententiam hoc secundo miraculo confirmat seque illi magis manifestat. Grego. lib. 17. Moral. cap. 20. exponit, [cùm esses sub ficu vidi te;] idest, cùm esses sub vmbra legis, elegi te, sed hoc ad sensum spiritualem spectat. E

Respondit ei Nathanael, & ait: Rabbi tu es filius Dei, tu es Rex Israel.

TANTO miraculo Nathanael persuasus in miram Christi prorupit confessionem. [Rabbi, tu es filius Dei, tu es Rex Israel,] quibus verbis non solùm ... Messiam, & Christum expectatum affirmat, sed tria de

Nathanael tria de Christo confitetur.

A de eo pronunciat, quæ ex scripturis earum diligens scrutator didicerat; Do- D
ctorem & magistrum vocat, quia de eo legerat prophetatum Ioel. 2. Dedit
vobis doctorem iustitiæ. Filium Dei prædicat, quia legerat de eo dictum
Psal. 2. Filius meus es tu: & additur articulus, [tu es ille filius Deus,] vt nó
quomodocunque filium Dei, sed insignem filium super omnes, qualis futurus
erat Messias, ostendat. Regem Israel appellat, quia de eo legerat Zacha. 9.
Ecce Rex tuus venit. Mira profectò confessio, plura, & maiora prædicat,
quàm à Philippo audierat. Philippus filium Ioseph, at hic filium Dei Philip-
pus à Nazareth, at hic Regem Israel confitetur.

ANNOTATIO 79.

An Nathanael confessus fuerit Christum filiũ esse Dei naturalem.

CYRIL. lib. 2. cap. 19. hanc confessioné sic exponit, vt Nathanael Christum verum Deum, & Dei filium naturalem confessus fuerit, quia sciebat ex Psal. 7. Deum scrutatorem cordium & renum. Idem sentit Tertull. lib. aduersus Praxeam affirmans Nathanaelem
B confessum fuisse Christum filium Dei, sicut confessus est Petrus, huic cósentire videtur Irenæ. lib. 3. cap. 11. & id probabile videtur. tamen magis mihi probatur, non tanta adhuc fide Nathanaelé imbutum fuisse, sed filium Dei vocasse Christum eo modó, quo Iudæi communiter futurum Dei filium, Messiam credebant. Illi enim, quibus Trinitatis mysterium adhuc non erat reuelatum, filium Dei credebant futurum eminenti quadam filiatione supra omnem adoptionem Angelorum & hominum; non autem distinctè intelligebant filium esse naturalem, & consubstantialem. quamuis enim id in scripturis antiquis esset
C contentum, tamen ita occultè, vt nó omnibus cómuniter is sensus pateret. propterea filium Dei credebant super omnes alios, non vlterius procedentes. Prophetis autem, & ijs, quibus ex diuina gratia. Trinitatis, & incarnationis Mysterium erat reuelatum, id notum erat. Sic existimo Nathanaelem vocasse filium Dei, quod ex sequenti confessione manifestius fit. Si enim filium Dei nouisset, vt Petrus Matth. 16. quando dixit, Tu es filius Dei viui, non Regem Israel, sed totius orbis Regem, & Dominum proclamasset. At Nathanael communem sequens opinionem Iudæorum existimantium Regem temporalem in Israel futurum, vocat Regem Israel. his enim verbis sola confessio Christi exprimitur, ac si diceret: tu es ille Christus, qui est filius Dei super omnes alios, & rex Israel. E
Et profectò laudanda, & miranda confessio est, quam post tot, ac tanta miracula Iudæi postea non sunt assecuti. ita sentit Chrysost. hom. 20. vbi quæ diximus expressè docet, affirmans eisdem vsum esse verbis cum Petro, sed non idem sensisse cum eo, quia merum hominé Christum credebat. Primordia enim fidei non fuerunt ita perfecta, sed paulatim augmentum suscepere, & in Nathanaele, & in Apostolis, cæterisq; discipulis. Nec argumentum Cyril. vim habet, nó F
enim Christum ita scrutatorem cordiú credebat, vt Deum, potuit enim existimare Deo reuelante id illi innotuisse. Nolo negare, sententiam priorem propter tantorum Patrum auctoritatem valde esse probabilem.

Respondit Iesus, & dixit ei, quia dixi tibi, vidi te sub ficu, credis? maius his videbis.

COMMENTARIVS.

DOMINVS non arguit eum leuitatis, quia citò credidit, sed potius commendat eius fidem, & augmentum, fideique perfectionem promittit, ac sperare eum iubet: ac si diceret; pauca sunt, & parua signa, quæ vidisti,

A & his ita profecisti, vt tanta de me sis confessus; multò maiora videbis: inferendum reliquit, ergo maiora de me tunc confiteberis. Quibus verbis tacitè insinuat eius confessionem laudandam quidem, sed imperfectam esse; quia verum Deum ille ignorabat esse Christum; postea tamen maiora se editurum opera prænunciat, quibus suam aperiat, & comprobet diuinitatem; quibus instructus Nathanael maiora erat crediturus de Christo. Quod autem sit his maius, quod visurum Nathanaelem promittit, verbis sequentibus explicat. In his vocationibus discipulorum aduerte, consilio factum esse diuino, vt tam paucis argumentis, & tanta facilitate hi primi venirent ad Christum, vt scilicet virtus, & diuinitas ipsius magis nota fieret. hac enim non operante interius, nec verbum Ioannis [Ecce agnus Dei,] Andream; nec verbum Andreæ Petrum; nec verbum exterius Christi Philippum; nec sermo Philippi Nathanaelem; nec Christi miraculum, eundem traxissent ad fidem. B

Quare in principio vocati, tam facilè Christo crediderunt.

Et dicit ei; Amen amen dico vobis, videbitis cœlum apertum, & Angelos Dei ascendentes & descendentes supra filium hominis.

B

EXPLICAT Christus, quod dixerat; maius his videbis, & sermonem conuertit ad Nathanaelem, & simul ad astantes, & dicit, videbitis Angelos mihi ministrantes, ac si diceret; hoc tibi magnum, ô Nathanael, visum est, quia dixi, vidi te sub ficu, & propterea me Regem Israel confessus es, videbis profectò non tu solus, sed & vos, qui adestis, cœlum apertum, & illinc Angelos in meum ministerium descendentes, & rursus ascendentes, vt ex hoc ministerio intelligatis hunc, quem videtis hominem, Dominum esse Angelorum, & regem cœlorum, & consequenter Deum esse verum. non dixit supra me, sed, [supra filium hominis,] vt fidem imperfectam illorum insinuaret, quasi diceret; huic, qui homo vobis videtur, Angelos ministrantes videbitis, vt in eo plus aliquid & supra hominem nempè Dei verum filiū esse confiteamini. Insinuat hisce verbis, se non solum apud Nathanaelem, sed & apud alios maiorem & perfectiorem fidem sibi conciliaturum, quàm hactenus conciliauerit: videbitis, inquit, maiora sum opera facturus, quibus mundo me non solùm hominem, sed Deum esse manifestabo. Ecclesiæ enim Euangelicæ ædificium, & perfectionem prædicit. Per Angelos ascendentes, & descendentes, vt latius annotatione sequenti; ministerium significat Angelorum, vt Cyril. lib. 2. cap. 21. & Chrysost. hom. 20. exponunt. Cœlum apertum dicit, quia Angeli illinc descensuri, & illuc ascensuri prædicuntur. Vox illa geminata, [amen amen:] certitudinem & veritatem rei insinuat: denique consideratione dignum est, familiare fuisse Christo Domino, vt de se loquens filium hominis seipsum appellet, quibus verò de causis frequens illi fuerit hæc phrasis, latè tractatur Annotat. 19. cap. 3. C F

ANNOTATIO 80.

Augustinus quomodo locum hunc exponat.

AVGVST. lib. 12. cont. Faustum c. 26. & lib. 16. de ciuit. c. 38. hunc locū latè exponit, & his verbis Christū illud, quod factū fuit in Iacob Gene. 28. insinuasse docet. Iacob enim olim super lapidē dormiēs, vidit scalā à terra pertingentem vsq; ad cęlos, & in eius summitate Dominū incumbentē, Angelosq;

A ascendentes, & descẽdentes per scalam. Euigilans autẽ vnxit petram, supra quã dormierat, & erexit in titulum ædificauitq; ibi; & vocauit locum domum Dei. Petra illa vncta ipsius Christi figura fuit, supra quem Ecclesia fundata est, & quia Nathanael Christum, confessus erat, qui illa vncta petra significabatur, historiã illam Dominus insinuat, prædicens Ecclesiæ ædificationem, & Angelos ascendentes, & descendentes, idest, prædicatores verbum cęleste terrenis hominibus annunciantes. Multa alia circa hoc refert Aug. quę potius ad explicationẽ loci illius Gen. quàm ad præsentem pertinent: quamuis enim illam historiã Dominus subindicare voluerit, & in se complendam docere; tamen ad literam Angelorum significare ministerium in-

B tendit, vt se Dominum Angelorum esse significet. Non tamen in hoc sistit sensus, sed etiã per hęc significat, se esse per quẽ cœli ianua aperienda est; qui pacẽ Dei cum hominibus facturus est, vt sit communicatio iam cœlestium & terrestriũ; se denique esse, qui in sua dispensatione Angelorum ministerio vsurus erat, vt reuera factum est. Ecclesiam enim suã Angelis ministrantibus gubernat, ac regit.

Quid sit Angelos descẽdentes, & ascẽdentes videre.

Quærunt doctores, quando cœlum apertum, ac Angelos descendentes, & ascendentes viderint. Chrys. hom. 20. in resurrectione, & ascensione id factũ, & visum dicit; Angeli enim tũc visi sunt. Alii qui ex recentioribus id factũ esse, tamen omissum ab Euãgelistis, sicut & alia mul-

C ta, affirmant. Cyril. lib. 1. c. 21. magis ad rẽ mihi respondere videtur, non ad visionẽ aliquam singularẽ hoc pertinere, sed ad totam Christi dispensationem, nam in ecclesia gubernãda Angelorum vtitur ministerio, Angelis etiam fideles suos custodit: Angeli orationes fidelium deferũt; per eos illuminationes fiunt, & multa alia à principio vsq; in finẽ Angelorum opera Christus facit. Angeli etiã in die iudicij descẽdent & ministrabunt. hoc est supra filiũ hominis, idest, hæc omnia Angeli faciunt & facient in obsequium, & ministerium Christi. illa enim verba non ad illos solùm, sed ad omnes dirigebantur etiam futuros.

ANNOTATIO 81. D

Augus. tract. 7. in Ioan. de Nathanael inuestigat, cur non sit in Apostolum electus à Domino. Debet, inquit, iste esse primus inter Apostolos, & non solùm primus non est, sed nec medius, nec vltimus inter duodecim, quæritur. causa quantum Dominus intimat, inuenitur, intelligere enim debemus ipsum Nathanaelem eruditum, & peritum legis fuisse; propterea noluit eum Dominus inter discipulos ponere, quia idiotas elegit, vnde confunderet mundum. Si doctus eligeretur, fortasse ideò se diceret electum, quia doctrina eius meruit eligi. Dominus noster volens superborum frangere ceruices, nõ quæsiuit per oratorem piscatorẽ, sed de piscatore lu-

E cratus est imperatorem: hæc August. Si ratio Augu. in vniuersum probaret, nec Paulus eligendus videretur, qui doctior multò Nathanaele erat. Recẽtiores moti pietate confessionis huius viri, eum esse volunt Apostolum, & hunc, quẽ alio nomine Bartholomæum vocamus: quod etiam Ruperto visum est. hoc persuadere nituntur, quia tanta confessio Nathanaelis digna videbatur Apostolatu. hoc tamen argumentum inualidum est, cùm constet Apostolatum nec dari propter merita, nec indignis denegari, imò potius vt ex gratuito dono Dei esse cognosceremus indignioribus quandoq; collatus fuit: vt in Paulo, qui persecutor fuerat Ecclesiæ, videmus. Addunt argumẽ-

Nathanael nõ fuit Bartholomæus Apostolus.

F tum aliud. quia Ioannes non nominauit vnquam Bartholomæum in suo Euangelio, videtur ergo hic Nathanael Bartholomæus esse, quod argumentum si valeret, nec Matthæus, nec Simon, nec Iacobus Alphæus essent Apostoli, quia non sunt nominati à Ioanne: si enim omnia, quæ gessit Christus, Ioannes narrasset, vtiq; Bartholomæi mentionem fecisset. Sine fundamento igitur hi se opponunt Augustino, & opinioni communi, quod enim dicunt, post Philippum in numero Apostolorum describi Bartholomæum, ex quo ipsum esse Nathanaelem colligunt, nihil probat, nam & Act. 1. dissociantur, & quamuis non dissociarentur, friuolum est argumentum. Dicunt rur-

A sus Bartholomæum nomen esse commune, quasi idem sit quod filius Ptolomæi, quod si aliquid probaret, nec Barsabas, nec Barsabas essent nomina propria. Denique quia Ioannis, vltimò inter eos quibus apparuit Dominus numerauit Nathanael, quasi non apparuerit etiam alijs discipulis, qui Apostoli non erant. Non habent robur rationes hæ ad rem tam grauem, & contra communem sententiam confirmandam plus roboris contra illorum sententiam habet, quod in nouo testamento quater ponitur Apostolorum catalogus. Matth. 10. Marc. 3. Luc. 6. Act. 1. & nullibi mentio Nathanaelis facta est, quod si fuisset binomius, explicassent Euangelistæ, sicut & fecerunt in Thoma, & Matthæo, maximè Ioannes, qui vltimus scripsit, & eius historiam narrauit. Quod autem ad Apostolatum vocatus non fuerit, Dei iudicio relinquamus: nulla enim ratio plena huius reddari potest. Satis magnum beneficium accepit, quod de numero eorum fuerit, qui Christum confessi sunt, & æternum meruit suæ confessionis accipere præmium; nomenque eius in Ecclesia factum est gloriosum, & illustre. B

IOANNIS CAPVT SECVNDVM.

ET die tertia nuptiæ factæ sunt in Cana Galilææ: & erat mater Iesu ibi. Vocatus est autem & Iesus, & discipuli eius ad nuptias. Et deficiente vino, dicit mater Iesu ad eum: Vinum non habent. Et dicit ei Iesus, Quid mihi & tibi est mulier? nondū venit hora mea. Dicit mater eius ministris, quodcunq; dixerit vobis facite. Erant aūt ibi lapideæ hydriæ sex, positæ secundū purificationē Iudæorū, capientes singulæ metretas binas, vel ternas. Dicit eis Iesus: implete hydrias aqua. Et impleuerunt eas vsq; ad summū. Et dicit eis Iesus, Haurite nunc, & ferte Architriclino, & tulerūt. Vt autē gustauit Architriclinus aquam vinū factā & nō sciebat vnde esset, ministri autē sciebant, qui hauserāt aquā, vocat sponsum Architriclinus: & dicit ei. Omnis homo primū bonū vinum ponit, & cum inebriati fuerint, tunc id quod deterius est: Tu autē seruasti bonum vinum vsque adhuc. Hoc fecit initium signorū Iesus in Cana Galilææ, & manifestauit gloriam suam, & crediderunt in eum discipuli eius. Post hæc descendit Capharnaum ipse & mater eius, & fratres eius. & discipuli eius, & ibi manserunt non multis diebus. Et propè erat pascha Iudæorum: & ascendit Iesus Hierosolymam, & inuenit in templo vendentes boues, & oues, columbas, & nummularios sedētes. Et cum fecisset quasi flagellum de funiculis, omnes eiecit de Tēplo, oues quoque & boues, & nummulariorum effudit æs, & mensas subuertit. Et his, qui columbas vendebant, dixit; Auferte ista hinc, & nolite facere domum Patris mei domum negociationis. Recordati sunt verò discipuli eius, quia scriptum est: Zelus domus tuæ comedit me. Responderunt ergo Iudæi, & dixerunt ei. Quod signum ostendis nobis, quia hæc facis? Respondit Iesus, & dixit eis. Soluite templum hoc & in tribus diebus excitabo illud. Dixerunt ergo Iudæi. Quadraginta & sex annis ædificatum est Templum hoc, & tu in tribus diebus excitabis illud? Ille autem dicebat de templo corporis sui. Cùm ergo resurrexisset à mortuis, recordati sunt discipuli eius, quia hoc dicebat, & crediderunt scripturæ, & sermoni, quem dixit Iesus. Cùm autem esset Hierosolymis in Pascha in die festo, multi crediderunt in nomine eius, videntes signa eius quæ faciebat. Ipse autem Iesus non credebat semetipsum eis: eo quòd ipse nosset omnes, & quia opus ei non erat, vt quis testimonium perhiberet de homine: ipse enim sciebat quid esset in homine.

Et die

Et die tertia nuptiæ factæ sunt in Cana Galilææ.

COMMENTARIVS.

INcarnationis mysterio, & testimonijs Baptistæ de Christo vero Messia primo cap. expositis, Euangelista primum Christi miraculum, quo suam incepit manifestare gloriam, hoc secundo describit. Dies autem numerat ab ea, quæ in fine superioris capitis est signata; nimirum qua exiens in Galilæam, Philippum vocauit: atque ita tempus tempori coniungens. [Die tertia,] inquit, [factæ sunt nuptiæ in Cana Galilææ,] vt prima dies sit vocationis Philippi, altera accessus Nathanaelis in Canam, & tertia, quando ibidem hæ nuptiæ sunt celebratæ. Porrò Cana, vt refert Hieron. de locis Hebraicis duplex erat; vna minor in tribu Zabulon, non longè à finibus Asser, decem milliaribus distans à Nazareth ad Occidentem, & Septentrionem, atq; in hac nuptiæ peractæ sunt, altera Cana maior, proxima Sidoni in tribu Asser, de qua fit mẽtio Iosue 9. & ad huius distinctionem, illa dicta est Cana Galilææ, nempè in-
B ferioris; quæ quoniam erat vicina Nazareth, nihil mirum matrem Domini ibidem fuisse. B

ANNOTATIO 1.

Quæ fuerit ea dies tertia, de qua hic Ioan.

QVæ sit hæc dies tertia variè Doctores exponũt. Orig. tom. 9. in Io. quẽ sumus in Cõmentario secuti, diẽ tertiã à Philippi vocatione, & Christi profectione in Galilæam numerat, hoc enim fuit vltimum tempus ab Euangelista descriptũ; In crastinũ, inquit, voluit exire in Galileã; & hæc est prima & legitima expositio. Secũda est Epiph. hær. 51. hãc esse diẽ tertiam ab illa, quã duo illi discipuli voce Ioannis permoti Christo sese associauerũt. Sed contra expositionẽ hãc illud facere videtur, qđ illa nocte manserunt duo discipuli apud Dominũ, & die
C sequenti Andreas Petrum inueniens, adduxit ad Dominũ: post vocationem autẽ Petri dictũ est, in crastinũ voluit exire in Galilæam; nec est verisimile, eadẽ die, omnia hęc facta esse nempè peruenisse cũ Philippo in Galilęã, & à Philippo vocatũ Nathanaelem, & ad Christũ adductũ, & deniq; eo ipso die nuptias esse factas. Superius autẽ recessimus ab ea Epiphanij opinione, qua censuit eadẽ die venisse duos illos ad Christũ, & simul Petrũ vocatum esse. Tertia expositio est recentiorũ diem hãc tertiã numerari ab ea, in qua Nathanael venit ad Christũ: hoc enim est tẽpus vltimo loco ab Euãgelista descriptũ. Et quãuis hęc expositio probabilitate non careat, hoc tamen difficultatis habet, q Euangelista tẽpus vocationis Philippi significasset illis verbis; In E crastinũ voluit exire in Galilęã, historiã autẽ Nathanaelis ad diẽ sequentem retulisset tertiã autem diẽ nuptijs adscripsisset. Non enim est verisimile, qđ aliqui eius interpretationis auctores difficultate præuisa asseruerũt, eadẽ die Philippũ vocatũ, & Nathanaelem ad Dominũ peruenisse. Quarta recentiorum quoq; expositio est; hanc diem hebdomadis esse tertiã, quæ à Sabbato sumebat initiũ, vt sit eadem, quæ apud Latinos dies Lunæ dicitur. At verò & hæc expositio difficultatẽ habet, quia diceret tũc Euangelista die tertia sabbati. nã quoties dies hebdomadis signatur, addi solet ĩ scriptura, sab F bati prima, aut secunda, &c. Quinta & postrema etiã recentiorum auctorũ est, tertiã hanc diem esse, ex quo in Galilæam peruenerat: sed & hic ea est difficultas, qđ cum dies cœperimus numerare à fine præcedentis capitis, & hoc illi continuetur, nõ videtur rationi cõsonum numerũ dierũ sumi ab ingressu in Galilæam; sed à tempore pręcedẽti capite significato, qđ Christi in Galilæam aduentum antecessit. Quod vero breui à loco, vbi Ioannes baptizabat, & à quo veniebat Christus, Canã Galilææ peruenerit, mirũ nõ est, cum ea loca, non multum distarent. Harum expositionum probabilissima, quam Origenes sequitur, nobis est visa.

Et

A

Et erat mater Iesus ibi.

COMMENTARIVS.

Matris Christi cur hic meminerit.

MAtrem Domini ibi adfuisse Euangelista narrat, tum vt præsentiam tantæ personæ non prætereat, tum quia in miraculo quod accidit ipsa interuenit (nam & filio defectum vini indicauit, & preces suas interposuit) tum quia in responsione Christi ad matrem doctrina non vulgaris continetur. Ex verbis autem propositis, mater Dei non vocata, nec inuitata ibi adfuisse cuiquam videri posset, & reuera vocata fuit, & vocatam esse refert Euangelista: nam verba sequentia sic habent (vocatus est autem, & Iesus, & discipuli) id est, vocatus est etiam Iesus; illa augendi particula (etiam) vocatam matrem insinuat: quod rectè aduertens Chrysost. hom. 20. sic exponit; quemadmodũ illam, ita & Iesum vocauerunt. At Euangelista præmittens matrem ibi fuisse, significare voluit matrem venisse ad nuptias primam. Solent enim ad nuptias mulieres notæ, & familiares citius accedere, vt debita caritate cognatas, & familiares adiuuent, & quæ necessaria sunt ad futurum conuiuium præparet, ideoque conuiuij & nuptiarum diem præueniunt; quod & B. Virginem pro summa humilitate, & caritate fecisse, non est improbabile; ob idque dictum est erat ibi mater Iesu, quasi ad præstandum auxilium in ministerio, diem nuptiarum præuenerit. Has enim nuptias consanguineorum, ac familiarium, & notorum B. Virginis fuisse nemo dubitat.

B E

Vocatus est etiam & Iesus, & discipuli eius ad nuptias.

Christus cur nuptijs interesse voluerit.

CHristus ad nuptias venit, & vocatus venit; Venit autem primè propter quandam ciuilem comitatem communem si quidem vitam in his exterioribus elegit, vt se omnibus magis affabilem exhiberet. Id eleganter annotat Chryso. hom. 20. qui non dedignatus est, inquit, formam serui accipere, longè minus seruorum nuptijs interesse; qui cum publicanis, & peccatoribus versabatur, multo minus nuptias recusasset. Secundo venit, vt suo interuentu confirmaret, & sanctificaret nuptias, quas Deus in primo homine instituit, quod Augu. tract. 9. in Ioan. persequitur, dicens: quod venerit ad nuptias, confirmare voluit, quod ipse eas fecit: futuri enim erant, de quibus dixit, Apostolus 1. Timo. 4. prohibentes nubere, & dicentes, quòd malum essent nuptiæ, & Diabolus eas fecisset, hęc August. Tertiò venit præcipuè, vt haberet occasionem edendi miraculi, quo iam mundo suam diuinitatem demonstrare, & fidem hominum conciliare sibi, & confirmare inciperet, ipsorum consulẽs vtilitati, ita Cyril. lib. 2. cap. 22. miraculi potius inquit quod acturus erat, quàm conuiuij gratia profectus est. Adiungit & rationem, quàm secundo loco ex August. attulimus. Non tam ergo propter celebritatem, & apparatum nuptiarum, quàm vt lucrifaceret mortalium animas Dominus in terrestribus humanam sequebatur conuersationem; quod imitatus Paulus dicebat. 1. Cor. 9. Omnibus omnia factus sum, vt omnes lucrifacerem. Inuitatus autem venit, vt modestiam, & decorum seruaret; Erat enim Christi conuersatio perurbana, & omni naturali virtute ornata; qua de causa etiam discipulos secum ad nuptias, non nisi inuitatos, adduxit.

C F

AN-

ANNOTATIO 2.

HIc posset aliquis percunctari, cur non & Ioseph fuerit vocatus, cum Christus, eiusq; mater sanctissima, & discipuli interfuerint, nec enim verisimile est, si vocatus esset, Euangelistã id præter missurum fuisse. Epipha. hær. 78. generalem adhibet responsionẽ: nam à tẽpore, quo Christum duodecimum annum agẽtem in templo cum B. Virgine inuenisse refertur, nulla deinceps mẽtio fit ipsius, quamuis interdum & discipulorũ, & fratrũ, & B. Virginis tractetur historia: quæ omnia eo dicit esse facta, quia obierat paulò post duodecimum ætatis Christi annum: cum igitur iam trigesimum Christus attingens annũ ad nuptias inuitatus fuerit, Ioseph uocari non potuit, quia cõplures ante annos è uiuis excesserat. E cõtrario verò graues Doctores eum etiã tempore passionis superstitẽ fuisse affirmant; inter quos est Cypria. de passione Domini dicẽs, Ioseph æquanimiter esse passum Joannem sibi præponi, quando B. Virginem illi comendauit in cruce Christus: quam sententiam sequitur Ambrosius Luc. 23. Mihi certè probabilius est, qđ Epiphan. sentit, nempè, q̃ nec passionis, nec nuptiarũ tẽpore superstis fuerit. Et verò me multũ illud mouet, nullã mentionem hoc tempore eius factã esse: imò nec postea, cum tamen frequens nõ defuerit eius commemorandi occasio. Cætera tamen, quæ Epiphã. affirmat de Iosephi ætate, & de tempore, quo nato Seruatore nostro vixit, vt, & de primo eius spõsalitio, nõ probo. Locus autẽ hic ea tractare, aut discutere non permittit.

Ioseph nuptijs Canæ non interfuit.

ANNOTATIO 3.

DIfficilius est, qui ex discipulis, interfuerint nuptijs definire. Chrys. hom. 20. legit, fratres, at communiter textus etiam Græci discipulos habent, & sic exponunt Doctores. Epiph. hær. 51. vnum affirmat, vt certum, alterum sub dubio relinquit, Certum putat Petrum, & Andream non interfuisse, quia post quã à Christo recesserant, ad suam redierunt piscationem, dubius autem est an Philippus, & Nathanael, aut quispiam alius adfuerit? rectius mihi loqui visus esset, si nec prius, vt certum affirmasset. Nam fieri potuit, vt quamuis tunc, à Christo recessissent, die altera ad eum redierint, maximè quia non piscandi causa in Iudæam, vbi vocati sunt, venerant: nam in Galilæa piscatum exercebant, vnde crediderim eos vocatos esse ad nuptias. Chrysost. hom. 47. in Ioan. inter inuitatos Iacobum, & Iudam numerat. Res hæc incerta est, nec affirmari aliquid constanter potest, Verisimilius est Philippum, & Nathanaelem adfuisse eosque discipulos Christi vocatos esse: nec tamen negauerim Andream, & Petrum, & forte aliquem alium interfuisse, quamuis id temporis nondũ isti Christo perfectè adhæserint: nuptiæ enim hæ celebratæ sunt antequam Ioannes in carcerem missus esset; quod autẽ Matth. 4. narratur de horum vocatione, post Ioannis vincula accidisse constat. Quod verò Ambr. ser. 20. Apostolos ibi interfuisse affirmat, intellige, qui postea Apostoli fuerunt electi, qui autem, & quot fuerint, non explicat.

Qui discipuli conuiuio fuerint.

Et deficiente vino.

COMMENTARIVS.

DIximus nuptijs voluisse Christum adesse, vt patrandi miraculum, & fidei conciliandæ occasionem acciperet: nunc ergo lacer Euangelista, vt miraculum narret, nuptiarum texit historiam, ac cæteris præmissis ad illud describendum peruenit. [Deficiente,] inquit, [vino.] Græcè aoristus est cum deficeret vinum, vtique ante finem conuiuij. vnde August. ser. 4. de tempore, nondum penitus totum vinum defecisse putat; vt sensus sit: cum vinum iam

Vini defectio vnde.

defi-

A deficere incepisset, antequam omnino deficeret, ministros fecisse certiores eos, quibus incumbebat necessaria prouidere, & vocem hanc ad B. Virginem peruenisse credendum est. Neque verò immoderatum conuiuantium potum defectionis vini causam esse, sed potius paupertatem inuitantium, certò mihi persuadeo. Vbi enim Christus, cum sua matre aderant, luxum omnem & intemperantiam abfuisse dubitare nemo debet. Nec tamen imprudentiæ taxandi sunt inuitantes, qui necessaria non præparauerint, vel quod plures quã pascere possent inuitarint; sed pauperes cum essent, quæ pro sua tenuitate potuerunt compararunt, & quoniam nullum ex amicis non inuitatum relinquere voluerunt, prius poculis, quàm officio defuerunt. His addo, euenire posse in his nuptijs, quod in alijs accidere solet; aut enim plures personæ accedunt, quàm expectabantur, quando conuiuium instruebatur; aut ministri in distribuendo minus prouidi & fideles præsunt; aut casu aliquo perit aliqua vini pars: pauperes autem omni euentui subitò occurrere non possunt. Nec intemperantiæ ergo conuiuæ, nec imprudentiæ sunt inuitantes arguendi. Quanquam & ab hoc negotio non excludenda est diuina prouidentia; imò locum primum tenet, quæ vinum deficere conuiuis permisit, vt per eum defectum B Vnigenitus Dei Filius sicut & per Infirmitatem Lazari, glorificaretur. E

Dicit mater Iesus ad eum.

QVoniam mater Domini defectum vini ex suggerentium administrorum relationem perceperat, maximè cum ad sponsæ familiares fœminas id iam deferretur, instanti necessitati per filium prouidere volens, accessit, & dixit ei, quæ sequuntur. Commendanda est hoc loco misericordia Beatæ Virginis perfecta, & opportuna misericordia quidem, qua proximorum indigentiæ subuenire studuit; perfecta autem, quia à nemine rogata, sed sponte ad succurrendum se exhibet efficacem. Cum enim pauper & ipsa esset, & filius nondum Deus ab alijs crederetur, neminem ab ipsa vt pecunijs, aut filij miraculo auxiliaretur, petijsse certum est: ipsa est, quæ rogante nemine subuenire nouit: eaque est perfecta misericordia, quæ etiam petitiones & preces præuenit. Etenim tanto misericordia perfectior, quanto liberalior: C tanto autem liberalior est, quanto minus rogari expectat, petitionis enim expectatio apud homines, pretij quædam est acceptatio; nec perfectè misericors petitionem expectat, nisi inquantum per eam defectus ignotus ei manifestatur. Deus autem noster, si peti vult, id facit, quia & petitio in nostram cedit vtilitatem, & adhuc, vt petamus, misericordiæ beneficium est: secus inter homines accidit. Fuit igitur perfecta hæc Beatæ Virginis misericordia. Nec minus opportuna: quod plurimum in accipienda, & conferenda misericordia refert: vt enim infirmo medicina debito tempore adhibita prodest, quo præterito inutilis est, sic misericordia exhibita conuenienti tempore, auxilio est: opportunè autem Beata virgo subuenire studet, prius quàm defectus vini conuiuis innotescat: quando adhuc honori inuitantium prospici potuit, tunc mater filium alloquitur, & præsenti indigentiæ subuenire procurat. Existimo autem Beatam Virginem locum, quem inter mulieres tenebat, deseruisse, & ad filium, vt quæ sequuntur loqueretur, accessisse. F

Beatissimæ V. Mariæ misericordia perfecta.

D

Vinum non habent.

Fides & prudentia B. Virginis.

MAgna fides, eximia prudentia in his verbis elucet. Fides quidem, quia vt rectè aduertit Cyril. lib. 2. in Ioan. c. 22. Omnia credidit Filio possibilia, non vt pecunias ad emendum vinum eroget; non vt sponso & conuiuis tædium; quo ob vini defectum affici poterant, verbis consolatorijs eximat, vt ineptè aliqui hæretici commentantur, sed vt sua potentia, qui filius Dei est, sit subsidio, precatur. Quamuis enim nondum Christus miracula edidisset, B. tamen Virgini eum posse quæcunque vellet, non erat ignotum, quem Filium Dei verum credebat. Fides ergo magna in his verbis ostenditur. Nec minor prudentia, quàm verbis Bernar. ser. 46. super Cantica explicare possumus. [Vinum,] inquit, [non habent,] non precatur Dominum, non imperat Filio, defectum vini tantum nunciasse contenta: cum beneficis, & ad liberalitatem propensis, ita est agendum; non enim gratia violenter exprimenda, sed proponenda occasio. hæc Bernar. prudenter ergo B. Virgo se gessit. Nec nunciat, vt ignoro; quem enim Dei Filium credebat, omnia ei nota esse non dubitabat: sed simul dum nunciat, tacitè suam interponit intercessionem. Simile
B quid Ioan. 11. in illis sororibus legitur; Ecce, quem amas, infirmatur. E

Et dicit ei Iesus, quid mihi & tibi est mulier.

HAbebat Christus opera quædam communia, vt alij homines: habebat & propria, vt Redemptor erat, nempe prædicare, miracula edere, discipulos congregare, & alia huiusmodi: in illis parentibus subiectus esse, & humanos admittere affectus voluit. rogatus enim & inuitatus iure consanguinitatis, & amicitiæ, & humanæ conuersationis multa fecit, at in his diuinæ tantum subdebatur voluntati, nec obsequium vllum, aut respectum admisit humanum, nisi quòd à Patre præscriptum & mandatum habuit: quod matri, Luc. 2. significauit, dicens; In his, quæ Patris mei sunt, oportet me esse, quasi dicat: ne miremini, si vestra facultate minimè requisita mansi Hierosolymis, quia opus Patris mei, & ad redemptionem pertinens exercere debui, in quo humanum non specto obsequium, sed diuinam seruo Patris voluntatem. Tale opus erat præsens, quod B. Virgo petebat, cui similibus respondet verbis, [quid mihi & tibi?] Hebraismus est vsitatus, latinè dicendum erat,
C quid mihi tecum? vel sine interrogatione, nihil in hoc mihi tecum, id est, opus F
quod petis non ex humano pendet obsequio, nō iure filiationis humanæ, nec amicitiæ, aut consanguinitatis vllius exhibendum est ratione; sed ex diuina pendet voluntate, in cæteris, quæ communia mihi cum hominibus sunt, humanum seruo obsequium, quæ verò ad redemptionem pertinent, & ob quæ veni implenda, diuinum seruo præscriptum. Verba hæc instructionis sunt, qua non indiguisse B. Virginem, sed propter circunstantes, & propter nos dicta suspicor; vt Christum in his, quæ Patris sunt, non humanos carnis, aut sanguinis seruasse respectus intelligeremus, sed prout à Patre accepit faciunda. Potuissent enim circunstantes suspicari obsequio matris, & iure sanguinis permotum filium, opus, quod postea diuinè operatus est, patrasse, atque in hoc similibusque prodigijs humanas preces, & iura hominum obseruasse. Simile quid habemus Matth. 12. volentibus enim eum quibusdam à prædicatione abducere, eaque de causa dicentibus; Ecce mater tua & fra-

A tres tui foris stant, quærentes te; respondit, quæ est mater mea, & qui sunt fratres mei? ac si dixisset, in his operibus, quæ ad Deum spectant, & quæ manifestationis meæ, & humanæ salutis sunt, propter quam veni; non hominum voluntatem, aut humana obsequia, sed Dei respicio decretum & beneplacitum, quæ verba non propter matrem, sed propter illos, qui tunc aderant, protulit. Vnde Ioan. 11. Gratias ago, quia audisti me; scio quia semper me audis, sed propter populum, qui circumstat, dixi, vt credant, quia tu me misisti. & Ioan. 12. cum vox Patris ad eum facta esset (& clarificaui, & iterum clarificabo) dixit Christus, non propter me venit hæc vox. Sic in præsenti (quid mihi tecum) non propter eam, sed propter adstantes, & eos, qui audituri erant, dicta sunt; vt iam his verbis se Dei Filium incipiat declarare.

ANNOTATIO 4.

Ex hoc loco Pagani, & Hæretici errandi sumpserunt occasioné: Catholici vero, loquendi nō vt par erat de B. Virgine.

IN sacra scriptura hæc phrasis, seu loquendi modus, quid mihi & tibi, idē significat, quod latinè, quid mihi te cū? 2. Reg. 16. quid mihi, & vobis, filij Saruiæ? Iohe. 3. quid mihi & vobis Tyrus & Sidon. Matth. 8. quid nobis & tibi, Iesu fili Dei? Lu. 8. quid mihi & tibi, Iesu fili Dei altissimi? In hūc sensum hanc nostrā sententiā graues & multi Doctores exposue-
B runt, quod nos etiam secuti sumus in cōmentario. Hinc Pagani quidem blasphemandi cōtra Christum, Catholici vero nonnulli loquendi de B. Virgine, non vt par erat, Hæretici etiam errandi in fide occasionem sumpserunt. quæ omnia breuiter discutienda sunt. Primo ergo loco Gentiles seu Pagani hæc verba olim Christianis opposuerūt contra Christū, quasi matrem contempserit, & iniuria affecerit, contra Dei præceptum, parentes honorare iubentis, vti refert Iust. Mart. lib. quæst. Gent. resp. 136. Sed grauiter in hoc errarunt; Primò, quia hęc phrasis nō est contemptus alicuius: nam Matth 8. & Luc. 8. Dæmon dixit Christo, quid mihi & tibi? quē tamen non contemnebat, sed potius deprecabatur. Secundo ex causa
C adducta, nondum uenit hora mea: nam diuinam declarare ordinationem, non est contemnere, sed instruere: diuinum etiā mandatum præponere voluntati hominum, non est spernere homines; sed debitum inter Deum & hominem seruare ordinem. Verbis enim his docet Christus opera huiusmodi diuinitatis nō esse humanis subiecta obsequijs, sicut etiam quando Luc. 2. respondit. In ijs, quæ Patris mei sunt, oportet me esse; non parentes contempsit, quia statim adiunxit Euāgelista; et erat subditus illis, sed quod Deo Patri debebatur, exposuit. Non igitur in his verbis, quæ eundem continent sensum, contemptus vllus erit. Adde tertiò verbis, quæ sequuntur, non solùm matrem non contemptam, sed honoratam fuisse conuincimus; nondum, inquit, venit hora meā; si contempsisset, rationē & causam, quare tunc petita nō faceret, non attulisset, & rursum spē faciendi cō
uenienti tempore, non dedisset: quæ tamen in prædictis verbis, vt paulò post explicabimus, insinuantur. Sed & in sequentium expositione hęc blasphema paganorum impietas magis conuincetur. Vnde Iust. loco citato, & Cyril. lib. 2. ca. 23. nulla iniuria, aut contemptu hac responsionem matrem affectam esse nō minus rectè, quam religiosè docuerunt. Hęc de Paganis. Ad nostros veniamus. E

ANNOTATIO 5.

Catholicorum sententiæ & eorundem rationes confutantur.

CAtholici quidam Doctores verba hæc esse cuiusdam obiurgationis & reprehensionis affirmarunt. Athana. ser. 4. cont. Arian. per hæc verba, à Christo matrem increpatam dicit. Augu. lib. 2. de Symb. ad Catechu. cap. 6. verba esse admonitionis seu reprehensionis dicit F
Chrysost hom. 20. esse verba indignationis contra matrē asseruit. Irenæ. li. 3. c. 18. dicit esse verba repulsæ: matris enim repulit petitionem, similiter & Greg. Nis. orat. in illud dictū Apostoli: Tunc erit & ipse subiectus, &c. Quamuis autē hi Doctores in his conuenire videantur: tamē non omnes eandē causam reprehēsionis, siue repulsæ, siue indignationis assignāt.

Atha-

A Athanasius nullã increpationis causam expressit. Augustinus vero vnam duntaxat explicuit, quia nempè mater id petebat existimās se iure maternitatis id posse filio præcipere; eandem assignat Chry. sed insuper duas addit, vt secūda ordine sit, quia intempestiuè miraculū petebat: nondum enim erat aptum tempus, quando vini defectus nondum erat notus, vt tali miraculo Christus manifestaretur, tertia est, quia fortasse, inquit, aliquo humano vanæ gloriæ affectu mouebatur, per opera filij propriā apud alios gloriā quærens. Greg. Nisse. primam, quæ & August. est, explicat causam. Iræneus autem secundam, Euthymius sequitur tertiam.
B Quare ex omnibus Doctoribus, affirmantibus verba hæc esse reprehensionis, increpationis, indignationis, aut repulsæ tres tantum causas colligimus.

Pro veritatis huius declaratione, sunt aliquot responsiones annotandæ. Prima est, vt Catholicos à Paganis discernamus, quāuis verba hæc essent reprahensionis, aut increpationis, non propterea cēsendus est Christus, matrē contempsisse, aut inhonorasse. Multū enim inter reprehensionem, & contemptū interest: vnde licet aliquando minoribus & inferioribus ex debita caritate reprehēdere maiores & superiores: vt docet Aug. Epist. 119. ad Hier. qđ illo Gala. 2. probat. vbi Paulus inferior, & subditus Petro, ipsum etiā publicè reprehendit. In faciem, inquit, restiti, quia reprehensibilis erat: nō tamen propterea dictus est eum contempsisse, quod & ratione probat. Correctio enim caritatis est, si igitur superiores diligendi sunt caritate, ergo & corrigendi
C quando ratio postulat, reuerenter tamē, & humiliter. Propterea August. lib. 4. de orig. animæ, c. 1. rectè intulit, Si turpe est, inquit, ouibus non corrigere pastores; quantò turpius erit Prælatis, & maioribus nō corrigere inferiores. Admonitio ergo & reprehensio, cōtra parentū honorē non est, sicut nec dilectio, malitia autē & peruersitate hominum effectum est, vt correctio reputetur iniuria, propterea rectè Greg. lib. 10. Mora. ca. 3. inquit, sicut boni correctionis uocem, caritatis ministerium æstimant, sic peruersi contumeliam derisionis putant. Probatum igitur est contra Paganos, quāuis Christus reprehendisset matrem vt Doctores Catholici affirmant, non propterea eam contempsisse, nec contra honorem debitum parentibus aliquid egisse. D

Secunda responsio, Verè non sunt reprehēsionis, aut increpationis ullius verba hæc. ita expresse affirmat Iustin. expl. quæst gen. resp. 136. Imò Augu. qui loco citato uerba reprehēsionis fuisse affirmauit, eadem verba iterum exponens trac. 8. in Io. à tali abstinuit sententia. In primis hęc phrasis, sicut contra Paganos diximus, nec contēptum, nec reprehensionem, aut indignationē semper significat. Dæmon enim non contemnens, nec indignans, nec reprehendens dixit Christo, Lu. 8. & Matt. 8. quid mihi & tibi? sed potius timens, & obsecrans. Atne sine ratione & fundamento rem tanti momenti, & contra graues videamur affirmare Doctores, libet responsionem nostram ratione vrgenti confirmare. Est autem hæc, E quia nulla causa reprehensionis, occurrebat: sine causa autem matrem reprehensam esse nemo asseret. Iā si tres illas causas superius à Doctoribus adductas singularim discutiamus, nullam earum inueniemus esse legitimam.

Ea in primis causa asserebatur, quia iubere, & iure mater no præcipere miraculum tētauit, at vnde isti Doctores hoc sibi persuaserint, non apparet, sed potius contrariū; nā Euangelista simplici vsus est verbo, [dicit mater Iesu ad eū:] si iussisset, non id vtiq; dissimulasset Ioānes, cū ex eo penderet tota Christi respōsio. pręterea de tāta B Virg inis humilitate, non est præsumendum, ei præcipere voluisse quem Filiū Dei credebat, & cui se ancillā in Angeli annuntiatione obtulerat: & confessa erat. Ad hæc ignorantia erat indigna tanta fide, quanta in ea splēduit, si existimasset in miraculis, & diuinitatis operibus Christū sibi esse subiectū. Huc accedit, quia verba sūt rogātis, & deprecantis, Vinum non habent, imo tantæ erga filiū reuerētiæ, vt nec preces expresserit, ne filiū ad aliquid faciendū obligare videretur. Ita affirmarunt Hila. lib. 3 Trin. & Ambro. sermo. 16. in Psal. 118. versu. 6. & Cyril. lib. 2. in Ioan. c. 23. nempè verba hæc, [Vinum non habent,] rogan-

Rationis primę confutatio. F

A rogantis esse, ac proinde Christum rogatũ à morte. Quis autẽ rogasse, & preces pro miraculo effudisse, vitio, & non potius laudi tribuendũ esse iudicet? Similiter existimare preces suas, quia mater erat multũ apud filiũ valituras, certũ & verũ erat. Si enim Apostoli rogabant, & obtinebant Matt. 15. Accedentes discipuli rogabant eum. Seniores etiam Luc. 7. pro Cẽturione rogarũt, & sæpè legimus in Euãgelio rogatũ Christum fecisse miracula, cur non licuit matri, quod licuit inferioribus, & minoribus? non ergo hęc prima causa reprehensionis solida est.

Secunda ratio refelitur.

Quid de secunda dicemus? intempestiuè petijsse illam asserunt At vt quod sentio fatear hæc causa nulla est. Principio, quomodo eã intempestiuè, petiusse iudicabimus. quæ non statim miraculũ fieri, sed solã subuentionem petijt a filio: quando autẽ, & quomodo, non præscripsit? Secũdò quia etiã si tunc petijsset, vt B subueniret, non erat vitiosa petitio, ipsa enim nec sciebat, nec scire tenebatur tẽpus diuina volũtate statutũ, satis ei erat rem iustã, & dignã tali filio petijsse. Paulus sibi carnis stimulum rogat auferri, & rem, quæ non secũdum uoluntatem diuinam erat, petebat, tamen petitio eius laude fuit digna, & responsum obtinuit à Deo. Licet enim petamus aliquando ea, quæ non sunt secundùm divinam voluntatem, non sequitur petitionẽ ipsam esse vitiosam, quia Deus petere nos vult, quę honesta & iusta sunt diuino autẽ suo relinquit consilio, an sint concedenda nec ne, propterea Rom. 8. dicebat Paulus. Quid oremus, sicut oportet, nescimus, non tamen oratio ob id vitiosa fit, multo ergo minus in hac petitione est, quod C suggerat causam reprehendendi, quandoquidẽ, & quod petitur, fit à Christo, & conceditur, quod rogatur.

Tertia ratio non refellenda.

Vltima certè reprehẽsionis causa allegata, à Catholico iã proferenda non est: ex decreto enim Conc. Trid. nullũ actuale peccatũ, nec etiã veniale B. Virginem vnquam commisisse, certissimè tenendũ est. absit ergo eam vlla ambitione motã, aut vana gloria deceptã, & in hoc Chrysost. probandus non est. Quantò rectius August. lib. de nat. & grat. c. 36. quando de peccato agitur, matrem Dei propter honorem filij excipiendam censuit. Ex D qua veritate euidenter sequitur, contra opiniones omnes prædictas, non esse verba reprehensionis, aut increpationis diuinæ matris. vbi enim culpa nulla est, nec reprehẽsio, aut increpatio locum habent. Constat ex his omnibus nulla cum sit reprehensionis causa, verba prædicta non esse reprehensionis alicuius, aut increpationis in matrem.

Tertia responsio sit. Verba eadem nõ sint alicuius repulsę, quod verbis sequentibus confirmatur: Nondum venit hora mea, si repulisset matrem, non reddidisset causam, cur statim non faceret, quia nondum hora erat, multoq; minus spem faciendi, quod petebat, dedisset. Cum igitur, cur statim non faciat, exposuerit, & faciendi spem, & promissionem dederit, non possunt esse verba repulsę. Prętereà, si petitio iusta est, vti probauimus, & nulla reprehensione, sed laude digna, vtpotè quæ ex tanta fide & misericordia pro E ficiscebatur, non erat, quod repulsam aliquam mater pateretur. Adde, quod graues doctores, ob matris intercessionem, Christum citius miraculum fecisse, quã facturus erat, affirmant, ita Ambr. serm 16. in Psal. 118. Cyril lib. 2. c. 23. & idem Chrysost. hom. 21. & ego ita existimo factum, quod qua ratione sit intelligendũ, in verborum sequentium expositione declarabitur. Longè igitur abest repulsa à verbis, quæ rem tantam à filio impetrarunt. Quarta & vltima responsio sit: Verba hæc sunt instructionis, & cautelæ, & non propter matrem, sed propter circunstantes, & eos, qui audituri erant, ne quis miracula hæc ob humanos respectus facienda putaret, sicut alia humana fiunt: vt latius in cõmentario prosecuti sumus: F & in hoc mihi valde sententia Bern. probatur Ser. 2. in Dom. prim. post Octa. Epipha. asserentis, hæc Christum non propter matrẽ, sed propter nos protulisse, quod optimo cõsilio factũ est, vt in hoc etiã Christus se esse Dei Filium demonstraret, verba igitur hæc potius sunt ad diuinitatis demonstrationẽ, & ad instructionem fidei, & hoc propter alios, nullamq; reprehensionem, increpationem, repulsam precum matris, sed potius honorem, & dilectionem continent.

A N-

A ANNOTATIO 6.

Patrum expositiones expenduntur.

SVPERIOREM sententiam antiqui Patres non eodem modo exponunt, vt ex supradictis cõstat. Sunt quippe tres expositiones. Vna Aug. tract. 8. in Io. alijsq; etiam in locis, qui phrasim illam tenet, quid mihi & tibi? id est, quid mihi tecum; tamen sic explicat: habebat quidé Christus naturam diuinam, simul & humanã: opera tamen miraculosa, quę edebat, à diuina procedebãt, eaq; operabatur præcipuè vt Deus, nõ vt homo sicut è cõtrario communia opera vt ambulare, comedere exteraq; humana præcipuè faciebat, vt homo. Cùm ergo B. Virgo opus, peteret, quod non secundùm humanã naturam, in qua Christus matrẽ, sed secundũ diuinam, in qua Patrem tantùm habebat, faciendum erat; respondet: [quid mihi & tibi?] id est, petis opus, quod non vt homo, in quo tecũ mihi cõmune aliquid est, quia Filius tuus sũ, sed vt Deus, in quo matrem te nõ agnosco, facturus sum, nihil mihi tecũ in hoc. hæc expositio supponit vnũ, nempe Beatam Virginẽ iure materno petijsse miraculũ, ob id respondet Christus, in hoc non te matrem agnosco, quia hoc opus mihi incũbit, vt Deo, in qua natura nihil mihi tecũ, non eam à te, sed ab æterno à Patre accepi. Sequitur hanc expositionem Grego. lib. 8. epist. 42. Et August. quidem sic Christum respondisse matri existimat, C quia matrem iure materno miraculum ab eo fieri requisiuisse putat; ideoque à filio reprehendi affirmat: quod nos in annotatione, superiori graui confutauimus argumento.

Altera est expositio Greg. Nisse. orat. in dictum Apostoli; Tune & ipse erit subiectus, &c. quæ licet eandem retineat phrasim: tamen procedit de Christo etiam vt homine, & est talis; vt velit per hæc verba Christus se in his, quæ ad miracula spectant, matri subditum non esse, sicut erat in alijs: quasi dicat, quid mihi tecũ? non in his subiectus sum tibi, vt in alijs, hæc eadem est expositio Chrysost. hom 20. & quam nos secuti sumus in cõmentarios relinquentes tamen alia, quæ Greg. & Chrys. adiunxerunt, nẽpe verba esse indignationis contra matrem, quasi

Auctoris sententia declaratur.

ambitione aliqua inductam ad petendũ D miraculũ, vt dicebat Chrys. similiter verba esse reprehensionis, aut repulsæ, eo quod iure materno id postularet, vt existimauit Grego. Nisse. Quę quidem cum superius improbauerimus retinemus solum merã expositionem, nempe hæc dicta esse, vt significaret Christus suæ diuinitatis opera, non ex humano pẽdere obsequio, nec se in his vllũ matris imperiũ sed solam patris voluntatẽ recognoscere, & hic est sensus: [quid mihi, & tibi,] id est, in his non ab obsequio humano pendeo, non ob hominum sunt hæc facienda respectus, sed secundum Patris decretum. Non sunt tamen hæc verba pro- E pter matrem dicta, sed vt superius attigi propter aliorum instructionẽ, ne humano obsequio hæc facienda existimarent: nec Beata Virgo iure vllo materno: aut humano id petebat, sed vt Filium Dei non humanis, sed spiritualibus precibus rogabat: at ne alij iure materno, & humanis præcibus id factum crederent, ob id ita respondit: & vt etiam hoc verbo diuinitatem iam suam inciperet, confirmare, hæc mihi, sic intellecta, visa est legitima expositio.

Communis sententia proponitur.

Tertia expositio est itidem grauium Doctorum, & quam nos sæpè publicè in concionibus secuti sumus, & adhuc valdè probabilem existimamus, quę est Iustin. explicat. quæstion. gent. resp. 136 Epiphan. hæres. 51. & 79 & Euthymij, vt talis sit sensus: nec meæ, nec tuæ curæ est F prouidere de vino, non nostrum id est, sed inuitantium. Et quia hæc expositio est accommoda, & placere aliquibus potest, vt nobis placuit, & placet, & tam grauiũ Doctorum auctoritate fulcitur, paulò fusius eam libet explicare. In confesso est curam de vino prouidendo ad sponsum, & eos qui conuiuas inuitarunt, iure, & debito pertinere, nõ ad inuitatos qua ratione nec ad B. Virginem, nec ad Christũ, qui vocati erant, id pertinuit: ex quadã tamẽ misericordia, & caritate hanc suscipere curam vocati potuerunt; & non aliter est à B. Virgine suscepta. Quamuis enim diues non esset, vt pecunia posset supplere defectum, cogitauit tamen, & credidit per filium, quem omnia posse sciebat, subuenire. Notum

A & illud est, tempus, seu opportunitatem suplendi defectum vini, ijs, quibus iure incumbebat, esse antequam inuitatis manifestum esset vinum defecisse; sic enim eorum consulebat honori; at opportunitas Christi ea erat, cum iam defectus esset notus, & occultari non posset. Hac enim via miraculi virtus publicabatur, & Christi diuinitas ostendebatur, & fides præsentium conciliabatur, Is enim finis erat, propter quē edenda erant miracula. B. ergo Virgo magna misericordia commota defectū vini, quasi id sibi ex debito incumberet, supplere volens filiū adijt, & vt subueniat rogat; cui Christus respondet; [Quid mihi & tibi?] id est, non est meæ, nec tuæ curæ prouidere non nobis iure incumbit hæc cura; quasi B diceret, adhuc tempus non est mihi opportunum, quia nondum est manifestus defectus: eorum est modo prouidere, qui inuitarūt, at quādo mea fuerit opportunitas, non deero, proindeque addit; [Nondum venit hora mea:] quibus verbis matrem plurimū honorat. [Quid mihi & tibi;] ac si diceret; si mihi aut tibi cura iure incumberet, iamiam prouiderē & defectum supplerem, quando adhuc reliquos latent; sed quia nec mihi, nec tibi incumbit, expectanda est opportunitas alia, & hæc erit quidem, sed modo non est. B. autem Virgo, cum nullū filius miraculum adhuc esset operatus, nesciebat qualis foret miraculorū opportunitas, nec quibus C de causis filius ea esset editurus. Semper enim in fide proficiebat, propterea rectè, & laudabiliter rogat filium vt subueniat præsenti, & vrgenti necessitati. Hic est horum verborum sensus, iuxta expositionem horum Doctorum, & nō est improbabilis: mihi magis ad literam facere videtur expositio, quam sumus in commentario prosecuti, quia illa phrasis [Quid mihi, & tibi,] hebræa est, nec in tota scriptura reperitur in sensu alio prę tereum, quem diximus, quid mihi tecū? Sed de his, satis, nunc diuersas hæreticorum opiniones excutiamus.

ANNOTATIO 7.

Hæreses vitandæ.

CAVENDÆ sunt hæreses, quas verbis præsentibus hæretici tueri conati sunt. Vna est, quam refert Aug. D tract. 8. Manichæorum, qui B. Virginem, matrem esse Christi negabant si enim mater esset, inquiunt, nequaquā respondisset Christus, quid mihi, & tibi? hi enim hæretici eandem phrasim obseruarunt, ac si hic dictū esset; nihil mihi tecū. Negauerunt eandē veritatem Marcion, Valētinus, & alij hæretici, sed rectè Aug. hac eadē lectione eos erroris conuincit, nā dicitur expressè mater Iesu. Est hæc insignis in hæreticis proteruia, qui cum haberent eandē Euangelij lectionē æqualis, & vnius auctoritatis, verbo expresso noluerunt credere: verbum autē obscurū & quod varios recipere poterat sensus, suo iudicio in deteriorē partē interpretati, recipiunt. Quod argumento est, eos non veritatem, sed propriam voluntatē, E & iudiciū quærere. plus potuit apud eos [Quid mihi, & tibi.] quod nulla ratione facit ad excludendā maternitatem, quā verbū expressū [Erat mater Iesu ibi.], & iterū dicit mater Iesu. Altera hæresis eorum est, qui dum B. Virginem in hoc & alijs scripturæ locis mulieris vocabulo legerent nuncupatam, temerè eius virginitatem negarunt. cuius quidem hęresis, & ipsius fundamenti meminit Origenes. hom. 8. in Leuit. Existimarunt enim mulieris nomen solis corruptis tribuēdum; sed quantum decipiantur notant Orig. & Hiero. ad Gala. 4 cum nomē hoc sexus sit, sicut & fœminæ: addit Orige. hoc ipsum nomen ætati tribui, quæ in eā annis F prouectior dicitur mulier, vt in altero sexu dicitur Vir, quod ex Gen. 3. perspicuū est vbi Eua nec dū à viro cognita, dicta est mulier, Vidit inquit mulier, quod lignum esset bonū, & dixit serpens ad mulierem: & mulier quā dedisti mihi Quare autem Christus mulieris vocabulo vsus sit, existimo causam fuisse consuetudinem, & loquendi modum eo tempore communem. Absit enim vt ex contēptu aliquo id factum esse in animum inducamus nostrum; quandoquidem & in cruce pendens; & præ summo amore eā Ioanni cōmendans, dixit; Mulier ecce filius tuus, Rectè Epipha. heres. 79. affirmat, sic matrē Domini vocatam quia consulere, & prouidere futuris voluit. Fuērūt enim quidam postea, qui B. Virginem, vt Deā

Mulieris nomen etiam virginibus in scriptura tributum.

Cur Christus matrē mulierem vocauerit.

C venerati sunt, eique sacrificauerunt, qui certè hoc verbo conuincuntur,[mulier,] quod substantiæ,& naturæ creatæ, sicut & aliæ sunt,eam fuisse probat; siue ergo Christus id intenderit,siue non, hoc sanè vocabulo tales hæretici confutantur. Nesciunt miseri medium tenere, quod quidem proprium est omnium à via, & veritate aberrantiũ illi nimium deprimebant B. Virginem,eius virginitatem, D eiusq; maternitatẽ negãtes: hi supra modũ efferebant ipsi diuinitatẽ tribuentes: quemadmodũ & alij Christũ adeo deprimebant, vt diuinitatem eius negauerint: dij eum sine modo suo iudicio extollere volentes,humanitatem non recognouerint;indignum Deo rati quòd homo factus sit. Veritas Catholica mediũ tenet.

Nondum venit hora mea.

COMMENTARIVS.

B CVM verbis præcedentibus, se non humanis obsequijs miracula, & opera diuinitatis facturum, propter nostram & circunstantium instructionem significasset;matrem tamen spe eius quod petebat consequendi, priuare voluit:imò rationem,& causam quandam tacitè, cur quod petierat non statim faciat,reddit.[Nondum,]inquit,[venit hora mea.]nondum est opportunitas:mea vbi placitum Patris aduenerit hoc sum opus facturus, faciã ergo quod petis,sed opportuno tempore,& cum venerit hora mea.Sciendũ Christum,secundum suam diuinitatem,vna cum Patre ab æterno non solũ instituisse, ac decreuisse omnia opera,quæ pro salute nostra in carne suscipiẽda facturus erat,sed & singula suis temporibus,& locis disposuisse,& ordinasse,eaque cuncta suæ humanitati susceptæ in ipso vnionis instãti reuelasse. de qua dispositione Actorum primo dicitur;Non est vestrum nosse tempora,& momenta, quę Pater posuit in sua potestate. hanc igitur horam suã hoc loco vocat.quia qua Deus erat;multò iã ante hoc opus facere disposuerat.Rursus suam dicit, ad significandum dominium,& potentiam diuinam,per quam Dominus est,& conditor temporum,& quando vult,operatur. nemo quidem hominum horã habet suam,nec certam potest horam eligere, in qua opus aliquod suum constituat,& disponat.At Christus Dei Filius omnia,& singula tẽpora in sua potestate habens,certa potuit eligere momenta;quibus diuina opera pro sua voluntate certis horis atq; momentis exercebat.Hac igitur de causa horam suã dicit.[Nondum venit hora mea,]in qua secundum meam æternam dispositionem,hoc opus facere decreui.Est & illud hoc loco aduertendum; Dei filium, cum omnium antequam fierent esset præscius,infinita sua sapientia, & prudẽtia,ea suis operibus exequendis elegisse tempora,quæ ad fines per talia opera intentos,consequendos,erant aptissima, maximeq; opportuna.Erat autem miraculorum is finis,vt per ea se toti mundo Filium esse Dei manifestaret: quia in hac illuminatione,vniuersorum salus posita erat.Io.3. Vt omnis,qui credit in eum,non pereat.Hac igitur de causa opus hoc præsens fieri debuit manifestò,non in occulto;vt nimirum homines opere tam miro cognito,eius virtutẽ admirati crederent Filium Dei esse.Quare vt opus hoc manifestũ esset,& non humano negotio,sed diuinæ tribui posset virtuti,expectari debuit vini defectio,qua cognita,opus Christi omnes confiterentur.Hęc itaq; est hora,quam Christus expectabat: hæc est hora, quæ nondum venerat, quando B. Virgo accessit,hæc est hora in æterna mente disposita, & ad Christi manifestationẽ

Christi opera ab æterno ordinata.

A opportuna,& quam ipse,vt Deus,sibi vt homini præscripserat. [Nondũ] igitur[venit hora mea.]Non mirum si Beatam Virginẽ,quę quidem magnę fidei tunc erat,sed adhuc in filij mysterijs cognoscendis proficiens,hoc secretũ latebat:quod tunc didicit à filio,quẽ super omnes diligebat,& à quo super omnes est honorata,& exaltata.[Nondum venit hora mea.] Verbũ ergo est potestatis diuinæ, quia Dominus temporum eligere potuit,quæ voluit:Verbũ est prouidentiæ,quia ab æterno disposuit,quæ fecit in carne:Verbum est prudentiæ,& sapientiæ, quia conuenientia suis quæq; finibus suorum operum elegit momenta:Verbum est misericordię,quia spem subueniendi dedit.Verbum est reuerentiæ,quiâ honorauit matrem, preces acceptando opportuno tempore exaudiendas. Verbum est instructionis,quia omnia ex diuino consilio & voluntate se facere docuit. D

ANNOTATIO 8.

Patrum expositiones de hora, quam Christus vocat suam recensentur.

ANTIQVI Patres aliter verba hactenus à nobis exposita interpretantur,& cum pręcedentibus connectũt. Triplex enim est eorum expositio; vna est Greg. Nis. Orat. in dictum illud Pauli; Tũc & ipse subiectus erit &c. legit B verba hæc per interrogationẽ, vt sit sensus adhuc mihi imperare vt mater vis? nondũ venit hora,quando mei iuris ero? existimat enim Greg. B. Virginẽ hoc miraculum Christo imperare voluisse; cui Christus respondit:se obedire illi minimè teneri. Quid mihi,& tibi.adhuc mihi imperas:nondũ tibi videtur hora venisse,quando mei iuris ero?venit iam hora hæc. Iste sensus violentus est,& ni fallor,eximiã Virginis sacratissimæ perfectionẽ imminuit. Satis commodè,vti existimo in superioribus B. Virginem nihil hac petitione imperare voluisse ostẽdimus:quo iã stabilito hęc certè expositio non procedit. Reliqui Doctores verba C hęc affirmatiuè,non per interrogationẽ dicta exponũt. Altera ergo expositio est cõmunior, vt hora hæc sit passionis tempus quę sępe in Euãgelio hora eius dicitur. Io. 7. Nemo misit in eũ manus,quia nondum venerat hora eius. Io. 13. Sciẽs quia venit hora eius. Io. 17. Pater venit hora;clarifica filium tuum Erit ergo sensus cũ præcedentibus quid mihi, & tibi? hoc opus quod petis diuinitatis meę est, in hoc non te agnosco matrem: nondum venit hora passionis meę;quando patiar in ea natura, quam à te accepi, quando vt homo moriar, tunc te matrẽ recognoscam. Ita Athan. in Apolog. de fuga sua, & Aug. tract. 8. in Io. Grego. lib. 8. epist. 42. Porrò hæc expositio eo nititur fundamento,quod superius refutauimus,nimirũ verba hæc esse reprehensionis, quasi mater opus, quod diuinitatis erat iussisset.quo fundamẽto sublato expositio nõ videtur accõmoda.pręterea etiam eo posito, adhuc non apparet, qua ratione in E passione agnouisse matrem dicatur:nam non solũ in miraculis quæ erant diuinitatis opera,sed nec in ipsa passione, quã vt homo subibat,matrẽ recognouit. Nec enim in eo opere se matris voluntati subiecit, in omnibus quia operibus ad redemptionẽ ordinatis, siue quæ faciebat vt Deus,siue quę faciebat,aut patiebatur. vt homo, diuinũ tantummodo decretum & beneplacitũ sequebatur,vti paulò ante diximus. Quod si dicas,B. Virgo fuit mater ratione humanitatis,in qua passus est,non verò diuinitatis, secundum quã operatus est miracula, fatemur id per quã libenter,inde tamen nõ obsequitur, eum in istis matrẽ non recognouisse, cũ F propter matris intercessionem hoc miraculum fecerit, quamuis factum sit secundùm naturam,in qua matrẽ non habet.nec video quomodo sequatur, quod in passione matrem recognouerit, quia in natura humana passus est; quãdoquidem multa alia ante passionem etiam in eadem natura humana operatus est: nec idcirco tamen in ijs matrem recognouisse dici potuit. Quamobrem magis legitima tertia expositio videtur,quam in cõmentario secuti sumus, & explanauimus quam nobiscum probat Iræneus. lib. 3. cap. 18. vbi rectè hanc horam exponens, habet hæc verba; Nondum venit hora

mea,

A mea,dixit, expectans eam horam, quæ pręcognita est à Patre,consentiunt Cyril. lib. 3. cap. 23. Chrysost. hom. 21. & Ambros. ser. 16.in Psal. 118.

ANNOTATIO 9.

NON est hoc loco silentio prætereundum, quod graues Doctores affirmarunt, nempè ob preces matris Christum citius hoc esse operatum miraculum ita Ambros. Chrysost. & Cyrillus in extremo superioris annotationis à nobis citati quod etiam comprobo, & quo fit notius explico. Non ita hoc intelligendum, quasi velint dicere citius factum miraculum quàm æterna sua dispositione decreuerit faciendum: nemo enim Catholicus id affirmare ausus esset; sed fecisse citius, quàm, si non rogatus esset à matre, fecisset; quamquam & hoc sua æterna prouidentia dispposuerat. præuidens enim futuram matris dignissimæ intercessionem, decreuit citius, quàm si non esset futura intercessio facere; imò quia tunc facere voluit, vt à matre rogaretur, præordinauit. Vnde cautè admodum & doctè Ambros. affirmans citius hoc propter matrem factum miraculum, adiûxit, etiam opportunum fuisse tempus hoc, quando propter matrem fecit: opportunum profectò non esset, nisi vti diximus, ab æterna esset mente dispositum.

Matris precibus quid Christus cō cesserit.

B

ANNOTATIO 10.

VITANDVS est hic error Priscillianistarum, cuius meminit Gregor. homil. 10. Euangel. qui Christum fatis & cœlorum constellationibus, subiectum, omniaque ex necessitate fatali operari arbitrabantur, suamque hæresim his verbis; [nondum venit hora mea,] tuebantur, vt refert Aug. tract. 8. in Ioan. Quam cœci isti qui quod potestatis diuinæ est, secundum quam est Dominus cœlorum & temporum: & quod prouidentiæ, quà, quæ facturus, erat, prout voluit, & conuenire iudicauit, ab æterno disposuit, ad creaturas referebant: vtiq; in ipsa luce cæcutientes, & in ipsa via errantes. Est quoque temperandum verbum Chrysost. homil. 21. qui hunc confutans errorem, affirmauit ante statutum tempus hoc fecisse miraculum, ne fato subiectus videretur, non absolutè hoc dicendum est, vti diximus, in præcedenti annotatione: nam quando fecit, etiam statutum fuit tempus, sed vocat statutum, quo fecisset quidem, licet tardius, si matris preces interpositæ non essent. Non est hoc Catholicis Doctoribus insolens, qui dum hæreticos insequuntur, & vrgent nimio zelo & ardore currendi, transcendunt metas, & tunc quidem eorum non verba tantum, sed etiam intentio & mens consideranda sunt.

D

Hæresis Priscillianistarum.

E

Dicit mater eius ministris: quodcunque dixerit vobis, facite.

C

F

COMMENTARIVS.

EXIMIA est Beatæ Virginis misericordia, filium rogasse, vt opem ferret, satis illi non fuit; sed adhuc filium velle diuinum opus ad subueniendum facere; agnoscens ministros, vt quod illis à Christo impositum fuerit, sedulo exequantur, disponit, ne fortè sua inobedientia aliquid, quo subuentione filij priuentur, committant; eos ergo alloquens, dicit. Facite quodcunque vobis filius meus dixerit.

ANNOTATIO 11.

Latet hic, ni fallor, grãde mysteriū. Nãex verbis filij potuit mater voluntatem, & propositum subueniendi percipere; quia dictum est, nondū venit hora mea. Ambros. ser. 16. in Psal. 118. ex effectu filij matrē nouisse affirmat: quod intelligendum arbitror, verbis ipsis affectu manifestato, attamen vnde B. Virgo cognouerit Christum ad ministros se conuersurū, & arduū aliquid eis impositurum non apparet. Si autem hæc non nouisset, vtiq; non eos præmonuisset, dicens; [Facite quodcunq; dixerit vobis.] Iust. explicat. quæst. Gent. resp. 136. hâc

Quorsum beata virgo præmonuerit ministros.

A præsentiens difficultatem, affirmat Christum dixisse matri, dic ministris, vt faciant quodcunque dixero illis; at quia adiungere hæc verba durum videtur, maxime quia si à Christo dicta fuissent, ab Euangelista non essent prætermissa. propterea aliter respondeo; nempe B. Virginem dono intellectus, quod à Spiritu sancto acceperat, & scripturarum lectione, nouisse, Deum in miraculis, & operibus suę potentię faciendis, aliquid, quod humano repugnabat iudicio, admiscuisse; Vt enim aquas sanas faceret, salem iussit infundi, 4. Reg. 2. vt ferrum etiam ex aquis extraheret, lignum aquis iniici iussit, 4. Reg. 6. Vt aquas dulces redderet, lignum præcepit immitti, Exo. 15 Similiter vulnus Ezechiæ ex ficis cataplasmate confecto sanauit, Isa. B 38. quæ omnia ad rem facere minus videbantur: imo aliquando quæ contra rẽ faciebant, iubebat, vt in eo virtus diuina magis innotesceret, quod & in narratis & multis aliis exemplis factum scriptura commemorat. Collegit ergo B. Virgo diuino lumine edocta aliquid simile nunc faciendum; vt se eundem Deũ qui illa fecerat, demonstraret. Disposuit ergo homines, vt qui Christi virtutem non nouerant, audientes quæ rei parum commoda videbantur fortasse contemnere iussa potuissent. Rursus cùm per ministros vinum esset distribuendum, & munus ipsorum hoc esset, ad eos se conuersurum non dubitauit, vti factum est in vtroque, nam ministris Christus imperauit, & rem, quæ ridicula, & non necessaria videbatur, iniunxit. Cum enim eum indigerent, aqua hydrias vsque ad summum iubet impleri? sed non aliter virtus diuina manifestanda erat. Habemus huius rei exemplum, quanquam imperfectum. 4. Reg. 5. venit. Naaman leprosus ad Elisæum, vt sanaretur à lepra. Propheta, rem, quæ videbatur inutilis homini imposuit, nimirum vt septies lauaretur in Iordane: quod ille contemnens, sanitatem non consequebatur, accedunt serui eius, & vt faciat iussa, exhortantur, dicentes; Pater, & si tibi rem grandem Propheta dixisset, facere debueras: obediuit ille & diuina mundatus est virtute. B. Virgo longè sapientior & prudentior his seruis, præuenit, nec vt iubeatur, expectat, sed iussa anteuertens hortatur, & dicit, [quodcunque dixerit vobis, facite:] quodcunque etiam graue, etiam si vobis inutile visum fuerit, facere ne recuseritis. Hæc est eximia & prudens misericordia, quę ne homo in malum incidat, pręuenire nouit.

Deus in miraculis ab hominum opinione diuersa admiscet.

D E *B. virginis prudentia.*

Erant autem ibi lapideæ hydriæ sex, positæ secundum purificationem Iudæorum.

C F

COMMENTARIVS.

Hydriæ qd. INCIPIT Euangelista miraculum narrare, & primo loco vasa, in quibus vinum Christus miraculosè fecit, describit. Hydrię Græcè, Latinè aquales significant, id est: vasa aquæ destinata, quibus vinum infundi non solet. Erant autẽ vasa huiusmodi sex lapidea posita, id est; quæ non circumferebantur, sed certo in loco constituta aquam continebant, ex quibus aqua minoribus vasis hauriebatur, ob idq; ue lapideæ erant tanquam vasa capaciora. Erant autem hæ hydriæ propter Iudæorum purificationem, quibus moris erat in conuiuijs frequenter vti lotionibus: vasa itidem & calices frequenter purificabantur: & in hos vsus magna aquæ copia in capacioribus illis vasis reseruabatur. Hæc purificatio, cuius hoc loco fit mentio, illa est, de qua Mar. dicit. Pharisæi & omnes Iudæi, nisi crebrò lauerint manus, non manducant, tenentes traditionem seniorum: & a foro venientes, nisi baptizentur, non comedunt: & alia multa sunt quæ tradita sunt illis seruare, baptismata calicum, & vrceorum, & ææ-

In quos vsus apud Iudæos habita.

Mar. 7.

A æramentorum, & lectorum, hæc Mar. Harum ergo purificationum causa erant hydriæ istæ sex positæ: quæ quidem purificationes non erant ex lege, sed ex seniorum traditione. Aliæ purificationes legis erant, ab immunditia ex tactu morticinij, aut leprosi, aut ex seminis pollutione contracta, & ab his non purificabantur aqua, sed ad vesperam vsque immundicies hæc perdurabat. Perpende quàm sapienter & consultò Dei filius miraculum in sui manifestationem facturus, vasa aquæ destinata elegit, ne quis vinum in vasis, non autem de nouo factum fuisse, aut vini partem aliquam, quæ per super infusæ aquæ saporem vini indiderit, ibi reseruatam existimaret: quippe vasa aquam recipere solita, hanc tollebant, suspicionem. Vasa etiam elegit capacia & magna eodem in loco fixa, hinc inde gestari insueta; vt plena vino aliunde portata nemo sibi persuaderet: atque vt copia tanta vini apertè, & sine contradictione miraculi virtutem probaret. D

Capientes singulæ metretas binas, vel ternas.

B E

MAgnitudinem vasorum describit, vt ex quantitate vini, miraculi vis multo magis elucescat. Capiebant singulæ hydriæ metretas binas vel ternas. Non est locutio hæc ambigua, quasi Euangelista incerto loquendi modo vtatur; sicut nos dicere solemus, vas hoc duas: aut tres vncias capit, nescientes verè & determinatè quantum capiat, non sic loquitur Euangelista, qui miraculo interfuit, qui Spiritu sancto illustratus scripsit; maximè quia magnam adfert differentiam, si vna addatur, vel auferatur metreta: sed est sermo certus, non ad easdem hydrias, sed ad diuersas referendus, ita vt aliquæ hydriæ binas, aliquæ ternas, capere dicantur.

ANNOTATIO 18.

Metretæ quantitas. C

DIFFICILE est in his mensuris certum quid statuere, propter varietatem eorum, qui hanc materiam tractant: quod tamen certius & verius esse videtur, hoc est metretam, quæ & alio nomine cadus & battus dicitur, duodecim continere congios: congius autem sex sextarios, sextarius apud Romanos quidem viginti continebat vncias: apud Anticos verò duodeuiginti, tātus etiam erat sextarius Hebraicus, continebat igitur metreta septuaginta duos sextarios, & singuli sextarij duodeuiginti vncias: ex quo facilè est cuique, quātum hydriæ caperent computare. Alij non ita sentiunt, sed metretam decē capere existimāt congios. Sed quod prius diximus, est probabilius, quanquam siue vno, siue altero modo sentias, tanta fuit vini quantitas, vt miraculum nemo inficiari posset, & hoc ad litteralem sensum percipiendum satis est: nam de mēsuris disputare præter institutum esset. F

Dicit eis Iesus, Implete hydrias aqua.

COMMENTARIVS.

multis de causis aqua in hos miraculo vsus est. Christus

MINISTRIS, vt hydrias aqua implerent, imperat: iam enim conuiuij maiori parte peracta, consequens erat, vt propter frequentes purificationes vasa ferè essent vacua: hac igitur de causa Christus vsq; ad summum ea impleri iubet. Et potuisset quidem Dominus nulla aqua prius infusa

A vino ea implere; tamen, vt certius miraculum fieret, & ministros ipsos tanti miraculi testes haberet, aquam manibus eorum infusam in vinum conuertere maluit. Rectè etiam Chrysost. hom. 26. annotat, ne vlli calumniæ locus pateret, Christus aqua vsque ad summum vasa, quæ soli aquæ deputata erant, impleri voluit. Aliam dat Irenæ. lib. 3. cap. 11. causam, cuius hæc sunt verba. Quamuis enim posset Dominus ex nullo subiacente præbere epulantibus vinum, & ex eo complere esurientes, hoc tamen non fecit, accipiens autem eos, qui à terra essent panes & iterum aquam faciens vinum saturauit eos, qui recumbebant; & potauit eos, qui inuitati erat ad nuptias: ostendens quoniam Deus, qui fecit cœlum & terram, & iussit eam fructus facere, & constituit aquas, & dedit fontes; hic & benedictionem escæ, & gratiam potui in nouissimis temporibus per Filium suum donat humano generi. hæc Ire. Nec diffitebor hanc aquæ in vinum conuersionem accidisse; vt August. tract. 9. refert, propter mysterium scilicet vt legem illam insipidam, inefficacem, in suauissimum, & efficax Euangelium mutandam significaret. Simul enim miraculum vnum, & veritatem diuinitatis eius probare, & id, quod facturus erat, significare potuit. B

Et impleuerunt eas vsque ad summum, & dicit eis Iesus, Haurite nunc. & ferte Architriclino.

Ministri ad obedient. in.

MINISTRI consilio B. Virginis instructi, voci Christi sine murmuratione, aut contradictione vlla obedientes, quamuis deficiente vino & abundante aqua, inutile quod præcipiebatur videri poterat; hydrias tamē ex aqua impleuerunt. Et verò Christus expresè non dixit, vt vsque ad summum implerent; tamen ipsi dicto perfectè obedientes ad summum vsque impleuerunt. Vbi ergo cognouit Dominus impletas esse hydrias, potenti sua virtute totam illam aquam in vinum nullis verbis, nullis actibus exterioribus vsus, nulla intercedente mora, conuertit. quo etiam magis virtus eius diuina con-C firmabatur. iterumque iubet ministris depromere ex vasis illis, & præfecto mensæ, cui soliti erant vinum ministrare, vt ille conuiuis distribuat, quod factum est, vt per eos miraculum diuulgaretur, qui & ipsius miraculi testes erant, & quæ facta fuerant, proprijs viderant oculis. nec voluit Dominus statim rem ad sponsum deferri; sed seruato ordine conuiuij suam potentiam manifestauit; sic enim suauius; & efficacius res hæc euulgata est. E

Et tulerunt, vt gustauit Architriclinus aquam vinum factam: & non sciebat vnde esset, ministri autem sciebant, qui hauserant aquam; vocat sponsum Architriclinus: & dicit ei.

MINISTRI, etiam si graue quid illis imponebatur (nam cum necdum aquam vinum factam scirent, haurire; & Architriclino tanquam vinum portare iubentur) obedierunt, quod sine diuina interius eorum corda mouente virtute, non est factum. delatum vinum, Architriclinus, vt moris est, degustat; ne aliquid conuiuis propinet indignum. miratur vini excellen-

tiam

A clam, & nesciens quod factum erat, sed vinum ex sponsi dispositione repositum, & in finem conuiuij reseruatum arbitratus, sponsum insimulandi eum gratia, quod ordinem rectum conuiuij non seruauerit, vocat. In primis miranda est ministrorum obedientia. sciebant enim ministri iam vinum esse factum, id quod iussi promere ex colore & odore cognoscere potuerunt. Architriclino verò etiam miranti, & vnde hoc vinum esset nescienti, rem non reuelant; quod non alia de causa eos existimo fecisse, nisi quia à Christo tantum[haurite; & ferte Architriclino,] audierant. verbumque Christi prætergredi non sunt ausi; existimâtes fortè Christum hoc operatum esse, ne vinum defecisse diuulgaretur. at optimo consilio id Christus fieri voluit; fide enim maiori digni erant ministri, tanti operis testes; si non spontè sua, sed interrogati, rem totam, vti facta est, aperirent. Quantum ex verbis his licet conijcere, sponsus in conuiuio non recumbebat, sed generalem omnium habebat curam; si enim discumberet; non ab Architriclino vocatus, sed Architriclinus ad eum venisse diceretur; si autem recubuisset, non vtique eum vt surgeret, & B veniret, vocasset. D E

Hinc colligitur quòd sponsus nó recũbebat in mensa.

Omnis homo primùm bonum vinum ponit, & cum inebriati fuerint, tunc id quod deterius est: Tu autem seruasti bonum vinum vsque adhuc.

SPONSVM Architriclinus imperitiæ insimulat, quòd peracto fere conuiuio, quando gustus qualitatem vini minus percipere est aptus, vinum optimum apponat: cum tamen omnes alij contrario faciant modo: optimum enim in principio, quando qualitas discerni valet, propinant. Cum legis verbum [Inebriati fuerint,] huius conuiuij, intemperantiam ne suspiceris; sed Euangelista personam Architriclini, quod communiter in alijs conuiuiis fieri solebat, referentis inducit. Multa alia describere omittit Euangelista, quia ex narratis facilè intelliguntur. Sponsus insimulatus negat, inquiritur factum, C interrogantur ministri, veritas manifestatur, miraculum diuulgatur, effectus F consequens, verbis sequentibus ostenditur.

Hoc fecit initium signorum Iesus in Cana Galilææ, & manifestauit gloriam suam: & crediderunt in eum discipuli eius.

EVANGELISTA hoc primum miraculum Christi fuisse testatur, quod in Cana Galilææ factum est, quo gloriam suæ diuinitatis manifestauit. Fructus autem miraculi, imò finis præcipuus, propter quem ad nuptias venit, fides fuit: nam miraculo hoc fidem discipulorum, qui aderant, sibi conciliauit: [crediderunt enim in eum discipuli eius.

ANNOTATIO 13.

Non fuit Ioannes sponsus in ijs nuptijs.

INQVIRENT aliqui, an Ioan. fuerit sponsus hic, qui à Christo fuerit a nuptijs auocatus, & virginitatem perpetuã custodierit; & multi nostri temporis graues quidam viri id affirmant, Bedam in huius rei testimonium, imo Aug. & Hieronymũ in suis præfationibus in Ioann. proferentes. Si rationes & argumenta, quibus tanta veritas cõfirmetur quæras, nõ inuenies. Bedę auctoritas tantum

A tum est huius opinionis argumentum. nam Augustin. & Hieron. nihil pro hac sententia faciunt. Præfatio enim illa Augustini non est, sed potiùs Bedæ, cuius verbis conflata, sicut etiam illa, quæ Hieronymo tribuitur, quæ ex eiusdem Bedæ verbis, aut certè ex alicuius alterius, à Hieronymi phrasi longè distantis, composita est; vt solus Beda sit huius opinionis auctor, imò, si attentè rem, & diligenter inquirimus, contrarium August. & Hieron. sentiunt. August. enim tract. vltimò in Ioan. habet hæc verba; Sunt qui senserint, & hi quidem non contemptibiles sacri eloquij tractatores, à Christo Ioannem Apostolum plus amatum, propterea quod neque vxorem duxerit, & ab ineunte pueritia castissimus vixerit: hoc quidem in scripturis canoB nicis non euidenter apparet, verumtamen id quoque multum adiuuat congruentiam, quod illa vita per eum significata est, vbi non erunt nuptiæ. hæc August. vbi duxisse vxorem, & celebrasse nuptias negat, docetq; graues Doctores ita sensisse, rationemque huius veritatis congruentem adfert. August. ergo non cum Beda sensit. Præterea. Hieron. lib. 1. cont. Iouini. probanti Iouiniano melius esse Virginitate Matrimonium, eo argumento, quod Christus Ecclesiæ principatum non Ioanni virgini, sed coniugato Petro commiserit: Respondet Hieron. id factum, quia tunc ætate puerilli erat Ioannes, vocatus enim est vigintiquinque annorum. Profectò si nuptias C celebrasset Ioannes, efficacius opposuisset Ioannem etiam vxorem duxisse. Præterea, si ætate puerili vocatus est, non celebrat nuptias secundum Hieronymum Cum igitur hæc Bedæ opinio nullo scripturæ testimonio, nulla traditione, nec antiqui vllius Doctoris fulta sit auctoritate, nunquam mihi eam potui persuadere, rem enim alioquin insignem tam diligentes antiqui tractatores non omisissent. Nec incumbit nobis partem hanc negatiuam probare, ab ijs potius qui rem grauem & notabilé affirmant, probanda erat, & quidem rationibus vrgentibus, quæ tamen nullæ sunt. Adde his cum hoc nouum quid tunc temporis esset, vt matrimonium dissolueretur, non dato repudio, & nuptiæ hæ ab ipso Ioanne sint descriptæ, non est verisimile rem tantam, & quæ omnes tunc in admirationem adduxisset, omni ex parte ab Euangelista prætermissam fuisse. Adde etiam quòd Ioannes vocatus est multò post à Christo, iam Ioanne Baptista in carcerem coniecto, vt habetur Luc. 4. Existimo ergo solidam esse magis & veram sententiam, sponsum hunc Ioannem non fuisse, sed familiarem aliquem, aut secundùm carnem cognatũ Christi. D

ANNOTATIO 14.

An fuerit hoc primũ inter miracula Christi.

AN hoc miraculum fuerit primum omnium quod Christus edidit, an potius non simpliciter primum, sed eorum quæ in Cana Galilææ fecit, inquirere aliquis meritò posset, nam Euangelistæ verba aliquo modo in vtrùmque E sensum trahi possunt Chrysost hom. 22. refert. aliquos affirmantes hoc miraculum non fuisse absolutè primum, ipse verò ante baptismum nullum fecisse certo tenet: an verò post baptismum hoc sit primum, in dubio relinquit. Aliqui recentiorum primum fuisse coram discipulis, non tamen absolutè primum: Alij primum in illo loco factum, asserunt, nam Ioan. 4. in eodem loco alterum refertur, tamen absolutè primum non fuisse dicunt. Sed re vera: si loquamur de miraculis, quæ Christus in sui manifestationem operatus est, hoc primum est, omitto aduentum Magorum, & illa, quæ mirabiliter facta sunt in natiuitate eius, F loquor de his quæ suæ prædicationis initio ad diuinitatis manifestationem operatus est, quæ communiter appellantur miracula. ita tenet Ambros. ser. 19. & Theophyl. & Euangelista apertè significat. nam dicit [Hoc initium signorum fecit in Cana,] id est, hoc, quod est initium signorum omnium, fecit in Cana. Exponere autem, hoc fuit primum, quod fecit in Cana, violentum est: nec erat causa, cur magis primum, quod fecit in Cana, quam primum, quod in alia ciuitate fecerit, annotatum esset. Præterea quia absolutè dicitur, [& manifestauit gloriam suam,] quasi ante non manifestauerit gloriam & virtutem diuinitatis

suæ

A suæ miraculis: hoc est igitur primum miraculum, & initium miraculorum Christi. Rectè autem à nuptijs se incipit manifestare: vt dicit Cyril. libr. 2. cap. 26. descendit enim de cœlo Dei Filius, vt veluti sponsus spiritualis naturam hominis amplexus, veræ sapientiæ fœtum, sponsam parere faceret.

ANNOTATIO 15.

An eodem die Christ. adoratus à Magis & à Ioanne baptizatus fuerit, & miraculum hoc in nuptijs ediderit.

DIFFICVLTAS hoc loco se offert, an miraculum hoc eodem die à Christo sit factum, quo & à Magis adoratus, & à Ioanne fuit baptizatus, quamuis non eodem anno, sunt enim qui vno die, licet non eodem anno hæc tria eximia opera facta esse affirment, vt quo die à Magis adoratus, labentibus an- B nis, trigesimum explens baptizatus, vno post anno miraculum in nuptijs ediderit, idque Ecclesiæ auctoritate confirmant, quæ in quadam antiphona tria hæc simul vno die miracula narrata cõmemorat. Sed hoc ad locum Matth. 3. magis spectat vbi de anno baptismi Christi propria est tractatio: nec nos longius discutere in præsenti statuimus. hoc solum annotare. libuit, Augustinum serm. 37. de tempore, & Ambro. serm. 21. referre aliquos illo die, quo nos Epiphaniæ festum celebramus, à Magis Christum adoratum asserentes: alios verò baptismum potius illo die celebratum à Christo; alios verò miraculum hoc conuersionis aquæ in vinũ, sed nec ipsi, nec Aug. & Ambros. eodem de tria hæc esse C peracta, affirmarunt. Vetus ergo traditio non erat, tria hæc vno die, sed illo die vnum horum esse factum, quod autem illorum esset, in opinione versari, traditio igitur antiqua omnium consentiens erat, non fuisse vnico die tria simul effecta. Propterea Epiphan hæres. 51. expressè id negat, quamuis multa ibi alia adferat, quæ probari non possunt. hoc tamen nempè non hæc tria simul eodem die facta fuisse, antiquitati est consonum. Ecclesia autem tria hæc vna gesta esse die non affirmat, sed cum incertum sit, quod eorum factum sit, prudenter vnico die tria simul illa celebrat. Non ergo mihi probatur opinio, quæ præcipuè nostra ætate recepta est. D vno die hæc esse opera facta, sed post baptismum diebus paucis has nuptias esse celebratas existimo, nec antiquitas Patrum, nec Ecclesia aliud vmquam docuit. Per hæc tamen negare nolumus, esse opinionem illam probabilem. Hæc in præsenti sufficiant.

ANNOTATIO 16.

Discipuli Christi an in eum ante miraculũ hoc crediderant.

AVGVST. libr. 2. de consensu Euangelistarum cap. 17. dubitationem affert propter vltima verba: [crediderunt in eum discipuli eius,] ergo inquit, ante non crediderant, si autem ante non crediderant. non erant discipuli: quomodo igitur ante hoc miraculum dictum est, vocari sunt discipuli eius ad nuptias, si quando vocati sunt nondum crediderant? Respondet per quandam anticipationem dictum id esse: qui enim E futuri erant discipuli, vocantur discipuli, etiam antequam sint: sed hoc mihi non probatur nam vocati sunt, qui discipuli erant: nec, quando dictum est [crediderunt in eum discipuli eius] insinuare voluit, ante non credidisse, sed dicuntur credidisse, qui iã cõfirmati & aucti sunt in fide. maiorem enim fidem viso miraculo conceperunt de Christo, & firmior facta est eorum fides. quem enim hominem tantummodo putabant, diuinitatem iam habere quandam crediderunt. Dicti autem sunt discipuli, quia ipsi aliquo modo adhæserant, ipsum audierant, & ei fidem aliquam habuerant. Testimonio enim Ioannis moti erant, vt ad eum venirent. Non est autem no- F uum sanctæ scripturæ credendi verbo vti, in ea significatione, qua diximus, nempè firmius, & amplius credere. Ioann. 4. Nisi signa & prodigia videritis, non creditis: & tamen Regulus aliquo modo credebat, qui à Christo filium sanari petebat. & Ioan. 11. Si credideris, videbis gloriam Dei, & tamen iam ante Martha credebat. De hac perfectione fidei discipulorum Ambr. ser. 20. dicit. Prædicanda fides Apostolorum, qui viso vno miraculo, crediderunt in omnipotentiam Saluatoris, hæc Ambro. Non arbitror tamen tantam fuisse tunc horum

rum fidem, vt filium Dei Christum crederent, sicut Matth. 16. Petrus credidisse, & confessus esse dicitur.

ANNOTATIO 17.

Haeresis Severi refellitur.

HOC Christi miraculo antiqua hæresis confutatur. Seuerus enim, vnde Seueriani dicti, cuius meminit August. lib. de Hæres. cap. 24. & Epiphan. hæres. 45. vinum bibere prohibebat, affirmans vitem esse sobolem Diaboli, qui in serpentem conuersus, terræ se commiscuit. Eandem hæresim tribuit Epiphan. hæres. 47. Encratitis, qui discipuli Tatiani fuerunt, sed in multis à Magistro dissenserunt: & hac de causa forsan. Hieron. Amos. 1. Tatiano hanc hæresim adscribit, sed hoc Saluatoris facto conuincitur, Christus enim aquā in vinum conuertit, conuiuis propinari iussit, ipse etiam bibit; Vinum ergo creatura Dei est, & eo vti moderatè licet: non credo hanc hæresim multos habuisse sequaces. Fuit autem vinum hoc; vt communiter creditur, rubrum, tum vt miraculum euidentius esset, tum quia illa regio vinis rubris preciosis abundat: idemque Ecclesia videtur approbare, dum canit. Aquæ rubescunt hydriæ. Vinum hoc rubrum in scriptura, sæpè sanguis vuæ appellatur. Gen. 49. In sanguine vuæ pallium suum. Deuteronomij 32. Sanguinem vuæ biberet meracissimum; & alias sæpe.

B

B Post hęc descēdit Capharnaum ipse, & mater eius, & fratres eius, & discipuli eius, & ibi manserunt non multis diebus.

COMMENTARIVS.

Quę ciuitas fuerit Capharnaum.

CAPHARNAVM Vrbs erat eo tempore celebris, in finibus Zabulon, & Nephtalim, ad ripam maris Galilęæ, centum milliaribus ab ipsius maris initio ad occidentem: in littore aduerso ad orientem erat regio Gerasenorum: erat autem frequentissimum Emporium, quo maxima negotiantium confluebat multitudo, dicta Patria Domini. Matth. 9. quia frequenter ibi inueniebatur, & quia ad eam, relicta Nazareth, vt dicitur Matth. 4. cum matre, & fratribus se transtulit: voluit enim Dominus propter celebritatem oppidi, & propter mores eius corruptissimos ibi habitare, & suæ doctrinæ primitias collocare, vt, vbi vigeret infirmitas, ibidem medicus adesset. Post nuptias in hunc locum descendit: erat autem, quantum ad terræ situm oppidum hoc, in parte inferiori, quamuis supra montem positum, respectu Canæ: ob id descendisse Capharnaum dicitur, sicut quando ad superiora loca ex inferioribus E

C proficiscebatur, ascendisse dictus est. Matth. autem 4. & Luc. 4. descensus quidam in Capharnaum narratur, quando eò habitationis causa descendit, sed non huius in præsenti Ioannes meminit, sed alterius prioris, quem alij omiserunt Euangelistæ: hic enim est factus post nuptias ante carcerem Ioannis: at ille post vincula ipsius, & nunc paucis commoratus est diebus, tunc autem multis; nunc miraculum non legitur fecisse, nec publicè docuisse; tunc autem & docuit, & miracula edidit. Post nuptias ergo cum matre: & discipulis, & cognatis secundum carnem, qui fratres dicuntur, descendit Capharnaum, & ibi manserunt non multis diebus, qua de causa huc venerit, Euangelista non narrat, nec quicquam certi possumus affirmare.

ANNOTATIO 18.

CONSIDERATIONE dignum est, qui sint hi fratres Christi, & quare sic vocati sint, horum alterum ex Euangelio habemus: nam Matth. 6. quatuor numerantur, Iacobus, Iose, Iudas, & Simon, & aduerte secundum scribi Græcè Ἰωσῆς, quod latinè dicendum

dum est Iose. Sponsus B. Virginis aliter appellabatur, nempe ἰωσῆς Latine Ioseph hic autem Iacobus apud Matth. 10. & Marc. 3. dicitur Iacobus Alphæi, & sæpe vocatur Iacobus frater Domini, quia vt refert Epiphan. in Anchorato, & hær. 78 cum ipso educatus erat; sorores etiam in Euãgelio narrantur Mar. 6. Nonne sorores eius apud nos sunt? quot tamen & quæ nomina earum, Euangeliũ non expressit. Nicephorus tamen lib. 2. histor. capit. 3. refert Hippolytum Portuensem Apostolorum successorem Christi cognationem describentem, & describtis quatuor prædictis fratribus, duas affirmantem fuisse sorores, vna nomine Ester, alterã Thamar. Epiph. in Ancorato duas etiã affirmat, sed alijs appellat no-
B minibus Mariam, & Salomen, hi sunt dicti fratres Domini.

Quare fratres Domini appellentur.

Alterũ autem, quare fratres Domini vocentur, non ita definire facilè est Catholico vnũ est certum, alterũ est in controuersia: certum est non ita esse fratres, nec sorores, vt ex eadem sint matre: quia perpetuam Virginitatem B. Virginis ab Ecclesia iam olim declaratã, fideles confitentur, pro cuius defensione contra Heluidium Hæreticum doctè, & diffusè scripsit. Illephonsus Toletanus Archiepiscopus: scripsit etiam Hieron. cõtra hunc hæreticum affirmantem B. Matrẽ Virginem extitisse vsque ad Saluatoris partũ, tamẽ postea ex Ioseph filios cõcepisse, & peperisse. Debilia erant hæretici huius arma contra Ecclesiã vsus est enim argumẽto, quia fratres Christi Euangeliũ ap-
C pellat, & quia Christus primogenitus dicitur, & quia dictũ est Matth. 1. Non cognouit eã Ioseph, donec peperit Filium suũ: & quia Io. 19. Maria mater Christi dicitur cruci astitisse, & alij Euangelistæ referunt Mariã Iacobi præsentem fuisse, igitur eadem est Maria Iacobi, & Maria mater Christi. Hæc exactissimè soluit Hier. & Catholico cuiq; doctori soluere facilè est: in scriptura enim non solum fratres dicuntur, qui ex eodem patre, & matre sunt, sed etiam multis alijs modis, quandoquidem cognati, & sanguine con-

Vox fratres in scriptura late patet.

iuncti fratres etiam dicuntur, nam Gen. 13. Lot frater Abraham dictus est, & tamen filius fratris erat; non ex patre, & matre eadẽ. Gen. 29. Laban frater Iacob
D dicitur, qui tamen erat auunculus, dicuntur etiam fratres gẽte, sicut Iudęi omnes fratres dicuntur. Iosue. 1. Transite armati ante fratres vestros. 2. Reg 19. Fratres vestri filij Iuda Act. 22. Viri fratres, & patres audite, dicuntur fratres societate, & amicitia, dicuntur fratres adoptione, imò proximi omnes dicũtur fratres, plena est scriptura hac voce in multis, & varijs sumpta significationibus. Fratres ergo Christi non natura, vt ex eadẽ matre, & patre nati, sed cognatione, & consanguinitate dicti sunt. Quod autẽ Christus primogenitus dictus est, id ea ratione fit, quia ante eum nemo alius sit genitus nõ quòd post eum alij geniti sint, sicut etiã vt Deus primogenitus patris dicitur, at post eum non sunt alij geniti, vti supra
E expostuimus. Illud autem, quod dictum est, donec peperit, significatum est quid non sit factum, sed non sequitur postea faciendum: nam etiã dicitur, Sede à dextris meis, donec ponam inimicos scabellum, tamen non licet inferre, ergo postquam positi fuerint, non sedebit. Illa autem argumentatio ex diuersis Euangelistis vana est, quod enim vnus omisit, alius solet narrare, quam ergo Mariam Io. tacuit, alij expresserunt. Opponebat Heluidius auctoritatem Tertulliani, & Victorini, quasi idem quod ipse sentirent, Hieronymus de Tertulliano non curat, quia ab Ecclesia cum Montano discessit: Victorinum autem negat vnquã quid tale sensisse. Catholicum ergo est, fratres hos non esse natura, sed cognatio-
F ne, seu consanguinitate.

Quo verò gradu cõsanguinitatis fuerint Christo coniuncti, Catholicorũ patrum extant tres opiniones valdè diuersæ. Vna est affirmãtiũ fuisse fratres, quia erant filij Ioseph ex alia vxore, tenẽtenim hi Doctores Ioseph antequã B Virginẽ sibi desp̃õdisset, viduum fuisse, priore vxore, ex qua quatuor illos filios, & duas filias susceperat; sepulta. Habet hæc sententia graues auctores: eam enim affirmant Hippolytus Apostolorũ successor, referẽte Niceph. lib. 2. Hist. cap 3. Orige. Matth. 13. Euseb. lib. 2. hist. Eccle. cap. 2 Hilar. can. 1. in Matth. Amb. lib. de institu. virgi. cap. 6. & super epist. ad Ga-

Qua cognatione Christo iuncti fuerint, qui fratres illius dicti sunt.

A Ia.c.1. Epiphan. hæref. 28. 78. & in Ancorato cum alijs etiam multis. Orig. allegat Euangelium nomine Petri scriptum: & librum Iacobi, qui modo non extant, & apocryphi sunt. Sed huic sententiæ obstat auctoritas etiam grauium Doctorũ qui B. Ioseph virginem fuisse docuerunt, inter quos sunt Hieron. con. Heluidium, & Aug. ferm. 14. de natali Domini, Bernar. fermo. 2. in missus est. Beda in Ioan. 2. & hæc est communis nunc inter Catholicos opinio, & re vera certa, & legitima sententia, quã alio in loco satis probauimus, & contra prædictam sententiam est argumentum efficax. Nam Mar. 15. dicitur, iuxta crucem fuisse mulieres, nempe Mariam Iacobi minoris, & matrem Iose & Salome. ecce Maria dicitur Iose, & Iacobi mater, qui duo dicti erant

B Mar. 6. fratres domini, ergo nõ poterant esse filij Ioseph; nam vxor, ex qua hi Doctores volunt natos esse hos filios, mortua erat: alioqui cum desponsdit Beatam Virginem, duas habuisset vxores, quod nemo adhuc Catholicus affirmauit. Non igitur hæc prima sententia probãda est: quàm tamen graues isti auctores defenderunt, vt contra hæreticos facilius ea ratione agere possent.

Secunda sententia est asserentium, Ioseph sponsum B. Virginis habuisse fratrẽ Cleopham dictum, cuius vxori dicitur Ioan. 19. Maria Cleophæ, seu Cleopæ, vt filij legunt. huius fuerunt filij; qui dicti sunt fratres domini, Iudæi enim Christũ filium secundum carnem Ioseph existi-

C mantes, consobrinos eius illos esse arbitrabantur. Ioseph autem habuisse fratrẽ Cleopham confirmat. Eusebi. lib. 3. hist. Eccle. cap. 3. ex Ægesippo, qui temporibus fuit Apostolorum. & Epiphan. hæref. 78. Hieron. con. Heluid. hanc refert sententiam; sed eã argumento alio probat. quia nimirum Maria, quæ dicitur mater fratrum Domini, non dicitur Maria Cleophæ, sed Maria Alphæi. Sed hoc argumentum Hieron. non est valdè firmum: nam fieri potuit (quod aliqui recentiores dicunt) sunt dictã Alphæi quia filia eius erat, Cleophæ autẽ quia erat eius vxor, potuit etiam fieri, vt binomius esset. D

Tertia sententia, quæ Hieronymo placet, & communiter recipitur inter Theologos est, B. Virginis sororem dictã esse Mariam Cleophæ, vt dicit Hier. siue à Patre siue à familia, siue gẽtilitate siue qua cunq; alia de causa hoc nomine impositò ex hac, & ex Alphæo nati sunt illi, qui dicti sunt fratres domini: vnde fratres Domini sunt nuncupati, quia consobrini ex duabus nati sororibus erant; idem tenet Isidorus li. de vit. & obitu Sanctorũ Patrum, refert & Niceph. lib. 2. cap. 3. ex Hippolyto Annam matrem B. Virginis, fuisse sororẽ Sotæ, quæ fuit mater Elisabeth, vnde B. Virgo, & Elisabeth erant consobrinæ ex duabus sororibus, & Ioannes Baptista consobrinus secundus eius Domino: illi ergo fratres, ex Maria vxorẽ Alphæi, filia Cleophæ, sororẽ Beatæ Virginis, nati sunt. Si autem dicas vxorem Cleophæ fratris Iosephi, & filiam Alphæi cum secunda sententia, id quoque probabile est, hoc tamen est certum, esse filios sororis B. Virginis. Secunda ergo, & tertia sententia sunt probabiliores: omniũ autem probabilissima est, quæ Hieronymo, probatur. F

Hieronymi sententia amplectenda.

E

Et propè erat Pascha Iudæorum, & ascendit Iesus Hierosolymam.

COMMENTARIVS.

HÆC verba causam continent, cur paucis diebus manserit Capharnaum, nempe quia prope erat Pascha Iudæorum. Hebraismus est frequens, vt particula copulatiua, locum causalis obtineat, ac si dictum esset: Quia propè erat Pascha, mãsit paucis diebus in loco illo; vt enim Exod. 23. & Deuteron. 16. habetur, ter in anno ex omni loco Iudæi Hierosolymam ascendebant adorare in templo (non enim licebat sacrificare; nisi in

A in templo illo) nempe in solennitatibus Paschæ Pentecostes & Tabernaculorum; sed omnium celeberrimum & quando multitudo maxima concurrebat, erat Pascha, addidit Ioannes (Iudæorum) vt Pascha illud à nostro Christianorum Paschate distingueret. Dicitur autem Iesus ascendisse Hierosolymam, quia, vt in præcedenti commentario diximus, Hierusalem respectu situs Galilææ, erat in eminentiori loco, vnde proficiscentes Hierosolymis in Galilæam, dicebantur descendere; contra verò è Galilæa Hierosolymam ascendere. hæc de causa Christus ascendisse dicitur; est autem hoc Pascha proximum, & primum post baptismum Christi, vt dicit Irenæus lib. 2. capit. 39. D

Et inuenit in Templo vendentes oues, & boues, & columbas, & numularios sedentes.

B Bis à Christo, vendentes è téplo expulsi sūt. B

DVAE factæ sunt eiectiones à Christo, vna prope passionis suæ tempus cuius meminerunt Matth. 21. Mar. 11. Luc. 19. altera initio suæ prædicationis: hanc omiserunt Euangelistæ reliqui, Ioannes tamen eam persequitur, fuit autem illa acerbior, quæ post tot Christi prædicationes, adhuc nihil illis proficientibus, facta est: hæc autem prior, suauior. In hac, verba illa protulit, Soluite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud: quorum narratio valde necessaria fuit, ad intelligentiam eorum, quæ secuta sunt postea; nempe Matth. 26. quando accusatus est à Iudæis, quasi dixerit; Possum destruere templum, & in tribus diebus excitare illud: & Matth. 27. Vah qui destruis templum Dei, & in tribus diebus excitas illud: hæc enim Iudæi opponebant, propter id, quod nunc dixit Christus, quando eiecit eos de templo. Iesus ergo ascendens Hierosolymam, templum adit; cum enim Deus sit, in domum suam se recipit quia domus Dei templum dicitur. Item vt qui circa Dei cultum abusus manifesti erant, emendaret; inuenit autem ibi vendentes oues C & boues, & columbas quæ sacrificanda erant, & numularios, qui minuta moneta maiorem permutant; ementium enim & vendentium vsui permutatio hæc necessaria est, à numulo ergo numularius deriuatur, numulus autem minutum quid est, & græcum vocabulum similem habet significationem κερματιστὰς. κέρμα apud Græcos æris minurias significat: pro necessitate igitur contrahentium, hi pecunias permutabant, lucri sui causa: neque in hoc vsura est, nec iniustitia, quando lucrum moderatum est. Templum vocat, atria ipsius & porticum, vbi populus orabat, & vbi sacrificia fiebant. Vendebantur autem quæ offerenda erant in templo propter commoditatem maximè eorum, qui foris veniebant: emebant enim; quæ sacrificanda erant in eodem loco: nam Deuteron. 14. mandatum legimus, vt qui longius habitarent, decimas, & primogenita quæ offerenda erant, domi venderent, eodem pretio empturi alia in loco, quem elegerit Dominus; quod malè illi intelligentes, in templo ipso vendebatur.

A D

Et cum fecisset quasi flagellum de funiculis, omnes eiecit de templo, oues quoque, & boues, & numulariorum effudit æs, & mensas subuertit.

Vnde suppeditati funes, vt flagellum componeret.

FVNICVLOS, quibus animalia forsan ligata erant collegit, & in formam flagelli componens, negotiatores omnes simul, & animalia boues, & oues eiecit. Græcè sic habetur (factoque flagello ex funiculis) nec hoc satis illi fuit: nam & pecunias numulariorum effudit, & mensas subuertit, quod dupliciter fieri potuit, aut quod subuertit mensas, & inde pecuniarum effusio consecuta est: vt sit sensus, mensas subuertendo, effudit æs, aut quod prius effudit æs, & postea mensas subuertit. Flagellum autem non propter animalia illa tantum abigenda factum est, sed etiam propter homines: ita Cyril. libr. 2. cap. 28. & Chrysostom. homil. 22. & Anacle. epist. 2. & Iuli. epist. ad orientales Episco. asserunt, & Euangelista indicare videtur: nam dicit, cum flagellum B fecisset, omnes eiecit de templo: omnes eiecit, nempe vendentes oues & boues, & numularios sedentes, qui ante nominati erant. Quæ sequuntur autem legenda sunt per accumulationem; (Ouesque & boues) id est, eiecit etiam oues, & boues. Prudenter autem Christus hominibus eiectis, qui tamen semel pulsi facilè redijssent, si in templo oues eorum, & boues mansissent, etiam eiecit hæc, ne redeundi relicta videretur occasio, neque templo facilè egressi essent, si eis permissum fuisset boues & oues, proprijs manibus extrahere: propterea Christus ipse eiecit; ac ob eandem rationem & causam effudit pecunias numulariorum, vt sic eas colligerent, & abirent: ac ne iterum reponerent etiam mensas subuertit: tunc enim malo subuenitur perfectè, quando etiam mali occasio amputatur.

ANNOTATIO 19.

Sacerdotes inter alios, etiam sunt eiecti.

ANACLETVS epist. 2. Sacerdotes etiam à Domino propria manu expulsos de templo affirmat. cōfirmat C idem Pius primus epist. 1. exponuntque sacerdotes vēdētes fuisse eiectos, idemque Iulius primus epist. contra orientales episcopos, pro Athanasio asserit; hinc forsan Beda dicit sacerdotes illos animalia in sacrificium data viua cōferre asse: ac illis mercatoribus, qui in tēplo erant, vilius vendidisse; qui quidem iterū pluris alijs vendebant: quod sacerdotum peccatū, si ita est grauissimum erat, meritoq; & ipsi cum ceteris sunt expulsi de templo: hoc autem quod de sacerdotibus dicitur, in euangelio non est expressum. E

Et his, qui columbas vendebant, dixit, auferte ista hinc.

COMMENTARIVS.

COLVMBAS non flagello eijcit, caueis enim ligneis conclusæ minus commodè flagello eijci poterant: quod si inclusæ non erant, si tamē vsus fuisset flagello, exterritæ hinc inde per templum volassent, via commodior eas eijciendi de templo erat, si vendentes eas auferrēt, ob id præcepit, dicens, Auferte ista hinc. quod facilè præ timore executi sunt.

Et

A B

Et nolite facere domum Patris mei domum negotiationis.

HAEC verba generaliter omnibus eiectis dicta sunt, quibus causam, cur eijciantur, reddit; quia domum Dei, negotiationis domum fecerant. Domus enim Dei ad ea exercenda fit, quæ ad Dei cultum, & honorem pertinent, sicut & domus negotiationis humanæ, ad peragenda humana negotia: non ergo quæ vnius domus sunt, conuenienter in altera fiunt: nec enim in negotiationis domo sacrificia, aut quæ cultus Dei sunt, fiunt: simili ergo ratione quæ negotiationis domus sunt, non debent in domo Dei fieri. Recte autem dicit [nolite facere,] quasi dicat; Domus Dei non est ad hoc facta; vos auaritia vestra, & propria voluntate, non vllo Dei instituto ducti facitis eam talem. Rursus [Domum Patris mei,] vt rectè notat Cyril. lib. 2. cap. 29. Patrem suum vocat, quia ipse est Filius naturalis Dei, non adoptionis, & Patrem vocamus nostrum: ille verò suum singulari vocabulo, quia singularis est ipsius Filius. Cæterum verba hæc aliquid amplius insinuant. [Domum, inquit, Patris mei,] quasi dicat, iure facio hoc, quia domus est Patris mei. Incumbit enim Filio, honori Patris consulere, ipsum defendere, & tueri. Rursus, si Patris mei est, mea est; quæ Patris enim sunt, filij etiam sunt. Rursus. domum Patris mei, quasi dicat, quæ facio, tanquam Dei Filius facio, diuina virtute, & potestate facio, secundum quam Dei filius sum. Hæc omnia, verbis his ad literam significata sunt, quamuis non ab illis tunc credita, nec intellecta: sed non propter illos tantùm, sed propter nos dicta sunt, vt quibus causis id fecerit, noscamus: nec solum verbis diuinam virtutem professus est, sed etiam id ipsum monstrauit operibus, quibus opus erat illius verbis non credentibus, nec ea intelligentibus: & re vera fuit hæc actio diuinæ virtutis, cui nemo illorum cum tot essent, & cum tam seuerè, & ignominiosè expellerentur, ausus est resistere, aut contradicere.

C D

ANNOTATIO 20.

Quare vendentes e templo fuerint eiecti.

CONsideratione dignum est, qua de causa hi negotiatores sint de templo eiecti, pro cuius rei declaratione aduertendum est, quod paulò superius in commentario adnotauimus. Bis à Christo eiectos esse vendentes de templo, semel in principio prædicationis, iterum propè passionis tempus. illius Ioannis nunc meminit, huius autem tres Euangelistæ meminerunt. Matth. cap. 21. Marc. 11. Luc. 19. Chrysost. homil. 21. acerbiorem fuisse posteriorem eiectionem affirmat, in qua Christus protulit verba acriora, Domus mea domus orationis est, vos autem fecistis eam speluncam latronum. in hac verò, quæ prius facta est, verbis lenioribus vsus, dixit; [Nolite facere domum patris mei domum negotiationis.] Multum astinter hæc duo domum negotiationis, & speluncam latronum interesse docet Ambros. serm. 17. in Psal. 118. ver. 3. Quare attende negotiationem, qui contractus quidam est, causa lucri, duobus modis esse vitiosam, & malam: Vno quidem, quando per iniustitiam fit, nempè cum fraude, dolo, vi, pretij inæqualitate, similibus ve vitijs: tales negotiationes sic sunt vitiosæ, vt simul iniustæ, & iniquæ sint. Altero modo, quando ex se quidem iusta est. Quæ sine fraude, dolo, vi, aliauè iniustitia exercetur, tamen ratione circunstantiæ alicuius vitiosa fit: nempè quando exercetur in loco, aut tempore in quo fieri non debet, nec enim diebus festis, nec locis sacris negotiatio fieri debet: Simili etiam ratione, quando à personis exercetur, quibus est prohibita ne-

Negotiatio duobus modis cōtingit esse vitiosam.

A gotiatio: talis negotiatio quamuis in se iusta sit, & quæ si debitis loco, & tempore, & à personis non interdictis fieret, non esset vitiosa, efficitur tamen mala propter tales circunstantias: ad hanc etiam rationem reducitur negotiatio, quæ in se iusta est, tamen ex auaro procedit affectu. His suppositis dico, qui priorem negotiationem in templo exercebant, eos Dominus dixit domum Dei fecisse speluncam latronum. qui vero posteriorem, fecisse domum negotiationis, quod minus est graue. Augustin. tract. 10. in Ioan. existimat hos eiectos negotiationem posteriorem exercuisse,
B quia rem in se iustam faciebant vendentes, & ementes, quæ sine vitio extra templum vendere, & emere licebat. At quia in templo talia exercebant, vitiosè agebant, ideoque eijciuntur. Cyril. lib. 2. cap. 13. affirmat hos esse eiectos propter contemptum, & propter auaritiam, quod plus est, quam quod dicit Augustin. mihi certè videtur probabilius, si dicamus negotiatores hos eadem egisse, quæ fecerunt eiecti posterius, quibus dictum est: domum orationis fecistis speluncam latronum: non enim est verisimile in posteriori eiectione omnes negotiationes fuisse iniquas, in priori autem omnes in se iustas; sed in vtraque eiectione arbitror fuisse, qui & vno, & altero modo nego-
C tiabantur. Dominus tamen vtrosque eiecit ea causa, quia negotiabantur, vbi nefas erat negotiari: hoc namque potissimum erat cur eiecti sint de templo, idque expressum est in priori eiectione: in posteriori verò addidit Dominus reprehensionem acriorem propter eos, qui iniquè etiam negotiabantur, grauiusque in templum Dei delinquebant, & ratione loci, & ratione negociationis iniquæ, & iniustè.

ANNOTATIO 21.

Cur Christus insigni hoc opere cōtrahētes è tēplo expulerit.

NON immeritò quæri hoc loco posset, cur non verbo, & doctrina Dominus vsus sit in his vitijs corrigendis, sed manum etiam tremendam admouerit, idque in suæ manifestationis initio? Respondeo Dominum se mundo sua prædicatione manifestare venientem, torpentes, & sopitos hominum animos inuenisse: ideo nouo, & insolito aliquo opere, eos ad attentionem excitare oportuit, vt nouum quid, & mirandum audituri, nouo etiam, & mirabili facto attenti fierent, hoc enim opere mentes hominum multum ad ipsius verbum audiendum, & quis esset, considerandum, incitatæ sunt, & sicut veniens in mundum, ortus sui principium tam horribili infantium cæde diuulgauit, vt dormientes Iudæi ad considerandum tempus Christi, quasi è grauissimo somno euigilarent; sic etiam ad suæ prædicationis exordium terribili facto animos facit attentos, obduratis enim in peccatis, remedia talia sunt
E admouenda. Aliam huius rei causam affert Cyril. lib. 2. cap. 19. hoc enim facto significare voluit Dominus auferendum illum ritum Iudaicum, & gentes vocandas ad religionem, Iudæos verò incredulos puniendos; quod flagellum significat, hæc tamen ratio magis posteriori eiectioni conuenire videtur. Tertiam assignat Chrysost. homil. 22. cum enim Iudæi oppositur essent Christo, quod sabbatum non seruaret legemque contemneret: propterea insigni facto se Dei, & templi, & consequenter cultus, & religionis zelatorem ostendit; vt qui tanto periculo se exposuerit, pro templi Dei reuerentia, verisimile
F non esse abeo illius cultum contemni. Adde etiam, quòd ad doctrinam pertinet, abusus publicos, & qui tolerari non debent, non verbis sed facto esse eradicandos. Verba enim in abusibus communibus, & temporis longinquitate inueteratis, maximè, qui ex auaritia procedunt, quales hi erant, parum proficiunt.

Recor-

A

Recordati sunt verò discipuli eius, quia scriptum est. Zelus domus tuæ comedit me.

COMMENTARIVS.

DISCIPVLI benè erga Christum affecti in bonam partē eius factum acceperunt: nam recordati sunt illius Prophetiæ Dauid Psal.68. Zelus domus tuæ comedit me; & zelo honoris Dei, & templi ipsius, hoc quod factum est, adscripserunt. Tunc cum hæc fiebant, recordati dicuntur discipuli, vt notat Cyrill. lib.2. cap.30. non autem post resurrectionem, vt quidam recentiorum interpretantur: non enim dicuntur recordati huius facti, sed illius, quod scriptum est. Si autem post resurrectionem recordati dicerentur, id Euangelista expressisset, sicut post pauca verba expressit. Venit ergo tunc illis in mentem locus Dauid, qui zelo domus Dei illa protulit verba Psal.68.
B Iudæi enim ex frequentibus scripturæ lectionibus, quæ in templo fiebant, & synagogis, multa ex scriptura didicerant, an autem recordati sint tunc discipuli huius verbi, quasi prædictum id sit de Christo; an verò cuiusdam zeli similis, vt sit sensus; venit illis in mentem ille zelus Dauid, quo de se dixit, zelus domus tuæ comedit me, vt fieri solet (dum enim videmus facta alicuius, veniunt in mentem facta alterius similia) Euangelista non explicat: tamen potius existimo recordatos esse illius sententiæ, tanquam prædictæ de Christo, nam discipuli iam eum esse Christum in prophetis, & in lege promissum credebant; & hac de causa Euangelista id annotauit. Est autem illud considerandum, [Zelus comedit me.] quo non solum zelus, sed etiam, quantus sit, exprimitur. Omni enim postposito periculo, quod à Sacerdotibus, & illis quorum res agebatur, & qui tam ignominiosè expellebantur, creari poterat, Dei honorem tuetur. Magnitudo enim zeli in superandis periculis, & timore postponēdo maximè exercetur, vt bene notat Chrysos. hom.22. Zelus autem vehemēs quoddam studium est, quæ diuini sunt honoris, procurandi, & quæ ei aduersantur propulsandi, estq; vt ignis vrens, & cōsumens iuxta illud etiam Ps.118. Tabescere me fecit zelus meus.

Psal. 89. Quid sit zelus, & quantus fuerit in Christo.

Responderunt ergo Iudæi, & dixerunt ei, quod signum ostendis nobis, quia hæc facis.

C

IVdæi, qui se temporalibus emolumentis priuari videbant, non considerarunt zelum, sicut discipuli, nec etiam aduerterunt propriam culpam, quæ argumento illis esse debuisset, Christum rectè illa fecisse, sed cæci præ auaritia contra ipsum insurgunt, & rogant, [Quod signum ostendis nobis, quia hæc facis?] sensus hic est; quo signo nobis probas te auctoritatem habere faciendi, quæ facis? illud [quia hæc facis] significat idem, ac potestatem habes hæc faciendi. In illa posteriore eiectione dictum est. In qua potestate hæc facis? & quis dedit tibi hanc potestatem? in hac priori, quod signum ostendis, quia hæc facis? id est quo signo probas te posse facere, seu te habere auctoritatem, & potestatem faciendi talia? Negare non poterant malefacta sua, & in domo Dei tales negotiationes non rectè fieri conuicti erant, ideo responsum

A in ipsum facientem dirigunt: non enim omnium est etiam malefacta corrigere, sed quorum interest, petuntque non tantum auctoritatis simplici verbo attestationem, sed eiusdem per signum aliquod probationem. Et verbum [Responderunt] idem significat, quod dixerunt, vt alias sæpe fit, non autem quod interrogati fuerint. Signum ergo poscunt in probationem auctoritatis, qua facit talia. Si sanam habuissent mentem: signum satis efficax erat in tanta multitudine, & vbi de emolumentis temporalibus agebatur, & omnes flagello tanquam serui malefactores expellebantur, neminem ausum esse resistere: nec etiam ex sacerdotibus illis, qui erant in templo, & rem videbant, cuius ipsi auctores erant, & quorum etiam res agebatur. & forsan ipsi quoque flagello eijciebantur, sed auaritia, & turbatio ex indignatione orta excæcauit eorum mentes. Apud alios Euangelistas de posteriori eiectione tractantes, hanc responsionem Pontifices, & seniores Iudæorum fecerunt; quod hic non expressit Ioannes, sed generali vsus est verbo. [Responderunt Iudæi] particula illa [ergo] illationem significat ex priori facto, nempe eiectos cum se D

B viderent, propterea hæc dixerunt. B

ANNOTATIO 22.

Expositio alia & Cyrilli.

CYrillus lib. 2. cap. 31. aliter exponit hæc verba, nempè Iudæos respondisse ad verbum Christi, quo dixit [domum patris mei,] quasi diceret, filius Dei sum, & mihi incumbit hoc facere: ad quod Iudæi dicunt; Ostende nobis signum, & miraculum aliquod, quod tu sis filius Dei. Credendum enim non est tibi, nisi hoc aliquo signo demóstraueris. Sed difficultatem patitur hæc expositio: non enim dicunt, Signo osten de, quòd filius Dei sis: sed quia hæc facis, id est; quod habeas potestatem faciendi, quæ facis. Nec puto illos tunc intellexisse, per illa verba Christum affirmasse, se esse Filium Dei. Non caret tamen probabilitate expositio Cyrilli. Per signum miraculum aliquod intelligitur, sicut illud Matth 12. Signú petit, & signum non dabitur ei. Aliqui argumentum exponunt, sed non qualecunq; argumentum Iudæi petierunt, sed diuinum, quale est opus aliquod supernaturale. ná auctoritatis diuinæ illud factum esse non dubitabant, miraculum ergo tanquam signum, & argumentum diuinum petebant. At re vera credituri nó erant, etiam si factum fuisset, sicut nec alijs etiam factis crediderunt: & propterea illud à Christo accipere non meruerunt, vt rectè Chrysost hom. 22. Cyril. lib. 2. cap. 32. dixerunt. F

C

Respondit Iesus, & dixit eis, Soluite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud.

COMMENTARIVS.

PETENTIBVS signum potestatis suæ Dominus respondet. [Soluite templum hoc; & in tribus diebus excitabo illud.] Idem est horum verborum sensus, cum illis Ioann. 8. Cum exaltaueritis filium hominis, tunc cognoscetis, quia ego sum: id est, cum me crucifixeritis, & occidetis, resurgam post tres dies, & illa mea resurrectio erit vobis signum, quo cognoscetis me esse verum Christum, & Dei Filium. Hoc nunc Christus dicit, [Soluite templum hoc,] id est, occidetis me, & soluetis corpus hoc ab anima, quod ego excitabo iterum post tres dies: & túc erit id vobis signú quo agnosceris

A fectis potestatem meam: qua id facio. Quod dicit, [soluite,] non est praecipientis; vt occidant, sed vt bene dicit Cyril. lib. 2, cap. 32. quod ipsi facturi erant, praescientis; & permittentis: ac si diceret; scio vos occisuros me, occidite; ego tamen suscitabo me ipsum post tres dies: & talis resurrectio erit vobis signum potestatis meae, qua haec facio, quia Filius Dei sum. Iterum Iudaeis signum petentibus, resurrectionem hanc in signum dedit: vt patet Matth. 12. vbi signum Ionae vocauit. D

ANNOTATIO 23.

Quare Christi resurrectio in signū Iudęis data est.

CVm multa signa, & miracula Christus post haec verba Iudaeis dederit, quibus se Filium Dei, suamq; potestatem confirmabat; cur potius resurrectionem suam à mortuis, se in signū daturum dicit? Respondeo, quia omnia mi-
B racula ante mortem suam, sufficientia quidem fuerunt ad id confirmandum, tamen parum efficacia; quia pauci Iudaei conuersi sunt, & hi quidem minus perfectè, quis Christus esset, nouerunt: at resurrectionis praedicatione, multitudo magna conuersa est: & hi tunc perfectè crediderunt Christum esse Messiam verum, & Filium Dei, vt patet ex Act. 2. 3. 4. 5. vnde resurrectio à mortuis populos cōuertit Iudęorum, supra omnia miracula, & fidem Christi auxit, & confirmauit: incredulos autem, qui in sua obstinatione manserunt, confudit. Propterea dictum est, vt paulò ante dicebamus, Cum exaltaueritis filium hominis, cognoscetis, quia ego sum: & nunc dicit, [Excitabo tribus diebus illud.] & hoc
C erit signum efficax mundo declarans, quis sim ego.

Lazari resurrectio quo nō fuerit signū diuinitatis Christi.

Quaeret iterum aliquis, nonne Lazarus surrexit post quatuor dies? & tamen resurrectio eius non fuit signum diuinitatis eius. Respondeo, Lazarum surrexisse, sed à Christo excitatum, at Christus surrexit, à nemine alio excitatus: Non enim precibus, aut virtute alterius resurgens apparuit; quod argumētū fuit eū, seipsum excitasse, quod non potuit facere, nisi Deus esset, & hoc est, quod dicitur, [excitabo illud.] Ego ero, qui meipsum excitabo, sicut ego sum, qui alios excito, hoc miraculum nemo potuit facere homo purus: potuerūt quidem Prophetae virtute diuina mortuos excitare, & omnia miracula, quae Christus fecit facere? at excitare se non potuerunt, quod Christus fecit; ob id hoc argumentum proprium est diuinitatis. Propter efficaciam igitur huius signi, quia de facto declarauit mūdo Filium se esse Dei, dictum est: [soluite templum, &c.] Est
adhuc alia huius rei causa, quam docuit Athanas. in orat. cont. Arrian. in illud dictum. Quod ex Deo Deus est verbum: comminatoria existimat esse verba, quibus ruinam minatur Iudaeorum post resurrectionem suam, vt sit sensus, Soluite templum hoc, id est, vos studebitis soluere hoc tēplum corporis mei per mortem, vt conseruetis hoc materiale templum vestrum: occidetis veritatem, vt conseruetis vmbram? sed inanes erunt vestri conatus. imò in vestrum conuertentur caput, ego excitabo illud tribus diebus, & tunc vestrum soluetur, & destruetur. nam veritate praesente figura cessabit. Conqueruntur isti quod eijciantur è templo, & quęrunt, in qua potestate id faciat: peiora patientur post quam Christus suum templum ab illis solutum excitauerit, quando non solum eijcientur, sed occidentur, & templum destruetur, haec in declarationem Athanasij dicta sint. Vtitur autem Dominus verbis allegoricis, & metaphoricis templi, quia de templo agebatur, & eius occasione ad templum corporis sui, transfert locutionem, vt ob hanc obscuritatem nihil illi Iudaei intelligant. Nam etiam si intellexissent, non erant credituri; quamuis autem verum sensum non intelligerent, perceperunt tamen illis verbis diuinam potestatem suam Christum profiteri, quod tunc satis fuit Christo. Est autem allegoria, seu metaphora continuata: nam soluere templum, & excitare; sunt verba communia templi materialis destructioni, & reaedificatio-

E

F

A ni; similiter morti hominis, & resurrectioni: solui enim homo dicitur per mortem,& excitari per resurrectionem, similiter soluitur templum, quando vastatur: excitatur, cum reædificatur. Aduertendum denique pro intelligentia verborum templum Christi corpus esse simul cum anima, nempè humanitatem ipsam, in qua inhabitat diuinitas, non vt in nobis per solam gratiam, B sed corporaliter, id est, per realem vnionem, dicitur autem solui non quidem, quòd à diuinitate separetur, sed quia partes humanitatis huius nempè anima, & corpus inuicem separentur per mortem, & iterum vniantur per resurrectionem: à diuinitate tamen neutra vnquam est soluta.

Humanitas Christi Diuinitatis tēplū dicitur.

Dixerunt ergo Iudæi: quadraginta sex annis ædificatum est Templum hoc,& tu in tribus diebus excitabis illud?

COMMENTARIVS.

B MYSTERII profunditatem metaphoris,& allegorijs conclusam non intelligentes, signo illudunt,nec potestatem agnoscunt:non solùm quā tam in rei veritate Christus significabat, sed nec quantam ipsi, quæ multò minor erat, percipiebant: nam de templo materiali eum loquutum arbitrati sunt, & negant posse in tribus diebus ab illo reædificari, quod quadraginta sex annis constructum fuit, multò magis negassent posse Christum se mortuum,& crucifixum,post tres dies excitare:hoc enim illo multò maius est incredulis:rectè igitur Christus mysterium suum ita celauit, vt sensum aliquem apertum reliquerit, quo possent illi cognoscere eum posse facere, quæ faciebat: nam qui poterat templum illud materiale tribus diebus excitare, vt illi intelligebant,iure poterat peccantes contra Dei honorem, templo illo expellere. Discordia est inter auctores de annorum numero,& cōputatione: nam de fide nihil ex hoc loco probatur. Euangelista enim tantum refert, quòd Iudæi responderunt,vera tamen illos respondisse, & dixisse nōn confirmat; sicut quando etiam refert eos dixisse Ioan.8. Quinquaginta annos nondum habes, insinuantes Christi ætatem parum distare ab annis quinquaginta, quæ C tamen multò erat inferior:relatio ergo sola eorum est,quę ab alijs dicta sunt, non confirmatio: quapropter quamuis verum sit quadraginta sex annis ædificatum esse, tamen ex hoc loco id credere non cogimur.

ANNOTATIO 24.

Circa hunc annorū numerum tria notat Aug.

AVgustinus aliqua in hoc loco circa numerum quadragesimum sextum annotat. Primum lib. 2. de doctri. Christ.cap.28. refert aliquos ex hoc loco probasse, Christum in hoc sæculo quadraginta sex annos peregisse. Sed hanc sententiam meritò reijcit; tum quia vera non est,annum enim trigesimum tertium non excessit, quā rem inferius c. 8. tractabimus; tum quia locus hic, nihil ad rem talem facit. Alterum notat ipse lib.4.de Trin c.5. & lib.83.quęst. quæst. 56.& lib.2.de doctr. Christ.c.16.vbi numero hoc: quo tēplum illud ædificatum est,significari affirmat totū illud tempus quo corpus Christi, cuius illud figura erat,in ventre matris fuit ad debitā perductum quantitatē, vt nasceretur; Nam quadraginta sex ducta in se,nēpè quadragies sexies seni efficiunt ducenta septuaginta sex,qui numerus dierū conficit nouem menses, & sex dies, totidem autem diebus fuit corpus Christi in vētre B. Virginis. Hæc annotatio.Aug. verā conti-

A contin:t doctrinam; non tamen video, qua ratione huic loco accommodetur, nec arbitror ob eā rationem, tēpli ædi ficationem durasse quadraginta sex annos. Adde non fuisse continuā ædificatio nem: nam pp impedimenta nationū cessauit multis annis Tempore enim Salomonis, qn̄ nihil opus fuit ab ædificio va care. septē annis perfectum est; at in cor pore Christi perficiendo non fuit inter ruptio, sed in instanti primo incarnatio nis fuit totum simul formatum quantum ad partes organicas, & membra, vt recte dicit Basil. hom. de humana Christi generatione, postea verò paulatim per nouē menses ad illam peruenit quantita tem, in qua nasci solent infantes. Tertiū
B annotat ipse August. tract. 10. in Ioan. & animaduersum ab antiquis refert, népè hunc numerū esse in nomine Adam iuxta literas Græcas, nam Alpha vnum, Delta quatuor, iterum Alpha vnum; My quadraginta continent, quæ omnia efficiunt quadraginta sex. Rursus in eo nomine omnes quatuor mundi partes contineri significat: nam si nomina Græca consideres, vnaquæq; littera est principium nomina significantium quatuor mundi partes, oriētem occidentem, &c. sunt hæc ingeniosè dicta, sed meo iudicio, præter scripturæ intentum. Libuit tamen ea annotare, nè mysterium grande videremur prætermisisse.

ANNOTATIO 25.

C

Templum bis fuit ædificatum.

Duplex fuit templi ædificatio: Prior facta per Salomonem, qui anno quarto, mense secundo regni sui, inchoauit ædificium, compleuit autem anno vndecimo, mense septimo; vnde ædificatio durauit septem annis, & quinq; mēsibus, vt habetur. 3. Reg. 6. quod si Chrysost. homil. 22. annis viginti ædificatum fuisse affirmat, non de solius templi, sed de domus regiæ simul ædificatione id intelligendum est. De hac ædificatione non est sermo in præsenti; nam templū illud fuit funditus euersum, per Nabuchodonosor, vt habetur. 4. Reg. vlt. vnde non est probanda sententia illa, cuius Origenes in hoc loco mentionem facit, nempè verba hæc intelligenda de illo templo, cuius ædificatio, si à tempore, quo per Dauid eius præparatio fieri incepit; exordiamur, quadraginta sex conficiuntur anni. Sed violenta expositio hæc est: nam Iudæi loquebantur de templo, quod tunc erat; hoc enim existimabant; si solueretur à Christo tribus diebus reædificandum iri; at hoc non est illud Salomonis, quod omnino erat D
euersum Altera ædificatio facta est post captiuitatem Babylonicam per Zorobabel principem Iuda, sub Iosue summo Pontifice, Zacharia, & Aggæo, Prophetis. ædificandi quidem facultas data est anno primo Regni Cyri, tamen incæpta est ædificatio, anno eius secundo, vt habetur 1. Esdr. 3. perfecta autem est anno nono Darij Hystaspis, vt scribit Iosephus. lib. 11. Antiquit. cap. 4. & Euseb. lib. 8. præpara. Euang. & Hiero. Danie. 9. Ab anno autem secundo Cyri vsque ad annum nonum Darij Hystaspis, intercesserunt quadraginta sex anni. E
Contra hoc est, quod Aggæi. 2. scriptum est, anno secundo Darij fundamenta posita esse, ad quod respondet Beda fundamenta partis interioris templi posita esse anno. 2. Cyri, vt dicitur lib. 1. Esdr. cap 3. partis verò exterioris, quæ continebat atrium, porticus, & gazophylacium tempore Darij anno secundo, & hoc dicitur ab Aggæo. positis enim illis fundamentis per multos annos cessauit ædificium: Artaxerxes enim sollicitatus ab inimicis ædificationem prohibuit, vt habetur lib. 1. Esdr. cap. 4. totum tamen ædificium completum est anno. 9. Darij Hystaspis, vt diximus quadraginta sex annorum spatio, hoc templum non fuit euersum, sed durauit annis. 580. vsque F
ad Vespasianum fuit quidem instauratum, & valde amplificatum ab Herode primo Rege alienigena, vt habet Ioseph. lib. 15. Antiquit. cap. vlt. tamen idē erat templum, nec alia censenda est ædificatio hæc, à secunda. Scio alios aliter de his scribere, sed quæ dicta sunt verio ra, & certiora existimo. De hac ædificatione Iudæi in præsentia loquuntur, affirmantes; quadraginta sex annis templum illud fuisse ædificatum. Et hæc ad huius loci intelligentiam sufficiant.

Quo anno cœperit secunda tēpli ædificatio.

A B

Ille autem dicebat de templo corporis sui.

COMMENTARIVS.

IVdæi non intellexerunt verbum Christi: illi enim de templo illo materiali verba sunt interpretati, cum tamen Christus de templo corporis sui loqueretur. Euangelista autem hoc exposuit, nè nos etiam erraremus, arbitrantes cum Iudæis locutum esse de materiali illo templo: & rursus, vt ostenderet falsum testimonium, quod imposuerunt passionis tempore Matth. 26. accusantes eum, quòd dixerit: Possum destruere templum Dei, & post triduum reædificare illud. Quanta hæc sit calumnia ex his verbis Ioannis apparet, non enim Christus dixit, possum destruere templum Dei, sed ad eos direxit verbum; Soluite templum hoc, nec dixit templum Dei, Sed templum hoc. Præterea de templo corporis sui Christus locutus est, & poterāt intelligere si voluissent: nam dum dixit templū hoc, certum est gestu ipso, & motu manuum, nō illud materiale, sed seipsum demonstrasse, verba enim magis determinata ostendūtur gestibus, & signis alloquentium, quàm scriptura. Cyril. lib. 2. c. 34. templi nomine suam significasse dicit diuinitatem; nam templum solius est Dei, vnde nos templa dicimur Spiritus sancti. Sed quamuis verum hoc sit, nōn videtur posse ex ijs verbis deduci, nam non dixit de templo suo, sed de templo corporis sui, quod verbum non exprimit corpus Christi esse templum sui ipsius. Perpende hoc in loco quantū odium Iudæi ex hoc facto contra Christum conceperint, nam & hęc verba, vsq; ad tempus passionis, contra ipsum corde retinuerunt.

B E

Cum ergo resurrexisset à mortuis, recordati sunt discipuli eius, quia hoc dicebat, & crediderunt scripturæ, & sermoni quem dixit Iesus.

C F

NEC discipuli eius tunc verbum hoc intellexerunt, sed pòst resurrectionem, quando tertia die eum à mortuis resurrexisse viderunt, recordati sunt horum verborum, & crediderunt sermoni eius, id est, crediderunt eum hoc idem prænuntiasse, (quod postea factum est,) nempè mortem, & resurrectionem suam. [Recordati ergo sunt, quia hoc dicebat,] id est, verborum horum, quæ protulit nunc, [& crediderunt sermoni eius,] id est, crediderūt eum per ea verba prædixisse mortem, & resurrectionem suam, & vera esse, quæ prius dixit. Euthymi. non legit illud verbum [scripturæ,] nec exponit: at cæteri legunt, & legendum est: & est sensus, crediderunt non solum sermoni Christi de sua resurrectione: sed etiam scripturæ, in qua, & mors, & resurrectio Christi prænunciatæ sunt, crediderunt enim eas scripturas in Christo verificari, & compleri: non enim sensus est, credidisse scripturæ simpliciter: credebant siquidem scripturas esse veras, etiam antequam Christo adhæsissent; sed quando ipsa experientia Christum resurgentem viderunt, cognouerunt, & crediderunt, & Christum verbis illis suam mortem, resurrectionemque prænunciasse, & scripturas talia mysteria prædicentes, in Christo finem assecutas esse, quamuis ergo Christus multa dixerit, & fecerit, quæ tunc non intelligebantur, non tamen inutilia erant: nam postea intellecta fidem, & Apostolorum, & nostram, in ipsum confirmarunt, & auxerunt: & propterea tunc

dicta,

A dicta, & facta sunt. Quoniam nec ea quæ à Prophetis prædicebantur, ab omnibus tunc intelligebantur, sed postea intellecta, fidem maximè roborarunt.

Cum autem esset Hierosolymis in Pascha, in die festo, multi crediderunt in nomine eius, videntes signa eius, quæ faciebat.

AD alia narranda, quæ eodem tempore facta sunt à Christo, se Euangelista conuertit. Illo ergo tempore Paschæ multa signa fecit: quæ autem & qualia sint, non narrat: propter illa tamen multi crediderunt in nomine, seu in nomen eius, vt habetur Græcè. Locutio illa (in Pascha, in die festo) hebraica est quod perinde est, ac si dicas, in die festo Paschæ: vocat autem diem festum Paschæ, septem dierum tempus, quo festiuitas illa celebrabatur: qui modus loquendi etiam aliàs seruatus est. Ioan. 6. Erat proximum Pascha, E
B dies festus Iudæorum. Credere in nomine, seu in nomen eius, est credere ipsum esse verum Messiam, & Christum promissum: non enim, qui crediderunt Ioanni, àut Prophetis, dicti sunt credidisse in nomine eorum sed Euangelista nomen eius, Christum, & Messiam esse supponens, dicit [Crediderunt in nomine eius:] quasi dicat, ipsum esse Christum promissum crediderunt. Sicut 1 Ioan. 5. Omnis, qui credit, quòniam Iesus est Christus, ex Deo natus est. Elegit semper Christus loca publica, & præcipuas solennitates, quando multitudo magna confluebat, vt eius prædicatio, & miracula pluribus prodessent, & aduentus ipsius multis esset manifestus, nec vlla posset ignorantia prætendi.

Ipse autem Iesus non credebat semetipsum eis.

VErbum credendi multa in scriptura significat, tam Latinò, quàm Græco sermone, sed quantum ad propositum nostrum pertinet, duæ sunt signi-
C ficationes frequentes: prior est, vt significet assentiri intellectu veritati alicuius dictum est supra: Vt omnes crederent per illum: & rursus; Quia dixi E vidi te sub ficu credis, & alibi sæpe. Altera est quando significat committere. Rom. 3. Credita sunt eis eloquia Dei. Gala. 2. Creditum est mihi Euangelium. 1. Tim. 1. Quod creditum est mihi. In priori significatione sumptus est in verbis præcedentibus, cum dicitur: Multi crediderunt in nomine eius: at in posteriori, in his sumitur: [Non credebat semetipsum eis.] id est, non committebat semetipsum eis: & idem est sensus, non fidebat eis, vt securè cum eis versaretur, sicut cum discipulis, & familiaribus, & veris fidelibus, & refertur hoc ad easdem personas, vt sit sensus; Quamuis multi in eum crediderint tunc, tamen Dominus non se eis committebat, nec eis fidebat: vt securè cum eis ageret: vtitur autem nostro loquendi modo: nam cum Dei filius esset, nemo ei nocere: si ipse nollet, posset: tamen loquitur, vt homo, considerans ijs, quæ ex parte illorum erant: nam quod ad illos pertinebat, non erat eis fidendum; nec securè se committere Christus poterat. His verbis significat illorum credentium inconstantiam, quorum multi non solum retrocessuri à concepta fide, sed & Christum persecuturi erant.

ANNO-

A D

ANNOTATIO 29.

Quibus nō se credebat Christus.

CYrillus lib. 2. cap. 36. & Chrysostomus homil. 23. hæc verba aliter exponunt; nempe non credebat eis, quia mysteria maiora fidei, & occultiora non reuelabat, propter eorum inconstātiam, quam præsciebat, Sed huic expositioni, non rectè aptatur verbum, [Non credebat semetipsum] de se enim, non de doctrina loquebatur. Quidam nostro sæculo hoc verbum exponunt, vt nos, sed referunt non ad eos, qui crediderunt, sed in genere ad Iudæos, & non propter credentes, sed propter alios verba hæc dicta censent, vt sit sensus. Quamuis multos
B
Christus haberet credentes, tamen non propterea Iudæis fidebat, vt securè inter eos ageret. Sed violentus est sensus, nam relatiuum [Eis] respicit, quæ præcesserūt proxima: at nihil de Iudæis dictum proximè est: [Sed multi crediderunt in eum signa videntes, at Iesus non credebat semetipsum eis,] necesse est igitur hæc ad credentes referre. Adde locutionis figuram: nam opponitur verbum verbo, illi crediderunt in nomine Christi, at Christus non credidit semetipsum eis. Adde quòd verba sequentia huic sensui accommodantur, quia nosset oēs, &c. quæ ad occulta pertinent, & secreta; at Iudæos multos non credidisse, & Christo infensos esse satis patebat. Non igitur propter hos, sed propter credentes illos, quorum futurum euentum Christus E
sciebat, hæc verba sunt dicta. Et hanc nostram Euthymius videtur securus expositionem. nam interpretans hæc verba, sic ait. Neque credebat, neque tanquam legitimis discipulis confidebat.

Eo quod ipse nosset omnes, & opus ei non erat, vt quis testimonium perhiberet de homine, ipse enim sciebat quid esset in homine.

COMMENTARIVS.

CVr non eis confideret, quamuis credentibus, causam explicat Euangelista, dicens; quia cognoscebat Christus omnes. Aliqui legunt omnia, & vtramque lectionem sequitur Euthymius. Cognoscebat ergo omnes, scie-
C
bat quibus fidendum esset, & a quibus cauendum, & hoc non ex alicuius testimonio, quasi ab alijs notitiam hanc accepisset, sicut solent maiores & prælati ex aliorum relatione multos cognoscere; sed Christus hac non indigebat. Ipse enim sine alterius testimonio, & relatione sciebat qualis vnusquisque esset, & erat scientia hæc certa; quia non exteriora tantum hominum, quæ sæpe fallunt, sed interiora videbat. [Sciebat enim quid esset in homine,] quod non tantum occulta cordis significat, sed simul quod futurum erat: [quid esset in homine,] non solum intra eum latentia, sed quæ homo ipse facturus, & quantum in eo fidendum esset videbat. Quia ergo talem, ac tantam omnium habebat notitiam, nec exterioribus, nec præsentibus mouebatur: propterea non credebat se illis. Scientia hæc erat diuinitatis Christi, sicut quòd non se crederet eis, humanitatis erat. Rectè ergo Cyrill. lib. 2. cap. 37. annotat verbis his Euangelistam Christi diuinitatem significare voluisse. Adde, hoc maximè conuenienter esse dictum, ne merum hominem aliquis intelligeret, quando non semetipsum illis Christum credidisse legeret. F

CAPVT

CAPVT TERTIVM.

ERAT autem homo ex Pharisæis, Nicodemus nomine, princeps Iudæorum. Hic venit ad Iesum nocte, & dixit ei: Rabbi, scimus quia à Deo venisti magister. nemo enim potest hæc signa facere, quæ tu facis, nisi fuerit Deus cum eo. Respondit Iesus, & dixit ei: Amen, amen, dico tibi, nisi quis renatus fuerit denuo, non potest videre regnum Dei. Dicit ad eum Nicodemus: Quomodo potest homo nasci cum sit senex? nunquid potest in ventrem matris suæ iterum introire, & renasci? Respondit Iesus: Amen, amen, dico tibi, nisi quis renatus fuerit ex aqua, & Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei. Quod natum est ex carne, caro est: & quod natum est ex spiritu, spiritus est. Non mireris, quia dixi tibi:
B Oportet vos nasci denuo. Spiritus vbi vult spirat: & vocem eius audis: sed nescis vnde veniat, aut quo vadat: sic est omnis qui natus est ex spiritu. Re- E
spondit Nicodemus, & dixit ei: Quomodo possunt hæc fieri? Respondit Iesus, & dixit ei: Tu es magister in Israel, & hæc ignoras? Amen, amen dico tibi, quia quod scimus loquimur, & quod vidimus testamur: & testimonium nostrum non accipitis. Si terrena dixi vobis, & non creditis: quomodo si dixero vobis cœlestia, credetis? & nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo Filius hominis, qui est in cœlo. Et sicut Moyses exaltauit serpentem in deserto: ita exaltari oportet Filium hominis: vt omnis qui credit in ipsum non pereat, sed habeat vitam æternam. Sic enim Deus dilexit mundum, vt Filium suum vnigenitum daret: vt omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam. Non enim misit Deus Filium suum in mundum, vt iudicet mundum: sed vt saluetur mundus per ipsum. Qui credit in eum, non iudicatur. Qui autem non credit, iam iudicatus est: quia non credit in nomine vnigeniti Filij Dei. Hoc est autem iudicium: quia lux venit in mundum, & dilexerunt homines magis tenebras quàm lucem; erant enim eorum mala ope- F
ra. Omnis enim qui malè agit, odit lucem: & non venit ad lucem, vt non ar-
C guantur opera eius: qui autem facit veritatem, venit ad lucem, vt manifestentur opera eius, quia in Deo sunt facta. Post hæc venit Iesus & discipuli eius in Iudæam terram: & illic demorabatur cum eis: & baptizabat. Erat autem & Ioannes baptizans in Aenon iuxta Salim: quia aquæ multæ erant illic, & veniebant, & baptizabantur. Nondum enim missus fuerat Ioannes in carcerem. Facta est autem quæstio ex discipulis Ioannis cum Iudæis de purificatione. Et venerunt ad Ioannem, & dixerunt ei: Rabbi, qui erat tecum trans Iordanem, cui tu testimonium perhibuisti, ecce hic baptizat: & omnes veniunt ad eum. Respondit Ioannes, & dixit: Non potest homo accipere quicquam: nisi fuerit ei datum de cœlo. Ipsi vos mihi testimonium perhibetis, quòd dixerim: Non sum ego Christus, sed quia missus sum ante illum. Qui habet sponsam, sponsus est: amicus autem sponsi, qui stat & audit eum, gaudio gaudet propter vocem sponsi. Hoc ergo gaudium meum impletum est. Illum oportet crescere, me autem minui. Qui desursum venit, super omnes est. Qui est de terra, de terra est, & de terra loquitur: qui de cœlo venit, super omnes est. Et quod vidit & audiuit, hoc testatur: & testimonium eius nemo accipit. Qui autem accepit eius testimonium, signauit, quia Deus verax est. Quem

A enim misit Deus, verba Dei loquitur: Non enim ad mensuram dat Deus spiritum, Pater diligit Filium: & omnia dedit in manu eius. Qui credit in Filium, habet vitam æternam: qui autem incredulus est Filio, non videbit vitam, sed ira Dei manet super eum.

NARRANTVR in hoc capite duo, nimirum, altissimæ doctrinæ sermo, quem cum Nicodemo Christus habuit, & insigne testimonium Ioannis Baptistæ de Christo exhibitum. Sermo autem multa fidei nostræ, & præcipua continet fundamenta: nempe Baptismi institutionem, & necessitatem: Incarnationis mysterium, & eius causam; Christi passionem, & ipsius effectum; Trinitatis articulũ, & alia adhæc pertinentia; quæ in ipsa expositione distinctè manifestabuntur.

B Erat autem homo ex Pharisæis Nicodemus nomine, princeps Iudæorum.

COMMENTARIVS.

CONNECTIT præcedentibus sequentia, illa particula (autem) multos enim in Christum credidisse propter signa facta in Hierusalem dictum erat in fine præcedentis capitis; vnum autem eorum esse Nicodemum Euangelista insinuans, dicit, [Erat autem homo] nempe de illorum credentium numero. Quatuor circunstantias eius describit, professionem, nomen, dignitatem, genus. Pharisæus erat professione, Nicodemus nomine, princeps dignitate, Iudæus denique genere; nec casu aliquo, aut inutiliter hæc omnia notantur, sed sapienter: erant enim Pharisæi genus hominum propter sanctitatis, & veræ doctrinæ, & arctioris obseruantiæ opinionem, inter Iudæos in honore habiti, horum secta, maxima contra Christum inuidia laborabat; propterea huius professio indicatur, vt inter tot ac tantos persecutores & inuidos, vnum in Christum credidisse mirabile videatur. Alia de hoc Nicodemo ipse Ioannes narraturus est capite 7. hic restitit Pharisæis, Christi causam defendens: & cap. 19. venit ad vngendum Christi corpus; hic est, qui nunc ad Christi doctrinam percipiendam accedit, propterea nomen ejus exprimitur. Dicitur [Princeps,] vel quia publicam aliquam gerebat administrationem; vel propter nobilitatem, vel opulentiam, vel quia caput familiæ, quasi vnus ex primoribus erat; hæc fuit causa cur noctu, & occultè veniret: metuebat enim, vt paulò pòst dicemus, ac propterea Ioannes eius principatus meminit. De tribu etiam erat Iudæ, propterea Iudæorum princeps dictus: erat autem tribus hæc, quia de ipsa Christus venturus erat, studiosissima Christi aduentum inquirendi. His igitur de causis has circumstantias Euangelista descripsit. Hic sermo habitus in Galilæa aliquibus videtur, quia post Pascha in Hierusalem celebratum, vt in fine præcedentis capitis dicitur, Christum in Galilæam reuertisse: & ibi a Nicodemo cum putant fuisse conuentum; nam in fine huius historiæ narratur Christus in Iudæam venisse: sed certius est in Hierusalem habitum hoc esse colloquium, nec id, quod inferius dicitur, ad rem facit, vt ibi dicetur.

Quis fuerit Nicodem⁹.

Nicodemus vbi conuenerit Christum.

Margin letters: E, F, C.

A

Hic venit ad Iesum nocte, & dixit ei.

Cur noctu venerit Nicodemus.

PRopter metum enim Iudæorum, cum esset princeps, non est ausus publicè venire ad Christum, sicut etiam dicitur postea Ioannis cap.12. Multi ex principibus crediderunt in eum, sed propter metum Iudæorum non confitebantur, & Ioannis 19. Ioseph erat discipulus Christi, occultus tamen propter metum Iudæorum: etiam hic noctu venit propter metum: Quamuis enim nondum Iudæi decretum de eijciendis è Synagoga Christum confitentibus, edidissent: tamen eos iam ipsi infensos, & odio in eum ferri constabat. Christum etiam confiteri, vile & contemptibile inter alios reputabatur: qua etiā de causa maximè quia Nicodemus doctor erat, eumque pudebat palam ad Christum venire, noctu accessit: & hanc causam Cyrill. lib.2. cap.38. cur noctu venerit, assignat, & re vera ea est legitima, Recentiores non hanc rationem, sed temporis opportunitatem, vt commodius cum Christo loqueretur, existimant, B sed verior est Cyrilli expositio. Nam Nicodemi tunc imperfecta erat fides: pudor ergo & timor, ipsum a publico colloquio deterruerunt. Ex vna enim parte tam manifesta signa ipsum, vt ad Christum veniret, impellebant; ex altera timor, & pudor retardabant: commisit se noctis tenebris, vt vtrique scrupulo, & timori, pudorique satisfaceret, Christum igitur sic alloquitur.

Rabbi, scimus quia à Deo venisti magister.

COnfessionem suam erga Christum manifestat, & hanc sibi sufficere arbitratur. [Rabbi] vocandi casus est, ò doctor, & sensus est; O doctor, seu magister, mihi persuasum est te venisse, & à Deo missum esse, vt doceas veritatem: hoc est enim venisse magistrum à Deo, nempe missum esse à Deo, vt doceat doctrinam rectam, & legitimam; & secundum Deum. [Magister] nominandi casus est, & idem significat apud Latinos, quod apud Hebræos Rabbi. ac si dictum esset, O magister, scio te à Deo missum magistrum, vt doceas: C phrasis est hebræa, non enim significat, quod magister venerit à Deo; quasi natus sit magister, sed quod sit missus a Deo, vt magister esset, & doceret, sicut & illud Matth.2. Vbi est, qui natus est Rex? idest, vbi natus est, qui futurus est Rex Iudæorum? non quòd a natiuitate sit Rex, quamuis verè Rex esset a natiuitate, & a Deo magister venerit; tamen nec Magi tunc illud, nec Nicodemus id nunc cognoscebant. Voluit his verbis Nicodemus verum Prophetam a Deo missum confiteri, & separare ab eorum numero, de quibus dictum erat Hierem.23. Ipsi prophetabant, & ego non loquebar ad eos: & hic sensus est: quem Nicodemus tunc sibi proposuerat: si tamen veritatem rei consideres, altiorem continent hæc verba doctrinam. Venit enim Christus a Deo magister, quia ab æterno procedens à Patre, totam cum substantia accepit sapientiam patris: in eo enim omnes thesauri scientiæ, & sapientiæ patris sunt, imò ipse est patris sapientia infinita. Rursus missus a patre in carnem eodem instanti, quo carnem assumpsit, omni scientia, & sapientia animam illam sibi vnitam impleuit, vt magister a Deo venerit, eodem temporis momento, quo factus est homo. Præterea venit a Deo magister, quia doctrina eius non est humana: qualem Philosophi, & mundi sapientes habuerunt, sed

cœlestis

A cœlestis, & diuina, qualem nemo huius sæculi principum cognouit, quæ homines ipsos perducit ad Deum. Denique venit magister à Deo etiam vt homo: quia non per doctrinam, & disciplinam didicit, sicut omnes Philosophi, sed per redundantiam diuinitatis, quæ humanitati erat vnita: propter hæc verè magister venit à Deo: verum hi sensus tunc à Nicodemo non percipiebantur, sed is, quem iam exposuimus. D

Nemo enim potest hæc signa facere, quæ tu facis, nisi fuerit Deus cum eo.

SVæ confessionis causam, & probationem adfert Nicodemus: signa enim, quæ facis, puta quæ in Hierusalem proximè facta erant, nemo posset facere, nisi esset Deus cum eo, idest, nisi in virtute diuina: quasi diceret, signa tua non sunt Magorum, seu arte Dæmonis facta: non sunt naturalis alicuius virtutis, sed diuinæ potentiæ, quæ per te operatur: propterea te à Deo missum, & tuam doctrinam esse ex auctoritate, & mandato Dei, profiteor. E

B

ANNOTATIO I.

Fides, & dilectio Nicodemi, veræ, imperfectæ tamen fuerunt.

EX verbis ipsius Nicodemi, qualis eius animus fuerit, & qua intentione ad Christum venerit, non est difficile cognoscere. Dispositio animi eius tam ex parte fidei, quàm ex parte affectus erga Christum, imperfecta erat; vnde rectè Cyrill. lib. 2. cap. 38. ipsum vtroque laborasse poplite affirmauit, nempe fide & dilectione, rectum enim aliquid sentiebat, sed non perfectè. Affectu etiam bono Christum prosequebatur, sed non vt par erat. Hæc omnia sic explico: credebat Christum missum à Deo, & eius signa diuina virtute facta fatebatur, hæc C fides vera, & recta erat, merum tamen hominem, non Dei filium existimabat: vt Cyrill. lib. 2. cap. 39. & Chrysostom. homil. 23. afferunt, & verba ipsius indicant: [Nisi, inquit, fuerit Deus cum eo] non quòd ipse esset Deus, sed quòd Deus per eum operaretur, hoc iam ad imperfectionem fidei pertinet. Fidelis perfectè si fuisset, dicendum illi erat: Nemo potest facere hæc signa, quæ tu facis, nisi esset Deus: nondum tamen Nicodemus hoc assecutus erat: fidem ergo habebat, sed claudicantem. Affectus etiam eius erga Christum bonus erat. Si enim non amasset, non ad eum venisset: non verbis beneuolis, & honorificis salutasset, & commendasset: non ipsius amicitiam, & familiaritatem expetiuisset: bonus ergo affectus, sed & is imperfectus erat: nam pluris principatum, & gloriam hominum faciebat, quàm Christum publicè profiteri: minus ergo Christum diligebat, quod Ioan. 12. dictū est de illis, qui metu quodam impediebantur, quo minus Christum confiterentur. Dilexerunt, inquit, magis gloriam hominum, quam Dei, propterea Chrysost. homil. 23. huius affectum frigidum fuisse testatur; Non enim ausus est propter Christū, honoris, & gloriæ mundanæ subire pericula. Nec mirum erat, quia eum nondum perfectè nouerat. Ex hac animi dispositione, qua ad Christum intentione motus venerit, facilè intelligimus. Simul enim vtrumque complecti volebat, & Christi amicitiam, & mundi gloriam, & honorem: duobus simul dominis seruire, vnum colere, alterum non contemnere: gratum se Christo, & Pharisæis, cæterisq; suæ gentis principibus esse cupiebat, quod tamen fieri non poterat. Ex dispositione imperfecta, intentio similis subsecuta est: imò & eius confessio imperfectionem dispositionis, & propositi indicat. [Scimus, inquit, quia venisti à Deo magister.] Scire non quærit, sed se iam scire dicit, quasi id sufficiat, nec amplius scire de Christo oporteat, magister enim cum esset, discipulū agere erubescebat, hæc ad Christi amicitiā comparandam satis sibi esse existimans. F

Hæc

A Hęc fuit Nicodemi diſpoſitio;eam noſſe
ad intelligentiam verborum anteceden
tium, & ſubſequentium multum confert.

ANNOTATIO 1.

An miracula à Christo edita, sufficienter probauerint eius diuinitatem.

COnſideranda eſt etiã Nicodemi ſen
tentia: [Nemo poteſt hæc ſigna face
re, quæ tu facis, niſi fuerit Deus cum eo.]
Poſſet enim aliqs interrogare, an ſigna,
quę Chriſtus operatus eſt, ipſum Dei fi-
lium eſſe ſufficienter probauerint. Mate-
ria hæc grauis & difficilis eſt, nec reſpon
ſione vnica explicari tota poteſt; ſed ne-
ceſſe eſt multa proponere; vt vni quęſtio
ni plena reddatur reſponſio. In primis
igitur dico; miracula, quę Chriſtus fecit,
vera & exiſtentia fuiſſe: Pagani vt refert
B Origen. lib. 1. cont. Celſum, miracula, &
ſigna Chriſti præſtigias, & ludificatio-
nes ſenſuum fuiſſe aſſerebãt, quaſi non in
veritate, & effectu, ſed in apparentia illa
omnia fuerint facta: qualia multi circu-
latores faciũt, quæ verè non exiſtunt, ſed
apparent. At hæc paganorum calumnia:
manifeſtè vana & falſa eſſe, conuincitur.
Apparens enim eſſe non potuit id, quod
experiebantur ipſi, erga quos talia ope-
ra fiebant. cæcus ſe videre experiebatur,
leproſus ſe mundatum ſentiebat, & infir-
mus ſanatum ſe cognoſcebat. hæc ſi appa
rentia eſſent, profectò nec cæcus vidiſſet
nec infirmus ſanatus eſſet: at ipſimet red
dentes effectibus teſtimonium vera mi-
racula fuiſſe comprobabant. Quæ fiunt
tantum circa ſenſuum obiecta, poſſunt ali
C quando decipere, ex ſola apparentia; at
quæ in ijs ipſis fiunt, qui ſentiunt, neceſ-
ſe eſt vera eſſe. Per viſum enim apparen
tẽ nemo videret. præterea quod quæ ap-
parentia tantum ſunt, diu non conſiſtunt,
nec omni loco & tempore, nec omnibus
apparent; at effectus mirabiles Chriſti
diu durabant, omni loco, & tẽpore, & om
nibus talia videbantur. non igitur præ-
ſtigiæ, & ſenſuum ludificationes fuerunt.

Christi miracula, virtute naturali fieri non poterant.

Dico ſecundo, Chriſti miracula virtute
naturali fieri nõ potuiſſe: hoc etiam aper
tè oſtenditur; tum quia nulla virtus na-
turalis eſt, quæ viſum cæco a natiuitate,
vel mortuo vitam reſtituat; quod & Phi
loſophi antiqui cognoſcẽtes: à priuatio-
ne ad habitum regreſſum fieri poſſe cõ-
ſtanter negarunt: tum quia virtus natu-
ralis per virtutem effectui proportiona D
tam operatur: at Chriſtus contraria effe
ctibus aliquando adhibuit: nam cæco lu
tum impoſuit vt viſum reſtitueret, quod
naturali ordine, & proportione, magis
eſt aptum ad priuationem, quàm ad reſti
tutionem viſus. Præterea virtus natura-
lis in tempore agit, & per medium, & de
terminata eſt; Chriſtus verò ſine mora
operabatur, & in locis diſtantibus à ſe, ef-
fectus mirabiles producebat ſolo uerbo.
Adhæc innumera, & multiplicia edebat
miracula; cæcos illuminabat, ſurdis audi
tum, infirmis mille modis ægritudinum
affectis ſanitatem; mortuis vitam, à dæ-
mone obſeſſis liberationem præſtabat,
virtus naturalis hæc non poteſt efficere.
Vana ergo, & falſa eſt calumnia eorum,
qui temperamento Chriſti, & efficaciæ E
imaginatiuæ, aut conſtellationi cœleſti
hæc tribuebant. Dico tertiò, virtute dæ-
monis miracula Chriſti fieri non potuiſ-
ſe, hoc eſt contra paganos, & Iudæos. Pa-
gani enim, vt refert Aug. lib. 21. ciuit. c. 8.
& Orig. lib. 2. cont. Celſum, Magicis ar-
tibus miracula Chriſti tribuebant, quod
etiam Iudæos in Euangelio dixiſſe legi-
mus; tamen id nulla ratione fieri potuit.
Quare aduerte, dæmones multa poſſe fa-
cere ſupra humanas vires, quæ miracula
videantur, & aliquando ſint. ea verò om
nia dupliciter fiũt, aut in apparentia per
ſenſuum illuſionem, aut in rei veritate;
ſed quæcunque huiuſmodi dæmones fa-
ciunt, vt doctè Annotauit Aug. lib. 3. Tri-
nit. cap. 8. non aliter faciũt, quàm per vir
tutes naturales creaturarum, quas illi no
runt, & velociſſimè, & occultiſſimè appli F
cant, ſicq; à multis infirmitatibus ſanare
verè poſſunt, ſic aquam in vinum conuer
tere, ſicut Magi Pharaonis aquas verte-
runt in ſanguinem, & alia mirabilia fece
runt. Quando autem nõ eſt virtus aliqua
creaturæ, quæ effectum talem efficere va
leat, ceſſat omnis dæmonis operatio, &
ad ſenſuum illuſiones ſe conuertit. Aliqua
ex his quę fecit Chriſtus, ſi ſolũ effectum
conſideremus, potuit & dęmon facere; ta
men multa fecit Chriſtus, quæ nulla dę-
monis virtute fieri potuerunt; illa nem-
pe, quæ virtute naturali effici non pote-
rant, vt mortuos ſuſcitare; cæco à natiui-
tate viſum reſtituere. Præterea hæc, quæ
dæmon

æmon si secundum se considerentur, facere potest, Christus fecit solo verbo sine applicatione alicuius virtutis naturalis. Rursus in instanti, & sine mora vlla, quod dæmon non potest. Nullum ergo miraculum Christi potuit facere dæmon, si modum etiam, & celeritatem, quibus Christus operabatur, spectemus, nulla ergo ratione, quæ Christus faciebat, virtuti dæmonis adscribi poterant, sed virtutis diuinæ opera esse certũ erat. Et hoc sufficientissimè miracula Christi probarunt, quod rectè, & verè Nicodemus confessus est, quamuis nondum omnia opera Christus tunc edidisset. Hinc fit, vt calumnia Iudæorum, & Paganorum, magna fuerit blasphemia contra Deum, cuius opera tribuebantur dæmonibus, vt docet Athanasius in explicatio. illius; Qui blasphemauerint in Spiritum sanctum non remittetur, &c. Dico quarto, miracula Christi si effectus soli considerentur, non probabant eum esse Deum, aut Filium Dei. Hoc dictum argumento efficaci confirmatur, nam omnia illa fieri potuerunt à Deo per Prophetam aliquem, qui solùm esset homo: nam omnipotens Deus sicut per meros homines mortuos suscitauit, & solem stare per Iosue, & per Prophetam à cursu suo retrocedere decem lineis fecit, & per martyres, & alios sanctos, imo aliquando per peccatores miranda operatus est; ita potuit etiam per quemuis hominem facere illa omnia miracula quæ Christus fecit, & quæ Deus, per humanitatem sibi vnitam operatus est: imo Ioan. cap. 14. de suis fidelibus, dixit: Maiora horum facient. Si igitur non aliud spectemus in miraculis Christi quàm effectus ipsos, non probant eorum factorem esse Deum, sed tantum virtute diuina facta esse, sicuti Nicodemus est confessus. Dico quinto, si consideremus finem propter quem faciebat miracula, sufficientissimè probabant esse Deum, & filium Dei; Sciendum est autem, miracula diuinæ virtutis in confirmationem fieri alicuius veritatis, quę humana ratione destituitur. Vt enim dicit Gregor. lib. 29. moralium cap. 8. miracula sunt in defectum probationis, & sunt auxilium rationis humanæ, vt assentiat alicui veritati, suppleantq; argumentorum defectum: sunt enim velut sigillum Dei, vt quod affirmatur, à Deo esse credatur. Sunt autem facta miracula non ad eandem semper veritatem confirmandam sed ad varias & diuersas veritates. D
Exod. 4 Misit Deus Moysem, vt liberaret populum de Ægypto: ad confirmandam hanc veritatem, se videlicet missum à Deo, vt populum educeret, miracula accepit à Deo: vt fides ei daretur. Exod. 7. misit eum ad Pharaonem, vt diceret: Dimitte filios Israel; vt autem confirmaret se a Deo venisse, vt hæc diceret, miracula edidit, 3. Reg. 18. Elias, vt Deũ Israel verum Deum ostenderet, ignem de cœlo super holocaustum descendere fecit. 4. Reg. 1. Si homo, inquit, Dei sum, E
ignis de cœlo descendat, & deuoret te, & quinquaginta tuos: & descendit ignis. Hæc, & alia miracula probabant ea esse vera, in quorum confirmationem fiebãt. Si enim illorum dicta falsa essent, & mendacia; vtique diuina virtus, non ea opera effecisset: quia nec Deus mendax est, nec mendacij testimoniũ perhibet. Sciendum præterea neminem Prophetarum, aut hominum, per quos diuina virtus miracula edidit, ea fecisse in confirmationem veritatis illius, quam Christus miraculis suis confirmabat: nempè se esse Messiam, & Filium Dei verum, hinc est, quod miracula illorum, vel cuiuscunque alterius etiamsi omnia, quæ fecit Christus fecisset, non potuissent probare, eos esse Filios Dei; quia talia miracula non erãt in huius veritatis confirmationem F
facta; tamen sicut illorum miracula probabant vera esse ea, in quorum probationem fiebant, ita & miracula Christi, imò multo efficacius, probabant ipsum esse Filium Dei, quia in hunc finem fiebant, quem sæpè Christus expressit, vt & ipsi Iudæi intelligerent quid per miracula probaret. Matth. 9. Vt sciatis, quia filius hominis in terra habet potestatem dimittendi peccata, Tibi dico, surge. Et attẽde hæc verba supponere ea quæ Iudæi dixerant; Quis potest dimittere peccata, nisi solus Deus? Respondet vt sciatis me hanc potestatem, quæ solius Dei est habere, esseque Deum, Tibi dico, surge. Ioan. 11. suscitaturus Lazarũ cõuersus ad patrem, dixit: Pater, ago tibi gratias, &c.

propter

A propter populum qui circunstat dixit,ut credant,quia tu me misisti. Deniq; in doctrina sua semper se à Patre missũ, & filiũ Dei docuit, & operibus Patris se id confirmare docebat. Miracula ergo tali ratione,& propter hoc facta,sufficienter probarunt esse eum Filium Dei,quia virtute diuina facta esse negari nõ poterat. Hac de causa illi pessimi, & astutissimi Iudæi, vidẽtes miraculis illis Christũ ꝓbare se Dei Filiũ,& cognoscentes, si diuina virtute facta fuisse admitterent, conuinci se vt Filiũ Dei confiterentur,confugerunt ad blasphemiam,vt virtute Dæmonis facta esse affirmarent:& populum auertebant, ne eũ à Deo esse crederent, nec voluerunt illũ saltẽ Prophetã à Deo missũ asserere. Quia si semel concessissẽt miracula diuina uirtute facta esse Filium Dei inficiari non poterant;cũ in eius rei
B attestationem facta fuerint Sed iã ostendimus virtute Dæmonis miracula talia fieri nõ potuisse. Nouerat dæmon hãc doctrinam,qui miraculum vnũ,et nõ admodum magnũ sufficiẽs sibi existimauit, vt eum esse Filiũ Dei cognosceret,si tamen ei huius rei probationem esset factum. Matth.4. Si Filius Dei es,dic,vt lapides isti panes fiant,certus futurus, si ederetur tale miraculum, diuina virtute factũ iri: Dæmõ enim omnino certus erat,sua virtute id fieri,non potuisse. Cõcludo miracula Christi considerato fine, propter quẽ fiebant, sufficiẽtissimè probasse eum esse Dei Filium, & nõ tantum diuina vir-
C tute,vt alios prophetas, sed ꝓpria virtute, & potestate,vt Dei Filium,ea facere. Dico sexto,miracula Christi etiam in se ipsis considerata, probabant ipsum esse Messiam & Christũ promissum, suppositis his,quę per prophetas prędicta erãt. Aduertendum est Deum in Prophetis, inter alia signa Christum aduenientem

Christi miracula probant ipsum esse Messiã in lege promissum.

agnoscendi,etiã miracula dedisse,quę fa- D cturus erat,quod declarauit Isa.35. Ecce. Deus veniet,& saluabit nos:tunc aperientur oculi cæcorum,& aures surdorum patebunt;tunc saliet sicut ceruus,claudus;et aperta erit lingua mutorum.alia in alijs prophetijs ꝓdicta sunt diuina ipsius opera. Hæc est causa,cur Io.Baptista Matth. 11.mittens discipulos vt veritatem, an Christus esset, ex eius ore discerent; responsum à Christo accepit, Cæci vidẽt, claudi ambulãt,&c. quasi diceret, in me implentur,quæ prophetæ implenda per Messiam prædixerunt. Hoc argumento Iustin. Mar. in dialogo cum Tryphone vtitur, ad probandum Christum verum esse Messiam,quia nullus propheta simul fecit omnia,quæ Christus,hic vnum,ille aliud miraculum fecerũt: at simul tot, ac talia, qualia prædicta sunt, nemo. Idem Athana. de Verbi incarnatione,& E corporali eius aduentu, annotauit, & Ambro. Luc.7.argumentum Messiæ hæc dicit miracula,quia de illo solo prænunciata fuerunt,hoc ipsum Dominus dixit Ioan.15.Si non venissem,& opera non fecissem, quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent;at nunc excusationem non habent de peccato suo.Opera ergo Christi, & miracula, etiamsi in confirmationem quod Filius Dei, & Christus erat, ea se facere non expressisset ex prophetarum tamen dictis quibus Iudæi fidem, ut par erat habebant,satis superque,probabant ipsum esse Christum. His responsionibus materia hæc explicata mihi vi- F detur,cuius explicatio multorum locorũ sequentium in hoc Euangelio intelligẽtiæ vtilis erit.Concludo.Nicodemum dixisse verum,sed imperfectè. Nam miracula Christi multo plꝰ ꝓbabãt, quã ipse credebat:sed in illo initio prædicationis Christi,id cõfiteri laudabile ꝑfecto fuit.

Respondit Iesus, & dixit ei: amen,amen dico tibi,nisi quis renatus fuerit denuo,non potest videre regnum Dei.

COMMENTARIVS.

Venit Nicodemus ad Christum conscientiæ stimulo agitatus,sibi necessarium esse existimans Christum recipere, & eum confiteri tamen consciẽtiæ satisfacere sibi videbatur,si nocte,& secretò veniret,ac Christum docto-

A rem à Deo missum confiteretur: nihilque amplius faciendum credebat: hoc D
vno facto, in eorum numero, qui Christo adhærebant, & adhæsuri erant, se futurum esse arbitrabatur. Christus autem ipsum instruit, multoque plura ei credenda, & facienda aperit, si conscientiæ suæ satisfacere, & de numero eorum, qui Christo adhærere debent, esse cuperet. Quia verò quodam modo de sua scientia præsumebat, nec discere quærebat, cum doctor esset, Dominus sic respondet, vt eum suammet ignorantiam cognoscere faciat. Prius enim obscurè loquitur, vt postquam ignorantia propria ei fuerit cognita, aperiat mysteria veritatis. Respondet ergo, & est responsionis sensus. [Amen amen dico tibi,] id est, rem certam, & constantem tibi dico, & hæc est; nisi homo secundo nascatur, non potest videre regnum Dei: non satis est vita anteacta: necesse iam est, iterum gigni, seu nasci, si quis vult Messiæ promisso adhærere, & de numero ecclesiæ ipsius esse, & tandem æternam salutem consequi: ne ergo securum te arbitreris hoc tuo aduentu nocturno, & hac tua confessione, denuo oportet te nasci, si regnum Dei videre cupis. Regnum Dei appellat Ecclesiam sequentium Christum. Iudæi enim tempus & statum aduentus Messiæ hoc nomine appellabant. Beatus qui manducabit panem in regno Dei, id est, beatus qui fruetur aduentu Messiæ, & de numero illorum, qui eum visuri & secuturi sunt, erit. Matth. 12. Si in digito Dei eijcio dæmonia, profectò peruenit in vos regnum Dei. Matth. 21. Auferetur à vobis regnum Dei. Verbum autem [Videre] commune est, videre dicuntur, qui assecuti Christi aduentum de numero fidelium eius facti sunt. Mansuetudo Saluatoris & prudentiæ, est consideranda, mansuetudo, quia non exprobrat Nicodemo, quod iure exprobrare poterat, non enim dixit, si me à Deo magistrum, & doctorem missum confiteris, cur noctu, & occulè, & non interdiu venis? cur nihil à me, quod discas, quæris? at mitissimus Dominus nihil horū opposuit, sed infirmitatem considerans, se ad ipsam curandam conuertit: Prudentia autem, quia sic eum instruit, vt instructione egere eum prius cognoscere faciat, non enim magni fit sanitas ab infirmo, suam non cognoscente infirmitatem, minusque grata ei est medici operatio: vt igitur hanc nouitatis, seu nouæ natiuitatis necessitatem persuadeat, eum ignorantiæ conuincit, vt sic facilius veritatem acceptet.

Luc. 14.

B (left margin, at "nia, profectò") E (right margin)

Christi prudētia & mā suetudo lucent.

ANNOTATIO 3.

Quatuor mysteria, superioribus Verbis subindicantur.

IN eiusdē verbis quatuor mysteria magni momēti Saluator insinuat, quāuis nullum eorum tunc Nicodemus perceperit. Primum est, illum statum Iudæorum
C esse mutandum in Euangelium: & Synagogam in Ecclesiam, vt Iudæus, qui ante fidelis erat, & fide iustitiam obtinebat, iam non sit in eo statu securus, nec tutus, nec iustitiam consequatur, nisi mutetur in alium statum nempè in Christū credat, & eius doctrinę obediat. Hoc insinuat Dominus per hanc nouam natiuitatem, per quam nouus fiat homo, & veteribus cæremonijs, sacrificijsq; relictis atq; antiqua fide conuersa, assuescat nouæ doctrinæ, se subdat nouæ legi, nouū amplectatur statum fidei, qua credat præsentē, quem prius futurum credebat. Merito autem hoc dicitur Nicodemo, qui, quæ vetera erāt, sibi sufficere putabat, ut Christo adhæreret. Hunc sensum facit illa verba Gala. 6. In Christo neque circuncisio aliquid valet, neq; præputium, F
sed noua creatura. Alterum mysteriū in his verbis insinuatum est, in nouo testamento homines collocandos in statu Filiorum, Dei hoc enim significat, denuò nasci oportere: natiuitas quippe filiorū est. At ubi noua est natiuitas, noua etiam filiatio est, nasci ergo dū dicit oportere, indicat filios esse constituendos eos, qui regnum Dei videre debent, quod per Euangelium factum; est, hactenus enim fuerat erant in statu seruorum: Rom. 8. non acce-

A accepistis spiritum seruitutis iterum in timore, sed accepistis spiritū adoptionis filiorum. Tertium mysterium est, ianuam cœli iam in hoc nouo statu esse aperiendam: hactenus quippe nemo etiā iustus ingressus erat regnum cœlorum: at in Euangelij statu iusti decedentes purgati admittūtur iam in regnum, hoc insinuat dicens, Nisi quis natus fuerit denuo, non potest videre regnum Dei: si ergo nascatur videbit. Ecclesia enim euangelica, regnum Dei ideo dicitur, quia ianuam cęli aperit: idem enim est regnum Dei, & regnum cœlorum. Quartū est hæc omnia futura esse per Christū, oportet enim per ipsum nasci, filios fieri, uidere regnū, hoc tacitè insinuat Nicodemo existimāti se partem habere cum Christo, illa sua cōfessione, respondens; Nisi quis renatus, &c. ac si dicat, nō sunt tales, qualis es tu,
B qui partem mecum habere debent; Sed oportet eos nasci denuo, filios fieri Dei, & hi sunt, qui soli regnum Dei videbūt, hæc omnia ad litteram sub his latēt verbis, statum enim Euangelicum significat per Christum instituendum, veteri in quo Nicodemus erat abrogato, & mutato. Particula autem illa [Nisi] necessitatem denotat, vt aliter regnum Dei habere non possit, nisi denuo nascēdo. In multisq; locis scripturæ, hæc particula hanc indicat necessitatem.

ANNOTATIO 4.

Quid significet vox illa Amē, Amē.

Singula hæc verba explicatione indigent. illud primum, Amen, vox est hebræa, & apud Hebræos dupliciter sumitur: vno modo, vt sit nomen substantiuū
C qđ vocāt, significatq; fidelitatē, & veracitatē, trahitur enim à verbo אמן [amā] quod in sexta cōiugatione significat credere, inde אמנה [amana] p fidelitate, & veracitate, qua homo cōstās est, & uerus in dictis, & factis accipitur, sic sumit Isa. Benedicetur in Deo amen, vbi, Amē, regitur à voce, Deo: quasi dicat, in Deo fidelitatis, & veracitatis, qui fidelis, & verax est. Apo. 3. Hæc dicit amen testis fidelis id est, hæc dicit Deus, qui est veritas, & fidelitas. Altero modo sumitur loco aduerbij, & id in duplici significatione: altera est, vt sit aduerbium consen-

Isa. 65.

tiendi: et confirmandi dicta alterius, qua D
si dicatur ita fit, vt dictum est, sic Deut. dicitur? Respōdebit omnis populus amē; id est, ita fiat, nobis placet, & consentimus huic, quod dictum est, & ibidem. Et dicet omnis populus amen, & Numero 5. Mulier adulterij causa ad sacerdotes delata, post imprecationem recitatam cogebatur respondere; Amen, id est, consentio. Aliqui, aduerbium in his locis optandi esse, existimant, sed potius est confirmandi & cōsentiendi. Altero modo sumitur, vt sit aduerbium affirmandi, & asseuerandi quæ homo ipse loquitur, quod Latinè dicimus, certè: seu verè. Hierony. Epist. 137. ad Marcellam notat Aquilam vertisse Græcè fideliter, Septuaginta, fiat, fiat: parum est in hoc discriminis. Hoc in loco, & frequenter in verbis Domini, sumitur pro Aduerbio affirmandi, quasi dicat: certum est, & verum, quod dico. E
Apud Ioānem autem geminata vox hęc inuenitur, [Amen, Amen,] quæ geminatio rem assertam uehementer confirmat: quasi dicat, hoc est certissimum, & infallibile. Meritò autem geminatio fit, quia hęc sunt profunda, & alta Dei mysteria, quæ multa affirmatione indigent, vt qui audiunt, ex magna affirmatione loquentis, rem consideratione dignam esse intelligant.

Deut. 27.

ANNOTATIO 5.

Quid significet particula illa, denuo.

Alterum verbum cōsiderandum est illud, denuò, ἄνωθεν duo apud Græcos significat: Vnum, quod Latinè dicimus, desuper, seu supernè, est enim aduerbium; Alterum, quod Latinè dicimus, iterum, seu denuò. Chryso. vtranque refert significationem Hom. 23. sequitur ta- F
mē posteriorem, quod nos in nostra versione habemus, denuò, seu iterum. Cyril. autem lib. 2. c. 40. priorem sequitur significationem, vt sit sensus; nisi quis renatus fuerit desuper, seu supernè; tamen. Conuenientior est prior expositio; nam si dictum esset, Nisi quis renatus fuerit desuper, seu supernè, non respondisset Nicodemus, quomodo potest homo nasci, cū sit senex? nunquid iterato potest introire in ventrem matris? si autem audisset nasci debere desuper, nō dixisset, debere iterato

A introire in ventrem matris. Argumento hoc est, audisse à Domino, nisi quis de nouo, seu iterũ natus fit: & probabile est, Dominum esse vsum Hebrea voce שנית [schenit] quasi secundo, nisi quis renatus fuerit secundò, & est significatior vox, quam Latina, & Græca. qui pluries enim nascitur, iterum nasci dici potest: at nati uitas hæc Christi, quę est per baptismũ, secunda est, nec iteratur: ob id rectius di citur, nisi quis renatus fuerit secundo: & huic magis consonat Nicodemi responsio. Illud autem, [renatus,] magis ad sensum, quàm ad verbum translatum est: nã Græcè simplex est verbum, nisi quis natus, seu potius genitus fuerit, nec fuit necessarium vti illa compositione, vt dice retur renatus. nam aduerbium, [denuò,] illam habet geminationem, & in aliqui
B bus codicibus inuenitur, nisi quis natus fuerit, & sic August. lib. 1. de peccat. mer. & remiss. cap. 3. elegit.

ANNOTATIO 6.

Quid voce illa, Regnũ Dei significetur.

Regnum Dei; non omnes eodem exponunt modo. Primò quidẽ Chrys. hom. 23. & Euthymi. ipsummet Christũ exponũt, vt sit horum verborum sensus, [Nisi quis renatus fuerit denuò] per baptismi regenerationẽ: non potest verã, & perfectam habere fidem, [videre] igitur [regnum Dei], est fidem legitimã, & perfectam habere de Christo, quali Nicodemus nondum denuò natus caruit. Secundò loco Cyril. lib. 2. Ioã. c. 40. cęlestẽ
C beatitudinem exponit, vt sit sensus; nisi quis denuò natus fuerit, nõ potest esse ciuis cęlestis, eodem modo exponit Augu. lib. 1. de peccat. mer. & remiss. c. 30. vbi citat hæresim quorundam distinguentium in hoc loco regnum Dei à vita ęterna, cuius inferius mentionẽ nos faciemus. Tertio loco Cypr. epist. 72. ad Stephanum, quæ habetur in lib. 2. epist. 1. exponit Ecclesiam Christi, vt sit sensus; nemo potest intr oire in Ecclesiam Christi, vnusq; de numero fieri Ecclesiæ huius, nisi fuerit denuo natus per baptismum, qui est ianua Ecclesiæ euangelicæ. hæc expositio tertia visa est nobis legitima. his enim verbis significare volebat Christus se esse Messiam (cui nemo adhærere pote rat, nec de numero fidelium eius esse, nisi D
denuò natus per baptismum) Ecclesiásq; suam synagogæ finem imposituram, quã quidem Ecclesiam nomine regni Dei, Iudæi multò ante expectabant.

ANNOTATIO 7.

Quomodo hęc Christi responsio pcedentibus verbis cohæreat.

Verbis huius sententiæ expositis, connexio deinceps cum præcedentibus consideranda est. Tripliciter enim Doctores coniungunt hæc verba præcedentibus. Primò Cyril. lib. 2. c. 40. Sic dicit esse cõnexa: Existimabat Nicodemus ad iustitiam, & pietatem sibi sufficere quæ fecerat. & confessus fuerat: venit enim noctu, & Christum à Deo missum confessus est: Dominus ad hoc respondet, & respõ sionis sensus est iste, Non ita vt putas. Nĩ codeme, pietatem, ac fidem consequeris, nec nudis verbis adipisci iustitiam poteris: non enim quicunq; mihi dicit, domi ne, sed, qui uolũtatem patris mei facit regnum cœlorum possidebit: voluntas autẽ patris est, vt Spiritum sanctum homo su E
scipiat, & inaudito, nouoq́ue modo regeneratus, cœlorum ciuis efficiatur, Hæc Cyrillus. Altero modo exponit Theophy. & connectit: Cum Nicodemus humilem de Christo habuerit opinionem, eum quodam modo Christus excusat, dicens, Merito de me ita opinaris, quia nondum es denuo natus. Nemo enim de me rectam, & perfectam habebit fidem, nisi, denuo natus. Chrys. hom. 23. Cyrilli expositioni accedere videtur. Tertio loco aliqui recentiorum exponunt, vt per hæc verba respondeat Dominus Nico- F
demi interrogationi, quam Euangelista non expressit, sed in Christi responsione insinuauit, interrogauit autem Nicodemus; Quomodo regnum Dei consequi posset, & Dominus respondet per verba iam exposita. Et si quidẽ Nicodemus ea vsus est interrogatione, certè connexio verborum aperta est: nam responsio interrogationi rectè conuenit, sed quod Euangelista non dicit, velle sine vlla necessitate, aut authoritate supplere, probãdum non est, maximè cũ sensus legitimus tali supplemento peruertitur. Si enim Nicodemus interrogationem hanc fecisset, iam se Christi discipulum incepisset
pro-

A profiteri, nec Dominus ita obscurè respondisset, nec vt suam ignorantiam cognosceret, traxisset, quæ tamẽ Dominus fecit, quia ille se doctrina non indigere existimauit. Non ergo expositio, seu connexio hæc stare potest, quæ non sensum scripturæ, sed scripturam suo accommodat sensui. Theophylacti etiam expositio non videtur legitima; non enim excusandus, sed potius reprehendendus erat Nicodemus, nam etiamsi denuo natus nondum esset per Baptismum, potuit, & debuit maiora profiteri de Christo. Connexio igitur seu expositio ea magis germana videtur, quam nos in commentario sumus secuti. B

Dixit ad eum Nicodemus, quomodo potest homo nasci cum sit senex? nunquid potest in ventrem matris suæ iterum introire, & renasci?

COMMENTARIVS.

B Non intelligens Nicodemus generationem hanc nouam, imperfectus vtique, & animalis, de carnali generatione verbum interpretatur, & fieri non posse iudicat. [Quomodo,] inquit; [potest homo nasci: cum sit senex?] id est, postquam consenuit. Senex dicit, quia de se loquebatur, qui senex erat, & vt rem magis repugnantem ostenderet: plus enim distat à generatione senex, quàm puer. maiorem autem repugnantiam & verbis expressioribus exponit; [Potest ne homo iterum introire in ventrem matris: & renasci?] quasi dicat, non potest iterum introire in ventrem matris, nec ergo potest iterum renasci. Renasci in Græco idem verbum est, quòd superius gigni, seu nasci. Quamuis Nicodemi responsio rudis admodum fuerit, dum carnaliter verbum exponit; habet tamen admistam quandam, scintillam superbiæ. Nõ enim discere volens interrogat, quæ est ista noua generatio; sed sibi visus intellexisse, ad carnalem generationem sensum accommodat. Non tamen adeò superbia processit, vt verbis vsus sit negatiuis, dicendo non potest hoc fieri, nõ potest homo iterum nasci; sed tacitam negationem admirãdo adhibuit, quod modestiæ cuiusdam fuit. Has, & similes reddunt hæretici, vt rectè Chrysost. homil. 23. dicit ad mysteria fidei responsiones: suo enim captu res fidei metientes, fieri non posse existimant, & dicunt; Quomodo hoc fieri potest? quomodo Christus esse potest in sacramẽto realiter? quomodo Christus vna per sona diuina in duplici natura est? quomodo virgo peperit, & permansit? animales homines non percipiunt, quæ sunt spiritus, & stultitię eis videntur, quæ sunt summę sapientię; quia suo captui, & suo iudicio rem diuinam metientes, sententiam suam proferunt: totius Ecclesiæ magisterium spernẽtes, ideoque multo magis, quàm Nicodemus, qui nondum plenè instructus fuerat, reprehendendi. E

Responsio Nicodemi notatur.

C

Respondit Iesus: Amen, amen dico tibi, nisi quis renatus fuerit ex aqua, & Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei.

Clementissimus Dominus Nicodemum non percepisse responsionem videns, eam exponit clarius; & cum causa cur verba Christi non intellexerat, ea esset, quòd hanc nouam generationem futuram arbitratus sit esse carnalem: proprerea talem opinionem remouet explicans, hanc generatio-

A nem non futuram carnalem, qualem Nicodemus conceperat; nempè. vt iterum homo ex patre, & matre carnalibus gigneretur, & nasceretur, sed spiritualem, nempè ex aqua, & Spiritu sancto. Iterum ergo dicit [Amen amen dico tibi, nisi quis renatus fuerit, &c.] quasi dicat; Sententiam meam videris minus intellexisse, quia de carnali generatione me loqui putasti: accipe igitur eandem responsionem verbis clarioribus. Nisi quis renatus fuerit non ex matre, & patre iterum, sed ex aqua, & Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei. Hæc sententia, præcedentis est expositio: occasione enim denuò nascendi, Nicodemus Christo fidem non habuerat. His autem verbis, significat baptismum Euangelicum, per quem regeneratur homo in nouum hominem, & in statu Filiorum Dei constituitur, vt hæreditatem regni Dei percipere possit. Habent autem quandam ad testimonium Ioannis (quod Nicodemus forsan non ignorabat) verba hæc relationem: Nam Ioannes dixerat; Ego vos baptizo in aqua, ille vos baptizabit in Spiritu sancto. Christus ergo se esse eum confirmat, de quo Ioannes illud testimonium perhibuit. Hunc etiam baptismum necessarium esse, vt homo in Dei regnum introeat docet, quod Ioannes non expresserat. D

B

ANNOTATIO 8.

Patres diuersè legũt verba superiora.

QVantum ad verba attinet, Græcè non est renatus, sed natus, seu genitus, vt in præcedenti sententia verbum autem, introire: exponit clarius, quod prius dictum est, videre. Considerandũ etiam est, in Græco nõ legis Spiritu sancto sed tantùm Spiritu, [Nisi quis renatus fuerit ex aqua, & Spiritu,] & ita legunt aliqui & Græci, & Latini Doctores: inter quos sunt Greg. Nisse. orat de Sancto Baptismate. Euthymi. in præsenti. Cyprian. Epist. 72. & 73. & lib. 1. con. Iudæ. cap. 12. & lib. 3. ad Quirinum cap. 25. Ambro. lib. 3. de Spiritu sancto: cap. 11. qui duplicem affert lectionem: Vnã,
C nisi quis renatus fuerit per aquam, & Spiritum: Alteram, nisi quis renatus fuerit de aqua, & Spiritu: in neutra autem legit Spiritum sanctum. Alij verò legunt (Spiritu sancto) tam Græci, quam Latini; inter quos sunt Cyril. lib. 2. cap. 42. Chryso. hom. 24. August. lib. 1. de peccat. mer. & remis. c. 30. Greg. lib. 7. Epist. 53. hæc Doctorum antiquorum varietas & maximè Græcorum argumento est Græca exemplaria varia extitisse: in re tamen non est vlla controuersia. Omnes enim intelligunt hoc verbum de Spiritu sancto, & ex alijs locis scripturæ, nempè ex Ioannis testimonio, & ex forma Baptismi data à Domino hunc esse Spiritum sanctum, certum est.

ANNOTATIO 9.

E

Quare baptismus regeneratio dicitur.

HVnc ortum nouum ex aqua, & Spiritu sancto, Baptismũ esse nemo dubitare: quod Paulus ad Tit. 3. cõfirmat dicens, Saluos nos fecit per lauacrum regenerationis & renouationis. At cur baptismus regeneratio dicatur, & maximè, si circuncisioni cõferatur, quæ regeneratio non dicitur, non facilè est declarare: Nã si respondeas dici regenerationem, quia homo nouus fit nempè spiritualis, veteri statu peccatorũ repudiato: videbitur illic circuncisio dici potuisse regeneratio; nã in ea homo remissionem peccati consequebatur, & de peccati seruitute in statũ iustitiæ trãsferebatur. Aduertendũ ergo est per Baptismum nõ solum hominem innouari, vt statu peccati abiecto nouus fiat in Christo, similiter relicta veteri lege, ad nouitatẽ Euangelij mores cõponat: si enim hoc tantũ esset, sacramentum solius renouationis diceretur: sed habet quiddam aliud, quod paulò superius breuiter attigimus, nempè, vt in statũ adoptionis filiorum inducat, & homines filios Dei faciat; circuncisio hæc non habebat. Omnes enim in statu seruitutis quantumcunq; iustificatos ponebat; hac de causa baptismus generatio, & natiuitas quædam est; vbi enim filiatio est, natiuitas, & generatio est, & ex hoc habet baptismus effectum illum aperiendi ianuam cœlorum, & homines capaces fa- F

cien-

A cieadi introitus regni Dei. Nã hæreditas filio non datur, nisi quando est in statu filiorum, tunc enim filius perfectè dicitur: filiorum autem hæreditas; illis olim Iudæis, quia in statu seruorum erât, ianua regni non aperiebatur; baptizatis verò, vt perfectis filijs aperta est; ob id Baptismus generatio quædam est, & sacramentum renouationis & simul regenerationis à Paulo dicitur. Sicut ergo in naturali generatione, generatio vnius corruptio est alterius: sic baptismus generatio cum sit, quia per eum homo fit, & nascitur filius Dei: corruptio est, nempè mors quędam veteris hominis, respectu peccati, & respectu veteris legis: moritur enim peccato, moritur & legi, quia per baptismum seruitus peccati, & onus legis ablata sunt, & hac ratione per baptismum commorimur & consepelimur B Christo, ita Rom. 6. dicit Paulus, Quicunque baptizati sumus in Christo Iesu, in morte ipsius baptizati sumus: consepulti enim sumus cum illo per baptismum in mortem: vt quomodo Christus surrexit à mortuis per gloriam Patris, ita & nos in nouitate vitæ ambulemus, vides baptismum esse mortem, & esse viuificationem: nam vnius corruptio, alterius est generatio: quam etiam sententiam ad Colos. 2. idem Paulus confirmauit. Quia verò in baptismo fides infunditur, sacramẽtum illuminationis dicitur, & ratione variorum effectuum, varia nomina sortitur: tamẽ ratio propria ipsius est regeneratio quædã, qua homo ex filio hominis fit filius Dei, ex seruitute peccati, & legis in filiorum libertate constituitur. Trium autem scriptura generationum hominis C mentionẽ facit, prima est naturalis, qua homo nascitur in suo esse naturali, vt fit homo, & filius tantum hominis: plena est scriptura testimonijs hui⁹ generationis. Misera est natiuitas hæc & generatio, post peccatum parentum. Nam non nascitur homo filius hominis, quin simul etiam nascatur peccator, & filius peccatoris. Psal. 50. In iniquitatibus cõceptus sum, & in peccatis concepit me mater mea. Duo soli homines sine peccato naturam acceperunt, quia homines essent, Adam & Eua: sed hi non sunt generati, nec nati: nam Adam de terra, Eua de costa Adæ à Deo facti sunt. Fuerunt quidẽ D homines, sed non Filij hominis, quotquot autem nati sunt postea, qui ex maris, & fœminæ commistione sunt, peccatores fuerunt, & ex illis post quam peccarunt nati sunt, B. Virgine excepta. Sed hæc considera io alterius est loci. Secunda generatio hæc est quæ fit per baptismum, per quẽ deleto peccato natura hominis illa, quæ infecta erat peccato, recipit iustitiam, & sanctitatem, ac Dei filiorum adoptionem: habet tamen aliquid miseriæ, quia sic generatus adhuc huius mũdi calamitatibus manet subiectus, adhuc mortalis, & patibilis est, animarum est iste ortus potius, quàm corporum, & adhuc animarum nõ omnino perfectarũ quia peccare potest, & peccat renatus. Tertia est perfecta, & integra, ac fœlix; ab omni morte, & miseria libera, quę est corporum resurrectio Hanc enim dici re E generationem seu natiuitatẽ in scriptura certum est. Nam Matth. 19. dicitur. In regeneratione cum sederit filius hominis, quem locũ multi, & graues Doctores de corporum resurrectione exponunt. Secũdam igitur generationẽ dominus Nicodemo demonstrat necessariam ei, quicunque introire in regnum Dei, & tertiam generationem consequi desiderat.

Triplex hominis generatio.

ANNOTATIO 10.

Hæreses nõnullę cõtra baptismum ortæ refutãtur.

Abusi sunt hoc Seruatoris loco Hæretici. Refert enim Bernar. Epist. 77. ad Hugonem extitisse quendam, qui ex hoc loco duas inferebat assertiones. Prior erat, neminem posse saluari, qui nõ fit ex aqua, & Spiritu regeneratus, quantũuis cum contritione, & desiderio baptismi, F morte prę ẽtus, recedat. Altera: preceptũ hoc, & necessitatẽ id tẽporis incepisse, cũ hæc verba Dominus protulit, & pronuntiauit Nicodemo. Sed vtraq; assertio est error contra fidem: nam Baptismus aquæ, cum in effectu non potest recipi, si in voto, & proposito recipiatur cũ cõtritione peccatorum, sufficit ad iustitiã, & salutem: quod & Concilium Triden. determinauit; & declarauit. Nec etiam obligatio baptismi incepit, nisi post resurrectionem Domini, & promulgationẽ præcepti, de qua re non est cur in hoc loco

 multa

multa dicamus; esset enim instituti terminos transilire. Satis sit hoc in loco, Dominum, non quod statim, quando hęc dicebantur, sed quod suo aduentu futurū erat, significasse. Tunc enim nondum Baptismus Christi erat institutus, sicut etiam quando Ioan 6. dictum est; Nisi mā ducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis: non tunc obligabat, quia nondum sacramentum sui sanguinis, & corporis instituerat Alia hæresis præcedente antiquior fugienda est, cuius meminit Augu. lib. 1. de pecca. me, & remis. c. 30. erat quę Pelagianorum; qui videntes hoc in loco necessitatem baptismi etiam paruulis impositam (nemo enim exceptus est, siue adultus, siue paruulus,
B & sine exceptione dicitur. [Nisi quis renatus fuerit ex aqua, & Spiritu sancto.] Vnde Catholici Doctores hoc loco paruulos baptizandos confirmabant (sicut & nos contra hæreticos nostri temporis confirmamus) videntes, inquam, hoc Pelagiani, & timentes, ne cogerentur affirmare paruulos habere peccatum, vt verè habent si baptismus necessarius est eis ad vitam æternam, dixerunt, aliud esse vitam æternam, aliud regnum Dei; docebantq; baptismum non esse ad æternam vitam paruulis necessarium, quia sine Baptismo saluantur, & vitam consequuntur æternam, tamen non introeunt in regnum cœlorum. Sed hi mistrè decipiebantur: idem enim est vtrunque, & qui expellitur à regno Dei, etiam à vita excluditur æterna; quod Matth. 25. apertè
C confirmat, iustis enim dicitur, percipite regnum, malis autem, ite in ignem æternum: excludi ergo à regno mors est æterna: statimque declarat adiungens: Ibunt hi in supplicium æternum, iusti autem in vitam æternam. Euasio ergo conficta & falsa est, ista hæreticorum distinctio regni à vita æterna. Hac autem sententia aliquot hæreses conuincuntur: primo quorundam, qui dicti sunt Seleuciani, & Hermiani, quorum meminit Augu. lib. de hæres. c. 59. vbi asserit non in aqua eos baptizasse, in quo autem baptizarét August. non explicuit: Philaster tamen eos in igne baptizasse dicit. Decepti sunt si illo Matth. 3. Baptizabit vos in

Contra Pelagianos sentientes Regnum Dei aliud esse à vita æterna.

Spiritu, & igni qui ignis referendus est D
ad Spiritum sanctum, qui in eius specie sæpè super baptizatos descendit; vel ad ignem probationis; vt Doctores Catholici exponunt, quæ res suo in loco tractabitur. Secundò aliorum, qui dicti sunt flagellantes, qui in proprio sanguine flagellis extracto, baptizari oportere affirmarunt, vtrique hoc loco confutantur: Ex aqua enim, & Spiritu nasci oportet, non ex igne, nō ex sanguine flagellis educto. De martyrio autem pro Christo suscepto, alia ratio est longè diuersa: hoc enim supplet, & tenet locum baptismi aquæ, vt Ecclesia vniuersa semper tenuit, & declarauit, de qua re alibi est disserendum. Conuincuntur etiam hoc loco Anabaptistæ, nostri temporis hæretici, qui paruulis inutilem censent esse baptismū, E
eosque in eo statu salutis remedio carere asserunt: propterea illos cum ad annos discretionis peruenerint, iterum baptizant: nam sine fide putant baptismum nō prodesse. Sed illi hac domini sententia coarguuntur. Nam vel excludunt ab hac Domini sentētia paruulos, vel includūt, excludere non possunt, quia generaliter dictum est, [Nisi quis renatus fuerit ex aqua, & Spiritu sancto:] generalis ergo sermo est omnes comprehendens; si igitur comprehenduntur, & baptismus eis est conferendus, vt à tempore Apostolorum obseruauit Ecclesia, & ipsi Anabaptistæ baptizant: profectò renascuntur, & in regnum cœlorum admittuntur, baptismus enim regeneratio est: omnis autem regeneratus intrat in regnum cęlorū, sicut non renatus excluditur. Est etiā F
hæresis impia remedium salutis negans hominum statui, in quo innumerabiles moriuntur, si enim in lege veteri, & in statu naturæ, vbi multo minus gratia abundabat, nō defuit his salutis remediū, multo minus in Euangelio, vbi gratia vberior & abundātior est, deesse debuit. Isti autem errant non intelligentes locū scripturæ: Qui crediderit, & baptizatus fuerit, saluus erit. Mar. vl. dictum esse pro adultis, quibus prædicādum erat, de his enim ibi Euangelistam loqui probāt verba præcedentia, Prædicate Euangelium omni creaturæ, paruulis autem non prædicatur, at verba p̄sentia generalia sunt,

Contra Anabaptistas.

A sunt, [Nisi quis renatus fuerit ex aqua &c.] ex quibus rectè infertur generalis affirmatiua, qui renatus fuerit ex aqua, & Spiritu sancto introibit in regnum Dei.

ANNOTATIO II.

Conuincit hæreticos negãtes verba hęc Christi de baptismo, aquæ intelligenda.

FALSO etiam nostri temporis hæretici hunc locum interpretantur: dicunt enim non de baptismo intelligi debere, sed de renouatione, quæ fit per Spiritum sanctum: aquam autem, & Spiritum, vnum & idem significare affirmant, aquam vero ponit, vt exprimatur effectus Spiritus, qui est purgatio, & vegetatio interior. Hanc tam violentam, & extortam expositionem ideo excogitarunt; ne alterius conuincerentur erroris: asserunt enim in baptismo aquam B non esse necessariam. Sed contra hanc hæresim Ecclesia vniuersalis ab Apostolorum temporibus pugnat, quæ semper in aqua baptizat; pugnant omnium Doctorum consensus; concilia generalia; figuræ baptismi, quæ in aqua elementari præcesserunt; prophetiæ multæ, quibus hæc promissa, & prædicta est aqua; pugnat ipsum nomen: nam baptizare lauare est, verba etiam scripturæ conuin D cunt. Ephes. 5. Lauacro aquæ in verbo vitæ lauans inquit, Ecclesiam, & Act. 8. Philippi factum demonstrat, dùm Eunuchum aqua baptizauit. Verba denique nostra non admittunt tam violentam, & temerariam expositionem, cùm apertè dictum sit, Natus ex aqua, & Spiritu. Et certè mirùm est, cùm istimet hæretici baptismum à ratione sacramenti non excludant, quomodo negare possint, aquam necessariam, cùm sacramentum sensibile quoddam signum sit, ex re aliqua & verbo consistens, nec mirùm est, si aqua tantam vim habeat, nam vt instrumentum est Spiritus sancti, in anima istam virtutem exercet, quod enim naturæ propria virtute non potest, efficit omnipotens virtus, quæ per illam operatur, vt antiqui Patres docuerunt: E nam & virga Moysis mirabilia operata est, non vtique propria, sed diuina mota virtute. Innumera sunt, quæ de baptismo tractanda essent, sed non est instituti nostri; qui sensum Ioannis literalem præcipuè exponere studemus, ea nunc tradere, maximè quia alio in loco abundanter discussimus, & ad alia loca scripturæ magis pertinent.

Quod natum est ex carne caro est, & quod natum est ex spiritu, spiritus est.

C F

COMMENTARIVS.

PRosequitur explicare superiorem sententiam, quam Nicodemus nō percepit: nam carnalem generationem existimans, iterum hominem nasciturum putabat, vt bis nascatur homo. At Christus errorem illius cognoscens, exposuit hanc secundam generationem non carnalem, sed ex aqua & Spiritu fieri debere: vnde consequitur, vt per hanc non iterum nascatur homo, sed Spiritus, idest, non iterum humanum esse accipiat, sed spirituale quoddam. Tale enim est natum, quale est principium generationis effectiuum; quod ex homine nascitur: homo est: quod ex Spiritu nascitur, Spiritus est: hoc est, quod in his verbis Dominus dicit: [Quod ex carne nascitur, caro est, quod ex Spiritu, spiritus est;] ac si dicat; Tu existimas me dicere, secundò hominem debere nasci hominem, vt bis fiat homo, at cum generatio hæc secunda non sit carnalis, sed ex Spiritu; non nascetur homo iterum; sed Spiritus, seu nō humanum esse, sed spirituale accipiet, iuxta principium generationis suæ.

Quid nomine carnis sit intelligẽdũ.

Carnem hoc loco appellat hominem ipsum, secundùm esse naturale, & humanum,

A num, quod naturali generatione accipitur, ficut superius verbum caro factũ D dicitur. Vtitur autem hoc vocabulo, vt distinguat à generatione carnali, hâc per quàm nascitur Spiritus, seu secundum esse spirituale: & discernat esse corporeum, ab esse spirituali, quod est per gratiam. Multùm ergo à vero sensu loci huius aberrant, qui carnem hoc loco exponunt de carne peccati, cùm nihil de peccato agatur: & quamuis nullum esset peccatum, verum esset: quod natum est ex carne, caro est. Propositum Christi solùm est, ostendere terminum carnalis, & corporalis generationis esse similem principio, & quia principium generationis secundæ sit Spiritus, quod producitur & nascitur Spiritus est: ob id non ponitur Sanctus sed Spiritus, quia id est, quod opponitur carni: non quod esse humanum per naturalem generationem productum destruatur, manet enim natura hominis, sed superadditur aliud esse, aliaque vita spiritualis, & gratiæ a Spiritu sancto producta. Vt enim homo viuit vita vegetatiua, sensitiua, & rationali, nec vna vita perit, eo quòd alia vita simul fit, sed potius perficitur: ita natura humana supra vitam rationalem, & super esse humanum per Spiritum sanctum, accipit aliam vitam diuinam, supernaturalem, incorpoream: nec tamen perit vita naturalis, sed perficitur. Hic est B germanus sensus, & hæc cùm superioribus connexio. E

ANNOTATIO 68.

Qua ratione Christus qui de Spiritu natus est, Spiritus dicẽdus sit.

EX hac vera, & legitima declaratione soluitur facilè dubitatio, quam hoc tempore aliqui proponũt, nec satis conuenienter respondere videntur. dubitatio autem est de Christo, qui natus cùm sit de Spiritu, videtur non caro, sed Spiritus dicendus. Respondent in his verbis carnem significare carnem peccati, qua ratione Christus caro non dicitur; verba ergo hæc non sunt de Christo: sed de peccatoribus. quæ responsio, quam à vero sensu aberret, ex commentario patet. Responsio vera est, Christum natum dici de Spiritu dupliciter; Prior modus proprius est ipsi, nempe quia Spiritus locum viri suppleuit; cùm enim viri virtus in eius conceptione ex virgine nõ interfuerit, necessarium fuit Deum ipsum, sua virtute & potentia supplere, & quod virt⁹ viri operatura erat, meliori, & perfectiori modo efficere, & ita factum est: quatenus ergo Spiritus sanctus hanc virtutem viri supplebat, vsus est materia; nam ex sanguinibus Beatissimæ Virginis corpus Christi formauit, & organizauit: hac ratione Christus caro natus est: quia quamuis Spiritus fuerit principiũ, sic tamen erat principium, vt locum teneret humanæ virtutis in materia operantis. Posterior

Auctoris sẽtentia.

C

modus est, quia ipsam humanitatẽ Christi diuinitati copulauit, & etiam repleuit gratia omni spirituali, non quidem supplendo locum viri, sed vti Deus ipse agens secundum suam proprietatem: & sic verè Christus natus est spiritus, ratione huius esse, & vitæ gratiæ spiritualis; quia natus est de Spiritu: non supplente locum viri, sed secundum suam rationem agente. Fuit ergo generatio Christi carnis, & Spiritus, & vtriusque principium Spiritus, sed illius locum tenens viri, huius secundùm suam rationẽ agẽns, & sic Christus simul natus est caro, & Spiritus, quod diuinitus Lucas significauit. [Spiritus sanctus superueniet F in te, & virtus altissimi obumbrabit tibi;] quæ verba duplicem concursum, duplicemque operationem Dei indicãt. Aduerte duo, quæ sequuntur, quod nascetur ex te sanctum: nascetur quidem secundum carnem, quia caro erit, sed sanctum simul, quia Spiritus sanctus vtroque modo operabitur in hac ineffabili generatione. Hic est sensus, & legitima solutio, & explicatio propositæ dubitationis. Cyrillus lib. 2. cap. 43. verba superiora aliter exponit; per carnẽ enim corpus, per spiritum animam intelligit; vt sit sensus; secundum carnem, de carne nascitur, secundùm animam, de Spiritu sancto; quia anima est, quæ per Spiri-

Luc. 1.

A Spiritum sanctum reformatur, secūdùm Deum, tamen violentus est sensus, & alienus à proposito Christi. Vult enim terminum assimilari principio, vt sicut, qđ ex homine nascitur, homo est, ita quod nascitur ex spiritu, spiritus sit: idest, esse & vitam quandam spiritualem habeat: non ergo sumit spiritum, vt is sit, qui dicatur nasci à parte subiecti, sed in quem nascitur à parte prædicati, & termini, quia euadit homo spiritualis ex hac generatione, quod in commentario expli cuimus. Et quamuis esse gratiæ spirituale, in anima recipiatur, tamen totus homo spiritualis dicitur, nec intelligas istam similitudinem omnimodam quasi homo nascatur Spiritus sanctus, sed est D similitudo qualis qualis, nempe vt fit spiritus, secundum esse inuisibile, & sanctus per ea dona, quæ Spiritus sancti sunt, quod Basilius homilia de baptismo hunc locum declarans annotauit, dicēs, Quemadmodum quod secundum carnē natus est ex aliquo tale est, quale id, ex quo natum, est, ita & nos necessario ex Spiritu nati spiritus efficimur: spiritum dico non secundum immensam illam, & humano sensui incomprehensibilem Spiritus sancti gloriam, sed secūdum eam quæ in diuisione charismatum Dei per Christum vnicuique ad vtilitatem facta est hæc Basilius.

Homo quomodo ex Spiritu, Spiritus nascatur.

B Non mireris, quia dixi tibi, oportet vos nasci denuo. E

COMMENTARIVS.

VERBA hæc quamuis Cyrillus, & Chrysostomus, ad sequentia referant, tamen superioribus rectius connectuntur. Concludit ergo ex superioribus verbis, non esse in superiori sua sententia, quod admiratione tali, qualē Nicodemus præ se tulit, dignum sit: quasi dicat; non ego dixi tibi rem, quæ fieri non possit, non enim pronunciaui vos carnali generatione denuò, sed spirituali nasci debere; non vt iterum nascatur homo, & ex sene fiat puer, sed vt nascatur, quod non erat, & accipiat, quod non habebat, nempè esse diuinum, & spirituale secundum quod sit Dei filius. Admiratio Nicodemi ex incredulitate erat; propterea Dominus corrigens dicit, [Non mireris,] si enim ex fide magnitudinem rei admiratus esset, non esset correctus. Nam admiratio bona esset, & nos fideles rectè altitudinē mysterij huius admiramur. Admirati sunt Iudæi Ioan. 6. dicentes, Quomodo potest hic carnem suam C dare ad manducandum? sed malè; quia cum infidelitate. Admirati sunt etiā F illi homines dicentes. Matth. 8. Qualis est hic, quia mare, & venti obediunt ei? sed rectè, quia cum fide, & ex fide.

Nicodemi incredulitati medetur Christus.

Spiritus vbi vult spirat.

DIXERAT natum ex carne esse carnem, natum verò de Spiritu esse Spiritum. Similitudo prior carnis ad carnem, explicatione non indigebat, propterea prætermissa est à Domino; posterior verò spiritus ad Spiritum quia nō ita patebat, eam Dominus exponit, ne fortè Nicodemus Spiritui sancto similem per omnia futurum eum, qui de Spiritu natus dicitur, arbitraretur, sicut caro carni similis est. Docet ergo Christus natum de spiritu Spiritum esse, similemque Spiritui, de quo natus est, non quidem per omnia. Fieri enim non potest, vt homo Spiritui sancto, qui Deus est, omnino sit similis; sed est

Natus de Spiritu quomodo per similitudinē dicatur Spiritus.

A est similitudo aliqua participata, quæ in tribus posita est. Primum est, [Spiritus vbi vult, spirat,] Idest, liber est in suis operationibus, quod vult, facit, nullo retinetur impedimento, nulla premitur seruitute. Hoc alijs verbis Paulus. 1. Corint. 12. explicuit. Vnus, inquit atque idem Spiritus diuidens singulis, prout vult. [Sic est omnis, qui natus est de Spiritu.] habet enim libertatem quandam Spiritus, & vbi vult, spirat. 2. Corint. 3. Vbi Spiritus Domini, ibi libertas. Legem implet, tentationes superat, peccata vitat, Diabolum vincit, quod bonum vult, operatur, in libertatem filiorum Dei per Spiritum sanctum euectus, à caritate Dei nunquam inuitus separatur. Talis efficitur, qui ex aqua & Spiritu sancto renascitur. D

De spiritu renati quadruplici donantur libertate. Aduerte quadruplicem libertatem eum adipisci, qui de Spiritu per Euangelium Christi nascitur. Prima est à seruitute legis illius Mosaicæ: nam qui sub lege illa continebantur, in seruitutis statu erant. Galat. 4. Cùm essemus paruuli, sub elementis mundi huius eramus seruientes, ab hac seruitute Christus nos liberauit per Spiritum adoptionis filiorum, vnde eodem in loco Paulus adiunxit, dicens; Vbi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum factum ex muliere, factum sub lege vt eos, qui sub lege erant, redimeret, vt adoptionem filiorum reciperemus: quoniam autem estis filij Dei, misit Deus spiritum Filij sui in corda vestra clamantem Abba pater. hæc Paulus. Spiritus ergo filij facit filium Dei, & liberat à seruitute legis illius. Altera libertas est à lege ipsa morali, quæ hominum cordibus natura insita est; non quod obseruantia legis huius ablata sit renatis, sicut ablatum est iugum legis illius Mosaicæ, quæ iam est obrogata; sed quod per Spiritum sanctum renatis collata sit gratia, & virtus, qua eam implere valeant, sine Spiritu enim moralis lex perfectè impleri non potest, peccato vires adimente: ideo qui de Sipiritu nati non sunt, seruiunt legi, seu potius legis seruitute premuntur; nati verò de Spiritu eam implere omninò valent; Spiritus gratia roborati; idcirco non sunt sub legis seruitute, sed liberi ad eam obseruandam; De hac libertate Paulus Rom, 7. loquens dicit, Quis me liberabit de corpore mortis huius? gratia Dei per ipsum Iesum Christum: Tertia est libertas à seruitute peccati & Diaboli: qui enim est in peccato, diu perseuerare non potest, quin in alia incidat, nec tentantus Diabolo valet omninò resistere: seruire ergo necesse est. hanc libertatem confert renatis Spiritus Dei, de qua Paulus Roman. 6. dicit; Cum serui essetis peccati, liberi fuistis iustitiæ. Hæc cum præcedenti coniuncta est sicut & seruitus peccati cum seruitute legis. Quarta libertas est è seruitute corruptionis, & mortalitatis, quam Spiritus tribuit renatis, nō quidem in hoc sæculo, sed in resurrectione. Rom. 8. Viuificabit mortalia corpora vestra; propter inhabitantem Spiritum eius in vobis. de qua ibidē: Creatura, inquit liberabitur à seruitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorū Dei. Spiritus ergo est, qui de Spiritu nascitur, & sicut hic liber est, ita & ille. In hanc libertatem per Euangelium vocati sumus. Gal. 5. ideoque Euangelium lex perfectæ libertatis dicitur. Iac. 2. Euangelium autē lex est Spiritus.

Et vocem eius audis.

HOC est alterum, in quo, qui natus est de Spiritu, similis est spiritui, de quo natus est. [Vocem, inquit, eius audis,] Spiritus in se inuisibilis & insensibilis est; vox tamen eius auditur: loquitur enim Spiritus sanctus per

A per eos, quos inspirat. 2. Pet. 1. Spiritu, inquit sancto inspirati locuti sunt sancti Dei homines. Matth. 10. Non estis vos qui loquimini, sed Spiritus patris vestri Act. 6. Non poterant resistere Spiritui, qui loquebatur. Qui ergo audierunt prophetas, Apostolos & eos, qui diuino afflatu sunt Spiritu; audierunt vocem Spiritus, quamuis non omnes perceperint vocem fuisse Spiritus, sicut omnes qui Christum audierunt, audierunt quidem vocē Filij Dei, licet non omnes crediderint Filium Dei fuisse. [Sic est omnis, qui natus est de Spiritu:] inuisibile est quod latet interiùs, nimirùm gratia: & dona Spiritus, quibus consors effectus est diuinæ naturæ: hæc enim corporeis oculis nō videntur, opera tamen mirabilia, & diuina, quæ inde procedunt, apparent, & hominū sensibus obiecta sunt. Hoc res ipsa confirmat: videmus enim, & legimus homines rudes, ignaros, debiles, vitijs deditissimos, Spiritu renatos, euasisse sapientissimos, fortissimos, omni bonitate, & sanctitate illustres: vt ex operibus ipsis, nouæ & diuinæ mutationis, & natiuitatis internæ efficax appareat argumentum. Vox igitur natorum de Spiritu auditur, sed quod intus est, non videtur. Loquitur autem Dominus in secunda persona, [Vocem, inquit, audis,] B quia cum Nicodemo loquebatur, qui ex sacra scriptura sciebat, Spiritum Dei per Prophetas locutum esse. D

Vox Spiritus sancti quomodo audiatur.

Spiritus in renatis, se manifestat hæroicis operibus.

Sed nescis, vnde veniat, aut quo vadat: sic est omnis, qui natus est de Spiritu.

HOC est tertium, in quo geniti de Spiritu, cum ipso Spiritu: de quo natus est similitudo consistit. Nemo scit quo vadat Spiritus, aut vnde veniat, quantumcunque vocem eius audiat, idest: nemo vias, consilia, iudicia Spiritus sancti assequitur Rom. 11. Quam incomprehensibilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius, quis cognouit sensum Domini? aut quis consiliarius eius fuit? Sap. 9. Quis hominum poterit scire consiliū Dei? aut quis poterit cogitare, quid velit Deus? hoc est, quod dicitur nūc, [nescis vnde veniat, aut quo vadat.] Est enim metaphorica locutio. [Sic est omnis, qui natus est de Spiritu:] nam homines huius sæculi, vident opera iustorum natorum de Spiritu: at vias eorum nemo nouit, nisi qui eodem Spiritu Dei agitur: cogi- C tationes enim, desideria, fines, intentiones spiritualium latent eos, qui Spiritū Dei non habent. 1. Cor. 3. Animalis homo non percipit, quæ sunt Spiritus. Act. 2. Apostoli pleni Spiritu, visi sunt Iudæis incredulis pleni musto, quia licet audirent in eis verba, & voces Spiritus exterius: consilia tamen, iudicia, intentiones, & fines eorum non percipiebant, nescientes vnde venirent, aut quò tenderent. Insipientium oculis, nati de Spiritu, reputati sunt stulti, cùm essent prudentissimi: iudicati sunt scelerati, cum essent innocentissimi; existimati sunt sine honore, cùm essent filij Dei; visi sunt mori, cùm tamen essent in pace. Denique opera renatorum videntur quidem, nondum tamen apparet quid sint, & quid erunt. Spiritus ergo est omnis qui natus est de Spiritu. F

Sicut Spiritus sācti viæ & consilia, ita & renatorū de Spiritu ignorantur.

ANNOTATIO 13.

CYril. lib. 2. c. 24. Chrysost. hom. 25. Theophy. & Euthym. & inter Latinos Aug. quæst. nou. & vet. testam. ca. 59. aliter hunc locum interpretatur, vt per Spiritum ventus intelligatur, sitque similitudo quædam: Vt enim ventus suo impetu fertur, & sonus eius sentitur: tamen non videtur, quo vadat, & vnde veniat, sic qui natus est ex spiritu, non videtur in se, sed in suo effectu. Si igitur ven-

A ventus cum sit corporeus, non videtur nec ratione sui principij, nec ratione sui termini, sed ex sono & effectu cognoscitur: quid mirum, si hæc generatio Spiritus non videatur in se, quæ corporea nō est? Placet hæc expositio nostri temporis quibusdam. At alij Doctores antiqui non de vento, sed de eodem Spiritu sancto hæc verba interpretantur. quā expositionem sequuntur Hilar. lib. 2. Trin. Hieron. in Epist. ad Hedibi. quæst. 9. Ambro. lib. 2. de fid. c. 3. & lib. 3. de Spiritu sancto c. 11. & Augu. tract. 12. in Ioan. qui nō solum eam tenet, sed priorem refutare contendit, eandemq; probat Gregor. lib. 27. mora. c. 13. In hac parte recentiorum aliquos miratus sum, non tā quod cum Cyril. & Chrisost. de vento exponant, sed quòd sine distinctione

Citātur alij qui de Spiritu sancto explicant.

B Græcos eo modo exponere affirment, quasi verò ea sit omnium Græcorum expositio: cum multi Græci doctores non inferioris nominis, quam quos ipsi in hac parte sequuntur, de Spiritu sancto hanc sententiam exponant, & sic expositam Hæreticis opponant. In primis Athana. lib. 1. & 5. de vnica Deit. Trin. de Spiritusancto hæc verba interpretatur. Gregor. Nazian. orat. 5. Theologi. Basil. lib. 5. cont. Eunom. c. penult. Grego. Nissen. orat. de sancto baptismo. Hi grauissimi & antiquissimi Doctores de Spiritusancto exponunt, quorum autoritas plurimi certè facienda est, cui expositioni accesserunt August. Ambr. Greg. & alij complures. Non est ergo cur illā

Græci doctores qui de Spiritu sancto interpretantur.

C expositionem Græcorum omnium affirmemus, imò nec cur Græcis simpliciter tribuatur, cum tot & tam graues Doctores etiam Græci de Spiritusancto, sicut & Latini exponant. Fateor Dionysium Areopag. de cœlesti hierarchia cap. 15. priorem insinuasse interpretationē, sed antequā veniamus ad rationes quæ hāc probant expositionem. Aduertendum est, ventum signum quoddam esse Spiritussancti propter hæc tria: nimirū motionem eius expeditam. Quo enim eum impetus naturalis impellit, illuc sine impedimento fertur: sonus etiam eius auditur, cum ipse sit inuisibilis: deniq; ortus, & terminus illius ignorantur, potest ergo homo renatus & vento & Spiritui sancto comparari: hinc factum est, vt

D Doctores vtroq; modo præsentem sententiam interpretati sint, nec tamen propter hoc sensus sit diuersus. Quamuis autem prior expositio non sit improbabilis, accommodatior tamen nobis visa est posterior, nempè si de Spiritusancto non autē de vento similitudo procedat, propter rationes sequentes. Primo quidē, quia Dominus prius dixerat natū de Spiritu esse Spiritum, sicut natum de carne esse carnem: oportebat ergo probare & ostēdere Spiritum esse eum, qui natus est de Spiritu: quod certè non efficitur propter hoc, quòd natus de Spiritu similis est vento. Obijcere enim posset Nicodemus: Tu Domine dixisti natum de Spiritu esse Spiritum, oportet te ostēdere renatum esse similem spiritui, de quo natus est, non autem vento: nam de vento non nascitur, sed de Spiritu sancto.

Autor sequitur eorū sententiam qui de Spiritu sancto similitudinem hanc explicant.

E Secunda ratio, in vnica sententia breuissima, vocabulū vnum in diuersa significatione vsurparetur, [Spiritus, vbi vult, spirat, &c. Sic omnis qui natus est ex Spiritu:] in priori parte pro vento, in posteriori pro Spiritusancto, qui loquendi modus maximè in re obscurissima, & ad hominem, qui nec apertè intelligebat verba non videtur satis congruens. Voces enim, vt vocant, æquiuocæ, & multarum significationum, nulla ratione sunt miscendæ in sermone, maximè vbi res tractatur difficilis, & apud eos, qui discunt, seu quos docere statuimus. Tertia, quia non solum esset amphibologia verbi, sed improprietas, quæ etiam vitiosa est in docente. Ventus enim non dicitur

F velle, non habet vocem: qua igitur ratiōne crēdibile est, Dominum volentem Nicodemo rem obscuram declarare, vti ambiguitate, & improprietate verborū? Quarta ratio quia hoc erat potius Nicodemum in errorem inducere, cum audiret: [Sic est omnis, qui natus est ex spiritu.] Putasset enim generationem esse corporeā, sicut & ventus corporeus est. Adde, quòd non erat illi opus exemplo venti: nam scriptura frequenter meminit Spiritus Dei, qui per Prophetas loquebatur, & multa erat per homines operatus, erat autē Nicodemus doctor. Tandem, in Græco est cum articulo in vtroque

A que loco, qui frequentissimè solet indicare Spiritum sanctum, vt adnotat Didymus lib. de Spiritusancto. Demum cum vtraq; expositio ad eundem spectet sensum, illa potior est, quæ inconuenientibus caret: porrò in illa opus est admittere amphibologiam, improprietatem, perplexitatem, & locutionis quandam incongruentiam, horum nihil est in expositione posteriori, ipsa ergo est germana, & vera, atque ea de causa plures atque illustriores Doctores Græci & Latini eam secuti sunt, & probarunt, & sensum hunc cōtra hæreticos opposuerunt, Spiritus sancti diuinitatem comprobantes. D

Respondit Nicodemus, & dixit ei, quomodo possunt hęc fieri? A

COMMENTARIVS.

NICODEMVS rudis adhuc verba Christi nō percipit, & licet verbis Christi edoctus nihil iam de generatione carnali cogitet, tamen qua ratione Spiritus effici & nasci possit non assequitur; idcirco ignarus, & admirans interrogat: [Quomodo hæc fieri possint,] vt homo fiat Spiritus, fiatq; B talis, qualis Spiritus dictus est esse. Prius quidem negando respondit. Quomodo fieri potest, vt nascatur homo, cum sit senex? nunc paulo capacior factus, ignorando interrogat, quasi discere cupiens. B

Respondit Iesus & dixit ei: Tu es magister in Israel, & hæc, &c.

NON malitiæ sed vt Chrysost. hom. 25. annotat, ignorantiæ, & stultitiæ hominem accusat: eo maximè quòd cum insignis doctor esset ab omnibus habitus, nesciret, quæ scire deberet. In Græco legitur sic. [Tu es ille magister ipsius Israelis, idest, tu es doctor celebris in toto Israel, & apud omnes Iudæos, & hæc ignoras? Meritò doctori vitio datur ignorantia; nescire enim quæ sui muneris sunt, reprehensione dignum est, & non solum nescire, sed adhuc doctrinam non capere. bene Cyril. lib. 2. cap. 26. aduertit, Si qui apud eos doctor erat, ita rudis inuenitur, quales eius discipulos fuisse credendum C est? non enim discipulus est supra magistrum suum, quamuis autem maior discipulorum ignorantia sit, tamen magistrorum maior est culpa. F

ANNOTATIO 14.

Quare ignoratio regenerationis spiritualis in Nicodemo reprehendatur.

INterrogat Chrysost. hom. 25. in quo hæc generatio spiritualis cum Iudaica doctrina communicet, vt Nicodemo ignorantiæ vitio detur? Respondet primo. hanc generationem prædictam in prophetis. Psal. 21. Annunciabitur Domino generatio ventura: Psal 102. Renouabitur vt aquilæ iuuentus tua: promissa etiam est aqua mundans ab omni peccato, & inquinamento Ezech. 36. Secundo figuræ huius præcesserunt in multis miraculis, quæ per aquam facta sunt, vt in mundatione Naaman à lepra: in transitu maris, & Iordanis, & alijs multis. Adde quod Deute. 30. dicitur: Circumcidet Dominus cor tuum, & cor seminis tui, vt diligas Deum. Si igitur circuncisio spiritualis est, cur non generatio? præterea Ezech 36. Dabo vobis cor nouum, & spiritum nouū ponam in medio vestri, & auferam à vobis cor lapideum. Si hæc pronunciata sunt per aquā & Spiritum futura. cur non per verbum Domini, quod non est obscurius verbis istis? Præterea in scriptura Spiritus Domini legitur per prophetas locutus, vox audie-

A audiebatur,& esse credebatur,tamen Spiritus non fuit visus ; Legitur mutatio interior per Spiritum : nam Saul mutatus dicitur in alterum virum, legitur vnctio Spiritus interior, legitur homines filios Dei futuros,& alia multa,quæ si doctor scripturæ diligenter considerasset,non ita nouum visum esset ei verbum B Christi, nempe nasci hominem interius spiritualem per Spiritum, & per aquã, propterea ignorantiæ eum arguit Dominus : & attende quomodo Nicodemũ de sua scientia præsumentem Dominus depresserit.

Amen amen dico tibi,quia,quod scimus,loquimur,& quod vidimus,testamur, testimonium nostrum non accipitis.

COMMENTARIVS.

Tria in Nicodemo reprehēsione digna.

TRIA in Nicodemo reprehensione digna erant, ignorantia, quæ enim doctor ex lege scire debuit, nesciebat, incredulitas, quia quæ Christus B asserebat, partim negauit, partim in dubium vertit: tarditas quia tot verbis E edoctus, non est intelligentiam assecutus. Præcedentibus verbis eum ignorantiæ Dominus arguit, nunc incredulitatis accusat: & est sensus: Ego, quæ scio, loquor, & quæ vidi, testor, idest, certissima sunt, & verissima verba mea: quia non ex auditu,non ex opinione, non ex alterius relatione, sed ex scientia, & visu dico, & loquor, & adhuc non accipitis testimonium meum, nec verbis meis creditis. Non vult præcipuè Dominus ignorantiæ & incredulitatis Nicodemum arguere, sed potius vt huius ignorantiæ & incredulitatis admonitus, fidem Domino habeat, & etiam si non percipiat, credat. Hac de causa testimonium suum tam mirè commendat Christus. vnde rectè Cyril. lib. 2. cap. 47. hæc verba connectens ait: Cum re ipsa rudior, quàm vt posset diuina dogmata capere, longa iam consumpta oratione, Nicodemus videretur, omissa exquisitiori inuestigandi diligentia, simpliciori fide, quod intelligere non poterat, recipiendum ei esse consulit. Dominus enim hominum fidem desiderans,& intendens, non vult semper omnino explicare mysteria, ne potius rei euidentia, quàm verbi obedientia assensum faciat,

Christus,fidei obsequium,à Nicodemo exigebat.

C propterea adhuc non intellecta,vt credat, suadet. ibidem Cyril. attendamus, F inquit, qui docendi potestatem accepimus, melius esse, si simpliciter fidem, quam profundiori ratione diligentius expositam neophytis tradamus. Recordari autem Nicodemus debuerat propriorum verborum: Scimus quia à Deo venisti magister, credendum ergo ei erat si magistrum à Deo confitebatur. Sciendum Christum, vt Deum omnia scire in seipso, vt hominem autem, in essentia diuina omnia quæ loquebatur mysteria, videre. Vnde quæ dicebat,optimè & perfectissimè sciebat, & videbat. Loquitur autem plurali numero, vt dicit Cyril. quia Patrem,& Spiritum sancti in seipso habet, quasi eius testimonium non sit vnius, sed plurium, & ex visu, & ex scientia, iuxta illud Ioan. 8. Iudicium meum verum est, quia ego non sum solus, sed ego, & qui misit me Pater, & in lege vestra scriptum est, quia duorum hominum testimonium verum est. in Nicodemo etiam cæterorum Iudæorum reprehendit incredulitatem. ideo plurali numero vsus, dicit [non accipitis.

A D

Si terrena dixi vobis, & non creditis, quomodo, si dixero vobis cœlestia, credetis?

TERTIO loco tarditatem ingenij Nicodemi, & Iudæorum arguit, vt ex hoc ad fidem habendam his, quæ non capiunt, inducat. [Si non, inquit, creditis, quæ dixi, terrena, quomodo credetis cælestia?] est argumentum à maiori, negans, Si non creditis, quæ faciliora sunt, nec credetis quę difficiliora. & perpende verba: nam tacitè allicit Dominus ad assentiendum ijs, quæ dicta sunt, spe multo maiora cognoscendi. similiter timore amittendi fidem cælestium, impellit ad habendam sibi fidem de terrenis, quasi dicat, habeo maiora, & diuiniora, quæ doceam, eorum tamen cognitione, & fide priuabitur, qui dictis hactenus terrenis fidem non habuerit. Rectè Chrysostom. hom. 25. per terrena generationem spiritualem, quæ per baptismum fit, exponit: per cælestia æternam Filij Dei generationem à Patre, cuius comparatione generatio omnis nostra terrena est, quia finita, & creata est: omnis autē E
B creatura creatori collata, non solum terra, sed velut nihil est.

ANNOTATIO 15.

Quæ dicantur à Christo Domino, terrena.

CYril. lib. 2. cap. 49. asserit, quæ dicta hactenus sunt Nicodemo, de spirituali generatione per baptismum, dici terrena, quia aptata sunt hominum capacitati, respectu fidei mysteriorum aliorum, quæ eleuatiora, & altiora sunt, vt mysterium Trinitatis, incarnationis, Eucharistiæ, &c. Vnde non sola filij generatio, sed multa alia mysteria significantur per verbum hoc, [Cœlestia,] & si quidem veritatem rei spectemus, verum hoc est: si autem contextum pręsentem, Chrysostomi expositio aptior videtur, vt generationi baptismi, opponat æternam generationem filij. Qui
C enim generationem hanc creatam, non credit, quomodo æternam, & infinitam generationem credet? Insuper Chrysost. homil. 26. refert expositionem quorundam, interpretantium, per terrena, id, quod de vento positum est exemplum: quasi dicas, si exemplum terrenum non intelligis, quomodo capies cęlestia? Sed non probat Chrysostomus, nec nos, qui talem expositionem superius refutauimus. Augustinus tract. 12. per terrena exponit id, quod superius dictum est de templo, in capite præcedenti, & per cęlestia generationem hāc spiritualem baptismi: vt sit sensus; Si non creditis, quia templum possum reædificare deiectum, quomodo credetis, quòd per Spiritum possunt homines regenerari? Sed dura expositio videtur, ad ea, quæ tam remota sunt, verbum reuocare. Nostro sæculo aliquī ad aliquod parabolas ex terrenis desumptas quas in solemnitate paschali fortè F
docuerat, hoc verbum referunt; Sed hoc solidum non est, quia sine auctoritate affirmant, quæ in Euangelio non leguntur. Rectior est ergo expositio Chrysostomi, & Cyrilli quam secuti sumus.

Et nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo, filius hominis, qui est in cœlo.

COMMENTARIVS.

Ostēdit Dominº sibi fidē habēdā, q. testis est oculatus eorum quę profert.

CONNEXIO, & sensus verborum hic est. Dixerat in superioribus quomodo credetis si dixero cælestia? id est, non credetis, si cælestia dixero: tacitè hanc incredulitatem exprobrat, dicens, Cælestia mihi non credetis, cum tamen re vera nemo sit, qui ea valeat, sicut ego enarrare;

A Quia nemo, ascendit in cœlum, vt ibi videret cælestia, nisi ego, qui eram in D cœlo, & descendi: & propterea nemo, sicut ego, cælestia enarrare valet. Prudentissimè animum præparat ad credenda cælestia, quæ dicturus est, & confirmat ad fidem eorum, quæ dicta sunt. Loquitur autem de se in tertia persona, sub nomine Filij hominis, vt vnitatem siue identitatem suæ personæ significet. Nam qui est Filius hominis, ille idem est Filius Dei, qui est in cœlo. Hic est sensus, & connexio, sed in annotationibus sequentibus magis explicabitur.

ANNOTATIO 16.

Diuersa verba hæc explicantur, & cõnectũtur præcedentibus.

ALITER atque aliter connectũt hæc verba antiqui Doctores. Cyril. lib. 2. cap. 49. sic connectit, & explicat; Mihi non creditis, sed testes multos mecum poscitis: cælestia ergo quo modo credetis, quorum neminem testem possum producere? quia nemo a-
B scendit in cœlum. Hæc expositio violenta videtur; nam Nicodemus testes doctrinæ Christi nunquam requisiuit; non erat ergo cur Dominus se testes non habere, & sine testibus sibi credendum esse diceret. Chrysost. homil. 26. aliter copulat, nempè, cum Nicodemus dixisset; Scimus quia à Deo venisti magister, sic responder, nè arbitreris me magistrum, vt multos prophetarum, qui à terra sunt, ego autem de cœlo venio, quo nullus propheta ascendit, ego illic habito. Sensus hic verus est, tamen connexio non videtur conueniens: illud enim
C valde remotum est, & multæ sententiæ iam intercesserunt. Augus. lib. 1. de pec. meri. & remis. cap. 31. aliter coniungit, & exponit, vt per verba hæc ostendat modum, quo fiat generatio hæc spiritualis, cumque dictum esset, quomodo possunt hęc fieri? respondet, [Nemo ascendit in cœlum, &c.] id est, sic fiet generatio spiritualis, vt fiant cęlestes homines ex terrenis, quod adipisci non possunt nisi membra Christi efficiãtur, vt ipse ascendat. qui descendit, quia nemo ascendit, nisi qui descendit, hęc Augu. sed durus sensus videtur, & verbis difficile accommodatur. Rectior, & aptior mihi connexio visa est, quam in commentario secutus sum, vt infidelitatem cælestia non credentium arguens, ad ea credenda disponat, vt sit totus hic sensus, Cælestia non credetis, & terrena non creditis, & tamen omnium sum dignissimus, cui cælestia enarranti fidem habeatis, Quia nemo ea experientia nouit, sicut ego. [Nemo enim, in cęlum ascendit, nisi qui è cœlo, etiam, descendit Filius hominis:] insinuans his E verbis sibi maiorẽ deberi fidem, quàm omnibus Prophetis, quibus tamen etiã cælestia loquentibus, Iudæi, & Nicodemus credebant: ac si dicat, Cælestia credidistis alijs, quorum nemo ascendit in cęlum, vt ea videret, & enarraret, ego autem in cœlo sum, & de cœlo descendi, & quæ vidi, doceo. Similis est sensus illorum verborum Ioan. cap. 1. Deum nemo vidit vnquam, vnigenitus, qui est in sinu patris, ipse enarrauit. His ergo verbis se Filiũ Dei super omnes Prophetas Christus ostendit.

Verus sensus, & apta verborum connexio.

ANNOTATIO 17.

F

Veritas superiorũ verborum examinatur.

DIfficilior est alia, quæ ex eisdem verbis oritur, dubitatio, dicitur enim, [Nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo.] Christus autem quando hæc verba protulit nondum ascenderat in cœlum, quomodo ergo dicitur, [Nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo,] ipse, qui descendit iam ascenderit. Ascendere enim ratione diuinitatis non potuit, ratione humanitatis nondum ascenderat, qua igitur ratione hoc verum est? Laborant recentiores in soluenda, & explananda hac difficultate. Aliqui respondent Christum ascendisse in cœlum ratione humanitatis, quia ab incarnationis instanti vidit diuinam essentiam, sicut beati, & hoc est ascendisse in cœlum. Sed quamuis doctrina sit vera solutio tamen non tollit difficultatem: nam hoc in loco ponitur, tanquam prius sit ascendisse in

A cœlum, posterius verò descendisse: est enim sensus, ille descendit, qui prius ascendit, at prius fuit, Deum descendisse de cœlo, & fieri hominé, quàm Christi animã fuisse beatam, & vidisse Deũ, non igitur de eo ascensu potest hoc verbum intelligi. Adde quòd impropriè dicitur ascendisse in cœlum, quia anima vidit Deum.

Alij hunc ascensum ratione diuinitatis exponunt, ascendere autem asserunt significare idem, quod intueri, & videre cælestia: Christus autem ratione diuinitatis vidit cælestia omnia, & hoc est ascendisse in cœlum, descendit autem, quando homo factus est. at ne deB seruisse, quæ prius habebat, crederetur, additum est, Filius hominis, qui est in cœlo. Quæ expositio non admodum etiam satisfacere videtur: Nam ascendere in cœlum non solam cognitionem dicit, sed præsentiam quandam, secundum quàm fuit verè in cœlo. Sed quia ego puto huius loci sensum longè alium esse, pro eius intelligentia sciendum est, Christum Deum, & hominem, dictum esse ascendisse, & descendisse, & esse in cœlo: non tamen ratione vtriusque naturæ, sed cum sit vna persona in duplici natura per communicationem idiomatum, quam vocant, recipit prædicationes vtriusque naturæ. Idem enim est Christus, qui est Deus, & qui est homo, idem qui natus ex matre in tempore, ab æterno ex Patre genitus, sed non ratione vnius naturæ, sicut idem C homo videt, & idem ambulat, sed non ratione eiusdem instrumenti vtrumque facit. Filius ergo hominis, qui Christus est descendit de cœlo, & ascendit, & est in cœlo, tamen non ratione vnius, & eiusdem naturæ. Dicitur quidem esse in cœlo, quando hæc loquebatur, ratione diuinæ naturæ: dicitur descendisse de cœlo, ratione diuinæ, vt principij, ratione humanæ, vt termini: Nam Deum descendisse de cęlo non est aliud, quàm Deum, qui in cœlo est, hominem factum esse: solius enim naturæ diuinæ ratione non descendit, quia vbique est, ratione verò humanæ non descendit, quia non erat in cœlo, ratione igitur vtriusq; dicitur descendere, vti dictum est. Sed tota difficultas est in verbo, [ascendit.] Dico ergo hoc dictum esse propter homines quorum nemo in cœlum ascenderat, vt cęlestia ibi videre, & intueri posset, quia hominum cum in terra sint, nemo in cœlo esse poterat, nisi ascenderet: Christus autem non dicit se ascendisse, sed esse in cœlo: & est hic sensus, [Nemo ascendit in cœlum,] id est nullus homo in cœlo fuit, eo ascédens, nisi Filius hominis. At ne intelligeretur fuisse in cœlo, quasi ipse fuerit in terra, vt homo, & in cœlum ascenderit additum est, [nisi Filius hominis, qui est in cœlo,] & de cœlo descendit, ac si clarius diceret, nemo fuit in cœlo, nisi filius hominis, qui est in cœlo, & de cœlo descendit. at quia de hominibus loquebatur, fuisse in cœlo, exposuit per B verbum ascendendi, quia in cœlo esse nõ poterant nisi ascendendo: propterea tamen de se loquens addidit, [qui est in cœlo,] nè eum ascendisse, vt homines arbitraremur: & in præsenti loquitur, vt se semper in cœlo esse significet ratione diuinitatis suæ. Hic est legitimus sensus. nihil enim aliud his conabatur probare verbis, quàm neminem vnquam mortaliũ, qui in mundo sunt fuisse prius in cœlo, vt descendens postea de cęlestibus visis loqueretur præter seipsum, qui semper est in cęlo, & assumpta carne descendit. His verbis tres hęreses refutantur, & tria catholica dogmata confirmã tur. Primum dogma contra Nestorium pluralitatẽ personarum in Christo affirmantem, Nisi enim esset vnica persona, dici non posset, Filius hominis est in cœlo, & hoc annotauit Cyril. lib. 2. cap. 49. Alterum contra Cherintum, & alios diuinitatem Christi negantes: Si Deus nõ esset, eum nec descendisse, nec esse in cęlo, verum esset. Tertium est contra Manichæos verã Christi humanitatem negã tes: nam si vera humanitas non fuit, quomodo Filius hominis esse potuit.

Difficultatis resolutio ex sententia Auctoris.

Superioribus verbis tres hæreses refutantur. F

ANNOTATIO 18.

Aliam dubitationem mouet August. tract. 12. in Ioan. quomodo dictum sit, [Nemo ascẽdit in cœlum, nisi qui descendit,] cum iusti omnes ascendant, &

Quomodo iusti in cælũ ascẽdãt, cũ inde nõ descẽderint

A ascensuri sint, quia tamen de cœlo non descenderunt. Respondet iustos quidem ascendere, sed vt membra Christi, vnũ enim corpus mysticum cum Christo faciunt, ita vt verum sit, Christum solum ascendisse. aliquãdo enim in sancta scriptura Christus totum corpus mysticum significat. Sed difficilis est solutio hæc, nam Christus in propria sua persona loquitur, non de mystico corpore, quod verba sequentia probant, descendit de cœlo, & est in cœlo. hęc enim Christo in sua persona conueniunt. Aliqui videntes hæc verba de Christi persona dicta, aliter respondent. Christum videlicet ascendisse propria virtute, iustos vero virtute alterius, nempe Christi. Sed ne-B que hæc solutio ad rem facit, quia non agitur hoc loco de ascensu iustorum, qui futurus est per resurrectionem, nec illud verbum, ascendit est temporis pręsentis, sed præteriti, vt ex græco textu patet. Christus enim de his, quæ ante suũ aduentum gesta erant, loquebatur, & verum est, neminem eorum, qui ante ipsius aduentum fuerunt cœlos, ascendisse, & vidisse cœlestia, vt postea descendens illa enarrauerit, quod autem postea iusti ascenderint, non est huic sententiæ contrarium, nec de Angelis sermo est, qui sæpe, de cœlis ad terram, & de terra ad cœlos in ministerium à Deo missi ascenderant, sed de hominibus, de quorum magisterio: & doctrina hic agitur.

Hæreses nõ nullæ hinc ortæ refutantur.

C Sunt autem hoc in loco duo, cõtra hęreticos aduertenda. Vnum est, quosdam his verbis hęresim confirmasse quandã, afferebãt enim Christum carnem de B. Virgine non accepisse, sed eam habuisse in cęlo, non huius naturæ nostræ, sed spiritualem, & ante secularem, & cum ea descendisse, transisseque per B. Virginem non aliquid de ea sumendo, sed veluti aqua per canalem quendam pertransiés. Hanc hęresim tribuit Greg. Nazianz. Apollinari, & hoc loco eum vsum esse refert in Epist. ad Nectariũ. Tertul. lib. de car. Christi, tribuit etiam Valentino, Sed hic locus potius hęresim talem euertit. Si enim hanc carnem de cœlo tulit, & non eã de Virgine accepit, filius hominis, vt hic dicitur, dici non posset. Alterum est contra quosdam alios, qui oppositã hęresim ex hoc loco deduxerunt. Dicebant enim, si non ascendit, nisi qui descendit, ergo Christus non ascendit cum corpore post resurrectionem, quia cum corpore non descendit. Hoc refert Aug. lib. de agone Christi. c. 25. & optimo respondet argumento, dicens ascendere, seu descendere non conuenire nisi personæ; corpus non ascendir, sed cum corpore ascenditur. Exemplum ponit, si quis de monte descendit nudus, & ascẽdit vestitus, verum est dicere, idem ascẽdit, qui descendit, quamuis nudus descenderit, & vestitus ascenderit, sic de Christo intelligendum est. Bona solutio argumenti. Quanta autem horum sit dialecticæ ignorantia, in scholis philosophicis adolescentes intelligunt, est enim fallacia figuræ dictionis, quam vocant. Adde, non de ascensione Christi, secundum quam post resurrectionem in cœlos ascendit, hic agi, vt iam diximus, vt in hoc etiam hæc hęresis vana esse probetur, tanquam vano, & minimè solido innixa fundamento.

Et sicut exaltauit Moyses serpentem in deserto, ita exaltari oportet filium hominis, vt omnis, qui credit in ipsum non pereat, sed habeat vitam æternam.

COMMENTARIVS.

Fidem sibi habere persuadet, ex eo quod sine illa, nemo possent æternam vitam adipisci.

ALTERO Argumento Nicodemum ad credendum inducit, primum enim erat, quia nemo cœlestia ita narrare potuit sicut ille, qui est in cœlo, & de cœlo descendit, nunc adhibet secundum sumptum ex necessitate fidei ad vitam consequendam, Et est sensus, vt Mihi credatur necessarium est, nam ego exaltandus sum, vt, qui in me credit, vitam habeat æter-

A æternam: eum ergo, qui vitam æternam habere, & ab æterna morte liberari A cupit, mihi credere oportet. Illa coniunctio, [Et] copulat cum superiori sententia, quasi dicat, non creditis mihi cœlestia, & tamen ego sum in cœlo, & de cœlo descendi, & cœlestia experientia noui, & rursus ego sum exaltandus, vt, qui credit in me, non pereat, sed habeat vitam æternam: ex qualitate ergo loquentis, quia de cœlo sum, & ex fidei necessitate ad vitam, mihi credere debes. Dum autem ad fidem sibi habendam hortatur etiam ea, quæ credenda sunt, reuelat, tale est hoc: nempe ipsum esse exaltandum, vt credentes in eum salui fiant. Vtitur autem figura ex scripturis sumpta, vt facilius Nicodemus doctrinam assequi possit, erat enim legis peritus, ex ipsa autem figura manu duci aliquomodo poterat ad fidem habendam dictis Christi, nam Moysis facto mysterium aliquod magnum significari, dubitare non poterat, quis enim non intelligeret, serpentem æneum in ligno appensum, nihil ex se ad sanandos serpentum venenosos morsus profuisse, Deumque qui mille alijs modis sanare poterat, illud præcepisse, quia magnum aliquod futurum significaret mysterium? Vt igitur vel ex hoc mirabili facto facilius Christus quod docet, per- B suadeat, mortem suam, & crucifixionem his verbis indicat. Non solum autem in hac figura genus mortis significatur, & fructus eius, sed etiam à quibus esset occidendus, & exaltandus, [Exaltari oportet (inquit) filium hominis,] à quibus, si petas, non exprimit, tamen figura innuit, seu præsignauit. Moyses enim Iudæorum populum repræsentauit, à quibus exaltatus est Christus, & crucifixus, quod Ioannis cap. 8. Dominus aperte dixit. Cum exaltaueritis filium hominis; tunc cognoscetis, quia ego sum. Historia huius facti Num. 21. habetur. Deus enim propter Iudæorum impias murmurationes & blasphemias, immisit in eos ignitos serpentes, quorum morsibus, postquam multa Hebræorum millia perierant, iussit serpentem æneum pro remedio erigi, quem quicunque aspicerent, ab eo liberarentur exitio: hoc mortis & crucis Christi, in salutem nostram, figuram prætulit.

Dominus cum legis perito agēs hoc scriptura loco vsus est.

ANNOTATIO 19.

C Dignum est consideratione, cur Christus seipsum filium hominis appellauerit. Respondeo multis, & grauibus de causis id esse factum, quarum nonnullas in medium profero. Prima est, ut non solum eius incarnatio, sed etiam incarnationis modus significaretur. Potuisset Dei filius carnem accipere de nouo creatam, aut de iam creata partem capere, sicut Euā de Adæ corpore eduxit, quod si fecisset, homo verè esset, tamen non filius hominis, sicut nec Adam, nec Eua filij hominis dici possunt, sed homines tantum. Filius enim hominis non est, nisi qui nascitur ex homine, vt ergo indicaret Christus se non tantum carnem accepisse, sed etiam id fecisse nascendo, ob id filius hominis dici voluit, doctrina hæc est Tertull. lib. de carne Christi, & Irenæi lib. 3. cap. 21. qui Christum dictum filium hominis, & non tantum hominem affirmant, quia natus est, quia parentes F habuit, quamuis non sit natus, aut conceptus de viro, sed de sola fœmina, virtute Spiritus sancti supplente.

Christo cur familiare fuerit seipsum filium hominis appellare.

Altera causa est, vt hoc nomine, coniunctio, quam nobiscum habebat, exprimeretur; quia enim filius hominis est, & quidem ab Adam descendens, consecutum est, nos esse etiam secundum carnem fratres eius; nisi enim filius hominis esset; frater noster secundum carnem non esset; fratres enim sunt qui patrem aliquem communem habent, quamuis ab eo multis gradibus distent. hæc causa nos omnes fratres sumus, quia ab vno parente originem trahimus. hæc ratio & doctrina est Pauli dicentis; qui sanctificat, & qui sanctificantur, ex vno omnes; propter quod non confunditur

Vnde fratres Christi dicamur.

Hebr. 2.

A ditur eos fratres appellare, dicens: Narrabo nomen tuum fratribus meis. sensus horum verborum est, Christum, qui sanctificat, & nos omnes, qui per eum sanctificamur, esse ab vno, nempe communi parente Adamo, qua de causa nos omnes appellat Christus fratres, non autem angelos: quia hi non habent communem cum Christo, secundum carnem patrem.

Hoc nomine manifestatur impletas esse promissiones patrib⁹ factas.

Tertia causa est, vt hoc nomine promissiones factæ patribus iam completæ ostendantur: promissum quippe fuit patribus non solum Dei filium carnem accepturum, sed de semine eorum futurum. dictum enim est David: De fructu ventris sui ponam super sedem tuam. & Abrahæ: In semine tuo benedicentur gentes. Quando igitur dicitur filius hominis, quod promissum fuerat, declaratur impletum. B

Galat. 4.

Quarta causa est, vt filiationis nouæ, quam facturus venerat, signum aliquod daret; quia enim filius Dei factus est filius hominis, homo effectus est filius Dei, id docuit Paulus dicens; Misit Deus filium suum, factum ex muliere, factum sub lege, vt eos, qui sub lege erant, redimeret, vt adoptionem filiorum reciperemus. duo hic posteriora, respondent duobus prioribus sic; factum sub lege, vt eos qui sub lege erant, redimeret. factum ex muliere, vt adoptionem filiorum reciperemus.

Nomen hoc subiectionē & humilitatē denotat.

Quinta causa est, vt de se humiliter loqueretur; submissè enim de se loquens ait; Filius hominis descendit; subiectionem quandam habet nomen hoc; etiam C relatione ad homines, filius enim patri subiectus est; quod Christus non recusauit, Luc. 2. Erat subditus illis. homo ergo factus, subditus hominibus fuit; his de causis se filium hominis sæpius appellauit. Aliqui Hebræam phrasim esse putant, quod etiam si ita esset; non vacat mysterio, cur ea phrasi tam frequenter sit vsus, cum posset vti prima persona, dicendo, Ego descendi, aut Ego hoc dixi, maxime cum ea phrasis vix in tota scriptura reperiatur, vt loquens quis de se ipso filium hominis se nominet. Hoc tamen adnotandum est, frequenter se appellare filium hominis, cum de se ea dicit, quæ conueniunt ei, vt homo est, ad distinctionem eorum, quæ ei competunt, D vt filius est Dei, hoc vero, & si vt plurimum, non tamen seruatur; nam aliquando dicitur filius hominis etiam, quando quod loquitur, inest vt filio Dei; cuius rei paulò superius habuimus exemplum, filius hominis, qui est in cœlo. Vbi seipsum appellat filium hominis proferens ea quæ ei competunt, vt est filius Dei; esse enim in cœlo tunc quando in terra loquebatur, ratione solius diuinitatis conueniebat ei. Illud autem non est probandum, quod recentiores quidam adnotant nimirum quādo dicitur filius hominis, intelligendum esse dici filium virginis; nam homo cum sit communis generis, sexum vtrumque complectitur. Hæc tamen adnotatio reijcienda est; nam quamuis Christus dominus ex sola virgine sine viri sit coniunctione conceptus, id non impedit quominus dicendus sit filius Dauid, filius Abrahæ; vt Matthæi 1. & multis in locis scripturæ appellatus, & de illorum semine futurus promissus est; immo vti diximus, vna ex causis, propter quas filium hominis se appellauit Christus, ea est, vt filium Patriarcharum se esse significaret iuxta factas illis promissiones. E

Auctor non probat communem rationem.

ANNOTATIO 20.

Qualis sit horum verborum cum præcedentibus connexio.

Connexionem aliam horum verborum, adducit Cyrillus lib. 2. cap. 50. Cum, inquit, causam attulerit, quare ad sublimiora sibi sermo non exeat, ad ea descendit, quæ obumbrate à Moyse facta fuerunt; non enim ignorabat potius eum figuris, quam spirituali doctrina, ad veritatis posse cognitionem deuenire; hæc Cyrillus ac si dicat; Quia Nicodemum rei spiritalis incapacem vidit, figuris vtitur corporalibus. Connexionem tamen hanc, illa particula. Et non admittit, vt consideranti notum est. Nostro seculo nonnulli illam particulam loco causæ positam interpretantur, quasi dictum esset; Quia exaltauit Moyses serpentem in deserto, &c. & tunc connectunt, vt, cum dictum sit, descendisse de cœlo, cur descenderit causam explicet, sitque sensus; Filius hominis, qui est in cœlo descendit, quia oportet eum exaltari, F

A tari, ficut Moyses exaltauit serpentem in deserto,&c. non est improbabilis connexio: particulam enim copulatiuam pro causali sępe in scriptura poni certum est, estq́ue hebraismus frequens: connexio tamen in commentario exposita mihi magis probatur: nam illa verba superiora non attulit Christus, vt significaret se descendisse, sed vt fidem faceret Nicodemo, tanquam is, qui de cœlo veniens cœlestium sit certissimus testis. Si autem causam cur venerit connecteret, velut extra propositum, & ex occasione quadam hæc tam nobilis sententia esset in medium allata, quod non est probabile, sed eam proposuit Christus non ex occasione, sed ex præcipuo instituto, vt Ni
B codemum inuitaret ad fidem, sine qua vitam æternam non posset consequi, quam regnum Dei prius appellauerat.

ANNOTATIO 21.

In serpente æneo, mirifice sacramenta omnia incarnationis & mortis Domini adumbrata.

Nulla erat figura in veteri testamento, quæ omnes partes mysterij aduentus Christi ita exprimeret vti hæc: propterea dominus eam proponere voluit. Primo quidem in ipso serpente æneo Christi incarnatio, & aduētus exprimitur. Serpens enim ille apparebat, & similis erat serpēti, sed vere non erat, quia Christus sumpsit carnem, in similitudinem peccatoris, tamen re vera non erat peccator. Ad Philippens. cap. 2. In similitudinem hominum factus: nō quòd
C non esset verus homo, vt mentitus est Manichæus, sed quòd apparebat homo peccator similis alijs, cum nō esset; quod Roman. cap. 8. apertius dictum est: Misit Deus filium suum in similitudinem carnis peccati: eius igitur incarnatio in serpente significatur, vt annotat etiam Cyrillus lib. 2. cap. 50. Secundo significatur eius incarnationis modus, serpens ille igne conflatus est, ob id in Hebræo dicitur non æneus, sed ignitus, est nomen שרף scaraph quasi igneus: sic Christus de Spiritu sancto conceptus, quis ignis dicitur. Tertio eius mors, & passio indicantur: serpens enim ille exaltatus est in ligno, quod factum est, vt facilius, & à pluribus veneno infectis videri posset: sic Christus exaltatus est in cruce: Crucifixio enim eius sæpe exaltationis vocabulo nominata est. Ioannis cap. 12. Ego si exaltatus fuero à terra. Ioannis 5. Cum exaltaueritis filium hominis. & hanc significationem notat Augustinus lib. 1. de pecca. mer. & remiss. cap 32. Quarto exprimitur causa aduentus & mortis; ille enim serpens æneus conflatus, & exaltatus est, vt morsu serpentum ignitorum saucij sanarentur; sic Christus carnem sumpsit, mori voluit propter peccata hominum, vt à peccatis homines liberarentur. Quinto exprimitur fructus, qui aspiciebant serpentem sanabantur, qui nolebant aspicere, peribant; sic qui in Christum hominem crucifixum credunt, liberantur a peccatis, & vitam habent æternam, qui vero non credunt, pereunt. Marci vltimo. Qui crediderit saluus erit, qui non crediderit condemnabitur. Sexto significatur efficacia; vnus ille serpens ad salutem multorum à varijs serpentibus sauciatorum positus est, & tam qui prope, quam qui procul, tam qui ab vna parte, quàm qui ab altera aspiciebant, sanabantur; sic Christus vnus in salutem omnium varijs infectorum peccatis, per fidem est constitutus. Roman. 19. Christus ad iustitiam omni credenti; & tam patres antiqui à principio mundi, quàm qui nunc, & qui futuri erunt temporibus, in hoc nomine salutem habent. Septimo morbi qualitas exprimitur; à serpente enim erant illi tacti, erant autem serpentes igniti, sic appellati, quia morsu suo vehementissimum calorem corpora consumentem efficiebant; ita serpens Dæmon peccatum induxit, quod ignis est consumens spiritualia bona, & sitim rerum excitans terrenarum. Octauo qualitas ostenditur sanitatis. nam morte vitam, contrarium contrario efficit, sic per æneum serpentem dedit sanitatem; dicit enim Dauid Kimki, in lib. radicum, & testimonio sapientum comprobat, tactis morsu serpentum, aspectum æris candentis causam potius esse mortis. in quo miraculi vis enituit: quod enim causa mortis erat, id profuit ad salutem. Denique ille serpens dictus est poni in signum, vox enim Hebræa נס nes signum, seu vexillum significat: sic Christi crux vexillum est Christiano-

Incarnationis modus. *Passio & mors.* D *Causa mortis.* *Fructus mortis.* E *Efficacia & vis suæ mortis.* *Morbi genus cui medebatur.* F *Qualitas sanitatis collata.*

A stianorum erectum contra acies inimicorum Dæmonum; & tale futurum vexillum prædictum est. Isa. 5. Eleuabit signum in nationibus procul. Hierem. 4. Leuate signum in Syon. de hoc Lucæ 1. Positus est in signum, cui contradicetur. Adde quod præcepto Domini erectus est serpens, quia Patris voluntate verbum carnem assumpsit, & homo factus Patris præcepto, mortem crucis pro nostra salute subijt: idque in huius mundi deserto, sicut & ille serpens conflatus, & erectus est in deserto.

ANNOTATIO 22.

B NON est sine consideratione prætereundum, cur Deus hanc Crucis mortem, & exaltationem Christi in remedium peccati, præordinauerit, cum multis modis alijs, etiam sine morte liberare nos potuerit, sicut & potuit sine serpentis ænei exaltatione Iudæos sanare. Sacri Doctores multa hoc loco vere, & docte dicunt, quorum aliqua breuiter in præsenti collegi. Primam huius causam Hiero ad Gala. 3. & Dama. lib. 4. de fide. cap. 12. adferunt, Nempe, vt medicina morbo responderet; Fuit lignum causa mortis, sit ergo lignum causa vitæ. Hanc causam nos dupliciter accommodare possumus, vno modo ex parte hominis, altero ex parte dæmonis hominem seducentis, ex parte hominis, sic;

Cur Dominus mortē crucis præ alijs elegerit.

Vt medicina morbo respondeat.

C Inobedientia primi hominis ruinam mundo intulit: fuit autem inobedientia hæc in ligno, quia mandatum Dei transgressus est circa lignum: obedientia ergo hominis Christi reparauit nos, & quidem obedientia in ligno, quia præceptum patris adimpleuit in ligno; ad Rom. 5 Per inobedientiam vnius hominis peccatores constituti sunt multi, per vnius obeditionem iusti constituentur multi. at de qualitate obedientiæ ad Philip. 2. Factus, inquit, obediens ad mortem, mortem autem crucis. repititio hæc, non solum auget Christi obedientiam, quæ extenditur vsque ad crucem, sed etiam simul insinuat fuisse obedientiā in ligno, sicut inobedientia præcessit in ligno; vt quia ille in ligno, circa rem facilem non obediuit, abstinendo à pomo, obedientia respondeat in ligno circa rem difficilem, vt moriatur in cruce: in quo maxime Dei potentiam admirari oportet, qui per lignum quod erat mortis causa attulit vitam, & multo perfectiorem ea, quam per lignum perdidimus. Altero modo hæc eadem causa ex parte Dæmonis accomodatur proposito. Hic enim de homine victoriam in ligno, & per lignum reportauit: conueniebat ergo eum, qui iniustè in ligno vicerat, in ligno, & per lignum iustè superari spolijsque priuari; quam causam Ecclesia Sancta docet, dum canit; Vt, qui in ligno vincebat, in ligno quoque vinceretur. In quo diuina sapientia commendatur, quia eisdem artibus, quibus hominem capere tentat Dæmon, ipse capitur, & incidit in foueam, quam fecit, vt in adinuentionibus suis pereat, quod August. lib. cur Deus homo, cap. 6 adnotans, maximam asserit sapientiam esse, eisdem armis aduersarium vincere, quibus ipse sibi victoriam præparabat. D

Vt qui in ligno vicit, per lignum superetur.

E Alteram huius rei causam Paulus etiam docuit ad Gala. scribens, Christus, inquit, nos redemit de maledicto legis factus pro nobis maledictum, quia scriptum est: Maledictus omnis qui pependit in ligno, vt in gentibus benedictio Abrahæ fieret in Christo Iesu. Obscura sententia sed maxime ad rem faciens, & ob id declaranda. Deuter. 28. maledixerat Moyses omnibus legis illius transgressoribus. Maledictus, inquit, omnis, qui non permanserit in omnibus, quæ scripta sunt in libro legis, vt faciat ea. Christus veniens Iudæos, & Gentes saluaturus, & in vnam Ecclesiam congregaturus, debuit ab obligatione legis illius, quæ Iudæis propria erat, liberare; vt nouum sibi popolum faceret, & salutem etiam gentibus communicaret: cum autem legis illius transgressoribus maledictio inflicta esset, hoc effecit, vt in se susciperet maledictum, & liberaret nos à maledicto. Nam qui suscipit maledictum, quo non tenebatur, iure liberat à maledicto eū; qui iure tenebatur: nulla autem mors erat, propter quam lex maledictum inferret, nisi mors ligni. Deuteron. 21. Male- F

Vt factus pro nobis maledictū, à maledicto nos liberaret. Galat. 3. Deuter. 27.

A ledictus omnis, qui pependit in ligno, propterea ergo Christus crucem suscepit, vt maledictum legis in se sustinens, quod re vera ad illum non pertinebat, qui innocens erat, liberaret, iureque solueret ab obligatione legis illius, vt iam maledictum non comprehenderet eos, qui talem legem non obseruarent: Soluta autem lege illa, gentibus, & Iudæis omnibus legem vitæ communem dedit. Hæc est causa, cur crucis mortem elegit, & hic est apertus sensus verborum Pauli, quæ allegauimus. Notat autem Ambros. ad Galat. 3. in illis verbis non dici Christum natum maledictum, sed factum, quia maledictio ad eum iure non perueniebat, quia in-
B nocens erat, sed sponte pro nobis suscepit, vt à legis illius maledicto liberaret in se credentes. Augustin. toto lib. 14. contra Faustum, locum illum Deut. citatum à Paulo discutit, & de morte crucis intelligendum probat, non de suspensione, quæ fit etiam in ligno: & re vera ita est, sed ad præsens propositum satis hæc dicta sint.

Vt Christi, mors magis nota fieret.

Tertiam causam Athanasius. libr. de incarnat. Verbi, & corporali eius aduentu, exponit, quo in loco hanc discutit quæstionem, nempè cur crucis mortem Christus elegerit, & quatuor adfert huius rei causas, quarum vna hæc est cæteris prætermissis, vt mors Christi esset omnibus nota: cum enim resurrectio ipsius futura esset vnus ex præcipuis fidei articulis, vnumque potissimum probandæ eius diuinitatis argumentum, mors debuit esse manifestissima, & certissima, vt nemo mortem fictam esse affirmare auderet: talis fuit crucis mors, quæ non solum notissima, sed acerbissima erat, vt tanto mirabilior esset resurrectio, quanto acerbior, & horribilior fuerat mors. Possent aliæ multæ causæ adferri, sed satis sit has attigisse, quæ primum locum tenere videntur, quibus addenda est hæc; Crucis mortem præter acerbitatem fuisse tunc abiectissimam, & summè contemptibilem, hominibus sceleratissimis infligi solitam. Cum ergo Christus omnium peccata in se punienda suscepisset, supplicium tale subire elegit, vt grauitas peccatorum nostrorum, pro quibus patiebatur, in eo vindicaretur. D E

Sic enim Deus dilexit mundum, vt filium suum vnigenitum daret, vt omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam.

COMMENTARIVS.

C F

MIRABILIS est hæc sententia, cuius cum superioribus connexio hæc est. Cum filium hominis, vt serpentem, in ligno exaltandum dixisset, causam huius exaltationis exponit, tacitè falsas opiniones aliquas, quæ ex verbis præcedentibus concipi poterant, remouens. Cum enim dictum sit, [Oportet:] ne quis aut necessitati fati id ascriberet, quasi vitari non posset, aut diuinæ impotentiæ, quasi Deus aliter hominem saluare non valeret, aut infirmitati Christi, qui se ab aduersarijs defendere nequiret, aut culpæ ipsius, quia pro proprijs culpis pateretur, maximè quia crucis pœna sceleratis infligi solita erat, & se vt filium hominis dixisset exaltandum, propterea hæc omnia tollens, & veram causam efficientem, ac primam aperiens, addit, [Sic enim dilexit mundum Deus,] id est, exaltandus est filius hominis, quia tantus est Dei erga homines amor, vt dederit filium suum exaltandum pro ipsorum salute: ac si clarius dicas, ò Nicodeme, dixi filium hominis oportere exaltari: ne arbitreris hanc exaltationem ratione culpæ meæ, & peccati futuram, quia exaltandum dixi, vt serpentem li-

Dei amor erga homines, prorsus causa fuit Incarnatio-nis, & mortis Filij.

A tem ligno: nec tribuas necessitati fati alicuius, quasi id vitari non posset, quia dixi, oportet, nec impotentiæ diuinæ adscribas quasi aliter saluti hominum nequiret Deus consulere, nec infirmitati adscribas, quasi me defendere non valeam, quia dixi me filium hominis, sed scito causam esse, quia sic Deus dilexit mundum, vt me vnigenitum filium, factum filium hominis, dederit exaltandum pro mundi salute. Non igitur culpa, non necessitas, non impotentia, non infirmitas, sed Dei immensus amor causa est tanti mysterij. Hæc est connexio, & sensus, vbi expressè jam mysterium aperit Trinitatis, reuelata patris, & filij persona: similiter incarnationis, dum se, quem filium hominis dixerat, filium vnigenitum esse ostendit: causam etiam incarnationis, & mortis docet: immensum Patris amorem erga mundum: finem seu fructũ, qui duplex est, nè homo pereat, id est, vt à peccato, & æterna morte eripiatur, neque hoc tantum, sed vt simul à peccato, & æterna morte liber, æternam vitam adipiscatur. Particula [Vt,] secundo loco posita, limitat præcedens verbum in hunc sensum, Sic Deus dilexit mundum, vt filium suum daret ad hoc, vt omnis, qui credit in eum non pereat. potuisset quidem Deus dare filium suum, vt mundum iudicaret, & damnaret, non autem, vt qui credit in eum non periret: & tunc non ex dilectione, sed ex iustitia dedisse diceretur, at dare filium suum ad hoc, vt qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam; ex nimia dilectione erga mundum factum est. quod sequentibus verbis exponit. B

Voi & quanta Sacramenta Dominus sub indicauerit superioribus verbis.

B

ANNOTATIO 23.

Verba præcedentia nō Euāgelistæ sed Christi Domini sunt.

Aliqui recentiorum hæc verba, & sequentia omnia vsque ad finem huius colloquij, non Christi, sed Euangelistæ esse dicunt, nescio quo argumento ducti, nisi quia in tertia persona fit sermo, quasi verò, & præcedentia in tertia persona non sint dicta. Omnes antiqui Patres verba Christi esse dicunt, & vt talia exponunt Cyrillus libro 2. capit. 51. Chrysostomus homil. 26. Basilius homilia in Psalm. 7. vbi legit. Qui credit in me, non iudicatur. quod argumento est à Christo esse dicta, eum sentire. Ambrosius libro 1. de pœnitentia capit. 10. & 11. & magnitudo sententiæ, Christi verba esse probat, & maximè quia ad eundem pertinent contextum. Adde Ioannem Euangelistam non esse solitum similes sententias verbis Christi interserere, maximè quando dubium aliquod suboriri poterat, eius ne, an Domini essent, cum totum ipsius Euangelistæ studium fuerit in describendis sermonibus Christi. Adde etiam phrasim: ipsam, & verborum altitudinem, auctorem suum iudicare Christum Dominũm. C Magnitudinem enim amoris Patris erga mundum, causam aduentus proprij, iudicium contra non credentes, ipsius Christi erat reuelare. Fateor Athanasium videri huius fuisse sententiæ, vt non Christi, sed Euangelistæ sint verba Serm. 3. contra Arrianos vbi sic habet. Ioannes, item, Non enim misit Deus filium suum, vt iudicare mundum, sed vt mundus seruaretur per eum. Saluator quoque idem de se ipso loquitur, Ad iudicium ego in mundum veni, vt qui non vident videant, & qui vident cæci fiant. hæc Athanasius. Perpendè qualiter distinguat verba Euangelistæ à verbis Saluatoris, quamuis vtraque Ioannes describat: idem sentire videtur oratione contra Arrianos: Quod ex verbo Deus est verbum. tamen in oratione contra gregales Sabellij, oppositum indicat: verbum enim sic Deus dilexit mundum, vt filium vnigenitum daret, ipsius Christi esse dicit. F

ANNO-

A ANNOTATIO 24.

Perpendit quam sit ad mirationem dignū quod Deus mundum dilexerit, & sic dilexerit.

DVO sunt in expositis verbis omni admiratione digna: & Deum mundum dilexisse, & sic dilexisse. per mundum autem homo hoc loco significatur, & per dilectionem non ea, qua cuncta, quæ fecit Deus diligit, sed ea qua homines, singulari quodam modo eos ad bonum supernaturale ordinans, & extollens, & ad se pertrahens, prosecutus est. Quod hac dilectione Deus mundum dilexerit, & sic dilexerit, omni admiratione digna res est. Prius caput explicare ordiamur, fietque manifestum, si partes singulas consideremus. Deum quidem amare, & diligere non est mirabile, immo si non diligeret mirabile esset. Vt enim rectè

B Augustinus libro 15. Trinitatis cap. 20. dicit, sicuti necessarium est Deum intelligere, sic etiam necessarium est amare: sicut etiam necessarium est ipsum esse, & viuere, est enim Deus natura intellectualis, cuius proprium est intelligere, & amare, cumque sit actus purus aliquando amat, & intelligit, aliquando vero non, sed semper amat, semper intelligit. nulla enim imperfectio, in Deo est, esset autem si posset amare, & aliquando non haberet in se actum amandi: semper ergo, & necessario amat. Præterea obiectum amandi bonum est, cum igitur Deus sit bonum infinitum, amor profectò tanto respondens bono erit infinitus, non hoe miramur, quod Deus amet, & quod se a-

C met: sed quod homines, & quidem tali amore, amet.

Prima admirandi causa est, quia cū Deus in se omne bonū habeat, & sit, nihilominus mundum amat.

Causa autem prima admirationis est, si quis Deus sit consideremus, quod Exodi 33. expositum aliquo modo inuenimus. Ostendam tibi, inquit, omne bonum, quod Augustinus lib. 8. Trinitatis capi. 3. explicans, dicit. Tolle hoc, tolle illud, respice bonum ipsum si potes, hoc est Deus: significat per hoc omnem rationem bonitatis in Deo esse, immo ipsum bonum esse Deum: hoc igitur est mirabile, Deum, qui in se habet omnem bonitatem, omnem perfectionem, omnem rationem amabilitatis, estque in se bonum, & amabile infinitum, amorem extendere extra se ad homines, quasi non haberet in se obiectum, quod totum suum infinitum amorem adæquaret. Fuit autem amor hic antiquus: Amauit enim nos ab æterno: tam vetus est amor erga homines, quàm proprius amor erga se. Ephes. 1. Elegit nos in ipso ante mundi constitutionem: effectus quidem amoris huius in tempore fuit: tamen amor erga nos sine tempore, quod Augustin. libro 12. ciuita. capit. 17. pulchrè docet, consilium, scilicet, Dei æternum fuisse de his, quæ futura erant, opus tamen nouum: & Cyrill libro 1. Thesaur. capit. 5. Creator, inquit, ab æterno, tamen opere apparuit in tempore: mirus profectò amor hominum vnà cum Deo E æternus.

Secunda ratio, qui libere, & nō necessario amat.

Secunda causa maioris est adhuc admirationis, si consideremus Deum sine necessitate vlla mundum dilexisse. Si enim aliter facere non posset, non ita miraremur ad necessitatem quandam, & naturam referentes: tamen amauit mundum liberè, & spontè, cum posset non amare, nec diligere: seipsum quidem necessario amat, & diligit nec potest non amare: neque hæc est impotentia, sicut nec impotentia est non posse mori, sed magna potentia: & ex hoc amore necessario Spiritus sanctus æqualis Patri, & Filio procedit: at mundi amor necessarius illi non fuit: poterat non amare: poterat mundum non facere, & hominem factum potuit supernaturali bono non diligere: tanto ergo magis mirandum est, quòd di- F lexerit.

Tertia quia sine vlla sua vtilitate, diligit.

Tertia adhuc maior causa est, si consideremus absque vtilitate sua vlla dilexisse. Si enim ex mundi, aut hominum dilectione, vel exiguam reportaret vtilitatem, etiam si necessarius amor non esset, non ita mirabilis foret, quia cogitare possemus eum propter vtilitatem dilexisse propriam. solet enim homo hominem propter propriam diligere vtilitatem, at non sic Deus fecit, amauit, & dilexit hominem ob nullum proprium suum commodum. Deus enim nulla re extra se indiget, omnem intra se sufficientiam, & perfectionem habet,

A habet, creataque omnia perfectius sunt in Deo, quàm in seipsis, vt docet Dionys. cap. 5. de Diuin. nomi. sicut argentum perfectius est in auro, quàm in se, & nummus inferior in superiori. quod etiam August. serm. 4. de verb. Domi. & Anselm. in pro solo. cap. 17. docent. Nullam ergo in se à creatura, nec ab homine vtilitatem Deus capit. Irenæ. lib. 4. cap. 28. Deum dicit fecisse Abraham sibi amicum non ob propt iam; sed propter ipsius Abrahæ vtilitatem. Cyrill. lib. 1. The. cap. 6. Superflua, inquit, Deo est productio creaturarum, quantum ad Dei perfectionem pertinet: hoc enim erat Deus, antequam nos creati essemus, quod nunc etiam est: nihil ei attulimus: à nihilo ad esse producti, & si ad nihilum redigeremur, nihil ei detraheremus. hæc Cyrill. Augusti. libr. 12. ciuit. cap. 17. dicit, Deum ab æterno voluntatem habuisse faciendi creaturas, at in tempore fecisse, vt ostenderet se eis non indiguisse, sed sine eis ab æterno omnino beatum, & perfectum extitisse. Attende hæc tria prædicta, quod Deus extra se ab æterno amauerit: quod spontè, & quod sine vtilitate, communia esse amori, quo Deus diligit cuncta, sed amorem erga homines hunc, de quo agimus mirabiliorem hæc eadem faciunt. Non enim satis Deo fuit amore naturali, sed etiam tanto, quantus est
C supernaturalis, homines diligere, cum is amor neque necessarius, neque vtilis ei esset.

Quarta, quia nulla in homine præcessit ratio, nullumque meritum ob quod diligendus esset.

Quarta causa admirationem auget, dilexit enim hominem nulla præcedente in homine ratione, aut merito, propter quod amaretur. Aduertenda est inter diuinum, & nostrum amorem differentia, nostrum præcedit ratio in eo, qui amatur, propter quam diligitur: Amor enim noster inuenit, quod amet, non autem facit, at diuinus non sic: non inuenit in amato rationem amandi, sed ipse amabilem facit hominem, & amat. Vt enim in naturali amore, quo cuncta amauit, vt essent, nullum naturale bonum in creatura præcessit, quod amaret, sed Deus amando fecit: sic in amore supernaturali, quo diligit homines, nullum præcessit supernaturale bonum, sed Deus amando fecit. Vnde August. D in exposit. Epist. ad Roma. annotat illud verbum, [Dilectus à Deo.] Non, inquit, dicitur, diligentibus Deum, sed dilectis à Deo, quia enim dilecti sunt, propterea diligentes fiunt. mirabilis est profectò in hoc amor Dei erga homines.

Quinta, quia præcesserunt demerita, quibus homo odio potius dignus fuit.

Quinta mirè auget præcedentem, non enim solum non inuenit Deus in homine, quod amaret bonum, aut meritum propter quod diligeret, sed inuenit malum, & demeritum, propter quod odio, & pœna prosequeretur, quam rationem ad Roman. 5. annotat Paulus, dicens, Commendat Deus charitatem suam in nobis, quoniam cum inimici essemus, Christus pro nobis E mortuus est, ac si dicat, mira est in hoc Dei charitas erga homines, quod cum odio, & pœna digni essent, eos dilexerit.

Sexta, quia dilexit quos præsciuit ingratos fore.

Sexta autem multo maior est. Si enim odio digni tantum essent homines, tamen dilecti à Deo grati futuri essent, aliqua ex parte admirationis causa cessaret, at non sic est, sed cum præcognouisset plurimos ingratos futuros tanto amore, immo maiorem eorum partem ingratam, etiam postquam amoris sui effectum experti essent, peccatum peccato accumulantes, adhuc tamen dilexit mundum, & filium pro F ipsissimet futuris ingratis, dedit. quod Chrysostom. homil. 26. annotans dicit, Commendat Deus charitatem suam, quod pro ingratis filium dederit.

Septima, quia dilectio hæc summæ cum sapientia, & æquitate, est coniuncta.

Septima ratio admirationem excedit, quando consideramus Dei amorem, cum summa sapientia, & æquitate esse coniunctum, si enim in Deo appetitus, passiones inordinatæ, aut ignorantia aliqua esset, dici posset amasse ex ignorantia, quia hominum imperfectionem non nouit, aut ex passione, quæ, quod amabile non est, sæpè amore dignum apparere facit, & hac ratione non esset, cur vehementer admiraremur, at non sic euenit. Summa sapientia, & scientia, sine vlla ignorantia, summa æquitas, sine deordinatione passionum est, cum tanta ergo sapientia, & æquitate mundum dilexisse,

Quomodo iniustū non sit, Deū iniustos, & indignos diligere.

A lexisse, prædictis omnibus existentibus: mirabilem supra omnem modum facit amorem. At obijciet aliquis, talis amor temerarius videtur, Inconsiderati enim est amare, quod nulla amandum ratio persuadet. Respondeo non ita esse, quamuis enim in ijs, quæ amantur nulla causa inueniatur, tamen in ipso amante summa ratio est diligendi. vt enim aduertit Chrysost. hom. 7. in Epistol. ad Timoth. infinita Dei bonitas radix est, & ratio amandi homines, omni dilectione indignos. Est enim tanta diuina bonitas: vt ipsa sola sufficiat ad rationem, & causam amandi, non expectata, nec requisita causa, ex parte eorum, qui amantur. Solemus B inter homines aliquos inuenire, qui etiam ignotis, & indignis benefaciunt, de quibus affirmamus esse eos tam bonos, ac clementes, vt etiam ignotis, & indignis, ipsa bonitate inducti, benefaciant, multo hoc verius de nostro Deo prædicamus, qui tam bonus est, vt inutilibus, indignis, immeritis benefaciat, eosque diligat, non hoc igitur ab ratione alienum, aut stultum, sed sapientissimum potius, ac rationi congruentissimum iudicandum est. Vnde rectè Paulus ad Tit. 3. hanc Dei dilectionem vocauit, χρηστότητα quam Latinè dicimus, benignitatem, Apparuit, inquit, benignitas, & humanitas Saluatoris. Basili. autem regul. breuit. resp. 214. C eam definit esse, qua benefacimus ijs, qui opus habent, etiam si nulla ratio eis suppetat obtinendi. his ergo de causis mirabile est Deum dilexisse mundum.

Quā sit mirabile Deū tanto affectu, & amoris conatu mundū dilexisse.

Alterum autem, quod mirabile esse diximus, est Deum sic dilexisse, id est, tanta amoris vehementia, & conatu mūdum dilexisse. Illa enim particula, [Sic,] vehementiam, & magnitudinem diuini amoris exprimit, quam magnitudinem ipsemet Ioannes sequentibus declarat verbis, quorum singula perpendenda sunt. Primo [Filium,] dedit, non alium hominem, non Angelum, non mundum alterum, sed quod maius his omnibus est, Filium dedit, quod verbum annotarunt Cyrill. lib. 2. cap. 51. & Chrysost. homil. 26. ex quo dono infert Paulus ad Rom. 8. Qui proprio, inquit, Filio non pepercit, sed pro nobis D omnibus tradidit illum, quomodo cum illo non omnia nobis donauit? magnitudo amoris ex re data cognoscitur. Secundo, [suum,] non alienum, sed [suum] dedit, nos nihil damus omni ex parte nostrum: quia quæ habemus, omnia ab illo accepimus, nempè à Deo, & adhuc ipsius sunt. Matth. 7. Si vos, cum sitis mali, nostis bona data dare filijs vestris, nota illud (bona data.) præterea filij hominum plus sui, quàm patrum sunt, nam substantia filiorum alia est à substantia parentum quamuis ergo homo filium suum det, nō suum E perfectè dat. At Pater æternus Filium suum dedit, suum verè, quia eiusdem est substantiæ cum ipso, ex se habet eum, non ab alio accepit, hunc suum Filium dedit ex amore. Tertio, [Vnigenitum,] si plures haberet, & vnum daret, non ita magnum esset, vt fuit, vnicum filium quem habet, & hunc non adoptionis, sed naturalem, dare. Quarto, [dedit,] non vendidit, precio à mundo accepto, non mutauit, non commutauit, sed donauit. Quinto cui dedit, seu pro quo, intellige hominem. inauditum hoc est, vt filius pro seruo, innocens pro iniquo, iudex pro reo, creator pro creatura detur. Sexto si suppleas ad quid dedit, intellige exaltandum, hic enim sensus est, dedit exaltandum, quis vnquam tale quid vidit, F aut audiuit, aut imaginari potuit? Si dedisset, vt nobis imperaret, vt à nobis coleretur, magna esset gratia tantum nobis Filium in Regem donare, at exaltandum in cruce, tanquam sceleratum, dare, omnes profectò limites amoris transcendit. Septimo, [Vt omnis, qui credit in eum,] nouum, id est: cur non saltem par ratio fuit, vt omnis, qui credit etiam exaltetur pro eo? quis hoc si factum esset, admiratus non commendaret Dei amorem, quòd exaltationem à seruo posceret pro Filij exaltatione? & tamen non hoc fecit, sed Filium exaltari voluit in cruce, à nobis autem rem facillimam petijt, vt omnis qui credit in illum. Iose quidem moritur in cruce, nos cōmorimur in

Singula verba expenduntur.

Filius Dei pro nobis exaltandus dat' est, sed nō postulat vt exaltemur in cruce pro vitæ æterna consequenda.

A in Baptiſmo: ipſe pendet, nos fide viua in eum reſpicimus. Octauo, [Non pereat,] quis non ex tantis præmiſſis verbis magnum aliquem fructum Chriſto prouenturum expectaſſet? non ſic res habet: ſed tota vtilitas noſtra eſt, nè nos pereamus: ſed erepti à perditione, vitam conſequamur æternam. Nono hic, de quo dicitur, nè pereat, homo eſt, non Angelus, qui prius creatus eſt quàm homo: perfectior natura, quàm homo: reparabilis, vt homo. Si enim Deus etiam eum eripere voluiſſet, potuiſſet vtiq;, noluit tamen Deus: nuſquam enim Angelos apprehendit: ſed relicta maiori, & perfectiori creatura ad minorem ſe conuertit, & nè hæc pereat, tantas facit expenſas. Decimo tandem, quia potuit Deus facere nè homo periret, ſed vitam haberet æternam ſine tot expenſis, & abſque eo, quòd Filium ſuum exaltandum in cruce mitteret, vt alias explicabimus. Profectò mirus eſt hic amor, cuius magnitudinem verbis exprimere non valens Euangeliſta vnica indicauit dictione, [Sic dilexit Deus mundum.] Hæc dicta ſint pro huius ſententiæ explicatione.

B

Non enim miſit Deus Filium ſuum in mundum, vt iudicet mundum, ſed vt ſaluetur mundus per eum,

COMMENTARIVS.

PER particulam, [Enim,] hac ſententia cauſam præcedentis contineri, ſignificatur: dictum quippe erat, Deum ex dilectione erga mundum miſiſſe filium ſuum, nè mundus periret, ſed haberet vitam æternam. huius ſententiæ cauſam adfert, quia inquit, non miſit Deus filium ſuum ad ferendam ſententiam contra mundum, ſed ad ſaluandum eum. Inſinuat Euangeliſta mundum iuſtè damnari, iuſtamque in eum ſententiam ferri potuiſſe: quòd ſi Deus ad iudicandum mundum, miſiſſet filium, iam non ex dilectione erga mundum, ſed ex iuſtitia dediſſe dictum fuiſſet, quam contra eum exercere iuſtè decreuiſſet: ſicque mundus periſſet propter ſua peccata, ſine quibus nemo tunc inueniebatur. Verum non ſic factum eſt, non enim miſit filium ad ferendam damnationis ſententiam, nec ad damnandum, ſed ad ſaluandum: propterea ex dilectione datus dicitur, nè homo pereat, ſed vt habeat vitam æternam. venit ergo filius Dei in mundum, non vt iudex, ſed vt ſaluator: non ad iuſtitiam contra mundum exequendam, ſed ad miſericordiam effundendam: ideo mundus non perit, ſed habet vitam æternam: ideo etiam ex dilectione Patris erga mundum, non ex iuſtitia contra eum miſſus eſt.

ANNOTATIO 25.

De duplici Chriſti Domini aduentu.

ADuertenda ſunt aliqua ad maiorem prædictorum explicationem. duos videlicet aduentus Chriſti eſſe, priorem, quando carnem ſumpſit, & homo factus eſt: poſteriorem, quando in vltima die veniet in gloria. Clementiſſime vtrumque Deus ſic diſpoſuit, vt prius veniret ad ſaluandum, & liberandum hominem à peccato, & ad dandam gratiam, vt Deo conciliatus eius poſſet præcepta ſeruare: poſtea autem veniret ad iudicandum, & exigendam rationem operum, ſecundum ſuam iuſtitiam. Si prius non veniſſet ad redimendum, neminem inueniret, quem ſaluaret: omnes enim erant in peccato, & digni damnatione: prius ergo liberat ex miſericordia, & dat, vt poſ-

A possint recta facere, postea ex iustitia iudicaturus est: quod etiam annotauit Chrysost. hom. 27. Vnde rectè Gregor. homil. 30. in Euangel. Quis eius, inquit, iustitiam ferret, si prius, quam nos per mansuetudinem colligeret, culpas nostras per zelum rectitudinis examinare voluisset? August etiam in Psal. 17. in illud Iudica me Domine. Da mihi, inquit, per misericordiam bonam voluntatem, & hanc postea per iustitiam iudica. Aduertendum rursus, quando Christus venit, aliquos homines iustos inuenios: Simeon iustus erat, Zacharias iustus erat, alij etiam multi: omnis tamen eorum iustitia data erat virtute aduentus ipsius ad saluandum:

Anthitesis huius cū superiore alia sententia.

B Si enim venturus esset ad iudicandum, & non ad redimendum, nemo ab Adam vsque ad vltimum hominem liber esset à peccato, nec iustus inuentus esset in terra. Aduentus ergo eius ex misericordia ad saluandum causa est, & fuit, vt iusti inuenirentur in terra. Aduertendum insuper illud, [Vt saluetur per ipsum mundus,] comprehendere illa duo, [Non pereat, sed habeat vitam æternam:] saluat enim mundum, cum non solum facit nè pereat homo: sed etiam vt habeat vitam æternam. Aduertendum postremo ex Cyrill. lib. 2. cap. 52. totam hanc sententiam habere quãdam contrapositionem cum illa superiori, Sicut Moyses exaltauit, &c. Moyses enim fuit merus iudex, non saluator: leges imposuit, non tamen vires ad seruandum dedit: nec peccata in quibus

C homines inuenit deleuit: vt ergo se Christus, non vt Moysem, venisse demonstraret, ne forsan Nicodemus ex illis verbis colligeret, venisse ad simplicem aliquam legem dandam, aut ad iudicandum, quia sæpè in scriptura Deus ad iudicandum venturus legebatur: ob id addit, [Non misit Deus Filium, vt iudicet mundum,] missionis nomine ad uentum eius per carnem significans.

ANNOTATIO 26.

Iudicare triplici acceptione sumptū in scriptura

BASILIVS Hom in Psal. 7. explicans illud, Dominus iudicat populos, annotat tribus modis verbum hoc iudicare, in scriptura vsurpari. Primo quidem modo pro actu iustitiæ, secundum quam iudex iudicat, vel probando, vel reprobando, vt iudicare sit, ferre sententiam, tam approbationis, quam reprobationis: sic accipitur in illo loco Psalm. 7. Dominus iudicat populos. Isai. 11. Non secundum visionem oculorum iudicabit. sic Christus dicitur venturus iudicare viuos, & mortuos. secundum hanc significationem vox communis est: nam non solum iudicatur innocens, quando eius innocentia declaratur, & liberatur ab iniusta oppressione, & quod suum est recuperat: sed iudicatur nocens, cum damnatur: iudicari enim est bonorum, & malorum. Altero modo sumitur pro quodam actu iustitiæ, vt idem sit iudicare, quod discutere, & examinare: sic Basil. exponit illud Psalm. 25. Iudica me, quoniam ego in innocentia mea ingressus sum. hoc iudicium præcedere solet sententiam: prius enim iudex iudicat discutiendo, quàm ferendo sententiam. Tertio modo sumitur pro quodam actu iustitiæ, nempè, vt idem sit quod damnare, seu condemnatoriam sententiam ferre in aliquem. sic Dicitur Psalm. 5. Iudica eos Deus. & Ioann. 5. Qui verò mala, in resurrectionem iudicij, id est, damnationis: hæc ex Basilio. Quantum igitur ad præsentem spectat locum, Cyrill. lib. 2. cap. 52. videtur de condemnatione exponere, vt sit sensus, Non misit Deus filium suum, vt condemnet mundum. ita Augustin. de agone Christi capit. 27. etiam exponit. Chrysost. homil. 27. generaliter sumit hoc verbum, sicut sumitur, quando in secundo aduentu venturus dicitur iudicare, vt sit sensus: Non misit filium suum in hoc priori aduentu iudicem, vt mundum iudicet: significans quod si venisset iudex, seu ad iudicandum, nemo saluus esset, sed omnes perirent. Accommodatior tamen est prior expositio. Ex antitheto enim vno, nempè, [sed vt saluetur mundus,] deprehenditur alterum, nempè, [vt iudicet:] debet enim esse contraria vtriusque significatio, si autem accipias verbum iudicandi absolutè, non sit contraria significatio:

Iudicare in hoc loco significat ferre sententiā

nam

A nam fieri poteſt, vt veniat ad iudicandum, & ſimul ſaluandum: cum in fine ſæculi iudicaturus ſit bonos, & ſimul ſaluaturus. poſitum ergo eſt in hoc loco pro eo, quod eſt ferre ſententiam contra mundum: certum enim erat, omnes eſſe peccatores, Dei gratia remota. D

Qui credit in eum, non iudicatur, qui autem non credit, iam iudicatus eſt; quia non credit in nomine vnigeniti filij Dei.

COMMENTARIVS.

PROBAT præcedentem ſententiam, nempè ſe ad iudicandum non veniſſe, ſed ad ſaluandum, nè pereat homo: Nam vel credit in Chriſtum, vel non, at neuter in hoc priori aduentu iudicatur. qui enim credit, non iudicatur, id eſt, non exercet Deus iuſtitiam ſuam contra eum, ſed miſericordiam, remittens peccata, & donans gratiam credentibus, hoc autem non eſt iudicare, ſed miſereri. Ioan. 5. Qui credit ei, qui miſit me, habet vitam æternam, & in iudicium non venit, ſed tranſit à morte in vitam: id eſt, quia in iudicium non venit, nec iudicatur, ideo tranſit de morte in vitam. Vbi aduerte gratiam primam, qua credentibus peccata remittuntur, & Deo conciliantur, & ad filiorum Dei adoptionem admittuntur, non dari ex iuſtitia, ſed ex miſericordia Dei. Nemo enim ex iuſtitia dignus eſt gratia, & venia: miſericordia eſt, quæ remittit peccata, & dat primam gratiam, ſi conſideremus ipſum peccatorem. nam quamuis Chriſtus de iuſtitia remiſſionem meruerit peccatorum noſtrorum, ſi tamen peccator, ſeu homo ipſe conſideretur, ex miſericordia iuſtificatur. credens igitur, qui ad Chriſtum conuertitur, non iudicatur. Si quis verò non eſt credens, & iſte non iudicatur à Chriſto: iam enim ille iudicatus eſt, ſeu ſententia lata condemnatus, & morti adiudicatus æternæ, etiam ſi Chriſtus non veniſſet. Explico, in Adam omnes peccauimus, naſcimur omnes peccatores, Deus à principio tulit mortis ſententiam contra omnes peccatores, quamuis nondum ſit contra omnes executioni mandata, miſit filium, vt eos, qui crederent in eum ſaluos faceret. iam aliqui credunt, aliqui non, qui credunt, à ſententia lata liberantur, & ex miſericordia Dei eis peccata condonantur, qui vero non credunt, Chriſtus veniens non fert ſententiam contra eos, iam enim lata eſt à principio. Ac ſi diceret Chriſtus: Ego veniens in mundum, inueni omnes homines ſub æternæ mortis ſententia lata à Deo: veni, vt qui in me crederent, ſalui fierent, qui verò non, ſub veteri damnatione manerent: qui ergo credunt non iudicantur, immo à ſententia damnationis lata liberantur: qui verò non credunt, à me non damnantur, nec contra eos ſententiam ſtatuo, quia iam lata eſt, ſed ipſi volunt ſub ſententia, & mortis iudicio permanere. Hæc eadem inferius apertioribus verbis dicuntur, cum in huius capitis fine dicitur, Qui incredulus eſt filio, non habebit vitam, ſed ira Dei manet ſuper eum. & cap. 5. Qui credit in me, in iudicium non venit, ſed tranſit de morte ad vitam: perpendè verba, [Manet ira Dei, & tranſit de morte,] quaſi diceret, non meo aduentu factus eſt filius iræ, nec ſub morte: iam enim ipſe homo in tali erat ſtatu, & ego veni, vt eum liberarem, non igitur miſſus ſum, vt iudicem mundum. Hoc ad Coloſ. 2. Paulus optimè expoſuit, Donans, inquit, vobis om-

Marginalia: B — E — Prima gratia datur gratis, & ſine merito recipientis. — C — Explicat quomodo non credēs iam ſit iudicatus. — F

A bis omnia delicta, delens, quod aduersus nos erat, chirographum decreti; D quod erat contrarium nobis. Omnes sub hoc chirographo eramus; qui crediderunt, condonationem acceperunt, qui non crediderunt, sub eo manserunt. Exemplum sit, serpens ille æneus, qui omnibus morsu serpentum tactis in se aspicientibus, erat ad salutem propositus, qui aspiciebant, sanabantur, qui secus, moriebantur. non quòd serpens æneus occideret eos, sed quia ipsi iam causam mortis habebant, & remedio vti noluerunt. Hoc est, quod dicit, [Iam iudicatus est,] id est, iam sententiæ damnationis est ipse subiectus, & adiudicatus: [Quia non credit in nomine vnigeniti filij Dei,] id est, quia non accipit salutis remedium, per quod ab illa sententia mortis liberaretur. Aug. tract. 12. ponit exemplum de medico, qui omnes infirmos sanare venit, qui nolunt opera eius vti, moriuntur non propter medicum, quasi venerit vt illi moriantur, sed propter infirmitatem, quam ipsi contraxerunt, & per medicum sanari noluerunt. Hanc expositionem significare videtur Irænæus lib. 5. cap. 27.

Exẽplo manifestatur doctrina.

ANNOTATIO 27.

Traduntur diuersæ eiusdem loci Patrum expositiones.

B Locus expositus difficultatem multis ingessit. Aug. li. de agone Christ. cap. 27. & Hilar. in illud Psal. 1. Non resurgunt impij in iudicio, aliquos referũt his verbis deceptos, negasse diem iudicij vniuersalis futurum. dicebant enim, si credentes non iudicantur, non credentes autem iam iudicati sunt, nemo igitur superest iudicandus. Variè ad hoc sacri doctores responderunt. Hilar. loco citato, per credentes, pios, per non credentes, impios, intelligendos affirmat, horum, neutros iudicari dicit: at superesse alios medios inter impios & pios, qui credunt cum pijs, sed male viuunt cum impijs, & hos iudicandos in vltimo iudicio affirmat: probat autem id ex sequẽ-
C tibus verbis; [Hoc est autem iudicium, quia lux venit in mundum, &c.] quæ verba censet dicta, vt qui sint iudicandi, significentur. Aug. loco citato aliter respõdet; Fatetur enim esse iudicandos non credentes, verba autem hæc, [Iam iudicatus est,] dicit more prophetico esse dicta. Solent enim ad rei certitudinem significandam, prophetæ futura prædicere tanquam præterita, sic factum censet in præsenti; Vt enim certissima damnatio non credentium significetur, dicit, Iam iudicatus, id est, iam damnatus est. Alij doctores aliter respondent, distinguunt enim duos actus iudicandi, quorum vnus est discussionis, quo causa discutitur, & examinatur, alter est, quo facta discussione sententia fertur: iudicare igitur dupliciter contingit, aut discutiẽdo, aut sententiam ferendo: negant ergo E iudicio discussionis esse impios iudicandos in vltimo die. Nã eo ipso, quod non credunt, causa eorum iniqua est, & damnationi obnoxia, ideoque iudicati iam sunt, tamen iudicandos affirmant iudicio sententiæ, quia sententia contra eos feretur damnationis. Hæc doctrina est Basil. ho. in Psal. 1. in illud: Non resurgẽt impij in iudicio. Non, inquit, veniunt, vt conuincantur, sed vt ferant damnationem. Eadem est doctrina Ambros. serm. 20. in Psal. 118. versic. 2. vbi eadẽ verba Psal. 1. eodem exponit modo, & demum latius persequitur Gregor. libr. 26. moral. capit. 20. & forsan de hoc iudicio discussionis loquebatur Hilar. quando pios, & impios iudicandos negauit. F Hieron super illa Iere. 25. (Iudicium Domini cum gentibus) hunc locum Ioann. adducit; & exponit: dicit enim, Iudicium Domini cum gentibus, id est, infidelibus, quia non omnes æqualia habent demerita (nam non credentiũ quidam minus, quidam plus peccauerunt) iudicio ergo opus est, & discussione vt quantum vniuscuiusque sit demeritum pateat, & hac ratione iudicandas dicit gentes, vt diuersis afficiantur supplicijs, at quantum ad damnationem ipsam, an damnandæ sint nec ne, iudicio non indigent quia eo quòd non credunt, iudicatæ sunt, & sic Ioannem exponit. Quæ doctrina Hieronymi est vera, & per eam sunt exponendæ, & limitandæ Doctorum citatæ sententiæ. Iudicio enim di-

Commẽdatur doctrina Hieron.

discussionis etiam impij sunt iudicandi, vt quanto vnusquisque sit dignus supplicio, appareat omnibus: sicut & merita piorum indigent discussione, tamen impij non indigent discussione in hoc, an damnandi sint, quia eo ipso, quòd non credunt causam damnationis habent. Chrysost. hom. 27. aliter exponit, cuiusque existimo legitimam huius loci expositionem, nempè, sicut qui homicidium committit iam iudicatus dicitur, quia lege lata contra homicidas morti est addictus, quamuis nondum sententia iudicis lata sit, ita qui non credit, causam in se damnationis habet, & legi damnationis subiectus est, propter peccatum, quo detinetur, & propterea iudicatur dicitur, sententia tamen adhuc non est lata vsq; ad alterius seculi iudicium. Iudicabuntur ergo non credentes in vltimo iudicio, quia mortis sententiam à iudice latam subsinebunt quamuis à diuina lege iam sint iudicati, & morti addicti, ob idque dicitur, qui non credit iã iudicatus est: nam duplex iudicium est, nempe legis, & iudicis. Nomine autem non credentium hi intelliguntur, qui vel non credunt, vel non, vt credendum est, credunt, quare comprehẽduntur hic qui fidem habent, sed mortuam sine operibus: hi enim ad Adam veterem adhuc pertinent. D

Chrysostomi expositio præfertur alijs.

B Hoc est autem iudicium, quia lux venit in mundum, & dilexerunt homines magis tenebras, quàm lucem. E

COMMENTARIVS.

Declarat qua ratione, qui non credit iudicatus & damnatus est, [Hoc,] inquit, [est iudicium,] id est hæc est forma, & ratio, qua iudicatus, & damnatus dicitur, quia venit lux in mundum, & multi elegerunt potius in suis tenebris permanere, quàm lucem recipere, erant ipsi in tenebris, proptereaque iudicati, & damnationi adscripti: lux enim non attulit tenebras, sed homines in eis inuenit: venit autem vt fugatis tenebris, vitæ lumen communicaret, quod recipere nolentes in suis potius tenebris manere elegerunt: propterea damnati iam, & iudicio adscripti dicuntur: non quod eos lux dãnationi adscripserit, vel adiudicarit, sed quòd ipsimet sese à damnatione eripi, & lumen recipere noluerint. Christus hic lux est Ioan. 12. Ego lux veni in mundum, vt omnis, qui credit in me in tenebris non maneat. Nota quàm verè dictum sit, Christum ad saluandum venisse, non ad damnandum, nam lux venit sponte sua, nemo suo merito obtinuit, nemo sua potestate attulit, aut sua
C diligentia inuenit, vt Chrys. hom. 27. rectè annotat. Rursus, [Dilexerunt homines tenebras] liberum illis erat lumen recipere, oblata est lux hominibus, at ipsi dilexerunt tenebras, nempe Dei ignorationem, & errores, in quibus erant. hæc est ratio & causa, propter quam damnatus dicitur, qui non credit. F

ANNOTATIO 37.

De quibus intelligẽda sint proxima verba de fidelib⁹, an de infidelibus.

Hilar. in illud Psal. 1. Non resurgent impij in iudicio, hunc locum multo aliter exponit, nempe de credentibus qui dilexerunt quidem lucem, & Christum, sed magis tenebras & vitia, & hi iudicandi sunt. In hoc ergo contextu iuxta hanc expositionem, vt supra etiam meminimus, tres distinguuntur ordines. Primus piorum credentium in Christũ, secundus impiorum non credentium, illi dicti sunt non iudicari, hi vero iam iudicati, tertius superest ordo eorum, qui credunt cum impijs, & hi iudicandi sunt & hunc esse horum verborum sensum affirmat, sic exponens. [Hoc est iudicium,] id est, iudicium fiet in his, qui dilexerunt magis tenebras, quàm lucem, dilexerunt quidem lucem, sed magis tenebras, & hi sunt fideles peccatores. Ambro. in eundem locum psalmi hanc refert expositio-

A nem, & non probat, sed afferit hunc locũ ad non credentes referri, de quibus dictum est, tam iudicati sunt: connexa enim sunt hæc verba præcedentibus, vt exposuimus in commentario. Cyril. lib. 2. c. 34. & Chryso. hom. 27. cum Ambros. de non credentibus seu infidelibus hunc locum etiam exponũt. similiter & Cypri. lib. 1. contra Iudęos c. 7. & lib. 3. ad Quirinum c. 31. at Gloss. inter lin. Hilario accedere videtur: exponit enim per tenebras vitia & peccata. Sed reuera hęc expositio Hilarij nō potest sine magna verborum violentia defendi. Si enim per tenebras exponamus vitia & peccata, quæ credentes magis dilexerunt, verba sequentia
B accommodari non possunt: nam causa, cur magis tenebras dilexerint, affertur illa, [Quia opera eorum mala erãt:] esset autem causa eadē cum eo, cuius exprimitur causa, Dilexerunt vitia, quia opera eorũ erant vitia, & peccata, oportet ergo per tenebras ignorantiam Dei & veritatis, intelligamus, quæ infidelitas est, quam sequi maluerunt infideles, quia opera eorum mala erant: ne autem talia opera detegerentur per veritatē, vti paulo inferius exponemus, lumen lucis huius recipere noluerunt. Addo his, nunquã in scriptura vitia & peccata tenebras vocari. Tenebræ enim in scriptura, aut Dei ignorationē, quæ infidelitas est, aut ipsum infidelem significãt. 1. Pet. 2. Qui vos de tenebris vocauit in admirabile lumen suũ, id est, de errore, infide-
C litate, & Dei ignoratione, & Ephes. 5. Eratis aliquãdo tenebrę, id est, homines sine Dei cognitione. nunquã peccata dicuntur tenebræ, sed opera tenebrarum, & etiam si peccata tenebræ dici possint, in hoc tamen loco non possunt talem habere significationē, propter causam expositam. Diligere ergo plus tenebras, quàm lucem, est præponere Dei ignorationem & errorē, veritatis cognitioni, & fidei, quam Christus lux mundum illuminans docuit. Hic igitur locus Ioannis de infidelibus intelligitur.

Qua ratione infideles dilexerint magis tenebras quã lucem.

Sed ex hoc difficilis suboritur dubitatio, Qua scilicet ratione infideles dici possint diligere magis tenebras, & errorem, quàm veritatē. Nam nemo infidelium putat se esse in tenebris, sed veritatem existimat esse quod credit, nec D
Christi doctrinam cognoscit esse lucem. Respondeo ita esse. non enim locus hic sic intelligendus est quasi infidelis cognoscat doctrinam Christi esse veram lucem, nolitque eam recipere, suum autem errorem cognoscat esse errorem, & velit in eo manere, sicut fit in luce, & tenebris sensibilibus. Multi enim fugiũt lucem, & tenebras eligunt, cognoscentes tenebras & lucem: non sic in infidelibus fit, sed dicuntur diligere tenebras magis quam lucem, quia potuerunt facile suum errorem cognoscere, & in veritatis venire notitiam, noluerunt tamen inquirere, & attendere. Sunt enim multi, qui timentes conscientiæ scrupulum, ne, si aliquid verum credant, pro- E
hibeantur id retinere, quod diligunt, hi veritatem nolũt inquirere nec oblatam aduertere. Eorum igitur ignoratio culpabilis est, & affectata. Scire autem dicuntur quia scire potuerunt, & debuerunt. qua ratione dicitur Ioan 7. Et me scitis, & vnde sim scitis cum tamen postea c. 8 dicatur; Neque me scitis: Scire dicti sunt, quia scire potuerunt. Hoc est ergo diligere tenebras, potius quàm lucem, quia potuerunt cognoscere se esse in tenebris, & lucem esse Christi doctrinam, & tamen noluerunt, ne si cognoscerent, opera, quæ diligebant, iniqua, & mala esse intelligerent, & à veritate redarguerentur. Hic est sensus horum verborum, & simul sequentium, quæ cum his connexa sunt. Ita euenit Iudæis F
incredulis, & multis gentibus infidelibus, quæ maluerunt suis prauis operibus inhærere, & ne male se agere à propria conscientiæ & ab alijs etiam conuincerentur, nec veritatis fidem inquirere, nec oblatam recipere voluerunt, Nam fides non inducit necessario ad assensum audientes, nisi adsit volũtatis affectus inclinans intellectum. Adhuc tamen aduertendum est, multo aliter gentiles, quàm Iudæos se habuisse, Gentes enim erant prius in tenebris infidelitatis & nolentes recipere lucem fidei, manserunt in tenebris, in quibus erant. At Iudæi ante Christi aduentum non erant in tenebris, quia fidem habebant, at dum noluerunt recipere Christum, fides

A conuersa est in tenebras, & in eis manere voluerunt, in quas non à Christo, sed à se ipsis coniecti sunt, nolentes adhærere Christo, & sententiæ damnationis rei effecti sunt, quod in sequenti annotatione magis explicatur. B

Erant enim eorum mala opera: omnis enim qui malè agit, odit lucem, & non venit ad lucem, vt non arguantur opera eius.

Diliguntur tenebræ, quia opera mala occultant.

COMMENTARIVS. B

REm difficilem creditu visus est sibi Christus dixisse. nam tenebræ sua natura non diliguntur, maxime lucis collatione, priuatio enim est non esse, hoc autem per se nemo diligit, propterea causam Dominus adiungit, & explicat, qua ratione tenebræ non solum dilectæ, sed etiam magis, quam lux ipsa amatæ sint, causa ergo est, quia opera hominum mala erant: qui autem mala agit, odit lucem, & non venit ad eam, non propter ipsam lucem, sed quia lux opera mala reuelat, & manifestat, vnde argui, & reprehendi possint, odio ergo habetur lux, propter reprehensionem, quæ sequitur ex lucis effectu, sic etiam tenebræ, non propter se diliguntur, sed quia operiunt mala opera, ne videantur, & redarguantur: qui ergo mala agit, lucem odit & fugit, & tenebras diligit, neutrum propter se, sed propter mala opera quæ facit, dum ea non argui sed celari, & occultari, cupit. Verba hæc sunt similitudo lucis corporeæ, ad lumen fidei, & veritatis Christi. Vt enim qui male agit, lucem sensibilem fugit, & tenebras ne videatur quærit, sic, qui mala opera etiam occulta, quantum ad sensum, faciunt, fugiunt lumen veritatis internum, quod talia opera manifestat, & arguit. Qui male agit, eum lucem odisse intellige, in quantum male agit. nam aliqui male agentes lucem quærunt, non C vt malum cernatur, sed quia inde lucrum, aut gloriam quærunt. Hic est sensus: Qua autem ratione hoc sit intelligendum: in annotatione præcedenti explicuimus. affectus enim hominum vitijs inhærens, & ea relinquere recusans, impedit, ne intellectus fidei veritati assentiat, & mauult homo credere, quod eius malefacta excuset, quàm quod condemnet, cum re vera quod condemnat, veritas sit: quod excusat ignoratio: quamuis autem homo ipse non intelligat: tamen potuit & habuit vnde discerneret: si malo affectu impeditus non fuisset.

ANNOTATIO 19.

Qua ratione impij, quia eorum opera mala erant, non venerint ad lucem.

CHrysost. homil. 27. dubitationem circa rationem positam affert, nempe, non venerunt ad lucem, sed magis dilexerunt tenebras, quia erant opera illorum mala, potius hæc ratio videtur causa, cur venirent, Nam si lux ad damnandum venisset, tunc iusta causa, cur ad lucem non venerint, allata videretur, quia

A quia opera mala erant eorum, damnari enim timebant, at cum lux ad saluandum venerit, potius causa veniendi est, quia opera eorum mala erant. Addamus exemplum, si quis diceret, Serpentem æneum multi noluerunt aspicere, quia morsu serpentum affecti erant, non rectam videretur causam assignare, quia potius causa hæc est, vt aspicerent, quia serpens ille non ad nocendum, sed ad saluandum exaltatus est. Similiter si quis diceret, noluerant venire ad medicum, quia infirmi erant, potius enim infirmitas causa est veniendi. Respondet Chrysostom. non esse hæc verba
B intelligenda de his, qui tantum peccata, & mala opera habebant, hi namque potius ad lucem veniebant, vt sanarentur, sed de his, qui talia opera amabant, nec ab eis se auertere, sed potius perseuerare cupiebant, illorum vtilitate, aut delectatione tracti. hi sunt, qui noluerunt veritatem Euangelij recipere, ne ab ea redarguerentur, & talia opera repudiare vt improba compellerentur, ob id non dicit Dominus, qui male egit, odit lucem, sed qui male agit, insinuans affectum peccati potiùs quàm peccatum, & exemplum est non solum de præterito, sed etiam de futuro, nempe qui male vult agere, lucem fugit, & tenebras quærit. Multi erant Gentiles, quibus e-
C brietas, carnis peccata, & alia iniqua placebant, quæ in sua secta erronea illis licebant, tamen Euangelica veritate damnabantur, noluerunt hi Euangelium recipere, vt recte dicit Cyril. lib. 2. cap. 55. ne lux Euangelica malam eis induceret conscientiam eorum, quæ placebant, & licere existimabant. Mala enim conscientia accusatrix est, & quietem perturbat, quam in suis illis operibus, quibus delectabantur, habebant. quod etiam notat Chrysost. libr. 3. contra vituperatores vitæ monasticæ. Similiter lex, & veritas Christi pœnas comminatur æternas, talium operum auctoribus. Multas enim circumstantias, & multa opera damnat Euangelium, quæ sine fide reputantur bona. Propterea homines erga hæc affecti, inhærere suis opi-

D nionibus re ipsa falsis, reputatis tamen ab illis veris, maluerunt, quàm veritatem Christi recipere, Quod Christus Ioann. 7. aperte docuit, dicens, Me odit mundus, quia ego testimonium perhibeo de illo, quia opera eius mala sunt, hoc etiam Iudæis, de quibus ista sententia præcipue dicta est, competit, Volentes enim sua mala opera continuare, noluerunt Christum recipere, quod Ioann. 5. dicitur. Quomodo potestis credere, qui gloriam ab inuicem capitis? ambitio enim, auaritiaque eos retraxit à fide Christi recipienda. Locus igitur iste
E ex his, & ex illis, quæ paulo superius dicta sunt, patefactus videtur.

Mouet alteram dubitationem loco allegato Chrysostom. qua ratione dictum sit, Erant opera, scilicet infidelium, mala? nam inter eos multi inuenti sunt modesti, temperati, iusti, & alijs insignes virtutibus. multa ad hoc respondet Chrysostomus, sed, quia ad loci huius intelligentiam non pertinent, relinquimus, non enim loci præsentis est discutere, an omnia opera infidelium sint peccata, an verò sint aliqua opera, quæ honesti rationem talem habeant. vt dici possint bona moraliter. dabitur occasio forsan alibi hoc discutiendi. pro intelligentia autem loci huius ea disputatio
F necessaria non est, Nam Christus solum dicit multos non credidisse, quia opera mala eorum erant, non quòd omnia opera erant mala, satis erat aliqua mala esse, quæ placebant, quæ relinquere nolentes, elegerunt in sua manere infidelitate, ne talium operum malam conscientiam ex veritatis cognitione habentes, à propria arguerentur, & perturbarentur ratione. Præterea quia Christus non tantum loquitur de ijs, qui prius infideles erant, sed etiam de Iudæis, qui fidem habebant, & propter mala opera increduli facti sunt: seque in tenebras abdiderunt: vti superius diximus.

Quomodo intelligendum quod infidelium opera mala erant.

Qui autem facit veritatem, venit ad lucem, vt manifestentur opera eius, quia in Deo sunt facta.

COMMENTARIVS.

Quid veritatis nomine significetur.

Opera in Deo facta dicuntur quæ secundum Deum fiunt.

ALteram partem similitudinis ponit, quæ priori opposita est. Qui mala facit opera, tenebras diligit: at verò qui bona, ad lucem, venit, quia per lucem non arguuntur eius opera, sed manifestatur esse secundum Deum, siue secundum Dei legem facta. hoc autem non est arguendum, sed laude dignum. Veritatem hoc in loco, legem iustitiæ, & rectitudinis vocat. Lex enim recta & iusta, veritas dicitur. Psal. 118. Lex tua veritas, & omnia mandata tua veritas. Facere ergo veritatem, est operari secundum legem iustitiæ, rectitudinis & honestatis. In Deo facta opera dicit, non quòd Dei virtute opera sint facta: licet enim id verum sit, tamen ad præsentem locum non facit: sed B in Deo facta opera sunt, quæ secundum Deum, & diuinæ voluntati, & legi conformia sunt. hæc enim phrasis est scripturæ, & præpositio (in) talem etiam habet significationem. 1. Corinth. 7. Nubat in Domino, id est, secundum Domini voluntatem, & legem. Psal. 110. Facta in veritate, & æquitate id est, secundum veritatem. Psal. 118. Qui ambulat in lege Domini, id est, secundum legem. Lux enim opus bonum iuxta diuinum præceptum, & legem esse factum ostendit. Attende rursus non esse sensum, Qui bona facit, eum venire ad lucem, vt opera eius manifestentur esse recte, & secundum legem Dei facta, sed est sensus: Qui bene vult operare, venit ad lucem, vt per eam cognoscat opera sua recte, & secundum Deum esse facta: ita experientia docet eos, qui bene agere student, libenter amplecti doctrinam veritatis: per quam intelligant se recte, & secundum Deum operari. Christi enim doctrina, quæ mala, quæue bona sint opera, & quæ secundum Dei voluntatem, quæ verò contra eandem sint, perfectè tradit: ne ergo intelligas hæc verba de operibus bonis iam factis, sed de faciendis: cùm facere veritatem dicantur, qui student, & C desiderant æqua iustaque facere. E F

ANNOTATIO 30.

Quid Aug. intelligat p opera in Deo facta.

AVgustinus tractat. 12. illud, [In Deo esse facta;] exponit ita vt idem significet, ac virtute Dei esse facta. hanc enim præpositio [In,] habet in scriptura significationem Philipp. 4. Omnia possum in eo, qui me confortat: sunt multa huiusmodi testimonia. consentiunt huic expositioni multi ex recentioribus, ea tamen difficile accommodari potest. Non enim lux quæritur veritatis, vt cognoscat homo, se Dei virtute opera facere; sed vt sciat, quomodò bene, & secundum Deum operari debeat. hoc enim est, quod Dominus significare intendit hisce verbis, ideo quæ diximus in commentario magis conueniunt: quibus Euthymius suffragatur. Idem Augustinus dignam consideratione dubitationem proponit, nam ex præcedentibus verbis deducitur, aliquos ante Christi fidem bona opera, & in Deo facta habuisse. dicuntur enim venisse ad lucem Christi, vt manifestentur opera eius, quia in Deo sunt facta, difficile autem est in infidelibus, & peccatoribus hæc bona opera inuenire ante lucem Christi, & fidem eius. Multum laborat August. in hoc nodo soluendo, explicatius tamen eius sententia sic potest exponi. Christus lu-

An Infideles reperiantur opera in Deo facta.

lumine suæ doctrinæ illuxit peccatoribus: horum aliqui ex illa doctrina nouerunt opera sua mala esse, & iniqua: sed quia diligebant ea, & eis inhærere cupiebant, lucem non receperunt, & hi dicuntur tenebras dilexisse magis, quam lucem. Alij peccatores noscentes mala sua opera, & peccata, noluerunt in eis perseuerare, sed dolentes de eis venerunt ad lucem Christi. Ecce, nemo iustus inuentus est, sed omnes peccatores, tamen magnum est inter eos discrimen: illi enim per lucem Christi se male agere intelligentes, lucem spreuerunt, quia in suis malis operibus perseuerare voluerunt: hi vero, quia per lucem se male agere cognouerunt, non spreuerunt lucem, sed potius ad eam
B venerunt: hi dicuntur facere veritatem, quod non fecerint, sed quia incipiunt eam facere: lux manifestat opera facta in Deo, non illa, quæ fecerant, quia peccata erant: sed hanc peccatorum displicentiam, quæ est veritatis initium in virtute lucis factum. Si enim Deus sua virtute non iuuisset, non venissent ad lucem, nec eis peccata cognita displicuissent.

Augustini sententia quatenus vera sit expenditur.

Hæc est sententia, quam August. proponit, quæ videtur aliqua ex parte dura: nam exponit facere veritatem eum dici, cui displicet peccatum, quia displicentia initium est bonorum operum: & ad veritatem pertinet, præterea de hac ipsa displicentia exponit verbum, vt manifestetur, quod in Deo
C sint facta: cum re vera Dominus loquatur de operibus, non de initio operum, quamquam aliqua ex parte expositio D
quandam habet conformitatem cum nostra. Legitimus ergo sensus horum verborum hic mihi videtur: vt sicut quando dictum est, [Qui male agit, odit lucem,] non de præterito intelligitur, sed de eo, qui voluntatem habet male agendi, siue perseuerandi in actionibus iniquis, vel noua mala committendi: hic enim non venit ad lucem, & in apertum, ne mala manifestam habeant reprehensionem: sic nunc dicitur facere veritatem de futuro, nempe qui studet, & vult bene facere, & secundum legem rectitudinis & iustitiæ operari, venit ad lucem, vt cognoscat se rectè, & secundum Deum operari; quasi dictum esset: qui vult male facere, fugit lucem, qui vero bene, venit E
potius ad lucem vt in ea videat & cognoscat, qua ratione recte & secundum Deum operetur. Fateor hanc voluntatem, qua quis vult æquo seruire, & amplectitur lucem, esse à Deo, sed non hanc voluntatem significant opera facta in Deo, sed potius quæ post lucem acceptam fiunt, illud enim præteritum non significat, quod facta sint ante lucem, vt Cyril. lib. 2. cap. 56. exponit, sed quòd lucem amplectitur, vt per eam quæ operatus fuerit, recte esse facta cognoscat. & hic est sensus horum verborum verus & legitimus. De historia Nicodemi nihil aliud Euangelista narrat, quamuis verisimile sit eum aliqua respondisse: ex alijs autem locis eum credidisse habemus. F

Post hæc venit Iesus, & discipuli eius in Iudæam terram.

COMMENTARIVS.

An Nicodemus Christũ Hierosolymis cõuenerit.

POst colloquium cum Nicodemo habitum, quod Hierosolymis contigisse credo, Iesus cum suis discipulis in territorium aliud Iudææ se transtulit.

ANNOTATIO 31.

QVæ in precedenti narrantur historia, in Galilæa fuisse facta, deducũt aliqui ex his verbis; nam dicitur post hæc venisse Christum in Iudæã, ergo hæc quæ proxime dicta sunt non fuerunt acta in Iudæa, sed in Galilæa sed aduertendum est, non dici in Iudæam, sed, [in Iudæam terram] venisse, vt significetur fuisse in Iudæa, & vt existimo in Hierusalem, vbi colloquium cum Nicodemo habitum est, & inde venisse in

A terram, id est, territorium Iudææ: vocabulum enim Græcum in ea aliquando accipitur significatione, moueor multum ad id asserendum, quod cum cum à Galilæa in Iudæam venit, nunquam dictum est, in Iudæam terram, sed tantum in Iudæam, immo ferè semper ascendisse dicitur: at in hoc tantum loco dictum est, [in Iudæam terram,] quasi ex vno in alium locum Iudææ se transtulerit. Illud autem improbabile est, quod sine vlla auctoritate aliqui nostri temporis fingunt, post colloquium videlicet cum Nicodemo venisse in Galilæam, & iterum ascendisse in Iudæam, vbi factum est, quod modo narratur: sed hoc non probant: immo ex textu contrarium colligimus; nam dicitur, [Post hæc,] id est, post colloquium cum Nicodemo venit, in terram Iudæam. D

Et illic morabatur cum eis, & baptizabat.

COMMENTARIVS.

B COmmoratus dicitur in Iudæa terra, quia multis ibi mansit diebus, vbi sui baptismi fecit initium. Baptizasse autem dicitur, non quod ipse per se: nam in capite sequenti, neminem baptizasse dicitur. hic tamen baptizasse narratur per discipulos suos: & non sine causa Euangelista Christum baptizasse dicit sed vt significaret, iam Christum exercuisse suum baptismum; si autem diceret baptizasse discipulos, Baptismum Ioannis aliquis existimaret eos contulisse; vt ergo significaret Christum instituisse Baptismum suum, ipsiusque præcepto vsum eius cœpisse, quamuis per discipulos Baptismus ministraretur, Christum tamen baptizasse dicit. E

ANNOTATIO 32.

An Christus ceperit hoc loco baptizare in aqua & Spiritu sancto.

CHrysost. ho. 28. existimat, hunc baptismum, quo Christus per discipulos baptizabat, esse eundem cum Ioannis baptismo in aqua tantum, non in Spiritu, motus illo Ioann. 7. Nondum erat Spiritus datus, quia nondum erat Iesus glorificatus: at contrarium tenent Cyril. lib. 2. cap. 17. & August. tract. 5. & 13. in Ioan. & re vera ita est tenendum. Si
C enim esset baptismus Ioannis, non erat, cur fieret contentio inter Iudæos, & Ioannis discipulos de baptismo: nec erat, cur discipuli eum apud Ioannem detulissent, quod baptizaret: nec Ioannes respondisset; Nemo potest accipere quicquam, nisi quod datum est desuper ei, quasi baptismum Christi suo præferens. Et ita conueniens fuit, vt proprium tunc Christus haberet Baptissimum: & sic à Ioannis distingueretur. Locus autē Ioannis non est contra hanc veritatem: nā ibi agitur de visibili Spiritus sancti missione sub ignis specie, qualis in discipulos venit: inuisibili enim missione in Spiritu, & per gratiam multo ante Spiritus sanctus datus est: nam post resurrectionem & ante ascensionem dictum est: F
Accipite Spiritum Sanctum: Baptismus ergo hic non erat Baptismus Ioannis in aqua in pœnitentiam, sed in aqua, & Spiritu inuisibili per gratiam, & in nomine Christi collatus.

Erat autem & Ioannes baptizans in Aenon iuxta Salim, quia aquæ multæ erant ibi.

COMMENTARIVS.

CEdebat Ioannes Christo, minor maiori, eius enim baptismum præsentem intelligens, à Iordane recessit, vbi primum baptizabat, qui locus erat nobilior & celebrior, & in locum minus celebrem secessit, vbi etiam erat copia

aquæ.

A aquæ, vt commodè baptismum ministrare posset. Locus autem erat Aenon D iuxta Salim, nomina hæc duarum vrbium sunt. Aenon oppidum est quatuor miliaribus distans à Sichen ciuitate, à multitudine aquarum sic dictum. nam עין Aena nubem apud Hebræos significat. sed quia, vt ex Ezech. 47. constat, est alterum Aenon terminus Damasci, quod Haser Aenon dicitur, id est, atrium Aenon, additum est ab Euangelista [Iuxta Salim,] vt ab hoc distingueret oppidum, in quo Ioannes baptizabat.

ANNOTATIO 33.

Salim quæ ciuitas fuerit.

Hieron. in Epist. quadam ad Euagrium, hanc Salim eam esse ciuitatem affirmat, quæ Gen. 33. dicitur Salem, & quàm Iacob transijsse dicitur, quę erat vrbs Sichimorum in terra Chanaā, nec refert, inquit, vtrum Salem, an Salim dicatur, vocalibus enim Hebręi non vtuntur, vnde facile variari possunt. Aliqui Salem putant esse, quæ postea Hierusalem dicta est, sed Hieronymus id non recipit. Ambr. in enarra. Psal. 27. ex nominum horum Aenon, & Salim significationibus, quædam mysteria contemplatur: quæ ad literalem nostram intelligentiam facere non videntur.

B B

Et veniebant, & baptizabantur, nondum enim fuerat Ioannes missus in carcerem.

COMMENTARIVS.

Etiam Baptizante Christo adhuc Ioannes baptizat, & ad eum populi veniunt: nec à baptizando destitit, quousque in carcerem missus est. hoc enim illa particula, [Nondum,] significat, vt notat Chrysostom. homil. 28. Diuino autem factum est consilio, vt incipiente Christi baptismo, Ioannis baptismus non omnino cessaret, sed expectaret carcerem, ne in Christum populi insurgerent rati ipsius causa Ioannem non baptizare. Voluit enim Dominus id potius Herodi adscribi, ne ante tempus persecutio oriretur. Simul etiam, quia hoc suo facto Ioannes Baptismum Christi probabat, & suo excellentiorem confitebatur. Si enim à celebri loco, in quo baptizabat, non amplius baptizans recederet, existimassent omnes eum loco cessisse, quia baptizare noluit, aliter non cessurus; at dum cedit loco, & in alium minus celebrem baptizandi causa se transfert, apertè baptismum Christi approbat, & vt excellentiorem confirmat.

Quare Ioannes baptizauerit etiā post quam Christi baptismus cœperat.

C F

Facta est autem quæstio ex discipulis Ioannis cum Iudæis de purificatione.

Discipuli Ioannis non tam zelo virtutis: quàm ambitione quadam magistri gloriam & simul suam quærentes, dū vident plures Iudæos ad Christi, quam ad Ioannis baptismum concurrere, & præferri baptismum eius baptismo magistri: cum Iudæis contendunt: & quæstio orta est inter Iudæos à Christo baptizatos, & Ioannis discipulos de purificatione, id est, de baptismo. Discipuli enim baptismum Ioannis nobiliorem baptismo Christi, & illum, non hunc suscipiendum esse contendebant, Iudæi vero contrarium defendebant. Rectius autem hæc verba superioribus connectuntur in Græco textu, in quo non legimus, [Facta est autem,] sed, [Facta est igitur,] vt quod superius legi-

A legimus, nempe Ioannem cessisse loco celebriori occasionem fuisse huius contentionis significaret Euangelista. Cum enim Ioannem à loco recessisse, & ad Christi baptismum plures concurrere viderent, ecce tibi statim exorta contentio. Solent aliquando hæ inter spirituales homines contentiones existere, miscenturque profana diuinis, quæ sunt valde periculosa, eoque magis, quo zelo virtutis occultari facilius possunt: quales etiam postea inter baptizatos à Christo non propter baptismum, quia vnus erat, sed propter baptizantes ministros obortas lites, acriter reprehendit Paulus 1. Corinth. Permittit autem Deus mala, vt bona eueniant. Ex hac enim contentione duo bona consecuta sunt, alterum quod Iudæi confirmati sunt magis in Christi baptismo: quod enim oppugnantibus alijs, defenditur, constantius tenetur: alterum quia hac occasione egregium, & insigne de Christo tulit Ioannes testimoniũ, quo & discipuli eius, & omnes alij Christo magis adhæserunt, & veritas manifestata est, quod paulò post exponemus. vnde rectè Cyrillus lib. 2. cap. 59. dicit. Hanc contentionem diuina factam dispẽsatione contenderim. hinc enim B excitatus ad longum, & exquisitum de Christo sermonem Baptista, quanta sit inter baptismum & baptismum differentia, plane ostendit.

Duo bona ex hac contẽtione sũt orta.

ANNOTATIO 34.

Quid nomine purificationis sit intelligendũ.

CYril. lib. 2. ca. 38. aliter hunc locum exponit. per hanc enim purificationem aspersiones, quæ secundum legem fiebant ad purificandum intelligit: dum enim Ioannis discipuli, inquit baptismum Ioannis illis purificationibus meliorem esse contendebant, Iudæi autem non valentes se defendere à discipulis Ioannis, qui iam sublimiores quàm Pharisæi videbantur, & baptismum legalibus purificationibus præponebant, C Christi baptismum laudibus efferre cœperunt, non quidem quia ita sentirent, & ex animo id facerent, sed ad Ioannis depressionem, vt depressis, confusisque Ioannis discipulis, victores ipsi viderentur. ita exponit hunc locum Cyrill. At Chrysostom. homi. 28. contentionem hanc de ipso baptismo interpretatur, Iudæos ex animo, Christi baptismum prætulisse affirmat. idem Euthy. & ita mihi quoque visum est in commentario. Quod autem dicitur, contentionem ortam esse de purificatione, id significat contentionem scilicet esse, vtra maior, & perfectior esset purificatio, baptismi Christi an Ioanis: de effectu autem contendunt. per hunc enim baptismi excellentia cognoscitur, vt melioris, sit qui maiorem purificandi vim habet.

Et venerunt ad Ioannem, & dixerunt ei.

COMMENTARIVS.

NON est dubium, quin discipuli Ioannis Baptistæ ad ipsum venerint, postquam contra Iudæos præualere non potuerunt existimabant enim quòd Christus baptizaret, pluresque ad eum concurrerent, ægre laturum magistrum, facturumque, aut dicturum aliquid, quo suam opinionem fortius tueri possent: Non solum autem nihil inde consecuti sunt, sed contrarium potius eis euenit: nam magister Iudæos defendit, & contra discipulos sententiam tulit. Re vera autem quamuis sententia desiderio, & opinioni eorum tunc contraria fuerit, eorum tamen saluti fuit valde conueniens: Nam fidei veritatem ignorantibus manifestauit, & quod iustum erat, iniquam habentibus causam ostendit. cuius testimonium tanto certius, & credibilius erat, quã

to

A to causa hæc magis ad ipsum spectabat: de eius enim baptismo erat contentio, & in causa propria contra se humiliter quidem sed verè iudicauit. D

Rabbi, qui erat tecum trans Iordanem, cui tu testimonium perhibuisti ecce hic baptizat, & omnes veniunt ad eum.

VERBA discipulorum ad Ioannem, indignationis & irritamenti plena sunt. indignati enim Christi baptisma suo præferri, magistrum quibus modis possunt, ad iracundiam & indignationem incitare conantur: perpende singula verba. Primo. [Rabbi,] magistrum vocant, vt eum hoc nomine ad ipsos tuendos, & defendendos inducant: Est enim magistri discipulorum doctrinam, & assertiones protegere, tanquam propria. Secundo, [Qui erat tecum trans Iordanem,] deprimere nituntur ipso verbo Christum: non dicunt Christum, aut saltem, quem tu Christum vocas: quia contra se tunc facere visi essent, nec dicunt: quem baptizasti, vt rectè Chrysost. hom. 28. notat, ne in memoriam, Patris vocem de cœlo delapsam, reducant: sed, qui tecum erat trans Iordanem, quasi vnus ex alijs, quos baptizasti. Tertio, [Cui tu testimonium perhibuisti,] quasi dicerent, quem tu beneficio affecisti, & honore prosecutus es, vt hoc verbo ad iram, velut in ingratum impellant. Quarto. [Ecce hic baptizat,] quasi dicerent: vsurpat tuum officium, & addunt aliquid veritati, [Ecce, hic baptizat,] cum re vera non ipse, sed discipuli, ipsius nomine baptizarent: sed, vt irritent animum eius, dicunt, [Ecce, hic baptizat.] Quinto, augent rem, vt magis commoueant, [Omnes veniunt ad eum,] quasi dicerent, te derelinquunt, & ad eum conuertuntur: tua res agitur, tuo honori consulimus. hoc autem verum non erat: non enim omnes veniebant ad Christum: cum ad Ioannem multos venisse narratum sit. Isti nolentes confitētur Christi baptismum ab omnibus præferri, & fiunt præcones veritatis, quāuis non eo animo id faciant, sed vt potius veritati sese opponāt.

Singula verba discipuloū expenduntur.

B

B

ANNOTATIO 34.

C Conuincunt hæc verba hæreticos antiquos, & recentiores. Fuit antiqua hęresis Donatistarum affirmantium eundem, & eiusdem esse efficaciæ baptismum Ioannis, & baptismum Christi. Refert, & impugnat hanc hæresim August. lib. 2. contra literas Petilia. cap. 34. & sequentibus, & lib. 5. de Baptis. cap. 9. & sequentibus, & alijs in locis, meminit etiam huius hæresis Cyril. lib. 2. in Io. c. 57. Hi hæretici, etiamsi baptismum Ioannis à baptismo Christi non distinguebant, efficaciam tamen baptismi Christi non minuebant, sed baptismum Ioannis supra modum extollebant, asserentes vtrumque peccata remisisse, & in peccatorum remissionem tam à Ioanne, quā à Christo propria baptismata collata

Redarguitur Donatistarum hęresis contra Christi baptismum.

fuisse. Multo peius nostri temporis hæretici sentiunt, qui non solum vnum, & eundem in ministerio, & efficacia faciunt Christi, & Ioannis baptismum: F sed neutrum remittendi peccata virtutem habuisse contendunt, in Christi baptismum blasphemantes. Alij item antiqui magis debacchantes, Christi baptismum inferiorem Ioannis fecerunt baptismo, vt refert idem Cyril. libr. 2. ca. 57. quo in loco verè & piè habet hæc verba, Videbat Spiritus gratia illuminatus Euangelista, quàm necessarium esset ea narrare, quibus quantum Christi baptismus Ioannis baptismo præstaret, aperiretur: perspexit non multo post aliquos futuros, qui aut nullam inter baptismum, & baptismum differentiam facerent, aut ob imperitiam, & lapsum hominum meliorem esse baptismum

Cōuincuntur hæretici dicentes baptismum Christi inferiorem fuisse Ioannis.

A mum Ioannis putarent: causas tam turpis temeritatis euertens, ipsum Baptistam exponit, huius quęstionis fragilem nodum suis discipulis dubitantibus dissoluisse. hæc Cyril. Et re vera totus hic contextus has hæreses refellit, ac tollit. Si enim vnus, & idem esset baptismus, nulla erat contentionis causa, nec occasio, immo discipuli Ioannis argumentū contra Hebræos, quod solui ab illis non posset, habuissent, quo Ioannis baptismum magnificarent, quē Christus probabat, & quo vti volebat. Præterea si æqualis esset vterque efficaciæ, facile Ioannes discipulis satisfacere potuit, ęqualem efficaciam significando, at non sic B factum est, immo Christum prætulit, vt sponsum, vt filium Dei, & vt eum, in quem credere oportebat. Quid est, quod in differentia baptismi, differentiam tan tam miscet personarum? nisi vt concludat: quantum est inter sponsum, & amicum sponsi: inter filium Dei, & merum hominis filium: inter eum, in quem, & eum, per quem est credendum: tantum inter vnius, & alterius baptismum esse discriminis: Nec opus erat hac noua decisione, si discipuli, quæ magister ante D dixerat: memoria retinuissent: nam prius docuerat Matth. 3. Ego baptizo vos in aqua in pœnitentiam, qui post me venturus est, fortior me est, ipse vos baptizabit in Spiritu sancto. Si fortior est, qui post Ioannem baptizat, baptismus eius potentior, & efficacior est: si ille in aqua, hic autem baptizat in Spiritu Sancto, maior est huius virtus, quam illius: Adueniens enim Spiritus sanctus vltra aquam plus efficiet, quàm ipsa sola aqua. Præterea Ioannes venit præparare populum. Luc. 1. Præibis ante faciem domini parare vias eius, ergo baptismus Ioan. præparatorius est Baptismi Christi: fieri igitur non potest, vt sint vnus, & E idem baptismus, aut æqualis efficaciæ, quod enim præparatur à pręparante distinctum, & ipso est perfectius. Sunt sexcenta scripturæ loca, & antiquorum Patrum testimonia, quibus hæc hæresis conuincitur, sed quæ dicta sunt in præsenti sufficiant. in alium enim locum longiorem, & exactiorem huius veritatis discussionem mittimus.

Respondit Ioannes, & dixit, non potest homo accipere quicquam, nisi fuerit ei datum de cœlo.

C COMMENTARIVS. F

IOannes intelligens se à discipulis Christo præferri, & vt seipsum Christo anteponeret, induci, respondet, id nulla ratione fieri debere, nec posse. Nemo, inquit, potest sibi maiorem præstantiam, & auctoritatem accipere, quam sit ei de cœlo, id est, à Deo concessa. His verbis vanos discipulorum conatus reprimit, affirmans se cœlestem mensuram nec velle, nec posse excedere, & attende, non loqui eum de hominum conatibus, & affectibus vanis. possunt enim conari mensuram datam excedere, & multi nomen Christi iam vsurpauerant, multi prophetarum officium sibi vendicauerant, cum non essent, tamen in rei veritate, nec tales fuerunt, nec quod attentarunt consecuti sunt. Simile quid docuit Paulus ad Romanos 12. Sapere ad sobrietatem, & vnicuique sicut Deus diuisit mensuram fidei. Simile quid etiam Dominus respondit Pilato, Ioann. 19. Potestatem non haberes aduersum me vllam, nisi tibi datum esset desuper.

ANNOTATIO 35.

Ioannes de seipso superiora verba protulit.

CRysost. ho. 28. hæc verba de Christo enunciata exponit, vt sit sensus, Non posset Christus auctoritatem hanc baptizandi accipere nec mihi anteferri, nisi id de cœlo esset à Deo concessum. Cyril. lib. 2. cap. 60 de seipso hæc verba Ioannem protulisse dicit, & conuenientior est expositio, tum quia verba sequentia, huic sensui magis connectuntur,

tum

A tam quia si de Christo loqueretur, nō v-sus esset voce, [Homo,] Nō potest homo: maxime, quia in Græco sine articulo legitur, vt significetur, non de Christo sed de quouis homine loqui, nec etiam dixisset, [Nisi datū esset ei de cælo,] cum verè Christus esset Deus, q ex se habet quidquid habet. Verba igitur de mero sūt homine, immo habet sermo hic quandam sub missionē contrariam verbis discipulorum, hi enim Ioannem efferre conantur, at ille contra, [Non potest,] inquit, [homo,] qua si dicat? Ego homo sum, vt vnus reliquorū, quod habeo, de cælo est, at Christus homo quidē est, sed ille homo, nō vt vnus ex alijs, sed Dei filius est. D

Ipsi vos mihi testimonium perhibetis, quod dixerim, Non sum ego Christus, sed quia missus sum ante illum.

COMMENTARIVS.

B Exponit mensuram sibi de cælo datam: & hanc ex verbis ipsorum discipulorum, nam ipsi dixerunt. [Cui tu testimonium perhibuisti:] assumit hoc eorum verbum dicens, vosipsi mihi testes estis, & confirmatis me dixisse: [Non sum ego Christus,] sed eius præcursor, & qui missus sum vt prærirem, quasi diceret, mēsura mihi data est, nempe præcursoris officium, ego autem Christus non sum, hanc non possum excedere mensuram, nec Christo me anteponere, aut æquare. Discipuli testimonium allegarunt, sed quod & quale esset, quia contra eorum erat intentionem, non expresserunt: at Ioannes suis verbis eos conuincit. Vos, inquit, dicitis me testimonium perhibuisse, testimonium autem hoc est, in quo mensuram meam aperui, & Christum ostendi. Tacite discipulos arguit, quasi diceret: iam ex me audieratis illum esse Christum, & me esse præcursorem: illum Dominum, me seruum: non igitur erat cur turbaremini, si baptizantem & ab omnibus mihi prælatum vidistis. Reprehēdit etiam tacite eos, quòd se tentarent vt aliquid diceret: aut faceret contrarium his, quæ testificatus erat, & ipsi nouerant: quasi diceret: Cum vos ipsi sciretis quid ego iam de Christo testatus sim, non erat cur ad me veniretis sperantes contrarium aliquid dicturum. E

Ioannes discipulos cō uincit propriis eorū verbis.

C

Qui habet sponsam, sponsus est: amicus autem sponsi, qui stat, & audit eum, gaudio gaudet propter vocem sponsi. F

IOannem ægre laturum, quod Christus baptizaret, & plures ad eum concurrerent, quasi id sibi Christus vsurpasset, discipuli arbitrati sunt. Ioannes vero id se non ægre ferre, nec aliquid in eo iniquum committi: sed potius quod iustum est, fieri, & se de hoc summopere gaudere, respondet. Vtitur autem similitudine corporalium rerum, quæ talis est: Sponsus, & amicus sponsi non sunt æqualis conditionis: ad sponsum sponsa pertinet: amici autem munus est, honoris gratia in sponsalitijs sponsum comitari, ipsum cum sponsa colloquentem audire, & in hoc gaudere: non autem sponsam sibi appetere. per hæc significat Christum sponsum esse ecclesiæ, se autem amicum Christi, non sponsum. non ergo ægre ferre debebat, neque iniustum aliquid existimare, quod plures ad Christum venirent: hoc enim erat sponsam suo sponso copulari: neque ei inuidere oportebat: nam id esset velle

Ioan. ostendit se non ægrè ferre, sed potius gaudere, quod omnes ad Christū currant.

spon-

A sponsam sibi vsurpare: immo gaudendum erat, quod Ecclesia, quæ sponsa est, suo sponso vniretur. ad Ioannem pertinebat Christo sponso adstare ministrando, testimonium perhibendo, eum cum sponsa Ecclesia iam colloquentem, & docentem audire, & in hoc gaudere. Ambr. lib. de benedictione Patriarch. c. 4. hanc vocem sponsi, nuptialem vocem interpretatur quia nuptiæ celebrantur. D

Hoc ergo gaudium meum impletum est.

VNDE hæc verba inferantur, pauci considerant: cum illatione tamen dicuntur, [Gaudium ergo meum impletum est:] inferuntur autem partim ex similitudine posita, partim ex verbis discipulorum: ex similitudine quidem: cum sponsus non sit Ioannes, sed amicus sponsi, sequitur ipsius esse tantum adstare, & vocem audire sponsi, & in eo gaudere: ex discipulorum E
B autem verbis, quia ipsi retulerunt Christum iam baptizare, omnes ad eum venire, quod idem est ac Christum iam sponsam Ecclesiam conuocare, cum ea colloqui, ipsi vniri. Hoc ergo audiens Ioannes, quia iam ipsi adstiterat ipsum ostendendo, eique præcursoris officium ministrando, infert: [Hoc ergo gaudium meum impletum est,] quasi dicat: ad me, vt ad amicum pertinet audire vocem sponsi, ei adstare, & de voce eius ad sponsam suam gaudere. iam adstiti de ipso testimonium perhibendo: vos autem mihi ipsum baptizare, ad ipsum omnes venire retulistis, hæc iam vox eius est, qua suam sponsam alloquitur: hoc vnicum supererat, quod expectabam, & quod ipsius est: non meum, qui non sum sponsus, sed eius amicus. [Gaudium ergo meum impletum est,] id est, completa sunt ea, de quibus gaudere ad me spectat: tantum igitur abest vt ægre feram ea, quæ refertis, vt hæc sint, de quibus me conuenit gaudere. Vocem sponsi audiuerat etiam Ioannes: nam & miracula, & prædicationem Christi, ex relatione aliorum, etiam antequam in carcerem coniectus esset, cognouit: vnde merito impletum gaudium suum dicit. His ver
C bis insinuat Ioannes suum officium iamiam cessare, & imminere tempus locum dandi Christo, eique credendi, vt notat Chrysost. hom. 28. quod verbis sequentibus magis exprimitur. F

ANNOTATIO 36.

De duobus sponsalijs à Filio Dei celebratis.

DVplicia celebrata sunt à Dei filio sponsalia: Priora cùm natura humana, quam in vnitatem personæ assumpsit vt persona Verbi sponsus, natura humana sponsa dicatur, quæ ipsi vnita Verbo inseparabiliter est. hanc diuinam vnionē nuptias vocauit Greg. ho. 38. Euang. Intercessit autem quidam velut paranymphus in his sponsalijs, Angelus Gabriel ad B. Virginem, in hoc negotio missus. Has nuptias Euangelista iam nobis celebratas aperuit, dicens, Verbum caro factum est. Posteriora sponsalia sunt quę Christus Deus, & homo cum Ecclesia iniuit, eam in tantam euehendo dignitatem, vt sponsa sibi esset: harum nuptiarū Paulus ad Ephes. 5 meminit, non solum celebratas iam, sed etiam à mundi principio prænunciatas docēs: Propter hoc, inquit relinquet homo patrem, & matrē, & adhærebit vxori suæ, & erunt duo in carne vna, Sacramentum hoc magnū: ego autem dico in Christo & Ecclesia.

Nuptiarum collatio cum vnione Christi & Ecclesiæ.

Est autē magna quædam analogia ad nuptias, & spōsalia corporalia, & terrena. Nā in his vnio corporum, & animorū fit: Ecclesia autē ita vnitur Christo, vt vnum corpus mysticum cum eo faciat, & simus vnusquisque membrum de membro, vt docet Paulus 1. Cor. 12. Est etiam ligamen magnum animorum, & spirituale fidei & charitatis vinculum. In his rur-

A rurſus fidelitas ſponſi, & ſponſæ magna eſt: Neque enim Chriſtus Eccleſiam, neque Eccleſia Chriſtum vnquam deſeret. Eſt rurſus proles numeroſiſſima, quia innumeras gentes Eccleſia peperit Chriſto præterea eſt conuiuium, quod in nuptijs fieri ſolet: tantumq́; eſt in his ſponſalijs, vt Chriſtus ipſe ſit cibus, & ſanguis eius ſit potus, Multa alia dici poſſent, ſed hæc ſufficiant, quia ad ſenſum literalem non ſunt valde neceſſaria. Duo tantum referam, quę docuit Chryſoſt. hom. 23. in 2. Corin. vnum, in hoc ſeculo tempus eſſe deſponſationis: nondum enim eſt omni ex parte vnio perfecta, qualis erit in futuro ſeculo. quod Dominus illa parabola decem virginum Matth. 25. ſignificauit, Exierunt B omnes obuiam ſponſo, & ſponſæ, ſed quæ paratæ erant, intrauerunt ad nuptias: nempe alterius ſeculi, & clauſa eſt D ianua. propterea non tam vir, quam ſponſus Eccleſiæ dicitur Chriſtus. Alterum longe aliter in hiſce nuptijs euenire, quam in terrenis fieri ſoleat. Nam in terrenis ante futurarum nuptiarum ſtipulationem virginitas eſt, poſt vero non manet: at in ſponſione cum Chriſto contrarium fit: nam antequam anima Chriſto deſpondeatur, corrupta eſt: at Chriſto copulata, virginitatem conſequitur ſpiritus. Fuit autem hæc ſponſio Chriſti cum Eccleſia multo ante prædicta per prophetas: Oſe. 2. Sponſabo te mihi in fide, & iuſtitia. & Salomonis cantica plena ſunt harum nuptiarum promiſſionis vaticinijs. De hac loquitur Ioannes Baptiſta, & rectè quidem, E quia ipſe paranymphus quidam fuit, ſponſum indicans ſponſæ.

Illum oportet creſcere, me autem minui. Qui de ſurſum venit ſuper omnes eſt.

COMMENTARIVS.

Similitudine ſponſi, & amici ſponſi, Ioannes niſus eſt diſcipulis perſuadere, Chriſtum eſſe ſe præſtantiorem, meritòque omnes ad eum concurrere, eiuſque baptiſmum ſuo præferri: ad ſe autem vt ad amicum ſponſi pertinere de his gaudere, tanquam de coniunctione, & colloquio ſponſi & ſponſæ: idque gaudium iam eſſe impletum. Alia ratione id ipſum perſuadet. [Oportet,] inquit, [me minui, & illum creſcere,] quaſi diceret: hactenus meum no- C men celebrius extitit: hactenus multi me ſponſum, & Chriſtum exiſtimarunt: F ſed iam tempus eſt, vt veritas diſcernatur, vt ego cadam à nomine & opinione, quam populus de me falſo concepit, ille autem aſcendat ad nomen, quod illi debetur. Rationem huius rei hanc reddit, quia, [Qui de ſurſum venit, ſuper omnes eſt,] id eſt: non mirum, ſi id ita fiat, quia de ſurſum venit, id eſt, Deus eſt: qui autem Deus, & homo eſt, ſuper omnes nos, qui de terra ſumus, eſt. Connectuntur verba hæc rectè ſuperioribus, quaſi dicat: ex quo meum gaudium impletum eſt, oportet illum creſcere? Quamdiu enim non loquebatur ſponſæ, non prædicabat, non baptizabat, occultus erat, & minor videbatur; at poſtea quam loqui ad ſponſam per opera, & prædicationem incæpit, quod quidem ad meum gaudium, vt ad amicum pertinebat; & quod ego ſummo deſiderio expectabam; creſcet nomen eius apud omnes, & qui maior viſus ſum, minor videbor, vt veritas poſtulat. His verbis, vt rectè annotat Chryſoſt. homil. 28. conſolatur diſcipulos, & eorum animos ad futura diſponit: nam multo celebriorem adhuc Chriſtum fore prædicit, in dies nomen eius illuſtrius, ſuumque obſcurius futurum. [Minui, & creſcere,] non ad Chriſtum, nec ad Ioannem propriè pertinet, ſed ratione opinionis aliorum: vnde rectè dicit,

A dicit,[super omnes est,] de futuro, non sed de præsenti loquitur: quia semper Christus super omnes est, etiam quando minor videbatur: & est argumentum efficax, quasi dicat: super omnes cum sit, iustum est, nomen eius super omnes celebrari. D

ANNOTATIO 37.

Defenditur Christi diuinitas contra Arrianos.

CYrillus lib.2.cap.64. rectè hunc locum exponit, & discutit contra Arrianos. Adverte autem Grecam vocem, πάντων, ambiguam esse: nam & generis masculini, & neutri esse potest, super omnes, & super omnia. Cyril. in neutro genere accipit: vt sit sensus, Super omnia seu super omnes res est: & ita Arriani intelligere etiam videbantur. ne auté illo verbo. [De sursum venit.] Diuinitatem Christi fateri cogerentur, respondebant illam particulam, de sursum, non exponendam quasi de Patris B substantia processerit; sed quod de cœlo venerit. Cui responsioni Cyrillus aduersatur dicens, Si non aliud illa significaret particula, non rectè diceretur super omnia, seu super omnes, esse creaturas: nam & Angelus potuit sic de cœlo descendere, tamen non super omnes esse diceretur: igitur diuinitas vera per talem particulam exprimitur, vt desursum sit, quia de patris substantia verus Deus procedens, nostram in terra assumpsit naturam. Multis alijs Cyrillus veram hoc verbo diuinitatem Christi significari comprobat. Et certe si Ioannis propositum consideremus, particula id significat, quod maxime sequens sententia confirmat, nempe super omnes est: quod autem addit Cyrillus, particulam id significare, de cœlo, id est, de Patris substantia: puto non ex tali particula, nec ex eo quod sequitur rectè deduci. nam etiam si Pater carnem assumpsisset, verum esset dicere, quod de sursum, & super omnes est. satis igitur fuit hoc verbo diuinitatem Christi significari, qui, [De sursum,] dicitur venisse, quia Deus est, cuius sedes cœlum est: nec adhuc concluditur ex sola particula, nisi ratione verbi adiuncti: non enim super omnes diceretur esse, nisi, qui de sursum venire dicitur, Deus esse significaretur. E Euthym. præter hanc alteram adhibet expositionem, [Super omnes est,] id est, nullo indiget, & sic neque meo indiget testimonio, & ea est expositio Chrysost. homil. 29. tamen, quæ dicta sunt magis probantur.

C Qui est de terra, de terra est, & de terra loquitur: qui de cœlo venit, super omnes est: & quod vidit, & audiuit, hoc testatur. F

COMMENTARIVS.

Doctrina talis est, qualis magister illius.

CHristum sibi antepostuerat præcedentibus verbis, his autem doctrinam simul, & personam, & sibi, & omnibus antefert. & est sensus, Qui principium habet de terra, seu qui de terra est, id est, non erigitur, nec in maiorem præstantiam extollitur, quam conueniat ijs, qui de terra sunt, & doctrina eius etiam de terra est, id est, non est altior, quàm ea, quæ de terrenis principijs deduci potest. Nam vnusquisque ex his, quæ percipit, & sibi sunt cognita: sumit cognitionem; At qui de cælo venit, id est, qui naturæ est superioris, & diuinæ: ille super omnes est: sicut cælo nihil est altius. sublimior etiam est doctrina eius, quia quæ vidit, & audiuit, ea testatur, & re-

A & refert,cum igitur de cęlo veniat,cœlestia, quæ vidit,& audiuit, narrabit. D
Duo illa verba priora,etiamsi repetitio quædam videatur, tamen nō eundem sensum efficiunt,sed respondent duobus sequentibus; [Qui est de terra,] respondet ei, [Qui de cœlo venit,] quod autem repetitur, [De terra est, respondet ei, Super omnes est,] vt sit sensus; Qui originem, & naturam habet terrenam,de terra est,idest, non confertur nisi terrenis, & inter ea habet suā præstantiam: at qui de cœlo venit, idest, naturæ diuinæ, & cœlestis: hic super omnes est,& non inter eos,qui de terra sunt,sed inter,& super omnes habet suam præstantiam. Ioan. 8. hoc idem Dominus dixit, Vos de deorsum estis, ego de supernis sum. Doctrina autem, & scientia sequitur naturam, terrenus de terrenis; cœlestis & diuinæ naturæ magister, de diuinis loquetur: nam quilibet, quæ sibi cognata sunt cognoscit. Ferè similis est sententia verbis superioribus Christi, Nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo. His autem duobus, [Quæ vidit,& audiuit,] insinuat Christum filium Dei à Patre procedentem,qui videre dicitur, quia verè suam, quæ Patris est, essentiam videt: audire autem,quia essentiam & scientiam habet à Patre: propterea sæpe Christus dicit in sequentibus,quæ loquitur,se audisse à Patre, vt
B inferius explicabimus, Cyril.lib. 2.cap. 67. hos duos sensus expressos esse E
dicit, quia scientia visu & auditu efficitur. hos tamen in Christo locum non haber,ideo accommodatius est, quod diximus. Christus autem venisse de cęlo dicitur,quia naturæ diuinæ est,& carnem sumpsit. venire enim est carnem sumere. Nec dicitur,de Cœlo est: sicut dicitur homo de terra esse: sed, [De cœlo venit,] ne ex cœlorum substantia intelligatur,sicut homo ex terra, sed venit de cœlo,quia naturæ diuinæ est quæ cœlum inhabitat: de terra autem esse,est,naturam habere terrenam & corpoream,qualis est homo, qui terrena loquitur: quia quamuis multa, quæ Dei sunt, proprio intellectu assequatur, terram tamen non excedit, quia ex principijs terrenis tota eius cognitio deducitur,nempe ex motu,mutatione, & alijs, quæ terræ communia sunt: nec enim sermo est de fide, & cognitione reuelata: quam homo non habet ex se, nisi edoctus ab eo, qui de cœlo venit, Per hæc ergo verba Ioannes, & Christum,& doctrinā eius sibi,& omnibus anteponit:tacitè discipulos exhortans, vt se ad eum audiendum,qui cœlestia vidit,& testatur,conuertant.
C F

CVM doctrinam Christi commendauerit tamquam cœlestem, & diuinā incredulos nunc miratus arguit: quasi dicat: de cœlo venit,cœlestium est oculatus testis: & tamen nemo accipit testimonium eius: nemo credit ei. Verba hæc paucitatem credentium illius temporis significant. nemo inquit credit,credebant quidem tunc iam aliqui, tamen collatione eorum, qui tanto testi credere debuerant, nemo dicitur credidisse. quòd autem aliqui crediderint,statim manifestat. Vnde rectè Cyril.lib. 2.c. 68. His, inquit,verbis concutiens quasi caput Baptista,& pedes manibus cædens, incredulitatē hominū magnam admiratur. hoc idem dixerat Christus Nicodemo superius: Quod scimus loquimur,& quod vidimus,testamur,& testimonium nostrum non accipitis. Fuit autem prudens Euangelistæ consilium in hoc,quòd post ea, quæ ipse facta narrauit,aut post ea,quæ Christum dixisse retulit, adiungit Ioannis testimonium,quasi ea confirmans contra incredulos Iudæos.

Miratur Ioānes ꝙ tot ac tantis Christi testimonijs fides non habeatur.

O Qui

Qui autem accepit eius testimonium, signauit quia Deus verax est. Quem enim misit Deus, verba Dei loquitur.

Fides credentis testatur veracē eum esse qui loquitur.

INcredulitatem Iudæorum arguens, & credentium paucitatem verbis præcedentibus admirans, quanti referat, ei credidisse nūc docet, [Qui, inquit, testimonium accepit, & ei credidit, signauit, quia Deus est verax,] idest, ipsa fide, quam habuit: velut sigillo quodam suo, Deum esse veracem confirmauit: sicut cum quis narrat ea, quæ ipse solus vidit, si quis dictis eius fidem habeat, ipsa crediditas est signum, & sigillum quoddam quo qui credit, confirmat se reputare eum veracem: si enim talem non iudicasset, fidem eius dictis non habuisset. Fides ergo, & credulitas audientis, velut sigillum est, quo confirmat loquentem esse veracem: sic qui credidit Christo, ipsa fide Deum veracem confitetur. Adiungit causam, quia: [Quem misit Deus, verba Dei loquitur,] qui igitur ei credit, non meri hominis, sed Dei verbis fidem adhibet. A contrario autem si argumentum deducas, crimen incredulorum comperies, nempe, qui non credit ei mendacem facit Deum, quia verbis eius non credit. nam quem misit Deus, verba Dei loquitur. Vtrumque Ioannes Euangelista 1. Epist. c. 5. exposuit, vbi totus his explicatur locus, Qui credit, inquit, in filium Dei, habet testimonium Dei in se: qui non credit filio, mendacem facit eum, quia non credit in testimonium, quod testificatus est Deus de filio suo.

B B

1 Ioan. 5.

ANNOTATIO 38.

Quomodo qui Christo credit fide sua testetur Deum esse veracem.

IN declarationem superiorum verborum aduertere oportet, quod nisi Christus sufficientissimis testimonijs se à Deo missum, filiumq; Dei esse, & Dei verba loqui ostendisset, quamuis re vera ipse Deus esset, qui ei non credidisset, non propterea Deum mendacem fecisset: at cum miraculis, diuinè patratis operibus & scripturarum testimonijs, suam diuinitatem probauerit, & se esse filium missum à Deo, doctrinamque suā Dei esse confirmauerit: rectè sequitur, vt qui ei non credit; Deum mendacem faciat, quia verbis eius, quæ eius fuisse potuit & debuit credere, non habuit fidem. Attende rursus non esse dictum, mendacem Deum existimat, aut opinatur, aut dicit: sed facit: quia non tam assensu, quàm opere increduli Iudæi Deum mendacem fecerūt. Quia si vnusquisque interrogatus esset, tu credis Deū esse mendacem? respondisset, nullatenus immo veracem credo, adiunxisset tamen: sed ego Christum non esse missum à Deo, nec filium Dei, nec verba eius Dei esse verba credo: talia incredulus diceret, qui licet mente Deum veracem crederet, tamen opere ipso mendacem faceret, dum re ipsa verbis eius non haberet fidem, quæ Dei esse verba & potuit, & debuit intelligere, propterea dictum est mendacē facere Deū, potuisset quidem Ioannes Baptista hoc quod non deduximus, expresiè dicere: nam audierant Iudæi vocem Patris de cœlo, miracula Christus ediderat, doctrinam sparserat suam. tamen quia adhuc non compleuerat Christus sui testimonium perhibere, propterea noluit hoc exprimere. At Ioannes Euangelista id apertè anunciauit, de eo, qui testimonio eius perfectò non credit, affirmans, mendacem facit Deum, quia non credit contentus est Baptista de his, qui crediderūt affirmare, qui credidit Christi verbis, [Signauit quia Deus verax est,] fides enim credentis sigillum est, confirmans Dei veracitatem. vt hoc etiam argumento discipulos ad credendum Christo inducat. Rationem autem,

C F

A tem, propter quam qui credit signauit Deum esse veracem, eã dicit esset, quia qui missus est à Deo, verba Dei loquitur, ergo qui ei credit, verbis Dei credit. Ambro. in expo. Rom. 3. siue auctor illorum commentariorum, aliter exponit, inquit enim sic, Deus verax est, quia misit Christum, sicut promisit, & sic vincit, cũ iudicatur, quia dedit, quod daturus negabatur, dum enim non creditur ei, mendax iudicatur. Hæc doctrina vera est, sed ad sensum præsentem nõ facit, quia sermo est de his qui Christi verbis non credunt, qui alia etiam de causa præter eam, quam ponit Ambrosius Deum mendacem facere dicuntur. Cyril. lib. 12. Thesau. cap. 15. ex his verbis Christum Deum esse infert,
B Qui, inquit, dictis Christi credit, Deum veracem signat, ergo Christus Deus est. Hæc deductio re vera legitima est, vt etiam ipsemet lib. 2. Ioan. cap. 69. exponit. Nam missio est diuina processio, missus enim à Deo dictus est Christus, quia de Patre procedens, homo factus est, vnde si à Patre missus est, vnius est D cum ipso substantiæ, & sic Pater in eo est, & verba eius, verba Dei sunt. Hæc omnia verè deducuntur, & sensus verus est, quem misit ille, verba Dei loquitur, quia ipse Deus est, & verba eius verba Dei sunt. Tamen qui proteruus hæreticus respondere posset, vt verba Dei loquatur sat est missum esse à Deo ad docendum, licet Deus non sit. Moyses enim verba Dei loquebatur, & si quis ei fidem non habuisset, mendacem Deum fecisset, tamen Deus non erat, propterea hæc verba vt proteruos quoque conuincant, sunt cum superioribus connectenda, quia de cœlo est, & quæ vidit: testatur. Hæc diuinitatis sunt argumentum, missus ergo est, sed vt Deus, & Dei filius, & verba Dei loquitur, non vt Moyses, E qui quæ Deus præcipiebat loquebatur, sed quia ipse est Deus, qui loquitur. Hic est huius loci sensus, in quo mirè Ioannes Christi doctrinam commendat, & quanti sit momenti fidem ei habere, manifestat.

Non enim ad mensuram dat Deus Spiritum.

COMMENTARIVS.

Missio filij donum fuit sine mẽsura.

DIXERAT, quem misit Deus, hoc verbo intelligens filium Dei: nunc causam dicti sui reddit: [Non enim dat Deus spiritum ad mensuram:] ac si dicat, dixi misisse Deum, nempe filium qui de cœlo venit, & super omnes
C est: non enim dat Deus ad mensuram, nec beneficia limitata impertit hominibus, siquidem filium suum qui super omnes est, dedit eis. Spiritum, bona F spiritualia significare, quorũ auctor est Spiritus sanctus, certũ est ex Matth. 6. Quanto, inquit, magis Pater vester dabit Spiritum bonum petẽtibus se. quando ergo bona tribuit spiritualia, & ad vitam ac salutem æternam pertinentia, dicitur Spiritum dare. Ad mensuram autem Deus dat Spiritum, quando gratiam, fidem, & alia dona hominibus infundit, quæ finita sunt: at quando filiũ suum dedit, non ad mensuram dedit. donum enim hoc infinitum est, de quo dono sequenti cap. dicitur: Si scires donum Dei. Hic est sensus verborum, & connectuntur rectè cum superioribus: Dictum enim est de cœlo venisse, & missum esse a Deo, nempe Dei filium: rectè ergo sequitur, quia non ad mensuram Deus dat Spiritum, sed sicut ipse infinitus, & omnem excedens mensuram est, ita & donum eius infinitum & absque mensura est. Alijs verbis hanc sententiam docuit Paulus, dicens: Deus, qui diues est in misericordia, propter nimiam charitatem suam qua dilexit nos, conuiuificauit nos Christo. Diuitem in misericordia vocat, quia dedit filium, vt nos viueremus: hoc idẽ

A est non dare ad mensuram Spiritum. Obserua, quòd etiam obseruandum superius annotauimus, hoc Ioannis testimonium verbis Christi ad Nicodemū esse conforme, & propterea Euangelista, post illam Nicodemi historiam, facit huius mentionem. Est autem iste loquendi modus metaphoricus; dicitur enim, ad mensuram dare, qui velut mēsurando finitum aliquid impertit, quod Deus non fecit, qui ex inexhausto suæ diuinitatis thesauro, infinitum nobis donum liberalissimè largitus est. D

ANNOTATIO 39.

Diuersæ superiorū verborum expositiones.

CYril. lib. 2. cap. 72. Chrysost. hom. 29. Euthym. & alij multi, hæc verba de Christo, & quidem ratione diuinitatis exponunt, ac si dictum esset, non dat Deus ipse ad mensuram spiritum filio, dedit enim ei Deus totam Spiritus operationem, dum suammet communicauit substantiam. Aliqui nostro tempo- B re de Christo etiam, sed ratione humilitatis explicant: non enim Christo homini, Deus dedit dona Spiritus cū mensura, vt sanctis hominibus, sed totam plenitudinem donorum, vt nullum ei desit, & in tota perfectione, quantam potuit natura capere. Alij non de Christo exponunt, sed absolute dicta putant quasi dictum sit, non est limitata manus Domini, sed maius, ac maius dare potest, & connectunt sic, vt Ioannes reddat rationem, cur Christus sit maior ipso, Non, inquit, mensurata est diuina potentia, potest enim adhuc maiorem me mittere. Sed hæ expositiones violentæ videntur, veram quidem doctrinam continēt, sed ad locum præsentem non faciunt, nec est lectio, seu interpretatio Cyril. & Chryso. conformis textui, nullus enim textus habet, dat ei Spiritum, sed absolute, dat Spiritum propterea duæ priores expositiones non sunt multum probabiles tertia vero non rectè cōnectitur præcedentibus, nec sequentibus, ideò quam E in commentario posui expositionem, legitimam & propriam esse arbitror. Potest etiam alia expositio adferri, Dixerat generaliter, & sine exceptione, [qui accipit testimonium eius,] tacitè indicans verbum Christi commune futurū omnibus Iudæis, & gentibus, ideo huius causam exponēs inquit, [Non enim dat Deus spiritum ad mensuram,] omnibus enim verbum salutis in Christo est propositum, & pro omnibus saluandis missus est. hanc expositionem adiunxi, quia sequentibus, & antecedentibus rectè consonat & connectitur.

Auctor adiungit aliā interpretationem.

C **Pater diligit filium, & omnia dedit in manu eius.** F

CLARIVS explicat, quomodo non ad mensuram Deus det spiritum, [Pater, inquit, diligit filium, & omnia dedit in manu eius,] idest, in dilecto filio suo posuit omnium hominum salutem. Perpende quantum donum, & quomodo non ad mēsuram dat Deus, nam filium suum dilectissimum dedit nobis in saluatorem, & redemptorem, non vnius aut alterius, sed omnium. Attende dictum esse, [Pater diligit filium,] tum vt præstantiam & magnitudinem doni magis explicet, dedit enim Pater filium suum, eumq; sibi dilectissimum, tum vt ex amore datum esse filium significet, iuxta id, quod Dominus Nicodemo dixit, Sic Deus dilexit mūdum, vt filiū suum vnigenitū daret, quo etiam doni excellentia augetur. mensuram ergo omnem excedunt, tum quod Pater filium dederit, tum quòd filium, quem sine mensura diligit, tum etiam, quòd ex dilectione erga nos, demum quod ad omnium generalem salutem. Hæc phrasis, [Dedit omnia Pater in manu,] significat omnium redemptionē & sa-

A & salutem,& quæ adhæc spectant, in filio, non vt Deo solum, sed vt Deo, & homine Christo(vt talis redemptor est)posita esse. sic dicitur Ioan.13. Sciens quia omnia dedit ei Pater in manus. & Ioan. 17. Sicut dedisti ei potestatem omnis carnis,vt omne, quod dedisti ei, det eis vitam æternam. & Matth. 11. Omnia tradita sunt mihi à Patre meo. D

ANNOTATIO 40.

Duæ Cyrilli interpretationes proponuntur.

CYril, lib. 2. c. 33. dupliciter superiora verba exponit: vno modo,vt sit sermo ratione diuinitatis,népe,Omnia quæ habet Pater, dedit filio, vt omnia significent essentialia Patris: quasi dicat: omnia,quæ Patris substãtiæ sunt, dedit filio: altero modo, vt ratione humanitatis Christus dicatur accepisse omnia, idest virtutem, & potestatem super omnem creaturam: vt dominium,quod B habet Pater, & ipse filius,qua ratione est Deus, communicauerit sibi, vt homini. Sed neutra expositio mihi videtur cõueniens. prior defendi non potest: Non enim dicitur. Omnia, quæ Pater habet, dedit filio: sic enim possent ad substantialia Patris verba referri: sed dicitur, [Dedit in manu eius,] idest, in potestate eius. substantialia autem Patris, non sunt sub potestate filij,igitur [Omnia,] ad substantialia Patris referri nõ possunt: sed necesse est, vt referantur ad creaturas,quæ sunt sub diuina potestate: & tunc verum est Patrem dedisse omnẽ creaturã sub potestate filij, vt Deus est. Nam communicans ei essentiam simul dominium,& potestatem, quam ipse habet, dedit filio. At non hoc ad rem nostrã facit: nam sermo est de filio in carne,sub cuius potestatem omnia data sũt. Posterior expositio vera doctrina est: habuit enim Christus, etiam vt homo,à diuinitate suæ humanitati collatum dominium, & potestatem super omnẽ creaturam in terra,& in cœlo. tamen nõ hoc est,quod hæc verba prætendunt. Loquitur enim Ioannes de hominibus, & ijs quæ ad eorum salutem pertinent: propter quæ Deus filium suum dedit: Nec obstat illa generalis particula, [Omnia:] nam ex materia subiecta declaranda est. Ioan. 17. etiã dicitur,Vt omne,quod dedisti ei,det eis vitam æternã. illud Omne, non omnem creaturam significat,sed omnem hominem saluandũ. Similiter dedit potestatem omnis carnis. Locutio est de opere redemptionis, quod totum Christo à Patre commissum est. Recentiores verba superiora aliter connectere,& exponere videntur,tamẽ, quæ data est expositio,legitima censenda est. E

C Qui credit in filium, habet vitam æternam. F

COMMENTARIVS.

EFFECTVM aduentus Christi,quem illis verbis: [Pater dedit ei omnia in manu,] significauerat,his verbis exponit: & respõdent hæc verba illis Christi,[Vt omnis,qui credit in eum,non pereat,sed habeat vitam æternam,] vt tota sententia hæc, [Pater diligit filium, & omnia dedit in manu eius: qui credit in Filium,habet vitam æternam,] consonet illi sententiæ Domini, [Sic Deus dilexit mundum, vt filium suum daret, vt omnis, qui credit in eum non pereat,sed habeat vitam æternam.] Circa literam attende,qui credit in Filiũ, habere dicitur vitam æternam: non quod statim ac credit, vitam æternam habeat: sed est tempus pro tempore,habebit scilicet vitam æternam suo tempore, quando à sæculo recesserit. Aliqui recurrunt ad gratiam quæ est vita æterna inchoata, sed non est id necessarium, nisi dicamus habere vitam æternam quia per gratiam ius habet ad eam possidendam.

Qui incredulus est filio, non videbit vitam.

NON saluat filius nisi credentes in se: Qui ergo non credit non videbit vitam. Rectè dicitur. [Non videbit,] ne si dictum esset non videt, spes videndi dari censeretur: at non videbit, priuat etiam spe futuri. Vnde rectè Chrysost. hom. 30. hoc annotans, id, inquit verbum posuit: [Non videbit vitam,] vt denotaret perpetuitatem. Quamuis autem intelligi debeat eadem vita æterna, tam generalior est sermo, [Non videbit vitam,] quia nec in hoc sæculo vitam spiritualem gratiæ, nec in futuro æternam videbit. Est autem hebraismus, videre, & experiri, & consequi, quod in bonum, & in malum aliquando accipitur: in bonum sumitur vitam videre pro eo, quod est frui vita æterna. 1. Pet. 3. Qui vult vitam, & dies videre bonos, idest frui diebus bonis: in malum. Ioan. 8. Mortem non videbit in æternum, idest, æternam non experietur mortem. Cyril. lib. 2. contra Iudæos c. 27. legit eodem modo partem vtranque sic: Qui credit in Filium, habet vitam æternam, qui dicto audiens

Videre in bonũ & in malũ sumitur in scriptura.

B non est in filium, non habet vitam. At Græcè sic legimus, [Non videbit vitã,] E & ea est legitima & germana lectio. Forsan id dictum est, vt magis à vita remoueri incredulum Ioannes significaret, qui non solum non habebit, sed nec videbit vitam: plus est habere, quàm videre: at nec quod minus est, incredulus assequetur.

Sed ira Dei manet super eum.

NON tantum incredulus vitã non videbit, sed etiam iudiciũ damnationis subibit, etiã sine verba [Incredulus filio non videbit vitam, sed ira Dei manet super eum.] respondent illis Domini, [Qui non credit, iam iudicatus est,] vt etiam Chrysost. hom. 30. annotat. propterea non dicitur, Qui non credit eum iram Dei incurrere, quasi ante sub ea non sit, sed manere sub ira & damnatione, sub qua prius erat, quia iam iudicatus est. Christus enim

C adueniens homines peccato obnoxios, & iræ filios inuenit: qui crediderunt à peccato & ira, ad vitam æternam liberati sunt: nõ credẽtes vero, manent sub F peccato, & ira Dei veteri, à quibus nõ liberantur, nõ ergo solũ vitam nõ videbunt, sed manent in suo peccato, & iræ Dei subiecti, quia damnationis lege tenentur, & in ea permanent. hoc Paulus Ephes. 2. docuit. Eramus, inquit, natura sicut & cęteri filij iræ, Deus autem, qui diues est in misericordia, propter nimiam charitatem suam, qua dilexit nos, cum essemus mortui peccatis, conuiuificauit nos in Christo. Ecce eramus omnes filij iræ: eramus mortui peccatis: qui igitur in Christo per viuam fidem non viuificantur, non solum vita priuantur, ne eam consequantur, sed manent sub peccato, & sub ira Dei.

ANNOTATIO 41.

Partes diuersis modis locum hunc explicant.

AMbro. lib. 1. de pœnitentia cap. 11. [Ira, inquit, Dei manet super eũ,] quod manet, vtiq; iam cœpit, & ex delicto aliquo cœpit, quia ante non credidit, vbi ergo quis credit, ira Dei discedit, vita autem accedit. hæc Ambro. Et rectè perpendit vim verbi, [manet.] sed in hoc non placet eius expositio: quia nõ credidisse Christo, existimat esse peccatum, propter quod qui non credit, dicitur manere sub ira: at non sic est: nam antequam fides prædicetur, homo in pec

A cato est, & iræ obnoxius: imò vt dicit Paulus; Nascimur filij iræ, & in peccato: antequam igitur accedat peccatū infidelitatis, homo filius est iræ, & peccato infectus, propter quod ira Dei dignus est. Cyprian. lib. 2. con. Iudæ. c. 27. legit in futuro manebit, & ita videtur legere Cyril. lib. 2. c. 75 at textus noster habet in præsenti, & rectior est lectio, vt significetur iam etiam in hoc sęculo iram Dei esse contra non credentem. Dicitur autem, [manet super eum,] vt significetur peccatorem nec posse, nec vires habere liberandi se ab ira Dei. est enim super eum quasi in loco eminentiori, quo non potest peruenire ad eam repellendam, quia inferior est. quod etiam Chrysost. hom. 30. annotat, dicens; Non dicitur ira manet in eo, sed super eum, hoc est,
B

nunquam ab eo discedet. D
Notanda sunt duo, prius est, totum hoc Ioannis testimonium esse conforme prædicationi Christi factæ ad Nicodemum, propterea que Euangelistam narrasse, vt apud incredulos Iudæos, qui Ioanni multum deferebant, Christi doctrina tam alta & profunda confirmaretur. Alterum est, discipulos Ioannis à suo magistro mysteria fidei altissima audisse, nempe Christi diuinitatem, & incarnationem, redemptionem, fidei in eâ necessitatem, fructum aduentus Christi, & fidei in eum: vt his tantis illustrati mysterijs, à nimio amore & sequela sui, illos auerteret, & ad Christum sequendum, & confitendum omnino conuerteret. Hæc in caput tertium dicta sunto.
E

CAPVT QVARTVM.

Vt ergo cognouit IESVS, quia audierunt Pharisæi, quòd IESVS plures discipulos facit, & baptizat, quàm Ioannes (quanquā IESVS non baptizaret, sed discipuli eius) reliquit Iudæam, & abijt iterum in Galilæam, oportebat autem eum transire per Samariam. Venit ergo in ciuitatem Samariæ, quæ dicitur Sichar, iuxta prædiū quod dedit Iacob Ioseph filio suo. Erat autem ibi fons Iacob. IESVS autem fatigatus ex itinere, sedebat sic supra fontem. Hora erat autem quasi sexta. Venit autem mulier de Samaria haurire aquam. Dicit ei IESVS: Da mihi bibere. Discipuli enim eius abierant in ciuitatem, vt cibos emerent.
C Dicit ergo ei mulier illa Samaritana: Quomodo tu Iudæus cum sis, bibere à me poscis, quæ sum mulier Samaritana? non enim coutuntur Iudæi Samaritanis. Respondit IESVS, & dixit ei: Si scires donum Dei, & quis est qui dicit tibi: Da mihi bibere: tu forsitan petisses ab eo, & dedisset tibi aquam viuam. Dicit ei mulier: Domine, neque in quo haurias habes, & puteus altus est: vnde ergo habes aquam viuam? Nunquid tu maior es patre nostro Iacob, qui dedit nobis puteum, & ipse ex eo bibit, & filij eius, & pecora eius? Respondit IESVS, & dixit ei: Omnis qui bibit ex aqua hac, sitiet iterum: qui autem biberit ex aqua quam ego dabo ei, non sitiet in æternum: sed aquā quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam. Dicit ad eum mulier: Domine, da mihi hanc aquam: vt non sitiam, neque veniam huc haurire. Dicit ei Iesus: Vade, voca virum tuum, & veni huc. Respondit mulier, & dixit: Non habeo virum. Dicit ei IESVS: Bene dixisti, quia non habeo virum. Quinque enim viros habuisti: & nunc quem habes non est tuus vir. Hoc verè dixisti. Dicit ei mulier: Domine, video quia Propheta es tu. Patres nostri in monte hoc adorauerunt: & vos dicitis, quia Hierosolymis est locus, vbi adorare oportet. Dicit ei Iesus: Mulier, crede F

A mihi, quia veniet hora, quando neque in monte hoc neque in Hierosolymis B
adorabitis patrem. Vos adoratis quod nescitis, nos adoramus quod scimus;
quia salus ex Iudæis est. Sed venit hora, & nunc est, quando veri adoratores
adorabunt Patrem in spiritu & veritate: nam & Pater tales quærit, qui adorent eum. Spiritus est Deus: eos qui adorant eum, in spiritu & veritate oportet adorare. Dicit ei mulier: Scio quia Messias venit qui dicitur Christus: cum ergo venerit ille, annunciabit nobis omnia. Dicit ei Iesus: Ego sum qui loquor tecum. Et continuo venerunt discipuli eius: & mirabantur, quia cum muliere loquebatur. Nemo tamen dixit: Quid quæris, aut quid loqueris cum ea? Reliquit ergo hydriam suam mulier, & abijt in ciuitatem, & dicit illis hominibus: Venite, & videte hominem qui dixit mihi omnia quæcunque feci: nunquid ipse est Christus? Exierunt ergo de ciuitate, & veniebant ad eum. Interea rogabant eum discipuli, dicentes: Rabbi, manduca. Ille autem dixit eis: Ego cibum habeo manducare: quem vos nescitis: Dicebant ergo discipuli ad inuicem: Nunquid aliquis attulit ei manducare? Dicit eis Iesus: Meus cibus est, vt faciam voluntatem eius qui misit me: & perficiam opus eius. Nonne vos dicitis, quòd adhuc quatuor menses sunt, & messis venit? Ecce dico vobis, leuate oculos vestros, & videte regiones,
B quia albæ sunt iam ad messem. Et qui metit, mercedem accipit, & congregat fructum in vitam æternam: vt & qui seminat, simul gaudeat, & qui metit. In hoc enim est verbum verum: quia alius est qui seminat, & alius est qui metit. Ego misi vos metere, quod vos non laborastis: alij laborauerunt, & vos in labores eorum introistis. Ex ciuitate autem illa multi crediderunt in eum Samaritanorum, propter verbum mulieris testimonium perhibentis: quia dixit mihi omnia quæcunque feci. Cum venissent ergo ad illum Samaritani, rogauerunt eum, vt ibi maneret. Et mansit ibi duos dies. Et multo plures crediderunt propter sermonem eius. Et mulieri dicebant: Quia iam non propter tuam loquelam, credimus: ipsi enim audiuimus, & scimus quia hic est verè saluator mundi. Post duos autem dies exijt inde, & abijt in Galilæam. Ipse enim Iesus testimonium perhibuit, quia Propheta in sua patria honorem non habet. Cum ergo venisset in Galilæam, exceperunt eum Galilæi, cum omnia vidissent quæ fecisset Hierosolymis in die festo: & ipsi enim venerant ad diem festum. Venit ergo iterum in Cana Galileæ, vbi fecit aquã vinum. Et erat quidam Regulus, cuius filius infirmabatur Capharnaum.
C Hic cum audisset quia Iesus aduenerit a Iudæa in Galilæam, abijt ad eum, & F
rogabat eum, vt descenderet, & sanaret filium eius: incipiebat enim mori. Dixit ergo Iesus ad eum: Nisi signa & prodigia videritis, non creditis. Dicit ad eum Regulus: Domine, descende priusquam moriatur filius meus. Dicit ei Iesus. Vade, filius tuus viuit. Credidit homo sermoni, quem dixit ei Iesus, & ibat. Iam autem eo descendente, serui occurrerunt ei, & nunciauerunt dicentes, quia filius eius viueret. Interrogabat ergo horam ab eis, in qua melius habuerit. Et dixerunt ei: Quia heri hora septima reliquit eum febris. Cognouit ergo pater, quia illa hora erat, in qua dixit ei Iesus: Filius tuus viuit. Et credidit ipse & domus eius tota. Hoc iterum secundum signum fecit Iesus cum venisset à Iudæa in Galilæam.

A D

Vt ergo cognouit Iesus, quod audierunt Pharisæi, quod Iesus plures discipulos facit, & baptizat, quàm Ioannes (quamquam Iesus non baptizaret, sed discipuli eius) reliquit Iudæam.

COMMENTARIVS.

PErsequitur historiam Euangelista, & postea quam discipulos Ioãnis apud magistrum conquestos esse de baptismo Christi, & quod plures baptizaret narrauit, refert nunc baptismi eius famam etiam ad Pharisæos, qui erant Hierosolymis perueniſſe: fama autem rei veritatem superabat: nam Christus non baptizabat, sed discipuli eius: solent tamen res in ore narrantium augeri, & multiplicari. Delatum autem esse ad Pharisæos, Christum per se baptizare, insinuat Ioannis parenthesis[Quamquam ipse non baptizaret]quasi diceret: non est res, vti se habuit, relata. vt ergo nouit Dominus iam huius rei notitiam ad Pharisæos perueniſſe, à Iudæa recessit. Pharisæi dicuntur audiuiſſe, at Dominus cognouiſſe, quia illi ex nuncijs, & hominum relatione, at Christus sine nuncio, qui omnia etiam antequam fierent nouerat, intellexerunt. Reliquit Iudæam amputans inuidiam Pharisæorum, & tempori opportuno passionem suam reseruans, vt dicit Cyrillus libro 2. capite 76. Quamuis enim suæ diuinitatis potentia omnia aduersantia repellere potuiſſet, tamen se quoque esse hominem, suamque veram humanitatem in multis demonstrare voluit, vt nos etiam suo instrueret exemplo, qui aliquando aliorum furori, & indignationi locum dare debemus. Hæc autem inuidia Pharisæorum, quod plures baptizaret quam Ioannes, non erat ex zelo, & amore erga Ioannem, quem etiam odio prosequebantur, & Herodi tradi curauerant, vt patet Matth. 17. sed ex propriæ laudis amore. Se enim minoris haberi æquo animo ferre non poterant: si ergo Ioannem persequebantur cum pauciores baptizaret, timendum erat eos multo peiora contra Christum qui baptizabat, & cuius nomen celebrius reddebatur, facturos. propterea reliquit Iudæam: hoc tamen in sequenti commentario magis explicabitur.

B E

C F

ANNOTATIO 1.

Christus p Discipulos, nõ per seipsum baptizauit.

DVbium in illo verbo, [Quanquam Iesus non baptizaret,]occurit: nam Ioannes ipsum baptizaturum prædixiſſe uidetur Matthæi 3. Ipse vos baptizabit in Spiritu sancto. Tertullian. libro de Baptis. ad hoc respondet dicens: Ecce Dominus venit, & non tinxit: legimus enim, & tamen is non tingebat, verum discipuli eius: quasi vero ipsum suis manibus nõ tincturum Ioannes prędicaſſet. non vtique sic intelligendum est, sed simpliciter dictum more communi, sicut est verbi gratia Imperator posuit edictum, aut Præfectus fustibus cecidit, nunquid ipse proponit, nũquid ipse cædit, semper is dicitur facere, cui præministratur, ita erit accipiendũ verbũ Ioannis Baptistæ, ipse vos tinget, pro eo, quod est per ipsum uel in ipsum tingemini. hæc Tertul. & rectè respondet, siue enim per hunc, siue per illum ministretur baptismus, baptismus est Christi, & ipse est, qui baptizat, cæteri sunt ministri. Hac ratione vtitur Paulus 1. Cor. 3. ad probãdum ministrorum differentiã, siue in Sacramentis, siue in doctrina ministranda, non inducere varietatem aliquam in suscipientibus, quasi qui baptizatus est, aut credidit per vnum, melior propterea sit eo, qui baptizatur, aut credit

A dit per alterum Sunt enim vnius Christi omnes ministri, fides, & baptismus eius sunt. Hac etiã ratione vsus est sæpe Aug. contra eos, qui hæreticos rebaptizãdos existimabant. Si enim Christi baptismus est, ipse est qui baptizat, siue bonus, siue malus sit minister, baptismus non vitiatur. Christus est qui baptizat. non ergo baptizabat, quia suis manibus proprijs non conferebat baptismum, tamen verè baptizabat, quia qui baptizabant, ministri eius erant.

Cur Christus noluerit per seipsum baptizare.

Sed percontabitur non immerito aliqui, cur Christus noluit per se baptizare. Cyrillus lib. 2. in Ioannem cap. 17 respondet id factum, vt vel ex hoc melio- B rem suum esse baptismum confirmaret, quam erat baptismus Ioannis. Ioannes enim per seipsum baptizabat, Christus non per se, sed per discipulos, tamen plures ad Christum veniũt. Adde & in hoc Ioannis baptismus parum efficax ostendebatur, qui non nisi per ipsum Ioannem conferri potuit. His alias adiungere possumus rationes, cũ enim in nomine Christi baptismus conferendus esset, vt per eum nomen Christi celebre fieret, magis hoc per alios, quàm per eundẽ Christum faciendum videbatur. Rursus, quia si per se baptizaret, minister forsan crederetur baptismi, vt cæteri, at, vt ipse baptismi cognosceretur auctor, non per se, sed per alios in eius nomine conferri voluit. Hæc ratio est Augustini tractatu. 5. in Ioannem. Chrysostomus homil. 28. aliam dat huius causam: nimirum quia hic baptismus non erat proprius Christi, sed Ioannis, non autem erat expediens, vt per se Ioannis baptismum exhiberet, sed superius annotatione 27. hanc opinionem reiecimus, existimat enim Christi baptismum illum fuisse eũdem, qui Ioannis erat. At maiorem difficultatem auctoritas Gregorij Nazian. nobis ingerit, nam in orat. in sancta lumina, Christum postquam à Ioanne ba- E ptizatus est, eundem Ioannem baptizasse affirmare videtur. August. autem Epist. 108 adhuc amplius dicit, nempè Apostolos à Christo ipso prius baptizatos, ad alios baptizandos esse missos, & loquitur de hoc baptismo, de quo dicitur, quod plures baptizabat. Respondeo vtrāque doctrinam Gregorij & Augustini esse probabilem, nec locus hic obstat. Nam intelligi debet, Christum communiter, & vulgo non baptizasse per se, sed per discipulos.

Et abijt iterum in Galilæam.

C

COMMENTARIVS.

F

Relicta Iudæa abijsse iterum dicitur in Galilæam. particula, [Iterum,] secundum hunc in Galilæam regressum esse ex his, quos Ioannes describit, insinuat. Prior enim est, quando cum Philippo post Andreæ, & Petri vocationem è Iudæa venit in Canam Galilææ. tempore autem Paschatis in Iudæam reuersus, eiecit vendentes de templo, miracula fecit, eumque Nicodemus Hierosolymis conuenit post hæc in alium Iudææ locum migrans baptizabat per discipulos, Ioanne baptizante in Aenon, ibique mansit vsq; ad Ioannis vincula, quando in carcerem traditus ab Herode in Galilæa fuit, tunc cognoscens ad Pharisæos delatum esse, se plures baptizare, quam Ioannem, in Galilæam iterum abijt, & hic est secundus regressus.

Cur Christus, Ioanne in carcerem coniecto, in Galilæam se contulerit.

ANNOTATIO 2.

De hoc secundo regressu Matthæi 4. Mar. 1. Luc 4 facta est mentio. Hi enim tres Euangelistæ dicunt, cum Ioannes traditus esset, nempè in carcerem cõiectus, tunc reuersum esse in Galilæam, quamuis noster Ioãnes de Baptistæ vinculis nihil dixerit, sed tantum narrat, Cũ cognouisset Dominus Pharisæos audis-

A se eum plures discipulos facere, abijsse in Galilæam, tunc autem iam erat traditus Ioannes, & inuidia Pharisæorum manifestata, nam non tantum odium Herodis, quod à Ioanne reprehenderetur, causa fuit, vt Ioannes traderetur, sed etiam inuidia Pharisæorum, vt Matt. 17 patet, ac propterea traditus Ioannes dicitur, nẽpè à Pharisæis Herodi, sine quorum auctoritate non esset ausus tantum virũ apprehendere. Ex hoc eorum facto inuidia in Christum acrior detegebatur, cũ plures baptizaret, & celebrior iam fieret, propterea rectè dictum est superius, eum audierunt Pharisęi, quod plures baptizaret, tũnc Christum recessisse, nam ex inuidia contra Ioannẽ, maior contra Christum futura certo timebatur, vt re vera factum fuit. Ista est historiæ veritas, ex qua liquet cæteros Euangelistas præter D misisse, quæ Ioannes inter priorẽ, & hũc regressum posteriorem in Galilæam narrauit, & ab hoc posteriori historiam texuisse, rectè autem Lucas addidit: In virtute Spiritus in Galilæam regressum esse Dominum, quod verbum Ioannes omisit. Reuertebatur enim, vt in Galilæa initium suæ publicæ prędicationis faceret, sicut prædictum erat, quod Matthæus ca. 4. significauit dicens: Secessit in Galilæã, & relicta ciuitate Nazareth venit, & habitauit in ciuitate Capharnaum, in finibus Zabulon, & Nephtalim, vt adimpleretur, quod dictum est per Isaiam prophetam. Quod autem in hoc regressu etiam per Nazareth transierit, & eam reliquerit. paulo inferius hoc capite Ioannes significat.

B E

Oportebat autem eum transire per Samariam.

COMMENTARIVS.

SAmaria regio est inter Iudæam, & Galilæam sita, vt refert Iosephus lib. 3. de bello. c. 2. cum igitur Christus in Iudæam profectus in Galilæam transire destinasset, rectè dicitur transeundum ei esse per regionem Samariam. Cyril. lib. 2. c. 77. & Chrysost. hom. 30. illud verbum, [Oportebat.] considerant, ne enim Iudæi conqueri possent, quod ad gentes docendas iret, qui ad Israel missus esset, [Oportebat.] inquit, quasi diceret itineris necessitas id postulabat, vt illac iret. Transiens autem conuenienter virtutem suam exercuit, vt Sol quocunque proficiscitur illuminat.

ANNOTATIO 34.

Quæ fuerit, & vnde dicta Samaria

SAmaria nomen est Prouinciæ, atque etiam ciuitatis cuiusdam sic appellatę. De prouincia Samarię frequens est in C scriptura mentio 3. & 4. lib. Reg. quæ totam tribum Ephraim, & mediam Manassem continebat, erat partim campestris, partim montuosa. habẽs aquas supra modum dulces. Aliqui Samariam dictam à filio Chanaam Samaræo. Genes. 10. putant, id incertum est. Erat etiam nomen ciuitatis, quam vt habetur 3. Regu. 16. Amri rex Israel ędificauit super montem emptum à quodam dicto Somer, nomen autem antiqui Domini imposuit ciuitati Somer, inde Samaria dicta. Regia sedes erat Regum Israel, postquam decem tribus à Iuda recesserunt, & totius prouinciæ caput, ac metropolis. Isa. 7. caput Ephraim Samaria. Euersa F est ab Hircano funditus: sed restituta ab Herode Antipatro, & vocata Sebaste, vt refert Ioseph. lib. 15. Antiquit cap. 11. Hier. in Epitaphio Paulæ ibi condita ossa Elisæi, Abdiæ & Ioannis Baptistæ affirmat. tempore Christi extabat ciuitas, modo autem nullam ibi habitationem superesse ferunt, hoc in loco non pro ciuitate, sed pro ipsa prouincia sumitur, quando dicitur Christum per Samariam transiuisse.

Venit

A D

Venit ergo in ciuitatem Samariæ, quæ dicitur Sichar.

COMMENTARIVS.

ERat vrbs Samariæ inter alias nominata Sichar. veniens ergo in Galilæam per Samariam, ad hanc diuertit vrbem, quæ in via posita erat, vt particula, [Ergo,] hanc esse in medio itinere positam insinuet, quasi venientibus è Iudæa in Galilęam ista ciuitas media occurreret.

ANNOTATIO 4.

Quæ fuerit Christus Sichar, siue Sichem.

SIchar, vt notat Hieronymus in Epitaphio Paulæ, proprio vocabulo Sichem dicta erat: at Christi tempore corruptum erat, & dicebatur Sichar, vulgari autem vocabulo usus est Euangelista. Sita erat in confinibus tribus Ephraim B prope montes dictos Hebal, & Garasin: qui alio nomine Iosu. 20. dicitur mons Ephraim, eratque monti huic adeo proxima Sichar, vt in monte sita, in eodem loco Iosue dicta sit, à Sebaste seu Samaria vrbe duodecim, ab Hierusalem triginta milliaribus distabat. Fuit hæc ciuitas ab Abimelech Iudic. 9. euersa, etiā sale super eam dispersò. instaurata tamē à Ieroboam 3. Reg. 12. primo rege Israel, & caput regni Israel ab eo constituta: ibi enim habitauit ipse, & quo tempore Alexander venit in Iudæam; erat Metropolis Samaræorum, vt refert Ioseph. lib. 11. Antiqui. Multa memoranda in hac ciuitate Sichen facta scriptura vetus narrat: cum enim Abraham Dei iussu ex Mesopotamia in terra Chanaan uenisset, primum venit Sichen, ibique primo altare ædificauit Domino, & terræ illius promissionem accepit: vt habetur Gen. 12. & 13. Iacob etiam reuertens ex Mesopotamia cum vxoribus, & filijs in Sichen fixit tabernaculum, & ibi emit partem agri, à filijs Emor. Gen. 33. Ibi Dina corrupta est à filio regis Sichen, B & facta est occisio magna à filijs Iacob. Genes. 34. Sichen constituta asylum, & refugium fugitiuis Ios. 20. Ibi decem tribus propter stultitiam Roboam recesserunt à Iuda, 3. Reg. 12. Ossa Ioseph in Sichen sepulta sunt, vt habetur Ios. vlt. Hier. de locis Hebr. eandē dicit Sichen, & Salem. vnde sequitur Melchisedech typum Christi, etiam huius vrbis Regem fuisse. profectò vrbs satis celebris, multo celebrior propter hoc Christi miraculum facta est. temporibus Hieronymi vasta erat, & iuxta eam ædificata ciuitas dicta Mamertha, & postea Neapolis. Hæc est Sichar, in quam Christus venisse narratur.

In scriptura multa commemorantur facta in ciuitate Sichar.

C F

Iuxta prædium, quod dedit Iacob Ioseph filio suo, erat autem ibi fons Iacob.

COMMENTARIVS.

HIstoria nota est Gen. 33. Iacob reuertens è Mesopotamia venit Sichen, & ibi ab Emor Filijs partem agri centum emit agnis: quādo autem mortuus est in Aegypto præter duplicem hæreditatis sortem, hanc agri partem dedit Ioseph. Gen. 48. & dicebatur prædium Iacob, prope hoc prædium erat sita Sichar. Erat autem ibi fons Iacob,] nempe prope, aut intra prædium, [Fons Iacob,] quia à Iacob extructus erat, extra Sichen fons hic erat, dupliciter, vt fertur, arcus iactu distans, in eo prædio Ioseph ossa sunt sepulta.

Iesus

A **Iesus autem fatigatus ex itinere, sedebat sic supra fontem.**

FAtigatus Dominus ex itinere, quod pedes confecerat, sedit supra fontem. illud [Sic.] Chryso.hom.30.exponit non in sella, non in loco honoratiori: sed in terra, vt contingit. Alij exponunt, id est, sic fatigatus vt erat. mihi videtur potius causam insinuare, [sedebat, Sic,] id est propterea sedit. videtur enim poni loco dictionis Hebrææ, כן, seu, לכן dicitur autem supra fontem idest prope fontē, est dictio hebræa, על al. Fatigatus ergo erat, & propterea, iuxta fontem sedit: hoc enim est proprium iter agentium vt cum defessi sunt, sedeant, & refrigerij causa ad fontem quiescant: hoc Dominus noster fecit.

Hora autem erat quasi sexta.

Iudæi quomodo horas computarent.

IVdæi dies in duodecim horas, & noctes in totidem diuidebant, vnde hora quasi sexta prope meridiem fuisse significat. Aliqui dictionem, [autem] Pro causali interpretantur, vt causam hæc verba contineant, quòd fatigatus sederit. nam multo tempore iter fecerat, & æstus solis feruebat. melius tamen legitur, si sit continuandi dictio, & historiæ prosecutio: quasi dicat: & hora
B quasi sexta, vt causam contineat eorum, quæ sequuntur. mulier enim venit aquam haurire, & discipuli cibos emere, quia hora instabat prandij.

Venit autem mulier de Samaria haurire aquam.

PRudenter Dominus Samaritanam lucraturus ad fidem, opportunitatem captat: quando & necessitas cōtinui potus eam trahit ad fontem, & Christi defatigatio colloquendi præbet occasionem, nemoque adstat, qui possit impedire colloquium. Fœlix Samaritanæ necessitas, quæ eam pertrahit ad salutem, & diues paupertas, quæ per se cogit, vt faciat, quod per ministros fieri solet: sed nisi fatigatus Christus sederet expectans, nullam mulieri vtilitatem suus ad fontem adferret aduentus. Temporales necessitates, & indigentia, solent salutis consequendæ dare occasionem, quando diuina misericordia, vt peccatorem conuertat, illis vti disponit. Videtur venisse casu, sed qui omnia dispensat, mentem illius arcano ducebat impulsu, vt tunc veniret, quādo fons vitæ Christus ibi esset præsens. Hoc exemplo videmus actiones humanas à Deo dirigi, quæ proponimus agenda ita disponente, vt plerunque aliud agentes, incidamus in ea, quorum nulla erat cogitatio. Rebecca veniebat ad fontem, non vt ibi Abrahæ inueniret seruum, qui vt ipsam hero suo
C desponderet venerat, sed vt aquam ouibus potandis hauriret: & quamuis casu venisse sit visa, disponente Deo veniebat, & quem nesciebat, in hunc ignara incidit. Gen.24. venerat Rachel ad fontem, non vt futurum sponsum Iacob inueniret, sed vt paternas oues adaquaret, verum Deus suo consilio omnia ordinabat. Gen.29. Et Purpurissa illa. Act.16. in sacellum, quod iuxta flumen erat, paternæ religionis gratia venerat, de Paulo & Barnaba Apostolis prorsus nescia, & tamen salutem disponente Domino per ipsos inuenit. quæ enim salutis nostræ sunt, sæpè nobis inscijs à Domino disponuntur. Rectè ergo Cyril.lib.2.cap.80.dicit Dominum fecisse ad modum iacientis retia, vt passeres capiat.

Dei prouidētia disponit actus nostros, & dirigit sapientissimè.

Dicit

A D

Dicit ei Iesus, da mihi bibere.

SItiebat Dominus, corporales enim nostras induit passiones, & qui sine eo ne poterat nos saluos facere, voluit tamen propter nos fieri homo, quique ne sitiret, impedire, & sitientem se, sine alterius ministerio potuit satiare, propter mulieris salutem eius auxilio dignatus est indigere. [Da,]inquit, [mihi bibere.] vox est deprecantis, & qui imperare potuit Angelis, vilem adulteram, & infidelem mulierem rogat. adeo enim hominum diligit salutem, vt quod nostra summoperè intereſt, quodque omnibus modis iubere posset, etiam precibus flagitet.

Discipuli enim eius abierant in ciuitatem, vt cibos emerent.

SI discipuli adfuissent, non per se, sed per eos aquam petijsset; at hi in ciuitatem, quæ prope erat, vt cibos ad manducandum emerent, abierant: ea de B causa ipsemet aquam à muliere petit. Verba hæc causam exprimunt, cur mulieri dixit, da mihi bibere, [Discipuli enim abierant.] quasi diceret: causa cur E loqueretur cum muliere erat, quia discipuli præsentes non aderant. Humana causa est, quæ exterius apparebat: tamen diuina, & altior latebat ratio: nam & Dominus ipsos voluit abfuisse discipulos, vt colloquij occasionem acciperet, & per id mulierem traheret ad fidem. Ieiunus autem cum esset, nec vllos cibos sumpsisset, liberè petijt. non re vera vt biberet, qui nec per multum tẽporis postea bibit, nec oblatos à discipulis cibos accepit: sed vt sermone iam suo, mulieris mentem inciperet illuminare. Attende discipulos abijsse ad emendum, non ad mendicandum.

Dicit ergo ei mulier illa Samaritana.

C F

ILla particula, [Ergo,] illationem quandam denotat, & insinuat aliquid præter simplicem responsionem. Nam sæpe dicitur, [Dixit ei mulier, dicit ei Iesus,] & non apponitur talis particula: quod argumento est, eam hoc loco aliquid innuere, & ita est. Duo enim indicat, alterum relationem ad superiora verba, quia mulier nihil Christo dixisset, nisi ille ab ea bibere petijsset; quasi dicat; causa quod mulier ei sit locuta, ea est, quia Christus bibere petijt. alterum relationem ad sequentia: verba enim, quæ sequuntur, quandam insimulationem continent, cuius causa est Christi petitio: vt sit sensus: petijt Christus bibere, & propterea mulier eum reprehendere, & insimulare est causa: Nec dicitur tantum: [Dicit illa mulier:] sed, [Illa mulier Samaritana,] quia nisi Samaritana esset, non reprehendisset: ac si clarius dictum esset; mulier illa, quę Samaritana erat, & quia Christus ab ea bibere petijt, verba sequentia, quæ insimulationis sunt, protulit. Hic est legitimus sensus, perpende autem humilitatem, & patientiam Christi, in vnius fœminæ pauperculæ salute quærenda.

Expenduntur verba singula.

Quo-

A Quomodo tu Iudæus cum sis, bibere à me poscis, quæ sum mulier Samaritana? D

ODerant, & contemnebant Iudæi Samaritanos vt idolatras, qui cum vero Deo idola adorarent, commerciumque eorum abhorrebant: mulier ergo hoc exprobrat ei, contemptumque communem suæ gentis in Christum retorquet, dicens: Vos Iudæi, commercium nobiscum refugitis omne, quomodo tu, Iudæus cum sis, modo petis bibere à me, quæ sum Samaritana: intelligebat mulier non esse commercium, si parum aquę sitienti porrigeret, sed hac occasione obijcit ei Iudæorum aduersum gentem suam communem auersionem; & hic est sensus legitimus.

ANNOTATIO 5.

Superiora verba sunt exprobrantis an reprehendentis.

VErba esse corrigentis Chrys. ho. 30. existimat, quasi mulier eum correxit, quia arbitrabatur non licuisse Christo, quem Iudęum existimabat, commercium vllum cum Samaritana habere: ac B propterea corripientis sunt verba; Quomodo tu, cum sis Iudæus, à me quæ sum Samaritana, bibere petis, facisque quod tibi non licet? Cyril. lib. 2. c. 81. uerba putat esse dubitantis, quærentisq; causam; Cur cum sit Iudæus, cum Samaritana cõuersetur? tamen conformior mihi videtur data expositio: quamuis enim dictio illa, [quomodo,] in scriptura vtrũq; sensum, & alios etiã admittat: in pręsenti tamen potius vox est exprobrãtis, vti diximus, & adhuc inferius magis explicabitur. Mulier autem hæc Christũ Iudęum nouit: tũ ex loquela, tũ ex habitu, vt dicit Chrys. ho. 30. sicut Petrus & loquela Galilæus agnitus est Matth. 26. quamuis enim hebraicè omnes loquerentur, tamẽ sermonis prolatio, nationes etiã eodem idiomate vtentes distinguit: Ex habitu, E vt dicit etiã Cyril. lib. 2. c. 90. nam Num. 15. præcepit Deus Iudæis, vt in palliorum angulis fimbrias facerent, & hyacinthinas vittas apponerent, quas cum viderent mandatorum Domini recordarẽtur: adde etiã, vt ab alijs distinguerentur nationibus. Vt enim animã fide, corpus circumcisione: sic etiam exteriori habitu eos signauit, vt suos. hac ergo ratione mulier nouit Christum Iudæum esse.

Non enim coutuntur Iudæi Samaritanis.

COMMENTARIVS.

NOn sunt verba Euangelistæ, vt aliqui volunt: sed mulieris causam suæ exprobrationis exponentis, quasi diceret: quomodo tu Iudæus petis à Samaritana? nam vos Iudæi refugitis commercium nostrum, non dignamini C nobiscum tractare, & propterea dicit, [Iudæi non coutuntur Samaritanis,] F quasi dicat: vos estis qui nos refugitis, nos contemnitis: non autem dixit, non coutuntur Samaritani Iudæis, causam auersionis animi in Iudæos reijciens. Couti autem non est vox Latina vsitata, idem tamen significat, quod communicare, seu habere commercium.

ANNOTATIO 6.

Patres diuersis modis sæpe sciora verba intelligunt.

CHrysostomus hom. 30. hoc propterea dictum putat, [Non coutuntur Iudęi Samaritanis, ut peccatum in Christũ reijceret: quasi ipsius sit culpa, quod couteretur cum Samaritana. sed expositio data rectior est eius argumẽtum id est, quod discipuli abierant in ciuitatẽ, vt emerent cibos, nec illi vendere, nec isti emere renuerunt, non enim hoc commercium censebatur, quod neque mulier igno-

A ignorabat, sed voluit Christo Iudæorũ arrogantiam, qua Samaritanos contemnere videbantur, exprobrare, quamuis Iudæi zelo religionis id facerent: Nec exprobratione contenta, etiam aquam petitam negat. Chrys. hom. 30. dubium proponit, qua ratione petierit Christus bibere ab ea, cum lex non permitteret: Refert solutionem quandam, nempè petijsse, quia negaturam sciebat. hanc reijcit, ideo, inquit, minus petere oportebat, qui enim alios inducit ad præuaricandum, ipse magis peccat. Respondet autem Chrysostomus, quod iam tunc huiusmodi præuaricari obseruationes nihil referebat. Sed ista solutio non videtur satisfacere: Nam lex adhuc non cessauerat, si ergo lege id erat prohibitum, referebat profectò non præuaricari eã. Cyril. lib. 2. c. 80. exactius exponit, nempè legem solum prohibuisse tactum immundi: tamen Iudæos superstitiosos multum extendisse, & dilatasse has prohibitiones, & multa miscuisse superstitiosè, tale autem erat hoc: non ergo erat contra legem & ita reuera est: Si enim contra legem esset aquam bibere datam à Samaritana, multo magis esset contra legẽ cibos ab illis emere. Commercia, & fœdera prohibuerat Deus cum infidelibus: tamen non erat commercium, si emerent cibum, aut acciperent potum dum iter per eorum fines facere contingebat. Nã multi inter infideles tunc negotiorum causa commorabantur: tamen non erat contra legem, si aliquid emerent: aut acciperent ab eis.

Auctoris sententia.

Verum quantum ad locum præsentem spectar, nec de hac extensione, quam Iu-
C dæi superstitiosè fecerant, sermo est: sed quia ex odio singulari contra Samaritanos abstinebant etiam à multis, in quibus, ab alijs infidelibus, non se separabãt. Summoperè enim Samaritanos, & contemnebant, & detestabantur super alios omnes infideles, propter causas, quas statim adiungemus: Christus autem, & discipuli, qui hoc odio eos non prosequebantur, quando maximè sine aliorum scandalo fieri poterat, hæc non curabant, vtpote non ex lege, sed ex particulari, & proprio profecta odio, & ob id Dominus bibere petit, at mulier exprobrans, hunc contemptum, & horrorem Iudæ- D
orum in Samaritanos hæc respondit.

ANNOTATIO 7.

Samaritanorum origo.

Samaritanorum origo. ex lib. 4. Reg. ca. 17. deducitur. Regio hæc ante captiuitatem per Regem Assyriæ factam, à tribubus decem habitabatur. Ieroboã enim primus Rex decem tribuum in Samaria sedem collocauit: translatis autem decem tribubus, ne regio illa inculta periret, misit Rex Assyriæ gentiles, qui eam colerent, & vt dicit Epiphan. hær. 8. in fine, dicebantur Chutei, & sic vocat eos Iosephus. Cum autem isti gentiles Deos patrios adorarent, veri Dei spreto cultu immisit Deus leones in eam regionem, à quibus lacerabantur incolæ: camque ob causam Salmanasar Iudæorum sacerdotes misit, qui eos ritum legis Mosaicæ docerent. tanquam id esset contra lacerantes bestias remedium, E
eaque ratione plaga cessauit, hinc factum est Samaritanos illos cultum Iudæorum admisisse, tamen simul suorum Deorum superstitionem retinuisse, vt partim Gẽtiles, partim Iudæi fuerint. Seducti sunt postea varijs erroribus à quodam, qui à Iudæis ad ipsos transfugit vt habet Epiphan. hæret 9. & Hierony. Dialog. contra Luciferianos. Hos etiam decepit postea Simon magus Act. 8. Isti simul idola, & Deum Israel colebant, præterea receperunt tantum quinque libros Moysis, vt dicit Origenes tom. 4. in Ioannem, circumcisione vtebantur, Messiam expectabant, quæ Moyses docuit: cum his tamen, & ritus gentium exercebant: propterea Samaritani sicuti inter nos hærerici reputabantur à Iudæis, F
& adeo, vt Iudæi in aliquem conuicium iactare volentes, Samaritanum appellare soliti essent, vt notat Hieronym. Episto. ad Algas. quæ. 5. & ex scriptura patet: nam conuicij causa Christum vocarunt Samaritanum, eratque summum inter eos odium. Eo etiam factum est, vt quando Iudæis permissum fuit reædificare templum, noluerint Samaritanos tanquam Ethnicos admittere in consortium. Quamuis autem ex vtraque parte esset mutuum odium, tamen Iudæi præcipuè

A cipuè auersabantur Samaritanos, eosque despiciebant, vt transgressores legis, & idololatras.

Ob quas causas Iudæi dedignabantur Samaritanos.

Fuerunt autem multę causæ, cur Iudęi tanto Samaritanos odio prosequerentur: Prima, quia oriundi erant ab Assyrijs, à quibus durissima seruitute oppressi fuerant. Secūda quia Samaritani possidebant regionem ad Iudæorum hęreditatem pertinentem. Tertia, quia Samaritani Deos alienos colebant, & ceremonijs Mosaycis gentium ritus miscebant. Quarta, quia solis quinque libris Moysis receptis, cæteros reijciebant. Quinta, quia postquam Iudæi reædificare cœperunt templum, Samaritani non admissi ab eis ad ædificium, omni vi conati sunt illud opus impedire, vt habetur lib. 1. Esdr. cap 4. Sexta, quia sacrificabant extra templum in mōte Garisim, vbi etiam ædificauerāt templum, B & sacerdotes instituerant, & sacrificia, vt refert Iosephus lib 11. Antiq. cap. 7. & 8. vnde extitit inter eos de templi præstantia disceptatio, adeo vt delata fuerit ad regem Aegypti, qui adiudicauit sententiam Iudæis, vt refert Iosephus lib. 13. Antiquit. cap. 4. quę contentio etiam tempore Christi perseuerabat. Septima, quia erant scandalum quoddam Iudæis: nam quicumque ob violationem legis Mosaicæ, aut propter alia flagitia non poterant tutò in Iudęa viuere, transfugiebant ad Samaritanos: & hac fiducia audacius legem violabāt, vt refert Iosephus libr. 11. Antiquitatum, cap. vltimo, cum viderent Alexandrum Magnum beneficentia vti erga Iudæos, se esse Iudæos dixerunt: at è contrario, quando Antiochus, Epiphanes Iudæos insectabatur atque eorum legem, & religionem delere conabatur, se Iudæos negarunt, vt idem Iosephus libr. 12. Antiquit. perhibet. His de causis Iudæi summo odio Samaritanos prosequebantur, & tamen vt diuina virtus, & misericordia splendeat, Christus adueniens magis istis quàm Iudæis acceptus fuit. Biduo enim magnam eorum multitudinem cōuertit, miraculo vnius fœminæ Samaritanæ, & solo verbo: præterea cum decem leprosos mundasset, vnus gratus inuentus est, & hic erat Samaritanus. Rursus in illa parabola incidentis in latrones, Samaritanus erat, E qui misericordiam fecit cum illo. Primo anno post passionem Domini Philippo prædicante, conuersa est Samaria, & recepit verbum Dei, tantique sunt æstimati, vt Petrus, & Ioannes ad eos confirmandos venerint. Act. 8. vt qui longè erant, prius accesserint ad Christum, quàm, qui propè: & qui peiores erant, meliores multò facti sint: vt gratia, & Dei virtus cognoscatur. Hinc patet verborum sensus, [Non coutuntur Iudæi Samaritanis,] propter causas enim prędictas non erat commercium inter eos, sed ista fœmina F plus æquo rigida, etiam aquę modicum sitienti porrigere, commercium reputabat.

C

Respondit Iesus, & dixit ei, Si scires donum Dei, & quis est, qui dicit tibi, da mihi bibere: tu forsitan petijsses ab eo, & dedisset tibi aquam viuam.

COMMENTARIVS

Responsionis sensus hic est. [Si scires donum Dei:] nempe filium proprium datum à Deo, vt omnis, qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam: & est cum articulo: donum illud insigne, & magnificum. Et rursus, si simul scires, qui sum ego, qui peto à te aquam ad bibēdum, nempè me esse Dei filium, qui veni, vt omnis, qui credit in me, non pereat sed habeat vitam æternam, profectò tu potius à me peteres, & ego non negarem, vt tu negasti mihi, sed darem tibi aquam perfectiorem, nempè aquam viuam.

Duo proponūtur Samaritanæ cognitu necessaria vt aquam viuā peteret.

A viuam. Hæc verba deductionem quandam, & consecutionem habent: nimirum, si hæc duo intelligeres, tu peteres ab eo: & rursus, si peteres ab eo, ille daret tibi aquam viuam, sunt igitur duæ consecutiones, & vtraque est explicanda. Prior continet duo: si scires donum Dei, & simul quis est, qui dicit tibi, ex his duobus sequitur, tu peteres ab eo, sic autem declaratur. Si mulier nouisset donum Dei, suum filium dantis, vt omnis, qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam: Christum autem non nouisset, quis esset, non petijsset ab eo quicquam. Nam etiamsi illud nouisset, tamen Christum non cognoscens, sed arbitrans Iudæum esse, non erat cur aquam viuam ab eo petijsset, è contrario autem, si nouisset Christum esse filium Dei, tamen non nouisset datum à Deo, vt omnis, qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam, non esset adhuc ausa petere aquam viuam, sicut nec in die iudicij mali Christum videntes, & quis esset cognoscentes, petent: at si vtrunque cognouisset; Christum scilicet filium Dei esse, & rursus venisse, vt omnis, qui credit in eum, non pereat, sed vitam habeat æternam, non vt iudicem, sed vt saluatorem, tunc petijsset profectò salutem. Vt si quis infirmus cognosceret aliquem esse medicinæ peritum, simul etiam exercere officium medici: profectò peteret sanari ab eo. Attende præterea, si donum Dei hoc cognosceret datum, non vt Iudæus solum, sed vt omnis homo etiam infidelis Gentilis, & Samaritanus, qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam: sciret etiam omnem hominem periculo, & damnationi æternæ mortis subiectum, & propterea donum hoc esse à Deo datum, rectè sequitur quod peteret sibi salutem à Christo, qui est is, qui datus est, & venit, vt omnis saluetur per ipsum. D E B

Si supra dicta nosset Samaritana, peteret, & acciperet Spiritũ Dei

Hinc sequitur declaratio posterioris consecutionis: Si petijsset, illi daret, quia non venit, vt iudicet mundum, sed vt saluet, non vt mortificet, sed vt viuificet. Aqua viua Spiritum sanctum significat, qui per Christum dandus erat credentibus in eum, quod inferius Ioan. 7. exponitur, Qui credit, inquit, in me, flumina aquæ viuæ de ventre eius fluent. hoc autem dixit de spiritu, quem accepturi erant credentes in eum. Breuiter ergo sensus est, Si fide perciperes, me esse Dei filium, qui veni, vt omnes saluem, qui in mortis sunt damnatione, tu peteres à me salutem, & daretur tibi. Illa particula: [forsitan,] Græcè est, ἂν & est affirmatiua: Latinè vtique, & habetur in vtroque loco vtique petijsses, & vtique daret: at interpres in vno loco vertit, & per modum dubitantis, [forsitan:] vt liberum arbitrium hominis significaret, quod ita petit, vt possit non petere: & ad exprimendam promptitudinem ex parte Dei dantis, remouit dubitationem. Sed hæc ad textum non pertinent. F C

Connexio autem huius sententiæ cum præcedentibus est consideranda. Samaritana prætexens Iudæorum in Samaritanos detestationem, & auersionem, aquam Christo negauit, cui Christus appositè respondet, Si intelligeres iam non esse istam separationem Iudæorum, & Samaritanorum, & Gentilium, sed vnum communem redemptorem, & saluatorem, in quo nec est distinctio Iudæi, & Samaritani, & Gentilis, sed omnes in vna fide, & religione iam sunt consociati: non prætexeres profectò causam hanc, quòd Iudæi non communicant Samaritanis, immo tu ipsa à me, quem Iudæum appellasti, & verè secundum carnem sum, peteres, nec communicare refugeres. Ego autem quia saluator omnium sum, & neminem excludo siue Iudæum, siue Samaritanum, darê tibi aquam viuam, quam peteres, si me cognosceres, nec facerem sicut tu, quæ

negasti

A negasti propter hanc Iudęorum, & Samaritanorum distinctionem. Hæc nondum percipiebat Samaritana perfectè, tamen verborum magnitudine alliciebatur ad fidem, & ad maiora de Christo concipienda, quam prius conceperat, quem Iudæum, vt vnum ex cæteris, reputauerat. Loquitur autem de se in tertia persona, quia linguæ Hebrææ phrasis est, & habet etiam admixtam modestiam, & grauitatem talis locutio. hic sensus literalis legitimus est. D

Patrū interpretationes traduntur.

QVAMVIS expositionem in commentario explicatam legitimam esse existimem, tamen alias Doctorum illustrium expositiones narrare non prætermittam, si fortè lectori aliqua earum magis placeat. Aug. tract. 15. Ioan. hoc donum, Spiritum Sanctum interpretatur, vt sit sensus: Si scires Deum tam magnum donum hominibus præparasse, qualis est Spiritus sanctus, & B scires me esse, per quem hoc donum communicandum est, tu ab eo petijsses, & de disset tibi illud donum. Hæc expositio est etiam Magni Athanas. de incarnat. Christi. Cyril. lib. 2. cap. 82. Per donum hoc, ipsa dona Spiritus sancti intelligit, ac si dicat, Si scires magnitudinem donorum, quæ præparauit Deus hominibus, & me esse datorem, tu petijsses, & dedissem tibi talia dona. Mihi magis probatur nostra expositio: nam, si per donum, aut Spiritum sanctum, aut dona eius exponamus, hic sensus non cohęret rectè sequentibus verbis. nam dicitur: daret tibi aquam viuam, quam certè distinctam esse indicat, ab hoc dono Dei, C aliàs enim dixisset, dedisset tibi donum hoc. non ergo Spiritus sanctus intelligitur per hoc donum, de quo dicitur: [Si scires donum Dei:] neque gratia, seu dona ipsius: in vtraque enim expositione aqua viua, & donum hoc, vnum, & idem significant, cum tamen aliud donum, aliud aqua hæc significare videantur. Sensus ergo est: [Si scires donū Dei,] nempè filium Dei datum à patre, vt omnis qui credit, &c. & simul scires me esse hoc donum, peteres à me, & ego darē tibi aquam viuam, nempè Spiritum sanctum, per quem vitam haberes. Præterea quamuis Spiritus sanctus sit donū datum hominibus, est tamen donum ex dono: nam nisi datus esset filius, nec datus esset Spiritus sanctus. Dominus ergo potius de dono hoc primo, & radice omnium donorum loquitur infideli mulieri: prior enim est articulus hic, & causa alterius. Cōfirmo ex illo Ioā. 7. Qui credit in me, flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ: hoc autem dixit de Spiritu, quem accepturi erant credentes in eum. Illud, [Qui credit in me,] dicitur nunc, [Si scires donum Dei, &c.] id est, si crederes in me: hoc autem est credere vnigenitum datum à Patre, & E Christum esse illum vnigenitum: statim sequeretur donatio Spiritus sancti, qui est hæc aqua viua. Aliqui nostræ ætatis auctores per hoc donum exponunt beneficium, quo Dominus afficiebat ipsam Samaritanam, quod ad eam se conuerteret, & eam ad fidem dignaretur attrahere. sed hæc expositio nō videtur ad rem facere. Christum autem donum esse nemo dubitat. datus enim gratis est, à Patre pro nostra salute. Ioan. 3. Vt filium suum vnigenitum daret Isa. 7. Nobis natus, nobis datus. natus nobis, vt homo, datus vt Deus, quando enim filium dedit in carne, nobis donauit: Spiritus sancti autem donum est nobis datum ratione gratiæ, & aliorum donorum: tū particulari quadam ratione dr donum, quia à Patre, & Filio voluntate, & amore procedit: de qua re non est hic locus proprius tractandi. F

ANNOTATIO 9.

Quid nomine aquæ viuæ, sit intelligendum.

NOn cōuenit inter antiquos Patres in expositione huius aquæ viuæ. Sunt enim in quatuor sententias diuisi. Prima est Cypria. Epist. 63. & Ambro. Ser. 31. hanc aquā viuam baptismi aquā interpretantium, quę aqua virtutem habet animas vitæ restituendi. quam expositionem August. lib. 2. contra Crescon. Gramm c. 13. & 14. Illud Ioan. 7. Flumina aquæ viuæ de vētre eius fluent, edisserens, tacitis eius auctoribus non recipit.

A pit. Vtitur autem Aug. argumento hoc: Quia non omnes, qui baptismum recipiunt, viuificantur baptismus enim ab aliquibus malè accipitur, nec eo viuificātur: at hanc, quam Christus promittit, aquam viuam, nemo accipit, qui non viuificetur. quidquid sit de argumento, expositio non videtur accommodata huic loco nam si Samaritana tūc sciuisset donum Dei, & quis esset, qui secum loquebatur, vtique aquam viuam accepisset, nec tamen baptizata tunc esset. Non nego baptismum esse aquam viuam, qui viuificandi vim habet eos, qui vt oportet, eum recipiunt, sed de hoc non est sermo præsens. Secunda expositio est Origen. tom. 13. in Ioann. & Basili. homil. in

B Psal. 28. & Theodor. in Psal. 1. qui hanc aquam viuam, sacram doctrinam interpretantur, quę in Euangelio continetur: quam expositionem eodem argumento posset Augustinus refutare, quia multi sacra doctrina imbuti peccatis mortui sunt. Quo non obstante, verum in scriptura sacra hanc doctrinam aquam salutis appellari, Eccl. 15. Aqua sapientiæ salutari potauit eum. At neque hæc expositio accommodata satis huic loco videtur. nam scientiam hanc habenti, promittitur aqua viua. [Si scires,] inquit, [daret tibi aquam viuam, distinguitur ergo aqua hęc à scientia, & cognitione. Tertia expositio est Cyril. li. 2. in Ioan. cap. 82. & 85. qui gratiam Spiritus sancti, qua animæ viuificantur, hanc viuam

C aquam esse affirmat. quæ expositio, non videtur plenè explicare totum contextū, in quo de aqua hac fit sermo, nec magnitudinē promissionis, nec gratiæ virtutem, & efficaciam; non tamen in totū reijcienda expositio est, vt paulo inferius declarabitur. Est ergo quarta expositio, Athanas. lib. de incarnat. Christi. Basil. homil. in Psalm. 45. in illud. Fluminis impetus lętificat. Chrysost. hom. 30. Hieron. in illud Isai. 55. Sitientes venite ad aquas. & Aug. tract. 15. in Ioā. qui hanc viuam aquam ipsum Spiritum sanctum interpretantur, quę etiam expositio est Ambros. lib. 1. de Spiritu sancto c. 19. & 20. In huius difficultatis resolutionem, verba hęc, & sequentia sunt cō-

Auctor, re- siderанda. Dicitur enim, [Aqua, quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salien-

D tis in vitam ęternā. aquę ergo sunt duę: Prior quæ viua dicitur, & quā daturum se Christus promittit, & hæc fit in eo, q accipit fons. Altera est aqua, quæ ab hac aqua, & fonte emanat, & salit in vitam æternam Aqua ergo viua, quę fons fit in accipiente, Spiritus sanctus est: aqua verò, quæ à fonte hoc fluit & emanat, significat gratiam, & dona Spiritus sancti, q participatio quædam sunt ipsius, ideoq; aquæ etiam & viuæ dicuntur. Hæc duo distinguit Paulus Roman 5. Charitas, inquit, Dei diffusa est in cordibus nostris, per Spiritum sanctum, qui datus est nobis [Charitas,] inquit, [diffusa ē,] hæc est aqua manans & fluens, [Per spiritum sanctum, qui datus est,] hic fons aquæ viuæ. Similiter etiam Ioan 7. [Flu- Soluit dubitationem.

E mina aquæ viuæ fluent,] aqua hæc viua Spiritus sanctus est: subiungitur enim, hoc dixit de spiritu, quem accepturi erant. rursus [Flumina,] hæc sunt gratia, hæc dona Spirit* sancti, & sic Athan. 99. ad Antiochum q. 113. per flumina, dona interpretatus est Spiritus sancti. simul ergo complectamur tertiam & quartam expositionem, & sensus perfectus erit. Aqua enim hæc viua, Spiritus sanctus est, qui fit in accipientibus fons aquæ nempe gratiæ, & donorum, ac virtutum mirabilium. Vnde Ambros. lib. 1. de Spiritu sancto cap. 19. & 20. vtramque visus est coniungere: nam modò Spiritum

F sanctum, modò gratiam interpretatur hanc aquam Non solum ergo hæc expositio accōmodatur hisce verbis, sed perfectè significat magnitudinem promissionis, & huius aquæ excellentiam, datur enim ipsemet Spiritus sanctus, qui inhabitat, & manet in ipsis credentibus. Rursus etiam conuenit cum multis scripturis, in quibus Spiritus sanctus aquæ effusæ comparatur. Ioel. 2. Effundam de Spiritu meo. Tit. 3. Per lauacrum regenerationis, & renouationis Spiritus sancti, quem effudit in nos abundè. Item est proprior similitudo: nam vt aqua lauat sordes corporis, tanquam efficiens causa, & munditiem tanquam formam inducit: sic Spiritus sanctus lauat animas, efficitq; in eis mundiciē, quę eius gratia est. Concludamus ergo

aquam

A aquam hanc viuam, de qua hic in propositis verbis loquitur, esse Spiritũ sanctum. Hæc enim vt sequentibus verbis dicitur, fit in accipientibus fons gratiæ, & donorum, quæ etiam aquæ dicuntur, quia participatio quædam sunt Spiritus sancti, & per ea homo spiritualis efficitur. Duæ ergo sunt aquæ: Altera Spiritus sanctus ipse, qui & aqua, & fons aquę dicitur: Altera est gratia, & effectus Spiritus sancti, quibus anima munda, decora, & Spiritualis efficitur: & vtriusque fit mentio in hoc colloquio. Aqua autem viua promissa in præsenti sententia, ipse est Spiritus sanctus, qui fons, & principium est gratiarum omnium. Quare autem aqua, & viua dictus sit, in anno
B tatione sequenti exponitur.

ANNOTATIO 100.

Tres similitudines aquæ cũ Spiritu sancto.

POstea quam aquam viuam Spiritũ sanctum esse ostendimus, cur aquæ illiq; viuæ comparetur declarandũ est. Aquæ confertur propter tres similitudines, quarum prima est: Sicut aqua sordes, & maculas corporum eluit: sic Spiritus sanctus sordes animarum, quæ sunt peccata, & multo magis animas maculant, & deformant, quàm quæcunq; sordes, aut maculæ corpora. De hac lotione dicitur Isai. 4. Si abluerit Dominus sordes filiarum Syon, & sanguinem Hierusalem lauerit de medio eius, in Spiritu iudicij, & ardoris. vbi Basil. & Hier.
C hunc Spiritum, interpretantur Spiritũ sanctum, iuxta illud Luc. 3. Baptizabit vos in Spiritu sancto, & igne. Nè quis tamen existimet esse perfectam similitudinem, nosse oportet in hac ablutione quatuor differentias esse inter ablutionem, quæ fit aqua, & eam, quæ fit Spiritu sancto. Prima est, aqua ita lauat corpora, vt sordes, ac maculas tantum auferat: non tamen ipsis corporibus nouam aliquam munditiem imprimat præter eam, quã in se ipsis habebant: Sit exemplum: lauatur vas terreũ sordidum, aqua sordes aufert: at vas terreum in suamet terrea munditie manet. Non sic Spiritus sanctus lauat animas: postea verò quam peccata, & ipsorum sordes eluit, manet anima in sua munditie naturali à peccatis munda, sed vltra hanc imprimit munditiem quandam multo prętiãtiorem ea, quæ prius erat: nam infundit gratiam, quæ est participatio quędã diuinitatis, per quam vt dicitur. 2. Pet. 1. Efficitur homo diuinæ consors naturæ. Velut si aqua nõ solum sordes à vase terreo remoueret, sed simul inauraret. hoc significat illis verbis Psal. 50. Lauabis me, & super niuem dealbabor. quid est super niuem dealbari? quid enim niue candidius est? vtique significat supra naturalem mundiciem animas accipere à Spiritu sancto candorem multo maiorẽ, & perfectiorem, ac puriorem niue. Secunda differentia est, aqua quidem lauat corpus, sed non efficit pulchrum, & decorum. Si enim homo deformis est, quantuncunq; lauetur, mundari quidem potest, sed non decorari, ac pulcher fieri: at Spiritus sanctus ita lauat animas, vt pulchras, ac nitidas efficiat. Sunt quidem animæ in sua substantia pulchræ, & cunctis visibilibus pulchriores: at pulchritudo à Spiritu sancto indita, multò maior est, quã tota pulchritudo earum naturalis, tantaq; est vt à Deo adamentur. iuxta illud Psal. 44 Concupiuit Rex speciem tuam, quod Hieronymus de spiritali animarum pulchritudine, quę per gratiam Spiritus sancti fit, exponit. De hac gemina venustate nempè naturali, & quæ à Spiritu sancto confertur intelligitur illud Cantic. 1. Ecce pulchra es amica mea, ecce tu pulchra. bis pulchra dicitur, quia anima in sua substantia pulchra, multò maiorem à Spiritu sancto accipit pulchritudinem. Tertia differentia est. Aqua lauat, sed corrumpit, debilitat, destruit, & cõsumit. Videmus enim vestes, dum abluuntur, mũdari quidem, sed consumi. aquæ enim qualitates corruptiuæ sunt: at Spiritus sanctus non sic se habet, sed lauat, & roborat animas, maioresque vires accedunt, quo magis lauantur: quod Paulus sentiens Philippens. 4. dixit. Omnia possum in eo, qui me confortat. Quarta differentia est, aqua lauat, sed non manet in corpore loto, sed recedit vnà cum sordibus: at Spiritus sanctus lauat animas, & permanet. Ioann. 14. de Spiritu sancto dicitur; Apud vos manebit, & in vo-

Primę similitudinis. Quatuor sunt dissimilitudines

D E F

A bis erit. Est autem mirabilis modus, quo Spiritus sanctus est in his, quos ipse lauat. Non enim est tantum per præsentiam quandam, sicuti Deus dicitur esse in omnibus: sed per quandam velu ti vnionem, & assistentiam, quæ in hoc sæculo cognosci perfectè non potest, iuxta quam dicitur habitare in homine,& hominem templum esse Spiritus sancti. 1.Corint.6. vt quod magis est,opera hominis ei tribuantur.Matth.10.Non estis vos, qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri,qui loquitur in vobis. & Rom.8. Spiritus postulat pro nobis, & 1.Thes.2. Qui operatur in vobis, qui credidistis. Lauat ergo Spiritus sanctus animas, & in hoc similitudinem habet cum aqua,
B quæ lauat corpora, sed in ea similitudine prædictæ quatuor differentiæ obseruantur.

Secunda similitudo aquæ cũ Spiritu sancto, in quatuor tamen alijs dissimilis.

Secunda similitudo, propter quam aquæ comparatur, ea est, quia sicut aqua fœcundam facit terram, & arbores, easque facit fructificare: sic Spiritus sanctus facit fœcundas animas, vt fructificent. de hisce fructibus Spiritus sancti, habetur Galalat.5. Fructus,inquit,spiritus est charitas, gaudium, patientia, longanimitas,bonitas, benignitas,mansuetudo,&c. Est item similitudo. vt enim aqua multiplices fructus efficit, sic & Spiritus sanctus. 1. Corint.12 Diuisiones gratiarum sunt, vnus autem Spiritus: & rursus, Hæc omnia operatur v-
C nus atque idem Spiritus, diuidens singulis. Adhæc vt aqua vna varijs plantis, herbis: cæterisque inseruit, diuersos fructus, multiplices flores, coloribus, & odoribus, & figuris iuxta cuiusque naturam distinctos efficit: sic Spiritus sanctus miro modo diuersis, & aliquando contrarijs complexionibus, & conditionibus hominum naturalibus se accommodat. Sunt enim homines aliqui vehementes, aliqui temperati, alij solitudini dediti: alij conuersationem hominum amantes, alij seueri, alij placidi, milleque modis differentes, & tamen omnes iusti, & sancti, eodemque ducti, & nutriti sunt Spiritu sancto.

Aduerte tamen, in hac similitudine, esse quoque quatuor differentias. Prima est, acqua siccas arbores reuiuiscere nõ D facit, nec sterilem terram fœcundat: at Spiritus sanctus animas mortuas peccato, vitæ reddit, impartiturque vitam quandam cælestem, & diuinam, perfectiorem ea, qua naturaliter viuunt, de qua vita dicitur Col.3. Vita vestra abscondita est cum Christo in Deo. & Galat.2. Viuo ego iam non ego, viuit autem in me Christus.Est autem superior, & excellentior vita hæc naturali vita, qua viuit anima, cum sit alterius ordinis superioris. Hanc autem vitam Spiritum sanctum efficere docet Dominus. Ioan.6. Spiritus est, qui viuificat: & in symbolo confitemur, Spiritum sanctum Dominum, & viuificantem.Facit etiam E idem spiritus animas fęcundas, ferentes copiosum fructũm vitę æternæ.Ioan.15. Qui manet in me, hic fert fructum multum. Secunda differentia est. Aqua fæcundat terram, & arbores, & cætera ad fructus producendos, ad quos earũ virtus naturalis se extendit. Vitem enim vt faciat vuas, ficum vt producat ficus,& sic in singulis: at Spiritus sanctus animam fęcundat,vt faciat fructus supra totam suam virtuté naturalem. Nec enim intellectus credere,nec voluntas Deum, vt oportet diligere, nec homo virtutum actus perficere, nec virtus humana opera ea,quæ miracula dicũtur efficere possent, nisi Spiritus sanctus fœcundaret. 2. F Corint.3. Non sumus sufficientes cogitare aliquid ex nobis,quasi ex nobis. Tertia differentia est. Aqua non mutat fructus arborum: nec enim facit arborem producentem fructus malos, & lethiferos, ferre bonos, & salutiferos, nec si qua est fructuum amarorum, fructus dulces profert.At Spiritus sanctus hanc miram efficit mutationem, vt qui prius fructificabant morti, vt dicitur Rom.8. fructificent Deo, & qui prius opera digna æterna pœna faciebant, postea digna æterna vita faciant: & qui prius ambitiosi,auari,superbi, & moribus efferi viuebant: euadant humiles, liberales,mansueti, cæterisque virtutibus insignes, mutenturque in alios viros: quam mutationem prædixit Isa. c.15. Vitulus, inquit, & vrsus pascentur simul,& catuli leonum requiescent, & leo vt bos comedet

A medet paleas. quem locum Euseb. lib.7. de demonstr. Euange. cap.9. de gentium moribus efferis, in alios longè contrarios eosq; optimos per Euangelium cōuersos exponit: Quam mirabilem mutationem Orige. lib.2. contra Celsum, affirmat, vnum esse ex potissimis argumētis, nostram religionem esse veram, & à Spiritu sancto datam, probantibus.

Quarta differentia est. Aqua fructus edere facit arbores, non solum iis naturales, sed etiam limitatius, nimirum singulas singulos. Ficus enim ficus, & vitis vuas, & cæteræ hos, aut illos fructus ferunt. At Spiritus sanctus singulas animas innumeros ferre fructus facit. implet enim vnam hominis animam mul-B tis donis, virtutibus, & gratijs, ex quibus opera, & actus varij, & differentes inter sese, omnes tamen egregii, & diuini procedunt. Spiritus sanctus ergo aquæ similitudinem habet in eo, quòd fœcundat. in hac tamen fœcunditate quatuor vti diximus existunt discrimina.

De Tertia similitudine aquæ cū Spiritu sancto.

Tertia tandem similitudo propter quam Spiritus sanctus aquæ confertur ea est: quod aqua extinguat sitim: similiter, & Spiritus sanctus hoc tamen paulo inferius explicabitur, vbi sedandæ sitis fit expressa mentio à Domino. Hæc autem omnia accommodantur gratiæ à Spiritu sancto emananti: ipsa enim etiam aquæ similitudinem habet, sed secundario, cum per eam Spiritus sanctus efficiat omnia, quæ dicta sunt.

C

ANNOTATIO II.

Spiritus sanctus ꝑpter tres causas viua aqua dictus est.

CVR autem Spiritus sanctus viua aqua dictus sit, superest exponendum. Sunt autem huius tres causæ. Prima, quia vitam habet in se ipso, qua viuit, immo ipsa vita diuina est: viuit enim cum Patre, & Filio, & omnes tres vna, & eadem vita sunt, sicut vna essentia, & substantia. Altera est ab effectu, quia vitæ auctor est: ipse namque viuificat animas nostras, quæ peccato mortuæ erant: ipse etiam viuificabit corpora nostra mortalia. Rom.8. Viuificabit mortalia corpora nostra, propter spiritum eius inhabitātem in nobis. Hæ duæ causæ sunt propter quas Spiritus sanctus viuus, & vita dicitur: at non propter quas viuæ aquæ confertur. Nam nō omne quod viuit, aquæ viuæ simile est. idcirco adiungitur tertia causa, quę sumitur ex August. tract.15 in Ioan. vbi aquam viuam eam appellari dicit, quæ ita fluit, vt suo sit coniuncta principio à quo ortum habet: aquam autem mortuam vocari quæ diuisa, & interrupta est à suo fonte. iuxta hoc Spiritus sanctus aquæ viuæ recte comparatur. ita enim in animas fidelium descendit, vt à suo principio nunquam seiungatur, cum maneat, à Patre, & Filio procedens, in vnitate eiusdem naturæ, & substantiæ nunquam diuisus: itaque nobiscum viuitur, vt nihilominus apud Patrem, & Filium perpetuò perseueret. D

Gratia etiā Spiritus sancti viuæ aquæ comparatur.

B Possumus etiam gratiam ipsam Spiritus sancti, sicut aquæ, ita & viuæ conferre, non quod ipsa sit in se viuens, cum non sit substantia per se subsistens: sed quid animæ inhærens: non quod viuificet quasi auctor, & causa vitæ: sed quia est velut forma, ipsa, qua viuitur secundum spiritum. hac ratione Cyrillus lib. 2. capit. 82. gratiam spiritus viuam appellat, quasi viuificantem Et quia suo etiam principio est coniuncta, nosq; coniunctos efficit. pendet enim semper a Spiritu sancto, & per eam Spiritus sanctus in nobis inhabitat. & nobiscum vnitur, & nos coniungimur ipsi. 1. Corinth.6. Membra vestra templum sunt Spiritus sancti. Non solum nos gratia coniungit Spiritui sancto, qui est bonorum spiritualium, & gratuitorum principium, vt dicunt, appropriationis: sed toti Trinitati, quæ est principiū efficiens. Ioan. 14. Ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus: & Christo ipsi, Deo & homini, qui principium est meritorium, qui sua morte, & passione Patri nos conciliauit, & gratificauit. 1. Cor. 12. Vos estis corpus Christi. Gratia ergo viuæ aquæ similis est. F

A D

Dicit ei mulier, Domine neque in quo haurias habes, & puteus altus est, vnde ergo habes aquam viuam?

COMMENTARIVS.

NON intellexit verbum Christi mulier: nam aquam viuam, quam Christus promittebat, esse materialem de terra emanantem arbitrabatur, ideo obiecit: puteus hic profundus est, nec habes in quo haurias, vnde ergo habes aquam hanc viuam?id est, ex hoc puteo ista aqua esse non potest, quia profundus est,& non habes,quo haurias:alius ergo locus est,vbi hanc aquam te habere oportet,dic vnde hauries,& manifesta hunc locum. Quamuis mulier verbum Christi non intellexerit,tamen affectus eius iam mutabatur,& intellectus illuminabatur, diuinaque virtus paulatim, & suauiter operabatur. Quem enim Iudęum vocauerat, cuique veluti insultauerat, iam Dominum
B vocat, nec verbum contemnit irridendo, præsertim cum aquam ab ea prius E
petijsset:aut reijciendo,vt incredibile,sed dubitando,& ignorando opponit. Vnde habes aquam hanc:quia non video quomodo de hoc puteo tu possis haurire. Non intulit ergo nó habes aquam:sed intulit, [Vnde habes ergo aquā?] & hæc illatio continet duas enunciationes:prior est illatiua,ac si dixisset: Ergo ex alio loco, vel aliunde necesse est te habere aquam hanc: altera est interrogatio quædam,quasi diceret, Quis locus hic est? totum hoc vna connexuit sententia: vnde ergo habes aquam?

Nunquid tu maior es patre nostro Iacob, qui dedit nobis puteum,& ipse ex eo bibit,& filij eius, & pecora eius?

DVO obijcit mulier verbis Christi aquam viuam promittentis: vnum de loco, vnde eam haberet, quia de illo puteo haurire non poterat, quod præcedentibus verbis fecit:alterum his verbis proponit,& sensus est:Si tu ha
C bes aquam hanc viuam,quam promittis,maior es quàm Iacob:nam hic dedit nobis puteum hunc:nec meliorem aquam habuisse eum credibile est, cum ipse F
met de hac biberit, & filij eius, & pecora,si habuisset meliorem,non vtiq; ipse,& filij bibissent de hac aqua: Si tu ergo habes aquam hanc viuam maior es quàm Iacob. Hęc verba non protulit affirmatiuè, quia difficile ei videbatur, quem Iudæum vnum ex cæteris opinata est,præponere Iacob ipsi, nec tamen inficiando protulit dicens:Tu non es maior: sed vsa est interrogatione. Iam enim lumine diuino tacta, maiorem de Christo incipiebat opinionem concipere,quam prius habebat Sed dicet aliquis,vnde infert hæc verba, [Nunquid tu maior es?] Respondeo: Christus dum dixit, [Tu petijsses, & ille daret tibi aquam viuam,] significauit aquam suam esse, multo perfectiorem, quàm illa erat:nisi enim perfectior esset,non esset dictum, [Tu petijsses,] nam mulier abundantem ex eo puteo aquam habebat,nec erat,cur peteret,nisi aliquā illam promissam,multò præstantiorem intelligeret, propterea facta obiectione de loco,quia hæc aqua nec ex illo,nec ex alio puteo hauriri posse videbatur, alteram erga personam promittentem facit obiectionem, quia esset tūc maior, quàm Iacob,vt sit integer sensus: Nec scio, vnde habeas, nec qua ratione habere possis intelligo:Nā si haberes,esses profectò tu maior quàm Iacob,quod

Samaritana quā se prudenter gesserit.

credi-

A credibile non videtur: non ergo aquam hanc viuam dare potes. hæc mulier absolutè non protulit, sed interrogatione, & dubitatione vsa est, quia etsi difficile, tamen non impossibile iudicauit. quòd sanè iam lumen diuinum effi ciebat in eius mente. Attende rursus mulieris prudentiam, quia rem non impossibilem iudicabat, spe quadam iam impulsa aquam hanc habendi Iudæam se quodammodo profitetur, hoc ratione Christum, vt ei aquam daret, inducens. Iacob enim patrem quoque suum vocat, quasi diceret: ego etiam sum Iudæa, vt tu, & ambo communem habemus patrem, & cui exprobrauerat prius. [Tu Iudæus cum sis,] eum iam reueretur, & se eodem nomine nobilitat. iam enim spem, lumine affecta diuina concipiebat, sed imperfectè cito in magnam fidem, spem, & charitatem à Christo extollenda. Cyril. lib. 2. cap. 84. verba connectit, vt prioribus verbis existimauerit Christum magicis artibus aquam puteo sine hydria extracturum: hanc tamen opinionem posterioribus his verbis correxit: tamen sensus hic difficile accommodatur, idcirco expositio allata probabilior est. D

Quorsum Samaritana Iacob patrē etiam suū dicat.

B

Respondit Iesus, & dixit ei, omnis qui bibit ex aqua hac, sitiet iterum: qui autem biberit ex aqua quam ego dabo ei non sitiet in æternum. E

COGNOVIT mulier ex Christi verbis, aquam ab eo promissam excellentiorem esse ea, quam ipsa ex puteo hauriebat, excellentiam tamen, & præstantiam eius nondum perfectè assequebatur: elementarem enim aquam esse existimabat, & nondum certa omnino erat, Christum aquam, quam promittebat, dare posse. Prosequitur ergo Christus in his duobus mentem illius illustrare. Hoc posterius efficit verbo assertionis geminato, nempe, [Aqua, quam ego dabo ei,] & iterum, [Aqua, quam ego dabo ei,] quasi diceret, ne dubites ò mulier, me hanc habere, & dare posse aquam, ego dabo, in mea est potestate, mihique eam dare incumbit. Prius autem facit discrimen magnum inter has aquas assignando, quod quidem est triplex. Primum verba proposita continent, quorum sensus est, Aqua putei huius non extinguit perfectè sitim, nam qui eam bibit, eum sitire iterum necesse C est, aqua verò, quam ego dabo, & quam ego promisi tibi, sitim aufert omnem, nam qui eam biberit, non sitiet in æternum. Perpende Christi artificium, allicit enim mulierem ad credendam, desiderandam, & petendam aquam promissam, per hoc, quod sitim expellit in æternum, vt mulier, quæ quotidiano labore hauriendi aquam putei, propter sitim frequentem, premebatur, spe à tanto onere se liberandi, facilem se ad credendum, & quærendum, quod promittebatur, exhiberet. Hoc est vnum discrimen, quo aquæ à Christo promissæ præstantia declaratur, quoque eam non materialem, elementaremue esse insinuatur. tacitèque Christus se maiorem, quàm Iacob significat, mulierique consentit dicenti, es tu maior quàm Iacob? Aqua hæc sitim in æternum extinguens, Spiritus sanctus est credentibus in Christum datus, qui omnem sitim & animæ, & corporis aufert, vt in annotatione sequenti explicatur. F

Christi sapientia lucet in hoc colloquio.

ANNO-

A ANNOTATIO 12.

Quomodo verum sit quod nõ sitiet in æternum, qui biberit ex hac Christi aqua.

EXplicatione indiget quod dicitur, aquam hanc népe Spiritum sanctũ sitim in ęternum extinguere:id enim an notatione decima promisimus in hoc lo co tractandum. Aduertendum igitur est, sitim duplicem esse, alteram quæ corporis est, & aqua materiali sedatur. alterã quæ est animæ: desideria enim & concupiscẽtiæ, sitis quędã sunt. Si loquamur de siti corporis, est quædam similitudo aquæ naturalis cũ aqua viua spiritus sancti, qui etiam, sicut & aqua elementaris, solet corporis extinguere sitim, immo famé. Legimus enim, & audiuimus non nullos viros hoc spiritu plenos, ita esse in æternorum contemplationé raptos,

B vt nec sitim, nec famem, immo nec incõmoda grauia corporis sentirent, & per multos dies ieiuni absque cibo & potu perseuerarent, quódque mirabilius est, fastidirent cibum & potum, sicut fastidire solent, qui saturi, & cibo ac potu repleti sunt. Nec incredibile hoc videri debet. Si enim circa res temporales, & caducas amor nimius, aut lætitia, aut reliquæ vehementes passiones id efficiunt, vt homo per multum tẽporis nec sitiat, nec famescat, quantò magis Spiritus sanctus per gratiam suam id operabitur? Interest tamen, ꝙ eorum qui affectibus hisce famem & sitim non sentiunt, corpo-

C reæ vires debilitantur, potu, & cibo deficientibus: at Spiritus sanctus roborat, & vires sustentat, ne homo succumbat: sed integer, & fortis perseueret. Exemplo id comprobatur Eliæ, qui semel pane & aqua refectus, fortis quadraginta dierum iter ieiunus confecit. multa exempla virorum insignium huiusmodi habemus. Videre enim licet homines delicatos, infirmos, debiles, vel minima incommoda corporis ferre non valentes, superueniente Spiritu robustos, expeditos, agiles, facilè quæ corpori sunt grauia supportantes, euadere. Hoc tamen non semper efficit Spiritus sanctus, sed quando, & quantum, & quibus cum vult. Est ergo similitudo quædam aquæ viuæ cum aqua elementari, etiam quãtum ad sitim corporalem. Quamuis autem Spiritus sanctus sitim corporis, & famem

D ijs, quos replet, auferat, non id ita efficit, vt non amplius sitiant, & famescãt. Nam & illi viri, de quibus dictum est iterum eisdem passionibus subduntur, & Elias ipse famé & sitim passus est, & Christus caput nostrum, post ieiunium quadraginta dierum esurijt, cum in hoc seculo sitis hęc à sanctis per Spiritum sanctum non ita remoueatur, quin iterum sitiant, quod igitur Dominus promittit, de futuro seculo intelligere oportet. Sitim enim in æternum aufert, quia huius vitæ modico transacto, resurgent virtute Spiritus sancti illi, quos ipse prius potauerat, omnino incorrupti, nec in ęternum sitient, nec alijs passionibus, & miserijs subiecti erunt. Hoc non facit aqua elementaris, non enim sitim in æternum aufert, sed resurgent, qui Spiritum sanctum non biberunt, sitientes in ęternum. E

Aqua ergo hæc viua Spiritus sancti, dicitur auferre sitim in æternum ad modũ medicamenti, quod febricitanti porrigitur, ad febrim & sitim expellendam, quod non tunc facit, quando accipitur, sed interuallo temporis facto, ita hęc aqua viua, sitim in ęternum auferre dicitur. Loquitur autem Dominus de siti corporis, vt doctè dicit Aug. tract. 15. in Ioan. & sic est huiusmodi sententia intelligenda prætermissis alijs, quæ recentiores imaginantur.

Quantum autem ad sitim animæ attinet, etiam Spiritus sanctus virtutem habet eam extinguendi, sed non modò, sed vti diximus de siti corporis, in futuro

Extinguit hæc aqua etiam sitim animæ.

F sæculo, quando nimirum omne desiderium implebitur, quando totus hominis appetitus satiabitur, & fiet illud, quod Prædictum est Psal. 16. Satiabor cum apparuerit gloria tua, & quod promissum est à Domino Matth. 5. Quoniam ipsi saturabuntur. In hoc autem sæculo hęc sitis non omnino extinguitur, immo quædam augetur per Spiritum sanctũ. Iusti enim & sancti, quo Dei gratia, & Spiritu sancto magis implentur, eo vehementius Deum desiderant, ipsique seruire, & inhærere concupiscunt, iuxta illud Ecclesiast. 24. Qui edunt me, adhuc esurient, & qui bibunt me, adhuc sitiẽt, istorum enim est sitire, & esurire semper iustitiam. Sitis autem desideriorum

&

A & affectum prauorum, quæ ſuperbos, ambitioſos carnales, auaros, cæteroſque operarios iniquitatis vexat: extinguitur per aquam hãc Spiritus ſancti, cuius virtus adeò etiam in hoc ſæculo potenter operatur vt iuſtis & ſanctis, quæ prius placebant & cupiebant, ſummopere diſpliceant, fiantque moleſta, quæ dulcia videbantur ante huius aquæ potum. Neque tamen hæc ſitis ita perfectè in hoc ſæculo remouetur, quin aliqui motus, & leues affectus praui inſurgant, cùm & iuſti venialiter peccent. Sitis etiam illa concupiſcentiæ carnalis, quæ militat B contra Spiritum, non penitus aufertur: Paulus enim ad Roman. ſeptimo. Sentio, inquit, in membris meis legem repugnãtem legi mentis. At per aquam hanc fit, vt vel minuatur: vel vires accreſcant, quibus facilius feratur, nec valeat iam D victoriam de Spiritu reportare. Dixi autem, minuatur: vel facilius feratur, quia per gratiam aliquando verè motus hic concupiſcentiæ minuitur: aliquãdo & ſi non minuitur, augentur vires, vt facilius feratur: ſicut qui dat vini potum ferenti pondus, non minuit pondus, ſed facilius portatur, & leuius videtur viribus auctis ex vini potu. Hæc in hoc ſæculo fiunt, vbi luctandum, pugnandum, & laborandum eſt pro iuſtitia: at in futuro omnis ſitis depelletur in æternum, virtute huius aquæ viuæ hauſtæ: illic ſatietas ſine faſtidio, illic quies æterna, illic quod nunc dicitur eueniet: [Qui biberit ex hac aqua,] nunc, [Non ſitiet,] tunc, [in æternum.] E

Sed aqua, quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ ſalientis in vitam æternam.

COMMENTARIVS.

PRÆCEDENTEM ſententiam auget, ſenſus talis eſt: Non ſolum qui biberit ex aqua, quam ego dabo ei, non ſitiet in æternum: ſed etiam hæc aqua fiet in eo, qui biberit, fons aquæ ſalientis, id eſt ſalire facientis eum in vitam æternam. tanta erit huius aquæ virtus in bibente, vt ſuo impetu eum impellat, & extollat in vitam æternam, & ex mortali, & corruptibili, ac terreno: faciat immortalem, incorruptibilem, & cœleſtem. Hoc efficit Spiritus ſanctus, qui fons eſt in credentibus in Chriſtum, tantæ virtutis, vt eos in cœlum perducat, & à corporis etiam morte in vitam æternam reſurgere faciat. Rom. 8. Suſcitabit corpora veſtra mortalia, propter inhabitantem Spiritum in vobis. Hiſce verbis alia duo diſcrimina vltra primum, quod in ſuperiori ſententia expoſitum eſt, inter aquas haſce narrantur: Aqua enim putei non fit fons in eo, qui bibit, nec vitam æternam confert: aqua verò Chriſti fit fons aquæ ſalientis in vitam æternam. Spiritus ſanctus enim fons fit in nobis aquæ donorum, gratiæ, & virtutum, quibus dignos nos facit vita æterna, & per ea in vitam perducimur.

Quatuor adnotantur in hac expoſitione. Adnotanda ſunt aliqua: primum particula illa [Sed,] Græce, ἀλλὰ non diuerſitatis in hoc loco, ſed augmenti eſt. Solet enim in ſcriptura in ea accipi ſignificatione Ioan. 16. Abſque Synagogis facient vos, ſed venit hora, vt qui interficit vos, arbitretur ſe obſequium præſtare Deo, id eſt, quin potius, ſeu, immo venit hora. & Ioan. 17. Sed quia hæc locutus ſum vobis. Sunt multa eiuſmodi exempla. Alterum eſt, duo hic eſſe: fontem, & aquam fontis: fons eſt principium, & hic eſt Spiritus ſanctus: aqua manans gratia, & dona ipſius ſunt. Tertium eſt metaphoram eſſe ſumptam ab aqua materiali. hæc enim tantum aſcendit, quanta eſt altitudo principij à quo emanat: hoc idem reperire

A rire est in aqua ista spiritali: fons enim à quo gratia oritur, Spiritus sanctus est, qui est vita æterna, ascendet ergo, & ascendere faciet habentem vsque ad vitam æternam, vt sicut à Deo procedit ita extollat hominem, vt Deo ipso fruatur, cuius fruitio vita æterna est. Quartum est, aquam, & gratiam Spiritus sancti dici salire in vitam æternam, quia salire nos facit, dignosque efficit, vt vitam æternam consequamur, quod habet ab impetu & virtute principij, cui nos coniungit, nempe Spiritui sancto, toti Trinitati, & Christo.

ANNOTATIO 13.

Quid nomine fontis hoc loco intelligatur.

Spiritus sanctus verè fons est vitæ æternæ, à quo gratia, & dona, & bona omnia spiritualia emanant, de quo fonte dictum est. Psal. 35. Apud te est fons vitæ. Hunc fontem variè Patres interpretati sunt, vt refert Ambros. lib. 1. de Spiritu sancto cap. 19. Aliqui enim Patrem ipsum interpretabantur, qui est B fons, à quo vita, qui Filius est, procedit. Alij Filium ipsum esse hunc fontem intellexerunt, à quo emanat vita, qui est Spiritus sanctus: quam expositionem secutus est Athanas. lib. de incarnatione Christi, quamuis Ambrosius tacito nomine, interpretationis hui^9 meminerit. Alj tertio loco fontem hunc Spiritum sanctum esse dixerunt, à quo emanat in nos vita gratiæ: & hanc interpretationem probat ibi Ambros. cap. 20. eaq; ad rem nostram facit: qui enim in credentibus fit fons aquæ, ipse est, qui dicitur esse apud Deum, nempè Filium, & Patrē. Objiciet aliquis cum Spiritus sanctus Deus sit, qua ratione dici potest, fieri. Respondeo non dici absolutè fieri in nobis, sed fieri in nobis fons aquæ, quia nobis sua dona communicat, & per gratiā in nobis est, sicut dicitur Deus factus adiutor noster, non tamen q. factus sit absolutè. Fons ergo est Spiritus sanctus, nō relatione ad Patrem & Filium, quia Pater & Filius non habent vitam à Spiritu sancto: quin potius Spiritus sanctus accipit vitam à Patre & Filio: sed fons dicitur relatione ad nos, quia nobis impartitur aquam hanc suæ gratiæ, & donorum. Possumus etiam affirmare gratiam animabus infusam, fontē esse: quia ab ea fluunt virtutes in potentijs, dona, & opera digna Deo: hoc tamen in loco non significatur nomine fontis nisi Spiritus sanctus: aqua autem huius fontis sunt gratia, & cętera omnia, quæ gratiā infusam consequuntur. E

Dicit ad eum Mulier, Domine da mihi hanc aquam, vt non sitiam, neque veniam huc haurire. F

C

COMMENTARIVS.

QVAMVIS mulier nondum aquam hanc promissam perfectè perceperit, multum tamen diuino illustrata lumine profecerat. nā dictis Christi fidem habuit, credens fieri posse, Christum aquam dare meliorem illa, quam ipsa hauriebat, & quam qui biberet, non sitiret in æternum: & quantū ex verbis ipsius superius expositis licet colligere, maiorem Christum quam Iacob credidit. nam qui aquam hanc viuam daturus erat, maiorem quam Iacob futurum ipsamet erat fassa. Profecit etiam in affectu: nam hanc sibi dari petit, confisa verbis Christi: ille daret tibi, si tu petijsses: [Da mihi,] inquit, [hanc aquam,] sed vt imperfecta intellectu, ita etiam erat imperfecta affectu: vtilitate enim temporali, inducta, hanc aquam cœlestem petit: ne inquit, toties huc veniam haurire. Non mirum, si imperfectum est desiderium, vbi adhuc imperfecta erat fides.

Dicit

A D

Dicit ei Iesus, Vade voca virum tuum.

PRVDENTISSIMVS, & sapientissimus medicus Dominus, eam statuens sanare, causam infirmitatis considerat. capere diuina, & spiritualia mulier nō poterat, quia graui carnis peccato oppressa, & cęca tenebatur: vt igitur illuminetur, ad causam morbi medicus se conuertit, & vt peccatum suū agnoscat & confiteatur, ipsam mulierē illuminādam inducit. Atq; hęc est causa, cur Dominus tanta verborū multitudine qui simul sanare & illuminare potuit, est vsus, vt nos ipsos, & qualiter alijs mederi, & qui infirmi sunt, qua ratione sanari, & illuminari debeant, instrueret, [Vade,] inquit, [voca virum tuum,] sciebat non habere virum, sed adulterum, eam tamen proprium fateri peccatum inducit, & humilitate hac confessionis disponit, vt illuminetur: propterea, vt incipiat saltem ipsa confiteri, quærit, & infirmitatem eius B adiuuans tanquam pientissimus medicus, quod non cogitabat malum, in memoriam reuocat, & loquendi & aperiendi occulta dat occasionem. Hęc verba, & cætera huius colloquij, Aug. lib. 83. quęst. quęst. 64. Spiritualiter exponit, subtiliter quidem, & doctè. E

Respondit mulier, & dixit, non habeo virum.

NEGAT mulier se virum habere, & id verum erat. Multum valet in animis hominum vtilitatis spes: cum enim aquam hanc sibi dari vehementer optaret, ne vllam dilationem pateretur, se virum non habere confessa est: ne abire, & iterum venire cogeretur, & vtilitate allecta, verum manifestat.

Dixit ei Iesus, benè dixisti, quia non habeo virum, quinque enim viros habuisti, & nunc, quem habes, non est tuus vir, hoc verè dixisti.

C F

PERSEQVITVR Dominus, quod mulier incepit, & principium confessionis eius confirmans, quod defuit, & occultum erat, supplet & manifestat: [Dixisti benè, id est, verum est, quod dixisti, te non habere virum, sed aliud tacuisti: nam viros habuisti quinque & quem nunc habes, tuus non est vir, propterea tu confessa verè es, te non habere virum. Bis repetit Dominus bene dixisti, non habeo virum. primo quidem confirmans eius dictum: secundo post datam causam, quare bene dixerit: ac si diceret; Verè dicis te non habere virum: nam habuisti quinque, & vnum modo habes: sed hic non est tuus: & hoc rectè dixisti te non habere virum: quia habes quidem, sed nō est tuus. Illud, [Quia] non est causalis dictio, sed declaratiua. bene dixisti te non habere virum, seu quod non habes virum: & bene dicere pro eo dictum est, quod est verum dicere. Magna prudentia, & suauitas Christi hæc est: non arguit, non inuehitur contra eam, non adulteram vocat: sed modestissimè eius peccatum manifestat: Adulterij enim occulti significatio, imperfecta fœminæ satis magna erat correctio: nec opus erat acerbitatem adiungere verborum: maximè quia hoc reuelabat, non tam vt illius simularet incontinen-

Quorsum Christus tot verborū ambagibus vius sit in hac collocutione.

A quintas probat Dominus nuptias. quod si sextus non vir dicitur, vel ob id est qa vt dicit Athanas. prohibitum erat lege Samaritanorũ sextas celebrare nuptias: vel quod probabilius est, quia non eas celebrauerat cum hoc sexto. contingit enim sæpe viduas aliquem habere in adulterum, nolle tamen habere in virum. D

Dicit ei mulier, Domine video, quia Propheta es tu.

COMMENTARIVS.

VERA Christum narrasse, simulque se peccasse fatetur, [Video,] inquit, [quia Propheta es tu,] non dicit simpliciter, [Propheta es tu,] sed, Video, quia propheta es tu,] id est, ex ipso effectu, & opere cognosco te esse Prophetam: nam occulta mea verè manifestasti. In eo ergo, quod dicit, [Video te esse Prophetam,] suum adulterium fatetur. Illud, [Quia,] est dictio, B non causam, sed declarationem denotans. Sæpe enim loco, quòd interpres vtitur, quia, Mulier ista, ei quem secreta, & occulta scire experiebatur contradicere, suumque negare peccatum non est ausa: expressis tamen verbis cõfiteri pudor forsan impediebat: modestè veritatem aperit, dicentis verba confirmans. Vti autem simplicibus verbis parum visum ei est: propterea duo simul effecit & veritatem est confessa, & veritatis auctorem affecit honore. Non solum vera dicis respondit, sed Domine, tu es propheta, qui vera dixisti, & ex Spiritu diuino locutus es. Magnum salutis est argumentum correctionē acceptare, & veritatem submisse recognoscere: sicut è contrario correctionē contemnere, damnationis est indicium, vti Salomon Eccl. 21. Odisse, inquit, correctionē vestigiũ est peccatoris: id est, qui odit, nec vult corrigi, peccato suo vult inhęrere: vides iam mulierem magis atque magis interius proficere. E

C

Patres nostri in monte hoc adorauerunt, & vos dicitis, quia Hierosolymis est locus, vbi adorare oportet.

CONTENTIO erat communis inter Iudæos, & Samaritanos de loco, in quo Deo vero Israel sacrificandum erat: non enim omni in loco sacrificare licebat. præcepit enim Dominus Deut. 12. dicens: Ad locum, quem elegerit Dominus Deus vester de cunctis tribubus vestris, vt ponat nomen suũ ibi, & habitet in eo, venietis, & offeretis in loco illo holocausta, & victimas vestras, decimas, & primitias manuũ vestrarum, & vota, atque donaria, primogenita boum, & ouium. hoc erat præceptum Domini. Iudæi ergo locum adorationis, id est, sacrificij, templum Hierosolymitanum affirmabant esse: & id verũ erat, vbi Salomon, & reges sacrificia Deo accepta obtulerunt, & vbi erant summi Sacerdotes: at Samaritani, vt superius retulimus, ex Iosepho. lib. 11. Antiquitat. cap. 7. in monte Garisin, loco totius Samariæ eminentissimo prope Sichar templum ædificarunt, in quo Deo Israel sacrificia offerebant, & eum esse locum, quem Dominus elegerat, iuxta illud Deut. 12. Cum Iudæis contendebant, eratque controuersia, continua, & permolesta inter eos, & valde communis, vter locus esset adorationis. Adorationē hoc in loco oblationem, & sacrificium appellat, vt ex loco allegato Deuteronom. constat. Mulier ergo hæc Prophetam credens esse Christum, resolutionem huius controuer- F

A trouerfiæ petit: siue quia desiderio hoc sciendi tenebatur, siue quia scrupulo D aliquo agebatur, ne forsan, vbi non oportebat, Deo sacrificium offerret, siue forsan, vt colloquium de sua incotinentia inceptum interrumperet, propositis hisce, quæ ad Prophetam sibi pertinere visa sunt. Sæpè enim accidit, quando aliquid non admodum libenter audimus, aliquam solemus excitare diuersam quæstionem, de qua dũ fit sermo, quod erat auditui nõ valde gratũ, relinquatur. Erat adhuc mulier imperfecta, & propria errata audire, & multum in ea materia morari, vt imperfectis euenire solet, molestum duxit. Samaritanorum etiam partes agens, contruersiam communem, & celebrem proponit: & in proponendo suam auget, & firmat causam, contrariam verò debilitat: hoc enim humanum est artificium, [Patres,] inquit, [nostri, adorauerunt in monte hoc:] quasi dicat: nos habemus magnam causam, vt in templo hoc adoremus: quia patres nostri adorauerunt in hoc monte vbi est nostrum templum: [Et vos dicitis, quia Hierosolymis est locus, vbi adorare oportet,] quasi diceret, vos sola vestra opinione, patrum auctoritate nõ fulti, dicitis in templo Hierosolymitano adorandum. Patres vocat Abraham, B Isaac, & Iacob, primos Iudæorum patres, quasi hoc argumento suas probãs B partes, & Iudæorum causam deprimens, quod patres suos non imitentur.

Quorsum Samaritana de adoratione misce at sermonẽ.

ANNOTATIO 16.

Mons Garizin ob multa celebris.

CHrysost. homil. 31. refert sui temporis traditionem fuisse illum esse montem, in quo Abraham filium suum Isaac sacrificare erat paratus. Est etiam iste mons in quo vt patet ex Deut. 27. benedictiones datæ sunt seruantibus legem, vt etiam dicit Cyril. lib. 2. cap. 80. & in quo Iacob rediens cum filijs ex Mesopotamia, Dominum adorauit, vt dicitur Genes. 33. erat enim locus, & mõs celebris dictus Garisin. Hac ratione suam tutatur mulier causam, nec altius de Christo sentit, quàm quod sit merus homo, prophera tamen. Nam eum cæteris coniungens, [Vos,] inquit, [dicitis,] forsan id fecit, vt hac ratione eum C ad respondendum, & difficultatem soluendam induceret, quasi causæ vtrique communi consulturus. Neque enim mihi probatur, quod dicit Cyril. lib. 2. cap. 90. eam Samaritanorum more gloriari, & Iudæorum arrogantiam deprimere voluisse: sed existimo eam sciendi causa quæsiuisse, & argumentum pro sua parte soluẽdum, proposuisse: nimirum, quia Patres adorauerunt in eo monte: Iudæi autem non videbantur ei, pro sua causa talem habere probationem. Hoc mihi persuadet id, quod sequitur: nam Christum non respondisse videret, ad tempus Messiæ refert negotium, ille, inquit, F edisseret nobis omnia: fieri potest mulierem credidisse Messiam, quem venturum putabat Samaritanorum opinioni consensurum.

Dixit ei Iesus, mulier crede mihi, quia veniet hora, quando nec in monte hoc, neque in Hierosolymis adorabitis Patrem.

COMMENTARIVS.

Fidẽ sibi haberi postulat, & cõtentionem super adoratione ortã,

MVLTA respondet Dominus ad propositã sibi mulieris interrogationẽ. Primo omnium sibi fidem haberi à muliere petit, [Crede,] inquit, [mihi,] sine hac enim, vt recte Chrysost. hom. 32. notat, diuina mysteria percipi non possunt. [Crede,] inquit, [mihi,] nec iniustum petit, qui enim occulta manifestauerat, & propheta credebatur, veritatem etiam in his de quibus

Breui tollēdam prædicit.

A quibus interrogabatur, & respondebat eum scire, credendum erat. petit D etiam sibi credendum vt quæ dicit certissima esse, & verissima affirmet, quando enim aliquid narrantes, mihi credite, dicimus, rem esse veram confirmamus. Rursus quia mulier causam suam patrum auctoritate defendebat, Christus sola suorum dictorum auctoritate, sine alterius testimonio credi volebat, propterea fidem postulat, ac si dicat, tu me maiorem Iacob propter aquam viuam quam petis iudicasti, crede ergo mihi, si credis Iacob & patribus. Hæc tria vnico illo verbo insinuantur. respondet ergo ad interrogationem primo illam contentionem cessaturam, & è medio tollendam, nec enim in illo loco, nec in Hierosolymitano templo adorandus erit Deus. His verbis quæ de futuro sunt, [Veniet] inquit, [hora,] (quamuis enim græcè verbum sit præsens, tamen id sæpè etiam pro futuro ponitur, & sic habet versio communis,) prædicit vtrunque cultum, & Samaritanorum & Iudæorum tollendum, & hac ratione cessabit contentio. At ne putaret cultum & adorationem omnino cessaturam, inquit, [Adorabitis Patrem :] vt sit sensus, Veniet hora quando adorabitis Patrem, erit quidem cultus Dei, sed non qualis in hoc vestro, & in illo Iudæorum templo, quia vterque cultus cessabit, & nouus quidam multo perfectior succedet, hanc perfectionem huius cultus insinuat illud verbum, [Patrem.] vt enim E

B dicit Cyrill. lib. 2. cap. 91. dum Patrem vocat, ad filium erigit considerationem, & ita est, nam in Christiano cultu non absolutè Deus adoratur, sed etiam distinctè Pater, Filius, Spiritus sanctus, & tres adoramus in vna Deitate personas, quod nec Iudæus, nec Samaritanus fecit. Rursus adoramus Christiani Deum, & Patrem, quia sumus in statu adoptionis filiorum, & clamamus Abba pater, & edocti à Christo inuocamus: Pater noster qui es in cœlis. Hæc ergo perfecta adoratio de medio tollet, & Samaritanorum ritum, & Iudæorum cultum.

ANNOTATIO 17.

Locutus est Christus de Samaritanorum & omnium gentium, falsa adoratione.

ATtende per Samaritanorum adorationem etiam intelligi gētium omnium idolatriam, hi enim quamuis Deū Israel adorarent, tamen idololatræ erāt, & more idololatrum viuebant. cessare ergo debuit & idololatri, & Iudæorum cultus in Christi Euangelio, vt prophetarum est Mich. 1. Omnia idola eius po-C nam in perditionem. Isa. 2. Eleuabitur Dominus solus, & idola penitus conterentur. De Iudæorum cultu auferendo dicitur. Psal. 39. Sacrificium, & oblationem noluisti, aures autem perfecisti mihi, tunc dixi, ecce venio. & Isa. 1. Quid mihi multitudinem victimarum vestrarum? Aduertendum adhuc est, non solum prædictis his verbis Christum significare voluisse vtrunque cultum cessaturum, sed etiam, vti diximus, nouam hanc religionem, & adorationem Euangelicam, & adhuc etiam tertium quoddam, nempè amplitudinē huius religionis, & cultus, vt non in vno loco, & prouincia, sed in toto orbe adoratio, & sacrificium essent Deo exhibenda, nō vt in Iudaismo, & Samaritano illo cultu, qui vno certo concludebatur loco, ac si dictum esset, non iam restringetur in hunc, aut ad illū locum adoratio Dei, sed per totum orbē diffundetur, & hac ratione cessabit omnis talis contentio. Hunc locum ita exposuit Basil. lib. 2. de Baptis. cap. 8. Potestatem, inquit, dedit Dominus adorandi in omni loco, vbi dixit, nec Hierosolymis, neque in monte isto adorabitis Patrē, dilatat, & deducit orationem Dei ab arcto Hierusalē ambitu, in omnem totius orbis locum hæc Basilius, explicans locum Pauli, Volo viros in omni loco orare, exponitq; non hoc intelligi de omni loco etiā immundo & indecenti, qui humanis sunt vsibus necessarij, sed de eo, qui ad id deputatus fuerit, Paulumq; tantum voluisse significare docet, quę Dominus in his verbis significauit.

Vbique Deo sacrificādū prędicit.

F

A cultum non esse restringendum ad vnã ciuitatem, aut locum determinatum, & hic sensus est horum verborum, quãuis simul etiam alia duo, quæ dicta sunt, eisdem verbis exprimantur. Cõsonat huic illud Malach. 1. Non est, inquit, mihi voluntas in vobis, dicit dominus Deus exercituum, & munus non suscipiam de manu vestra, ab ortu enim Solis, vsq; ad occasum, magnum est nomẽ meum in gentibus, & in omni loco sacrificatur, & offertur nomini meo oblatio munda, & magnum est nomen meum in gentibus. Hæc tria his verbis prædicuntur, Iudæorum sacrificia cessatura, gentium Idolatriam tollendam, & conuertẽdam in veri Dei cultum, & oblationem mundam, & hæc non vno in loco ecat standa, sed in totum orbe à solis ortu, vsque ad occasum dilatanda. D

Vos adoratis: quod nescitis, nos adoramus, quod scimus.

COMMENTARIVS.

B

Iudæorum religionem præfert ritibus Samaritanorum.

SEcundo respondet Dominus, præfertque cultum Iudæorum, Samaritanorum ritui, ne enim mulier illa, parem esse vtriusque & Iudæi, & Samaritani causam, cum vtriusque remouendus esset cultus, arbitraretur, adiunxit secundum responsum. Cultus Iudæorum, quem suum vocat, [Nos.] dicens, quia secundum carnem Iudæus erat, multos est præstantior vestro. & causam huius apponit: Iudæus adorat quod scit, Samaritanus autem, quod nescit: id est Iudæorum cultus ex fide vera est, quia vnicum credit esse Deum, sicuti verè est, Samaritanorum autem cultus ex infidelitate, & errore, ac ignorantia est, quia non habet veram de Deo fidem. Quamuis enim Deum Israel, Deum esse credat: tamen cum eo multos recipit Deos: qui autem Deum vnicum non credit, rectam fidem non habet, & Deum ignorare dicitur, quia verè de Deo non sentit. præstat ergo Iudæorum cultus, cultui Samaritanorum, sicut fides infidelitati, & veritas præstat errori. His verbis duo insinuat Dominus, alterum est, Iudæos in cotentione illa proposita, veram & rectam causam tueri, in templo enim Hierosolymitano, verus erat cultus, vnde ille locus probandus est, non autem vbi cultus erat falsus. Alterum est, vtrunque quidem cessaturum, tamen non eadem de causa: nam cultus ille Samaritanorum, & Gentium idolatria ablata est, quia mala, & falsa, & impia, at Iudæorum cultus, non vt falsus, non vt malus, qui tunc verus, & sanctus erat: sed vt imperfectus, & vt figura & vmbra, adueniente perfecta veritate, vt paulo inferius dicemus. E C F

Quia salus ex Iudæis est.

PRobat Christus Iudæos veram Dei cognitionem habere: quia salus ex Iudæis est: id est, promissiones salutis per Messiam futuræ Iudæis factæ sunt, & ex ipsis in alios sunt diffundendæ: Christus enim de eis secundum carnem venturus est, qui omnium est saluator, prædicatores veritatis, & legis Euangelicæ, & complementi prophetiarum annunciatores per orbem mittendi, ex ipsis sunt. Isa. 1 De Syon exibit lex, & verbum Dei de Hierusalem. in ipsis igitur vera est Dei cognitio.

A ANNOTATIO 18.

De qua salute loquatur Dominus.

CYril.lib.2.c.92.salutem hanc Christum exponit.Chrys.hom.32. Christum & veritatem etiam Euangelicam, & dogmata aliqua si quæ vera gentes habuerunt, interpretatur: sed legitimus sensus is est, vt & Christum salutis auctorem, & Euangelicam doctrinam, et legem, & promissiones, ex ipsis esse dicantur, quia omnia hæc ipsis sunt prædicta, ipsis sunt promissa, & per eum, qui ex eorum venit carne, impleta. Quod autem se Christus adorantibus coniungat: non est cur Arrianus se cõtra nos aliquid habere existimet: Si enim vt homo mortuus est, vt homo etiam orauit: ita similiter vti homo suammet adorauit diuinitatem. Late hoc Cyril.lib.2.c.92.prosequitur. Hoc ex loco Arriani filium minorem Patre probabant, vt refert idem Cyril.& Amb.li.5.de fide.ca.3.sed hic locus apertè ostendit sermonem esse de filio, ratione humanitatis: nam, inquit, [Nos adoramus,] nempè nos Iudæi: at Christus secundum solã carnem Iudæus erat, non secundum diuinitatem. addit Ambr. in sequentibus verbis non esse dictum, adorabimus, sed [Adorabunt,] vt se ab hac adoratione, quatenus Deus est, excludat: quod etiam lib.5. de fide c.3. notat idem Ambrosius. D

Sed venit hora, & nunc est, quando veri adoratores adorabunt Patrem in spiritu, & veritate.

E

COMMENTARIVS.

B TErtio respondet Dominus, & exponit qualis sit ista adoratio futura, quæ erit remotis illius montis, & templi Hierosolymitani cultibus. Est autem illa particula, [Sed,] diuersitatis: quasi diceret: Non adorabitis in monte hoc, nec Hierosolymis, sed adoratio erit in Spiritu, & veritate. hic est contextus, Cum autem prius dixerit, [Veniet hora,] tamen non expresserit, an proxima hæc ora, an distans, & longinqua esset, repetit idem verbum, & adiunxit, [Nunc est,] ac si dicat, dixi, Veniet hora, nunc autem addo, iam est hæc hora. paulatim enim procedit reuelare mysteria: & prudenter non addidit tunc illud, [Et nunc est,] ne Samaritana audiens montis cultum remouendum, turbaretur nimis, propterea futuro vsus est tempore: at nunc de vera adoratione loquens, addit, [Nunc est,] vtrunque tamen verbum, [Venit,] & illud, & hoc, in Græco præsens est, [Venit,] sed quod sæpè futuri vim habet. Orig. hom. 13. dat causam quandam, cur addatur, [Et nunc est,] & non prius additum fuit, potius tamen ad sensum spiritualem, quam ad literalem pertinet. Attende: verbum, [Veri,] inquit, [adoratores adorabunt,] insinuat multos adhuc adoratores remansuros, qui post F
C Christi aduentum non sic adorabunt, tam ex Iudæis, quam ex Gentibus: tamen non erunt neque hi, neque illi veri adoratores: sed, ij solum qui in spiritu, & veritate adorabunt. Iudæi ergo, qui olim veri adoratores erant, sacrificijs, & oblationibus, & ceremonijs à Deo institutis, adhuc in eis perseuerantes post Christi aduentum, non veri, sed falsi, & impij sunt adoratores.

Quid sit in spiritu, & veritate adorare.

Super est explicare, quæ sit hæc adoratio, quæ futura nunc dicitur in Spiritu, & veritate. Si autem contextum obseruamus, duo hæc opponuntur duo bus illis, nempè adorationi Samaritanorum, & adorationi Iudæorum: nam dicitur: [Nec in monte hoc, nec Hierosolymis adorabitis, sed in spiritu & veritate:] quasi hæc duo, duobus illis opponat: ex sensu igitur illorum, explicatio horum dependet. Adoratio in primis Samaritanorum erat in falsitate, & ignorantia: adorabant enim, quod nesciebant, quia de Deo non re-

A cte sentiebant: erit ergo adoratio opposita, quæ est in veritate, quando rectè, & verè de Deo sentientes adoramus. Iudæi autem adorantes quod sciebant, in veritate adorabant, & adoratio erat eorum in rebus corporalibus, quæ erant vmbræ, & figuræ futurorum. Omnia enim illa animalium sacrificia, ceremoniæ, & ritus, instituta erant à Deo, & data illis, tanquam futurorum figuræ, & signa: tale fuit templum illud, & omnis cultus illorum exterior; Erit ergo opposita adoratio, quæ non in corporalibus figuris, & vmbris futurorum fit, sed in spiritu, id est, in Spiritu sancti gratia, fide, charitate, & actibus, ac operibus ex his procedentibus: & hæc est adoratio in spiritu, quando non corporeas res, vmbras, & figuras offerimus, nec in his seruimus Deo, sed in actibus virtutum, qui ex Spiritus sancti gratia procedunt. Et hæc est adoratio Euangelica, quod in annotatione sequenti fusius explicabitur. Ista expositio est Ambrosij lib. 3. de Spiritu sancto cap. 12. & Cyrill. lib. 2. cap. 93. spiritum enim contra figuras, & veritatem contra falsa dogmata distinguit: & eandem Hilar. tenet lib. 2. Trini. Ambro. tamen magis eam explicat, & probat. D

E

B

ANNOTATIO 19.

Contra impugnantes Ecclesię ritus & ceremonias.

FAlluntur hoc loco nostra tempestate Heretici, vt & olim falsi sunt. In primis recentiores, quia adorandus Deus in spiritu est, ideo omnes ceremonias, & ritus Ecclesiasticos tollunt & sola cōscientiæ munditia, adorandum Deum existimant: cæterum errant grauiter, nō intelligentes quid per Spiritum hoc in loco sit intelligendum. Nam ipsi absolutè Spiritum interpretantur, vt à corpore distinguitur, & actum animæ tantum spiritualem significat: si autem hæc est adoratio in Spiritu, certè quandò Paulus ad Ephes. 3. adorabat dicens; Huius C rei gratia genua flecto ad Patrem, in Spiritu non adorabat: genuum enim flexio corporis est, non animę: nec etiam adoratio erat in Spiritu illa Petri Act. 8. quando submittens quoq; genua orauit: nec illa confessio erit in Spiritu de qua dicitur Rom. 10. Ore confessio fit ad salutem: nec erat illa manuum impositio, in Spiritu sancto. Act. 3. vbi dicitur; Imponebant manus super illos, & accipiebāt Spiritum sanctū: nec prædicatio Pauli erat in Spiritu, quia corporea res erat.

Non igitur adoratio in Spiritu excludit actus corporis: nam 1. Cor. 12. operationes Spiritus varias distinguit Paulus, quæ corporeæ sunt: vt interpretatio sermonum, opera virtutum, genera linguarum, gratia sanitatum. & ad Rom. 12. Siue ministerium in ministrādo, qui docet in doctrina, qui exhortatur in exhortatione, qui tribuit in simplicitate, & multa alia ibi numerata. 1. Cor. 14. Psallam Spiritu, psallām mente: quæ omnia in Spiritu sunt, & fiunt, & multa corporalia opera Paulus exhibuit in Euangelio prædicando, de quibus dicit ad Ro. 1. Testis est mihi Deus, cui seruio in Spiritu meo in Euangelio. Concludamus ergo non excludi opera æterna per adorationem Spiritus, quando ea fiunt, & procedunt ex interiori Spiritu, fide, dilectione, & gratia. Eleemosynæ ergo, peregrinatio, ieiunium, & reliqua, quæ ex fide, dilectione, pœnitentia procedunt, in Spiritu fiunt, & in Spiritu adoramus, & seruimus Deo, quando hæc sic facimus. F

Iudæus olim etiam seruiebat in Spiritu, quādo ex fide, & gratia, & dilectione similia faciebat opera: nec hęc adoratio ablata, sed perfecta est in Euangelio, vbi perfectior fides, copiosior gratia, maiora dilectionis argumēta sunt. Sic Prophetæ, & multi iusti adorarunt, & seruierūt tunc Deo. Quandam autem adorationem Iudæus particularem habebat, à Deo illi ad tempus datam: nempè sacrificia quædam animalium, & cęremonias quasdam exteriores, nō quidem data, & instituta, quasi actus exteriores, ex interiori virtute procedentes, sed ut essent signa, & figuræ futurorum mysteriorum: non enim Deus iussit illi populo, vt faceret holocausta, & uictimas, & cæteras

cere-

A ceremonias, quasi ea fidei, dilectioni, & interiorum uirtutum actus essent: quamuis, qui ea fide, & dilectione exhibuissent, rectè, & in Spiritu facere dicti fuissent, sed vt essent figuræ eorum, quæ per Christum futura erant, & in hoc Iudæorum cultus à Gentium cultu differebat: Non enim gentes, illa holocausta & ritus faciebant quasi futurorum signa, sed quia grata Diis suis existimabant. Iudæus non sic habuit à Deo mandatum nec enim illa à Deo instituta sunt, quia placerent in se, sed vt figura eorũ, quę ei placebant: quibus aduenientibus illa cessarũt. hæc erat adoratio in figuris corporeis, & materialibus videlicet in animalibus, in templo illico vnico, in toto cæremoniis. hęc omnia abstulit Euangeliũ, manetque adoratio in spiritu, non in illis figuris corporeis. Quod si in Euangelio sunt opera exteriora, sunt & cæremoniæ aliquæ, non sunt quasi figurã, nec ea fiunt, vt in figuris Deũ colamus, sed quatenus sunt actus quidam exteriores interioris fidei, dilectionis, cęterarumque virtutum. Genua ergo flectimus quia actus est interioris humilitatis, castigamus corpus cum Paulo ieiuniis, & flagellis, quia actus sunt pœnitentiæ spiritualis. Vt enim pecunia, quæ datur pauperi, exterior res est: tamen ipsius erogatio est in spiritu, quia ex misericordia procedit; sic etiam exteriora sunt multa, erga quæ opera virtutis interioris exercemus, & ad Spiritum propterea referuntur. Cæremoniis etiam vtimur, quia actus sunt reuerentiæ erga Deum, atque etiam ad excitandam mentis deuotionẽ, & ad rerum spiritualiũ, quas tractamus, aliquam expressionem ordinantur. hæc enim omnia, ad Spiritum pertinent. Sed de cæremoniis plura tractare instituti nostri præsentis non est. Multum ergo errant hæretici non intelligentes quid sit in spiritu operari, seruire, adorare; & cõfundunt Iudaicam illam adorationem cum ea, quæ est ex Spiritu, non distinguentes vnum ab altero.

Quid sit in Spiritu adorare.

Quantum ad literam attinet Hebraismus est, adorare in Spiritu; nã solet Hebræus apponere præpositionem effectiuo casui, percutiam in gladio, viuit homo in pane, idest, gladio percutiam, pane viuit; sic adorare in veritate, adorare in spiritu, id est spiritu, & veritate. Hoc autẽ est, rectè, & verè sentientes de Deo ea facere, quæ ex diuina Spiritus sancti gratia, & dilectione procedũt. Neq; ab hac adoratione remouentur sacramenta nostra, & sacrificium, sed vmbræ, & figuræ illę corporeæ; maximè cum nostra sacramenta causæ sint, & instrumenta Spiritus sancti, ad Spiritum hunc, & gratiã conferendam; sacrificium vero nostrum non vmbram, non figuram, sed ipsam in se veritatem habet.

Ex hac vera expositione conuincitur etiam aliorum hæresis, quę non solũ nostris temporibus, sed etiam olim viguit. Massiliani enim eam habuerunt, vt refert Augu. in sermone cont. Arrianos, & Donatistas, & meminit idem Aug. Epist. 50. ad Bonifacium. Vsum enim templorum negabant, quia dictum est; [Nec in monte hoc adorabitis, nec Hierosolymis.] Errabant autem isti locum non intelligentes. his enim verbis Dominus significare voluit, ritum illum, & cultũ in falsitate, & figuris cessaturum, nec adorationem esse restringendam ad vnum locum determinatum, quale templum, & mons ille erat; sed diffundendum per totum orbem, & quod figuræ illæ finem haberent, & ita est. Nos enim non habemus templa, vt figuram futuri, sicut Iudæi, sed vt locum decentem, & honorificum, in quem conueniat multitudo, & vt oportet, ministeria diuina peragantur; quæ profectò summa cum reuerentia tractanda sunt, & non vbique locorum; neq; etiam habemus templa vt Samaritani, existimantes Deum loco circumscribi, & determinari, qui vbique est, sed vti diximus, vt locum Deo dicatum, in quo reuerenter diuina tractantur mysteria, quæ in spiritu fiunt, quãuis exteriora sint. Cum enim simus homines, loco, & tẽpore conclusi, indigemus, vt modo nostro Deo seruiamus, locis & temporibus determinatis. Sanè si templa non essent diuinæ voluntati conformia, nõ ita acriter Paulus 1. Cor. 11. reprehenderet eos, qui minus decenter in eis operabantur, dicens, Nunquid domos non habetis ad manducandum, aut Ecclesiam Dei contemnitis? Cessauit ergo templum illud vni-

A vnicum & determinatum, figura & vmbra futurorum, & propterea restrictio illa ablata est, sed non prohibita sunt templa, vt loca, in quibus diuinæ mysteria decenter, & reuerenter tractentur, & propterea multa in toto orbe sunt, vbi cultus verus Dei est: & hac ratione etiã post Christi ascensum, Petrus, & Ioannes Act. 3. ascenderunt in templum ad horam orationis nonam. Extitit, & alia hæresis antiqua circa eadem verba, de qua sequenti annotatione disserendum est.

ANNOTATIO 20.

Diuersæ Patrũ expositiones traduntur.

QVamuis, quæ in commentario expositio allata est, sit vera, & legitima: tamen vt rectius intelligatur, & discutiatur, Patrum antiquorum alias expositiones referre oportet. nam ex eis B etiam quantum Hæretici nostri temporis, quos in præcedenti annotatione impugnauimus, decipiantur, manifestius apparebit.

Primo loco Athanasius epist. ad Serapionem; Quod Spiritus sanctus non sit creatura, prope finem, per spiritum, Spiritum sanctum, per ueritatem, filium Dei intelligit: adoratio ergo in spiritu, & veritate erit, adorare Patrem in filio, & Filium in Spiritu sancto, quod est totam Trinitatem Patrem Filium & Spiritum sanctum adorare: vt hæc duo Spiritus, & veritas, sint ex parte obiecti adorationis, eius scilicet quod adoratur, sitq; tota Trinitas: cuius expositionis meminit etiam Ambr. lib. 3. de Spiritu sancto ca. C 12. & probat, sed difficile est hæc accommodare huic contextui.

Secundo loco idem Athana. q. ad Antio. q. 70. aliter exponit, vbi posita interrogatione qui sint adoratores in Spiritu, & veritate? respondet. Hi sunt, qui in desertis montibus, & qui in speluncis, & cauernis terræ habitant, qui citra congregationem Ecclesiæ, per bona opera Dei, spiritu illuminati, in spiritu, & veritate adorant Deum, & Patrem, qui in cælis est, qui irreprehensibiliter viuunt, & Deum simul religiosè, & reuerenter adorantes, omni pietate, & honestate virtutũ relucẽt, nec opus habent Ecclesiæ, aut loco huic rei destinato, sed ipsi semetipsos tẽpla faciunt, quouis loco bonis operibus, & vbique Deum placant. hæc Athan. D Hæc expositio aptior est, quam præcedens: non enim spiritum & veritatem interpretatur, pro his qui adorantur, Filio & Spiritu sancto: sed pro principio ex parte adorantis, vt ex spiritu & veritate, adoratio procedat, quod conforme est nostræ expositioni. Tamen in eo, hæc expositio non placet, quia non uidetur restringenda ad eos solos, qui in montibus degunt. Apostoli enim inter homines viuebant, & tamen in spiritu & veritate adorabant, & eos, qui in templis adorant, etiam in spiritu & veritate adorare certum est.

Tres Basilij expositiones proponuntur.

Tertio loco Basil. lib. de Spiritu sancto c. 26. tres dat expositiones. Prima est, vt per spiritum, ipsum Spiritum sanctum intelligamus, qui dicitur & habet rationẽ E loci, & tẽpli in quo adoramus, & qui in spiritu adorat velut in loco sancto adorat. Altera est, vt teneat rationem principij, sitq; in nobis non per subsistentiã suam, sed per gratiã, quæ nostram insufficiẽtiã complet, & facit vt idonei simus ad adorandum: & in hoc cum Amaro. & Cyrill. vt paulo post dicemus, conuenit. Tertia est, vt per spiritum & veritatẽ, Filium, & Spiritum sanctum intelligamus: in veritate enim, id est, filio: adoratur Pater qui est in filio, vt imagine sua uiua, & filius adoratur in spiritu, qui est ei coniunctus; vt lux cum imagine, vt sit visibilis. denique adoratio Trinitatis est adoratio Patris in spiritu & veritate, vti Athanasius dicebat. F

Quarto loco Orig. lib. 1. Periarchon c. 1. & lib. 6. cont. Celsum, magis ad sensum accedens, Veritatem exponit, vt distinguatur à figuris: Spiritum autẽ vt distinguatur à corporibus. Adorabãt enim in sacrificiis corporalibus, & figuris, illi: at nos in spiritu nõ in corporalibus illis sacrificiis: in veritate, nõ in figuris. Vnde secũdũ Ori. nec Iudæus adorabat in veritate, nec in Spiritu sicut nec Samaritanus, quia in corporibus, & figuris adorabãt. Eadem est expositio Chry. ho. 32. & Euthymij, vt adoratio hæc sit in cõsciẽtia, candoreq; cordis, non in corporibus, & figuris: spiritũ ergo corpori, veritatẽ figu-

A rae opponit. At cũ in adoratione Iudæũ Dominus à Samaritano diſtinxerit, qa vnus neſcit, alter ſcit quod adorat, non videtur poſſe expoſitio accommodari, quia nullam diſtinctionem facit vtriuſque, quę tamen facienda eſt. Nõ enim Iudęus relinquitur niſi propter figuras: Samaritanus autem, propter errorem. Spiritus ergo opponitur corporeis figuris, veritas autem falſis dogmatibus.

Vera Chriſti verborũ interpretatio. Propterea quinto loco eſt expoſitio Cyril. lib. 2. c. 93. Is veritatem intelligit eam, quæ contra falſa dogmata fidei eſt: Spiritum autem, qui cõtra vmbras, & figuras illas corporales legis: vt idẽ ſit: [Adorare in Spiritu, & veritate,] ac B adorare in vera fide & gratia, ſeu dilectione excluſis erroribus, & figuris corporeis. Hãc tenet Ambro. loco proximè citato. Per Spiritum enim gratiã Spiritus ſancti exponit, & per veritatẽ, rectã & veram ſcientiam, ſeu cognitionẽ Dei, nec diſcrepat ab hac Hilar. lib. 2. Trinit. per veritatem enim hanc ſcientiam: & per Spiritum, Spiritus ſancti gratiã intelligit. Nec refert exponere Spiritum ſanctum, aut Spiritus ſancti gratiã: licet enim in Spiritu ſancto dicamus aliquid facere, vt 1. Cor. 12. Nemo poteſt dicere Dñs Ieſus, niſi in Spiritu ſancto. ſemper eius gratia, & donũ intelligitur, ratione cuius dicitur in nobis eſſe. Hanc expoſitionem ſecuti ſumus in commentario, vt veritas cõtra falſa dogmata. Spiritus cõtra corporeas figuras illas, & vmbras dicta eſſe intelliguntur: quæ expoſitio ma C gis conſonat contextui, & propoſito loquentis Domini, qui & falſitatem Samaritanorum dogmatum, & Iudæorũ vmbras, & figuras à ſuo cultu futuro repellendas, ſtatuit ſignificare. Ab hoc cultu igitur, nemo ſacrorum doctorum opera exteriora, & ceremonias, ex interiori Spiritu proficiſcentes excludit, quod noſtri hæretici faciunt: ſed omnia opera, etiam, exteriora quæ ex interiori Spiritu fiunt, ad eundem pertinere Spiritum ſacri Doctores ſemper ſenſerunt. D

Hoc etiam loco, ſicut & multis alijs, abutebantur hæretici Arriani probantes Spiritum ſanctum minorem Patre, quia in ipſo adoramus Patrem, quibus doctè reſpondet Ambro. lib. 3. de Spiritu ſancto: cap. 12. quamuis enim admitterimus de Spiritu ſancto hæc verba intelligenda, vt eſſet ſenſus: In Spiritu ſancto adoramus, nihil haberent Arriani, quod verè obiectarent: nam locutio hęc cauſam infert, vt in Spiritu ſancto adoratio fiat, id eſt, per ipſum: Sicut omnia eſſe condita in Filio, non facit eum minorem, quia cauſam per quam facta ſunt ſignificamus, iuxta legitimam expoſitionẽ ſolutio aperta eſt, de ipſius enim Spiritus ſancti dono intelligenda ſunt verba, quod illis Rom. 1. cõfirmatur verbis, Cui ſeruio in Spiritu meo: ſi Spiritum ſanctum ipſum, & non ipſius donum intelligeret Paulus, non addidiſſet, illud, meo: & tamen hæc verba in eodem dicta ſunt ſenſu, in quo illa Pauli: [Adorare, enim, In Spiritu,] & ſeruire Deo in Spiritu, idem ſunt. E

Nam & Pater tales quærit: qui adorent eum.

COMMENTARIVS.

CVR adoratores veri in ſpiritu, & veritate adoraturi ſint, cauſam ſubdit. Quia Pater hos quærit, illud, [Nam &c,] idem eſt, ac etenim, ſeu namque: locum habens vnius cauſalis dictionis, Cyril. lib. 2. cap. 93. interpretatur ſic: quærit adoratores, id eſt, iſti grati ſunt ei. Aliqui exponunt, Tales vult adoratores, id eſt, ex diuina voluntate id procedit, vt adoratio hæc ſit futura in ſpiritu, & veritate, tamen ſenſus legitimus hic mihi videtur: Pater tales quærit adoratores, id eſt, iſti tales ſunt proportionati, & conuenientes adoratores: nam quod ſequitur, cauſa eſt, cur Pater hos quærere dicatur, nimirũ quia ſpiritus Deus eſt, vt ſtatim exponemus, ſicuti dicimus, princeps habet ſeruos, quales poſtulat officij dignitas: ita nunc dicitur, tales poſtulat, ſeu quærit Pater ſui adoratores. F

A D

Spiritus est Deus: & eos, qui adorant eum in spiritu, & veritate oportet adorare.

Quia Deus Spiritus est, in Spiritu & veritate est adorandus.

CVr Pater tales postulet, seu quærat adoratores, rationem adiungit. Quia Deus Spiritus, & incorporeus est, adoratores, igitur non in corporibus, & rebus materialibus, sed in spiritu, & veritate, quæ etiam spiritualia sunt, oportet adorare: vt sit proportio inter adoratum, & adorationem, & qualis qui adoratur, talis sit etiam adoratio. Spiritus hoc in loco, vox communis est Trinitati, naturam, non personam certam significans, vt dicit Atha. lib. de communi essentia Patris, Filij, & Spiritus sancti: estque cōstructio hæc, Deus est Spiritus: id quod denotat articulus appositus Deo, & ablatus à Spiritu. Deus enim, quia incorporeus, & immaterialis est, Spiritus dicitur: per hoc significantur actiones & operationes hominis exteriores, nisi ex Spiritu procedant fide, dilectione, gratia: Deo non esse gratam adorationem: at si ex eis procedant: Spiritualis adoratio sunt. Non ergo illa antiqua, & corporea sacrificia iam placent, quæ tunc exhibita erant: & placebant. quia figura futurorum erant: hoc iam ablato, & illa cessarunt: placent tamen ieiunia eleemosynæ, peregrinationes, & similia quæ ex Spiritus Dei gratia, fide, & dilectione procedunt, sic enim spiritualia sunt in suo principio & radice seu causa, B
B & quandam cum Deo habent proportionem, qui Spiritus est.

Percuntabitur aliquis, ex eo quod Deus Spiritus est, sequitur quod in Spiritu adorandus est, tamen non sequitur, quod in veritate. Respondeo Dominum probare præcipuè voluisse hanc adorationem in Spiritu, nam adoratio in veritate non indiget probatione. Si enim in adoratione falsitas est, adoratio mala est, & Deo non conueniens, quamuis etiam aliquo modo sequatur, nam qui adorat Spiritu, cū Spiritus sit Deus, verior est ista adoratio, cū Deū Spiritum confitetur, qui in Spiritu adorat, & in Spiritu censet adorandum.

Dicit ei mulier, scio quia Messias venit, qui dicitur Christus, cum ergo venerit ille, annuntiabit nobis omnia.

MVlier verba Christi non assequens, solutam suam quæstionem non putauit, idcirco ad aduentū Messiæ contentionis sentētiam refert: [Scio,] inquit, [quia venit Messias,] id est, Messiam venturum scio, ille cum venerit,
C omnia nobis declarabit, & omnem remouebit contentionem. Illud [Venit,] D
quamuis præsens sit, vim tamen futuri habet, illud [Quia,] declarationis est, scio quia veniet, aut scio venturum, nam Samaritani quinque libros Moysis recipientes, Christum venturum credebant, in eis enim libris eius promissio continetur, iuxta illud Ioā. 5. Si crederetis Moysi, crederetis & mihi, etenim ille de me scripsit. Illud autem, [Qui dicitur Christus,] vox est Euangelistæ interpretantis verbum Hebræum. Messias enim apud Hebræos: idem quod apud Græcos Christus significat. sperabat autem Christum legem, & doctrinā expositurum, vt doctorem insignē, & in hoc rectè sentiebat, quamuis aliter multo docturus esset, quàm ipsa putabat. Habebat Samaritana Christum docentem, & annunciantem, & non agnoscebat, aliquā tamen percipit ex Christi præsentia motionem, nam mota est desiderio aduentus Christi, immo dū dicit annuntiabit nobis, præsensit etiam quodammodo se eum visuram, & vero non est deceptus intellectus, nec suo desiderio affectus frustratus est.

Dicit

A D

Dicit ei Iesus, Ego sum qui loquor tecum.

QVOD Iudæis instanter petentibus, Si tu es Christus, dic nobis palàm, iustè negauit, mulieri infimæ conditionis, & adulteræ, & Samaritanæ misericorditer concessit: Iustè quidem tunc illis negatum est quia iam ex operibus mirandis, & ex ipsius verbis sæpe repetitis, id potuerant cognoscere: nec voluntate credendi, sed persequendi quærebant, at hæc nec miracula viderat, nec audierat doctrinam, eum à quo instrueretur desiderabat, veruntamen non digna erat tanti reuelatione mysterij, nisi diuina misericordia, qua, quibus vult miseretur, nec hominum expectat merita, præuenisset, [Ego, inquit, sum] Christus, [Qui loquor tecum,] sed nec ad verbum hoc exterius tam cito illa crederet: nisi in mentem eius omnipotentis virtus intraret, simul enim aures verbo exteriori ferit, & animæ eius mentem, & affectum cœlesti lumine, & dono spirituali imbuit, vt quod exterius audiebat interius perciperet, & crederet.

B E

Et continuo venerunt discipuli eius, & mirabantur, quia cum muliere loquebatur.

INTERRVMPIT historiam Euangelista, vt id, quod post dicta Christi euenit, narret. Cum muliere hæc verba Christo loquente discipuli redeuntes è ciuitate, vbi cibos emerant superuenerunt. qui quamuis quid diceret, non audierunt, tamen eum Samaritanæ loqui percipere, & cognoscere potuerunt, & propterea mirati sunt quod cum muliere loqueretur. Non mirantur discipuli cum muliere colloqui Christum, quasi aliquid sinistrum cogitarent, sed quia insolitum erat Christo loqui cum mulieribus, præter eas quæ coniunctæ sanguine sibi erant, aut notæ. Nec hactenus Christum ignotis cum mulieribus, maximè remotis arbitris loquentem viderant, propter eaque mirati sunt, tanquam nouum quiddam, insolitum, & insperatum.

ANNOTATIO 21.

C *Quid potissimè discipuli mirati fuerint.*

CYpri. lib. de singularitate clericorum. illo loco vtitur, vt consortiū cum mulieribus à clericis vitandum esse probet, eius verba sunt hæc. Et vt de Apostolis breuiter probem. quantū eis fluxa familiaritas potuit displicere, qui cōpulsi sunt, & de ipso Domino loquente cum fœmina dubitare, nisi eos maiestatis notitia probata compesceret, sicut Euangelista refert dicens: Inter hęc venerunt discipuli eius, & mirabantur, qđ cum muliere loqueretur: nemo tamen dixit illi, quid quæris, aut quid loquēris cum ea? hæc Cypria. qui nostræ expositioni accedere videtur. Cyril. lib. 2. c. 97. & Chrysost. hom. 32. affirmant, miratos esse discipulos humanitatē Saluatoris incredibilem, quod cum tali muliere loqueretur, quæ Samaritana, & vilis erat: non tamen aliquid sinistrū cogitasse. Et hoc posterius verum est, tamen admirationis causa magis ea mihi videtur, quam cum Cypriano attuli. illa enim Cyrilli, & Chrysost. locum haberet expositio, si cum articulo legeretur: Cum muliere illa, at non sic dicitur, sed, [Cum muliere,] vt sit sensus: Miratos fuisse, quod cum ignota, & sola loqueretur muliere. Ex circumstantijs enim loci, & temporis etiam admiratio pensanda est. Est quoque exemplum Saluatoris prudens pro his, quibus ex officio incumbit, vt cum mulieribus colloquātur, ipsarum saluti consulentes, vt in loco publico, & patenti, vt omnis sinistra suspicio tollatur sermo cum illis habeatur. F

A B

Nemo tamen dixit, quid quæris, aut quid loqueris cum ea.

COMMENTARIVS.

PROPRIVM est admirantium aliquem effectum, scire velle causam, & rationem eius, & propterea vtuntur interrogationibus, at discipuli admirati quidem sunt cum muliere colloquium, sed causam præ domini reuerentia non quærunt scire, propterea nec interrogant, quid quæris ab ea, aut quid loqueris? Non omnis, qui loquitur cum aliquo, aliquid ab eo quærit: propterea dicitur: [Quid quæris, aut quid loqueris?] neutrum discipuli scire quærunt, sed in magistri voluntatem omnia referunt. Rectè Cyril. lib. 2. cap. 98. mirari nos debere admonet humanitatem Christi, qui cum muliere loquebatur: discipulorum quoque prudentiam, qui nihil hac de re interrogandum esse, non ignorabant. Hoc loco vtitur Basil. in reg. fusius disputatis cap. 48. contra curiosos: qui quæ ad eos scire non pertinent, solicitè scire quærunt, à qua curiositate discipuli se continuerunt: nihil enim horum scire ad ipsos attinebat.

Hoc loco vtitur Basilius contra curiosos.

B E

Reliquit ergo hydriam suam mulier, & abijt in ciuitatem & dicit illis hominibus.

PERSEQVITVR interruptam Samaritanæ historiam. Mulier igitur illa audito verbo Domini, & fidem tanti mysterij concipiens, relicta hydria abijt ad suos in ciuitatem, & annunciat, quod factum est, multum mutata ab illa, quæ erat in principio: quæ enim nec parum aquæ, vt biberet, Christo propinare voluit, iam propter eum & hydriam relinquit, & funem. & cui toties venire ad fontem, etiam vt sibi aquam hauriret, graue erat: iam redire ad ciuitatem, & iterum ad fontem vbi Christus manserat reuerti, non laborē, sed requiem reputabat. Mirabilis est verbi Domini mente & affectu concepti efficacia, quæ corda saxea emollit, & incredulorum mentes, & peccatorum voluntates, ad se potenter, & cito conuertit. Illa dictio illationis, [Ergo,] significat quod præcessit, causam esse sequentis sententiæ: ac si diceret, quia audiuit à Christo quod ipse esset Messias: propterea relicta hydria abijt. Causa autem, propter quam mulier hæc in ciuitatem abierit, ea est, vt ciues suos tanti boni participes faceret, vt & ipsi viderent, & crederent in Christum. dubium enim non est, quin qui mouit cor eius vt crederet, simul & ad alios conuocandos impulerit. quod rectè Cyrillus lib. 2. cap. 99. annotat dicens, charitate, quæ virtutum optima est accensa bonum, quod ei contigit, cæteris quoque cursu præbere studebat: nec mirum, occultius enim Christus secum loquebatur, dicens, gratis accepistis, gratis date. Non ergo imitandus ille seruus, qui talentum obruit, sed multiplicanda sunt quæ accepimus, quod probè nobilis illa mulier fecit, quæ Samaritanis omnibus quæ accepit, proposuit. hæc Cyrillus. Abijt autem cito, ne si moram faceret, Christus recederet: nam videns discipulos venisse de ciuitate, arbitrata est cibos emisse, ibique

C F

Samaritana charitate mota accersit suos ciues.

A que saltem commoraturum tantisper, donec cibum caperet, & forsan, hydriã reliquit in vsum ipsius, & discipulorum: & ne iusto diutius tanto bono ciues priuaret, si prius domum hydriam reportaret. Temporalia enim contemnens, præponit diuina & cœlestia: quæ autem suis ciuibus prędicauit, sequuntur. D

Venite, & videte hominem, qui dixit mihi omnia quæcunque feci, nunquid ipse est Christus?

PRVDENTER Samaritanos suos ad Christi fidem trahere studet: non statim Christum adesse prædicat, vt rectè Cyril. lib. 2. cap. 100. aduertit, ne à suis, quibus mores eius cogniti erant, in insaniam potius esse conuersa putaretur: sed primo miraculum narrat: & sic eos ad fidem disponit. Ne autem fides ei negaretur, si tantum, quod factum erat, narraret, ad experientiam eos inuitat, [venite, inquit, & videte hominem,] confidebat enim si ad Christum venirent, eum doctrinæ, & potentiæ suæ verbo illos conuersurum, B vti factum est: cumque crederet ipsa Christum esse, eos ad probandum inuitat, an Christus sit. Non enim sibi tantùm auctoritatis ausa est arrogare, vt doceret, & Christum esse affirmaret: quod non ex incredulitate, sed ex humilitate fuit, qua illos fidem tanti mysterij consequi sua narratione indignam se iudicauit. Nec dicit ite, & videte: sed, [Venite,] vt credibiliora faciat, quæ affirmat: se etiam cum eis venturam pollicetur, simul etiam, quia fidem, & feruorem ex Christi verbis conceptum, non facilè remittebat: sed ad eum à quo tanto est affecta beneficio iterum redire gestiebat, oblitaque sitis & famis, parem magistro vicem reddebat. Mira virtus gratiæ hæc est, vt indoctam, & incapacem, & peccatricem fœminam, tam cito in veritatis Christi conuertat apostolam, & fiat Christi prædicatrix, ad eumque trahat multos, cui paulò prius, ad bibendum aquam negauerat. Existimo quamuis Euangelista in generali describat eius prædicationem, tamen mulierem omnia sigillatim narrasse suis ciuibus, nempe qualiter ei dictum sit quinque habuisti viros, & hunc non esse suum: nec suo honori pepercit, vt nomen Christi celebraret, sicut Paulus: qui, vt Dei misericordiam magnificaret, anteactæ vitæ suæ mala, quæ contra Christum fecit, aperuit. & simul etiam, vt suis prodesset: vnó ergo momento, & fidem concepit, & magnos progressus in ea fecit. Euangelistam enim omisisse aliqua certum est: nam mulier suis indicauit locum, vbi erat Christus, & alia multa distinctius: aliter non venissent Samaritani, nisi locum scirent, & spem inueniendi eum conciperent ex his, quæ à muliere audierant. Nec est mentita, dicens, [Dixit mihi omnia quæcunq; feci,] sunt enim modi communes loquendi hyperbolici: dixit enim Christus, quæ præcipuè in vita fecerat, licet non omnia sigillatim. E C F

Magna Diuinæ gratię virtus, & efficacia.

Exierunt ergo de Ciuitate, & veniebant ad eum.

ILLA dictio illationis [Ergo,] vt superius etiam annotauimus, præcedentem sententiam causam esse sequentis insinuat: ac si diceret, propter mulieris dictum exierunt Samaritani, vt venirent ad Christum, fidem dictis eius

A eius habentes: nam ipsa dixit, [Venite, & videte,] propterea exierunt illi, D & veniebant, vt viderent. Qui sua virtute mulierem impulit, vt relicta hydria ad ciues suos inuitandos, & ducendos abiret, etiam illos, vt venirent, & fidem mulieri haberent, commouit.

Et verò digna est omni laude Samaritanorum facilitas, qui vno vilis mulieris dicto tantam fidem tribuerunt, vt relictis omnibus, extra ciuitatem ad videndum Christum conuolarent, & quem sui non receperunt, alienigenæ & extranei amplecterentur.

Interea rogabant eum discipuli dicentes, Rabbi manduca.

REVERTITVR ad discipulorum historiam, dum Samaritana abijt, suosq; conuocat populares: discipuli ignari eius, quod factum, & quod futurum erat: nempe cito fidelium magnam futuram messem, cibis emptis vesci cupientes, rogant magistrum, vt manducet. In eo, quod rogasse dicuntur, (quod amoris fuit vehementis erga Christum) eum manducare nolle cognouerunt; Non enim aliter rogassent eum: Cum enim Christus cito venturos B Samaritanos prænosceret, quamuis ex itinere fatigatus, nullam tamen corporis rationem habuit, vt populi saluti consuleret, distulitque corporalem suam refectionem, vt locum spirituali populorum pastui relinqueret: magnum prælatis exemplum præbens, & discipulis, qui orbis erant futuri magistri, vt dicit Cyril. lib. 2. cap. 105. E

Ille autem dixit eis: ego cibum habeo manducare, quem vos nescitis.

ROGANTIBVS discipulis, vt cibo corporali se reficeret, cur non id tunc faciat, respondet. est autem causa quia alius instabat cibus, nempe animarum conuersio, qui anteferendus est oblato illi cibo, quem vt sumeret, rogabant, illum autem cibum discipuli ignorabant: non enim Samaritanos iamiam venientes ad Dominum, & multos ex eis, propter mulieris verbum C credentes, videbant: & propterea rogabant. Illud, [Quem vos nescitis,] causam quandam habet implicitam, ac si dictum esset: quia nescitis, quid proximè futurum est: propterea rogatis me, vt manducem, non rogaturi, si quod ego scio iamiam adesse, sciretis. Mihi hæc verba insinuare videntur, Dominum discipulis significasse, vt ipsi manducarent, ipse tamen cibo abstinuit, & propterea illum rogabant, vt manducaret: at ipse respondet, [Ego cibum habeo manducare,] quasi diceret, Vos sine me manducate, ego enim cibum alium expecto: Solus enim Dominus ieiunare, discipulorumque lassitudini, & fami consulens, disciplinæ rigorem in se exercere volebat, quamuis nemo sine ipso escas acceptauit. Quantum animarum conuersionem appetat, & ea delectetur Christus, indicat, dum illam cibum vocat, cibo corporis præferendum: hunc enim differre, non illum voluit. Vera est doctrina Grego. in libros Regum lib. 6. cap. 3. exponentis dictum illud Samuelis ad Isai. patrem Dauid, Mittite, & adducite eum: neque enim discumbemus priusquam ille veniat. Inquit Grego. cum spiritualia instant negotia, exteriora differantur quia cum magna mentis quiete disponenda sunt. F

Quantum Christus delectetur animarum conuersione.

Dice-

A D

Dicebant ergo discipuli ad inuicem, nunquid aliquis attulit ei manducare?

NIHIL vltra cibum corporalem altius discipuli cogitantes, verbum Christi non intellexerunt: sed verba de eo, quem cogitabant, & appetebant cibo, & interpretati sunt, & inter se dicunt, [Nunquid attulit ei, aliquis manducare?] quasi cibum non caperet, quia iam allato sibi cibo ab aliquo, refectus esset. Valde depressa hæc erat cogitatio: nam si de cibo corporali dictum esse putant, saltem an ministerio Angelorum cibus allatus ei esset, sicut cum Helia factum est, interrogare debuerunt: at non hoc inter se quærunt, sed an dum in ciuitatem ipsi abierant, aliquis homo cibum ei attulerit. Erant enim discipuli adhuc rudes, & spiritualium nondum satis capaces. Nec verba adhuc Christi rectè perpenderunt: non qui dixit, manducaui, [sed cibum habeo manducare,] quæ verba non præteritum, sed futurum potius, & iam iam præsens significant, nec manducasse, sed cito manducaturum exprimunt.
B Hæc etiam verba indicant solum Dominum à cibo abstinere voluisse, discipulos vero ad manducandum inuitasse, aliter ratio ista non procederet, [Nunquid attulit aliquis ei manducare?] nam hæc causa soli Christo conueniebat. si enim attulit ei aliquis cibum, solus ipse non indigebat cibo: discipuli verò ieiuni cum essent, cibo reficiendi erant. Tenendum ergo est, Dominum eos ad vescendum induxisse, ipsum tamen abstinere decreuisse. Verba etiam sequentia idipsum probant, in quibus de proprio cibo loquitur, & causam propter quam edere noluerit, affert: ipse igitur solus, abstinere statuerat, quamuis sciret discipulos cibum non aliter accepturos, quam si etiam ipse manducaret, aut eum cibo iam esse refectum, eis constaret. E

Dicit eis Iesus, meus cibus est, vt faciam voluntatem eius, qui misit me, vt perficiam opus eius. F

C

NON intelligentibus discipulis cibum hunc, propter quem illum corporalem differebat, apertis verbis manifestat. [Meus, inquit, cibus est, vt faciam voluntatem eius qui misit me,] & opus eius perficere. hic est cibus, quem me habere dixi, propter quem à cibo hoc vestro nunc abstineo: cibus hic corporalis communis est, & meus, & vester, & hominum: at hic alius mihi est peculiaris. Græcè illud, [Vt perficiam,] notam habet copulandi, ac si diceret, meus cibus est facere voluntatem eius, qui misit me, & perficere eius: seu vt faciam voluntatem eius qui misit me, & perficiam opus eius. sicque legit August. lib. 83. qq. quæ. 64. nempe cum particula copulandi. idem est sensus. siue hoc, siue illo legas modo hæc enim duo, facere patris mittentis voluntatem, & opus eius perficere, cibum suum Christus appellat. His verbis non negat se vti cibo corporali debere, sed huic esse cibum spiritualem præferendum: nec venisse in mundum propter cibum corporalem, sed propter hunc qui est voluntatem facere eius, qui misit eum, & opus perficere.

Duo

A Duo superſunt nunc exponenda: nempe quid ſit facere voluntatem eius, D qui miſit eum, & quod eſt hoc opus perficiendum. Sciendum ergo ſalutem hominum, quæ conſiſtit in liberatione à peccato, & morte æterna, & reconciliatione cum Deo, & vitæ æternæ conſecutione, eſſe volitam, & ſimul factam à Deo: ipſe eſt, qui voluit hominem ſaluum facere: ipſe eſt, qui id effecit. de voluntate dicitur 1. Timo. 2. Qui vult omnes homines ſaluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire. de ſalutis effectu. 1. Timot. 4. Speramus in Deum viuum, qui eſt Saluator omnium hominum. plena eſt ſcriptura huiuſmodi teſtimonijs. Salus ergo hominum voluntas Dei eſt, & opus Dei eſt: voluntas quidem, quia ſaluare voluit: opus verò, quia ſalutem effecit. niſi autem Deus ſalutem voluiſſet, & operatus eſſet, nemo ſaluus eſſet. Nulla enim creatura potuit homini ſalutem conferre: propterea opus Dei hoc eſt, & dicitur. Hanc voluntatem, & hoc opus, Deus ſic eſt executus: filium enim ſuum miſit in mundum, vt homo fieret, & homini facto mandauit, & commiſit, vt eam voluntatem, & opus hoc impleret, & exequeretur: quod Chriſtus Dominus fecit, tum per manifeſtationem veritatis Dei factam hominibus prædicatione, & operibus miraculorum, quibus trahebat ad fidem, & veram Dei cognitionem: tum per inſtructionem, quia docuit, quæ facienda ad ſalutem erant, inſtituendo legem gratiæ, & ſacramentorum: tum demum per redemptionem, quia pro omnium peccatis ſatisfecit, & hac ſatisfactione ſua, nos liberauit à peccato & morte, & conciliauit Patri, & vitam nobis meruit æternam, quantum eſt ex ſe. Deus igitur eſt cauſa prima, qui noſtram voluit ſalutem, & eam effecit: Chriſtus vt homo, eſt, per hanc ſuam impleuit voluntatem, & opus hoc executus eſt: quod docuit egregiè Paulus ad Epheſ. 1. Qui prædeſtinauit nos, inquit, in adoptionem filiorum per Ieſum Chriſtum, in ipſum ſecundum propoſitum voluntatis ſuæ, in laudem gloriæ gratiæ ſuæ in qua glorificauit nos in dilecto filio ſuo, in quo habemus redemptionem per ſanguinem eius. hæc Paulus, Deus ergo eſt, qui ſua voluntate propoſuit ſaluare: Deus eſt, qui in adoptionem filiorum prædeſtinauit: Deus eſt, qui glorificat & gratificat nos: ſed hæc in dilecto filio ſuo executus eſt, in eius ſanguine nos liberauit, nos redemit: ſuam veritatem, & viam ad ſe perueniendi omnibus aperuit.

Quid ſit facere voluntatē Patris, & q̃d opus eius perficere.

B E

C His ſuppoſitis facilè eſt nunc hæc duo verba exponere. Chriſtus voluntatem Patris facere dicitur, quia ea fecit, ad quæ facienda eum miſit: nempe F vt homines ad Dei cognitionem traheret doctrina, & miraculis, & vt reliqua omnia ad ſalutem hominis pertinentia exhiberet propter hæc enim venit, & miſſus eſt, & propterea dicit, [Vt faciam voluntatem eius, qui miſit me:] ac ſi dicat: vt faciam ea, quæ, qui miſit me, vult me facere, & ad quæ facienda me miſit. Dicitur etiam perficere opus Patris, quia ſalutem noſtram operatus eſt: quæ appellatur opus Dei, quia Deus eſt, qui ſalutem operatus eſt, & fecit: at Chriſtus vt homo, eſt, per quem Deus eam fecit. Præterea quia Deus re vera incepit ſolus ſalutem operari, initium enim ſalutis fuit filium Dei hominem fieri: hoc autem opus ſolus Deus fecit, ſolus Deus eſt, qui miſit filium, & carni copulauit; filius autem homo factus ſalutem inceptam perfecit, id eſt, per ipſum Deus ſalutem perfecit. Hæc in annotationibus ſequentibus copioſius declarabuntur, & exponentur.

Chriſtus quomodo opus Patris perfecit.

AN-

A ANNOTATIO 22.

Voluntas in scripturis trifariam sumptã.

NON eodem modo verba superiora Doctores exponunt, ideoque sciendũ est, Voluntatẽ in scriptura multimodis sumi, tamen præcipuè trifariã: Primo significat ipsam potentiam & facultatem animæ, qua volumus, aut nolumus, sic dicitur. 1. Cor. 7. Qui statuit in corde suo firmius non habens necessitatem, potestatem autem habens suæ voluntatis. Secundo modo, significat facultatis ipsius actum, per quem nolle, aut velle dicimur. Rom. 10. Voluntas cordis mei, & obsecratio. Matth. 18. Nõ est voluntas apud Patrem vestrũ, idest, non vult Pater vester. Tertio modo significat id ipsum, quod volumus, seu no
B lumus, quod obiectum voluntatis appellant: quæ enim volumus, etiam voluntatem appellamus. Matth. 6. Fiat voluntas tua, id est, fiat id, quod vis. & Matth. 12. Quicunq; fecerit voluntatem Patris mei, idest, quæ vult Pater meus: & de hac voluntate hic loquimur. Nam voluntatem, qua Deus vult, & actum, quo vult, nemo potest facere: sunt enim ipse Deus. Christus igitur voluntatem eius, qui eum misit facere dicitur, quia id facit, & fecit, quod vultis qui eum misit.

Christus aliter vt Deus, & aliter vt homo Patris voluntatem fecit.

Sciendum rursus, Christum posse considerari, & vt filius Dei est, ratione suæ diuinitatis: & vt homo, ratione suæ humanitatis: & vtroque modo Patris fecisse, & facere dicitur voluntatem. Sed magna est inter vtrunque modum differen-
C tia: nam vt Deus est, facit omnia quæ vult Pater facere, & vult quæcunq; Pater vult. Cum enim vna sit vtriusq; essentia, potentia, & voluntas, & intellectus, quæcunque Pater intelligit, vult, facit, hæc eadem etiam, & filius, indiuisibiliter, & inseparabiliter intelligi, vult, & facit, quia cum vnica sit voluntas, vnica potentia, vnica essentia: vnicus vtriusq; & indiuisus est actus de hac voluntate dicitur. Ioan. 8. Quæ placita sunt ei, facio semper: vt exponit Augu. tra. 40. Et Ioan 5. Quæcunq; ille facit, hæc similiter & filius facit. De hac volũtate, qua prout Deus & Christus vult facere, & facit quæcunq; Pater vult, & facit, præsentẽ locũ exponit Orig. to. 15. in Io. & eandẽ expositionẽ refert Cyri. D
lib. 3. c. 105. sed re vera hæc expositio verbis accommodari non potest. Nam loquitur Christus, de se, vt homo est: cum dicatur, [Cibus meus est, vt faciam voluntatem eius, qui misit me,] & certum est non dici, missum, nisi quia homo factus est, vt homo ergo dicitur voluntatem mittentis facere. Præterea, quia facere voluntatem Patris, non est cibus filij, vt Deus est, sicut nec cibus est Patris facere: quod vult filius. cibus enim perficit comedentem, at facere, quæ vult, nõ ponit imperfectionem in Deo, sed in rebus factis, aliter Deus esset perfectior: quia mundum creauit. Non ergo hic loquitur Christus de se, vt Deus est, sed de se vt homo est, sic enim voluit humana voluntate, quæ voluit Pater, & fecit, sed E
non eodem modo sicut voluit & fecit, vt Deus. vt homo enim habebat voluntatẽ creatam sicut & animã, humanitas enim ipsius creatura erat in tẽpore facta, propterea multa voluit Deus, quę Christus humana sua voluntate non voluit, nec fecit, nam Deus voluit creare mundum & creauit, at Christus vt homo nec voluit, nec creauit, quia nõdum erat humanitas illa facta, quæ postea conformauit se diuinę voluntati, tamẽ prius nec voluerat, nec fecerat. multa etiam voluit & fecit Deus, antequam homo fieret, quæ vt homo, nec voluit tũc, nec fecit. Cum igitur hic sermo fit de Christo, vt homo est, & F
hic dicitur facere voluntatem Patris, nõ debemus intelligere generaliter dictum esse facere voluntatem Patris, quia omnia, quęcunque voluit Pater & fecit, eadem Christus homo voluerit, & fecerit. nam hoc habet, vt Deus est, non autẽ vt homo. Interpretandum igitur hoc est, Christũ facere voluntatẽ mittentis, quia facit, & fecit, quæ Deus voluit per ipsum facere, sicut homo dicitur facere voluntatẽ Dei, nõ quod faciat, quæcunq; vult Deus, sed quia facit, quæcunq; vult De* ipsum facere. Voluit autem Pater Christum prædicare, homines illuminare, & ad Deum conuertere, vitam in salutẽ hominum exponere, & alia quæ per Christum ad salutem nostram facta sunt, hęc Christus dum exequitur, voluntatem dicitur Patris facere: & sic Cyril. & Chry

De Christo homine intelligẽdum est quod faciat voluntatẽ patris.

sost.

A sost.hom.33.& Euthy.exponunt, vt pau lo post ostendemus.Rectè autem hæc ex positio contextui connectitur, nam vnũ ex his, quæ Pater voluit Christum facere, & propter quæ misit eum, erat, vt euangelizaret, & veritatem sui aduentus prædicaret. Matth.4. Alijs,inquit,ciuitatibus oportet me euangelizare,quia ad hoc missus sum,& dum hoc fecit, voluntatem eius,qui misit eum,fecit. Cum igitur tempus esset hoc exhibendi,quia Samaritani veniebant audituri Euangelium,propterea dicit. [Cibus meus est facere voluntatem eius, qui misit me,] id est prædicare verbum, ad quod missus sum.

ANNOTATIO. 23.

Diuersæ Patrum sententię de opere per Christum perficiendo.

QVod autem opus sit hoc perficiendum diuersè Doctores interpretantur.Orig.to.15.in Ioan.hoc opus Patris dicit esse hominem, ad quem perficiendum, & saluandum missus est filius Dei B in carnem. Obijcit autem sibi Orig. Si Christus venit ad perficiẽdũ opus Dei, id est, hominem, ergo Deus fecit opus suum imperfectum, quod perfici postea oportuit per Christum. Respondet suæ obiectioni. Deum quidem hominem perfectum fecisse,ipse tamen ad imperfectũ sese reduxit suo peccato:& ideo missus est Christus,vt opus hoc peccato imperfectum perficeret. Ista doctrina vera est in hoc,quod asserit Deum hominem fecisse perfectum,non solum naturalibus, sed etiam donis gratuitis gratiæ, & virtutum,quod Salomon Eccles. 7. docuit, Fecit, inquit, Deus hominem rectum. Nec in hoc sequendus est Clemens Alexan.lib.6. Stromat.qui docuit hominem creatum non esse perfectum, sed solum aptum ad perfectionem habẽdam. quod C si de perfectione vltima,quæ est in beatitudine,loqueretur,verum esset. de hoc tamen non est locus amplius differendi, satis sit doctrinam Origenis in hoc veram esse, sed non rectè accommodari. Si enim in proprietate verbi permaneamus, non dicendum esset, [vt perficiam opus eius,] sed vt reficiam, seu reparem opus eius,Non enim quod primo perfectum erat,& à perfectione decedit,dici-

tur perfici,sed refici,& reparari. propterea Christus restaurasse,recõciliasse, reparasse dicitur in scriptura. Non igitur obiectioni suæ ipsemet perfectè satisfacit. Præterea Dominus hoc opus declarauit, nec tamen per illud hominem interpretatus est,vbi vero habemus Christi declarationem,non est cur ad nostros recurramus sensus. Ioan.17. Ego te clarificaui super terram,opus consummaui, quod dedisti mihi vt faciam profectò si quis hoc loco hominem interpretaretur, violenta esset nimis interpretatio, nec igitur in præsenti sententia homo intelligendus est esse hoc opus. Adde obiectionem, quam cõtra se Origenes mouit,non habere multũ roboris, non enim sequitur, opus hoc nunc perficitur, ergo ante erat imperfectum,nam, non solum perfici dicitur, quod ex imperfecto fit perfectum,sed quod ex perfecto fit perfectius, & iusti, qui in hoc sæculo perfecti sunt perficiuntur in dies, & tandem gloria superueniente perficientur. Rursus, quamuis sequeretur esse imperfectũ opus,quod perfici dicitur,non est cur reformidemus concedere opus aliquod à Deo vna actione imperfectum produci, alia tantum actione ab eodem perficiendum, nam prima die mundus imperfectus est creatus, sequentibus autem ab eodem Deo est perfectus,quia sic uoluit, Angeli etiam creati sunt à Deo,sed non habentes totam perfectionem,quia arbitrij flexibilis erant, postea tamen ab ipsomet perfecti, diuina sapientia omnia disponente prout vult.Quamuis ergo hominem imperfectũ creasset, sine gratia, quod fieri potuit, non erat inconueniẽs nam postea eum ipsemet perfecit, semper tamen,quod fit, aliquo modo perfectum est,in eo,quod fit. Hæc dixerim huius occasione obiectionis, ad nostrã uerò expositionẽ, id facit per opus hoc nõ esse hominem intelligendũ. Aliqui hoc opus legem antiquã interpretantur, quę opus Dei est,& hanc Christus impleuit, iuxta illud, Non veni soluere legem, sed adimplere Matth.5.sed nec hæc expositio verbis hisce accommodari potest, lõgè enim aliud est perficere legem, ac implere legem,id perficitur,qđ erat,& postea manet,at lex illa nõ manet,sed abolita

(right margin letters: D at first line, E at "Rursus", F at "Aliqui hoc")

A lita est, non ergo perfici dici potest. Aliter Chrys.hom.33.& Cyril.lib.2.c.105. & Euthymius exponunt, idem enim interpretantur per hęc duo significari, népe perficere opus, & facere voluntatem patris, hoc autem est hominis salus. Hęc expositio vera quidé est, sed aliquanto cófusa, indigetque explicatione aliqua.

Hominum salutis opus fuit quod Christus perfecit.

Aduertendum igitur: opus hoc Dei esse hominum salutem, quæ consistit in satisfactione pro omnium peccatis, & cóciliatione cum Deo, Hanc quantum est ex se Christus perfecit suis actionibus, & operibus, quæ in carne fecit, quę opera, dupliciter considerantur. Vno modo in quátum erant iniuncta à Patre Christo homini. nam voluit Pater Christum prædicare, miracula facere, pati, mori, & alia omnia, quæ ad salutem ordinata B erant, & sic Christus hæc exequens dicebatur facere voluntatem Patris, quia ea faciebat, quæ Pater voluit eum facere. Altero modo inquantum hæc erant effectiua salutis hominum, nam his operibus satisfaciebat, reconciliabat hominem Deo, soluebat precium nostrorum peccatorum, homines à Dæmonis, & mortis vinculo liberabat, & hac ratione per hæc dicebatur perficere salutem, & opus Dei. Eædem ergo sunt actiones, & actus, quibus faciebat Dei voluntaté, & perficiebat opus Dei, tamen non eadé ratione, sed quatenus erant ex voluntate Patris, dicebatur facere voluntaté Patris, quatenus erant efficientes saluté, dicebatur perficere opus Dei. Et quamC nis opus hoc sit volitum à Patre, & efficiendo nostram salutem, faciebat id, quod volebat Pater, tamé semper actio ipsa habet has duas considerationes, & ad voluntatem Patris, & ad opus, quod fit per eam, & ratione vnius dicitur per eam voluntas Patris fieri, ratione alterius dicitur perfici opus Patris. Rectè autem vtrunq; coniungitur, si enim tantum diceretur voluntatem Patris facere, non significaretur actus eius efficaces fuisse salutis faciendæ, si diceretur auté tantum perficere opus eius, non cóstaret esse id secundum voluntatem Patris. Vtrumque ergo rectè coniungitur. Esse autem hæc duo distincta manifestú fiet, si consideremus actiones Apostolorum, & sanctorum Doctorum. Apostoli prædicarunt, annuntiarunt mundo veritatem, vitam exposuerút pro Christo, isti D fecerunt voluntatem Dei mittentis, tamen non perfecerunt salutem hominú, nec opus Dei, quia ipsi non fuerunt causa salutis, sed notam fecerunt saluté mundo, at Christus non solum fecit voluntatem Patris, sed per hæc eadem effecit nostram salutem, propterea ipse dicitur vtrunque fecisse, cum & voluntatem Patris fecit, & opus ipsius perfecit, quantú ex se est. Hoc dico, quia si salutem, non omnis homo, consequitur, id non est, quod salutis remedium, & salus in se nó sit facta: sed quod non applicatur huic vel illi eorum vitio. Vt qui liberauit, & dedit precium pro omnibus seruis liberandis vnius ciuitatis, libertatem per E fecit: quod si quis velit in seruitute manere, id non facit quin liberatio ex se non sit iam facta. Hic est sensus horum verborum.

ANNOTATIO 19.

Cur Christus Patris voluntatem facere, dicat esse cibum suum.

QVA autem ratione cibú suum hęc Christus appellet, exponendú superest. Duplicé esse cibum, vnú corporis, alterum animæ per quandá similitudinem, & analogiam ad corporis cibum multa loca scripturæ testantur, & sancti Doctores passim tradunt, nec est cur in hoc confirmando immoremur. Cum igitur cibus spiritualis animæ per similitudinem ad cibum corporis dicatur, hæc similitudo est consideranda. F Est autem multiplex: prima sicut cibus corporis delectat appetitú, quando præsens est, & absens excitat desiderium & famem: ita etiam cibus spiritualis, mentem & animá delectat sumptus, & quando non habetur desideratur: Vt auté cibus corporis vocamus res has corporeas, quæ comeduntur, & digeruntur: sic res sacræ, & diuina mysteria cibi sunt spirituales animæ, quæ consideratione, & affectu velut comeduntur, & intus assumuntur. Non enim tractamus nunc de cibo animæ respectu naturalium obiectorum, quæ per scientias humanas habentur: cibi quidem & isti sunt: sed quantum ad locum præsentem spectat,

Quatuor similitudines inter cibum corporis & cibú animæ.

A loquimur de rebus ad Spiritum, & salutem spiritualem ordinatis, quæ animam reficiunt, sicut cibus corpus.

Est igitur prima similitudo in delectatione, & desiderio, de quo Psal. 18. dicitur. Iustitiæ domini rectæ, lætificantes corda, & iudicia domini vera, dulciora super mel, & fauum. in qua delectatione, & gustu magnum est vtriusq; cibi discrimen. quod annotat Greg. hom. 36. Euãg. Res enim corporales quanto magis comeduntur, tanto maius generãt sui fastidiũ, & satietatem: at res spirituales quo magis eduntur, maius excitant sui desideriũ, & appetitũ. Altera similitudo est, cibus corporalis sustentat, & conseruat vitam corporis: cibo enim spreto de B ficit vita corporalis: ita etiam cibus spiritualis vitam spiritualem conseruat. Iustus enim, si negligenter viuit, nec curat mentem & affectum spiritualibus reficere cibis, non perseuerat: sed cadit à iustitia, tentationibus peccatorum superatus.

Tertia: cibus corporalis vires reficit, confortat, & auget, cibus animæ hoc idẽ facit respectu virium animæ. Spiritualium enim exercitio anima robustior fit, & fortior, ad perfectius operandum, & ad superanda maiora pericula. hanc similitudinem ponit Basil. Isa. 1. in illa verba, Ieiunia vestra odiuit aĩa mea.

Quarto similitudo, Cibus corporis ad debitã perducit quantitatẽ, & statu- C ram: nisi enim pueri cibo vterentur, aut nimis modico, nõ crescerent, nec ad mẽsurã staturæ debitæ peruenirent: sic frequentes cibi spirituales, animam perficiunt, & ex imperfecto, euadit homo perfectus. Sunt enim in spiritu sua certa augmenta, & staturæ: cum sit status incipiẽtium, proficientium & perfectorum. vt ergo cibus corporis delectat, conseruat, roborat, perficit: ita etiam cibus animę hęc eadem operatur: & propter hanc similitudinem & analogiam, cibus vterque vocatur. At ne occasione similitudinum erremus, considerandæ sunt dissimilitudines, quarum prima est: Cibus corporis vitam supponit: mortuis enim cibi non prosunt, immo nec omnibus viuis: nam vita aliquando in ea dispositione est, vt cibus non solum non prosit, sed

Quinq; dissimilitudines inter vtrumque cibum.

D aliquando obsit: at cibus animæ non talis est: nam viuo semper prodest, & mortuo vitam dat. Loquor autem de morte animæ, quæ per peccatum fit, quæ hoc cibo reparatur, & reuiuiscit: nam pœnitentia panis quidam est spiritualis, teste Dauid. Psal. 41. Fuerunt mihi lacrymæ meæ panes die, ac nocte: hæ suscitãt iacentem animam à morte peccati in vitam gratiæ. Secunda: Cibus quidem corporis vitam conseruat, vti diximus, tamen quantumcumque conseruet, non præseruat à morte: siue enim multum, siue parum comedamus, tandem moriendum nobis est: at cibus spiritualis conseruat vitam spiritualem gratiæ, & à morte in ęternum pręseruat: cum iusti cibum hunc non spernentes durent in E gratia, nec eam vnquam amittant, etiãsi corpore moriantur. Tertia: Cibus corporis auget, perducitq; ad certam mensuram, tamen non semper: nam postea quam ad certum terminum corpus perduxit, cessat augmentum, & continuatur nutritio, vt quod auctum est conseruetur, at non sic cibus spiritualis se habet: sed in hoc sæculo auget, & nutrit, quia iustus semper fit iustior, nec est status determinatus viatori, in quo proficere nõ possit, tanta est amplitudo & largitas iustitiæ nobis per Christum datæ, vt sanctus adhuc magis sanctificari, & iustus adhuc magis iustificari valeat, ita vt F status cibi huius, quando nutriet, & non augebit, sit in æterna beatitudine, quando iusti non amplius iustiores fient, sed iustitiæ suæ præmio fruentur. Ex quo quarta dissimilitudo sequit̃, Cibi enim corporis cessant in hoc sæculo, nam in altero non est manducare, nec bibere, at cibus spiritualis non cessat immo tunc perfectissimè habetur: de quo cibo dicitur Lucæ 12. Faciet eos discumbere, & transiens ministrabit illis. Quinta tandem est, quia cibi hi corporales non faciunt vitam æternam, immo multis occasionem dant eam perdendi, & contrahendi mortem æternam, at cibus spiritualis dat, & ducit in vitam æternam. Magna igitur est vtriusq; cibi in tanta similitudine differentia & dissimilitudo, vt ex dictis apparet.

His igitur suppositis, ne frustra dicta quomodo esse

A esse videatur, oportet explicare, qua ratione hęc duo voluntatem. Patris facere, & opus eius perficere cibum, & suum Christus appellet, non enim omnes similitudines, quæ in nobis locũ habent, veras esse in Christo existimandum est. In primis cibus corporalis, & spiritualis dicebatur conseruare vitam vtramque quia cibo non sumpto, vita vtraque perit: hæc in Christo similitudo locum non habet. opera enim Christi non conseruabant gratiam humanitatis eius, quasi gratia non esset, si talia nõ fierent. nõ sic certè est, quia gratia animæ Christi procedebat ex vnione ad Verbum, quæ indissolubilis erat diuino decreto, & beneplacito, vnde opera non conseruabant gratiam, sed potius gratia, & vita spiritualis conseruabat, & causa erat

Christus duo hęc cibum suum esse dicat.

B operum. Vt enim alias dicemus, Christus, vt homo, propter vnionem ad Verbum, peccare non poterat. Dicebatur deinde cibus vterque vires tam animæ, quam corporis roborare, reficere & augere. hoc in Christo non apparet, qui robustior non fiebat per actus, quos continuo meritorios, & spirituales, implens voluntatem Patris faciebat, qui ab instanti incarnationis vsque ad vltimum mortis fuit gigas viam suam currẽs, nec cibo vires has spirituales refecit, aut auxit. Rursus cibus vterq; dicebatur perficere, & augmentum præbere, at in Christo aliter euenit, cum per opera, gratia

C ipsius animæ nullum susceperit augmentũ semper æque perfectus, & æque Deo gratus ab instanti incarnationis. Quod si dictus est creuisse scientia, & sapiẽtia, id fuit quantum ad ostensionem, quia quotidie magis ac magis quid intus esset, manifestabat, quod alibi tractandũ est. Opera quidem & actus eius merita erant nostræ redemptionis, vt idẽ multis modis mereretur, tamen perfectioni eius augmentum non attulerunt. D

Superest igitur vna similitudo ex prędictis, nẽpe delectationem & desideriũ afferre, & hoc ita est. Cibum enim suum vocat Patris voluntatem facere, nos saluare, nos redimere: quia sicut appetitus corporis maximè cibum desiderat, & eo habito delectatur, ita Christus desiderabat diuinam voluntatem complere, nostram salutem operari, & id faciens maximè delectabatur: de quo gustu dixit, Desiderio desideraui hoc Pascha manducare vobiscum. & ita Chrysost. hom. 33. exponit hanc similitudinem. Maximas ergo tenemur illi gratias agere, & ei inseruire, qui cum tam acerbum esset redemptionis opus, nihilominus tanto, tamq; vehementi gustu appetebatur à E Christo, vt cibum appellaret, omni corporis sui cibo præferendum. non negat enim Christus cibum corporis sibi esse sumendum, & esse hanc voluntatem Patris, vt comederet, sed postponendum hunc cibo illi, nec se propter istum, sed propter illum venisse. Habes qua de causa cibũ vocet, sed quare suũ, adiunxit percontabitur aliquis? Dico, quia perficere opus Dei, quod est salutem hominum facere, solius fuit Christi: qui solus redemptor est. propterea dictũ est Isa. 63. Torcular calcaui solus, quę verba. Hierony. ibid. & Athanas. quæst. ad Anth. q 110. exponunt, quia nec homo nec angelus sufficiens fuit salutem facere: propterea dictus est solus calcasse torcular. Hoc idẽ His verbis nunc dicitur; Meus cibus est perficere opus eius Facere autem volun- F tatem Dei, cõmune est multis, vt à principio diximus. omnes enim voluntatem Dei facere tenemur: tamen facere voluntatem eius, qui misit eum, solius Christi, qui solus à Patre missus est; vt faciẽs eius voluntatẽ, perficiat humanã salutẽ: propterea dictũ est; [meus cibus est, &c.]

Nonne vos dicitis, quod adhuc quattuor menses sunt, & messis venit? ecce dico vobis, leuate oculos vestros, & videte regiones, quia albæ sunt iam ad messem.

COMMENTARIVS.

QVIDAM tacitæ obiectioni respondet. nam posset dici, non esse tunc tempus perficiendi hoc opus Patris mittentis. Si enim tempus adesset,

A sane quidem cibum corporis esse differēdum non diffiterentur; vt operi huic D vacaretur: propterea adiunxit Dominus hæc verba, quasi diceret. Cibus meus pręcipuus est vacare operi mittentis me: hoc autem est tempus, & adest hora vacandi huic operi: vtiturque metaphora, conuersionem hominum ad fidem messem appellans, quod etiam alias fecit Luc. 10. Messis quidem multa, operarij vero pauci. & est sensus: Messis hęc mea, quæ opus est Patris: non est sicut messis frugum: nam hæc quattuor mensibus distat: at mea tamen ecce adest: [Leuate] enim [oculos vestros, & videte regiones, quia albæ sunt ad messem.

Metaphorica locutione hanc significat Samaritanorum iam iam venientiū propinquam conuersionem. Habet adhuc ista sententia argumentum quoddam, quò Christus se iure à cibo illo abstinere probat: quasi dicat, Nonnę vos dicitis, id est, curam vos geritis de messe materiali, multo tempore prius quam veniat: nam dicitis post quatuor menses veniet. iure ergo potiori curam geram ego non distantis, sed iam imminentis messis spiritualis. discipuli enim vt fieri solet, paulò ante dum iam pullulantia semina viderent, dixerant

Nonnulla quæ his verbis subindicantur.

B post menses quattuor erit messis. propterea Dominus hoc eorum verbum assumens argumentatur, se æquiori iure non absentes, sed præsentes messes considerare. Quibus etiam verbis eos exhortatur, & inducit ad opus hoc, vt qui considerant de longinquo cibum corporis, considerent etiam proximū cibum animæ: & insinuans gentium iam aduentare conuersionem: similiter & populorum, ad quam ipsi erant mittendi. Metaphora autem vtitur ista, quia sermo erat de cibo, qui ex futura messe pendet. & si vti diximus tanta cura de cibo corporis geritur, vt tam distans messis consideretur: multo magis messis, ex qua cibus est spiritualis, consideranda est, cum sit iam præsens. Illa autem locutio, [Ad huc quatuor menses sunt, & messis venit,] est phrasis hebræa pro eo, quod Latinè dicimus: post menses quatuor erit messis. Similis phrasis habetur Genes. 40. Tres adhuc dies sunt, & recordabitur Pharao ministerij tui: & iterum: Tres adhuc dies sunt, & auferet Pharao caput tuum. & Ionæ 3. Adhuc quadraginta dies, & Niniue subuertetur. Hic est sensus horum verborum, & cum præcedentibus connexio. E

C

ANNOTATIO 25.

MVlti, ex his verbis tempus, in quo hæc Samaritanorum conuersio facta est, colligentes, asserunt ad finem mē sis Martij fuisse, quia post quatuor menses messis fit: quæ secundum hanc computationem in mēse Iulio fieri deberet. Tamen in contrarium duo obstant, vnū est, quia in Palæstina regione multo citius, nempe ad finem Maij metitur. Alterum est scripturæ testimonium: nam vt ex Exod. 34. & Leuit. 33. deducitur, messis erat inter Pascha, & Pentecostē, quod non fieri mense Iulio, sed Maio compertum est. ex quo sequitur hanc historiam ad finem Ianuarij potius actam esse, decem ferè mensibus postquam Dominus eiecit in Hierusalem de templo ementes & vendentes tempore Paschatis, quando fuit cum Nicodemo factum colloquium, post quod Christus in terram Iudæam baptizare profectus est, & ibi vsque ad hoc tempus commoratus, & hęc sequentibus magis consonant. Cyr. lib. 2. cap. 106. ineunte vere hoc factum esse dicit: tamen quando initium hoc veris sit, non expressit: non enim idem est initium veris in omnibus regionibus, sed tardius aut citius pro vario regionum situ: si autem sitū Palestinæ consideramus, inuenientur certa esse, quę dicta sunt.

Quo mense.

F *euenerint quæ hic referuntur.*

A D

Et, qui metit, mercedem accipit, & congregat fructum in vitam æternam.

COMMENTARIVS.

Quid inter Christi operarios & reliquos messores intersit.

INDVXERAT verbis precedentibus discipulorum animos, ad hanc hominum messem considerandam, nunc etiam ad metendum inuitat. Futuri enim erant operarij & messores mundi. Allicit ergo eos magno & insolito præmio proposito, quod multum differt à præmio, & mercede messorum temporalium. nam qui temporalia semina metunt, mercedem accipiunt, & laboris stipendium, fructus tamen sibi non congregant, sed Domino, operarij enim fructus non percipiunt, sed Dominus. præterea qui congregant fructus, sibi quidem recondunt in horrea, sed ibi non permanent, quia vsu consumuntur, nec durat gaudium quod ex illis processit. gaudent quidem dum congregant, dum habent in horreis, tamen eis consumptis gaudium cessat:
B at non sic est in messe spirituali, sed qui metit habet mercedem: quia pro labore præmium habet à Deo. Rursus præter mercedem sibi ipsi congregat, quia fructus cedunt in magnam vtilitatem messorum: fructus autem sunt homines conuersi, & salui, opera & labore prædicantium & Apostolorum: cedunt autem in vtilitatem vltra mercedem essentialem, quia non tantùm gaudet vllus homo fruge, etiam copiosissima temporali percepta, quantum gaudent Apostoli, & Prædicatores in æterna gloria ijs, qui opera sua, & labore conuersi salui sunt. Præterea fructus hic non reponitur in horreo consumendus, sed in vita æterna, vt gaudium fructus duret etiam in æternum. iure ergo propter hanc messem cibus corporalis differtur. Hęc verba non propter se, sed propter discipulos Dominus protulit, ipse enim mercede hac non indigebat, qui ab instanti incarnationis erat beatus, & ex vnione ad verbũ omnis ei gloria debebatur. discipulis hoc conueniebat, quos tanto præmio ad messem orbis iam iam aduentantem disponebat, & eorum animos alliciebat. De gaudio metentium collecto fructu argumentum magnum habemus, ex verbo Domini Luc. 15. Gaudium est in cœlo coram Angelis super vno pec-
C catore pœnitentiam agente, igitur maius gaudium de æterna eius salute erit: F
nam si gaudent Angeli, & illi quorum opera non factus est fructus, quanto magis gaudebunt, quorum opera, labore, & sudore peccatores cõuersi sunt, & salutem sunt adepti. De mercede habemus, Dan. 12. Qui ad iustitiam erudiunt multos, sicut stellæ in perpetuas æternitates fulgebunt.

Vt, & qui seminat, simul gaudeat, & qui metit.

DIFFERENTIAM aliam constituit inter messem spiritualem, & materialem: in hac enim sæpe accidit, vt vnus seminet, alius autem metat, & qui seminat, non gaudeat fructu, sed solum, qui metit: moritur enim sæpe seminans, nec fructu gaudet, sed solus is, qui metit: at in hac messe non ita fit: est quidem vnus, qui seminat: alius, qui metit, tamen vterque gaudet eodem fructu. Patriarchæ, & Prophetæ, qui prima fidei principia labore, & sudore iactarunt, sunt velut seminatores: Apostoli, qui populos per Patriarchas, & Prophetas dispositos ad Christum conuerterũt, sunt velut messores,

A tamen fructu, nempe salute conuersorum, tam hi, quam illi gaudent. Hæc particula, [vt,] non causam, sed consequentiam significat, quod sæpe in scriptura fit. & postea annotabimus: vt sit sensus, Congregat fructum in vitam æternam, ex quo sequitur, vt, & qui seminat, & qui metit, simul fructu gaudeat. si enim fructus consumeretur, gauderet solus metens, at cum maneat in æternam vitam non solus messor, sed sator etiam fructu tali in æterna vita gaudebunt. Hæc sententia in sequentibus verbis magis explicabitur: nam quæ sequuntur, ad eam pertinent. D

In hoc enim est verbum verum, quia alius est, qui seminat, alius est, qui metit, ego misi vos metere, quod vos non laborastis, alij laborauerunt, & vos in laborem eorum introistis. B

PROVERBIVM erat apud Iudæos: vnus seminat, & alius metit, quo significabatur sæpe vnum esse, qui laborat, alterum vero, qui laboris gaudet fructu. Cum autem Dominus de hac messe locutus fuerit, quæ est in hominum conuersione, & differentiam à messe materiali constituerit, quod in illa, simul qui seminat, & qui metit gaudet, & his verbis vnum esse metentē alium seminantem indicauerit: hoc nunc exponit, & prouerbium refert, & declarat, & est sensus. Prouerbium illud, vnus est qui seminat, alter, qui metit, in hoc verum est, quia reuera vnus est, qui metit, alter qui seminat: nempe quantum ad personarum multitudinem, in eo quod dicit, [In hoc est verum,] significat non in omnibus esse verum: nam in hoc quod vnus laborat, & alius laboris fructu gaudet, non verum: qui seminat, & qui metit messem hanc spiritualem, simul gaudent. in materiali messe in vtroque verum est prouerbium, quomodo autem verum sit exponit: nam, [Ego vos misi metere, quod vos nos laborastis,] nec seminastis: Patriarchæ enim, & Prophetæ, qui prima fidei initia plantarunt, & populos ex infidelitate conuerterunt, fuerunt vt seminatores: at Apostoli missi ad conuersionem horum, ad Christum recipiendum, & in eum credendum, vt messores; qui metunt aliorum semina: tam enim Iudæi ex Prophetarum, & Patriarcharum doctrina, & prædicatione credebant in Deum, sperabant in Christum, quæ futura erant mysteria in figuris, & vmbris confitebantur. omnia hęc, vt semina, & germina erant, messis erat in venturo Christo futura, vt in ipsum crederent, & eum reciperent. Missi sunt Apostoli ad hanc velut messem, propterea dicitur: [Alius est, qui metit, alius qui seminat:] & in hoc verum est prouerbium, quia differentes sunt personæ seminantis, & metentis: sed non est in eo verum, quod vnus laborat, alter fructu gaudet: quia in hac messe vterque fructu gaudet. Et re vera ita fuit, populus enim dispositus prophetijs, figuris, lege, & alijs, quæ primi illi iactarunt, & posuerunt, faciliorem habuit viam ad fidem Christi recipiendam: ex quo fit, vt sæpe Euangelistæ testimonio prophetarum, & legis in confirmationem eorum, quæ prædicauerunt sint vsi: ita hunc locum Iren. lib. 40. latè, & doctè exponit, & Gregor. lib. 9. mor. cap. 16. E F C

Prouerbio vulgari: vtitur Christus & illud exponit.

Notat August. sermo. 42. de sanctis, hanc messem Iudæos tantum significasse: in his enim seminatum erat, & conuersio eorum, vt messis fuit: quia iam per Patriarchas, & Prophetas populus ille dispositus erat: at respectu gentium,

Apostoli respectu Iudæorū messores, gētiū

A gentium, Apostoli seminatores fuerunt. nulla enim fidei dispositio, immo & errorum, ac infidelitatis tenebræ, & morum corruptela, ac peruersitas erāt: in his laborarunt & seminarunt. Et hoc verum est, eaque ratione Irenæ. lib. 4. cap. 41. exponit verbum illud Paul. 1. Corint. 15. vbi se plus quam omnes laborasse dicit, quia missus est ad gentes, in quibus nulla dispositio fidei præcessit: sed prorsus legem Dei, & Deum ignorabant, missus est seminare simul, & metere, & seminare quidem in terra non solum vbi semen Dei iactum non erat, sed quæ pessimis, & contrarijs seminibus, & arbustis plena erat. Attende circa verba præterita hæc, [Misi vos, introistis,] significare iam inceptam messem per eos, quia iam in Christi nomine baptizauerant, tamen perfecta messis Iudæorum completa est, post Domini ascensionem. Rectè autem Dominus messem vocat, vt vnam, & eandem fidem esse ostendat Patriarcharum, Prophetarum, & Euangelicam: eundemque Deum, & veteris & noui testamenti auctorem: & se esse eundem Christum, qui à Prophetis prænunciatus, præmissus, & figuratus erat: Non est autem vllo modo probanda doctrina Origen. tom. 13. hunc locum sic exponentis. Angelos corpora hominum formare, & animos introducere, vt fiant homines, & hos dici labores aliorum, in quos Apostoli introierunt, sed falsa est hæc doctrina, & à sensu Ioannis aliena.

Vero etiam seminatores.

Ex ciuitate autem illa multi crediderunt in eum Samaritanorum, propter verbum mulieris testimonium perhibentis, quia dixit mihi omnia, quæcunque feci.

AD historiam Samaritanorum persequendam reuertitur Euangelista, & multos ex eis credidisse narrat, propter testimonium mulieris affirmantis Christum sibi omnia, quæcunque fecisset, aperuisse. Et attende hos credidisse ante quam ad Christum accessissent, & credidisse dicuntur, nō solum mulierem vera narrasse, sed etiam credidisse in eum, id est, crediderunt illum esse verum Christum, & Messiam. Laudanda est profectò horum in credendo promptitudo, & facilitas, qui antequam ad Christum accederent, fidem dederunt, etiam plus credentes, quam mulier illa prædicabat. hæc enim non affirmauit omnino Christum esse, sed, Venite, & videte, inquit, an Christus sit, at hi sine mora crediderunt ipsum esse. sed magis est miranda, & commendanda Christi virtus, & efficacia, qui antequam videretur, & priusquam suæ doctrinæ verbum diffunderet, eorum corda conuertit, sicut Sol, qui antequam supra orizontem ascendat, efficacia sui splendoris mundum incipit illuminare. More Hebræorum repetit eadem verba, quæ mulier dicebat, [Dixit mihi omnia quæcunque feci,] Latinè potius diceretur, testimonium perhibentis, Christum dixisse ei omnia, quæcunque fecerat.

Cum venissent ergo ad illum Samaritani: rogauerunt eum: vt ibi maneret: & mansit ibi duos dies: & multo plures crediderunt propter sermonem eius.

ROGATVR Dominus à Samaritanis & ibi duos manet dies, & exaudit preces, quarum, vt fieret ipse auctor erat, nisi enim diuina virtute eorū

A corda mouisset, & pedes claudi ad veniendum, & lingua ad rogandum muta D exercuisset. Multo plures crediderũt propter verbum, & sermonem eius, nēpe Christi, quam crediderant propter mulieris verbum, iam enim Soli fulgentissimo appropinquauerant, & quod tam multiplex sermo, & tam multa, ac insolita miracula apud Hebræos non fecerant, simplex verbum in Samaritanis effecit, nullo alio miraculo edito, miracula enim propter infidelitatem sunt, vbi ergo tantam fidem solo sermone inuenit, miracula non erant necessaria, in quo eorum fides magis etiam commendatur. Illa particula, [Ergo:] illationem quandam denotat, nam dictum est, Exierunt è ciuitate ad illum, venerunt igitur, quia exierunt.

Et mulieri dicebant: quia iam non propter tuam loquelam credimus: ipsi enim audiuimus: & scimus quia hic est verè saluator mundi.

B VERBA sunt hæc non omnium Samaritanorum credentium, sed eorum, qui antequam accederent, propter verbum mulieris crediderant, cum autem accessissent, & Christum ipsum audissent, confortati & confirmati in fide dicebant mulieri, Iam non credimus propter verbum tuum, quasi dicerent: prius credidimus propter tuum sermonem, sed nunc maius habemus testimonium credendi, quam tuum, non indigemus minori, vbi adest maius, His verbis significant se quamuis nunquam propter Samaritanam credidissent, propter verbum Christi, quod audierunt, credituros. Quid autem credant exprimunt, Credimus hunc esse verum mundi saluatorem. Illustris est profectò confessio omnia complectens, [Hic est verè saluator mundi:] fortis, & constans fides est, quæ non indiget miraculo, sed probatione relicta, verbo simplici Christi fidem integram præbet. [Audiuimus,] inquiunt, quia fides C ex auditu, [Scimus:] autem, vt fortem, & certam, & omni dubio liberam fidem se dedisse ostendant, vtuntur verbo scientiæ: tamen fides erat, quia quod credebant, nondum videbant: hominem enim solum videbant: sed mundi saluatorem credebant. Illud verbum: [Loquelam,] non loquacitatem significat, vt aliquando verbum Græcum, λαλιὰ sonat, sed ponitur pro λόγος, id est, propter sermonem. Bis repetita particula, [Quia:] non causam, sed declarationem infert. posita autem est vtrobique loco. Quod in scientijs, & D opinionibus humanis sæpe accidit, vt alicui veritati assentiamus, moti vna, aut altera ratione probabili, at postea rationibus, & argumentis fortioribus accedentibus, ita roboratur assensus, vt iam non ex priori illa ratione dependeat, sic etiam multi initium credendi habuerunt ex miraculo aliquo, at postea lumine diuino à Deo ita sunt illustrati, vt non iam ex miraculi efficacia eorum fides: sed ex luminis virtute perseueret, & hęc perfectior, & purior est fides, quæ minùs vtitur ratione, aut argumento credendi, quod illis Samaritanis, concessum est.

E Qui Samaritanorũ credentium dixerint hæc verba.

Post duos autem dies exijt inde, & abijt in Galilæam.

COMPLETIS duobus diebus, quibus propter preces Samaritanorum in ciuitate illa prædicans, & conuersionem eorum ad fidem adiuuans, manserat, prosequitur iter inceptũ: nam ex Iudæa recesserat, vt in Galilæã ve

A niret, ex itineris autem necessitate, quia Samaria media erat, per eam transierat: profectò igitur negotio, cuius causa commoratus fuerat, & iter inceptũ distulerat, viam in Galilæam prosequitur. Quæ autem Christus Samaritanis prædicauerit, & locutus fuerit, Euangelista silet, fructum mansionis eius, & prædicationis in tanta conuersione significasse contentus; nec est cur, quæ ipse tacuit sciens, nos, quæ nescimus, humanis discursibus, amplificemus, aut inquiramus. D

Ipse enim Iesus testimonium perhibuit, quia Propheta in sua patria honorem non habet.

QVam hæc verba connexionem habeant, ex alijs est Euangelistis explicandum. huius regressus in Galilæam ex Iudæa meminit Matth. cap. 4. & refert relicta ciuitate Nazareth venisse in Capharnaum. hoc nunc Ioannes subindicauit. [Abijt, inquit, in Galilæam:] & quia ciuitatem suam Nazareth relinquit ad eam non diuertens, propterea dicitur, [Testimonium perhibuit, quia in patria sua Propheta honorem non habet.] quasi diceret, abijt in Galilæam, & in Nazareth patriam non diuertit, sed in vlteriorem locum transiuit; quia in patria sua Propheta honorem non habet, id est, propter eorum infidelitatem: sciebat enim eos non credituros ei. Nam prouerbium commune in eis est verificatum, in patria Propheta honorem non habet; quod prouerbium ipsemet Dominus de eisdem pronuntiauit; non quod Dominus honorem ex eis quæreret; sed propter fidem, quæ eis erat ad salutem necessaria. Exactior declaratio huius loci ex annotatione sequenti habetur.

B ... E

ANNOTATIO II.

Patres diuersis modis hæc interpretãtur verba.

AVGVST. tract. 116. sic continuat hæc verba, quasi sint dicta Samaritanorum collatione: duobus enim diebus mansit apud Samaritanos, & multi crediderunt, & venit in Galilæam, quam patriam vocat, & mãsit ibi biduũ: tamen credentes non inuenit, & sic testimonium perhibuit, quod in sua patria Propheta honorem non habet. violenta videtur expositio: nam verba non Galilæam, sed propriam patriam significant. Chrysost. hom. 34. duplex patriæ solum Christi numerat: alterum, in quo carnem sumpsit, & hoc erat Nazareth: alterum, in quo diutius commoratus est, & hoc Capharnaum erat, dicit ergo Chris. non de Nazareth dictum hoc esse, Nemo Propheta in patria honorem habet, sed de Capharnaũ, ad hanc enim Dominus in hoc regressu nõ diuertit, in Nazareth verò potius receptũ esse affirmat honorificè. Cyril. aũt lib. 2. cap. 113. de Nazareth hoc dictũ esse asserit: quæ patria Christi, quia ibi nutritus erat: reputabatur: ad hanc enim Dominus nunc non diuertit, sed aliò viam direxit: & reuera hæc expositio probabilior est: nam habemus testimonium Matt. 4. qui post Ioannis vincula regressum hũc eundem à Iudæa in Galilæam narrans, dicit reliquisse Nazareth; præterea Lucæ 4. & Matth. 13. legimus de Nazareth dictum esse, Nemo Propheta in patria sua honorem habet. hoc igitur in loco, eadem Nazareth intelligenda est: tamen est attendendum, quando à Ioanne dicitur, Dominũ testimonium perhibuisse, Prophetam in patria sua honorem nõ habere, sic intelligẽdum esse, quod Dominus noluit ire in ciuitatem suam Nazareth: & causam hanc esse à Domino tunc expressam; [quia Propheta honorem non habet in patria sua.] ac si diceret, ꝓpter incredulitatẽ eorũ, quam futurã sciebat, noluit cò diuertere: & hoc ꝓuerbio vtẽs Dñs tunc pertransiuit: postea Dominus iterũ hoc prouerbio vsus est; nã post hãc historiã aliquanto intercedente tempore iuit Nazareth, nolensque signa in ea facere,

C ... F

A facere, quamuis rogatus, dixit: Nemo in patria Propheta honoré habet, & hæc narrat Luc. 4. & Matth. 13. Est autem cautè attendendum, quod quamuis idem sit regressus à Iudæa in Galilæam; cuius meminerunt Matth. 4. Marc. 1. & Luc. 4. & cum hoc, quem refert Ioannes; tamen historia, quam refert Lucas, & coniunxit cum hoc regressu, fuit postea, & per anticipationem narrauit, nempe qualiter fuit in Nazareth, & eâ quæ tunc acciderunt; vt rectè annotauit August. lib. 2. de consent. Euang. capit. 42. at in hoc regressu non diuertit Nazareth, sed eã reliquit, vt dicit Matth. B postea verò post aliquod tempus, venit Nazareth, & factum est, quod narrant D Lucas, & Marcus, tuncq; dixit ipsismet Nazaræis, Propheta in patria sua honorem non habet; at nunc non ipsis Nazaræis, id dixit, sed de Nazaræis id testatus est discipulis suis, quasi reddens causam, quod ad Nazareth non diuerterit. Scio aliquos aliter dicere; sed hęc mihi sententia probabilior visa est; sensus autem litteralis illius, [Ipse testimonium perhibuit, quod in patria Propheta honorem non habet] hic est, Ipse Dominus dicto, & facto suo confirmauit prouerbij illius communis veritatẽ; Nemo Propheta in patria sua honorem habet.

E

Cùm ergo venisset in Galilæam, exceperunt eum Galilæi, cùm omnia vidissent, quæ fecerat Hierosolymis in die festo, & ipsi enim venerant ad diem festum.

COMMENTARIVS.

Samaritanorum fides commendatur.

HONORIFICE' à Galilæis excipitur; nam ipsi venerunt ad diem festum Paschæ in Hierusalem, & testes oculati fuerunt, & doctrinæ, & signorum, quæ tunc operatus est, & quomodo è templo eiecit vendentes. propter signa igitur hæc, quæ viderant tunc, venientem nunc excipiunt cũ honore. Multum in hoc Samaritanorum fides commendatur, cùm enim nullum vidissent signum, non solum exceperunt, sed in eum crediderunt; at hi propter signa exceperunt eũ; si tamen in eum crediderint; non exprimitur: Iudæi verò etiam in multis signis, nec crediderunt, nec exceperunt, sed eum persequebantur. Qui Galilæi sint isti, non describit Ioannes in particulari, sed eos esse dicit, ad quos primò regrediens diuertit. F

C Venit ergo iterum in Cana Galileæ, vbi fecit aquam vinum.

ILLA particula, [Ergo,] si rectè percipitur, sententiæ sensum valdè illustrat: nam illationem tacitam insinuat, & est sensus; Quia patriam propriam reliquit, nec ad eam diuertere voluit, propterea venit in Cana, quæ erat proxima Nazareth, locus enim ad diuertendum illo die commodior non erat, tum quia vicinus, tum quia notus ibi ex miraculo, & ex familiaribus, & consanguineis ibi commorantibus erat. Adiecit autem miraculum, vt ab altera Cana distingueret, quæ longius aberat à patria. Fieri etiam potest non solum propter distinctionem positum esse illud, [Vbi fecit aquam vinum,] sed etiam, vt significaret ibi esse iam fidei iacta semina aliqua, ad quæ augenda, etiam nouo miraculo accedere voluit.

A D

Et erat quidam Regulus, cuius filius infirmabatur Capharnaum.

MIRACVLVM describit, quod in Cana Dominus operatus est. [Erat, inquit, quidam Regulus,] Capharnaum, cui erat filius, & hic infirmabatur. [Regulus] dicitur, non quasi rex paruus, sed vt Hieron. Isai.65. exponit, quasi regius, seu de aula regis, siue palatinus. Chrysost. verò hom.34. siue quod regio esset genere, siue quod aliqua principatus dignitate fungeretur. Interpres noster legisse videtur, βασιλίσκος & propterea vertit Regulũ; at Hieronymus, & alij legunt, βασιλικὸς; propterea vertunt aulicum palatinum, aut de genere regio, aut ministrum Herodis, siue Cæsaris. Hieronymus loco citato videtur eum gentilem esse affirmare, sicut erat Centurio, & Chananæa; immo Chrysos. refert aliquos existimantes esse illum Centurionem, de quo Matth.8. facta est mentio, quamuis id ipse non probet: alij Iudæum affirmant, Origen. tom.25. in Ioan. incertum esse asserit, quis iste, & qualis fuerit; certius tamen arbitror fuisse Iudæum; id ipsum enim indicant Saluatoris verba, [Nisi signa, & prodigia videritis, non creditis:] nam verba sunt Iudæorum infidelitatem, & duritiem exprobrantis. Hoc tamen certum est ipsum nobilem, & diuitem fuisse; habebat enim seruos, & familiam numerosam, vt ex verbis sequentibus patet. Hinc deduci potest, quam parui momenti sit apud Deum nobilitas, & diuitiæ, quando deest fides, & Dei gratia. Ecce hic regius, & diues, sed modicæ fidei, quis, & qualis fuerit ignoratur.

Regul⁹ iste quis, & qualis fuerit.

B E

Hic cum audisset, quia Iesus adueniret à Iudæa in Galilæam, abijt ad eum, & rogabat eum, vt descenderet, & sanaret filium eius; incipiebat enim mori.

C CVm audiret Regulus Christum venisse iam in Galilæã, egressus à patria Capharnaum venit ad eum, & rogat, vt descenderet, & secum veniret, & filium eius sanaret, erat enim morti proximus. Quantum ad litteram attinet, aduertendum est, verbum, [Descenderet:] erat enim locus, vbi Christus erat, nempe Cana in situ eminentiori, quàm Capharnaum; hæc enim magis erat maritima, & propterea inferior, quamuis esset in monte posita. veniens ergo à Cana in Capharnaum, descẽdere dicebatur. Illud autem, [Incipiebat mori,] græcè ad verbum habetur, futurus erat mori, id est, erat iam desperatus à medicis, morti proximus; & est particula, [Enim,] qua causam insinuat, quasi diceret, Venit ad Christum, & rogabat, vt descenderet ipse ad sanandum, quia iam nulla ars medicinæ illi prodesse poterat, sed erat lethalis morbus, hac de causa à Christo petebat illum sanari. F

Quantum ad sensum spectat, iam Christus, & ex miraculo facto in Cana, & ex ijs, quæ tempore Paschæ fecerat in Hierusalẽ, celebris erat, & magna pollere virtute credebatur. Fama igitur aduentus eius facilè ad loca vicina diffundebatur, quando aliquò perueniebat, vnde Regulus existens Capharnaum, potuit audire facile, venisse eum in Cana, quæ non multum distabat, maximè quia necessitas diligẽtiores facit homines, in inquirẽdis ijs, à quibus auxilium sperant. Rogabat aũt, vt descenderet secũ Christus: forsan nobilitas, & diuitiæ eũ audacẽ ad id petendũ faciebant, seu quod probabile est, amor vehe-

Regulus vnde motus vt Christum adiret.

mens

A mens filij, quem in tanto periculo positum videbat: nã quo vehementius aliquid desideramus, & appetimus, eo confidentiores, & audaciores ad ea, quibus obtinere, & consequi id possumus, efficimur. Fidem aliquam hûc habuisse Regulum affirmat Greg. hom. 20. Euang. nec id negari potest, nisi enim credidisset Christũ sanare posse etiã si filius morti esset proximus, & desperatus, vtiq; ad eum non venisset, nec rogasset, vt descenderet. sed valde parua, & debilis erat; quod ex aliquibus deducitur; Primò, vt dicit Gregor. quia præsentiam eius rogat, quasi absens sanare non posset; Secundò id colligit Chrysost. hom. 34. quia veniente Christo in Galilæã accessit; si.n. perfectè credidisset, in tãto filij periculo Iudæã petere non neglexisset; quod si timuerat, nè Christus è Iudæa non venisset, adhuc hoc ex imperfecta fide erat; Tertiò colligit idem Chrys. quia ob incredibilem filiorum amorem, non modò, quibus confidunt, medicis, sed & quoslibet compellare parentes solent, nè quid in aduersa filio B rum valetudine omittant, & hac de causa ad Christum venit. Alia sunt argumenta imperfectè huius fidei, quæ ex sequentibus verbis deprehenduntur. D E

Dixit ergo Iesus ad eum, nisi signa, & prodigia videritis, non creditis.

Verba sunt hæc reprehensionis paruæ fidei, & incredulitatis huius Reguli: & illa particula, [Ergo] superiorẽ sententiã causam reprehensionis continere denotat. quasi diceret Euangelista; quia accedens ad Christum debilem fidẽ, & cum multa infidelitate coniunctam ostendit: propterea audire meruit verba hæc à Christo, quæ sequũtur reprehensionis. [Dixit ergo Iesus ad eũ,] ac si clarius dictum esset; parũ credidit, ergo dignus reprehensionem audire fuit. Est autem sensus; Vos non creditis, nisi signa, & prodigia videritis; id est, prius vultis videre signa, & prodigia, quam credere; parum hoc est, non sufficiunt vobis multa signa facta ad credendum, sed adhuc signorum, & prodigiorum abundantiã quæritis ad credendum. Reprehenditur Regulus, quia audierat multa Christum fecisse, quæ sufficere debuerant, vt crederet Christũ perfectè sanare posse, & tamen non credebat, quod non illius solum, sed Iudæorum vitium commune erat: propterea numero vtitur plurali, quandam insinuationem ad Samaritanos faciens, qui sine miraculis crediderant, C F

Christi miracula erãt fidei argumenta, & opera miseri cordiæ.

Sciendum Christi miracula fuisse opera quædã misericordiæ, quibus hominum infirmitatibus subueniebat: simul etiam argumenta fidei, quibus suam diuinitatem probans eos ad sui fidem conuertere studebat, quod etiam ad opus misericordiæ pertinet; immo eo maius opus, quo maior est infirmitas animæ, maximè infidelitas, quàm corporis. Quamuis autem miracula Christi vtrumq; in se complectebantur, tamen sic erat dispositum, vt miracula præcipuè propter fidem fierent; quod si corporibus Christus medebatur, eò tendebat, vt animas sanaret, & ad fidem alliceret: eaq; de causa nunc etiam factũ est, vt roganti Regulo filij sanitatem, ipse Dominus ad eius infidelitatem remouendam, & fidem perfectam inducendam prius se conuerteret. Solicitus erat pater de infirmitate filij, & venit ad medicum, ignarus se maiorem pati infirmitatem; medicus salutis ita rogantem patrem pro filio exaudit, vt ad eius infirmitatem, quæ maior erat, neque tamen ab ea liberari rogabat, se misericorditer cõuerteret: ad has enim infirmitates sanandas potius venerat, & ob eas miracula erant facienda, & corporum ægritudines tollendæ.

ANNO-

A

ANNOTATIO 27.

Qua ratione Regulus reprehendi meritò potuit, qa fine miraculis nō credidit

DIFFICILIS hoc loco occurrit difficultas: qua.ſ ratione Dominus Regulum hūc reprehendat, quod ſine miraculis non credat in eum. cum tamen ipſemet doceat, & fateatur, Iudęos non habiturus peccatum non credentes ei, ſi non feciſſet miracula. Ioann. 10. Si non facio, inquit, opera Patris mei, nolite mihi credere. & Ioan. 15. Si non veniſſem, & opera non feciſſem, quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent. Non igitur dignus reprehenſione videtur Regulus, ſi ad credendum miracula ſpectet. Præterea, quia per Prophetas Christū miracula facturum multa prędictū erat, idq; in ſignum quoddam, vt eum agnoB ſcerent, Deus dedit. quod ex multis locis conſtat. eſtq; inſignis locus ille Iſai. 35. Deus inquit, veniet, & ſaluabit nos; tunc aperientur oculi cæcorum, & aures ſurdorum patebunt; tunc ſaliet velut ceruus claudus, & aperta erit lingua mutorum; non igitur Iudæi obligati videbantur credere Chriſtum eſſe, niſi miracula viderent.

Quatuor poſitionib⁹ oſtendit peccaſſe Iudęos, qui Chriſto non credebāt, etiā ante eius miracula.

Huius difficultatis reſolutio neceſſaria eſt, verùm vt non ſolum huius loci, ſed aliorum multorum intelligentiā habeamus, nonnulla oportebit opponere. Primum eſt; Iudæi, qui certā notitiam habuerunt teſtimonij Ioannis Baptiſtæ de Chriſto perhibiti, tenebātur ſub graui peccato credere eum eſſe Chriſtum, què Ioannes oſtendebat, & non credentes lethale peccatum committebāt. hoc ſuperius in cap. 1. annota. tracta. & facilè probatur illo Ioan. 1. Fuit homo miſſus à Deo, hic venit, vt teſtimonium perhiberet de lumine, ſi a Deo miſſus eſt in teſtimonium, profectò dignus erat fide, & ſufficientem à Deo accepit auctoritatem, vt ei crederetur, aliter vanum eſſet eius teſtimonium.

Secundum eſt: etiam ſecluſo hoc teſtimonio, prædicatio Chriſti ſola ſine miraculis obligabat Iudæos ſub graui pec- C cato ad credendum hoc ex Ioan. 14. verbis probatur. Si non veniſſem, & locutus eis fuiſſem, peccatum non haberent, nunc autem excuſationem non habēt de peccato ſuo; igitur prædicatio, & ſermo Chriſti obligabat eos ad credendum, & D non credentes peccabant. Ratio autem huius eſt; nam Chriſtus verus Deus, & homo, quando prædicabat, & ſermonē ſuæ doctrinæ diffundebat, non ſolum exterius aures, & ſenſus mouebat, ſed diuino motu interius corda excitabat, ita vt, qui vellent, poſſent credere; nec eis deerat auxilium neceſſarium, niſi libero ſuo repugnaſſent arbitrio Et hæc eſt vna inter alias cauſa, quod Dominus Samaritanos ſine miraculis cōuertit, & diſcipulos, ſeu credentes in eum aliquos, ante miracula habuit, vt ſermonem, atq; prędicationem ſufficientem fuiſſe ad credēdum oſtenderet: & quod defectus nō credendi non ex parte ſua, ſed ex Iudęorum malitia proueniebat, conſtaret; qui nō ſolam doctrinam, ſed etiam multa, & E magna miracula habuerunt.

Tertium eſt, quod Iudæi audito Ioannis teſtimonio, aut ſermone Chriſti etiā ante miracula, quæ de ipſo prędicta erant non credentes, non excuſabantur à peccato, ea de cauſa, quia nondum Chriſtus illa miracula operatus fuerat: Nam tanto iam teſtimonio accepto expectare debebant, quę ſupererant etiam faciēda, & vt credere debuerunt Ioanni, & Chriſto ipſi prędicanti, ipſum eſſe Meſſiam, ſimul credere debebant facturum omnia, quæ per Prophetas prędicta erant: quo dicto reſpondetur ad argumentum ſuperius factum. Erant quidem præ- F dicta miracula in ſcripturis, ſed nō erāt expectanda, vt crederent; ſed tanto teſtimonio ſtatim habenda erat fides, & expectanda ea, quę impleta nondum erāt, aliter ad credendum expectanda eſſent mors, & reſurrectio, quia & hæc prædicta erant de verò Meſſia, hoc ex ipſo facto comprobatur; nam Luc. 3. Iudęorum populus credidit Ioannem eſſe Meſſiā, & tamen miraculū non fecerat: & Act. 5. duos paulo ante in Meſſiam receperant, & tamen illi nihil operati fuerant: quo facto ipſimet Iudæi teſtimonium cōtra ſe perhibuerunt, non poſſe à peccato excuſari, non credentes, quia nondum miracula, aut nondum omnia, quæ erant prædicta, fecerat.

Quartum ſit, quamuis à principio peccarunt, non credentes in eū poſt Ioannis teſti-

A testimonium, & post prædicationem Christi; longè tamen maius, & grauius peccatum fuit, postquam Dominus apertis miraculis doctrinam suam confirmauit non credere: hæc enim erant argumenta diuina, & Dei sigillum Christum verum ostendentia, & hoc est peccatum infidelitatis toties à Christo redargutæ. In præsenti autem Regulus A hic non tam reprehenditur, quod ante signa non crediderit; sed etiam quod post multa signa iam facta, adhuc non credat, velut prodigia, & noua alia maiora signa expectans; cum quæ facta audierat, illi sufficere debuerint.

Dicit ei Regulus, Domine descende priusquam moriatur filius meus.

COMMENTARIVS.

B REGVLVS totus amore erga filium nimio præpeditus, Verbum fidei non percipit, sed suam fidei debilitatem ostendit: videns enim Christum morandi causam nectere, dum eum, & Iudæos infidelitatis arguit; solicitat, vt citò descendat, nè interim filius eius moriatur, quasi, si moreretur iam amplius à Christo sanari non posset: hoc enim verba eius insinuant; quod etiam annotat Chrys. hom. 34. Nimius appetitus rerum terrenarum, verbum fidei multum impedire hoc factum Reguli probat. B

Dicit ei Iesus, vade, filius tuus viuit.

CLementissimus humanæ salutis medicus, oblatum medicamentum videns nihil profecisse, alterum adhibet, & quem reprehensione non sanauit, beneficio conuertit, exemplumque ijs, qui salutis animarum gerunt curam, præbet, vt multis, ac varijs modis homines alliciant, & quod vna, aut altera via non sunt consecuti, alijs certè rationibus obtinere contendant. [Vade, inquit, viuit filius tuus,] non est opus me descendere, vade tu, & vt F
C credas me absentem posse sanare, [Filius tuus viuit,] id est, sanus est; hoc significat hæc locutio, [Filius tuus viuit,] id est non morietur, vt tu times, sed vita fruitur, & incolumis est. Perpende sapientiam Christi, si descendisset, & sanasset, adhuc Reguli fides infirma mansisset: credidisset enim sua præsentia illum sanasse, neque tamen potuisse absentem sanare: porrò, si non sanasset, nec descendisset, quam conceperat fidem, amisisset. Sanat ergo, nè modicam quam habebat fidem amittat; non autem descendit, vt fides eius perficiatur, credatq́; etiam absentem sanare potuisse; & hac via, & morbo filij, & Patris infidelitati medetur.

Quare Christus, qui ad Centurionē venit, ad Reguli domum venire noluerit.

Ex hac declaratione facilis est solutio cuiusdam dubitationis, quam Chrysost. hom. 34. mouet, nempè quare Centurioni Matth. 8. non petenti respondit; Ego veniam, & curabo eum. Regulo autem huic roganti, vt descenderet, non annuit, Respondet, quia ille perfectus erat in fide, & credebat etiam posse absentem sanare; at hic infirmus erat in fide, & absentem sanare posse non credebat. Vera solutio est, quam & nos exposuimus, quia hac ratione fidem huius perficiebat, illa autem fidei perfectionem in Centurione exercebat, & vt alijs in exemplum nota esset faciebat. Grego. hom. 28. Euang. causam dat moralem:

A moralem: vt scilicet nobis det exemplum in benefaciendo debere considerare Dei imaginem in homine, cui benefacimus, vt propter Deum benefaciamus. Sunt multi, qui nobilitate, aut diuitijs, aut dignitate hominum mouentur, vt pro eis aliqua operentur; at Dominus hæc negligens noluit ire cum eo; ne, quia Regulus erat, id facere videretur. D

Credidit homo sermoni, quem dixit ei Iesus, & ibat.

NON in eum credidisse dicitur, quia necdum fidem conceperat, ipsum esse verè Christum, sed credidit sermoni eius, & fidem hanc opere demonstrauit: nam non amplius rogans, vt descenderet, ibat & reuertebatur Capharnaum. Aduertendum est pro loci huius intelligentia, hunc Regulum credidisse quidem sermoni Christi, quod vera narraret; nō tamen, quod ipse causa esset sanitatis, & sanum fecisset tali verbo filium, sed quasi annuntiasset salutem filij, & incolumitatem futuram: vt solemus dicere de infirmo; erit saluus, non morietur; ita hoc Christi verbum Regulus intellexit. quem enim hominem sanctum existimabat, dignum fide iudicauit; tamen nondum intellexerat, Christum sua virtute tunc sanasse filium, hoc enim postea intellexit, & cum intelligeret, verè credidit. Ad modum medici Christus dominus se habuit, qui medicamentum porrigit infirmo, quo non statim, sed tempore suo morbus recedat; tale hoc fuit Christi verbum respectu morbi infidelitatis Reguli, non subitò infirmitatem fidei sanauit, sed conuenienti tempore, quando nimirum iam à Christo recesserat; & id prudentissimè factum est, ne, vt humanæ gratiæ ei agerentur, miraculum factum esse aliquis existimaret, propterea voluit Regulo absenti miraculum notum esse.

Quid Regulus de Christo crediderit.

B

Iam autem eo descendente, serui occurrerunt ei, & nunciauerunt dicentes, quia filius eius viueret.

VT Regulum à solicitudine de filij periculo liberarent, & tanti gaudij citius participem facerent, & nè amplius Christum secum descendere procuraret, serui occurrunt ei, antequam ipse Capharnaum peruenisset, & filium bene iam valere nunciant: cum enim serui sine mora sanitate filij cognita iter carperent ad eum, antequam Capharnaum accederet, peruenerunt; vt eodem planè tempore, & Regulus è Cana, & serui è Capharnaum egressi fuerint hero obuiam ituri. F

C

Interrogabat ergo horam ab eis, in qua melius habuerit.

RECordatus verbi Domini Regulus, nec planè tunc intelligens, qua ratione filius viuere diceretur; an quod futurus esset incolumis, an quod ipse tunc sanitatem effecisset, vt hoc cognoscat, quærit, qua hora sanitatem filius recuperauerit. Particula illa, [Ergo,] consecutionem indicat, quasi horam quærat, qua Christus ei dixit; Viuit filius tuus, propter hoc enim verbum sanitatis recuperatæ horam inquisiuit.

Et di-

A D

Et dixerunt ei, quia heri hora septima reliquit eum febris: cognouit ergo pater, quia illa hora erat, in qua dixit ei Iesus, filius tuus viuit.

HORAM septimam respondent fuisse, in qua ab infirmitate liberatus est, ex hoc cognouit hanc eandem horam fuisse, in qua Christus dixerat, [Viuit filius tuus.] Hic etiam particula, [Ergo,] consecutionem significat, nempe eandem esse horam, in qua Christus dixit, Viuit filius, & in qua filius sanus factus est, ex seruorum responsione cognouit. Hora septima est à Solis ortu: nam diem, vti diximus, Hebræi in duodecim æquales horas, & noctem in totidem diuidebant: hora ergo septima erat prima hora post meridiem. Græcè legimus, cognouit ergo pater, quia in illa hora, in qua dixit ei Iesus, & est hebraismus pro eo quòd dicimus, cognouit pater, quod in illa hora dixit ei Iesus, interpres sensum considerauit. E

B

Et credidit ipse, & domus eius tota.

ILLA particula illationis præcedens, [Cognouit ergo,] non sola verba exposita, sed etiam hæc continet, vt sit sensus; Ex illa seruorum responsione consecutum est, vt cognosceret eandem esse horam sanitatis receptæ, & verbi Christi prolati, & id cognoscens crederet ipse, nec solus ipse, sed simul tota domus. Credidisse intellige in Christum: nam cognouerunt virtute eius sanitatem esse restitutam filio, & ex miraculo crediderunt illi omnes ipsum verum esse Christum. Vide quanti referat fides, & boni mores maiorum; facilè enim inferiores sequuntur. conuerso patre familias tota simul conuersa est eius familia. Non est silentio prætereundum quantum mundi homines decipiantur in iudicio rerum. quis non credidisset, quando filium Reguli infirmantem vsque ad mortem vidisset, malè actum esse cum filio, & cum Patre? quis non eos infelices reputasset, & tamen talis infirmitas magnā attulit domui toti fœlicitatem. Nam occasione eius, & fidem pater cum tota domo recepit, & filius simul sanitatem. sæpè Dominus hæc temporalia mala permittit, vt maiora bona accumulet. voluit autem filium familias, sic dimittere in infirmitate, & iam à medicis desperatum relinqui, vt idcirco ad Christum veniret pater, ab eoque & quod medici non præstiterant, & quod plus indigebat, consequeretur. Infirmatur ergo filius vsque ad mortem diuino consilio, vt occasio potioris salutis fieret familiæ vniuersæ. F C

Decipiūtur hoīes in rebus dijudicandis.

Hoc iterum secundum signum fecit Iesus, cum venisset à Iudæa in Galilæam.

NON hoc secundum Christi miraculū Euangelista esse affirmat, sed hoc esse secundum, quod fecit cum à Iudæa reuerteretur in Galilæam; duos regressus significans, & in vtroq; duo miracula facta. Regrediens à baptismo fecit, miraculum conuersionis aquæ in vinū: regrediens modo à festo Paschatis, quando multū in Iudæa immoratus fuerat, hoc miraculum facit secūdum.

Sunt

A Sunt enim duæ illæ aduertendæ particulæ, [Iterum] & [secundum, iterum] ad regressum refertur, [secundum] autem, ad signum, vt sit sensus: Hoc secundum signum fecit Iesus in Galilæa, cum secundo reuerteretur à Iudæa. ex quo loco sanè colligitur hunc secundum esse regressum, vt superius affirmauimus contra aliquos: nisi enim esset secundus, non erat cur Euangelista diceret, [iterum,] volens autem parem numerum, & miraculorũ, & regressuũ facere. propterea dixit, [Hoc iterum secundum.] Multa iam miracula fecerat in Hierusalem, nunc autem, quæ regrediens fecit in Galilæa numerantur: quo loco, quod superius annotatione sexta, & vigesima diximus, confirmatur non esse ingressum Nazareth, illamque historiam Luc. 4. de Nazaræis esse narratam per anticipationem: nam ibi dicitur. Quanta audiuimus facta in Capharnaum, fac & hic in Patria tua: at in hoc regressum nondum illa facta erant in Capharnaum. hoc enim est secundum miraculum, non in Cana, sed in Galilæa factum: cum non dicitur, quod fecit in Cana, sed quod fecit absolutè, reuertens, nimirum ex Iudæa in Galilæam. Adiunxit autem hoc verbum Euagelista, vt significaret hanc historiam esse gestam ante omnia miracula, quæ cæteri Euangelistæ facta esse in Galilæa describunt. B

CAPVT QVINTVM.

POST hæc erat dies festus Iudæorum: & ascendit Iesus Hierosolymam. Est autem Hierosolymis Probatica piscina, quæ cognominatur Hebraicè Bethsaida, quinq; porticus habens In his iacebat multitudo magna languentiũ cæcorum, claudorũ, aridorũ, expectantiũ aquæ motum. Angelus autẽ Domini descendebat secundũ tempus in piscinã, & mouebatur aqua. Et qui prior descendisset in piscinã post motionẽ aquæ: sanus fiebat à quacunq; detinebatur infirmitate. Erat autem quidã homo ibi triginta & octo annos habens in infirmitate sua. Hunc cum vidisset Iesus iacentem, & cognouisset quia iam multum tempus haberet, dicit ei: Vis sanus fieri? Respondit ei languidus: Domine, hominẽ non habeo, vt cum turbata fuerit aqua, mittat me in piscinã. Dum venio enim ego, alius ante me descendit. Dicit ei Iesus: Surge, tolle grabatũ tuũ & ambula. Et statim sanus factus est homo ille: & sustulit grabatũ suũ, & ambulabat. Erat aũt Sabbatũ in die illo. Dicebãt ergo Iudæi illi qui sanatus fuerat: Sabbatũ est, nõ licet tibi tollere grabatũ tuũ. Respõdit eis, Qui me sanũ fecit, ille mihi dixit. Tolle grabatũ tuũ, & ambula. Interrogauerunt ergo eũ. Quis est ille homo qui dixit tibi, Tolle grabatũ tuũ & ambula? Is autẽ qui sanus fuerat effectus, nesciebat quis esset. Iesus enim declinauit a turba constituta in loco Postea inuenit eũ Iesus in tẽplo, & dixit illi: Ecce sanus factus es: iã noli peccare, ne deterius tibi aliquid contingat. Abijt ille homo, & nuntiauit Iudæis quid Iesus esset, qui fecit eũ sanũ. Propterea persequebantur Iudæi Iesum, quia hæc faciebat in Sabbato. Iesus autẽ respondit eis: Pater meus vsq; modo operatur, & ego operor. Propterea ergo magis quærebant eum Iudæi interficere: quia non solũ soluebat Sabbatum, sed & Patrem suum dicebat Deum, æqualem se faciens Deo. Respondit itaq; Iesus, & dixit eis, Amen amen dico vobis, nõ potest Filius à se facere quicquam, nisi quod viderit Patrem facientem quæcunq; enim ille fecerit, hæc & Filius

A *lius similiter facit. Pater enim diligit Filium, & omnia demonstrat ei quæ* D
ipse facit: & maiora his demōstrabit ei opera, vt vos miremini. Sicut enim
Pater suscitat mortuos, & viuificat: sic & Filius quos vult, viuificat: Ne-
que enim Pater iudicat quemquam: sed omne iudicium dedit Filio, vt om-
nes honorificent Filium, sicut honorificant Patrem. Qui non honorificat
Filium, non honorificat Patrem qui misit illum. Amen amen dico vobis,
quia qui verbum meum audit, & credit ei qui misit me, habet vitam æter-
nam: & in iudicium non venit, sed transiet à morte in vitam. Amen amē
dico vobis, quia venit hora, & nunc est, quando mortui audient vocem filij
Dei: & qui audierint viuent. Sicut enim Pater habet vitam in semetipso:
sic dedit & Filio habere vitam in semetipso: & potestatem dedit ei etiam
iudicium facere, quia Filius hominis est. Nolite mirari hoc: quia venit
hora in qua omnes qui in monumentis sunt audient vocē Filij Dei: & pro-
cedent qui bona fecerunt, in resurrectionem vitæ: qui verò mala egerunt, in
resurrectionem iudicij. Non possum ego à meipso facere quicquam. Sicut
audio iudico, & iudiciū meum iustum est: quia nō quæro voluntatem meā,
sed voluntatem eius qui misit me. Si ergo testimonium perhibeo de meipso,
testimonium meum nō est verū. Alius est, qui testimonium perhibet de me: E
B *& scio quia verū est testimonium eius, quod perhibet de me. Vos misistis ad*
Ioannem, & testimonium perhibuit veritati. Ego autem non ab homine te-
stimonium accipio: sed hæc dico, vt vos salui sitis. Ille erat lucerna ardens,
& lucens. Vos autem voluistis ad horam exultare in luce eius. Ego autem
habeo testimonium maius Ioāne. Opera enim quæ dedit mihi Pater, vt per-
ficiam ea: ipsa opera quæ ego facio, testimonium perhibent de me, quia Pa-
ter misit me: & qui misit me Pater, ipse testimonium perhibuit de me. Ne-
que vocem eius vnquam audistis, neq; speciem eius vidistis, & verbū eius
non habetis in vobis manens: quia quem misit ille, huic vos non creditis.
Scrutamini scripturas: quia vos putatis in ipsis vitam æternam habere: Et
illæ sunt quæ testimonium perhibent de me: & non vultis venire ad me, vt
vitam habeatis. Claritatem ab hominibus non accipio. Sed cognoui vos,
quia dilectionem Dei non habetis in vobis. Ego veni in nomine Patris mei,
& non accipitis me. Si alius venerit in nomine suo, illum accipietis. Quo-
C *modo vos potestis credere, qui gloriam ab inuicem accipitis, & gloriam quæ* F
à solo Deo est, non quæritis? Nolite putare, quia ego accusaturus sim vos
apud Patrem: est qui accusat vos Moyses, in quo vos speratis. Si enim
crederetis Moysi, crederetis forsitan & mihi: de me enim ille scripsit. Si
autem illius literis non creditis, quomodo verbis meis credetis?

Post hæc erat dies festus Iudæorum, & ascendit
Iesus Hierosolymam.

COMMENTARIVS.

MIraculum in hoc capite describitur, cuius occasione Iudæorū calumniā
passus Christus, insignē contra eos habuit sermonē. Primo loco Euan-
gelista tempus, & locū miraculi narrat, [Post hæc, inquit, quæ in superiori ca-
pite dicta sunt, Dies festus Iudæorū,] idest, Pascha omniū festorum celeberri-
mum erat, & Dominus, qui in Galilæa tunc erat, ascendit Hierusalem ad hoc
festum

A festū celebrandū : Tribus enim temporibus in anno ex omni loco Iudæi Hierosolymā ascendebant ad adorandū in tēplo,& vnū horū erat Pascha. Ascendere dicitur,quia,vti sæpe diximus, è Galilæa in Iudæā ratione situs eminentioris ascensus dicebatur. Tempus igitur,quando,quæ sequuntur, gesta sunt, Pascha erat: locus autem Hierosolyma: quando autē audis, [Post hæc,] non intelligas,quasi nihil aliud sit à Christo in Galilæa gestū,præter Reguli miraculum: nam hoc medio tempore, multa fecit Christus,quæ alij narrant Euangelistæ in Galilæa fecisse. Miracula enim edidit, discipulos vocauit, sermonē habuit illum in monte: post hæc igitur accedente tempore Paschatis, venit Hierusalem. Rectè Ioannes hoc caput superiori connectit, vt ex collatione Samaritanorum,qui sine miraculo crediderunt,& domus Reguli,quæ vno est opere conuersa: Iudæorum malitia & obstinatio manifestetur: qui multo maiori miraculo:non solū non sunt conuersi,sed potius contra Christum, tam quam contra transgressorem legis inuecti,vt annotauit Cyril. lib. 2. c. 122. vt inde cognoscas quam iusto Dei iudicio sunt à Deo repulsi,& puniti. D

ANNOTATIO I.

B

Quod festū fuerit cuius meminit Ioannes hoc loco.

CVM multa sint Iudæorum festa de quibus omnibus dicemus c. 7. nec hoc in loco quod illorum fuerit præscribatur: varia est sententia Doctorum de hoc festo. Cyril. lib. 2. c. 123. Chrys. ho. 35. festum fuisse Pentecostes existimant, quod proximum fuit Paschati illi, quando è templo eiecit Dominus vendentes, vt retulit Ioannes in c. 2. Iren. autem lib. 2. c. 39. Pascha hoc opinatur fuisse sequēs illud, quando eiecti sunt vendentes: Et certe, si consideramus omnia, quæ gesta sunt à Christo postquam eiecit vendentes difficillimum est inuenire, quomodo hoc festum sit Pentecostes, quod tali Paschati proximū erat. Et, vt omittamus,
C quæ alij Euangelistæ narrant, perpendamus ea solum quæ Ioannes describit, & fieri non posse, vt sit festum hoc Pentecostes, facilè comperiemus. In primis post eiectos vendentes celebratum est colloquium illud cum Nicodemo: post id egressus est Dominus in Iudæam terram baptizabat, & ibi dicitur commoratus, nisi multis ibi mansisset diebus, & constat vsque ad vincula Ioannis eum mansisse: postea Iudæorum furorem declinans, reuertitur in Galilæam, transit per Samariam, & tunc dicitur, quattuor menses sunt, & messis venit. Hoc profectò verum esse non posset, si ista omnia post illud Pascha, & ante Pētecosten acta sunt, & tunc esset tempus messis, non autem quattuor distaret mensibus, venit postea in Galilæam, & Reguli filium sanauit. E omnia hæc post Pascha quo eiecit vendentes facta sunt: at fieri omnino nō poterant ante proximum festum Pentecostes. Præterea Dominus è Iudæa propter Pharisæorum furorem recessit in Galilæam. probabile est ergo aliquot diebus abesse voluisse, quod si ita esset vt Cyril. dicit, decem, aut duodecim dierum spatium solum esset, quod profectò non erat furori illorum locum dare. Tenendum igitur est cum Irenæo, fuisse Pascha sequens post illud, quo sunt vendentes eiecti, vt vno anno gesta sint omnia prædicta, & quæ etiam alij Euangelistæ narrant in Galilæa post hunc regressum à Iudea in Galilæam facta. Quod si Cyril. F & Chrysost. festum Pentecostes hoc fuisse asseruissent, non illud proximum post Pascha, quo eiecti sunt vēdētes, sed post aliud sequens Pascha, verisimilior esset eorum sententia. Sed tunc non facilè cū alijs Euangelistis concordia fieret. Probabilior est igitur Irenæi sententia, esse hoc festum Paschatis, quod Ioannes nō explicuit, quia cum locutus fuisset de præcedenti Paschate, & multa narrauerit, & dixerit, quæ nō nisi longi temporis spatio fieri poterant, satis se explicuisse arbitrabatur, si diceret, [Erat dies festus Iudæorum,] maximè quia hoc erat festum oīum celeberrimum, & primum.

A

Est autem Hierosolymis Probatica piscina, quę cognominatur Hebraicè Bethesda, quinque porticus habens.

COMMENTARIVS.

LOCVM determinatum miraculi ostendit. Multæ piscinæ erant in Hierusalem diuersa nomina sortitæ, vt vna ab altera in sermone discerneretur, vna erat hæc, quæ ad aliarũ distinctionẽ Hebraicè appellabatur Bethesda, seu, vt alij l gunt, Bethsaida: vocat Ioannes hanc piscinam probaticam, idest, pecualem: hoc enim dicitur apud Græcos προβατικὴ, quasi pecualis siue ouilis, a πρόβατον, quod significat ouem: piscina autem, non quia pisces habuerit, dicitur; nam etiamsi non haberent, dicebantur piscinæ, Græcè κολυμβήθρα, quasi natatorius locus, erant autem circumcirca porticus quinque propter pauperum, & infirmorum commoditatem, qui gratia sanitatis consequendæ illuc se recipiebant. Exactiorem declarationem huius loci ex sequenti annotatione require. B E

ANNOTATIO. 2.

Quid Probatica significet.

DVO hoc in loco consideranda occurrunt. Primum circa vocabulum probatica, alterũ circa Bethesda. Recentiores illud [Probatica] nõ cũ [Piscina] cõtingunt, vt lectio nostra habet, sed per se legũt sic: Est Hierosolymis apud probaticam, seu in probatica: Græcè enim in datiuo cũ præpositione legitur, & exponunt piscinam hanc fuisse apud probaticum, idest, forum pecuarium, aut domum seu receptaculum, in quo oues & pecudes in sacrificium conseruabantur: at antiquiores non sic legunt, sed in recto, C vt probatica piscina legatur, sic Cyril. lib. 2. c. 122. Chrys. hom. 35: Theoph. exponunt, & Hieron. lib. de locis Hebraicis etiam legit in recto, sensus autem in vtraque lectione idem est. Piscina enim hæc [Probatica] dicitur, quia apud probaticum siue forum, siue receptaculum erat, quamuis Hieron. loco citato dicat eam dictam probaticam, quia carnes pecudum sacrificandæ ibi lauabantur: Dici etiam potest [Probatica,] non quia carnes lauabantur, nec quia propè forũ, aut receptaculum pecudum erat: sed quia erat ad portam quæ dicebatur pecudum. Vna enim portarum erat Hierosolymis, per quam solam greges introducebantur, & dicebatur porta gregis, seu porta ouis: vnde piscina dicta est probatica, quia ad portam ouis sita erat. Siue ergo hoc, siue illo modo legas, aut interpreteris, parum sensus variatur, & parũ etiã ad rem præcipuam, quæ narratur, facit.

Quomodo legendũ sit Bethesda, an Bethsaida.

Alterum est de nomine Hebraico: nã duplex lectio habetur, Bethsaida, & ita Cyril. & Chrys. si verè interpretes traducunt, legunt. at Hierony. legit Bethesda. Euthymius legit Bethsaida, & simul negat esse legendum Bethesda. recentioribus lectio Hieronymi placet. Varia autem est vtriusque vocabuli apud Hebræos significatio: nam Bethesda significat domum effusionis, cõponitur enim à beth. בית quod domum significat, & F esched אשד quod significat effusionem, quasi domus effusionis. Hebræi enim domum vocant locum omnem, in quo recipitur aliquid. dicta ergo est hæc piscina domus effusionis, seu decursus aquarum, quia aquæ pluuiales confluebant in eam: siue vt aliqui volunt, quia aquæ templi ad vsum sacrificiorum, & aliorũ per canales è templo in hunc locum affluebant. Bethsaida autem non eodẽ modo exponitur, quia nec eodem modo, seu non eisdem literis in Hebræo scribitur. Quidã legũt hesda. חסדה quod in Chaldęo significat misericordiam, quasi Bethchesda, idest, domus misecordiæ, quia in ea Domini misericordia in sanando

A do exercebatur. Euthymius quantum ex eius traductione apparet (nam vertit domum piscationis) legit cum צ Tsade à Ptsaiid. צוד quod significat venationē, inde Betsaida, idest, domus venationis, & sic vocabatur patria Petri, & Andreę. Mihi lectio antiqua Græcorum posse retineri videtur, vt legamus Bethsaidā: tamen non est interpretanda vox, vt Euthymius exponit, nempe domus venationis, nec piscationis: nam tunc scriberetur in Hebræo cum צ & esset nomen patriæ Petri: sed scribi debet cum ס Samech, & idem tunc significat cū Bethesda, idest domum effusionis: nam venit etiam ab esed. אסד quod effusionem significat: tamen amittitur illud א vt fieri sæpe solet, & propter Græcam pronuntiationē sumitur illud iod, & pronuntiamus Bethsaida, pro Bethsada. in conuersione enim Hebraicorum nominū propriorum literæ sæpe amittuntur, & aliæ assumuntur, vt idiomati accommodentur alieno. D

In his iacebat multitudo magna languentium, cæcorum, claudorum, aridorum, expectantium aquæ motum.

B **COMMENTARIVS.** E

VSVM porticuum dictarum narrat: erant enim gratia eorum, qui spe recuperandæ sanitatis ad piscinā confluebant: quorū quatuor describit genera. Erant languidi, nempe ægroti, qui febribus, aut morbo aliquo laborabant, hi languentes dicuntur, erant cæci, claudi, aridi, idest, qui manum, aut membrum aliquod virtute destitutum habebant, hoc enim significat nomen Græcum ξηρὸς, idest, aridus, cui membrum non deest, sed virtute est destitutū, & sic Matth. 12. dicitur. Habens manum aridam, idest, virtute destitutam. sic etiam brachium totum, aut crura, aut aliqua pars corporis arida esse potest, hi aridi dicuntur, denique omnis infirmitas corporis seu membrorum defectus, etiam quibus ars, & natura subuenire non poterant, in hac piscina sanabantur. quod diuinæ virtutis solius esse potuit.

Quatuor ægrotantiū genera referuntur.

C Angelus autem Domini secundum tempus descendebat in piscinam, & mouebatur aqua. F

HIstoriam prosequitur. Angelus descendebat certo quodam tempore & aquam mouebat. Græcè non habetur, [Domini,] sed ad declarationē id appositum videtur, aut forsan erat in textu, & quia apertum erat esse Angelum Domini, ablatum est quasi non esset Euangelistæ. siue legatur, siue non: sensus idem est. similiter Græcè non habetur, [Autem,] sed particula causalis (enim) vt hæc sententia causam reddat superioris. Multitudo magna infirmorum illic erat, quia Angelus descendebat, & aquam mouebat, & sanabatur primo ingrediens. hac de causa multi concurrebant, quisque spe suæ sanitatis allectus. Illud autem, [Secundum tempus,] idem est, ac certo, & determinato tempore descendebat, non enim erat vis illa sanandi perpetua, sed certo tempore Angelus descendebat, & aqua mota ab eo tunc sanabatur ingrediens. Hoc tempus incertum fuit: cum hora certa futuri motus, vt Chrysost. homil. 35. annotat non fuerit. an autem semel in anno, an sæpius, incertum est, non est improbabile id aliquoties in anno factum fuisse,

Nō constat quo tempore descenderet Angel.

 & for-

A & forsan festis maximè solemnibus, quando Iudæi vndique ad templum concurrebant. Cyril. lib. 2. cap. 125. semel in anno, idque in festo Pentecostes factum affirmat, quod probabilius iudico, tamē nihil certè statuere possumus. nam de hoc miraculo, & de hac piscina, nullus extat scripturæ locus, præter hunc Ioannis, ex quo solo huius rei cognitio requirenda est. B

Et qui primus descendisset in piscinam, sanus fiebat à quacunque detinebatur infirmitate.

MOTA ab Angelo aqua, qui primus descendebat sanabatur à quacunque detinebatur infirmitate, siue cæcus, siue claudus, siue multis simul laboraret infirmitatibus extemplo ac in aquam piscinæ descendebat, sanus erat, nec tunc alius sanabatur. Vnus enim duntaxat, isq; primus, singulis his temporibus sanitatē consequebatur. Hanc historiā Ioannes præmisit, vt Christi miraculū exponeret. Cyril. lib. 2. c. 125. plures Angelos videtur affirmare descendere solitos, & aquam mouere, tamen intelligendus est non quod ad vnā motionem multi descenderent, nam Euangelista singulari vtitur numero, sed
B loquitur Cyril. de multis motionibus factis, propterea Angelos pluraliter appellat, quia non semper vnum, & eundem ad hoc officium missum esse existimat, quamuis etiam hoc incertum sit, ex Euangelista vnum, & eundem esse qui certis temporibus descendebat, probabilius deducimus. E

ANNOTATIO 3.

Reijciuntur Anabaptistę nō recipien tes historiā hanc.

ANabaptistæ nostri temporis hæretici historiam hanc languidi apud probaticam piscinam non recipiunt, cōmentum quoddam esse dicētes, tuā quia huius piscinæ quinque porticus habentis nulla in veteri testamēto fit mentio, tum quia Iosephus Hebraicarū antiquitatum diligens scriptor nihil de ea scribit, nec rem tanta dignam memoriā scriptor suorum amator prætermisisset, demum quia 2. Paralip. 4. victimæ in conchis ad hoc à Salomone constructis laua
C bantur in templo, nec opus erat in hac lauari piscina. Sed argumenta hæc futilia sunt, & nullius roboris ad negandā historiam ab Ecclesia perpetuò receptam, & ab antiquissimis Doctoribus suis commentarijs, & scriptis illustratam. Quāuis autem in scriptura veteri nihil de hac piscina aperte dictum sit: non tamen propterea negatum est, nō enim omnia, quæ in Hierusalem facta sunt, scriptura vetus meminit, piscina namque ista à principio quando facta est, non erat adhuc memorabilis, quia nec tunc miraculum incepit, nec quinq; illis porticibus quæ propter miraculum cōstructæ sunt, adornata erat. Hoc enim aliquanto post

Horum rationes soluuntur.

tēpore factū esse credibile est, quamuis ignoretur, quando miraculū hoc inceperit, & qua ratione. Vetustior ergo scriptura silentio eam, vt alia multa, propterea pertransiuit. Ridiculum autem est Iosephum præponere Ioanni Euangelistæ, quasi si Iosephus scripsisset, & non Ioannes, verum esset, quia verò Ioannes & non Iosephus scripsit, propterea falsum. Quamuis autem Iosephus suorum amator fuerit, inimicus tamen nominis Christiani erat, & ea, quæ in fauorem Christianorum cedebant libens dissimulabat, tale hoc est: Si piscinæ illud miraculum narrasset, veritas miraculi Christi videbatur ei confirmari, maluit autem Iudæus infidelis & perfidus aliquid populi honorificū cum detrimēto Christiani nominis occultare, quam dum aliqua ex parte suum magnificat populum, Christi veritatem probare. Nec hoc est solum; multa enim numeratu digna tacuit eadem de causa: nec enim Herodis istius facti meminit, quādo tot infantes occidit: nec aduentus Magorum: nec cōplurium aliorum, quæ apud eius gentem diuinè Christus gessit. Vanū igitur & futile est argumentum hæreticorum. Illud autē de lotione victimarū in piscina, affirmauit Hier. de locis Hebraicis, & gra F

uissimi

A nissimi nostro seculo auctores defendũt, affirmantes bis victimas lauari: prius in piscina, quando multũ immundæ erant: iterũ perfectius in conchis. Sed siue hoc sit, siue non, historia neganda non est, [ad Doctorũ enim opinioné pertinet,] quod lauarentur victimæ: at veritas piscinæ Euangelij est historiæ. Si quod sentiã in hac parte licet dicere, probabile mihi est, quod aliqui recentiorũ affirmant: né pe victimas non in piscina has lotas, sed in conchis illis: cũ auté esset ingens aqua rum copia ex mari illo æneo, & ex conchis, & innumeris purificationibus intra t mplũ, necesse erat aquã hanc aliquibus subterraneis vijs, & aquæductibus effluere, & in hunc vsum erat hæc piscina ad radices mõtis, in quo tẽplũ erat fundatũ, sita: in quã omnis hæc aquarũ copia B per fistulas & aquæductus occultos seu subterraneos, influebat, quã sentẽtiã Aristeas vetustissimus auctor tenet in lib. de septuaginta interpretibus. & Hieron. eodé forsan debet intelligi modo, quando affirmauit victimas lauari in piscina, eaq; de causa aquas rubras apparuisse: non quod eo in loco, sed quod aquis illius piscinæ lauarentur: nam postquam in templo lauabantur carnes, aquæ omnes in piscinam illam emittebantur.

ANNOTATIO 4.

Vnde piscina virtutem sanandi habuit.

EST præterea considerandum, qua virtute aquæ hæ sanabant: nam, qui ingrediebatur primus, [A quacunq; de- C tinebatẽ infirmitate, saluus fiebat.] Chrysost. ho. 35. respondet Angelum descendentem aquæ motę sanandi virtutem tribuisse, non quod motus ille sanitaté faceret: erat enim velut signum quoddã descensus Angeli, & virtutis in aquis iam existentis ad sanandum, vt dicit Cyril. lib. 2. c. 125. Hæc responsio vera est: Angeli enim boni non propria, sed diuina virtute miracula faciunt, & per eos Dominus sæpe ea operatur: & est doctrina Grego hom. 34. distinguentis Angelorum officia ex scripturis, & affirmantis eos Virtutes appellari, per quos Deus omnipotens miracula operari dignatus est. Angeli mali, seu dæmonia operantur quidem magna, & mirabilia, sed applicando virtutes naturales, vt docet Aug. lib. 3. de Trinit. cap. 8. & quæ non D possunt virtutes creaturarum naturaliũ attingere circa rerum immutationem, non faciunt: at boni Angeli diuina virtute operantur, & transmutant res supra omnem virtutem creaturarum naturalium. Angelus igitur hic, diuina virtute, per aquas illas, tanquam per quoddam diuinæ virtutis instrumentum sanabat: vti enim 4. Reg. 5. aquæ Iordanis virtutem sanandi à lepra per Elisæum tanquam Dei ministrum, acceperunt: ita & aquæ virtutem habebant instrumentalem, per quam Angelus sanabat. Vnde rectè Ambr. lib. 1. de Spiritu sancto. c. 7. dicit, Angelum hunc per aquas has sanantem, figuram extitisse Spiritus sancti per aquas baptismi animæ sanitatem cõ B ferentis. & lib. 2. de sacramentis cap. 3. piscinam hanc baptismo cõfert: de qua re paulò inferius aliquid dicemus.

Reijcitur historia de ligno quod aqua piscinę virtutem sanandi pręstabat.

Ex his, vt mihi videtur deducitur, nõ esse recipienda, quæ aliqui nostro tempore in hac parte affirmant: nempe virtutem hanc aquæ inditam, à ligno iacente in fundo huius piscinæ, ex quo postea crux domini est fabricata: Angelus autem reuerentia ligni huius inductus, descendebat de cœlo, & mouebat aquam. Alij non à ligno, sed à victimis, & hostijs sacris, quæ ibi lauabantur, hanc esse virtutem asserunt. Sed si hoc vtrumque esset, perpetua esset sanandi virtus, & non certis temporibus. Adde, si hostiæ ipsæ non habebant talem virtutem, nec aquæ in templo, in qua lauabantur, profectò nec aquæ huius piscinæ habuerunt. F Denique illud de ligno, est sine vlla auctoritate dictum: immo vanum, ac falsum est dicere, ligno illi, antequã Christus Dominus in eo pependisset, exhibitam esse reuerentiam. Multa contra hęc dici possent, sed superuacaneum censeo, postquam rei veritas ex sacris Doctoribus iam est exposita.

ANNOTATIO 5.

Quare vnus tantum ex tot ægrotis salutem recipiebat.

INquirẽdum superest, quare vnus tantum in illa piscina sanabatur? in cuius resolutionem sciẽdum, diuina miracula fuisse opera potentiæ, misericordiæ, & sa-

A sapientiæ. Potentiæ quidem, quia virtutem omnẽ naturalem, & creatam supera bant: Misericordiæ, quia humanis defectibus per ea subueniebatur: sanabantur enim infirmi; illuminabantur cæci, & alia huiusmodi per ea fiebãt: Sapientiæ autẽ, quia sæpe per ea homines instruebantur circa diuina mysteria, & quæ futura erant, in eis figurabantur: quod docet Aug. tract. 44. de Verb. Domini. igitur, quatenus erant opera potentiæ, intellectum ad fidem inducebãt; quatenus verò erant opera misericordiæ, affectũ hominum ad credendum alliciebant: nã fides etiã ex voluntate pendet: quatenus verò erant opera sapientiæ, hominem in diuinis rebus instruebant. Si miracula fuissent tantũ opera potentiæ, mirari deberemus, cur vnus solus sanaretur, cum eadem facilitate tota multitudo sanari

B potuisset. Si tantum essent opera misericordiæ, admirationis quoq; esset causa cur tantæ misericordiæ Deus vnicũ ab infirmitate liberaret: at quia erant simul opera sapientiæ, nõ est, cur ita miremur, sed mysterium potius nobis per hoc significatũ inquiramus. Erat enim hoc piscinæ miraculũ, vt benè docuit Ambro, lib. 2. de Sacram. c. 2. figura aduentus Domini nostri Iesu Christi: qui sanaturus erat humanam generationẽ, ipse est Angelus testamenti descendens, & mouens piscinam aquarum, quia in hunc mundũ passurus venit, & per passionem suam, & mortem humanũ genus infirmum sanaturus, hoc est quod miraculũ præfigurabat, & idcirco vnicus sanabatur; nam in

C

D vno homine infirmo melius totum humanum genus repræsentatur: quam in multis, ad exprimendam morbi vniuersitatem, & vnitatem. Omnes enim peccati morbo laborabant, omnes sub eadem mortis damnatione tenebãtur. hac eadem de causa Luc. 19. in illa parabola de eo qui incidit in latrones, à quibus vulneratus, & spoliatus est, vnus tantum homo, non multi repræsentantur. hac etiam de causa 3. Reg. 17. ad vnicum filium viduæ suscitandum mittitur Elias, & 4. Reg. 5. vnus Naaman sanatur ab Elisæo: hæc enim omnia propter figuram fiebant, ad instructionem futurorũ: hæc igitur causa est, cur vnus solus sanaretur in piscina. Ambro. loco citato alteram assignat causam huius rei, vt in eo ostendatur, quanto maior futura erat gratia Baptismi supra vetus testamentũ: in eo enim vnus, in hoc omnes sanantur.

E Eandem causam Cyril. lib. 2. cap. 125. assignat dicens legem illam veterem, vni soli populo datam, propterea vnus ad hoc significandum sanabatur. sed causa prior legitima est, ex qua sequitur solutio alterius difficultatis, nempe, quare Christus Dominus vnum solum sanauit: ea autem est, vt hoc facto significaret se esse illum eundem Deum, qui prius sanauerat, & eum, qui tali miraculo præfiguratus erat, & qui humanum genus sanare de cœlo veniebat. Maximè autẽ humanum genus in hoc paralytico figurabatur, & exprimebatur, propterea forsan Dominus hunc sanandum elegit.

Erat autem quidam homo ibi triginta & octo annos habens in infirmitate sua.

COMMENTARIVS.

IIS narratis, quæ ad miraculi intelligentiam necessaria videbantur, ipsum miraculum describit, & à persona, cuius gratia gestum est, incipit. Inter alios multos, qui sanitatis recipiendæ gratia ibi expectabant, vnus erat ægritudine triginta octo annorum laborans. Græcè non habetur, [Sua,] sed habens in infirmitate: ad sensum parum refert, siue apponatur, siue dematur. Mira profectò huius languidi tolerantia, qui vt Chrysost. hom. 35. annotat, totũ

Lãguidi patientia commendatur.

hoc

A hoc tempus expectabat, & cum incredibilis esset multitudo, & se posteriorẽ D
relictum esset expertus, tamen à spe futuri prçteritis non territus est: in quo Iudæorum dura corda deprehenduntur, qui hominem auxilio destitutũ per tot annos aliquem, qui eum, vt in piscinam citius descenderet, iuuaret, non adhibuerunt. Ipsius etiam languidi summa paupertas probatur, qui nec pecuniam, qua hominem in adiutorem per breue tempus conduceret, haberet. Si enim habuisset, credibile non est sanitati eam voluisse præferre. Rectè in hoc homine totum humanum genus post peccatum figuratur, quod diuturno peccati morbo laborans, neminem, qui ad sanandum adiuuaret, suo precio potuit comparare: sed infirmus, inops, & pauper tandiu iacuerit, donec sine precio vllo dato, filius Dei homo factus venit, qui eum sanauit: de qua paupertate & inopia dictum est, Psal. 48. Non dabit Deo placationem suam, & precium redemptionis animæ suæ, & laborabit in æternum. Quem locum exponit in hunc sensum Basil. in hom. in eundem Psalmum.

Hunc cum vidisset Iesus iacentem, & cognouisset, quia iam multum tempus haberet, dicit ei.

B QVem naturæ virtus, & humanum auxilium destituerat, in hunc diuina bonitas oculos suæ misericordiæ conuertit, & potentia eius infinita nõ destituit. Venit Christus, postquam Hierosolymam ascendit, in locum hunc: vidit oculis corporeis & interioribus suæ misericordiæ iacentem infirmum, cognouit, quem nihil latet, tempus infirmitatis esse diuturnum, & ad eum se conuertit sanandum. estque causalis locutio, vt sit sensus; Quia vidit iacentem sine ope vlla, & infirmitate antiqua laborantem, & virtute destitutum, propterea, [Dicit ei,] Accedit, & loquitur, vt sanet: sensus est facilis, [Multum tempus, haberet,] nempè in infirmitate, quamuis phrasis non sit latina, sed Græca, parum refert dummodo sensus habeatur. E

Vis sanus fieri?

Quare Christus infirmũ interrogat an velit sanus fieri.

DOminus, non quia dubitaret de languidi voluntate, interrogauit, sed, vt eius arbitrium aliquo modo excitaret, & ad recipiendum tantum beneficium disponeret, dum enim sanitatem in memoriam reducit, desiderium excitat in eius voluntate, & in propriæ impotentiæ & inopiæ cognitionem inducit intellectum: quod etiam consecutum est. nam desiderium, &
C impotentiam suam statim ad hanc interrogationem confessus est languidus. F
Hac etiam interrogatione nobis Dominus significauit, se arbitrio hominis libero vti in salute conferenda: saluat quidem & iustificat Dominus homines indigentes, & impotentes, sed volentes: & quia gratia ipsius est etiam velle, propterea hoc ipsum excitat nunc hac sua interrogatione. non autem petit ab infirmo aliquid supra captum eius, nec enim dixit. Vis vt te sanem? quia nondum de Christo tantam ille habebat opinionem, & notitiam, sed, vis sanari? vt rectè Chrysost. hom. 35. annotat, vbi aliam causam huius dominicæ interrogationis adfert: nempè interrogasse propter nos, vt ex responsione infirmi eius tolerantiam cognosceremus, qui tot annis illic perseuerabat. Etiam mihi hæc causa placet, propter nos scilicet dictum id esse, non verò vt tolerantia infirmi sola cognoscatur, sed vt ex ipsius ore impotentia,

A tentia, & infirmitatis grauitas, & antiquitas ostendatur: & ex hoc resultet B notitia magnitudinis miraculi,& hac ratione magis fides confirmetur. Propter infirmum ergo, & propter nos hac est vsus Dominus interrogatione. Cyril.lib.2.c.124. tres causas affert, cur Dominus interrogauerit, quę cum his,quæ dictæ sunt magna ex parte conueniunt.

Respondit ei languidus: Domine hominem non habeo, vt, cum turbata fuerit aqua,mittat me in piscinam,dum enim venio ego, alius ante me descendit.

PRudenter profectò languidus respondet: nouit enim dominum non interrogasse an sanari vellet, quod de eius voluntate dubitaret: nam erat notissima,nec interrogatione tali opus erat:propterea non dicit,volo Domi

B ne,sed ex quo interrogatio illa principio procederet, animaduertit, & in id dirigit responsum: Visa est autem illi interrogatio, ex quadam animi commiseratione procedere,quia Christus illi condoluit. Solemus enim ex animi quibusdam affectibus interrogationes aliquas formare, quæ non eo fiunt, vt interrogantes sciamus,cum ea,quæ interrogamus sint manifesta: sed potius vt animi affectus exprimamus. sic Genes. 3. Interrogauit Dominus Adam, Vbi es? & Genes. 4. dixit ad Caim, Vbi est Abel frater tuus? vt indignationem contra eos manifestaret. & Deuter. 32. Vbi sunt Dij eorum, in quibus habebant fiduciam? est interrogatio exprobrationis cuiusdam. Ioan. 8. Vbi sunt qui te accusabant? est animi beneuoli, & liberare volentis. Sunt multæ huiusmodi interrogationes, quæ non fiunt, vt id, quod significatur, responsum habeat,quasi dubium sit,sed alia significant.Non solum interrogationes animum,& affectum loquentis exprimunt, sed insuper aliqua alia denotant, sicut in eisdem patet exemplis positis. Vbi est frater tuus? significat, tu putas te posse à me abscondi, arbitratus es me mortis, & occisionis fratris nescium? at deceptus es. non solam ergo animi indignationem, sed etiam scientiam facti significant. similiter Adam, vbi es? non petit vt explicet, vbi sit, sed vt causam fateatur, propter quam se absconderit: idcirco

Interrogamus quãdoque non vt sciam°, sed vt animi affectus manifestemus.

C Adam respondit: nudus eram, & abscondi me: quæ responsio non esset ad F rem, si interrogatio illa non significaret aliud, quàm quod in verbis exprimitur. Ita nunc languidus, ex hac Christi interrogatione duo intellexit, vnum est sibi esse dictum, Vis sanus esse? ac si dictum esset, sæpe te huc venientem vidi, cur nondum sanus es? quæ enim sibi nota sunt, facilè is putat alijs esse etiam manifesta. huic respondet causam exponens,& dicit, [Hominem non habeo,] quasi diceret, causam mihi videris interrogare, cur tanto tempore nondum sanitatem sim consecutus,scito eam esse,quia hominē non habeo, qui mihi sit auxilio, solus enim ad piscinam primus peruenire non valeo. Alterum,quod languidus concepit ex huiusmodi interrogatione,fuit quædam Christi commiseratio,qua sibi ille condolere videbatur,& propterea Dominum,verbo honorifico vtens,appellat, multisque verbis miseriam suam exponit, vt Christum, quem merum hominem existimabat, alliciat, & inducat ad auxilium ferendum. & hoc rectè Cyril.annotauit lib.2. cap.125. dicens, Ex hac interrogatione languidum spem cōcepisse futurum sibi Christum vtilem,vt in piscinam citius alio descenderet. Est autem aduertendum huic languido vires non omnino defuisse: nam dicit, [Dum ego venio,alius

Languidus duobus respōdit quæ ex Christi verbis intellexit.

ante

A ante me descendit:] ergo sine homine poterat venire & se mouere, tamen D non poterat illo motu citius alijs peruenire, ideo nunquam potuit sanitatem consequi. Tale est hominis arbitrium in peccato cuius languidus hic figuram gerit: non est omnino extinctum aut ita debilitatum, vt nullum bonum, & honestum opus facere sine gratia possit: nam morale aliquod bonum operari potest, etiam post peccatum: quod Orig. tract. 35. in Matth. probat, ostendens infideles aliquid boni honesti facere posse viribus arbitrij; tamen non tale, vt possit ad salutem, & liberationem à peccato peruenire, nisi adiuuante, & sanante diuina gratia, de qua re alibi diffusius egimus, ne locus hic maiorem patitur tractationem.

Dicit ei Iesus, surge, tolle grabatum tuum, & ambula.

Languido suam impotentiam confitenti, & auxilium Christi desideranti, Dominus mirabiliter confert sanitatem, & tribus verbis vtitur, [Surge,] inquit, hoc verbo sanat, & vires perfectas languido confert: quas vt co-
B gnoscat, simul dum sanat, præcipit vt surgat, vt se sanum esse cognoscat. At B quia surgendo sanitatis receptæ perfectionem cognoscere non poterat, vt tollat grabatum suum imperat, vt sic quantas vno instanti vires acceperit, experiatur: & gloria sanantis manifesta sit omnibus, per quam hominum fidem quæ ad salutem erat eis necessaria conciliet. Hac enim de causa iubet, vt ambulet, & tollens grabatum per ciuitatem incedat, vt ipso facto præco, seu prædicator tanti miraculi fiat, & adhuc virium receptarum illustrius sit argumentum, quæ tantæ erant, vt qui ad piscinam non poterat citius alio infirmo peruenire, & homine indigebat, qui ipsi esset auxilio, iam in momento, ita fortis euaserit, vt ipse alijs auxilio esse posset: & non solum ambulare, sed simul lectum, & grabatum per se ipsum valeret portare. Cætera in annotatione require. Grabatum nomen est Grecum significans lectum in quo iacent infirmi.

C ANNOTATIO 6.

Christi verba, diuina & humana esse constabat.

IN exactiorem sententiæ superioris explicationem aliqua sunt annotanda. Primum est, verba Christi non fuisse humana tantum, sed diuina simul, cum enim Christus homo simul: & Deus esset, ipsius verba erant, & hominis pariter, & Dei. vt hominis erant, exprimebant mentis ipsius conceptum, id quod nostris uerbis, & locutionibus est etiam commune: quæ enim mente concipimus, & quæ fieri volumus, verbo exteriori aperimus: at vt erant Dei verba: nō solum hoc, sed etiam virtutem quādam efficiendi, quod significabant, habebant, quando id Christo placebat: verbo enim significabat, quod fieri volebat, & verbo eodem, vt instrumento efficacissimo eadem faciebat, non quod eo indigeret, qui sola voluntate cuncta poterat facere, sed, vt se esse, qui illa faceret, nobis significaret. F

Verba Christi quātum à nostris differant.

Multa ex hoc sequuntur: primum est, Verbum Christi à verbo nostro differre plurimum: nostrum est expressiuum eorum, quæ in mente habemus, & quæ fieri, seu facere volumus: tamen eorundem non est effectiuum: at Christi simul significatiuum, & simul effectiuum, quando ita volebat, erat. Alterum est, cum nostrum uerbum sit tantum significatiuum, non loquimur, nec sermonem dirigimus, nisi ad ea, quæ sunt aliquo modo significationis capacia, nemo enim cum lapidibus, cum aquis, cum insensibilibus loquitur, dū suis vtitur verbis: at cū Christi verbum esset etiam effectiuum, rectè loquitur etiam cum insensibilibus, & signifi-

A gnificationis non capacibus, quia in eis, quod verbo exprimit, verbi virtute operatur, & efficit. Hac ratione ventis, & mari imperauit, & obedierunt ei, & imperauit febri, & recessit. Verbo vsus est significatiuo propter nos, vt eum esse, qui ea faciebat, intelligeremus, tamen verbi efficacia, & potentia propter ipsa insensibilia fuit.

Tertium est, verbum Christi erga homines, quando ipse vult, nō indiget probationibus, quia non solum mentem suā explicat, sed simul audientium mentem illuminandi, & affectum mouendi, inclinandiquē vim, & efficaciam habet: Viuus est enim sermo Dei & efficax, & penetrabilior gladio ancipiti. hac ratione vnico verbo, quando ita id fieri voluit, hominum corda ad se conuertit. Quartum est, homines non rectè posse praecipere alijs ea, quae nequeunt facere, vanum enim est praeceptum eius, qui alicui
B praecipit id, quod facere non potest: at Christus potuit iure praecipere, quae homines suis viribus facere non potuerunt: nam verbo vires addebat, vt, quod praecipiebat, etiam facilè & suauiter fieri posset. hac de causa iussit Deus multa homini, quae post peccatum non potuit sui arbitrij viribus facere, tamen eas dedit vires & gratiae robur, vt iugū & praeceptum leue, & suaue fieret.

Paralytico aptantur quae superius sunt dicta.

Haec applicemus omnia verbis, & sententiae praesenti. Si tamen ad verborum significationem respiciamus, quid difficilius, immo quid omnino id fieri nō possé certius, & manifestius, quam paralytico, seū languido, qui ad piscinam propinquam accedere vix poterat, praecipere,
C [Surge, tolle grabatum tuū, & ambula?] potius visus esset illudere infirmo: at si consideramus diuini Verbi efficaciam, nō solum difficile, sed potius facile fuit: dum enim surgere iubet, ipsum omnino sanar, vt surgere, & tollere grabatum, & ambulare facile, & suauiter posset. Simile quid annotauit Greg. hom. 9. in Ezechiel. vbi Dominus iussit prophetae surgere, qui re vera non poterat. Ita enim loquitur Gregorius. Iacenti Prophetae Deus iussit, vt surgeret, sed omnino surgere non posset, nisi in hunc omnipotentis spiritus intrasset. hoc idem nunc dicere nos possumus. Languido Christus iussit, vt surgeret, tolleret grabatum & ambularet, sed hic nec surgere omnino posset, nisi diuina verbi eum uirtus perfectè
D simul sanasset.

Quare Christus totus fidem sibi haberi exigebat.

Alterum hoc loco annotandum est: Christi fidem ad salutem aeternam consequendam necessariam tunc etiam fuisse, qua de causa Christus opera sua multum omnibus nota esse studebat: non quaerens gloriam suam, nec propriam vtilitatem, sed nostram: quia ipsum nosse, & in eum credere nobis erat necessarium: sic enim aeternus Pater humani generis salutem disposuit. Hac igitur de causa, & infirmo iubet, ut surgat, & cognita sanitate in auctorem credat sanitatis: & eadem de causa iubet, vt portans grabatum per mediā incedat ciuitatem: erat enim infirmus, maximè omnibus notus propter diuturnam suam infirmitatem, & impotentiam, vt omnibus miraculum notum fie-
E ret: & forsan propterea Dominus hunc sanandum elegit, cuius infirmitas magis cognita, sanitatis acceptę illustrius fieret argumētum: idcirco enim, vt paulò inferius dicemus, Sabbatho id factum est, vt omnium oculos, & mētes factum hoc ad se conuerteret, cum omnes in Sabbatho non licere onus portare scirent. Factus est ergo languidus velut Apostolus quidam, per vias publicas gloriam Christi tanti miraculi auctoris non uerbo, sed facto diuulgans. Irenae. lib. 2. cap. 42. & Augus. tract. 20. dicit Dominum praecipisse huic infirmo, vt in domum suam abiret, id potius pertinet ad historiam Paralytici, de quo habetur Matt. 9. quae ab hac praesenti diuersa est, hoc tamē ex discursu probabili humano, non ex lectione Euangelica habetur. Legimus enim tan-
F tùm dictum, [Ambula,] & postea, [Et ambulabat,] quare ibi etiam Irenae. hunc hominem paralyticum esse existimat, & fieri potuit, tamen ex Euangelio non cōstat, id etiam affirmat Chrys. hom. 36. & Amb. lib. 4. de fid. cap. 3. & Hilar. lib. 7. de Trin. qui omnes vocant paralyticum.

Et

A Et statim sanus factus est homo ille, & sustulit grabatum suum, & ambulabat. B

COMMENTARIVS.

Verba Christi superiora duo continebant, & efficaciam ad sanandum, & simul præceptum ad operandum, nam iussit languido tria facere: propterea Euangelista effectum vtrunque verborum describit, [Statim,] inquit, [sanus factus est,] hoc autem est, qua parte verba effectiua erant, languidus etiã sanus factus obediuit in omnibus, quæ ei sunt præcepta surrexit, tulit grabatum, & ambulauit. Tam subita mutatio diuinam affuisse virtutem conuincit, propterea Euangelista celeritatem annotat dicens, [Statim sanus factus est,] nec timuit languidus Iudæorum calumnias, nec se legem transgredi, dũ in Sabbatho portat onus, arbitratus est, tanti auctoris præcepto securus.

B Erat autem Sabbathum in die illo, dicebant ergo Iudæi illi, qui sanatus fuerat, Sabbathum est, non licet tibi tollere grabatum tuum.

Tempus quando miraculum factum est Euangelista describit, nam ex temporis occasione, quia Sabbathum erat, calumniandi ansam Iudæi acceperunt, sciebat Dominus futuram calumniam, tamen eã permittit, nec impedire voluit, nam occasio facta est errorem eorum confutandi, veram doctrinã docendi, & miraculũ hoc amplius euulgandi, quibus & virtus, & innocentia Christi apud homines illustrior, & manifestior efficeretur. [Dicebant ergo,] hæc particula illationẽ ex præcedenti sententia adfert. Sabbathum erat, & propterea Iudæi hominem illum insimulabant dicentes, [Sabbathum est, nõ licet tibi grabatũ,] nec onus vllũ tollere, non absolutè dicunt, Non licet tibi grabatũ portare, sed causam, cur nõ liceat, exprimunt, [Sabbathũ] inquiunt, [est,] & propterea non licet tibi hoc, eum transgressionis diuini mãdati accusantes, Erat enim magna apud eos Sabbathi ex diuino mandato obseruantia. C F

ANNOTATIO 7.

Sabbathum vnde dictũ.

Lactantius lib. 7. c. 14. nomẽ Sabbathi originem ab Hebræo trahere existimat, nẽpè à [schauahh.] שבע quod septẽ significat, inde Sabbathũ quasi dies septimus dicitur. Sed hoc ex ignorantia Hebræi sermonis dictum videtur, nã [schauahh.] שבע quod significat septẽ, scribitur cũ Ain, at Sabbathum cum Taph. Plutarchus in Symposiacis sentire videtur nomen Sabbathi à verbo Græco σαβάζω, quod tripudiare more bacchantiũ significat, trahere originẽ, eo quod eo die ad largius bibẽdũ Iudæi se inuitarẽt. Sed vera etymologia est à verbo [schauath] שבת quod quiescere significat, deriuari, eo qđ septima die Deus quieuit, vacauit que ab opere creationis mundi, & eo die ab omni seruili operẽ vacare Iudæis præcepit. Quæ quidem etymologia constat Exod. 20. Memento, inquit, vt diem Sabbathi sanctifices, sex diebus operaberis, & facies opera tua, septima autẽ die Sabbatum Domini Dei tui est, sex enim diebus fecit Deus cælum & terram, mare & omnia quę in eis sunt, & requieuit in die septima, idcirco benedixit diei Sabbati. Hinc constat ficta, & vana esse, quæ dixit Appion, quẽ refert, & refellit Iosephus lib. 2. contra eundem non longè à principio, dictũ esse Sabbathũ, eo quod Iudęi ex Aegypto redeuntes inguinum vlcere laborassent, & die septima quieuissent.

Respon-

A Respondit eis, Qui me sanum fecit, ille mihi dixit, tolle grabatum tuum, & ambula. B

COMMENTARIVS.

Docta profectò responsio ista est, qua languidus ille, cur in Sabbato portet onus importunis percunctationibus satisfacit, & est sensus, Ego non sponte, ac propria voluntate motus hoc facio, sed iussus ab eo, qui me sanum fecit, & qui tantam habuit virtutem, vt me tam inueterato, & incurabili morbo laborantem celerrimè, & perfectè sanaret, visus mihi est dignus: cui in omnibus obedirem. Vt enim diuina virtute sanauit, credidi diuina etiam virtute hoc præcepisse, & sicut sanitatem, ita & mandatum tanquam à Deo accepi. Vera iste languidus dicebat, & sufficientem causam, si Iudæi saperent, exponebat, erat enim opus, & mandatum diuinum, & sicuti opus diuinum experiebatur in sanitate recipienda, ita etiam obedire tenebatur mandato diuino in his, quæ ei iniungebantur: recteq; iudicauit se non esse Sabbati transgressorem, qui diuinis obediebat mandatis, & laudandus certè in hoc maximè est languidus, qui nihil timens quamuis seuera valde cõtra Sabbati transgressores pœna esset sancita: mandantis præcepto acquieuit. Hic mihi sensus videtur literalis.

ANNOTATIO 1.

Interpretationes aliquot proponuntur.

Cyril. lib. 2. cap. 108. exponit in hunc modum, A quo sanitatem recepi, hoc mihi iniunctum est, potiusque ei obedire debui, quam Sabbatum seruare, nã ille, nisi Deus esset, hanc sanitatem non dedisset. Sed hæc expositio non mihi eo probatur, quia nondum languidus diuinitatis Christi fidem habebat, nec an Christus is esset, nec nomen eius sciebat, adde etiam quia per opus Sabbatum non soluebatur, vt paulo post dicemus. Augus. tract. 19. sic exponit, A quo tantum accepi beneficium, debui eius seruare præceptum. Sed nec hoc videtur probandum, quia non propter beneficium etiam maximum, diuinum est negligendum præceptum. Mihi data expositio legitima videtur, vt homo hic se hac ratione defendat, vt cùm virtute diuina sit opus factum, iure optimo existimauerit eadem virtute sibi tale factum præceptum, non quod Deum esse crediderit, sed quod diuina virtute vtrunque fecerit: & re vera quod diuina virtute præcipitur, non est contra præceptum: nam diuinum præceptum est. Non occides: at si diuina virtute præciperetur alicui, vt alium occideret, non ageret contra præceptum tale. Eadem ratione quamuis onus portare non liceret Sabbato, tamen, si diuina virtute id præciperetur alicui, contra præceptum non ageret: immo, si non portaret, diuini mandati esset transgressor. Habuit autem languidus in istam causam existimandi, sibi virtute diuina talia mandari, quia per illum mandata sunt, cuius diuinam in sanitate recepta experiebatur virtutem, & potestatẽ.

Interrogauerunt ergo eum, quis est ille homo, qui dixit tibi, tolle grabatum tuum & ambula?

COMMENTARIVS.

Particula, [Ergo,] ex præcedentibus inferri, quæ sequuntur, significat, cum dixisset, qui me sanum fecit, ille mihi dixit, propterea Iudæi interrogant, [Quis est ille homo, qui hoc dixit,] Iudæorum nequitia non potuit occul-

A occultari, nec intus contineri, sed foras erumpit. Languidus enim non dixit, Ille homo, qui me sanum fecit, sed, [Qui me sanum fecit,] non ausus est determinare, an homo dicendus esset, qui tanta virtute pollebat, magnum aliquid concipiens quod certum erat, protulit, dicens. [Qui me sanum fecit,] at inuidia, & calumnia pleni Iudæi, quod eis non constabat, affirmarunt, dicentes, [Quis est ille homo,] Adhuc magis malitia dilatatur: sciebant sanitatem mirabiliter eum recepisse: non enim negare poterant, omnibus nanque cognitus erat propter tanti temporis longitudinem infirmus ille, qui repente sanus apparebat, quod ipsimet confirmant: non enim dicunt: Nemo te sanum fecit, tu hæc fingis, sed tacentes admittunt verè sanum esse factum, & præ inuidia non interrogant: Quis est ille, qui te sanum fecit: sed [Quis est ille homo, qui tibi dixit, tolle grabatum tuum?] cum multo magis illud esset inquirendum, quis esset, qui tanta virtute vti potuit, sed non hoc calumniandi ansam, sed illud, [Qui dixit, tolle grabatum,] dabat: propterea vnum, non alterum inquirunt: ex quo intentio eorum peruersa manifesta fit. Calumniam quærebant, non Dei honorem, & gloriam: si enim hoc eos mouisset, vtique quis esset, qui sanauit, interrogassent, vt diuinam virtutem, & potentiam in eo recognoscerent. B

E E

Is autem, qui sanus fuerat effectus, nesciebat quis esset. Iesus enim declinauit à turba constituta in loco.

DVm dicit Euangelista illum hominem nesciuisse, quis eum fecisset sanũ, insinuat, quod interrogantibus responderit, se nescire: causam autem, cur nescierit, subiunxit Ioannes: nam Christus, cum primum miraculum fecit, à loco illo, in quo erat multitudo se subduxit: nec tempus concessit, vt agnosci posset: tum ne propter gloriam hominum id fecisse videretur: tum, vt dicit Cyril. vt interim Iudæorum furor efferuesceret. Erat autem in loco illo magna multitudo & infirmorum, & eorum, qui, vt tempus descensus Angeli expectarent, illuc concurrerant.

ANNOTATIO 9.

Non legis zelo sed odio Christi mouebantur Iudæi, vt interrogarent languidum quis eũ sanũ fecisset.

MAgnum est argumentum, non zelo, sed odio Iudæos motos esse ad inquirendũ quis esset: si enim zelus eos mouit, cur non contra languidũ tanquã Sabbati præuaricatoré inuecti sunt? cur nõ eum reprehenderunt male fecisse, dũ illius dictis obediuit? maxime, vt dicit C Chrysho. 36. quia lãguidus erat qui verè videbatur contra legem illam agere, qui onus portabat, non qui iussit: cur nõ ab incepto auerterunt? hæc si Iudæi fecissent, Euangelista fidelissimus non tacuisset: at illi solam calumniam in Christũ quærebant: Tum enim sanasse hominem non dubitabant, tamen expectarant, donec pleniore huiusce notitiam essent assecuti, in quo adhuc est aliud malitiæ eorum potens argumentum. Si enim legis Dei zelo inducti essent, cur nõ diligẽtiã adhibuerũt, vt inquirerent, quis is esset? cur non iniunxerunt languido, vt, quis esset, quæreret, & indagaret? siue enim quia tãti miraculi auctor, siue quia legis violator erat, inquirere eum oportebat. hanc tamen diligentiã non adhibuerũt. malebant enim miraculi auctorem, qué Christum opinabantur, occultari, ne ex tanto opere illustris euaderet apud populum, quã transgressionis accusare, cuius eum non sperabant conuincere posse. At Dominus non permisit se latere, qui per miraculũ fidé populorũ augere cupiebat: voluitq; se à calũnia falsa eorũ defendere, ne huiusmodi médacijs decept⁹ populus, de eo, non vt par erat, sentiret. F

Post

A Postea inuenit eum Iesus in Templo, & dixit illi. D

COMMENTARIVS.

NOn casu Dominus inuenit eum, quem nec casu inter multos elegerat ad sanandum: sed ex animi proposito eum conuenit, vt & ipsius spirituali consulat saluti: cuique corporis sanitatem apud piscinam contulerat, animæ salutem in templo præstaret. Rursus vt per eum se auctorem miraculi esse Iudæi apertè cognoscerent, & nominis eius notitia reuelaretur. Laudandus est lãguidus, qui tanto beneficio accepto, ad Dei templũ confugerat: Non enim dubitabat à Deo hoc totũ prouenisse, & forsan ab ipso Deo petebat, vt quis esset, qui eum sanum fecerat manifestaret. Sed qui eum inuenit in templo, diuina sua virtute ad templum, in quo inueniretur, attraxit. voluit autem Christus in templo manifestare se esse, qui sanum illum fecerat: vt ostenderet non dæmonis virtute, sed Dei veri, cuius erat illud templum, se fecisse miraculũ: nec se solum auctorem miraculi manifestat, sed simul salutis consultorem: di- E
B xit enim illi, quod in sequenti sententia explicatur.

Ecce sanus factus es.

Christus vno hoc verbo multa il sano subindicat quib' in posterũ receptã tueatur sanitatem.

OPtima medici est à contracto morbo infirmum liberare, & simul ne iterum incidat præseruare. Hoc Dominus mirabili doctrina exhibet, sanitate enim præstita documentum præseruandi tradidit. Primo loco beneficium acceptum in memoriam reducit. [Ecce,] inquit, [sanus factus es,] illa particula, [Ecce,] multa indicat. primo quidem magnitudinem beneficij, [Ecce,] quasi diceret: à tam diuturno, & desperato morbo, quo laborabas sanus factus es. Secundo mirum modum, quo sanatus es, quasi diceret: ecce modo inexpectato, & inaudito, ac insolito sanitatem consecutus es. Tertio continuam memoriam beneficij, quasi dicat, [Ecce sanus factus es,] id est, attende, & memoria perpetua conserua, ne vnquam excidat te sanum factum esse. Quarto cautelam, quasi dicat, [Ecce sanus factus es,] aduerte te sanum factũ, F
C sed sic, vt iterum possis ægrotare, & sanitatem amittere: propterea esto cautus. nec dicit, Ego te sanum feci, vt notat Chrys. hom. 37. ne exprobrare beneficium videretur. sed tacitè insinuat, [Ecce factus es sanus.] non tu sanitatem fecisti, nec procurasti, nec merito tuo consecutus es: tu scis, tu vidisti, à quo eam acceperis. Hæc omnia proponit, quia horum consideratio documentum est, quod valde prodest ad sanitatem tuendam, & disponit ad secundum documentum, quod sequitur.

Iam noli peccare.

ALterum documentum sanitatis tuendæ tradit, dum causam morbi præcedentis aperit, ac si diceret, infirmitas tua grauis, & vetus fuit ex peccato: hoc enim causa fuit infirmitatis, à qua liberatus es, cognita ergo causa, facilior est præseruatio. Caue, inquit, ne iterum pecces: ne peccatum redeat ad te: ad quod multum prodest documentum primum, si in memoria semper retinueris, qua ratione factus sis sanus: & à quanta miseria, quam propter peccatum contraxisti sis liberatus Duo his verbis insinuantur: in eo enim

A enim quod dicitur, [Iam noli peccare .] significatur hunc hominem non solum peccasse, sed peccatum continuasse, in eoque perseuerasse, propterea & infirmitatem contraxit, & tamdiu in ea durauit. illa particula [Iam,] hoc exprimit, quasi dictum esset: hucusque peccasti, iam, id est, deinceps, postquam sanus factus es muta vitam, ne amplius peccare velis. Alterum, quod hic insinuatur est, liberatum esse etiam à peccato animæ languidum, sicut prius fuerat à morbo corporis, [Iam noli peccare,] quasi dicat, liber es à peccato, in quo hactenus fuisti noli iterum relabi, & in id, in quo fuisti hucusque recidere. Et aduerte nouo se miraculo Christum manifestantem: nam occultissimam causam infirmitatis huius hominis reuelat, quem & à culpa liberat, quod sanè maius fuit, quàm à morbo corporis sanasse. D

Christus hoc verbo significat illum languidum hactenus a peccato durasse, & modo ab illo liberū eius gratia euasisse.

Ne deterius tibi aliquid contingat.

B TErtium documentum præseruationis est, si iterum peccaueris, si peccatū repetieris: scito non priorem morbū sed multo peiorem te cōtracturum. Si igitur primum documentum sanitatis tuendæ non prodest, nempe recordatio accepti beneficij tanti, hoc cape: illud amoris, hoc timoris est. Et attende verbum, [Tibi contingat,] licet non statim venerit, tamen quando minus expectaueris, quando magis tibi tutus videberis, veniet peius hoc, & deterius, quam prius. Hoc etiam annotauit ex hoc loco Basil. libr. mora. Reg. 11. cap. 1. solet Deus in suis peccatis perseuerantes punire, dum minus timent. quod Matth. 24. dicitur. Sicut inquit, in diebus Noe, ita erit aduentus filij hominis: sicut erant in diebus ante diluuium comedentes, & bibentes, & nuptui tradentes vsque ad eum diem, in quo intrauit Noe in arcam, & non cognouerunt, donec venit diluuium. Hæc sunt, quæ Dominus huic languido in sui manifestatione dixit, quia verò sunt verba fœcundissima, & doctrinæ plena, in sequenti annotatione sunt fusius explicanda. E

ANNOTATIO 10.

C

Peccatū causa fuit ob quā languidus iste tā diu ægrotauit.

MVlta sunt in expositis verbis consideranda, quorum primum illud est, causam infirmitatis huius languidi peccatum fuisse, quo perseuerante, etiam infirmitas perseuerauit & protracta est, donec venit ille medicus, qui & causam cognoscere, & simul eam potuit remouere: hoc enim insinuatur illis verbis, iā noli peccare: quasi diceret. Quia peccasti, & hactenus in peccato pstitisti, morbus hic à te contractus, durauit, ablata est causa, ablatus est morbus, ne igitur repetas causam, ne in peiora incidas. In veritatis huius explicationem aduertendū est, corporis infirmitates, quamuis non semper ex peccatis proueniant, sed ex alijs causis: tamen certum est, sæpe etiam ex peccatis procedere, quod hæc verba probant. Causas alias, propter quas infirmitates veniant, in alium locum differimus tractandas: in præsenti autem solum considerabimus, quæ ex peccatis sunt. Si igitur scripturas, & sacros Doctores diligenter inspiciamus, inueniemus tripliciter infirmitatem a peccato, seu ratione peccati prouenire. F

Primo modo infirmitas est ex peccato, nimirū quando naturalis causa infirmitatis est actio aliqua, quę verè est peccatum, sicut qui ex nimia potatione, ex frequenti ebrietate morbum contrahit: hic morbus ex peccato dicitur esse, quia causa morbi est actio quędam, quæ verè est peccatum, sicut etiam quando ex incontinentia incidit aliquis in morbos, quales solet tale vitiū inducere. De hac ægritudine habemus exemplum. 2. Regum 13. in Ammon, qui prę nimio amo-

fuerit contracta, nimirum ex aliqua actione vitiosa, ebrietate, aut alio simili vitio, incertum est. Non mirum ergo si triginta octo anni in infirmitate elapsi erant, nec si à medicis sanitatem non obtinuit. Quis enim de manu corripientis Dei liberare, & eripere potuit, causa correctionis durante? propterea in tantam redactus est paupertatem, vt non haberet, quod homini erogaret in pretium auxilij, quo in piscinam mitteretur, nec ab vllo misericordiam consequeretur qui id ministraret: quia quando Deus decreuit castigare, media omnia, quibus possit homo euadere, efficacia non sunt.

Diuturna languidi infirmitas nõ fuit satisfactoria.

Alterum in his verbis considerãdum est, hanc totam triginta octo annorum afflictionem, & infirmitatem non fuisse satisfactoriam culpæ ab ipso languido

B commissę: quia quamdiu homo in peccato manet, etiam si omnes mundi pœnas patiatur, non satisfaciet pro culpa: necesse ei est ex diuina gratia, & misericordia culpam remitti. Christus solus, est qui pro omnium culpis pœnam passus est satisfactoriam: propterea, vt rectè annotauit Chrysostho. ho. 37. non dictum est ei, Ecce iam satisfecisti pro peccatis tuis, ecce iam dignus es, qui sanitatem recipias, sed, [Ecce sanus factus es,] nõ ex te, nec propter te, sed ab alio, & propter aliũ, non meritò, & satisfactione tua, sed

C alterius gratia.

Iteratũ peccatum grauius fit.

Tertium in his verbis considerandum est: dum dicitur, [Noli amplius peccare, ne deterius aliquid tibi contingat,] insinuari, si peccatum repetierit, tale tunc peccatum grauius futurũ. Non enim aliter deterius contingeret: grauior pœna culpæ grauiori debetur: quod & Basi. in II. mo. re. 2. c. 2. ex hoc loco annotauit, & ita est reuera. Est enim certa doctrina, peccatum sequens cæteris paribus esse grauius, propter maiorem ingrati animi erga Deum significationem: post peccatum enim expectat Deus ad pœnitentiam ex magna misericordia. quando ergo iterum peccat idem repetendo, aut simile committendo peccatum, grauior est culpa, quo qui peccat Dei misericordia ad pœnitentiam expectantis & inuitantis magis abutitur: & multo grauius est, si præcedentis peccati obtinuerat remissionem & iterum peccet: & adhuc grauius, si admonitus & correctus à Deo resipuit: nã & ipsa correctio Dei est beneficium. Si ergo languidus peccatum repetijsset, grauissimum fuisset, quia à Deo expectatus, correctus, sanatus, remissionem consecutus, & admonitus ne iterum peccaret: nihilominus peccatum commisisset. Propterea grauiori multo dignus erat pęna, vt rectè dictum sit, [Noli peccare, ne deterius contingat tibi.] quasi diceret quia culpa tunc grauior multo erit, & ad maiorem iram, & vindictam, Dei iustitiam contra te prouocabis. Multa alia in his verbis considerari possent, sed dicta ad explicationem satis esse videntur. D E

3 Abijt ille homo & nunciauit Iudæis, quia Iesus esset, qui fecit eum sanum. F

COMMENTARIVS.

Cognouit languidus suæ sanitatis auctorem, & eum Iudæis prius, quis esset qui eum sanum fecerat quærentibus, manifestat: non malo animo nec sinistra voluntate, vt merito Cyril. li. 2. cap. 13 1. & Chrys. hom. 37. & Aug. tract. 17. dixerunt non enim credibile est tanto beneficio à Christo affectum anima, & corpore sanatum, tam mira admonitione edoctum, tanto timore terrefactum, tam graue peccatum sine mora, contra tam magnificum benefactorem nemine vrgente commisisse, Cyril. dicit hoc motum proposito abijsse vt medicum ostenderet, si quis forte illorum, sanitate indiguisset. Chryso. vero vt tanquam gratus, auctorem beneficij profiteretur. Quod autem non pessimo consilio id fecerit, Euangelista insinuat, dicens, [Nuntiauit Iudæis, quia Iesus esset, qui fecit eum sanum,] non autem dixit: qui iussit me onus

A portare, vt benè Chrysost. hom. 37. notat: hoc enim quærebant Iudæi accusantes: at hic annuntiat. qui fecit eum sanum, vt auctor sanitatis tantus nō lateat. Hoc enim ex Christi Domini inspiratione fecit: vt & miraculo tanto fides cō ciliaretur, & occasio miræ doctrinæ euulgandæ daretur. D

Propterea persequebantur Iudæi Iesum, quia hæc faciebat in Sabbato.

MAlis & peruersis animis, etiam bona fiunt malorum occasio: quod enim rectissimo consilio fecit languidus, quod re vera eis ad fidem in Christum potuit prodesse, in persequendi occasionem, & causam, Iudæorum peruersitas conuertit. & cum amare, venerari credereque deberent quia sanum hominem fecerat, persecuti sunt, quia in Sabbato sanum fecit: plusque potuit
B temporis circumstantia ad persequendum, quam tantum opus ad sequendum Christum eos inducere sua iniquitate & malitia excæcatos, quæ eos ad calumniandum Saluatorem impellebat. Illud autem, [Hæc,] in plurali numero dictum insinuat, non ad hoc factum solum, sed etiam ad alia referri, nam in Sabbato multa similia fecit Dominus. Verbum est Euangelistę generale. Iudæi, inquit, persequebantur Dominum, quia ista nempe hoc, & alia miracula in Sabbato faciebat. insinuat enim Euangelista ante hoc miraculum alia etiam facta fuisse à Christo in Sabbato, quæ ab alijs Euangelistis narrantur, & talibus ad persecutionem Iudæi inflammati sunt. E

ANNOTATIO LI.

[Iu]dæi & hę[re]tici Chri[s]to impută[nt] qu[od] mira[c]ul[a] in Sab[b]at[o] faciēs [i]llu[m] [legem] sol[uit].

LOci huius intelligentia postulat, vt aliqua breuiter de Sabbati obseruātia consideremus, & an Christus Sabbati præceptū fuerit transgressus, vt Iudæi falso sunt calumniati, & cur ea opera in Sabbato fecerit, explanemus. Sunt igitur aliqua aduertenda, primum illud est, Iu-
C dæos, & postea hæreticos in eo quod miracula Christus fecerit, fuisse scādalizatos, eumque legem violare iudicarūt, de Iudæis ex Euangelio id constat, Luc. 13. Archisynagogus ille indignatus dixit, Sex dies sunt, in quibus oportet operari, in his ergo venite & curamini, nō in die Sabbati. Io. 9. Non est hic homo à Deo qui sabbatum non custodit, & hoc ipso loco idem habemus. De hæreticis refert Tertul. libr. 4. contra Marcionem, Marcionistas Patrē Christi, esse aliū à Deo veteris testamenti, hoc argumento inter alia probasse, quia Christus sabbatum non seruauit. Alterum aduertendum est, diem septimum qui Sabbatum, id est, requies dicitur, multis de causis à Iudæis obseruari & sanctificari Deum voluisse, quarum aliquot à sacris Doctoribus annotatas adiungo. Vna est Athanas. orat. in illud, Omnia tradita sūt mihi à Patre meo, vt Iudæi memores essent creationis, quia sex diebus creauit Deus vniuersa, & septimo vacauit, & p hanc frequentem memoriā in veri Dei fide, & cognitione conseruarentur, & perseuerarent, hæc causa deducitur ex Exo 20. Memento, inquit, vt diē sabbati sanctifices, sex diebus operaberis, & facies opera tua, septimo autem die sabbatū Domini Dei tui est, sex enim diebus fecit Dominus cœlum, & terram, & mare, & omnia quę in eis sunt, idcirco benedixit Dominus diei sabbati, & sanctificauit eūm.

Quare Sabbatum tam celebre fuerit apud Iudæos.

Secunda causa est Cyri. lib. 4. in Ioan. cap. 51. & Ambr. Epist. 72. ad Irenæ. vt esset figura æternæ quietis, hæc enim est perfectum Sabbatum, ab omni labore liberum, exponuntque hi Doctores omnia illa, à quibus in sabbato hoc abstinendum erat, ea significare, figuramque eorum esse, quæ in æterna gloria sunt, sequitur autem requies illa huius sæculi labores, sicut Sabbatum reliquos dies quibus operatus est Deus. Tertia est August. libr. 4. super Genes. ad litteram cap. 10. vt esset figura quietis illius, F

A litis, quæ aliquando futura erat, Christi in sepulchro, nam integro die sabbati Christi corpus fuit in sepulchro. primus & tertius integri non fuerunt, sed per sinecdochen quandam computantur. Quarta est Greg. Nise. lib. con. Iudæos, cap. de Sabbato, quia illi Iudæi erãt valdè negotiationibus dediti temporalib⁹, & lucris, in quibus fiunt innumeræ fraudes, voluit igitur Deus diem eligere, in quo ab omnibus his vacarent, & minorem peccandi occasionem haberent, Deoque & ipsius legi liberius attenderent, & hunc elegit, in quo ipse vacasse dicitur. Quinta causa desumitur ex Deu. 5 vt illius tam insignis beneficij, quo populus ab Ægyptiaca liberatus est seruitute, memor semper esset: dicitur enim B ibi, Meméto quod seruieris in Ægypto, & eduxerit te dominus Deus tuus in manu forti, & brachio extẽto, idcirco præcepit tibi, vt obseruares diem Sabbati. Hæc, & alia ex scripturis, & doctoribus satis deducuntur, quæ ad præsens instituum sufficiunt: ex quibus constat, præceptum Sabbati, ex parte morale, ex parte ceremoniale esse, qua ratione enim, vt Deo vacarent, vt memores tantorum beneficiorum essent, institutum erat, ad mores pertinebat: qua ratione verò dies septima potius, quam secunda, aut tertia, aut alia instituta est, hoc potius ad figuram & cæremoniam quandam pertinebat.

Quatuor de causis cessauit Sabbatũ Iudæorum.

Tertiũ in hoc loco aduertendum est, Sabbatum illud Iudæorum quantum ad ceremoniale, & diei septimæ obseruantiam Christo adueniente per Euangeliũ C cessasse & translatum esse in diem octauum, qui Dominicus dies dicitur, in quo Christus Dominus & redemptor noster resurrexit, quam cessationem multo ante Prophetæ prædixerãt, & inter alia testimonia illud est Isai. 1. Neomeniam, & sabbatum, & alias festiuitates non ferã. quo in loco Hierony. sabbati, & veteris illius legis cessationem prædictam annotat, de qua te sunt etiam alia multa testimonia. Huius autem cessationis multas causas doctores sacri afferunt. Prima est, Athanasij orat. in illud, Omnia tradita sunt mihi à Patre meo, in cuius declarationem sciendum est duo insignia, & maxima opera Deum erga humanum genus D exhibuisse, creationis nempe, & recreationis. Creationis quia creauit vniuersa, & homini subiecit cuncta sẽsibilia, Omnia enim subiecit sub pedibus eius. Recreationis, quia hominem per peccatum depressum, & in summã miseriam, & æternam mortis seruitutem redactum, reparauit, liberauit, & saluum fecit per redemptionis gratiam, & quem suo verbo creauit, eodẽ verbo carne sumpta recreauit. Ex quo fit, vt duæ sint velut humani generis ætates, vna creationis, quæ à mũdi incepit principio, & velut terminata est in Christo. altera incepit in Christo domino duratura vsque ad seculi cõsummationem. ad illam ætatẽ celebratio il- E lius beneficij pertinebat: at Euangelium celebrat creationem, in quo initium accepit. propterea diem sanctificauit Dominicum abiecto sabbatho, non quod pereat memoria illius beneficij, sed quod significet iam illam ætatem completam, & nouam multo perfectiorem aduenisse. Hæc est ratio, & causa ab Athanasio allata, & confirmat doctrinam illo Psal. 21. Annunciabitur Domino generatio ventura, annunciabunt cœli iustitiam eius populo, quem fecit Dominus. Illi ergo creatorem in sabbatho, at nos redemptorem iam in die Dominica profitemur. Addit secundo loco Athanasius subtilem considerationem, nempe in obseruantia eiusdem sabbati significatam esse cessationem ipsius, iubebat enim eam habitu ab opere cessare, insinuans eam habituram finem, & aliam obseruantiam venturam, F & propterea Euangelium non retinuit sabbati obseruantiam, quia Euangelium non cessabit, non enim sicuti legi successit Euangelium, ita Euangelio succedet alia lex, aut aliud Euangelium, vt doctè annotauit Cy. il. lib 10. in Ioan c. 25. sed status iste mutabitur in æternum statum gloriæ. Hęc igitur est alia causa, & secunda ordine ex eodem Athanasio, cur sabbatum cessauerit: & ab Euangelio non fit continuatum, quia scilicet in eo cessatio eiusdem legis, & ipsiusmet sabbati significatur aduentu noui Euangelij, quod in Euangelio locum non habet. Tertia causa est, quia cum illud sabbatum esset figura mortis Christi, & quietis in se-

lib.4. cont. Marcio. & Iren.lib.4. cap. 20. annotarunt. Quarto loco, quæ ad animam pertinebant, vt dicit Tertul. loco citato, etiam si corporalia erant, non prohibeantur in sabbato: qualis erat circumcisio, quæ etiam fiebat in sabbato, vt habetur Ioan.7. & ad hoc etiam referuntur sacrificia, & victimæ pro populo: nam animalia ducebantur ad templum, & portabantur necessaria ad oblationes, & victimas. Liquet ergo illam sabbati obseruantiam, non remouisse omnia opera exteriora, & corporalia, etiam si aliquod ministerium habere viderentur.

Ex dictis cõstat Christum Sabbatum nõ soluisse.

His igitur expositis, facilè est duas propositas difficultates soluere. Vna erat, an Dominus sabbatum seruauerit? & dicendum est, seruasse quidem, nec per omnia illa miracula, quæ in sabba-B tis operatus est, vnquam soluisse. In hac assertione catholici conueniunt, & quidem multis id rationibus confirmatur. Primo, quia non erant seruilia opera, sed diuina virtute facta: si Iosue, & Elisæus sabbatum non sunt transgressi, quia opera illa diuina facta fuerunt virtute, multo minus Christus Dominus sabbatum soluit, cuius opera multo diuiniora erant. Secundo erant opera religionis ad cultum Dei maximè pertinentia. erant enim argumenta diuinitatis, & veritatis fidei, & ad manifestandam Dei promissionem, & hominum fidem conciliandam. Ioan.11. Infirmitas hæc non est ad mortem, sed vt glorificetur filius Dei C per eam. Ioan.9. Vt manifestentur opera Dei in illo. Tertio erant opera sanitatis, & medicinæ, si autem licebat medico in sabbato manum abscindere propter sanitatem: cur non licuit Christo sanam facere? & si opera mechanica licita erant propter sanitatem eandem, qualia opera Pharmacopolæ, & Chirurgi faciunt, cur non Christo licuit verbo modico luto, & saliua sanitatem mirabiliter operari? Quarto erant opera ad salutem animæ ordinata, efficaciora quàm victimæ, & holocausta illa. Ioann. 17. Hæc est vita æterna, vt cognoscant te verum Deum, & quem misisti, opera autem hæc erant, per quæ hæc cognitio parabatur. Nulla ergo ratione opera hæc erant prohibita, D immo multis modis ab illa prohibitione excepta. In hac parte autem non est recipienda doctrina Iustini, quæst. Gentil. resp. 28. qui hac via respondet, Christum legem non fuisse transgressum, quia iam in Christi baptismo lex illa abrogata erat: nemo autem legis transgressor dicitur, quando iam lex vim non habet, sed doctrina hæc contra communem Doctorum sententiam est, qui non tunc sed post passionem & resurrectionem cessasse legem asserunt: de qua re alibi est dicendum. Vera responsio est, quam iam explicuimus videlicet quod etiamsi lex tunc in sua viguisset obseruantia, opera tamen illa Christi non erant contra legem propter quatuor illas causas allegatas. Ex his facile est locum Ioannis E præsentem exponere. languidus enim hic non violauit Sabbatum, dum onus portauit, vt rectè Epiphanius loco citato dicit. erat enim maxime ad cultũ Dei pertinens opus: nam per id diuina virtus maxime elucebat. si enim distulisset, & die sequenti post sabbatum onus portasset, non visus esset in momento tantas vires post tam diuturnum morbum recepisse: vt ergo notum esset breuissimo momento, non solum sanum factum esse, sed tantum roboris accepisse, propterea statim grabatum portare iussus est: si autem Sabbatum non esset, non tam omnium in se oculos conuertisset, nec opus Dei manifestum foret. Erat ergo ad Dei cultũ, & virtutis eius manifestationem, vt statim, & Sabbato id fieret. Et in hoc con- F uincuntur malitiæ illi accusatores, nam admittentes sanum illum factum fuisse, quia omnibus notissima infirmitas erat, diuina virtute factum negare non poterant: nec igitur inficiari debuerunt illud esse opus ad Dei gloriam, & cultum, & consequenter non erat prohibitũ in Sabbato. Falsò ergo, & malitiosè dixerunt, [Non licet tibi tollere grabatum,] cum sciuissent diuinæ virtutis opus illud esse.

Cur Christus in Sabbato opera illa faciebat quę poterat in alijs diebus præstare.

Altera difficultas etiam soluitur, cur Dominus sabbato ea voluerit opera facere, cũ potuisset alijs diebus. Ex eisdem dictis responsio elicitur; nempè, vt in hoc Christus sua opera esse diuina monstraret, pro quę Sabbatũ non soluebatur.

A Rursus, vt dicit Irenęus loco citato, vt errorē eorum confunderet, docens talia opera nō esse prohibita. pręterea, vt animos hominum ad considerationem magis intenderet: sed hæc in expositione sequentium perfectius explanabuntur. D

Iesus autem respondit eis, pater meus vsque modo operatur, & ego operor.

COMMENTARIVS.

HIs verbis Iudæos à languido, quis eum sanū fecisset, admonitos, ad Christum venisse, eumque, quod sabbatum violasset insimulasse, Euangelistæ insinuat. quibus Dominus respondit rationem afferens, cur sabbatum non violauerit. & est sensus: Sicut Pater meus operatur etiam in sabbato, ita etiam ego operor: ille non soluit, nec violat sabbatum nec ego. Deum patrem operari dicit, [vsque modo.] i. etiam in sabbato propter conseruationem, & gu-
B bernationem mundi, rerumque productiones: conseruat enim, gubernat mundum, ipsius opera sunt generationes, & rerū productiones etiam in Sabbato: & sic exponunt hanc operationem Cyril. lib. 2. cap. 133. & Greg. Nazian. orat. 4. theol. & Chry. ho. 37. Nonnulla his verbis indicantur: vnum est, quod annotat Cyr. loco citato, nempe hoc Christum dixisse in sabbato, quod ex illo ver- E
bo probat, [Vsque modo,] seu, vsq; nunc operatur Pater, quod aliter non haberet vim, & efficaciam; nisi illud, [modo,] significaret Sabbatū: ex quo patet eadem die peracta esse hæc omnia, & miraculum, & inuentionem languidi in templo, & simul hanc Iudæorum accusationem. Alterum est quod notat Chryso. hom. 37. his verbis significari æqualitatem quandam dignitatis cum Patre, aliter non procederet similitudo argumenti. Si Pater operatur, & ego operor, nisi æqualis esset vterque. Tertium est verba hęc efficaciam accusationis Iudæorum totam destruere: nam accusatio eorum tota nititur in mandato Exodi, vbi Dominus sabbatum obseruari iussit, quia Deus sex diebus creauit omnia, septimo quieuit: propterea ab operibus quiescendū est in sabbato. Ad hoc Christus tacitè respondens dicit, Deum non simpliciter quieuisse. nam
C nunc etiam operatur: in mundo enim multa operatur: quiescere igitur dictus est, non quod ab omni opere vacuerit, nunc enim in sabbato multa operatur, nec sabbatum suum violat. [Ita,] inquit [& Ego operor,] qui etiā Deus sum; nec propterea sabbatum violare sum dicendus. Cætera lege in annotatione. F

ANNOTATIO 32.

CYrillus lib. 2. cap. 133. hanc sententiam alıter exponit, vt sit sensus causalis, nempe, quia Pater meus operatur, ego etiam operor, seu propterea operor: non ergo est, cur me accusetis; sicut nec patrem accusare potestis. cum enim Pater per me operetur, si Pater operatur, etiam ego operor. est autem vera doctrina, cum enim sit vnius, & eiusdem substantiæ, & potentiæ Pater & filius, si Pater operatur: Filius etiam operabitur: nam eadem est operatio vtriusque, sicut eadem essentia, & potentia: nec enim pater sine filio potest operari. Opera autē hæc Christi miraculosa erant, ratione suæ diuinitatis, in qua vnum est cum Patre: propterea operante patre operatur filius, & est expositio cōueniens. Hanc videtur secutus Athan. serm. de Deipara, annectās indiuisam Patris, & filij operationem in his verbis significari. & serm. 3. cont. Arrian. annotat illo verbo, Vsque nunc, seu, [Vsque modo,] significari filium æternaliter in patre esse. nam vsque nunc indicat semper cum eo esse. Cęterum quamuis id verum

verborum [illegible] ma- [illegible] calum- atur.

A rem sit, tamē verba, hæc solum hoc probant, filium à principio, quo pater operari incepit, cum eo etiam operari vsque nunc: vti enim Pater à principio operari incepit, & vsq; modo non cessat, sic & filius: si enim dictum esset, Pater vsq; nunc est, & ego sum, tunc æternam coexistentiam significasset: at hoc in loco de operatione exteriori sermo est. Siue ergo in causali censu, siue secundum similitudinem verba exponas, idem est ferè sensus, eadem doctrina accommodatior tamen est expositio commentarij, quæ non ex causa, sed ex similitudine procedit.

Christus, de Sabbati transgressione accusatus, diuersis modis respondit.

Aduertendum autem est in hoc loco, sæpe Christum accusatum transgressionis huius variè respondisse: nam aliquando se defendit, quia erant opera pietatis, quæ in sabbato non erant prohibita. Luc. 14. Cuius, inquit, vestrum bos, aut B asinus in puteum cadet, & non continuo extrahet illum in die etiam sabbati? & tamen non per hoc efficitur transgressor: multo ergo minus, qui homines liberat. aliquando, quia erant opera necessitatis cuiusdam. Matt. 12. vbi allegauit D illud de Dauid, qui comedit panes propositionis: sic discipuli ex necessitate vellebant spicas in Sabbato aliquādo, quia erant in cultum, & religionem Dei. Matt. 12. de sacerdotibus, qui in templo soluunt Sabbatum. Hæ omnes erant humanæ responsiones, quibus se hominem defendebat, & Iudæorum errorem confutabat circa intelligentiam illius præcepti. At hoc in loco præcipuam defensionem exponit ratione suæ diuinitatis, cuius opera non violant sabbatum. cæteri ergo Euangelistæ rationes humanitatis describunt: at noster Ioannes, quod diuinitatis eius est. Obijcet aliquis his verbis Christum defendere quidē opus suū, quo sanauit in sabbato: at illi accusabant, quod onus portaret languidus ex mandato Christi. Respondeo ad vnum E opus omnia pertinere: nam quod illud oneris tulerit, erat effectus operis Christi, qui per sanitatem receptam illud in eo operabatur, vnde ad diuinam referebatur virtutem.

Propterea ergo magis quærebant eum Iudæi interficere, quia non solum soluebat Sabbatum, sed & patrem suum dicebat Deum, æqualem se faciens Deo.

COMMENTARIVS.

Verba sunt Euangelistæ narrantis, quid ex hac Christi sententia, & defen-C sione consecutum sit: nempe audientes Iudæos responsionem, non solum à persecutione non cessasse, sed potius nouam ansam, & quidem acrius persequendi Christum accepisse: nam vltra Sabbati præuaricationem opponebant, F quod se æqualem Deo faceret, & patrem haberet Deum, non quocunque modo, sed ipsi æqualem. Verba hæc significant Iudæos eum occidere propter sabbati violationem quæsiuisse: at noua hac oblata causa multo magis, vt id perpetrarent, inflammatos esse. Dum enim dicitur, [Propterea magis quærebant interficere,] significare videtur etiam prius quæsiuisse interficere. Illa autem particula, [ergo,] infert ex præcedenti sententia, illationem, quam iterum verbis expressioribus significat, dicens: [Quia patrem suum dicebat Deum,] & ne quis arbitraretur patrem suum dixisse Deū, quasi ipse adoptionis filius fuerit adiunxit: dixisse Deum se habere patrem sibi æqualem.

ANNOTATIO 13.

Christus apertus vet

Nullam sanè Iudæi habēt excusationem, qd Christus, non sit apertè locutus. Ecce ipsi quærūt interficere, quia fatentur eum affirmasse, se Patrē habere Deum sibi æqualem: & profectò verum est, quā illa verba, vti iā diximus, [Pater vsque

His fatetur se Dei Filiū & Patri æqualē esse.

A vsq; nunc operatur,& ego operor,] non aliud significant. illatio enim hæc, Si Deus operatur, & non propterea soluit Sabbatum, ita ego: nullius esset efficaciæ, nisi æqualitate supposita. Cùmque veritas cognita eos à persecutione retrahere debuisset: ardentius propter eorum malitiam, & peruersum animum sunt inflammati. Vtuntur sacri Doctores hoc fortissimo testimonio contra Arrianos, qui minorem Patre Filium affirmarunt: & aduertunt, hæc verba non esse nomine Iudæorum relata, sed esse Euangelistæ asserentis, quia Christus patrem suum dicebat Deum sibi æqualem: id circo Iudæos quæsiuisse eum interficere: D ergo verè id dicebat Christus. Ita annotarunt Hilar. lib. 7. de Trinit. & Ambros. lib. 2. de fide cap. 4. Iudæi autem hoc dictum verè intellexerunt in illis verbis, [Pater meus operatur vsque modo, & ego operor.] vnde rectè August. tract. 17. dicit, interfectores Christi intellexisse, Arrianos autem nullatenus. Duplex ergo est testimonium contra Arrianos: & verbum Christi, & verbum Euangelistæ narrantis, causam, propter quam illi persecuti sunt Christum, suæ cum æterno Patre æqualitatis significationem fuisse.

B E

Respondit itaque Iesus & dixit eis, amen amen dico vobis, non potest Filius à se facere quicquam, nisi quod viderit Patrem facientem.

COMMENTARIVS.

Particula, [Itaque,] sequentis cum præcedenti sententia connexionem indicat: videns enim Christus Iudæos indignatos, & eum interficere volentes propter eius factum, & dictum, nimirum quia Sabbatum soluere illis videbatur, & quod Patrem suum dicebat Deum, respondit: & prius facti scilicet Sabbati solutionis reddit rationem, calumniamque repellit hac proposita sententia. Cuius sensus est, [Amen amen dico vobis,] id est, rem certissimam, & verissimam asseuero, & vobis annuncio: nihil facio, quod non faciat Pater
C meus, & ab eo accipio, & habeo, quidquid ego Filius facio. qui ergo me trans- F
gressionis accusat, eiusdem transgressionis Patrem insimulat. Aduerte, Filium à se nihil facere, nisi quod viderit Patrem facientem, non aliud significare, quam quidquid Filius facit, non solum facere, sed simul etiam Patrem facere, & à Patre habere illud ipsum, quòd facit: vna enim est operatio Patris, & Filij, Filius tamen eam habet à Patre, creat enim Pater, creat Filius simul, vna est vtriusque creatio: Filius tamen habet à Patre, quod creat. idem est in cæteris actionibus. Ne autem putaret aliquis Filium esse velut instrumentum Patris, addit, [Nisi quod viderit Patrem facientem.] operatur cum Patre, & à Patre, videns tamen & sciens, quod operatur, sicut & Pater: ita enim ad calumniam de Sabbato respondet, vt diuinitatis suæ simul doctrinam nõ deserat. immo vt Hilar. lib. 7. Trin. docet, hisce verbis confirmat, & auget dicens: non solum quod facio facit Pater, sed non possum aliud facere, quàm quod Pater facit, ab eoque accipio, quod facio. exactiorem explanationem in annotationibus habes.

ANNOTATIO 14.

Dvæ in his verbis difficultates occurrunt: nempe & sensus eorum & cum superioribus connexio. Quantum ad sensum attinet, sciendum est, à semetipso aliquid facere, aut dicere, in scriptura idem significare, ac auctoritate & pote-

A testate propria, non ex alterius instinctu, suggestione, aut virtute illud facere, aut dicere. Ita Ioann. 11. sumitur quando de Caipha dicitur, Non à semetipso hoc dixit: nam ex Spiritus sancti instinctu & suggestione locutus erat. similiter & Ioan. 18. A temetipso hoc dicis, an alij tibi dixerunt de me? & Ioan. 15. Sicut palmes non potest fructum facere à semetipso, id est, non potest propria virtute fructum producere. Filius ergo Dei non à se facit, quia virtute Patris facit non solum hoc, sed nihil facit, nisi quod videt Patrem facientem, quia non solus facit, quæ facit, sed simul cum Patre. duo enim hæc hisce verbis significantur.

Filius Dei igitur non à semetipso neque B solus vt Deus est, operatur, quia omnia, quæ facit, potentia, & virtute, quam à Patre ab æterno accepit, operatur, & vna cùm ipso Patre operatur: quia vna est vtriusque operatio Patris, & Filij indiuidua, sicut vna est virtus & potentia. Hoc igitur est, quod nunc dicitur, [Filius non potest à se facere quicquã,] Non est autem hæc impotentia, sed summa potentia: sicut non posse mori, non posse corrumpi, & annihilari, omnipotentiæ est, quia nihil est, quod possit ei nocere: ita similiter non posse à se facere quicquam non est impotentia, sed summa potentia, quia id non aliud est, quam eandem, & vnam habere poten- C tiam cum Patre, vt nihil fieri possit ab vno quod pariter non fit ab altero: & sic à Patre procedere, & accipere, vt totam eius virtutem & omnipotẽtiam habeat, per quam sit ei æqualis, & inseparabilis: quod doctè Ambros. sermo. 20. in Psalm. 118. vers. 4. annorauit, dicens: Non possum ego à me ipso facere quicquam. nonnulli hæretici solebant hinc facere quæstiones, quasi infirmus esset Filius, qui à se nihil faceret: quasi secundum diuinitatem quoque subditus, & paterno subiectus imperio. nec aduertunt, quòd hoc quoque magis potestatis diuinæ vnitas comprobatur, quo putant inter Patrem, & Filium esse distantiam potestatis: nihil à se facit Filius, quia per vnitatem operationis, nec Filius sine Patre facit, neque sine Filio Pater. hæc Ambrosius. Quare autem dictum sit: Non potest facere ex semetipso Filius quicquam, statim exponit, [Nisi,] inquit, [Quod viderit patrem facientem,] illa particula, D [Nisi,] non est exceptiua: tunc enim sensus esset omnino falsus, [Non potest facere à se quicquam, nisi quod viderit patrem facientem,] id est, hoc, quod viderit Patrem facientem, potest à seipso facere. non sic est intelligendum hoc, sed particula hæc sensum facit, ac si legeremus particulam aduersatiuam, [Sed,] huius enim loco sæpè ponitur: ac si dictum esset, Non potest facere à se quicquam, sed quod viderit Patrem facientem, id est, facit semper, quod videt Patrem facientem. Hæc verba significant duo illa, propter quæ non à semetipso facit; duo enim verba sunt, [Viderit & facientẽ,] quæ continent duas enuntiationes: facit enim, quod Pater facit: in E quo solitudo excluditur, non enim sine Patre facit Filius: & facit, quod videt facientem: quia ab eo accipit virtutem faciendi. nam quando dicimus, facio, quod video aliquem facere, significat quandam communicationem faciendi ab eo, quem facere videmus. Quia igitur Filius facit illud idem, quod Pater, sed virtutem faciendi accipit à Patre; proprerea dicitur facere, quod videt Patrem facere, & hoc est non à semetipso facere: Et ne aliam Patris actionem, aliam Filij intelligas, dicitur, quod videt Patrem facientem, non autem quod videt F fecisse. Et rursus dicitur, [Quod:] vt vnum idemque intelligas, opus fieri simul à Patre, & Filio. Aliquid etiam particulare indicat in eo, quod dicitur, [Nisi viderit:] nam ea ratione dictum est, quia ipse est verbum, & scientia cognoscens omnia quæ sunt Patris: & propterea non dixit, non potest facere nisi quod Pater facit, sed quod viderit Patrem facere. Facit ergo omnia, quæ viderit Patrem facere, quia facit omnia, vt verbum omnia Patris videns, & per quod omnia Patre facit, hic est sensus horum verborum.

Superiorũ verborum sensus ex dictis deducitur.

Connexio autem hæc est. Accusauerant Iudæi Christum, quod Sabbatum non seruaret, defenderat se verbis illis: [Pater meus vsque modo operatur, & ego operor,] æqualitatem cum Patre significans

Qualiter pxima verba præcedẽtibus cõnectuntur.

A gnificans, inde noua accusatio exorta est, quod se æqualem Deo faceret, propter verba illa, [Pater meus operatur, & ego operor:] his accusationibus respõdet. quantum enim ex Euangelistæ verbis deduci potest, Iudæi aliqua verba protulerunt, ad quæ respondisse dicit Christum, quòd si non verbo, saltem cor de in Christum inuecti sunt propter hæc duo ad calumniam Sabbati primo respondet, quamuis in ipsa responsione etiam insinuet æqualitatem cum Deo Patre: tamen non ita expressè, sicut in sequentibus verbis. nam quamuis nihil se facere posse dixerit, nisi quod videtit Patrem facientem: non idcirco sequi
B videbatur, se esse æqualem: quia ad æqualitatem necesse erat non tantum hoc, sed etiam omnia, quæ Pater facit videre, & facere hoc verbis sequentibus efficit, quamuis re vera hisce verbis æqualitas etiam & processio Filij à Patre in vnitate essentiæ, & potentiæ significentur.

ANNOTATIO 15.

Superior sẽtẽtia humanitatis, ne, an diuinitatis ratione sit intelligẽda.

Cyril. lib. 2. cap. 135. & Chryso. hom. 37. ratione humanitatis superiorem sententiam interpretantur. consentiunt recentiorum aliqui, idque confirmant; tum quia si de diuinitate interpretemur, erit nimis subtilis interpretatio, quod etiam Cyrillus dicit: tum quia si Chri-
C stus de diuinitate locutus esset, Iudæi non intellexissent. hæc expositio non videtur satis accommodata, nec argumenta vllius sunt ponderis. Quamuis enim Christus vt homo, nihil faceret, nisi quod sciret Patrem velle (in hunc enim sensum isti verba præsentia exponunt) is tamen sensus non conuenit cum verbis propositis. Dicendum enim erat (Filius non facit, nisi quod viderit Patrem volentem) at dicitur, [Nisi quod viderit Patrem facientem,] quo significatur nõ sola conformitas operationis Christi cum Dei Patris voluntate, sed vnitas etiam operationis, vt quod facit Filius, simul etiam faciat Pater. quod non est nisi ratione diuinitatis, non enim orabat Pater, non ambulabat, non denique ieiunabat, quamuis hæc omnia Christus faceret, videns, & sciens Patrem ea velle. Miracula verò & opera diuinæ virtutis, quæ faciebat Filius, hæc vere faciebat Pater, quia vna est vtriusque virtus, sicut vna essentia, de his dictum est, nihil facit Filius, nisi quod viderit Patrẽ facientem Adde non esse dictum (nihil facit) sed, [Nihil potest facere,] ad significandam necessitatẽ vnius & indiuiduæ operationis procedentis ex vna, & indiuidua virtute & essentia. Quod si subtilis est interpretatio, altitudo materiæ id postulabat, loquebatur enim Christus de sua diuinitate, iam enim inceperat de ea loqui, idque Iudæi intellexerant. Si autem hæc non perceperunt, multa alia etiam dixit Christus, quæ nec illi intellexerunt, at non propterea dicta non sunt. Non enim propter Iudæos tantum, sed etiam propter nos loquebatur Christus. Adde graues, & multos doctores antiquos, ipsum etiam Cyrillum, de diuinitate interpretatos esse, vt paulò inferius dicemus.

Qua ratione de Christo Deo ve- borum sensus constet.

Quanquam alij nostri seculi, de diuinitate nobiscũ interpretantur, illud autem, [Non potest à se facere quicquam:] sic exponunt, non potest solus facere quicquam, quæ expositio vera non est, nam si id significaret, [Non à se posse facere,] Pater etiam diceretur, non à se posse facere, quia etiam non solus facit: sed cum Filio. at nemo sanè doctus id concedet, Pater enim à se operatur, sicuti à se est, Filius à Patre operatur, sicuti à Patre etiam est, Pater enim Deus est, Filius autem Deus, idem, sed de Deo quia essentiam & virtutem, quã est, & F operatur cum Patre, habet à patre. concludo ergo, Filium dici non posse quicquam facere à se, nisi quod viderit Patrem facientem, non propter concordiam voluntatis humanæ ad diuinam, vt Cyril. & Chriso. hom. interpretantur, sed per vnitatem operationis procedentis ab vnitate substantiæ, & virtutis, & propter processionem Filij à Patre. Sic ergo calumniam Sabbati Christus repellit, vti diximus in commentario, vt simul diuinitatem suam confirmet, quam verbis paulò ante prolatis significauerat dicens, [Pater meus vsque modo operatur, & ego operor.] immo idipsum de-

A declarat docens, sic operari cum patre, vt à patre id accipiat, quamuis æqualitatem cum Patre expressius ostendat sequenti sententia. Hæc est legitima expositio, ex qua sequitur rectè Greg. Nazian. orat. 4. Theolog. ex his verbis collegisse, eandem esse Patris, & Filij auctoritatem, verè etiam ex eisdem verbis Basil. in Apologia de sua discessione, quæ est epist. 141. intulisse, eandem esse naturam, & substantiam vtriusque. doctè etiam Hilar. lib. 7. & 8. de Trinit. & Aug. tract. 20. ex eisdem verbis processionem filij à patre docuisse. & tandem Ambro. lib. 4. de fid. cap. 3. errorem Arrianorum ex eisdem conuicisse. Arriani enim di- B cebant, Si filius non facit, nisi quod videt Patrem facientem, ergo minor est Patre, quia discit ab eo. Hoc idem refert. Gregor. Nazian. orat. 4. Theolog. at ex eisdem verbis confutantur. Non enim dicitur filius similia facere ijs, quæ facit Pater, sed illud idem, quod facit Pater. Non enim vnum mundum fecit Pater, & hunc videns, alium fecit filius, sed vnum, & eundem fecit Pater, & fecit filius, non ergo hoc est discere facere, sed vna cum patre, & à patre procedendo facere.

Quorundam recentiorum lectio reijcitur.

Multa alia in hæc verba annotat Ambrosius. Hoc tamen nos annotamus, vt non esse probandam lectionem aliquorum recentiorum doceamus legentium. Non potest facere filius, nisi viderit patrem facientem. quæ lectio meo iudicio Arriana est, omnes Græci, & Latini doctores sacri legunt, vt verè est legendum, C [Nisi quod viderit patrem facientem.] Illo etiam verbo, [Viderit,] insinuatur filium Verbum esse patris, omnia patris cognoscens, & non casu, sed ex eadem scientia cum patre operans. Ex his colligimus, verba hæc non humilitatis, vt Cyril. & Chrysost. locis citatis exponunt, D sed maiestatis, & diuinitatis, sicut & superiora esse. nã Filium Patri consubstantialem, vnius & eiusdem potentiæ, & virtutis ab eo procedentem exprimunt. Est autẽ consideranda egregia doctrina Athanasij sermone 4. cont. Arrianos, vbi docet, cur Christus his locutionibus in sua exprimenda diuinitate sit vsus, Non possum facere à me ipso quicquã. &, Omnia tradita sunt mihi à patre, & quæcũque sunt istius generis sententiæ. Ne quis, inquit, videns filiũ habere omnia, quæ pater habet, ex indiscreta similitudine eorum, quæ habentur, Sabelliano more deceptus, impiè sentiat, existimetque, Fi- E lium Patrem esse, ea de causa hoc verbum prolatum est, Datum est mihi, Accepi, Traditum est, & alia huiusmodi, nulla alia de causa, quam vt ostenderet se Patrem non esse, sed patris Verbum, & æternum Filium, qui quidem ob similitudinem Patris, quæcunque Pater habet, perpetuo habet, verum quia Filius est, ideo ex Patre perpetuo habet, quæcunque habet. Quod autem hæ voces. Datum est, Traditum, & alia similia, nõ diminuant Deitatẽ Filij, sed potius ostendant eum plane Filium, potes vel ex ipsis verbis intelligere. Si enim omnia illi tradita sunt, primum quidem alius diuersusque est ab his omnibus, quæ accepit, cum enim omnium sit hæres, intelligendum est solum illum esse Patris Filium: suumque proprium ratione substantiæ. F Hæc, & alia Athana. his etiam verbis idem probare possumus. Si enim hæc minuerent Deitatem, nõ dictum esset, quod sequitur, [Quæcunque Pater facit, hæc & filius similiter facit.]

Quæcunque enim ille facit, hæc & filius similiter facit.

COMMENTARIVS.

Postquam accusationem transgressionis Sabbati repressit verbis præcedentibus, posterius aggreditur, & dicti sui reddit causam, Æqualitatem cum patre ex operibus comprobans, dixerat, [Pater meus vsque modo operatur, & ego operor,] hoc confirmat, & declarat, confirmat quidem dicens, omnia quæ facit Pater, similiter facit & filius, si igitur Pater operatur, etiam filius

A filius operatur, & si Pater operatur in Sabbato, & vsque modo, etiam filius. D
Declarat autem, quia prius non dictum erat expresse, omnia quæ facit pater facit filius, at modo dicitur generaliter omnia cum patre facere. Præterea prius non expresserat modum, potuissetque aliquis dicere, sicut & Arriani dixerunt, Pater vt causa principalis, filius vt minister, operatur, at hoc remouens dicit, [Similiter facit,] id est, eadem potentia, eadem virtute, & maiestate operatur Filius, qua Pater. hoc enim aduerbium, [Similiter,] non tantum copulam, sed etiam æqualitatem significat, vt eadem virtute, & maiestate operentur. Nec huic obstat, quod pater à se, Filius à patre habet potentiam, & essentiam, nam eadem est in vtroque, propterea sicut idem est Deus, ita eadem dignitate, & auctoritate operantur. In quo etiam conuincuntur Arriani. nam non dicitur, quæcunque operatur pater, similia operatur filius, sed hæc similiter operatur filius, vt notat Aug. tract. 18. eadem enim operatio idem opus est vtriusq;. Conuincuntur hac etiam generalitate, [Quæcunque facit Pater, facit similiter & Filius,] Nam si filius a Patre esset factus, iam non quæcunque facit Pater, faceret filius, cum idem seipsum facere non possit. Apertè igitur Arrianorum ignorantia ostenditur, qui his verbis vtebantur contra nostram Catholicam veritatem, dicentes filium facere omnia, quę Pater facit, sicut ministrum: vt refert Athan. in disputatione cum Arrio. in concil. Nice. cum ma-
B nifeste dictum sit, omnia similiter facit: & vniuersalitas illa, & particula, [Similiter,] conuincunt ministrum, & creaturam non esse: sed verum Deum vnius potentiæ cum Patre. Pro exactiori superiorum & etiam sequentium sententiarum intelligentia aduertendum est, Christum perfectam diuinitatem & æqualitatem cum patre ideo tam apertis, & multiplicatis verbis ostendere, ne propter carnem assumptam aliquid de eius maiestate perdidisse alicui videretur: quod ita non est, Sic enim homo factus est, vt eandem essentiam, & æqualem virtutem habeat cum Patre à quo procedit. Aduerte filium omnia operari, quæ pater operatur, tamen non omnia filius operatur per carnem, de qua materia legenda est annotatio vigesima. E

Declarat Christus, eadem potentia & maiestate qua Pater facit, se etiam facere omnia.

Pater enim diligit filium, & omnia demonstrat ei, quæ ipse facit.

C F

DVO hactenus in hac responsione posteriori Dominus dixit: vnum est, filium non facere nisi ea, quæ videt Patrem facientem. alterum, est omnia quæ facit pater, filium etiam facere. hoc secundum primo non videbatur connecti: nam ex eo quod filius non potest facere, nisi quod viderit patrem facientem, solum sequitur, non facere, nisi quæ pater facit: omnia autem facere, quę facit pater, non deducitur. Diceret enim aliquis, patrem non ei ostēdere omnia quæ facit, sed aliqua, propterea Dominus hæc verba subiungit, & causam reddit, cur dictum sit: [Omnia, quæ facit Pater, Filius similiter facit,] & hanc causam insinuat particula, [Enim. Pater,] inquit, [diligit filium, & omnia, quæ facit ei demonstrat,] & nihil celat eum ex omnibus, quæ facit, propterea filius omnia facit, quæ Pater. Verbis apertioribus idem declaro. Dixi vobis me nihil facere, nisi quod video patrem facere, & dixi omnia, quæ facit pater, me etiam facere: nemo existimet me non omnia facere, quæ pater facit, quasi non omnia quæ pater facit, videam: non enim sic est:

Concludit Christus se omnia facere quæ Pater facit.

A est: nam pater diligit filium, & ideo nihil ei occultat, sed omnia demonstrat, D
quæ ipse facit: & sic filius omnia facit, quæ pater facit. Hic est sensus & connexio cum superioribus. Dicitur autem pater demonstrare filio omnia quæ facit, quia cognitionem, quam habet filius, pater dat: communicat enim pater filio scientiam cum essentia: & hoc est demonstrare: sicut filium discere, seu videre facientem patrem, est accipere cognitionem à Patre. Ita explicant August. tractat. 21. & Cyril. lib. 2. cap. 137. Huius demonstrationis vniuersalis Dominus argumentum sumit ex amore: non quod amor causa sit, cur pater demonstret filio omnia quæ facit: nam naturæ diuinæ est patrem generare filium, & omnia ei nota facere, sicut naturale est etiam ipsi patri cognoscere omnia: nec habet pater omnia cognoscere, quia diligit se: sed est argumentum ab humano modo sumptum, respectu hominum illorum, qui se amant. hi enim mutuo sibi omnia communicant, nihil sibi occultant, & cum re vera
B Pater summè diligat filium, vtitur hoc argumento vt signo, & probatione propter nos: non autem quod causa sit, cur omnia demonstret. Est ergo amor hic non causa rei, sed causa cognitionis nostræ: nam per hunc probat rudibus, & incapacibus, patrem omnia demonstrare filio. quod autem pater diligat filium, non indigebat probatione: nam ex terminis ipsis nota videtur: inter patrem enim, & filium naturalis amor est. Maiorem huius sententiæ explanationem ex sequenti annotatione require, ideo autem vtitur hoc argumento dilectionis paternæ, ne propter carnem assumptam aliquis existimaret minus diligi à patre, ideoque non omnia ei manifestare, quæ ipse Pater facit. E

ANNOTATIO 16.

De cõnexione horũ verborum cum superiorib.

Cyrillus li. 2. c. 136. aliter connectit verba superius exposita. Illud enim, [Pater diligit filium,] eo referendum censet, vt Dominus probet se nõ esse sabbati transgressorem: sitque hoc nouum aliud argumentum: si enim transgressor esset legis paternæ, non vtique diligeretur à Patre, quoniam pater non diligeret filium legem patris contemnentẽ:
C cum autem Pater diligat filium, argumẽtum est se non esse legis paternæ transgressorem. Sed hæc expositio, & connexio contextui vix accommodari potest: nam causam cõtinent hęc verba eorum, quæ proximè dicta erant à Domino, nẽpè, [Nihil facit filius, nisi quod videt patrem facientem, & omnia, quæ pater facit, filius facit.] his continuo causa annectitur: [Pater enim diligit filium.] Non ergo hæc ad transgressionem pertinent, nisi remotè, quia ex eis etiam consequitur non esse sabbati transgressorem: tamen immediatus, & proximus sensus is non est, sed qui ad immediatè præcedentia refertur. Hanc autem Cyrilli connexionem non esse legitimam etiam verbum sequens probat. [Omnia demonstrat ei.] quorum nullam connexionem Cyril. adfert, sed tantum verba exponit, & expositio vera est: tamen non applicatur contextui, propterea quæ in commentario diximus, legitima esse censui. Cæteri expositores parum de connexione horum verborum dixerunt. Et sanè aduertendum est, quod supra etiam diximus, hæc omnia dici de Christo Deo F
& homine, sed ratione diuinitatis, ne propter carnem diuinitas illius aliquid minus habere videatur.

Æternitas cunctas tẽporis differẽtias simul comprehẽdit.

Aliqua occurrunt dubia, & difficultates in hac superiori sententia, quę facilè habent solutionem, si vnum hoc aduertamus: nempe æternitatem omne tempus comprehendere. Quod enim æternum est, fuit, est, & erit, & excedit omne tempus, ante, & post: vnde fit, vt quæ æterna sunt, omnibus differentijs temporum explicemus prout ratio locutionis postulat: nam in præsentibus rebus æternum exprimimus tẽpore præsenti, in futuris autem futuro: in præteritis præterito: cũ tamen actus æternus sit supra omne tempus.

A pus. sic solemus dicere Deus cognoscit nostras cogitationes: & de preteritis hominibus loquimur. cognouit eorum cogitationes; & de futuris, cognoscet eorum cogitationes. Non est hæc differentia in Deo, qui ab æterno, & semper, & simul omnia cognoscit: sed cum illa æterna cognitio non sit transiens, sed manens, & toto tempore, & vltra existens, pro rerum indigentia, de quibus loquimur, varijs temporum differentijs exprimitur: hoc tamen semper intelligentes, vt quando dicimus cognoscere, non negemus cognouisse, quando dicimus cogniturum non negemus ab æterno iam nouisse: quando dicimus nouisse, non negemus etiam cognoscere. Præ-
B terea ad exprimendam permanentiam æternam actus diuini qui non transit solemus vti tempore præsenti, dicimus enim, Pater generat filium, non quod modo generet, & ante non: sed quod perpetua sit, & perfecta semper filij generatio: Pater diligit filium, non quod ante non dilexerit, sed quia ab æterno perpetuò diligit. Hæc duo sunt valdè annotanda pro sequentibus, & pro præsentibus verbis: Dicitur nune, [Pater demonstrat filio, quæ facit,] non
C quod ab æterno non demonstrauerit, antequam fierent omnia, sed quia actus ille semper est, nunquam transit, nec transibit. Rursus dicitur, [demonstrat ei,] quia loquitur de præsentibus, [omnia quæ facit,] propterea accommodat verbum præsens, [demonstrat,] & sicut de ipso patre dicimus, cognoscit, quæ facit, ita etiam demonstrat filio: non quod tunc tantum cognoscat Pater, & D
non ante: sic etiam demonstrat, non quod non ante demonstrauit, sed nunc etiam, & ante: at quia de re loquitur præsenti, verba accommodat secundum tempus.

Cessat ergo dubitatio August. tract. 19. quando inquit, demonstrat, an quando facta sunt, ne antequam fiant? Respondeo enim sicut Pater cognoscit, quæ facit, quando fiunt, quando facta sunt, antequam fiant, & semper: sic etiam filio demonstrat semper, & incessanter, quia ab æterno est demonstratio, quando essentiam communicauit. Ad hanc autem perpetuitatem significandam, vtitur tempore præsenti: quod magis est perpetuitatis, & æternitatis expressiuum. Eadem ratione soluitur dubium de primo verbo, [Diligit filium,] E plus enim in hoc exprimitur, quàm si dictum esset, dilexit, aut diliget, æterna enim & continua dilectio explicatur potius præsenti verbo. Eadem ratione soluitur dubium circa præcedentem sententiam; [Non potest filius facere, nisi quod viderit patrem facientem: Viderit,] futuri est, at iam vidit ab æterno filius, quæ facienda erant à patre: sed accommodat verbum æternitatis rebus, de quibus loquitur: quidquid faciet pater, videbit filius, quidquid fecit, vidit: quidquid facit, videt: tamen actus est vnus, & hic æter- F nus. Hac doctrina soluuntur difficultates, quæ in verbis sequentibus aliquos molestant, vbi res eadem magis explanabitur.

Ex dictis nonnullæ dubitationes.

Et maiora his demonstrabit ei opera, vt vos miremini.

COMMENTARIVS.

HÆc in confirmationem, & quandam probationem dicta sunt, ne enim aliquis opponeret sic: Hactenus non sumus experti te facere omnia, quæ pater fecit, cum opera Dei multo sint maiora, quàm quæ hactenus tu fecisti: propterea adiungit, [Maiora his demonstrabit,] & non tantum similia ijs, quæ facta sunt, sed multo maiora, ita vt vos in admirationem rapiant. Quæ autem sint hæc maiora, statim explicat, nempè miracula magna magis potentiæ diuinæ expressiua. Plus enim mortuum suscitare, quàm paralyticum sanare fuit, vt post dicemus. Illa particula, vt, non

A causam, sed consecutionem indicat, quoniam hæc opera facta non sunt D eo fine, vt in admirationem illos induceret, sed vt ad fidem traheret. est igitur consecutio, erunt tanta opera, vt vos in admirationem inducant: estque exaggeratio, erunt opera tam insigna, vt incredulos, & persecutores nolentes admirari faciant: quo etiam verbo incredulitatem eorum perseueraturam prædicit. His etiam verbis calumniam Sabbati repellit: non enim diligeret Pater filium, nec maiora opera demonstraret, si transgressor esset legis eius: at non sic est: nam demonstrabit ei maiora.

Dubium tamen occurrit, qua ratione dictum sit, [Demonstrabit opera.] futurum enim videtur præsentem ignorantiam indicare. At non ita est, & facilè ex annotatione præcedenti respondemus: actum æternum varijs exprimi temporum differentijs, prout rebus, de quibus agitur, accommodatur: & quia de futuris operibus sermo est, vtitur futuro, [Demonstrabit,] non quod ante, & ab æterno non demonstrauerit, sed quod semper, ante, nunc, & in futurum perpetua sit cognitio. Non est hoc nouum in scriptura. nam Ioã. 16. dicitur de Spiritu sancto: Quæcunque audiet, loquetur, & de meo non accipiet, & certum est ab æterno audisse, & accepisse: ita nunc dicitur, [Demonstrabit.] non ergo est, cur exponamus hæc verba de Christo homine, vt exposuit Aug. tract. 21. hanc vocem veritus: nam difficultas nulla est, vt apparet. & rursus de Christo etiam homine non potest intelligi: nam à principio incarnationis omnia ei demonstrauit Pater, quæ futura erant, propterea Augustinus recurrit ad corpus misticum Christi, ratione cuius dicta censet hæc verba, sed violenta est expositio. Nos eundem sermonem continuamus de Christo, qua ratione Filius Dei erat, sicuti dictum est: & nobiscum de diuinitate Cyril. lib. 2. cap. 138. exponit.

Sicut enim Pater suscitat mortuos, & viuificat, sic & filius, quos vult, viuificat.

QVAE sint hæc maiora, quæ Pater demonstrabit filio, exponit, causam reddens: cur dictum sit, maiora demonstrabit: [Nam sicut Pater mortuos suscitat, & viuificat, sic etiam filius quos vult,] supple mortuos; [Viuificat.] & attende quam cautè Dominus loquatur: ne propter futurum illud demonstrabit, aliquam imperfectionem vllus suspicaretur. in probatione vtitur verbo præsenti significante perpetuitatem. [Sicut Pater suscitat, & viuificat,] id est, potestatem habet viuificandi; [Sic & Filius.] Probat Christus se omnia facere, quę pater facit, & patrem omnia, quę facit, demonstrare filio, per opera Dei maiora. Si. n. facit, & ostendit filio, quæ maiora sunt, & quæ propria sunt Dei: consequens est demonstrare oĩa: vnum autem opus est mortuos suscitare, & viuificare, hoc facit Pater, hoc idem facit Filius: & aduerte similitudinem: [Sicut pater mortuos viuificat,] non vnum, aut alterum: sed qui viuificantur, omnes ab ipso viuificantur: sic & filius. Et ne intelligeremus suscitasse, seu viuificasse filium mortuos, sicut & prophetæ aliquando suscitarunt, propterea addit, [Quos vult,] quandoquidem solius Dei est viuificare quos vult: & propterea sicut pater, ita & ipse viuificat. Rectè igitur Chrysost. notat hoc verbum [Quos vult.] æqualem potestatem filij cum patre significare, propria enim virtute, & voluntate facit, sicut, & pater, & vtitur verbo pręsenti, quæ locutio indefinita est, omne tempus respiciens vt idem notat

V

A tat Chryfoſt. quandocumque Pater ſuſcitat: aut viuificat, etiam ſimiliter Filius vna cum patre ſuſcitat, & viuificat. Non mirum ergo ſi dictum eſt maiora demonſtrabit: nam maiora faciet pater, maiora etiam faciet filius, qui vna cum patre ſemper operatur, etiam in carne exiſtens. D

ANNOTATIO 17.

Viuificare quadrifariã ſumptũ in ſcriptura.

ATtendenda eſt autem verborum geminatio ſuſcitat, & viuificat. Viuificandi enim verbum in ſcriptura quatuor habet ſignificata. Primo quidem, viuificare eſt vitam dare ijs, qui prius eam non habuerunt. Iob. 33. Spiritus, inquit, Dei fecit me, ſpiraculum Omnipotentis viuificauit me. Secundo viuificare eſt eos qui prius viuebant, & mortui ſunt, ad vitam reuocare. Rom. 4. Qui B viuificat mortuos, & vocat ea, quæ non ſunt. ſiue vt iterum moriantur, ſicut viuificatus eſt Lazarus, ſiue vt iterum nõ moriantur, ſicut viuificabuntur omnes in die iudicij, ſiue reſurgant ad gloriam, ſiue ad pœnam. Eſt ergo generalis ſignificatio, vt viuificare ſit vitam poſt mortem impartiri. Tertio viuificare eſt de morte naturali ad vitam glorioſam, & beatam ſuſcitare Roma. 8. Viuificabit mortalia corpora veſtra propter inhabitantem Spiritum eius in vobis. Ad hanc vitam non reſurgent omnes, ſed iuſti, & ſancti, in quibus eſt Spiritus Dei. Quarto viuificare eſt, de morte ſpirituali peccati ad vitam gratiæ reuocare. Galat. 3. Si data eſſet lex, quæ poſſet viuificare. cùm hæc ita ſint, & Deus C viuificare omnibus modis expoſitis, in præſenti tamen ſententia accipitur ſecundo modo. Sic omnes in vltimo die viuificandi ſunt: Sic ante illum diem diuina virtute multi à mortuis reuocati ſunt.

Quorſum addidit Dominus, viuificat, cum prius dixerit ſuſcitat

Obijciet aliquis, videri ſuperfluum verbum hoc [Viuificat,] cum enim dictum eſſet, ſuſcitat mortuos, nõ erat cur adderetur, [Viuificat,] qui enim ſuſcitantur, viuificantur. Reſpondeo in ſcriptura frequentiſſimè verbum ſuſcitari hoc idem ſignificare, quod reuocari de morte ad vitam, tamen non eſt hæc ſignificatio perpetua. nam aliquando dicuntur mortui ſuſcitari, etiam ſi ad vitam in corpore nõ reuocentur. 1. Re. 28. dixit Samuel? Quare inquietaſti me, vt ſuſcitarer: & iterum, dixit Mulier, Quem ſuſcitabo tibi: & iterum, ſuſcita mihi Samuelem. non ergo ſuperuacaneum eſt verbum additum, ſed vt expreſſius ſignificaretur virtus Patris, qui ſic mortuos ſuſcitat, vt etiam viuificet. Nec repetitum eſt verbum ſuſcitandi, quando dictum eſt ſic, & Filius quos vult, ſcilicet mortuos, viuificat. quia viuificare mortuos, idem ſignificat, quod ſuſcitare, & viuificare. E

ANNOTATIO 18.

Cur de ſolo filio dicatur. quos vult viuificat.

INterrogabit non immerito aliquis: cur Filius dictus eſt viuificare, quos vult, non autem Pater, cum etiam Pater quos vult viuificet: aut cur adiectum eſt verbum hoc, [Quos vult,] cum dicendum videretur, ſicut Pater ſuſcitat mortuos, & viuificat: ſic, & Filius ſuſcitat mortuos, & viuificat. Vltra ea quæ diximus in commentario, duas huius rei cauſas adiungimus. pro prioris explicatione ſunt aliqua adnotanda. Primo, hæc ſententia, [Viuificat quos vult,] inſinuat poteſtatem generalem omnes mortuos ſuſcitandi: nemo enim dici F poteſt ſuſcitare mortuos quos vult, niſi is, qui poteſtatem habet ſuſcitandi omnes. vnde fit, vt hoc verbum ſignificet poteſtatem æqualem filij cum Patre, vt in commentario adnotauimus. Secundo, hæc eadem ſententia indicat reſtrictionem quandam reſpectu actus viuificandi: qui enim dicitur viuificare quos vult, quamuis poteſtatem habeat omnes ſuſcitandi, eam non in omnes exercere ſignificatur, ſed in aliquos, quos pro ſuo arbitrio elegit viuificandos. Roma. 10. Cui vult miſeretur, & quem vult indurat. Tertio, Chriſtus poteſtatem habebat omnes mortuos ſuſcitandi eandem cum Patre, & omnes ſuſcitabit, & viuificabit cum Patre in

A die vltimo, quando veniet iudicare. 1. Corint. 15. sicut in Adam omnes moriuntur, sic in Christo omnes viuificabuntur; in hoc tamen sæculo non est visus ea potestate in omnes, sed in aliquos, quos voluit suscitare in diuinitatis, & potentiæ suæ ostensionem. His tribus suppositis ad id, quod interrogatum est, respondeo, de patre dictum esse absolute, [Suscitat, & viuificat mortuos,] quia potestatem habet omnes suscitandi: at de Christo adiectum est, [Quos vult,] quia vltra potestatem generalem, quam habet, vt Deus cum patre, in hoc sæculo existens in carne, & per carnem aliquos suscitauit, quos ipse voluit,
B & suscitandos elegit in diuinitatis propriæ argumentum, & manifestationem: hoc enim est vnum ex operibus, quibus paulò ante dixerat, [Pater maiora ei demonstrabit, vt vos miremini,] mortuorum namque viuificatio magnam Iudæis excitauit admirationem: non ergo hæc sententia est tantum intelligenda de extremo iudicio, quando omnes suscitandi sunt, & viuificandi per Christum, & vult August. tract. 21. non enim dicendum erat, [Quos, vult viuificat,] sed absolutè [Viuificat,] sed etiam de ea, quæ facta est per eum in hoc sæculo, de qua dictum est Ioan. 11. D
Infirmitas hæc non est ad mortem, sed vt glorificetur Filius Dei per eam. quamuis rectè etiam deducitur: si quos voluit, suscitauit, posse mortuos omnes suscitare, vt dictum est supra. Sensus ergo sententiæ huius Euangelicæ est: Filius viuificat, quia eandem habet cum Patre potestatem: [Quos, autem, vult, viuificat,] quia in aliquos à se electos potestate hac vtetur per carnem suam suscitando. Hæc est prior causa, cur Filius sit dictus quos vult viuificare. Posterior est, vt significetur Filius non solum per voluntatem diuinam, quam habet eandem cum Patre: sed etiam per voluntatem humanam mortuos posse viuificare. Christus enim, qui est Filius Dei in carne existens, potestate diuini- E
tatis, quos volebat vt Deus cum Patre, & quos volebat, vt homo suscitabat, & viuificabat, ideo dictus est viuificare quos vult, quia propriam habebat voluntatem vltra eam, quam habebat, vt Deus communem cum Patre. & secundum eam etiam voluntatem poterat vti diuina potentia ad suscitandum quos volebat, & in die vltimo vtetur ad viuificandum omnes.

Neque enim Pater iudicat quemquam, sed omne iudicium dedit Filio. F

C

COMMENTARIVS.

HOC est alterum opus, quod Pater demonstrabit Filio in carne existenti vltra mortuorum viuificationem, nempe iudicium generale omnium hominum: Filius enim in carne iudicabit omnes homines. Est enim Christus Dei Filius, & homo constitutus iudex à Patre viuorum, & mortuorum exercebitque hoc iudicium in humanitate, & per humanitatem suam: quia visibiliter, vt homo feret sententiam in omnes bonos, & malos, quod iudicium proprium est Christi, qui solus est homo: non Patris, qui naturam humanam non suscepit: ideoque dicitur neminem iudicaturus per se, sed per Filium in carne. illud, [Omne,] refertur ad personas, nempe dedit omne iudicium, idest, omnium iudicium: ita enim esse intelligendum, indicat quod præcessit, [Non iudicat quemquam,] id est, neminem iudicat, quia omnium iudicium dedit Filio. hic est sensus huius sententiæ. Connexionem autem particula causalis [Enim] ostendit, causam enim hæc sententiæ præcedentis continet, nimirum quia omne iudicium Pater dedit filio, inde est, vt Filius

A quos vult viuificet, & potestatem habeat mortuos suscitandi. Ratio enim D iudicij postulat eos, qui iudicandi sunt ad se trahere, & vocare, cum ergo Filius in carne, & per carnem iudicaturus sit omnes, consequitur eum posse per carnem mortuos, quos vult viuificare, habereq; potestatem suscitandi omnes iudicandos. Verum hæc in annotationibus exactius explanantur.

ANNOTATIO 19.

Quomodo verũ sit q͠d Pater dederit filio omne Iudiciũ.

DVÆ occurrunt graues difficultates. Prima est, qua ratione sit intelligendum, Patrem dedisse Filio omne iudicium. Sunt enim sacri Doctores dissentientes; quidam primo loco, de potestate iudicandi, quam Pater ab æterno B Filio cum essentia dedit, hæc verba interpretantur; quam interpretationem secuti sunt Hilar. lib. 7. Trinit. Ambrof. lib. 2. de fide, cap. 4. Chrysost. homil. 38. Alij secundo loco, de potestate data humanitati Christi, quam vt homo accepit à Patre, quia factus est iudex omniũ, intelligendam censent, in hac sententia sunt Cyprian. lib. 2. cont. Iudæos, cap. 28. & lib. 3. ad Quir. cap. 33. & August. tract. 21. in Ioann. adeoque hæc sententia ab Augustino probatur, vt lib. 1. Trinit. cap. 13. non solum eam amplectatur, sed priorem sustineri non posse contendat. Idque duobus inter alia argumentis efficit. Primo quidem, quia dictũ est. C [Pater non iudicat quemquam,] non ergo de iudicio ratione diuinitatis intelligere id possumus. nam Pater etiam iudicat omnes cum Filio, est enim commune toti Trinitati iudicium. Secundo, quia dictum est dedisse Filio iudicium hoc, non ergo vt Deo, quia sic habebat iam hanc potestatem. hæc sunt ex Aug. Tertio loco est sententia Cyrill. libr. 2. cap. 140. qui cum Augustino ratione humanitatis interpretatur, tamen in hoc differt, quòd Augustinus de potestate interpretatur, quæ humanitati est data distincta à potestate diuina, quam habet communem cum Patre, at Cyrillus non sic, sed de potestate diuina, quam humanitas accepit per vnionem diuinitatis, quamuis Augustinus non ita distinctè hanc potestatem vltra diuinam in Christo fateatur. Secundum Cyrillum ergo humanitas accipiens diuinitatem, accepit etiam potestatem iudicandi, & per eam iudicaturus est Christus homo, viuos, & mortuos. Conuenit ergo Cyrillus cum prima sententia, quæ de potestate diuina, & ratione diuinitatis hæc verba intelligit, cum secunda autem, quia acceptam hanc potestatem dicit à Christo ratione humanitatis. Hæc sunt, quæ Patres senserunt.

Duplex iudicandi potestas in Christo.

E Pro huius difficultatis explanatione aduerte, Christum duplicem habere potestatem iudicandi, vnam vt Deus est, & ratione diuinitatis suæ: alterá, vt homo est. Si de priori loquantur, sicut Christus vnam, & eandem habuit cũ Patre essentiam, ita vnam & eandem potestatem iudicis. Deus enim ratione diuinitatis suæ iudex est omnium supremus, & ipsius est absolutè iudicare omnes. Hoc tamen iudicium, quod commune est Patri, & Filio, & Spiritui sancto, quãuis vnum, & idem sit, quia ab vna potestate procedit, tamen aliter per Filium, aliter per Patrem, & Spiritum sanctum exercetur. Filius enim quia humanam naturam sibi soli vnitam habet, hoc iudicium exercet per eam, tanquam per instrumentum coniunctum, Pater vero, & Spiritus sanctus idem exercent iudicium per humanitatem, sed tanquam F per instrumentum separatum, quia humanitas non est illis vnita. Vna ergo est potestas Patris, Filij, & Spiritus sancti, vnum etiam iudicium, & actus iudicandi per humanitatem, sed hoc iudicium exercetur à Filio per humanitatem, tanquam per sibi vnitam, & in qua subsistit, à Patre verò, & Spiritu sancto per eandem, sed tanquam per eam, quæ ipsis non est vnita, sicut etiam quando suscitabat mortuos Christus, vt Deus, simul cum Patre, & Spiritu sancto, vnica quidem erat potestas, vnica operatio, & per humanitatem exercita, tamen à Filio aliter, quàm à Patre, & Spiritu sancto, propter vnionem humanitatis solam cum Filio.

Si igi-

A Si igitur de hac loquamur potestate, & iudicio, Pater dedit Filio, vt Deo potestatem ab æterno, quando genuit, dedit vt homini potestatem hanc in tempore, quando vniuit diuinitatem humanitati, hoc tamen est discriminis quod solus Pater dedit Filio, vt Deo potestatem hanc, quia solus genuit eum, at non solus dedit potestatem humanitati, quia non solus ipse, sed tota Trinitas vniuit diuinitatem humanitati: tribuitur tamen Patri, quia ipse est primum principium. Si de hac potestate, & iudicio interpretemur sentētiam propositam cum prima, & tertia sententia superioribus, tunc B dicimus patrem dictum esse non iudicare quenquam, non quod non habeat potestatem eandem cum Filio, vel quod non iudicet cum Filio, sed quod potestas per humanitatem, quæ soli filio vnita est, exercenda est, nam Filius in carne, & per carnem sibi vnitam iudicat, Pater verò extra carnem, & per carnem non sibi copulatam. Hæc de potestate, quam Christus, vt Deus habuit dicta sunt.

De iudiciaria Christi potestate, vt homo est. Alteram habuit iudicandi potestatē, vt homo, quam August. docere videtur, & scholastici Doctores verè docēt. sicut enim humanitas Christi præter scientiam diuinam, quam habuit ex deitate sibi vnitā, accepit scientiam infusam, quia vt homo sciebat, sic præter po- C testatem iudicandi communem cum Patre, habuit potestatem propriam humanitati collatam, quam vtique non habuisset, nisi Deus esset, hæc autem est secundaria, & velut subalternata diuinæ potestati, & per hanc iudicabit, & exercebit iudicium: non quod sint distincta iudicia. sed vnum, quod respectu potestatis humanæ Christi, est eius proprium, respectu potestatis diuinæ est commune cum Patre, quantum ad substantiam actus ipsius. quantum ad modū vero, quia per carnem coniunctam sibi iudicat, est etiam proprium Christi. Augustinus ergo de hac potestate locum hunc intelligere videtur, & sententia probabilis, ita tamen vt sententiæ Patrum citatæ non sint improbabiles cēsendæ. nam, & contextui accommodantur, nec repugant doctrinæ August. immo simul sunt hæ duæ potestates, nec argumenta Augustini adeo sunt efficacia, vt solui non D possint. Ad primum enim respōdeo, Patrem dictum non iudicare quemquam, non quod non iudicet, sed quod nō exerceat iudicium per seipsum, sed per humanitatem non sibi copulatam, Filius autem iudicat per seipsum, nimirum per humanitatem sibi vnitam, sed eadem potestate diuina. Ad secundum dico, sicut Pater dat Filio essentiam, & Filius accipit, nec propterea Filius accipit, quod non habebat, nec minor est Patre, ita etiam dat potestatem, & filius eam accipit vna cum essentia. Idem dicēdum est E de operatione: Filius enim, vt Deus accipit operationem, & iudicium à Patre, sicut et iam quod dr̄ creare habet à Patre. Deniq; ita oportet intelligere Filium accepisse iudicium à Patre, vt nulla ratione iudex esset, nisi etiam Deus esset, iudicabitq; vt Deus, & homo simul, siue id faciat per potestatem solam diuinam, siue simul per potestatem creatā. Hæc est vera doctrina, & accommodata verbis propositis.

ANNOTATIO 10.

Altera non minus grauis difficultas circa eandem sententiam occurrit, nempe, cur sicut dictum est: [Pater non iudicat quemquam,] non etiam dicitur, Pater non viuificat quemquam? Nam sicut iudicabit omnes per Christum, ita per eundem suscitabit, & viuificabit omnes. Quod si non dictum est, non suscitat quemquam, sed Pater suscitat, sic & Filius, cur etiam non sic dictū est sicut Pater iudicat, sic Filius, aut sic, Pater omne iudicium dedit Filio, absque eo, quod diceretur, Pater non iudicat quemquam: quod igitur est discrimen hoc inter viuificationem mortuorum, & iudicium futurum hominum? *Cur nō dicitur, Pater non viuificat, sicut dicitur, nō iudicat quem quam.* F

Aduertenda est doctrina, quæ pro responsione, & intelligentia multorū, quæ dicta sunt, & inferius dicētur proderit. Quicquid facit Pater, facit etiam Filius existens in carne: sed nō omne id efficit per carnem, seu per humanitatem. Filius quidem in carne est eiusdem substantiæ *Nō oīa quæ Christus in carne operatur, facit per mediā carnem.*

A men non est ab omnibus cognitus, ideo nec honorificatus. propterea habuit seu exercuit aliqua diuinitatis opera per carnem: vt diuinitas ibi latens manifestaretur, crederetur, & honorificaretur. Opus autem, quo ab omnibus cognoscendus, & honorificandus est, præter viuificationem mortuorum, maximè hoc iudicium futurum est, quando nimirum omnis caro ad eum veniet & ipsi incuruabitur omne genu: quando mali, & qui infideles extiterunt, etiam nolentes credent, & contremiscent, & diuinitatem eius confitebuntur. Propterea ergo datum est ei omne iudicium in carne. Potest etiam exponi de honore exhibendo etiam ante iudicium, vt sit sensus secundum Chrysost. homil. 38. Dedit omne iudicium filio, vt omnes saltem metu futuri iudicij, per Christum, ipsum honorificent tanquam Deum: quos enim beneficia non alliciunt, timor pœnæ attrahit: potius dicamus totum hoc verbo complecti.

B

ANNOTATIO 21.

Contra Sabellianos hæreticos.

Abutebantur hoc loco Sabelliani, qui Patrem à filio non distinguentes in vnam confundebant vtriusq; personam. Dicebant ex hoc loco id colligi, Si honorificandus est filius sicut pater, ergo filius est pater. Respondet doctè Chrysost. hom. 38. potius distinctio ex his verbis colligitur. Si honorificandus est filius, sicut honorificatur pater, igitur filius non est pater: honorare enim filium honore patris, quasi ipse sit pater, hoc est, confundere patrem, & filiũ, non autem honorificare filium, sicut honorificatur pater.

Contra Arrianos.

Peruertebant etiam locum hunc Arriani referente Cyril. lib. 2. cap. 141. illud, [Sicut,] asserebant non esse aduerbium æqualitatis, sed similitudinis: nã Matth. 5. dicitur. Estote misericordes, sicut pater vester misericors est, vbi nõ æqualitas, sed similitudo notatur. Respondet Cyril. rectè docens, quando aduerbium hoc inter ea quæ sunt diuersi generis ponitur: tunc similitudinem nõ æqualitatem significare: sicuti dicimus, argentum splendet, sicut Sol: at quando inter ea, quæ sunt eiusdem generis, tũc æqualitatem denotare: sicut dicimus, venerandus est Paulus, sicuti Ioannes, id est, æquali est veneratione honorandus. Pater igitur, & filius cum eiusdem sint generis, quando dicimus filium venerandum sicut patrem, adorationis æqualitatem significamus. Nec ergo aduerbium hoc identitatem personarum contra Sabellium, nec similitudinem adorationis, sed æqualitatem, & identitatem, & honoris adorationis indicat, cum vnica adoratione totam Trinitatem adoremus.

F

C

Qui non honorificat filium, non honorificat patrem, qui misit illum.

COMMENTARIVS.

NON solum pater filium honorificari vult, sicut ipse honorificatur, sed eius honorem ita necessarium, & debitum constituit: vt qui filium non honorificet, nec etiam patrem honorificet. Si autem non honorare filium Dei in carne, est patrem non honorare: & negare honorem filio, est negare honorem Patri: sequitur, vt qui contumelia afficit filium, afficiat etiam contumelia patrem. Perpende quanti criminis Christus Iudæos reos faciat, qui eum transgressorem legis reputabant. Aduerte in illis verbis, [Qui misit illum, tacita causa redditur, cur, qui non honorat filium, non honorat patrem,

A nempe, quia ipse misit illum. Missio duo innuit: vnum est processio à Patre: D alterum est carnis assumptio: non enim filius patrem mittere dicitur, quia à filio non procedit pater: sed pater filium: quia ab ipso patre procedit. nec satis est processio hæc æterna, sed præterea est terminus exterior, nempe carnis assumptio. Idem est ergo dicere, [Qui misit illum,] ac si dictum esset: quia sic homo factus est, vt à patre procedat ipsi consubstantialis, propterea in carne adorandus est adoratione æquali, quia æqualis à Patre procedit.

Aliter honorificãdus filius missus, quã prophetæ etiã missi à Deo.

Ex hac doctrina soluitur dubitatio: Deus misit prophetas: non tamen honorificandi erant prophetæ: sicut Deus, sed vt legati a Deo, & qui non honorificabat vt legatos, nec Deum honorificabat: at non satis est sic honorificare Christum sed additur, sicut Patrem: & qui sic non honorificat, nec patrem honorificat, quia missus est, non vt prophetæ missi sunt, sed vt procedens filius à patre. propterea enim dictum est, [Non honorificat patrem, qui misit illum,] & non dicitur. Non honorificat Deum, qui misit illum. Attende rursus dictum esse, [Qui misit illum,] quia antequam mitteretur ignotus erat: non ergo mirum, si non honorificatus est vt filius Dei: at quando missus est: B i m manifestatus est: propterea honorificandus est in carne tanquam Dei filius, ipsi patri æqualis, & consubstantialis. E

Amen amen dico vobis, qui verbum meum audit, & credit ei, qui misit me, habet vitam æternam.

Prosequitur Dominus eandem materiam de viuificatione, & iudicio: cum enim ipse sit, qui viuificandi habet potestatem, & ipse sit iudicaturus omnes: ostendit, quale iudicium subibunt honorificantes eum, & credentes, dicens hos vitam æternam habituros. Sermo hic est de æterna vita, in qua resurgent iusti. Nec obstat, quod verbo præsentis temporis vtitur: [Habet vitam æternam,] sæpè enim tempus pro tempore ponitur: sicut etiam superius dicitur, Suscitat Pater mortuos: & tamen de præsenti non suscitat, sed est sensus: ipsius est suscitare mortuos: sic dicitur credens habere vitam æternam, quia ius habet, & ipse est: qui viuificandus est. C F

Duo in his verbis notande.

Sunt autem duo in verbis annotanda. Vnum est, nouam sententiam à Domino proferri de necessitate, & efficacia credendi in eum: qui enim credunt, viuificandi sunt in hoc iudicio, propterea noua vtitur asseueratione, [Amen amen dico vobis.] Alterum est, fidem in eum duobus expositam esse verbis: vnum est. [Qui audit verbum meum.] hoc commune erat credulis, & incredulis, & necessarium ad fidem, quia fides ex auditu, auditus autem per verbum Christi, secundum distinguens credentes ab incredulis. [Et credit ei, qui misit me.] non dicitur, qui credit in me. Non propter rationem Chrysost. homil. 38. & Euthym. quia si sic locutus esset, gloriari videretur, quæ ratio solida non est: nam Ioann. 7. dicitur, Qui credit in me, flumina aquæ viuæ de ventre eius fluent: sed quia hæc locutio explicat magis qualis sit futura fides hæc credentium: nam qui credit ei, qui misit Christum credit in mittentem, & in missum, & in hoc significatur Trinitatis mysterium: credit etiam Christum esse missum, in quo incarnationis mysterium indicatur: & his articulis fides Christi maximè definitur, nimirum vt credamus eum esse Dei filium, patri consubstantialem, & hominem propter nos factum.

Nec

A Nec excluditur ab hac fide dilectio, & opera ipsius: sed Christus de fundamẽto ipso, quod tunc nondum iactum erat, agebat: hoc autem fides est in eum. Si autem dilectio exclusa esset, non diceret idem Ioannes 1. Cano. 3. Translati sumus de morte ad vitam quoniam diligimus. D

Et in iudicium non venit, sed transit de morte ad vitam.

CAVSAM, cur credens vitam æternam sit habiturus, reddit: hæc enim particula. [Et,] sæpe apud hæbreos vim causalis obtinet, quia, inquit, [Non venit in iudicium:] id est, non iudicatur secundum ea, quæ commisit: nam per fidem in Christum viuam remittuntur ei commissa: [sed de morte,] corporis, in qua est, [transit ad vitam,] beatam. Non credentes autem veniunt in iudicium, quia pro peccatis damnationi iam sunt deputati, nec per B fidem Christi liberati sunt, quia ea caruerunt: hi de morte corporis transeunt in mortem æternæ damnationis: quamuis enim ad vitam corporalem resurgant, potius vita talis mors est. In Græco, [Venit,] præsentis temporis, [Transit,] præteriti, sed vim habet vtrumque futuri. Cùm enim hebræus sermo non habeat præsens, sed præteritum, & hoc sæpe pro futuro, & præsenti vsurpetur facilè tempus pro tempore in Græca locutione secundum phrasim hebræam sumitur. Chrysost. homil. 38. & Cyrill. lib. 2. cap. 142. hanc expositionem sequuntur. E

ANNOTATIO 22.

Nonnullæ Patrum expositiones.

AVgust. tract. 22. aliter hęc exponit verba, vt qui credit dicatur nõ venire in iudicium, quia in vltimo die non subibit damnationis iudicium, & in hoc conformis est nostra expositio. At trãsisse de morte ad vitam dicitur, quia de peccato ad vitam gratiæ sit translatus, iuxta illud 1. Ioan. Translati sumus de morte ad vitam, tamen rectius cum Chrysost. & Cyril. expositum est, vt de morte corporis, & vita æterna hęc intelligamus: & totũ vti diximus, sub futuro tẽpore legamus, [Non venit in iudiciũ, sed trãsibit de morte in vitã. Et quãuis,] sit verbum præteriti, idem est sensus; nã transisse de morte ad vitam dicitur, quia deputatus est iam, vt de morte corporis transeat ad æternam vitam, quãuis non dum sit mortuus: & idem est sensus Ioãnis illis verbis allegatis Trãslati sumus de morte ad vitã: quia status credentiũ is est, vt de morte ad vitam æternã sint suscitandi; nam iste totus contextus de morte corporis est, & de resurrectione à tali morte r nec est, quod admittamus amphibologiam in eodem contextu. C F

Amen amen dico vobis, quia venit hora, & nunc est, quando mortui audient vocem filij Dei, & qui audierint, viuent.

COMMENTARIVS.

CONFIRMAT eum, qui audit, & credit verbum eius in vitam transire posse à morte, explicando se tantæ virtutis esse, vt voce possit mortuos suscitare: & ne rebus futuris & distantibus videatur præsentia probare, inquit, [Amen amen dico vobis venit hora, & nunc est,] id est citissimè & hoc tempore fiet, vt mortui audiant vocem filij Dei, & audientes, viuent,

 hoc

A hoc dicit propter mortuos, quos voce sua erat suscitaturus: propterea non D vniuersaliter loquitur omnes: mortui, sed mortui audient, & non dicitur, qui credent, sed [Qui audierint. Est hebraismus, id est, ad quos peruenerit virtus vocis filij Dei, perueniet autem, ad quos ipse voluerit, illique viuent: ita hunc locum exponit Chrysost. hom. 38. & Euthym. Qui ergo tantam potestatem habet, non mirum si dicat, & faciat, vt qui credunt, transeant de morte ad vitam. Et attende dici vocem filij Dei, quia, vox, non vt meri hominis, sed vt Dei filij, tantam habebat efficaciam. Dicit autem tempus venisse iam, & adesse: quia prędicatio verbi incepta erat per ipsum, & continuanda per Apostolos.

ANNOTATIO 23.

Cyrill. tres prononit superioris sententiæ expositiones.

CYril. lib. 2. cap. 143. tres refert superioris sententiæ expositiones. Vna est, vt de mortuis morte peccati intelligamus, qui prædicatione verbi Christi ad gratiæ vitam reuocati sunt, quæ sententia est August. lib. 20. ciuit. cap. 6. & serm. 64. de verb. domini. & tract. 22. Altera est, quam nos cũ Chry-B sost. & Euthym. secuti sumus: vt verba hæc de mortuis iam iam per Christum excitandis, ad vitamque reuocandis exponantur. Has duas ipse Cyril. dicit: exquisitas non esse; propterea adfert tertiam, quæ talis est: vt priora verba, [Mortui audient vocem filij Dei,] procedant de vltimo iudicio, quãdo omnes resurgent boni, & mali: posteriore autem, [Qui audierint, viuent: de his, quibus verbum prædicandum erat: qui enim crediderint viuent, quia vitam æternam habebunt.

At ista expositio, quam exquisitam Cyrillus arbitratur, meo iudicio graues difficultates patitur. primo quidẽ, quia dicitur, [Venit hora, & nunc est quando C mortui audient vocem filij Dei], si de vltimo iudicio sermo esset, non adderetur, [Nunc est,] non enim solet Dominus talem particulam adiungere, nisi quando de rebus proximis loquitur. Præterea quia paulo inferius agens de iudicio vltimo, non vsus est tali particula: [Hora venit & nunc est,] vt re vera distingueret hanc sententiam ab illa: hæc enim de proximis rebus, illa de distantibus est: Deinde quia locutio esset nimis impropria, & violenta, [Mortui audiẽt vocem filij Dei, & qui audierint, viuent,] si referamus ad distinctas voces, & ad distincta subiecta: vt refert Cyril. nam priorem sententiam ad mortuos, & vocem vltimi iudicij refert: posteriorem verò, ad viuentes in peccato, E & audientes verbum fidei, cum tamen locutio de eisdem loquatur mortuis, & de eadem voce.

Aliæ Chrysostomi expositio quã sequitur Auctor.

Propterea probabilior est Chrysostomi expositio, qui ad eosdẽ mortuos, & ad eandem vocem refert: qui audierunt enim mortui vocem Christi surrexerunt: dicti autem sunt audisse vocem, quia virtus vocis Christi ad eos peruenit operando resurrectionẽ. Voce enim, vt diuinitatis instrumento vsus est, quãdo & Lazarum: & alios suscitauit mortuos. Hanc secuti sumus; & ea legitima videtur: cùm tertia violenta sit, & magis spiritualis, quam literalis: nam si de credentibus esset sermo, non dictum esset, [Audient mortui, & qui audierint, F viuent.] cùm paulò antè dictum sit, non satis esse audire, sed simul credere: at quia de his, qui vocis efficacia suscitati sunt, loquebatur, propterea dicitur, [Qui audierint.] Præterea, quia dicitur, [Audierint vocem Filij,] Dei, vt suam propriam vocem significaret, quã suscitauit mortuos, non autem verbum prædicationis Apostolorum: nam de mortuis agitur corporaliter, suscitandis; non ergo ad mortem spiritualem, & vitam hęc referenda sunt: variaretur enim sententia, & à scopo intento esset recessus.

Sicut

A D

Sicut enim pater habet vitam in semetipso, sic dedit & filio habere vitam in semetipso.

COMMENTARIVS.

CAVSAM adfert, quare, qui audierint vocem Filij, viuent, cum mortui sint. Et sensus est: Quia, [Sicut Pater habet vitam in semetipso,] & propterea mortuos suscitat, [Ita etiam dedit filio vitam habere in semetipso,] propterea poterit etiam mortuos suscitare, habere vitam in semetipso est, non participatam vitam habere, nec dependentem vitam ab alio, vt Cyril. lib. 2. cap. 144. & Aug. tract. 22. exponunt: sicut sol lumen dicitur habere in se respectu eorum, quæ illuminantur ab eo: & ignis calorem in se collatione eorum, quæ ab eo calefiunt, causa ergo prima vitæ, quæ alijs dat B vitam & ipsa non recipit vitam ab alia vita pendentem, dicitur habere vitam in semetipso: talis est Pater, talis est Filius, qui eandem vitam habet, quam pater. E

Ex his bene infertur filium habere eandē vitam cum Patre.

Rectè Chrysost. hom. 38. ex hoc loco concludit contra Arrianos necesse esse, fateri filium eiusdem esse vitæ cum Patre, nec aliam habere differentiā, quam quod vnus est pater alter filius: tamen omnia præter hæc esse eadem in vtroque: si enim alia vita esset filij, tunc dependens esset, & participata à vita patris, iamque non haberet vitam in semetipso, sicut habet pater. His verbis probat non solum se ad vitam mortuos reuocare posse, vt Lazarum & alios, se ad æternam vitam, sicut & pater potest: quia habet vitam in semetipso, & his verbis confirmat illam sententiam, qua perhibuit credentes in se transituros de morte in æternam vitam.

Non idē est vitam in semetipso & à semetipso habere.

Attende autem longè aliud esse habere vitam in semetipso, & habere vitam à semetipso. Filius habet vitam in semetipso, sed non habet à semetipso, sed à patre, quod his verbis insinuatur. Si enim, [Pater dat filio habere vitam in semetipso,] ergo filius habet à Patre hanc vitam: habet ergo in semetipso, & non à semetipso. Creaturæ nec in semetipsis, nec à semetipsis habent: non à se, quia ab aliò vitam receperunt: non in semetipsis, quia ab aliò C pendent. sicut enim lumen à sole in corporibus receptum pendet à sole ipso: F sic omnis vita, & esse creatum pendet à suprema causa, quæ Deus est: Deus à nemine dependet: vnde vita eius, quæ vna est, & prima, nullo aliò eget, propterea in semetipso: Deus est, & viuit.

ANNOTATIO 24.

Diuersæ Patrum explicationes proponuntur.

DIscordes videntur antiqui Doctores in huius expositione sententiæ, & re vera sunt, sed non est tanta discordia, quantam aliqui existimant. August. tract. 22. & Chrysost. hom. 38. hęc verba Christo vt Deo conuenire putant. Cyrill. autem lib. 2. c. 144. vt homini, & ratione humanitatis assumptæ, sed qua ratione hæc dicantur attentiè est considerandum. Non enim negat Cyrill. Christi, vt Dei esse vitam in semetipso habere, hoc enim nemo Catholicus inficias ibit, nec in hoc discordat ab August. sed dicit, hæc verba, [Pater dedit Filio habere vitam in semetipso,] conuenire Christo ratione humanitatis, quia humanitas est, quæ recepit diuinitatē filij vitam habentis in semetipso. Christus ergo, vt homo, dicitur habere vitam in semetipso, quia habet sibi vnitum filium viuentem in semetipso: & hac ratione pater dedit homini vitam habere in semetipso, quia dedit Filium suum, vt vniretur humanitati. propterea Cyrill. dicit

A cit Patrē in incarnatione dedisse Christo homini, vt vitam in semetipso haberet. hæc est vera Cyrilli sententia. At Aug. aliter sentit, nempe ratione diuinitatis suæ filium dici à Patre habere vitam in semetipso, quā Pater dedit, quando ab æterno genuit, non ergo est differentia inter Doctores hos, vitam hanc esse diuinitatis, sed qua ratione Pater dicatur dedisse filio: & vtraq; expositio est vera doctrina, & verbis aptari conuenienter potest, tamen secuti sumus, Augustini, & Chrysost. expositionem. Fatemur quidem Christum Deum, & hominem esse, qui loquitur hæc omnia, sed modò aliqua profert ratione humanitatis, modò aliqua ratione diuinitatis,
B quia Deus simul, & homo est. qua ratione Deus est, inquit, sed habere vitam in semetipso, sicut habet Pater: & hanc datam ei esse à Patre. Nam, vt Deus est, D
ab æterno vitam habet à Patre: vt homo: ergo, & vt Deus accepit à Patre habere vitam in semet ipso: vt homo, per vnionem ad verbum in tēpore: vt Deus, per naturalem generationem ab æterno. Vtroq; igitur modò exponere possumus, & vtrumque sensum verba admittunt. at locutio magis propria est, si procedat, vt Deus est: quia sic à solo Patre vitam habet: vt autem homo est, non à solo Patre, sed à tota Trinitate: nam tota Trinitas humanitati communicauit, & vniuit filij personam. Cùm igitur verba hęc de Patre procedant, [Dedit,] inquit, [Pater Filio habere vitam,] in eo sensu exponi debēt, qui soli conuenit Patri, quando quidem exponi in eo sensu rectè, & aptè verba possunt. E

Et potestatem dedit ei iudicium facere.

COMMENTARIVS.

SI diligenter superiora verba consideremus, duæ sunt assertiones in confirmationem eius veritatis, (Qui audit verbum meum, & credit ei, habet vitam æternam) vna assertio est, in iudicium non venit, altera transit à morte ad vitam. Vt hanc secundam assertionem exponeret, & confirmaret, adiunxit, quæ hactenus dicta sunt, quibus ostendit se posse viuificare, & à morte ad vitam reuocare. His verò verbis præsentibus priorem assertionem confirmat, quod in iudicium non venit. Vt totus horum verborum sensus breuibus expositus verbis hic sit, Credentes in me non venient in iudicium condemnationis, sed à morte in vitam reuocabuntur æternam. possum autem hæc ego facere, nam potestatem habeo viuificandi, quia vitam habeo in memetipso, sicut pater, & potestatem habeo iudicandi, quia ego sum ante tribunal, omnes sunt iudicandi. Hic est contextus legitimus.

C

F

Attende, si iudicandi nuda potestas consideretur, à patre ab æterno, vt Deus, eam accepit. Vnam enim cum Patre, & Spiritu sancto potestatem habet supremam iudicandi, & per eam iudicabit de facto viuos, & mortuos, at non de hac in præsenti sermo est, sed de potestate iudicandi visibiliter, & corporaliter humanitati communicata. nam Christus vt iudex visibiliter apparebit, & viuos & mortuos iudicabit, propterea non sola nuda, & absoluta potestas Dei hoc loco consideratur, sed vt per humanitatem exercenda est, vt sit sensus, Dedit potestatem iudicandi, nempe, vt per humanitatem suam iudicium sensibile exerceret, & in humanitate sua fieret iudex omnium. de hac materia diffusius egimus supra in annot. 19. Hoc loco iudicium generaliter sumitur, quo & mali damnantur, & boni probantur, in vltimo die.

De omnipotentia per carnē exercenda sermo est.

Quia

A D

Quia Filius hominis est.

CONNECTVNTVR verba hæc immediatè præcedentibus. [Dedit ei potestatem iudicium facere quia filius hominis est.] causam enim continent, cur Deus iudicem constituerit, [Quia] inquit, [filius hominis est,] quasi dicat, homines voluit Deus per hominem iudicare, & sicut per hominem saluauit hominem, ita etiam per hominem eundem iudicabit. Sicut enim diuina misericordia multum commendatur in hoc, quod per hominem homines saluauit, & non solum salutem, sed etiam honorem deperditum recuperauit (maximè enim honorificum naturæ humanæ fuit, vt in ea victor Dæmon vinceretur) sic iustitia Dei valde iustificatur in eo, quod homo iudicat hominem, & non quicunque, sed ille idem, qui vitam exposuit pro homine, vt condemnatio malorum omnino iusta appareat. quis enim iustissimam sententiam negabit eam, quam contra peccatores is proferet, qui in cruce suum sanguinem pro eorum salutem fudit; vt ergo Deus est, vitam habet in semetipso, & supremam potestatem cum patre, quam per humanitatem exercebit, quia filius hominis est, accepta etiam potestate humana, vltra diuinam. Sic enim visibili iudicio omnes iudicabit.

B E

ANNOTATIO 25.

Diuersæ doctorum tradantur expositiones.

VErba præcedentia variè à doctoribus connectuntur, & communiter varia est eorum expositio. Primo loco Chrysost. hom. 38. cum sequentibus coniungit, [Quia filius hominis est, nolite mirari,] vt sit sensus: Nolite mirari cũ me hominem videatis: & audiatis; me vitam in me ipso; & potestatem habere iudicandi. Multum mouit Chrysostomum ad hanc sententiam à superiori separandam, hæresis Pauli Samosatensis. ne ergo occasionem arriperet confirmã di hæresim suam, si audisset, Dedit potestatem iudicium facere, quia filius hominis est, sic enim ipse Paulus legebat, propterea hæc verba Chrysostomus separauit, & sequentibus coniunxit. Sed hoc certè non est magni momenti, nam nihil aliud habet e ille ex his, præter quam, quod homo Christus esset, & hoc verum est, at esse simul Deũ multa alia verba conuincunt, immò etiam hæc eadem. nam, si homo hic, Deus non esset, potestatem iudicandi non acciperet, nã potestas hæc Dei est, & accepisse dicitur, vt homo, quia per humanitatẽ exercenda sensibiliter est. Secundo loco Cyrill. li. 2. c. 144. in alio extremo est. connectit. n. cũm superioribus, sed non solũ cum immediatè præcedentibus, sed cum anteriori etiam sententia, nempe, [Dedit vitã habere in semetipso, & dedit potestatẽ iudicium facere, quia filius hominis est;] nã vt homo per vnionẽ vtrũq; accepit, & vitam hanc, & potestatem, vt in annotatione præcedẽti declarauim⁹, & vti diximus, est expositio probabilis. Tertio loco Aug. tract. 22. cum superioribus copulat, sed cum immediatè præcedentibus, [Dedit potestatem iudiciũ facere, quia filius hominis est;] & hoc secuti sumus in commentario, & legitimus hic videtur sensus; nam iudiciũ hoc per humanitatem exercendum erat, & vt homo, iudex viuorum, & mortuorum est. propterea causa est, qua iudicium facere datũ ei est, quia hominis filius est; at vitam in semetipso habet, nõ quia homo est. Propterea rectè Aug. cum immediatè præcedentibus connectit; idem tamen Christus est, qui vitam habet, & potestatem iudicandi habet, illud, vt Deus, hoc particulari modo, ratione exercitij sensibilis, vt homo.

C F

Hoc loco aduerte hanc potestatem, quam, quia homo est, Christus sibi esse datam dicit, secundùm Cyrillũ non esse aliam, quam eam, quæ ei ab æterno est à patre;

Qualiter hæc potestas Christo data dicatur.

A patre: sed data homini dicitur, quando coniunctio cum humanitate facta est. quomodo autem data sit, sequens verbū explicat. [Dedit,] inquit, [potestatē iudiciū facere,] id est, dedit, vt iudicet visibiliter, & sensibiliter mundum, vnde potestas æterna est: sed tēporaliter in vnione data est iudicandum. Recentiores de potestate communicata humanitati Christi, quę est alia à diuina, & tamen subordinata, intelligunt: & vera est doctrina: sed locus hic etiā de ipsamet potestate diuina, quā Christus per humanitatē exercebit, intelligitur conueniēter: potestas enim humanitati inhærens, velut instrumentum quoddam est diuinæ, & æternæ potestatis. legenda sunt, quæ scripsimus in annotatione 19. superiori. D

Nolite mirari hoc, quia venit hora, in qua omnes, qui in monumentis sunt, audient vocem filij Dei, & procedent, qui bona fecerunt in resurrectionem vitæ, qui verò mala egerunt in resurrectionem iudicij.

COMMENTARIVS.

B DIXERAT iudicij potestatem sibi datam à patre: at quia audientium cordibus verbum hoc incredibile visum est, vel forsan, dum hæc audirent, gestu aliquo exteriori, vt incredibile, refutarunt adiunxit, [Nolite mirari hoc,] id est, ne vobis hoc incredibile videatur, quia non solum hæc mihi data est potestas, sed veniet profectò tempus, quando iudicium hoc fiet: nam omnes mortui audient vocem filij Dei, & procedent, seu prodibunt ex sepulchris, & resurgent, sed non eodem modo omnes: qui enim boni egerunt, resurgent in vitam æternam, qui verò mala, resurgent in damnationē. Hic est sensus horum verborum: illud enim procedere in resurrectionem cōmune est omnibus mortuis: sicut & commune est audire vocem filij Dei. Hieronym. Epist. ad Pamachi. contra errores Ioannis Hierosolymitani. Audient, inquit, auribus, & procedent pedibus, at resurrectio vitæ bonis, resurrectio damnationis, & æternæ mortis propria est malis. Hoc loco vita non pro vita sumitur, quæ morti corporali contraria est: hac enim ratione omnes resurgent in vitam: nam nemo resurgit, nisi iterum viuat: Sed sumitur F
C pro vita beata, & gloriosa: vita namque damnatorum mors potius est, vt rectè August. lib. 6. ciuit. cap. 12. dicit, quod etiam superius annotauimus. Dicit autem, [Audient vocem filij Dei, quia diuina virtute suscitandi sunt mortui, & hæc vox est illa, de qua 1. Thessal. 4. ipse Dominus in iussu, & in voce Archangeli, & in tuba Dei descendet de cœlo, & mortui qui in Christo sunt, resurgent primi. Ita hanc vocem exponit Cyrillus lib. 2. cap. 145. quamuis enim sit Archangeli, est tamen ex iussu, & præcepto Dei, & diuinæ eius potentiæ instrumentum. Ex his patet, quod supra dictum est, credentes scilicet non venire in iudicium, sed de morte in vitam transire. Qui autem dicantur credentes, qui non damnantur, sed vitam habent æternam, exponit nunc Dominus, nimirum non qui solam habent fidem, vt hæretici commentantur, sed qui bona egerunt, qui fidei, charitatis opera coniunxerunt. Et non addidit. Venit hora & nunc est, sicuti prius dixerat, quia hæc resurrectio non erat breui futura.

AN-

A

ANNOTATIO 26.

Cum dicit Christus non esse mirari id quod operatus referatur

CYrillus lib.2.c.145. verbum,[Nolite mirari hoc,] refert ad miraculũ languidi,vt sit sensus. Nolite mirari me languidum hunc sanasse, quia multo adhuc maiora sum facturus. Sed non videtur hoc aptari posse conuenienter; non enim illi mirabantur tale factum,sed potius accusabant, & arguebant, & praeterea quia multae sententiae intercesserunt iam in verbis Christi,rectius Aug.tract. 22.ad praecedentia immediatè refert de potestate iudicij sibi data, & forsan aptior erit expositio, si ad vtrunque referatur,nempe ad potestatem iudicij, & ad B potestatem viuificandi mortuos, & reuocandi in aeternam vitam: haec enim duo continuo contextu dicta sunt,&, quae sequuntur, ad haec duo referuntur: nam: [Audient,] inquit, [vocem, filij Dei, & procedent in resurrectionem,] hęc est potestas suscitandi: [qui bona egerunt,] ad vitam, [qui verò mala,]ad damnatio tionem, hęc est potestas iudicij, His etiam verbis declarat, qua ratione illud superius verbum sit intelligendũ, [Quos vult viuificat:] si enim de vita aeterna exponamus,quos vult viuificat: vult eos viuificare, qui bona egerunt: si verò exponamus de viuificatione illa miraculosa:non pro meritis eorum,sed pro sua absoluta suscitabit voluntate.

C

ANNOTATIO 27.

Infantes cõparebunt ne in iudicio?

ADuertenda est generalis sententia: [Omnes,qui in monumentis sunt,] prodibunt in resurrectionem: infantes enim, & praematurè etiam in maternis vteris mortui,surgent:vt Iustinus quęst. Gentil. resp. 13.& Aug. lib.22.Ciuit.ca. 23 afferunt,& est communis catholicorũ sententia & probat Aug.illo 1.Corinth. 15. Sicut in Adam omnes moriuntur, ita in Christo omnes viuificantur: resurgẽt autem,vt Iustinus dicit,ratione praediti, seu rationis vsum habentes:& secundum Aug. in ea corporis magnitudine,quam, si vixissent, habituri essent: an tamen in iudicio apparebunt,non ita vt prius,certum est. Gregor. Nissen.in orat. de infantibus praematurè abreptis disputat,& in- D clinare in eam sententiam videtur,vt in iudicio non sint comparituri: tamẽ Aug. lib.5. hyppogno. & epist. 107. ad Vitalem, & alijs in locis tenet, ad iudicium venturos esse,& propter peccatum, quod ab Adam contraxerunt,damnationis sententiam subituros: & ea est vera sententia. In hoc tamen nõ est probandus Aug. lib.5.cont.Iulian.c.8.quod sentit eos torquendos, cuius contrarium tenet Greg. Naz. in Orat. in sanct. Baptis. & Greg. Nyss. loco citato,eaq; est communissima sententia. hęc enim poena ijs infligenda est,qui mala opera egerunt. Quod si dicas, cur Dominus nihil de ijs in verbis praesentibus locutus est: nam distinxit eos, qui mala egerunt, & qui bona fecerunt:dico id esse factum, quia de ijs. qui E credituri erant in eum,aut fidem eius nõ recepturi, loquebatur,quos iudicio damnationis terrere, & beneficio resurrectionis vitae allicere intendebat:tamen omnes generali sententia conclusit, qui in monumentis sunt, suscitandos. Mortuos corporaliter significat illo verbo, [Qui in monumẽtis sunt,] ne de morte animę, quę per peccatum est, intelligeremus. quamuis re vera nõ omnes mortui sunt in monumentis,sed ab eo, quod frequentius est, generalem vsurpat locutionem. Hęc diffusè tractare non est instituti nostri,quamuis aliqua alia de resurrectione in cap. 11. adferemus.

F

Cur Christus futuri iudicij meminit, quando se filiũ Dei esse manifestat.

Vnum tamen hic non est praetermittendum,cur Dominus de hoc iudicio futuro faciat mentionem, quando se Dei filium esse, & verum Christum manifestat?Respondeo id meritò factum esse:nã Iudaei multum errabant, aduẽtum vnum Christi, & hunc gloriosum tãquam regis,& iudicis expectantes, ideoque in humilitatem eius pręsentem impingebant: propterea Dominus admonet se iterum venturum,& facturum iudicium hoc,nec modò esse tempus iudicandi: tamen horam hanc certissimè venturam. latius hęc explicauimus capite primo, Ioannis Baptistae testimonium secundum exponentes, propterea nunc satis sit attigisse.

Non

A

Non possum ego à me ipso facere quicquam, sicut audio, iudico.

COMMENTARIVS.

DIXERAT sibi iudicium datum, & re vera iudicaturum omnes secundũ opera illorum, & hoc, quia filius hominis est. His verbis tacitæ obiectioni respondet. posset enim aliquis obijcere, iudicium hoc, & discretio esse non potest: quomodo enim homo omnium opera hominum noscere, & discernere poterit, vt proferat certum iudicium? Respondet, [Ego à me ipso non possum facere quicquam,] id est, non vt homo tantum facio, quæ facio, sed, vt filius Dei, vnius cum patre naturæ: non humana scientia, aut potentia sola vtor, sed simul diuina. [Sicut audio, iudico,] Christus audiebat vt Deus, quia scientiam habebat à patre, eandem cum patris scientia: audiebat vt homo, quia scientiam humanam habebat à diuinitate communicatam: iudicabat ergo, sicut audiebat, & non à seipso solo, non ergo ignorare aliquid poterat, quo iudicium minus rectum ferretur. B

B

ANNOTATIO 28.

Superior sententia de Christo Deo, & homine vera est.

VErba hæc, & secundum diuinam, & secundum humanã naturã in Christo vera sunt. ipse enim, vt Dei Fili⁹ est, nihil à semetipso facit, sed sicut audit, iudicat: quia omnia, quæ facit, omneq; iudicium à Patre habet, à quo ab æterno essentiam, & sapientiam accepit. Audire enim, est à Patre scientiam accipere. non aliam, sed eandem omninò, quæ patris est. Et hæc sententia in hoc sensu est eadem cum superiori: Non potest Filius facere à semetipso quicquam nisi quod viderit patrem facientem in quo sensu exponitur ab Ambros. Serm. 20. in Psal. 118. vers. 4. & Aug tract. 22. Chrysost. hom. 38. & Cyrill. li. 2. c. 146. Potest C etiam intelligi de ipso Christo vt homo est, ipse enim nihil à se facere potest, quia quidquid fecit Christus, non solus homo facit, sed simul Deus, & quæ scit, audit, quia scientia eius humana à diuina procedit, & ipsi est conformis, & in hoc sensu exponit etiam Cyrillus, loco citato. Hieron. lib. 2. aduersus Pelagianos dicit Ecclesiam hęc verba intelligere dicta à Christo ratione humanitatis assumptæ, & est accommodata expositio: nam verba hęc connexa sunt immediatè præcedentibus, in quibus quia hominis Filius est, se iudicium habere, & iudicaturum dixerat: in quo iudicio nunc dicit se non à semetipso operaturum, sed, quæ audit, iudicaturũ. Loquitur ergo de se, vt homo etiam est, sicut & vt homo, etiam iudicaturus est. Resolutio huius difficultatis hęc mihi videtur, vt simul vtranq; expositionẽ cõiungamus: Christus enim potestate diuina, & humana, & scientia diuina & humana iudicabat, & vtraque erat à Patre. Cyrill. autem quamuis interpretetur de Christo vt homine etiã, tamen alterum sequitur sensum, & alteram connexionis rationem. Sensus eius, & connexio est, vt se legis obseruatorem ostendat contra Iudæorum superiorem calumniam, [Ego,] inquit, [sicut audio, iudico,] id est, secundum sensum verum legis iudico, &, [A me ipso non facio quicquam,] nihil ei contrariũ facio: nã Christus licere pietatis opera in sabbato facere, nec esse hoc contra legem, sed secundum legem iudicabat, & hoc verũ erat iudicium, vt paulò inferius dicetur, sicut igitur audiebat in lege, iudicabat. Iste sensus, & connexio violenta mihi videntur: nec enim cohærent sententiæ, vt ordo verborum postulat, & verborum significatio multum distrahitur. Ipsemet Cyrillus etiam exponit verba ratione diuinitatis, & aliter connectit: in quo Chrysost. consentit, sed cum iam superius, sensum hunc explicauerimus, & ab E

his

A his verbis præsentibus alienum ostenderimus, non est quod in connexione reci tanda immoremur. Aliqui illa verba, [Sicut audio iudico,] in hunc sensum interpretantur, quasi dicatur non ad libitum, & indiscretè, sed pro meritis causæ profero iudiciū, ideo iustum est. Sed hęc expositio non facit ad sensum, nec ad propositum præsens: nã hęc verba respõdēt præcedentibus, [A me ipso nõ facio quicquã, sicut audio, iudico,] quasi dictū sit, nõ facio à me, quia sicut audio, iudico: id est, non ex mea sciētia sola, sed ex diuina accipio omnia, vt iudicē: neq; hęc verba reddunt causam, cur iudicium sit iustum: nã hoc sequitur postea, vbi altera causa adfertur iustitiæ sed respondēt tacitę obiectioni, vt in cõmentario expositū est, vt ostendat nihil se posse latere, et ex hac parte iudiciū nõ impediri. D

Et iudicium meum iustum est, quia non quæro voluntatem meam, sed voluntatem eius, qui misit me.

COMMENTARIVS.

Alteri tacitæ respondet obiectioni, cum dici possit; Si, vt homo iudicaturus est omnes, iudicium rectum non est; nam humana voluntas non potest ita iustitiam, & æquitatem in tot hominum causis, quamuis omnia homo
B cognosceret, amplecti. Exclusa igitur obiectione priori scientiæ, quia falli nõ potest, excludit hanc etiam obiectionem iniquitatis: & dicit iudicium meum E
etiam iustum erit: nam nõ quęro voluntatem meam, id est, non facio secundū humanam solam voluntatē, sed secundum diuinam, in qua iniustitia esse non potest. Hæc phrasis: [Non quæro voluntatem meam, sed eius, qui misit me,] significat se operari secundum humanam voluntatem, ita tamen, vt diuinæ sit conformis: & quæ faciebat non ea ratione facere, quia vt homo volebat, seu vt humanæ suæ voluntati satisfaceret: sed propter diuinam voluntatem, & beneplacitum: non quod haberet voluntatem aliquam à diuina discordem, cui nolebat satisfacere, sed quod omnia quæ volebat, & faciebat. ideo volebat, & faciebat, quia erant secundum diuinam voluntatem. Loquitur vt homo, & de humana voluntate, & actibus eius: vt homo autem voluntatis actus, & opera, beneplacito diuino conformat: & sic volebat, & operabatur vt homo, vti cognoscebat se vt Deum velle. Ad patrē autem refert, vt se non solum Dei filiū, sed vnam cum Patre, & eandem habere, vt Deus est, voluntatem ostendat.

Si ego testimonium perhibeo de me ipso, testimonium meum non est verum.

C F

Præclara diuinitatis suæ mysteria Christus Iudæis aperuerat: vt in superiorum expositione verborum videre licet: nunc propter eorum incredulitatem suæ doctrinæ veritatem testimonijs nititur confirmare: & quia illos paratam in mente obiectionem habere cernebat, nempè: Tu de te ipso loqueris, nullum sententiæ testem, aut argumentum adfers, non credimus tibi, nec verum reputamus, quod tu loqueris: præuenit Christus vel hoc ipso etiam se Deum ostendens, qui mentes occultas cernebat, & dicit, [Si ego perhibeo testimonium de me ipso,] nec aliud adfero, quàm humanam dicentis auctoritatem, [Testimonium meum non est verum.] Intelligenda est sic sententia, quasi diceret, si ego solus de me perhibeo testimonium, testimonium meum non est verum. ille de se ipso testimonium solus perhibet, qui

A dicta sua non aliquo argumento, nec probatione confirmat: qui enim de se loquitur, & argumentis efficacibus, quæ dicit, probat, non de semetipso testimonium solus perhibet: argumenta enim, & ratio simul testimonium perhibent. Similiter qui secum aliquem testem producit, non de se ipso solus testatur. Dicitur autem testimonium, quod de semetipso aliquis solus perhibet, non esse verum, non quòd in se verum esse non possit, sed quod fide dignum non sit, nec acceptandum vt verum. Et sic Athanas. exponit hoc verbum in orat. contra gregales Sabellij. Verum enim, fide dignum exponit. Attende Christum loqui vt hominem: testimonium autem perhibere solum de se, non esse aliud, quam humana tantum dicta proferre, & non aliquo argumento confirmare, quàm sola humana auctoritate loquentis. Erit ergo sensus huius sententiæ, Si ego de me ipso testimonium perhibeo, nec alio argumento, aut testimonio, quæ affirmaui, probo quam his verbis exterioribus, quæ protuli, aut rationibus solis humanis, solaque auctoritate mea exteriori, quæ apparet: testimonium meum non est legitimum, nec dignum fide, nec verum reputandum, quamuis re vera verum sit: at non sic est, quia non solus ego de me testor sed diuinis argumentis vtor, operibus nempè, & signis diuinitatis. Hic est sensus: nec est contrarium illud Ioan. 8. Si ego testimonium per- E
B hibeo de me ipso, testimonium meum verum est: nam loquebatur, vt Deus, qui non humanis verbis, sed diuinis factis de se testabatur. Hæc in annotatione magis explicantur.

ANNOTATIO 29.

Diuersæ Patrū expositiones super ista sententia.

CYril. lib. 2. ca. 147. hanc superiorem sententiam, nempe, [Testimonium meum non est verum,] sic exponit, vt dicta sit per quandam conuenientiā; vt aliquando solet fieri, ac si diceret: Sit sanè, vt vos dicitis, si non alia profero testimonia. Verba Cyril. sunt hæc: Scio vos dicturos: Tu de te ipso testimonium perhibes, & ideo testimonium tuum verum nō est, nec molestè fero hæc verba quippe quæ per ignorantiam funditis: neque volo propter testimonium meū vos mihi credere, alius est, qui de me testimonium perhibet hæc Cyrill. Chrysostomus porrò hom: 39. & Euthy. aliter in-
C terpretantur, vt sit sensus. [Non est verum,] id est, vobis nō reputatur uerum: videbat enim mentes eorum dicentes, & obiicientes, Testimonium de te ipso perhibes, testimonium tuum non est verum: propterea præuenit eos, & quod mēte conceperant, aperuit: non ergo dicit non esse verum, sed, quod illi in sua mente habebant, ostendit. sed hæ expositiones non omnem tollunt difficultatem: nā quæ Chrysostomi est, verbis accommodari non potest: Non enim dicit, quia de meipso testimonium perhibeo; propterea testimonium meum non est verum, tunc enim posset exponi non reputatur à vobis verum: sed dicitur, [Si perhibeo de me ipso testimoniū, testimonium meū non est verū,] quod minus conuenienter exponitur, non reputatur verum. Adde hæc verba, quamuis occasione forsan internæ cogitationis, & obiectionis illorū dicta sint: tamen Christus, est qui suo nomine ea profert, & asseuerat. Cyrilli autem expositio aptior videtur, tamen adhuc patitur difficultatem. Tertia expositio est Athan. in orat. cont. gregales Sabellij, & Ambrosij libro 6. de fide. c. 5. Hi exponunt more humano loqui Christū, & vt homo est, cuius testimonium solū, non est fide dignum, nec idoneum, vt recipiatur. Et hæc est vera expositio, & legitima, sed explicatione indiget. F

In Christi operibus & vera humanitas & vera diuinitas elucebant.

Aduerte igitur opera Christi esse & diuina & humana: cum enim homo esset, & Deus quædam humana, quædam diuina opera exercebat. sicut autem humana opera erant argumētum, & probatio naturæ humanæ, & eum esse verum hominem: ita & diuina opera erant argumenta, eum esse verum Deum. quando igitur in illa humana natura opera diuinitatis

facie-

A faciebat, diuinitas quæ erat in eo, perhibebat testimonium de homine, quod erat verus Deus: quando autem ille de se loquebatur verbis duntaxat humanis, dicens se esse Deum & Dei filium, tunc de se perhibebat testimonium, quia humanis verbis solis testabatur de se: at quando simul operabatur, vt Deus, iam non solus homo reddebat testimonium, sed Deus in illo, & per illum operàs. hoc est ergo quod dicit: Si ego vt homo, de me ipso tantum testimonium perhibeo, id est, non vtor ad meam diuinitatem probandam alijs argumentis & probationibus, quam verbis & operationibus humanis: testimonium meum non est fide dignum, nec verum reputandum: at non sic est, quia alius etiam reddit testimonium: vtor enim operibus diuinis, &
B diuinitas, quæ in me est, mirandis signis de hoc homine, qui apparet, testatur esse Deum. Iam ergo non solus ego ut homo, verbis testimonium perhibeo, sed etiam Deus in me manens suis operibus id testatur: propterea testimonium meum & verba, quæ de me loquor, omni fide digna, & verissima sunt, quia Deus operibus suis, & ego homo verbis meis, testi- D
monium perhibemus. In hoc sensu dictum est illud Ioannis, 8. Si ego testimonium perhibeo de me ipso, testimonium meum verum est. Ista est expositio ad mentem Athanasij. & Ambro. & ea est legitima, & conformis illi sententiæ. Io. 10. Si nō facio opera patris mei, nolite mihi credere, Si autem facio, si nō vultis mihi credere, operibus credite, id est, si non alia argumenta habeo diuinitatis meæ, quam vobis prædico, nisi humana verba, nolite credere, tunc enim testimonium solus de me perhibeo, at si facio opera Dei, iam non solus testor ego de me, sed Deus ipse, qui in me est. Si exponamus cum Cyrillo, hęc verba sunt prolata per modum permittentis, [Non est verum,] id est, sit sanè vt vos dicitis, testimonium meum non esse fide dignū: E
at rectius per modū asserentis dicta sunt, vt more hominum loquatur quorum testimonium, cum de se loquuntur fide dignum non est, quando nullo alio nititur argumento quàm loquentis assertione. Adhuc hoc in sequenti sententia magis explicabitur.

Alius est, qui testimonium perhibet de me.

COMMENTARIVS.

CVm dixisset, Si solus de me testimonium perhibeo, testimonium verum non est, adiungit alium etiam esse, qui testimonium perhibet de ipso, hic
C alius est pater. In cuius explicationem sciendum, Christum in vnitate suæ F
personæ duas habere naturas, diuinam & humanam, duoque operationum genera, vnum secundum diuinam, alterum secundum humanam, sed magnum est vtriusque discrimen, Nam sicut natura diuina non sibi erat propria: sed cum pater communis, quæ secundum eam operabatur, non Christi solius, sed patris simul opera erant, quando enim mortuos suscitabat, infirmos sanabat, aliaque huiusmodi edebat miracula, quia secundum naturam diuinam primario ea efficiebat, erant & sua, & patris simul opera, tamen quia natura humana sibi propria erat, quia non personæ patris, sed suæ tantum erat vnita, quæ secundum eam faciebat, sua erant opera propria, vt quando incedebat, fatigabatur, sitiebat, orabat, similiaque opera hominis exercebat, opera hæc hominis, non erant testimonium diuinitatis suæ, sed illa priora, quæ erant diuinitatis: quæ quoniam & sibi, vt Deus erat, & patri erant communia. hinc factum est, vt ea modo patri, modo sibi, ratione suæ personæ, attribueret: aliquando enim patrem dicebat de eo testimonium facere, & operari quæ faciebat, aliquando vero ipsemet ratione diuinæ suæ personæ, propter naturam eandem cum patre, dicebat de se, vt homine, ferre testimonium, & operari.

A mira illa opera, vt eandem se habere cum patre naturam & non solum hominem esse ostenderet. Ex hac doctrina sententiæ præsens manifesta est, Cum enim vt homo dixisset, Si ego tantum testimonium perhibeo de me, testimonium meum non est verum. Addit alium etiam esse, qui simul testimonium ferret, nempè patrem ipsum, quia ratione diuinæ naturæ edebat miracula: diuinitatis testimonium perhibentia: cum autem sibi potuisset etiam adscribere hæc opera, & testimonium, tamen patri tribuit vt alium testem esse cõfirmet, nam pater distincta erat persona, & sic sunt duo testes, nempe ipse cum patre: [Alius,] ergo patrem significat, cum quo ipse etiam vt Deus de homine testimonium perhibet, & sic non solus ipse sed vna cum patre testimonium perhibuit. Hic est sensus huius sententiæ. D

ANNOTATIO 30.

De quo sit intelligēda hæc Saluatoris sententia.

CHrysost. hom. 37. & Euthym. hunc alium esse Ioannem Baptistam interpretantur, sed nõ videtur legitima interpretatio, nõ enim Christus sibi præponeret Ioannem Baptistam, cum enim dixisset, [Si ego,] vt homo, [testimonium perhibeo de me ipso, testimoniũ meũ verũ non est,] nõ adiecisset, [Alius est,] qui testificatur, nempè Ioannes Baptista, diuinitatis ergo testimonium esse oportet, quod profert. Præterea non sibi coniungeret Baptistam dicẽdo, [Alius,] nẽpè à me testimoniũ perhibet: sed Patrem ipsum, qui alius dicitur, maximè quia quæ sequuntur non cohærent huic sensui, sed magis contra dicunt. Nam testimonium Ioannis adfert potius ad hominẽ argumentando, quia ipsi eo vsi erant. Rectius Athan. li. 2. de vnita Deitate Trinitatis, per alium Patrem interpretatur, adnotatq; dictum esse alium Patrem propter distinctionem personalem filij. eandem interpretationem complectitur Cyrill. lib. 2. c. 147. His consensi in cõmentario. B E

Et scio, quia verum est testimonium eius, quod perhibet de me.

COMMENTARIVS.

SEnsus est alius est, qui mecum testificatur de me, [Et scio, quia verum est testimonium eius,] id est, ego etiam testificor, & illius probo testimonium vt non ego solus, sed duo simus. Idem est sensus cum illis Ioan. 8. Si ego iudico, iudicium meum verum est, quia non sum solus, sed ego, & qui misit me Pater, & non ex opinione, sed ex scientia testor.

Vos misistis ad Ioannem, & testimonium perhibuit veritati. C F

ANtequam hoc testimonium, quod alius de ipso perhibet, producat, sententiam suam eorundem Iudæorum facto comprobat, ac si dicat, Vosmet mihi testimonium quodammodo accumulastis: Nam, [Misistis ad Ioannem,] vt eius testimonium inquireretis, ille autem, [Perhibuit testimonium veritati,] id est, respondit veritatem, nempè negando se esse Christum, & meum ipsum esse confitendo. Attende verborũ energiam, vt Chry. hom. 39 aduertit, [Vos,] inquit, [misistis,] id est, vos iudicatis Ioannem dignum fide, & idoneum testem. Adde etiam a vobis ipsis inducti estis ire, non ego misi vos ad eum, sed vos ipsi ire seu mittere voluistis, ille autem, quem vos elegistis,

A verum testimonium perhibuit, dicendo non sum ego Christus, medius vestrum stat, quem vos nescitis, ipse est, non igitur est, cur iudicetis me solum testimonium de me proferre, nec cur illud repellatis. D

Ego autem testimonium ab homine non accipio, sed hæc dico, vt vos salui fitis.

NE hoc testimonium putarent esse: propter quod dictum erat, [Alius est, qui testimonium perhibet de me,] propterea dicit, [Ego autem non accipio ab homine testimonium,] idest, non hæc narro, quasi velim Ioannis testimonio meam tueri sententiam, non indigeo vllius hominis testimonio, quod si hæc de Ioanne dixi, id propter vos ipsos facio, vt salui sitis, id est, vt vestrismet factis doctrinam meam confirmem, & impellam vos ad veritatem cognoscendam, & recipiendam, per quam salutem consequamini, nam quem vos voluntate vestra elegistis, vt de Christo perhiberet testimonium, ille ipse testatus est veritatem, nempè me esse Christum. Non hoc expressè dicit Dominus, sed tacitè; nam sciebant Iudæi, de quo Ioannes testimonium perhibuerat, & hoc verbo amplius significauit: quàm si diceret testimonium perhibuit de me: dicens enim testimonium perhibuit veritati, insinuat non solum
B testimonium perhibuisse de ipso, sed adhuc verum fuisse testimonium eius, E seque verum esse Christum.

Vt de sequentibus quàm de præcedentibus intelligit, cum ait, Hæc dico.

Attende autem hæc verba, [Hæc dico,] non solum referri ad superiora, nempè ne putetis hæc de Ioanne me narrasse, quod velim vti eius testimonio, sed etiam ad inferiora, & sequentia, quibus commendat Ioannem, præmittit tamen se non hæc dicere, quod eius captet testimonium. Superius capite primo explicuimus Ioannis testimonium non fuisse Christo necessarium, sed à Deo missum esse propter Iudæorum incredulitatem, & imbecillitatem: sufficientissima enim testimonia Christus habuit præter ipsius, propterea dicit superius, [Vos misistis,] quasi diceret, Ego non remisi vos ad Ioannem, & nunc dicit, [Ego non accipio testimonium ab homine,] quo verbo insinuat tacitè se esse Deum, dum generaliter testimonio hominis indigere se negat: Nec hoc est contra ea, quæ inferius dicuntur de Apostolis, qui testimonium reddiderunt de Christo iam ad cœlos ascendente: nam præsens sermo est de testimonio Christi præsentis, & suam doctrinam confirmantis: præterea Apostoli testimonium reddiderunt per miracula, quæ non hominis, sed Dei erant testimonium: at Ioannes nullum signum tale fecit. Hoc satis probat verba illa [Alius est, qui testimonium perhibet,] non de Ioanne intelligenda, quod adhuc in sequentibus magis confirmatur.
C F

Ille erat lucerna ardens, & lucens.

HAec, vti diximus in superiorum explicatione, connectuntur cum ijs verbis, [Hæc dico, vt salui fitis.] Laudat enim Ioannem, & arguit Iudæos, licet hæc omnia non propter se, vt ipsius testimonio se tueri velit, dicit: sed propter ipsos Iudæos, vt ipsorum dictis & factis conuicti, veritatem salutis recipiant. Laudat ergo Ioannem, & idoneum testimonium fuisse côfirmat: ne autem dum dixit, [Vos misistis ad Ioannem,] aliquis arbitraretur Dominum dicere, Ioannem testem dignum fide non absolutè fuisse, sed respectu eorum, qui talem putabant: propterea adiunxit non ex opinione Iudæorum

A tantum, sed verè fuisse Ioánem testem dignum omni fide. [Ille,] inquit, [Erat D lucerna ardens & lucens,] ac si diceret, Rectè quidem fecistis in eo, quod Ioannem vobis testem elegistis, Erat enim lucerna ardens, & lucens: id est, omnia habens, quæ ad sibi aliorum fidem comparandam necessaria sunt. eratque testis omni dignus fide, omnique exceptione superior.

Expedit auctor verba hęc quę de Ioanne dicuntur.

Notanda sunt verba: in hoc enim, quod dicitur, [Erat lucerna,] insinuat mãdatum, seu missum esse Ioannem: lucerna enim instrumentum quoddam est, quo vtimur, vt luceat alijs: sic Ioannes venit, vt veritatem alijs, tanquam Dei minister indicaret. Lucerna etiam vt dicit Cyrill. lib. 3. c. 1. ab alio lumen accipit: accenditur enim lucerna: sic Ioannes à Christo lumen recipit. idem notat Ambro. serm. 14. in Psal. 118. versic. 1. Lucerna præterea, vt dicit Euthym. sole adueniente cessat: sic Ioannes Christo iam prædicante suo testimonio finẽ imposuit. Est autem cum articulo, lucerna illa, vt rectè dicit Cyrill. vt ad prophetiam reuocaret Iudæos. Psal. 131. Paraui lucernam Christo meo. Ioannes erat lucerna hæc. August. etiam tract. 23. hanc sic interpretatur prophetiam: dicitur [Ardens & lucens] ardens in se, quia veritatem sciebat, cui erat testimonium perhibiturus: lucens, quia alijs veritatis huius erat idoneus, & fide B dignus prædicator: lucet enim qui veritatem alijs sufficienter demonstrat. potest enim aliquis scire veritatem: sed alijs non satis vt oportet, eã demonstrat: E nec argumenta habet sufficientia ad persuadendum: talis lucerna ardens est, sed non lucens: non sic Ioannes, sed Christum nouit, ac manifestauit. & fide dignus Christi fuit index ac testis, lumenq; tale ac tantum emisit: vt potuerint Iudæi videre si voluissent. Greg. hom. 11. in Ezech. sic exponit. [Erat lucerna ardens,] per cœleste desiderium, [Lucens,] per verbum: illud ergo ad vitam, hoc ad doctrinam refert Gregorius, & id rectè dicitur: & tam hoc, quam illud Ioannes habuit. Arsit in se per sanctimoniam morum, & scientiam: luxit alijs per manifestationem doctrinæ, & mirum exemplum vitæ. Hęc sunt, quæ dignum fide efficiunt testimonium.

Vos autem voluistis exultare ad horam in luce eius.

C Confirmat lucernam hanc illuxisse, & lumẽ veritatis emisisse. [Voluistis,] inquit, [Exultare in luce eius:] nam à principio dignum fide iudicastis, & F vt hominem à Deo missum recepistis: lucebat ergo ille: sed [Ad horã.] & breui tempore id fecistis. quo verbo arguit, & insimulat Iudæos, quod Ioanni nõ crediderint. Ille ardebat, & lucebat, & vos lumen recepistis eius: sed citò vestra inconstantia eum repulistis. Misistis ad eum, vt ad fide dignum testem, vt inquireretis de Christo: at postquam respondit, eius testimonium spreuistis.

ANNOTATIO 31.

Superiorem sententiam diuersis modis Patres exponunt.

Cyrillus lib. 3. c. 1. superiora verba aliter exponit: nã ad baptismũ refert, dicens: Mirati Ioannem in principio lucem eius hoc modo accendistis, sed postea nec ipsi ab eo baptizati, & baptizari cęteros prohibentes, ad hoc vsq; insaniæ delapsi estis, vt Dei nunciũ increparetis: misistis enim ad eũ, qui dicerent, quid ergo baptizas? hęc Cyri. sed expositio prior, quam sequitur Chrys. hom. 39. est conuenientior: nã de testimonio, quod de Christo perhibuit, sermo hic est. Ex his verbis Domini liquet dignos reprehensione fuisse Iudæos, quod Ioannis testimonio nõ crediderint, eosq; peccasse grauiter, qui tantæ luci non adhibuerunt fidem.

A fidem. Cyrill. hæc verba affirmat insinuare Ioanné in figura legis contentum; vt enim illud verbũ, erat ille [Lucerna,] reuocat ad Prophetiã Psal. 131. ita & hoc verbũ, [Ardens, & lucens,] reuocat ad figurã Leu. 14. Lucerna enim in tabernaculo lucens Ioanné significabat, ipse Cyrillus diffusè figuram hanc explicat. D

Ego autem habeo testimonium maius Ioanne.

COMMENTARIVS.

CVr se testimonio Ioannis ex parte sua non indigere, nec eum in testem producere dixerit, causam exponit, quia, [Habeo,] inquit, [testimonium maius Ioanne,] id est, maioris auctoritatis, quàm sit Ioannis testimonium. Et hæc verba connectuntur illis; Vos misistis ad Ioannem: ac si dictum esset, vos vti testimonio Ioannis voluistis, Ego autem non produco testimonium hoc, habeo enim testimonium maius. Quod autem dicitur, [Maius Ioanne,] intelligendum est, maius testimonio Ioannis: nam testimonium testimonio, non personam personæ comparat.

B Opera enim, quæ dedit mihi Pater, vt perficiam ea, ipsa opera, quæ ego facio, testimonium perhibent de me, quia Pater misit me. E

EXponit, quod sit testimonium maius testimonio Ioannis: & verborum hic est sensus: [Opera quæ ego facio, ipsa, perhibent de me testimonium] Intellige maius, quàm sit Ioannis testimonium, & ne opera, quæ, vt homo faciebat, existimaret aliquis ea esse testimonium dicit, [Quæ mihi Pater dedit, vt ea perficiam,] id est. Ea opera dico de me testimonium perhibere maius Ioannis testimonio, quæ facio vt Deus, quæ operor per potentiam diuinam à Patre acceptam, cuius autem rei testimonium hæc opera perhibent? nimirum, me esse à Patre missum. Verba sunt consideranda, [Opera,] inquit, [quæ dedit mihi Pater vt perficiam ea,] hæc sunt opera diuinitatis quæ virtute, & potentia faciebat, quæ à Patre sibi data est. perficienda dicit, loquens vt homo, cui Pater iniunxit, vt ea opera faceret: & simul potentiam dedit, per quam faceret: nempè per diuinitatem vnitam illi humanitati. At ne quis existimaret se tantum ex commissione aliqua hæc opera facere, adiunxit, [Opera, quæ C ego facio,] id est, non tantum accepi à Patre opera, sed simul ego opera hæc facio, quia Deus sum, non quod alia sint opera, quæ dedit pater, alia quæ ipse facit, sunt enim eadem: sed quod à Patre accepit vt homo, propter vnionem & ipsemet facit, quia vt Deus eandem, cum Patre diuinitatem, & naturam habet. Percontaberis, quis est, qui perhibet hoc testimonium? & quis est de quo perhibetur? opera enim testimonium ipsum sunt. Respondeo ipsemet Christus, vt Deus est, perhibet de se vt homine testimonium, per opera quæ facit supra hominem, nempè miracula, quæ sunt opera Dei, ac si dicat, si nihil appareret in me nisi humanum, esset qui de me testaretur homo, at cum opera per hanc humanitatem faciam, quæ Dei sunt, testimonium reddo me esse Deum, qui in hac lateo humanitate, & quia hæc, quæ facio, vt Deus, communia sunt etiam Patri. Pater vna cum filio reddunt testimonium, vt non vnus, sed duo sint testimonium ferentes, sed de vno, nempè de filio F

A homine facto. quod autem testantur, id est, esse scilicet filium Dei à patre B missum, qui in illa est humanitate, nec merum esse hominem, qui apparet, sed simul filium Dei.

ANNOTATIO 32.

Quare non dicit opera sua testari quod æqualis sit Patri, sed quod sit missus à Patre.

CHrysoft. hom. 39. potuisset inquit, dicere Christus, testimoniũ perhibent de me, quod æqualis sim Patri, at noluit:sed minus expressit quia misit me Pater, quia hoc prophetarũ erat:& quia, si hoc semel esset admissum, consequebatur etiam admittendum eum esse æqualem Patri. Dices, qua ratione opera hęc, erant maius testimonium Ioannis testimonio? si enim Ioãnes à Deo missus est, & opera etiam à Deo procedunt, æqualis auctoritatis esse videntur Dico si constitisset, & manifestum esset Ioannem à Deo missum, & testimonium eius à Deo esse, vtiq; æqualis esset auctoritatis:nam difficultas credendi ex eo procedit, quia obscurum est, an à Deo, quæ dicuntur & proponuntur, procedant: Si enim nobis, & omnibus constaret Deum esse, qui per homines docet, quę fidei sunt, omnes crederent, quia Deum mentiri non posse certum est:miracula autem fiunt, vt quæ dicuntur, esse Dei credantur. Illud ergo, quod magis probat virtutem diuinam, maius testimonium, & efficacius est. Ioãnes ergo à Deo missus erat. tamen non ita certũ erat hominibus eũ esse à Deo, vti erãt opera mira, quæ fecit Christus: propterea maius fuit testimoniũ ex his operibus sumptum, quam testimonium Ioannis, tantam certitudinem, quod à Deo esset, non habentis. E

Et, qui misit me Pater, ipse testimonium perhibuit de me.

COMMENTARIVS.

DIxit alium esse, qui de eo testimonium perhibet, & his expositis: quæ occasione Ioannis dicta sunt, quis sit hic alius, qui testimonium perhibet, explicat. [Pater,] inquit, [qui misit me, testimonium perhibuit de me,] hoc testimonium est illud in Baptismo redditum, quando vox de cœlo audita est Patris dicentis, Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacui. Et attendenda est particula, [Et,] quæ dictio est accumulans, ac si diceret: etiam Pater perhibuit testimonium de me. accumulatur autem hoc Patris testimonium, non Ioannis testimonio, sed testimonio, quod ipsemet Christus, vt Deus, de se reddebat vt homine per opera diuinitatis: vt sit sensus, Operibus meis, quæ Patris diuinitate facio, testimonium perhibeo de me, qui homo foris appareo, quod sim filius à Patre missus: & Pater etiam meus testimoniũ perhibuit de me, quando sua voce hoc idem declarauit, me esse suum filium. F

ANNOTATIO 33.

De quo testimonio Christus loquatur.

VErba hæc graues Doctores superioribus connectunt, & nõ de Patris testimonio apud Iordanem exhibito, sed de testimonio Patris per eadem opera, quæ Christus faciebat exponũt, vt sit hic sensus; [Opera, quæ ego facio, testimoniũ perhibent de me,] & simul etiam Pater, qui misit me, testimonium perhibet mecum per eadem opera, vt simul sit Pater mecũ testis de me, sicut etiam mecum operatur. Hanc connexionem, & expositionem adferunt. Hilar. li. 9. Trin. Aug. tra. 23. & videtur etiam idẽ sentire Cyr. li. 3. c. 2. at illud verbũ, [perhibuit,] duriuscule accõmodatur: dicendũ enim erat, Pater testimoniũ perhibet de me, sicut dictũ est: [Opera quæ facio, testimoniũ perhibent.] Chry. ho. 39. & Euthym. de testimonio Patris apud Iordanẽ, quãdo Christus baptizatus est, interpretantur: hoc enim fuit proprium Patris testimoniũ, et hanc interpretationẽ sumus in com-

A commentario secuti; tum quia planior est, & verbis accōmodatur; tum quia sequentibus optime connectitur, in quorū expositione hæc interpretatio magis confirmabitur. Aliqui hoc tempore de testimonio per Prophetas & scripturas cęteras veteres exhibito exponunt; scriptura enim illa tota testimonium Christi est, quā si attendissent Iudæi illi, profectò instructi fuissent, vt Christū agnoscerent. Nō est improbabilis expositio, tamen difficultatem patitur hanc. nam hoc testimonium non magis est Patris, quàm Filij, & Spiritus sancti ipsius, qui locutus est per Prophetas. Media igitur expositio legitima visa est. B

Neque vocem eius vnquam audistis, neque speciem eius vidistis, & verbum eius non habetis in vobis manens, quia, quem misit ille, huic vos non creditis.

COMMENTARIVS.

D Notandus est huius loci sensus, in cuius gratiam sciendum ex Deutero. 18. & Exod. 20. populum Iudæorum quando ei in deserto legem Deus dedit præ timore, & terrore sonitus, & lampadum ignis procul stetisse, nec ausum esse ad Deum accedere, ob idque petijsse mediatorem aliquem, quem se audire polliciti sunt: quorum verba, cum referret Moyses Domino, respondit se acceptare pactum, & vocem populi, promisitque se locuturum per mediatorem quendam: ea lege vt si eum non audirent, vltionem de eis sumeret. Moysis verba sunt hæc. Prophetam de gente tua, & de fratribus tuis sicut me, suscitabit tibi Dominus Deus tuus, ipsum audies, vt petisti in Oreb, quando concio congregata est, atque dixisti: vltra non audiam vocē Domini Dei mei, & ignem hunc maximum amplius non videbo, ne moriar: & ait Dominus mihi, bene omnia sunt locuti: Prophetam suscitabo eis de medio fratrum suorum, similem tui, & ponam verba mea in ore eius loqueturque ad eos omnia, quæ præcepero illi: qui autem verba eius, quæ loquetur in nomine meo, C audire noluerit, ego vltor existam. Hoc fuit pactum inter Deum, & illum populum: hic Propheta suscitandus, per quem Deus verbum locuturus erat populo, Christus erat, quem audire populus recepit sub pœna diuinæ vltionis, ne Deus eis loqueretur amplius sub specie illa horribili lampadum, & tonitruum, & buccinæ. Ex hac historia totus pendet huius loci sensus, & connexio. Cum Patrem testimonium reddidisse de eo dixisset, arguit eos vt immemores, & contemptores pacti, quod pepigerunt cum Deo in monte Oreb, & dicit: Vos, [Eius vocem non audistis nec speciem eius vidistis.] Alludit ad verba, quæ tunc populus dixit, nempe, vocem eius non audiam, & ignem hunc non videbo: sensus ergo est, obtinuistis, quæ per Patres vestros olim præ timore petijstis: non enim vocem horribilem Patris audistis, neque speciem terribilem eius vidistis, verbum tamen & pactum eius, ad quod vos obligastis, non seruatis: acceptastis quidem pactum eius, nempe vos audituros, quem ille miserit Prophetam de gente vestra: at verbum & pactum eius non manet in vobis, quia quod pepigistis, implere non vultis: ecce enim ego sum, quem ille misit, & vos non mihi creditis, nec auditis me sicut promisistis. Quibus verbis apertè se esse Messiam Christus significat, & diuinam E F

A nam vltionem propter eorum incredulitatem ex Dei pacto, tacitè comminatur. Hic est legitimus sensus, a quo reliquę expositiones multum recesserunt, cui sensui maximè consentit, quod sequitur, Scrutamini scripturas, &c. hæc enim sententia ad veterem illam historiam pertinet. B

ANNOTATIO 34.

Patrum diuersæ explicationes.

SEntentia superior variè exponitur à Doctoribus propter eius obscuritatem. Hilar. lib. 9. de Trin. hanc sententiam ad totam superiorem refert: nempe, Propterea vocem eius non audistis, nec speciem vidistis, nec verbum eius manet in vobis, quia mihi non creditis: quasi dictum sit: Si mihi crederetis, vocem Patris audiretis, & speciem videretis: qui enim videt me, videt & Patrem: similiter, qui audit me, audit & Patrem, & verbum patris in eo manet. Chrysost. hom. 39. & Cyril. lib. 3. c. 3. exponunt:
B Velle Dominum probare, & cōfundere Iudæos se de cognitione Dei gloriantes, quod Patrem verè non cognoscant: & sic interpretantur. [Vocem eius audistis, nec speciem vidistis,] quia Deus spiritualis est, nec vocem aut speciem habet propriam, sicut habet homo, per quam cognoscatur: nam vox illa, aut species, quam audierunt, & viderunt Prophetæ, propria non erant Dei, sed signa quædam, & propterea dicitur: [Vocem eius non audistis vnquam.] Mihi, quāuis ita sit verè, Deum non habuisse vocem, aut speciem, potius videtur Dominum noluisse negare, quæ in scripturis recepta erant: nouam enim calumniæ
C occasionem daret: in scriptura autem vox & facies, seu species Dei leguntur, quamuis propriæ non sint, & sic Deus visus, & auditus dicitur sæpe. Athana. sermo. 4. contra Arrianos verbum refert ad Christum, qui est Verbū patris, & dicit rectè coniungi cum specie, & forma Dei, quia ipse est imago, & character viuus Patris: tunc ad sensum literalem hæc sic accommodantur. Vos vocem Dei non audistis, nec formam vidistis, & cum superesset vobis modus vnus, vt in me qui sum Verbum patris, & imago eius substantiæ, quique videt me, videt Patrem, crederetis: hunc modum contemnitis, & non creditis mihi, propterea Patris cognitionem non habetis, & diuina notitia priuati estis. August. contra Adimantum. cap. 9. exponit, vocem, [Non audistis,] quia non credidistis, quando dictum est Ioan. 17. Et clarificaui, & iterum clarificabo: [Neque speciem vidistis,] quia Pater speciem non habet, tamen hoc nō potest accommodari, quia quando hæc loquebatur, nondum erat prolata illa vox Patris. Aliqui ad vocem in baptismo referunt, quam isti existentes in Hierusalem non audierant, quod Hila. lib. 9. Trini. insinuat: sed nec hoc facilè aptatur verbis: nam dicitur, [Non audistis vnquam,] quod aduerbium, non ad vnam vocem, sed generaliter ad omnes refertur. Hæc sunt, quæ sentiunt Doctores: iudicium lectoribus relinquo: mihi legitima videtur expositio in commentario posita, Speciem Dei vocat eam in qua apparebat: & vocem, verba, quæ sentiebantur, vt Exod. 20. & Deuteron. 18. constat.

(margin: E at "ponit, vocem"; F at "cat eam")

Scrutamini scripturas, quia vos putatis in ipsis vitam æternam habere, & illæ sunt, quæ testimonium perhibent de me, & non vultis venire ad me, vt vitam habeatis.

COMMENTARIVS.

TEstimonio operum, & paterno accumulat etiam scripturas sacras. Vos, inquit, scrutamini, & inquiritis scripturas, quia putatis in obseruantia earum vitam positam æternam, & illæ sunt, quæ testimonium perhibent de me,

A me, & tamen vos non vultis venire ad me, vt hanc vitam habeatis. Malitiam D eorum arguit, significans eos proprio scripturarum studio conuictos esse de veritate Christi, præ malitia tamen nolle eum recipere, nec in ipsum credere, quamuis per Christum vita hæc æterna consequenda esset. Ex hoc loco constat Iudæos scripturas de Christo inquisiuisse, quamuis animo calumniandi, earumque lectione conuictos de veritate Christi (non enim testimonijs tot, ac tantis, quod respondere possent, inuenire poterant) non valebant adhuc obstinati credere in eum, nec ipsum confiteri, & si scirent in Christo vero, & promisso positam vitam hanc æternam, quam ex scripturarum obseruantia se habituros esse arbitrabantur. hoc significat illud verbum, [Et non vultis venire ad me,] quasi causa sit voluntatis malitia, non autem quòd scripturarum testimonia non indicauerint veritatem eis. Scripturæ dicuntur testimonium perhibere de Christo, non solum quia promissus est in scripturis Christus, sed quia ex signis, & circunstantijs multis in scriptura expressis, agnoscere potuerunt Iudæi illum esse Christum promissum. Hoc est, quod dicitur. [Testimonium perhibent de me,] dum generali vtitur scripturarum vocabulo, &
B legem, & Prophetas significat, tota enim scriptura plena est testimonijs E
Christi.

ANNOTATIO 35.

Diuersæ expositiones superiorum verborum.

Sententia hæc duplicem habet sensum ex ambiguitate verbi Græci & Latini, [Scrutamini:] nam legi potest per modum imperandi, & exhortandi, vt Christus eos impellat ad studium scripturarum, quia ipsæ testimonium præbent de Christo, & in hoc sensu interpretantur Chrysost. hom. 40. immo Athanas. in quadam epist. quæ est in fine voluminis operum. & Basil. lib. de bapt. cap. 4. & Euthym. & est communis interpretatio. Cyril. vero lib. 3. c. 4.
C quamuis asserat eam esse tritam, & communem expositionem, tamen non sequitur, sed exponit verbum per modum indicandi, id est, inquiritis, & legitis scripturas, & cum illæ testimonium perhibeant vobis de me, non vultis credere, quantumuis existimetis vitam æternam positam in earum obseruantia, & per Christum hanc vitam obtinendam.

Hæc expositio verbis ita accommodatur, vt prior vix possit aptari, nam si per modum exhortandi dicta essent hæc verba, dicendum potius erat, Inquirite scripturas: in quibus putatis vitam habere, & venietis ad me, vt vitam habeatis, cum autem dicitur, [Non vultis venire, ad me:] indicatur illos scrutari iam scripturas, & cum testimonium perhibeant de Christo nolle tamen eos ad ipsum venire, à quo vitam æternam haberent, si venirent. Illud, [Vt,] finem; non solam consequentiam significat; vt sit sensus, [Non vultis venire ad me,] tanquam ad Messiam, vt per me vitam hanc consequamini. Non est solus Cyrillus in hac interpretatione, cum & Irenæ. lib. 4. cap. 23. hoc verbum. [Scrutamini] non per exhortandi, sed indicandi modum interpretetur, Hunc enim locum citans in capitis illius principio, & loca veteris scripturæ aliquot enarrans, subiunxit hæc verba; Inquirant hi, qui omnia scrutari dicuntur, id tempus, in quo deficit princeps. his verbis Irenæus significat verba Ioannis, F modo indicandi esse prolata; sicuti etiã Cyril. legit. Euthym. censet illam particulam; [Et, Et illæ testimonium perhibent, &c.] abundare, nam legenda est sententia quantum ad sensum sine tali particula, immo Irenæus lib. 4. cap. 23. legit hanc sententiam sine tali particula, at non video cur abundet, nec cur omittenda sit, sensus enim lucidior est cum tali particula.

Clari-

A B

Claritatem ab hominibus non accipio, sed cognoui vos, quia dilectionem Dei non habetis in vobis.

COMMENTARIVS.

NE verba illa, [Non vultis venire ad me, vt vitam habeatis,] ex ambitione, & humanæ alicuius gloriæ appetentia prolata esse existimarent, vt forsitan iam illi corde conceperant: hanc falsam Dominus remouet suspicionem, & causam cur dicta sint, veram exponit, [Non, inquit, claritatem ab hominibus accipio,] idest, humanam gloriam nihili facio, humanas laudes, & honores propter me ipsum non curo, nec eas accepto, vnde quæ dixi,] Non vultis ad me venire:] non quia à vobis magni fieri & laudari cupiam dixi, sed quia noui vos non habere vitam, quæ est dilectio Dei, & vt hanc acciperetis: propter vestram ergo vtilitatem locutus sum hæc: non autem propter me: ego enim hominibus non indigeo, sed propter salutem ipsorum eos quæro. Verbum, [Claritatem,] apud Græcos δόξα est, modo interpres vertit gloriam, modo claritatem: paulò enim inferius vertit gloriam, tamen idem est semper vocabulum Græcum, & eadem significatio.

B B

ANNOTATIO 36.

Varijs modis exponitur superior sententia.

PRiorem partem sententiæ Chrysost. hom. 40. & Cyril. lib. 3. c. 5. exponūt, & connectunt, sicut in commentario dictum est, & est legitimus sensus, & connexio; posteriorem partem non connectunt quidem eodem modo, nec exponunt. Chrysost enim & Euthymius hæc verba dicta cēsent, vt argueret, & reprehenderet eos, qui zelo Dei, & tanquam Deum diligentes, Christum persequi videri volebant; contra quos dicit; Noui vos, quòd dilectionem Dei nō habeatis, nec ex eius amore me persequamini, cū Deus tot testimonijs me ab se missum esse confirmauerit. Erit ergo sensus hic. Non hæc dixi, vt quæram hominum gloriam, sed vt vos arguam, quod, quæ facitis, non ex dilectione Dei faciatis. Non sic Cyrillus exponit, sed sensus secundum eum iste est; Non hæc dixi propter humanam gloriam, sed vt cognoscatis dilectionem Dei non esse in vobis, qua priuati, quomodo poteritis ad me, qui filius sum Dei venire? facilior sensus, & connexio nobis videtur, quam in commentario explicuimus.

C F

Ego veni in nomine Patris mei, & non accepistis me, si alius venerit in nomine suo, illum accipietis.

COMMENTARIVS.

EOS dilectionem Dei non habere, nec propter Dei amorem opera sua facere, his verbis satis declarat Dominus, [Ego veni in nomide Patris mei, & non me accepistis,] nec credidistis mihi. Venire in nomine Patris, non est tantùm missum esse à Patre, sed ita missum, vt testimonia efficacissima, & argumenta sufficientissima suæ missionis haberet. [Venit, inquit, In nomine Patris, & non accepistis,] non quia non ego fecerim omnia ea, ex quibus me à Patre missum cognosceretis: sed quia noluistis: ergo vos non habetis dilectionem Patris, nec ex Dei amore facitis, quæ facitis. Præterea, si alius venerit,

A nerit, vt re verà veniet, in nomine suo, non à Deo missus, sed à sua propria malitia inductus, eum recipietis: si autem amor Dei in vobis esset, non deberetis hunc recipere: si igitur, quem misit Deus, non recipitis, quem non misit recipitis, non est dilectio Dei in vobis. D

Attende, cum Dominus ad defectum dilectionis Dei illos quod eum non receperint, reducit: insinuat non ex ignorantia probabili ea facere, sed ex errore grauissimo, & inexcusabili, aut ex scientia: nam Christum vel nouerunt, aut vnde facilè noscere possent, habuerunt: illum autem quem recepturi erat, non esse à Deo, similiter habituri erant vnde assequi possent. Noluit autem Dominus expressè dicere alium venturum, sed tacitè, [Si, inquit, alius venerit,] quibus verbis comminatur pœnam Iudæis, in spiritum erroris tradendos esse, vt tanquam Christum recipiant eum, qui verè Antichristus erit, quia verum non receperunt.

ANNOTATIO. 37.

Quid sit in nomine Patris venisse. B

DVO hoc loco consideranda occurrunt. Vnum est circa illud verbū, [In nomine Patris mei,] Athanasius enim de vnita Deitate Trinitatis lib. 2. & 5. exponit hoc verbum sic, vt Christus dictus sit in nomine Patris venisse, quia Deus erat sicut & Pater, nomenq; Dei vtrique commune. Erit ergo sensus, Veni in nomine Patris mei, non solum missus, sed ita missus, vt Deus essem, nomen idem cum Patre commune habens, quod ex operibus communibus cū Patre demonstrauit: nam eadem operatus est, quæ & Pater, & hac ratione intelligitur illud Psal. 117. Benedictus qui venit in nomine Domini. & inde vrget Athanas. Arrianos, Si venit in nomine Patris, ergo habuit nomen commune cum Patre, non illud proprium, C nempe vt pater esset, sic enim confusio personarum fieret: sed id nomen, quia Pater Deus est. si ergo nomen habet idem quod Pater, ergo & essentiam, & naturam. Et re vera hic est sensus legitimus. Venit enim, [In nomine Patris,] quod non tantum missum esse à Deo, vt Prophetæ missi sunt, significat: sed venisse tanquam filium Dei naturam eandem habentem, & nomen cum Patre, sicut & opera eadem: propterea nō dicitur missus sum à Deo, sed [Veni in nomine Patris,] quod nemo Prophetarū etiam eorum, qui à Deo missi sunt, de se protulit nec affirmauit. nec Arriani pro terui hinc euadebant quando dicebant, quia Patris auctoritate, & à Deo missus erat, id esse dictum: non tamen quod Deus esset idem cum Patre, quia responsio non soluit argumenti efficaciam, plus enim est in nomine Patris venisse, maximè adiunctis etiam, quæ præcesserunt, E Omnia, quæ facit Pater, facit & filius, venit enim cum eadem virtute, & potentia Patris. Eodem modo cum Athanas. exponit Hilar. lib. 9. de Trini. Ambros. autem 2. Thessal. 2. hæc verba considerans dicit: Venire in nomine Patris est seipsum profiteri filium Dei: & inde deducit Antichristum non se filium Dei prædicaturum, sed Deum: quia in nomine suo dicitur venturus. quasi hoc verbum, [In nomine suo veniet,] significet, quod non ab alio missus veniat, sed tanquam Deus ipse à nemine procedēs: se ipsum enim esse Deum mentietur. idcirco in nomine suo veniet. Sed non existimo hunc esse huius verbi sensum, sed [In nomine suo veniet,] quia re vera nullam habebit diuinam virtutem, sed F sua malitia finget se à Deo missum, vt Dei filium, sicut falsi Prophetæ in suo nomine veniebant, quia re vera à Deo nō mittebantur. Et hoc est quod dicitur nunc, [Si quis veniet in nomine suo,] idest, re vera non à Deo missus, nec Dei habens potestatem, sed sua se fingens propria nequitia talem, recipietis illum.

Recentiorū sententia de illo alio, qui veniet in nomine suo.

Alterum verbum est, [Si alius venerit.] recentiores de quibusdam, qui pau eo post tempore à Christi Ascensione finxerunt se Christū, & deceperunt turbas, hoc dictum exponunt. de uno enim Ægyptio refert Iosephus lib. 2. de bello Iudaico. cap. 12. qui triginta millia Iu-

dæorum

A dæorum decepit. & de Simone Mago habetur Act. 8. qui multos decepit: tamen communis sanctorum interpretatio est de Antichristo, qui verè vltimis diebus se Christum prædicabit, multosque decipiet, & huic multitudo Iudæorum datura est fidem, Deo iusto suo iudicio propter eorum perfidiam permittente. Ita exponunt Irenæus, lib. 5. c. 25. Hieronymus ad Algasiam, q. 11. Ambr. lib. 1. de Spiritu sancto c. 14. Hilar. lib. 9. de Trinitate, & lib. de vnitate Patris & Filij. Cyril. lib. 3. ca. 6. & Chrysost. hom. 40. & iste est legitimus sensus. D

Quomodo vos potestis credere, qui gloriam ab inuicem accipitis, & gloriam, quæ à solo Deo est, non quæritis?

COMMENTARIVS.

B CAusam infidelitatis eorum aperit, eisque tanquam sapientissimus & clementissimus medicus eam manifestat, cum quadā insimulatione, vt si fortè causa cognita & aperta, resipiscant, & ad medicum confugiant. Simile mihi hoc videtur ac si infirmus graui, & diuturna ægritudine laborans multis, & efficacibus remedijs sanitatis acceptis, tamen adhuc à mala quadam consuetudine, quæ causa morbi est, nolens recedere in Medicum culpam reijciat, & dicat: nullum hactenus remedium efficax adhibuisti, iam enim sanus essem si adhibuisses: contra quem Medicus iustè, & miseranter insurgat dicens: quomodo tu potes sanari, qui à praua hac consuetudine, à qua morbum contraxisti, non recedis? ita nunc Dominus, quia incredulitatis causam Iudæi in corde suo in Christum reuocabant, quasi non crederent, quia se nondum Christū esse verum probauerat, nec vnde id credere possent, ostenderat: propterea in eos inuehitur, postquam iam testimonia suæ veritatis narrauit & eos arguit dicens, [Quomodo credere potestis, qui gloriam] propriam quæritis, non Dei? non ego sum in causa, qui efficacissima credendi iam adhibui argumenta, seu vos, qui ab ambitione vestra, quæ cæcitatis vestræ causa est, non abstinetis. Hic est sensus, & connexio verborum. E

C 1. Adhuc tamen sunt verba explicanda. Gloriam ab inuicē accipere, est nomen sanctitatis & doctrinæ, ac virtutis ab hominibus quærere; non tam studiosum, & doctum, & virtute præditum esse, quam talem ab hominibus reputari: qui autem plus studet verè virtutem, & doctrinam amplecti, quā ab hominibus talis videri, hic gloriam quæ à Deo est quærit: nam apud Deum gloriam habet, qui talis est: non autem qui talis tantum reputatur. pluris ergo isti faciebant tales ab inuicem haberi, quàm tales apud Deum esse: ideo dicti sunt accipere gloriam ab hominibus, & non quærere gloriam, quæ est à Deo. Qui verè virtutem, & legis obseruantiam, & iustitiam habet, ille testimoniū, & nomen suū habet ab ipso Deo, & propterea dicitur gloria hæc à Deo esse: quia Deus est, qui præclaram habet cognitionem de homine, quando verè iustus est, & qui auctor est veræ virtutis, & iustitiæ, cui non incumbentes, non quærunt gloriam, quæ a Deo est, vno verbo sensus est, Hi plus apparere tales hominibus volebant, quàm verè, & coram Deo esse. F

Quid sit gloriam ab inuicem quærere.

Ex ambitione cæcitas Iudæorum orta.

Sciendum est Iudæos videri voluisse sapientes, ac prudentes, & legis obseruatores apud alios: nimium autem opinionis suæ minui reputabant, si à Christo discerent, & eius discipuli fierent, quem literas nunquam didicisse credebant:

A bant: minus legis obseruatores ab alijs haberi timebant, si Christum sequerentur, qui legis rigorem seruare non videbatur: elegerunt ergo potius non credere, nec eum confiteri: idcirco ambitio excæcauit eos, & magno fuit impedimento, ne crederent, & ad Christum venirent: passiones enim animi vitiosæ, & affectus inordinati sæpe excæcant, & detinent mentem, ne veritatem cognoscat, atque etiam ne cognitam exterius profiteatur. Hilar. lib. 9. de Triuit. aliter hanc legit sententiam, nempe, [Quomodo potestis credere, qui honorem ab hominibus accipitis, & honorem eius, qui solus Deus est, non quæritis?] & tunc sensus est, eos pluris fecisse gloriam, & honorem proprium apud homines, quàm honorem Dei veri: idest, plus ipsos ab alijs honorari, quàm honorare Deum verum. D

ANNOTATIO 38.

B

Qua ratione ambitio quæ in voluntate residet fidem intellectus impediat.

DVbitare non immeritò aliquis posset, qua ratione, cum fides sit intellectus, ambitio autem voluntatis, impedimentum hæc esse possit credendi, & causa Iudæis his fuerit incredulitatis erga Christum. Sciendum: veritates, quibus per intellectum assentimus in duplici esse differentia: quædam habent sufficientem sui ostensionem, aut probationem, & hæ sunt, quæ aut tam claræ, & euidentes sunt, vt per se pateant, quas Philosophi vocant propositiones per se notas, aut habent probationes, & argumenta quæ necessariò concludunt, & conuincunt, quales sunt veritates scientiarum, quæ etiamsi per seipsas, & solæ propositæ non innotescant intellectui, tamen si ratio, & argumentum accedat, ita fiunt manifestæ, vt intellectus repugnare non valeat: aliæ sunt veritates,
C quæ nec per se ita sunt notæ, vt intellectus per se solus valeat assentiri, nec habent probationes ita necessarias, vt intellectus dissentire non possit: tamen habent aliquam probationem inducentem, & inclinantem intellectũ ad assentiendum, & hæ sunt veritates, de quibus dicimur habere opinionem: eis enim assentimus, non quod necessariam probationem habeant: sed quod probatio sit rationabilis, & inductiua intellectus, sed non conuincens. In illis veritatibus prioribus intellectus non indiget auxilio voluntatis: nam siue homo velit, siue nolit, dissentire non valet: in posterioribus autẽ sæpe indiget auxilio voluntatis, quæ ipsummet inducat ad assensum, & suppleat, quod probationi deest.

Hinc fit, vt quando bene affecti sumus erga aliquem, facilius credamus, quæ dicit, etiamsi rationibus non ita vrgentibus vtatur: quos autem odio habemus, non facilè eorum dicta recipimus: quãuis rationes forsan, & probationes vrgentiores habeant, quando neutræ sunt necessariæ. nam voluntas inducit intellectum, vt illis assentiatur, non autem istis. Hæc omnia sunt ex Philosophia sumpta, nec est cur diffusius hæc tractemus, sed proposito nostro applicanda sunt. E

Veritates fidei quomodo à voluntate iuuentur.

Veritates fidei nostræ non sunt prioris generis: non enim sunt per se manifestæ, nec demonstrationibus, aut probationibus necessarijs fides procedit: quod Basil. hom. in Psal. 115. docuit dicens: Fides non per rationales methodos, nec per Geometricas necessitates animum ad assensum trahit: sed per actionẽ virtutis. hæc Basil. Sunt ergo posterioris generis, non quod probationibus vllis innitatur fides, sed quod non ita eius veritates pateant intellectui, vt nisi voluntas adiuuet solus ipse valeat assentiri. F habet quidẽ fides probationes pro his, qui nondum credunt: tamen neque hæ necessariæ sunt, sicut demonstrationes scientiarum: nec qui credunt, propter eas credunt: sed propter lumen fidei à Deo infusum intellectum inclinante ad assensum, ita vt non sufficiat, nisi voluntas concurrat simul, vt velit homo credere; nec etiam probationes non credenti sufficiunt: nisi adhuc intellectus illuminetur, & voluntas etiam accedat, quod non facit, nisi etiam adiuta à Deo. hac ratione fit, vt fides sit meritoria, quia libertate non priuatur, cui dum credit,

A dir, hominis voluntas innititur, iuxta illud. 2. Cor. 10. Captiuantes intellectū in obsequiū fidei. Captiuat voluntas intellectū, quia inducit, vt credat ea, quorum nō habet necessariā probationē. Si igitur ita est, vti re vera est, vitia voluntatis & animi affectus multū possunt contra fidē: nam voluntatē auertunt ab affectu pio captiuāte intellectū: idcirco quando vitia, & passiones contrariæ sunt ijs quæ fidei sunt, impediunt ad recipiendam fidem, & impellūt ad receptam deserendam: quod exemplis simul, & auctoritate sanctorum illustrabimus.

Corrupti mores impediunt fidem & iam receptā expellunt.

Grego. Nice. Orat. 3. de resurrectione, Qui sibi, inquit, conscij sunt turpissimarum, & fęditissimarū actionum, quibus graues pœnas meriti sunt, odio iudicij tollunt resurrectionem, & pro eo quod cupiunt & optant, varias cogitationes si-B bi fingunt. hæc Greg. Vides hos nolens credere corporum resurrectionem (viuebant enim pessimè) timētesq; iudicij seueritatem in resurrectione: idcirco inducti sunt vt potius non crederent resurrectionē, vt à timore se liberarent, & licenter vitijs indulgerent. Augu. lib. 21. ciuit. c. 18. nonnullos dicit æternitatem pęnarum inferni negasse, vt suis perditis moribus hāc pollicerētur impunitatem. Ambr. lib. 1 de pœnit. c. 15. Nouatianum amissi Episcopatus dolore ab Ecclesia discessisse refert. Chryso hom. 7. in Io. Paulum Samosatensem amore fœminæ cuiusdam à fide apostatasse dicit: quod permultis nostri tēporis hæreti-C cis euenit: vitijs enim carnis tracti à fide Catholica recesserunt, vt sibi licere carnis indulgentiam, quā concupiebāt, persuaderent, quā Catholica fides damnabat. Greg. lib. 20. Mora. c. 12. Auaritiam aliquos retinere dicit, ne ad fidem conuertantur. quod hodie etiā experimur. malunt enim multi in suis hæresibus hærere, quā dum ad veritatem Catholicā reuertuntur, Ecclesiarum bona tēporalia, quæ iniquè rapuerunt, restituere. Vitia enim detinent intellectū in errore sibi cōformi, & à contraria auertunt veritate. Hoc etiam fuit, quod olim idololatras homines fecit, & in idololatria retinuit: quod Athana. in ora. cōtra Idololatras docuit. & Greg. Nazian. in orat. ad Nemesiū, cuius hæc sunt verba, D Stulti idolorū cultores, qui hoc vitijs vestris subsidiū excogitastis, vt flagitiosos mēdaces, sicarios, versutos, & flexuosos, periuros, raptores, cinœdos, adulteros, pædicones, vobis Deos fingeretis: nec eo contenti, vitijs etiam ipsis sacra instituistis, alios nimirū atq; alios alijs, alijsq; sceleribus flagitijsq; nobiles, & præpotentes diuinis honoribus afficientes: ex quo illud efficitur, vt non solum impuni tum maneat quoduis crimen, sed etiā laudabile, atque honestum habeatur velut Deo, qui id voluit, gratum & iucundum. hæc Greg. quorum magna pars in nostri temporis hæreticis vera esse cernitur, quod maximè dolendum est. Sexcenta sunt huiusmodi testimonia, sed pro dictorum declaratione, & confirmatione hæc sufficiant.

E Facilè est ex his soluere propositam difficultatem. est quidem intellectus credere, sed cum lumen fidei non adeo veritates credendas manifestet, & earum probationes non ita sint necessariæ, vt intellectum conuincant. sicut à scientificis demonstrationibus conuincitur, fit, voluntatis actus ipsius, inquā, vt electio fit ad fidem necessaria, quam nec ipsa voluntas habet sine auxilio gratiæ. Vitia ergo, & passiones exorbitantis voluntatis auertunt, & impediunt intellectum à veritate. Videbatur istis Iudæis si Christū admitterent, fore vt eo in precio nō haberentur, in quo prius habebantur: nō etiam eam doctrinæ & sanctitatis opinionem conseruaturos, quam sibi apud F vulgus comparauerant: & quamuis verè decepti hoc essent, tamen ita sibi persuaserant. propterea noluerunt fidem habere Christo, malentes sibi persuadere Christum non esse, ne sibi id persuasi, quæ cupiebant, amitterent. Ambitio ergo eorum, & vana gloria detinuit intellectum, ne tantæ doctrinæ, tantis Christi probationibus assensum præberet. Fecit hoc idem auaritia, ne scilicet lucra, quæ ex oblationibus adueniebant ipsis, amitterent, vt in parabola vineæ. Matth. 21. ostenditur, tamen hoc in loco ambitionis mentio facta est.

Ex dictis ad interrogata respondet.

Nolite

A B

Nolite putare, quia ego accusaturus sum vos aqud Patrem, est qui accusat vos Moyses, in quo vos speratis.

COMMENTARIVS.

ABstulit Christus hactenus Iudæis defensionem vnam, qua se tuebantur, ne ipsi crederent: & vt ipsum persequerentur, nempe zelum Dei, & dilectionem eius: ostenditque dilectionem Dei non esse in eis, nec ad hanc eos posse confugere: sed potius ambitionem, & humanæ gloriæ cupiditatem causam esse, quam diuinæ dilectioni anteferebant. nunc alteram remouet defensionem, conuertitq; in ipsos: tuebantur enim se Moyse, quasi eius præcepta, & verba obseruarent, eaq; causa Christo contradicerēt. Contra hanc eorum defensionem dicit Dominus: ne putetis me accusaturum vos apud patrē, quasi mihi soli increduli fueritis: nam Moyses ipse, quo vos tuemini, in quo speratis, ipse vos accusat iam tanquam eos, qui etiam ipsi sitis increduli, & infideles: non ergo est, quod vos Moyse tueamini. Phrasis est frequens, non quod accusaturus non sit: sed quod non solus, sed cum Moyse. Marc. 9. Quicunq; me susceperit, non me suscipit, sed eum, qui misit me, id est, non me solum suscipit, sed etiam eum, qui misit me. & Mat. 10. Non vos estis qui loquimini, sed spiritus patris vestri, qui loquitur in vobis. & 1. Corint. 15. Abundantius omnibus laboraui, non ego, sed gratia Dei mecum: id est non soli vos estis, qui loquimini, non ego solus laboraui, sed gratia simul. Et habet verbū præsens energiam, [Accusat] quasi iam ipse vos accusat. Accusare Moysem non est aliud, quàm peccatum Iudæorum, quod incredulitate contra Moysem cōmiserunt: eos dignos damnatione coram Dei iudicio facere. Hac etiam ratione Christus accusabit malos, quia peccata contra fidem, & legem Christi, eos dignos damnatione facient: non autem dicuntur accusare, quasi peccata ad iudicem deferant, vt solet in humanis fieri accusationibus.

(Margin letters: B, E, C, F)

Si enim crederetis Moysi, crederetis forsitan, & mihi: de me enim ille scripsit.

CVR Moyses eos accuset, explicat quia Moysi non habebant fidem, & simul hoc exponit, & probat, quasi dicat: Moysi non creditis, quod ęò argumento probo: quia si ei crederetis, mihi etiam fidem adhiberetis, nam ille de me scripsit, Si igitur mihi non creditis, de quo ille scripsit, iam scriptis, & verbis eius increduli estis, & hac ratione vos accusat Moyses. illud, [Forsitan,] Gręcis est frequens particula expletiua, & vim potius affirmandi habet, vt alias diximus: propterea multi antiqui Doctores sine tali particula hanc legunt sententiam, nempe Iræneus lib. 4. cap. 3. & Cyprian. lib. 1. contra Iudęos cap. 18. & August. hom. 45. de Verbis Domini.

ANNOTATIO 39.

Expenditur sensus supe riorum verborum.

MOyses scripsisse dicitur nō obiter, & præter propositum, sed magno consilio, & ex suscepti operis præcipuo instituto. Aug. lib. 16. cont. Faust. ca. 22. dicit omnia propter Christum Moysem scripsisse, proptereaque non esse dictum, Et de me ille scripsit, sed [De me ille scripsit:] nihil enim scripsit, quod

A non ratione Christi scriptum sit. Multa de Christo Moyses scripsit in Pentateucho, tamen locus vnus quem sacri Doctores interpretantur à Christo esse nūc intellectum, est ille Deut. Prophetam suscitabo eis de medio fratrum suorum. ita Cypr. lib. 1. cont. Iudæ. c. 18. Ambr. ad Coloss. 1. & Augustin. lib. 16. contra Faust. cap. 22. & Cyril. lib. 3. cap. 9. affirmant, quem locum diffusè Cyrillus discutit: tamen ita hoc intellige, vt simul etiam alia omnia non prætermittantur. Irenæ. lib. 4. cap. 3. exponit. [Si crederetis,] inquit, [Illi & mihi crederetis,] quia, inquit, sermones illius mei sunt.

Deut. 18.

sed magis ad sensum est, si exponamus, D sicut ipsemet Dominus exposuit, quia de Christo scripsit. Sunt quidem sermones Moysi, sermones Dei, & filij Dei, qui per eum loquebatur: sed sunt etiam sermones de verbo & Christo, quia de eo dicti sunt: & hoc est, quod nunc dicitur, nam verba illa, [De me enim scripsit,] causam explicant, cur, si crederēt illi, crederent etiam Christo: non autem satis erat sermones fuisse Dei, & Christi tanquam loquentis per Moysem: nisi etiam sermones tractarent de eodem Christo, vt per eos eredere Iudæi in Christum possent.

B

Si autem illius litteris non creditis, quomodo verbis meis credetis. E

COMMENTARIVS.

CONCLVDIT causam incredulitatis, erga Christum, quia Moysi nō credebant. Si, inquit, Moysi scriptis non creditis, nec meis verbis creditis. Argumentum est à maiori negatiuè, non absolutè: sed secundum opinionem illorum. illi enim pluris faciebant Moysem, quàm Christum, si ergo Moysi quem tanti faciebant, & tamen scriptis eius tam antiquis, & tanta veneratione habitis, fidem non habebant: nec Christo, nec verbis eius nouis, quem parui faciebant, fidem habere poterant. Moysi, & scriptis permanentibus & antiquis, verba noua, quæ transeunt, & se, qui minoris habebatur opponit.

ANNOTATIO 40.

C

Iudæorum defensiones euertit Dominus

ATtende egregium Domini in hoc colloquio artificium, aufert enim duas eorum defensiones, vtriusque veras causas infidelitatis eorum annectendo, nam defendere se poterant zelo, & dilectione Dei, huic opposuit, Dilectionem Dei non habetis in vobis: non est ergo hæc causa, eur non credatis mihi, sed potius causa, est ambitio vestra contra Dei dilectionem. Iterum defendere se poterant legis Mosaicæ obseruantia, cęterum opponit dicens: Moysem accusaturum eos, non ergo est hęc causa, sed potius cōtraria, quia Moysi non crederēt, eorū igitur ambitio, & incredulitas verbis Moysis eiusq́; scripturę, causa erant, cur Christo non crederent. Et vltima respondent principio: Accusabant vt legis Mosaicæ trāsgressorem, quod Sabbatum non custodiret: concludit autē Dominus eos esse transgressores, & incredulos legi, & Moysi, hic est sensus. Sed dubium est, quomodo hi Iudæi Moysi scriptis non credidisse dicantur. Respondeo non esse hoc intelligendum: quasi cognoscerent Christum esse illum eundem: de quo Moyses locutus erat: & non reciperent: eo quod putarent Moysem non vera locutum: sed dicuntur non credere Moysi, quia potuerūt facilè ex illius scriptis illum verum esse Christum cognoscere: & noluerunt attendere: odio contra Christum & malitia impediti. hac ratione igitur dicuntur non credidisse Moysi. Ignorantia enim nimis crassa: immò affectata à peccato infidelitatis non separatur. F

CA-

A D

CAPVT SEXTVM.

POST hæc abijt IESVS trans mare Galilææ, quod est Tyberiadis,
& sequebatur eum multitudo magna, quia videbant signa quæ
faciebat super his, qui infirmabantur. Subijt ergo in montem
IESVS, & ibi sedebat cum discipulis suis. Erat autem proxi-
mum Pascha, dies festus Iudæorum. Cum subleuasset ergo ocu-
los IESVS, & vidisset, quia multitudo maxima venit ad eum, dicit ad Phi
lippum, Vnde ememus panes, vt manducent hi? Hoc autem dicebat ten-
tans eum. Ipse enim sciebat, quid esset facturus. Respondit ei Philippus,
Ducentorum denariorum panes non sufficiunt eis, vt vnusquisque modi-
cum quid accipiat. Dicit ei vnus ex discipulis eius, Andreas frater Si-
monis Petri, Est puer vnus hic, qui habet quinque panes hordeaceos, &
B duos pisces, sed hæc quid sunt inter tantos? Dixit ergo IESVS, Facite E
homines discumbere. Erat autem fœnum multum in loco. Discubuerunt er-
go viri, numero quasi quinque millia. Accepit ergo IESVS panes, &
cum gratias egisset, distribuit discumbentibus, similiter & ex piscibus quan-
tum volebant. Vt autem impleti sunt, dixit discipulis suis, Colligite
quæ superauerunt fragmenta, ne pereant. Collegerunt ergo, & imple-
uerunt duodecim cophinos fragmentorum ex quinque panibus ordeaceis,
quæ superfuerunt his, qui manducauerant. Illi ergo homines, cum vidis-
sent quod IESVS fecerat signum dicebant, Quia hic est verè Propheta,
qui venturus est in mundum. IESVS ergo cum cognouisset, qui ventu-
ri essent vt raperent eum, & facerent eum regem, fugit iterum in mon-
tem ipse solus. Vt autem serò factum est, descenderunt discipuli eius ad
mare, Et cum ascendissent nauim, venerunt trans mare in Capharnaum,
& tenebræ iam factæ erant, & non venerat ad eos IESVS, Mare autem
vento magno flante, exurgebat. Cum remigassent ergo, quasi stadia vigin-
C tiquinque, aut triginta, vident IESVM ambulantem super mare, & pro- F
ximum naui fieri, & timuerunt. Illi autem dicit eis, Ego sum nolite time-
re. Voluerunt ergo accipere eum in nauim, & statim nauis fuit ad ter-
ram, in quam ibant. Altera die turba quæ stabat trans mare, vidit quia na-
uicula alia non erat ibi nisi vna, & quia non introisset cum discipulis suis
IESVS in nauim, sed soli discipuli abijssent, aliæ verò superuenerunt na-
ues à Tyberiade iuxta locum, vbi manducauerant panem, gratias agen-
tes Deo. Cum ergo vidisset turba, quia IESVS non esset ibi, neque di-
scipuli eius, ascenderunt in nauiculas, & venerunt Capharnaum, quæren-
tes Iesum. Et cum inuenissent eum trans mare, dixerunt ei, Rabbi, quan-
do huc venisti? Respondit eis IESVS, & dixit: Amen amen dico vobis,
quæritis me, non quia vidistis signa, sed quia manducastis ex panibus; &
saturati estis. Operamini non cibum qui perit, sed qui permanet in vitam
æternam: quem filius hominis dabit vobis. Hunc enim pater signauit Deus.
Dixerunt ergo ad eum: Quid faciemus, vt operemur opera Dei? Respon-
dit IESVS, & dixit eis: Hoc est opus Dei: vt credatis in eum: qui misit.
Dixerunt ergo ei: Quod ergo tu facis signum: vt videamus, & credamus
tibi: Quid operaris? Patres nostri manducauerunt manna in deserto:

A sicut scriptum est. Panem de cœlo dedit eis manducare. Dixit ergo eis D
IESVS: Amen amen dico vobis, non Moyses dedit vobis panem de cœlo:
sed Pater meus dat vobis panem de cœlo verum. Panis enim verus Dei est:
qui de cœlo descendit: & dat vitam mundo. Dixerunt ergo ad eum, Do-
mine semper dà nobis panem hunc. Dixit autem eis IESVS: Ego sum
panis vitæ: qui venit ad me, non esuriet, & qui credit in me, non sitiet
vnquam. Sed dixi vobis, quia & vidistis me, & non creditis. Omne quod
dat mihi pater, ad me veniet: & eum qui venit ad me, non eijciam foras:
quia descendi de cœlo, non vt faciam voluntatem meam, sed volun-
tatem eius, qui misit me. Hæc est enim voluntas eius, qui misit me Pa-
tris; vt omne quod dedit mihi, non perdam ex eo, sed resuscitem illud
in nouissimo die. Hæc est autem voluntas Patris mei, qui misit me: vt
omnis, qui videt Filium, & credit in eum, habeat vitam æternam, &
ego resuscitabo eum in nouissimo die. Murmurabant ergo Iudæi de
illo, quia dixisset: Ego sum panis viuus, qui de cœlo descendi: &
dicebant, Nonne hic est filius Ioseph, cuius nos nouimus patrem, &
B matrem? Quomodo ergo dicit hic: Quia de cœlo descendi? Respon- E
dit ergo IESVS, & dixit eis: Nolite murmurare inuicem: nemo potest
venire ad me, nisi Pater qui misit me, traxerit eum, & ego resuscitabo
eum in nouissimo die. Est scriptum in Prophetis: Et erunt omnes do-
cibiles Dei. Omnis qui audiuit à Patre, & didicit, venit ad me.
Non quia Patrem vidit quisquam, nisi is, qui est à Deo, hic vidit Pa-
trem. Amen amen dico vobis, qui credit in me, habet vitam æter-
nam. Ego sum panis vitæ. Patres vestri manducauerunt manna in de-
serto, & mortui sunt. Hic est panis de cœlo descendens, vt si quis ex ip-
so manducauerit non moriatur. Ego sum panis viuus, qui de cœlo de-
scendi, Si quis manducauerit ex hoc pane, viuet in æternum: & panis
quem ego dabo, caro mea est, pro mundi vita. Litigabant ergo Iudæi ad
inuicem dicentes: Quomodo potest hic nobis carnem suam dare ad man-
ducandum? Dixit ergo eis IESVS, Amen amen dico vobis, nisi mandu-
C caueritis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis
vitam in vobis. Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, F
habet vitam æternam: & ego resuscitabo eum in nouissimo die. Caro
enim mea verè est cibus, & sanguis meus, verè est potus. Qui mandu-
cat meam carnem, & bibit meum sanguinem, in me manet, & ego in il-
lo. Sicut misit me viuens Pater, & ego viuo propter Patrem: & qui man-
ducat me, & ipse viuet propter me. Hic est panis, qui de cœlo descen-
dit. Non sicut manducauerunt patres vestri manna, & mortui sunt. Qui
manducat hunc panem, viuet in æternum. Hæc dixit in synagoga do-
cens in Capharnaum. Multi ergo audientes ex discipulis eius dixerunt,
Durus est hic sermo, & quis potest eum audire? Sciens autem IESVS
apud semetipsum, quia murmurarent de hoc discipuli eius, dixit eis,
Hoc vos scandalizat? Si ergo videritis Filium hominis ascendentem, vbi
erat prius? Spiritus est qui viuificat: caro non prodest quicquam. Ver-
ba quæ ego locutus sum vobis, spiritus, & vita sunt. Sed sunt quidam
ex vobis, qui non credunt. Sciebat enim ab initio IESVS, qui essent
non credentes, & quis traditurus esset eum. Et dicebat, Propterea dixi
vobis, quia nemo potest venire ad me, nisi fuerit ei datum à Patre meo.
Ex hoc, multi discipulorum eius abierunt retrò: & iam non cum illo
ambula-

A ambulabant. Dixit ergo Iesus ad duodecim: Nunquid & vos vultis abire? D
Respondit ergo ei Simon Petrus: Domine, ad quem ibimus? verba vitæ æternæ habes: & nos credimus & cognouimus, quia tu es Christus filius Dei. Respondit eis Iesus, Nonne ego vos duodecim elegi, & ex vobis vnus diabolus est? Dicebat autem Iudam Simonis Iscariotem: hic enim erat traditurus eum, cum esset vnus ex duodecim.

Post hæc abijt Iesus trans mare Galilææ, quod est Tyberiadis.

COMMENTARIVS.

DESCRIBIT Ioannes miraculum Christi, & sermonem miraculi occasione habitum. Miraculum alij Euangelistæ narrarunt, sermonem verò omiserunt eaque ratione à Ioanne narrandus suscipitur, cuius præcipuum B institutum est verba ipsius Christi describere, quæ cæteri Euangelistæ siluerunt: quod si miraculum ab alijs narratum, quod moris eius non est, repetit, E id propter sermonem factum est, vt dicit Chrysost. hom. 41. occasione enim miraculi sermonem hunc insignem habuit Dominus. Adde etiam hoc miraculum, ipsius sermonis sensum valde illustrare, vt in sequentibus constabit, quamquam etiam in eo narrando, quæ alij omiserunt, enuntiat. Tempora ergo distinguens, inquit, [Post hęc,] quæ in cap. superiori facta sunt, [Abijt Iesus trans mare Galilæę,] quod alio nomine dicitur, mare, [Tyberiadis.]

Quando & quo hæc facta sint. Quando, [Post hæc] dicitur, non oportet intelligere, quæ in hoc capite narrantur continuò esse facta post languidi sanationem: nam hæc vti iam diximus, in Hierusalem fuit facta tempore Paschatis, aut secundum Cyrillum tempore Pentecostes, at hoc miraculum vti Ioannes, paulò post docet gestum est prope sequens Pascha: multi ergo intercesserunt menses inter miraculum superius, & quod modo refertur: quò tempore multa miracula fecit Dominus in Galilæa: sermonemq; habuit illum celebrem in monte: duodecim elegit Apostolos: Ioannes occisus est: fama miraculorum Christi ad Herodem C peruenit: deniq; ea omnia gesta sunt, quæ narrant Euangelistæ vsq; ad miraculum quinq; panum, cuius Matth. cap. 14. Marc. cap. 6. Luc. cap. 9. meminerunt, F quæ noster Euangelista, vtpote diligenter ab alijs relata prætermisit; verba, & sermones Christi præcipuè memoriæ tradere, conatus. Sic ergo intelligendæ sunt particulæ, [Post hæc,] Abijsse autem dicit Ioannes, sed qua occasione abierit silet, at alij Euangelistæ expresserunt: nam Matth. 14. dicitur occiso Ioanne Baptista audisse Herodem famam Iesu, & dixisse pueris suis. Hic est Ioannes Baptista, ipse surrexit a mortuis. cum autem hoc audisset Dominus, secessit cum discipulis suis in desertum locum Bethsaidæ, quod Ioannes nunc dicit, [Abijt trans mare Galilææ,] Quamuis autem Matthęus post prædicta verba describat occasionem Ioannis, non narrat eam, quasi tūc, sed iam multo ante factam: sicuti etiam alij Euangelistæ: quando ergo dicit Dominum audisse hęc & secessisse, referendum est, vt tunc secesserit, quando nouit Herodem miraculorum eius habuisse notitiam, & quæsiuisse videre eū, nisi dicamus, quod quamuis mors Ioannis multo ante acciderit, quam fama miraculorum Christi ad Herodem peruenisset, tamē vtrūq; simul relatum est Christo, nempe & Ioannem occisum, & Herodem famam Christi audisse, vt sentit Euthym. Matth. 14. & Beda Marc. 6. & Luc. 9. abijt ergo sæuitiæ tyrā-

 ni

A ni cedens, hominem se in hoc verum demonstrans. Marcus cap. 6. aliam etiã D expressit causam, nempe, vt pusillum cum discipulis quiesceret, venientibus enim discipulis ex prædicatione & narrantibus, quę egerant dixit, Venite in desertum locum, & quiescite pusillum: erant enim, qui veniebant, & redibãt multi, & nec spatium manducandi habebant, hęc Marcus. Mare Galilaę est, quod aliò nomine dicitur Tyberiadis, à ciuitate celebri ad littus eius adiacente, quod etiam aliò nomine dicitur lacus Genezareth. Cętera in annotatione require.

ANNOTATIO I.

Christus bis panes multiplicauit, vt turbas satiaret.

BIs dominus miraculum multiplicationis panum fecit: Primò, quidem, quando Ioannes narrat, & hoc idem descripserunt, Matthæus cap. 14. Marcus cap. 6. Luc. cap. 9. ita docent Aug. tract. 24. Chrysost. homil. 41. & est consensus communis. Secundo quando ex septem panibus, & paucis pisciculis turbas refecit, & hoc posterius gestum est, cuius solum Matthæus cap. 21. & Marc. c 8. meB minerunt. ad prius ego reuertamur, quod nunc describitur. Aug. lib. 2. de cõsen. Euang. c. 45. & Chrysost. hom. 59. in Matth. & Hieronym. Matth. 14. hoc miraculum post cędem Ioannis ab Herode factum putant: nam Matth. 14. dicitur; Postquam occisus est Ioannes, accedentes discipuli eius tulerunt corpus eius, & sepelierunt, & venientes nuntiauerunt Iesu, quod cum audisset Iesus, secessit in nauicula in desertum locum, tamen hæc sententia habet magnam difficultatem: nam cum constet ex Ioãne miraculum hoc prope Pascha celebratum, consequeretur, mortem Ioannis factam esse illo ipso tempore, cuius contrarium C Ecclesia celebrat: nam mense Augusti decollatio Ioannis peragitur, quod si attentè Marcum ca. 6. & Lucam c. 9. legimus, non est difficilè inuenire, non eo tẽpore Dominum abijsse in locũ, vbi hoc fecit miraculum: nam narrat Dominum Apostolos ad prædicandum misisse, & eodem tempore Herodem famam Iesu audientem dixisse: Ioannes Baptista surrexit à mortuis: & cum hæc narrasset, statim tractat, & describit Ioannis cædem. Apertum est autem non narrasse, vt id temporis factam: nam prius dixerat Herodes, Ioannem surrexisse à mortuis, ergo antequam Herodes hoc protulisset,

Miraculum hoc quãdo factum fuerit.

iam erat Ioannes occisus. Narrat ergo historiam cędis velut ex occasione quadam, non quod tunc facta esset: continuans autem historiam dicit, reuersos esse Apostolos, & narrasse omnia, quę egerant, & docuerant, tunc ait Dominus, Venite seorsum in desertum locum. Ex his manifestum profectò est, hoc miraculum factum post missionem Apostolorum, & Apostolos missos fuisse etiam post Ioannis occisionem, antequam ad Herodem fama Christi perueniret. hoc autem medio tempore, dum Apostoli mittuntur, Herodes audiuit Christi famam: reuersis igitur Apostolis, & renuntiato ad Christum, quod Herodes dixerat de illo: abijt cum discipulis in desertum. Ex Marco igitur, & Luca apertè deducemus historiam occisionis Ioãnis narratam, nõ vt tunc factam: nam prius Herodem de Christo pronuntiasse referunt, Surrexit Ioannes à mortuis. Erat ergo iam occisus Ioannes: sed verborũ illorum occasione historiam multo ante gestam narrat: quando ergo dicit Matthęus discipulos Ioannis, postquã sepelierunt eum, venisse, & nuntiasse Iesu, & cum id audisset Iesus, secessisse in locum desertum, intelligere oportet, cũ Euthymio, vt diximus in commẽtario, non tunc venisse, cum primum sepelierunt: sed post aliquod tempus, & simul Christo & occisionem, & verba Herodis multo post cædem de Christo prolata renuntiasse. Dici etiam potest verbum illud Matthæi, (quod cum audisset) referendum esse ad historiam præcipuè institutam: nempe cum audisset, quæ Herodes dixerat, audiens famam eius, non autem ad ea, quæ narrarunt discipuli de morte Ioannis: ex Marco enim, & Luca, & Ecclesiæ traditione in festi celebritate, habemus non continuo post

(margin letters B at right near "his manifestum", E/F near "illorum occasione")

A post Ioannis occisionem hoc miraculũ fuisse.

ANNOTATIO 2.

Quomodo concordes sint Euangelistæ circa hanc Domini profectionem.

CVm Ioannes noster Christum trãs mare Galilææ abijsse dicat, vbi peractum esse miraculum hoc narrat, difficultas ex alijs oritur Euangelistis: nam Matthæus cap. 14. & Marcus cap. 6. in desertum locum abijsse dicunt. nec hoc tantam facit difficultatem, quantam Lucæ testimonium, qui cap. 9. refert. abijsse in locum desertum, qui est Bethsaidæ: at Bethsaida est citra mare, seu lacum, venientibus è Iudæa sita, qua igitur ratione dicitur Christus abijsse trans mare, vbi celebratum est miraculum illud? immò inter Marcum, & Lucam videtur quædam repugnãtia: nam secundum Lu- B cam dicitur abijsse in locum desertum Bethsaidæ, vbi miraculum fecit: at secundum Marcũ completo miraculo coegit discipulos, vt ascenderent nauiculã, & præcederent eum trans fretũ ad Bethsaidam.

Quod sit & quale mare Galilææ.

Pro huius difficultatis resolutione, sunt nonnulla cõsideranda. Primum est mare Galilææ esse lacum quendam iuxta regionem Galilææ, per quam transit Iordanis fluuius, qui terræ sanctæ orientalis est terminus, habetque secundum Iosephum lib. 3. de bello Iudaico, ca. 18. centum stadiorum longitudinem, quadraginta latitudinem: quamuis Ægesippus lib. 3. cap. 26. longitudinem centum quadraginta stadiorum esse affirmet: octo autem stadia milliare Italicum cõficiunt. Dicitur autem Mare iuxta He- C bræorum morem, qui congregationes aquarum siue salsæ, siue dulces, sint, vocant mare: quod annotauit Hierony. in traditi. Hebra. in Genes. in principio. & ex Genes. 1. habetur, Congregationes, inquit, aquarum appellauit maria. Nomina diuersa habet à locis prope ripam sitis: dicitur enim mare Galilææ, quia iuxta regionem hanc lacus iste est: Tyberiadis verò, à ciuitate celebri in principio eius sita, hæc olim, vt dicit Hieron. Ezech. 47. dicta est Chinereth, siue Chineroth, quæ Iosuæ 19. vocatur Chenareth, vnde etiam mare Chinereth dicitur, Num. 34. & Iosu. 11. sed de- D structam, Herodes in honorem Tyberij Cæsaris reparauit, & nomen imposuit Tyberiadis. dicitur etiam stagnum Genazareth, siue Genesar, à terra quadam continente sic appellata, quæ ad littus eius adiacet, cuius regionis latitudo est viginti stadiorum, & longitudo triginta secundum Iosephum loco allegato, in qua regione ipse Ioseph[9] Capharnaum sitam asserit: nam à fontis nomine ciuitas sic est appellata, ex quo fit vt Chinereth non sit idem, quod Genesar, seu Genezareth, cum hoc sit regionis nomen, illud autem Ciuitatis, vt ex Hieronymo diximus. Nisi etiam dicere velimus Tyberiadem non esse eandem, quę olim dicebatur Chinereth: esseque nomen re- E gionis idem cum Genesar, seu nomen esse vrbis, & regionis citra lacum ad littus Galilææ.

Bethsaidæ situs.

Alterum annotandum est, Bethsaidã, quæ erat Apostolorum patria, sitam esse inter Tyberiadem, & Capharnaum: erat autem Capharnaũ in fine locus ad ripam citra ipsum lacum venientibus à Iudęa & Galilæa: non enim necessarium his erat transfretare, vt venirent Capharnaum, sed ad ripam regionis Galilææ sita erat. In lacus autem principio erat Tyberias ex opposita parte, ita tamen, vt propter curuitatem & sinũ quendam lacus, iter breuius, & commodius esset nauigatio, sed non necessaria: nam ascendendo per ripam iter terrestre cõfici poterat ad Tyberiadem venientibus ex Iudæa, & Galilæa, quamuis Iordanis fluuius per põtem transiri debuerit. F Inter Tyberiadem ergo & Capharnaũ, in sinu & curuitate hac erat Bethsaida ciuitas Apostolorum, non multum à Capharnaum distans. Aliqui recentiorũm alteram Bethsaidam ex aduersa parte lacus dicunt, hancque esse, quam Philippus Tetrarcha in vrbis speciem ampliauit, nomenque Iuliadis à Iulia filia Cæsaris nuncupauit, vt refert Iosephus lib. 18. Antiqui. cap. 3. & eius meminit Plinius lib. 5. cap. 15. & hac distinctione Euangelistarum loca in concordiam adducunt, vt Lucas de Bethsaida vltra lacum meminerit, in cuius desertum abijt Iesus, & miraculum fecit, & huius deser-

A ti mentionem faciant Matthæus, & Luc. at miraculo facto iterum transfretasse in Bethsaidam dicatur, nempe eam quæ Apostolorum patria erat. Sed quia apud antiquos, & graues auctores non inuenitur hæc distinctio Bethsaidæ, non probo hanc respõsionem: & quamuis esset vera distinctio, non satisfacit propositis difficultatibus; aliter respondent nonnulli nostro seculo: sed vera, & legitima responsio hęc est, quam peritus locorum facile acceptabit.

Vera difficultatis resolutio.

Antequam igitur perueniatur Tyberiadem, & Capharnaum. proficiscentibus autem erat ad ripam Bethsaida Apostolorum patria, & superius versus Tyberiadem antequam ad eam, & ad põtem Iordanis perueniretur, erat locus B desertus Bethsaidæ. huc Dominus nauigauit; nam quamuis pedes venire potuisset, tamen commodior erat, & breuior via nauigio propter curuitatem, & sinũ stagni, & ascendit ad locum desertum relicta Bethsaida, cuius locus ille erat inter Bethsaidam, & Tyberiadem situs, & ibi miraculum perfectum est; eoque peracto iussit discipulos trãsfretare versus Bethsaidam ipsam, ipse autem in eo loco mansit, poterat quidem iter confici pedibus, sed propter sinum, vti diximus, erat facilior via per aquam. Et hac D ratione concordia multorum habetur; nam Apostoli facilè relicto Domino abierunt, existimarunt enim peditem venire voluisse, quia nõ multum distabat, turba etiam sequi eum pedibus potuit, quia via patebat & terra, & aqua, & hũc patet intelligentia huius loci. Quando enim Ioannes dixit, [Abijt trans mare,] illa dictio, [Trans,] non significat ripam oppositam stagno, sed ripam ex eadem parte; tamen sinu interiacente stagni, ad quem per aquam transitus facilis erat. patet etiam intelligentia Luc. 9. non enim dicitur, In desertum qui est Bethsaida, sed qui est Bethsaidæ, ad eã enim ciuitatem pertinebat, sicut loca vrbium circumuicina, nec erat ex opposita parte ripæ supra Tyberiadẽ; hac E enim ratione turbæ sequi pedibus non possent longunque esset iter, adeo vt vix quæ Euangelistæ dicunt, fieri possent; patet etiam ratio, quare Ioannes dicat nunc mare Galilææ, quod est Tyberiadis, nempe vt insinuet locum miraculi, qui fuit supra Bethsaidam patriam Apostolorum in deserto loco versus Tyberiadem, in quẽ nauicula peruenit Christus, propter sinum, & veluti dorsum lacus, quod transfretasse dicitur.

C **Et sequebatur eum multitudo magna, quia videbant signa, quæ faciebat super his, qui infirmabantur.** F

COMMENTARIVS.

NARRATVRVS Euangelista miraculũ, quò magna hominum multitudo quinque panibus satiata est: qua ratione hęc multitudo, & vnde conuenerit pręmittit; ne si nulla mentio fieret vnde hæc tanta multitudo, in deserto comparauerit, aliquis hæsitaret: simul etiam causam adiungit, quæ tantam multitudinem in desertum locum, Christum sequi permouerit, [Videbant,] enim, [Signa, quæ faciebat super ijs, qui infirmabantur,] hac de causa ex oppidis circumuicinis multi ad eum confluebant, pars vt sanaretur à suis infirmitatibus, pars vt infirmos, & ægrotos ipsos deferrẽt: pars etiam, vt credi facilè potest, vt viderent mira opera Christi. Vtilitate enim corporis magis, quàm animæ ista multitudo concurrebat: quod Euangelista non dissimulauit, causam multitudinis congregatæ exprimens.

A ANNOTATIO 3.

Christi miracula tribus de causis, in vtilitatem, & beneficiũ hominũ facta.

ATtende omnia miracula Christi in tollendis humanis miserijs, & morbis depellendis ferè gesta esse, quod optimo consilio factum est, cuius tres possumus assignare causas: vna est ratione fidei conciliandæ, vti enim in 38. annotatione præcedentis capitis diximus, fides non solum ex intellectu, sed ex voluntate etiam pendet: cum enim necessarias non habeat demonstrationes, opus est voluntatis affectu intellectum in clinantis ad assensum: In fidei ergo prædicatione necesse est, & intellectum illustrare docendo, & voluntatem afficere inducendo: multum autem ad hoc prodest vtilitas propria addiscentis, & B audientis: facilè enim persuademus ijs, quos beneuolos habemus, beneuoli autem beneficijs fiunt. hac igitur ratione Dominus noster beneficijs, quorum ea magna sunt quæ ad vitam, & sanitatem conducunt, attrahebat eorum affectum, vt verbum doctrinæ facilius intellectui imprimeret. Altera huius causa est, vt D finem sui aduentus sensibilibus effectibus ostenderet: venerat enim è cœlo animæ morbos, & mortem peccati expellere: idcirco sanandis corporum ægritudinibus, & mortuis suscitandis id significauit: vt medicus animorum, tam insignis, & nouus corporum medicus, esse cognosceretur: præterea corpora etiam, suo tamen tempore, nempe vltima resurrectione perfecturus erat, velut ergo quoddam signum eius, quod futurum erat, hæc miracula præmisit. Tertia causa est, vt principium aduentus sui, etiam mundo manifestaret: non enim ex iustitia, sed ex summa misericordia venerat redimere, propterea eam misericordiam his exterioribus operibus explicabat. at Iu- E dæi effectum misericordiæ considerantes, nec oculos mentis ad potentiam sanantis, vt diuinitatem eius crederent, attollentes, hac vtilitate sola exteriori permoti, ipsum sequebantur.

Subijt ergo in montem Iesus, & ibi sedebat cum discipulis suis.

COMMENTARIVS.

OMittit Euangelista, quod alij narrant, Matth. 14. & Marc. 6. ascenderunt in nauiculam ipse cum discipulis, & abierunt in locum deser- F C tum seorsum: & viderunt eos abeuntes, & cognouerunt multi, & pedestres de omnibus ciuitatibus concurrerunt illuc, & præuenerunt eos. Ex annotatione secunda facilè intelligitur, qua ratione potuerit illa multitudo pedestris concurrere ad locum in quem Iesus transfretauerat, nam transfretatio erat non totius latitudinis lacus, sed sinus cuiusdam. Illi ergo pedites peruenerunt, immo, præuenerunt, nauicula enim non multum itineris conficiebat, quia forsan nec ventus secundus erat, nec multum remigando laborabant, vnde illi potuerunt præuenire, si non omnes, saltem magna pars. Dominus autem è nauicula egressus montem cum discipulis ascendit, adhuc multitudine confluente. Notanda est illa particula illatiua; [Ergo,] insinuat Ioannes causam, cur montem ascenderit. Cum enim multa turba præuenisset eum, essetque in loco, vbi è naui descendit, & adhuc multi confluerent, vt paululum cum discipulis quiesceret, & reliquam turbam venientem expectaret, sanaturus ægrotos, & eos omnes cibaturus, montem hac de causa solus cum discipulis ascendit. Ex hoc loco etiam probari potest Dominum non transfretasse in oppositam stagni ripam, sic enim non potuissent illi, qui ipsum sequebãtur, quando nauim ascendit, maximè cum multi infirmi essent, illo eodem die peruenire

A uenire ad locum, in quem Dominus transfretauit. poterant quidem pedestres eum sequi, & ad Tyberiadem peruenire, vbi per pontem Iordanis transitus patebat, sed non tam breui spatio temporis id fieret, præsertim tanta multitudine existente: & vti diximus, infirmis multis, quibus non ita citò transcurrere facilè erat, locus igitur erat citra Tyberiadem. D

Hinc colligitur Dominũ vltra fluuium non transisse.

Erat autem proximum Pascha, dies festus Iudæorum.

TEMPVS describit miraculi edendi, nempe propè Pascha Iudæorum, festum celeberrimum. Vides ex hoc loco Ioannem annum ferè integrum silentio præterijsse: nam historia de languido tempore Paschatis gesta B fuit, vti diximus: modo autem sequens Pascha proximum esse dicitur. hoc anno multa gesta sunt à Christo: quæ alij narrarunt Euangelistæ: est autem hoc pascha tertij anni prædicationis Christi: hoc enim miraculum gestum est instante iam anno tertio: & est hoc pascha secundum à celebratione nuptiarum: vnde probabile est, quod August. sermo. 1. de Epiphania dixit: E Hoc miraculum panum esse celebratum eodem die: quo nuptiæ: sed non eodem anno. Cyril. lib. 3. cap. 11. existimat hoc festum esse tabernaculorum dictum Scenophegia, quod mense Septembri celebrabatur, sed huic opinioni duo obstant, Vnum est verbum Euangelistæ expressum, dicit enim Pascha fuisse proximum, quod nulla ratione illi festo valet accommodari. Cyrillus quidem non legit Pascha, propterea verisimile est eam asseruisse sententiam, tamen omnes alij Doctores, & Græci, & Latini codices id legunt, qua lectio ne admissa sententia Cyrilli sustineri non potest. Alterum est, quia cum ipse historiam languidi tempore Pentecostes gestam affirmet, immo etiam si Paschate fuisset facta, tam breue tempus erat ad Festum tabernaculorum, vt non possent ea esse gesta, quæ alij narrant Euangelistæ.

Hoc miraculum eodem die quo miraculũ nuptiarũ, non tamen eodẽ anno factũ creditur.

C Cum subleuasset ergo oculos Iesus, & vidisset, quia multitudo maxima venit ad eum, dixit ad Philippum. F

MVlta prætermisit Ioannes, quæ alij Euangelistæ referunt, Primo Matthæus, & Marcus dicunt exijsse, id est, è montis secreto ad turbas videndas prodijsse: Secundo, addunt tactum esse misericordiæ affectu: Tertio causam Marcus assignat, quia erant velut oues non habentes pastorem: Quarto dicit Lucas illum excepisse eos placidè, & humaniter obuiam processisse: Quinto Marcus refert, cœpisse eos docere multa. Sexto addit Lucas de regno Dei: Septimo Matthæus, & Lucas addunt ægrotos, & qui curatione indigebant, sanasse: Octauo secundum Matthæum, & Marcum, Erat hora tarda: & dies inclinabat, accesseruntque discipuli dicentes, dimitte illos, vt euntes in vicos, & villas proximas emant cibos sibi, quos manducent. Nono secundum Matthæum, & Marcum, dicit Iesus, date illis vos manducare. Decimo secundum Marcum respondent, Euntes emamus panes ducentis denarijs, & dabimus eis. Vndecimo, quod Ioannes nunc refert, [Cum subleuasset oculos, & vidisset] maximam multitudinem, ad Philippum conuersus ipsum interrogat, iam enim docuerat, iam miracula ediderat, infirmos sanauerat, nunc ani-

Series rei gestæ ex Euangelistis collecta.

A mum ad corporalem refectionem illorum applicans oculos subleuat, vt multitudinem cibandam maximam videat, non solis corporeis oculis: sed etiã interioribus ad miserendum. Illa particula, [Ergo,] insinuat causam præcedentem ab alijs narratam Euangelistis, tractarat enim iam cum discipulis de cibo præbendo, responderant discipuli maximam esse multitudinem, vt ducentorum denariorum precio cibus illis, vel pro singulis modicus comparari non posset, iamque, vt inquirerent, quot panes ibi essent, iusserat; hac de causa subleuat oculos multitudinem contemplans, vt ei prouideat, & notã verba, [Multitudo maxima venit ad eum:] dignum censuit ijs consulere: qui ad illum venerant: quamuis enim propria traxerit eos vtilitas: tamen animo beneuolo ad eum conuenerant: nec tam illorum merito: quàm benignitate: & misericordia sua propria inducebatur ad subueniendum. D

Vnde ememus panes, vt manducent hi?

B AD Philippum conuersus interrogat, qua ratione comparari pecuniæ possint ad cibos emendos pro multitudine cibanda. Hic est sensus, [Vnde ememus,] id est qua via pecunias, seu prætium inueniemus, quo cibos emamus? Percontabitur aliquis, quare ad Philippum potius, quàm ad alios conuersus est, vt hoc interroget? Pro cuius intelligentia sciendum, Dominũ, vt paulò ante ex alijs Euangelistis retulimus, cum alijs etiam discipulis hoc idem tractasse, nam dixit, Date vos illis manducare. Rursus iussit, vt quot panes haberent, inquirerent, quod totum optimo est factum cõsilio, erant enim discipuli solliciti de victu, & vestitu, cum pauperes essent, nec haberent vnde sibi id compararent, nisi ex eleemosynis, & plus nimio huic curæ indulgebãt, minusque Christi prouidentiæ, & potentiæ, quam par erat, confidebant. proponit igitur Dominus hoc miraculo prӕter alia eos abstrahere ab hac solicitudine nimia, & inducere, vt se committerent diuinæ eius prouidentiæ, & virtutis: solicitudo enim hæc ex modica eorum fide procedebat. Vt igitur hoc perficiat, iubet eos inquirere, quot panes habeant, & vt ipsi dent manducare; vt C hac ratione cognoscentes se nihil habere, non solum, quod pro tanta multitudine, sed nec etiam quod sibi ipsis satiandis sufficeret, & postea experiẽtes diuinam eius virtutem, ipsius postea fidant prouidentiæ, & nimiam solicitudinem deponant. Hoc ita esse indicant verba Matth. c. 16. Quid, inquit, cogitatis inter vos modicæ fidei, quia panes non habetis? nondum intelligitis neq; recordamini quinq; panum, & quinque millium hominum, & quot cophinos sumpsistis? Ex his facilè est respondere, cur nunc ad Philippum conuertatur post discipulos, qui bus iam de hoc locutus erat. Puto id esse factum, vel quia tunc non aderat cum illis, vel quia Philippus inter oẽs plus hac solicitudine premebatur, vel vtraque simul de causa; plus autem solicitum esse Philippum id indicat, quando enim interrogatur, [Vnde ememus panes,] respondit ducentos denarios non sufficere, vt modicum quis accipiat. alij verò responderant ducentis denarijs emi cibos posse: quod argumento est Philippum maiori solicitudine premi circa victum: magisq; esse timidum. hӕc igitur est causa, ad quam reducere possumus, quod Cyril. & Chrysos. respondent. Chrys. enim hom. 41. id factum dicit, quia nouerat Dominus, qua doctrina magis discipuli indigerent; erat aũt tunc temporis Philippus imbecillis fidei, ideo vt eum instruat, interrogat. Cyril. lib. 3. c. 13. idem ferè respondet Philippum sæpè quæ fuisse,

E Cur potius Philippum quam cæteros interrogarit.

Quid hoc miraculo statueret docere.

F

Satisfacit propositӕ dubitationi.

A fuisse, & interrogasse: sed non fuisse ita acutum, vt altiora posset penetrare D propterea ei dictum est postea Ioan. 14. Tantò tempore vobiscum sum, & nõ cognouistis me. Aliam possumus huius etiam excogitare causam, nempe Philippum fuisse in hisce quæ ad victum comparandum pertinebant, peritiorem & intelligentiorem, cuius rei argumento illud est eum iudicasse non sufficere ducentos denarios ad comparandum cibum turbæ tantæ, sicut cęteri discipuli existimarunt. Dominus autem interrogare hunc voluit, vt subsidium humanum vndique deesse omnibus illis constaret, quandoquidem nec qui intelligentior erat inter eos inuenire potuit.

Hoc autem dicebat tentans eum, ipse enim sciebat, quid esset facturus.

B

NE ex ignorantia aliqua interrogasse videretur, Euangelista causam interrogationis exposuit, vt inquit eum tentaret: nam ipse quid facturus esset, sciebat: decreuerat enim miraculum edere, quale paulò post edid.t. Tentat Christus Philippum, vt omne humanum remedium deesse cognoscens, E virtutem Christi diligentius aduertat: ipsiusque diuinæ prouidentiæ exemplum attentius consideret: & discat cum alijs omni solitudiue rerum temporalium deposita, Christo confidere.

ANNOTATIO 4.

Tentare qd fit, & quomodo fiat.

TEntare aliquem propriè loquendo non aliud est, quam periculum facere, siue scientię, siue virtutis, siue alicuius alterius, quod in illo latet. Fit aliquando hæc tentatio, aut propter eum, qui tentat, nempe quia ex tentatione experięntiam capit illius, quod in tentato ignorabat, aut propter eum, qui tentatur: quod dupliciter fit. Vno modo, vt C eis in malum aliquod, & peccatum inducatur, qua ratione Dæmon tentat homines, non vt ipse experientiam accipiat, parum enim hoc curat, sed vt in peccatũ impellat: hoc modo Deus neminem tentat, vt dicitur Iac. 1. Altero modo, vt is, qui tentatur, ad bonum aliquod promoueatur, sic Deus tentat, vel homo suam imbecillitatem cognoscat, & diuinã virtutem inquirat; vel vt ipsius virtus exerceatur, & adhuc perfectior fiat; aut vt alij, etiam illius exemplo, instruantur; sic Deus Iob tentauit, & Abraham, vt exerceret, & alijs notam faceret eorum virtutem, tantoque exemplo proficerent; de qua re alio in loco diffusius est tractandum. tentat nunc Philippum Dominus, non vt ipse discat, aut experientiam accipiat virtutis Philippi: sciebat enim cordium scrutator eum in fide, & fiducia esse debilem, nouerat quid esset responsurus: sed propter ipsum Philippum interrogat, non vt fidem eius no- F tam alijs faciat: sed vt & ipsum humanum remedium deesse aduertere faciat, & sic discat Christo se totum committere, & solicitudinem superuacaneam temporalis victus deponere, tanti facti edoctus experientia.

Respondit ei Philippus, ducentorum denariorum panes non sufficiunt eis, vt vnusquisque modicum quid accipiat.

COMMENTARIVS.

ALII discipuli secundum Marcum responderant; Euntes emamus panes ducentis denarijs, & dabimus eis: at Philippus vti de victu magis solicitus respondit: non sufficere ducentos denarios pro panibus, etiamsi vnusquisque

A quisque modicum quid accipiat. Summam hanc denariorũ, viginti nostros scu D tos aureos paulo plus minusuè conficiunt. Philippus Christi virtutis immemor, sola humana subsidia considerauit nõn ad diuinam potentiam conuersus est, sicuti conuersa est beatissima Christi mater vino in nuptijs deficiente.

Dicit ei vnus ex discipulis eius Andreas frater Simonis Petri, est puer vnus hic, qui habet quinque panes hordeaceos, & duos pisces, sed hæc quid sunt inter tantos?

ANtequam Philippum interrogasset, dixerat discipulis. Quot panes habetis, ite, & videte] vt narrat Marcus, facta diligentia aliqua inuenerant
B hunc puerum in turba illa habentes panes quinque, & duos pisces: siue puer hic esset vnus de turba; qui pro aliorum commoditate hæc deferebat: siue esset prò discipulorum vsu, quamuis verisimilius sit, vnum fuisse de turba, qui aliorum cibos conseruabat, inuentus est à discipulis puer hic: respon- E sione autem Philippi facta, vnus ex discipulis Andreas frater Petri responsum Domino retulit. Omisit Euangelista noster, quod Marcus Dominum discipulis dixisse narrauit, & solum, quod responderunt, describit, misit autē Christus discipulos, vt viderent, quot panes haberent, vt eos cognoscere faceret, omne humanum deficere subsidium: nihil enim inuenerunt apud se, apud eos verò, qui de turba erant, puerum repererunt habētem quinque panes hordeaceos, & duos pisces: sed Andreas humana considerans addidit, [Sed hęc quid sunt inter tantos?] quasi dicat omne humanum deficit subsidium; nam & hoc tam modicum est, vt multitudini collatum; quasi nihil esset reputari debeat. [Inter tantos,] dicit, quod alias inter tot; siue inter tam multos dicimus, sed & illa phrasis Latina est, & probata.

C Dicit ergo Iesus facite homines discumbere: erat autem fœnum multum in loco, discubuerunt ergo viri numero quasi quinque millia.

F

OMISIT Euangelista, quod narrat Matthæus; audito enim Andreæ responso, dixit; afferte mihi eos huc. cum igitur allati essent panes illi quinque, & duos pisces, iussit homines discumbere. Illa particula, [Ergo,] hoc insinuat, nempè allati sunt panes, & pisces. Iussit ergo, vt facerent discumbere, [Erat autem in loco fęnum multum,] propterea q; aptus locus erat ad discūbendum. Secundum autem Marcum præcepit illis, vt accumbere facerent omnes secundum contubernia super viride fęnum, & discubuerunt in partes per centenos, & quinquagenos. Numerus secundum Matthæum erat quinq; millia virorum exceptis mulieribus, & paruulis, illa secunda particula, [Ergo,] illationem facit ex præcedentibus, vt sit sensus; propterea discubuerunt, quia discipuli iussi à Domino illos discumbere fecerunt, & loci commoditas erat propter fęnum multum. Ioannes quasi quinque millia virorum esse dicit. Lucas ferè quinque millia, at Matthæus, & Marcus absolutè quinque millia: sed in hoc nulla est repugnantia. Nam in Græco textu etiā hos duos Euangelistas particulam minuentem appofuisse legimus, vt numerum non omnino fuisse completum significarent, sed parum aliquid decsse, & quamuis talis particula

Concordes sunt Euangelistæ in numero comedētium.

non

A non esset apposita, adhuc nulla est contradictio; nam & in scriptura, & in B communi loquendi modo, numerum absolutum ponimus, etiamsi aliquid desit, maximè in magnis supputationibus, qua de causa Interpres Latinus talem particulam omisit.

Accepit ergo Iesus panes, & cum gratias egisset distribuit discumbentibus, similiter & ex piscibus, quantum volebant.

DIscumbentibus iam hominibus accepit Dominus manibus suis panes, præmissaq; ad Patrem actione gratiarum diuidere incępit, & per Apostolos distribuere discumbentibus, & ex piscibus, itidem, [Quantum volebant,] id est, vsq; ad perfectā refectionem, vt nihil amplius desiderarent. non enim mo
B dicum singulis datum est, sed plenè, & perfectè singuli cibati sunt. Secundùm E
Matthæum, & Marcum, & Lucam, accepit quinq; panes, & duos pisces, & aspiciens in cœlum benedixit, & fregit, & dedit discipulis panes; discipuli autem turbis, & manducauerunt omnes, & saturati sunt, nè enim modicum singulis, aut non omnibus datum arbitraretur aliquis, propterea omnes Euangelistæ adijciunt. Manducauerunt omnes quantum volebant, & saturati sunt.

Notat Auctor sex quæ à Domino circa panes, & pisces facta sunt.

Sex Dominus circa hos panes, & pisces fecit; accepit eos primò in manus suas, vt se miraculi, & multiplicationis auctorem ostenderet. Secundò aspexit in cœlum, vt se de cœlo esse, & à Patre cęlesti potestatem talem habere significaret: Gratias tertiò egit in quantum homo, pro diuino beneplacito, quo tātum miraculum in hominum salutem, & spiritualem, & corporalem facere decreuit; nostrum enim bonum Christus reputabat sibi propriū, idcirco pro nobis gratias agit: Quartò benedixit secundum Lucam panibus illis, & piscibus, virtutem multiplicationis imprecando, & impartiendo: Quintò fregit, & tali fractione multiplicauit; Tandem sextò dedit discipulis, vt discumbentibus diuiderent. Hæc autem non sine magno consilio Euangelistæ annota- F runt: voluerunt enim ea, quæ Christus in Eucharistia pane sacratissimo fecit,
C præsignare, vt inferius dicemus.

ANNOTATIO 5.

Non nihil textus dissidens in lectione.

PRO maiori superiorum declaratione aliqua sunt annotanda. Primum est Græcos textus habere, [Cum gratias egisset distribuit discipulis, discipuli vero accumbentibus. & ita Cyrillus, & Euthymius legunt. Rursus etiam illud, [Volebant,] aliqui textus habent in singulari, vt ad Christum referatur, qui pro sua voluntate distribuit; hęc tamen sensum non mutant, nam etiamsi per discipulos distribueret, ipse dici potest distribuisse, & quantum voluit distribuit: voluit autem illos, quantum voluerunt manducare. Basil. autem in lib. Moral. regul. 38. cap. 1. legit. Distribuit discumbentibus, & quantum volebant.

Noluit panes de nouo creare, vt magis manifestaretur miraculum.

Alterum est noluisse Christum panes de nouo creare, sed præexistentes multiplicare, vt hoc miraculum sua virtute factum esse magis innotesceret; Si enim creati fuissent ad eius preces, Deum illos panes misisse dixissent turbæ, sicut oratione Heliæ pluit; & sicut in deserto missæ sunt coturnices; at dum ipse manibus suis panes accipit, & multiplicat, in eo esse virtutem tantam nemo dubitare poterat, qua etiam ratione in nuptijs noluit vinum creare, sed aquā conuertere in vinum. Factum est etiam hoc ad mysterij significationem: vti enim inferius dicemus omnia hæc propter doctrinam de sacratissimo Eucharistiæ pane.

A ne facta sunt, in qua non nouus panis creatura, sed panis iam factus assumitur, qui diuina virtute in Christi substantiam, seu corpus conuertitur.

Tertium est, voluisse Dominum panes nō proprios, sed eos, qui apud vnum de turba inuenti sunt multiplicare; vt tota virtus ipsi, non panibus, aut artificio alicui latenti humano, aut dæmoniaco tribueretur.

Quomodo facta multiplicatio sit facta.

Quartum est, diuina virtute multiplicatos esse panes hos, & pisces, siue cō uersa materia adiacente aeris in substantiam panis, & piscis; vt dicit Euthymi*; siue omnipotentia Dei ad fractionē panis nouis partibus substantiæ creatis.

Hæc autem multiplicatio primo facta D est in manibus Christi, vt dicit August. tract. 24. Secundò addit Chrys. hom. 54. etiam in manibus Apostolorum. Tertiò addit Hilar. lib. 3. Trinit. in manibus discumbentium. Ambro. in Luc. vtrumque coniunxit, in manibus, & Apostolorum, & discumbētium. Veritas est, & in Christi manibus, & Apostolorum, & discumbentium, virtute tamen vna Christi operante factā esse multiplicationem; tum vt tantæ multitudini opportuna ministratio fieret; tum vt virtutem diuinam singuli cognoscerent, & non cibis precio conquisitis, sed diuina potentia multiplicatis cibatos se esse experirentur.

B Vt autem impleti sunt, dixit discipulis suis, colligite quæ superauerunt fragmenta, nè pereant. Collegerunt ergo, & impleuerunt duodecim cophinos fragmentorum, ex quinque panibus ordeaceis, quæ superfuerunt his, qui manducauerant. E

COMMENTARIVS.

Quare colligi voluit tot cophinos ex fragmentis quæ superfuere.

COLLIGERE iubet Dominus Apostolos, quæ abundarunt fragmenta, vt miraculi virtus, & magnitudo notior sit, & manifestior, quo ex tanta inopia, tam magna, & abundans facta est copia; & vt ipsi magis in fide, & fiducia confirmentur, vt notat Chrys. hom. 41. & probat ex Matth. 16. Marc. 8. vbi Dominus eos arguit, reducens in memoriam hoc miraculum. Propterea, inquit, duodecim cophini sunt iuxta numerum Apostolorum, quos iam duodecim esse constat, ex fine huius capitis; vbi dicitur Dominus ad duodecim dixisse; Nunquid vultis abire? Voluit etiam Dominus, vt dicit Cyril. lib. 3. c. 18. C misericordiæ virtutem commendare: qui enim largitur, semper abundat; auaro autem, & nihil danti, semper deest, collegerunt autem Apostoli post distributionem duodecim cophinos: forsan etiā voluit Dominus se hoc facto Moyse superiorem ostendere, hic enim non proprijs manibus manna porrigebat, sed de cœlo Angelorum opere factum descendebat, & nihil poterat in alterū diem asseruari: at Christus suis manibus panes multiplicauit, & distribuendos dedit: & vt asseruari posse significaret, fragmenta in cophinos duodecim colligi iussit: & verisimile est hæc fragmenta collecta, nōn esse omnia ea, quæ ex refectione superfuerunt: multa enim ipsos comedentes sibi reseruasse in cibum futurum, siue in testimonium tanti miraculi, vt fieri solet, probabile est. Ex ijs ergo, quæ relicta sunt, collecta fragmenta impleuerunt duodecim cophinos; quod Euangelista insinuauit dicens, quæ superfuerunt ijs, qui manducauerant, id est, quæ reliquerunt manducantes, comederunt enim multa, & multa sibi reseruarunt: tanta tamen eorum erat copia: vt impleti sint nihilominus duo decim cophini. Lactantius lib. 4. cap. 15. testimonium Sybillæ adfert hoc F

A fert hoc miraculum prædicentis. Multa in spirituali sensu dici possent cū Cyril. & Augustino, & alijs; sed non est instituti nostri in his multum immorari. D Illud autem, [Fragmentorum,] coniungitur verbo, [Impleuerunt.] vt sit sensus; Impleuerunt fragmentis duodecim cophinos.

ANNOTATIO 6.

De Cophinis.

COPHINVS Grecum est nomen genus quoddam cistæ significās, in vsu erat apud Iudæos, vnde Martialis Iudæum cistiferum vocat idq; ex Iuuenali 3. & 6. Satyra cōstat; Latinè corbis ex viminibus contextus, quo res aridæ facilè continebantur; in qua significatione in præsenti accipi probabile est: in tanta enim multitudine multos huiusmodi B cophinos extitisse, quibus aliqua sibi necessaria portabāt credendum est. Est etiam cophinus mensuræ genus, quo arida mēsurabantur, tres congios capiens; singuli autem congij decem librarum plus parumuè minus mensura sunt vnde cophinus triginta libras capiebat: apud aliquos etiam, quamuis rarò, liquidorum mēsura reperitur; at hoc in loco nō mensuræ, sed cistæ, aut canistri genus quoddam est, nec est probabile quod aliqui dicunt non fuisse ibi cophinos aliquos, sed verba hæc habere sensum, superfuisse nempe quantum duodecim cophini capere possent: sed id verba Euangelica nō admittunt: nam impleuisse duodecim cophinos Apostoli dicuntur. Re vera ergo erāt cophini, non quidem mensuræ; sed B cistæ, aut canistra, vt dictum est, quorum capacitas id temporis nota erat.

Illi ergo homines cum vidissent, quod Iesus fecerat signum: dicebant, quia hic est verè propheta, qui venturus est in mundum.

COMMENTARIVS.

Beneficentię vis.

QVANTA sit beneficentiæ virtus, hoc miraculum probat: non tam enim miraculi potentia, quam qualitas, quia cibus erat, tam beneuolos fecit populos, & eorum oculos ita illuminauit, vt Christum illum esse prophetam, qui in mundum venturus erat, confiterentur; regemq; sibi præficere decerne F C rent. Rectè ergo docuit Greg. 2. parte pastor. cap. 7. dicens: Egentis animum prædicantis sermo non penetrat, si hunc apud eius animum misericordiæ manus non commendat: propterea Euangelista sapienter illam apposuit particulam illatiuam [Ergo] vt, doceat, quia cibati fuerunt tam largè, & mirabiliter, idcirco confessi sunt Christum prophetam esse, nam qualemcunque; sed magnum illum, qui in mundum venturus erat, Hic locus satis aperte probat eos sperasse aliquem insignem prophetam venturum ante Messiam, quod superius discussimus, quando de testimonio Ioannis cap. 1. tractauimus. Est autem Græcè cum articulo propheta, vt singularis ille significaretur, qui à Iudæis expectabatur.

Iesus ergo cum cognouisset, quia venturi essent, vt raperent eum, & facerent eum regem, fugit iterum in montem ipse solus.

TANTAM Christo hoc miraculum populorum illorū conciliauit beneuolentiam, & opinionem, vt non solum regnum ei offerre, sed nolētem, & repugnantē etiam regem facere aggressi essent, nisi Dominus hoīum præscius

A ſcius antequam id tentarent, in montem ſolus ſecederet. non dicit Euangeliſta cognouiſſe Chriſtum, quòd turbæ decreturæ, & voliturę, ſed quòd venturæ erant, quia id animo conceperunt, & facere ſtatuerunt, antequam autem venirent, fugit Dominus. Secundum Euthymium, poſtquam dimiſſæ fuerunt turbæ & tanti virtutem miraculi conſiderarunt reuerti, & facere regem. Nouit Chriſtus priuſquam turbæ id cogitaſſent, ſed qui pro hominum ſalute mori veniebat, regnum viſibile huius mundi ſpreuit: ſi enim regnare, vt reges mundi huius voluiſſet, non horũm populorum operâ expectaſſet, nec Iudæorum tantùm; ſed totius orbis imperium iure ſibi debitum nulla hominum requiſita ope conſecutus eſſet. Cedens ergo multitudinis futuræ concitationi; ſolus in montem, vnde cibaturus populos deſcenderat, paſſu veloci tanquam fugiens receſſit: ad diuinæ contemplationis montem docens eos velociter aſcendere debere, qui mundi honores, & pompas vitare pro Dei amore cupiunt. Omiſit Euangeliſta noſter aliqua, quæ alij narrarunt nam ſecundũ Matthæum, & Marcum, Cum cognouiſſet, quod venturi eſſent, vt facerent Regem ſtatim coegit, ſeu compulit diſcipulos aſcendere in nauiculam, & præcedere eum trans fretum. Addit Marcus ad Bethſaidam, dum ipſe dimitteret turbas, dimiſſis autem turbis, fugit in montem ſolus. Matth. & Marc. addunt

B orare, Abijt, inquiunt, ſolus in montem orare. nondum enim turbæ eum Regem facere decreuerant; propterea qui futura nouerat; eorum præuenit cogitationes. Duæ ergo cauſæ ſunt abeundi in montem, vna vt oret, & hanc Matthæus, & Marcus narrarunt: altera, ne Rex fieret à turbis, & hoc dicit Ioannes qui propterea eum refert fugiſſe. Alij verò tantùm abiſſe dixerunt: qui enim fugit, etiam abijt; dicitur autem dimiſiſſe turbas, quia ſigno aliquo, vt fieri ſolet, eis, vt recederent, ſeu velle ſe abire, & aliò recipere ſignificauit. D E

Vt autem ſero factum eſt, deſcenderunt diſcipuli eius ad mare, & cum aſcendiſſent nauim, venerunt trans mare in Capharnaum.

C PRIVS, vt ex Matthæo, & Marco patet, compulit diſcipulos intrare in nauim, poſtea montem ſolus aſcendit. Ioannes vero quod poſterius factum eſt, narrauit prius per quandam præoccupationem, vt dicit Augu. lib. 2. de conſen. Euang. cap. 47. Attende non eſſe idem, [Vt ſero factum eſt,] & id quod Matthæus dicit. [Veſpere facto,] & Marcus [Cum iam hora multa fieret,] hæc enim quæ Matthæus, & Marcus aſſerunt, antequam miraculum fieret, geſta ſunt: ſignificantque iam diem inclinaſſe, quando acceſſerunt diſcipuli, & cibatæ ſunt turbæ; at conuiuio peracto factum eſt, quod Ioannes refert, dicens, [Vt ſero factùm eſt,] iam enim erat noctis crepuſculum: intrantes ergo nauim iter Capharnaum verſus direxerunt, transfretantes à parte altera ſtagni, quæ propter ſinum, & dorſum lacus oppoſitũ ſinus quadam ratione dici poteſt, vti explicuimus paulò ante in annotatione ſecunda. Græca autem ſignificatio, eſt magis propria; eſt enim imperfectum tempus, veniebant Capharnaum. Nec eſt contrarium quod dicit Marcus, nẽpè iuſſiſſe Dominum, vt transfretarent Betſaidam: nam inter locum, vbi celebratum eſt miraculum, & Capharnaum, media erat Bethſaida, & Domi- F

A nus verè præcepit, vt appellerent Bethsaidam, donec turbas ipse dimitteret, D discipulique illuc iter direxerunt: tamen Dominus postea apparuit in aqua, vti dicetur paulò post, antequam Bethsaidam attingerent, tandem Capharnaum sic Domino volente peruenerunt. Et hoc est, quod Euangelista noster narrat.

Et tenebræ iam factæ erant, & non venerat ad eos Iesus, mare autem vento magno flante exurgebat.

IAM tenebras esse noctis, & nondum Christum apparuisse dicit: interim autem vento magno lacus intumescebat. Matthæus, & Marcus addunt, nauiculam iactatam fluctibus in medio mari, fuisse ventum contrarium eis; & secundùm Marcum ipse solus erat in terra videns eos laborantes in remigando: iam enim Dominus de monte descenderat ad littus. Dominus etiamsi ad tempus suos deserere videatur, dum tribulationes, & persecutiones non impedit; tamen re vera nec ad momentum deserit, sed continuo fauet, & in-
B iuat, vt vincant. Laborabant Apostoli vento contrario remigantes, mare in- B
tumescebat: sed Christus ad littus eos videbat remigantes, & ne perirent, aut deficerent, præsto erat: vt tamen eos probaret, & virtutem eius in liberatione experti, in fide & dilectione proficerent, venire differebat.

Cùm remigassent ergo quasi stadia vigintiquinque, aut triginta, vident Iesum ambulantem supra mare, & proximum naui fieri, & timuerunt.

POST multum in remigando laborem, vento contrario flante, & media nocte transacta: nam secundùm Matthæum, & Marcum erat quarta vigilia, vident Iesum ambulantem super aquas, & proximum fieri nauiculæ, non tamen eum subito agnouerunt, immo phantasma, id est, dæmoniacam quan- E
C dam ad terrendum visionem secundum Marcum reputauerunt; idcirco timuerunt, & secundum Matthæum, & Marcum exclamauerunt. Videor mihi videre Dominum hoc cum suis discipulis facientem, quod solent matres suauissimæ cum filijs paruulis facere, quos, vt ad se venire compellant, & arctiori amoris vinculo sibi copulent, terriculamenta aliqua illis procurant, vt paruuli perterrefacti ad matres ipsas extentis brachijs confugiant. Christus igitur omnium matrum erga discipulos amorem exuperans, tarda hora noctis venit & phantasma dignatus est apparere discipulis, vt sic terrore compulsi fide, & dilectione ad ipsum exclament, ad ipsum confugiant, & ipsi copulentur.

ANNOTATIO 7.

Cur non cū certitudine proferat quot stadia remigassent.

QVOD Matthæus, & Marcus dixerunt nauiculam esse in medio mari, Ioannes dixit remigasse vigintiquinque, aut triginta stadia, nec mirum est tot stadia remigasse, & adhuc in medio stagno esse: nam vento compellente, vt fieri solet, non recta semper nauigatur, & à terra solent nautæ nauim remoue-

re,

A re, ne allisa alicui saxo frangatur. Tota autem latitudo stagni, vt superius diximus, si recta mensura constituatur, est quadraginta stadiorum. Sed percontabitur aliquis cur Euangelista, qui ex Spiritus sancti instinctu, & reuelatione loquitur nō certam distantiam signauit, sed sub quadam disiunctione loquens, incertum reliquit, an viginti quinque, an triginta potius stadia discipuli confecissent: certum enim est non esse pauciora vigintiquinque, nec plura triginta: an autem hoc vel illud, non determinauit. Non quod Spiritui sancto incertum id esset, qui omnia nouit, vt Deus, sed quia aliqua more humano suo loqui vult, maximè quando parum ad rem
B pertinet,& intentioni praecipuae nullum fit detrimentum: hoc tamen non absq; diuino consilio factum est: tum ne mysterium aliquot arbitraremur positum in numero stadiorum, si determinatus poneretur: tum quia in hac disiunctione, veritas magis describebatur: nam in spatio illo, quod est, à vigintiquinque stadijs, vsque ad triginta, haec omnia peracta sunt. Vident ambulantem, sit proximus & alia facta sunt, quae narrant D
Euangelistae: propterea Ioannes vtrumque terminum descripsit, vt omnia concluderet, quae acta sunt: dici etiam posset triginta stadia remigasse, tamen si via, seu iter consideretur, vigintiquinque fuisse: nam vento vrgente quinque stadia ab itineris rectitudine diuertebant.

Sciendum rursus non esse sine controuersia, an hoc miraculum, seu haec historia eadem sit cum illa, quam narrant Matthaeus, & Marcus. Chrysostomus enim homil. 42 eandem esse negat: at Augustinus lib. 2. de consensu Euangel. cap. 47. & Euthymius, eandem esse affirmant. Et quidem sunt multa dissimilia, quae non omninò improbabilem E
faciunt Chrysostomi sententiam; tamen argumenta efficaciora probant eandem esse historiam, quamuis Ioannes multa omiserit, quae alij narrarunt: omnia tamen, quae omissa sunt, accommodantur eidem narrationi, propterea probabilius est eandem esse hanc, & illam. huius rei exquisitiorem discussionem ad illa remittimus Euangelistarum loca.

An haec historia eadē sit cum illa, quam Matthae⁹ & Marcus referūt.

Ille autem dicit eis, ego sum, nolite timere.

COMMENTARIVS.

C SECVNDVM Matthaeum, & Marcum primò dixit. Confidite, ego sum, nolite timere, fiduciam petit, vt spem salutis concipiant, optimumq; spei F
salutis concipiendae subiunxit argumentum, [Ego sum,] à quo nihil mali vobis timendum est, & qui possum ab omni liberari periculo: fiducia ergo in me expellat timorem conceptum, [Nolite timere,] Verba non tantum significantia, sed etiam effectiua fuerunt: nam & fiduciam induxerunt, & timorem expulerunt adeò, vt Petrus ausus sit etiam se aquis intumescentibus committere, vt alij narrant Euangelistae. Aduertendum est autem Dominum petere, illorum expulso timore, fiduciam in ipsum, quia tempestas nōdum cessauerat, nec voluit Dominus statim fluctus quiescere, vt in ipsum iam agnitum fidem & fiduciam conciperent, & exercerent, & vt locum daret tantae fidei, & fiduciae Petri, qui iussus à Domino fluctibus se peditem commisit.

A ni cedens, hominem se in hoc verum demonstrans. Marcus cap. 6. aliam etiã D expressit causam, nempe, vt pusillum cum discipulis quiesceret, venientibus enim discipulis ex prædicatione & narrantibus, quę egerant dixit, Venite in desertum locum, & quiescite pusillum: erant enim, qui veniebant, & redibãt multi, & nec spatium manducandi habebant, hęc Marcus. Mare Galilææ est, quod aliò nomine dicitur Tyberiadis, à ciuitate celebri ad littus eius adiacente, quod etiam aliò nomine dicitur lacus Genezareth. Cętera in annotatione require.

ANNOTATIO I.

Christus bis panes multiplicauit, vt turbas satiaret.

Bis dominus miraculum multiplicationis panum fecit: Primò, quidem, quando Ioannes narrat, & hoc idem descripserunt, Matthæus cap. 14. Marcus cap. 6. Luc. cap. 9. ita docent Aug. tract. 24. Chrysost. homil. 41. & est consensus communis. Secundo quando ex septem panibus, & paucis pisciculis turbas refecit, & hoc posterius gestum est, cuius solum Matthæus cap. 21. & Marc. c. 8. meB minerunt. ad prius ego reuertamur, quod nunc describitur. Aug. lib. 2. de cõsen. Euang. c. 45. & Chrysost. hom. 59. in Matth. & Hieronym. Matth. 14. hoc miraculum post cędem Ioannis ab Herode factum putant: nam Matth. 14. dicitur; Postquam occisus est Ioannes, accedentes discipuli eius tulerunt corpus eius, & sepelierunt, & venientes nuntiauerunt Iesu, quod cum audisset Iesus, secessit in nauicula in desertum locum, tamen hæc sententia habet magnam difficultatem: nam cum constet ex Ioañe miraculum hoc prope Pascha celebratum, consequeretur, mortem Ioannis factam esse illo ipso tempore, cuius contrarium C Ecclesia celebrat: nam mense Augusti decollatio Ioannis peragitur, quod si attentè Marcum ca. 6. & Lucam c. 9. legimus, non est difficilè inuenire, non eo tépore Dominum abijsse in locũ, vbi hoc fecit miraculum: nam narrat Dominum Apostolos ad prædicandum misisse, & eodem tempore Herodem famam Iesu audientem dixisse: Ioannes Baptista surrexit à mortuis: & cum hæc narrasset, statim tractat, & describit Ioannis cædem. Apertum est autem non narrasse, vt id temporis factam: nam prius dixerat Herodes, Ioannem surrexisse à mortuis, ergo antequam Herodes hoc protulisset,

Miraculum hoc quãdo factum fuerit.

iam erat Ioannes occisus. Narrat ergo historiam cędis velut ex occasione quadam, non quod tunc facta esset: continuans autem historiam dicit, reuersos esse Apostolos, & narrasse omnia, quę egerant, & docuerant, tunc ait Dominus, Venite seorsum in desertum locum. Ex his manifestum profectò est, hoc miraculum factum post missionem Apostolorum, & Apostolos missos fuisse etiam B post Ioannis occisionem, antequam ad Herodem fama Christi perueniret. hoc autem medio tempore, dum Apostoli mittuntur, Herodes audiuit Christi famam: reuersis igitur Apostolis, & renuntiato ad Christum, quod Herodes dixerat de illo: abijt cum discipulis in desertum. Ex Marco igitur, & Luca apertè deducemus historiam occisionis Ioãnis narratam, nõ vt tunc factam: nam prius Herodem de Christo pronuntiasse referunt, Surrexit Ioannes à mortuis. Erat ergo iam occisus Ioannes: sed verborũ illorum occasione historiam multo ante gestam narrat: quando ergo dicit E Matthęus discipulos Ioannis, postquã sepelierunt eum, venisse, & nuntiasse Iesu, & cum id audisset Iesus, secessisse in locum desertum, intelligere oportet, cũ Euthymio, vt diximus in commẽtario, non tunc venisse, cum primum sepelierunt: sed post aliquod tempus, & simul Christo & occisionem, & verba Herodis multo post cædem de Christo prolata renuntiasse. Dici etiam potest verbum illud Matthæi, (quod cum audisset) referendum esse ad historiam præcipuè institutam: nempe cum audisset, quæ Herodes dixerat, audiens famam eius, non autem ad ea, quæ narrarunt discipuli de morte Ioãnis: ex Marco enim, & Luca, & Ecclesiæ traditione in festi celebritate, habemus non continuo

post

A post Ioannis occisionem hoc miraculũ fuisse.

ANNOTATIO 2.

Quomodo concordes sint Euangelistæ circa hanc Domini profectionem.

CVm Ioannes noster Christum trãs mare Galilææ abijsse dicat, vbi peractum esse miraculum hoc narrat, difficultas ex alijs oritur Euangelistis: nam Matthæus cap. 14. & Marcus cap. 6. in desertum locum abijsse dicunt. nec hoc tantam facit difficultatem, quantam Lucæ testimonium, qui cap. 9. refert. abijsse in locum desertum, qui est Bethsaidæ: at Bethsaida est citra mare, seu lacum, venientibus è Iudæa sita, qua igitur ratione dicitur Christus abijsse trans mare, vbi celebratum est miraculum illud? immò inter Marcum, & Lucam videtur quædam repugnãtia: nam secundum Lucam dicitur abijsse in locum desertum B Bethsaidæ, vbi miraculum fecit: at secundum Marcũ completo miraculo coegit discipulos, vt ascenderent nauiculã, & præcederent eum trans fretũ ad Bethsaidam.

Quod sit & quale mare Galilææ.

Pro huius difficultatis resolutione, sunt nonnulla cõsideranda. Primum est mare Galilææ esse lacum quendam iuxta regionem Galilææ, per quam transit Iordanis fluuius, qui terræ sanctæ orientalis est terminus, habetque secundum Iosephum lib. 3. de bello Iudaico, ca. 18. centum stadiorum longitudinem, quadraginta latitudinem: quamuis Ægesippus lib. 3. cap. 26. longitudinem centum quadraginta stadiorum esse affirmet: octo autem stadia milliare Italicum cõficiunt. Dicitur autem Mare iuxta Hebræorum morem, qui congregationes C aquarum siue salsæ, siue dulces, sint, vocant mare: quod annotauit Hierony. in traditi. Hebra. in Genes. in principio. & ex Genes. 1. habetur, Congregationes, inquit, aquarum appellauit maria. Nomina diuersa habet à locis prope ripam sitis: dicitur enim mare Galilææ, quia iuxta regionem hanc lacus iste est: Tyberiadis verò, à ciuitate celebri in principio eius sita, hæc olim, vt dicit Hieron. Ezech. 47. dicta est Chinereth, siue Chineroth, quæ Iosuæ 19. vocatur Chenareth, vnde etiam mare Chinereth dicitur, Num. 34. & Iosu. 11. sed destructam, Herodes in honorem Tyberij D Cæsaris reparauit, & nomen imposuit Tyberiadis. dicitur etiam stagnum Genazareth, siue Genesar, à terra quadam continente sic appellata, quæ ad littus eius adiacet, cuius regionis latitudo est viginti stadiorum, & longitudo triginta secundum Iosephum loco allegato, in qua regione ipse Ioseph⁹ Capharnaum sitam asserit: nam à fontis nomine ciuitas sic est appellata, ex quo fit vt Chinereth non sit idem, quod Genesar, seu Genezareth, cum hoc sit regionis nomen, illud autem Ciuitatis, vt ex Hieronymo diximus. Nisi etiam dicere velimus Tyberiadem non esse eandem, quę olim dicebatur Chinereth: esseque nomen regionis idem cum Genesar, seu nomen esse vrbis, & regionis citra lacum ad littus Galilææ. E

Bethsaidæ situs.

Alterum annotandum est, Bethsaidã, quæ erat Apostolorum patria, sitam esse inter Tyberiadem, & Capharnaum: erat autem Capharnaũ in fine locus ad ripam citra ipsum lacum venientibus à Iudęa & Galilæa: non enim necessarium his erat transfretare, vt venirent Capharnaum, sed ad ripam regionis Galilææ sita erat. In lacus autem principio erat Tyberias ex opposita parte, ita tamen, vt propter curuitatem & sinũ quendam lacus, iter breuius, & commodius esset nauigatio, sed non necessaria: nam ascendendo per ripam iter terrestre cõfici poterat ad Tyberiadem venientibus ex Iudæa, & Galilæa, quamuis Iordanis fluuius per põtem transiri debuerit. F Inter Tyberiadem ergo & Capharnaũ, in sinu & curuitate hac erat Bethsaida ciuitas Apostolorum, non multum à Capharnaum distans. Aliqui recentiorũm alteram Bethsaidam ex aduersa parte lacus dicunt, hancque esse, quam Philippus Tetrarcha in vrbis speciem ampliauit, nomenque Iuliadis à Iulia filia Cæsaris nuncupauit, vt refert Iosephus lib. 18. Antiqui. cap. 3. & eius meminit Plinius lib. 5. cap. 15. & hac distinctione Euangelistarum loca in concordiam adducunt, vt Lucas de Bethsaida vltra lacum meminerit, in cuius desertum abijt Iesus, & miraculum fecit, & huius deserti

A ti mentionem faciant Matthæus, & Luc. at miraculo facto iterum transfretasse in Bethsaidam dicatur, nempe eam quæ Apostolorum patria erat. Sed quia apud antiquos, & graues auctores non inuenitur hæc distinctio Bethsaidæ, non probo hanc responsionem: & quamuis esset vera distinctio, non satisfacit propositis difficultatibus; aliter respondent nonnulli nostro seculo: sed vera, & legitima responsio hęc est, quam peritus locorum facile acceptabit.

Vera difficultatis resolutio. Antequam igitur perueniatur Tyberiadem, et Capharnaum. proficiscentibus autem erat ad ripam Bethsaida Apostolorum patria, & superius versus Tyberiadem antequam ad eam, & ad pontem Iordanis perueniretur, erat locus

B desertus Bethsaidæ. huc Dominus nauigauit; nam quamuis pedes venire potuisset, tamen commodior erat, & breuior via nauigio propter curuitatem, & sinũ stagni, & ascendit ad locum desertum relicta Bethsaida, cuius locus ille erat inter Bethsaidam, & Tyberiadem situs, & ibi miraculum perfectum est; eoque peracto iussit discipulos trãsfretare versus Bethsaidam ipsam, ipse autem in eo loco mansit, poterat quidem iter confici pedibus, sed propter sinum, vti diximus, erat facilior via per aquam. Et hac D ratione concordia multorum habetur; nam Apostoli facilè relicto Domino abierunt, existimarunt enim peditem venire voluisse, quia nõ multum distabat, turba etiam sequi eum pedibus potuit, quia via patebat & terra, & aqua, & hũc patet intelligentia huius loci. Quando enim Ioannes dixit, [Abijt trans mare,] illa dictio, [Trans,] non significat ripam oppositam stagno, sed ripam ex eadem parte; tamen sinu interiacente stagni, ad quem per aquam transitus facilis erat. patet etiam intelligentia Luc. 9. non enim dicitur, In desertum qui est Bethsaida, sed qui est Bethsaidæ, ad eã enim ciuitatem pertinebat, sicut loca vrbium circumuicina, nec erat ex opposita parte ripæ supra Tyberiadẽ; hac E enim ratione turbæ sequi pedibus non possent longunque esset iter, adeo vt vix quæ Euangelistæ dicunt, fieri possent; patet etiam ratio, quare Ioannes dicat nunc mare Galilææ, quod est Tyberiadis, nempe vt insinuet locum miraculi, qui fuit supra Bethsaidam patriam Apostolorum in deserto loco versus Tyberiadem, in quẽ nauicula peruenit Christus, propter sinum, & veluti dorsum lacus, quod transfretasse dicitur.

C **Et sequebatur eum multitudo magna, quia videbant signa, quæ faciebat super his, qui infirmabantur.** F

COMMENTARIVS.

NARRATVRVS Euangelista miraculũ, quò magna hominum multitudo quinque panibus satiata est: qua ratione hęc multitudo, & vnde conuenerit prę mittit; ne si nulla mentio fieret vnde hæc tanta multitudo in deserto comparauerit, aliquis hæsitaret: simul etiam causam adiungit, quæ tantam multitudinem in desertum locum, Christum sequi permouerit, [Videbant,] enim, [Signa, quæ faciebat super ijs, qui infirmabantur,] hac de causa ex oppidis circumuicinis multi ad eum confluebant, pars vt infirmos, & ægrotos ipsos deferrẽt: pars vt sanaretur à suis infirmitatibus, pars etiam, vt credi facilè potest, vt viderent mira opera Christi. Vtilitate enim corporis magis, quàm animæ ista multitudo concurrebat: quod Euangelista non dissimulauit, causam multitudinis congregatæ exprimens.

A ANNOTATIO 3.

Christi miracula tribus de causis, in vtilitatem, & beneficiũ hominũ facta.

ATtende omnia miracula Christi in tollendis humanis miserijs, & morbis depellendis ferè gesta esse, quod optimo consilio factum est, cuius tres possumus assignare causas: vna est ratione fidei conciliandæ, vt enim in 38. annotatione præcedentis capitis diximus, fides non solum ex intellectu, sed ex voluntate etiam pendet: cum enim necessarias non habeat demonstrationes, opus est voluntatis affectu intellectum inclinantis ad assensum: in fidei ergo prædicatione necesse est, & intellectum illustrare docendo, & voluntatem afficere inducendo: multum autem ad hoc prodest vtilitas propria addiscentis, & B audientis: facilè enim persuademus ijs, quos beneuolos habemus, beneuoli autem beneficijs fiunt. hac igitur ratione Dominus noster beneficijs, quorum ea magna sunt quæ ad vitam, & sanitatem conducunt, attrahebat eorum affectum, vt verbum doctrinæ facilius intellectui imprimeret. Altera huius causa est, vt D finem sui aduentus sensibilibus effectibus ostenderet: venerat enim è cœlo animæ morbos, & mortem peccati expellere: idcirco sanandis corporum ægritudinibus, & mortuis suscitandis id significauit: vt medicus animorum, tam insignis, & nouus corporum medicus, esse cognosceretur: prætetea corpora etiam, suo tamen tempore, nempe vltima resurrectione perfecturus erat, velut ergo quoddam signum eius, quod futurum erat, hæc miracula præmisit. Tertia causa est, vt principium aduentus sui, etiam mundo manifestaret: non enim ex iustitia, sed ex summa misericordia venerat redimere, propterea eam misericordiam his exterioribus operibus explicabat. at Iu- E dæi effectum misericordiæ considerantes, nec oculos mentis ad potentiam sanantis, vt diuinitatem eius crederent, attollentes, hac vtilitate sola exteriori permoti, ipsum sequebantur.

Subijt ergo in montem Iesus, & ibi sedebat cum discipulis suis.

COMMENTARIVS.

OMittit Euangelista, quod alij narrant, Matth. 14. & Marc. 6. ascenderunt in nauiculam ipse cum discipulis, & abierunt in locum deser- F C tum seorsum: & viderunt eos abeuntes, & cognouerunt multi, & pedestres de omnibus ciuitatibus concurrerunt illuc, & præuenerunt eos. Ex annotatione secunda facilè intelligitur, qua ratione potuerit illa multitudo pedestris concurrere ad locum in quem Iesus transfretauerat, nam transfretatio erat non totius latitudinis lacus, sed sinus cuiusdam. Illi ergo pedites peruenerunt, immo, præuenerunt, nauicula enim non multum itineris conficiebat, quia forsan nec ventus secundus erat, nec multum remigando laborabant, vnde illi potuerunt præuenire, si non omnes, saltem magna pars. Dominus autem è nauicula egressus montem cum discipulis ascendit, adhuc multitudine confluente. Notanda est illa particula illatiua; [Ergo,] insinuat Ioannes causam, cur montem ascenderit. Cum enim multa turba præuenisset eum, essetque in loco, vbi è naui descendit, & adhuc multi confluerent, vt paululum cum discipulis quiesceret, & reliquam turbam venientem expectaret, sanaturus ægrotos, & eos omnes cibaturus, montem hac de causa solus cum discipulis ascendit. Ex hoc loco etiam probari potest Dominum non transfretasse in oppositam stagni ripam, sic enim non potuissent illi, qui ipsum sequebãtur, quando nauim ascendit, maximè cum multi infirmi essent, illo eodem die peruenire

A uenire ad locum, in quem Dominus transfretauit. poterant quidem pedestres eum sequi, & ad Tyberiadem peruenire, vbi per pontem Iordanis transitus patebat, sed non tam breui spatio temporis id fieret, præsertim tanta multitudine existente: & vti diximus, infirmis multis, quibus non ita citò transcurrere facilè erat, locus igitur erat citra Tyberiadem. D

Hinc colligitur Dominũ vltra flu uium non transisse.

Erat autem proximum Pascha, dies festus Iudæorum.

TEMPVS describit miraculi edendi, nempe propè Pascha Iudæorum, festum celeberrimum. Vides ex hoc loco Ioannem annum ferè integrum silentio prӕterijsse: nam historia de languido tempore Paschatis gesta B fuit, vti diximus: modo autem sequens Pascha proximum esse dicitur. hoc anno multa gesta sunt à Christo: quæ alij narrarunt Euangelistæ: est autem hoc pascha tertij anni prædicationis Christi: hoc enim miraculum. gestum est instante iam anno tertio: & est hoc pascha secundum à celebratione nuptiarum: vnde probabile est, quod August. sermo. 1. de Epiphania dixit: E Hoc miraculum panum esse celebratum eodem die: quo nuptiæ: sed non eodem anno. Cyril. lib. 3. cap. 11. existimat hoc festum esse tabernaculorum dictum Scenophegia, quod mense Septembri celebrabatur, sed huic opinioni duo obstant, Vnum est verbum Euangelistæ expressum, dicit enim Pascha fuisse proximum, quod nulla ratione illi festo valet accommodari. Cyrillus quidem non legit Pascha, propterea verisimile est eam asseruisse sententiam, tamen omnes alij Doctores, & Græci, & Latini codices id legunt, qua lectio ne admissa sententia Cyrilli sustineri non potest. Alterum est, quia cum ipse historiam languidi tempore Pentecostes gestam affirmet, immo etiam si Paschate fuisset facta, tam breue tempus erat ad festum tabernaculorum, vt non possent ea esse gesta, quæ alij narrant Euangelistæ.

Hoc miraculum eodem die quo miraculũ nuptiarũ, non tamen eodẽ anno factũ creditur.

C Cum subleuasset ergo oculos Iesus, & vidisset, quia multitudo maxima venit ad eum, dixit ad Philippum. F

MVlta prætermittit Ioannes, quæ alij Euangelistæ referunt; Primo Matthæus, & Marcus dicunt exijsse, id est, è montis secreto ad turbas videndas prodijsse: Secundo, addunt tactum esse misericordiæ affectu: Tertio causam Marcus assignat, quia erant velut oues non habentes pastorem: Quarto dicit Lucas illum excepisse eos placidè, & humaniter obuiam processisse: Quinto Marcus refert, cœpisse eos docere multa. Sexto addit Lucas de regno Dei: Septimo Matthæus, & Lucas addunt ægrotos, & qui curatione indigebant, sanasse: Octauo secundum Matthæum, & Marcum, Erat hora tarda: & dies inclinabat, accesseruntque discipuli dicentes, dimitte illos, vt euntes in vicos, & villas proximas emant cibos sibi, quos manducent. Nono secundum Matthæum, & Marcum, dicit Iesus, date illis vos manducare. Decimo secundum Marcum respondent, Euntes emamus panes ducentis denarijs, & dabimus eis. Vndecimo, quod Ioannes nunc refert, [Cum subleuasset oculos, & vidisset] maximam multitudinem, ad Philippum conuersus ipsum interrogat, iam enim docuerat, iam miracula ediderat, infirmos sanauerat, nunc ani-

Series rei gestæ ex Euangelistis collecta.

A mum ad corporalem refectionem illorum applicans oculos subleuat, vt multitudinem cibandam maximam videat, non solis corporeis oculis, sed etiã interioribus ad miserendum. Illa particula, [Ergo,] insinuat causam praecedentem ab alijs narratam Euangelistis, tractarat enim iam cum discipulis de cibo praebendo, responderant discipuli maximam esse multitudinem, vt ducentorum denariorum precio cibus illis, vel pro singulis modicus comparari non posset, iamque, vt inquirerent, quot panes ibi essent, iusserat; hac de causa subleuat oculos multitudinem contemplans, vt ei prouideat, & nota verba, [Multitudo maxima venit ad eum:] dignum censuit ijs consulere: qui ad illum venerant: quamuis enim propria traxerit eos vtilitas: tamen animo beneuolo ad eum conuenerant: nec tam illorum merito: quàm benignitate: & misericordia sua propria inducebatur ad subueniendum. D

Vnde ememus panes, vt manducent hi?

B AD Philippum conuersus interrogat, qua ratione comparari pecuniae possint ad cibos emendos pro multitudine cibanda. Hic est sensus, [Vnde ememus,] id est qua via pecunias, seu praetium inueniemus, quo cibos emamus? Percontabitur aliquis, quare ad Philippum potius, quàm ad alios conuersus est, vt hoc interroget? Pro cuius intelligentia sciendum, Dominũ, vt paulò ante ex alijs Euangelistis retulimus, cum alijs etiam discipulis hoc idem tractasse, nam dixit, Date vos illis manducare. Rursus iussit, vt quot panes haberent, inquirerent, quod totum optimo est factum cõsilio, erant enim discipuli solliciti de victu, & vestitu, cum pauperes essent, nec haberent vnde sibi id compararent, nisi ex eleemosynis, & plus nimio huic curae indulgebãt, minusque Christi prouidentiae, & potentiae, quam par erat, confidebant. proponit igitur Dominus hoc miraculo praeter alia eos abstrahere ab hac solicitudine nimia, & inducere, vt se committerent diuinae eius prouidentiae, & virtutis: solicitudo enim haec ex modica eorum fide procedebat. Vt igitur hoc perficiat, iubet eos inquirere, quot panes habeant, & vt ipsi dent manducare; vt hac ratione cognoscentes se nihil habere, non solum, quod pro tanta multitudine, sed nec etiam quod sibi ipsis satiandis sufficeret, & postea experiẽtes diuinam eius virtutem, ipsius postea fidant prouidentiae, & nimiam solicitudinem deponant. Hoc ita esse indicant verba Matth. c. 16. Quid, inquit, cogitatis inter vos modicae fidei, quia panes non habetis? nondum intelligitis neq; recordamini quinq; panum, & quinque millium hominum, & quot cophinos sumpsistis? Ex his facilè est respondere, cur nunc ad Philippum conuertatur post discipulos, qui bus iam de hoc locutus erat. Puto id esse factum, vel quia tunc non aderat cum illis, vel quia Philippus inter oẽs plus hac solicitudine premebatur, vel vtraque simul de causa; plus autem solicitum esse Philippum id indicat, quando enim interrogatur, [Vnde ememus panes,] respondit ducentos denarios non sufficere, vt modicum quis accipiat. alij verò responderant ducentis denarijs emi cibos posse: quod argumento est Philippum maiori solicitudine premi circa victum: magisq; esse timidum. haec igitur est causa, ad quam reducere possumus, quod Cyril. & Chrysos. respondent. Chrys. enim hom. 41. id factum dicit, quia nouerat Dominus, qua doctrina magis discipuli indigerent; erat aũt tunc temporis Philippus imbecillis fidei, ideo vt eum instruat, interrogat. Cyril. lib. 3. c. 13. idem ferè respondet Philippum saepè quae fuisse, E C F

Cur potius Philippum quam caeteros interrogarit.

Quid hoc miraculo statueret docere.

Satisfacit propositę dubitationi.

A fuisse, & interrogasse: sed non fuisse ita acutum, vt altiora posset penetrare D propterea ei dictum est postea Ioan. 14. Tantò tempore vobiscum sum, & nō cognouistis me. Aliam possumus huius etiam excogitare causam, nempe Philippum fuisse in hisce quæ ad victum comparandum pertinebant, peritiorem & intelligentiorem, cuius rei argumento illud est eum iudicasse non sufficere ducentos denarios ad comparandum cibum turbæ tantæ, sicut cęteri discipuli existimarunt. Dominus autem interrogare hunc voluit, vt subsidium humanum vndique deesse omnibus illis constaret, quandoquidem nec qui intelligentior erat inter eos inuenire potuit.

Hoc autem dicebat tentans eum, ipse enim sciebat, quid esset facturus.

B

NE ex ignorantia aliqua interrogasse videretur, Euangelista causam interrogationis exposuit, vt inquit eum tentaret: nam ipse quid facturus esset, sciebat: decreuerat enim miraculum edere, quale paulò post edidit. Tentat Christus Philippum, vt omne humanum remedium deesse cognoscens, B virtutem Christi diligentius aduertat: ipsiusque diuinæ prouidentiæ exemplum attentius consideret: & discat cum alijs omni solitudine rerum temporalium deposita, Christo confidere.

ANNOTATIO 4.

Tentare quid sit, & quomodo fiat.

TEntare aliquem propriè loquendo non aliud est, quàm periculum facere, siue scientię, siue virtutis, siue alicuius alterius, quod in illo latet. Fit aliquando hæc tentatio, aut propter eum, qui tentat, nempe quia ex tentatione experientiam capit illius, quod in tentato ignorabat, aut propter eum, qui tentatur: quod dupliciter fit. Vno modo, vt C eis in malum aliquod, & peccatum inducatur, qua ratione Dæmon tentat homines, non vt ipse experientiam accipiat, parum enim hoc curat, sed vt in peccatū impellat: hoc modo Deus neminem tentat, vt dicitur Iac. 1. Altero modo, vt is, qui tentatur, ad bonum aliquod promoueatur, sic Deus tentat, vel homo suam imbecillitatem cognoscat, & diuinā virtutem inquirat; vel vt ipsius virtus exerceatur, & adhuc perfectior fiat; aut vt alij, etiam illius exemplo, instruantur; sic Deus Iob tentauit, & Abraham, vt exerceret, & alijs notam faceret eorum virtutem, tantoque exemplo proficerent; de qua re alio in loco diffusius est tractandum. tentat nunc Philippum Dominus, non vt ipse discat, aut experientiam accipiat virtutis Philippi: sciebat enim cordium scrutator eum in fide, & fiducia esse debilem, nouerat quid esset responsurus: sed propter ipsum Philippum interrogat, non vt fidem eius notam alijs faciat: sed vt & ipsum humanum remedium deesse aduertere faciat, & sic discat Christo se totum committere, & solicitudinem superuacaneam temporalis victus deponere, tanti facti edoctus experientia. F

Respondit ei Philippus, ducentorum denariorum panes non sufficiunt eis, vt vnusquisque modicum quid accipiat.

COMMENTARIVS.

ALII discipuli secundum Marcum responderant; Euntes emamus panes ducentis denarijs, & dabimus eis: at Philippus vti de victu magis solicitus respondit: non sufficere ducentos denarios pro panibus, etiamsi vnusquisque

A quisque modicum quid accipiat.Summam hanc denariorũ,viginti nostros scutos aureos paulò plus minusuè conficiunt. Philippus Christi virtutis immemor,sola humana subsidia considerauit nón ad diuinam potentiam conuersus est, sicuti conuersa est beatissima Christi mater vino in nuptijs deficiente. D

Dicit ei vnus ex discipulis eius Andreas frater Simonis Petri, est puer vnus hic, qui habet quinque panes hordeaceos, & duos pisces,sed hæc quid sunt inter tantos?

ANtequam Philippum interrogasset, dixerat discipulis. Quot panes habetis, ite, & videte, vt narrat Marcus;facta diligentia aliqua inuenerant hunc puerum in turba illa habentes panes quinque, & duos pisces: siue puer hic esset vnus de turba, qui pro aliorum commoditate hæc deferebat: siue esset prò discipulorum vsu, quamuis verisimilius sit, vnum fuisse de turba, qui aliorum cibos conseruabat, inuentus est à discipulis puer hic:responsione autem Philippi facta,vnus ex discipulis Andreas frater Petri respõsum Domino retulit. Omisit Euangelista noster, quod Marcus Dominum discipulis dixisse narrauit,& solum,quod responderunt,describit, misit autẽ Christus discipulos,vt viderent, quot panes haberent, vt eos cognoscere faceret, omne humanum deficere subsidium: nihil enim inuenerunt apud se, apud eos verò,qui de turba erant, puerum repererunt habẽtem quinque panes hordeaceos,& duos pisces: sed Andreas humana considerans addidit, [Sed hęc quid sunt inter tantos?] quasi dicat omne humanum deficit subsidium, nam & hoc tam modicum est, vt multitudini collatum, quasi nihil esset reputari debeat. [Inter tantos,] dicit,quod alias inter tot, siue inter tam multos dicimus, sed & illa phrasis Latina est, & probata. B E

C Dicit ergo Iesus facite homines discumbere: erat autem fœnum multum in loco, discubuerunt ergo viri numero quasi quinque millia.

F

OMISIT Euangelista, quod narrat Matthæus; audito enim Andreæ responso,dixit,afferte mihi eos huc.cum igitur allati essent panes illi quinque,& duos pisces,iussit homines discumbere. Illa particula, [Ergo,] hoc insinuat,nempè allati sunt panes,& pisces. Iussit ergo, vt facerent discumbere, [Erat autem in loco fęnum multum,] proptereaq; aptus locus erat ad discũbendum.Secundum autem Marcum præcepit illis,vt accumbere facerent omnes secundum contubernia super viride fęnum,& discubuerunt in partes per centenos,& quinquagenos. Numerus secundum Matthæum erat quinq; millia virorum exceptis mulieribus, & paruulis, illa secunda particula, [Ergo,] illationem facit ex præcedentibus,vt sit sensus;propterea discubuerunt, quia discipuli iussi à Domino illos discumbere fecerunt, & loci commoditas erat propter fęnum multum. Ioannes quasi quinque millia virorum esse dicit. Lucas ferè quinque millia,at Matthæus, & Marcus absolutè quinque millia: sed in hoc nulla est repugnantia. Nam in Græcõ textu etiã hos duos Euangelistas particulam minuentem appofuisse legimus, vt numerum non omnino fuisse completum significarent,sed parum aliquid deesse,& quamuis talis particula non

Concordes sunt Euangelistæ in numero comeditium.

A non esset apposita, adhuc nulla est contradictio; nam & in scriptura, & in B communi loquendi modo, numerum absolutum ponimus, etiamsi aliquid desit, maximè in magnis supputationibus, qua de causa Interpres Latinus talem particulam omisit.

Accepit ergo Iesus panes, & cum gratias egisset distribuit discumbentibus, similiter & ex piscibus, quantum volebant.

DIscumbentibus iam hominibus accepit Dominus manibus suis panes, pręmissaq; ad Patrem actione gratiarum diuidere incępit, & per Apostolos distribuere discumbentibus, & ex piscibus, itidem, [Quantum volebant,] id est, vsq; ad perfectã refectionem, vt nihil amplius desiderarent. non enim modicum singulis datum est, sed plenè, & perfectè singuli cibati sunt. Secundùm Matthæum, & Marcum, & Lucam, accepit quinq; panes, & duos pisces, & aspiciens in cœlum benedixit, & fregit, & dedit discipulis panes; discipuli autem turbis, & manducauerunt omnes, & saturati sunt, nè enim modicum singulis, aut non omnibus datum arbitraretur aliquis, propterea omnes Euangelistæ adijciunt. Manducauerunt omnes quantum volebant, & saturati sunt.

Sex Dominus circa hos panes, & pisces fecit; accepit eos primò in manus suas, vt se miraculi, & multiplicationis auctorem ostenderet. Secundò aspexit in cœlum, vt se de cœlo esse, & à Patre cęlesti potestatem talem habere significaret: Gratias tertiò egit in quantum homo, pro diuino beneplacito, quo tãtum miraculum in hominum salutem, & spiritualem, & corporalem facere decreuit; nostrum enim bonum Christus reputabat sibi propriũ, idcirco pro nobis gratias agit: Quartò benedixit secundum Lucam panibus illis, & piscibus, virtutem multiplicationis imprecando, & impartiendo: Quintò fregit, & tali fractione multiplicauit; Tandem sextò dedit discipulis, vt discumbentibus diuiderent. Hæc autem non sine magno consilio Euangelistæ annotarunt: voluerunt enim ea, quæ Christus in Eucharistia pane sacratissimo fecit, præsignare, vt inferius dicemus. (B, E, F, C)

Notat Auctor sex quæ à Domino circa panes, & pisces facta sunt.

ANNOTATIO 5.

PRO maiori superiorum declaratione aliqua sunt annotanda. Primum est Græcos textus habere, [Cum gratias egisset distribuit discipulis, discipuli vero accumbentibus. & ita Cyrillus, & Euthymius legunt. Rursus etiam illud, [Volebant,] aliqui textus habent in singulari, vt ad Christum referatur, qui pro sua voluntate distribuit; hęc tamen sensum non mutant, nam etiamsi per discipulos distribueret, ipse dici potest distribuisse, & quantum voluit distribuit: voluit autem illos, quantum voluerunt manducare. Basil. autem in lib. Moral. regul. 38. cap. 1. legit. Distribuit discumbentibus, & quantum volebant.

Non nihil textus diffidens in lectione.

Alterum est noluisse Christum panes de nouo creare, sed præexistentes multiplicare, vt hoc miraculum sua virtute factum esse magis innotesceret; Si enim creati fuissent ad eius preces, Deum illos panes misisse dixissent turbæ, sicut oratione Heliæ pluit; & sicut in deserto missæ sunt coturnices; at dum ipse manibus suis panes accipit, & multiplicat, in eo esse virtutem tantam nemo dubitare poterat, qua etiam ratione in nuptijs noluit vinum creare, sed aquã conuertere in vinum. Factum est etiam hoc ad mysterij significationem: vti enim inferius dicemus omnia hæc propter doctrinam de sacratissimo Eucharistiæ pa-

Noluit panes de nouo creare, vt magis manifestaretur miraculum.

A ne facta sunt, in qua non nouus panis creatura, sed panis iam factus assumitur, qui diuina virtute in Christi substantiam, seu corpus conuertitur.

Tertium est, voluisse Dominum panes nō proprios, sed eos, qui apud vnum de turba inuenti sunt multiplicare; vt tota virtus ipsi, non panibus, aut artificio alicui latenti humano, aut dæmoniaco tribueretur.

Quomodo panũ multiplicatio sit facta.

Quartum est, diuina virtute multiplicatos esse panes hos, & pisces, siue cōuersa materia adiacente aeris in substantiam panis, & piscis; vt dicit Euthymi.; siue omnipotentia Dei ad fractionē panis nouis partibus substantiæ creatis.

Hæc autem multiplicatio primo facta D est in manibus Christi, vt dicit August. tract. 24. Secundò addit Chrys. hom. 54. etiam in manibus Apostolorum. Tertiò addit Hilar. lib. 3. Trinit. in manibus discumbentium. Ambro. in Luc. vtrumque coniunxit, in manibus, & Apostolorum, & discumbētium. Veritas est, & in Christi manibus, & Apostolorum, & discumbentium, virtute tamen vna Christi operante factā esse multiplicationem; tum vt tantæ multitudini opportuna ministratio fieret; tum vt virtutem diuinam singuli cognoscerent, & non cibis precio conquisitis, sed diuina potentia multiplicatis cibatos se esse experirentur.

B Vt autem impleti sunt, dixit discipulis suis, colligite quæ superauerunt fragmenta, nè pereant. Collegerunt ergo, & impleuerunt duodecim cophinos fragmentorum, ex quinque panibus ordeaceis, quæ superfuerunt his, qui manducauerant. E

COMMENTARIVS.

Quare colligi voluit tot cophinos ex fragmentis quæ superfuere.

COLLIGERE iubet Dominus Apostolos, quæ abundarunt fragmenta, vt miraculi virtus, & magnitudo notior fit, & manifestior, quo ex tanta inopia, tam magna, & abundans facta est copia; & vt ipsi magis in fide, & fiducia confirmentur, vt notat Chrys. hom. 41. & probat ex Matth. 16. Marc. 8. vbi Dominus eos arguit, reducens in memoriam hoc miraculum. Propterea, inquit, duodecim cophini sunt iuxta numerum Apostolorum, quos iam duodecim esse constat, ex fine huius capitis; vbi dicitur Dominus ad duodecim di- C xisse; Nunquid vultis abire? Voluit etiam Dominus, vt dicit Cyril. lib. 3. c. 18. misericordiæ virtutem commendare: qui enim largitur, semper abundat; auaro autem, & nihil danti, semper deest, collegerunt autem Apostoli post distributionem duodecim cophinos: forsan etiā voluit Dominus se hoc facto Moyse superiorem ostendere, hic enim non proprijs manibus manna porrigebat, sed de cœlo Angelorum opere factum descendebat, & nihil poterat in alterū diem asseruari: at Christus suis manibus panes multiplicauit, & distribuendos dedit: & vt asseruari posse significaret, fragmenta in cophinos duodecim colligi iussit: & verisimile est hæc fragmenta collecta, nōn esse omnia ea, quæ ex refectione superfuerunt: multa enim ipsos comedentes sibi reseruasse in cibum futurum, siue in testimonium tanti miraculi, vt fieri solet, probabile est. Ex ijs ergo, quæ relicta sunt, collecta fragmenta impleuerunt duodecim cophinos; quod Euangelista insinuauit dicens, quæ superfuerunt ijs, qui manducauerant, id est, quæ reliquerunt manducantes, comederunt enim multa, & multa sibi reseruarunt: tanta tamen eorum erat copia: vt impleti sint nihilominus duo decim cophini. Lactantius lib. 4. cap. 15. testimonium Sybillæ adfert hoc F

A fert hoc miraculum prædicentis. Multa in spirituali sensu dici possent cũ Cyril. & Augustino, & alijs; sed non est instituti nostri in his multum immorari. Illud autem, [Fragmentorum,] coniungitur verbo, [Impleuerunt.] vt sit sensus; Impleuerunt fragmentis duodecim cophinos. D

ANNOTATIO 6.

De Cophinis.

COPHINVS Grecum est nomen genus quoddam cistæ significãs, in vsu erat apud Iudæos, vnde Martialis Iudæum cistiferum vocat idq; ex Iuuenali 3. & 6. Satyra cõstat; Latinè corbis ex viminibus contextus, quo res aridæ facilè continebantur; in qua significatione in præsenti accipi probabile est: in tanta enim multitudine multos huiusmodi cophinos extitisse, quibus aliqua sibi necessaria portabãt credendum est. Est etiam cophinus mensuræ genus, quo arida mẽsurabantur, tres congios capiens; singuli autem congij decem librarum plus parumuè minus mensura sunt vnde cophinus triginta libras capiebat: apud aliquos etiam, quamuis rarò, liquidorum mẽsura reperitur; at hoc in loco nõ mensuræ, sed cistæ, aut canistri genus quoddam est, nec est probabile quod aliqui dicunt non fuisse ibi cophinos aliquos, sed verba hæc habere sensum, superfuisse nempe quantum duodecim cophini capere possent: sed id verba Euangelica nõ admittunt: nam impleuisse duodecim cophinos Apostoli dicuntur. Re vera ergo erãt cophini, non quidem mensuræ; sed cistæ, aut canistra, vt dictum est, quorum capacitas id temporis nota erat.

B

Illi ergo homines cum vidissent, quod Iesus fecerat signum: dicebant, quia hic est verè propheta, qui venturus est in mundum.

COMMENTARIVS.

Beneficentiæ vis.

QVANTA sit beneficentiæ virtus, hoc miraculum probat: non tam enim miraculi potentia, quam qualitas, quia cibus erat, tam beneuolos fecit populos, & eorum oculos ita illuminauit, vt Christum illum esse prophetam, qui in mundum venturus erat, confiterentur; regemq; sibi præficere decernerent. Rectè ergo docuit Greg. 2. parte pastor. cap. 7. dicens: Egentis animum prædicantis sermo non penetrat, si hunc apud eius animum misericordiæ manus non commendat: propterea Euangelista sapienter illam apposuit particulam illatiuam [Ergo] vt, doceat, quia cibati fuerunt tam largè, & mirabiliter, idcirco confessi sunt Christum prophetam esse, nam qualemcunque; sed magnum illum, qui in mundum venturus erat, Hic locus satis aperte probat eos sperasse aliquem insignem prophetam venturum ante Messiam, quod superius discussimus, quando de testimonio Ioannis cap. 1. tractauimus. Est autem Græcè cum articulo propheta, vt singularis ille significaretur, qui à Iudæis expectabatur.

C F

Iesus ergo cum cognouisset, quia venturi essent, vt raperent eum, & facerent eum regem, fugit iterum in montem ipse solus.

TANTAM Christo hoc miraculum populorum illorũ conciliauit beneuolentiam, & opinionem, vt non solum regnum ei offerre, sed nolẽtem, & repugnantẽ etiam regem facere aggressi essent, nisi Dominus hoĩum præscius

A ſcius antequam id tentarent, in montem ſolus ſecederet. non dicit Euangeliſta cognouiſſe Chriſtum, quòd turbæ decreturæ, & voliturę, ſed quòd venturæ erant, quia id animo conceperunt, & facere ſtatuerunt, antequam autem venirent, fugit Dominus. Secundum Euthymium, poſtquam dimiſſæ fuerunt turbæ & tanti virtutem miraculi conſiderarunt reuerti, & facere regem. Nouit Chriſtus priuſquam turbæ id cogitaſſent, ſed qui pro hominum ſalute mori veniebat, regnum viſibile huius mundi ſpreuit: ſi enim regnare, vt reges mundi huius voluiſſet, non horùm populorum operâ expectaſſet, nec Iudæorum tantùm; ſed totius orbis imperium iure ſibi debitum nulla hominum requiſita ope conſecutus eſſet. Cedens ergo multitudinis futuræ concitationi; ſolus in montem, vnde cibaturus populos deſcenderat, paſſu veloci tanquam fugiens receſſit: ad diuinæ contemplationis montem docens eos velociter aſcendere debere, qui mundi honores, & pompas vitare pro Dei amore cupiunt. Omiſit Euangeliſta noſter aliqua, quæ alij narrarunt nam ſecundũ Matthæum, & Marcum, Cum cognouiſſet, quod venturi eſſent, vt facerent Regem ſtatim coegit, ſeu compulit diſcipulos aſcendere in nauiculam, & præcedere eum trans fretum. Addit Marcus ad Bethſaidam, dum ipſe dimitteret turbas, dimiſſis autem turbis, fugit in montem ſolus. Matth. & Marc. addunt D

B orare, Abijt, inquiunt, ſolus in montem orare. nondum enim turbæ eum Regem facere decreuerant; propterea qui futura nouerat; eorum præuenit cogitationes. Duæ ergo cauſæ ſunt abeundi in montem, vna vt oret, & hanc Matthæus, & Marcus narrarunt: altera, ne Rex fieret à turbis, & hoc dicit Ioannes qui propterea eum refert fugiſſe. Alij verò tantùm abiſſe dixerunt: qui enim fugit, etiam abijt; dicitur autem dimiſiſſe turbas, quia ſigno aliquo, vt fieri ſolet, eis, vt recederent, ſeu velle ſe abire, & aliò recipere ſignificauit. E

Vt autem ſero factum eſt, deſcenderunt diſcipuli eius ad mare, & cum aſcendiſſent nauim, venerunt trans mare in Capharnaum.

C PRIVS, vt ex Matthæo, & Marco patet, compulit diſcipulos intrare in nauim, poſtea montem ſolus aſcendit. Ioannes vero quod poſterius factum eſt, narrauit prius per quandam præoccupationem, vt dicit Augu. lib. 2. de conſen. Euang. cap. 47. Attende non eſſe idem, [Vt ſero factum eſt,] & id quod Matthæus dicit. [Veſpere facto,] & Marcus [Cum iam hora multa fieret,] hæc enim quæ Matthæus, & Marcus aſſerunt, antequam miraculum fieret, geſta ſunt: ſignificantque iam diem inclinaſſe, quando acceſſerunt diſcipuli, & cibatæ ſunt turbæ; at conuiuio peracto factum eſt, quod Ioannes refert, dicens, [Vt ſero factum eſt,] iam enim erat noctis crepuſculum: intrantes ergo nauim iter Capharnaum verſus direxerunt, transfretantes à parte altera ſtagni, quæ propter ſinum, & dorſum lacus oppoſitũ ſinus quadam ratione dici poteſt, vti explicuimus paulò ante in annotatione ſecunda. Græca autem ſignificatio, eſt magis propria; eſt enim imperfectum tempus, veniebant Capharnaum. Nec eſt contrarium quod dicit Marcus, nẽpè iuſſiſſe Dominum, vt transfretarent Betſaidam: nam inter locum, vbi celebratum eſt miraculum, & Capharnaum, media erat Bethſaida, & Domi- F

A re, ne allisa alicui saxo frangatur. Tota autem latitudo stagni, vt superius diximus, si recta mensura constituatur, est quadraginta stadiorum. Sed percontabitur aliquis cur Euangelista, qui ex Spiritus sancti instinctu, & reuelatione loquitur nõ certam distantiam signauit, sed sub quadam disiunctione loquens, incertum reliquit, an vigintiquinque, an triginta potius stadia discipuli confecissent: certum enim est non esse pauciora vigintiquinque, nec plura triginta: an autem hoc vel illud, non determinauit. Non quod Spiritui sancto incertum id esset, qui omnia nouit, vt Deus, sed quia aliqua more humano suo loqui vult, maximè quando parum ad rem
B pertinet, & intentioni praecipuae nullum sit detrimentum: hoc tamen non absq; diuino consilio factum est: tum ne mysterium aliquot arbitraremur positum in numero stadiorum, si determinatus poneretur: tum quia in hac disiunctione, veritas magis describebatur: nam in spatio illo, quod est, à vigintiquinque stadijs, vsque ad triginta, haec omnia peracta sunt. Videnr ambulantem, sit proximus & alia facta sunt, quae narrant D
Euangelistae: propterea Ioannes virumque terminum descripsit, vt omnia concluderet, quae acta sunt: dici etiam posset triginta stadia remigasse, tamen si via, seu iter consideretur, vigintiquinque fuisse: nam vento vrgente quinque stadia ab itineris rectitudine diuerterant.

Sciendum rursus non esse sine controuersia, an hoc miraculum, seu haec historia eadem sit cum illa, quam narrant Matthaeus, & Marcus. Chrysostomus enim homil. 42 eandem esse negat: at Augustinus lib. 2. de consensu Euangel. cap. 47. & Euthymius, eandem esse affirmant. Et quidem sunt multa dissimilia, quae non omninò improbabilem B
faciunt Chrysostomi sententiam; tamen argumenta efficaciora probant eandem esse historiam, quamuis Ioannes multa omiserit, quae alij narrarunt: omnia tamen, quae omissa sunt, accommodantur eidem narrationi, propterea probabilius est eandem esse hanc, & illam. huius rei exquisitiorem discussionem ad illa remittimus Euangelistarum loca.

An haec historia eadẽ sit cum illa, quam Matthaeus & Marcus referũt.

Ille autem dicit eis, ego sum, nolite timere.

COMMENTARIVS.

C SECVNDVM Matthaeum, & Marcum primò dixit. Confidite, ego sum, nolite timere, fiduciam petit, vt spem salutis concipiant, optimumq; spei salutis concipiendae subiunxit argumentum, [Ego sum,] à quo nihil mali vobis timendum est, & qui possum ab omni liberari periculo: fiducia ergo in me expellat timorem conceptum, [Nolite timere,] Verba non tantum significantia, sed etiam effectiua fuerunt: nam & fiduciam induxerunt, & timorem expulerunt adeò, vt Petrus ausus sit etiam se aquis intumescentibus committere, vt alij narrant Euangelistae. Aduertendum est autem Dominum petere, illorum expulso timore, fiduciam in ipsum, quia tempestas nõdum cessauerat, nec voluit Dominus statim fluctus quiescere, vt in ipsum iam agnitum fidem & fiduciam conciperent, & exercerent, & vt locum daret tantae fidei, & fiduciae Petri, qui iussus à Domino fluctibus se peditem commisit. D

A B

Voluerunt ergo accipere eum in nauim, & statim nauis fuit ad terram, in quam ibant.

POST verba præcedentia, historia Petri celebrata est, quam alij Euangelistæ narrant, postea accessit Dominus ad nauiculam, & discipuli, [Voluerunt accipere eum in nauim,] idest, cupidè susceperunt: vt enim incognitum: & phantasma prius existimantes eum auersabantur, ita cognita eius voce cupido animo susceperunt. Solet enim verbum hoc [Voluerunt,] apud Græcos hanc habere significationem, & sic concordat cum alijs Euangelistis: nam ingressus est in nauim secundum Matthæum, & Marcum. Illa particula, [Ergo,] illationem significat, vt sit sensus; Cùm iam cognouissent, voluerunt accipere, quem tamen prius nondum agnitum auersabantur, & statim nauis appulit ad terram, in quam ibant.

ANNOTATIO. 8.

B

Alia proposita expositio.

POssumus etiam aliter exponere, scilicet quando Dominus illa protulit verba, discipuli voluerunt accipere in nauim, nitentes nauiculam accommodare vt intraret, sicuti fieri solet, tamen nõ intrauit & tunc quod dicitur de Petro factum est, & postea verò ingressus est nauiculam, & tunc factum est, quòd dicit Ioannes, [Statim,] idest, breuissimè, & temporis momento cessauit ventus, & iter, quod supererat, quamuis longũ esset, confectum est. Iuxta hanc expositionem interpretari possumus dictum esse, [voluerunt accipere,] quia tunc non acceperunt, in nauim. Græcum enim vocabulum vtramque admittit expositionem: posteriorem secutus est Chrysostomus homil. 42. nam arbitratus est non intrasse nauim, aliamque esse hanc historiã, tamen re vera postea intrauit, modo autem distulit, vt fieret, quod cùm Petro legimus factum: postea verò intrauit, & sequitur, quod Ioannes dicit, [Statim nauis fuit ad terram,] nam supponit, quod alij narrant Euangelistæ.

C

Concordia Euangelistarum ostenditur.

Aduerte terram hanc, in quam ibant, vt superioribus, & inferioribus verbis dicit Ioannes Capharnaum esse, nec est contrarium, quod dicit Matthæus, Appulit in terram Genesar, & Marcus in terram Genesareth: nam vt in principio capitis ex Iosepho diximus Genesar, seu Genesareth, regio quædam parua est, in quia sita est Capharnaum. Ioannes ergo singularem locum descripsit, ad quem apulit; cæteri verò communẽ, nec etiam est contrarium, quod supra dictum est ex Marco, nempe iussisse Dominum, vt præcederent ad Bethsaidam, nõ enim significat vt illuc appellerent, sed vt iter caperẽt Capharnaum, seu versus Bethsaidam, quæ erat media non multũ ab ea nauim remouentes: an tẽpestas eos recedere fecerat. Alia narrant Euangelistæ, quæ omisit Ioannes, & nos prætermittimus, quia non eos interpretari suscepimus in præsenti, sed solùm Ioannẽ.

E

ANNOTATIO 9.

Miracula Christi quatuor.

VIdes hic quatuor simul Christi miracula. Venit primò Christus ambulans super mare, Iussu Domini incedit Petrus super aquas; quod vt virtute nõ propria aut alterius, sed sua factum esse Christus probaret, cùm mergi cœpisset eum manu sustinet: Tertiò ventus sine mora sedatur: Quartò momẽto tẽporis multũ itineris, quod supererat, conficitur. In his multa ad sensum spiritualẽ spectantia Doctores piè, & verè considerant: tamen hoc cõsiderandum mihi visum est, quod ad doctrinã pximè à Christo tradendã facit: Dominus enim ante mirabilem doctrinã de carne sua sub specie panis in Eucharistia porrigenda oĩa hęc de panibus, & de discipulorum timore, suaque per aquas trãsmeatione operatus est: non solùm vt diuinã suam potentiã significaret, sed vt ea, quæ futura erãt in

F

hac

A hac mirabili Eucharistiæ institutione præsignaret: modica quinq; panũ quantitate maximã satiauit multitudinem, vt in Eucharistia carnis suæ efficaciã ostenderet, quæ vno pro mundi totius cibo sufficiens futura erat: at quia post institutionem tanti sacramenti, & post tanti beneficij collationem futurum erat, vt mortem passurus esset, & in ea morte discipuli maximè conturbandi, tamen cõturbatio breui duratura, & in gaudium resurrectionis cõuertenda erat, hęc etiã Dominus præfigurauit: solus enim manet discipulis in nauiculam conscendentibus, quia paulò post sacramenti institutionem relictus est à suis, Abierunt, inquit, omnes & reliquerunt: solus intumescente mari videtur, quia solus passus est mortem, in qua phantasma apparet, B cùm non sit, quia cum sceleratis reputatus est, qui verè innocens erat: discipuli D in nauicula sunt, quia non erat illa hora eorum passionis, timent tamen in Christi passione. Venit Petrus ad Iesum, sed dubitans, submergi incipit, manu tamen Saluatoris liberatur: quia ipsum sequẽs negat, & cadit, sed ne pereat virtute Christi sustinetur: citò cognoscitur à discipulis, nec iam phantasma videtur, quia citò surgens eos conuenit, & consolatur: nauicula statim ad portum appellit, & ventus cessat, quia iam Christus resurgens non amplius moritur, non est passibilis: non iam fluctibus persecutionum in se agitatur. Multa dici possent in hac explicatione, sed satis esse, quę dicta sunt, iudicamus, vt causam intelligamus propter quam Dñs hæc voluit simul miracula conficere, & lętitiam cõuiuij timori, tempestatisque periculis miscere. E

Altera die turba, quæ stabat trans mare, vidit quia nauicula alia non erat ibi, nisi vna, & quia non introisset cum discipulis suis Iesus in nauim, sed soli discipuli eius abijssent aliæ verò superuenerunt naues à Tiberiade iuxtà locum, vbi manducauerant panem, gratias agentes Deo.

COMMENTARIVS.

C NARRAT, quæ turba illa fecit, postquam Dominus nocte illa transfretauit cum discipulis Capharnaum. [Altera, ergo, die,] ab illa, qua F saturati sunt, idest, post noctem, in qua Christus per mare ambulans ad discipulos peruenit, turba redijt ad locum eundem Christum quærens: quando enim discipuli transfretarunt, viderat turba vnam fuisse nauiculam, & discipulos ingressos; Christum autem solum mansisse, & in montem abijsse; propterea ergo turba venit existimans ibi Christum inuentum iri; at non inuenerunt quia ambulans super aquas erat sequens discipulos, donec ingressus nauim cum illis peruenit Capharnaum: à Tiberiade autem nauiculæ superuenerunt illo die iuxtà locum, in quo celebratum est miraculum. Hæc omnia narrat Euangelista, vt præmittat causam, cur turba venit quærens Christum Capharnaum: manserat enim ibi propè locum, vbi gestum erat miraculum illa nocte: mane autem facto ad eundem locum redijt, quia vidit die superiori discipulos abijsse, & Iesum mansisse, nec tunc alia nauis erat, qua Christus trãsfretare potuisset; quando verò die sequenti venerat turba, naues superuenerunt à Tiberiade; hic est sensus. Illud enim, [Vidit quia nauicula,] non est referendum, ad alteram diem, sed ad superiorem, vt sit sensus, Altera die turba venit; viderat autem die superiori, quando discipuli recesserunt, non esse nisi

A vnam nauiculam, & in eam ingressos solos discipulos manente Christo, propterea arbitrati sunt altera die eum inuenire eo in loco posse; tunc autem quando venit turba naues à Tiberiade superuenerunt ad locum, vbi manducauerant agentes gratias Deo, idest, vbi manducauerunt, & gratias pro tam mirabili beneficio accepto Deo egerunt. Græcus textus habet, gratias agente Domino, idest, postquam gratias egit Dominus, ac si dicat, vbi manducauerant à Christo cibati; qui cum egisset gratias panes distribuit, & sic Euthymius interpretatur. Appositum est autem hoc verbum, vt distingueret miraculosam manducationem à communibus. Perpende quàm diligenter turbæ vestigia Christi obseruabant; considerabant enim solos discipulos transfretasse, & solùm Christum mansisse, & cùm nulla nauicula superesset nocte illa, inde conijciebant Dominum eo in loco adhuc esse, nec enim cogitauerunt de eo, quod mirabiliter factum est. Narrat autem Ioannes alias superuenisse naues, ne contrarius videatur sibi, qui nullam aliam nauiculam cùm dixisset, postea turbam in nauiculas ascendisse narret; hæc enim ad diuersa tempora sunt referenda. D

ANNOTATIO 10.

B

Prosequitur magis declarare superiora verba.

IN Græco textu legimus, (gratias agẽte Domino) idest, vbi cibati sunt illo mirabili cibo, quem Christus agens gratias Deo, distribuit: hoc enim apponitur ad distinctionem cæterarum manducationum. Nauiculæ superuenisse dicuntur à Tiberiade, vt Capharnaum nauigarent, quod eo etiam probatur: nam turba ascendit in nauiculas, & venit Capharnaum: ergo illę nauiculæ transfretabant Capharnaum: si autem hoc ita est, vt videtur, locus vbi miraculum factum est, non erat in opposita ripa ad Bethsaidam, seu Capharnaum: esset enim supra Tiberiadem, sed in loco citra Tiberiadẽ nempe inter eam, & Bethsaidã, nam dicũtur naues superuenisse ad locũ, vbi gestum est miraculum, ac si gestum esset in ripa omninò opposita, nõ superuenissent illuc nauiculæ: nam non erat via illa transfretãdi Capharnaũ, sed potius diuertendi: nauiculæ ergo euntes Capharnaum, & peruenientes ad locum miraculi, indicant miraculũ factum infra Tiberiadem, nempe inter eam, & Bethsaidam, vti iam diximus: propter sinum enim & stagni dorsum transfretasse dictum est. E

C

Cùm ergo vidisset turba, quia Iesus non esset ibi, neque discipuli eius, ascenderunt in nauiculas, & venerunt Capharnaum quærentes Iesum. F

COMMENTARIVS.

VIDENS turba non adesse Dominum, nec discipulos quamuis non inuenissent rationem, & modum, quo discedere potuisset, experientia tamen victi eum non adesse, & cùm simul oblata esset commoditas nauicularum proficiscentium Capharnaum, hac de causa ascenderunt in eas, [Et venerunt Capharnaum, quærentes Iesum:] inducti autem sunt, vt Capharnaum Dominum reuersum esse crederent: tum quia illuc die proxima transfretantes discipulos viderant: tum quia frequentissimè Dominus illuc se recipiebat, facilè autẽ existimarunt fieri potuisse aliquam nauiculam nocte superuenisse: & in ea trãsfretasse, aut peditẽ nemine eorũ cognoscẽte iter terrestre cõfecisse

A D

Et cùm inueniſſent eum trans mare, dixerunt ei Rabbi quando huc veniſti?

Mirantur turbæ eum inuentum trans mare; neſciebant enim quo tempore veniſſet, quia nocte illa non videbatur illis venire potuiſſe, quia nauim non viderant, in noctis principio, & maximè quia maris tempeſtatem ſenſerant: nec etiam iter terreſtre confeciſſe poterat ipſis ignorantibus: nam multitudine tanta exiſtente; iter neceſſe erat plenum fuiſſe hominibus, maxima noctis parte: die autem ſequenti id fieri non poterat, quia ipſi ſummo mane venerant: petunt ergo mirabundi, [Quando huc veniſti?] cùm potius debuiſſent petere, quomodo veniſti, vt potentiam eius cognoſcerent, at hi adhuc rudes nihil niſi humanum cogitant. Et notat Chryſoſt. hom. 42. inconſtantiam, & mutabilitatem turbæ: volebant paulò ante Regem eum facere, miris acclamationibus confitebantur eum eſſe verum Prophetam, qui in mundum venerat: iam refrixerant, & non vt regem faciant
B quærunt, ſed vt iterum manducent: habent autem verba, vt dicit Euthymius E
adulationem quandam, quaſi dicerent; [Magiſter quando veniſti huc?] nos te perpetuò obſeruauimus, te ſequi quærimus, miramur ergo, quando veneris, cùm difficilè fuerit nobis ignorantibus huc te veniſſe. Aſſentabantur iſti, vt iterum menſa eis apponeretur: qualis ſuperior.

Reſpondit eis Ieſus, & dixit, amen amen dico vobis, quæritis me non quia vidiſtis ſigna, ſed quia manducaſtis ex panibus, & ſaturati eſtis;

Mentem eorum detegit, & arguit, vt cibum potiorem animæ præbeat, & altiorem ac vtiliorem menſam apponat. Quæritis me non propter
C ſigna, & miracula, quæ meam potentiam oſtendunt, ſed propter cibum, quia F
ſaturati eſtis, & iterum ſaturari vultis; ſi me propter ſigna quæreretis, tunc vt me cognoſceretis & in me crederetis, eſſetis me ſecuti: at nõ propter ſigna vt me cognoſcatis, ſed propter cibos venitis, vt iterum ſaturemini. Rectè exponit Augu. tract. 25. non quæritis me propter me, ſed propter vos. Quia his verbis occulta cordium eorum reuelabat, vſus eſt aſſeueratione, vt oſtenderet ſe non ex coniecturis humanis, ſed ex certa ſcientia eos noſſe, [Amen amen dico vobis,] vt in his etiam verbis ſuam diuinitatem oſtendat. Reprehendit etiam eos, quia debuiſſent potius quærere propter ſigna, vt crederent in eum, non propter ſigna, vt manducarent: cùm enim diſcipulus eſt rudis & craſſus, obiurgatorius eſt etiam ſtimulus adhibendus, vt notat Chryſoſtomus hom. 43. adiungens etiam eos arguiſſe, vt ſe eorum laudes, & vanam gloriam ſpernere nihilque aliud, quam eorum ſalutem quærere ſignificaret: leniter tamen arguit eos tanquam adhuc incapaces, nec in reprehenſione perſtat, ſed ſtatim doctrinam adiungit, vt animam paſcat.

A B

Operamini non cibum, qui perit. sed qui permanet in vitam æternam.

Cibum alium ostendit meliorem, & præstantiorem, ac vtiliorem cibo quē ipsi quærebant: hic enim cibus quamuis miraculosus, tamen perit corrumpitur, dum comeditur, & ad vitam hanc tantùm mortalem, & tandem corrumpendam prodest: at cibus est alius, qui non perit, sed prodest ad vitam æternam, eamque efficit. [Operamini,] ergo hunc cibum, idest, studium, & curam impendite huic cibo acquirendo, qui non corrumpitur, vt ille, sed in æternam manet vitam. Non negat Dominus etiam curam impendendam, & laborandum pro cibo corporali: sed non hanc solam, nec præcipuā, nec æqualem esse debere curam: sed eam, quæ pro cibo est spirituali, quod turbæ istæ non faciebant. Est enim phrasis Hebræa sæpe vsitata, vt particula negatiua solitudinem excludat. 1. Reg. 10. Non te spreuerunt, sed me: idest, non te solùm. Io 12. Qui credit in me, non credit in me, sed in eum, qui misit me; idest, nō solùm in me credit, Ita nunc, [Operamini non cibum,] idest, non solùm cibum corporis, sed præcipuè cibum vitæ æternæ. Occasionem autem capit Dominus de cibo spirituali tractandi à cibo corporali, vt notat August. tract. 25. quod etiam cum Samaritana fecit ex aqua illa materiali, aquam viuam & spiritualem docendi sumens occasionem, vt sic audientes facilius, & efficacius discant. Attende autem non esse sensum, [Operamini cibum,] idest, facite cibum hunc, sed laborate, & studete huic cibo acquirendo; nam statim dicit; [Quem Filius hominis dabit vobis,] vt aliud sit opus, quod ipsi debent adhibere, aliud cibus ipse: & hoc est considerandum pro recta intelligentia sequentium.

ANNOTATIO II.

Contra hæreticos negantes laborandum esse pro victu corporis operando.

C

HAC superiori sententia abusi sunt hæretici. Chrysost. hom. 43. refert aliquos occasione huius sententiæ otiositati vacare, negantes esse laborandum pro victu corporis acquirēdo: hos Theophyl. nomine suo appellat, nēpe Messalianos, & videntur hi esse, quos Aug. de hæresib. c. 57. vocat Psallianos. Sed si horū Doctorū testimonia cōsideramus, nō videntur isti eadem affirmasse. Nā Messaliani, vt ex Chrysostomo, & Theophylacto apparet, generaliter locuti sunt nō esse laborandum pro victo corporis acquirēdo: at Psalliani, vt refert Aug. negabant monachos debere vitæ sustētandæ causa laborare, nec eis licere, sed vacādū operibus, quæ monachi profitentur: lōgè autem ab illa hæc assertio differt, quāuis vtraq; sit hæretica. Basilius in reg. breui. reg. 207. introducit monachos dubitātes circa hunc locum Ioannis, in quo Dñs significare nō esse operandū pro corporis victu videtur. Et respondet laborandū esse proprijs manibus, vt habeat vnde tribuat patiēti necessitatē, vt dicitur ad Ephe. 4. Hiero. epist. ad Rusticū, hunc habere morem refert monachos Ægyptios, vt laborent manibus, nō tam propter victus necessaria, quàm propter salutem animæ, ne monachus otians vagetur. Scripsit autē August. libellū de opere monachorum, sed veritas catholica est licere Christianis, etiā ipsis monachis manibus laborare, etiā victus causa: ad Ephe. 4. Qui furatur, iam non furetur, magis autē laboret manibus, vt habeat vnde tribuat necessitatem patiēti: idest, laboret, vt nō solum sibi, sed etiam alijs subueniat. 1. Thessa. 4. Operamini manibus vestris, sicut præcipimus vobis. Paulus etiā Apostolus, qui erat in statu pfectiori, quā sint Monachi, labore manuū suarū sibi victum cōparauit, vt patet ex Act. 18. & 20. & 1. Corint. 4. Licet ergo etiā Monachis idem opus: nec locus hic id prohibet, in quo solū præcipit Domi- E

nus

A nis, vt curam præcipuam in cibo acquirendo animę collocemus: nó tamen propterea cura, & labor corporis est omnino relinquendus: nā & hoc esset eibū animę etiā relinquere: verba enim hæc, vti diximus in cōmentario, non negant cibo corporis acquirendo etiam operam dandam, sed non soli, neque præcipuè. D

Quem Filius hominis dabit vobis.

COMMENTARIVS.

TAcitæ obiectioni respondet: posset turba obijcere, quærimus à te cibum hunc, qui perit, quia nouimus te potuisse eum nobis dare, at cibum hunc æternæ vitæ non quærimus, quia nescimus talem cibum te posse nobis præbere. Hanc obiectionem remouens, & simul ad quærendum hunc cibum ab ipso inuitans dicit: [Quem,] æternæ vitæ cibum, [Filius hominis dabit vobis,] id est, ego etiam hanc æternæ vitæ cibum dare possum, immo dabo, & paratus sum volentibus vobis dare, sicut potui dare, & dedi vobis priorem cibum: ne enim, quia dictum est, [Operamini,] errarent arbitrantes se posse cibum hunc
B conficere, dicit, Ego dabo; aliud enim est opus, seu opera, quę exigũtur, alius B
cibus, cui promittitur. Suam in hoc diuinitatem ostendit, nisi enim Deus esset, cibum vitæ æternæ dare non posset. Dicet aliquis, cur sit locutus est, [Filius hominis dabit,] cum cibum vitæ æternæ non præstet, nisi in quantum est filius Dei? Respondeo voluisse significare se suam carnem secundum quam erat Filius hominis, daturum in cibum vitæ æternæ, ac si diceret: carnem meā in cibum vitæ æternæ dabo vobis.

Hunc enim Pater signauit Deus.

Cibum hūc dare potest quia Deus est.

CAusam reddit non solum cum Filius hominis (se enim hoc nomine appellat) cibum hunc dare possit, paratusque sit dare, sed etiam cur caro ista, secundum quam erat Filius hominis, cibus possit esse vitæ æternæ: ea autem est: quia, [Hunc Pater signauit Deus,] id est, huic homini Pater, velut sigillo diuinitatem impressit, & vniuit: propterea adiecit Euangelista vltimo loco,
C [Deus,] vt sigillum hunc esse Patris diuinitatem, quæ in filio est, & humani- F
tati vnita est, significaret: quod non significabatur, si tantum dictum esset, [Pater signauit,] aut, [Pater Deus signauit,] sed diuisit vtrunque, vt id perfectius exprimeret, ac si diceret Pater signauit, diuinitate sua. Non mirum ergo, si hic homo cibum dare vitæ æternæ, & simul cibus vitæ æternæ esse potest nam simul est Deus & vnitam habet diuinitatem humanitati; quod Act. 10. dicitur, Vnxit Deus eum Spiritu sancto: dicitur nunc, Deus Pater signauit eum: hæc vnctio, & sigillatio est diuinitatis vnio, & coniunctio illi humanitati facta, per quam ille homo Christus est cibus efficax vitę ęternę, quia per hanc homo ille sigillatus dicitur, cum sit homo, & Deus: & est optima causa, cur dare valeat vitę ęternę cibum, quod Dei proprium est, & cur caro illa sigillata diuinitate, sit etiam cibus vitę ęternę. Hic est sensus legitimus huius integrę sententiæ, per quam docet Christus se dare posse cibum efficacem vitæ æternæ, ad quem inuitat omnes.

AN-

A ANNOTATIO 12.

Diuersę alię expositiões proponũtur

ALiter alij verba superiora exponunt. Chrysost.hom.43.duas adfert expositiones. Prior est, vt sit hic sensus. [Hunc enim Pater signauit Deus,]id est, hunc misit in salutem totius mundi: sed hæc expositio non rectè accommodatur: nam illud,[Hunc,]demonstrat filium hominis,qui Christus est ratione humanitatis:hic autem non est missus,sed Filius Dei missus dicitur. Altera expositio est, vt idem sit sensus,cũ illo verbo superiori Ioannis 3.[Signauit,]quia Deus verus est, id est declarauit, & testatus est: ita nunc dicitur Pater signasse,quia declarauit, & testimonio suo confirmauit hunc B esse verum Deum. Vtranque expositionem sequitur Euthymius:sed nec ista ex positio est exquisita; non enim, cur vitã ęternam dare Christus possit,ea est proxima causa, quia Pater eum declarauit, & testatus est Deum esse: sed quia re vera est Deus: propterea perfectior explicatio est Augu. tract.25. quam secuti sumus in cõmentario.[Pater signauit hũc] hominem, quia diuinitatem illi humanitati, impressit per vnionem qua homo ille Deus est: quamuis August. aliter connectat verba: & rectè quidem sigillatio, & signatio dicitur, quia Filius, q Imago, & character Patris est, illi est vnitus, & coniunctus humanitati: propterea dicitur humanitas habere sigillum,& characterem Patris. Addidit au- C tem,[Signauit Deus,] vt hanc sigillationẽ, & signationem diuinitatis esse significaret: ac si diceret, [Pater signauit,] sua diuinitate, seu charactere suæ diuinitatis,qui Filius est; Hanc etiã expositionẽ probat Hilar.lib.8.de Trin.doctè annotans, sigillum imprimi in materia diuersa,quæ sigillata dicitur:sic humanitas sigillata est diuinitate Filij. Eandẽ sequitur Cyril.lib.3.c.29.quamuis etiam aliã adiũgat,vt Filius ratione diuinitatis dicatur signari à Patre,quia patris substantiam accipit tamen accommodatior est expositio vt ratione humanitatis dicat se signatum à Patre per diuinitatẽ, quæ illi est humanitati vnita: quamuis vera sit doctrina Cyril. quam & Hilar.sequitur loco citato,sed ad Euangelistæ mentem priorem expositionẽ facere fatetur. D

ANNOTATIO 13.

Qui cib' si iste de quo Dominus lo quitur.

PErcontabitur aliquis, quis est iste cibus vitæ æternæ, de quo dicitur, [Operamini cibum, qui permanet,] & quem ego dabo vobis?Rectè ad hoc Cyrillus lib.3.c.28. & Aug.trac.25. respondent esse eũdem cibum, de quo loquitur Dominus paulò inferius, quando dicit, Ego sum panis viuus, & caro mea verè est cibus:ipsi autẽ Doctores, nempè Cyril.c.36.& Augu.tract.26.talia verba exponunt de Christi carne nobis in sacramento Eucharistiæ:exhibita.Hic igitur E est cibus,cui acquirendo est studium impendendum:Verba etiam adiuncta cõsonant: hunc enim nempè filium hominis signauit Pater,qui Deus est:non erat cur hanc humanitatem sigillatam diceret diuinitate: nisi quia humanitatẽ, & carnẽ hanc cibum vitæ æternæ futurũ dicebat quem effectum caro non faceret,nisi diuinitati esset coniuncta,& vnita. Fidem autem hunc cibum non esse, verba quæ sequuntur probant:Hoc est opus Dei,vt credatis in eum,quẽ misit ille: distinguit opus à cibo,distincta enim sunt illa duo, [Operamini cibum,]nempè,opera,& cibus: illud ad Iudæos pertinebat, nempè operari, & cibus ad Christum datorem. Fides igitur à cibo distinguitur, vt ver- F bis sequentibus exponemus, in quorum atque adeo in totius huius textus expositione, multo magis hæc veritas demonstrabitur,& confirmabitur.

Dixerunt ergo ad eum, quid faciemus, vt operemur opera Dei?

COMMENTARIVS.

PArticula, [Ergo,] insinuat propter verba Christi superiora, Iudæos respondisse, quæ sequuntur cupidi enim cibi huius vitæ æternæ, & audientes

A tes exhortationem Christi, vt incumberent cibo huic acquirendo, petũt quæ sunt ista opera, quibus cibum hunc consequerentur? Et attende eos appellasse, [Opera Dei,] vt significarent se interrogare de operibus hisce, quæ ad cibũ hunc habendum necessaria sunt. Cùm enim audissent cibum esse vitæ æternę, & Deum signasse Christum, vt cibum hunc daret, rectè opera Dei appellant ea, quæ oportebat operari cibo huic consequendo. Meritò autem à Christo discere quęrunt, opera huius cibi, quem eiusdem cibi datorem audierant: nec negarunt dare posse eum cibum, quem tam mirabili virtute dedisse cibum corporalem experti erant: nec se consecuturos desperarunt ab eo, quem iam erga se ipsos liberalissimum senserant: solum opera hæc scire volunt, quia eis dictum erat, [Operamini cibum, qui permanet,] hic est legitimus sensus. D

ANNOTATIO 14.

Cyril. lib. 3. c. 30. verba hæc ex arrogantia quadã processisse affirmat: quasi enim omnia scirent, & nihil sibi discendum superesset, ita interrogarunt, vt sit sensus satis nobis præcepta Moysis sunt, non minus scimus, quã eporteat scire eos, qui Dei opus facere volunt, quid igitur nouum, & inauditum docere nos potes, quod in scriptura non sit? hæc Cyril. sed non videtur accommodari posse hæc expositio contextui, nam cum tanto beneficio à Christo affecti adhuc sperarent nouum cibum, eumque vitę æternæ, credibile non est arrogantia vsos, maximè, quia erant homines de turba, & non quales erant illi Pharisęi, & legis doctores, quorum erat de lege præsumere. Præterea quia Christus non eos arguit, sed potius docendo respondit: deinde quia verba talem sensum non faciunt. Si enim ex arrogantia locutio esset, alijs verbis vsi essent, non his, quibus significarent se hoc opus scire cupere. Rectius Chrysost. hom. 44. & Euthy. exponunt hos interrogasse quidem tanquã discipulos, & ostendissẽ se desiderare scire: tamen non animo faciendi ea opera, sed vt sic ad cibi prioris suppeditationẽ eum iterum attraherent: suntque verba quasi ex gula profecta.

Tuduntur aliæ interpretatio-nes. (margin) B C

Rectè Doctores hi sentiunt circa sensum verborum, sed non video, qua ratione intentionem istorum Iudęorum damnare possint, quasi ex gula interrogẽt, & fictione vtantur: cum nullum verbum Euangelistæ id significet, immo contrariũ contextus insinuet: iam enim de gula à Domino reprehensi erant, quando eo animo venerant, vt iterum saturarentur: nec est, cur perseuerare eos dicamus adhuc in ea auiditate, cum cibus præstantior de nouo sit promissus: potius ergo huius cibi desiderio interrogasse credendum est, quorum interrogationi Dominus non ita nudè respondisset, si animos eorum, non solum gula, sed fictione & dolo plenos vidisset; fateor quidem eos cibum hunc materialem, & corporalem etiam existimasse, & quodam appetitu sensibili, & carnali motos interrogasse; animo tamen faciendi, & operandi ea, quibus cibum hunc consequi possent, qđ ex sequentibus apparet. Verior ergo est expositio Aug. trac. 25. affirmantis hos, qua ratione implere possent, quod præcipiebatur, interrogasse, cui expositioni nostra magis accedit, quam esse legitimam totus contextus & verba probant.

Immeritò damnatur horum intentio, qui Dominum interrogãt. (margin) E

Veruntamẽ quare appellent, [Opera Dei,] Euthymij expositio non placet, quam etiã recentiores sequuntur; [Opera Dei,] scilicet dici, quæ sunt Deo accepta, vt sit sensus; quid faciemus, vt operemur opera Deo accepta, & secundum uoluntatem eius? nec etiam probanda est expositio illorum, qui exponunt, [Opera Dei,] quæ Deo auctore fiunt; etenim quamuis verũ sit opera Dei esse Deo accepta, & ipso auctore fieri, tamen non est iste sensus; cuius argumento id est, quia non consonat hęc interrogatio sic exposita verbis Christi; nõ enim dixit Christus, operamini opera Deo accepta, & grata, sic enim non erat, cur illi interrogarent, quia sciebant ex lege; sed operamini opera, quibus cibum vitæ æternæ consequamini; hæc isti quærunt dicentes quid faciemus, vt operemur hęc opera?

Quę appellentur opera Dei. (margin) F

A ra? Appellat ergo, [Dei,] quia cibū vitę ęternę per ea se acquisituros sperabāt, & quia audierāt, [Hūc Pater signauit De⁹:] intellexerant enim ex hoc ad Deū hoc opus pertinere, & sic omnia cōsonant nēpe & verba Christi pręcedētia, & sequētia, simul etiā interrogatio eorū. Quantū ad verba attinet, Gręcè potius verbū est præsentis, quid facimus? sed ęquiualet futuro, quid faciemus? nam tunc nondum sciebant opera, ut facerent. Verum est solere aliquando has interrogationes fieri tempore præsenti ad significandum promptitudinem faciēdi, quid facimus? id est doce hæc opera, ecce facere sumus parati. Mat. 13. Vis imus, & colligimus ea? Luc. 9. Vis, dicimus ignis descendat, & consumat eos? id est, statim ac volueris, prompti sumus exequi, ita nūc, quid facimus? sed hoc sensum non mutat. B

Respondit Iesus, & dixit eis, hoc est opus Dei, vt credatis in eum, quem misit ille.

COMMENTARIVS.

DOcet eos Dominus, hoc opus Dei esse; vt credant in eum, quem misit Deus; & vtitur verbo eodem, quo vsi erant, appellans opus Dei, vt ad interrogationem se respondere ostendat: de se loquitur in tertia persona, nec B opera legis postulat, sed fidem, quæ est primum fundamentum Euangelij, quā E à lege illa distinguitur. Verbis his non solùm docet, quod opus Dei sit, sed simul etiam explicat rationem efficacem, vt fiat opus, credere enim in eum, qui à Deo missus est, iustum est & necessarium. Ista autem locutio credere in eum qui missus est à Deo, significat credere Christum esse verum Messiam, & filiū Dei missum in salutem mundi: turbę enim etiam in ea significatione intelligebant verba Christi petentis, vt crederent in eum, tanquam Messiam & Filium Dei; est autem hoc opus necessarium, vt cibum carnis suę accipiant, quicunque accepturi sunt. Et si contextum totum perpendas, vti paulo ante dicebā, inuenies opus à cibo distingui: nā turba audiuit duo, nempè cibum vitæ ęternę, & opus ab eis exhibendum, vt cibo fruerentur; opus hoc scire petunt, vt cibum accipiant, quod Dominus docet dicēs esse fidem in eum: superest ergo cibus distinctus à fide in eū credentibus ministrandus, hic vero non est alius, nisi caro Deifera ipsius in sacramento ministranda, nec fidem cibum esse, nec Christum fide creditum: nam fides in Christum opus reputatur, post quod cibus vitę succedit. Et hęc est legitima expositio, cęterę sunt violentæ. Cyrillus lib. 3. cap. 31. superiora verba ex arrogantia dicta exponens, accommodat hanc Christi responsionem interrogationi eo animo prolatę: sed vti superius diximus, hanc intentionem, & arrogantiam nulla uerba Euangelij probant: sine probatione autem non est cur in malum conuertamus, quod in bonum sensum trahi potest, maximè quando sensus uerbis, & contextui respon-
C det, & consonat. F

ANNOTATIO 15.

Fides aliquando inter opera numeratur.

PAul⁹ semper opera à fide distinguit, vt fides non inter opera computetur: legis enim obseruantiam opera vocat: huic non obstat fidem modo quodam opus dici largè, quia fides factum quid est: vnde Aug. lib. 5. de prædestin. sanct. ca. 7. hanc difficultatē proponens de Paulo distinguente opera à fide, & Chisto fidem inter opera computante, respondet fidē, & opera sic distigui, vt regnum Iuda, & Israel: nam Israel etiam Iuda dicitur, quia omnes Israelitæ sunt: ac si dicat, opus commune est, & fidei, & alijs, quæ communiter opera vocantur: sed distinguitur

A guitur fides ab operibus quia fides est prima origo, & principium cæterorum. Sed de hac materia fidei, & operum non est locus iste differendi: sufficiat pro huius sententiæ expositione Dominum appellasse fidem opus Dei, vt accommodaret se turbæ petenti, quæ essent opera Dei, vt cibũ hunc habere possent [Hoc,] inquit, [Est opus Dei,] id est, quod petitis opus Dei, hoc est. Verum etiam est, in sermone generali vtamur, esse opus D Dei cum & gratia, & gloria opera sint Dei, quia ab ipso efficiuntur, & donantur: at quando opera à fide distinguimus, legis obseruantiam, & mandatorum impletionem nuncupamus opera: petit autem Dominus fidem, non quod opera excludat, sed quod opera nihil ad cibum obtinendum faciant, nisi fides hæc, quæ fundamentum est, adsit.

Dixerunt ergo ei; quod ergo tu facis signum, vt videamus, & credamus tibi?

COMMENTARIVS.

Per illam particulam, [Ergo,] significare vult Euangelista, propterea verba sequentia dicta fuisse, quia verba Christi audierunt, [Vt credatis in eũ quem misit ille.] Responsionis igitur Iudæorum sensus est; Si tibi credere debemus, ergo fac signum, quod videmus, & videntes credamus tibi: illa enim B illatiua particula talem insinuat sensum. At, vt negent aliquod signum hactenus fuisse datum tanta fide dignũ, propterea vtuntur interrogatione, [Quod tu signum facis?] quasi dicerent, hactenus nullum fecisti. Duo igitur his verbis significantur: ratione interrogationis negant signum hactenus factum: ratione illius illationis inducunt, vt faciat signum, si credi sibi velit. Attende non negare hos Christum dedisse signum, iam enim experti erant, sed negant sufficere ad tantam fidem concipiendam, vt credant eum esse Messiam, & Dei filium. Et hic est legitimus sensus, & quæ sequuntur, huic consonant. E

ANNOTATIO. 16.

Confirmatur sēsus superiorum sententiæ. CHrysost. hom. 44. & Euthym. perseuerant in sua expositione, vt hi ex gula moueantur, vt iterum cibum extorqueant. Cyril. etiam arrogantiam horũ prosequens in alium diuertit sensum: sed ni fallor sensus expositus est legitimus, & reliqui accommodari vix possunt: nõ enim negant signum datum à Christo: non etiam quærunt cibos corporales his C verbis: sed ad verba Christi respondet petentis, vt credant eum esse filium Dei missum à Patre, & verum Messiam: signa autem ad tantam fidem conciliandã datum negant, & dari sibi, vt credant, petunt. Et Euangelista, si attentè consideretur, hoc sensum insinuauit, quãdo dixit: [Dixerunt ergo,] per particulam hanc motos esse significans ad hęc dicenda, nõ alio, quàm eo, q̃ Christus fidem tantam postulabat. Attende autem verbum: [Vt videamus,] audierant multa signa Christi, sed ipsi non ex auditu, sed ex visu signum quærunt, & tale, ac tantum, vt credant, & tantam fidem concipiant. F

Quid operaris? patres nostri manducauerunt manna in deserto, sicut scriptum est, panem de cęlo dedit eis manducare.

COMMENTARIVS.

PRosequuntur eundem sensum: nempè signum tantæ fidei dignum non esse à Christo datum, & interrogatio hæc, [Quid operaris?] est quasi parui facien-

A facientium signum Christi collatum tantæ fidei. [Quid,] inquiunt, [tuo operaris?] quasi dicant, opus tuum, quod fecisti, non est tanti momenti, vt tantam fidem postules: nam maius opus tuo quod nobiscum fecisti, acceperunt nostri patres in deserto (intelligunt isti Moysem, vt ex responsione Christi patet) & tamen Moyses non tantam sibi fidem poposcit, nec patres nostri crediderunt in eum, vt tu postulas à nobis. Allegant verba Psal. 77. Panem cœli dedit eis manducare; & hoc exemplo vtuntur, non vt prædicti Doctores dicunt propter gulam, nec propter legis arrogantiam, sed vt opus proferant simile ei, quod Christus fecerat; quasi dicant: tu quia dedisti nobis manducare in deserto, petis, vt credamus in te, hoc profectò non est signum dignum tanta fide; nam maius fecit Moyses in deserto, qui tot annis cibo de cœlo, non isto terreno pauit patres nostros, & tamen nostri patres tanto signo accepto nō propterea crediderunt in Moysem. Ille est sensus. D

ANNOTATIO 17.

Manna cur dictum. Circa vocem Manna, quod apud Hebræos est [Man] aduertendum, est, aliquos recentiorum Hebræi sermonis peritos exponere, vt idem sit, quod B donum, à verbo [Manah] quod significat distribuere, donare, præparare, qua si sit cibus Dei munere datus: Sed hæc nominis ratio, & Etymologia, est contra scripturam. Exod. 19. Filij Israel videntes cibum illum adinuicem dixerunt, [Man hu] ignorabant enim quid esset: si significasset donum, esset sensus, donum hoc, tunc autem ratio subiecta non haberet locum: ignorabant enim, quid esset: nec etiam verba præcedentia, dixerunt adinuicem, rectè accommodarentur. Colligitur ergo ex ipsa scriptura esse vocem admirantis, & interrogantis quid hoc? & ita verterunt Septuaginta, & Hieronymus. Nec obiectio recentiorum alicuius est roboris: dicunt enim [Man] non significare apud Hebræos, quid, sed [mah,] dico id esse falsum; cum apud Hebræos vtrunque significet. Quid, & Psal. 60. legimus, Mise- C ricordiam eius, & veritatem quis requiret? legimus Man & ita verterunt Septuag. quamuis aliter alij vertant, tamē Septuaginta auctoritas sufficere debet. qui hebræi sermonis peritiam natiuam habebant; non enim ita vertissent nisi apud hebræos id significaret. Accedat etiam auctoritas Iosephi, qui lib. 3. de antiquit. c. 1. expresse dicit, Man in nostra vernacula lingua, est vox percontatiua. Non video, qua ratione non sit vel solus hic auctor in reddenda sui sermonis interpretatione omnibus his nostris linguarum peritis præponendus, vt omittam Septuaginta, & Hieronymum, quorum sententia potius est præferenda. Nō E est ergo, cur ad solutiones aliorum recurramus; Aliqui enim respondent esse vocem Chaldæam; Man enim apud Chaldæos significat quid, vt patet Danielis 3. Quis Deus poterit vos liberare? at hoc non satisfacit: tunc enim lingua Hebræorum erat purissima. Alij esse illud, nunc, adiectum euphoniæ causa asserunt, sed hoc sine vllo fundamento dicitur. Verius cum Septuag. Iosepho. & Hiero. dicimus etiam apud Hebræos significare, quid; & scriptura ipsa, vti diximus, ipsam vocis indicat interpretationem. Rectè autem ab admiratione, & ignoratione cibo illi nomen imponitur; erat enim figura cibi nostri sacratissimi, qui est mysterium omni admiratione dignum, & omne superans humanum ingenium, & rectè respondet Euangelica lectio; audito enim hoc mirabili cibo cœperunt Iudæi mirari, & adinuicem dicere quomodo potest hic dare carnem suā F ad manducandum? et si fidem adhibuissent, meritò admirati, verius dicere potuissent quid hoc? quemadmodum patres eorum de cibo illo dixerunt.

Dixit

A D

Dixit ergo eis Iesus, amen amen dico vobis, non Moyses dedit vobis panem de cœlo.

COMMENTARIVS.

PRæposuerant Iudæi cibum Moysi, & Moysem ipsum Christo, & eius cibo: Dominus veritatem docens, & aperiens deprimit primo totũ illud, quod ipsi magnificantes protulerant, & secundo seipsum multo superiorem, & cibum suum excellentiorem ostendit. Primò igitur, quia illi cibum Moysi præposuerant extollentes, quod de cœlo esset, propterea hoc Dominus negat dicens non dedisse Moysem panem de cœlo, [Moyses,] inquit, [non dedit vobis panem de cœlo,] nam ille cibus de cœlo dictus est, quia de regione aeris, seu de nubibus descendebat, sicut dicuntur volucres cœli, non tamẽ, quod de cœlo ipso, vbi Deus habitare dicitur, descenderit: non igitur Moyses dedit vobis panem de cœlo, vt putatis. Responsio hæc Domini indicat Iudęos significasse, seu intendisse in suis verbis, Moysem dedisse eis panem de cœlo, propterea respondit Dominus, [Non Moyses dedit vobis panem de cœlo,] propter verba enim illorum hæc dicta esse, indicat illa particula [Ergo, dicit ergo eis Iesus.]

Panis Moysi non fuit de cœlo.

B E

Sed Pater meus dat vobis panem de cœlo verum.

DEpresso facto Moysis suum opus extollit, [Pater,] inquit, [meus,] non sic, sed, [dat panem verum vobis de cœlo,] dat panem verum, & de cœlo ipso, vbi Deus habitat, maius igitur est opus quod ego faciam, quam quod Moyses fecit. Non dixit ego do vobis, [sed Pater meus,] vt se in hoc filium Dei ostenderet eandem habentem cum Patre potentiam nam dum dicit, [Pater meus dat,] non excludit se à dando: prius enim dixerat, quem filius hominis dabit vobis; quod Iudæi etiam perceperunt; nam post hæc dixerunt da nobis hunc panem, intelligebant ergo his verbis non negare illum dare hunc cibum posse. Rursus dicit, [dat uobis,] ut significet paratum esse dare illis, & iam iam daturum, sicut etiam superius dicitur, venit hora, & nunc est, quando nec in monte hoc, nec Hierosolymis adorabitis Patrem. Et venit hora, & nunc est, quando mortui audient filij Dei uocem, ita & nunc maximè, quia iam aderat Christus ipse, qui in panem dandus erat fidelibus. Dicit autem, [Panem de cœlo uerum,] id est, uerè cœlestem: refertur enim ad illam uocem, [De cœlo,] ut dicatur ergo uerus panis de cœlo, quia non de aere, non de elementari regione, sed de ipso cœlo, ut sit uerè cœlestis; non ut manna de nubibus: est autem Christus ipse, qui panis iste est de cœlo, ut dicitur Ioan. 3. Filius hominis, qui est in cœlo. Perpende autem quanto artificio Dominus hos attrahit: ciborum enim, & vtilitatis propriæ cupidos esse sciebat, propterea spe cibi, & panis tanti alliciti, & ea ratione sermonem ad ipsos conuertit dicens, Moyses non dedit vobis, Pater meus dat vobis: erant enim imbecilles adhuc, & tales promissionibus potius, quàm rationibus attrahuntur, quod & cum Samaritana factum legimus, cætera in annotatione require.

Pater cum filio dat verum cibum de cœlo.

C F

A ANNOTATIO 18.

SVperiora verba Cyril. lib. 3. cap. 33. in hunc sensum exponit; nempe Dominum reprehendere Iudæorum temeritatem, quia Dei opus homini tribuebant: nam cum Deus auctor fuerit cibi il lius, quem Patres in deserto manducarũt, ipsi faciebãt auctorem Moysem: propterea dicit eos arguens: [Non Moyses dedit vobis panem,] sed expositio hæc non videtur accommodari posse. Sic enim dicendum fuisset, non Moyses dedit vobis panẽ de cœlo, sed Pater, aut Deus dedit vobis illum panem: at non sic dicitur, sed ad alium refert panẽ. [Sed Pater,] inquit, [dat vobis panem de cœlo,] non ergo id est, quod Dominus negare intendebat. Nec erat, cur id negaret, aut reprehenderet: sciebant enim Iudæi non virtute sua Moysem illud manna fecisse, nec esse auctore miraculi, sed Deũ ipsum, sicut & aliorum miraculorũ, quæ in Ae-

B gypto fecerat: existimabãt enim Deum per Moysem edidisse miracula, sicut per alios Prophetas. Maiora quidẽ miracula arbitrabantur Deũ edere per maiores Prophetas, & hac de causa præponebant Moysem, non tamen vt primũ auctorem miraculi. Præterea, si id Christus intendisset, dixisset potius: Moyses non dedit vobis manna: at ego do vobis panem de

D cœlo, vt se Moysi præponeret in hoc, qđ Moyses non dedit, ipse vero dat. Rectius Euthy. interpretatur negationem hanc factam in eo, quod Moyses non dedit panem de cœlo, sed de aeris regione, & terrenum, seu materialem cibum: at Christus, & Pater dant de cęlo vero: & ita Aug. tract. 25. etiam exponit, quod nos secuti sumus in commentario.

Cur addid est verum.

Quare autem adiunctum sit illud, [Verum,] Cyrillus lib. 3. c. 34. & August. loco allegato duas adferunt causas: vna est dici panem verum, id est, non figuram, vt distinguat à Manna, quod huius panis erat figura: quam etiam dat Chryso. hom. 44. Altera causa Cyrilli, & August. est, dici [Panem verum,] quia dat vitã. Causa vtraque accommodata est, sed ad sensum mihi magis facere videtur, quã in commentario adduximus, vt dicatur panis de cœlo verus, id est, verè cęlestis, non vt manna, quod non erat verè de cę-

E lo, sed de loco elementari, & naturæ corruptibilis: Christus autem in sacramento mirabili nobis datus, verè cęlestis est panis. Quando autem audis de cœlo, nõ locum tantum existimes signari, sed simul etiam naturam diuinam, & supermundanam; verbis sequentibus, quis hic panis sit, exactius explanabitur.

Panis enim verus est, qui de cœlo descendit, & dat vitam mundo.

COMMENTARIVS.

Ab effectu panis de cę lo esse probatur.

PRobat ex effectu panem esse de cęlo verè, seu cœlestem, & diuinum, quia hic panis de cęlo descendit, & vitam dat mundo. Græcè legitur Panis Dei est, id est, verè cęlestis, non elementaris, quia de cęlo descendit, & quia [Vitã dat mundo,] non Iudæis tantùm, vt manna illud, sed mundo: & dat vitam, non

C vt manna, quod nemini dedit vitam, sed erat cibus iam viuentium, at panis hic vitam dat. Et considera vim verbi, [De cęlo descendit] manna non descendit, F

sed mittebatur; erat enim inanimatum quoddam; at hic panis descendit ipse de cęlo, qui non solum sit de cęlo, datus, sed ipse descenderit, in quo diuinitas insinuatur. Sunt igitur duo argumenta, quibus probat esse panem Dei, seu verum, cęlestem, & diuinum, quia descendit de ipso cęlo; & quia vitam dat mundo: quæ non essent, nisi panis hic cęlestis esset. Hanc vitam, æternam intellige; de ea enim sermo est; vt ex præcedentibus, & sequentibus constat. Panis ergo tria habet super manna, & quod verè cęlestis; & quod descenderit de cęlo, & quod dat vitam, eamque æternam.

Panis quem Christus promisit in tribus excellit mannae.

A Dixerunt

A

Dixerunt ergo ad eum, Domine semper da nobis panem hunc.

ALLECTI spe tanti panis quandam concipiunt fidem: & sibi hunc dari petunt panem, non vt semel: sed vt semper eum habeant: illa particula [Ergo,] insinuat eos motos esse, vt hũc peterent panem: tum ex excellentia ipsius: tum ex promptitudine, quam Christus significauit dicẽs, Dat vobis Pater: nam vti superius diximus, quando dictum est, [Pater dat vobis,] intellexerunt Patrem dare per ipsum Christum medium: propterea ipsum rogãt, vt panem hunc donet: & ẽst cum articulo [Da nobis illum panem hunc,] id est, illũ de cœlo verum. Appellant autem eum Dominum, vt sic ad dandum inducant. Huic simile Samaritana fecit, quæ audita excellentia illius aquæ viuæ dixit, Domine da mihi hanc aquã. Fides aliqua in his Iudęis lucet; crediderunt enim panem hunc dare Christum posse: tamen imperfecta erat: nondum enim spiritualia capiebant: sed de cibo corporali cogitabant, existimantes aliquem cibũ futurum, quo vitam corporum sustentarent, multo perfectiorem, & excellentiorẽ, quam fuit illud Manna, & in hoc recta est Cyr. li. 3. c. 35. expositio propterea dicunt; [Semper da,] non enim arbitrabantur vnicum, & eundem panem omnem famem ablaturum, sed frequenter sicut manna multiplicandum.

Iudęi Samaritanæ similes.

B

Dixit autem eis Iesus, ego sum panis vitę, qui venit ad me, nõ esuriet, & qui credit iu me, non sitiet in æternum.

PETENTIBVS panem hunc ostendit, & modum habendi docet, simulque volentibus offert, hæc euim tria his verbis efficit. [Ego] inquit, [sum panis vitæ:] panem agnoscite. [Qui venit ad me & qui credit in me, non esuriet, non sitiet:] modum habetis consequendi, & habendi panem, nempe si ad me veniatis; si in me credatis. Simul etiam, [Qui ad me venit,] id est, qui credit, habet panem hunc nemini denegatur, si crediderit: paratus enim sum me ipsum dare in escã, & potum omni ad me venienti, & credenti. Panis vitæ dicitur non solũ quia viuificat, & dat vitam; & hanc æternam, sed etiam, quia vitam habet in se: est enim panis viuus, & viuificans. Attende panis huius perfectionẽ, potus namq;, & esca simul est, vt nullo alio ad refectionem indigeat, qui hunc panem habet, illud autem [In æternum,] ad vtrumque est referendum verbũ, non esuriet in æternum, nec sitiet in ęternum maiorem autem hæc verba exprimunt perfectionẽ; quàm si tantũ diceretur panis vitę ęternæ: nã declarant ita esse panẽ vitę ęternę, vt tollat omnem famem & sitim: non vt cib⁹ corporis, qui vitam mortalẽ sustentat quidẽ aliquo tempore; sed nõ tollit famẽ & sitim; nã qui semel cõmedit, & bibit, iterũ esuriem, & sitim patitur; At panis hic vitã æternam confert, & omnẽ simul famẽ, & sitim in æternũ tollit.

Tria his verbis docet Christus.

C

D

Est autem aduertendum hoc verbum [Non esuriet, nec sitiet in æternum,] dictum esse à Domino, vt responderet verbo illorum, [semper da nobis;] existimabant illi futurum hunc panẽ, qualis panis est materialis, qui semel comestus, non tollit famẽ pro toto vitę tempore, propterea iterum iterumq; recipitur, at Domin⁹ auertit eos ab hac opinione docẽs hunc panẽ non esse talẽ: qui enim manducat semel, nec esuriet, nec sitiet in æternũ. Similis est illa sententia dicta Samaritanę, Qui biberit ex aqua, quã ego dabo ei, non sitiet in ęternum.

Panis Eucharistici, quanta sit perfectio.

A Duo autem petit Dominus, vt hunc panem accipere valeant; nempe vt veniāt ad eum, & vt credant in eum: per aduentum, confessionem exteriorem intelligit, ad quam opera referuntur: per fidem autem, interiorem mentis assensum, & affectum iuxta illud Rom. 10. Corde creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem: prius ponit, quod facilius est, posterius quod difficilius: vtrumque tamen necessarium. Neque intelligas ex hac diuisione, qui venit tantum, non esuriet, & qui solum credit, non sitiet, quasi qui venit, & non credit, non sit habiturus famem: vtrumque enim est necessarium: nec ista diuidi possunt, sed distinctio fit hæc verborum, vt effectus distincti panis huius, & vt etiam non vnum esse, quod Dominus requirit, significentur. Eadem verba Dominus repetit, [Ego sum panis viuus,] & tunc exactius discutientur, modo autem id annotandum superest, non in hac vita verbum hoc impleri, [Non esuriet,] neque, [Sitiet,] sed in æterna vita: quam panis hic Christi dat, & efficit: sicuti superius cap. 4. exposuimus dum de Samaritana loqueremur. D

B E

Sed dixi vobis, quia & vidistis me, & non creditis.

Duo Iudæorum responsionibus Christus satisfecit.

DVO responderant Iudæi dicenti Domino, Hoc est opus Dei, vt credatis in eum &c. Vnum, Quod tu facis signum, vt videamus, & credamus tibi? Alterum patres nostri manducauerunt manna in deserto, quo verbo, Christi miraculum deprimebant. Dominus ad hæc duo respondet. Ad primum quidē: [Vidistis,] inquit, [me, & non creditis:] quasi diceret, multa signa mea habuistis, quibus me videre, & agnoscere Christum esse potuistis, & tamen non creditis: non ergo verum est quod dicitis, Quod signum facis, vt videamus & credamus tibi: quasi verò, si videritis signa, crederetis; iam vidistis & tamen non creditis. Signa hæc, quibus hi Iudæi agnoscere potuerunt sunt, non tantū miraculum panum: sed etiam, quia tunc multos infirmos verbo curauit, quod Moyses nō fecit. Ad secundum respondit, Panem à se promissum, præferendo Mannæ dato per Moysem, simul etiam se esse panē hunc declarando. Videns autem eos etiam post tam mirabilem doctrinā in sua infidelitate persistere, eandem repetit sententiam, non vt eos iterum confundat, sed vt secretiorem do-
C ctrinam tradat, & fidei causam in altius reuocet principium. Non enim signa F tantum, aut prædicatio sola exterior inducere hominem ad credendum valēt: nisi adsit virtus Patris. Est enim fides donum, & opus Dei summis precibus ab eo petendum. Sensus ergo est, Dixi vobis prius vos etiam signa habuisse, quibus me vidistis, & agnoscere potuistis, & tamen non creditis. Scitote, omne quod dat mihi Pater ad me venit, & nemo potest venire ad me, nisi Pater meus traxerit eum. Signa ergo non sufficiunt, vt vos putatis: est enim credere donū datum à Patre; & illi credent, quos mihi Pater dedit, & traxerit: necesse est ergo à Patre petere, vt credatis. Hic est sensus. Est enim connexa hæc sententia, cum sequenti, & occasione sequentis doctrinæ repetita est. Vna tantum difficultas occurrit in hac expositione: nam Euangelista non retulit Christū prius respondisse Iudæis hæc verba, [Vidistis me, & non creditis,] quomodo ergo nunc, inquit, Christus, [Dixi vobis] quasi prius idem dixerit. Respondeo Ioannem breuitatis studiosum non retulisse prius hæc verba, quia repetenda erant à Christo, satisque erat illi repetitionem narrare. Exemplum habemus Io. 11. Martha dicit Mariæ, Magister, adest, & vocat te, & tamen Euangelista non narrauerat Christum dixisse Marthæ, vt vocaret Mariam; cum autem refert Mar-

tham

tham vocasse Mariam ex Christi præcepto; simul significauit Christum prius D
præcepisse. Est etiam in eodem capite exemplum alterũ expressius, dicit enim Dominus Marthæ, Nonne dixi tibi, quia si credideris, videbis gloriam Dei? & tamen Euangelista non narrauerat prius, quod Dominus se iam dixisse asserit, Ita nunc factum est.

ANNOTATIO 19.

SVPERIOREM sententiam variè connectunt, & exponunt Doctores. Cyril. lib. 3. cap. 38. percontatur vbi Dominus hanc protulerit sententiam, [Dixi,] inquit, [vobis, quia vidistis, & non creditis:] respõdet per Isaiam eam dixisse. cap. 6. Audite audientes, & nolite intelligere, videte visionem, & nolite cognoscere. Sed violenta hæc videtur connexio: loquebatur enim Dominus il-
B lis ipsis, qui præsentes erant. Euthymius dicit, Dominũ ea verba protulisse, prius, sed non esse scripta: huic in commentario nos consensimus, idque confirmauimus exẽplo: & vltra hoc sensum verborum explanauimus, & exposuimus. Alij qui nostro tempore exponũt illud, [Dixi vobis,] ad præcedentem sententiam referentes: dixi vobis me esse panem vitæ, sed tunc ratio subiuncta non accõmo datur, quia vidistis me, & non creditis: si enim videntes non crediderunt, multò minus crederent, etiamsi diceret. Alij respondent esse dictũ in illis verbis, quæ ritis me, non quia vidistis signa: & hoc quidem verè dicitur, tamen qua ratione verba hæc connectantur, non exponunt: B
quæ in commentario diximus, ea esse legitima & quantum ad sensum, & quantũ ad connexionem existimamus.

Omne, quod dat mihi Pater, ad me veniet.

COMMENTARIVS.

CONNEXA hæc est superioris sententiæ, fidei causam in altius reuocans principium supra signa, & supra verba exteriora, nempe virtutem, & operam Patris, vti diximus in expositione proximæ sententiæ. Quos ergo tanti cibi promissione non adduxit, terrore, & minis attrahere studet, ostendendo eos omnes venturos ad se, & credituros, quos Pater ei dedit, qui ergo non venerint, nec crediderint non sunt ei à Patre dati: nec enim quisquam à Patre dabitur, qui non venturus sit. Illud, [Omne,] in neutro genere, exactius
C vniuersitatem significat, quam in masculino: ponitur etiam vt significet omnẽ F
sexus, status, conditionis, & nationis differentiam. [Omne,] siue masculus, siue fœmina, siue diues, siue pauper, Iudæus, Gentilis, &c. insinuat etiam his verbis Dominus fidem, qua ad Christum venitur, esse Donũ Dei, nec solis humanis viribus acquiri posse, quod paulò inferius dicitur. Nemo potest venire ad me, nisi Pater meus traxerit eum: vt nemo existimet sine Dei auxilio id posse efficere. Insinuat etiam his verbis multos credituros in Christum, ne Iudæi putarent neminem crediturum, ac si dicat, quamuis vos non credatis, scitote innumeros ad me venturos. Quibus etiam verbis, vt rectè Cyril. lib. 3. cap. 39. annotat, Gentium conuersionem significat, immò, & Iudæorum in fide iacturam prædicit, & comminatur.

ANNOTATIO 20.

CHRYSOST. hom. 44. & Euthymius mouent hoc loco dubitationẽ. Si omnis, inquiunt, quem dat Pater, venit ad Christum, & nemo alius: quibus ergo non dat Pater, vt veniant, in culpa non erunt. cum non veniant, quia datum non est eis à Patre: nemo enim alius venire potest, nisi quem traxerit Pater. Chrysost. respondet duo: Alterum est, non tolli his verbis arbitrium

A hominis: liberum enim est venire, & non venire: propterea qui non veniunt, in culpa sunt. Alterum vero est, per hæc verba id solum velle Dominum docere, neminem humana virtute, & conatu credere posse, & venire ad Christum, nisi cœlesti virtute iuuetur: necessarius tamē est humanus conatus, & actus arbitrij simul cùm cœlesti virtute. Ita Chrysost. doctrina vera est, si non aliud lateat, quā quod his verbis exprimitur. Arbitrium enim humanum non tollitur, quamuis sine gratiæ auxilio ad credendum in Christum non sufficiat. Cæterum non satisfacit responsio difficultati: eadem enim quę prius restat difficultas. Si nemo
B venit, nisi cui Pater dat: qui ergo non venit, in culpa non erit, quia non habet nec accipit id, sine quo venire non potest. Euthymius expressius respondet, & re vera, ea est responsio & doctrina, quàm Chrysost. intēdebat: dicit igitur, Deum dare vt credant ijs, qui aliqua præparatione se faciunt dignos, vt eis hoc à Patre detur, ijs vero nō dat, qui se indignos exhibent: non igitur à culpa liberantur, qui non veniunt: quia si eis nō datum est, id propter eorum culpam nō est datum, cum possent se dignos facere vt eis daretur: quod ergo detur vel non detur à Patre, è libero humano pendet arbitrio, quod quāuis sine auxilio gratiæ nō possit venire, potest per seipsum dignum se facere, vt ei detur; vt veniat. Eadem est
C doctrina Cyril. lib. 3. cap. 39. eos enim, qui se faciles præbent ad credendum, dignos vocat fide, & vt eis detur, vt credant. & lib. 4. cap. 6. filium Dei dignis hominibus reuelatum iri dicit. Est autem hęc doctrina non istorū tantùm, sed aliorum doctorum maximè Græcorū, qui libero arbitrio humano multū tribuebāt, nōdum Pelagiana tunc hæresi grassante, maximè Chrysostomi temporibus. Aug. autem multis in locis multo aliter sentit, & docet: nempe non solum à Deo dari hominibus, vt credere possint, sed etiā vt velint credere, & credant, & ipse est, qui dignos facit, & pręparat, & facultatem dat credendi: nec humanum arbitriū sine diuino auxilio potest se præparare, & dignum facere, vt à Deo accipiat fidē. Videndus est August. lib. 1. de prædest. Sanct. c. 5. & 6. vt omittamus sexcenta loca, vbi hoc discitur, & affirmat. D

Liberū hominis arbitriū à Deo disponitur ad credendum.

Hac posita doctrina dubitatio proposita fit difficilior: nā si Deus etiam præparat arbitriū hominis, vt velit, & credat, qui ergo non volunt nec credunt, nō videntur esse in culpa pro solutione huius difficultatis, & simul pro sententię huius Euangelicę quā exponimus, declaratione, aliquot sunt responsiones adhibendæ. eo supposito, me non intendere materiā hanc à proprijs fundamētis discutere, & omnia quæ tractari possent in medium proponere, sed ea solū, qua satis esse visa sunt ad verba Domini explanāda, & difficultatem oppositam tollendam.

Prima igitur responsio est, istæ duæ enuntiationes valde differūt, Omne quod dat mihi Pater ad me venit, & omne, quod venit ad me id mihi dat Pater. hęc posterior significat omnem venientē ad Christum datū esse à Patre; at illa prior significat eos, qui dati sunt à Patre, venturos ad Christum: hæc autem duo longè esse diuersa patet. qui enim dicit, omnis, qui venit, datus est à Patre, non propterea E
significat omnem datum à Patre venire, at qui dicit, quodcumq; dat mihi Pater ad me venit, significat neminem esse ex his qui à Patre dati sunt, qui non veniat. Ex quo patet non esse probandum, quod docet Chrysostomus, nempe his verbis Dominum tantum significare voluisse, neminem venire posse ad Christum, nisi gratię auxilio adiutum: hoc quidem verum est, tamen non solum id Dominus significare voluit, alias dicēdum sic fuisset, Omne, quod venit ad me datum est mihi à Patre: at non sic, sed aliter dictum est, [Omne, quod dat mihi Pater, veniet ad me,] quia non solum qui venit datus est à Patre, sed si à Patre datus est, certissimè veniet, quia à Patre habet vt venire F
possit, & simul vt de facto veniat.

Secunda responsio est: hęc enuntiatio, Omne quod dat mihi Pater ad me veniet, non tollit, quin alij etiam veniant, qui non sunt à Patre dati, sed solum significat omnes datos à Patre venturos ad Christum: si enim alij etiam venirent non dati à Patre, dummodo veniant omnes, qui à Patre dati sunt vera est enuntiatio, Omne, quod dat mihi Pa-

ter.

ter ad me venit: at quia re vera nemo alius est, qui veniat, nisi is, qui à Patre datus est, propterea Dominus paulò inferius, addidit: Nemo potest venire ad me, nisi Pater traxerit eum, vt non solum omnes, quos Pater dat, veniant: sed etiam nemo veniat, qui non sit à Patre datus: hæ enim duæ veritates mutuo se iuuant: & sententiam complent. Si enim tantùm dictum esset, Nemo venire potest, nisi datus à Patre, non significaretur venturos omnes, qui à Patre dati sunt: si autem hoc etiã solùm dictum esset, Omne, quod dat Pater veniet, non significaretur neminem venire alium, qui à Pa-
B tre non sit, dum vtrumque asseritur, perfectè ostendit Dominus neminem venire, nisi qui à Patre datus est, & omnem, qui à Patre datus est, efficaciter, & infallibiliter venturum. Et proposita à principio dubitatio ex vtraque hac simul enuntiatione procedit. Si enim qui venit, datus est à Patre, & qui non datus est à Patre, non venit, qua ratione qui non venit in culpa esse potest.

Discrimen eorum qui ad Christũ veniunt.

Tertia responsio est, non est eadem ratio eorum, quibus datũ est, vt veniant: & eorum, quibus nõ est datum: nam quibus datum est, vt veniant, ex gratia habẽt, & dono Dei, non ex aliqua dignitate arbitrij, aut pręparatione humano conatu solo effecta: iam enim non esset donum, & gratia, si dignitas in humano pręcessisset arbitrio, quæ non esset, ex eodem Dei do-
C no. At quibus non datur: vtique non sine culpa eorũ nõ datur, & propterea quod non detur, ipsis imputatur, quia sine culpa nõ sunt: & in hoc doctores citati Græci non probantur, quia patrem vtrorumque fecerunt rationem, arbitrij conatui dantes & quod se dignum fide faciat: & quod se fidem recipiendi efficiat indi- D gnum, quod re vera non est: fecit quidem se indignum, vt à Deo reciperet fidem, sed non contra, se effecit dignum, vt acciperet; sicut si duodecim homicidij rei coram Principe iudicandi trahantur, sex eorum vitam condonaret, alijs eandem minime: quib⁹ dat, ex gratia dat, quibus negat, eorum culpa existente negat: hæc est doctrina ad mentem Augustini, & quam existimo in hac parte veram.

Quarta responsio: non igitur dubitatio proposita difficultatem habet. Admitto enim neminem venire, nisi à Patre sit datus, non inde tamen sequitur in culpa non esse, si non veniat: nam non sine culpa, & demerito eius factum est, vt ei non detur à Patre, nec propterea sequitur, vt E quibus datum est, meritò eorum datum sit, sed sola dantis ęterni Patris gratia, & dono. Nec idcirco arbitrium tollitur humanum qui enim venit, libero arbitrio venit, non quidem solo, sed auxilio à Patre dato iuuante, qui autem non venit, solo suo arbitrio venire renuit. Sequitur etiam contra nostræ tempestatis hæreticos verba Ioannis, inter pretantes in eum sensum, vt per hæc verba Dominus causam, cur non veniant, in æternã prædestinationem reuocet, sed decipiuntur: pręedestinatio enim causa nõ est, cur non veniant, nempe quia prædestinati non sunt, sed culpa eorum, & vitium, sine quo in æterna prædestinatione reiecti non sunt. Quare autem Dominus hac forma loquendi vsus sit, & de sensu litterali, in F commentario expositum est, nec est cur repetamus. Cætera omnia, quæ de hac materia dici possent, præter institutum nostrum sunt nec ad expositionem præsentem necessaria.

Prędestinatio non est in causa cur multi ad Christum non veniãt.

Et eum, qui venit ad me, non eijciam foras.

COMMENTARIVS.

CONFORMEM Patri voluntatem suam profitetur. Pater mihi dat eos, qui ad me veniunt, nemoque horum deerit: ego etiam singulos venientes non eijcio foras: id est, accipio in meam gratiam, salutem eis confero, redemptionis fructum communico. Loquitur in singulari, vt nec vnum ex ijs, qui veniunt se excludere significet. August. tractat. 25. & Cyril. lib. 3. cap. 40.

A exponunt hoc,[Foras,]de damnatione,quę opposita est ęternæ saluti,de quo dicitur Matth.13.Malos foras miserunt,& Matth.25.Intra in gaudiũ domini tui,quod rectè dicitur;cum & verba sequentia id declarent, & sæpe in lectione Euangelica exclusio à cœlesti regno,& æterna vita dicatur foras remissio, & tenebræ exteriores. Ad hoc cætera pertinent,quæ in hoc sæculo saluandis communicantur:generaliter enim omnia ea bona,quæ fidelibus dantur,significat,dum dicit,[Non eijciam foras:] quia mihi vnietur per gratiam,admittetur in meam tutelam: participabit meum cibum;erit de domo mea non solùm in æterna gloria,sed etiam in Ecclesia hac militanti.Aliqui textus habent verbum præsentis,[Non eijcio,]tamen Cyril.Chryso. Aug.exponunt de futuro: & ita re vera est legendum: nõ solum enim de præsentibus,sed generaliter de futuris est sermo,sicut dictum est supra:Omne,quod dat mihi Pater, ad me veniet,& hunc non eijciam foras. D

B Quia descendi de cœlo,non vt faciam voluntatem meam,sed voluntatem eius qui misit me. B

RATIONEM, & causam assignat, cur non sit venientes ad se missos à Patre eiecturus; Quia inquit, [descendi de cœlo, vt voluntatem Patris faciam :] cum igitur voluntas Patris sit,vt venientes ad me recipiam,& foras non eijciam , hoc faciam . Quando dicit , [Non vt faciam voluntatem meam descendi,] loquitur , vt homo : nec hoc dicit , quasi contrariam voluntatem habeat vt homo à voluntate Patris , est enim conformis , & vult etiam quæcumque Pater vult , sed tali vtitur verbo quia prior est voluntas Patris , & causa cur ipse velit : nam quoniam Pater vult,propterea vult Christus vt homo, tamen vult idem quod pater , sicut qui vult omnia quæ sunt prius ab alio volita, dicere potest non facio voluntatem meam,sed alterius, nõ quod nolit ea:sed quod propterea vult,quia alter vult.In quo Christus ad diuinã voluntatem,& beneplacitum refert hominum salutem tanquam ad primam, & supremam causam , à qua omne bonum procedit,& cui ipse, vt homo , suam etiam subijcit voluntatem. E

Diuina voluntas hominum salutis causa.

C

Hæc est enim voluntas eius , qui misit me Patris,vt omne quod dedit mihi,non perdam ex eo,sed resuscitem illud in nouissimo die.

DIXERAT se descendisse , vt voluntatem Patris faceret , modò quæ ea sit,exponit. Hæc autem est,vt neminem ex his,quos mihi dedit,perdam; sed in die nouissimo resuscitem eos ; ac si diceret,hæc est voluntas Patris mei, vt neminem eorum,qui veniunt ad me,quosque dedit mihi,perdam:seu foras eijciam. Non de quacunque resurrectione sermo est,sed de ea,quæ est ad gloriam,vt paulò post explicat.Est autem hebræa phrasis frequens.[Omne,quod dedit mihi Pater,non perdam ex eo ,] id est, nihil seu neminem ex datis à Patre perdam . Hac sententia exponit, quod superius non expresserat, quando dixit . Omne quod dat mi hi Pater,ad me veniet,& qui venit,non eijciam foras , Quanti enim sit momenti ad eum venire , & ab ipso non eijci, istis & sequen-

A quentibus explicat: circa litteram aduerte aliquos legere, Hæc est autem: sic D
Aug.tract.25.& Chrysost.hom.44.& ita habent exemplaria Græca: at Cyril. lib.4.cap.1.legit, Hæc est enim;& vtraque lectio conueniens est;Si enim legamus:hæc est autem,explicatio est voluntatis paternę:si legamus;hęc est enim; causa est,cur non sit foras eijciendus, qui venit ad Christum: & continuatur cum superiori sententia,quæ etiam eandem continet causam;sed quia non cõpleta est,in his completur,& perficitur,dum explicatur,cur non sit eijciẽdus.

Hæc est autem voluntas Patris mei,qui misit me, vt omnis, qui videt filium,& credit in eum,habeat vitam æternam,& ego resuscitabo eum in nouissimo die.

HANC Patris voluntatem declarat explicando, qui sint ij, qui à Patre dati sunt, quid etiam sit non perdere ex eo: prius enim solum dixerat, E
B voluntatem patris esse,vt neminem eorum,qui dati sunt perdat,sed omnes resuscitet: explicat nunc,qui sint hi dati,& qua ratione non sint perditi:Voluntas igitur Patris est,vt omnis,qui videt Filium,& credit in eum,habeat vitam æternam: dati ergo à Patre sunt credentis in Filium: dare autem vitam æternam: est non perdere: causam adiungit cur habeat vitam æternam, quia ego suscitabo eum etiam si mortuus fuerit. particula. Et vim habet causæ. Nota qua ratione modo Christus vt homo, modo vt Deus loquitur: vt homo descendit,non vt faciat voluntatem suam: vt Deus,ipse est,qui resuscitat in nouissimo die omnes à Patre datos.illud,[Omnis qui videt,] de corporali visione dicitur propter eos,qui tunc Christum præsentem sensibiliter videbant,& eius doctrinam audiebant: quibus, si credant: vita æterna promittitur: vt sit sensus,Omnis,qui quamuis videt me hominem, tamen credit in me,confitendo meam diuinitatem, habebit vitam æternam,& ego eum suscitabo in nouissimo die,vt vita possit æterna frui.Suscitabit etiam Christus incredulos, non ad vitam beatam,sed ad damnationem, de qua nunc resurrectione non loquitur: huius autem meminit quia dixerat, se esse panem vitæ æternæ; ne forsan
C arbitrarentur non esse morituros credentes in eum, & panem hunc manducantes,aut dum se morituros arbitrantur,sententiæ veritatem nõ reciperent; F
propterea exposuit,morituros quidem corpore credẽtes, & panem hunc accipientes,sed huius panis virtute ad vitam æternam reuocandos. Attende etiam non sola patris voluntate homines saluandos, quasi quos dederit Pater, hi salutem consecuturi sint, quia dati sunt,sed necesse est simul venire,& credere in Christum;quod non est sine arbitrio humano,quamuis id per se venire non possit,nisi adsit etiam gratia,& auxilium Dei Patris,propter Christum eius filium datum,& hac ratione,qui non credunt,à culpa non liberantur:qui enim non credit, non vult credere, quamuis qui credit,non valeat per se solum credere.

Murmurabant ergo Iudæi de illo, quia dixisset, ego sum panis viuus,qui de cœlo descendi.

DICTIS Christi mira, & vtilia docentes non solum fidem Iudæi audientes non habuerunt,sed etiam murmurarunt contra eum, eo quod dixis-

A fet,[Ego fum panis viuus qui de cœlo defcendi.]Aduerte Chriftum non hæc B duo coniunxiffe, nempe, [Ego fum panis viuus, qui de cœlo defcendi,] fed prius dixiffe, [Eft panis viuus,qui de cęlo defcendit,& ego fum panis viuus,] poftea verò addidit:[Defcendi de cœlo,]cæterum Iudæi fenfum confiderantes & vtrumque copulantes murmurarunt,contra verba Chrifti,ac fi dixiffet, [Ego fum panis viuus,qui de cœlo defcendi.]

Et dicebant nonne hic eft filius Iofeph, cuius nouimus patrem, & matrem? quomodo ergo dicit hic, quia de cœlo defcendi.

HAEC eft eorum murmuratio, & detractio contra Chrifti dignitatem B offendebantur eius humanitate,Deum non credebant interius quē, exterius hominem videbant, & natum ficut alios arbitrabantur; fed culpa non B carent.Si enim filius eft Iofeph,cuius patrem,& matrem nouerant, quomodo tantam multitudinem faturare potuit quinque panibus? quomodo tot eorum infirmos tanta facilitate fanare? hæc non ex patre,& matre,quos putabant fe nouiffe habebat.aliud igitur latere neceffe erat,altiorem originem: & naturā fortiebatur;& non aliam,quam eam,cuius eft fanare ægrotos, vitæ reftituere mortuos,& mundum fuftentare.propterea enim hæc fecit Chriftus,vt fe aliā habere naturam oftenderet præter eam quæ exterius apparebat.

Refpondit ergo Iefus,& dixit illis,nolite murmurare in inuicem nemo poteft venire ad me,nifi Pater,qui mifit me, traxerit eum.

VERITATEM dictorum fuorum confirmat Chriftus,eorumque murmurationes, quamuis tacitas arguit, vt & in hoc nihil fe latere poffe oftendat. Et eft fenfus,Nolite murmurare,quafi rem aliquā falfam, & incredi- C bilē ego pronuntiauerim, fi enim non capitis verba hæc, non ideo vera non F funt, fed quia non habetis in vobis lumen illud diuinum, quod neceffarium eft,ad veniendum ad me, & ad credendum verbis meis, Nemo enim venit ad me,nifi à Patre tractus; & à Patre illuftratus; at vos cùm non fitis tales, non capitis verba mea, quæ veriffima funt. Eft fimile ficut fi ruftici ad audiendum concionantem de rebus, & myfterijs altiffimis, ad quæ capienda neceffe erat prius multa in fcholis didiciffe, acceffiffent:illi autem hac præparatione carentes non intelligerent,ac propterea inter fe de veritate illorum dubitarent; fanè concionator ille dicere poffet,Ne murmuretis; nemo enim meam doctrinam intelligit,nifi, qui fatis diu eft in fcholis verfatus: non eft doctrinæ meæ falfitas,& incredibilitas, fed veftra ignorantia caufa, quòd non capiatis, nec affenfum prębeatis:ita nunc dicit Dominus,[Nolite murmurare.]nemo enim mihi credit,nemo mea verba capit, nifi qui à Patre tractus eft, qui ab eo illuftratus eft;vos autem culpa veftra lumen hoc non habetis. His verbis infinuat eos debere potius lumen à Deo petere,quàm murmurare, potuiffet Dominus dicere:nolite murmurare,vos enim non venitis ad me, nec verba mea capitis quia mali, & duri, & proterui eftis: noluit tamen fic loqui, fed paternè tra-

A ctionis meminisse: tum vt suam doctrinam coelestem, & diuinam commendaret: tum ne fidem in eum hominis arbitrio soli tribuere videretur, quasi homo per se sufficeret: tum etiam, vt eos sic terreret, quasi destitutos paterno, & diuino lumine: denique, vt doctrinam suam non falsam, nec contra Deum, sed veram & secundum diuinam voluntatem significaret. D

Et ego resuscitabo eum in nouissimo die.

SECVNDO argumento veritatem dictorum confirmat, & eorum murmurationem arguit: & est sensus, nolite murmurare, & meam doctrinam iudicare falsam: tum quia vos non habetis lumen diuinum à Patre communicatum, sine quo ad me venire, & meam doctrinam capere non potestis; tum etiam quia ego sum, qui credentes in me suscitabo in die nouissimo; qui autem talem ac tantam potestatem habet, profectò non est de terra, & filius hominis
B tantum, sed simul etiam de cœlo descendit. Rursus si suscitaturus sum credentes in me, vitæ panis sum; non enim suscitat mortuos, nisi qui vitam dare potest æternam. Quibus verbis & terret, & allicit, & se Patri æqualem ostendit: ne enim, cum dictum esset, nemo potest venire ad me, nisi Pater traxerit eum, existimarent illum esse Patre minorem, propterea, [Ego,] inquit, [Suscitabo eum,] quod non est minoris potestatis, quàm trahere, immo eiusdem. E

ANNOTATIO 21.

Manichæorum de libero arbitrio hæresis confutatur.

MANICHÆI, vt refert Chrys. hom. 45. & idipsum insinuat Aug. tract. 26. hoc loco abutebantur, vt liberum hominis negarent arbitrium, quasi id trahi dicatur, quod vi, & violentia venire cogitur. Sed stulta est argumentatio hæc; tum quia & verbum nō semper violentiam aliquam significat; tum quia & apud auctores prophanos trahi sæpe idē significat: quod inclinationem vehementi in aliquam rem duci. trahi enim multi
C appetitu gloriæ, alij appetitu scientiæ dicuntur, & vt Aug. poetam allegat, Trahit, sua quenque voluptas; non tamē vi trahuntur, aut necessitate aliqua: tum etiam scriptura, infinitis pene locis huic vi & necessitati aduersatur, dum sæpe inuitat peccatores, vt veniant ad fidem, & ad diuinæ legis obseruantiam; si autem vi, aut necessitate traherentur, non esset, quod venire inuitarentur, & admonerētur. Vtitur autem scriptura hoc verbo, vt efficaciā diuinæ vocationis explicet. quæ homines suis vitijs maximè immersos, & diuturno tempore in eis enutritos, nihil nisi carnale sapientes, & appetentes, temporis momento conuertit; vt omnibus, quæ summopere & diu

Cur Deus trahere homines in scripturis dicatur.

dilexerūnt, relictis, Christum sequantur. Hæc efficax, & solius diuinæ dexteræ mutatio, tractio dicitur, non quòd vi, & necessitate ad Deum trahantur, sic enim minus efficax esset motio. sed quod ab his, quæ sola & vehementissimè diligebantur, & propter quæ omnia prius contemnebantur, volens, & libens homo ad omninò contraria repentè conuertatur: quod experientia compertum est frequentissimè, dum homines inimici cru- F
cis Christi, persecutores, carnales, iam diu vitijs dediti, vno verbo in spirituales viros omnia præterita damnantes, & abominantes, diuinę lucis radio conuersi sunt: quo argumento vtitur Orige. lib. 2. con. Celsum in fine ad probandā Christi diuinitatem ex Gentium conuersione, cuius verba sunt: At ego nescio, an homo ausus vniuersum orbem ad sui cultū, suamque doctrinam attrahere, potuisset sine Deo tantum successum habere, superareque omnia suæ doctrinæ obstacula, etiam Reges, Imperatoresque, Senatum ipsum Romanum, & omnes omnium populorum principes, quomodo enim homo natus: & nullius præstantioris naturæ particeps tantā ad se conuertere multitudinem, & quod magis mirum est, nō

A sapientum tantùm modo, verùm etiam affectibus magis, quam rationi obsequétium: ita vt mox vice versa fiant è brutis prudentes? Sed quoniam potentia Dei Christus erat, & Patris sui sapiétia, ideo talia fecit: & facit nûc quoq;: hæc Orig. Ex qua doctrina elicere possumus causam aliam, cur verbo trahendi Euangelista sit vsus. nempè vt in ea tractione etiam vis, & violentia magna illata, & inferenda significaretur; sed non hominis arbitrio, vt Manichæi impiè arbitrabantur, sed vitijs, erroribus, consuetudinibus: & moribus prauissimis: dæmonibus, nominis Christi inimicis, persecutoribus; vis est his illata, & diuina potentia superatis erepti sunt homines, vt ad Christum spontè, & libéter venirent de
B qua violentia dictum est Matth. 11. Regnum cœlorum vim patitur, & violenti rapiunt illud, propterea etiam Ioan. 12. dictum est: Si exaltatus fuero, omnia traham ad me ipsum.

Sed percontaberis, quare tractio hæc tribuitur Patri, cum Filius, & Spiritus sanctus etiam trahant: vnicaque sit tractio, & communis personis tribus. de Filio enim dictum est Ioan. 12. Omnia traham ad me ipsum, Aug. lib. 1. de prædest. Sanct. cap. 8. hoc proponit, & respondet D tribui Patri propter originem, quia ab ipso Filius, & à Patre & Filio Spiritus sanctus procedit. tamen hæc responsio totam difficultatem non tollit: nam, vt diximus, etiam filio tribuitur: non igitur causa est origo, sed particularis est ratio, propter quam hoc in loco Patri datur tractio; hæc autem mihi videtur ea esse, quam in commétario explicuimus. Cyril. lib. 3. cap. 39. ea ratione factum asfirmat, vt diuinæ, opus naturæ esse ostendatur credere, & venire ad Christum; quod sic declaro; magis enim exprimitur opus esse diuinæ naturæ, quando Patri tribuitur: nam cum ipse Christus homo sit & Deus, non ita facilè declaratur, quid sit, quod facit, vt Deus: quid vero vt homo, quàm cû patri tribuitur; quando tale non est id de quo est sermo, vt B manifestum sit Dei esse propriùm vt igitur diuinum opus significaret esse venire ad se & per hoc doctrinæ suæ veritatem confirmaret: propterea hoc in loco id tribuit Patri; contra murmurantes enim & incredulos id exprimere, necessarium videbatur. Aliæ difficultates, quæ ex hac sententia exoriuntur, in præcedenti annotatione sunt declaratæ.

---

* Est scriptum in prophetis; erunt omnes docibiles Dei.

COMMENTARIVS.

C CONFIRMAT Dominus sententiam superiorem, nempè neminem venire ad se, nisi tractum à Patre, confirmatio est ex testimonio prophetico, quia ita est à Prophetis prædictum futurum tempus in quo Deus docturus esset, & illuminaturus homines: vt Deus doctor, & magister, homines autem discipuli eius futuri essent, quod quidem in fide reuelata per Christum impletum est, [Erunt,] inquit, [omnes docibiles,] id est docti, & eruditi à Deo testimoniû est Isa. 54. Ponam vniuersos filios tuos, doctos à Domino, in Hebræo, לִמּוּדֵי יְהוָה [lemude adonai] est participiû passiuum, sed potius nomen verbale passiuæ vocis in regimine: id est: discipulos Domini. siue doctos Dei, & ibi Hieronymus hunc locum Io. adducit: tanquam illius prophetiæ complementum. Adfert etiam prophetiam Hieremiæ 31. Dabo legem meam in mentibus eorum, & super cor eorum scribam eam, & nequaquam docebunt singuli proximos suos, & fratres suos, cognosce Dominum, sed omnes scient me à minimo vsque ad maximum. Multa sunt huiusmodi testimonia prophetarum, quibus Deum docturum homines prædictum est. Qua ratione hæc sententia sit intelligenda verbis sequentibus exponitur allegat autem Dominus testimonium prophetæ cuius apud illos maior erat auctoritas. E

AN-

A ## ANNOTATIO 22.

Docibilis & actiuè & passiuè in scriptura inuenitur.

ADVERTE Latinum verbũ (docibiles) in hoc loco positum esse in passiua significatione quasi ab eo doctos & eruditos: at in alio loco in actiua significatione sumitur, nẽpe 2. Timo. 2. Seruũ Domini nõ oportet litigare, sed mansuetũ esse ad omnes, docibilẽ, patientem; docibilem vocat docentẽ alios, quod 1. Timo. 3. verterat, Oportet Episcopũ hospitalẽ, doctorem; est enim vocabulũ. Gręcũ in vtroq; loco idẽ διδακτικόν. At in hoc loco Ioannis aliud est Gręcum vocabulum διδακτοὶ, quod passiuam habet significationem, iuxta Hebraicum verbum Isaiæ למודים [lemudim] Aduertendum rursus, testimonium hoc à Domino allegatum ad verbum esse in Isaia vti dictum est. Sensum verum, nempe docendos homines à Deo multi Prophetæ tradiderunt; propterea Dominus vsus est plurali numero. [Scriptum est in prophetis;] quamuis etiam propter vnicum testimonium dici potuit, [In prophetis,] quia est in vno prophetarum, more loquendi Hebræo; vel quia omnes prophetæ in vnum librum, qui dicebatur Prophetarum collecti erãt. Quæret aliquis quare dictum sit, omnes docendos, & illuminandos esse, cum non omnes illuminatos videamus? Respondendum est, sicut & respondimus in illa primi capitis sententia. Illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum; omnibus enim doctrinam, & lumen paratus est Dominus communicare, nisi vitia eorum impedimento sint. D

Cur dictũ est. In prophetis scriptum est.

B E

Omnis, qui audiuit à Patre: & didicit: venit ad me.

COMMENTARIVS.

TESTIMONIVM allatum suo accommodat proposito, cùm enim dictum esset neminem venire ad Christum, nisi à Patre tractum, & allegasset prophetiam dicentem fore, vt homines à Deo docerentur, deducit dicens: Omnis talis, qui doctus fuerit à Patre, venit ad me: ac si dicat, hæc verba prophetiæ de his dicta sunt, qui ad me venturi sunt, & in me credituri nemo igitur venit ad me nisi doctus à Patre. Attende audire, & discere significationem exprimere vnius verbi: nempe doceri à Patre. Doceri enim est audire, & discere; audit is, qui per reuelationem mysteria fidei apprehendit: discit autem, qui his, quæ audit assensum prębet. Non semper omnis, qui audit discit: at
C omnes, qui discit audit; qui verò audiuit, & didicit, edoctus est à Patre, & hic venit credendo: non enim aliud est audire, & discere, quam credere: credere autem in Christum est venire ad eũ; quamuis etiam venire comprehendat cõfessionem fidei, & obedientiam mandatorũ Christi; at in hoc loco magis propter fidem positũ est, de qua præcipuus est hic sermo, cætera tamen non excluduntur sunt autem hæc à Deo audire, & discere; ipse enim est, cuius gratia reuelantur diuina mysteria: ipse etiam est, cuius gratia, & auxilio liberum hominis arbitrium iuuatur, vt credat, & quod credit, confiteatur & faciat: quibus verbis, & arbitrium hominis, & simul gratiæ adiutorium comprehenduntur, quod doctè Augustinus lib. 1. de gratia Christi, contra Pelagianos, & Cęlestinos. c. 14. explicat dicẽs, Omnis qui didicit venit, quisquis non venit, profectò non didicit: quis autem non videat, & venire quenquam & nõ venire arbitrio voluntatis; sed hoc arbitrium potest esse solum, si non venit, non potest autem nisi adiutum esse, si venit; & sic adiutum: vt non solum quod faciendum sit sciat: sed quod scierit, etiam faciat: ac per hoc, quando Deus docet, non per legis litteram: sed per spiritus gratiam ita docet, vt quod quisque didicerit, F

non

A non tantum cognoſcendo videat, ſed etiam volendo appetat: agendòque perficiat. hæc Auguſtinus. D

ANNOTATIO 23.

Nulla inſtitutio niſi Deus interius docentis ſufficit.

ADVERTE, per hæc, & præcedentia verba non tolli prędicationem externam hominum in Eccleſia; nã ad Rom. 10. Fides ex auditu, & auditus ex prædicatione Apoſtolorum, & eorum qui miſſi ſunt; nec tollitur magiſterium Eccleſiæ, quæ eſt columna, & firmamento veritatis. 1. Timo. 3. ſed docet Dominus his verbis omne exterius magiſterium non ſufficere ad credendum, niſi interius Deus illuminet, & moueat cor ad credendum, iuxta illud 1. Cor. 3. Neq; qui plantat, neque qui rigat eſt aliquid,
B ſed qui incrementum dat Deus. Epheſ. 1. Deus, qui eſt pater domini noſtri Ieſu Chriſti gloriæ, det vobis ſpiritũ ſapientiæ, & reuelationis, in agnitionem eius, illuminatos oculos cordis veſtri. Docet etiam his verbis, quamuis exterior ſit prædicatio, & magiſterium, tamen verbum, & doctrinam non eſſe hominum, ſed Dei ipſius, qui per miniſtros ſuos loquitur. 1. Theſſal. 2. Gratias agimus Deo ſine intermiſſione, quoniam cùm accepiſſetis à nobis verbum auditus Dei, accepiſtis illud, non vt verbum hominum; ſed ſicuti eſt, verè verbum Dei, qui operatur in vobis, qui crediditis. Perpende duo, verbum eſſe Dei, quod per prædicatores annunciatur, & in ipſis audientibus Deum operari fidem, hac vtraq; de cauſa fideles didiciſſe, & audiſſe à Deo dicimur. His igitur verbis explicuit, & confirmauit Chriſtus ſuperiorem ſententiam. Nemo poteſt venire ad me, niſi Pater, qui miſit me, traxiret eum. E

Non quia Patrem viderit quiſquam, niſi is, qui eſt à Deo, hic vidit Patrem.

COMMENTARIVS.

NE quis arbitraretur ita Patrem audiri, ſicut diſcipuli magiſtros homines audiunt, qui ipſos videntes eorundem verba percipiunt: adijcit dicens, non intelligendum eſſe, qui à Patre audiuit, & didicit, venire: quaſi aliquis viderit Patrem, aut ab ipſo audierit: aut viſurus ſit, vt audiat, nemo enim talis eſt, niſi Filius ſolus, qui eſt à Patre, hic eſt, qui videt, & videt patrem. Quibus verbis ſignificat omnes ex auditu docendos non ex viſu: ſi enim viſus eſſet, fides non eſſet. nam quod credimus, non videmus, ſignificat etiam ſe ſolùm eſſe eum, qui nouit ex viſu Patrem, & cuius auditui oportet nos obtemperare. His etiam verbis aliud inſinuat, nec etiam Prophetas vidiſſe, quamuis docti fuerint à Patre: nam mentionem eorum fecerat, teſtimonium eorum allegando: at nec hi viderunt, idcircò ipſe eſt omnibus prophetis ſuperior. Similis eſt illa ſententia Ioan. 1. Deum nemo vidit vnquam: vbi multa de hac re diximus pagina 78. & ſequentibus. Illud, qui eſt à Patre ſignificat, qui natus eſt à Patre. Spiritus ſanctus non excluditur, vt illic ſcripſimus; ſed non exprimitur, quia audientes capaces adhuc non erant tantæ doctrinæ, qui nec ipſum Filium nouerant.

Viſus excludit fidem.

C F

Amen amen dico vobis, qui credit in me, habet vitam ęternam.

DVOBVS argumentis eorum murmurationes confutauit; priore quidem obiecit eis defectum luminis, & doctrinæ paternæ, ipſorum culpa,

ſine

A sine quibus nemo venit ad Christum: altero se esse: qui suscitabit in nouissimo B
die credentes, edocuit; quod nō fieret nisi vita panis esset. primum horum explicuit, & confirmauit prophetię testimonio, & eius declaratione, nunc secundum confirmat; Ego resuscitabo eum in nouissimo die; & dicit, [Amen amen dico vobis, qui credit in me habet vitam æternam.] Assertione vtitur geminata loco argumenti; cuius enim tot ac tanta viderant signa, debuit profectò eius verbum tanta assertione prolatum, magnum eis esse veritatis argumentum. Repetit autem Dominus sæpe hanc sententiam, se scilicet esse panem vitæ, & credentes in eum habere vitam æternam, vt vel ipsa frequens repetitio eos moueat ad fidem, vt & factis, & dictis, & ipsa dictorum repetitione tantam confirmet veritatem, nullumque veritatem annuntiandi relinquatur argumentum. [Qui credit ergo in me vitam æternam habet,] non quod tunc quando credit habeat in re, sed in nouissimo die. Quandó verò credit habere dicitur, quia ius ad rem habet. fides enim viua fideli est velut pignus, & ius quoddam ad vitam æternam. *Fides viua est velut pignus vitæ æternæ.*

B

Ego sum panis vitæ.

CAVSAM annectit, cur credentes in eum habebunt vitam æternam quia, [Ego,] inquit, [sum panis vitę,] qui credentibus in me, panem vitę, qui sum ego, ministro, eosque me ipso cibo: [Panis vitæ,] dicitur non solum, quia viuit in se, quod nullus alius cibus habet: sed quia causa est vitæ, & panis est viuificans. Dicitur enim Christus modo panis viuus, modo panis vitæ; viuus, quia in se vitam habet; vitæ, quia alios viuere facit. *Panis vitæ cur dicatur.*

Patres vestri manducauerunt manna in deserto, & mortui sunt, hic est panis de cœlo descendens, vt, si quis ex ipso manducauerit, non moriatur.

C EXPLICAT cuius, & qualis vitæ panis sit, eum præferens mannæ dato F
patribus, quod non præstitit vitam immortalem: nam mortui sunt, quotquot illud in deserto mâducauerunt; at qui panem Christi manducauerit, non morietur. Et attende quod [Patres vestri,] dicit, non nostri: quamuis enim secundum carnem descendebat ab eis, tamen quia tunc secundum suam loquebatur diuinitatem, ab eis se separat, dicens [Patres vestri;] quasi dicat, alium ego patrem habeo, qui ipse Deus est, vestrorum patrum, & omnium dominus. Et est cum articulo, [Ego sum panis ille.] Obijciet aliquis cum etiam, qui hûc panem Christi manducant, moriantur, sicut & illi, qui manna manducarunt: non videtur quæ sit differentia huius panis & mannæ. Respondeo; qui manducat hunc Christi panem mori quidem corpore, tamen virtute eius in vitam postea suscitari æternam, & immortalem, & huius vitæ gratia datur: non enim panis hic ad vitam hanc corruptibilem sustentandam confertur, sed ad immortalem, & æternam ac beatam, & eam efficit post hanc corruptibilem; at manna illud, datum erat duntaxat ad vitam hanc corruptibilem tuendam, neq; tamen eam ita tueri potuit, vt à morte præseruarentur: mortui enim sunt illi, nec virtutem habet eos suscitandi, & ad vitam reuocandi. Est ergo differentia, quod *Vescentibus Sanctissimæ Eucharistię vita promittitur æterna.*

man-

A manna à morte non liberat, quia mortui sunt illi, nec virtute mãnæ suscitabuntur: at qui manducant panem Christi, liberantur à morte, quia etiamsi moriantur manducantes, virtute eius panis suscitabuntur ad æternam, & beatã vitam. Rectè ergo Cyr. li. 4. c. 10. dicit illud manna nullam perpetuæ vitæ dedisse virtutem, at panis hic Christi æternæ vitæ relinquit in manducante virtutem: vt quamuis moriatur, virtute tamen Christi manducati, & in eo per gratiam, & spiritum manentem suscitandus sit in æternam vitam. Et hic est sensus. B

ANNOTATIO 24.

AVGVST. tract. 26. multo aliter superiora verba exponit: videns enim etiã eos, qui Eucharistiam, & panem Christi manducant, mori, vt etiam illi, qui manna manducarunt in deserto, affir B mat verba hæc sic intelligenda, & cõtenda, vt Dominus murmurantes velit terrere, & reprehendere exemplo patrũ. Patres autem vestros dicit, non omnes, qui manducauerunt manna, sed murmuratores contra Deum, qui ita manducauerunt manna, vt fide non apprehenderint, quod per manna significabatur, hi mortui sunt: id est, perierunt à Deo morte puniti, & castigati, at qui manducauerunt cum fide eius, quod significabatur, nec murmurarunt in Dominum, non perierunt. Non ergo Dominus hoc in loco comparare vult manna pani suo vitæ, sed reprehendere eorum murmurationes, & terrere eos exemplo patrum, quos illorum appellat, quia similes ipsis erant in infidelitate, & murmuratione. At expositio hæc violenta videtur, quãtum enim C ex verbis, & contextu licet colligere, comparatio fit panis huius Christi ad manna, vt ex hoc ostendat, qua ratione panis vitæ dicatur.

Aliqui nostro seculo collatione hanc admittentes & ex alia, parte æqualem esse mortẽ omnibus manducantibus corporalem videntes, sic explicant, Manna vitam ad quàm institutum est à Domino, non efficit perpetuam, nam cum pro sustentando corpore datum fuerit, à morte non liberauit, at panis Christi est ad vitam animæ, qui est in gratia, & spiritu institutus, & hanc à morte præseruat, durat enim vita gratiæ etiam in altero sæculo. Hæc expositio non recẽtiorum tantùm, sed Euthymij etiam est, quidem vera est doctrina, tamen expositio violenta, nã de vita æterna loquitur Christus, & hanc probare intẽdit, de qua dicitur. [Ego resuscitabo eũ in nouissimo die,] hoc autem, & animæ, & corporis est, & eam panis hic tribuit, & efficit eo modo, quem in commentario exposuimus. Et illa est expositio legitima. Rectè autem Chrysost. hom. 45. verba Domini ponderat, [Patres,] inquit, [Vestri mãducauerunt mãna in deserto.] ille enim panis paruo tempore durauit, dum in deserto vixerunt, in terra autẽ promissionis non acceperunt manna. Bona est cõsideratio, sed his adiungendum est, si manna efficaciam habuisset vitæ æternæ, vtiq; in terra promissionis datũ etiam esset; nõ enim peioris conditionis fuerfit hi, quibus potior sors terræ obtigerat, cùm præcipuè ibi cultus diuinus perfectior extiterit. Manna igitur illud nõ huius erat efficaciæ, sed pro sola corporis necessitate subleuanda, quæ maior fuit in deserto.

Auctoris expositio. E F

Ego sum panis viuus, qui de cœlo descendi, si quis manducauerit ex hoc pane, viuet in æternum.

COMMENTARIVS.

Christus quomodo est panis viuus.

CONFIRMAT se esse hunc panem, & probat, quod dictum est, panem hunc datum esse, vt qui manducat non moriatur. Causa autem hæc est: quia [Ego sum panis viuus, qui de cœlo descendi,] profectò causa hæc est optima, & efficacissimã. [Ego,] inquit, [sum panis viuus, id est, vitam habens

in

in me, non ergo mirum, si viuere facio manducantes me, qui enim panis est D
viuus, panis etiam vitæ est; id est, dans vitam. Secundo, [Sum viuus panis,]
non quodcunque communi modo, sed [Qui descendi de cœlo,] id est, viuo
vita cœlesti, & diuina, quæ æterna est. Si ergo panis sum, manducantem pasco;
si viuus sum, vitam præsto; si viuo, vitam immortalem, & æternam, ac cœlestē,
viuere alios facio simili vita, & ideò, si quis manducat hunc panem, viuet in
æternum. Rectè ergo dictum est prius, vt si quis ex ipso manducet, non moriatur: intellige in æternum. Hic est sensus.

Et panis, quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita.

B PANEM hunc magis explicat, hactenus enim se esse panem docuit, modo carnem suam, hunc panem quem se daturum promittit, esse aperit: & in hoc passionem suam pro mundi salute futuram prædicit. Et est sensus, [Panis quem ego dabo, caro est mea,] quam ego daturos sum pro vita, & mundi salute. Illud enim, [Pro mundi vita,] coniungitur cùm carne: id est, caro, quæ pro mundi vita in mortem danda est, hæc ipsa panis est, [Quem ego dabo.] Hunc sensum confirmant Græci codices, qui sic habent. [Panis, quem ego dabo caro mea est, quam ego dabo pro mundi vita.] Ita etiam legit Cyril. lib. 4. cap. 12. quamuis Chrysostom. homil. 45. & August. tractat. 26. legant, vt nos habemus. Idem tamen sensus est. Non sine magno mysterio passionis suæ meminit, hunc promittens panem: non enim caro eius in cibum, & panem datur; nisi post suam mortem. & passionem, & vt memoria quædam passionis eius: quamuis paulò ante passionem sacramentum hoc sit institutum. Et perpende, [Ego dabo pro mundi vita,] carnem, quia sponte mortuus est, oblatus, quia voluit. Rursus, si caro hæc panis est, iam non de fide sola verba possumus intelligere: nam fides in totum Christum est, totus Christus manducatur fide: quæ est ista manducatio carnis, & corporis, nisi ea, qua realiter caro eius in sacramento sumitur, quod carnem solam ex vi sacramenti continet? E

C ANNOTATIO 25.

Christus duobus modis cibus est. DVOBVS modis Christum cibū esse, ac potum docent sancti, quod scripturæ, & veritati est cōforme: dupliciter enim Christum participamus; vno modo secundum virtutem, cuius nobis effectus communicatur: hac ratione, qui credunt in eū fide perfecta & viua, ipsum manducāt, & eis est cibus; quia virt⁹ eius in eis operatur infundendo gratiam, remittendo peccata, & dona impartiendo, Spiritus, siue quantum ad principiū, siue quantum ad augmētum; vt in his, qui denouo ad ipsum à peccato conuertuntur; & in his, qui iam cōuersi ab eodem perfectionem Spiritus, augmentumque suscipiunt. His omnibus per metaphoram, & similitudinē, cibus & potus Christus dicitur; quia animā reficit, confortat, & recreat, sicut cibus, & potus materialis corpora mortuis autē spiritualiter per peccatum dat vitam, quod corporales cibi non faciunt. Altero modo cibus est Christus, non secundum virtutem tantum, sed etiā realiter, quia ipsemet miro, & ineffabili modo sub panis, & vini speciebus nobis secundum suam datur, & communicatur substantiam. quam manducationē sacramentalem sacri Doctores vocāt, in qua Christus panis dicitur, quia non solū animam secundum suam virtutem reficit, sed etiam secūdum suam substantiam nobis communicatur sub veri panis speciebus contentam. Spiritualis manducationis meminit Paulus. 1. Cor. 8. Eādem spiritualem escam manducauerunt, & eundem potum spiritualem biberunt de F Manducatio sacramentalis.

A reali & ſacramētali dicitur. 1. Corin. 11. Accipite, & manducate, Hoc eſt corpus meum: Quas duas manducationes non ita intelligere debemus, quaſi inuicem ſeparatæ profint. Illa enim ſpiritualis neceſſaria ſemper eſt, & prodeſt, quãuis nõ adſit ſacramẽtalis: at hęc vtilis nõ eſt, niſi adſit ſimul ſpiritualis, quæ eſt per fidẽ in Chriſtum. Nõ ergo Chriſtꝰ in cibum ſecundum ſuam ſubſtantiam ſe nobis cõmunicat, quaſi ſine fide, & dilectione velit nos talẽ ſuſcipere cibum, ſed vult nos fide, & affectu, & puritate diſponi, vt ſimul & mente, & corpore cibum hunc manducemus. propterea Paulus 1. Cor. 11. præcipit, vt probet ſeipſum homo, & ſic de hoc pane edat: qui enim non probatus ſuſcipit, non ad vtilitatem, ſed no-
B cumentum ſibi ſuſcipit.

Vtraq; manducatio ſimul eſſe poteſt.

De quo Chriſti corporis eſu agat hic Euãgeliſta.

Hac igitur veritate ſuppoſita, percontari poſſet aliquis verba Ioãnis quæ frequentiſſima ſunt de hoc pane, tam quæ expoſuimus, quàm quę exponemus, vtro ſint exponẽda ſenſu; an ſpirituali illo, an etiam ſacramentali; maximè cum nõ deſint, qui exponant, & exponenda contendant ſpiritualiter tantùm. quibus non aſſẽtior; immò maximè miror Catholicos quoſdam viros in eam incidiſſe opinionem cõtra communem veterum Patrum ſententiã, & contra argumenta veritatis fortiſſima, & cõtra tam manifeſtam verborum Euangelicæ huius lectionis ſeriem, quod vt ſit perſpicuum, ſunt aliqua
C prius præmittenda.

Contra ſacramentarios hæreticos pro reali corporis Chriſti eſu.

Vnum eſt hæreticos Chriſti præſentiam realẽ in ſacramento negantes, non habere ex hoc loco aliquid, quod eorum errori faueat: quamuis Catholici aliqui hęc verba ſpiritualiter de fide exponãt: immò etiam ſi Ioannes verè de ſacramẽto hoc nullũ in iſto capite habuiſſet verbum; non ideò ſequitur, per ſcripturam non confirmari Chriſtum in Sacramẽto eſſe: cùm habeamus trium Euangeliſtarũ, & Pauli expreſſa teſtimonia, in quibus ſuum corpus Dominum, & ſanguinem realiter communicaſſe ſub ſpeciebus panis, & vini apertum eſt, dum accepto pane dixit, Accipite, & manducate, HOC EST CORPVS MEVM: Accepto vino, Bibite, HIC EST SANGVIS MEVS, quæ verba vniuerſalis Eccleſia, & omnes ſacri Doctores iam D
inde ab Apoſtolorum tempore de hac reali mãducatione intellexerunt. Quod ergo hæc verba Ioannis aliqui ſpiritualiter intelligenda cenſeant, nullum debet turbare Catholicum, quia illi ipſi, qui ſic exponunt, conſtantiſſimè Chriſti veritatem in Euchariſtia confitentur, & verba Chriſti in cœna de reali præſentia, & Chriſti veritate intelligenda affirmant: facile eſſet innumeram teſtimoniorũ afferre multitudinem, ſi id inſtitutum præſens poſtularet.

Alterũ eſt ſacros doctores cognoſcentes manducationem hãc ſacramentalem coniungẽdam eſſe cum ſpirituali, vt vtiliter fiat, tuncq; Chriſtum realiter in ſacramẽto ſumptum proficere ad ſalutem, E
quando fides eſt perfecta ſumẽtis, verba hæc de ſpirituali manducatione expoſuerunt, non quod negarent realem manducationem in ſacramento, ſed quod eam ſpirituali coniungendam docerent: aut etiam quia nouerunt Chriſtum poſſe etiam ſpiritualiter manducari, & prodeſſe, etiamſi realiter non manducetur in ſacramento. Huius argumento eſt illoſmet Doctores, qui ſpiritualiter vno in loco expoſuerunt, alijs in locis expreſſè eadem verba ſacramentaliter intelligenda cenſuiſſe; non quod ſibi eſſent contrarij, ſed quod vtrumque ſimul intelligentes pro occaſione eorum, quę tractabãt, diuino ſe muniebant teſtimonio, quod F
modò, dum eorum teſtimonia producentur, notum fiet. Errant ergo grauiter, qui iſtorum teſtimonia ita proferunt, quaſi ipſi ſacramentalem manducationem à ſenſu verborum Ioann. excluſerint; cum potius eam adiungendam cum ſpirituali manducatione docuerint, & ſic vnam incluſerint, vt alteram non excluſerint. Hac ratione intelligenda ſunt verba eorum aliquando affirmantium, panẽ hunc eſſe cibum mentis: nolunt enim negare realem Chriſti manducationem, ſed docere eam inſtitutam eſſe, vt mentem reficiat, quamuis corpore ſumatur, & hoc eſt valdè attendendum pro veritatis recta intelligentia.

Tertium eſt Dominum in hoc ſuo miro ſermone intendiſſe ita manducationem ſacramentalem, & realem docere,

A vt eos ad spiritualem induceret, sine qua realis hæc non prodest, sed obest: erant enim increduli, quibus cum loquebatur, idcirco dum ad cibum hunc inuitat, simul ad fidem exhortatur, vt credant in eum; sic habituri ipsum vitæ cibum, non sola fide, sed re ipsa. Prima igitur verba superius exposita adiunctam habent spiritualem manducationem per fidem, vt credant, at hæc posteriora realem mãducationem expressius, & manifestius continent, quando dicitur, [Panis quẽ ego dabo, caro mea est,] prius etiam hanc eandem significauit manducationem, sed minus distinctè, dum fidem in se ipsum ab eis postulabat, at hęc iam vltima distinctè, & adeò apertè vt ipsi intellexerint realem carnis eius manducationem, sed mysterium ignorantes, & nimìs crasse sentientes, ad modum carnis communis manducandam arbitrantes, dixerunt.

B Quomodo potest hic carnem suam dare ad manducandum?

His igitur suppositis, ad sacrorum Doctorum testimonia, & rationes, seu argumenta, quibus veritas hæc confirmatur, accedamus. non quod omnia testimonia in medium proferre velim, sed nõnulla ex primis, & præcipuis Ecclesię patribus, ex quibus, quid illis tẽporibus in Ecclesia sentiebatur, iudicari potest.

Tertull. Est igitur, ut à Latinis incipiamus primum testimonium Tertul. lib. de orat. exponens enim illud verbum, [Panem nostrum quotidianum da nobis hodie,] inquit, Spiritualiter potius intelligamus, Christus enim panis noster est, quia vita Christus, & vita, panis [Ego,] inquit,

C [sum panis vitæ,] & paulo supra, Panis est sermo Dei viui, qui descendit de cœlis, tum quia & corpus eius in pane censetur, Hoc est corpus meum, itaque petẽdo panem quotidianum, perpetuitatem postulamus in Christo, & indiuiduitatem à corpore eius. Hæc Tertul. perpende carnem Christi, & carnem Verbi, qđ appellat sermonem Dei uiui, esse illum panem, de quo dicitur. Hoc est corpus meum, & verba Ioannis cum uerbis Matthæi de Eucharistia coniungit, & hunc panem in oratione peti docet.

Hilar. Accedat secundũ testimonium Hilar. lib. 8. de Trinit. cuius etiam inferius fiet mẽtio, exponit enim verba illa. Qui carnem meam edit, & sanguinem meum bibit, in me manet, & ego in eo, de hac mãducatione reali in Eucharistia, & quandam explicat vnionem, secundum quam corporaliter in nobis est Christus, appellatque naturalem, de qua inferius dicemus. Verba Hilarij causa prolixitatis vitandæ prætermittimus, quæ sunt expressa. D

Cyprian. Tertium testimonium est Cypri. qui in expositione orationis dominicæ explicans illud, Panem nostrum quotidianum da nobis hodie, sic dicit, Panis uitæ Christus est, & panis hic omnium non est, sed noster est, & quomodo dicimus, Pater noster, quia intelligentium, & credentium pater est, sic & panem nostrum vocamus, quia Christus noster, qui corpus eius contingimus, panis est: hunc autem panem dari nobis quotidie postulamus, ne qui in Christo sumus, & Eucharistiam quotidie ad cibum salutis accipimus, intercedente aliquo grauiore delicto, dum abstinentes & non communicantes à cœlesti pane prohibemur, à Christi corpore separemur, ipso prædicante, & monente. Ego sum panis uitæ, qui de cœlo descendi; si quis ederit de meo pane, viuet in æternum; panis autem, quem ego dedero, caro mea est, pro sæculi uita, quando ergo dicit in æternum viuere, si quis ederit de eius pane (ut manifestum est eos uiuere, qui corpus eius attingunt, & Eucharistiam iure communicationis accipiunt) ita contra timendum est, & orandum, nedum quis abstentus separetur à Christi corpore, procul remaneat à salute, comminante ipso, & dicente: Nisi ederitis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinẽ, non habebitis vitam in vobis, hæc Cyprianus, Cuius est tam apertum testimonium, vt nihil sit opus ad explicationem eius adiungere. Hanc eandem intelligentiam latius prosequitur, & confirmat idem sermone de cœna Domini de hac sacramentali manducatione exponens hæc Ioannis verba: vbi etiam de panis conuersione in carnem Christi tractat. Alijs etiam in locis idem docet, vt Cyprianus in hac sit etiam expositione perseuerans. E F

Bb Quar-

A Quartum est Augustini, quo se muniũt aduersarij. tract. 25. in Ioannem. Hoc est, inquit, manducare cibum, non qui perit, sed qui permanet in vitam æternam, vt quid paras dentem, & ventrem? crede, & manducasti. Sed vt scias quantum isti in testimonio Augustini errent, putantes ipsum excludere à verborum istorũ sensu, realem manducationem, audi eundem paulo inferius tract. 26. explicantem ver ba illa, [Patres vestri manducauerunt manna in deserto, & mortui sunt;] vbi exhortans, ne nos hunc panem vitæ sine fide, & innocentia manducemus, inquit. Videte fratres, panem cœlestem spiritualiter manducate, innocentiam ad altare apportate, peccata etsi sint quotidiana, vel non sunt mortifera antequam ad altare accedatis, attendite quod dicatis,

Augustinus

B dimitte nobis debita nostra, hęc August. Vide apertè Augustinum, manducationem spiritualem eam appellare, qua fide, & puritate Christus in sacramento sumitur. Quando ergo dicit quid paras dentem & ventrem? id solum significare voluit, hanc manducationem, qua Christus in sacramento sumitur, non esse sicut est ciborum communium esus, sed cum fide, & mentis innocentia sumi debere, aliter non prodesse panem hunc.

Paulò etiam inferius explicans illud, [Vt si quis ex eo manducauerit, non moriatur,] inquit, Quod pertinet ad virtutem sacramenti, non quod pertinet ad visibile sacramentum: qui manducat intus, non qui manducauit foris: qui manducat in corde, non qui premit dente, hæc Augus. Comparat manducantem tantum sacramentum sine fide & affectu et, qui cum tali dispositione accipit, & hũc per-

C cipere effectum sacramenti, nõ illum docet: tamen vterque sacramẽtum accipit, & realiter Christũ suscipit. Et hunc esse sensum ipse Augustin. verbis, quibus nemo contradicere valet, confirmat paulò inferius exponens. [Qui manducat meã carnem, & bibit meum sanguinem, in me manet,] inquit sic; Qui non manet in Christo, & in quo non manet Christus, proculdubio nec manducat spiritualiter carnem eius, nec bibit eius sanguinem, licet carnaliter, & visibiliter premat dentibus sacramentum corporis, & sanguinis Christi; sed magis tantæ rei sacramentum ad iudicium sibi mãducat, & bibit, quia immũdus pręsumpsit ad Christi accedere sacramenta, quæ aliquis nõ dignè sumit, nisi qui mundus est, hæc August. quis ergo vel proteruus neget Augustinum hæc Ioannis verba de sacramento exposuisse, vbi Christi caro realiter sumitur, & sanguis eius bibitur; idque solum docere voluisse, quando dixit, fide esse manducandum hunc panem, non esse parandos dentes, & ventrem, nempè fidem esse necessariam & mentis puritatem, quibus cibus hic sumi debet, vt prosit, & dignè manducetur, sine quibus non prodest, sed obest, quod etiam Dominus ipse docuit, Iudæos ad fidem exhortans, qua cibus hic sumi debet, non tamen excluditur cibi esus realis: & verò iniuriã

D

E facit Augustino, qui aliter eum allegat, cum ipse expresè hanc veritatem sentiat, & doceat. Sunt etiam multa testimonia Augustini alijs in locis eandem confirmantia veritatem, quorum vnum atque alterum proponã breuitati studens, serm. 46. de verb. Domini: exponens verba [Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem,] & c. sic inquit: Qui iam manducant carnem Domini, & bibunt sanguinem eius cogitent quid manducent, & quid bibant, ne sicut Apostolus dixit, iudicium sibi manducent, & bibant; qui autem nondum manducant, & nondum bibunt, ad tales epulas inuitati festinent. Aperta est hæc mens Augustini Catechumenos exhortantis, vt ad baptismum properent; vt possint carnem hanc manducare, & sanguinem bibere; baptizatos verò quibus licet mãducare & bibere, vt studeant dignè manducare, & bibere: quod fit, si spirituali-

F ter simul cum fide, & puritate manducẽt. Huic accedat testimonium aliud irrefragabile ipsius, lib. 21. Ciui. cap. 25. vbi verba; [Ego sum panis viuus, & hic est panis qui de cœlo descendit; & qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem] de hoc sacramento, sine cõtrouersia vlla exponit: vt certum sit August. in hac sententia fuisse perpetuum. & li. 3. de consen. Euang. c. 1. dicit Ioannẽ inter cæteros Euangelistas prætermisisse scribere de hoc sacramẽto, in nocte illa

cœnæ,

A carnæ, quia in hoc capite latè scripserat. Sed non est prætereundum, recentiorum aliquos, non rectè intellexisse verba quędam ipsius in trac. 26. Ioan. inquit enim; hunc cibum, & potum intelligi vult Societatem corporis, & membrorum suorum, quod est sancta Ecclesia in prædestinatis, & vocatis, & iustificatis & glorificatis sanctis, & fidelibus eius: hęc verba sic intellexerunt aliqui, vt velint Augu. dicere potum, & cibum esse corpus Ecclesiæ; & hac ratione abusi sunt loco isto hæretici nostri temporis aliqui; sed subsistere non potest talis intelligentia, cum sit contra ipsa verba Augustini, quæ sequūtur. His autem verbis id significat Augustinus, quod verissimum est, in hoc cibo significari corpus Ecclesiæ, quia vt ipse paulò inferius dicit, his rebus fit, in quibus multa in vnum conueniunt, vt ex multis granis panis, & multis vuis vinū;
B tamen non est corpus hoc cibus, sed ipsa caro Christi, quæ in talibus speciebus rerum continetur, vt sensus sit iste, Caro Christi cibus nobis fit sub speciebus significantibus corpus Ecclesiæ, vt cibum hunc Ecclesiæ esse cognoscamus. Hunc sensum uerba sequentia ipsius declarant: sic enim habet. Quorum, inquit, primum iam factum est, id est, prædestinatio, secundum, & tertium factum est, & fiet, id est, vocatio, & iustificatio, quartum verò nunc in spe est, id est, glorificatio: huius rei sacramentum, id est, vnitatis corporis, & sanguinis Christi, alicubi quotidie, alicubi certis interuallis dierum in dominica mensa præparatur, & de mensa dominica sumitur, quibusdam ad vitam: quibusdam ad exitium, hæc Augu.
C & post pauca: Dominus noster Iesus Christus corpus, & sanguinem suum in his rebus commēdauit, quæ ad vnum aliquod rediguntur ex multis, hæc Aug. est ergo corpus, & sanguis Christi in illis speciebus, sed hæ species continent mysterium, quia Ecclesiam repræsentant. Et hæc est aperta Augus. sententia.

Quintum testimonium est Ambr. lib. 6. de sacr. c. 1. vbi verba, [Nisi quis manducauerit carnem meam, & biberit sanguinem, &c.] & illa, [Ego sum panis viuus, qui de cœlo descendi,] de hoc sacramento, & de hac mãducatione exponit, Ambros. cuius testimonium paulo inferius adferemus quando explicabimus verbū illud, D Ego sum panis, qui de cęlo descendi: nūc autem audi eius verba, Nisi quis manducauerit carnem meam, & biberit sanguinem meum, non manebit in me, nec habebit vitam æternam. fortè dicas, quomodo verà? qui similitudinem video, nō video sanguinis veritatem? primò omnium dixi tibi de sermone Christi qui operatur, vt possit mutare & conuertere generalia instituta naturæ, deinde vbi non tulerunt sermonem Christi discipuli eius, sed audientes quod carnem suam daret ad manducandum & sanguinem suum daret bibendum, recedebant. solus tamen Petrus dixit, Verba vitæ æternæ habes, & ego à te, quo recedam? ne igitur plures hoc dicerent, veluti quidam esset horror cruoris, sed maneret gratia redemptoris, ideo in similitudinem quidem accipis sacramentum, sed verę naturæ gratiā, uirtutemq; consequeris, hęc E Ambr. Vide multa digna cōsideratione, primo verba hæc de sacramento intelligi, secundo conuersionem panis & vini virtute Christi factā, tertio carnis naturam sumi, sed ne horror sit cruoris, sub alienis speciebus accipi, quarto virtutē eius carnis etiā in alienis speciebus sumptæ, esse igitur & Ambr. aperta sentētia.

Sextum testimonium est Hierony. in epis. ad Hedibiam, q. 2. sic habet: Nos audiamus panem quē fregit Dominus, deditque discipulis suis esse corpus Domini saluatoris ipso dicente ad eos Accipite, & comedite, Hoc est corpus meum, & calicē illū esse de quo locutus est, bibite ex hoc omnes, Hic est sanguis meus noui testamēti qui pro multis effundetur. Iste est calix, de quo in Propheta legitur, Calicē salutaris accipiā, & alibi: Calix meus inebriās quā pręclarus est. Si ergo panis qui de cęlo descēdit, est corpus Christi, & uinū, quod discipulis dedit, est sanguis illius, Iudaicas fabulas repellamus. & post pauca, nec Moyses dedit vobis panem verum, sed dominus Iesus, ipse conuiua, & conuiuiū, ipse comedens, & qui comeditur, illius bibimus sanguinem, & sine ipso potare non possumus, & quotidie in sacrificijs eius de genimine vitis verè rubētia musta calcamus. hęc & alia Hierony. F

A Hierony. Vides eum verba hæc Ioannis interserentem verbis Euangelistarum, qui de cœna Domini locuti sunt, quos certum est de sacramentali manducatione tractare, nec aliter Ioannem exponit Hieronymus, quàm Matthæum, & alios Euangelistas referentes verba Domini, Hoc est corpus meum accipite, & manducate; bibite hic est sanguis meus.

Athanas. Vt autem ad Græcorum sententiam conuertamur, multa etiam eorum testimonia adferri possent, tamen ex præcipuis aliquot proponam. Primũ est Athana. lib. de incarnatione Christi, qui sic, inquit, Docuit nos vt posceremus in precibus nostris panẽ nostrũ, ἐπιούσιον da nobis hodie hoc est futurũ, cuius primitias habemus, quia in cõmunionem corporis Dominici admissi sumus, quemadmodũ ipse dixit, Panis quẽ ego dabo, pro mundi vita est. Hæc Athan. Perpende panem Eucharistiæ esse primitias cœlestis pa-B nis, & de illo verba Ioannis interpretatur. Sed est aliud etiã expressum eius testimoniũ in expositione illius dicti Math. 12. quicunq; dixerit verbum in filiũ hominis &c. sic habet. De esu corporis disputans, ac propterea multos scandalizatos conspiciens ita locutus est, hoccine vos scandalizat? quid si igitur filiũ hominis spectaueritis ascendentẽ, ubi prius erat? spiritus est, qui viuificat, caro non prodest quicquã, verba, quæ ego locut⁹ sum vobis, spiritus sunt, & vita. hic enim de vtroq; carne & spiritu locutus est, & spiritũ à carne discriminauit; vt nõ solũ in eo, qđ oculis apparebat, sed naturã quoque inuisibilẽ credentes disceremus ea, quæ loqueretur, non carnalia esse, sed spiritualia; quot enim hominibus corpus eius suffecisset ad cibum, vt vniuersi mũdi alimonia fieret? sed propterea ascẽsio-C nis suæ in cœlum mentionem fecit, vt eos à corporali intellectu abstraheret: ac deinde carnem suã, de qua locutus erat, cibum è supernis cœlestem, & spiritualẽ alimoniam & ab ipso donandam intelligerent: quæ enim locutus sum vobis, inquit, spiritus, & vita sunt; quod perinde est, ac si diceret; corpus meum, quod ostenditur, & datur pro mundo, in cibum dabitur; vt spiritualiter vnicuiq; tribuatur, & fiat singulis tutamen, præseruatio-

que ad resurrectionem vitæ æternæ. hęc D Athana. Aduerte totum contextum hunc Ioannis de hoc pane exponentẽ, & hanc manducationem spiritualem vocantem; quãuis uerè caro Christi sumatur, quia non ad modum aliorum ciborum sumitur. sed virtute spiritus, & diuinitatis, quæ illi est unita carni.

Secundum testimonium est Basil. in Basil. lib. mora. regu. 21. cap. 1. & 2. his verbis, [Nisi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis,] probat necessariam esse Eucharistię sumptionem: et his etiam uerbis adiũctis alijs, quæ post hęc sequuntur, connectit uerba Pauli, ut homo seipsum probet, & sic de hoc cibo edat. Copulat etiã uerba Saluatoris, Hoc est corpus meum: Hoc facite in meam cõmemorationem & cętera uerba cœnæ: quibus apertè significat eandem materiam continere, & de eodem cibo tractare, qui est Christus, sub panis, & uini spe-E ciebus contentus. Hinc colligitur, qua ratione sit ipse intelligendus, qui in Apologia pro sua discessione, quæ est epist. 141. sensum alium adhibuit dicens, Carnem, ac sanguinem, totam suam mysticam in carne conuersationem uocauit, doctrinamque illam, quæ ex uita ipsius actuali, & naturali, & theologica cõstat, manifestauit: per quam nutritur anima, & ad rerum cœlestium contemplationẽ interea exercetur, & imbuitur: & hoc est fortasse, quod in dicto Christi innuitur, hæc Basil. & sumptum est hoc ex Orig. hom. 7. in Leui. sed sensus est spiritualis, nec per hunc excluditur literalis, simul enim uterque stat, nec sibi contrarius est Basilius, sed ualde consonus. Et sic sunt intelligendi, si qui similes sensus à patribus afferuntur: non enim negant uerum F. & literalem hunc sensum, sicut etiam in aliorum locorum scripturę sępè Doctores sacri faciũt, qui litteralem sensum nõ semper persequuntur, sed spiritualibus utũtur expositionib⁹: uel ita aliquos adhibent sensus, ut alios non remoueant, quod etiam pro Origene dicimus: sic e-Origen. nim citato loco exposuit, ut sensum hũc de Eucharistia non iret inficias. quod argumẽto eo etiam probatur, quia ipsemet homil. 7. in Numer. talem sensum adhibuit.

A buit, dicens, Antea in ænigmate fuit baptiſmus in nube, & in mari; nunc autem in ſpecie regeneratio eſt in aqua, & Spiritu ſancto; tunc in ænigmate erat manna cibus, nunc autem in ſpecie caro. Verbi Dei eſt verus cibus; ſicut & ipſe dixit, quia caro mea verè eſt cibus, & ſanguis meus verè eſt potus: hoc Orig. nihil potuit dici expreſſius, vt videāt iſti, qua ratione Doctores ſint intelligendi; qui enim in vno loco vnum ſenſum ſpiritualem ſecutus erat, in altero literalem ſequitūr; eſtque tertium hoc Origenis teſtimonium, hanc expoſitionem communem confirmantis.

Clemēs Alexandrinus.

Huic accedit quartum, & ſimile teſtimonium Clementis Alexan. lib. 1. Pædagogi. c. 6. qui cum aliquos verborum Ioannis ſenſus adferat, huius etiam memi-
B nit, dicens: Verbum eſt omnia infanti, & pater, & mater, & pædagogus, & altor, Comedite, inquit, meam carnē, & bibite meum ſanguinem; hæc apposita, & cōuenientia alimēta nobis ſuppeditat Dominus, & carnem præbet, & effundit ſanguinem, & ad incrementū nihil deeſt infantulis. O admirabile myſterium veterem & carnalem nos iubet exuere corruptionem, quemadmodum & vetus nutrimentum, alterius noui Chriſti dietæ effectos participes; illum ſi fieri poſſet recipientes, in nobis ipſis reponere & ſaluatorē intra pectus comprehendere, ut carnis noſtrę affectiones integras, perfectaſque reddamus. hęc Clem. expreſsè uerba Ioannis de hoc cibo ſacramentali inter-
C pretans, poſt quæ verba ad alios ſenſus ſpirituales, ſe conuertens ſubiunxit. At non vis ſic intelligere, ſed fortaſſe communius hoc quoque modo audi, Carnem nobis allegoricè ſanctus ſignificat Spiritus, & cætera quæ ſequuntur.

Damaſcen⁹ & alij.

Quintum eſt teſtimonium Dam. lib. 4. de fide, c. 14. hęc verba eadem de Chriſto in ſacramento exponit; cui adiungimus Chryſ. hom. 45. & Cyril. lib. 4. c. 14. & lib. 10. c. 13. vbi probat non poſſe intelligi de ſola manducatione per fidem, & Euthy. qui cum verba priora de manducatione, quæ per fidē fit, expoſuerint, cum iam ad verba hæc ventū eſt, [Panis quem ego dabo, caro mea eſt,] de Chriſto ipſo in ſacramento in cibum dato ex-
ponunt; nec aliter ſententias has, quæ ſe- D
quuntur, quàm de myſtica benedictione, & miraculoſo hoc cibo interpretantur. Hanc eandem expoſitionem ſequuntur Leo ſer. 6. de ieiunio ſeptimi menſis; & Innocent. 3. lib. 4. de Sacram. altaris, quibus multa alia etiam teſtimonia adiungi poſſent, ſed ex his facilè eſt vnicuique intelligere Patrum ſacrorum hanc fuiſſe communem interpretationem. Qua de cauſa ſacrum Tridentinum Concilium ſeſſ. 13. multis his ſententijs vſum eſt in eodem ſenſu, ipſo facto talem expoſitionem comprobans, & multo ante Conc. Epheſinum in epiſt. Synodali ad Neſtorium, verba illa, Niſi manducaueritis carnem filij hominis, & c. de ſacramentali manducatione intellexit, quæ omnia ſufficientiſſimum ſunt argumentum hunc ſenſum confirmans.
E

Quomodo internoſcē-dū eſt, qu do ſcriptu ra propri vel figurat loquitur.

Sed accedant rationes, & argumenta efficacia ex ipſomet Ioannis contextu ſumpta. Ante omnia annotanda eſt regula Aug. lib. 3. de doctr. Chriſtiana ca. 16. ad diſcernēdas locutiones ſcripturæ proprias à metaphoricis; Quando enim nihil flagitioſum præcipitur, ſed potius vetatur, & quod ad vtilitatem pertinet, iubetur, locutio propria eſt, non metaphorica; ſed Dominus dum ſuam carnem mā-ducandam dicit, nihil flagitioſum; ſed quod vtiliſſimum eſt, præcipit: propria igitur eſt locutio. Augu. autem ibi figuratam hanc appellat in eo, quòd non ſenſibiliter caro manducanda eſt more ferino: hoc enim flagitium eſſet, tamen reali-
F ter accipienda eſt; Et re vera regula ſenſum literalem cognoſcendi optima, & neceſſaria eſt; vt quando nihil contra fidem, nec contra mores bonos ſequitur, verba in propria ſignificatione ſumantur; at in præſentiarum ita eſt: non ſolum enim nihil contra mores, nihil contra fidem eſt, ſi realem manducationem exponamus, immo ex Euangelio, & ex Paulo habemus hunc eſum carnis Chriſti realem. verba ergo tam expreſſa, non minus quam illa ex Euāgelio, & Paulo, non ad metaphoram ſunt trahēda, ſicut nec illa.

Rationibus octo eadem veritas co firmatur.

Accedamus iam ad Ioannem. Primò quidem nouum cibum, & manducationē his verbis magnifacit, & promittit; at manducatio per fidem noua non erat;

A nam & Iudæi multò ante per fidē Christum manducarunt, dicente Paulo 1. Cor. 10. Eandem escam manducarunt, & eundem potum spiritualem biberunt. noua ergo est esca, quam nemo Patrum in deserto mortuus, nec eorum, qui ante tempus illud fuerunt, manducauit. Secundò credentibus in se promittit se daturum hunc cibum; prius igitur est credere in Christum, & postea cibum hunc accipere; quo argumento vsi sumus superius, dū explicaremus verba illa, Quem filius hominis dabit vobis. & est attendenda argumenti huius efficacia; nam dictum est, qui credit in me habet vitam æternam;
B & vltra hoc, cibus hic, seu panis illi promittitur. Tertiò, quia hunc panem præfert Mannæ: hoc enim manducantibus non præstat vitam æternam, ille autem panis est vitæ. ergo conuenire debent manna, & panis iste in manducatione: nam vtrunque ore corporis manducabatur: differentia enim non constituitur nisi inter ea, quæ conueniunt, & similia sunt. Quartò, si de fide sola sermo est, seu de manducatione, quæ per fidem fit, vt quid tot, ac tam multiplicatis sententiis vtitur, in quib⁹ de pane, & potu, & carne sua, & sanguine māducando, et bibendo sermo est; cum satis, superq; fuissent verba, quibus vt crederent in se exhortabatur, & credētibus vitā promittebat ęternam? Quintò quia si de manducatione
C per fidem sermo esset, nulla esset causa, cur caro sæpè cibus dicta sit: nā fides non in carnem, sed in totum Christum est, & diuinitas, & tota humanitas fidei est obiectū, & fide percipitur, & māducatur; singulari igitur modo caro cibus dicitur, nimirum quia in cibum verum, & realē datur. Sextò, quia tūc esset sermo totus metaphoricus, si de fidei manducatione sermo iste esset, at Dominus cum tanto scā-
D dalo auditorū, & discipulorum non esset vsus continuata metaphorā, nisi quia re uera de cibo reali, & vero loquebatur. Septimò, cum Iudæi cibum realem carnem Christi futurā intelligerēt, nec modum, quo id fieri posset, comprehenderent, proptereaq; scandalizarentur, Dominus non remouit scandalū, aperiendo se de fide in se loqui; sed potius cōfirmauit potentiam carnis suæ dicens: Si uideritis filiū hominis ascendētem, vbi erat pri⁹, quasi sic posse modo ineffabili, & supra naturā illud efficere; non erat necessaria hęc responsio, si de fide sermo eslet. Octauò, quādo sunt verba expressa, & quę remouent omnem metaphoram, locutio propriè est exponenda; at Caro, inquit, mea verè est cibus, sanguis meus verè est pot⁹; qua ergo ratione aliquis dicere poteft carnem esse cibum metaphoricum,
E cum dicatur verus cibus? Adde non esse vllam rationem, nec argumentum alicuius roboris, quo se tueri valeant, qui hāc intelligentiam excludunt; nec auctoritatem vllam alicuius momēti. Gratis ergo & temerè tam receptus antiquus, & probatus sensus relinquitur. Alia argumenta idē probātia sunt. Sed in expositione uerborū sequentiū ea melius explicabuntur. Hæc est causa, cur Dominus diuini hui⁹ cibi doctrinā traditurus, miraculo insigni turbā disposuit, vt qui quinq; panibus innumeram potuit satiare multitudinem, non minori, quam quæ ante erat, quantitate panis remanente; crederetur posse miro modo carne sua omnes credentes cibare, ea non consumpta. Hac
F etiam de causa meminit mannæ, quod figura fuit huius sacratissimi cibi, ut quantū figuratū figuræ præstaret, exponeret. Cætera in his, quæ sequuntur, dicemus.

Litigabant ergo Iudæi ad inuicem dicentes, quomodo potest hic nobis carnem suam dare ad manducandum?

COMMENTARIVS.

INtellexerant Iudæi verbum Christi de reali carnis suæ manducatione loquentis, sed carnalem eam arbitrati, sicut & communium ciborum, inter se altercantur, & contendunt, quomodo fieri possit, vt caro Christi sit cibus homi-

A hominum futura. Contentio, & altercatio mutuam verborum pugnam affirmantium & contradicentium significat; quamuis ergo carnali modo intelligerent, inter eos tamen altercatio erat, alijs id fieri posse negantibus, alijs forsan miraculo præcedenti permotis affirmantibus, vtrisque tamen rei mysterium ignorantibus, & non credentibus. Vox istorum [Quomodo,] incredulitatis est, sicut & illa superior Nicodemi, Quomodo possunt hæc fieri? sed maiori digni sunt reprehensione, qui paulò antè miraculum tam insigne viderant; Si enim antequam factum esset, eis dixisset Christus his quinque panibus vos estis saturandi omnes, & plus supererit, quàm præcessit; profectò illi eadem incredibilitate respondissent quomodo potest hic quinque panibus tantam cibare multitudinem? id tamen viderunt & experti sunt, sed miseri audientes verbum hoc Christi, obliti sunt tanti operis, & miraculi, nec in memoriam reduxerunt, quomodo quinque panibus omnes fuerunt saturati, nec attenderunt, quis esset hic. Si enim, quis ille esset, vt debuerunt, nouissent, non dubitassent hunc posse carnem suam dare ad manducandum sed dũ [Hic] dicunt, meri hominis communem habuisse opinionem ostendunt. Stultum est proprio ingenio diuinam mensurare Potentiam si enim inter homines ipsos videmus, vt rectè Cyril. lib. 4. c. 13. dicit, hominem aliquando vnum opera ea facere, quæ alijs prius incredibilia videbantur, quia scientia, aut arte aliqua pollet, quæ alijs est ignota; quanto maiora operabitur Deus, cuius scientia, & potentia infinita est? stulti igitur fuerunt Iudæi, qui suo iudicio eius potentiam metiebantur, quam incredibilia eis operatam esse, iam nouerant. Illa particula [Ergo,] causam altercationis fuisse verba Christi dicentis carnem suam in cibum dandam, iudicat: nec ante altercati erant, quando dixerat se esse panem vitæ, eis dandum: quia nondum sensum perceperant, nempè realem cibum Christi corpus futurum: sunt enim verba hæc multo expressiora.

Iudæorum stultitia. (D, B, E)

Dixit ergo eis Iesus, amen, amen dico vobis, nisi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis.

C ILla particula [Ergo,] totam sententiam explicat sequentem: causam enim indicat, cur hæc verba Dominus respondit. Dicebant illi: [Quomodo potest carnem suam nobis dare hic ad manducandum?] nec id fieri posse credebant: propterea ergo Dominus sententiam eandem confirmat, terrorem incutiendo; quasi diceret; vobis dixi carnem meam me daturum in panem, & non creditis: ego dico vobis iterum, & augeo sententiam: [Nisi manducaueritis meam carnem & biberitis meum sanguinem,] vos non habituros in vobis vitam: perpendite quantum vobis ista vestra incredulitas noceat: vos enim æterna priuabit vita, nisi fidem præbueritis meis dictis, & cibum hunc manducaueritis. Consonat hoc verbum [Non habebitis vitam in vobis,] illi, [Pro sæculi vita,] non igitur Dominus realem cibum corpus suum futurum esse negat, sed necessarium ad vitam æternam consequendam docet: quamuis modum mirabilem manducandi illis incapacibus, & rudibus non explicet. Simili locutione vsus est Dominus cum Nicodemo. Ioannis 3. cum enim dixisset, Oportet nasci denuo, & Nicodemus incredu- F

A lus respondisset; quomodo potest homo nasci cum sit senex? Dominus sententiam suam auxit. Amen amen dico tibi, nisi quis natus fuerit denuo, non potest videre regnum Dei. Quærit Dominus, & postulat à nobis fidem mysteriorum, non scientiam, & intelligentiam: propterea non explicat nunc modum, vt intelligant, sed rem comminatione æternæ mortis confirmat, vt timore trahat ad fidem. Hæc verba in sequentibus annotationibus accuratè explanabuntur. B

ANNOTATIO 26.

Contra hæreticos qui ex his Domini verbis vtranq; speciē inferūt

Hic locus difficilis est: hæretici enim eo se muniunt, vt Eucharistiam sub vtraque specie iure diuino sumendam defendant: nonnulli autē Catholici nostro tempore, vt argumenti hæreticorum efficaciam euadant, totum Ioannis hunc cōtextum de manducatione spirituali quę per fidem fit, exponunt; quasi propter hęreticorum sophismata & fallaces sententias, sensus legitimus scripturæ sit relinB quēdus. Tota patrum antiquitas de sacramentali manducatione verba intelligenda cognouit, & sensuit; illorū tamen animos hæreticorum tale argumentum non mouit, vt Eucharistiam sub vtraque specie necessariò sumēdam, saltem in dubiū propter hæc verba reuocarent: quod profectò argumentum hæreticorum vanum esse demonstrat. Si enim efficax esset, quomodo tot antiqui Patres, hæc verba de Eucharistia exponētes, tali dubitationi non obuiarunt, qui in scrutandis omnibus fuerunt diligentissimi? Primo igitur loco sensum verum huius sententiæ aperiamus, ex quo nihil hæreticos, ex his verbis pro se adferre posse apparebit; postea de re ipsa nonnulla dicemus.

Sensus verborū Christi.

C Quantum igitur ad sensum pertinet, primo loco valde est aduertendum; non dictum esse à Domino manducandam esse eius carnem, & bibendum sanguinem; vt sub duplici specie sacramētali panis, & vini, se sumi debere significaret; sed vt tria nobis magni momēti per hæc verba indicarentur; Primum est mysterium mortis, & passionis suæ, ex qua cibus hic habet efficaciā, & cuius est memoria: et ac si dictum esset, Nisi manducaueritis me, qui sanguinem meum sum pro vobis effusurus, & carnem meam morti traditurus, non habebitis vitam in vobis, non ergo, distinctio hæc verborū, actus distinctos denotat, sed vnū quo Christus post passionem, & mortem suam sumēdus est, hic unus actus, cibus & potus dicitur, quia in eo is sumitur, qui morte carnis & sanguinis sui effusione vitam nobis est consecutus: sicut in manducatione spirituali, qui fide viua Christi mortem, & passionem credit, vno actu mētis profectò simul dicitur māducare, & bibere, pari ratione, qui sub vna specie Christum sumit; actu exteriori sacramētaliter manducat & bibit, quia eū accipit qui sanguine, & morte sua nobis vitam, & salutē effecit. Hoc primum docuit Ambr. lib. 4. de fid. cap. 5. E dicens, ideo his verbis carnis, & sanguinis meminisse, vt suæ sacramentum passionis ostenderet.

Alterū, qd his verbis significatur est, ita Christū siue sub una, siue sub altera sumatur specie, esse accipiendū in sacramētos, ut mēte, & fide interiori; mortē eius, & passionē recolamus: Is ergo māducat, & bibit, qui quamuis sub una specie Christum sumat, mente tamē interius passionem eius, & mortē simul fide & affectu complectitur: est enim hoc mysterium memoria passionis eius, quæ quamuis in duplici repræsentetur specie in sacrificio Missæ, tamen in participatione satis est si vna pars accipiatur: qui enim olim de sacrificio participabant, non totum sed partem aliquam capiebant: ita nunc fit in his, quia communicant, & maiori ratione, quia in parte quamuis totus Christus continetur. Hoc secundum est Augustini lib. 3. de doctr. Christi. ca. 16. cuius hæc sunt verba. Nisi manducaueritis, inquit, carnē filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis, facinus vel flagitium uidetur iubere: Figura est ergo præcipiēs passioni Domini esse communicandum, & suauiter, atque vtiliter recondendum in memoria, qd pro nobis caro eius crucifixa, & vulnerata sit, hæc Aug. quæ verba aliqui non intelligentes, existimarūt F

Augu-

Augustinum censere huiusmodi sententiam, de spirituali manducatione, quæ per fidem fit, esse intelligendam: at non ita est, immo dicit esse communicandū passioni eius, idest, Sacramento passionis eius vtendum, quod est Eucharistia: sed vt vtiliter fiat mente, & affectu passio carnis, & sanguinis essusio sunt intus recolendæ: dicit autem figuram in verbis esse, quia caro, & sanguis non in propria specie, sed in aliena sumuntur, & in memoriam passionis eius, quando enim dicitur, facinus videtur, intelligitur de sumptione carnis, & sanguinis in propria specie. potius Augustinus egregiè nobis exponit, cur manducare, & bibere dictum sit: vt nos nempè, qui panem B hunc comedimus, in mortem eius, & passionem intus feramur per viuam fidem, cuius repræsentationes exterius gerimus: tunc enim ad vitam hunc cibum verè sumimus.

Tertium, quod his verbis significatur, est perfecta refectio cibi huius, quæ in cibo, & potu consistit: Vt enim Christus se esse cibum perfectum ostenderet, nomine manducandi, & bibēdi vsus est, & manducationem carni, potum sangui ni accommodauit: non enim aliter hęc distingui poterant: non ergo significare voluit se sub vtraque specie sumendum necessariò, sed esse cibum perfectum, & completum, ad vitam necessarium, hac de causa Matth. 5. dictum est: Beati qui esuriunt & sitiunt iustitiam, idest, qui to C to & perfecto desiderio, & effectu benè operantur, & mandatorum operibus incumbunt. Hic est vnus sensus verus, & legitimus, horum verborum.

Et, disiunctionis est hoc loco particula. Secundo loco aduertendum particulam Et sensum disiūctionis habere, Nisi manducaueritis carnē, vel biberitis sanguinem, non habebitis vitam, & tunc ad distinctas species sacramentales referuntur verba; nec infertur necessitas communicandi sub vtraque specie. Hunc sensum multa confirmant; Primum intentio Saluatoris: solum enim id prætēdit, se verè nobis realiter in refectionem communicandum, & hoc Iudæi capere non poterant: quod autem sub specie potus, aut sub specie cibi, id non est præcipuum propositum. Alterum est Ecclesiæ totius à temporibus Apostolorum cō D suetudo, vt enim paulò post dicemus sub vna specie communio in Ecclesia semper fuit, ab Ecclesiæ primordijs probata. Igitur ipsa, cū sit optimus interpres scripturæ, probat verba hæc esse distinctiuè intelligenda. Tertium est ipsemet Christus, qui verbis sequentibus, & antecedentibus dixit, Qui manducat hunc panem viuet in æternum; non ergo necessarius est potus sub speciebus vini, sed in panis esu vita est etiam posita. Quartum est ipse Paulus. 1. Cor. 11. qui cum dixisset prius sic: Quotiescunque manducabitis panem hunc & calicem bibetis, mortem Domini annunciabitis, postea vsus est disiunctione, Quicunque manducauerit panem hunc, vel biberit calicem E Domini indignè: in Græco disiunctiua dictio est. Quintum frequens phrasis scripturæ, in qua particula hæc talem habet apud Hebræos significationem: Ioannes autem hebraismis abundat, vt sermonibus Christi quantum fieri potest, se accommodet. Ex multis testimonijs aliquot exempli gratia producam. Exod. 21. & 15. Qui percusserit patrem, & matrem, morte moriatur: sic enim in Hebræo legitur: at sensum respiciens interpres vertit disiunctiuè: similiter ibidem, Qui maledixerit patri, & matri, morte moriatur. Iob. 31. Si declinauit gressus meus de via, & si secutus est oculus meus cor meū, & si in manibus meis adhæsit macula: si deceptum est cor meum super muliere, & si ad ostium amici mei insidiatus sum. Multa huiusmodi F sequuntur, quæ certum est sensum facere disiūctum, vt si vel vnum horum faciat, pœnam patiatur. Simile est Ezech. 18. In montibus comederit, & vxorū proximi sui pollluerit, & egenum, & pauperē oppresserit, & rapinam rapuerit, & pignus non reddiderit &c. morte morietur. Clarum est, vel propter vnum horum morte puniendum æterna peccatorem. Simile illud Psal. 129. De quo nō implebit manum suam, qui metet, & sinum, qui manipulos colliget. Sunt sexcenta huiusmodi testimonia. Ita nunc factum est, vnde hanc responsionem cōnectere possumus cum præcedenti, vt vna sit responsio, vnaque expositio; verba

A ba esse sub disiunctione intelligenda: at Dominũ recto, & optimo consilio vsum fuisse hac disiunctione, nempè vt tria illa superius prædicta nobis indicaret. Hac ratione huius loci integer, & perfectus habetur sensus, nec est necessarium ad recentiorum responsiones confugere, quamuis etiam sint laudādæ: dicunt enim cibum esse, & potum in vna specie, quia ibi totus est Christus, sicut frustum panis vino & intinctum potus, & cibus est: sicut lac, & ius simul cibus sunt potus. Vt ergo integer Christus significetur, dicitur manducandus, & bibendus. Sed hęc responsio aduersariorũ patet calumnijs negantium sanguinem bibi, quando cum corpore sumitur sub panis specie: quod & inter Catholicos
B Innocentius lib. 4. de Sacram. altaris, cap. 1. docuit dicens, Sanguinem non bibi quādo sub specie panis sumitur Christus nec corpus sub specie vini manducari. Alij respondent hoc esse præceptũ toti Ecclesiæ, non autem singulis, & hac ratione Sacerdotibus necessaria est sub vtraque specie sumptio Alij alias ad ferunt respõsiones, sed existimo, id quod diximus verum exponere sensum, veramque esse responsionem.

ANNOTATIO 27.

De communione sub vtraque specie, quę Catholicis tenenda.

Facilius nunc est, quæ de communione sub vtraq; specie sunt tractanda, discutere & determinare. Nostri enim temporis hęretici iure diuino communionem sub vtraq; specie præceptã pertinaciter affirmāt, eoq; ritu, vt tali vtun-
C tur: vt autem, quæ in hac parte Catholico sentienda sint, perfectè quidem, tamen vltra institutum nostrum, qui Ioannis Euangelium exponendũ suscepimus, non admodum diuagantes, proponamus; aliquot assertiones ordinatè explicabo.

Vetus consuetudo cõmunicandi sub vtraque specie.

Prima est, antiqua consuetudo à temporibus Apostolorũ fuit in Ecclesia sub vtraq; specie communicandi; in hac assertione nulla est controuersia. Constat hęc vetus cõsuetudo ex Paulo 1. Cor. 10. & 11. Multi, inquit, vnum corpus sumus, qui de vno pane, & vno calice participamus: & Probet se ipsum homo, & sic de hoc pane edat, & calice bibat. Constat etiam ex Dionys. de cœlest. Hierar. c 3. par. 3. de Sacerdote enim populo com-
D munionem ministrante dicit, Panem in indiuiduum in frusta concidens, & singularẽ calicẽ omnibus impertiens, vnitatẽ signanter multiplicat. Cypri. serm. de lapsis huius etiã consuetudinis testis est. Ambro. etiã vt refert lib. 9. Histor. trip. c. 30. Theodosio ad communionẽ accedenti respõdit, Quomodo huiusmo di manibus recipies sanctũ Domini corpus? qua temeritate sacrati sanguinis po culum ore tuo suscipies? in re tam manifesta, & indubitata non est, cur plura cõgeramus testimonia, hanc assertionem probat Concilium Constantien. sess. 13.

Vetus item mos est cõmunicandi sub vna specie.

Secunda assertio non minus antiqua Ecclesiæ consuetudo est, etiam sub vna sola specie communicandi. In Ecclesia enim modo sub vna, modo sub vtraque etiam à temporibus Apostolorum ritus
B inoleuit, hæc assertio scripturarum testimonio etiam comprobatur. Luc. 24. post resurrectionẽ duobus discipulis in castellum Emmaus profectis Dominus apparens, panem accepisse, & benedixisse, fregisse, & porrexisse illis dicitur; qui in fractione panis, eorũ oculis illuminatis, eũ cognouerunt. Aug. lib. 3. de cõsen. Euang. cap. 15. & Auctor imperfecti. in Matth. hom 17. & Theoph eo loci de communione Eucharistiæ exponunt: & quāuis alij aliter interpretentur, negari hoc nõ potest, hos graues, & antiquos Doctores communionem sub vna specie non esse contra Domini præceptum sensisse, alias sub vna communicasse specie hos discipulos interpretati nõ fuissent. Adde esse sententiã hanc Aug. omniũ verissimam:
F nam & ex effectu, quia illuminati oculi sunt illorũ in hoc pane, & ex ipsis Christi actionibus, similibus his, quas in cœna exercuit, hic panis Eucharistiæ esse probatur. Præterea Act. 2. Erant, inquit, perseuerātes in doctrina Apostolorũ, & cõmunicatione fractionis panis, & orationibus. Nemo ratione vtens, negare hoc loco potest, panẽ hunc esse Eucharistiæ: si enim cibus esset cõmunis vtiq; cũ doctrina, & orationibus medio loco nõ iungeretur, & tamen calicis non fit mentio. Præterea 1. Corin. 11. Quicunque manducauerit panem hunc, vel biberit calicẽ Domini indignè, reus erit corpo-

ris

A ris & sanguinis Domini Domini. Disiunctionis sermo hic est, quia panis solus, aut calix sumi poterat; si enim simul semper acceptus, aut accipiendus esset; non erat cur disiunctione uteretur: vix enim, aut nunquam accidere potest casus, quando panis dignè & calix indignè, aut è contrario accipiatur. Præterea 1. Cor. 10. Multi vnum corpus sumus, qui de vno pane participamus. Illud autem, quod in nonnullis Latinis codicibus additū est, & de vno calice, non est in Græcis codicibus; & Ambr. non id legit nec exponit. Ex his igitur locis scripturæ, cōstat consuetudo hæc sub vna communicandi specie. constat etiam ex antiquis concilijs cano. 14. Concil. Nicæ. vbi habetur, Diaconum non debere ministrare corpus Domini præsentibus Episcopis, aut
B Sacerdotibus, in absentia vero proferat, & edat. Vides de corpore fieri solo mentionem, non de calice, non enim calix asseruabatur. Præterea in Concil. Rhemen. de quo habetur de consecr. d. 2. c. Peruenit. reprehenditur abusus laicorū corpus Domini infirmis deferentium. Conc. etiam Tolet. c. 11. instituti infirmis pre siccitate corpus Domini accipere non valentibus, solum sanguinem ministrandū. Præterea Carthagin. 4. quod refertur. 26. q. 6. cap. De his: phreneticis in mortis articulo Eucharistia infundi eorum ori præcipitur, quod verbum sanguinem dandū significar solum. Sunt multa huiusmodi antiquitatis testimo-
C nia; sed sanctorū Patrum accedit auctoritas, quæ huius rei est manifestum testimonium, & argumentum irrefragabile Ignatius in Epist. ad Ephe. solius panis meminit dicens. Frangite panē qui est medicamentum mortalitatis, antydotū non moriendi, sed viuendi per Iesum Christum. Cyprian. in sermo de lapsis exactus est in hoc docendo, nam meminit communionem tripliciter sumi solitam, & sub vtraque, & sub solo panis, & sub sola vini specie; quod & exemplis, & historijs admirabilibus illustrat. Ambro. etiā in orat. funebri Satyri fratris sui, refert semel mare ingressū in capsula sibi, quā ad collum ferebat, sacrā Eucharistiam portasse, vt cōmunicare posset: hoc nō fieret, nisi sub panis sola spe-

cie communicādi ritus reprobatus esset. D
Aug. Epist. 180. ad Honor. de Eucharistia agēs solius meminit panis. Leo etiā Epist. ad Maioricū, & Ioannem Episcopos prohibuit sub vna specie communicare, vt paulò post dicemus propter errorem quorundam. Ergo erat talis consuetudo. Greg. lib. 3. Dialog. c. 3. refert Agapitum redeuntem in Græciā muto corpus Domini ministrasse, statimq; locutum. Sunt multa huiusmodi testimonia, sed breuitati nostræ hæc sufficiant.

Tertia assertio, Olim propter insurgētes hæreses prohibita fuit sub vna specie cōmunio, & iniunctum Catholicis, vt sub vtraq; cōmunicarent. hæc satis cōprobatur ex Leone Epist. proximè citata, in qua statuit, vt sub vtraq; communio daretur propter Manichæos, qui veritatē corporis Christi negantes non cōmunicabant in vini specie, ne verū sanguinē confiterentur: præcepit ergo Leo ad veritatis fidei confirmationem sub vtraq; communicare fideles, ne facto simili, error illorū probari videretur, multis post annis hæc in Ecclesia durauit cōsuetudo; tamen hæc Leonis prohibitio, veterem communicandi sub vna specie consuetudinem fuisse probat. *Fuit aliquā do communio sub vtra que specie propter hæreticos præcepta.* E

Quarta assertio; De iure diuino nō est sub vtraq; specie cōmunio. Sequitur ista ex præcedentibus, si enim à temporibus Apostolorum communio modo sub vna, modo sub vtraq; specie data est in Ecclesia, de iure ergo diuino sub vtraq; cōmunio esse non potest: nō enim Apostoli id permisissent, nec tot sacri Doctores probassent. Rectè ergo sacrum Concil. Trid. sess. 13. eos vt hæreticos dāmnauit, qui iure diuino communionē sub vtraq; præceptam, & necessariam affirmāt: Diuino quidem iure communio præcepta est, an sub vna vtraq;, quibus personis, & tēporibus, & ritibus sit ministranda, reliquit Christus sponsæ suæ Ecclesiæ, pro rerum varijs statibus, & euentibus determinandi sicut & ieiunium, & confessionē præcepit, nō tamē hæc determinauit, & meritò: adhuc enim suæ Ecclesiæ curam gerit, Christus eamq; gubernat; ideò non erat cur omnia antequā ad Patrē ascenderet, determinaret. Hæc assertio, quamuis Catholico probatio necessaria nō sit *Non est iuris Diuini communio sub vtraq;.* F

con-

A confirmatur. Primò quidem testimonio, quo vtitur Conc. Triden. ex hoc Ioânis contextu: sæpè dicitur, [Qui manducat hunc panem, viuet in æternũ, &, hic est panis vitæ,] si ergo manducantes panẽ viuunt, sub solo pane communio fieri potest: ea enim de causa Dominus de solo pane locutus est, vt sub vna specie cõmunicari posse doceret. Secundò, species panis & vini non est, quæ dat vitam, sed quod sub ea continetur, sed totus Christus sub vna specie continetur, non ergo erit minor efficacia sub vna, quam sub vtraque. Tertiò ex figuris Eucharistiæ compluribus, quę vnam speciẽ indicant, vt patet in manna, quo vsus est Dominus in exemplum; in panibus propitiationis; in pane Gedeonis: in alijs multis.

Efficax contra aduersarios argumẽtandi ratio. Quartò loco accedat efficax argumentũ; quia aduersarij non habent vllam probationem, qua iure diuino hoc esse pręceptum ostendant: statuere autem aliquid B iuris esse diuini sine efficaci probatione, & maximè contra vniuersalem Ecclesiã, vanũ, & valdè temerariũ est. Hoc ostendo sic: hoc enim diuinũ ius; aut ex verbis Christi deducunt: aut ex facto Christi, qa cõmunicauit discipulos sub vtraque specie: aut ex ipsa institutione, quia sub duplici specie instituit Sacramentũ: aut ex aliqua vrgenti ratione ex scriptura deducta, non enim superest alia via probandi: nam Ecclesiæ ritus antiquus eorum contrarius est errori: at si singulas has consideremus partes: nihil, quod eis faueat, sed potius quod contradicat, & aduersetur, inueniemus. In primis quantum ad verbum Domini, non extat C verbum aliquod, quod hanc ad rẽ faciat, nisi hoc Io. 6. Nisi mãducaueritis carnẽ filij hominis, & biberitis eius sanguinẽ; illudq; Matth. 26. Bibite ex eo omnes: at illud Ioannis in cõmentario satis explicuimus longè alium facere sensum, quam eum, quẽ isti existimant, nec opus est vt ea quæ dicta ibi sunt, repetamus. illud autẽ Matth. 26. ad discipulos solos dirigi, docet Marc. 14. dicẽs, Et biberũt ex eo omnes: nõ igitur generale fuit pręceptum verbum illud, Omnes, etiam futuros obligans, sed Apostolos, quos voluit vtraq; specie communicare, eos sanctissimo Sacerdotio dignatus, quos sub vtraq; communicare specie debere, nemo negat catholicus. aliud Domini verbum nõ reperitur, quo talis communionis necessitas ostendatur. Secundo factũ ipsum Christi non est argumentũ huius præcepti, quod docet August. Epist. 118. de hoc eodem Christi facto loquens; nã si tale factum esset præceptum, sequeretur esse iure diuino necessariũ, vt in azymo fieret consecratio; nã & ipse in azymo consecrauit: sequeretur etiam prius lauari pedes communicantium oportere; nam & ipse prius lauit: sequeretur etiam nocte, & post cœnam esse communicandum, quia ita Christus fecit, & tamen vniuersalis Ecclesia nõ hæc seruat; nam & ieiunis dat communionẽ vt Aug. etiam probat eodem loco: nec lauantur pedes communicantiũ, nec damnat Græcos in fermentato cõsecrantes, multoq; tempore in fermentato tota Ecclesia cõsecrauit: Non igitur ex Christi facto efficax sumi potest argumentum, vt ad omnia, quæ Christus fecit, obligemur. Adde post resurrectionem Christum, vnam speciẽ dedisse discipulis, vt superius ex Luc. 24. collegimus. Tertiò Christi institutio non obstat: est enim doctrina catholica hoc mysteriũ esse Sacrificium quoddam, quod in oblatione consistit: & esse simul Sacramentum, quod participatur, & communicatur: vt igitur Sacrificiũ est, consecratur in duabus speciebus, vt in hac diuisione passio Christi repræsentetur: & hoc faciendum Dñs Apostolis præcepit, & ijs omnibus, qui Sacerdotij munus erant obituri; & hæc est diuina institutio; vt autem Sacramentũ est, non in communione sub vtraque specie consistit, sed in parte aliqua oblationis, sicut in veteribus Sacrificijs non totum quod Deo offerebatur, participandũ offerentibus dabatur, nõ igitur ex hac institutione communio sub vtraq; specie probatur. Scio horũ aliqua hæreticos negare, nec sacrificiũ hoc recipere, sed nobis satis sit veritatem Catholicã proponere & defendere; si enim oĩa hæc discutere niteremur, ab instituto proposito nimiũ recederem. Quartò ratio nulla tuetur aduersarios, quæ ex scriptura sumatur, illa enim. 1. Cor. 10. Multi vnũ corpus sumus, q de vno pane ędimus, & de vno calice

A calice participamus: potius pro nostra est veritate: nec enim legitur in Græcis codicibus de vno calice & quamuis legeretur, non inferretur communio sub vtraque, imò contrarium potius: si enim qui vnam particulā sacrificij participabat, de toto sacrificio participasse dicebatur: ita qui vel vnius speciei partē capit, de toto sacrificio, quod in pane, & ca lice cōsistit, participat. Cætera oīa de sacrificio, & de Eucharistia diffusè tractabimus in his, quæ de Eucharistia scripsimus: & typis Deo propitio mādabimus.

Quibus rationibus inducta Ecclesia communionem sub vna specie sanxerit.

Quinta assertio: optimo iure Ecclesia sub panis specie cōmunionem fidelibus præcepit, calicemq; prohibuit: potuisse verò id Ecclesiam statuere, ex his, quæ dicta sunt, certum est. Si enim non est iure diuino necessaria, Ecclesia potuit, qua ratione communicandum sit, determina B re: at recto & sancto consilio multis de causis id fecit, quarum nonnullas in medium libet adferre. Vna est propter sanctissimi huius Sacramenti reuerentem, & decentem cultum; cùm enim infinita penè multitudo populorum, ad hoc accedat percipiendum Sacramentum, inter quos variæ, & multiplicis conditionis, ætatis, & sexus sunt homines, sanguis sine effusionis manifesto & frequenti periculo, ministrari non potuit: id quod etiā ipsa experientia nunc apud eos, docet, qui specie vtraque vtuntur in communione. Secunda causa fuit fidelium omnium in hoc Sacramento percipiendo C vniformitas, multi enim sunt & fœminæ, & viri, & adolescentes à vino abhorrentes, quibus sine euomēdi periculo nō potest ministrari; his necessarium erat, aut abstinere, aut sub vna specie communicare, cur abstinendum esset, causa non suberat: non enim tanto remedio priuandi erant, cuius esse participes poterant, ne ergo varietas in hac communione esset statuit modum communem omnibus. Tertia propter errores vitandos, vti enim Leo Manichæorū causa statuit sub vtraque communionem, ita postea subortæ sunt hæreses affirmantium non posse sub vna specie ministrari, ne igitur Catholica veritas obscuraretur, statutū est vt sub vna specie fieret communio. Quarta propter asseruationem Eucharistiæ, & delationem ad infirmos: species D enim vini non ita facilè conseruari, & deferri possunt. denique vt perfectius omnes intelligant, rustici, & idiotæ perfectè, & integrè Christum esse etiam sub vna specie. Hæc in præsenti sufficiant: cætera enim alijs in locis exactius tractanda relinquimus.

ANNOTATIO 28.

An infantes communicare teneantur.

Altera circa hæc eadem verba non prætereunda silentio difficultas occurrit: breuiter tamē pro instituto explicanda, an hæc sententia comprehendat infantes. Ad quam respondendū est, primò olim etiam paruulis Eucharistiam esse ministratā, quod satis ex Cypriano serm. de lapsis constat, vbi hanc illius tēporis consuetudinem narrat, & exempla E memoranda describit; cuius testimoniū citat Aug. Epist. 23. ad Bonif. nec in hoc est vlla controuersia. Respondetur secundò istam sententiam etiam paruulos cōprehēdere: verba enim generalia sunt & necessitatem omnibus, & singulis imponunt, & ita tenet, & docet Aug. lib. 1. de peccat. merc. c. 20. & sequentibus: Respondetur tertiò paruulis non esse necessariam actualem huius sacramenti communionem, sed vt hæc sententia in ipsis verificetur, satis est, si modo aliquo hoc mysterium & sacramentum participent: id docet Aug. loco proximè citato, cuius doctrina hæc est; Paruulos per baptismū susceptum etiam huius sacramenti Eu- F charistiæ fieri particeps, quod hac ratione fit; nam per baptismū fiunt de corpore mystico Ecclesiæ, ad vnitatemque Christi fidelium pertinent; hoc autē sacramentū huius vnitatis corporis signū est, & ideò hoc sacramentum modo aliquo participant: nempe quantum ad rē significatam, & dici possunt carnē Christi manducare, & bibere sanguinē eius: vera enim caro, & verus sanguis Christi in hoc sacramēto vnionis realiter continetur: qui ergo ad rem significatā pertinet, per illud idē sacramētum, quo vnus efficitur, nempe baptismum, efficaciam sacramenti Eucharistiæ etiā participat, & sic eos Domini sententia complectitur. Hæc est vera Augustini sententia quam

A quam eandem habet Innocen. 1. in Epist. ad Conc. Mileuit. quæ est inter Augusti ni epist. 92. quamuis non tot verbis sit expressa. Hinc error Bohemorum manifestus est, paruulis vtramq; speciē actualis communionis ministrantium, tanquā eis ad salutem necessariam; cùm re vera non ita sit, quia per baptismum huius sacramenti participes sunt facti, nec actualem communionem necessariò Christus ab eis postulauit, qui actu voluntatis proprio nundū mouentur: satis fuit illis baptismus per quē ipsi incorporātur quia baptismi sacramentū, quod ianua est sacramentorum, virtute Eucharistiam cōtinet, & ipso recepto, virtute Eucharistia recipitur. Respondetur quartò, adultis maior incūbit necessitas, quibus aut manducatio realis, aut certè in voto necessaria est: dico in voto, quādo susceptionis actualis facultas non suppetit; nec mirùm, si vnū sacramentum non eodē modo omnibus est necessarium: nam & baptismus hoc idē habet: cùm enim vnus, & idem sit, eademq; sententia Domini Ioan. 3. Nisi quis renatus fuerit ex aqua, & Spiritu sancto, non potest introire in regnū Dei. tamen paruulis necessaria est realis baptismi susceptio, adultis verò si facultas deest, sufficit baptismi suscipiendi votum. Respondetur quintò potuit Ecclesia actualē paruulis negare susceptionem vtpote eis iure diuino ad salutē nō necessariam; & propter reuerentiam & decentiam tanti sacramenti, rectè consilio negauit. Et hæc de præsenti difficultate sint satis: ad sensum enim Euangelicæ sententiæ hæc videntur sufficere.

B B

Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, habet vitam æternam, & ego resuscitabo eum in nouissimo die.

COMMENTARIVS.

POST sententiam negantem, qua Iudæos terrore perculit, nempe, Nisi manducaueritis, & biberitis, carnem, & sanguinem, non habebitis vitam in vobis: sententiam affirmantem adijcit, vt beneficij tanti spe alliciat ad fidē: duri enim, & proterui prius sunt timore tractandi: [Qui mâducauerit, inquit, meam carnem, & biberit meum sanguinem habet vitam æternam:] nō igitur solum prodest caro, & sanguis Christi suscipientibus, ne pereant: sed simul vt vitam consequantur æternam: causam adiungit, quia, [Ego resuscitabo eum in nouissimo die.] Illa particula [Et,] vim causalem habet, vt sæpe apud C Hebræos fit: vitam ergo æternam Christum suscipientes habent, quia quamuis moriantur ad tempus, ipse eos in nouissimo ad æternam vitam suscitabit. Vim, & efficaciam diuinitatis suæ in hoc verbo manifestat: Dei enim est mortuos suscitare, & maximè ad æternam vitam. F

Caro enim mea verè est cibus, & sanguis meus verè est potus.

TOTA ista sententia cum sequenti causam reddit, cur, qui manducat & bibit carnem & sanguinem eius, habet vitam æternam, ab eodem Christo suscitandus. Est autem ista sententia cum sequenti connexa, nec vna sine altera integram facit probationē; qua autem ratione connectatur, in sequenti explicabitur commentario. Probat ergo primo loco verbum illud superioris sententiæ; [Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem,] reddens causam cur dicta sit mandacanda caro, & bibendus sanguis eius; quia, inquit,

A inquit, [Caro mea verè est cibus,& sanguis meus, verè est potus,] ac si dicat; D
dixi manducandam carnem meam,quia caro mea verè est cibus; dixi bibendũ
meum sanguinem,quia sanguis meus verè est potus. hoc non aliud significat,
quam carnem & sanguinem adaptanda diuina potentia esse, vt sint cibus, &
potus; quod factum est, quando in nocte cœnæ Sacramentum mirabile instituit,
in quo carnem propriam sub speciebus panis, & sanguinẽ sub speciebus
vini constituit,vt realiter manducari, & bibi possit, & ore sumpta cibus animarum
fiant: dicit autem, [Verè est cibus, verè est potus,] vt rectè dicit Eutimius,quia
non parabolicè,nec ænigmaticè,sed verè,& realiter caro, & sanguis
Christi manducatur: & bibitur. Rursus eadem de causa non dicit ego
sum cibus,sed distinctè: [Caro mea cibus est, sanguis meus potus est,] vt in
hoc futuram suam passionem,& mortem insinuet,in qua sanguis erat à carne
separandus, vt notauimus supra ex Ambro. lib. 4. de fid. c. 5. cuius passionis
cibus hic. & potus futurum erat memoriale viuum,& admirandum, si de spirituali
manducatione tantùm sermo esset, nõ erat cur ista verba ita distinctè,
& affirmata proferrentur. Illud enim geminatum veritatis aduerbium, tropũ
& metaphoram excludit omnem. Eodem modo exponit Ambrosius.lib.6. de
B Sacram. c. 1. cuius verba recitabo, quia veritatem Christi in Sacramento, & E
conuersionem panis egregiè confitetur; Quomodo, inquit,vera? qui similitudinem
video non video sanguinis veritatẽ? Primo omnium dixi tibi de sermone
Christi qui operatur,vt possit mutare & conuertere generalia instituta
naturæ: deinde vbi non tolerant sermonem eius discipuli,sed audiẽtes, quod
carnem suam daret manducandam,& sanguinem suum daret bibendum,recedebant;
ne igitur plures hoc dicerent,veluti quidam esset horror cruoris,sed
maneret gratia redemptoris; ideò in similitudinem accipis sacramentum, sed
verè naturæ gratiam,virtutemque consequeris; hæc Ambro. Cyrillus lib.4.c.
16. veritatem hanc contra figuram exponit, vt non sit sicut Manna.

Qui manducat meam carnẽm: & bibit meum sanguinem in me manet: & ego in eo.

C POstquam probauit suam carnem manducandam, & sanguinem bibendum, F
quia verè potus, & verè cibus sunt: persequitur probationem eiusdem
illius sententiæ,& intendit alteram partem probare, nimirùm; qui manducat
& bibit,habet vitam æternam, quia ego resuscitabo eum; & ad probationem
proponit, seu potius tacita quadam illatione deducit,hanc sententiam: [Qui
manducat carnem meam: & bibit sanguinem meũ in me manet,& ego in eo:]
id est vnitur mecum, & ego cum illo. Sequitur hæc sententia ex præcedenti;
si enim caro mea cibus est,& sanguis potus,qui eam sumit, & accipit intra se,
vnionem quandam habet mecum: ex ratione enim cibi, & potus hanc mutuã
deducit permanentiam. Sed latet eximius in his verbis sensus, qui explicabitur,si
discrimen latum huius cibi à communi obseruemus. Qui enim cibum,
potum communem accipit,dicitur quidem cibum, & potum intra se habere,
tamen non manet ipse in cibo,& potu: immo nec cibus,& potus in eo manẽt:
nam corrumpuntur,& conuertuntur in substantiam eius qui manducat, & bibit;
at Christi cibus non talis est: primo quidem manet in manducante, quia
non transit caro Christi in substantiam manducantis, sed permanet. Secundo
non

Cibi communis: & Christi corporis discrimina.

B non accipit vitam à manducante, ficut accipiunt cibi communes, fed ipfe potius dat vitam animæ manducantis, qua ratione Ambro. lib. 6. de facra. c. 1. panem viuum dici affirmat, propterea manet in manducante, quia ipfi ita vnitur, vt non corrumpatur: & manducans manet in eo, quia vitam accipit ab ipfo cibo & ab ipfo Chrifto, cuius caro cibus, & fanguis potus eft: vnio igitur quędam eft, quia cibus, & potus eft: tamen magnum eft: & latum difcrimen cibus enim eft manens, & continens ipfum manducantem. Præterea attendenda funt verba, Non dicitur manet in carne mea, & caro mea manet in ipfo, fed ego in ipfo, & ipfe in me; denotans ipfum fuppofitum diuinum, & perfonam: ac fi dicat; qui carnem meam manducat, quandam vnionem habet cum ea, & ratione carnis meæ in me manet, & ego, qui Deus fum, in eo maneo; qui enim carnem & fanguinem bibit, habet in fe Deum ipfum carni, & fanguini vnitū: quibus verbis fignificare intendit efficaciam huius cibi, vt in fequenti fententia explicabitur. Quid ergo non efficiet cibus, & potus hic: fi vt par eft accipiatur: cui eft vnitus Dei Filius: & cui eft coniuncta diuinitas & omnipotentia Dei ex his deducit poftea: qui manducat, vt debet, habere vitam æternam.

ANNOTATIO 29.

Hilar. lib. 8. de Trinit. hanc vnionē naturalem appellat, quia realiter caro, & fanguis Chrifti nobifcum vnitur & coniungitur. Cyril. etiam lib. 10. in Ioan. c. 13. naturalem Chrifti participationem dicit, per quam efficimur membra Chrifti iuxta illud 1. Cor. 6. Membra veftra, membra funt Chrifti, docetq; fide, & dilectione coniugi Chrifto, fed nō carni eius, nifi per hanc manducationē, fecundum quam nos in eo, & ipfe manet in nobis verè, & realiter, & propter hanc vnionem Chriftum vitem, nos palmites dici affirmat. Cuius aliquot verba recitabo, multis alijs ad rem hanc pertinentibus omiffis. An, inquit, fortaffis putat ignotā nobis myfticæ benedictionis virtutem, quæ cum in nobis fiat, nonne corporaliter quoq; facit communicatione carnis Chrifti, Chriftum in nobis habitare; cur enim membra fidelium membra Chrifti funt, nefcitis, inquit, q̄a mēbra veftra membra funt Chrifti, mēbra igitur Chrifti, mēbra meritricis faciā? abfit: Saluator etiam dicit, Qui manducat meam carnē, & bibit meum fanguinem in me manet, & ego in eo. Vnde cōfiderandum eft non habitudine folum, quæ per caritatem intelligitur, Chriftū in nobis effe verum & participatione naturali; nam quemadmodum, fi quis igne liquefactam ceram alij ceræ fimiliter liquefactæ ita mifcuerit, vt vnum quid ex vtrifq; factum videatur; fic communicatione corporis, & fanguinis Chrifti, ipfe in nobis eft, & nos in ipfo non poterat enim aliter corruptibilis hæc natura corruptibilitatem & vitam traduci, nifi naturalis vitæ corpus ei coniungeretur, non credis mihi hoc dicenti, Chrifto (te obfecro,) fidem præbe. [Amen amen dico vobis nifi manducaueritis carnem filij hominis & biberitis eius fanguinem, non habebitis vitam in vobis, qui manducat meam carnem, & bibit meum fanguinem, habet vitam æternam, & ego refufcitabo eum in nouiffimo die.] Audistis apertè clamantem non habituros vitam, nifi fanguinem eius biberimus, & carnem manducauerimus. In vobis autē ipfis dicit, ideft, in corpore veftro: vita autē iure, ipfa vitæ caro intelligi poteft; hæc enim nos in nouiffimo die fufcitat. Hęc, & alia Cyri. perpēde qualē vnionē hic doctor cōfiteatur, & qua ratione hęc verba Ioannis, & hanc permanentiam noftram cū Chrifto exponat, Quanquā Doctores hi non fic funt intelligendi vt velint ex Chrifto fumpto, & fumente vnum ens fieri naturale; indigna enim eft illis doctrina hæc, fed hoc dicere voluerunt; Præter vnionem, quæ ratione charitatis, & fidei fit; adeffe etiam intra nos ipfos verè, & realiter Chriftum ipfum; qui caufa eft eiufdem fidei, charitatis, & gratiæ.

Chriftus eft in nobis etiam participatione naturali.

Sicut

A B

Sicut misit me viuens pater, & ego viuo propter patrem, & qui manducat me, & ipse viuet propter me.

COMMENTARIVS.

CONCLVDIT probationem totam, & est sensus; sicut ego, vt homo, quia missus sum à viuente Patre, id est, habeo diuinitatem Patris viuentis humanitati meæ vnitam, & viuo propter ipsum: humanitas enim mea accipit vitam ab ipsa diuinitate, & à Patre ipso: ita qui me manducat, accipiet vitam à me, quia mihi vnitur, & in me manet. Aduerte: Christus erat, & Deus, & homo: quatenus Deus viuebat propter Patrem, quia essentiam, & cum ea vitam habebat à Patre; vt homo etiam viuebat propter Patrem: nam vitam, vt homo accipiebat; quia enim ille homo Deus erat, & Dei filius, propter vnio-
B nem diuinitatis vitam viuebat gratiæ, gloriæ, & naturalem; hāc enim omnem B
diuinitas humanitati communicauit. Solet autem tribuere Christus, quod diuinitatis suæ sunt, ipsi Patri, & propterea dixit se, vt hominē, viuere propter Patrem: & de hac loquitur in præsenti, illud autem [Misit,] incarnationis mysterium significat, Sicut ego homo factus à patre viuente: idem est, ac si dicat: sicut ego, qui sum Filius Dei, eandem vitam habens cum Patre, factus tamen homo, meæ humanitati propter vnionem, vt Deus do vitā; ita ei, qui me manducat, quia mihi vnitur, & coniungitur per carnem meam, dabo vitam. Sermo est, non de vita gratiæ, & gloriæ sola; sed etiam de æterna, quę est per resurrectionem, & quidem est omnium causa, tamen præcipuè de æterna est sermo, quæ in resurrectione gloriosa corporum datur. Non est autem vnitas similis omnino: non enim vnitur manducans hypostaticè Christo, sicut humanitas propria verbo; at non ex qualitate vnionis: sed ex vnione sola colligit effectum eundem; nec dicit, [Viuet] propter carnem, sed, [Propter me,] nempe
C Dei filium, cui per carnem vnitur, & accipit in se Christum, vt in eo manere dicatur. Similis est discursus Pauli ad Rom. 8. Si Spiritus inquit, eius, qui suscitauit Iesum à mortuis habitat in vobis: qui suscitauit Iesum Christum à mortuis: viuificabit mortalia corpora vestra propter inhabitantem spiritum eius in vobis. Diuinitatem vocat Spiritum: Si diuinitas, inquit, quæ erat in Christo suscitauit eum, vt hominem, quia vnita erat, & inhabitat in eo; ita etiam suscitabit vos, si inhabitat in vobis, nempe per gratiam non enim eadem est inhabitatio, sed idem inhabitans, & ideo idem erit effectus vitæ, & resurrectionis æternæ. Tota ergo, & integra probatio ex duabus præcedentibus sententijs conficitur: ad probandam illam, [Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem habet vitam ęternam, & ego resuscitabo eum,] probatio hæc est, [Caro mea cibus est, sanguis meus potus est,] igitur māducari, & bibi potest: & rursus, Qui manducat, & bibit, manebit in me, & ego in eo, quia caro mea est; & sanguis meus est,] & qui ea recipit, mihi vnitur: sicut igitur mea humanitas viuit propter vnionem ad diuinitatem Patris, quæ etiam mea est, quia ipsa diuinitas est vita ipsa; ita & qui per carnem meam vnietur mihi, vt oportet recipiendo cibum, & effectum, nempe gratiam, hoc enim est dignè manducare, viuificabitur, & suscitabitur à me in æternam vitam. Hic est sensus totius huius sententiæ, qui magis in sequenti annotatione explicatur.

A

ANNOTATIO 30.

Arrianorũ sophisma solutum.

ARRIANI hoc vtebantur loco in sui erroris defensionem, vt auctor est Ambr. lib. 4. de fide c. 5. & Basilius lib. 4. cont. Eunomium, & in Apologia de sua disceßione, quæ est Epist. 141. argumentabantur enim; Si viuit propter Patrem, ergo minor est Patre, à quo vitam accipit. Dupliciter Sacri Doctores ad hanc vanam argumentationẽ respondent; vno modo verba hæc esse ratione humanitatis intelligẽda; Christus enim, vt homo, viuit propter Patrem: quia à diuinitate, quæ sua, & Patris est, vitam habet: ita Basil. respondet. & Ambros. & Aug. etiam tract. 26. qui hęc verba de vita humanitatis censent intelligenda. At Cyril. lib. 4. c. 18. & Hilar. lib. 8. Trinit. & Chrys. homil. 46. qui verba de Christo etiam, vt filio Dei exponũt, aliter respondent; nempe Filium dictum esse viuere propter Patrem, non quod vitam accipiat, quã ante non habebat: non quod aliam vitam habeat ab illa, quæ est Patris; sed quia eandem habet per æternam natiuitatem à Patre, & sicut essentiam, ita & vitam à Patre accipit eandem, vt vna vita viuãt, sicut vna essentia sunt. Illud autem [Propter,] nõ finem significat, sed principium, vt idem sit, viuit propter Patrem, id est, viuit per Patrem, ita enim legit Hila. seu viuit à Patre. Probant hanc responsionẽ Ambr. & Aug. quantum ad doctrinam: vera enim est doctrina Filium Dei vitam habere à Patre, & viuere per Patrẽ, seu à Patre: tamen quantum ad Ioannis sensum potius de Christo, vt homo est, verba intelligenda censent, & ita mihi videtur, quod & Basilius constanter affirmat: quod magis verum esse apparebit, si expositiones alias in medium pro posuerimus, non enim eodem modo exponunt Doctores.

B

C

Verba Domini variè à patribus exponũtur.

Ambros. loco iam allegato horũ verborum cõnexionem duplicem enarrat, vt sint duæ comparationes, vna in prioribus, verbis, Sicut misit me viuens Pater, ita & ego viuo propter Patrem: altera in posterioribus. Qui mãducat me, ita viuet etiam propter me. Altera connexio, vt sit vnica comparatio sic: Sicut misit me viuens Pater, & ego viuo propter Patrem; ita Et, qui manducat me, viuet propter me: Hanc posteriorem probat, tamen vtramq; ita intelligit, vt ratione humanitatis procedat, si enim sint duæ comparationes, tunc prioris sensus iste est. Sicut misit me viuens Pater, & ego viuo propter Patrem, id est, sicut à Patre descendi, & missus sum homo factus: ita etiam propter Patrem, vt homo viuo. Posterioris autem talis erit sensus, qui manducat filium hominis, viuet etiã propter filium hominis. Si autem sit vnica comparatio, tunc sensus est; sicut Pater viuificat Christum hominem, ita & Christus habens eãdem diuinitatem patris, viuificabit manducantes se. Has expositiones adfert Ambros. posteriorem August. tract. 26. sequi videtur: sic enim exponit, Sicut quod ego viuo propter Patrem facit exinanitio mea, ita etiam, quod viuat propter me facit participatio, qua manducat me; interpretatur enim etiam de Christi vita, vt homo est. Tertiam adfert Ambros. expositionem, similiter & August. vt priora verba de Christo ratione diuinitatis intelligantur, quam, vti diximus, secuti sunt Hilar. Cyril. & Chrysost. hanc Cyrillus magis explicat, & talis est. quamuis me Pater misit, & homo factus sum, viuo tamen propter Patrem; id est, genitoris naturam ad vnguem cõseruo: sic qui carnis meæ manducatione me recipiet, viuet profectò totus ad me reformatus, qui viuificare possum, quoniam ex viuo Patre sum. hæc Cyrill. Sed non video, qua ratione hic sensus verbis accommodari facilè possit, quod lectori iudicandum relinquo facilior sensus, & veritati literę accommodatior est, vt vna sit cõparatio, & in hoc probo. Cyrillũ, Chrysostomum, & alios Doctores, tamen sic exponenda est; Sicut ego, vt homo, quia missus sum à Patre viuente, id est filius sum Dei eiusdem vitæ, & diuinitatis cũ ipso, vitam vt homo accipio à diuinitate, seu à Patre, seu à me, vt Deo (idem enim hæc significant propter vnionem) ita, qui me manducat propter vnionem, quia in me manet, & ego in eo, suscitabitur, & viuet propter me: manet enim, qui Christum manducat in eo, ratione

D

B

F

gratiæ

A gratiæ ex manducatione acceptæ per quam dicitur Deus inhabitare, & manere in homine; quamuis moriatur homo, ficut etiam Chriſtus mortuus eſt, Deus, qui in eo inhabitat, ſuſcitabit eū ad æternam vitam; non quod vti diximus, ſit vnionis æqualitas: robur enim argumenti conſiſtit in identitate inhabitantis Dei, qui eſt idem, & eiuſdem potentiæ. Reſpondent autem ſibi inuicem ſententiæ: illi enim verbo, [Miſit me viuens pater,] reſpondet illud. [Qui manducat me,] Nam ſicut Chriſtus e- D miſſione à patre habet vnionem cum diuinitate patris viuentis: ſic ex manducatione habet manducans vnionem, & permanentiam quandam cum Deo. Illi autem, [Viuo propter patrem,] reſpondet, [Viuet propter me,] vt enim Chriſtus, vt homo à diuinitate, cui vnitur, accipit vitam, ſic homo manducans ab eadem filij diuinitate communicata in carne habet vitam æternam.

Hic eſt panis, qui de cœlo deſcendit, non ſicut manducauerunt patres veſtri manna, & mortui ſunt, qui manducat hunc panem, viuet in æternum.

B E

COMMENTARIVS.

CONCLVDIT Dominus repetitque ſententiam primam, cuius occaſione multa dicta ſunt: [Hic eſt panis, qui de cœlo deſcendit,] qui viuere facit in æternum, & non ſicut manna quod non potuit prębere vitam æternam: nam mortui ſunt omnes, quotquot illud manducarunt, nec virtute illius vnquam ad vitam reſurgent æternam, vt Auguſt. rectè explicuit libr. de vtili. pœniten. cap. 1. dicens. Manducauerunt manna, & mortui ſunt, id eſt; manna quod manducauerunt, non eos à morte potuit liberare. Modo ſeipſum, modo carnem ſuam vocat panem: non enim caro à ſua perſona vnquam ſeparata eſt; propterea vbi caro eſt, ibi & ipſe Chriſtus filius Dei eſt: qui ratione ſuæ carnis nobis eſt panis vitæ factus; quatenus ſub ſpeciebus panis nobis ſeipſum in carne ſua cibum præbet. Vnius autem ſpeciei meminit, quia in altera ſpecie totus eſt, & ſi manducetur vitam dat. Explicuimus ſuperius qua ratione hæc ſint verba intelligenda. Sed dubitationem mouet Ambroſius, & rectè ſoluit lib. 6. de ſacram. cap. 1. Ego, inquit, ſum panis, qui de cœlo deſcendi, ſed caro non deſcendit de cœlo, ſed in terris aſſumpta eſt de Virgine: quo modo ergo panis deſcendit de cœlo? quia idem Dominus noſter Ieſus Chriſtus conſors eſt diuinitatis, & corporis. Hæc Ambroſius quamuis ergo caro, & humanitas de cœlo non deſcenderit, is tamen qui vnitus eſt carni de cœlo eſt, propterea dicitur deſcendiſſe panis de cœlo.

Seipſum Chriſtus, & carnem ſuam, panē vocat.

C F

ANNOTATIO 31.

De tranſubſtātiatione cōtra hæreticos noſtrę ætatis.

HÆretici noſtri temporis, qui veritatem Chriſti in ſacramento confitentur, panis ſubſtantiam nihilominus manere poſt conſecrationem affirmant; eo inter alia decepti argumēto, quod panis etiam poſt conſecrationem dicitur, argumentum autem hoc nullius eſſe efficaciæ apertè conuincitur, & veritas Catholica manet firma; quæ panis ſubſtantiam poſt conſecrationem non manere, ſed totā in Chriſti corpus conuerſam, & tranſubſtantiatā docet; nec hoc in præſenti tractare intendimus, ſed argumentum aduerſariorum, quod ex panis nomine ſumitur, multipliciter etiam ſcripturæ teſtimonijs ſoluimus.

Primò ſolet ſcriptura rem conuerſam in aliam, nomine priori appellare, non

A quod res eadem maneat, sed vt rem, in quam est conuersa, ex illius conuersione factã esse significet Exod 7. Virga Aaron dicitur deuorasse virgas Magorum; iam virgæ non erant, sed serpentes, sed idem retinent nomen, vt serpentes ex cõuersione virgarum facti esse significentur similiter Ioann. 2. Cum gustasset Architriclinus aquam vinum factam: iam tunc aqua non erat, sed vinũ, tamẽ aqua dicitur, vt quale vinum esset significaretur, ita post consecrationem panis dicitur, non quod ibi sit panis substantia, sed Christus in quem panis est mutata substantia.

Secũdò scriptura solet appellare rem nomine eius, quod apparet exterius, quã B uis verè talis substantia non sit. Gen. 81. Tres viri apparuisse dicuntur, cũ tamen Angeli essent; & Thob. 12. Dictus est vir D Raphael: & Act. 1. Astiterũt duo viri: qã viri speciẽ habebant, sed re vera angeli erãt. Cùm igitur Christus sub speciebus panis appareat, panis dicitur: quamuis panis ibi substantia non sit.

Tertiò, quod nutrit, panis dicitur, quã uis substantia panis non sit, Psal. 77. Panem cœli dedit eis. & tamen manna panis substantia non erat, Eccles. 15. Cibauit illum pane vitæ, & intellectus. Cum ergo Christus sit cibus optimus animæ in sacramento, panis dicitur. Adde ex August. Epist. 23. ad Bonifacium, species ipsæ panis, dicuntur etiam panis, vt continens pro contento accipiat, ut solet fieri sæpe in locutionibus communibus. Argumentum igitur horum, nullius est roboris. E

Hæc dixit in Synagoga docens in Capharnaum.

COMMENTARIVS.

LOCVM in quo mirabilem habuit Christus concionem describit, non occultum aliquem, sed publicum, iuxta illud Ioan. 18. Palàm locutus sum mundo; Ego semper docui in Synagoga, & templo, quo omnes Iudæi conueniunt, in occulto locutus sum nihil. Erant multæ Synagogæ in oppidis Iudæorum, quo Iudæi conueniebant ad orandum, & ad lectiones scripturæ audiendas C Matt. 4. Docens in Synagogis eorum. Matth. 6. Qui amant in Synagogis eorum, & in plateis stantes orare. Templum vnum erat, & id in Hierusalem, in quo solo sacrificare licebat, & simul ea facere, quæ in Synagogis efficiebantur. In Synagoga igitur Ciuitatis præcipuæ, & celebris Galileæ dictæ Capharnaum, hic Christi sermo est habitus: qui enim pro salute omnium veniebat, loca publica, & celebria ad docendum eligebat. F

Multi ergo audientes ex discipulis eius dixerunt, Durus est, hic sermo, & quis potest eum audire?

VERITAS ad salutem necessaria non est dissimulanda propter incredulorum scandalum exemplo Domini, durum vocant sermonem, quem ad credendum difficilem existimabant, similitudine & metaphora sumpta à cibo, qui præ duritia mandi non potest: & quod propriæ erat culpæ: nam eorũ incredulitate, & vitio dentes ad mandendum etiam mollia ineptos habebant, in cibum ipsum reijciunt, vt rectè annotat Cyril. lib. 4. cap. 21. vitium etiam suum aliorum iudicio defendunt. [Quis] inquiunt? [Audire eum potest?] ac si dicant: non nobis solis durus est, & ad credendum difficilis, sed omnibus

A nemo enim audire eum poteſt. Tertul. lib. de carnis reſurrect. [Durum,] exponit intolerabilem, Chryſoſt.hom.46. difficilem intellectu, vtrumque videtur coniungendum:etenim ad intelligendum difficilis, & ad exequendum arduus, vt ipſi apprehendebant, videbatur. D

Pro exactiori intelligentia aduertendum eſt duo eſſe, quæ horum aures offendebant:alterum eſt carnem Chriſti mãducati dare poſſe æternam vitam eſſeque ſupra manna datum Patribus, & in cibum mundi ſufficientem futuram. Alterum eſt carnem Chriſti manducandam, & ſanguinem bibendum ſenſibiliter, ſicut & caro animalium manducatur: ita enim verbum intelligebant, & hoc horrorem incutiebat : ſicut etiam ſi quis nobis carnes humanas mandendas, & edendas proponeret, horrorem & nauſeam, vel ſolo ſermone faceret: & propter hoc dictum eſt ab his. [Quis poteſt eum audire?] hęc fieri non poſſe videbantur, & de his dictum eſt, [Durus eſt hic ſermo,] id eſt credibilis non eſt, nec ad intelligendum idoneus, nec ad audiendum ſuauis.

Duo audit res Chri offendebã

B Hic eſt ſenſus verborum in quo iſtorum error comprehenditur, & ſuperbia: nam quæ non intelligebant, proprio iudicio metiebantur: nec à tanto magiſtro diſcere cupientes, qua ratione intelligenda,& facienda, & hæc eſſent,interrogarunt. à tantæ enim virtutis,ac poteſtatis auctore, quantum Chriſtum erant experti, nihil falſum, nihil abhorrens proficiſci poſſe ſcire debebant? ideo à crimine non excuſabantur. E

Sciens autem Ieſus apud ſemetipſum, quia murmurarent de hoc diſcipuli eius, dixit eis, hoc vos ſcandalizat?

NOVVM diuinitatis ſuæ profert argumentum; nemine referente tacitàs diſcipulorum cogitationes, & murmurationes mutuas reuelat, & arguit, vt vel in hoc eius potentiam cognoſcant, & fieri poſſe, quæ dicebantur,ac myſterium in eius verbis credant:hoc appellat Ioannes ſcire, [Apud ſe metipſum,] Id eſt,propria ſcientia cognoſcere, nemine referente. Dixit au-

C tem eis, [Hoc vos ſcandalizat?] ac ſi dicat maiora audietis, & videbitis, parum hoc eſt, vt tam citò ſcandalizemini: Simile eſt illud Ioann.1. Quia dixi, vidi te ſub ficu credis, maius his videbis. Dominus non retractat, quæ dixit; ſed maiora adhuc promittit, vt magnitudine ipſa ad credendum alliciat: qui enim vera loquitur, quamuis audientes repugnantes videat; confirmare, & augere ea ſolet,ſcandalizati autem iſti dicuntur, quia in hoc Chriſti ſermone offenderunt, & à Chriſti ſequela,& diſciplina retroceſſerunt,ſeu retrocedere iam animo incęperunt; ſcandalum enim offendiculum eſt, in quod impingit aliquis, & cadit: non verbum eos ſcandalizabat; ſed ipſi ſuo vitio in ipſo ſcandalizabantur, & offendebant: erat enim ſcandalum non actiuum, ſed paſſiuum, quod vocant. F

Si ergo videritis filium hominis aſcendentem, vbi erat prius.

RESPONDET Dominus ad illud primum, in quo iſti ſcandalizabantur, nempe, quomodo fieri poteſt, vt caro Chriſti vitam æternam dare poſſet:quomodo cibus toti mũdo ſufficeret: hæc.n. fieri nõ poſſe videbantur,

 dicit

A dicit igitur Dominus scandalum illorum reprehendens, quasi maiora adhuc superfint, [Si ergo videritis filium hominis ascendentem, vbi erat prius,] Hęc sunt per reticentiam, & aposiopesim quandam dicta, quæ est quando ex affectu aliquo reticetur in verbis aliquid, quod est in mente: quod in præsenti facit Dominus: nam supplere oportet, vt dicit Cyril. lib. 4. cap. 22. [Si videritis filium hominis ascendentem, vbi erat prius,] quid dicetis? ac si dicat: Vos scandalizamini, quia dixi me daturum carnem meam in cibum vitæ æternæ, visusque sum vobis id facere non posse, nec carnem meam id efficere valere: quid igitur dicturi estis, cum videritis hunc filium hominis ascendentem vbi erat prius? id est cum meam diuinitatem cognoueritis, & hanc carnem diuinitati vnitam esse intellexeritis, vtique tunc non me aliquid, quod fieri nequeat dixisse cognoscetis; maius enim est carnem meam vnitam esse, diuinitati, quam cibum esse vitæ æternæ: immo, cum vnita sit diuinitati, non mirum est si cibus esse possit toti mundo, & cibus quidem vitæ æternæ. Ex suo ad cœlos ascensu, vbi prius erat, suam ostendit diuinitatem, carnemq; illam vnitam diuinitati, vt credant eam effectricem esse ęternæ, & cęlestis vitæ, quippe quę vnita est diuinitati, & ad cœlos ascensura erat: qui enim potuit carnem efficere suam deiferam, & cœlestem, vt quæ terrena erat, ad cœlos ascenderet; potuit etiam efficere, vt cibus esset cœlestis, & vitæ æternæ. Apertè se Deum profitetur carni vnitum, & in cœlis existentem, vt se omnia facere posse ostendat. Illa autem particula [Ergo,] emphasim quandam habet, & scandalum eorum vehementer arguit. Sensus enim est; Vos in hoc, quod dixi, scandalizati estis, ergo quando me ascendentem vbi eram prius, & me Deum esse, & carnem meam vnitam diuinitati intelligetis, scandalizabimini ne? profectò non, sed potius confundemini: & admiramini. Athanas. illud dictum Matth. Quicunque dixerit verbum, &c. hoc verbum explicans dicit; propterea ascensionis suæ Dominum meminisse, vt eos à corporali intellectu abstraheret: ac deinde carnem suam, de qua locutus erat, cibum è supernis cœlestem, & spiritualem alimoniam, & ab ipso donandam intelligerent. Cyril. lib. 4. cap. 22. C addit; Dicit se ascensurum illò, vbi prius erat, vt audientes intelligant de cęlo quoque ipsum descendisse, & sic non vt homini, sed vt Deo viuificam carnem suam esse facilius credant.

D B E F

ANNOTATIO 32.

CHRYSOST. homil. 46. hęc verba connectit cum illis, descendi de cœlo, de quo isti murmurauerant, vt sit sensus, Quid ergo dicetis, si videritis filium hominis ascēdentē, vbi erat prius, & vnde descenderat? murmurabitis tūc? profectò non erit locus murmurandi. Sed dura expositio videtur, illa enim multum à præsenti sententia distatur, quæ ad proxima refertur, nempe ad scandalum, quia dixerat, [Caro mea verè est cibus, & sanguis meus verè est potus,] tunc enim illi dixerunt; [Durus est hic sermo,] ad quod Dominus respondit, [Hoc vos scandalizat?]. & persequens adiunxit, [Si ergo videritis filium hominis, &c.] verba igitur hęc referuntur ad scandalum, de carne, & sanguine in cibum, & potum vitæ dandis, & ita refert Cyril. lib. 4. cap. 22. cuius expositio hęc est, vt Dominus scandalum horum discipulorū tollere velit ea ratione, quia caro illa ex vnione ad diuinitatem extollenda erat in eam proprietatem, vt in cœlos ascenderet, cum esset naturæ terrestris. non ergo mirum, si effici etiā possit cibus vitæ ab eadem diuinitate, sitq; sensus. Si ergo videritis filiū hominis ascendere, vbi prius erat, quid dicetis? scandalizabimini tunc? profectò nō, sed potius diuinitatis potentiam cognoscetis. Hanc expositionē secuti sumus in com-

A commentario. Dicitur autem idẽ Christus aſcendere ratione humanitatis, vbi erat prius ratione diuinitatis, idem enim eſt ſuppoſitum, ſeu perſona, & propterea idem eſt, qui erat in cœlo, & qui aſcendit, ſed ratione diuerſarum naturarum.

Altera auctoris expoſitio.

Alia expoſitio mihi occurrit huius ſententiæ, quàm in commentario non ſum perſecutus, quod à communi expoſitione recedere noluerim, cum ſit valde probabilis, quanquam, & hæc alicui fortaſſe nõ improbabitur, vt his verbis Dominus iſtorum arguat ſcandalum, oſtendens eos viam ſibi ipſis præcludere, & ſe ineptos facere myſterijs diuinis percipiendis, & audiendis: Et eſt ſenſus, Hoe vos ſcandalizat, quia dixi meam carnẽ B manducandam, & ſanguinem bibẽdum, Si ergo videritis, vt re vera videbitis, & ſcietis, me aſcendentem in cœlũ, tunc magis ſcandalizabimini, in hoc ipſo, quod dixi: Si enim, cum me præſentem videtis, & mortalem, non creditis cibũ, & potum carnem, & ſanguinem meum eſſe poſſe, quando non videbitis pręſentem, ſed in cœlum aſcendere vitam immortalem victurum intellexeritis, profectò hoc minus credetis, dicentes, quo modo caro, quæ eſt in cœlis, & immortalis, cibus nobis erit, & ſanguis eius potus? & tamen neceſſarium eſt vobis iſta credere. Dominus ergo inducit eos, vt incipiant credere, quæ nunc dicuntur. Si enim, quæ ventura ſunt, expectant, nec præſentibus habẽt fidem, magis ſibi credendi viam obſtruunt, propterea Dominus eos inſtruit oſtendens id fieri poſſe, quia ſpiritus, & diuinitas carni illi vnita eſt, quæ viuificat per carnem, nõ ipſa ſola caro, vt in ſequenti ſententia dicemus. Hæc expoſitio magis accommodatur verbis: nã illa particula [Ergo,] quę illatiua eſt, inſinuat maius futurum ſcãdalum, niſi præſens tollat, & niſi nũc credant: & re vera impletum videmus verbum Domini: Noſtris enim temporibus ſunt, qui ſcandalum hoc ſibi faciant, E dicentes: quomodo, qui eſt in cœlo, poteſt eſſe ſub panis ſpeciebus in terra? quomodo immortalis poteſt manducari? & mentis ſuæ cæcitate, & ſuperbia negant veritatem diuinam: non intelligentes, quòd tanto tempore prius Dominus his incredulis Iudęis obiecit, & prædixit. Hæc eſt expoſitio, quæ non improbabilis mihi viſa eſt.

C **Spiritus eſt, qui viuificat, caro non prodeſt quicquam.** F

COMMENTARIVS.

Alterã ſcandali partem Chriſtus remouet.

RESPONDET Dominus ad illud ſecundum, in quo iſti ſcandalizabantur, carnem ſenſibiliter ad modum ferarum manducandam eſſe intelligentes, & connectitur hæc præcedenti ſententię: dixit enim ſe aſcenſurum in carne, vbi erat prius, ſignificans ſe Deum eſſe, carnemque ſuam vnitam habere diuinitatem. proſequitur; Spiritus eſt, qui hanc vitam tribuit, non caro ſola, caro ex ſe non prodeſt ad hanc vitam æternam dandam; at Spiritus, & diuinitas, cui caro hæc vnita eſt, ipſa eſt cuius ratione caro eſt effectrix vitæ. Spiritum appellat diuinitatem carni vnitam, ſeu carnem vnitam diuinitati: carnem autem ſolam per ſe vocat carnem, qualem iſti intelligebant; hæc autem non prodeſt ad æternam vitam, ſed vnita diuinitati prodeſt ad vitam; nã, [Spiritus eſt, qui viuificat,] per eam. Quibus verbis remouet illud ſecundum, in quo ſcandalum iſti patiebantur; nam carnem Chriſti puram, vt cæterorum hominum arbitrantes, non ſolum vitam non poſſe dare credebant, ſed ſenſibiliter, & carnaliter manducandam putabant. Quod Dominus etiam his verbis reiecit; ſi enim caro ipſa non propter ſe, ſed propter vnitam diuinitatem

A futura est cibus vitam efficiens, non ergo carnalis modus, & sensibilis est cogitandus; sed qui carni diuinitati copulatæ conueniat, qualis est is, quem Dominus postea instituit: ita enim vera nobis caro datur, vt tamen non carnaliter, & sensibiliter, sicut cibi communes, manducetur. D

ANNOTATIO 33.

Verba Christi proxima rectissimè cōmunioni Sacramēta li & non so lū spirituali conueniūt.

EX his verbis argumentum sumunt, qui ad spiritualem manducationē, quæ per fidem est, verba Ioannis trahunt: exponunt enim spiritum viuificare, quia verba sunt hęc spiritualiter intelligenda. Et de mauducatione secundū spiritum interpretantur. Sed quantum hi a recto sensu, & sanctorum Doctorū doctrina aberrent, apertè ostēdi potest. In primis demus illi secundùm sensum spiritualem hęc esse intelligenda, inde B tamen non sequitur de manducatione, quæ per fidem est, verba hęc procedere: nam manducatio qua Christus in sacramento accipitur, non carnalis, sed spiritualis censenda est: interrogo enim ego hos, qui Catholici sunt, & multos etiā hæreticos, qui veritatem Christi in sacramento non negant, quando Christus Matth. 28. dedit Apostolis corpus suum manducandum dicens, Accipite, & comedite, Hoc est corpus meum, eratnè illa manducatio carnalis, an spiritualis? C vtique carnalem respondere nemo audebit: erat ergo spiritualis, & tamen non sola fide Christus manducabatur, sed verè, & realiter, tamen in sacramento, & insensibiliter, non ergo sequitur, Spiritus est, qui viuificat, verba mea spiritus sunt, ergo manducatio hæc est spiritualis, quasi sola fide fiat. Rectius Chrysost. hom. 46. exponit quidem spiritualiter verba esse intelligenda, tamen non propterea de manducatione, quæ per fidem est, sed de ipsa reali, quæ in sacramento fit, verba hęc interpretatur, & in hoc rectè sentit. Eius tamen expositio non videtur legitima, sic enim exponit, vt per carnem intelligēda sit auditio carnalis, per spiritum, auditio spiritualis, sitque sensus, [Caro non prodest quicquam,] id est, auditio carnalis, quæ secundum carnem fit, & proprio iudicio metitur omnia, non prodest, sed quæ secundū spiritum fit, qua non vt sonant materialiter verba, nec secundum proprium iudicium carnale sentiuntur, sed secūdum spiritum, quo diuina mysteria noscuntur, hæc est auditio spirituum, quando quis secundum Deum audit, & sapit, & hæc viuificat: non auditio carnalis cum quis carnaliter sapit. Sensus ergo erit idem cum illo. 2. Corint. 3. Spiritus viuificat, litera occidit, at magis propria est, & accomodatior expositio, quam sequitur Cyril. lib. 4. cap. 23. & 24. nempe caro, si sola esset, non prodesset ad B vitam: at quia Spiritus, & diuinitatis est caro, ipsique coniuncta, prodest, & efficax est ad vitam diuinitas enim per ipsam dat vitam. Hanc eandem sequitur Aug. tract. 27. etiam explicat exemplo illius 1. Cor. 8. Scientia inflat, charitas ædificat, cuius sensus est, quod sola scientia, nisi charitati sit vnita, inflat, at si adsit charitas, non inflat scientia, sed potius per eā multa bona operatur charitas, sic caro, si sola adsit, nihil prodest, at vt est diuinitatis organum, prodest ad vitam, per eam enim spiritus diuinus operatur: illi autem increduli solam carnem carnaliter comedendam cousiderabant. hæc Aug. nec propter hoc verbum F manducationem hanc realem, & veram carnis in sacramēto excludit, sed potius eam verbis applicat. idem docet lib. 10. Ciuit. cap. 24. eandem ante hos Doctores explicuit Athanasius lib. de incarnatione Christi cuius verba hæc sunt. In cōmunionem corporis Domini admissi sumus, quemadmodum ipse dixit, Panis quem ego dabo, pro mundi vita est: Spiritus enim viuificans est caro Domini, quoniam ex Spiritu viuificante est concepta, quod enim ex Spiritu nascitur, spiritus est. hæc Athanas. Eadem verba habet Damascenus libro 4. de fide cap. 14. & idem Athanas. in illud dictum Matth. Quicunque dixerit verbum, &c. eodē est interpretatus modo. Ante hos etiam Tertul. lib. de resurrect. carnis, eandem adhibuit expositionem, quam-

A quamuis subobscurè, vt nisi aduertat lector, in contrarium videatur sensum exponere. Abutebantur hoc loco hęretici, quos arguebat, affirmantes non esse suscitandam carnem in resurrectione: dicebant autem, caro non prodest quicquam: respondet Tertul. nihil hęc verba ad rē illorum facere, exponit autem sic dicēs Sermonem constituens viuificatorem, quia spiritus, & vita sermo, eundem etiam carnem suam dixit, & quia sermo caro erat factus, proinde in causam vitę appetendus, & deuorandus auditu, & ruminandus intellectu, & fide digerendus hęc Tertul. Perpende verba, quia Verbum caro factum erat vita, non cārni
B sed verbo tribuenda erat, vt causę: cumque verbum in carne causa sit vitæ, non caro; non carnalis sensus, & manducatio intelligenda est, vti illi intellexerunt: sed quæ fit fide, & intellectu: id est, non corporis cibus, sed animæ est, & ita re vera est: nam licet realiter caro Christi accipiatur, cib⁹ est animæ, & fide, ac mentis affectu suscipi debet: non carnali appetitu, vt caro communis accipitur, & hic est verus Tertulliani sensus, & certè elegans expositio Tertulliani est, quare cibus hic non carnali modo, sed spirituali, & mente sit accipiendus: quia etiamsi caro realiter accipiatur, non ipsa est, quæ per se viuificat, sed propter vnitum Verbum, quod spiritus est, & spiritualiter est manducandum. Ex his igitur Doctoribus, verus Christi verborum sensus elicitur. D E

Verba, quæ ego locutus sum vobis, spiritus sunt vita.

COMMENTARIVS.

PERSEQVITVR causam scandali accepti remouere, docens non carnali modo esse intelligenda verba superius prolata de carnis suæ manducatione, quasi caro sit manducanda sensibiliter, vt carnes communes, & quasi sic comesa caro ipsa, vitam præstet æternam. Sensus verborum hic est, [Verba, quæ locutus sum,] non de re carnali, sed spirituali & viuifica sunt. Carnem suam, vt rectè Cyrill. lib. 24. annotat, spiritum vocat propter vnicam diuinitatem: verba autem dicit Spiritum, & vitam ratione materiæ, de qua tractant, vt non de carnali aliqua rè, vt illi intelligebant; sed de carne spirituali, & viuifica, & domo spirituali accipienda dicta intelligantur. Attende F
C spiritualem hanc intelligentiam, & manducationem non excludere, vti sæpe diximus, realem manducationem in Sacramento; sed carnalem illum modū, quo cibi communes accipiuntur, & quem isti existimabant; quod sacri Doctores communi sententia aduerterunt. & Aug. doctè in illud Psal. 98. Adorate scabellum pedum eius; obseruauit, dicēs. Durum illis visum est, quod ait, Nisi manducaueritis carnem meam, non habebitis vitam æternam; acceperūt illud stultè, carnaliter illud cogitauerunt, & putauerunt, quod præcisurus esset Dominus particulas quasdam de corpore suo, & daturus illis, & dixerunt, Durus est hic sermo: ipsi erant duri, non sermo: etenim si duri non essent, sed mites essent, dicerent sibi, non sine causa dicit hoc, nisi quia est ibi aliquod latens sacramentum; manerent cum eo lenes, non duri, & discerent ab illo, quod illis discedentibus, qui remanserunt didicerunt. nam cum remāsissent cum illo discipuli duodecim illis recedētibus, suggesserunt illi tanquā dolentes illorum mortem, quod scandalizati sunt in verbo eius, & recesserunt; ille autem instruxit eos, & ait illis Spiritus est, qui viuificat, caro autem nihil prodest, Verba, quæ locutus sum vobis, spiritus sunt, & vita; spiritualiter intelligite, quod locutus sum, non hoc corpus, quod videtis, mā-

Esus spiritualis non sacramentalem sed corporalē excludit.

ducaturi

A ducaturi estis: & bibituri illum sanguinem, quem fusuri sunt, qui me cruci- D
figent: sacramentum aliquod vobis commendaui, spiritualiter intellectum viuificabit vos, & si necesse est illud visibiliter celebrari, oportet tamen inuisibiliter intelligi. hæc Augustinus. Perpende Augustinum spiritualem intellectum ponere, in eo, quod etiamsi caro ministretur, & visibiliter Sacramentum sub speciebus visibilibus celebretur; tamen intellectu percipiendum est, quod latet; nec caro in partes diuisa manducanda est, sed tota inuisibiliter: Dominus autem his verbis illam stultam manducationem illorum remouit, non autem realem manducationem in sacramento, in hoc tamen non placet sententia Augustin. quod dicit hæc verba, & superiora [Spiritus est qui viuificat,] dicta fuisse solis duodecim, post cæterorum discipulorum recessum quandoquidem ex verbis potius contrarium deducitur: illud enim verbum. [Hoc vos scandalizat,] continuari videtur cum his, quæ sequuntur: quod cer
B tum est illis scandalizatis fuisse dictum: post quæ Euangelista narrat illos recessisse. ad duodecim autem post eorum recessum id solum dictum legimus, Nunquid vultis & vos abire? quod autem August. dicit, dolentes duodecim Christo suggessisse, quod illi abierint, Euangelista non narrat; sic igitur res B
facta videtur, nempe sermone completo turba recessit, aliquanto verò tempore discipuli manserunt cum Apostolis quibus dictum est à Domino, quod narrat Ioannes, eo autem audito etiam illi abierunt, manentibus duodecim. & contextus hoc indicare videtur, & communiter expositores verba exposita illis etiam incredulis dicta esse censent, quod etiam in sequentibus magis confirmabitur.

Sed sunt quidam ex vobis, qui non credunt.

PARTICVLA illa aduersatiua [Sed,] sensum declarat, & connexionem: ac si dicat murmurationis, & recessionis istorum ego non sum causa, nec mea verba, quæ sunt Spiritus, & vita, sed eorum incredulitas, quia credere nolunt. Verbum, [Non credunt,] non præsentem fidem solam negat, sed permanentē infidelitatem indicat, vt verba sequentia probant, quasi
C diceret, non sunt de numero eorum, qui credituri sunt, nec de ouibus meis E
vitio suo causam enim murmurationis, & defectionis discipulorum in eorũ reijcit infidelitatem, & à se repellit: quippe qui nihil dixerit, propter, quod hi murmurare aut deficere debuerint. Si enim aliquid difficilè dictum erat à magistro, humiliter eos, quærere, & discere oportebat. dum dicit [Sunt quidam ex vobis,] constat adhuc esse præsentes eos, qui recesserunt postea, vt supra dicebant.

Sciebat enim ab initio Iesus, qui essent credentes, & quis traditurus esset eum.

HAEC per quandam parenthesim ab Euangelista sunt dicta, reddentes rationem, cur dixerit Christus; Sunt quidam ex vobis, qui non credunt: sciebat enim ab initio qui credituri erant in eum, & qui esset traditurus eum. quia igitur sciebat, qui essent credituri, qui verò non propterea dixit: quosdã esse non credentes. Ab initio incarnationis suæ vt homo, & ab æterno

A no vt Deus hæc ſciebat. Et attende hæc verba Euangeliſtæ non ſolum cauſam reddere, cur dixerit quoſdam eſſe, qui non credunt; ſed etiam cauſam reddere ſequentium, in quibus prædicit etiam vnum ex duodecim Diabolum eſſe, propterea Euangeliſta hoc verbum interpoſuit: ac ſi diceret, non mirum ſi omnia hæc Chriſtus dicit, quia ab initio ſciuit ea. Hoc argumento probatur, illud, [Non credunt,] non tantùm ſignificare incredulitatem præſentem, ſed etiam futuram, nempe non credunt, id eſt, non ſunt de numero qui crediturі ſunt in me. Illud [Non credunt,] refertur ad diſcipulos deſciſcentes; Illud [Traditurus eum,] refertur ad vnum ex duodecim, de quo inferius loquitur Chriſtus. nam hæc parentheſis ad ſuperiora, & inferiora etiam refertur. D

Et dicebat propterea dixi vobis, quia nemo poteſt venire ad me, niſi fuerit ei datum à Patre meo.

B CONTINVAT Euangeliſta verba Chriſti, quæ coniuncta ſunt ſuperioribus: at Euangeliſta per parentheſim narrationem interruperat, poſt quam ad continuanda verba Chriſti reuertitur, & ideo non dicit, dixit Ieſus, ſed [Dicebat,] quaſi perſequens eandem ſententiam. verba ergo Chriſti ſunt hæc [Sed ſunt quidam ex vobis, qui non credunt, propterea dixi vobis; quia nemo poteſt venire ad me, niſi datum fuerit ei à Patre, meo.] repetit verba ſua Dominus, quæ paulò ante dixerat, etiam prius quàm iſti obmurmurarẽt; & deſciſcerent: & dicit ſe propterea dixiſſe prius. [Nemo poteſt venire ad me, niſi fuerit ei datum à Patre,] quia nempe ſciebat multos futuros, qui à Patre dati non ſunt, & hos non eſſe venturos, non quod cauſa ſit Pater eorum incredulitatis, quia eos non dedit; ſed ipſorum malitia, & culpa, vt doctè annotat Cypr. epiſt. 55. ſeu lib. 1. epiſt. 3. qua culpa exiſtente, Pater eos non dat & ea præuiſa nec dedit. Sapienter autem Chriſtus repetit verbum, vt eo confirmet credentes, cum audiunt, quòd credant eſſe ſecundum Dei patris voluntatem, & beneplacitum, qui verò non credunt Dei, voluntati contrarios eſſe, nec partem habere cum Deo tanquam eos qui à Deo electi non ſint. E
C Allegat autem dictum præcedens, ne tanquam ignarum futurorum hos illum admiſiſſe aliquis arbitraretur. Hanc ſententiam ſuperius explicuimus. F

Ex hoc multi diſcipulorum abierunt retrò, & iam non cum illo ambulabant.

HAEC audientes diſcipuli illi, qui murmurarunt, à Chriſto deſciuerũt, nec eum ſecuti ſunt, vt ante ſolebant. Non omnes diſcipulos fuiſſe indicat Euangeliſta, ſed multos. Aduerte quamuis Chriſtus ab initio hæc ſciret, eos tamen ad diſciplinam ſuam admiſit, ne quis vel patrem, vel ipſum in cauſa fuiſſe, cur iſti non crederent, exiſtimaret.

ANNOTATIO 34.

Quinam diſcipuli... DIſcipulos hos, qui receſſerunt non eſſe de numero duodecim, res eſt aperta; nam poſt eorum receſſum, Dominus ad duodecim eſt conuerſus dicẽs, Nunquid & vos vultis abire? qui autem fuerint certo determinari non poteſt. abierint retro.

A Aug. in Psal. 98. Eos de numero septuaginta discipulorum fuisse est arbitratus. Scandalizati, inquit, sunt discipuli eius septuaginta ferè, & dixerunt, Durus est hic sermo. Epiphan. lib. 1. Tom. 1. cap. vlt. idem dicit affirmans Lucam inter eos fuisse, & postea à Paulo conuersum. Idem lib. 2. Tom. 2. c. 51. affirmat etiam inter eos fuisse Marcum postea à Petro conuersum. Euthymius de numero illorum septuaginta hos etiam esse censet. Non est improbabilis hęc grauium Doctorum sententia, nam duodecim solos remansisse ex ipso Ioannis contextu cōstat: ad hos enim tantum Dominus est
B conuersus, quos non sine causa Euangelista duodecim expressit, tum vt eorum nemo scandalizatus significaretur, tum vt aliquos recessisse indicaret. Nec mirum, si hi defecerunt. nā & fratres Christi increduli extiterunt, & inuidia sunt eum prosecuti, qui tamen postea cōuersi insignes fuerunt viri: sic fieri potuit, vt D & ij tunc increduli postea conuersi veri euaserint discipuli Christi. Alijs non improbabile videtur, vt putent hos de numero fuisse eorum, qui frequētius Christum sequebantur, non tamen de numero septuaginta, qui nunquam recesserūt, & mihi ista opinio visa é probabilior, quia verbis Euangelistæ accommodatior est, vt in commētario exposuimus. Verba enim illa. [Sciebat ab initio Iesus; qui essent credentes, & quis esset eū traditurus,] indicant eos non fuisse de numero credentium, at per credentes certum est non intelligi, qui de præsenti credebant, nam & Iudas tunc fortè credebat: sed eos, qui perseueraturi erant in fide. Rursus verba adiuncta in confirmationem, [Nemo potest venire ad me; E nisi datum ei sit à Patre meo, idipsum indicant, non enim à Patre datos illos esse significare voluit Dominus.

Dixit ergo Iesus ad duodecim, nunquid & vos vultis abire?

COMMENTARIVS.

NE Apostoli dum alios desciscentes vident, in superbiam aliquam labentur, quod ipsi in fide permanerent, aut humanam gratiam aliquam F
C à Christo captarent, quasi eius vtilitati deseruirent, eos Christus in humilitate continet, & in doctrina instruit: [Nunquid,] inquit, [Et vos vultis abire] sicut & illi abierunt? quasi diceret, Ego vestra opera non indigeo, nec propter me discipulos quæro, sed propter eosmet: non meam rem, sed vestram agitis, dum mihi adhæretis, & fidem habetis. Et vt notat Chrysost. hom. 46. non dicit abite, ne eos contemnere videatur, sed interrogat, vt eos in libertate relinquat, ne pudore aliquo permanere cogantur. Hac interrogatione, vt notat Cyril. lib. 4. cap. 27. ad rectæ fidei confessionem duodecim suos prouocat: immò, vt magis adhæreant, & firmiores sint inducit, dum quantum sit ab eo recedere detrimentum cogitare & cognoscere ipsos facit. In Græco articulus est, [Dixit ad duodecim illos,] nempe electos Apostolos, & à reliquo discipulorum cœtu separatos: propterea enim duodecim dicit Euangelista, ne vllum eorum de numero fuisse deserentium Christum aliquis suspicatus esset. Particula [Ergo,] illationem indicat, quia illi abierunt, propterea dixit Dominus ad duodecim. Cyprian. lib. 1. epist. 3. quæ est in nouo volumine Epist. 55. his verbis Domini libertatem arbitrij rectè probat.

A D

Respondit ergo Simon Petrus, Domine ad quem ibimus? verba vitæ æternæ habes.

RESPONDET Petrus & responsio eius ad duo refertur: alterum est verbum Christi eis dictum, [Vultis abire:] ad quod respondet non solum se abire nolle, sed nec habere, ad quem se conuertat alium. Magnus profectò amor Petri, & eximia confessio: amor quidem, dum neminem se dicit habere quem Christo præponat, & propter quem deserat ipsum: confessio, dum neminem etiam alium esse, per quem vita æterna sit consequenda, fatetur: ac si dicat, Nullus est alius, à quo sit speranda vita æterna, nec qui rationem eam assequendi docere valeat, præter te. Alterum est causa, propter, quam abeundum erat: illi enim abierant, quia visus est eis sermo Christi du-
B rus, & qui audiri, & sustineri non possit, ad hoc referens responsum suum dicit, [Verba habes vitæ æternæ,] ac si dicat: illi abierunt, quia verba tua eis sunt intolerabilia, & dura visa; at nobis non sic visa sunt, sed verba vitæ æternæ: nec igitur habemus, quem tibi præponamus, & ad quem confugiamus: E nec verba tua dura nobis videntur, sed vitæ æternæ; non ergo est cur à te recedamus, & abeamus. Particula [Ergo,] verba hęc à Petro propter Christi verbum proximè narratum dicta esse significat. Nomine cæterorum duodecim Petrus respondet, vt docent Cyrill. lib. 4. cap. 28. & Chrysost. hom. 46. & ipsa verba id indicant, [Ibimus,] inquit & postea adiunxit, [Credimus, & agnouimus:] Cùm enim in se talem sentiret affectum, facilè reliquos condiscipulos eundem habere sibi persuasit. Verba vitæ æternæ habere Christũ dicit, repetens verbum ipsius Christi, Verba quæ ego locutus sum, spiritus, & vita sunt; Est autem sensus: verba doces, quæ obseruata vitam æternam præstant, & quibus fidem habere ad æternam vitam consequendam necessarium est.

C

Et nos credimus, & cognouimus, quia tu es Christus filius Dei. F

PERSEQVITVR suam confessionem Petrus, non solum tu verba vitæ habes, sed [Nos credimus, & cognouimus, quia tu es Christus filius Dei] vt qualis es tu, talia sint verba tua; [Credimus] propter fidem, quam habemus verbis tuis [Cognouimus,] propter opera mira, quæ operatus es, quibus te Dei esse filium demonstras: hoc enim ista duo verba significant; primum enim ad assensum ex auctoritate loquentis, secundum ad cognitionem propter miracula refertur, vt modis omnibus se certos esse eum esse filium Dei ostendat. Hæc verba refert Petrus ad illud Christi, Sunt ex vobis, qui non credunt; propterea respondet, nos non hi sumus, credimus enim, & cognouimus te filium esse Dei, non vt illi dicebant, Nonne hic est filius Iosephi? Illud [Quia,] non causam, sed declarationem indicat; nouimus. quod tu es, seu te esse filium Dei; in Græco cum gemino articulo verba leguntur: [Tu es ille Christus, ille filius Dei,] vt verum Christum, & filium Dei ab alijs, qui aliqua ratione Christi & filij Dei appellati sunt, differre significet, vt notat Cyrill. lib. 4. cap. 29. interpretans Petrum confessum esse Christum verum Dei filium.

AN-

A ANNOTATIO 35.

CYrillus ibidem inter hæc verba, credere, & cognoſcere, differentiã conſtituit; vt credere, ſimplicem fidem, cognoſcere fidem ex ratione aliqua ſum ptam dicat, quod nos in commentario diximus ad miracula referendum; qui enim ex miraculo credit, cognoſcere dicitur. Adde etiam cognoſcere, certitudinem quandam aſſenſus, & intelligentiam inſinuare; quod etiam Auguſtinus tract. 26. annotat dicens poſitum eſſe prius credere, quam cognoſcere, quia res fidei prius creduntur, quam cognoſcantur, & intelligantur; allegat autem Cyrillus illud Iſa. 28. Niſi credideritis non intelligetis. Ex his ſequitur, vt co-
B gnoſcere certiorem, & maiorem intelligentiam, quam credere adferat, Eſt autem præterea ſciendum in Græcis codicibus legi in præterito Credidimus, & ita legit Auguſtin. tract. 26. at in Latinis in præſenti legitur, & ita Cyprianus legit epiſt. 55. & 69. & ita videtur legendum; nam fidem præſentem Petrus profeſſus eſt. Credibile enim eſt, etiam eos qui receſſerunt prius credidiſſe. Sciendum rurſus ex Chryſoſt. homil. 46. & Cyrillo lib. 4. cap. 29. Petrum Chriſtũ confeſſum eſſe filium Dei naturalem, nõ adoptionis: Chryſoſtomus autem addit non fuiſſe laudatum à Chriſto, vt factũ eſt Matth. 16. cauſam non adfert; factũ tamen id eſſe exiſtimo, quia his verbis potius Dominus diſcipulos in humilitate continere intendebat: ne alijs recedẽtibus, ipſi tanquàm perſeuerantes ſuper birent: laus igitur inſtituto præſenti vtilis non erat.

Cur Christus hoc loco Petri cõfeſſionem non laudauerit.

Reſpondit eis Ieſus, nonne ego vos duodecim elegi, & ex vobis vnus diabolus eſt?

COMMENTARIVS.

QVIA Petrus ad illud Chriſti, [Sunt ex vobis qui non credunt;] nomine omnium duodecim reſponderat, [Nos credimus,] propterea Dominus hæc addit verba oſtendens verba ſua etiam in ipſis duodecim vera eſſe, & propter ipſos etiam eſſe dicta; quaſi diceret; dixi ex vobis eſſe, qui non credunt; tu autem Petre ab hac incredulitate omnes hoc duodenario contentos numero excipis, quaſi meum verbum non habeat in vobis lo-
C cum; ſed deciperis, nam: [Nonne vos ego duodecim elegi, & tamen vnus ex vobis diabolus eſt?] quaſi dicat etiam ex vobis eſt, qui retrocedat, & deſciſcat: nam à me duodecim electi eſtis & tamen vnus deficiet, & recedet de vobis. Hæc verba multum continent Apoſtolos in diſciplina & humilitate, diligentioreſque faciunt periculo propoſito cadendi, vt dicit Cyrill. li. 4. c. 30. cùm vnum inter eos de numero non credentium, & eorum qui à Patre non ſunt, oſtendit. dum enim determinatè, quis ſit non expoſuit, ſe poſſe deficere ſinguli exiſtimare potuerunt. Adde ex Chryſoſt. hom. 46. propter ipſum Iudam hoc etiam eſſe dictum, cuius malitiam prædicit quidem, tamen nõ quis is ſit indicat: hoc ne impudentiùs contenderet, illud, ne maiori licentia peccaret. Diabolum vocat, quia miniſter erat ipſius, per quem Chriſtum diabolus impugnabat, & impugnaturus erat. His verbis ſuam quoq; diuinitatem oſtendit, qui occulta, & ventura nouit. Libertas arbitrij etiam ex hoc loco conſtat; electus enim à Chriſto, ſua libertate & vitio corruit.

A ## ANNOTATIO 36.

Diabolus triplicem exercet calumniam.

Diabolus nomē Græcum est idem significās, quod Latinè calumniator, seu delator. per quādam autem Antonomasiam, Angelus malus de cœlo lapsus, qui contra Deum, & nos inimicitias gerit, Diabolus dictus est: hic triplicem calumniam, seu delationē operatus est, & adhuc operatur; prima est, qua Deum apud homines calumniat° est; altera, qua homines apud Deum; tertia, qua etiam homines apud homines. Primo loco, in principio mundi Deum apud homines calumniatus est, à qua omnium prima calumnia Iustin. in Ora. parænet. ad Gen-

B tes, dicit diabolum esse appellatum; idē etiam affirmat Tertull. lib. 2. contra Marcio. vbi tres illius calumnias contra Deū apud homines primos numerat; Deo enim, vt homines illos contra eum prouocaret, prohibitionis imposuit mendacium. Cur, inquit, præcepit vobis Deus, ne de omni ligno paradisi comederetis? quasi Deus omne lignum prohibuerit, quod tamen falsum erat: imposuit rursus inuidiā, quasi Deus ex inuidia quadam prohibuerit esum; Scit enim Deus, quod inquacūque die comederitis, eritis sicut Dij scientes bonum, & malum; imposuit postremò mendacium, quasi Deus mentitus fuerit dicens, In quacunque hora

Deum mirè apud homines calumniatus est.

C comederitis morte moriemini: Nequaquam inquit, moriemini, sic calumniat° est, & detraxit Deo apud hominem in principio; propterea meritò Diabolus dictus est. non his contentus calumniatus est etiā postea Deum, vt dicit Chrysost. hom. 2. in 2. ad Corinth. apud gentes, dum eis curam, & prouidentiam rerum inferiorum non habere Deum aliquem mentitus multa vitia illis persuasit: calumniatus est etiā apud Iob: ignis, inquit, de cœlo descēdit, & occidit oues, &c. voluit enim causam malorū in Deū iactare, vt sic Iob contra eum irritaret. Rectè ergo calūniator dicitur, qui Deū calumniari tentauit, & tentat.

Calumniatur homines apud Deum.

Secundo calumniatur homines apud Deum, vt eum contra eos, prouocet, cuius calumniæ meminit Chrysost. hom. 3. de patientia Iob, exemplo probans ipsius Iob, cui imposuit apud Deū, quod propter bona temporalia, & mercedem illi inseruierit. Nunquid, inquit, gratis colit Deum Iob? idem docet Chrysost. hom. 2. in 2. Cor. vbi hanc duplicem refert calumniam, contra Deum, & contra hominem. D

Calumniatur deniqs homines apud homines.

Tertio loco homines apud homines calumniatur, vt eos inuicem sæuire faciat. Innumera habemus exempla, sic Christianos à principio apud gentes calumniatus est, imponens illis infinita scelera, & crimina, vt Gentes in eos insurgere impelleret, de quibus calumnijs tractat Tertull. in Apologet. His igitur de causis per excellētiam quandam dictus est Diabolus.

Euthymius refert aliquos dicentes hoc in loco nō accipi tanquam propriū nomen, vt significet illum, quem Antonomasticè Diabolum appellamus, sed vt appellatiuum commune nomen significans insidiatorem; vt sit sensus, Vnus ex vobis mihi, & factis, ac verbis meis insidiatur, at ipse in eam inclinat sententiā, vt sit nomen proprium, Iudæ tamen accommodatum, ministri enim, & mali homines, quia instrumenta sunt, & operarij Diaboli, eodem nomine nominantur, & ita etiam sentit Cyril. lib. 4. cap. 30. & Greg. lib. 13. moral. cap. 17. vt dictus Iudas sit Diabolus, quia operarius, & minister Diaboli, per quem Diabolus ipse in Christum insurrexit, & occidere procurauit, & ita dictum est, cui consonat illud Ioann. 13. Cùm iam misisset Diabolus in cor, vt traderet eum Iudas, & post buccellam introiuit in eum Sathanas, nec in scriptura aliter sumi solet ab Euāgelistis, & Apostolis. Vnde nec audiendi sunt recentiorum aliqui, qui vertendum cēsuerunt, vnus ex vobis calumniator seu insidiator est, rectius & verius legimus, Diabolus est. Non solum autem Diabolus dicitur in hoc loco, quia minister futurus ipsius erat, sed quia eum etiam in hoc imitatus est, vt enim dicit Basil. homil. Quod Deus non sit auctor malorum. & August. lib. 11. super Gen. ad liter. cap. 26. Deus creauit Angelum bonum & rectūm, at ipse vitio suo Diabolum se fecit. & calumniatorem; ita etiam Iudas electus à Domino bonus factus est, & iustus, tamen ad Diaboli partes E F

Iudas cur sit appellatus Diabolus.

tes

A tes suo arbitrio, & malitia se conuertit. Non enim dicendum est Iudam, quando electus est, malum fuisse, vt aliqui sentiunt, existimantes August. tractat. 27. id affirmare, qui re vera nihil tale dicit, sed electum esse, cum cognitus esset malus futurus, at ipsum tunc bonum fuisse docet Chrysost. lib. 4. cap. 30. & Hieronymus lib. 3. cont. Pelagianos hunc locum Ioannis tractans. Idem affirmat & Tertull. lib. de anima cap. 4 adiungens eum bonum perseuerasse vsque ad loculorum officium, immò verba hęc Domini id ipsum indicant, [Elegi,] inquit,

Iudas cum à Christo electus est, bonus erat.

B [Ego vos duodecim,] quasi dicat, Ego vos feci duodecim meos discipulos, & me sequentes, & credentes, at vnus ex vobis non ex me, sed ex se retrocedet, & Diabolus est. Aduerte etiam vt ex sequentibus patet, hoc Dominum dicere propter id, quod futurum erat, nempe, quia eum traditurum nouerat, quod Iudam tunc quando hoc Christus protulit, neç cogitasse credendum est, quamuis enim tunc malus erat, & fur, tamen de tradendo Christo adhuc nihil ei in mentem venerat, & propter hoc præcipuè dicitur, [Diabolus est:] quamuis enim præsentis sit temporis, futuri habet significationem, nam sequitur, sciebat enim, quis traditurus esset eum. Hæc electio, de qua Dominus loquitur, est illa, qua ex numero magno discipulorũ duodecim in Apostolos electi sunt, cuius meminit sanctus Lucas cap. 6. Vocauit, inquit, discipulos suos, & elegit duodecim ex ipsis, quos & Apostolos nominauit. Statimque nomina eorum recenset, inter eos autem Iudas est, vnde eum Apostolum fuisse, certa res est: postea peccato suo morte punitus ab Apostolatu cecidit, & eius locum Matthias occupauit, vt numerus duodenarius sacratus Apostolorum integer perseueraret. D E

Dicebat autem de Iuda Simonis Ischariote, hic enim erat traditurus eum, cum esset vnus ex duodecim.

COMMENTARIVS.

C EVANGELISTA exprimit eum, quem dominus suis verbis insinuabat: iam factum enim euenerat, quando hęc narrabat Ioannes. Et nota causam, [Hic enim traditurus erat,] quasi diceret, quia eum traditurus tunc erat, propterea dixit, [Vnus ex vobis Diabolus est,] Non ergo propter malitiam tunc Iudæ præsentem: sed propter futurum traditionis scelus, dictus à Christo diabolus est. Hic erat vnus ex duodecim Apostolis, propterea vera fuit Christi prædictio. Ioannes hæc narrat, vt diuinitatem Christi etiam in hoc commendet, qui futura sciebat, addit autem, [Ischariote,] vt eum ab alio Apostolo, qui etiam Iudas vocabatur, discerneret. Sentiebat Iudas tunc suam læsam conscientiam, quia furabatur, quæ in Eleemosynas ministrabantur; verbo tamen Christi, quod propter se dictum facilè potuit ex suo facto cognoscere, non est commotus, neque emendatus: adeò malitia, & maximè auaritia cor hominis obdurat, & insensibile facit, & excęcat. F

CAPVT

CAPVT SEPTIMVM.

POST hæc autem ambulabat Iesus in Galilæam. Non enim volebat in Iudæam ambulare, quia quærebant eum Iudæi interficere. Erat autem in proximo dies festus Iudæorum, Scenopegia. Dixerunt autem ad eum fratres eius, Transi hinc, & vade in Iudæam, vt & discipuli tui videant opera tua, quæ facis. Nemo quippe in occulto quid facit, & quærit ipse in palam esse: si hæc facis, manifesta teipsum mundo. Neque enim fratres eius credebant in eum. Dixit ergo eis Iesus, Tempus meũ nondum aduenit: tempus autem vestrum semper est paratum. Non potest mundus odisse vos: me autem odit, quia ego testimonium perhibeo de illo, quòd opera eius mala sunt. Vos ascendite ad diem festum hunc. Ego autem non a-
B scendam ad diem festum istum, quia meum tempus nondum impletum est. E
Hæc cùm dixisset, ipse mansit in Galilæa. Vt autem ascenderunt fratres eius, tunc & ipse ascendit ad diem festum, non manifestè, sed quasi in occulto. Iudæi ergo quærebant eum in die festo: & dicebant, Vbi est ille? Et murmur multum erat in turba de eo. Quidam enim dicebant, Quia bonus est: alij autem dicebant, Non, sed seducit turbas, Nemo tamen palam loquebatur de illo propter metum Iudæorum. Iam autem die festo mediante: ascendit Iesus in templum, & docebat. Et mirabantur Iudæi, dicentes, Quomodo hic litteras scit, cùm non didicerit? Respondit eis Iesus, & dixit, Mea doctrina, non est mea, sed eius qui misit me. Si quis voluerit voluntatem eius facere, cognoscet de doctrina, vtrum ex Deo sit, an ego à meipso loquar. Qui à semetipso loquitur, gloriam propriam quærit: qui autem quærit gloriam eius qui misit eum, hic verax est, & iniustitia in illo non est. Nonne Moyses dedit vobis legem, & nemo ex vobis facit legem? Quid me quæritis interficere? Respondit turba, & dixit, Dæmonium habes: quis te quærit interficere? Respondit Iesus,
C & dixit eis, Vnum opus feci, & omnes miramini. Propterea Moyses dedit vobis circuncisionem: non quia ex Moyse est, sed ex patribus: & in Sabbato F
circunciditis hominem. Si circuncisionem accipit homo in sabbato, vt non soluatur lex Moysi: mihi indignamini, quia totum hominem sanum feci in sabbato? Nolite iudicare secundum faciem, sed iustum iudicium iudicate. Dicebant ergo quidam ex Hierosolymis, Nonne hic est quem quærunt interficere? Et ecce, palam loquitur, & nihil ei dicunt. Nunquid verè cognouerunt principes, quia hic est Christus? Sed hunc scimus vnde sit: Christus autem cùm venerit, nemo scit vnde sit. Clamabat ergo Iesus in templo docens, & dicens, Et me scitis, & vnde sim scitis: & à meipso non veni, sed est verus, qui misit me, quem vos nescitis. Ego scio eum & si dixero, quia nescio eum, ero similis vobis mendax: sed scio eum, quia ab ipso sum, & ipse me misit. Quærebant ergo eum apprehẽdere: & nemo misit in illum manus, quia nondum venerat hora eius. De turba autem multi crediderunt in eum: & dicebant, Christus cum venerit, nunquid plura signa faciet, quàm quæ hic facit? Audierunt Pharisæi turbam murmurantem de illo hæc, & miserunt principes & Pharisei ministros, vt apprehenderent eum. Dixit ergo eis Iesus, Adhuc modicum tempus vobiscum sum: & vado ad eum, qui misit me. Quæretis me,

A & non inuenietis: & vbi ego sum, vos non potestis venire. Dixerunt ergo D
Iudæi ad semetipsos: Quò hic iturus est, quia non inueniemus eum? Nunquid
in dispersionem gentium iturus est, & docturus gentes? Quis est hic sermo
quem dixit, Quæretis me & non inuenietis: & vbi sum ego, vos non potestis
venire? In nouissimo autem die magno festiuitatis stabat Iesus, & clamabat
dicens, Si quis sitit, veniat ad me, & bibat. Qui credit in me, sicut dicit scri-
ptura, flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ. Hoc autem dixit de Spiritu,
quem accepturi erant credentes in eum. Nondum enim erat Spiritus datus,
quia Iesus nondum erat glorificatus. Ex illa ergo turba cùm audissent hos ser-
mones eius dicebant; Hic est verè propheta: Alij dicebant, Hic est Christus.
Quidam autem dicebant, Nunquid à Galilæa venit Christus? Nonne scriptu-
ra dicit, quia ex semine Dauid, & de Bethlehem castello, vbi erat Dauid ve-
nit Christus? Dissensio itaque facta est in turba propter eum. Quidam autem
ex ipsis volebant apprehendere eum: sed nemo misit super eum manus. Ve-
nerunt ergo ministri ad Pontifices & Pharisæos. Et dixerunt eis illi: quare E
B non adduxistis illum. Responderunt ministri: Nunquam sic locutus est homo,
sicut hic homo. Responderunt ergo eis Pharisæi, Nunquid & vos seducti e-
stis? nunquid ex principibus aliquis credidit in eum, aut ex Pharisæis? Sed
turba hæc, quæ non nouit legem: maledicti sunt. Dixit Nicodemus ad eos.
(ille qui venit ad eum nocte: qui vnus erat ex ipsis:) Nunquid lex nostra iu-
dicat hominem, nisi priùs audierit ab ipso & cognouerit quid faciat? Respon-
derunt, & dixerunt ei. Nunquid & tu Galilæus es? Scrutare scripturas, & vi-
de quia à Galilæa propheta non surgit. Et reuersi sunt vnusquisque in do-
mum suam.

Post hæc autem ambulabat Iesus in Galilæam, non enim volebat in Iudæam ambulare, quia quærebant eum Iudæi interficere.

COMMENTARIVS.

C MVLTA Christi verba, & sententias, quibus suam demonstrat diuinita- F
tem caput hoc continet; superiori autem in hunc modum connectitur.
[Post hæc] inquit, quæ Dominus operatus est miracula; & post altissimum
sermonem de eius carne, & sanguine in cibum, & potum vitæ æternæ dandis,
in Capharnaum publicè habitum, Christus Dominus [Ambulabat in Gali-
læam,] id est, per loca, & oppida Galilææ; nec in Iudæam abire, seu redire
volebat propter Iudæorum odium, quia eum occidere quærebant. Recto
consilio causam, cur in Iudæam non iret, Euangelista expressit: ne enim ali-
quis obtrectator obiiceret, quod lucem fugiens Iudæam declinarit propter
Cur in Iudæa Christus morari non est. Pharisæos, & scribas in lege peritos, in Galilæa morari inter imperitos eli-
gens, causam adiecit Ioannes, quia inter Iudæos tutus non erat: quærebant
enim eum interficere. Dominus autem tempus à Patre præfinitum passionis
& mortis expectans, illorum furori locum dabat; eorum ergo perfidia & ra-
bies in causa erat, cur Dominus inter Galilæos moram faceret. Poterat Do-
minus, si sua vti voluisset potestate, eorum reprimere furorem, vt aliquando
fecit: tamen quia formam serui accepit, voluit etiam se hominem demonstra-
re,

A re, ac diuinam cohibere potentiam? vt nobis daret exemplum, quibus persecutiones interdum licet subterfugere, vt enim August. tractat. 28. dicit, Qui potestatem habuit omnes superandi persecutiones: voluit declinare propter suos fideles, quibus talis non inest potestas, vt doceat aliquando esse declinandas; quia in media pericula temerè non est irrumpendum. Aduerte tamen ita Dominum declinasse pericula, vt hoc inter medio tempore à suo cursu non deflecteret: nam & miracula operatus est multa, & suæ veritatis doctrinam aperuit; vitæ enim incolumitas, vt Deo inseruiamus, quærenda est, & sic pericula sunt cauēda, vt Dei gloriam fugiendo non prodamus, & propter vitam viuendi causam perdamus. Quærebant autem Iudæi interficere eum propter illud opus paralytici apud piscinam sanati: de quo c.5. dictum est. D

ANNOTATIO I.

Quæ Dominus in Galilæa gesserit alij Euangelistæ recenseant.

SVNT aliqua annotanda, Primum est hoc tempore, quod Dominus in Galilæa propter Iudæorum sæuitiam dicitur commoratus, multa fecisse, quæ cæteri narrant Euangelistæ, nempe Mat
B thæus cap. 15.16.17.18. vsque ad principium decimi noni. & Marcus cap. 7.8.9. post illa omnia hoc medio tempore facta, & à Ioanne prætermissa, gestum est, quod Euangelista noster in hoc capite narrat. Non igitur vacauit Dominus, nec à sui officij cursu, vel latum vnguem diflexit, quamuis in Iudæam nō venerit.

Diuersi legēdi modi.

Alterum annotandum est circa litteram: triplex enim lectio inuenitur: Prima, vt in ablatiuo legamus, in Galilæa, & in Iudæa, & huic respondent Græca exemplaria, quæ nunc habentur: quasi dictum sit: Conuersabatur in Galilæa, non enim volebat commorari in Iudæa. Altera lectio est, vt vtrunque in accusatiuo legamus, & hanc lectionem habent
C Latini codices. August. tract. 28. ita legit, immò Cyril. lib. 4. cap. 31. Chryso. hom. 47. ita legisse videntur, si fidelis est interpres, & re vera hæc mihi vera lectio videtur: verbum enim ambulare est motum significans: vt sit sensus, Ambulabat in Galilæam, id est, per Galilæam: non enim vno in loco consistebat, sed à loco in locum proficiscebatur, quod rectè dicimus in Galilæam ambulare, nec in Iudæam ambulare volebat: id est, per loca illius prouinciæ. In hunc sensum superius c. 3 legimus venisse in terram Iudæam, id est, iter fecit per Iudæam, de vno in alterum locum permeando: & vera, & antiqua Græca exemplaria ita legisse probabile est. Tertia lectio, vt primum sit in ablatiuo, secundum in accusatiuo: Ambulabat in Galilæa, nec volebat in Iudæam ambulare, hæc etiam lectio minus probatur; media videtur magis legitima, quamuis siue vno, siue altero modo legamus, sensus idem sit. E

Tertium annotandum est, verum non esse, quod aliqui sine vlla auctoritate fingunt, Christum iuisse in Iudęā, & rediisse in Galilæam, propterea que nunc dictum esse, [Ambulat in Galilæam,] putant enim tempore huius paschatis ascēdisse in Hierusalem, & nunc venisse in Galilæam: sed ex Euangelio nihil tale habemus, & an eo Paschate, quod fuit tertij anni prædicationis eius, Dominus ascenderit, incertum omninò est. Non ergo interpretari licet ambulasse in Galilæam: quasi post concionem illam capitis sexti venerit in Iudæam, & nunc reuersus dicatur: sed probabilius est post concionem illam immediatè ambulasse in Galilæam, id est, per regionis illius loca, nec voluisse venire in Iudæam. F Immo mihi vnum videtur valde probabile, Euangelistam causam assignare voluisse, cur in Iudæam non venerit, cum Pascha esset, quando omnes ascendere tenebantur: quasi diceret, non venit in Iudæam in Paschatis festo, quia Iudæi eum occidere quærebant; non enim in Iudæam venisse hoc paschate, etiam indicat verbum illud, [Post hæc,] nempe post ea, quæ gesta prius in sexto capite narrantur.

Quartum est annotandum, aliquos loco illius, [Nolebat ambulare in Iudæā,] legere, Non poterat ambulare in Iudęā: & ita Euthymius exponit, & Chrysost.

Dd 2 hom.

A ho.49. dictus autem est non posse ambulare in Iudæam, quia tutus ibi non erat: non quod potestatem non haberet, si ea vti voluisset, sed quod, si vt homo tãtùm, & nõ vt Deus ageret, ibi tutò commorari non posset propter inimicorum insidias, quas vt homo solùm, humano more procedens, non posset declinare. Communis lectio est, [Nolebat ambulare.] D

Erat autem in proximo dies festus Iudæorum scenopegia.

COMMENTARIVS.

TEMPVS describit, vt causam cur Hierusalem venerit, & ad ascendendum in Iudæam à fratribus sit inuitatus, significet: hoc enim tempore ex omni parte Iudæi Hierosolymam confluebant ad adorandum in templo. Scenopegia festum erat Tabernaculorum, vt in annotatione exactiùs declaratur.

ANNOTATIO 2. E

B

In festis Iudæorum.

NON inutile, neque à nostro instituto alienum existimo, si dierum festorum, qui apud Hebræos in honore habebantur, breuem aliquam & dilucidam fecero mentionem, multa enim loca apud Ioannem, cæterosque Euangelistas hac facili, & compediosa enarratione, faciliùs intelligentur.

IN primis festa omnia communi vocabulo Sabbata in scriptura appellantur, Leui. 19. [Sabbata mea custodite.] solemnitas eorum à vespera diei præcedentis in vesperam sequentis perdurabat, vt constat. Leui. 23. celebritas autẽ, & cultus festorum sita erant in oratione, sacrificiorum oblatione, cessatione ab operibus seruilibus, & animarum afflictione: non quod omnia hæc in singulorum celebritate, sed quod aliqua saltem
C exigerentur, & fieri deberent.

Diuisio festorum.

Festiuitatum ergo apud Hebræos celebratarum, quædam erãt ex diuino præcepto, quædam ex humano instituto indictæ: illarum quędã erant hebdomadariæ, vt Sabbata; quædam menstruæ, vt Neomeniæ; quędam annuę, & hę fuerunt sex. Prima dicebatur Pascha, seu Phase. Secunda Pentecoste. Tertia festum Tubarũ. Quarta festum expiationis. Quinta Scenopegia, seu festum tabernaculorum. Sexta, collectæ, seu Cœtus. Hę verò nempe à Iudæis institutæ erant annuæ, & hæ præcipuè, nimirũ festum Iudith, festum Mardochæi, festum encæniorum, festum pridie Mardochæi, festum à Simone Machabæo institutum, & festum ignis: de horum singulis ordinatè quantum ex scriptura consequi licet, dicemus.

De sabbato.

Quatuor erãt propr. in Sabbati celebritati.

PRIMVM festũ, quòd septeno quoque die celebrabatur, erat Sabbatũ, de cuius etymologia; institutionis causis: obseruãtiæ qualitate; & cessatione diximus super ioã cap. 5. Quibus nunc adiungimus, quatuor huic festo singularia, quorum primum est: nõ solum ab omni opere seruili vacãdum tunc esse iuxta Domini præceptum Exo. 20. quod alijs festis commune erat, sed etiam (quod Sabbato proprium fuit) abstinendum à cibis coquendis, & condiendis, vt pręceptum est Exo. 16. adeo, vt nec ignẽ accendere liceret, vt constat Exo. 35. hæc enim pridie Sabbati fiebant, idcirco hic dies dicebatur parasceues, quasi pręparatoria, ad cuius vesperam incipiebat Sabbati festũ, quando iã omnia parata esse oportebat. F

Nõ licebat Sabbato iter facere.

Secundũ est nõ licuisse iter facere Sabbato Exod. 16. nullus, inquit, egredietur de tabernaculo suo die septimo, sed Sabbatizabit populus, die septimo. Ad hoc alludens Dominus Matth. 24. dicebat Iudæis, Orate ne fuga vestra fiat hieme, aut Sabbato. Quod teste Orig. lib. 2. de princip. c. 4. Iudæi nõnulli superstitiose, & ridiculè obseruabant, cùm tamen non ita

A ſtrictè eſſet prohibitum, quin liceret breue quoddam ſpacium extra vrbes peragere: quod ex Act. 1. deducimus, vbi mō tem Oliueti à Hieruſalem diſtare habemus iter ſabbati, id eſt, quantum die Sabbati conficere licebat, hoc autem ſpaciū vnius erat milliarij Italici. Hinc eſt vt conſtant ex Ioſu. 3. Archam Domini antéceſſiſſe totum populum per duo millia cubitorum, quæ vnius milliarij ſpacium conficiunt, quod factum Origenes dicit, refertque Oecumen. Act. 1. vt quando Sabbato quieſcendum eſſet, poſſent Iudæi ex ſuis tabernaculis orandi cauſa in tabernaculum Archæ venire.

Iuge ſacrificium geminatū in Sabbato. Tertium eſt, iuge ſacrificium, quod ſingulis diebus offerebatur. Sabbato duplū fiebat, vt habemus Num. 28. Præceperat B enim Deus Exo. 29. & Num. 28. ſingulis diebus duos agnos in holocauſtum offerri, vnum mane, alterū veſpere: quòd idcirco iuge ſacrificium appellatum eſt, veſpertini autem concrematio tota nocte perdurabat, vti legimus Leui. 6. Phil. lib. de victimis, cauſam huius inſtitutionis exiſtimat eſſe ad ſignificanda perpetua beneficia, quę toto tempore die, ac nocte à Deo accipimus, quod verum quidē puto: tamen aliud adiungendum eſt, nempe hoc iuge ſacrificium figuram fuiſſe noſtri Euangelici ſacrificij, quod quotidie

Sacrificium Miſſæ. in miſſa offert Eccleſia Hoc Chriſtus ſemel in cruce viſibiliter, & cruenter quaſi ſacrificium matutinum obtulit, quando C ſeipſum agnum immaculatum Patri acceptiſſimum holocauſtum exhibuit: nobis autē ſub ſpeciebus panis & vini modo incruento iugiter vſque ad ſęculi conſummationem offerendum quaſi ſacrificium veſpertinum reliquit: huius enim ſeculi tempus nocti comparamus cū Petro. 2. epiſt. c. 1. Donec dies illuceſcat, & oriatur Lucifer in cordibus noſtris: quāuis autem idem ſit agnus, caro nempe & ſanguis Chriſti, modus tamē oblationis noſter diuerſus eſt ab eo, quo obtulit Chriſtus. Hanc ſignificationem, & figurā ex Dan. 12. deducimus, qui de vltimo ſæculi tempore loquēs iuge ſacrificiū ceſſaturū prędixit, quo verbo noſtrū Miſſę ſacrificiū, vt Sacri doctores ſentiunt, præſignauit. Sacrificiū igitur iuge, figura noſtri, Sabbato, vti diximus, geminabatur.

Quartū eſt, panes propoſitionis, quos D perpetuò Deus in templo ſuper menſam aſſeruari iubebat, Exo. 25. Sabbato mutabantur, recentèſque collocabantur, vt legimus Leu. 23. hæc plena ſunt diuinis miſterijs, quia omnia in figura contingebant illis, ab eorum autē explicatione ſuperſedemus, ne longè ab inſtituto diuagemur: illud tamen vnum non prætermittam, nimirum Sabbatum inter cętera maximè præſignaſſe ſtatum beatitudinis ęternæ, in qua completa erit vocis huius ſignificatio: Sabbatum enim quietem ſignificat, quę in patria illa vera, & perfecta eſt: ita docet Auguſtinus lib. 22. ciuit. cap. 30.

Panes propoſitionis recentes apponebantur in Sabbato.

Quatuor ergo illa, quę propria Sabbato diximus, ea, quæ in beatitudine ſunt, maximè repræſentant. Primò quidem Sabbato cibi non præparabantur, ſed præparatis veſcebantur, quod ſuo facto Deus confirmauit: nam Manna non pluebat Sabbato, ſed die præcedenti quantum pro ſabbato etiam opus erat colligebatur, Exod. 16. Sic in cœleſti gloria fiet: nam fruemur bonorum operum fructu, quæ in hoc ſeculo velut in die paraſceues fiunt: nō enim operum, ſed præmij locus ille eſt, quod Dominus Ioan 4. ſignificauit dicens, [Cōgregat fructum in vitam æternam.] Secundò non licebat tunc extra vrbes iter facere, niſi modicum, quod pro nihilo reputatur: quo ſignificatur beatiſſima & ſempiterna illa manſio: non enim nunc habemus ciuitatem permanentem, ſed futuram inquirimus; ad quam poſtquam peruenerimus, non iam vnquam ab ea diſcedemus. Tertiò iuge ſacrificium geminabatur in Sabbato, iuſtus quidem in hoc ſæculo redemptionem habet ſolius animæ, corpus verò corruptioni adhuc ſubiectum eſt Rom. 7. Mente ſeruio legi Dei, carne autem legi peccati: illic verò vtriuſque eſt perfecta redemptio. Rom. 8. Gemimus expectantes redemptionem corporis noſtri: quod Iſaias capit. 40. ſignificauit dicens, [Recepit de manu Domini duplicia.] Quartò Sabbato renouabantur panes propoſitionis, & recentes in menſa apponebantur; quia in gloria fiet copioſa, & plena renouatio reiecta omni vetuſtate, quam per peccatum

Sabbatū figura beatorum ſtatus. B

E

A catum contraximus: tunc implebitur illud Psal. 102. Renouabitur vt Aquilæ iuuentus tua: & illud Apoc. 21. Ecce noua facio omnia: verè ergo Sabbatum figura erat beatitudinis, quam speramus.

Sabbati obseruantiæ causæ.

Fuit autem Sabbatum maximæ obseruantiæ apud Iudæos; tum quia eo facto recolebant beneficium creationis, quod erat inter ea, quæ à Deo populo illi collata sunt, quæque ipsi per reliqua festa celebrabant, primum & maximum: tum quia eodem festo Dei veram, sempiternamque diuinitatem, omnia idola damnantes, profitebantur. Quoniam signum exterius præcipuũ quo verus Deus discernitur, & quo eius sempiterna virtus declaratur, est omnium rerum creatio: qui B igitur Deum creatorẽ veneratur, & reco lit, eundẽ verum, & solum Deum confitetur. Hęc causa est, cur toties vetus testamẽtum Deũ creatorem repetit. Psal. 95. Dij gentium dæmonia, Dominus autem cœlos fecit. Psal. 113. Benedicti vos à Domino, qui fecit cęlum, & terrã Psal. 123. Adiutorium nostrũ in nomine Domini, qui fecit cœlum, & terram: sunt quamplurima huiusmodi testimonia. Rectè ergo dixit Philo. lib. de victimis: in principio, Sabbati obseruãtiam fuisse in æternitatis Dei honorem. Qui enim Deum creatorem confitetur omnium, eundem æternum affirmat: hæc de Sabbato.

De Neomenia.

C NEOMENIA grecũ nomen est: idem significans, quod latinè nouilunium Iudæi enim menses, & annos secundum lunæ motum computabant: prima ergo dies Lunæ menstruæ, erat prima mẽsis, & Nouiluniũ, seu Neomenia appellabatur: tuncque festum celebrabatur, quod à noua luna Neomenia etiam dicebatur: ab Hebręis autem vocabatur [hhodesch] quod significat nouũm, quasi sit initiũ, & nouus mensis. Nos Calendas appellamus græco vocabulo, quod vocationem significat, quia prima die mensis Pontifex apud gentes vocato populo, quod dies nonæ à calẽdis distarent pronũciabat. Huius festi institutio, & Sacrificia in eo offerenda recẽsentur Num. 28. vtebãtur Iudæi eo die tubis, vt legimus Num. 10. Meminit huius festiuitatis Iosephus li. 3. Antiqui. c. 10. Nec in eo Hebræi tenebantur cessare ab operibus seruilibus.

D Causa celebritatis Neomeniæ.

Celebrabant autem Iudęi festum hoc in memoriam perpetuæ diuinæ gubernationis, quasi gratias Deo agentes pro continuis beneficijs ab eius manu prouida, & omnium gubernatrice procedẽtibus: simul etiã deprecantes, & efflagitantes, ne in futuro ea destituerẽtur: ideirco hoc festum celebrabatũr in Nouilunio, quod vtrunque continet tempus, cum fit præteriti finis, & futuri initium. Quod etiam in figura illis cõtingebat: vt enim dicit Aug. lib. 19. con. Faust. c. 10. nouilunij festum indicabat, nouitatem spiritus & Euangelij, per Christum, legi imposito fine, & idolatria expulsa, efficiendam, E de qua dictum est Gala. 6. In Christo neque circuncisio aliquid valet, neque præputium: sed noua creatura: & Tit. 3. Saluos nos fecit per lauacrum regenerationis, & renouationis Spiritus sancti.

Quare non in plenilunio, sed in nouilunio festum agebatur.

Veruntamen non absque mysterio festum hoc non in plenilunio, quando lunæ virtus magis viget, sed in eius defectione celebrãdum Deus præcepit: cuius rei ratio ex quadam doctrina Greg. Nazian. orat. 2. de Paschate, maximè elucidatur erat quippe populus ille in idolatriam nimiũ procliuis, vtpote ab idolatria abstractus, & idolatris circundatus: ideirco dedit illi Deus sacrificia, & cæremonias, quę sic Deo vero populũ coniungebant, vt quandam etiam similitũdinem, & vicinitatem cum ijs, quæ idolatræ agebant, haberent: hac enim ratione suaui, & dulci manu ab illis gentilitibus ablactabatur: suo post tempore F ab ijs etiam omnibus ablactandus: concessit igitur multa similia ritibus gentium, sed in veri Dei cultum perfecta, & commutata: vnde doctè & cautè dicit Greg. legẽ illam velut maceriem quandam inter Deũ, & idola fuisse. Ex ijs causam propositæ difficultatis facile est intelligere: erãt Hebręi propensi ad sacrificandũ lunæ cum gentibus, quam cęli reginam appellabant, vt constat Iere. 44. Prophetamq; audire detractabant ea sacrificia prohibentẽ: concessit igitur Deus, vt lunæ tempore sacrificarent, sicut &

gentes:sed non vt gentes ipsi lunæ sacrificium offerrent, sed vero Deo lunæ, & cœli auctori: vtque hoc significaret, non in plenilunio, quando gentes sacrificare consueuerant, sed in lunæ defectione, ne lunę virtuti quasi diuinitatem habentis, sed ipsi vero Deo, beneficia, quæ accepe rant, & quæ sperabant, adscriberent; hęc de Neomenia.

De Phase & Azymis.

QVAMVIS pascha cum azymorũ festo tanquam vnum coniungamus, duæ tamen erant celebritates, vt cõstat Leui.23.[Mẽse,]inquit,[primo quar
B ta decima die mẽsis ad vesperam Phase Domini est, & die decimaquinta solẽnitas est azymorũ:] à priori autem nempe phase, seu Paschate, posterior fẽstiuitas Pascha etiam dicebatur. De phase agitur copiosè Exo.12. volẽs enim Deus de Ægypto Hebręos educere, & de manu Pharaonis eripere; iussit decima quarta mensis Martij, qui apud illos ab eo tempore Domini præcepto primus anni mẽsis esse cœpit, vt in qualibet domo agnus immolaretur, cuius sãguine postes, & superliminaria ostiorũ vngerẽtur: vt Angelus illa noctè ad interficiẽda Ægyptiorum primogenita venturus, pertrãsiret, & illæsas relinqueret domos agni sanguine tinctas: idcirco hoc festũ dicebatur phase, id est, transitus, quia Angelus percutiens transibat per domos Hebręorũ, pri
C mogenitis eorum parcens: in tanti beneficij memoriam præcepit Dominus Iudæis, quotannis festum celebrare, & decima quarta die mẽsis Martij ad vesperã agnum per singulas familias immolare, eoque non crudo, nec aqua cocto, sed igne asso vesci, quibusdã adhibitis ceremonijs, quæ loco allegato præscribũtur. Fuit autem præceptum Deut.16. in Hierusalem tantùm, non autem alibi Phase immolare. Dicitur etiã Pascha, quod nomen idem significat, quod Phase, sed hoc Hebræum, illud vero Chaldæum est, vt testatur Philo. libr. 3. de vita Moysis: de hoc tamen fusius dicemus cap.13. vbi de Paschate tractandi occasio maior datur.

De Azymis. AZYMORVM festum simul cũ festo Agni incipiebat, nẽpe ad vesperam decimæ quartæ mẽsis Martij, & per D septem dies perdurabat: quorum primus, q. erat decimus quintus, & vltimus erant feriati, in quibus nullum seruile opus facere licebat, omnibus tamen septem à decima quarta lunę, vescendũ erat azymis nec fermentatum panem edere licebat, vt cõstat Exo.12. & Leui.23. & Deut.16. ideòque festum hoc afflictionis dicebatur, quia nimirũ panis azymus afflictionis est, vt pote nec gutturi, nec sanitati corporum cõueniens: cuius ratio, & explicatio habetur Deut.16.[Septem,] inquit, [diebus comedes absque fermento panem afflictionis, quoniam in pauore egressus es de Ægypto, vt memineris diei egressionis tuæ:] de hoc tractant Io E sephus lib. 3. Antiqui. cap. 10. & Philo. li. de sacrificijs Abel, & Cain institutum est autem azymorum festũ Exo. 12. Leu. 23. & Deut.16. in memoriam illius facti, quando in exitu de Ægypto præparauerant massam, vt panes coquerẽt pro via: superueniente autem primogenitorum occisione, adeo eos vrgebãt Aegyptij ad egrediendum, vt fermentandi tempus non concederent; secum autem massam portantes infermentatã, igne coquentes comedebant.

De Pentecoste.

PENTECOSTES festum quinquagesimo die à festo Paschæ celebrabatur, idque nomen Græcum significat: nam πεντηκοστή idem est, quod latinè quinquagesima, est autem in fœminino genere, quia suppletur ἡμέρα, id est, F dies, quasi quinquagesima dies. A quo autem die Paschę inciperẽtur dies hi quinquaginta numerari, habemus Leui.23. & Deut.16. Sic enim legimus, [Numerabitis ab altero die Sabbati, in quo obtulistis manipulum primitiarum septẽ hebdomadas plenas vsque ad alteram diem expletionis hebdomadæ septimæ, id est, quinquaginta dies, & sic offeretis sacrificiũ nouum Domino.] A secundo ergo die azymorũ, quod etiam affirmat Iosephus li.3. Antiqui.c.10. quando manipulus segetum offerebatur, & cuius festiuitas incipiebat à vespere primi diei, numerabãtur dies hi quinquaginta, quorum quinquagesimus erat festũ Pentecostes: quod etiam festum hebdomadarum appella-

A tum est. Num. 18. Deuter. 16. & 2. Machab. 12. Offerebant autem singulæ familiæ eo die duos panes noui tritici, quod tunc meti incipiebat, primitias Deo, vt legitur Leui. 23. & Deuter. 16. ideóq; festum etiam primitiarum dicebatur: ter quidem in anno primitiæ offerebantur Deo, Primo spicarum, & segetū die secunda azymorum. Secūdò panum ex nouis granis, in die Pentecostes. Tertiò frugum mense Septembri: præcipuæ erant, quæ in hoc festo Pentecostes offerebantur, ideo appellabatur festum primitiarum. Fiebant etiam tunc Sacrificia, quæ præscribuntur Leui. 23. de quibus latius tractat Iosephus lib. 3 Antiq. cap. 10.

Causa institutionis Pentecostes.

Quæ autem huius festi causa fuerit, non facile patet: Quidam ex recentioribus institutum existimant in memoriā B legis, quam Hebræi accepisse dicunt die quinquagesima ab exitu de Aegypto, Deo eam tradēte Moysi in monte Syna. In qua sententia duo sunt consideranda, Vnum est legem datam esse quinquagesima die ab exitu de Aegypto. Alterum est festum Pentecostes institutum in huius rei memoriam. Prius quidem habet graues Patres antiquos fautores: nam Cyprian. ser. de Spiritu sancto. Hieron. ad Fabiol. mans. 12. August. quæst. ex nouo testam. cap. 95. & epist. 119. cap. 16. Leo serm. 1. de Pentecost. & Chryso. ser. 2. de eodem festo id affirmarunt. Augustinus autem in quæstio. citatis id ex scriptura deducit: nam die tertia mensis tertij, nempe Maij datam dicit legem Exo. 19. Populus autem egressus est decima- C quinta die mensis primi scilicet Martij Exod. 12. ab hac autem die vsque ad illam, quinquaginta dies intercedunt inclusiuè. Quę quidem computatio patitur difficultatem: nam Aug. rationem habuit mensium solarium, Iudæi vero & scriptura non hos, sed lunares computat, quos constat minores esse solaribus: vnde ab exitu de Aegypto, qui fuit decimaquinta lunæ mensis Martij vsq; ad tertiā diem lunæ Maij, non sunt quinquaginta dies, sed quadraginta septem. præterea Augustinus à decimaquinta die, quando sunt egressi de Aegypto, cōputat dies Pentecostes, cum computādi sint à decima sexta, quę erat secunda Azymorū vt diximus, & ex scriptura ostendimus. Quà ob- D rem quidam alij diem illum tertiū Exo. 19. quando lex data est, interpretantur, non quidem tertium diem mensis, sed tertium ab eo, quando locutus est Moyses populo, sicque erat sextus dies lunæ mensis Maij: tunc autem à die egressus exclusiuè, dies quinquaginta numerantur. Quod si ita computes, tunc erit festum Pentecostes, seu hebdomadarum eodem die, quo data est lex: nam à secunda Azymorum inclusiuè, seu à decimaquinta die exclusiuè quod idem est vsq; ad sextum diem inclusiuè Maij, sunt quinquaginta dies mensium lunarium, quando data est lex, & quando celebrabatur Pentecostes festum: hoc ergo modo locum habet doctrina Patrum quinquagesima die ab exitu de Aegypto datam esse legem, & tunc celebratum esse fe- E stum Pētecostes, & verum est illud prius dictum.

Quomodo lex data dicatur die quinquagesima.

Posterius verò, nempe in memoriam beneficij legis acceptæ hoc festum esse institutum, ex scriptura nullo pacto deducitur: nam Leuit. 23. & Deuter. 16. huius festi perfecta continetur institutio, & traditio: nec tamen vlla fit legis mentio, quod profectò non parum probabilitatis efficit hanc non fuisse causam: non enim res tanti momēti prætermissa fuisset à scriptura, si eam causam Deus festi huius esse voluisset: hæc enim verba sola legimus Deuteronom. 16. [Celebrabis festum hebdomadarum Domino Deo tuo, oblationem spontaneam manus tuę, quam offeras iuxta benedictionem Domini Dei tui.] quibus verbis non alia F causa festi exprimitur, quàm quædam gratiarum actio pro frugum, seu segetum vbertate à Deo accepta: quod Iosephus lib. 3. Antiq. c. 10. sentit dicens. [Aequum rati Deum, huius vbertatis auctoré per gratitudiné honorari hordei primitias offerunt in hunc modum.] post quæ verba minutissimè, quæ in hoc festo agebantur, describit. Philo. etiam li. de decalogo, nō longè à fine, non dissimilia verba habet. inter sacros autem doctores Chrysostom. homil. 4. in Acta. in eadem sentētia esse videtur, sic enim dicit. Quæ est hæc Pentecoste? cum falx mittenda esset in messem cum fructus essent colligendi,

A gédi, vides typum? vide iam veritatem, cum falx sermonis iam esset adhibenda, cum colligendæ fruges, tunc spiritus ille velut acuta falx aduolauit. hæc Chrysostom. quæ omnia probabile efficiunt, causam institutionis non illam fuisse, nempe propter legem quinquagesima die datam: Doctores autem antiqui id solum affirmasse videntur. nempe legem datam die quinquagesima à Paschate, idque figuram fuisse aduentus Spiritus sancti, ac Euangelij promulgationis, non tamen dixerunt festum illud Iudæorum fuisse institutum in memoriam legis acceptæ: longè enim differunt, dicere datam esse legem in die Pente-
B costes, idque in figuram aduentus Spiritus sancti, & Euangelij promulgationis, & dicere institutum esse festum in memoriam legis: illud affirmarunt Sacri doctores communiter, non autem hoc.

De festo tubarum.

FESTVM tubarũ prima diei septimi mẽsis, qui dicitur September, agebatur, erátque solemne, ab omnique seruili opere abstinendum erat, sic habetur Leuit. 23. Num. 29. vbi appellabatur festum vociferationis, & clangoris, quia clangebatur tubis. Quo autem genere tubarum tunc vterentur Iudæi, non est expressum in illis locis, est tamen locus Psalmi 80. [Buccinate in Neomenia tu-
C ba, in insigni die solemnitatis, vestræ.] qui intelligendus videtur de hoc festo: nõ enim erat Neomenia dies solemnis, nisi hæc, quæ erat prima dies mensis Septembris, quæ quia coniuncta erat cum festo tubarum solemni, dicta est insigniter solemnis: vti enim supra diximus, cæteræ Neomeniæ erant quidem festi dies, tamen non solemnes, nec ab opere seruili cessare oportebat. Neomenia igitur solemnis erat illa, in qua festum hoc celebrabatur, quod si hunc locum Psalmi sic exponamus, tunc quo tubarum genere vterentur Hebræi, deducimus, nempe buccina, seu tuba cornea, hoc namque significat vox hebræa [sophar,] cæteræ enim tubæ, quibus in alijs festis vtebantur, dictæ erant [chatsotseroth] quibus clangebant in communibus D
Neomenis, vt habetur Num. 10. quod etiam ex Iudæorum traditione constat qui in hoc festo tubis corneis buccinare solent.

Quæ autẽ causa, & ratio fuerit institutionis huius festi difficile est determinare, cũ nihil certi ex scriptura habeamus. Recentiores quidam existimant institutum esse in signum liberationis, illius, qua septimo quoq; anno serui donabantur, remissioq; fiebat ijs, qui ære alieno oppressi erãt, vt legitur Exo. 21. & Deut. 15. quinquagesimo etiã quoq; anno perfecta erat liberatio: nã res venditæ, vt do-
mus, vineæ, prædia ad primos Dominos B
reuertebantur, dicebaturq; annus Iubilæi: quando clangebant buccina, clãgorque incipiebat prima die Septẽbris, vt habetur Leuit. 25. hæc opinio non videtur mihi admodum probabilis, quoniam Leuit. 23. quando hoc festum institutum est, dicitur memoriale, quasi in memoriam, & recordationem eorũ, quæ gesta erãt, institueretur, quod liberationi huic accommodari nõ facile potest. Adde festum hoc, si ea esset causa, non debuisse celebrari, nisi septeno quoque anno, non autem singulis, cũ liberatio hæc non fieret singulis annis, Communis hebræorũ sententia est, hoc festum institutum esse in memoriam liberationis Isaac, quãdo aries cornibus suis inter vepres hærens
pro Isaac patre Iudæorum communi immolatus est, & idcirco corneę tubæ clãgore in hoc festo Iudæos vsos fuisse. non E
est hæc sententia improbabilis, est tamẽ alia quædam, cui consentire videntur Basil. & Theodor. in illum locum Psal 80. [Buccinate in neomenia tuba.] quę talis est, institutum esse hoc festum in memoriam diuinę contestationis factę in montem Syna, quando legem dedit Deus populo per Moysem, tunc enim Deo loquẽte populus audire sibi videbatur sonitum buccinæ, seu tubæ corneæ, vt habetur Exod. 19. hanc sententiam cõfirmat, quòd dictum est supra de Pentecoste, nimirum eam nõ esse institutam in memoriam legis datæ. hæc omnia probabilia sunt, nec certi aliquid statui potest.

Causa institutionis festi tubarũ.

De

A

De festo expiationis.

HOC festum erat celeberrimum, & maximæ venerationis apud Iudæos: quod Domini præcepto decima die mensis Septembris agebatur, vt constat Leui.16.& 23. quando non solum ab omni seruili opere vacandum erat, sed oportebat vnumquenque animam suam ieiunijs, alijsq; pœnitentię operibus affligere. Huic festo singulare erat, quod tunc summus Sacerdos ingrediebatur Sãcta sanctorum, nec præter hunc diē licebat illi ingredi, vt habetur Leui.16. & ad Hebr.9. quando ipse orabat, & pro se, & pro populo, offerebatque tam pro suis, quam pro populi peccatis. Multæ cære-
B moniæ, & mirandæ significationis hoc die fiebant, quas legere facile quisque potest Leui.16. in hoc enim passio, & mors Christi, per quam expiati, & mundati à peccatis sumus; maximè repręsentabatur: huius festi institutionis causam ipsa scriptura docet Leui.16. [Erit,] inquit, [vobis legitimum sempiternum, vt oretis pro filijs Israel, & pro cunctis peccatis eorum semel in anno.] Aliqui recētiores existimant institutū esse in memoriam expiationis, & veniæ, quam populus misericorditer obtinuit, de peccato, quod adorando vitulum in deserto commisit. Hæc causa non nititur firmo fundamento: immo videtur scripturę sensui parum consona, sic enim non esset expiatio, sed gratiarū actio: quod si expiatio:
C aliqua esset, potius pro præteritis, & alienis populi peccatis fieret; cum tamen verè pro peccatis proprijs sacerdotis, & populi tunc existentis celebraretur: vera ergo causa est, quam ex scriptura proposui.

Causa institutionis solemnitatis, expiationis.]

De scenopegia.

SCENOPEGIA vnū erat ex celeberrimis Iudæorū festis, quod decima quinta mēsis Septembris celebrabatur, septemq; diebus perdurabat quorū primus erat celeberrimus, & sāctissimus, & in eo ab omni seruili opere vacādum erat, cuius festi, cęremoniarum, ac sacrificiorum, quę singulis ex illis septem diebus fiebant, mentio habetur Leui. 23. & Num.29. & apud Iosephum lib.3. Antiq. cap. 10. His septem diebus extra domos, & loca tecta, Iudæi in tabernaculis ex ramis arborum in vijs, seu plateis in hunc finem extructis habitabant, in memoriā illius temporis, quando educti de Aegypto per desertum in tentorijs, & tabernaculis degebant. Hac de causa hoc festum in Hebræo dictum est, [hhag hassuboth] id est, festum tabernaculorum, Græcè autem σκηνοπηγία à tabernaculis figendis: nam σκηνὴ idem significat, quod scena, vmbraculum, siue tabernaculum, & πήγνυμι figo, quasi extructio tabernaculi, & est in Græco in singulari numero generis fœmini. Nec est legendum scenopegia cum aspiratione, vt aliqui legunt tradentes deriuationem à verbo φάγω id est, comedo, quia in tabernaculis comedebant: huic tamen etymologiæ vox Hebraica obstat. Euthymius hoc festum institutum esse affirmat in memoriam diei, quod primum Moyses diuinum fixit tentorium, quod à Beseleel ædificatum est Exo. 40. Scriptūra vero sacra aliter docet, cum Leui. 23. dicatur, [Vt discant posteri vestri, quod in tabernaculis fecerim habitare filios Israel, cum educerem eos de Agypto.]

D

E

Causa institutionis scenopegiæ.

Hoc est festum, cuius Euangelista noster meminit, quando dicit proximum fuisse festum scenopegiæ, cum hæc; quæ narrat de Christo, gesta sunt: ab illo ergo tempore, quando acciderunt in capite proximo narrata, ad hoc, cùm factum est, quod nunc describere incipit, quinque ferè menses intercesserunt, nempe à Paschate ad festum scenopegiæ: quæ enim hoc medio tempore Dominus fecit: quæ multa, & magna fuere, Ioannes prætermisit vt potè à cæteris Euangelistis narrata; cùm maximè intentus sit ijs describendis, quæ ad Christi diuinitatem probandam magis faciunt, quæque cæteri non narrarunt.

Exponitur verba Euangelistę proposita.

F

De collectis.

POST septem dierum festum, quod tabernaculorū dicebatur, erat octauus celeberrimus, in quo ab omni etiam opere seruili vacādum erat: egressi namque

A que die septimo de tabernaculis, & in domos proprias reuersi die hoc octauo conueniebant per familias suas, & quan dã pecuniæ partem pro vniuscuiusque ar bitrio pro sumptibus, & expensis templi offerebant: idcirco hoc festum dicebatur collectæ, seu cœtus, de quo legitur Leui. 23. & Num. 29. hoc festum cùm esset pro ximum tabernaculorum festo ad idem refertur, vt nimirum festum scenopegiæ octo diebus celebraretur, septem primis in tabernaculis habitabatur, octa uo verò fiebant collectæ: & hoc consonum est verbis Ioannis, quæ sequuntur, In nouissimo, inquit, dierum, quod inferius explicabitur.

Quibus festis hebræi ascendebant in templum.

B INTER has festiuitates diuino præce pto institutas tres erant, in quibus om nes masculini sexus ex qualibet parte ter ræ promissionis in templum, quod erat Hierosolymis ad adorandũ, & sacrifican dum ascendere tenebantur, nẽpe tempore Paschatis, Pẽtecostes, & Scenopegiæ, vt legitur Exo. 23. & 34. cùm enim extra templum sacrificium offerre nõ liceret, ne populus dispersus multo tempore sacrificio priuatus ad idola, in quæ pronus erat, cõuerteretur; præcepit illi Deus ter in anno in templum conuenire, vbi erat sacrificium, & legis explicatio, & summum sacerdotium. Sic namquè sub vera religione, & Dei cultu legisq; obseruan-
C tia facilius cõtinebatur. Quamuis autem multi excusarentur propter infirmitatẽ, paupertatem, viæ longitudinem, alias ve rationabiles causas, prout ratio naturalis dictat, ab hoc triplici aduentu; tamen semel saltem in anno omnes qui poterãt ascendebant vndique, idque in Pascha-
te, quod erat omnium festorum celeberrimum, & sanctissimum, vti colligitur ex Act. 2. tunc enim Phase celebrabatur in memoriam liberationis de Aegyptiaca seruitute; elegit autem Deus cætera duo festa, in quibus etiam voluit omnes ascendere in templum; tum quia erant celeberrima: tum quia primitiæ, & collectæ offerebantur, quæ in vsus, & sumptus templi erant necessaria.

Quare in his tribus temporibus ascendebãt.

De Encænijs.

D HOC festũ, & quæ proximè explicabimus, non ex diuino præcepto, sed ex humano instituto agebatur; erat autem festum enceniorum in memoriam restaurationis altaris, quod cum esset à gentibus prophanatum, reædificatum est à Iuda Machabeo quando hoc festum incepit, & institutum fuit vt à posteris solemniter celebraretur. Sicut habetur 1. Machab. 4. encænia enim innouationem, & dedicationem significãt; agebatur autem prope finem mensis Nouembris. Quia vero, quæ ad hanc festiuitatem pertinent. cap. 10. Ioannis copiosè dicendum est, nunc supersedeo. Hoc loco ea tantum quæ ad solemnitatem eius spectabant explicabo. Quibus igitur cæremonijs; & qua solemnitate hoc festum
E sanctificabatur, scriptura subindicat; nam lib. 2. Machab. capit. 10. sic de hoc festo scriptum est, [Qua die templum ab alienigenis pollutum fuerat, contigit eadem die purificationem fieri vicesima quinta mensis, qui fuit Casleu. Et cum lætitia diebus octo egerunt in modum tabernaculorum recordantes, quod ante modicum temporis diem solemnem tabernaculorum in montibus, & speluncis more bestiarum egerant; propter quod thyrsos, & ramos virides, & palmas præ ferebãt ei, qui prosperauit mundare locũ suũ. Et decreuerunt cõmuni præcepto, & decreto vniuersæ gẽti Iudæorũ omnibus annis agere dies istos.] Ex his verbis de
F ducimus festũ hoc celebratũ esse in modum, & similitudinem quandam festi scenopegiæ, quæ similitudo in eo sita erat; tum quia octo diebus perdurabat, tum etiam quia sicut scenopegia erat in memoriã tabernaculorum, in quibus patres per desertũ habitarunt, ita hoc festũ agebatur cum quadã recordatione temporis, quando exules à patria in montibus habitabant, & in eis festa sua celebrabant; qua de causa quamuis non habitarent in tabernaculis, sicut in scenopegia facere solebant, tamen thyrsos, & ramos virides illis diebus præferebãt, Deo gratias agentes; quod dignatus fuerit templum restituere, ipsumque mundare, in quo possent festa sua celebrare, & sacrificia

A cia offerre. Ex hoc loco facilè est alterū intelligere, qui legitur lib.2. Macha.c.1. vbi Hebræi habitantes Hierusalem Hebræis Aegypti incolis in hęc verba scribunt. [Facturi igitur quinta & vicesima die mensis Casleu purificationē templi, necessariū duximus significare vobis, vt & vos quoque agatis diem scenopegiæ;] sensus est hic, vt & vos agatis purificationem, quasi seu in modum scenopegiæ, est enim phrasis hebræa solent namque Hebræi frequenter supprimere particulam similitudinis caph. inter multa autem exēpla illud est Isa.66. [Qui immolat bouem, quasi qui interficiat, virum, Qui mactat pecus, quasi qui excerebret canem; Qui offert oblationem, quasi qui sanguinē suillū offerat, Qui recordatur
B thuris, quasi qui benedicat idolo.] In his quatuor sententijs, quæ similitudinem significant in hebræo deest particula similitudinis expressa, sed est supplēda in latino, & græco sermone; ita etiā in hoc loco factum est. Hinc est quod in quibusdam codicibus græcis legitur ὡς quæ est particula similitudinis, quasi dictum esset, facite purificationem, sicut scenopegiam. Aliter enim sensus non videtur satis accommodatus; nam Hebræi Hierosolymitani non inducebant Aegyptios ad celebrandam scenopegiam, quam iā hi celebrauerant, & cuius celebrationis tempus iam transierat; sed ad agendam purificationem, in modum scenopegiæ, vt supra declarauimus; hæc de solennitate Encæniorum dicta sint. Ioseph. lib.
C 12. Antiqui. cap.11. affirmat suo tempore nec festum appellatum luminum festum, quia vt ipse credit, ex insperato tanta eis illuxit festiuitas.

De festo Iudith.

DECRETVM est ab Hebręis diē illū, quando Iudith Holofernem occidit; & populū ab obsidione liberauit, inter festos, & sacros adnumerari: sic enim legimus Iudith. 16. [Dies victoriæ huius festiuitatis ab Hebræis in numero sanctorum dierum accipitur, & colitur à Iudæis ex illo tempore, vsque in præsentem diem.] Quibus cæremonijs vterentur incertum est, licet tamen conjectari eisdem aut multum similibus cæ- D
remonijs celebratum esse festum à posteris, quibus primi Patres à principio celebrarunt: de quibus legendus est locus proximè allegatus.

De festo Mardochæi.

INSIGNE beneficium acceperant Iudæi tempore Assueri regis, cum. n. calumnijs Aman cuncti Hebræi, qui sub illius dominio degebant, morti essent adiudicati, Mardochæi patrui reginæ Hesther, eiusdemque Hesther opere, & consilio, ac intercessione factum est, vt à tam graui periculo populus Hebręorum diuinitus liberaretur, malo in aduersarios conuerso, & persecutoribus occisis, vt scriptum est in lib. Hesther. Quapropter institutum est solemne festum magna cum lætitia, & gratiarum actione à posteris celebrādum decimaquarta die mensis Adar, qui est Februarius appellabaturque festum Mardochæi, vt constat ex lib.2 Machab. cap. vltimo. E

De festo pridie Mardochæi diei.

PRIDIE festi Mardochæi, nempe decima tertia die mēsis Adar, seu Februarij aliud festum agebatur in memoriam & gratiarum actionem pro quadam victoria diuinitus concessa. libr. 1. Machab. cap.7. & lib.2. c. vlt. vbi refertur victoria illa insignis, quam Iudas Machabæus contra Nicanorem regis Syrię ducem, qui infinito pene militum numero ciuitatem inuaserat, ope diuina obtinuit. Duce enim, copiosaque militum multitudine interfectis, mirabiliter patriā liberauit. Quapropter publico consilio, & mandato festum quotannis celebrandum institutum fuit, quod Syriaca voce idē significante, quod Latinè, pridie Mardochæi diei, appellatum est, vt legitur. lib.2. Machab cap. vlt. nō tantum quia pridie illius festi, nempe decimātertia Adar, seu mēsis Februarij celebrabatur: sed etiam, vt existimo, quia non minus fuit hoc beneficium, quàm illud, quod tempore Mardochęi acceptum est, quando ab imminēte, & generali interfectione totus populus diuina ope fuerat F

ere-

A ereptus. Meminit huius festiuitatis Iosephus lib. 12. Antiquit. cap. 17.

De festo à Simone instituto. festo ignis.

LIBRO 1. Machab cap. 13. Simon Machabæus, postquam ab arce Syon hostes, qui eam possederant, potenti manu expulit, eamque purificauit; festum instituit vicesima tertia die Aprilis, qui mensis erat secundus, quotannis celebrandum. Vltra hæc refert etiam scriptura festum sacri ignis, quem post Babylonicam captiuitatem in aquam crassam mirabiliter conuersum inuenerunt, vt habetur libr. 2. Machab. capit. 1. quæ omnia facile est cuique in locis scripturæ allegatis perlegere, in præsenti ea numerasse sufficiat: ad nostrum enim institutum hęc, & alia pluribus verbis prosequi non facit. D

Dixerunt autem ad eum fratres eius. E

COMMENTARIVS.

B CONSANGVINEI secundùm carnem Christi, [Fratres,] dicti sunt Hi ascensuri Hierusalem celebrandę solemnitatis causa, Christum etiam ad veniendum inuitant.

ANNOTATIO 3.

Qui hoc loco fratres Domini vocantur, non fuerunt de numero duodecim.

QVI sint hi fratres in c. 2. annotatione octaua, & decima ostēdimus porro vnum hic aduertendum superest, horum neminem fuisse de duodecim numero, idque & locus præsens Ioannis, & alia etiā scripturæ testimonia probant: de his enim fratribus verbis sequentibus dicitur, [Non credebant in eum fratres eius,] at de duodecim paulò superius dictum est. [Non credimus & cognouimus, quia tu es Filius Dei,] igitur hi fratres non erant de numero duodecim, quia C non credentes de credentium numero esse non possunt: confirmatur hoc idem ex Matt. 12. Ecce, inquit, mater tua, & fratres tui foris stant quærentes te, & extendens manus in discipulos ait, Ecce mater mea & fratres mei: erant ergo fratres hi extra numerum Apostolorum, qui semper Dominum sequebantur, non autem illi præterea Actorum 1. ibi Apostoli nominantur, & inter eos Iacobus Alphęi, Simō, & Iudas, adijcitur: hi erāt omnes perseuerantes vnanimiter in oratione cū mulieribus, & Maria matre Iesu, & fratribus eius: erant ergo hi fratres alij ab Apostolis, nec de numero erat vllus eorum, ita tenet Hiero. ad Gala. 1 de Iacobo fratre Domini, qui vnus erat ex fratrib*, quem à numero duodecim excludit affirmans, alios etiam preter duodecim esse dictos Apostolos: & hanc eandem sententiam tueri videtur August in. tract. 28. & Chrys. ho. 47. & iuxta doctrinam Hieronymi intelligēdus est Cyrillus lib. 4. c. 32. vbi aliquos ex his fratribus fuisse postea Apostolos affirmat: non quidem de numero duodecim, sed de numero illorum, qui etiam dicti sunt Apostoli: nam satis indicat Cyrillus non fuisse hos fratres de numero duodecim, dum dicit fuisse postea Apostolos, quasi tunc non fuerint: at duodecim tunc Apostoli erant. Est igitur Cyrillus in eadem sententia cum Hieronymo & Augustino & Chrysostomo, fratres hos non fuisse de numero duodecim. F

Transi hinc, & vade in Iudæam, vt & discipuli tui videant opera tua, quæ facis.

COMMENTARIVS.

ERAT hoc festum tabernaculorum vnum ex tribus, quando tota Iudæorum multitudo in Hierusalem in templo adoratura conueniebat: Exhortan-

A tantur igitur fratres Dominum, vt ascendat in Hierusalem, & ibi etiam opera insignia, & miraculosa edat: causam autem exponunt, nempe [Vt discipuli tui videant, quæ facis opera,] Et attende particulam [Et,] & verbum [Quæ facis:] nō enim exhortantur, vt faciat opera miraculorum: quandoquidem ea iam in Galilæa operabatur: sed monent vt sicut in Galilæa faciebat, faceret etiam Hierusalem, vbi erant quoque discipuli eius, id est studiosi & eius doctrinæ sectatores: vt exponit Chrys. ho. 47. vt etiam isti videant opera talia: est ergo sensus: Tu mira operaris in Galilæa, ascende in Iudæam, & similia opera etiam illi fac, vt discipuli quos ibi habes, videāt opera hæc mira, sicut vidēt Galilæi, & discipuli, quos in hac regione habes. Hęc fratres dicebāt eo animo, vt certiores fierent, an is verè esset Christus: in Hierusalem enim erant Pharisæi legis doctores, & periti scripturarum, ac principes Iudæorum, qui rectum & legitimum iudicium huius rei facere posse videbantur. D

ANNOTATIO 4.

Cur Dominus à fratri bus Hierosolymam fuit inuitatus.

B QVO animo, quaq; intentione fratres hi ad hunc ascensum in Iudęā inuitauerint Christū, variè doctores exponūt. Primo loco Euthymius, dicit hos fratres finxisse quidem bona suadere, tanquam cognatos, & familiares, finem tamen eorum prauum esse ab inuidia procedentem: conabantur si quidem eum in Iudæā pellicere, vt ab illis occideretur, qui eum interficere quęrebant: causā vero prætexebant, quod oporteret discipulos quoque eius: qui ibi erāt, siue turbas, quæ illum in Iudęa sequebantur, intueri signa quæ ipse ederet: hæc Euthymius, sed tam deprauatam in his fratribus voluntatē affirmare argumenta nulla conuincunt, propterea id parum verisimile duco.

C Secundò loco Chrysost. hom. 47. hæc, & sequentia dicta esse per quandam insimulationē affirmat, quasi eum timiditatis, & ambitionis insimularent, qui gloriam hominum ex vna parte ambiret, ex altera timiditate quadam retineri videretur, ne loca celeberrima frequētaret: ideoq; dicunt, [Transi in Iudæam,] vbi templum, vbi sacerdotes, vbi legis doctores sunt; si cupis gloriam captare hominum, ne timidus in hac priuata regione commoreris. At dices quid hos mouit, vt Christo sic insimularent? Chryso. responsionem indicat, quia suspitionem, inquit, habebāt, an verè opera hęc Christus faceret. Existimo significare velle Chrysostomum dubios esse fratres, an opera illa Christi, essent opera diuina virtute facta; propterea que eum exhortari, vt in Iudæam veniat, vbi rectè ea discerni posse credebāt. Ex incredulitate igitur mouebātur isti fratres, non ex inuidia, secundùm Chrysostomū: probabilior est hæc expositio, quam præcedens; tamen non satisfacere videtur: nam verba non indicant dubitationem, aut suspicionem de operibus Christi. E

Tertio loco August. tract. 28. affirmat hos ambitione, quadam motos inducere & exhortari Christum ad hanc mundi gloriam quærendam, quasi ipsius gloria in eos etiam tanquam fratres, & proximos secundùm carnem redundaret; & videtur Cyril. lib. 4. c. 32. idem sentire; fratres enim hos, Christum ad vanam mundi gloriam, & ambitionem exhortatos esse, dicit; in locis autem celeberrimis maior gloria ex similibus operibus poterat ab hominibus comparari; F & id temporis maximè quando tanta multitudo illuc vndique conuenerat. In hac igitur sententia Augustini & Cyrilli, fratres de Christi operibus non dubitabant, nec suspitionem habebant, an verè ea faceret. Probabilis est expositio: sed aliquid difficultatis superest: nam in ea non rectè accommodatur causa ab Euangelista adiuncta, [Non enim credebant in eum fratres eius.]

Auctoris sententia.

Propterea mihi legitima expositio ea videtur, quā in commentario expressi, quam magis libet explicare. Fratres hi videbant opera Christi mira, nec ea negare poterant, ipsum tamen esse Messiam, & Christum verum nō credebant: exhortati sunt ergo eum, vt in Iudæam ascen-

A ascenderet, vbi sciebant esse peritissimos legis, qui rectum de his iudicium proferre scirent, vt ibi an sit verus Christus discerneretur; in Galilæa enim erāt rustici, & ignari homines, quibus legis iudicium non incumbebat: hac de causa Christo persuadere conati sunt, vt ascenderet illuc: prætexunt autem causam, vt & discipuli, quos ibi habebat, D videant opera ipsius, & addunt alia, quæ sequuntur: non ergo ambitio, nec inuidia eos mouit, sed incredulitas, non quod de operibus dubitarent, sed quod an Christus esset, incerti essent, desiderabantq; certiores de hac re fieri. Et huic expositioni consonant rectè, quæ sequuntur.

Nemo quippe in occulto quid facit, & quærit in palam esse.

COMMENTARIVS.

B PERSEQVITVR exponere causam à fratribus allatam cur in Iudæam ascendere debeat, illicque sua opera facere; qui enim quærit celebris esse in loco celebri operatur, quasi dicerent: tu quæris te omnibus manifestum facere, & ab omnibus prædicari ex operibus miris; ne igitur in obscura Galilææ regione lateas; sed abi in Iudæam, illicque opera hæc fac, quibus tibi eximiam laudem comparare possis: ille enim est celeberrimus locus: illuc tota Iudæorum vndique multitudo confluit, hoc maximè solemni tempore; nemo enim in occulto opera facit, per quæ manifestandus & celebrandus est; immò vult omnibus fieri manifestus, & celebris. E

ANNOTATIO 3.

DVO sunt hic aduertenda Alterum est illud Palàm, nomen esse in Græco vim aduerbij habens παῤῥησίᾳ significans, quod apud latinos libertas loquēdi sumiturq; passiuè hoc in loco, vt is sit in parrisia, de quo publicè, & palàm loqui, ipsumque celebrare licet; quod inferius C repetitur; nemo tamen de eo palam loquebatur id est, liberè, & publicè; & iterum; Ecce palam loquitur, id est, liberè, & impunè loquitur. Rectè igitur connectitur hæc sententia cum superiori; Ito, inquiunt, in Iudæam, & ibi fac opera, quæ hic facis, vt videant discipuli, quos illic habes, opera hęc, & liberè, ac impunè te celebrent, omniūmque voces tibi concilies. Si enim vis ab omnibus celebrari, fac opera tua omnibus manifesta. Ita est communis expositio, rectèq; vertit interpres in palam esse; nam quod palàm fit & dicitur, liberè fit & dicitur: non igitur est ad rē expositio quam recentiorum aliqui proferunt, vt sit sensus; Si vis liberari à persecutionibus Iudęorum, vade in Iudæam, & opera hæc exerce: nam παῤῥησία apud Græcos non quamcunque libertatem, sed in dicendo, loquendo reprehendendòve significat.

Palàm esse quid hoc loco significet.

Alterum est, Chrysostomum hom. 47. his verbis à fratribus insimulatū esse ambitionis & timiditatis Christum, affirmare, quasi quæreret celebris fieri, & ex altera parte in occulto moraretur; hoc timiditatis, illud ambitionis est. Cyril. lib. 4. cap. 32. illos ad vanam gloriam exhortatos esse Christum asserit, quasi vero ipse hæc signa faceret, vt humanam laudem captaret & probabilis est exposi F tio: sed mihi magis placet, quod in commentario dixi, & adhuc explicatius repeto, non quidem eos in vanam gloriam Christum inducere voluisse, nec Christum propter vanam gloriam illa signa facere arbitratos esse, sed quod verum est in hac parte sensisse, & protulisse. Christus enim ab hominibus nosci & credi volebat, quia id ad eorum salutem necessarium erat, vt tāquam verus Christus reciperetur, idque fratres sciebant, non enim ignorabant Christum suis signis se esse Messiam ostendere, & vt talem recipi voluisse, neque hoc ambitioni tribuebant, sed quod ipse existimaret eam cognitionem esse necessariā homini-

Quo animo verba superiora Christo à fratribus dicta sunt.

Auctoris sententia.

A nibus;dicunt ergo fratres, si tu quęris ab hominibus recipi, & coli tanquam Christus & Messias, fac tua opera loco & tempore celebri, vt omnibus nota sint: ita enim futurum est vt Messias habearis: nō enim semper qui opera facit, & ab alijs notus esse cupit, ambitiosus est, maximè cum in bonum finem optaret ab alijs cognosci. Non ergo ambitionis Christum insimulabant, sed quod ille intendebat, verè ea ratione commodius fieri posse iudicabant, si in Iudæam abiret. In hoc tamen isti fratres arguendi sunt, quod Christum sui officij admonere voluerint eumque taxare, quasi non prudenter faceret, qui eum ab omnibus cognosci cuperet, non se in locum celebrē conferret: quod factū est, quia tūc in eum, vt paulò post dicit Euangelista, non credebant. Hæc mihi ꝓbabilior visa est expositio. D

Si hæc facis, manifesta te ipsum mundo.

COMMENTARIVS.

PERSEVERANT inducentes Christum, vt in Iudæa abeat: tum vt discipuli eius etiam hæc videant opera, tum quoniam qui se omnibus manifestare cupit, loci celebritatem quærit: tum denique his verbis, [Si facis hæc,] E
B id est, cum tanta opera facias, non est æquum, vt pauci ea cognoscant, mundo te ipsum debes notificare, non Galilæis duntaxat: vt per opera talia mundus, id est omnes Iudæi te cognoscant.

ANNOTATIO 6.

CHRISOS. hom. 47. & Euthymius hæc verba dubiè exponunt, [Si hęc facis,] si verè habes virtuté talia faciendi, mundo te manifesta: suspicabantur enim miracula illa phantasticè fieri: quæ expositio difficultatem habet: nam tot infirmorum sanitates restitutæ, & alia huiusmodi quæ sensibus proprijs, & longo tempore permanere omnes experiebantur, phantasticè esse facta eredi non permittebant: potius suspicari potuissent, an diuina virtute, vel dæmo-
C nis artificio ea facta fuissent; quamuis nec hoc eos suspicatos esse ratio vlla probet. Rectius ergo Cyril. lib. 4. cap. 32. & August. trac. 28. affirmatiuè dicta hæc esse verba exponunt, [Si hæc facis,] id est, cum tanta facias opera, manifesta te omnibus: tot enim, & tanta facta, vt omnibus nota fiant, postulant. Hanc secuti sumus in commentario expositionem: solet enim hęc particula [Si,] in hac vsur pari significatione Ioan. 14. Si diligitis, me, mandata mea seruate, Non dubitabat Christus de dilectione Apostolorum erga se, sed sensus est affirmatiuus cum quadam illatione, ac si diceret; cum me diligatis mandata mea vos oportet seruare, hoc enim postulat dilectio erga me Ioan. 18. Si ergo me quæritis, sinite hos F
abire: id est, eum me solùm quæratis, hos abire permittite.

Neque enim fratres eius credebant in eum.

COMMENTARIVS.

CAVSAM, cur hæc omnia fratres dixerint; eam esse dicit, quia non credebant in eum; Signa vera esse non dubitabant, tamen eum esse Dei Filium, & verum Messiam in lege promissum nondum credebant: in Iudæam ergo eum remittebant, quo tota Iudæorum multitudo conuentura erat. vbi periti & doctores legis erant, vt ibi, quis esset, decerneretur; quod eis in Galilæa fieri non debere, nec posse videbatur; quia igitur nō credebant eum esse Christum, propterea hæc fratres eius dicebant. An omnes fratres eius, nempe quatuor illi, quorum capite secundo mentionem fecimus, an eorum aliqui hęc dixerint, certum non est; eos tamen omnes hæc dixisse probabile est.

AN-

A ANNOTATIO 3.

Cur fratres Christi dicunt in eū nō credere.

QVARE Euangelista eos non credidisse narrauerit, non omnes eodem modo exponunt. Cyril. lib. 4. cap. 32. dicit, ne tam friuola, & deiecta verba credentes dicere viderentur, eo ab Euangelista dictum esse, [Neque enim credebant in eum;] idest, ideò tā friuola, & deiecta dixerunt, eum ad vanam gloriam prouocantes, quia non credebant in eum; si enim credidissent, eū vtiq; nouissent, nec sic ei locuti fuissent. Chrysost. homil. 47. aliter respondet: nempe dictum esse non illos credidisse propter duo; prius est quia nimia, & aspera, & intempestiua quadam confidentia locuti sunt; alterum, quia an quę faceret, Dominus verè faceret, in dubiū D reuocabant; quæ duo si credidissent, vtique non fecissent. Mihi visa est potius alio referenda hæc incredulitas; nempe non credebant esse Christum, propterea vt in Iudæam iret vbi id discernendum eis videbatur, inuitabant, cum & ipsi id scire cupiuerint: Quamobrem increduli quidem erāt, quia vnde scire possent, iam habebant; tamen non adeò increduli, vt id fieri posse omnino negarent; sed dubij eum ad locum certiorem remittebant. Hac igitur de causa dictum est, [Non credebant in eum fratres; respexit enim Euangelista causam impellentem eos, vt hæc dicerent, nempe incredulitatem; ex qua procedebat tanta loquendi audacia, & indiscreta cōfidentia.

B E

Dixit ergo eis Iesus, tempus meum nondum aduenit, tempus autem vestrum semper est paratum.

COMMENTARIVS.

TEMPORA hæc ad ascensum in Hierusalem referuntur: estque sensus, Nondum est tempus commodum, vt ego proficiscar in Hierusalem, vobis omne tempus commodum est, & aptum, vt quando libuerit illuc ire possitis. Hoc dicit Dominus, quia Iudæi vitæ ipsius tendebant insidias, eumque interficere quærebant, propterea more humano loquens, inquit, [Nondum aduenit tempus meum,] idest mihi aptum, & commodum non est: vobis quibus nihil imminet illic periculi, quodcunque tempus est opportunum, & liberè illuc ascendere potestis. Hæc respondet Dominus, quia fratres in C Hierusalem ascendere eum inuitabant, & exhortabantur, verum Dominus se F excusauit, propterea Euangelista apposuit particulam [Ergo,] vt causam responsionis indicaret eam esse, quia tunc fratres proficisci Hierosolymam eum hortabantur. Perpende humilitatem Saluatoris, potuisset expressè eos arguere dicens, vos impudenter me officij mei admonetis, quasi quæ mihi facienda expediant ignorem, potuisset etiam eis responsum negare quasi incredulis, & audacibus, non tamen facit, sed causam cur tunc quando inuitabatur, non ascenderit, reddit quia [Nondum aduenit tempus meum.] Iisdem tamen verbis fratres tacitè arguit, quasi diceret; scio quid mihi faciendum sit, nec vestro indigeo consilio: non ascendo nunc, quia nondum est meum tempus. Tempus vocat suum, quando cum minori periculo humano more loquendo ascendere poterat, id autem fuit quando iam furor Iudæorum deferbuerat; qui primis festi diebus eum auidè expectabant, vt in sequentibus patebit.

Saluatoris humilitas.

A ANNOTATIO 8

Diuersa patrũ expositiones.

VAriè verba superiora exponũt Doctores. Primo loco Cyril. lib. 4 c. 33. hæc tempora ad manifestationem refert, vt sit sensus; [Nondum aduenit tempus meum,] quando me sum gentibus, & mundo toti manifestaturus: omnia facio secundum Patris ordinem. Gentibus sum manifestandus, postquam à Iudæis reppellar: hoc tempus nondum aduenit: at vestrum, quando ad meliora proficere possitis, semper est paratum: quia nunc etiam vos potestis proficere, & ad melius reuocari: hæc Dominus dicit, quia illi eum ad manifestandum se mundo exhortabantur. Ad hanc exhortationem refert Cyrillus responsionem B istam. Secundo loco Augu. tract. 28. de tempore glorificationis Christi exponit, Nondum, inquit, est tempus glorificationis meæ, prius enim oportet me humiliari, & mori, & per hanc humilitatẽ ad gloriam meam ascendere: tempus autem gloriæ vestræ in hoc mũdo est, ideo semper est paratum. Refert Augu. hanc responsionem ad id, in quod fratres inducebant, nempe vt gloriam quæreret. Tertio loco Euthymius ad tẽpus passionis refert in hunc modum. Tempus, quo cõ- D uenit, vt ego in Iudæam vadam occidendus, ad quod vos laboratis, nondum est: quid me vrgetis ante tempus? tempus autem, quo vos in Iudæam abeatis, semper est in promptu; mihi impedimento est tempus, quòd nondum adest: vobis autem nihil est impedimento, cum iam vna cum Iudæis sentiatis, hæc Euthymius: quam expositionem adhibet Chrysostomus homil. 47. sed sub dubio; hanc tamen superius exclusimus, dum ostendimus fratres hæc peruersa animi intentione non hæc esse locutos. Quarto loco idem Chryso. exponit, Qui estis vos, qui mihi consulitis, & me docetis? tempus meum nondum aduenit: quibus verbis insinuat expositionem, quam nos in E commentario sumus amplexi, vt ad id hæc verba referantur, quod discipuli eũ ascendere tunc Hierusalem occasione festi exhortabantur: quorum intentione relicta, Christus ad verba respondet, nõdum esse sibi aptum tempus, sicut erat tẽpus illorum: indicans pericula grauissima quæ illic eum manebant, non autem eos: humano enim more loquitur: quatenus Deus erat, nullum periculum formidabat.

Non potest mundus odisse vos, me autem odit: quia ego testimonium perhibeo de illo, quo opera eius mala sunt.

C COMMENTARIVS. F

CAVSAM cur tempus suum nondum aduenerit, & illorum sit paratum, exponit: quia vos mundus non odit, [Me autem odit,] propterea vos sine periculo versari vbique, & semper potestis, ego autem minimè. Causam autem odij explicat: quia opera eius mala reprehendo, mundus ergo reprehensionem nolens admittere, reprehensorẽ occidere quærit. Tacitè causam, cur non odio eos habeat mundus, insinuat, quia ipsi non reprehendunt, nec testimonium perhibent de mundo; quod mala sunt opera eius. Mundum vocat malos homines, quibus mundus plenus erat, sed præcipuè Iudæos, quos fratres etiam nomine mundi significarunt. [Manifesta te mundo.] Dicit ergo se Iudæis exosum, quia eorum mala opera corrigebat, quam correctionem cum fratres non adhibuerint, à tali odio liberi erant, libereque cum eis conuersari semper poterant. Dicit autem, [Non potest vos mundus odisse,] non quod omninò impossibile sit, seu vt Grego. Nazian. orat. 4. Theol. exponit, quia itconsentaneũ est, vt similes sibi similes odio prosequantur in eo, in quo

simi-

A similes sunt. Solet aliquãdo similis sibi similibus vt dicitur, figulus figulo inuidere, sed non in eo, in quo similitudo consistit, est inuidentia, nec id est odij ratio. His verbis Dominus suam innocentiam indicat, qui propter iustam causam persecutionem iniustè patiatur: similiter Iudæorum malitiam ostendit, qui innocentem odio habeant, & simul fratrum incredulitatem taxat, quod in eadem sint incredulitate, in qua & illi, eaq; de causa odio non sint habiti, ac proinde securè vbique degere valeant. D

ANNOTATIO 9.

Cyrillus lib. 4. c. 34. hæc verba sicut & nos exponit: quanquam non vt causam præcedentis sententiæ, sed vt nouam aliam responsionem interpretatur: at accommodatior est expositio, vt hæc verba sint causa, cur tẽpus suũ nondum aduenisse, illorũ autẽ esse paratum B Dominus dixerit, & sic Chrysost. hom. 47. & Euthy. exponunt, & connectunt: tamen in hoc non mihi probatur, quod in eum interpretantur modum, [Mundus non potest odisse vos,] quia idem sentitis, & ad idem tẽditis cũ ipso, nempe, vt ego occidar. Iam enim sæpius diximus nullam rationem esse, ex qua talis fratrum intentio constet: rectius dicimus eos non odio habitos à mundo, nempe Iudæis, quia non credebant, vt & ipsi, in Christum, nec vita, seu opera mala eorũ ab his reprehensa erant: sed omnes humana sapiebant, humana quærebant. Nec est ista sententia Saluatoris contraria ijs, quæ experimur, & quæ scriptura testatur: inter malos enim sæpe sunt odia, iurgia, & persecutiones mutuæ, nec etiam omnibus malis licebat ire tunc liberè, & securè in Iudæam; sed sententia Domini est secundùm materiam præsentem restringenda, vos non habetis impedimentum eundi, sicut ego habeo: non E enim vos quærunt Iudæi interficere, sicut me: quia vos mala opera eorum nõ arguistis, sicut ego facio & feci: & vos in eadẽ estis incredulitate erga me, in qua illi. Similis enim in eo, in quo similis est, vti diximus in commentario alteri non aduersatur, nisi ex causa aliqua dissimili. Et nota causam vnam, cur Iudæi quærebant interficere, non quia sabbato curabat, quãuis id prætexerent, sed quia eius correctionem sustinere nolebant, iuxta illud Sapien. 2. Contrarius est operibus nostris, & impro perat nobis peccata legis, &c. Causa propter quam Iudæi occidere quærebant.

C **Vos ascendite ad diem festum hunc, ego enim non ascendam ad diem festum istum, quia meum tempus nondum impletum est.** F

COMMENTARIVS.

Ne ex verbis dictis fratres hi, ab ascensu in Hierusalem ad festum peragendum retraherentur, neve Christum omninò non ascensurum concicperent, vtrumque remouet, [Ascendite vos, inquit, ad diem festum hunc,] celebrandum: ne prætermittatis mei causa vel vlla alia ascendere, cum vestrum tempus semper sit paratum, at ego nondum ascendam: idest, nunc vobiscum non ascendo, quia tempus adhuc meum, quando me ire oportet, nondum est impletum; quo tamen impleto, ascendam. Non negat Dominus se omninò ascensurum, sed tunc cum eis non iturum, at expectaturũ temporis sui opportunitatem, qua superueniente etiam erat venturus. Exhortatur fratres, vt legis cæremonias, & festa obseruent; nondum enim legis tunc obseruantia cessauerat: ne autem scandalizarentur, quod ipse nollet ire, non absolutè nega-

A uit, sed nondum sibi esse opportunum dixit, insinuans se etiam ad diem festũ venturum. Per diem festum, totum celebritatis tempus significat, quod octo diebus durabat: inferius enim dicitur, die festo mediante ascendisse in templum, & tamen quarto die ascendit, vt ibi dicemus. D

ANNOTATIO 10.

Quomodo verum est Christũ nõ ascẽdisse ad festũ variæ auctorũ sententiæ.

Difficultas est, qua ratione dictũ sit, [Ego non ascendam, seu non ascendo:] sic enim aliqui legunt, cum tamen legamus Christum ascendisse. Porphyrius vt refert Hieronymus lib. 2. contr. Pelagianos propter hæc verba Christũ inconstantiæ, & mutationis arguebat, quod cum dixerit se non iturum, postea mutato proposito iuerit.

Primo igitur loco aliqui ea de causa B verba hæc de textu tollunt sed temerè, & falsò: essent enim etiam tollenda; quæ sequuntur: [Tempus meum nondum est impletum,] & tamen omnes Antiqui expositores tam illa, quam ista legunt & exponunt, & codices omnes Latini & Græci ea habent.

Secundo loco alij tollunt pronomen, [Istum,] vt legamus, Ego non ascendã ad diem festum, quasi Dominus non dixerit se ad illum diem festum non ascensurum, sed ad aliquem non ascensurum. Quod præterquam temerè etiam & falsò afferitur, vanum, & ridiculum est: nam Dominus de eodem festo loquebatur, ad quod fratres exhortabatur. Preterea, quia si dematur pronomen, & legamus, C [Non ascendam ad diem festum,] significat se nec ad illum, nec ad vllum alium ascensurum: nam negotio fit generalior ablata pronominis restrictione. Vanũ igitur planè est hæc verba abradere, cũ verus textus habeat [Non ascendam ad diem festum istum.

Aliter igitur tertio loco respõdet Cyril. lib. 4. c. 35. legit enim verba negatiuè, sicut Latinè sonant: [Non ascendã, & interpretatur: Non ascendam ad celebrandum diem hũc festum, volens iam significare solemnitatum, & legis abrogationẽ; quamuis enim permitteret fratribus vt celebrarent, ipsi tñ se nolle iam ea seruare indicabat: quod si postea ascendit, nõ id celebrandi causa factum est, sed vt doceret. Vera igitur est Saluatoris enuntiatio; [Non ascendam ad diem festum istum,] nec contraria facto, quia postea ascendit: propterea forsan dictum est, non ascendam ad diem hunc festum, vos ascendite; & non dictum est absolutè nõ ascendam: quæ Cyrilli expositio patitur difficultatem; nam verbis sequentibus, [Quia tempus meum nondum est impletum,] hæc causa non aptatur huic, quod celebrare nolit diem festum. Deinde fratres maximum scandalum passi fuissent, si eum legis celebritatem tantã contemnere intellexissent; vna enim ex causis, propter quas Dominus legem illam seruare voluit, ea fuit, ne in ipso Iudæi grauiter scandalizarentur, quod legem Dei contẽnere visus esset; præterea quia dicitur inferius ascendisse ad diem festum. E

Quarto loco Aug. tract. 31. aliam responsionẽ sequi videtur; nempe, [Non ascendam ad diem festum hunc,] gloriã meã quærens, ad quam fratres exhortabantur, [Quia nõdum est tempus impletũ,] quando meam gloriam sum adepturus; sed huic expositioni obstat verbum precedens, [Vos ascendite ad diem festum; ego non ascendam;] negat se ascensurum ad diem festum, ad quẽ fratres ascendere exhortatur, & tamen eos inducit ad vanam gloriã. Adde quod superius hanc expositionem reicimus. Aliam idẽ August. adhibet expositionẽ explicans illa F verba [Vbi est ille?] nempe non ascendã ad primum vel secundum diem festum, ad quem vos me inuitatis; quarta verò die ascendit; sed quia hoc non existimo ita fuisse factum, vt inferius dicemus, istam expositionem non probo.

Quinto loco aliqui nostro tempore sic exponunt, [Non ascendo ad diem festum,] id est, nondum deliberaui, nec statui quid facere in hac parte debeam, an ascensurus sim, nec ne. Sed ista expositio suis digna est auctoribus, q sicut in alijs multis à fide Catholica recesserũt, ita & in hoc errant; Nouerat enim Christus etiã à primo incarnationis suæ exordio

omnia

A omnia, quæ suis téporibus facturus erat, propterea sæpe dicebat, nondum venit hora, nondum tempus; quia tempus, in quo prius disposuerat & sciuerat facienda, nondum aduenerat.

Sexto igitur loco est expositio legitima & vera Chrysostomi hom. 47. & Euthym, illud ; [Non,] absolutam negationé non esse, sed limitatam, & restrictam, affirmationis aliquid habentem, quod Latinè dicimus, [Nondum,] est enim Græcè οὔπω quæ vox est eadem in illis sequentibus, [Nondum tempus meũ est impletum,] & tamen interpres vertit, [Nondum.] Inferius etiam, Nemo iniecit in illum manus, quia nondũ venerat hora eius: & iterum, Nondum erat D spiritus datus, quia Iesus nondum erat glorificatus; & superius cap. 2. Nondum venit hora mea. & c. 20. Nondum ascendi ad Patrem meum; in his omnibus & alijs eadem est dictio Græca; sensus igitur est; Vos ascendite, ego nondum ascendo, seu nõ ascendã nunc vobiscum: ascendam tamen postea; & huic sensui accommodatur verbum sequens, [Quia tempus meum nondum est impletũ, nempè modò impletum non est, implebitur tamen postea, & tunc ascendam. Tempus suum appellat, vt in superiori sententia quando minori periculo humano loquens more, poterat comparere.

B

Hæc cum dixisset, ipse mansit in Galilæa: vt autem ascenderunt fratres eius, tunc & ipse ascendit ad diem festum, non manifestè, sed quasi in occulto.

COMMENTARIVS.

QVANTO tempore manserit in Galilæa, postquam ascenderũt fratres eius, incertum est, sicut etiam quando fratres ascenderint, postquã hæc locutus est Dominus: id vnum constat mansisse Dominũ in Galilæa, donec fratres iter caperent Hierusalem; postquam verò ipsi profecti fuerũt, Christum ascendisse; an vno, an pluribus diebus post illorum profectionem, ignoratur: ascendit tamen, non in manifesto vti solebat, magno comitatu, & omnibus notus; at nunc ascendit, non omninò occultus: venit enim cum discipulis, [Sed quasi in occulto,] quia nõ omnibus se manifestabat, in publicum vt solebat, prodiens. Hæc non ad viam tantùm, sed etiam ad locum, quo ibat, pertinent: in Hierusalem enim non manifestus, sed occultus paucis notus illis primis diebus mansit. Attende Dominum venisse Hierusalem, ita vt primo F
C die festiuitatis adfuerit: sed occultus & non manifestus; tamen quarta die, vt inferius dicetur, in templum publicè docturus ascendit: Nec obstat, quod cum fratres profecti essent: venisse dictus sit: nam solebant Iudæi citius venire in Hierusalem vno, aut pluribus diebus ante festum, vt fieri solet etiam apud nos, quando ad celebrandam insignem solemnitatem multi in locum aliquem concurrunt; & hac ratione fieri potuit, vt quamuis fratres prius profecti sint, Christus tamen peruenire Hierusalẽ potuerit adeò tempestiuè, vt etiã primo solemnitatis die interfuerit. Hoc significauit Euangelista dicens ascendisse Christum ad diem festum [In occulto, vt distinguat ab illo alio ascensu ad docendum in templum publico, qui factus est cum ibi esset. Quod paulò inferius exactius discutietur. Recto consilio latuit Christus; tum, vt Iudæorũ furori aliquantulum cederet, qui tunc maximus erat, quando expectabatur venturus & docturus, nempe primis diebus: tum vt sui excitaret desiderium: denique vt suam potentiam ostenderet, qui Iudæis ipsum illis diebus inquirentibus

Quare Dominus latere voluerit.

A rentibus, & contra eum murmurantibus apparuit, & tamen nihil ei nocere D potuerunt. Si enim à principio apparuisset, Iudæorum furor non fuisset alijs notus, ideoque postea miratæ turbæ dicebant, Ecce palàm loquitur, & nemo in eum manus mittit.

Iudæi ergo quærebant eum in die festo, & dicebant, vbi est ille?

PARTICVLA [Ergo,] causam, & illationem indicat; nempe, quia in occulto ascendit, nec se omnibus manifestum primis diebus exhibuit, propterea quærentes, [Dicebant, vbi est ille?] vox est requirentium, & inuenire cupientium; ea de causa Euangelista duplici verbo est vsus, [Quærebant, & dicebant,] vt significaret Iudæos inquisiuisse eum, vt inuenirent, vbi esset; qui enim inquirunt, vt inueniant, solent interrogare multos, vbi est hoc? Vocem hanc eorum esse: qui eum insequebantur, & interficere quærebant, affirmant Chrysost. hom. 48. & Cyril. lib. 4. c. 37. ille ex summo odio affirmat sic locutos esse, [Vbi est ille?] quasi nominare non sustinentes; hic verò asserit id
B ex arrogantia magna esse factum, quasi eum contemnentes: & hanc sententiã E verbum illud Euangelistæ probat. [Iudæi,] inquit, vocat enim Iudæos, non omnes, qui erant ex Israel, sed qui de Iuda, & qui erant in Hierusalem, de quibus paulò post dicitur, propter metum Iudæorum; hi enim erant primi, & qui Christum maximè persequebantur. Vox ergo ista erat principum Iudæorum, & Pharisæorum, qui Iudæi dicti sunt, vt à Galilæis distinguerentur. Dici tamen probabiliter potest, cum vox hæc à multis sit prolata, [Vbi est ille?] à quibusdam bono animo, ab alijs malo esse profectam; nam sequitur quosdam de turba eum bonum, quosdam malum esse dixisse, quidam ergo ex contemptu, quidam ex veneratione dicebant, [Vbi est ille?] nam vox [Ille,] vtrumque sensum facere solet; oẽs requirebant, non tamen eodẽ affectu, eadẽq; interrogatio nõ ex vno processit animo: accommodatior tñ est expositio prior.

Et murmur multum erat in turba de eo: quidam enim dicebant, quia bonus est: alij autem dicebant non, sed seducit turbas: nemo tamen palàm loquebatur de illo propter metum Iudæorum. F

C DVM Iudæi inquirerent, & nemo inueniret Christum: turba mutuò contendebat in partes contrarias diuisa: quidam enim partes Christi, quidam contrarias agebant; hi vt bonum defendebant, illi vt seductorem accusabant; nemo tamen audebat loqui publicè, & liberè, [Propter metum Iudæorum, idest, principum, & primorum, qui erant Hierosolymis, & maximè insequebantur Christum: dum autem dicitur nemo liberè loquebatur, tam hi, qui contra Christum, quam qui pro Christo erant, cõprehenduntur: quantum enim ex verbis colligere licet, prohibuerant Iudæi omnẽ de Christo sermonem, & contentionem, vt eius memoria omninò ab omnium mentibus deleretur; propterea nemo audebat publicè, & liberè loqui. Illud [Palàm] est in Græco eadem illa dictio, quæ superius exposita est in illis verbis: Quærit in palàm esse. Chrysostomus hom. 48 illud verbum, [Seducit turbas,] vocem esse

dicit

A dicit principum Iudęorum; at rectius ad turbas refertur: inter quas erat contentio & murmur, dum quidam pro Christo, quidam contra Christum sentiebant, & occultè inter se loquebantur. D

Iam autem die festo mediante ascendit Iesus in templum, & docebat.

CVM solemnitas octo dierum spatio celebraretur, die quarta, quæ medium tempus est, Christus ascendit in templum, vt Euthymius refert. Et attendendum est non dici ascendisse Hierusalem, sed in templum: ille enim ascensus fuit prior, hic posterior: ille occultus, hic publicus, ille ad diem festũ, hic ad docendum. Omnia hæc Euangelista descripsit: priorē enim ascensum factum esse narrauit, postquam fratres è Galilæa profecti sunt, isque occultus fuit: posterior autem est ascensus in templum, & de hoc nunc Euangelista loquitur. Nec placet, quod Aug. tract. 28. dicit; exponere enim videtur hunc ascensum de Galilæa in Hierusalem, quasi die quarta venerit ad festum, sed iā
B hic ascensus narratus est ab Euangelista superius, & hic fuit prima die festi, E
nempe venit Hierusalem, tamen occultus mansit, nec docuit publicè vsque ad quartam diem; quod his verbis dicitur.

Et mirabantur Iudæi dicentes, quomodo hic literas scit cum non didicerit?

QVID docuerit Christus, Euangelista prætermisit: doctrinam tamen insignem fuisse insinuat, dum Iudęos, qui ipsum insequebantur, & vt occiderent quærebant, in admirationem conuersos esse narrat, dicentes, [Quomodo literas scit, cum non didicerit?] cæci Iudæi, non quid dicat & doceat considerant, vt veritatem assequantur, sed quomodo docere possit. Et verò consideratio ista, si vti fieri debuit facta fuisset, eos ad credendum inducere sufficiens erat: magnum enim veritatis, nempe Christum à Deo esse, argu-
C mentum erat, sine disciplina vlla, tantam & tam mirabilem proferre doctri- F
nam; laudabilis tunc esset admiratio; at dum in sua persistunt infidelitate, & inutile faciunt quod in maximā debuit vtilitatē conuerti, arguendi & infimu landi sunt maximè. [Literas,] scientiam sacræ scripturę appellant, & eam, quæ diuinorum est mysteriorum; hæc enim Græcè Grammatica vocatur, latinè literæ. 2. Tim. 4. Quia ab infantia sacras literas nosti. Act. 4. Comperto quod homines essent sine literis. Quidam hanc admirationem eorũ esse existimāt, qui Christi sermonem susceperunt, & in pretio habuerunt; at verius est illorum fuisse, qui increduli erant, & hæc proferebant, non vt laudarent; sed vt potius Dæmoni tribuerent: aut saltē, an à Deo esset, in dubiũ reuocarent: nā paulò inferius isti dixerunt, dæmoniũ habes: & rursus his dixit Dominus: Cognoscetis an mea doctrina à Deo sit, quasi id dubitassent: & ita Chryso. hom. 48. & Cyril. lib. 4. c. 41. sentire videntur. Hi Iudæi doctrinam negare non poterant, at laudare fugientes, quomodo eam habuerit, mirantur & in dubium reuocant, an ex Deo sit, quam omne humanum ingeniũ excedere agnoscebāt.

A

Respondit eis Iesus, & dixit, mea doctrina non est mea, sed eius, qui misit me.

EORVM quamuis occultas voces sentiens Dominus, vt vel in hoc suam diuinitatem ostenderet, ipsorum admirationi respondit, & vnde has literas & doctrinam acceperit, exposuit. [Doctrina, inquit, Mea,] quam habeo, & quam audistis, [Mea non est,] idest, à me non est, sed ab eo [Qui me misit:] significat hanc doctrinam esse Dei patris; ab ipso enim eam accepit: non ergo est, cur admiremini dicentes, [Quomodo scit cum non didicerit: quia à Deo Patre hæc mea doctrina est: non à dæmone, vt suspicamini. Doctrinam affirmat suam: quia eam habebat: non suam, quia non eam à se habebat, sed à Patre. Cætera in annotatione require.

ANNOTATIO II.

B Vtriq; Christi naturæ verba superiora conueniunt.

SVperiora verba vera sunt, de Christo vt filius Dei est, & etiam vt homo est: vt enim Deus est, habebat eandem omninò scientiam, & doctrinam, quam Pater habet: vt enim vna est essentia, ita & vna est vtriusque scientia, & doctrina: hoc tamen discriminis est, quod Pater à nemine, filius eam à Patre habet: & propterea verum est, quod dicit. [Mea doctrina nõ est mea, sed eius, qui misit me:] dicit suam & non suam: sed non modo eodem interpretãda sunt hæc: sua enim erat, quia verè eam scientiam, & doctrinam habebat, & habet; nõ sua autem, quia sic eam habet, vt à Patre accipiat. Vt homo autem est, scientiam habet, & doctrinam, non eandem cũ Patre: sicut enim natura est diuersa, ita &
C doctrina & scientia tali naturæ inhærens diuersa est; diuersam dico scientiã & doctrinam, in se ipsa: est enim accidens & habitus infusus; ex parte verò eorum, quæ sciebat & docebat, eadem est cum scientia Patris propter identitatem eorum, quæ scit & docet Christus vt homo, sunt eadem cum his, quæ scit, & docenda vult pater hæc igitur doctrina, quæ Christi hominis est, suam dicit, quia ipsi inest, non suam autem, quia à diuinitate, quæ vnita est procedit & emanat. Propterea verè dicitur [Mea doctrina,] quam vt homo habeo, [Non est mea,] sed Patris, quia ab eo accepta est, & ab eo mihi data, & communicata. Tribuit Christus Patri; quæ diuinitatis suæ sunt, cum posset dicere; doctrina, quam vt homo habeo, à me ipso, qui
E Deus & filius Dei sum, est; at Patri tribuit & rectè, vt notat Chryso. hom. 48. ne ingenitus, neve Deo contrarius, neve se extollere videretur; vt modestiam seruans neminem se iactare debere doceret, & vt auditorum imbecillitati cõfulceret. Cum igitur hæc sententia duos admittat sensus veros, & quę ad rem facere possunt, sacri Doctores modò vnũ, modò alterum, aut hi vnum, hi alterum sequuntur. Ambro. lib. 2. de fide. cap. 4. & lib. 5. cap. 3. de Christo vt homine hanc sententiam exponit; similiter August. lib. 1. de Trinit. c. 12. idem Augu. lib. 2. cap. 2. de diuina scientia, quam habet vt Deus interpretatur; affirmat tamen vtroque modo intelligi posse. & tract. 27. in Ioan. etiam de diuina scientia exponit; sicut & Cyril. lib. 4. cap.
F 42. & Chrysost. hom. 48. Vtrouis modo exponas; sententia eadem est, & in vtroque sensu suam scientiam diuinam, seq; Deum, seu Dei filium esse his verbis Christus significat; simulque facto comprobat, quæ occultè dicebantur reuelando; ad contextum autem præsentem magis facit, si de scientia quam habuit, vt homo, interpretemur, quæ quidem erat à Deo.

A Si quis voluerit voluntatem eius facere, cognoſcet de doctrina vtrum ex Deo ſit, an ego à me ipſo loquar. B

COMMENTARIVS.

CAuſam, cur illi non cognoſcerent talem doctrinam, cuius eſſet, tacitè & miro artificio detegit, [ſi quis,] inquit, [Voluntatem eius, qui me miſit, id eſt, Dei Patris, [Facere voluerit,] is facile cognoſcet à quo mea ſit doctrina: nempe an à Deo, an à me ipſo; id eſt, à me excogitata, aut inuenta, aut quæſita, Deoque contraria. A ſeipſo vocat, quod opponitur à Deo eſſe, vt rectè exponit Chryſo.hom.48. ac ſi dicat: cognoſcet an mea doctrina ſit Dei, an verò ipſi contraria. Rectè ergo ſequitur illos nolle facere Dei voluntatem, quandoquidem non cognoſcebant, à quo eſſet doctrina Chriſti. Tacitè ergo arguit Dominus, & cauſam, cur non credant, nec intelligant eius doctrinam indicat: quod Chryſ.hom.48.& Cyrill. lib.4.c.43. aduertunt, ac ſi diceret, deponite iram, inuidiam, odium, quæ contra me, & contra Dei voluntatem concepiſtis, & tunc intelligetis meam doctrinam, à quo ſit: hæc vos impedium à recta & vera intelligentia: qui enim Dei voluntatem quærit facere, & quæ ei aduerſantur omnino fugere, cognoſcit meam doctrinam eſſe Dei, & non humanum inuentum contrarium ipſi, vt vos putatis. Attende, eum qui vult Dei facere voluntatem, dici cognoſcere Chriſti doctrinam, quia diſpoſitus eſt, nec impedimentum habet cognoſcendi; tamen lumen diuinum neceſſarium eſt, quo id aſſequatur: ſicut qui diceret, qui oculos ſanos habet & apertos, videt, quæ ei obiecta ſunt, non tamen propterea negatur lumen exterius, ſine quo non fit viſio.

ANNOTATIO 1.

AVguſt.tract.29. verba hæc aliter exponit, vt is voluntatem Patris dicatur facere, qui in Chriſtum credit, iuxta illud Ioan.6. Hoc eſt opus Dei, vt credatis in eum, quē miſit ille: erit ergo ſenſus: qui credit in me, cognoſcet de doctrina mea, an à Deo ſit, iuxtà illud Iſa.7 Niſi credideritis, non intelligetis. Fidei enim myſteria hoc habent, vt prius credantur, quam cognoſcantur. Similis ſenſus eſt illorum verborū, vt ſuperius annotauimus c.3. Qui diligit veritatem, venit ad lucē, & qui mala agit, odit lucē. Hęc expoſitio eſt valde probabilis: tamen accommodatior eſt illa Cyrilli & Chryſoſ. quam in commentario ſumus ſecuti.

C Qui à ſemetipſo loquitur, gloriam propriam quærit. D

COMMENTARIVS.

NOn eſt contentus Dominus, cauſam, cur doctrinam eius Iudæi non cognoſcant aperire, & ſimul modum cognoſcendi tradere, quæ in ſuperiori ſententia fecit, ſed probat doctrinam ſuam Dei eſſe, vt ex probatione etiā ipſi id intelligant. Eſt autem probatio hęc, [Qui à ſemetipſo loquitur,] id eſt, qui doctrinam propriam, à Deo alienam & ſeparatam loquitur; his honorem proprium quærit, vt ab auditoribus in pretio habeatur, ab illiſque gloriam, & laudem conſequatur: at ex aduerſo, qui non quęrit proprium honorem, nec gloriā, ſed Dei, profectò à ſe ipſo nō loquitur, ſed à Deo. Hoc argumentū probat verba ſuperiora intelligenda eſſe de ſcientia humana Chriſti, quæ

A quæ à Deo erat: nam his verbis solum intendit se esse à Deo missum, & quæ D secundum eius sunt voluntatem docere, ab eoque doctrinam accepisse, & id, hoc argumentum confirmat. Christus autem vt homo non ex sua prædicatione, & doctrina, quærebat humanam gloriam & honorem, sed Dei Patris; ad cuius voluntatem obseruandam homines exhortabatur, & cuius honori in omnibus consulebat; non igitur doctrina eius aliena erat à Deo.

Qui autem quærit gloriam eius, qui misit eum, hic verax est, & iniustitia in eo non est.

ALteram partem argumenti proponit; est enim argumentum ab opposito consequentis ad oppositum antecedentis, vt Dialectici dicunt: ac si dictum esset: homo est, ergo animal est, at non est animal, ergo nec homo: Ita nunc, A semetipso loquitur, ergo proprium commodum & honorem quærit, at non quærit proprium honorem, igitur non à semetipso loquitur, sed ab eo, cuius honorem quærit. Hoc nunc dicit, cum enim superius vnam pro-

B posuisset partem, qui à semetipso loquitur, quærit propriam gloriam, infert à contrario, [Qui autem quærit gloriam eius, qui misit eum,] non autem pro- E priam, [Hic,] profecto, [est verax & non est iniustitia in eo.] Non intulit Dominus hic à Deo est, sed verax est, & iustus, seu non est iniustitia in eo, vt doctrinam & opera sua defendat: hæc enim duo calumniabantur Iudæi; doctrinam quidem quia seducebat turbas: opera, quia Sabbatum non custodiebat. Contra vtranque calumniam intulit, qui gloriam Dei, à quo missus est, non autem propriam quærit, hic verax est, quia doctrina eius vera est, mendacijs enim non glorificatur Deus: iniustitia etiam in eo non est, quia opera eius iusta sunt non enim à transgressoribus honorificatur Deus. Perpende quam prudenter & apposite hæc Dominus intulit: nam inter illos multi contra doctrinam dixerant, seducit turbas, alij quærebant eũ interficere prætextu violationis Sabbati, propter Paralytici illius miraculum Ioan. 5. vt paulò inferius explicabitur: propterea Dominus hæc duo inferre voluit, verax est, & in eo iniustitia non est, simul etiam vt occasionem haberet, ex hoc verbo Iudæorum peruersum & iniquum animum reprehendendi, quo propter opus mirabile ac planè Diuina virtute Sabbato perfectum, vitæ ipsius insidiabatur: hic est horum verborum legitimus sensus. Tacitè vt Cyrillus lib. 4. c. 44. dicit Pha- F

Iudæi Christi doctrinā & opera calumniabantur.

C risæos illos arguit, qui propriam quærentes gloriã, mendaces & iniusti erãt: mendaces quia hominum traditiones diuinæ legi contrarias docebant, iniusti, quia diuina mãdata transgrediebantur Matth. 15. Cur transgredimini mãdata Dei propter traditiones vestras? erant etiam mendaces & iniusti contra Christum mẽdaces, in dissuadendo populo, ne in Christũ crederet, iniusti, in morte innocẽtissimo Christo machinanda. Hæc autẽ omnia acciderunt, quia non Dei, sed propriam gloriam quærebant, proprijs commodis consulentes.

Nonne Moyses dedit vobis legem, & nemo ex vobis facit legem: quid me quæritis interficere?

VErba hæc sic superioribus connectuntur. Cum se veracem, & iustum in doctrina, & operibus dixisset, arguit nunc Iudæos iniustitiæ & transgressionis, in eo, quod cum quærant interficere, & est sensus: nonne legem

habe-

A habetis, quam vobis dedit Moyses, cur nemo ex vobis seruat eam? si enim ser- D uaretis, non quæreretis me interficere: nam insontem & innocentem interficere lex prohibet. Si verbum illud vltimum præponatur, clarior efficitur sensus sic, Iniustitia in me non est, quid me quæritis interficere? nonne Moyses legem dedit, cur eam seruare non vultis? sicut si quis iniustè inter nos ab alijs iniurias patiatur, persecutoribus dicat: Nonne Deus prohibet iniuria proximum afficere? nonne legi Dei subiecti estis, cur non seruatis, cur non facitis, quæ Deus præcipit? ita nunc dicitur: illa enim verba, [Et nemo ex vobis facit legem?] interrogatiuè habentur, & faciunt sensum, cur non seruatis legem Moysis, cur ei contrauenitis, dum me innocentem, veracem, & iustū occidere quæritis? Et rectè Dominus eos arguit, quod contra legem Moysis agant, dum ipsum occidere quærunt; tum vt ostendat se non esse contrarium Moysi, vt ipsi opponebant; tum vt eos potius Moysi contrarios declaret, & crimen in ipsosmet retorqueat, quod illi imponere studebant. Ad incredulos & persecutores hæc verba Dominus dirigit, propterea dixit, [Nemo facit legem.]]

ANNOTATIO. 13.

B SVperiorum sententiam obscuram esse nemo ibit inficias, quę quidem variè exponitur, & connectitur, à diuersis. Primò Chryso. hom. 48. Dicit in duobus Christum à Iudæis esse reprehensum, & in doctrina, quod se Patri æqualem faceret; & in operibus, quod Sabbatum violaret. Verbis prioribus ad doctrinæ calūniam respondit, docens suam doctrinā à Deo esse, idq; probauit; ad alterum nunc se conuertit, & eos maioris arguit transgressionis, estque sensus: Vos me legis transgressionis accusatis: at maioris estis trāsgressionis rei: dedit enim vobis Moyses legem, & non seruatis eam; quam nō leuiter, sed grauiter transgredimini: quęritis enim me interficere, quasi diceret; Ego si solui legem, hominem liberaui, infirmo sanitatē restitui, vos autem soluitis innocenti mortem parando. Ista est Chrysostomi expositio, & similis est Cyrilli lib. 4. c 46.

Varius superiorum verborum sensus.

C Secundo loco Augustinus trac. 30. aliter exponit, vt sit sensus, uobis Moyses dedit legem, & non seruatis: si enim seruaretis, in ipsa me agnosceretis, & non occidere quæreretis; quamuis sensus iste alius sit à superiori, tamen connexio eadem videtur, vt Dominus ad calumniā his verbis respondeat; qua tanquam legis transgressorem occidere quærebant. Quamquam sic etiam connecti potest; vt Dominus ad eos, qui interficere eum studebant, se conuertens arguat; ostendens eos id tentare, quia legem Moysi non seruabant. Tertio loco aliqui recentiorum hæc verba connectunt, & exponunt sic, vt probet Dominus, quæ paulò superius dixerat, qui facit voluntatem Patris cognoscet de mea doctrina an à Deo sit, quibus verbis insinuauit illos nō facere voluntatem Patris. Id nunc ostendit dicens; Nonne vobis Moyses dedit legem, & tamen eam nemo seruat, quod vel eo patet, quia me interficere quæritis; non ergo mirum si non cognoscatis doctrinam meam, à quo sit, quia legem & Dei voluntatem non facitis. Quarto alij aliter exponunt, & sic coniungunt, Moyses dedit vobis legē, & ei non paretis, non tamen propterea successetis Moysi, qui talia vobis mādauit; nam ille, quę iussit Deus, fecit, cur ergo me quęritis interficere, quia quæ vobis displicēt & minus grata sunt dico? nam & ego nō à me ipso hæc, sed à Deo accepi, & patris mādata annuntio. Quinto item alij nostro tempore aliter interpretantur, ut Dominus his verbis eos arguat, qd non zelo legis ipsum interficere quęrerent: vt sit sensus: Moyses vobis lēgē dedit, & non seruatis, sed contemnitis eam: quid ergo me zelo legis occidere quęritis? nō enim zelus illius, sed aliud uos mouet: si enim zelus esset legē seruare studeretis. Sexto deniq; alij sic explicant: non mirum, si meam doctrinam non recipiatis, quandoquidē legem Moysis, quę vos mihi prȩfertis contemni-

E

F

A temnitis & transgredimini,quod eo maximè patet,quia me quæritis interficere. Hę sunt expositiones doctorum. Longũ esset & inutile, si cõtra singulas agere tentaremus:quamuis cõtra aliquas id efficaciter fieri posset.Mihi ea legitima videtur,quam in commentario adhibui: cum D enim se veracem,& iustum esse ostendisset, eos arguit & in ipsos inuehitur, qui mortem illi machinabantur, nullam legis Moysis & Dei rationem habentes,cuius zelum ipsi falsò prætexebant.

Respondit turba, & dixit dæmonium habes; quis te quærit interficere?

COMMENTARIUS.

B NOn ad turbam Dominus dirigebat verba superius dicta, sed ad Pharisæos, & Iudæorum primos, qui id facinus conceperant, & exequi procurabant:turba verò sceleris tanti ignara,arbitrans sibi hoc peccatum imponi,in Christum inuehitur acerbè,& iniuria afficiens à se facinus tale repellit. [Dæmonium habes,]&,[Quis te quærit interficere?] ac si dicant: Dæmon te instigat, vt hæc dicas: nam nemo nostrum te quærit interficere. Dæmonio hoc tribuunt,quia ipsius est mendacia & falsa testimonia & calumnias imponere, & propterea in eum, quod Dæmonis spiritu ducatur,cõuitium iactant. E

ANNOTATIO 14.

CYril.lib.4.cap.47.dicit vocem hanc esse eorum, qui interficere quærebant, scientes enim crimina sibi illata, ad negationem refugerunt, vnde negatio hæc malignitatis fuit,impietatemq; impietati addunt, quasi mendacem eum appellantes:hæc Cyrillus.Idem Chrysost. C hom.48.quod si obijcias,quia hi de turba erant,respondet omnes eum interficere quæsiuisse, quia dictum est, nemo ex vobis facit legem? sed profectò difficilè est creditu omnes etiam de tuba Christum interficere voluisse, immo contrarium Euangelica lectio habet: nam inter eos erant,qui dicebant,[Bonus est.] Existimo igitur eos, qui ita responderunt,non fuisse de numero eorum, qui occidere quærebant: erat enim turba humilis, cuius non erat legis transgressiones vendicare. Illi Pharisæi, & Principes erant huius criminis rei, propterea que turba ita acerbè & asperè respondit, quia se talis sceleris immunem sentiebat: nec Dominus eam huius accusare intendebat, sed Pharisæos,legis doctores, & Iudæorum principes. Dices, cur non igitur ad eos distinctum, & singularem habuit sermonem? respondeo ex quadã egregia doctrina Greg.lib.13.Mora.cap. 3.cuius hæc sunt verba. Nisi prædicator sustineat,quando proferre congruè correptionem possit; auget in eo malum, quod insequitur: sæpe enim contingit, vt talis sit, qui nulla increpationis verba sustineat: quid igitur in huius culpa prædicatori agendum est, nisi vt in sermone admonitionis,quem pro communi salute omnium auditorum facit, tales culpas ad medium deducat, quales eum perpetrasse considerat,qui & pręsto est, & de se solo adhuc argui non potest, ne deterior fiat, & cum generaliter contra culpam inuectio intenditur, correptionis verbum libenter ad mentem ducitur, quia potens prauus ignorat,quod sibi hoc specialiter dicatur:hęc Greg.ex quibus,quare Dominus generali reprehensione in suos sit inuectus persecutores, facilè patet. F

Quomodo prędicator aliquẽ publicè arguere possit.

Respond

A D

Respondit Iesus, & dixit eis, vnum opus feci, & omnes miramini.

COMMENTARIVS.

INconstantis & ingratæ turbæ conuitium spernens Dominus, ijs, qui verè occidere eum quærebant, respondet, causam eos nullam interficiendi habere demonstrans. Est autem aduertendum à tempore illo, quando Dominus paralyticum sanauit, grabatumque tollere Sabbato iussit, Iudæos Christum interficere decreuisse, vt in eo capite declaratum est, nec cessauit hæc istorum iniqua, & impia intentio: sed magis ac magis in eis augebatur, eratque perpetua memoria huius facti: quamuis quando hæc loquebatur Dominus iã sesqui annus ab illo facto intercesserit: nam gestum fuit Paschatis tempore, & vt alij dicunt, Pentecostes; tamen post illud Pascha, aliud est celebratum, cuius Ioannes non meminit, & post hoc agebatur festum Tabernaculorum, quando hæc loquitur Dominus, qui annus erat tertius suæ prædicationis; sequenti enim proximo Paschate occisus est. Dominus igitur hoc factum nunc
B repetit, quia in eorum memoria præsentissimum erat, & propter id mortem E
ei parabat. Repetit autem, vt eos contra legem agere, nullamque causam ipsum interficiendi habere coram toto populo demonstret, suamque innocentiam significet. Verbis igitur propositis causam, quam occidendi prætexebant, proponit: estque sensus; dixi vos iniquè, & contra legem me occidere quærere; hanc vobis iniustitiam ostendo, [Vnum opus,] inquit, [Feci,] nempè Paralyticum sanaui Sabbato, & propter hoc, [Omnes miramini,] id est, perturbati estis, & tumultuamini, quasi Sabbatum & legem sim transgressus. In sequentibus ostendit hanc causam non esse iustam. Et attende, [Vnum,] inquit, [opus feci,] quasi diceret: non habetis quicquam aliud contra me, nisi hoc vnum, rursus vno operè turbati estis omnes: id est, plurimi. Admiratio hæc non est in bonam partem, sed in malam, quia tumultuabantur & perturbabantur contra Christum, vt exponit rectè Chrysostomus hom. 48.

C

Propterea Moyses dedit vobis circuncisionem, non quia ex Moyse est, sed ex Patribus, & in Sabbato circunciditis hominem. F

EVidenti argumento probat se non esse transgressorem legis Mosaicæ de Sabbato cum odiendo, eo quod hominem Sabbato curauerit. Supponit autem vnum in quo tota argumenti vis consistit, nẽpè Moysem dedisse Iudæis circuncisionem, propterea quia à Patribus erat præcepta, non quasi ipse primus est institutor, vnde principaliter ad legem Moysis nõ pertinebat: ante ipsam enim circuncisio fuit, & tanquam iam institutam ipsis restituit, erat enim intermissa in deserto: præceptum vero Sabbati propriũ erat Moysis, ipse enim primus tale præceptum imposuit, quod ante nõ seruabatur. Est ergo sensus, Vos vtimini circuncisione non tanquam à Moyse instituta, sed à Patribus: non enim erat proprium opus legis, sed Patrum, & propterea ille vobis dedit eam: & tamen in Sabbato, quod Moyses præcepit circunciditis, nec legem Moysis vos transgredi putatis, quia qđ fecerunt Patres, facitis. Concludis

A dit verbis sequentibus; si igitur circumciditis hominem in sabbato, nec ex B
hoc sequitur transgressio legis Mosaicæ, quia à Patribus fuit illa circuncisio, cur mihi succensetis, quasi ego legem Mosaicam sim transgressus, quod hominem totum saluum fecerim, cum sit hoc opus multò maius, quam circumcisio? Et attende, quomodo ad ipsos referat factum. Vos circunciditis in sabbato, non solum quia ipsi circuncidebant, sed quia ipsi declarauerant esse in Sabbato circuncidendum; nec enim Moyses id expressè docuit: immò dum sabbatum præcepit, nec expressit circuncisionem in eo debere fieri, videri alicui posset, quando circuncisio exercenda occurrebat Sabbato, potius esse transferendam: at non sic faciebant, & rectè, præferebant enim circuncisionem sabbato, & declarabant non esse tale opus contrarium sabbati obseruantiæ, qua erat opus Patrum.
E

ANNOTATIO 15.

REcentiorum complures verba, [Nō quia ex Moyse est, sed ex patribus,] per quandam parenthesim, & velut verbi correctionem dicta cēsent: ne aliquis opponeret, Moysem non fuisse primum circuncisionis auctorem: non tamen, qđ illa verba ad argumentum aliquid faciant: nam sententiæ sensum hunc esse putant. Moyses dedit vobis circuncisionē, & circunciditis in Sabbato, nec propterea legem transgredimini. Patitur autē hæc interpretatio per multas difficultates, ratione illius dictionis, [Propterea,] quia tali expositioni aptari non posse videtur, vt paulò inferius explicabitur: idcirco meo quidē iudicio isti sensum non assequuntur. Rectius & verius Cyril. lib. 4. c. 49. & Chrysost. hom. 48. & Euthym. hæc verba ad argumentum pertinere arbitrantur, quamuis non eodem modo exponant: vis enim argumenti in hoc consistit, per circuncisionem, quæ nō est propria Moysis, sed Patrum, factam in Sabbato, non est legis Mosaicæ transgressio, ergo neque erit per opus Christi miraculosum, quod maius est, quam circuncisio: distinguit enim Dominus circuncisionem à lege Moysi, & Sabbatū ad Moysem, & circuncisionem ad Patres refert; vt si per opus illud Patrum non sit transgressio legis Moysi, nec per hoc opus mirum sanctionis, vt in commentario exposuimus, fiat: & tūc rectè accommodatur particula [Propterea,] vt ex sequenti annotatione constabit. Si autē illorū expositiones sequamur, nec particulā hanc, nec vim argumēti cōstare, facilè intelliget, qui attentè verba considerauerit.

ANNOTATIO 16.

MIrum est quantam expositoribus illa particula, [Propterea,] ingerat difficultatem: tā his, qui verba illa, [Non quia ex Moyse, sed ex patribus,] per correctionem quandam dicta censent; quam illis, qui ad vim argumenti facere existimant, præcipuè tamen prioribus; variè igitur exponitur. Euthymi° enim superuacaneam censet, & vulgari modo positam, & nihil ad sensum facere: hæc responsio non est probanda: non enim in sacra scriptura leuiter illa particula ponitur, maximè cum hæc sit de numero earum, quæ multum in oratione valent, sensusque, ac sententias variare solent. Theophylactus superioribus connectit; vt sit sensus; Omnes miramini, propterea seu propter hoc opus quod feci: Nam Græcè legi potest relatiuè, idē enim est ac latinè, propter quod, quod & vnius dictionis, & duarū vim habet. & tunc sensus est: Vnum opus feci, & omnes miramini propter hoc. Mihi Chry. ho. 48. idem videtur sentire: at quia codices omnes & Latini, & Græci cum sequētibus connectunt & cōmunissimè exponunt Doctores, nō placet ab hac cōmuni lectione discedere. Tertio igitur loco recentiorū aliqui illud, [Propterea,] sic cō nectunt cū sequentibus, vt nō sit causę significatiuum, sed uelut attentionem excitans sequentiū, ac si dictum esset: [Vnum opus feci, & omnes miramini propterea Moyses dedit,] idest, propterea attēdite, & aduertite, quæ dicam, sed hi nec cum sequentibus, nec cum præcedentibus cō nectunt, & necesse est verbū aliquod supplere, quod jam non est verba exponere,

Vox propterea variè explicatur. E

F

sed

A sed multiplicare, nec talis dictio in scriptura vnquàm sic posita reperitur. Quarto alij totam sequentem hanc sententiã cum superiori coniungunt: vt sit sensus: Vnum opus feci, & vos miramini, propterea Moyses dedit vobis circuncisionem, vt circuncisio facta in sabbato fiat, ne vos miremini, nec me legis transgressorem existimetis. Violenta est, & non vera hæc expositio: nam nõ fuit hęc causa, cur Moyses dedit circuncisionem: Quod si dicant, [Propterea,] nõ causam, sed euentum indicare, quasi ex eo quod Moyses dedit circuncisionẽ, & fit in sabbato, id consequatur; vt probetur Christus non esse legis transgressor, certè violentum est, Nam particula quæ euentum indicat, connectitur cum ipsa re, quæ euenit, nõ cum eo, à quo euentus fit. Quin-
B to loco alij particulam ornatus causa positã affirmãt; vti Latinè verũ enim verò, & fauet his, qđ notat Rabbi Dauid, nempè particulã [hhal chen] cui respondet propterea seu Grecè διὰ τοῦτο aliquãdo idem significare quod profectò, verè, sanè, maximè quãdo in principio sentẽtię ponitur; at in toto nouo Testamẽto talis particula in ea significatione non reperitur. Sextò alij vice particulæ tamen, seu attamen hanc positam dicunt. Omnes hi nostrę ætatis auctores eo, mouentur maximè; quia illa verba media, [Non quia ex Moyse, sed ex Patribus,] per quandã parenthesim, & velut per correctionẽ dicta putant, non autẽ, qđ ad vim argumẽti faciant: sed superius ostendimus maximè id ad argumentũ facere. Quare septimo loco Cyril. lib. 4. c. 49. omnium optimè hanc particulam exponit; cum sequẽtibus connectens, & causæ reddendæ appositam interpretãs, vt sit sensus: Ideirco seu ea de causa dedit vobis Moyses, circuncisionẽ, non quia erat ex se, sed quia erat ex Patribus: & tamẽ vos in Sabbato circunciditis, quamuis illa sit Patrum, Sabbatum autem sit Moysis. Hunc nos in commentario sensum amplexi sumus, & verissimum legitimumque reputamus. D E

Si circuncisionem accipit homo in Sabbato, vt non soluatur lex Moysis, mihi indignamini, quia totum hominem sanum feci in Sabbato?

COMMENTARIVS.

AD præcedentem sententiam hæc pertinent: concludit enim ex superiori sententia argumentum; [Si homo accipit circuncisionem] patrum, [in sabbato,] & non hinc sequitur; [Vt soluatur lex Moysis] præcipientis obseruantiam Sabbati, non debetis mihi succensere, nec me transgressionem Sabbati iudicare, [si totum hominem sanum feci in Sabbato:] maius enim opus est hæc curatio, quàm Patrum circuncisio, & si circuncidentes Sabbato non existimatis vos transgredi legem Moysis, profectò nec me debetis iudicare eam esse transgressum. Circuncisionem distinguit à lege Moysis, tan-
C quam ea sit Patrũ: ad legem enim Moysis id pertinet, quod ipse primus instituit, qualis erat Sabbati obseruantia. Quod si quis Iudæis obiecerit, circuncisionem fuisse institutam à Deo, & propterea obseruari debere ab eis etiam in Sabbato, obiectio friuola esset; nam etiam Sabbati obseruantia à Deo erat: si ergo Deus non sibi fuit aduersarius, dum per patres circuncisionem octauo die, & per Moysem Sabbati obseruantiam præcepit, quia in ea obseruantia non erant prohibita diuina opera, sed humana & seruilia: ita etiam de opere Christi iudicandum erat, quod non minus, immo magis erat Dei opus, quam circuncisio. Illud autem, quod dicitur, [totum hominem saluum feci,] opponit circuncisioni, quæ non totum hominem sanabat: immo si ipsa sola circuncisio consideretur, corpus lædebat, quamuis animã sanauerit virtute fidei venturi tunc Christi, si autem consideretur medicamentũ, quod F

vulneri

A vulneri sanando tunc adhibebatur, quod etiam opus quoddam erat, nec totũ corpus sanabat, sed particulã quandam, at Christus Paralyticum totum sanũ fecit, & quantum ad totum corpus, quod morbo graui vexabatur, vt nec incedere ad piscinam liberè valeret, & quantum ad animam simul quia eum liberauit à peccato, propterea enim dixit illi; Ecce iam sanus factus es, noli amplius peccare. Cætera in annotatione require. D

ANNOTATIO 17.

Expositiones Doctorum.

CHrysostomus hom. 48. illa verba [Vt non soluatur lex Moysi,] exponit in sensu causali, nempè circunciditis hominem, ne lex Moysi soluatur, scilicet præceptum circuncisionis: & communiter hanc recentiores expositionem sequuntur, sed rectè Cyrillus lib. 4. cap. 50. eam reiicit: non enim ipsi circuncidebãt, vt lex Moysi non solueretur, immo contrarium potius fieri videbatur: nam circuncisio non erat lex Moysis, sed Patrum, sabbatum autem erat Moysis: sanè
B si illi non circuncidissent Sabbato, dicendum erat, non circuncidunt, vt non soluatur lex Moysi: dum autem dicitur, [Circunciditis vt non soluatur lex Moysi,] indicat esse sensum, vt non soluatur sabbatum quod erat singulare institutũ Moysis, non autem Patrum: propterea ipse Cyrillus, censet verba hæc sequentibus coniungenda, vt sit sensus circunciditis hominem in Sabbato, cur igitur mihi indignamini, quia totum hominẽ sanum feci, [Vt non soluatur lex Moysi,] id est, succensetis mihi, ut legem Moysi defendatis de sabbato, quasi zelo illius vos mihi indignemini? Mihi ista cõnexio non placet, quia aliquantulum violenta videtur, sed superioribus verba cõiungenda existimo cum Chrysostomo, & alijs, sed non in eo sensu, quem hi do-
C ctores sequuntur, nempè vt illa particula [Vt,] causam reddat, sed vt sit nota consecutionis posita loco [Ita vt,] quasi dictum esset, circuncisionem accipit homo in sabbato, ita vt non soluatur propter eam lex Moysis, scilicet de sabbati obseruantia: in hac etiam significatione accipitur superius Ioannes 5. Maiora, inquit, demonstrabit opera, vt vos miremini, id est, ita vt vos miremini, ibi eadem est particula Græca ἵνα: est etiam locus 2. Corint. 1. Quæ cogito, secundum carnem cogito, vt sit apud me EST & NON: id est, non secundũ carnem cogito, ita vt apud me sit est, & non sunt alia etiam exempla. Sensus ergo est, circuncīditis hominẽ, & non inde sequitur, ut sol uatis legem Moysi de sabbato, nec uos legis existimatis transgressores eo quod circuncisionẽ Patrum in sabbato accipitis.

Particulæ vt, loco ita, posita.

Illud etiã adnotandum est Chrysostomũ & Euthymiũ illud, [Totum hominẽ sanum feci,] sic exponere, vt totus sanus factus dictus sit, quia & anima, & corpore sanatus est: nã & à peccato liber, & à morbo corporis ereptus simul fuit: existimo dictum esse totum hominem sanatũ esse, ne sanitas in parte corporis versari E putaretur, sicut circuncisio, non tamẽ est Chrysostomi improbabilis expositio, nã poterant opponere Iudæi circuncisionẽ fieri Sabbato, quia erat pro salute animæ, quamuis cũ corporis læsione esset: Christus ergo se non animam solam, sed corpus etiam sanasse respondet; circuncisio enim vnam partem sanabat, alterã lædebat, & vulnerabat: at Christi opus integrum hominem saluum fecit: cur igitur illa circuncisio Sabbatum nõ soluit, opus autem Christi soluit? Cyril. lib. 4. c. 50. exponit id dictum esse respectu medicinæ, quam adhibebant, vt à vulnere circuncisionis sanarent, vt sit sensus: Vos Sabbato medicinam adhibetis, vt vnam corporis particulam sanetis, ego autem totum sanaui hominem; & id quidem uerum est: tamen Dominus nõ sumit argu- F mentum ex medicina, quæ adhibebatur vulneri sanando, sed ex circuncisione ipsa, quæ erat opus quoddam ex suo genere seruile, & tamen exercebatur Sabbato: & in hoc est præcipua vis argumenti: potest etiam nomine circuncisionis totum compræhendi, quod in ea adhibẽda efficiebatur; nempè abscissio, & medicamentum, præcipuum tamen opus circuncisio erat: hoc enim est de quo dicitur, [Moyses dedit uobis circuncisionẽ;] non quia ex Moyse, sed ex Patribus.

Nolite

A D

Nolite iudicare ſecundùm faciem,ſed rectum iudicium iudicate.

COMMENTARIVS.

EXCLVDIT Dominus vanam argumenti reſponſionem, quam Iudæi adhibere poterāt dicentes, Circuncisio eſt Patrum,& à Moyſe etiam cō firmata; propterea Sabbato circuncidimus, nec tranſgreſſionem legis exiſtimamus Patrum auctoritate ſuffulti: id Dominus per præoccupationē diluit, [Nolite iudicare ſecundum faciem,] id eſt,in acceptione perſonarum, [Sed iuſtum iudicium iudicate:] id eſt, conſiderate opera ipſa, quę ſabbato fiunt. Circuncidi tur homo ex vna parte, ex altera verò homo triginta octo annos
B habens in graui infirmitate breui temporis momento ita ſanatur, vt grabatū valeat per vias portare; quis neget diuinius, mirabilius, potentius eſſe hoc opus? ſi ergo licuit vobis illud in ſabbato exercere,cur hoc mihi nō licuerit? vos ad perſonas recurritis,ſcilicet,circumciſio Patrum eſt, opus hoc tuū eſt, E quem nos multò Patribus inferiorem exiſtimamus: hoc iam eſt iudicium in perſonarum acceptione accipere; nam opera ſunt,per quæ fit tranſgreſſio, ſi aliqua eſt,non perſonæ ipſæ. Aduerte illud, [ſecundùm faciem,] in Grǽco eſt ſecundùm aſpectum, ſeu viſionem. Idem eſt ſenſus, Facies enim eſt, quæ videtur, propterea iudicare ſecundum faciem & viſionem, idem eſt. Exactiorem huius ſententiæ declarationem in annotatione require.

ANNOTATIO 18.

Secundum faciem iudicare quid ſignificet.

CYrillus lib. 4. cap. 51. Chryſoſt. homil. 48. & Euthymius. Secundùm faciem iudicare exponunt.vt idem ſit,quod iudicium proferre in acceptione perſonarum, nempe quando id conſideratur in cauſa, quod ad cauſę iuſtitiam non pertinet. Et hæc eſt legitima
C expoſitio, non ea, quam recentiorū aliqui adhibent, vt id ſit iudicare ſecundùm viſionem, ſeu faciem, id eſt,ſuperficialiter, & non re omninò & intimè conſideratā, & perſpectā, ſed ad rem præſentem hæc non facit, quod ex antitheto facilè colligitur. Aliàs dicendum fuiſſet, Nolite iudicare ſecundùm faciem, ſed maturè & exactè omnia perpendite; at non ſic dicitur: [Sed iuſtum iudicium iudicate.] quod verbum præcedent declarat intelligendum de perſonarum acceptione: huic enim opponitur iuſtum iudicium. propter ea vt rectè Cyrillus docet,proprijs verbis legis Dominus vtitur,vt legis auctoritate inducat ad tale iuſtum iudicium. ſunt autem verba legis Deuteron.1. Quod iuſtum eſt, iudicate: ita paruum audietis vt magnum; nec accipietis cuiuſque perſonam.. Præter ea quia ſi is eſſet ſenſus, euadere poterant Iudæi dicentes, illam circumciſionem eſſe Patrum,& Moyſis; at hoc opus ſanationis non eſſe Patrum: propterea Dominus ad iudicium remota perſonarum acceptione ex lege ipſa diuina exhortatur. In quo autem iſta acceptio perſonarum conſiſtat & quo- F modo ſit applicanda verbis: adhuc declaratione indiget. Chryſoſt. Cyrillus, Euthym. & Auguſtin. tract.30.ſic explicant, vt ſit cōparatio inter Moyſem, & Chriſtum, ſitque ſenſus: Si vos à tranſgreſſione Sabbati liberatis, qui Sabbato circumcidit: me autem condemnatis, qui Sabbato ſanaui, quia Moyſem pluri mi, me autem nihili facitis, iudicium veſtrum in acceptione perſonarum eſt. At hęc explicatio mihi nō videtur verbis accommodari poſſe: nō enim Moyſes eſt, qui dictus eſt circumcidere, ſed ipſi circuncidebant Iudæi, quibus cum loquebatur: & ipſi erant, qui ſe legis Moſaicæ propter circumciſionem tranſgreſſores non eſſe cenſebant.

Verus Christi verbor. ſenſus.

Verus igitur ſenſus hic eſt,Lex Moyſis præcipit, vt Sabbatum ſeruetur: Patres

Ff octauo

A octauo die circumcidendum infantem præcipiũt, quod & Moyses confirmauit, fieri autẽ potest, vt dies octauus sit Sabbatum, tunc si circuncisio non fiat, Patrũ institutio non seruatur: si verò fiat, lex Moysis violari videtur, in hac ambiguitate vos Iudæi declaratis, & rectè factũ esse, esse die octauo circumcidendum, nec per hoc solum legem Moysis, nec enim opus Patrum credi debet prohibitũ fuisse à Mose, cur ergo creditis opus hoc, quod multò maius est, esse prohibitum? si enim dicatis, illud erat Patrum, hoc tuum est, quem vulgarem hominem existimamus & reputamus: iam profectò B accipitis personam: nam cum agitur de opere ipso, vos ad personas recurritis, & excellentiam personarum opponitis, relicta ea, quæ est operum. Est enim hoc meum multò perfectiùs, & potentiùs. hic est sensus. Posset vna obiectio fieri, quod circumcisio fuit ex diuino mandato: nam præcepit Deus, vt octauo die circumcisio fieret: at hoc opus tuum non est ex diuino præcepto: Vt obiectionem hanc refellamus, sciendum est Deum non præcepisse Sabbato circumcisionem fieri debere, præcepit quidem octauo die puerum circumcidẽdum, Sabbatum autem accidere sæpè octauo die poterat: cum ergo ex aliâ parte præceperit Sabbati obseruantiam, & vtriusq; præcepti Deus auctor fuerit, profectò erat ambiguum, vtrum esset implendũ: at Iudæi diuinam mentem declarantes censuerũt relicto Sabbato debere fieri circumcisionem, necesse contra Sabbati obseruantiam. prætulerunt enim Patrum institutionem tanquam antiquiorem, & maioribus datam, ab eisque obseruatam. Cùm ergo nunc in Christo opus nouum, & omnem humanam viderent superantem virtutem, quod non nisi diuinum esse poterat: debuerant etiam iudicare multò minùs hoc esse in Sabbato prohibitum: nam vt circumcisio à Deo instituta fuit, ita hoc opus à diuina virtute processerat: quale illi Patres nunquam fecerant: illud ergo præferre propter Partes fuit maxima personarum acceptio. Et hic est legitimus, ni fallor, sensus totius argumenti.

D

E

Dicebant ergo quidam ex Hierosolymis, nonne hic est quem quærunt interficere ecce palam loquitur, & nihil ei dicunt.

COMMENTARIVS.

F

C QVIDAM de turba ex vna parte scientes Iudæorum maiores quærere Christum, vt eum ad supplicium traderent; ex altera vero parte videntes illum non solum palàm, & liberè loquentem, sed etiam eosdem principes, quòd eum occidere quærerent iniustitiæ accusantem, mirati sunt qua ratione factum sit, vt cum paulò antè ad mortem inquireretur, nunc liberè loquatur, & reprehensione in eos vtatur, seque defendat: & nemo non solũ in eum manum mittat, sed ne verbo contradicat. Vt enim notat Euthymius, aderant multi ex his qui eum interficere quærebant particula [Ergo] causam huius admirationis indicat, ac si dicat quia viderunt, & audierunt Christum liberè loquentem, & arguentem, propterea mirati hæc dixerunt Euangelista hos non de Galilæis, nec de ijs, qui ex locis extra Hierusalem venerant, sed de Iudæis ipsis, qui Hierusalem habitabant fuisse narrat: ea de causa, vt quomodo scire potuerint Christum ad mortem quæri, insinuet. Cum enim continuè in vrbe habitarent, facilè intelligere potuerunt, quod principes, iam multo tempore patrare parabant: similiter etiam, vt in hoc duritiam, & incredulitatem Iudæorum, qui de Iuda erant, ostenderet, hi enim omnium

A omnium maximè increduli, & infensi contra Christum fuerunt, qui ad fidem B promptiores, & ad Christum recipiendum paratiores esse debuerunt: de eorum enim tribu secundum carnem Christus futurus erat.

ANNOTATIO 19.

Græci codices habent, quidam de Hierosolymitis, seu Hierosolymitanis, & ita Chrysost. homil. 49. & Euthym. legunt. Latini codices habent de Hierosolymis, parum hoc refert: idē enim est omninò sensus. Chrysost. hos reputat fuisse de numero eorum, qui in Christi necem principibus consenserāt: proptereaque Euangelistam mentionē fecisse Hierosolymitarum, vt eos miserabiliores fuisse cæteris significaret. Sed B non video, qua ratione id probetur: cum enim essent de turba, quamuis de numero eorum, qui increduli erant, non videtur quomodo neci Christi cōsenserint: nondum enim principes de nece Christi cum turba aliquid tractauerant: nisi velit Chrysostomus dicere, eos neci cōsensisse, quia Principum de Christo occidendo propositum, approbant, sicut solent homines de vulgo probare, aut reprobare suis priuatis iudicijs, facta Principum: & hoc est probabile: tamen ipsi non erant, qui quærebant Christum interficere. Hinc patet verba illa, [Dæmonium habes quis te quærit interficere?] non fuisse omnium de turba, sed multorum simplicium, qui tale facinus B ignorabant: nisi fortè dicamus eos sciuisse, & dissimulare voluisse: hęc enim omnia probabiliter dici possunt.

Nunquid verè cognouerunt principes, quia hic est Christus.

COMMENTARIVS.

COMMVNE est omnibus insoliti, & insperati euentus, causam inquirere; hoc turbæ accidit nunc videre, nempe Christum paulò ante diligenter ad necem quæsitum, & contra quem adeò Principes conspirauerant, vt nemo è turba liberè de eo loqui ausus esset: modo libere loqui, & in ipsolmet principes inuehi, neminemq; illorum vel verbo se opponere ausum esse, E
C mutationis ergo insolitæ & insperatæ causam inquirunt. Erat autem vera huius causa diuinitatis Christi virtus, ac potentia, qua aduersarios ita reprimebat, quando ei placitum erat, vt obmutescere eos faceret: sed isti hanc non cognoscentes, nec inuenientes, causam sibi aliam excogitant. [Nunquid,] inquiunt? Cognouerunt iam Principes,] hunc esse Christum, deposueruntq; odium conceptum, quo eum prius non cognoscentes prosequebantur? Perpende duo in his verbis, vnum est, quanta fuerit rabies Principū contra Christum, & quanta ipsius Christi virtus, qua eos repressit, vt isti Iudæi huius effectus talem excogitauerint causam: ac si dicerent, maxima diligentia, & rabie iste ad necem quærebatur; & nunc tam liberè loquitur, & reprehendit, aduersarijs obmutescentibus, cuius causa alia profectò esse non videtur: nisi quia nouerunt iam hunc esse verum Messiam, & Christum. Et addunt illud aduerbium [Verè,] vt insinuent eos tractasse, & in controuersiam vertisse an esset Christus ad iam veritatem resolutam nouisse, & assecutos esse. Alterum est, istos de turba, quia hoc proferebant, deceptos valde fuisse: putabant enim Principes odio habere Christum, & ipsum ad necem quærere zelo veri Christi, quia nempe se Christum faciebat, cum non esset: si autem zelus talis fuisset, vtique rectam causam sibi propo suissent; si enim iam nouerant verum

A esse Christum, sequebatur profectò vt odium deponerent, & ad necem non quærerent, sed potius ipsi se submitterent. At non hunc zelum Principes habebant, fingebant quidem, vt turbas deciperent; sed aliter se res habebat; maximè enim persequebantur eum quia nouerant esse Christum, quod Dominus Matth. 21. illa insigni parabola docuit. Hic est hæres, venite occidamus eum, qua de re cap. 11. inferius exactiùs tractabimus, hæc ad sensum horum verborum explanandum satis sint. D

Sed hunc scimus vnde sit, Christus autem, cùm venerit nemo scit, vnde sit.

INCREDVLITAS, & malitia istorum non finit eos in hac causa inuẽta quiescere, & permanere. Effectus mirus, quem experiebantur, hanc causam indicare videbatur; at incredulitas & odium contra Christum repellit, & contra inuentam causam obiectionem inuenit. [Christus cum venerit, nemo scit vnde sit; scimus autem, vnde iste sit,] ergo iste Christus esse non potest. Iam rem eò perductam esse fatentur, vt si nescirent, vnde iste esset, Christum esse reciperent, & consentirent, Ignorantiam miseri homines ad Christum recipiendum quærunt. Nescire oportet, inquiunt, vnde sit vt verus sit Christus. Magnam confessionem veritatis vis elicuit ab istis: nihil enim contra vitam & mores: nihil contra doctrinam opponunt, quia omnia Christo conueniebant: nihil in illo inuenerant, quod Christum dedeceret, hoc solùm inuenerunt: quia sciunt, vnde sit: si nescirent, omnia rectè se haberent. Attende hac obiectione eos inuentam causam repulisse: nempe quod principes Christum agnouerint, ac si dicerent: cum hic nõ sit Christus, quia scimus vnde sit, non est verisimile, causam hanc, quam excogitauimus, veram esse: nempe nouisse verè principes hunc esse Christum. Isti scire se, vnde sit Christus, dicunt, quid ex quibus parentibus sit ortus, & progeniem eius scire se putabant, sicuti in c. 6. dictum est, Nõne hic est Filius Ioseph, cuius nos nouimus Patrem, & matrem? Particula enim [Vnde,] non locum, sed originẽ significat. Existimabant autem neminem, quando Christus veniret, cognitarum eius parentes, sed repente ignotis progenitoribus mundo appariturum. Vnde hoc sibi falsò persuaserint, incertum est: forsan ex locis scripturæ malè intellectis; quale est illud Isai. 53. Generationem eius, quis enarrabit? & Michæ. 5. Egressiones eius à diebus æternitatis. sciebant quidem venturum de progenie Dauid, & de loco Bethlehem: tamen in particulari ex quibus parentibus, ignoratum iri credebant. Neq; est contra, hoc quod Ioan. 6. dicũt, Hunc nescimus, vnde sit: horum verborum enim alius est sensus, nempe nescimus, an à Deo missus sit, nec est contradictio quamuis Chrysost. hom. 49. eos sibi contradicere existimauerit, tanquam furore ebrios, & insanos. Adde verba illa esse Pharisæorum hęc autem vulgi imperiti, & scripturarũ ignari.

B E C F

Clamabat ergo Iesus in templo docens, & dicens.

NON fine magna causa Christus clamat, cum enim videret illos omnia, quæ Christus facturus erat de ipso confiteri, hoc vno autem impediri, quia scirent vnde esset: propterea clamat, quasi victoriam ex eis reportans;

A & quare clamet, illatiua particula ostendit [Ergo:] nempè propter dicta eorum, qui nihil alind opponunt, præter scientiam, quia sciunt, vnde fit, & noscunt parentes, & progeniem eius. Clamore autem hoc docet se etiam hoc habere, quod requirunt, nempè se nescire eum, vnde fit: vt nulla re deficiente Christum negare eum esse non valerent: propterea dicitur, [docens, & dicens.] Audiamus, quid dicat. D

Et me scitis, & vnde si m scitis, & à me ipso non veni, sed est verus, qui misit me, quem vos nescitis: ego scio eum, & si dixero quia nescio eum, ero similis vobis mendax, sed scio eum quia ab ipso sum & ipse me misit.

VERAM suam originem docens, ostendit Christus eos nescire, quis sit, & vnde sit ipse: & repetit eorum verbum, vt contradicat, & falsum esse E
B demonstret: & est sensus: [Et me, & vnde sim, scitis,] id est affirmatis vos scire me, & vnde sim, quia parentes meos scire vos putatis, & tamen ego [à me ipso non veni, sed misit me, qui verus est:] id est, Deus implens quæ promiserat: & hunc vos nescitis; ac si clarioribus verbis dicat, Ego non sum merus homo, qualem me esse arbitramini, sed Filius Dei missus à Patre propter promissiones implendas, quas fecit Patribus vestris, & hunc, [vos nescitis,] id est nescitis esse patrem meum, non est ergo verum, quod putatis, nēpè vos me, & à quo sim scire qui Filium Ioseph me esse existimatis: at ego, [scio eum,] quia ego sum ab ipso, id est genitus ab eo, & verus Filius eius, & missus in carnem homo factus. quia, [Si dixero,] me nescire eum, [Ero mendax,] sicut & vos estis mendaces, dum dicitis scire me, & vnde sim. Perpende qualiter Dominus ostendit eos nescire, vnde sit, nec etiam cognoscere quis ipse sit, quia originem habet cœlestem, & à Patre est, quem nemo vidit præter ipsum Filium, & qui affirmant se Patrem eius scire mentiuntur: sicut ipse F
mentiretur si negaret se scire eum. Mira doctrina, qua Christus suam diuini-
C tatem, & originem aperit, in se promissiones patribus promissas docet, proprijs ipsorum verbis eosdem conuincit. hic est verus, legitimus sensus. Græcè non habentur illa verba, [Ego scio eum, & si dixero, quia nescio eum, ero similis vobis mendax,] nec antiqui Latini codices habent, nec Chrysost. nec August. exponunt: forsan relicta, quia in Octauo capite repetuntur: sensui tamen præsenti accommodata sunt.

ANNOTATIO 20.

Multiplex interpretatio Doctorum.

VAriè superiora verba Doctores exponunt. Primo loco Chrysost. homil. 46. verba hæc. [Et me scitis, & vnde sim scitis,] Christi esse dicit affirmātis, illos vere scire eum esse Christum, & à Deo missum: quod si postea dicitur, [Nescitis,] id est quia operibus, & verbis negabant: & hac ratione tollitur cōtradictio, quando alijs in locis dicitur, neq; me scitis. Tamen expositio hęc difficilè veritati accommodatur, sunt enim verba turbæ dicentis, Nescimus vnde sit: quæ turba tunc non cognoscebat verum esse Christum. Secundo loco Iust. Mar. in explicationibus quæst. Gen. q. 140. notat ignorationem voluntariam interdum scientiam dici & allegat hunc locum exponens dictum esse, [Me scitis, & vnde sim, scitis,] id est scire potestis ex tot signis, & doctrinis à me dictis, & factis: quod si alio in loco nescire hi dicuntur, id est quia verè ignorabant licèt eorum vitio ignoratio tribueretur; doctrina hæc vera est, non tamen facilè accommodatur. Tertio loco Augustin. tract. 31. hæc verba Christi esse dicit affir-

A affirmantis eos ſcire, & ipſum, & vnde ſcit ipſe, ſed ex parte, nempe quantũ ad humanam naturam: at ignorare ex altera parte, quantum ad diuinam, quã eis explicat. Recentiores alias adferunt expoſitiones, ſed non videntur aptari contextui ita facilè poſſe. Iſti enim Iudæi nec quantum ad humanam naturã Chriſtum nouerant: nam filium Ioſeph eſſe putabant, quod falſum erat, & principium erroris ipſorum: non ergo Dominus eos ſcire affirmat, quaſi quantum ad naturam humanam eum cognoſcerent, in qua veram originem non ſciebant: & propterea docet ſe nõ habere alium Pa-
B trem, præter Deum, à quo eſt, & à quo miſſus eſt. Verba ergo illa, [Meſcitis,& vnde ſim ſcitis,] ſunt per quandam ironiam dicta, quaſi eos multum aberrare ſignificaret, dum dicunt. Hunc vnde ſit D ſcimus, per hoc progeniem eius indicare volentes, ſtatim autem veram ſuam progeniem aperit, iſti enim progeniem à Patribus deſcribebant & propterea filium Ioſeph appellabant: Dominus ergo ſe à Deo eſſe: & Patrem habere Deũ docet. Illud autem [Neſcitis & ego ſcio eum,] ſignificat illos neſcire Deum eſſe Patrem Chriſti: qui enim neſcit vnum eſſe Patrem alterius, dicitur neſcire illum licet perſonam cognoſcat, & conſequenter neſcire originem, ſi illum neſcit eſſe Patrem. Illis verbis, [Ab ipſo ſum,] & ipſe me miſit,] vtramque naturam ſuam, & originem aperit æternam. Ab ipſo ſum, vt Deus & Dei filius: & ipſe me miſit; quia homo factus ſum ab eo miſſus. E

Quærebant ergo eum apprehendere, & nemo miſit in illum manus, quia non dum venerat hora eius.

COMMENTARIVS.

NOVERVNT Chriſtum affirmaſſe Filium ſe eſſe Dei, & verum Meſſiã ea de cauſa, quibus exoſus erat, apprehendere eum quærebant, ſicut Io. 5. dictum eſt, Propterea magis quærebant eum interficere, quia patrem ſuũ dicebat Deum, æqualem ſe ei faciens, non igitur accuſare poterunt Chriſtũ,
C quod eis locutus non fuerit, & quis ipſe fuerit, deſertis verbis non docuerit: F Hoc notat illa particula [Ergo,] quaſi dicat Euangeliſta, quia dixit ſe eſſe à Deo Patre & ſcire Deum, quem ipſi neſciebant, propterea quærebant eum apprehendere, & vnde debuerunt conuerti à malitia, & cæcitate ad fidem, & amorem: inde argumentum obdurationis, & multiplicandi ſceleris ſumũt, at diuina virtute repreſſi ſunt conatus eorum: non quod mori timeret, aut nollet: ſed quod in tempus à Deo conſtitutum mortem differret: [Nondum,] enim, [Venerat hora] mortis, & paſſionis eius. Illa particula [Et nemo miſit,] loco aduerſatiuæ poſita eſt: vt ſit ſenſus; quamuis quærerent eum apprehendere, tamen nemo miſit in eum manus.

De turba autem multi crediderunt in eum, & dicebant.

TAM mira doctrina Chriſti non ſine auditorum fructu omninò fuit; nam multi de turba crediderunt in eum, nempe eſſe verum Chriſtum, & meſſiam à Deo miſſum: tantoque affectu crediderunt, vt fidem in mente conceptam, occultare non valerent, ſed in confeſſionem oris prorumperent, & dicerent, quæ ſequuntur. Vno ergo verbo Chriſti, & hi conuertuntur, & illi obdurantur; ſed quod conuertantur, virtus eſt verbi; quod obdurentur,

vitium

A vitium est audientium: sicut & eodem lumine, & sani vident, & lippi cęcutiunt: sed quod illi videant, virtus est luminis: quod isti cęcutiant, vitium est oculorum: sed non est æqualis ratio culpæ: nam lippus sine culpa est, quia vitium est naturæ: at obdurati in maximo sunt scelere & damnatione, quia vitium est voluntatis. D

Christus, cùm venerit, nunquid plura signa faciet, quam quæ hic facit?

A SIGNIS, & miraculis multis, quæ Christus ediderat, argumentum sumunt, ad credendum hunc esse Christum: & sensus est. Christus, quem speramus venturum non faciet plura signa, quam hic facit. Ipse igitur verus est Christus: nam Christus non habebit maius argumentum probandi se esse Christum, quam hic habet: hic est sensus. Attende Euangelistam non
B referre hęc verba quasi prolata ab ipsis postquam crediderunt: non enim dicerent, [Christus cùm venerit,] iam enim venisse credebant, sed relata tunc E
tanquam argumentum, quo moti sunt ad credendum: ac si dictum esset, multi crediderunt, quia dicebant, [Christus cùm venerit,] non faciet plura signa, ergo hic est Christus. quod si postquam crediderunt, hęc pronuntiarunt, tunc interpretabimur in hunc sensum: nempe esse modum quendam loquendi ex quadam suppositione, & conditione scilicet, si quando Christus venturus esset, non faceret veniens plura signa: vel Christus quem nos venturum professi sumus, non faciet plura signa quam hic, hunc sensum Chrysost. hom. 49. & Euthymius sequuntur.

Audierunt Pharisæi turbam murmurantem de illo hæc, & miserunt principes, & Pharisæi ministros, vt apprehenderent Iesum.

C HASCE voces quamuis submissas, & velut inter se solos loquentium, F
audierunt Pharisæi, qui timore ne turba crederet in eum, attentissimè omnia obseruabant: quæ autem audierunt ad principes scilicet Sacerdotum (sic enim Græcè habetur) retulerunt, & eorum auctoritate quæ prima erat accedente, tà hi, quàm illi ministros mittunt, vt Iesum capiant: non enim ausi ipsi sunt venire, ne turba in eos insurgeret, nec eum apprehendere differre volebant, ne si dimitteretur, tota turba in eum crederet, liberumq; postea illis non esset facere, quod cogitauerant, & quęsierant. Qui ergo tenebantur turbam dirigere: & illustrare, vt veritatem cognosceret: remouent, & deterrent à veritate sequenda; vt verum sit, quod dominus illis obiecit, Matth. 23. Væ vobis Scribæ, & Pharisæi, qui clauditis regnum cœlorum ante homines vos enim non intratis, nec introeuntes sinitis intrare.

Dixit ergo eis Iesus, adhuc modicum tempus vobiscum sum, & vado ad eum, qui misit me.

MINISTRIS eum apprehendere venientibus dicit Dominus, [Adhuc modicum tempus vobiscum sum, & vado,] ad Patrem: [illegible]

A mus est, ac si dicat; post modicum tempus, quo vobiscum permanebo, vadam ad eum, qui me misit: nondum est tempus me comprehendendi, citò veniet tempus hoc. Similis phrasis est Ionæ 3. Adhuc tres dies, & Niniue subuertetur. Et est præsens loco futuri temporis vadam ad eum qui me misit. Considerada sunt verba, [Vado,] inquit, id est, mihi liberum est mori, pono animam meam quando, & quia volo. Rursus mors mea non est, qualem vos putatis [Vado ad eum qui me misit,] hominem merum me esse vt cæteros creditis, non sic est: vadam ad eum, qui me misit: quia Dei Filius sum, & sic moriar: vt citò resurgam, & humanitatem meam ad dexteram Patris mei collocem: vobiscum autem sum hoc modico tempore inter vos agens vt doceam, vestram salutem operer, ad eamque acceptandam vos exhorter. [Modicum tempus,] vocat, quia proximo Paschate erat passurus. Illa particula [Ergo,] indicat, quia eum comprehendere veniebant, Dominum hæc protulisse, quibus verbis non solùm illos docuit, sed furorem eorum repressit adeò, vt relicto eo compuncti ad eos, à quibus missi erant, redierint. D

B

Quæretis me, & non inuenietis.

PROPHETICA & simul comminatoria hæc verba sunt, quibus prædicit, & comminatur, quod Iudæis incredulis, eiusque doctrinam contemnentibus post ipsius ad Patris reditum euenturum erat. [Quæretis,]inquit, [Me,] id est, verum Christum vobis promissum inquiretis, [Non] tamē [inuenietis,] id est, ad ipsius agnitionem non peruenietis: me enim reiecto, qui verus sum Christus, omnis, qui alium quærit, non inuenit. Fiet ergo, vt loco veri Christi in pseudochristos incidatis, studijque & laboris vestri in quærendo non solùm nullus sit fructus, sed etiam damnum, nimirùm error. me enim repudiato, poteritis quærere Christum, sed non inuenire. Hoc Iudæis post Christi ascensionem accidit, surrexerunt enim pseudochristi, de quibus Matth. 24. dicitur, Si quis vobis dixerit, Ecce hic est Christus, aut ecce illic, nolite credere: Surgent enim pseudochristi, quo in loco Hieronym. adnotat captiuitatis Hierosolymitanæ tempore tres nomen Christi sibi vsurpasse eosque verisimile est incredulorum Iudæorum diuisas inuicem partes ad se traxisse. Modo etiam Iudæi inquirunt, & adhuc requirent Christum: non tamen quamdiu sic quæsierint, inuenient. Spreta enim veri Christi prædicatione, Christus verus inueniri non potest. Hæc verba dicta quidem sunt ministris Iudæorum, sed in eis omnes increduli Iudæi comprehenduntur, qui quotidie quærunt Christum in lege, & Prophetis: quorum iam vera est illis ablata intelligentia, nec ad veri agnitionem Christi perueniunt, impleturque quod dictum est. [Quæretis me, & non inuenietis.] Christus dicit Iudeos quæsituros eum, quia dum quærunt Christum re ipsa quærunt illum, qui verus est Christus, quamuis eum negent esse Christum. E

C

ANNOTATIO 21.

Variæ expositiones do ctorum.

VARIÈ hunc locum, & antiqui, & recentiores Doctores exponunt. Primo loco Chrysost. hom. 49. sic interpretatur. Desiderabitis me habere præsentem, & non habebitis quod impletū maximè esse dicit, quando in Hierosolymitana captiuitate desiderarūt in suis afflictionibus eū habere liberatorē, & auxiliatorem nec habuerunt. Huic consentit Euthym. Hæc expositio doctrinā verā

continet

Qui peccatores in calamitatibus non exaudiuntur.

A continet scripturis, & Patribus conformem, nimirum peccatores, qui non resipiscunt, frequenter non exaudiri à Deo in suis calamitatibus clamantes. Id docet Hieron. in illud Hierem. 11. Clamabunt ad me, & non exaudiam. id ipsum affirmat Basil in respon. breui. resp. 261. probatq; illo Isai. 1. Cum extenderitis manus vestras, auertam faciem meam: cum multiplicaueritis orationes, nō exaudiam. Greg. etiam lib. 19. moral. c. 15. Confirmatq; illo Prouerb. 1. Ego quoq; in interitu vestro ridebo. Neque solum hoc est, quin potius etiamsi resipiscant per pœnitentiam, nō semper Deus exaudit, quantum ad pœnas temporales: ita B factum legimus cum Dauide. 2. Reg. 12. remissis enim adulterio, & homicidio, non obtinuit etiam pœnitens sibi condonari puerum natum. 2. etiam Reg. 24. quando numerauit populum etiam dolens de peccato punitus est. Potuit ergo fieri hos Iudæos, quia increduli fuerūt, morte plexos esse à Deo, nec exauditos etiam si clamarent, & quærerent Christum sicque factum est, vt quærerent, & non inuenirent: etiam si pœnituerit eos peccati, & incredulitatis suæ. Doctrina ergo cui nititur Chrysost. vera est, eius tamen expositio non mihi videtur satis accommodata: nam vel loquitur de fidelibus, aut de incredulis Iudæis: si C de fidelibus, obstat quod refert Euseb. lib. 2. histor. c. 5. nempe diuina prouidentia credentes Iudæos ante bellum à Iudæa fuisse extractos, nè cum incredulis perirent: Si autem loquitur de incredulis, non est probabile eos Christum desiderasse, quem intestino odio prosequebantur, nec tanquam Christum, sed potius, vt seductorem, & hominem iustè damnatum habebant: Hæc igitur expositio non videtur legitima.

Secundò loco August. tract. 31. impletum hoc esse dicit Actor. 2. quando Petro prædicante multi compuncti sunt, eosque tanti facinoris, nempe Christi morti interfuisse, pœnituit, dixeruntque viri fratres, quid faciemus? Ecce hi quæsierunt Christum, at nō inuenerunt, quia veniam desperarunt. Si ex hoc loco citato Act. 2. aliquos eorum, qui compuncti corde sunt, quosq; patrati sceleris pœnituit, desperasse, posset Augustinus pro- D baro, probabilior eius expositio videretur: tamen ex eo loco non id deducitur, nec verisimile est compunctos, & pœnitentes desperasse, maximè cum in eam compunctionem vix sine fide venire potuerint: Petrusq; ipse remedium facilè, & efficax statim proponeret, Pœnitentiam inquit, agite, & baptizetur vnusquisque vestrum in remissionem peccatorum, & accipietis donum Spiritus sancti, non igitur hæc expositio accomodata videtur. Verissima quidem est doctrina Augustini, Christi mortem efficacē esse ad delenda peccata crucifigentium eum, immo multos etiam conuersos, & veniam obtinuisse non dubito: tamen aliquos eorum, qui compuncti sunt corde Petro prædicante desperasse, non censeo probabile. E

Mortis Christi efficacia.

Tertiò loco aliqui nostræ ætatis auctores sequētes Rupertum sic exponunt, Quæretis me in sepulchro detinere, & resurgentem comprehendere, tñ non inuenietis: quia neutrum poteritis efficere. Hæc expositio minorem habet probabilitatem: Iudæi enim nunquam quæsierunt Christum post ipsius resurrectionem comprehendere: tum quia non crediderunt resurrexisse, & si qui crediderunt, non id tentarunt scientes id esse vanissimum; tum maximè, quia loquitur Christus de eò, quod post suam ad Pa- F trem ascensionem futurum erat, nec amplius post mortem eum in loco aliquo quæsierunt, sicut fecerant, quando viuus inter eos conuersabatur.

Quartò loco alij aliter exponunt, vt hic Domini sermo ad pios dirigatur: qui post eius ascensionem credētes eum, quæsierunt, & desiderarunt eum videre, & prædicantem audire in terris, sicut ante fecerat, quando ipsi non credebant ei: non tamen inuenerunt, quia id non sunt assecuti. Hæc expositio est omniū improbabilissima: dato enim, quod aliqui tale habuerint desiderium, de quibus forsan illud dicitur. Luc. 17. Venient dies, quando desideretis videre vnum diem filij hominis, & non videbitis. hoc tamen in loco longè diuersus est sensus: loquitur enim nunc Christus cum incredulis, & ministris

A nistris persecutorum eius, quos deterrere oportebat: sicut etiam paulò post idem fecit cum ipsis Iudæis, quando Ioan.8. dixit, Quæretis me, & in peccato vestro moriemini. propterea sublũ xit, Vbi ego sum, vos non potestis venire. quod si Apostolis dixit. quæretis me, non apposuit alterum, nempè non inuenietis, aut in peccato vestro moriemini, sicut dixerat, quando Iudæis locutus fuerat: ideo aliter sunt verba dicta Apostolis interpretanda, vti fecimus to mo secundo Videtur igitur expositio ad ducta in commentario omnium accommodatissima.

Aduerte ergo hanc Iudæorum inquisitionem esse valde reprehensibilẽ, quia cum fidelitate, & ex infidelitate est: ideo

B non merentur inuenire: Christum enim in lege, & Prophetis prædictum, & promissum fatentur, negant tamen venisse, propterea venturum expectantes quærunt, frustra autem venturus expectatur, qui iam venit. Ante eius quidem ad- D uentum verè expectabatur, & quærebatur; Malach.3. Veniet ad templum suum dominator, quem vos quæritis, & Angelus testamenti, quem vos vultis: at modo non sic, idcirco quærunt, & non inueniunt: Contra euenit gentibus: hæ enim nullam Christi notitiam habentes non quæsierunt, diuina tamen gratia, & misericordia Euangelium est illis reuelatum, & in dies reuelatur, & impletur, quod dicitur Rom.10. & Isaiæ 65. Inuentus sum à non quærentibus me, palam apparui iis, qui me non interrogabant. Si autem aliqui Iudæi deposita animi obstinatione contra Christum, studerent veritati, eamque audire non detrectarent, vtique bene quærerent, & inuenirent: quod multi facient vltimis B diebus, quando implebitur, quod dictum est Oseæ 3. Reuertentur filij Israel, & quærent Dominum Deum suum, & Dauid Regem suũ in nouissimo dierũ.

Et vbi ego sum, vos non potestis venire.

COMMENTARIVS.

ADIVNGIT tertiam comminationem: sensus est, cum post meum ad Patris reditum, vos adhuc stis in vestra incredulitate mansuri, nec me vnquam inuenturi, quia ad mei agnitionem, & fidem non estis peruenturi:

C profectò hoc etiam eueniet vobis, vt à regno meo excludamini, nec mea sitis diuinitate fruituri: [Vbi] ergo [Ego sum,] id est ad cœlum, vbi vt Deus sem- F per sum, & vbi meorum est regnum, vbi mecum sunt regnaturi, [Vos non potestis venire:] illuc enim nemo sine fide in me intrare potest, Christus vt Deus erat in cœlo, & illuc tendebat tunc, vt homo: propterea paulò ante dixerat. Vado ad eum, qui misit me. & Ioann.8. Quo ego vado vos non potestis venire, vt igitur se Deum, & hominem ostenderet, vtroque loquendi modo vsus est.

ANNOTATIO 22.

Verbum Sum diuinitatem indicat.

EVTHYMIVS præsens verbum [Sum,] loco futuri positum arbitratur, ac si dictum esset, vbi ero, vos non potestis venire. at Aug. tract.31. rectius sentiens interpretatur tanquam præsens. vt se Deum significaret, qui iam, & semper erat, quo vt homo ibat, hocque secuti sumus in commentario: Si enim loco futuri positum esset, non dictum esset, vbi ero, sed quo vado sicuti Ioan.8. & 13. dixerat. August. tract.31. Ioan. illud non potestis venire, ad præsens tempus refert, quando increduli erant: ac si diceret, non potestis modo venire, cum sitis increduli, postea venturi estis, quando credetis. Accommodatius tamen Chrysost. homil.49. etiam futurum interpretatur: erant enim isti incre-

A increduli futuri, de quibus prædictum erat. Quæretis, & non inuenietis, & quamuis hic sermo dirigeretur etiam ad eos, qui postea crediderunt, adhuc futurum complectitur, non potestis venire, nec poteritis, quamdiu creduli fuer itis. Ioan. 6. Nemo potest venire ad me, Ioannis 15. Sine me nihil potestis facere, non pro præsenti, sed pro omni tempore posita sunt, hæc verba. Recentiorem suam sequêtes expositionem verborum præcedentium sic interpretantur, non potestis venire viribus proprijs, mea tamen gratia poteritis. Violenta mihi videtur expositio, nec accomodatur adductę interpretationi pręcedentium verborum, quam legitimam esse ostendimus. D

Dixerunt ergo Iudæi ad semetipsos, quo hic iturus est, quia non inueniemus eum? nunquid in dispersionem Gentium iturus, B est, & docturus Gentes? quis est hic sermo, quem dixit, quæritis me, & non inuenietis, & vbi sum ego, vos non potestis venire? E

COMMENTARIVS.

VERBA Christi prophetica erant, nec ministri sensum, sed nudum corticem perceperunt, ideo intelligentiam indagantes, sensum excogitant inter se, dubitantes an id significare Christum voluerit, nempe se ad gentes docendas iturum, quæ cum sint per totum orbem dispersæ, & diuisæ, si Christus ad eas diuerteret, à Iudæis etiam quæsitus, inuentus non esset. At quia in hac intelligentia eorum animus non quiescebat, repetunt verba dubitantes iterum, [Quis est sermo,] id est, quid hic sermo significat? [Quæretis me, & non inuenietis, &c.] Gentes, quia dispersæ vndique erant per orbem, appellat [Gentium dispersionem:] est enim hebraismus, ac si dicerent; in gentes dispersas. quo vocabulo etiam significant, Christum abiturum in gentes dispersas: nec habiturum inter eas locum firmum, & stabilem, sed modo ad has, mo- F
C do ad illas diuersurum: sic enim quamuis quærerent nunquam inuenire possent, hi sensum verborum Christi non perceperunt, tamen comminatoria esse intellexerunt.

In nouissimo autem die magno festiuitatis stabat Iesus: & clamabat, dicens.

DIES erat octauus, in quo festum collectarum agebatur eratque dies celeberrimus, sicut primus: nec erat dies septimus, vt Theophylactus existimauit, sed octauus, vt habetur Leuit. 23. propterea autem, quia celebrior erat intermedijs diebus, dicitur magnus, sicut dies octauus festi apud nos, celebrior est diebus, qui intra octauam celebrantur. Clamat ergo Dominus in templo, vt cordibus auditorum, qui iamiam discessuri in propria loca erant, verba tenacius infigat. clamat etiam, vt se liberè, & intrepidè loqui, & docere significet: quod veritatis est magnum argumentum clamat rursus, vt surditatem, & duritiem Iudæorum in credendo reprehendat, clamat demum, quia hoc erat vltimum festum ex his, quæ in hoc sæculo celebrauit, quando Quare Dominus clamare voluerit.

A Iudæorum multitudo conuenire tenebatur Hierusalem: nam Paschate proximo venturo passus est. Eos igitur clamore hoc valde admonet suæ salutis, nè opportunitate tanta neglecta pereant. Vnde Ambros. sermo.19. in Psalm.118. versic.1. ideò nunc clamasse dicit, quia homines ad magna, nempè regnum cœlorum, vocabat. D

Si quis sitit, veniat ad me, & bibat.

HOMINIBVS commune est bonum, quo perficiantur, & in quo quiescant, desiderare: nemo enim in hoc sæculo ita est omnibus numeris perfectus, qui non adhuc impleri, & perfici possit, & cui multa non desint, hinc omnes desiderant, & appetunt, quod omni ex parte satiet: quamuis multi errent in electione eius, quòd tale est, vt satiare valeat, Inuitat Christus igitur omnes sitientes, id est, eos omnes, qui summum bonum, & suam perfectionem desiderant, & quærunt, vt veniant ad eum per fidem, promittens B hanc eis perfectionem, & hoc bonum quo omnis extinguitur sitis, [Si quis (inquit) sitit, veniat ad me,] per fidem viuam, [Et bibat,] & accipiat aquas, quas ego dabo, hæ enim sunt, quæ omnem perfectionem adferunt, & omnem sitim extinguunt. Alijs verbis hoc idem Dominus Matth.11. significauit laboris enim, & oneris nomine hoc humanum desiderium explicuit, quia sudorum, & laborum multorum est causa. Venite, inquit, ad me omnes, qui laboratis, & onerati estis, & ego reficiam vos. Isaias multo ante ad hoc idem exhortatus est, cap.55. Omnes sitientes venite ad aquas, Hæ enim sunt, quas Dominus hoc loco promittit; Chrys. homil.50. & Euthym. & alij antiqui Patres de siti Doctrinæ hæc exponunt verba, sed rectius, & accommodatius interpretabimur de doctrina, & de quouis bono gratiæ, & generaliter de Bono spirituali, & beatitudine, quæ satiat omni ex parte; quæ quidem in hoc sæculo communicatur, sed in futuro completur. E F

C

Qui credit in me, sicut dicit scriptura, flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ.

QVARE sitientes ad se venire inuitet exponit; nam [Qui credit,] inquit, [In me,] magnam copiam, & abundantiam aquarum habebit, adeo vt, [Flumina aquæ viuæ de eius ventre fluant,] ac si dicat: non erit sicut, qui corporaliter sitiens ad aquas accedit materiales: hic enim aquæ partem accipit, & ebibit, de fonte; at qui in me credit, fiet in eo fons, à quo flumina aquæ viuæ fluent præ abundantia, & copia fontis. Quo verbo significat credentes accepturos tale bonum, ac tantum, vt non ipsis tantùm sufficiat, sed in alios etiam deriuetur: ventrem, cor & interiora hominis significare docet Chrysost. homil.50. & ita est: datur enim interius Spiritus Sanctus, qui fons est viuus, à quo innumera, & perfectissima dona, & virtutes velut flumina multa procedunt: quæ in corpus, & in omnes inferiores potentias, & actus, & operationes extenduntur, & vsque ad proximos, & alios multis modis deriuantur, & dilatantur. iusti enim alijs multipliciter prosunt Gregor. libr.15. moral. capi.15. [Flumina, inquit,

A fluent aquæ viuæ de ventre eius] riuuli ergo sunt fluminis dona Spiritus sancti: riuulus est fluminis Charitas: riuulus est fluminis Fides: riuulus est fluminis Spes: hæc Gregor. testimonium autem scripturæ allegat propter Iudæos, qui scripturam profitebantur, & vt se esse eum, qui in scripturis erat promissus, significaret. D

ANNOTATIO 23.

Vbi nam in scriptura verba Christi reperiantur.

LABORANT Doctores anxiè hoc testimonium in scriptura quærentes: sunt autem variæ eorum sententiæ. Primo loco Chrys. hom. 50. non inueniens tale in scriptura testimonium, dicit verbum hoc. [Sicut dicit scriptura,] non esse sequentibus coniungendũ,
B quasi in scriptura esset prædictum, [Flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ,] sed esse annectendum superioribus sic, qui credit in me, sicut dicit scriptura: docet enim ei esse credendum nõ signis, & miraculis solis, sed scripturarum testimonio: quia ipse est, quem scripturæ testantur: hoc idem Euthym. dicit, scriptura autẽ multipliciter testata est de Christo, & in ipsum credendum esse præmonuit. idem docuit Theoph. sed expositio ista violenta est, & incongrua idcirco aliorum sententia est, verba esse sequentibus copulanda: vt sit sensus: scripturam dixisse, flumina aquæ viuæ emanatura, de ventre credentium in Christum: & si sic exponamus, tunc est difficultas, vbi sit
C tale scripturæ testimonium. Secũdo igitur loco Hieronymus in prologo Pentateuchi sequentibus copulans arguit Septuaginta interpretum versionem, quod in ea non habeatur tale testimonium, quod tamen in Hebræo, & in sua versione legitur, hoc autem dicit esse in prouerbijs, locum tamen particularem non exprimit. Recentiores locum hũc Prouer. 5. esse dicunt, vbi sic habetur: Deriuẽtur fontes tui foras, & in plateis aquas tuas diuide. sed, cum hæc verba sint in versione Septuaginta, & non in sola Hieronymi, non videtur hic locus, quem Hieronymus prætendit. Tertio loco Cyprianus. lib. 1. Epist. 3. & in nouo volumine 63. testimonium Isa. 43. Dedi in deserto aquas, & flumina in inuio, vt darem potum populo meo, electo meo, affirmat impletum esse, cum dixit: [Qui credit in me, flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ.] Quarto loco aliqui recentiorum non fixum, & determinatum locum à Domino allegari affirmant: multa autem sunt veteris scripturæ testimonia hanc abundantiam, & copiam aquarum spiritualium prædicentia, præsertim Isa. 41. 42. 43. 44. Ezec. 36. & Iocl. 2. Quinto loco Orige. hom. 12. in Numer. hunc locum Ioannis accommodat illi E sententiæ Prouerb. 5. Bibe aquam de cisterna tua, & fluenta putei tui. Insinuat ergo hunc locum esse à Domino significatum, quando dicit, sicut scriptura dicit.

Origenis sententia approbatur.

Mihi certè sententia Origenis omnium videtur probabilissima, & verissima, nempè locum hunc Prouerb. 5. à Domino significari hisce verbis. In cuius declarationem attende, secundùm Hebraicam lectionem sic haberi. Bibe aquam de cisterna tua, & fluenta de medio putei tui. In Hebræo fluenta legimus [nozelim] à verbo [nazal,] quod est fluere, vnde nomen fluenta. fluenta autem putei appellat Euangelista flumina aquę viuæ: idẽ enim fluenta, & flumina aquæ viuæ significant, quæ fluunt ex fonte: hæc enim aqua viua est, quæ ex fonte fluit, & deriuatur. Dominus F autem in hunc modum allegat locũ scripturæ, ac si dictum esset: qui credit in me, illa fluenta de medio putei proprij emanantia, quæ scriptura dicit bibenda, fluent de ventre eius, seu vẽter eius, erit puteus ille, de cuius medio fluenta illa fluent bibenda. Allegat enim scripturam simul interpretando, & accommodando credentibus in eum. Non ergo debet intelligi locus hic, quasi velit scripturam dicere, qui credit, fluent flumina de ventre eius, sed sic, qui in me credit, de ventre eius fluent illa fluenta, quæ scriptura dicit bibenda de medio putei proprij. Rectè autem Hieronymus dicit in Septuaginta non

A non haberi locum hunc: nam ipsi verterunt: Bibe aquam de tuis vasis, & de puteis tui fontis. ex quibus verbis non habetur sensus Domini. Nec obstat ibi de matrimonio sermonem esse: nam sub eo cortice sensus litteralis præcipuus continetur, quem Christus adfert, & accommodauit credentibus in se. Hic mihi videtur legitimus sensus. D

Hoc autem dixit de Spiritu, quem accepturi erant credentes in eum.

COMMENTARIVS.

B VERBA sunt Euangelistæ exponentis Christi sententiam, quam interpretatur de Spiritu sancto, qui communicandus erat ijs, qui in ipsum erant credituri, & credebant. Hic est fons aquæ viuæ, cordibus credentium infundendus, & maximè Apostolorum, à quo flumina copiosa aquæ viuæ redundarent, qui & ipsosmet credentes irrigarent, & exterius effluentia mundũ vniuersum vitæ doctrina replerent, & ariditatem sterilem humore fęcundissimo fouerent. hic est Spiritus sanctus, qui flumen dicitur: à quo tota hæc Dei ciuitas, quę est Ecclesia, donis, virtutibus, & gratijs repletur, de quo Dauid Psal. 45. Fluminis impetus lætificat ciuitatem Dei: vt exponit Basil. hom. in eundem Psal. & attende sensum Euangelistæ credentibus enim erat datus Spiritus sanctus: nemo enim in gratia Dei est, nisi in eo Spiritus sanctus sit, tamen loquitur de illa abundantia, & effluentia, quæ post Christi ascensionem communicanda erat: vt verbis sequentibus exponit. B

C Nondum enim erat spiritus datus, quia Iesus nondum erat glorificatus.

ADhuc Euangelista verba Saluatoris exponit: & cur, cum de Spiritu loqueretur, vsus sit futuro, [Fluent flumina] declarat: quia, inquit, nondum erat hic Spiritus datus donec Iesus glorificaretur resurrectione, & ascẽsione sua. tunc erat credentibus hic spiritus dandus, propterea futuro vsus est Dominus: Fluent aquę viuæ, & propterea dictum est, quem accepturi erãt credentes. quia tunc nondum acceperant, quando hæc à Christo dicebantur. Cætera in annotatione require. F

ANNOTATIO 24.

ANNOTANDA sunt aliqua in superiori sententia. primum est quantum ad verba, in Græcis enim codicibus nunc habetur: [Nondum erat Spiritus sanctus, quia Iesus nondum erat glorificatus.] & ita legit Euthymius. At comunis lectio habet, vt nos legimus, & sic Chrysostomus, homil. 50. legit, & Aug. lib. 2. con. Cresconi. c. 14. immo & tract. 32. in Ioan. quamuis aliqui eũ falso in priorem citent lectionem, deceptis quibusdam verbis, nempè Non enim non erat Spiritus Dei, qui erat apud Deum, sed nondum erat in eis qui crediderunt in Iesum: nam hæc verba dicit exponendo Euangelistam: qui non dicit non esse Spiritum, sed non esse datum, longeq; differunt dicere: non esse, & non esse datum, & hic est verus sensus Augustini, & paulò superius dicit nondum erat datus Spiritus: quem Spiritum nisi Sanctum? [Vides legisse [Nõdum erat Spiritus datus,] & non, [Spiritus sanctus.] idem dicit Hieronymus Epi-

A Epistola ad Hedib. quæst. 9. qui eandem sequitur lectionem: Mendosa est igitur lectio illa, & legendu m est: Nondum erat Spiritus datus: quod si illo legeretur modo, adhuc sensus idem esset, vt non esse diceretur, quia datus credentibus non esset.

Glorificatus quid significet.

Secundò annotandum est, quantum ad sensum illius verbi [Glorificatus.] Chrys. loco citato, hanc glorificationē exponit mortem ipsius Christi: vt sit sensus: quia nondum Christus mortem subierat, nec reconciliatio humani generis facta erat, propterea nondum erat datus Spiritus, qui donum est: nam donum amicis datur, & reconciliatis. Et B ita dicit Euthym. Hierony. etiam epist. ad Hedib. quæst. 9. hanc glorificationē mortem interpretatur: & cur glorificatio dicta sit, rationem explicat, tūc enim mirabilia suæ potentiæ exercuit, sol obscuratus est: terra tremuit, sepulchra aperta sunt: tūc triumphauit de inimicis. glorificatio igitur, inquit, est patibulum triumphantis. August. verò tract. 32. resurrectionem eius, & præcipuè ascensionem intelligendam censent, post eam enim Spiritus sanctus datus est. Non negat mortem esse glorificationem quandam, similiter, & resurrectionem: tamen hoc in loco ascensionem in cœlos glorificationem appellat: quod ex ipso effectu satis probatur. post ascensionē enim C misit die Pentecostes hūc Spiritum, qui cordibus fidelium diffusus, fluuios miræ suæ virtutis effudit.

Auctoris sententia.

Annotandum est tertio ex Hiero. loco citato. ante huiusmodi glorificationem D datum esse Spiritum sanctum: nam remissio peccatorum facta fuit multis, & Spiritus sanctus fuisse dicitur in Simeone, & in Prophetis, immo post resurrectionem dedit Spiritum sanctum discipulis, vt peccata remitterent: tamen plenitudo Spiritus sancti data est post ascensionem, quando visibiliter descendit, & dona sua communicauit quantum ad effusionem, & abundantiam: tum namq; donum linguarum, operationes virtutū, gratiæ sanitatum, tunc scientia, fortitudo, & gratiæ omnes datæ sunt. Et hæc est donatio, quam faciendam dicit credentibus, quod si tunc nō habent singuli omnia hæc, sunt tamen in Ecclesia ipsa, cuius fideles sunt membra: & quamuis non E omnia singulis dentur, omnibus tamen iustis datur Spiritus sanctus, vt ex ipso flumina fluant, licet non sint in singulis æqualia.

Adnotandum est quarto hoc non ad necessitatem, quasi aliter fieri nō posset, referendum esse, sed, vt dicit Aug. tract. 32. ad diuinum beneplacitum, quo ita voluit, & decreuit, vt non daretur Spiritus, nisi postquam esset Christus glorificatus. Hic idem est sensus illorum verborum Ioan. 16. Expedit vobis, vt ego vadam, si enim non abiero, Spiritus sanctus non veniet ad vos, si autem abiero, mittam eum ad vos: ac si dicat, quando glorificatus fuero ascensione mea, mittam vobis Spiritum sanctum, fontem F aquæ viuæ, qui in vobis existens emittet aquæ huius, copiosa fluenta.

Ex illa ergo turba, cum audissent hos sermones eius, dicebant, Hic est verè Propheta. Alij dicebant, Hic est Christus: quidam autem dicebant, nunquid à Galilæa venit Christus? nonne scriptura dicit, quia ex semine Dauid, & de Bethlehem castello, vbi erat Dauid, venit Christus? dissensio itaque facta est in turba propter eum.

COMMENTARIVS.

QVID ex Christi doctrina consecutum sit, narrat Euangelista, variæ turbæ opiniones exciterunt: quidam eum esse Prophetam dicebant, non qua-

A non qualemcunq;, sed illum quem venturum sperabant, de quo diximus c.1. D
ibi (Es tu Propheta) & in Græco habetur articulus [Hic est verè Propheta ille,] & sic legit Euthym.alij maiora sentiebant, [Hic est Christus,] huic cõfessioni, quæ vera erat, alij opponebant scripturam: quia Christus de semine Dauid, & de Bethleem venturus erat:at Christum Galilæum putabant ignorantes eum natum fuisse in Bethlehem de semine autem non dubitabant: quia sciebant esse de familia Dauid, sed de loco propterea enim scripturam citant, vtrunque complectentem, vt de Dauid, & de Bethlehem dicatur; vt probat non satis fuisse, quod ille esset de Dauid, quia deesse credebant locum natiuitatis. Bethlehem, dicunt castellum Dauid, vt distinguãt ab altera Bethlehem, quæ erat in Galilæa. Facta igitur est rixa, & dissensio inter eos, qui de turba erant, singulis suas defendentibus partes. Diuina elucescebat veritas in crassissimis, & densissimis tenebris, & caligine eam adumbrante, donec ab ea luce vincerentur, & euanescerent.

B E

Quidam autem ex ipsis volebant apprehendere eum, sed nemo misit super eum manus.

ET hi de turba erant, sed omnium pessimi, de numero illorum, quos superius retulimus dicentes contra Christum, Seducit turbas, hi apprehende re voluerunt, tanto in Christum odio flagrabant, vt sine auctoritate vlla à maioribus accepta, sibi id vsurpare tentarent: sed virtute Christi tempus statutum expectantis, eorum impius, & insanus repressus est conatus.

Venerunt ergo ministri ad Pontifices, & Pharisæos, & dixerunt eis illi, Quare non adduxistis illum?

C MINISTRI missi fuerant ante diem hunc nouissimum festiuitatis, eisque locutus est Dominus, quæ iam explicuimus. [Adhuc modicum F
tempus vobiscum sum, &c.] tamen nihil illo die tentarunt facere, miris Domini verbis allecti; expectarunt autem sequentem diem hunc, quando adhuc, mirabilem Domini doctrinam perceperunt: responsum autem iam differre non valentes, ad eos, à quibus sunt missi, re omnino infecta, & intentata reuertuntur. Videntes autem Pontifices, & Pharisæi eos venientes, nec quod in mandatis habuerant executos esse, dicunt eis; qua de causa [Non adduxistis illum?] Pontifices appellat eos, qui summo Sacerdotio functi erant; non enim iam ad vitam secundum legem, sed in singulos annos dabatur pro Præsidum voluntate: hi superius dicti sunt principes nempe Sacerdotum; nunc autem Pontifices appellantur. Particula [Ergo,] causam indicat, cur venerint. Venerunt ergo ad eos, qui miserunt, quia ministri erant: venerunt autem non vt deferrent, & accusarent illum, sed vt responsum suis heris redderent.

Respon-

A D

Responderunt ministri, nunquam sic locutus est homo sicut hic homo.

CAVSAM, cur non adduxerunt ministri exponunt: nec impotentiã allegant dicentes, quia non potuimus: nec turbæ timorem, quia non sumus ausi: sed innocentiam ipsius, & doctrinæ virtutem. [Nunquam sic, inquiunt, locutus est homo, sicut hic] locutus est. Illud, [Sic,] & doctrinam cõmendat, & modum ac virtutem: ac si dicerent; mirabilia loquitur, & tanta virtute, & energia animos allicit audientium: qualia, & quanta virtute nemo hominum locutus est. Verbi Christi perpende virtutem, quę non tantùm ministrorum furorem repressit, sed animos eorum ita etiam effecit constantes, vt omni postposito timore ad Pontifices, & Pharisæos reuertentes nullam excusationem prætexerint: sed liberè veritatem annuntiarint, quos adhuc nulla miracula traxerant. Magnum profectò cæcitatis, & inuidiæ illorum, qui B eos miserant, fuit hoc argumentum. E

Responderunt ergo eis Pharisæi nunquid, & vos seducti estis?

NOVERVNT Pharisæi ex responsione ministros, si non omnino ad Christum conuersos, tamen valde propensos: & propterea in eos inuehuntur. Hoc indicat illa particula [Ergo, nempè quia propensi in Christum, ex responsione visi sunt, propterea à Pharisæis reprehensi sunt. Dixerunt ergo Pharisæi, qui zelum religionis maiorem prætexebant, quã cæteri, [Nunquid, & vos seducti estis?] id est, nunquid etiam vos sicut multi de turba, hũc creditis esse Christum: & erratis, atque ab illo seducti, decepti estis? Verbis hisce Christum seductorem esse conuitiantur.

C Nunquid ex principibus aliquis credidit in eum, aut ex Pharisęis, sed turba hæc, quæ non nouit legem. F

A PROPENSIONE illa, & credulitate in Christum ministros remouere Pharisæi hoc argumento tentant: quia nemo ex primoribus Iudęorum, nec ex Pharisæis, qui legis obseruantiam profitentur, credidit in Christum, sed turba legis ignara. quasi dicerent: si Christus esset, Pharisæi docti, & periti legis, & Iudæorum nobiles, qui iudicio, & intellectu pollent, eum recepissent: nam ex lege ipsa Christus agnoscendus est. Et rectè argumentabantur, si isti legem obseruassent, & non odio inuidia, auaritia, ac ambitione obcœcati essent: à quibus vitijs turba magis libera, lumen veritatis facilius suscepit. Aliqui etiam ex his crediderant, sed quia occulti erant propterea dicitur, neminem ex principibus, & Pharisæis credidisse; ignorabant enim eos Pharisæi. Sententia iustæ suæ damnationis nolentes Pharisęi pronuntiant qui cum scientiam legis profiterentur, & duces essent ignorantium, non viderũt, nec videre voluerunt; paruulis, & ignaris ipsis videntibus, & credentibus. & impletum est verbum Domini Matth. 11. Abscondisti hæc à sapientibus, & prudentibus, & reuelasti ea paruulis.

A B

Maledicti sunt.

TVRBAM credentem maledictum incurrisse declarant, quod Deus cōtra legem non obseruantes inflixit; hoc etiam argumento ministros à credendo deterrent, ne & ipsi maledicti sint, cum re vera ipsi potius omni essent maledictione repleti; qui nec legem obseruarunt, nec eos, qui obseruare studebant, permiserunt; & contra legis auctorem insurrexerunt. Sic cæco illi Ioan. 9. in sua confessione perseueranti maledixerunt. Est autem maledicere mala alicui imprecari, maledictum autem declarare, est manifestare aliquem esse subiectum pœnis; & malis quæ Deus contra transgressores legis comminatus est. Hoc in loco non maledicunt, sed maledictā turbam à Deo esse declarānt; sunt enim verba indicantis, non deprecantis, quod formidabilius est.

B Dixit Nicodemus ad eos (ille, qui venit ad eum nocte, qui vnus erat ex ipsis) nunquid lex nostra iudicat hominem, nisi prius audierit ab ipso, & cognouerit quid faciat? E

INTER tot Christi persecutores aderat defensor vnus, occultus tamen. Dicit autem Euangelista hūc fuisse Nicodemum, qui venerat nocte ad Iesum; tum vt personam manifestet; tum etiam vt occultum fuisse discipulum insinuet. Vnum ex illis Pharisæis esse narrat, quia non omnes Pharisæi increduli erant in Christum, vt isti prius falsò dixerant. Verbum autem defensionis generale est. Lex nostra non damnat aliquem prius, quam audiat ipsum pro se loquentem, & diligenter cognoscat ore, & confessione propria quid fecerit; vos Christum non audistis, nec ab eo cognouistis, quid doceat, quid faciat; non igitur damnandus est non auditus. Tacitè eos legem transgredi indicat. Dices, quomodo isti iudicabant Christum? dico, quia mortis reum, tāquam seductorem pronuntiabant, & eos qui eum confitebantur, maledictos esse à lege declarabant. Iterum percontaberis, vbi in lege habetur neminem damnandum inauditum? Respondeo expressè id in lege non contineri, tamen legem vocat, legis obseruantiam, & praxim: erat enim Iudæorum praxis, vt sententiam non pronuntiarent in aliquem nisi diligentia facta, an verè reus esset, & contra legem deliquerit, in quo ipsius confessio requirebatur, nisi contumax esset: non quod necessaria fuisset: nam conuictus testibus iudicabatur: & hanc praxim, ex naturæ lege sumpserunt, & obseruabant, sicut, & hodie vbique obseruatur in iudicijs. propterea dicit legem nō iudicare quēquam inauditum, id est, nemo legis nostræ sententiam patitur, nisi prius audiatur: nec iudex reos non auditos damnat. C F

Responderunt, & dixerunt ei: nunquid, & tu Galilæus es?

NON veritatis zelo, sed humano affectui: Nicodemi sententiam imputarunt, & quod sano, & æquo animo dictum erat, in malam interpretati sunt partem: & dicunt, [Nunquid tu Galilæus es?] Christum Galilæum appellabant: volentes autem taxare Nicodemum. quod humano affectu, non ratione du-

A ne ductus Christo faueret, dicunt: Et tu forsan Galilæus, quia Galilæis tanquam tuis faues? Non hæc dicunt, quod Nicodemum Galilæum esse arbitrati essent, sed ex quodam animi furore conuitium iactant, quod Galilæo auxilium præstaret tanquam Galilæus, passione animi non veritate ductus. Non autem appellant Galilæum, quasi Christi discipulum, sicut Iulianus Christianos Galilæos appellabat; sed Galilæum dicunt, quia Galilæi partes ageret. Græcè, non, [Galilæus,] sed ex [Galilæa,] legitur, & hoc magis hanc nostram confirmat expositionem. D

Scrutare scripturas, & vide quia à Galilæa propheta non surgit.

B DEFENDVNT se Pharisæi, & cur non sit necessarium eum audire, respondent. Et sensus idem est, ac si dicerent, Res est manifesta, & indubia, non est opus ipsum audire, certum enim est non esse Prophetam [Scrutare enim Scripturas,] & inuenies à Galilæa Prophetam non surgere, id est, nec Prophetam extitisse vllum, nec secundùm scripturas vllum extare debere de Galilæa. Certum ergo est, cum hic Galilæus sit, prophetam non esse, omnes igitur, qui eum recipiunt, vt prophetam, maledicti sunt: & ipse, qui se prophetam facit damnabilis est, nec vlla est opus discussione. Si isti prophetam esse posse de Galilæa negabant, multo magis negabant Christum. Cætera ex annotatione require. Nicodemus hos legis transgressionis tacitè arguit, ipsi verò ignorantiæ legis, & scripturarum eum insimulant. B

ANNOTATIO 25.

IN Græcis codicibus non habetur [Scripturas,] sed tàtum [Scrutare,]. nec Chrysost. nec Euthym. vel Theophylac. legunt legit tamen August. & C Nonnus, & codices latini, & sensus idé est. Aduerte in aliquibus codicibus Græcis haberi [Non surrexit] in præterito; & ita legit Euthymius at nostri Christi codices in præsenti; etsi sensum respiciamus, idem est; nam illi significare voluerunt nullum prophetam ex Galilæa surrexisse, nec etiam suscitandum; aliter verba eorum nullius roboris essent: si enim non surrexit, surgere in posterum poterat; voluerunt ergo negare futurum prophetam vnquam de Galilæa, & ita præteritum illud interpretandum est, quem sensum latinè verbum præsentis temporis exprimit quod aliquando omne tempus complectitur, sicut quando dicimus auaritia excæcat mentem, non solum præsens, sed quodcunque significamus tempus. In hoc autem falsum protulerunt; nusquam enim in scriptura reperitur non futurum prophetam de Galilæa, quamuis nullus fuisse legatur: nec argumentû valet hoc scriptura non dicit futurum; ergo non erit: non enim omnia, quæ futura sunt scriptura prædixit. Verbum autem surgēdi; F de insignibus viris solet in scriptura vsurpari. Matth. 11. Non surrexit maior Ioãne. Luc. 7. Propheta magnus surrexit in nobis. Deu. 13. Si surrexerit in medio tui propheta. Perpende autem quanto miseri Iudæi odio Christum prosequebantur, vt cum tot, ac tâta miracula ediderit, quâta nemo edidit Prophetarum, nec nomen simplicis prophetæ ei tribuebant; quod Euangelista significans prophetam sine articulo posuit. Recentiorum aliqui annotant hos Iudæos falsa protulisse, quia prophetæ aliqui Galilæi extiterût, vt Thobias, Eliseus, & Delbora. tamen hæc obiectio efficax non est; nam Thobias in Hebræorû canone non est; Delboram autem fuisse Galilæam, scriptura non exprimit, immo ex Iud. 4. contrarium deducitur; Elisæum autem fuisse ex Abelmeola ostēdit scriptura. 3. Reg.

Surgere viri insignes in scriptura dicuntur.

A Reg. 19. at hęc Ciuitas non ad Galilæã sed ad Samariã pertinebat: erat enim in monte Aulone sita in finibus mediæ tribus Manasses, vt constat ex terræ sanctę descriptione. Vnde in hac parte nihil contra scripturam isti Iudęi locuti sunt; D in hoc tamen sunt grauiter decepti; nã Christus natus est in Iudęa, quamuis nutritus esset in Galilæa, de quo mysterio cap. 1. propè finem egimus.

Et reuersi sunt vnusquisque in domum suam.

COMMENTARIVS.

MVLTVM potest verbum iustitiæ, & veritatis, etiam ab vno inter multos malos prolatum. Ecce breuis Nicodemi sermo totum dissoluit consilium impiorum: & quamuis non effecit vt mutarent, tamen obtinuit, vt differrent sententiam: re enim infecta, vnusquisque in domum recessit pro-
B priam. Hæc verba cum sequentibus in capitulo octauo, vsq; ad illa, Ego sum lux mundi, Chrysost. non interpretatur, sed omittenda censet, similiter & Euthym. vnde statim post verbum illud. [A Galilæa Propheta non surgit,] sequitur, [Iterum locutus est Iesus: Ego sum lux mundi, &c.] id tamen quam rectè faciant sequenti capite, annotatione altera tractabitur.

CAPVT OCTAVVM.

IESVS autem perrexit in montem Oliueti: & diluculo iterum venit in templum, & omnis populus venit ad eum, & sedens docebat eos. Adducunt autem Scribæ, & Pharisæi mulierem in adulterio deprehensam: & statuerunt eam in medio, & dixerunt ei Magister, hæc mulier modò deprehensa est in adulterio. In lege autem Moyses mandauit
C nobis huiusmodi lapidare. Tu ergo quid dicis? Hoc autem D
dicebant, tentantes eum, vt possent accusare eum. IESVS autem inclinans se deorsum, digito scribebat in terra: cum ergo perseuerarent interrogantes eum, erexit se & dixit eis, qui sine peccato est vestrum, primus in illam lapidem mittat. Et iterùm se inclinans scribebat in terra. Audientes autem hæc, vnus post vnum exibant, incipientes à senioribus, & remansit solus Iesus, & mulier in medio stans. Erigens autem se Iesus dixit ei, Mulier vbi sunt qui te accusabant? nemo te condemnauit. Quæ dixit, Nemo Domine: Dixit autem Iesus, Nec ego te condemnabo: Vade & iam amplius noli peccare. Iterum ergo locutus est eis IESVS, dicens, Ego sum lux mundi: qui sequitur me non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitæ. Dixerunt ergo Pharisæi, Tu de te ipso testimonium perhibes: testimonium tuum non est verum. Respondit IESVS, & dixit eis, Et si ego testimonium perhibeo de meipso, verum est testimonium meum, quia scio vnde veni, & quo vado. Vos autem nescitis vnde venio, aut quo vado. Vos secundum carnem iudicatis: ego non iudico quenquam: & si iudico ego, iudicium meum verum est, quia solus non sum, sed ego, & qui

A misit me Pater. Et in lege vestra scriptum est, quia duorum hominum testi- D
monium verum est. Ego sum, qui testimonium perhibeo de me ipso, & te-
stimonium perhibet de me, qui misit me Pater. Dicebant ergo ei, Vbi est
pater tuus? Respondit Iesus, Neque me scitis, neque Patrem meum: si me
sciretis, forsitan & Patrem meum sciretis. Hæc verba locutus est IESVS
in gazophylacio, docens in templo: & nemo apprehendit eum, quia necdum
venerat hora eius. Dixit ergo iterum eis Iesus, Ego vado, & quæretis me,
& in peccato vestro moriemini. Quo ego vado vos non potestis venire.
Dicebant ergo Iudæi, Nunquid interficiet semetipsum, quia dicit, Quo
ego vado, vos non potestis venire? Et dicebat eis, Vos de deorsum estis,
ego de supernis sum. Vos de mundo hoc estis, ego non sum de hoc mundo.
Dixi ergo vobis, quia moriemini in peccatis vestris. Si enim non credide-
ritis, quia ego sum, moriemini in peccato vestro. Dicebant ergo ei, Tu quis
es? Dixit eis Iesus, Principium, qui & loquor vobis: Multa habeo de vo-
bis loqui, & iudicare: sed qui me misit verax est, & ego quæ audiui ab eo,
hæc loquor in mundo. Et non cognouerunt, quia Patrem eius dicebat
B Deum. Dixit ergo eis Iesus, Cum exaltaueritis Filium hominis, tunc co- E
gnoscetis, quia ego sum, & à me ipso facio nihil: sed sicut docuit me Pater,
hæc loquor. Et qui me misit mecum est, & non reliquit me solum: quia
ego quæ placita sunt ei facio semper. Hæc illo loquente, multi crediderunt
in eum. Dicebat ergo Iesus ad eos, qui crediderunt ei Iudæos, Si vos man-
seritis in sermone meo, veri discipuli mei eritis: & cognoscetis veritatem,
& veritas liberabit vos. Responderunt ei, Semen Abrahæ sumus, & nemini
seruiuimus vnquam. Quomodo tu dicis, Liberi eritis? Respondit eis Ie-
sus, Amen amen dico vobis, quia omnis qui facit peccatum, seruus est pec-
cati. Seruus autem non manet in domo in æternum: filius manet in æter-
num. Si ergo vos filius liberauerit, verè liberi eritis. Scio quia filij Abra-
hæ estis: sed quæritis me interficere, quia sermo meus non capit in vobis.
Ego quod vidi apud Patrem loquor: & vos quæ vidistis apud patrem ve-
strum facitis. Responderunt, & dixerunt ei, Pater noster Abraham est. Di- F
C cit eis Iesus, Si filij Abrahæ estis, opera Abrahæ facite. Nunc autem quæ-
ritis me interficere hominem, qui veritatem vobis locutus sum, quàm audi-
ui à Deo: hoc Abraham non fecit: Vos facitis opera patris vestri. Dixe-
runt itaque ei, Nos ex fornicatione non sumus nati: vnum Patrem habe-
mus Deum. Dixit ergo eis Iesus, Si Deus pater vester esset, diligeretis
vtique me: ego enim ex Deo processi, & veni: neque enim à me ipso veni,
sed ille me misit. Quare loquelam meam non cognoscitis? Quia non po-
testis audire sermonem meum. Vos ex patre diabolo estis: & desideria pa-
tris vestri vultis facere. Ille homicida erat ab initio, & in veritate non ste-
tit: quia non est veritas in eo. Cum loquitur mendacium ex proprijs lo-
quitur, quia mendax est, & pater eius. Ego autem quia veritatem dico, non
creditis mihi. Quis ex vobis arguet me de peccato? Si veritatem dico,
quare vos non creditis mihi? Qui ex Deo est, verba Dei audit. Propterea
vos non auditis, quia ex Deo non estis. Responderunt ergo Iudæi, & dixe-
runt ei, Nonnè bene dicimus nos, quia Samaritanus es tu, & dæmonium
habes? Respondit Iesus, Ego dæmonium non habeo: sed honorifico Pa-
trem meum, & vos inhonorastis me. Ego autem non quæro gloriam
meam: est qui quærat, & iudicet. Amen amen dico vobis, si quis sermo-
nem meum seruauerit, mortem non videbit in æternum. Dixerunt ergo Iu-

dæi nunc cognouimus, quia dæmonium habes? Abraham mortuus est, & D
prophetæ: & tu dicis: Si quis sermonem meum seruauerit, non gustabit
mortem in æternum. Nunquid tu maior es Patre nostro Abraham? qui mortuus est, & Prophetæ mortui sunt, Quem teipsum facis? Respondit Iesus, Si ego glorifico meipsum, gloria mea nihil est. Est Pater meus, qui glorificat me: quem vos dicitis, Quia Deus vester est, & non cognouistis eum, ero similis vobis mendax. Sed scio eum, & sermonem eius seruo. Abraham pater vester exultauit, vt videret diem meum, vidit, & gauisus est. Dixerunt ergo Iudæi ad eum, Quinquaginta annos nondum habes, & Abraham vidisti? Dicit eis Iesus, Amen amen dico vobis, antequam Abraham fieret, ego sum.
B Tulerunt ergo lapides, vt iacerent in eum. Iesus autem abscondit se, & exiuit de templo.

E

Iesus autem perrexit in montem Olineti, & diluculo iterum venit in templum, & omnis populus venit ad eum, & sedens docebat eos.

COMMENTARIVS.

ABEVNTE vnoquoque in suam domum, vti dictum est in fine capitis præcedentis (erat enim iam diei terminus) Dominus propria carens domo, & à nemine inuitatus, in montem Oliueti egressus est, ibi autem per-
C noctans, diluculo venit iterum in templum, hominum salutem esuriens: cumque populus doctrina eius mirè allectus, ad eum veniret, [Sedens eos docebat.] Modò Christus stans, modò sedens docet; nam superius magno festiuitatis die, stabat Iesus, & clamabat; modò autem sedens docet. quando enim F
aliquid vehementer, & insolita voce proferendum erat stabat; vt modò solet inter nos fieri.

ANNOTATIO 1.

MONS oliueti à multitudine oliuarum sic appellatus est, Græcè mons Oliuarum dicitur: propè Hierusalem erat distans Sabbati iter; id est, quãtum Iudæis in Sabbato licebat ambulare, seu viam facere, quod erat spatium duorum milliarium Italicorum, seu sexdecim stadiorum. situs erat ad orientalẽ ciuitatis partem, ad cuius terminos inter ipsum, & ciuitatem erat torrens Cedron, ad latus autem Bethania domus Marthæ, & Mariæ collocata erat. Hunc in montem Dominus sæpè veniebat; tum vt oraret; tum propter domum Marthæ, & Mariæ, quæ eum hospitio excipiebant. Euthymius hunc populum venientem illos esse dicit, qui eum aut Prophetam, aut Christum esse credebant. hos Dominus recipit, & docet. Fieri etiam potuit, multos ex aduersarijs etiam concurrisse. Populi diligentia siue ad bonum, siue ad malum est consideranda; venit enim diluculo Christum venientem obseruans.

ANNOTATIO 2.

EVTHYMIVS à verbis illis vltimis capitis præcedentis inclusiuè, [Abit vnusquisq; in domum suam,] vsque ad illa exclusiuè, [Iterum ergo locutus est eis Iesus; Ego sum lux mundi:] dicit in exactioribus exemplaribus, aut non inueniri, aut obelo confossa

A fossa esse, eoque illegitima videri: & huius esse argumentum, quod nullus ea sit interpretatus. Huic assentiri videtur Chrysostom. homil. 51. & Theophy. qui in suis commentarijs hæc omnia omiserunt. Hoc argumento permoti Anabaptistæ inter alia multa, quæ temerè à Sanctis scripturis, hanc etiam reiecerunt de adultera historiam. Videtur Eusebij testimonium huic fauere; qui libr. 3. Histor. cap. 39. loquens de Papia Ioannis ipsius auditore, hæc subiunxit verba. Papias historiam quandam subiungit de muliere adultera, quæ accusata est à Iudæis apud
B Dominum: habetur autem in Euangelio: quod dicitur secundum Hæbræos, scripta hæc parabola. Quæ verba ostendunt non solum Papiæ temporibus, sed multo post non fuisse in Ioannis Euangelio hanc historiam; sed in Euangelio quodam apocrypho, secundum Hebræos. Non desunt etiam nunc Catholici, qui eandem secuti sententiam, apocrypham censent historiam, alij autem cautius loquentes, affirmant additam fuisse Ioannis Euangelio, sed postea receptam ab Ecclesia factam canonicam; hęc tamen contentio nostro iam tempore inter Catholicos cessauit. Concilium enim Tridentinum libros omnes Canonicos, & in-
C ter eos Ioannem cum cæteris Euangelistis enumerans, habet hæc verba. Si quis autem libros ipsos integros cum omnibus suis partibus, prout in Ecclesia Catholica legi consueuerunt, & in veteri vulgata Latina editione habentur, pro sacris, & canonicis non susceperit, anathema sit. Liber igitur Ioannis integer, prout in consueta editione Latina habetur, sacer est, & canonicus, Igitur hęc historia canonica est

Historia de adultera pertinet ad Ioannis Euangelium.

censenda, nec hoc solum sequitur, sed esse partem historiæ Euangelicæ Ioannis. nam Ecclesia Euangelium hoc Ioannis cum hac historia tanquam Euangelij parte proponit, & recipit. Nec hoc etiam sine antiquitatis testimonio affirmamus: nam antiqui Patres ita legerunt, & probarunt. Ambros. epist. 76. ad studium, totam hanc historiam interpretatur, affirmans esse ex Euange-

lio secundùm Ioannem, immo eam etiā D
celebrem historiam vocat. Celebris, inquit, quęstio, & semper decantata solutio. Idem in epistо. 58. ad eundem. Hieronymus etiam lib. 2. cont. Pelagia. habet hęc verba, In Euangelio secundum Ioannem in multis, & Græcis, & Latinis codicibus, inuenitur de adultera muliere, quæ accusata est apud Dominum, &c. vbi Hieronymus totam historiam narrat, & vtitur eo testimonio contra Pelagianos, affirmantes aliquos esse posse sine peccato. quod si Hieronymus asserit, in multis esse codicibus, insinuans in aliquibus non esse, non id facit, quod in dubium vertat esse Ioannis historiam. sed nè aliquis de ea dubitet, dum eam in aliquibus, non reperit E
legi: propterea dicit, in multis tam Græcis, quàm Latinis reperiri, vt certum sit veram esse, & legitimam. Et vtitur hoc testimonio, tanquam legitimo. Augustinus etiam tract. 33. eam exponit. sicut, & cęteras partes Euangelij, nec in dubium vllum reuocat. Similiter Sedulius antiquior ipso libr. 4. de opere Paschali hanc versibus tanquam Euangelicam historiam decantat. Chrysost. etiam, qui visus est non exposuisse, postea homil. 60. in Ioannem habet hęc verba. Quod autem non discendi gratia interrogent, multis in locis perspicuum est, vt cum rogarunt, an liceret censum dare Cæsari, an lapidanda esset adultera, & cum de ea quæ se- F
ptem viros habuisse deprehésa erat per contati sunt. Vides Chrysostomum inter exempla ex Euangelio sumpta, hoc numerasse, vt probabile sit Chrysostomi hanc commentarij partem ablatam esse ab aliquo, qui apocrypham eā esse credebat historiam. Idem sentit Greg. lib. 1. Moral. cap. 6. Illud autem quod de Eusebio narratur, in primis in Eusebio talia verba, vt citata sunt, non leguntur Gręcè, sed in hunc sensum; In lucem protulit, & aliam historiam de muliere accusata apud Dominū de multis peccatis, quam continet Euangelium secundum Hebręos. hæc sunt verba Eusebij de Papia loquentis. Alia igitur erat illa Historia Papię ab hac Ioannis, nam vnius peccati hæc adultera accusata est.

A Adde non esse efficax argumentum, hæc historia est in Euangelio secundum Hebreos, ergo est apocrypha: nam multa in Euangeliis apocryphis narrantur, quæ communia etiam sunt canonicis Euangelijs ab Ecclesia receptis, & hæc D historia vnum horum esse potuit. non igitur de huius veritate historiæ, & quod sit Canonica, & quod à Ioanne narrata, dubitare licet Catholico.

Adducunt autem Scribæ, & Pharisæi, mulierem in adulterio deprehensam, & statuerunt eam in medio, & dicunt ei.

B

COMMENTARIVS.

SCRIBÆ. legis peritiam, Pharisæi legis, & religionis obseruantiam profitebantur. Vtrique simul veniunt; vt illi scientiam, hi Christi religionem tenerent: vna enim hæc causa vtrumque complectebatur. Turbæ veniunt, E vt dicant; Scribæ, & Pharisæi, vt decipiant, illæ docentur, & illuminantur, hi confusi, & pudore affecti recedunt.

Magister hæc mulier modò deprehensa est in adulterio, in lege autem Moyses mandauit nobis huiusmodi lapidare, tu ergo quid dicis?

C MAGISTRI nomine eum ad respondendum inuitant; quasi Magistri muneris sit respondere difficultatibus, quæ circa legem, & scripturam occurrunt. Quid Moyses de adulteris statuerit; proponunt; quid autem ipse sentiat faciendum inquirunt. At non immeritò aliquis percõtabitur, cum ipsimet fateantur Moysem huiusmodi adulteram lapidare præcepisse, quare petunt, [Tu quid dicis?] si enim id facerent, vt Christus aliquid contra legem F Moysis diceret vnde arguere eum possent, potius tacere, quid Moyses dixerit, debuerat, sic enim facilius aliquid contra legem ipsius dici posse sperarēt. Respondeo, hos eò esse motos, quia iam Christum legem Moysis declarātem viderant: nam opera sua, quibus infirmis mirè medebatur, Sabbato fieri posse non minus, quàm circuncisionem, nec per hæc legem illam solui dicebat, sperabant etiam in hoc casu aliquid circa hanc legem dicturum, maximè, quia de saluanda fœmina, aut occidenda agebatur. vnde ipsi etiam calumniandi ansam arriperent; & hoc indicant illa verba [Tu ergo:] Est enim tacita quædam illatio, ac si dicerent; tu legem Moysis declaras, & limitas; tu Christus esse diceris: cum ergo hæc facias, in hoc casu quid sentias, doce & manifesta. Græcè [Modò deprehendimus,] id est, in ipso facto deprehensa est.

ANNOTATIO 31

Qualis pœna olim apud Iudæos adulteri plectentur.

LEGEM hanc de adulterijs interficiendis Leuit. 20. & Deut. 22. legimus, tamen mortis genus nempe lapidationem Iudæi ex quadam consequentia, simul eam traditione obseruabant: expressum enim non est hoc mortis genus, sed Deuter. 22. vbi Dominus adulterum, & adulteram interfici iubet, adiun-

A adiunxit. Si puellam virginem desponderit vir & inuenerit eam aliquis in ciuitate, & concubuerit cum ea, educes vtrumque ad portam ciuitatis illius, & lapidibus obruentur. propterea Iudæi hoc etiam mortis genus ad adulteram etiam referebant, Ita etiam Iudæos obseruasse, & ex traditione legem interpretatos esse, pater ex Daniele cap. 13. vbi Susanna tanquam adultera, lapidanda educebatur. D

Hoc autem dicebant tentantes eum, vt possent accusare eum.

COMMENTARIVS.

FINXERANT discendi gratia se interrogare, & sententiam eius petere, at non sic erat; tentandi enim gratia veniebant, sperantes aliquid dicturum, quod rigorem legis temperaret, vnde accusare tanquam transgressorem possent. Quid autem his persuaserit, vt aliquid tale responsurum Dominum sperarent, in præcedenti commentario diximus: nempe quia iam in his quæ ad sanitates hominum procurandas, & exercendas pertinebant eum legem Sabbati declarasse viderant, eumque nouam adferre doctrinam, nouerant, sperabant aliquid etiam noui in hoc casu, vbi de vita adulteræ agebatur, dicturum & docturum. B E

ANNOTATIO 4.

Quo animo Iudæi adulteram ad Christũ adducerent.

AVgust. tract. 33. & Euthymius hos dicunt ad tentandum eo esse motos, quia Christum multum misericordem & clementem sciebant, inde huic adulteræ parciturum cogitabant: quæ causa non videtur probabilis, sola enim misericordia, & compassio, non eos induxisset ad tentandum, quia sciebant esse etiam iustum, & nihil responsurum contra iustitiam, sicut & modo, quamuis C homo sit misericors, si verè misericors est, non committet, quod iniustum est, misericordia enim cum iustitia simul esse debet, nec à misericorde & clemente, iniustitia expectanda est. Adde hos à Christo non postulasse iudicium, vt parceret aut damnaret, sed quid sentiret circa hanc legis obseruantiam. potius expectabant aliquid, quod legis rigorem, aut obseruantiam temperaret, dicturum: & hoc, quia iam nouerant legem etiam in alijs casibus temperasse, & ijs maximè, quæ ad sanitatem & salutem pertinent humanam, & simul quia nouam doctrinam adferebat, & se Christum prædicabat. Greg. lib. 1. Moral. cap. 6. dicit eos tentasse, vt aut immansuetudinis, si damnaret, aut iniustitię, si dimitteret, arguerent. sed non video, qua ratione hoc accommodari possit, isti enim tentabãt, vt accusarent contra legem, & vt legis transgressorem, morti traderent, at immansuetudo hæc non erat tale crimen, immò, nec erat immansuetudo censenda, si legem seruandam respondisset. Non ergo hoc isti intendere videbãtur. Ambrosius Epist. 58. & 76. dicit tentasse, vt si absolueret, propositum sui mutaret aduentus. sed eadem ratione ista responsio non videtur locum habere, potius ergo dicendum est, vti exposuimus. F

Iesus autem inclinans se deorsum, digito scribebat in terram.

COMMENTARIVS.

DOMINVS non verbis sed facto ipso eos non zelo legis, nec ad interrogandum, nec ad iudicium legis, in adulteram exequendũ motos esse, respon-

A respondet. dum enim. [Inclinans se digito scribebat in terra, illos] legis es- D
se transgressores, & cor eorum à Deo recessisse significat, alludens ad illud Hier. 17. Recedentes à te in terra scribentur: hoc ergo factum idem est, ac si verbis dixisset, Vos accusatis mulierem deprehensam in adulterio, qui profectò maiora scelera commisistis: vos zelum legis & Dei prætexitis qui grauius contra legem & Deum, quàm hæc mulier, peccatis. Cùm autem factum non intelligerent, verbis postea expressit, vt statim sequitur. Cætera ex annotatione require.

ANNOTATIO 5.

Cur Dominus scribere voluerit.

CVR Dominus scripserit, & quid scripserit, variè explicant Doctores. Quantum igitur ad primum, nempè causam cur scripserit. August. lib. 4. de consen. Euang. cap. 10. tres adfert causas. Prima est, vt significaret illos in ter-
B ra scribendos, non in cœlo, sicut discipulis dixerat Lucæ 11. Nomina vestra scripta sunt in cœlis. Secunda, vt ostenderet, se in terra miracula facere, quia cum Deus esset, se humiliauit, vt homo fieret: miracula enim quædã signa sunt, quæ in terra fiunt. Tertia, vt indicaret iam adesse tempus, vt in terra, quæ fructum daret, non in lapide sterili sicut ante, lex eius conscriberetur. Hanc causam dat tract. 33. adiungens etiam significare voluisse se eundem illum esse, qui legem digito scripserat in tabulis, non autem sic nouam scribendam, sed in terra fructifera. Hæ sunt causæ ex August.

Ambrosius Epist. 76. ad Studiũ, duas
C adfert causas: prior est, [Scribebat,] inquit, [in terra digito, quo scripserat legem. peccatores in terra scribuntur, iusti in cœlo. His verbis Ambrosius indicat causam, cur scripserit, vt eos nempe peccatores & transgressores significaret. Similẽ indicat causam in Epist. 58. Altera causa est, scripsit; inquit, vt gemino testamento Iudæos scias esse damnatos. Euthym. dicit scripsisse, vt se nolle attendere indicaret, tanquam qui eorum cognosceret machinationem, dicitque eos, qui indigna & importuna rogãtibus respondere nolunt, solitos esse scribere in terra. Hæc Euthymius, sed hanc consuetudinem nullibi me legere memini. Aliqui nostri sęculi scriptores Dominum scripsisse dicunt, vt ad se iudiciũ hoc non pertinere monstraret, sed non video, cur hoc scriptura tali fieri debuisset. Alij quia verecundabatur ex adulteræ præsentia, sed hæc non est probanda, nam solus postea cum ea locutus est, & eam absoluit, nec cum peccatoribus conuersari, vt eos lucraretur, dedignatus est Christus, qui etiam passus est pedes suos à muliere peccatrice vngi.

Mihi ea causa videtur, quàm explicui E
in commentario, nempe, vt eos esse legis transgressores indicaret, alludens ad locum Hieremiæ, & simul eos, non Deum ante oculos habere, sed terrena, & propriam sequi voluntatem, ac si diceret, quæ terrena sunt, cogitatis, nec Deum ante oculos in vestris iudicijs, & operibus habetis, quamuis id fingatis, & prætexatis. hæc est causa scribendi.

Quid scripserit in terra Dominus.

Sed quid scripserit, Doctores variè exponunt. Hier. lib. 2. cont. Pelagia: habet hæc verba. Accusabant scribæ, & Pharisæi iuxta legem adulteram lapidare cupientes, at [Iesus inclinans se digito scribebat in terra,] eorum videlicet, F
qui accusabant, omnia peccata mortalia: secundùm quod scriptum est in propheta, Recedentes à te in terra scribentur. hæc Hieronymus quibus etiam verbis, nostra expositio, de causa cur scripserit, insinuatur Ambros. epist 56. quid, inquit, scribebat, nisi illud prophe ticum Hier. 22. Terra terra scribe hos viros abdicatos, quod de Iechonia lectum est. In epist. autem 79. etiam aliã scripsisse narrat, nempe festucam, quæ in oculo fratris tui est, vides, trabem verò, quæ in oculo tuo est, non vides. Nihil tamẽ certi, quid scripserit, statui potest. Litteras scripsisse etiam significantes, probabile est, & quæ ad eorum arguenda peccata pertinebant: aut sententiam aliquam, quæ contra peccatores esset. Huic fauet, quod in aliquibus textibus

A textibus Græcis habetur, hoc Digito scribebat in terra, μὴ προσποιούμενος, id est, non fingens, quia verè scribebat & significabat aliqua. Quidquid de hoc sit, id certè negari non potest, nempè illos nō propter ea, quæ scripta erant, aufugisse, sed propter verbum dictum eis: nam D Euangelista subiunxit, [Audientes hęc vnus post alium abijt.] quod probat, non propter scripturam, quæ non auditur, sed propter verbum recessisse.

Cum ergo perseuerarent interrogantes eum, erexit se, & dixit eis, qui sine peccato est vestrum, primus in illam lapidem mittat.

COMMENTARIVS.

B FACTVM Christi non intelligentes, & studio tentandi soliciti interrogare perseuerabant, at Dominus factum suum verbis exprimit, & ita prudenter respondet, vt & legem non offendat, & potentiam quàm suprà legem habebat, mulierem absoluendo exerceat. Si enim diceret absoluendam, contra legem illis visus esset agere: si diceret damnandam, nihil supra hominem se habere significaret: vtrumque igitur sapienter coniunxit, [Qui,] inquit, [est vestrum sine peccato : lapidem primus in eam mittat.] Non vetat expressè mittere lapidem, & ideò non habent aduersarij quod accusent sed eum, qui sine peccato est, incipere iubet, & nemo audet lapidare. Absoluitur mulier, & lex non læditur Moysis. B

ANNOTATIO 6.

GRegorius lib. 1. Moral. cap. 6. & Aug. tract. 33. ad mansuetudinem C referunt hoc & clementiam quam voluit seruare, mihi magis ad sensum accedere videtur, vt ad potentiam referamus: voluit enim se supra legem esse ostendere: nam liberare adulteram à legis pœna, misericordiæ quidem est, sed plus habet potestatis illud, [Sine peccató,] Græcè vnū est nomen ἀναμάρτητος, Latinè, Sine peccato, sicut censet Hier. lib. 2. contra Pelagia. seu à peccato immunis. quod dupliciter intelligitur, aut qui sine peccato nunc est, aut qui ita purus est, vt nequeat peccare. & hæc est propria significatio apud Græcos quasi Latinè impeccabilis, & qui peccatis nō est obnoxius. Et sic Hier. videtur exponere, & Euthymius. tamen hoc loco existimo priori modo sumi. volebat enim Dominus eos confundere, qui cum sceleribus & iniquitatibus pleni essent, F zelum legis contra fœminam vnius peccati causa prætexebant: indecens enim est, vt legis transgressor iudicet alium transgressorem, maximè leuiorem, esse autem obnoxiū peccato dummodo merus homo sit. non habet hanc indecentiam & incongruitatem. iusti enim omnes obnoxij sunt peccato. Inuenitur etiam apud Græcos hoc nomen in ea significatione, vt significet purū, & qui de præsenti peccata non habet: si enim in ea significatione sumeretur, vt significaret impeccabilem, nemo hominum iustè alium iudicaret. quod Dominus his verbis significare noluit.

Sine peccato significat duo.

Et

A D

Et iterum se inclinans, scribebat in terram.

COMMENTARIVS.

DAT verecundiæ, & confusioni locum, vt accusatores abeundi spatium habeant, dum vnusquisque propriam respicit conscientiam. Hac enim de causa iterum se inclinat vt annotat Hieronymus lib. 2. contra Pelagianos, & August. tract. 33. Probabile est etiam in factum esse secundò, vt causam, quam supra in commentario attulimus, verbis iam expositam, & à Iudæis ob id præceptam confirmaret.

Audientes autem hæc vnus post vnum exibant incipientes à senioribus, & remansit solus Iesus, & mulier in medio stans. E

B

HISCE auditis verbis recesserunt singuli incipientes à senioribus vsq; ad vltimos, nec vnus remansit præter Dominum, & mulierem in medio stantem, vbi prius posita erat. In nonnullis Græcis codicibus habetur. [Redarguti à conscientia propria.] Hanc fugam non verbum tantùm exterius, sed virtus diuina Christi ipsorum excitans conscientias, & timorem, ac pudorem incutiens, operata est. Ambrosius epist. 58. cur seniores prius exierint causam exponit. Vel quod ipsi, inquit, plura haberent crimina, qui diu vixerant: vel quia priores vim intellexerunt sententiæ, quasi prudentiores, & cœperunt sua peccata deflere, qui alieni criminis venerant accusatores. F

Erigens autem se Iesus dixit ei: mulier vbi sunt, qui te accusabant? nemo te condemnauit?

C

RECEDENTIBVS accusatoribus, erigit se Dominus & petit; non quia ignoret, sed vt modum, quo eam liberam pronunciet, ostendat. Liberatur enim non quia non peccauerat, sed quia accusator deerat, vt rectè annotauit Ambrosius epist. 76. vt nullam inde Iudæis accusandi Christum haberent occasionem; immò in eos potius accusatio posset retorqueri, qui priores liberam dimiserant. Dicit ergo, [Vbi sunt qui te accusabant?] idest ecce nemo te accusat, nemo te condemnat.

Quæ dixit, nemo Domine: dixit autem Iesus, nec ego te condemnabo, vade, & iam amplius noli peccare.

RESPONDENTE muliere neminem adesse accusatorem, neminem qui damnet: dicit Dominus prudenter, [Nec ego te condemnabo,] nō dicit ego te absoluo, ne illi contra legem fecisse arguere possent: sed rem eandem alijs exprimit verbis, [Nec ego te condemnabo,] non vt illi, qui propria remordente conscientia, iudicium ferre non sustinuerunt; sed diuina

A mea misericordia: & simul potentia, quam supra legem exerceo, nec legis D Mosaicæ præceptis istis astringor. At ne hæc indulgentia tibi sit licentia peccandi, vade quidem libera à pœna, sed deinceps à peccato abstine, & pœnam mortis in vitæ tuæ emendationem, mea potestate commuto, Dum dicit [Noli,] voluntatis illius arbitrium indicat. Aduerte quamuis Christus his vsus sit verbis, [Nec ego te condemnabo,] tamen verè absoluit, & id indicauit dicens, [Vade,] quod diuina potestate fecit; non enim liberum erat Iudæis dispensare in pœnis, à lege Moysis statutis. Dominus autem dispensat: at ne occasionem arriperent Iudæi accusandi, ex verbis: propterea sic locutus est, vt simul absolueret, & nullam accusandi daret occasionem: ostenderetq; suam potentiã, & nihil inde contra legem dicere videretur. Leo serm. 11. de Passione Domini. Volens, inquit, per omnia demonstrare, non venisse vt iudicet, sed vt saluet mundum, dixit, [Nec ego te condemnabo.

B

Iterùm ergo locutus est eis Iesus dicens, ego sum lux mundi.

E

IVDAEORVM tentatione peracta Dominus doctrinam suam persequitur particula autem [Ergo] causam & illationem indicat, nimirùm: cùm post miram illam doctrinam, Si quis sitit veniat ad me, quam die præcedenti docuerat, & turbas ita commouerat, vt alij Prophetam, alij Christum esse proclamauerint: Pharisæi autem, & scribæ & principes Sacerdotum id negauerint, dicentes esse Galilæum, nec à Galilæa Prophetam surgere: propterea in hac varietate, & dissensione, quis sit, apertè docet, dicens, [Ego sum lux mundi,] non Iudææ, non Galilææ, non Palestinæ, sed mundi totius. quibus verbis significat omnes, quotquot ipsum non confitentur, esse in errore, & ignorantia: doctrinam autem suam veram esse lucem Dei. In capite primo hanc exposuimus sententiam ibi, [Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem,] erat Christus & est, vt Deus, lux: tamen hoc in loco de se, vt in carne, est loquitur; in quam doctrina sua mundum illuminaturus, venit: lux tamen mundi non esset in carne, nisi Deus esset in seipso.

C F

Qui sequitur me non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitæ.

DOCTOREM se ostendit dicens [Ego sum lux mundi,] nunc & ad doctrinam exhortatur, [Qui sequitur, inquit,] [me, non ambulat in tenebris:] & fructum proponit, quo allicit. [Habebit lumen vitæ. sensus igitur est hic: qui me non sequuntur, in tenebris ambulant, nescientes æternæ vitæ viam, quia alia non est lux præter me, solus is, qui me sequitur ambulat in luce, & lumen habet vitæ, quo cognoscat viam, quæ ad æternam conducit vitam. Ignorantia Christi tenebræ sunt mortis, quia in æternam mortis damnationem conducunt, ipsius cognitio, & fides, & sequela ad vitam perducit æternam. Dum enim dicit, [Qui sequitur me non ambulat in tenebris;] insinuat omnes nõ sequentes in tenebris ambulare. quantacunq; enim homo bona moralia operetur, si deest lumen fidei in tenebris ambulat, qui autem sequitur Christum bene operando in fide, in lumine ambulat, & in via est æternæ vitæ, Cyprianus lib. de zelo, & liuore, hęc exponens verba, inquit, qui

A qui me secutus fuerit, non ambulabit in tenebris, sed habebit lumen vitæ. sequitur autem Christum, qui præceptis eius insistit, qui per magisterij eius viam graditur, qui vestigia eius, atque itinera sectatur, qui id, quod Christus, & fecit, & docuit, imitatur. hæc Cyprianus. D

Dixerunt ergo ei Pharisæi, tu de te ipso testimonium perhibes; testimonium tuum non est verum.

MVLTA signa fecerat Dominus apud Iudæos: scripturæ enim testimonijs eos conuicerat in seipsis illi diuinam experiebantur virtutem: dũ omnes suos contra illum conatus irritos, vanosque effectos cernebant: ministros proprios testimonium reddentes intrepidè, numquam sic locutum esse hominem, audierant: se in adulteræ iudicio omninò confusos, & conuictos nouerant: & tamen impudenter obijciunt [Tu de teipso testimonium perhi-
B bes,] ideo [Testimonium tuum non est verum,] id est, idoneum ad veritatẽ E
confirmandam, quasi paralyticus ille natura insanabilis, non fuerit testimonium efficax diuinitatis Christi probandæ. Tanta erat horum nequitia, vt in media luce cęcutirent. Illa particula [Ergo,] indicat propter verba illa superiora hos ista dixisse: quia nempe se mundi lucem esse prædicabat, propter ea Pharisæi hæc obiiciunt. Hi erant, qui religionis obseruantiam profitebantur: ideo ipsi religionem zelantes, hæc dicunt.

Respondit Iesus, & dixit eis, & si ego testimonium perhibeo de me ipso, verum est testimonium meum, quia scio vnde veni, & quo vado, vos autem nescitis vnde venio, & quo vado.

HVIC obiectioni respondet Dominus duo. Alterum est, obiectioni factę contraria opponit, [Et si ego,] inquit [testimonium perhibeo de me
C ipso, verum est testimonium meum,] id est quamuis verum sit me testimoniũ perhibere de me ipso, tamen verum est testimonium meum. Alterum est probatio huius assertionis probat enim testimonium suum verum esse, & probatio hæc est, [Quia ego scio vnde veni, & quo vado,] id est ego testimoniũ perhibeo ex scientia, non ex ignorantia, non ex opinione, nec ex auditu: certa, & experta loquor. Attende hæc verba [scio vnde veni, & quo vado,] idem significare, ac si diceret: principium, & rationem mei aduentus scio, & quia hæc scio, propterea dico me lucem esse mundi. Scio enim me esse Dei filium, qui carnem sumpsi, vt hominibus viam salutis facerem eosq; docerẽ si enim talis non essem, non lux mundi essem, at sum talis: & quia scio me talem propterea testificor, & verum est meum testimonium quia ex scientia loquor: at vos nescitis hæc, nec quis sum, nec mei aduentus institutum & rationem, propterea meum non accipitis testimonium. Verba hæc similia sunt illis, Spiritus vbi vult spirat, & vocem eius audis, tamen nescis vnde venit, aut quo vadit, id est, spiritum ignoras, & operum suorum institutum & rationem nescis. Modus enim locutionis est, quo significat se scire quis ipse sit, & sui aduentus rationem; illos autem vtrumq; ignorare. Attende testimoniũ

A dici verum dupliciter, vnò modo quantum ad veritatem rei, quia ita est vt D
dicitur: altero modo, quantum ad qualitatem, vt fit idoneum, & dignum fide: Testimonium fit verum duobus modis.
& hac ratione non omne quod verum est, idoneum est Christus igitur dicit,
testimonium suum esse verum, quantùm ad vtrumque ex parte sua, quia ex
scientia est, & quia filius Dei est omni dignus fide: tamen defectus est ex parte eorum, quia nesciunt vnde veniat, aut quo vadat: & ea de causa non admittunt eius testimonium: quia de se testificanti non credunt, nisi adsint testimonia: propterea ergo Dominus persequitur probare, & adferre testimonia.

Vos secundùm carnem iudicatis, ego non iudico quemquam si ego iudico, iudicium meum verum est.

B PERSEQVITVR probare suum testimonium esse verum, & idoneum; & differentiam inter se, & eos ponit. [Vos,] inquit, [Secundum carnem iudicatis] id est secundum sensus, & ea, quæ apparent exterius: ex his enim exterioribus homo sumit argumentum, & iudicium, quod discernit vnum ab altero: & quis sit vnusquisque dignoscit. 1. Reg. 16. Non iuxta intuitum hominis ego iudico: homo enim videt ea quæ apparent Dominus autem intuetur cor. Isa. 11. Non secundum visionem oculorum iudicabit: neque secundum auditum aurium arguet. hæc hominis sunt, & hoc est secundum carnem iudicare. Vos igitur secundùm carnem iudicatis supplẽdum est, ideo vestrũ testimonium nõ semper est verum nec idoneum: ob id etiam non accipitis testimonium meum: at ego non iudico, nec ista iudicia exercere veni, sed homines saluare, & à peccato liberare quod si iudico, nempe, dum me ipsum profero testimonium, me esse Christum, & lucem mundi, meum testimonium est verum, & idoneum: non vt vestrum, quia non carnaliter iudico, sed secundum naturam diuinam, in qua solus non sum, sed ego, & Pater. Hæc ad verba sequentia pertinent, hic tamen est sensus. E

C

ANNOTATIO 7.

EVthymius, & Chrysostomus homil. 51. [Non iudico quenquam,] exponunt, & connectunt multo aliter, nempe sic, Ego non damno vllum, quia non veni iudicare mundum, & connexio hęc est: vos carnaliter, & crasso modo iudicatis, secundum ea quę sensibus apparẽt. At quia poterant dicere Iudæi, cur ergo non arguis nos, & damnas, quod sic iudicemus? huic tacitæ obiectioni respõdet, quia non iudicare, nec damnare nũc veni. Sed dura est expositio, & connexio: non enim tacitæ obiectioni respondendum est, nisi sit probabilis, & verisimilis: at improbabile erat Iudæos id obijcere voluisse, cur nos non damnas? cũ nihil tale cogitarent. Adde quod non vitio dat, quod secundùm carnem iudicent, sed differentiam ponit inter hominum iudicium, & suum. Illi enim secundùm sensuum cognitionem iudicant, cognitionis originem à sensibus sumentes, at ipse non sic, sed secundum diuinã naturam, & cognitionem nec iudicium F hoc sumitur pro damnatione, sed generaliter pro iudicio etiam discretionis: quò vnum, ab aliò discernimus, & vnũ bonum, alium non talem iudicamus, siue benè, siue malè, siue rationabiliter, siue temerè id fiat Humana ergo iudicia secundùm carnem fiunt, quia ex sensibus sumuntur, tanquam ex origine, & loquimur de iudicijs practicis quæ circa res humanas, & personas fiunt: Christus autem dicitur neminem iudicare, quia nõ venit, vt in homines hęc iudicia faceret, & vnum ab aliò discerneret, & quis esse declararet: omnes enim erant peccatores

A catores, venit autem, vt omnes saluaret: ipsi se discerunt, dum hi salutem accipiunt, hi repellunt.

Sensus igitur & connexio accommodatior est, vt in commentario diximus, Vos iudicatis secundum carnem, at ego non iudico homines, nec personas: quia non veni, ad hoc, quod si meipsum iudico, testimonium præbendo me esse, lucem, id non secundùm carnem iudico, sed secundùm diuinam naturam, & meũ est testimonium verum, & omni dignũ fide. Tertullianus lib. de Trinit. illud [Vos secundùm carnem iudicatis,] coniungit superioribus, & interpretatur sic: Vos non aliàm in me naturam, & naturam tiuitatem cognoscitis, quam quę secundùm carnem est, ideò nescitis vnde venio, aut quò vado: & iuxtà hanc expositionem possumus quæ sequuntur sic interpretari: ego non veni iudicare vos, neque iudico, tamen si iudicarem, meum iudicium esset verum, & idoneum: non vt vestrum. non est improbabilis interpretatio hęc, accommodatior tamen videtur quam adhibui in commentario. D

B Quia solus non sum, sed ego, & qui misit me, Pater.

COMMENTARIVS. E

RATIONEM & causam, cur eius iudicium sit verum exponit. Quia, quando iudico, non est vnius iudicium, sed duorum, nempe patris, & meum: & etiam secundùm vestram legem duorum testimonium verum est. Hoc dicit Dominus propter Iudæos, vt ex lege conuincat etiam suum testimonium verum, & idoneum esse. Deinde, vt ostendat se esse Deum, eiusdem substantiæ cum Patre, ac si diceret meum testimonium verum est, quia secundum naturam iudico, in qua ego, & Pater vnum sumus. Rursus, vt ostendat se patris habere testimonium. Denique, vt occasionem accipiat de sua diuinitate testandi, dum meminit patris. Tamen vis rationis, & probationis in se hæc est. Iudicium meum verum est: quia secundùm naturam iudico diuinam: in hac autem non solus sum, sed simul pater: & in hoc etiam verum & idoneum est testimonium, cum sit duorum.

C F

Et in lege vestra scriptum est, quia duorum hominum testimonium verum est: ego sum, qui testimonium perhibeo de me ipso, & testimonium perhibet de me, qui misit me, Pater.

CONFIRMAT propter illos sententiam testimonio scripturæ Deut. 17. & 19: In ore duorum, vel trium, stet omne verbum, Ecce duo sumus ego & Pater, & tam ego quam Pater, de meipso testimonium perhibemus Objiciet aliquis, illud Deut. intelligitur de duobus testibus, non computat eos de quo redditur testimonium, Si enim ego testor rem aliquã de me, mihi necesse est duos alios adferre testes. Respondeo ita esse, propterea intelligẽda sunt ista sic. Christus enim erat & homo, & Deus, ratione diuinitatis, per opera ipsius diuinitatis propria reddebat testimonium de se homine, probando sub illa humanitate Deum latere, si enim opera sola humana fecisset, tunc nõ computaretur in testimonium, & hac ratione dictum est cap. 5. Si testimonium perhibeo de meipso, testimonium meũ non est verum: id est, si vt homo solus

A solus & humanis operibus de me testor,testimonium meum idoneum nō est, D
at quia operibus alijs diuinis testabatur de se, ideo in testem computatur, nō quod duæ sint personę,vna enim est in duplici natura,sed quod de se homine ipsemet,vt Deus,testificetur: & hoc est,quod nunc dicit, vnde Tertul.lib.de Trinit.hoc verbum,[Testimonium meum verum est,] Christo tribuit ratione diuinitatis,quia igitur,vt Deus loquebatur dicit,[In lege vestra scriptum est,]quòd vt magis innotescat, sit exemplum: si quis aliquid affirmet de se, nec alio probet, quàm auctoritate dicentis, de se testimonium perhibet, at quando ratione,& argumento vtitur, iam ipsa ratio in testimonium computatur, & sui met dicti testimonium per rationem probat, multo ergo magis per naturam diuinam reddebat Christus testimonium de se homine, quod in eo lateret Deus. Hic locus cōtra Sabellium personarum distinctionē conuincit.Cætera ex c.5.require,vbi de hoc testimonio,& quomodo Pater testificatus fuerit,egimus,vbi Ambros.lib.5.de fide c.5.allegauimus hæc verba exponentem de Christo, ratione diuinitatis de se testimonium perhibentis.

B **Dicebant ergo ei, vbi est Pater tuus?** E

Ficta & malitiosa interrogatio hæc est, Sciebant enim eum Deum appellare Patrem, iam enim Ioan.5.audierant,& propterea interficere studebāt, quia Patrem suum dicebat Deum, æqualem seipsi faciens. Vt igitur iterum id ipsum exprimat, se fingunt carnaliter, & sensualiter hæc omnia intelligere, quasi patrem aliquem carnalem allegaret, qui simul cum eo testimonium perhiberet,ideo vbi sit petunt,quasi ipsum audire vellent,sicut quando cęco non credentes,natum esse sine visu,patrem eius adduci ad se fecerunt.Petunt ergo,[Vbi est Pater tuus?]illa particula[Ergo.]indicat sequelam, quasi diceret, quia non se solum, sed simul patrem suum secum testimonium de se perhibere asseruit,propterea petunt,vbi sit Pater eius: testimonium ipsius audire velle fingentes,vt hac occasione ad expressam confessionem inducant.

Respondit Iesus, neque me scitis,neque Patrem meum: si me sciretis,forsitan,& patrem meum sciretis.

PRudenter respondet Dominus:suam enim diuinitatem, & verum patrem
C indicat veritatemq; rei sic aperit,vt omnes intelligant, & tamē ex verbis F
calumniandi occasionē nemo possit accipere:[Neq;,] inquit, [me scitis,neq; Patrem meum.] sensus est, oportebat vos prius scire me, vt me agnito Patrē meū,quem mei testē vobis obtuli, nosse possetis,at vos nescitis me, nec ergo scitis patrem meum.unde non est,cur interrogetis ubi est pater,non enim eū agnoscetis,nisi prius me noscatis. Attende,cum dicit,[Neq; me scitis,]aliam se naturam habere ab ea, quàm illi foris videbant & sciebant, fatetur: quàm ipsi nesciebant,non vidētes nec credentes eum esse Deum, dum autem dicit, [Neque Patrem meum,]significat se secundum hanc naturam,quàm nesciebant,& non credebant,habere patrem:cum ergo nescirent eum esse Deū,nesciebant etiam patrē eius Non contentus est negatiua locutione, sed usus est affirmatiua, [Si me sciretis, & Patrem meum utique sciretis,] id est, si me quis sim sciretis credendo, utique me esse Dei Filium, & me Deum habere

A Patrem crederetis: neque opus esset vobis interrogare, [Vbi est Pater tuus?] D me enim agnito Pater simul agnoscitur. Aduerte illud [Forsitan,] non esse dubitantis, sed dictio est affirmatiua, aut orationis expletiua, vt supra adnotauimus.

Hæc verba locutus est Iesus in Gazophilacio docens in templo, & nemo apprehendit eum, quia necdum venerat hora eius.

Gazophylaciũ quid sit.

GAzophylacium idem significat quòd Latinè thesauri custodia, arca erat, in qua dona populi in vsus templi oblata reseruabantur, & porticus, seu atrium, in quo arca erat, eo nomine etiam appellabatur, vt autem ex Luc. 21. constat, erat in atrio maiori, quo fœminis ingredi licebat, nam & vidua illa minuta misit in Gazophilacium. Hoc in loco pro arca, illa quæ erat iuxta Altare, vt constat 4. Reg. 12. sumitur, vt sit sensus. Hęc locutus est Dominus, dũ doceret in templo in Gazophylacio, id est, iuxta Gazophylacium, & arcam donariorum, quæ erat in atrio maiori. Potest etiam accipi pro ipso atrio. Hoc autem dictum est, vt & frequentiam hominum Euangelista significet, & Christi in prædicando libertatem: similiter etiam, & facilitatem Iudæo- B rum ad comprehendendum eum. Facile enim in eo loco apprehendere poterant, sed nemo misit in eum manus, diuina impediente virtute, [Quia necdum venerat hora eius,] his verbis significat Euangelista Iudæos intellexisse Christum Patrem suum Deum esse dicentem, seque lucem mũdi, tanquã Dei Filium affirmantem, & cum occasionem apprehendendi, quam desiderabant, & ex verbis Christi, & ex loci commoditate haberent, nemo tamen illorum apprehendere est ausus, non quia nollent, cum id vehementer cupierint, sed quia Christus noluit, horam suam expectans.

Dixit ergo iterum eis Iesus.

CVm videret Dominus Iudæos intellexisse, quæ docebat, & tamen adhuc nolle credere, immo illos feruentiori contra eum inuidia ardere; repetit in eos verba comminatoria, quæ capite septimo contra eorundem ministros pronunciauerat. Notandæ sunt duæ particulæ. Vna est, Ergo, hæc significat F
C causam, propter quam Christus sententiam sequentem protulit, ac si diceret Euangelista, cum Iudæi doctrinam intellectam negligerent, maiorique eum comprehendendi cupiditate flagrarent, idcirco Christus, quæ sequuntur, adiunxit, nimirum, Ego vado, quæretis me, &c. Altera particula est [Iterum,] hæc refertur ad eandem sententiam semel capite septimo pronunciatam, quam Dominus nunc repetit.

Ego vado.

HOc est vnum ex ijs quæ cap. septimo dicta sunt. Sensus est, Vanus est conatus vester, quo me comprehendere quæritis: nihil enim in me efficere potestis, nisi quod volo, & quando volo. Ecce ego vado ad Patrem per mortem, & resurrectionem meam. Sum quidem proximus morti, & recessurus ad

Patrem,

A Patrem, sed quia ego volo, efficietis iamiam, quod desideratis, sed me volente, & permittente. Christus mortem suam hoc verbo frequenter significat, tum vt suam mortem voluntariam, & non vt cæterorum hominum esse indicet. vt cum passus sit, non Iudęorum potestati, sed diuinę dispensationi adscribatur: ipsi enim iampridem occidissent, si potuissent, potuerunt autem, quando id eis Christus permisit, tum ut suam resurrectionem breui futuram ostendat, quia per mortem & resurrectionem ascendit ad Patrem, cumque utrunque cito futurum esset, idcirco dicit, [Ego uado.] B

Quæretis me.

HOc etiam verbum dixerat ministris Iudæorum, quo significat post suam in cœlos ascensionem Iudæos in sua permansuros incredulitate. Futurum enim erat, vt negato, & repulso vero Christo, quem pręsentem habuerunt; quærerent, & expectarent adhuc venturum, indeque semper in errore versarentur: nam quærere & expectare venturum, qui iam uenerat, nihil aliud est, quàm errare, & in falsos Christos, loco veri Christi, incidere.

B E

ANNOTATIO. 8.

AVgust. tract. 38. Verbum superius in hunc interpretatur sensum, nempè Iudęos post Christi ascensionem quęsiuisse eum nō in eius persona, sed mystice in membris ipsius. quęsierunt enim discipulos, persequētes eos. Sic Paulus ante suā conuersionē inquirebat fideles Christi, ut vinctos perduceret in Hierusalem: hoc ipsum increduli Iudęi fecerūt. Chrysosto. & Euthymius eodem modo exponendum hoc verbum censent, sicut expositum fuit ab eis capite septimo: nimirū

C Iudæos incredulos quæsiuisse Christum, quando tempore captiuitatis in magnis illis tribulationibus, & afflictionibus recordati sunt Christi, & eū auxiliatorē, & defensorem habere desiderarūt. Prior expositio Augustini non videtur satis accommodata; nam præcedentia, & sequētia verba, Ego vado, & quo ego vado vos non potestis venire, non de mystico corpore, sed de ipso vero Christo procedunt; consequens est, vt eadem ratione hoc verbum illis connexum procedat. Posterior expositio non omnino etiam conueniens est propter ea quæ diximus capite septimo, quibus hoc ipsum adiungimus, quod Hieronym. adnotat in illud Psal. 108. In generatione vna deleatur nomen eius, nimirum omnes, qui Christum crucifixerunt id temporis, quando Romani venerunt, fuisse iam mortuos. Christus autem, quamuis incredulos Iudæos omnes comprehenderet hoc suo sermone, præcipuè tamen in eos inuehebatur, quibuscum tunc loquebatur. Cætera in capite septimo inuenies. F

Et in peccato vestro moriemini.

COMMENTARIVS.

ME repudiato, & negato, qui verus sum Christus, non solum errabundi me quæretis, sed quod peius est, [In peccato vestro moriemini,] nemo enim peccatorum suorum remissionem habere potest, nisi in me credat, qui igitur in me non credunt, morientur in suo peccato, non eo solo, quod committunt, quia in me non credunt, sed etiam in ijs omnibus, quæ vltra hanc incredulitatem perpetrarunt, cum nullius peccati venia sine fide in me obtineri possit.

A

ANNOTATIO 9.

In duplici modo in scriptura sumitur.

ADuertendum est præpositionem illam, [In,] duobus modis in scriptura accipi. primo causaliter. Isa. 43. Seruire me fecisti in peccatis vestris, id est, propter peccata vestra Thren. 4. Christus Dominus captus est in peccatis nostris, id est, propter peccata nostra. Altero modo, vt dicunt, concomitanter. Ioan 9. In peccatis natus es totus, id est natus est cum peccatis, seu in statu peccati, & habens peccata. Psalm. 50. In peccatis concepit me mater mea. iuxta hæc mori in peccato duobus modis contingit; Altero quidem, vt idem sit in peccato mori, quasi propter peccatum mori, seu morte plecti. Altero modo, in peccato mori, id est, in statu peccati, seu peccato non deleto morte præueniri. Hæc duo aliquando separantur: contingit enim hominem mori propter peccatum, sed non in peccato, & è contrario mori in peccato, & non propter peccatum.

Mori in peccatis accidit dupliciter.

B

Ille propter peccatum, nō tamen in peccato moritur, qui ob culpam aliquam præcedentem à Deo, aut ab hominibus occiditur, cuius quidem culpæ eum pœnitet, & à Deo remissionem habet tales apud homines multi occiduntur propter scelera commissa, qui quidem per confessionem, & contritionem veniam à Deo obtinuerunt, hi propter peccatū, sed non in peccato moriuntur. Hoc etiā apud Deum fit: non enim semper remittit Deus totam pœnam, etiam si culpæ veniam det in hoc sæculo. Exemplum habemus in Iosia illo Rege iusto. 2. Paralip. 35. quem occidi Deus permisit in bello, quia voci Prophetæ non obedierat, vt refert Iustin. respon. qq. gen. respon. 79. huiusmodi fuerūt multi ex illis, quorum meminit Paulus 1. Corinth. 11. Ideo inter vos imbecilles, & infirmi, & dormiunt multi. Alij in peccato, & non propter peccatum moriuntur: qui enim naturali morte diem claudunt, peccatorum pœnitentia non facta, in peccato moriuntur, non autem propter peccatum. longè peius est mori in peccato, quàm propter peccatum, quamuis enim vterque moriatur, ille tamen de morte transit in æternam mortem; hic autem

C

de morte in æternam vitam, etsi tormētis, & morte turpissima mori contingat. Sunt alij tertio loco, qui & in peccato, & propter peccatum moriuntur, tales fuerunt illi populi Sodomorum à Deo puniti, & illi, qui in deserto occisi sunt ab Angelo: tales hodie etiam multi esse possunt, siue à Deo, siue ab hominibus occidantur, qui mortem subeunt propter peccata, quorum eos nulla tāgit pœnitentia. In ijs errauit Origen. homil. 1. in Ezech. dicens eos, qui in hoc sæculo à Deo sunt puniti & occisi: etiam sine vlla facta pœnitentia, non puniri in altero sæculo, quia Deus non castigat bis in idipsum, hunc errorem nomine auctoris tacito refellit Gregor. lib. 15. moral. cap. 29. vbi doctè dicit hos non castigari bis, sed vnam esse pœnam, quæ incipit in hoc sæculo per mortem temporalem, & continuatur in altero per æternam. D E

His igitur suppositis, vt ad nostræ sententiæ expositionem deueniamus, aduertendum est aliquos particulam [In,] exponere causaliter, in hunc sensum, [In peccato vestro moriemini,] id est, propter vestrum peccatum morte estis puniendi: sic interpretatur Euthymius. August. verò tract. 38. exponit concomitanter, nempè cum vestro peccato moriemini, nulla obtenta remissione, aut venia. Vtrumque autem verum est, cum multi Iudæorum occisi sint à Romanis tempore captiuitatis: de quibus prædictum erat Isaiæ 65. Numerabo vos in gladio, omnes cæde corruetis, quia vocaui, & non respondistis, locutus sum, & non audistis. & Lucæ 19. Ad terram prosternent te, & Filios tuos, qui sunt in te, eo quòd non cognoueris tempus visitationis tuæ, quòd tamen hoc in loco præcipuè intendit Dominus est, in peccato, id est, nulla obtenta peccati remissione illos morituros, nisi crediderint: hoc enim longè peius est, quàm mori propter peccatum: maximè cum Dominus generaliter contra incredulos Iudæos loquatur, quorum non omnes occisi sunt propter peccatum: omnes tamē in peccato mortui sunt, ex quo factum est, vt omnes illi damnarentur. Huic sententiæ sic expositæ respondet, F

quod

A quod sequitur: [Quo ego vado, vos non potestis venire:] venire autem ad locũ, quo Christus vadit, non prohibet mori propter peccatum tantum: sed mori in peccato, & cum peccato, idcirco hanc Augustini expositionem tanquam accõmodatiorem, & veriorem in commentario secuti sumus.

ANNOTATIO 10.

CIrca eandem sententiam aduertenda sunt aliqua: Primum est positum esse singulare pro plurali, nempè, [Peccato,] pro [peccatis,] id quod verba paulò inferius sequentia, in quibus Christus hanc sententiam interpretatur, ostendũt. vtitur enim plurali dicens, dixi vobis. [Quia moriemini in peccatis uestris,] ratio etiam id ipsum confirmat; nam increduli Iudæi non habuerunt remissionẽ non tantum infidelitatis, quam contraxerunt non credentes Christo; sed nec
B etiam aliorum peccatorum, quæ contra legem, & mores commiserunt: vbi enim fides Christi non est, nullius peccati culpa remittitur; in peccato ergo infidelitatis, & in cæteris omnibus criminibus mortui sunt sine fide. Alterum est in capite septimo Dominum vsum esse alio verbo, dixit enim. Quęretis me, & non inuenietis, nunc autem dicit, [Quæritis me, & in peccato vestro moriemini. quantum ad rē ipsam idem utrunq; est, qui enim non inuenit Christum per fidem, necesse est in peccato mori: quantum autem ad verba, terribilius est hoc, [In peccato vestro moriemini:] explicat enim, quam graue sit malum, quantumq; nocumentũ adferat in Christum non credere, nec ipsum inuenire: nam qui non inuenit per fidem, in peccato morietur. Tertium est
C

D commune est Iudæis, & gentibus fidem Christi non habentibus mori in peccato: nemo enim est sine peccato, antequã credat: Cumq; sine fide non sit remissio peccati: reliquum est, qui sine fide est, in peccato mori. Act. 4. Non est aliud nomẽ sub cœlo datum hominibus, in quo salui fiant, præter nomen & fidem Christi. Est tamen discrimen inter Iudæos & gẽtiles, illi enim vltra peccata cætera hoc addunt, quod in Christum non credunt, nec crediderunt, quem audierunt prædicantem, & viderunt miracula operantem quem etiam nunc vident toto orbe acceptum, eiusque Euangelium diuulgatum: de quo peccato illud est Ioannis 15. Si non venissem, & opera non fecissem, quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent. Gentes autem, quibus Christus non prædicauit; nec hodie eius Euangelium est publicatum, habent quidem peccata contra legem naturæ, quorum remissionem non obtinebunt sine fide: hoc E
tamen quòd non credunt in Christum, non est illis peccatum quia credere non possunt in eum, quem non audierunt Ro. 10. Quomodo autem audient sine prædicante? quia fides ex auditu est. Si tamen gentibus aliquibus Euangelium prædicatur, vt oportet, & non credunt: hę profectò rei erunt peccati huius infidelitatis, quod non credunt: de quibus Paulus secundo Corinth secundo dicit, Bonus odor Christi sumus Deo in ijs qui salui fiunt, & in ijs, qui pereunt: alijs quidem odor mortis in mortem, alijs odor vitę in vitam. Hi ergo, quibuscum locutus est Christus, nec crediderunt: in peccato infidelitatis, & in cæteris peccatis, quæcunque vltra infidelitatem siue ante siue post habuerunt mortui sunt. F

Infidelitas Iudæorum grauior quã peccatum.

Quo ego vado, vos non potestis venire.

COMMENTARIVS.

PErgit repetere verba dicta in capite septimo: & cum dixisset eos in peccato suo morituros, simul etiam mortem propriam indicauit: dissimilitudinem ponit inter se, & illos. Ego quidem vado, quia moriturus sum, & à vobis occidendus: sed vos moriemini etiam: at non putetis vos posse venire, [Quo ego vado:] longè dissimilis est terminus meus, ad quem vado, ab eo qui

A vos expectat: non enim potestis venire, nec venietis, quo ego iam vado, seu D
cito iturus sum, ac si diceret, ea via, quam nunc sequimini me persequendo, &
infidelitatem continuando non potestis venire, quò ego vado. Cur mortem
suam hoc verbo explicet, superius expositũ est in præcedenti commentario.

Dicebant ergo Iudæi, nunquid interficiet semetipsum, quia dicit, quo ego vado, vos non potestis venire?

MInistri Iudæorum in capite superiori hæc verba Christi audientes, & non intelligentes, sic interpretati sunt. Nunquid, inquiunt, abiturus est in dispersionem gentium, quia dicit, quo ego vado vos non potestis venire? At principes, qui eos miserunt, longè alium sensum conceperunt, dicunt enim, [Nunquid interficiet seipsum?] Sic enim euadet manus nostras, nec poterimus eum inuenire, nec à loco quo vadit extrahere, vt mortem, quam intendimus, ei inferamus. Hac sinistra interpretatione Iudæi, non solum quod animo conceperant, & in votis habebant, nempè Christi mortem, indicarunt: sed etiam studium, quo eum comprehendere quærebant, significarunt: tanto enim desiderio eum occidendi flagrabant, vt non aliter eorum manus
B Christum euadere posse crederent, quam per mortem sibi illatam à se ipso: E
etiam si enim in dispersionem gentium abiret, adhuc ibi se eum comprehensuros esse sperabant.

ANNOTATIO. II.

OBijcit August. tract. 38. istis, quia poterant etiam ipsi se ipsos interficere, Christus autem non dixit; vos non venietis. sed venire non potestis. Respondet eorũ interpretationem stultam fuisse: Et re vera ita fuit: tamen non secũdum eum sensum, quem intendit Augustinus. sciebant enim se posse seipsos interficere, at non intendebant talẽ sensum: sed significare id uolebant, si se ipsum interficeret, eos amplius nõ posse eum quærere & inuenire, ut occiderent, & mortẽ, quã quærebãt, inferrent. Cogitare autem de Christo, non posse aliter manus eorum euadere, nisi se interficeret, idque Christum significare uoluisse, stultissimũ fuit.

Et dicebat eis, vos de deorsum estis, ego de supernis sum.

C COMMENTARIVS. F

VErba hæc non esse responsionem Domini ad Iudæorum impiam suspicionem indicat Euangelista illo verbo, [Et dicebat:] solet enim Ioannes: quando verba sequentia responsionem, aut illationem præcedentium indicant, dicere: dixit ergo eis; at quando sermonis continuatio sunt, particula tali non vtitur, propterea igitur dicit nunc, [Et dicebat eis,] quia verba sequentia non referuntur ad Iudæorum verba proxima: non enim digna erant responsione: sed continuantur cum verbis Domini, ac si non essent interposita illa Iudæorum. Vnus igitur continuus est sermo Christi ex præcedentibus, & his sequentibus: quamuis Iudæi inter se loquentes interruperint. Hoc quidem verum est propter Iudæorum sinistram intelligentiam hæc verba esse à Domino adiuncta, non vt respondeat ipsorum dictis ineptis; sed vt quod pronunciauerat contra eos, explanet. Dominus igitur apertioribus verbis

A verbis exponit illud, [Quo ego vado, vos non poteſtis venire.] à quo occa- D
ſionem ſiniſtræ, & impiæ interpretationis Iudæi acceperant. [Vos,] inquit, [De deorſum eſtis, ego de ſupernis ſum,] id eſt, vos eſtis terreni, & de numero eorum, quæ in terra loco inferiori ſunt: at ego ſum de ſupernis, perſonæ & naturæ diuinæ, cuius ſedes, & habitatio cœlum: & ſupremus locus eſt: qui in terra, & terreni ſunt, cœlum aſcendere non poſſunt: ego autem cum cœleſtis ſim, & diuinæ naturæ, tanquam in proprium locum aſcendere valeo, & aſcendam. ita Tertul. lib. de Trinita. hæc verba exponit, & legit ſic, [Vos de inferioribus eſtis, ego deſurſum ſum] & diuinitatem Chriſti his verbis probat. Propterea ergo dictum eſt: Quo ego vado, vos non poteſtis venire. Chriſtus de ſupernis dicitur propter perſonam, & propter diuinam naturam vnitam ſuæ humanitati, eſt enim vnica perſona vtranque habens naturam, ideo dicitur de ſupernis. Rectè enim Tertul. ibid. annotat dicens: Idcirco nunc Chriſtum in vnam partem ſolius diuinitatis incubuit quoniam cæcitas Iudaica ſolam in Chriſto partem carnis aſpexit: & ideo in præſenti loco, corporis fragilitate, quæ de mundo eſt ſilentio prætérita, de ſua ſola diuinitate locutus eſt, quæ de mundo non eſt, vt quantum illi inclinauerant, vt homi-
B nem illum tantummodo crederent: in tantum illos Chriſtus ad diuinitatem E
ſuam conſiderandam traheret. Hæc Tertul. hac igitur ratione Chriſtus de ſurſum eſt; homo autem terrenus, & de deorſum. quia in terra ſuam habet origenem: perſona enim in terra generatur, & vnus eſt de terreſtribus: quorum virtus, & potentia naturalis non valet eos in cœlum erigere: quod ſi iuſti facti aſcendunt, id eſt propter Spiritum ſanctum in eis exiſtentem, qui eos trahit in cœlum, quem cum iſti non haberent, ſed in ſua naturali virtute relicti eſſent, cœlum nulla ratione aſcendere poterant.

ANNOTATIO 12.

Evthymius exponit dici hos Iudæos de deorſum, quia terrena ſapiebant, & ſecundum carnem ſentiebant, non ſecundum Spiritum. Fateor ita eſſe: tamen non hoc Dominus ſolum, ſed aliud etiã intendit, nempè eſſe naturæ inferioris, & corporeæ, quorum locus proprius eſt terra, nec eis vlla eſt naturalis facultas aſcendendi in cœlum: inſinuans nihil
C eos cœleſti habere in ſe, ſed in terrena ſua natura relictos, ideo non poſſe aſcendere in locum cœleſtium. Simile ferè illud eſt, Ioan. 3. Qui eſt de terra, de terra eſt, & de terra loquitur. His verbis naturam ipſam ſignificat. quod ſi iuſti aſcẽdunt. id eſt, propterea quod in eis virtus eſt cœleſtis, & Spiritus inhabitat in eis, ratione cuius cœleſtes homines dicuntur: ſicut & Chriſtus: qui quamuis naturam humanam haberet, propter vnionem tamen ad Verbum, dicebatur de ſupernis: quia perſona, in qua erat, de ſupernis erat. Circa litteram aduerte legendum eſſe [De deorſum eſtis,] & antiqui codices ita legunt, & lectio hęc Gręco verbo conformis eſt. F

Vos de mundo hoc eſtis, ego non ſum de hoc mundo.

COMMENTARIVS.

NOn ad eundem ſenſum hæc verba pertinent, ad quem præcedentia, ſed ad alium, & ex vtroque ſimul conſtat explanatio illius, [Quo ego vado, vos non poteſtis venire:] igitur in priori ſententia naturam voluit exprimere, quæ terrena eſt, nec valet cœlum aſcendere: In hac autem exprimit

A qualitatem: & de mundo dicuntur: quia, quæ mundi huius sunt, sapiunt, quærunt, & ambiunt, spretis his, quæ ad Deum pertinent: in hac enim significatione sumitur apud Ioan. 15. Si de mundo fuissetis, mundus quod suum est diligeret: quia verò de mundo non estis, propterea odit vos mundus. atque ita hæc verba & præcedentia cum illis Ioan. 3. conueniunt. De terra est de terra loquitur, illud enim [Vos de deorsum estis] idem est, quod de terra esse. hoc verò, [De mundo estis,] idem est, quod de terra loqui, quia & natura, & affectu mundi huius erant; propterea quò Christus ibat, ipsi venire nullo modo poterant. Et hic videtur legitimus sensus. B

Dixi ergo vobis, quia moriemini in peccatis vestris, si enim non credideritis, quia ego sum, moriemini in peccato vestro.

EX proximis verbis deducit & declarat, quod superius dixerat, nempè [In peccato vestro moriemini.] Sensusque est, cum de mundo scitis, [Moriemini in peccatis vestris,] qui enim de mundo sunt, peccatores sunt, nisi in me credideritis, & mutaueritis vos ipsos: qui enim non credit, [Quia ego
B sum,] id est me esse Dei Filium, verumque Christum in lege & Prophetis E
promissum: in peccatis suis morietur. Dominus absolutè dixerat, [Moriemini in peccatis vestris,] nunc adiunxit, [Si non credideritis, quia ego sum,] tum vt explicet causam, cur in peccato morientur, nimirum quia in ipsum non credunt, tum vt liberum eorum arbitrium significet, nempè ipsos sibi esse causam, quòd in peccato morientur, quia non credunt, posseque efficere, vt in peccato non moriantur, si credant.

ANNOTATIO 13.

AVgust. tract. 38. verba superiora, [In peccato vestro moriemini.] ad reprobos & obstinatos refert, hæc autè [Nisi credideritis, moriemini in peccatis,] ad eos qui conuertendi erant. Huic obstat, quod Dominus subiunxit: [Dixi vobis,] quasi illud idem quod dixerat repetens, & declarans: voluit enim significare ita illos in suis peccatis morituros,
C quod ipse non esset causa, sed illimet propter voluntariam suam incredulitatem: simulque docet eos, qui crediderint in peccato non morituros esse. Aduerte igitur, quæ ab hominis pendent arbitrio, & prius quam fiant, prædicta sunt, non ideò sunt quia prædicta fuerunt, quin potius, quia futura erant, idcircò prædicta sunt. quia enim Petrus voluntate sua ter negaturus erat Christum, idcirco prædixit Christus trinam eius negationem, quod si negaturus non fuisset, nunquam id prædictum esset. Præscientia enim nō determinat, quod futurum est, sed ostendit, quod fiet quod autem futurū est, certissimum est, non quòd præscientia imponat necessitatem, sed quòd in scientia sua Deus non fallitur. Hęc Dominus verbis superioribus, & præsentibus significat. quia enim falli non potest, quodque futurum erat, nouit, ideo dixit, moriemini in peccato vestro, at quia ipse nō erat causa infidelitatis eorum, sed ipsi suo arbitrio veritatem repellebant, propterea subiunxit, [Nisi credideritis, in peccato F
vestro moriemini,] ac si diceret, dixi vos morituros in peccato, quia scio vos nō credituros. q̃d autē nō sitis credituri, vos estis in causa, nec per me, sed per vos ipsos stat, & stabit, quominus credatis. Q̃d autē modo in plurali peccata dicat, postea in singulari nihil refert, numerus .n. pro numero sumitur, et in Gręco textu vtrobiq; est in plurali, [Dixi vobis, q̃a moriemini in peccatis vestris: si .n. non credideritis, quia ego sum moriemini in peccatis vestris.] Et ita Chry. & Euthy. legunt.

Hominis liberum arbitrium à præscientia Dei nō cogitur.

A legunt & inter Latinos Augu.trac.38. & Cypr.lib.1.cont.Iudę.c.5.& ita est legendum. quo argumento superius probauimus illud prius dictum, [In peccato vestro moriemini.] positum esse pro plurali numero: nullam enim peccatorum remissionem non credentes consequentur, sed in suis morientur peccatis, quod si credant, omnium, etiam infidelitatis precedétis, remissio promittitur. Quod autem dicitur [Ego sum,] aliqui supplendum putant, nempè Christus promissus, alij dictum putant, tanquam diuinitatis expressiuũ, vt sit sensus, [Quia ego sum,] idest me esse Deum, & Filium Dei, cui propriè competit dicere [Ego sum.] Vtrumque accommodatur sententiæ, tamen multo magis posterior sensus. Verbum enim diuinitatis est, vt ex sequentibus apparet. D

Dicebant ergo ei, tu quis es?

COMMENTARIVS.

B AC si nihil vnquam audissent, cùm toties dixisset se esse à Patre missum, se Dei Filium, se eum, qui in Prophetis, & lege prædictus est, se lucem mundi: impudenter occasione illius verbi, [Nisi credideritis quia ego sum,] cum non expresserit, quis esset, interrogant, [Tu quis es?] ac si dicerent, Dicis oportere credere te esse: expone, quis sis in particulari. Non enim diuinitatem in verbo illo expressam agnouerunt, quæ verè significabatur. Petenti enim Moysi à Deo, quis esset Exod. 3. dictum erat Ego sum qui sum. Est enim proprium Dei sine vlla circumscriptione, aut limitatione dicere, [Ego sum,] quippe qui omnem eorum, quæ sunt, & esse possunt perfectionem, in se eminenter habeat nullique temporum mutationi subiaceat. E

Dixit eis Iesus, Principium qui & loquor vobis.

C DOminus interrogationi respondet verbi prædicti significationem magis exprimens. [Principium,] inquit, sum. nomen [Principium] positũ est per modum aduerbij, hoc enim Græca vox indicat, quasi diceret, à principio ego sum, qui nullo concludor tempore, qui omnia præcedo: apud quem non est fuisse, & fore, sed semper esse. [Qui & loquor vobis, [idest, qui etiã hoc ipsum vobis annuncio, & prædico, quando dixi [Ego sum.] non ergo Iudæis interrogantibus responsionem negat; nec alia ab ijs quæ dixerat, profert, sed id ipsum repetit clariori sermone qui enim à principio est, semper est, solusque dicere absolutè potest [Ego sum; nec hoc etiam Iudæi intellexerunt. Aduerte ibi [A principio,] supplendum esse verbum [sum,] non solum quia interrogatus erat, [Quis es,] verbumque interrogationis solet in in responsione suppleri sed etiam quia hebraismus est: frequenter enim verbum substantiuum in hebræo sermone non exprimitur, quod in fine annotationis expositum, magisque confirmatum inuenies. F

ANNOTATIO 14.

MVltum laborãt expositores nostri temporis, in huius sententiæ interpretatione præcipua autem causa est, quia Græca verba non respondent Latinæ versioni. nã in Græco illud, [Principiũ,] habetur in accusandi casu, [illegible]

A præterea illud [Qui,] Græcè habetur ὅ τι, quod eſt relatiuum neutrius generis ſi diuidatur ſic, ὅ τι, aut eſt coniunctio cauſalis,ſiue declaratiua, idem ſignificans quod Latinè [Quia , ſeu Quod ,] ſi non ſit diuiſa,nempe ὅτι. Vnde alij legunt [Quod,] alij [Quia,] nec referri poteſt Græcè ad principium,quod eſt fœminini generis. Sequentes igitur Græcum codicem,hanc ſententiam variè exponunt. Primo loco Chryſoſtomus homil. 51. Theophy. & Euthymius, illud, [Principium ,] ſeu, τὴν ἀρχὴν tanquam aduerbium, idem ſignificans, quod latinè,ſanè,aut omninò,ſumunt; & orationē defectiuam eſſe cenſent,vt ſit ſenſus : Sanè indigni eſtis audire quod vobis loquor : ſeu ſuperuacaneum eſt, quod vobis loquor , cùm ſitis indigni ſermone B meo. Hæc eſt prima expoſitio, quam profectò neminem auditurum credo, cui nimis dura, & violenta non videatur.

Secundo loco Nonnus Grecus auctor exponit loco adverbij,primò, ſeu prius , ſeu ab initio. Coniungit autem cum ſequentibus ſic : ſum quod ab initio , ſeu prius vobis dixi,& ſæpius inculcaui. Illud ergo [Principium,] loco aduerbij , in primis, ſeu ab initio poſitum eſt. Sic enim Septuaginta loco aduerbij [Prius] vſurparunt. Gen. 13. Quod legimus nos in loco altaris, quod fecerat ille prius, pro prius dicunt, τὴν ἀρχὴν ſimiliter Geneſ.43.vbi legimus propter peccuniam, quam retulimus prius. Huic expoſitioni recentiorum aliqui conſentiunt,nempè ſum id , quod à principio vobis lo- C quor : nam ſemper à prædicationis initio, quis ſim manifeſtaui . Huic expoſitioni Nonni,& aliorum obſtat,quia nunquam in tota ſcriptura reperire eſt locū, in quo ſimilem traiectionem legamus, nempe à principio quod loquor , loco eius, quod loquor à principio : eſt enim inuſitatiſſima locutio. Adde etiam huiuſmodi reſpōſionem iuxtà eum ſenſum videri extra rem factam , videbaturque Dominus ſubterfugere docere, qs eſſet.

Tertio loco alij noſtra ætate loco aduerbij poſitum affirmant, tamen ſine vlla traiectione interpretātur : cenſent enim ſignificare orationis exordium,loco ei⁹, quod dicimus, primo , ſeu ante omnia. coniungunt autem ſententiam hanc cum D ſequenti ſupplentes verbum in hunc ſenſum, ante omnia, qui & loquor vobis : ſupple , & non creditis : propterea multa habeo de vobis dicere , & iudicare. Non ergo reſpondet Dominus ad interrogationem, vt qui indigni ſint reſponſione, ſed eos ſeuerè puniendos dicit,qui tot habuerit apud ipſos ſermones , & tamen non credant . At ne hæc locutio vſitata eſt in ſcriptura, niſi quando multa dicenda ſequuntur. Adde non connecti reſponſionem interrogationi : nā iuxtà hanc interpretationem nihil reſpondet Chriſtus,ad id, quod interrogabatur, quis eſſet. Adde etiam hoc ſupplementum potius eſſe ſententiam facere,quam interpretari.

Quarto loco alij aliter exponunt : vt Dominus non reſpondeat,ſed cōfirmet , quod dictum eſt ; [Si non credideritis, quia ego ſum , moriemini in peccatis ve- E ſtris.] Et eſt ſenſus omninò ſic eſt,vt loquor vobis, quia moriemini in peccatis veſtris. Hæc expoſitio eandem habet difficultatem cum præcedenti. Vlterius etiam ſenſus hic non poteſt accommodari verbis,vt conſideranti facilè eſt intueri. Hæ igitur ſunt expoſitiones, ex quibus apparet communem ſentētiam eſſe , illud [Principium ,] loco aduerbij exponendum : quamuis aliqui loco (ſanè, aut omninò,) alij loco (primo ſeu, imprimis) ponant . Similiter illud [Qui,] aliqui exponunt relatiuè(quod;)alij loco cauſalis dictionis(quia:)alij loco dictionis declaratiuæ(quorum :) alij rurſus ſententiam à ſequentibus diuidunt : F alij coniungunt ; & eorum,qui diuidunt alij ſupplenda verba cenſent : alij nullū ſupplent, & iudicio meo nulla eorum expoſitionum legitima videtur, nec verbis Euangelij accommodatur , vt paulò poſt dicemus : ſunt enim duræ, aut ſenſum non aptum facientes. Omitto libēs alias recentiorum expoſitiones , quia eiuſdem farinæ ſunt.

Quinto igitur loco eſt expoſitio Ambroſ. quam multis in locis perpetuò ſequitur, & contra hæreticos ea vtitur , præcipuè autem lib. 3. de fide. cap. 4.vbi legit, [Principiū,qui & loquor vobis;] & lib. 5. c. 5. vbi legit : [Ego ſum principium,

x 14

A cipium, quod & loquor vobis,] & lib. 1. Exam. cap. 2. & 4. vbi legit, [Initium quod & loquor vobis.] eodem modo legit, [Initium quod & loquor vobis,] lib. de Thobia c.19. Hic Doctor insignis exponit Christū respondisse se esse principium, & initium rerum omnium, quia Deus erat: quod principium loquebatur etiam cum illis per humanitatem assumptam. In eadem expositione est etiā perpetuus Augustinus in multis locis. lib. 10. Ciuit. c.24. & lib. 11. cap. 32. dicens Christum respondisse, se esse Principium, & lib. 5. de Trini. cap. 13. vbi legit, [Principium, qui & loquor vobis,] & dicit Christum interrogatum, quis esset; respondisse, se esse Principium, qui & loquebatur, & lib. 1. cont. aduersariū legis, & Prophetarum cap. 3. & multis alijs in locis, & tandem tract. 38. hæc verba exponēs; quo in loco tacitæ obiectioni respondet: nam in Græco nouit [Principium] esse in accusandi casu, proptereaque non rectè coniungi sic; quis es tu? ego sum Principium, ideò aliter connectit, nempe, vt cùm dictum sit, Nisi credideritis, quod ego sum, moriemini, respondeat interrogationi tacitæ huic; quem te esse credemus? & responsio est Principiū; idest, credite me esse Principium. Sed hæc grammaticalis cōstructio dura est; nam non dictum est, si non credideritis me esse, sed quia ego sum: nec illi perierunt, quem credemus te esse? Sed, quis es tu? Non igitur recta est constructio: credite me esse Prin-
C cipium, sed oportebat dicere, Ego sum principium. Quidquid autem fit de hac constructione, expositio eadem est, cum Ambrosij expositione: quam sequuntur Beda, Rupertus, & Bernar. lib. 5. de consideratione, & multi nostro seculo. Cui expositioni fauet. Primò quidem auctoritas Latinæ versionis antiquissimæ, quàm à tot sæculis Ecclesia secuta est, quod ex Ambro. & Aug. satis patet. Secundò auctoritas Hieronymi, qui vt ex procemio ipsius in Euāgelia liquet, versionem Latinam Euangeliorum diligentissimè correxit, & emendauit ad veritatem codicum Græcorum puriorum: & tamen hunc locum tam insignē reliquit intactum. Tertiò ipse contextus verborum, quod, si verba consideremus, manifestum fiet. Post hanc enim totam sententiam dicit Euangelista, his verbis Christum dixisse, se Patrē habere Deū, Iudæos verò non id ex verbis his intellexisse: necesse igitur est, vt in hac sententia, & sequēri eum sensum afferamus, in quo Christus se Patrem habere Deū affirmet, hunc non video in vlla aliarum expositione, præter hanc. Si enim dicas in illis verbis, qui misit me, verax est, id dici, non satisfacit responsio: nam non sequitur, quia missus est, Patrem habet Deum, licet re vera id ita sit: Ioannes autem loquitur de verborum significatione, quia verba ipsa id exprimunt. Sæpissimè autem dicebat se missum, tamen
E non proprerea ex verbis Iudæi vnquam deduxerunt significare se Patrem habere Deum. Quod si iterum dicas id significari, dum dicit se esse id, quod ab initio dixit: ab initio autem affirmauerat, se Patrem habere Deum; nec hoc satisfacit: nam Ioannes in his verbis, se Patrem habere Deum dixisse, docet: at dum dicit, Sum id, quod dixi, cū dixerit se Christum: se lucem mundi; se panem viuum: se filium hominis, non est cur hoc determinatè intelligatur. Necesse igitur est verbis istis id determinatè contineri, quod in hac expositione rectè habetur; dum enim dicit, se esse Principium, suam diuinitatem manifestat, quia Deus est; dum dicit, missum se esse; ostendit se esse Deum, de Deo, Deum procedentem de Deo, qui est Dei filius de Patre. Quod si
F dicas, Spiritus sanctus etiam est Principium, & procedit; dico Spiritum sanctū esse quidem principium creaturarū vnà cum tota Trinitate; at non est principiū notionale; quia non de Spiritu sancto procedit alia persona, sicut à Filio procedit Spiritus sanctus. Principium ergo æternum, & intra Deum, solus est Pater, & Filius; Principiū autem de Deo procedens, solus est Filius; Adde etiam, si subtiliter, verè tamen, & non extra rem, consideremus in illo verbo, [Qui & loquor vobis] significari esse [Principiū,] tanquam Filium; nam dicitur; [Qui etiam loquor vobis] quid est, [Etiam loquor,] nisi, qui, cùm sim Verbum, quo ab æterno locutus est Pater, homo fact', etiam

A etiã loquor vobis? Filius enim est Verbum, quo loquitur Pater, ipsum etiam Verbum loquitur nobis. Hoc igitur argumentum, ex verborum contextu sumptum probat expositionem hanc, & repellit eos, qui ita exponunt, vt Dominus ad interrogata non respondeat. Quinto id confirmat violenta & extorta connexio & interpretatio, quæ reperitur in prædictis expositionibus; aut enim supplent verba ex proprio capite; aut peruertunt locutionem; aut eam reddũt incongruam.

Atqui recentiores parùm considerate obijciunt huic expositioni, nempè Christum non esse principium, quia procedit à Patre, & habet principium. Sed B vanitatem, & falsitatem huius obiectionis ipsemet Ioan. conuincit, qui Apoc. 3. de Christo loquens dicit: Hæc dicit Amen, testis fidelis, & verus, qui est principium creaturæ Dei, vbi hoc idem verbum habetur, ἀρχὴ.

Alterum eidem expositioni magis aduersatur nempè Græca exemplaria, in quibus, [Principium] in accusandi casu legimus & illud [Qui] non referri ad principium. Aliqui vt hanc oppositionem euadant, & Latinam tueantur lectionem, textum Græcum corruptum esse censent, id quod mihi nulla ratione probatur. Vt enim omittam Chrysost. Euthymium, Theophylactum Nonnum, cæterosque antiquos Græcos ita legentes, Augustini auctoritas id conuincit: C nam fatetur Græcè legi in accusandi casu, nec est verisimile Ambrosiũ aut Hieronymum alia exemplaria habuisse. Nec momenti alicuius est, quod Ambrosius, & Hieronymus verterunt [Principium qui & loquor:] nam August. etiam si legisset in Græco accusandi casum, vertit [Principium qui & loquor,] sensum potius contemplans, quàm verba, id quod Ambrosius, Hieronymus, & antiqui interpretes fecerunt: non igitur quia Ambrosius, & cæteri legerunt [Principium qui & loquor vobis,] argumentum est alia exẽplaria habuisse, quàm quæ nunc sed sensum interpretatos esse. quod etiã cõstat, quia modo [Qui,] modo [Quod,] legerunt: eadem igitur exemplaria Græca habuerunt cum Chrysost. & cæteris.

Propter hæc omnia in eam veni expositionem, quam in commentario proposui, sic enim & lectioni Græcæ & versioni Latinæ, remotis omnibus detorsionibus, & locutionum improprietatibus satisfacere mihi visus sum. Græca enim lectio seruata sermonis proprietate idem significat, ac sic Latinè diceremus, [A principio quod & loquor vobis,] illud autem [A principio,] non coniungitur sequentibus, sed per se sensum facit, nempe à principio sum ego: est enim phrasis Hebræa, Psal. 92. A seculo tu es, in Hebræo deest verbũ [Es,] & dicitur, ab æterno tu, idest, semper tu es: ita nunc dictum est, à principio ego: idest, semper sum ego, nec mutor. sed idẽ perseuero. hoc autem est explicatio illius verbi prædicti [Ego sum:] ideò enim absolutè est, quia semper est, nec mutationem futuri, & præteriti habet, statim adiungit, [Quod & loquor vobis.] idest, quod quidem etiam vobis loquor, & annuncio: dixi enim iam [Ego sum.] Hic sensus idem ferè est cum eo, quem versio Latina facit, & quem Ambrosius & Augustinus secuti sunt, quamuis verba non sint eadem: non enim tã verba, quàm sensum considerarunt. Est autem hebraismus nomen pro aduerbio ponere. Psal. 78. Loquar propositiones ab initio. in Hebræo pro illo (ab initio) habetur, [Kedem] sine præpositione, & Psal. 118. Initio seu ab initio, cognoui de testimonijs tuis, habetur idẽ nomen [Kedem] sine præpositione loco aduerbij positum. Apud græcos & latinos etiam aliquando nomen pro aduerbio ponitur, & ita factum est in hoc loco.

Multa

A D

Multa habeo de vobis loqui, & iudicare.

COMMENTARIVS.

PERSEQVITVR suam enarrare diuinitatem: cùm autem dixisset, [Loquor vobis,] nempe, quæ ad salutem pertinent docendo, ne quis nihil aliud loquendum, aut faciendũ superesse existimaret, adiunxit; [Habeo multa de vobis loqui & iudicare,] idest, quamuis me modo loquentem dicendo, & instruendo audiatis, & vestra peccata dissimulantem videatis, scitote me habere multa de vobis loqui, idest, multa vestra peccata aliquando loquar, manifestabo, & iudicabo. non enim tantùm doctor & saluator sum; sum etiam iudex, & ad me pertinet iudicare vos, terret eos Christus, ne impunitam existiment suam incredulitatem futuram. [De vobis loqui,] idest, contra vos loqui, at cur modo non iudicet, nec contra eos insurgat, causam adnectit in sequenti sententia.

B E

Sed, qui me misit verax est, & ego, quæ audiui ab eo, hæc loquor in mundo.

CAVSAM, cur modo non loquatur de eis hæc multa, & cur eos non iudiret, exponit: & est sensus, [Qui misit me verax est,]acsi dicat, Deus verax est, quæ promittit, facit: promisit autem me prius, vt mundum saluem, non vt iudicem; missurum, cùm ergo verax sit, oportet me non iudicare, nec modo, sed saluare, vt quod promisit Pater impleatur: sitque verax in sermonibus suis. Hæc est causa, cur modo, non loquor, nec iudico multa, quæ de vobis habeo. At dicere poterat aliquis: quomodo verax est, qui te misit, si non iudicas? respondet, quia ego non alia loquor, nisi quæ audiui ab eo & quæ mihi ipse dixit: si igitur loquerer ego de vobis hæc multa, & iudicarem, hæc profectò à Patre audissem, & ipse dixisset: si autem ipse dixisset: iam verax non esset, quia non faceret quod promisit. cùm igitur verax sit, non est, F
C cur modò vos accusem, & iudicem: si enim hæc facerem, Pater in suis dictis, & promissionibus verax non esset. hic est sensus. Attende illa verba, [Quæ audiui ab eo, hæc loquor,] conuenire Christo ratione diuinitatis: nam cum dicit, [Quæ audiui ab eo, hæc loquor in mundo,] insinuat se audisse antequã veniret in mundum: si enim ratione humanitatis loqueretur, diceret, quæ audio ab eo loquor in mundo, aut quæ audiui loquor, at hæc locutio, [Quæ audiui loquor in mundo,] indicat eum audisse, prius quàm veniret in mundum, fateor in rigore verborum posse etiam accommodari Christo ratione humanitatis: audiuit enim vt homo à Patre, quæ loquebatur, iuxtà illud Ioan. 12. mihi mandatum dedit, quid dicam, & quid loquar; tamen hoc in loco, in quo Christus de sua diuinitate tractabat, vt ex præcedentibus, & sequentibus constat, ad diuinitatem referendam potius sunt. erit igitur sensus, [Quæ audiui] à Patre vt Deus. Hæc homo factus, [Loquor in mundo.

A B

Et non cognouerunt, quia Patrem suum dicebat Deum.

VERBA sunt Euangelistæ narrantis Christum verbis superioribus significasse se Patrem habere Deum, Iudæos verò non intellexisse: hoc autē Ioannes annotat vt significet Christum respondisse verè ad interrogata, non tamen ita expresse & clarè, ne Iudæorum furorem vehementius inflammaret, ex quo, vti superius diximus, falsam esse illorum expositionem constat, qui negabant in præcedenti sententia Dominum ad interrogationem, quis esset, respondisse. In codice Græco non habetur [Deum,] nec [eius,] sed [non cognoscebant, quia Patrem eis dicebat.] Existimo legendum etiam [Deum,] illud [eius,] corruptio est literæ: nam legendum est, [Quia Patrem eis dicebat Deum.

B Dixit ergo eis Iesus, cùm exaltaueritis filium hominis, tunc cognoscetis quia ego sum. E

QVIA ex his prolatis iam verbis non cognouerunt quis esset: cùm tamen idipsum esset eis significatum, prænuntiat Christus se ab eis crucifigendum, & tunc eos cognituros quis esset. Quando, inquit, in cruce me vt hominem exaltaueritis, [Tunc cognoscetis, quia ego sum,] idest, me esse Filium Dei, humanitate enim mea per vos morti tradita, tunc velut reserabitur diuinitas mea. Et ita factum est à morte enim Iudæi inceperunt cognoscere Filium Dei fuisse, quē crucifixerant, ex signis mirabilibus, quæ in morte operatus est. Tunc multi reuertebantur percutiētes pectora sua. Luc. 23. Et Centurio, & qui cum ipso erant, timuerunt valdè dicentes, Verè Filius Dei erat. Similiter ex resurrectione, & aduentu Spiritus sancti, & Apostolorum prædicatione, infinita Iudæorum multitudo cognouit Christum & Filium Dei eum fuisse: quod Act. 2. patet, quando prædicante Petro compuncti corde, dicebant, Quid faciemus viri fratres? Fuit autē tanta virtus signorum, vt & incre-
C duli etiam, vt dicit Euthymius agnoscerent, quamuis propter duritiam suam
confiteri noluerint: nam Matth. 28. quando Custodes venerunt in ciuitatem, F
& renunciauerunt principibus Sacerdotum vniuersa, quæ acciderant; congregati cum senioribus consilio accepto, pecunias militibus dederunt, dicentes, Dicite, discipuli nocte venerunt, & furati sunt nobis dormientibus. Profectò qui tanta mortuus operatus est, homo merus esse non poterat. Mortem crucis exaltationem vocat, quia in altum erigebatur, qui crucifixus erat.

Et à meipso facio nihil, sed sicut docuit me Pater hæc loquor.

PERGIT explicare quæ post ipsius exaltationem reuelanda erant. cognoscetis, inquit, à me nihil esse factum; sed quæ docuit me Pater hæc locutum fuisse. præcedens sententia ad personam refertur, nempe cognoscetis quia ego sum: idest, me Christum esse vobis promissum. hæc autem ad doctrinam, & explicatiorem cognitionem personæ pertinet, nimirum, cognoscetis

nihil

A nihil me locutum esse, quod nō sit à Patre, & sic manifestabor esse Filius Dei, & doctrinam meam constabit esse à Deo. Quomodo Filius audiat à Patre & Pater doceat superius cap. 5. exposuimus, Vt homo, audit; quia scientia humanitati infusa est à Deo: vt Deus autem: quia vnà cum essentia accepit ab æterno scientiam. Verba hæc igitur ad doctrinam magis referuntur: sicut Ioan. 7. dicitur; Cognoscet de doctrina mea, vtrum ex Deo sit. Priora autem verba ad personam, vt sit sensus, Tunc cognoscetis, & me, & doctrinam meam. B

Et qui me misit, mecum est: & non reliquit me solùm.

NE Filium à Patre diuisum, & ita missum, vt à mittente sit separatus, aliquis existimaret, propterea adiunxit, se ita missum à Patre, vt semper sit cum Patre: ita operari, vt filium, vt simul pater cum eo operetur, sic si claris verbis dictum esset. Sum filius Dei, vnius & eiusdem substantiæ, & potentiæ cum ipso: cuius vna est indiuisa essentia, potentia, & operatio, ne igitur, quia me hominem videtis patre minorem factum putetis, aut diuinitatis detrimentum passum cogitetis Pater mecum est mecum operatur. Rursus ne imaginemini diuinitatem diminutam in humanitate: sum enim ita homo, vt sim integrè, & perfectè Deus vnus cum patre. Hic est sensus; explicat enim his verbis, quod dixerat se missum à Patre, & se audisse à patre ne inde aliquis diuinitatis minorem conciperet opinionē: & sic Chrysostomus hom. 52. & Euthymius exponere videntur.

B E

Quia ego, quæ placita sunt ei facio semper.

EX effectu probat se solum non esse relictum, quia, [Quæ placita patri sunt,] facit semper. Idem est sensus ac illorum Ioan. 5. quæcunque pater facit, hæc similiter facit & filius: nihil ergo facio, quod non sit patri placitum, & quod simul non operetur, propterea solus non sum. Loquitur igitur ratione diuinitatis suæ, vt exponit August. tract. 40. Alij ratione humanitatis exponunt; quia nihil facit, vt homo, quod non sit operatio diuinitatis: quæ communis est patri, & filio. Euthymius vtrumque probat sensum: tamen mihi magis videtur sensus legitimus Augustini, nempè loqui Christum ratione diuinitatis, qui cum sit filius Dei, semper dicitur facere quod vult & facit Pater: non solum quando in humanitate est, sed antequam eam sumeret. Semper enim facit, & fecit, quod patri palcitum est, & simul facit. Dicit autem [Facio, quod placitum est] Patri, & non dixit, quod facit Pater: vt ostendat, non solam operationis vnitatem, sed etiam voluntatis, vt talibus verbis Iudæos doceret, se nihil committere accusatione dignum: sed omnia esse secundùm Deum: non vt illi calumniabantur.

C F

Hæc

A D

Hæc illo loquente, multi crediderunt in eum.

VIRTVS diuina Christi hoc argumento comprobatur. Altissima loquitur, nouis signis non comprobat, nec argumentis cõfirmat & tamen cor dà Iudæorum, quos voluit conuertit, & ad fidem pertrahit. Hæc igitur eo loquente, non propter signa, non propter argumenta: sed simpliciter docente, & tam ardua, & profunda tradente, [Multi crediderunt,] non vnus, aut alter. Hoc profectò non esset, nisi diuina eius virtus credentium corda excitasset, & traxisset.

Dicebat ergo Iesus ad eos, qui crediderunt ei Iudæos: si vos manseritis in sermone meo verè discipuli mei eritis.

B IVDÆOS in se credentes Dominus confirmat promissionibus, in tanta enim contradictione & persecutione nominis sui, noui fideles confirmatione indigebant. Si, inquit, permanseritis in ea fide, quam sermone meo nũc E concepistis [Eritis verè discipuli mei.] Hoc dicit propter eos, qui crediderant, sed cito recesserant, de quibus Ioa. 6. Multi ex discipulis eius abierũt. Hi imperfectè dicti sunt discipuli: vt enim qui vnam, aut alteram docentis lectionem audit, nec postea gymnasium frequentat discipuli nomen non habet, sic is, qui ad modicum tempus habet fidem Christo, & eam postea negat, & recedit. Ille igitur est verus discipulus, qui permanet in doctrina, non hic, qui cito recedit: ob id dictum est, Si permanseritis, verè discipuli mei eritis.

Et cognoscetis veritatem.

POSSET percontari aliquis, quam vtilitatem cõsequentur hi discipuli? Ad hoc Dominus secundam adfert promissionem, [Cognoscetis veritatem:] Veritatem non quamcunque, sed cœlestem & diuinam, in qua hominum est salus; hæc ipse est Christus. Ioan. 14. Ego sum via veritas, & vita, F
C qui non solum veritas dicitur, quia ipse est Doctor cęlestis doctrinæ, sed quia ipse est, quem vmbræ, & figuræ illæ legis significabant: ipse est in quo, & per quem omnes Dei promissiones Patribus olim factæ implentur. Si ergo vos permanseritis in fide sermonis mei, tanquam veri discipuli docebimini, & cognoscetis me, qui sum cęlestis doctrinæ doctor: cognoscetis in me, & per me omnia, quæ figuræ, & vmbræ legis vestræ significant, & eum in quo sunt omnes Dei promissiones, Cætera ex annotatione require.

ANNOTATIO II.

Fides, & cognitio, credere, & cognoscere differunt.

AMbros. sermo. 10. versic. 3. in Psal. 118. rectè in his verbis annotat fidem à cognitione, seu credere, & cognoscere distingui, nã credenti promittitur cognitio: Si enim inquit manseritis in meo sermone credentes, cognoscetis veritatem. Idem etiam annotat Cypr lib. de bono patientiæ, sed aliter explicat hanc cognitionem, quàm Ambrosius: hic enim perfectã intelligentiã diuino-

A diuinorum mysteriorum Christi interpretatur, qualis est hominum perfectorum, quorum non lac, sed solidus est cibus, nec enim omnis credens, nec statim ac credit, hanc habet cognitionem: ille autem cognitionem patriæ exponit, vt credenti, & perseueranti promittatur cognitio, vt quod videt in ænigmate & speculo, videat facie ad faciem: tunc enim perfectè, & ex integro cognoscitur veritas, qui Christus est, quando & eius diuinitas, & humanitas apertè conspiciuntur. Mihi vtraque simul expositio coniungenda videtur, vt credentibus illis vtraque promittatur cognitio: nam illi Iudæi tunc simplicem habebant fidẽ, D nempe esse eum Christum, & missum à Deo, at post mortem, & resurrectionem multo explicatiorem, & ampliorem per Spiritum sanctum, & Apostolorum prædicationem assecuti sunt. Veritas igitur opponitur erroribus & ignorantijs contra Deum, opponitur etiam figuris, & vmbris legis: credunt ergo qui confusam quandam & generalem habent fidem, at qui perfectius diuina penetrant mysteria cognoscunt, & multo perfectius illi qui sunt in patria, & tam illam, quam istam Christus suis donat credentibus.

B **Et veritas liberabit vos.**

COMMENTARIVS.

TERTIA promissio credentibus promissa est liberatio, Non, inquit, inutilis vobis erit ista veritas cognita, & quæ cognoscenda promittitur; nã à seruitute vos in libertatem vindicabit. Non hæc liberatio à periculis est, sed à seruitute; quamuis enim qui à periculo eripitur, similiter & qui à statu seruitutis extrahitur, liberari dicatur: tamen in hoc loco libertas posterior significatur: hoc enim Græcum verbum indicat, ἐλευθερώσει, quo notat Chrys. ho. 53. voluisse etiam Dominum Iudæorum frangere superbiam, dum eos seruos esse insinuat. Hæc verò libertas est, qua credentes à statu seruorum, in statum adoptionis filiorum liberantur; de qua ad Galat. 4. tractat. Paulus: quæ libertas tres complectitur libertates, nempe à legis veteris, peccati, & corruptionis seruitute. propterea Euãgelium lex perfectè libertatis dicitur Iaco. 1. nam in veteri erat libertas à peccato non quidem virtute legis, sed fide venturi tunc Christi, non tamen erat libertas filiorum. nec libertas corruptionis: at verè in Christum credens, à seruitute triplici liberatur: nempe à seruitute peccati, legis illius, & corruptionis, quorum explicationẽ in annotatione re-C quire. Rectè autem dicitur, [Veritas liberabit vos:] Christus enim est, qui liberat: ideò dictus veritas: quia vmbras remouet legis, eius figuras terminat, & F promissiones implet, ideòque ab eius seruitute liberat.

ANNOTATIO 12.

AVGVST. serm. 48 de verb. Domi. rectè annotauit verbum latinũ liberandi esse ambiguum, nam liberatur homo à periculis, & à seruitute. Apud Græcos autem non hæc ambiguitas est, vno enim verbo liberatio prior, altero posterior exprimitur: hoc autẽ in loco à seruitute liberatio significatur, per quam homo, qui credit, seruus esse desinit, & in statum liberorum extollitur, hoc idem tradit tractat. 41. in Ioan. & verè est doctrina. At quæ sit ista seruitus, nõ eodem modo exponitur, in scriptura enim multiplicis seruitutis fit mentio, & quantum ad præsens spectat, triplex est. Prima est seruitus illa legis, vt enim ad Galat. 4. Paulus docet, qui sub lege erant, in statu seruorum viuebant. Duo, inquit, sunt testamenta, Vnum in monte Sinai, in seruitutem generans. Altera est seruitus peccati, qui enim in peccato est, seruus est dæmonis, seruus est peccati: vt nõ possit quidquid boni vult facere, sed necesse est eum lege peccati teneri, nisi per gratiam liberetur. de hac dicitur ad Rom. 6. Gratia autem Christo quod serui fuistis peccati. Tertia est corruptionis, quia in hoc seculo miserijs, & laborib. & pœnis ratione corporis sunt etiam

A iusti subiecti; de qua dicitur. Rom. 8. Creatura liberabitur à seruitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei. Ab hac triplici seruitute Christus, qui veritas est, suos liberat credentes, de prima liberatione dicitur Gala. 4. Non sumus ancillæ filij, sed liberæ, qua libertate Christus nos liberauit: de statu enim seruorum, in adoptionem filiorum liberantur iusti per Euangelium de secunda ad Rom. 6. Liberati à peccato, serui facti estis iustitiæ. de tertia Rom. 8. Liberabitur à seruitute corruptionis. Duæ in hoc sæculo, tertia in altero tantum fit.

His igitur suppositis Aug. locis citat. B Chrysost. hom. 53. & Euthymius, de libertate à peccato, hunc locum exponũt. Athanas. a. tem in ser. 3. cõtra Arrium, & Cyprian. in libr. de bono patientiæ, D de libertate corruptionis, quæ fit in gloria, interpretantur at re vera libertas de qua hic agitur est filiorum adoptionis, in qua omnes tres comprehenduntur. Libertas enim illa à peccato erat in lege veteri, & dabatur credentibus tunc in Christum; at libertas nunc promittitur generaliter danda credentibus. Igitur non sola est à peccato libertas, sed perfecta, vti diximus in commentario, suis temporibus danda. de qua 2. Corin. 3. Vbi spiritus Domini, ibi libertas, nempe perfecta, nam in filijs adoptionis datur libertas peccati, & legis illius. & in hoc sæculo spes libertatis corru- E ptionis: si enim filij: & hæredes per Christum: propterea dicitur: [Si manseritis in sermone meo.]

Responderunt ei, semen Abrahæ sumus, & nemini seruiuimus vnquam, quomodo tu dicis, liberi eritis?

COMMENTARIVS.

INTELLEXERVNT Iudæi seruos se à Christo appellari, & de libertate à seruitute loqui: propterea respondent se esse liberos, quia filij Abrahæ sunt, neque vlli vnquam seruierunt. Illud autem, [Quomodo tu dicis liberi eritis?] fuit cum quadam indignatione prolatum: quasi ægrè tulerint libertatem promissam tanquam seruis: Non est autem hæc responsio credentium, C sed incredulorum, & persecutorum Christi, vt ex responsione sequenti con- F stat. quamuis August. tractat. 41. vocem illorum credentium fuisse affirmet. id, quod etiam priùs sensit Origen. tom. 22. in Ioan: Abraham allegant primum primogenitorem, qui liber fuit, non seruus, & magnus vir ac propheta, plurimique suis habitus temporibus. hæc autem verba, [Nemini seruiuimus vnquam] non ad eorum patres, sed ad proprias referunt personas: nam & Christus cum illis met loquebatur, non cum patribus sciebat enim, & erat omnibus notum & in confesso, patres in Ægypto seruiuisse: similiter & in Babylone: at ipsi nemini tunc seruiebant, quamuis enim sub Romanis essent, tamen non erant illorum serui, nec in hoc mentiti sunt, vt Chrysosto. hom. 53. & Euthymius affirmant. Et quamuis non sint mentiti, tamen non intellexerũt Christum, existimabant enim de humana, & ciuili seruitute eum loqui, quam seruitutem Christus suo aduentu non abstulit, vt docuit Paulus 1. Corint. 7. Vocatus, inquit, es seruus? non sit tibi curæ: pertinet enim hæc ad seruitutem corruptionis, cuius libertas dabitur quidem, sed non in hoc sæculo.

Ex-

Respondit eis Iesus. Amen, Amen dico vobis, quia omnis, qui facit peccatum, seruus est peccati.

POTERAT Dominus opponere, & seruitutem legis, & seruitutem corruptionis: tamen omnium pessimam obiecit, nempe seruitutem peccati; illas autem dissimulauit quia credẽtes in eũ nondũ ab eis liberati erant: hæc autem obiectio multum eos deprimebat, eorumque superbiam, & malitiam confundebat: qui se semen Abrahæ, & liberos iactabant, & contra Christum mala cogitabant. Vt igitur eos seruitutis conuincat, generalem statuit assertionem [Omnis, qui facit peccatum, seruus est peccati.] ac si dicat: nihil vos iuuat esse semen Abrahæ: omnes enim, quicumque, & qualiscumque, siue nobilis, siue diues, siue princeps, siue subditus, qui peccatum facit, seruus est, non hominis, sed peccati quod peius est: & quanto homo superior est peccato, tanto seruitus humana, hæc quam vos non admittitis, est minor seruitute pecca-
B ti, nam humilius est, & vilius seruum esse peccati. Attende hæc, & sequentia verba esse syllogismum Domini, efficaciter probantem esse eos seruos, & talis est, [Omnis qui facit peccatum, seruus est peccati,] vos facitis peccatum, ergo serui estis peccati. primam partem probat, [Seruus non manet in domo:] illam autem mediam partem, nempe, vos facitis peccatum, confirmat: quia [Quæritis me interficere] sine causa, vt in sequentibus declarabitur. Attende per peccatum, arbitrium hominis seruum manere peccati, & Dæmonis, quia non habet potestatem, nec vires, vt resistat peccato, & Dæmoni, nisi enim diuinum gratiæ adsit auxilium, in eo est statu, vt nequeat à peccato commisso sua se purgare virtute, nec valeat omne in posterum cauere peccatum, nec omnem dæmonis vincere tentationem, sed succumbere necesse est nouis peccatis. Hoc Paulus Rom. 6. appellat dominari peccatum in homine, & regnare in corpore. Non, inquit, regnet peccatum in vestro mortali corpore. Et iterum, Peccatum vobis non dominabitur. de qua libertate Augustinus meminit. libro 24. Ciuit. cap. 13. & multis alijs in locis. Aduerte Christum his verbis significasse legem illam nemineni liberasse à peccato: qui enim libertatem à peccato tunc consequebantur, eam virtute fidei venturi Christi obti-
C nebant, eo igitur iam adueniente non credentes in eum, non hoc priuilegio fidei gaudent, sed sunt sub sola lege, qua cessante, & abolita, necesse est eos esse omnes sub peccato.

Seruus autem non manet in domo in æternum, filius manet in æternum.

HIS verbis Dominus confirmare videtur assertionem præcedentem. Qui facit peccatum, seruum esse: & confirmatio hæc est, serui est non manere in domo domini in æternum, at filij semper manent, cũ igitur peccator nõ maneat in domo Dei in æternum, quia quamuis ad tempus sit de populo Dei, & de eius ecclesia, tamen mittendus est in tenebras exteriores damnationis, & inferni; filius autem semper manet in domo, quia semper ad populum Dei, & ecclesiam pertinet, & post seculũ hoc in cœlestem recipiendus est domum. Ergo, qui peccatum facit, seruus est, Totius huius discursus primam partẽ expri-

A mit Dominus,in qua totum reliquum cõcluditur, & ex quadam analogia, & D proportione ad seruos ciuiles sumitur argumentum,& maximè apud Iudæos, apud quos post septem annos, & anno etiã Iubilæi,omnes serui liberabantur, & à domibus dominorum mittebantur,vt habetur Exo.21.Deut.15.apud nationes autem alias serui vendantur,& de domo in domum trãseunt;& quamuis non vendantur, saltem vendi, & domo à dominis priuari possunt: at filij proprias retinent semper domos;nam hæreditas eorum est,non autem seruorum, ita & iustorum hæreditas Dei est. Attende in Ecclesia Dei peccatores, quamuis exterius dominentur, sunt tamen tãquam serui:at iusti, vti filij apud Deum. quod Gregorius docet eleganter exponens illud Eccles. 10. Vidi seruos in equis,& principes quasi seruos ambulantes super terram,lib.31.Moral. cap.10.hunc Ioannis locum adducens.

B Si ergo filius vos liberauerit, verè liberi eritis.

CONCLVDIT, quod superius dixerat, nempe liberandos esse: qui E credunt in eum. Cum igitur,inquit,serui sitis tunc profectò liberamini, & in libertatem vindicamini, quando filius vos liberauerit: filius enim Dominus est, & Domini est liberos facere seruos, ac si dicat,ne vos miremini si dixi vos liberandos, quia serui estis: nec si dixi, veritas liberabit vos, quia veritas hæc, filius & Dominus est, cuius est libertatem dare. Se sub tertia persona filium appellat Dei, qui potens est à seruitute etiam peccati liberare. Attende autem quamuis his verbis, & præcedentibus de seruitute peccati agat:etiam de seruitute legis loquitur: exprimit autem seruitutem peccati propter illos, vt eos deprimat,& conuincat,tacitè verò etiam insinuat à seruitute legis liberandos, in libertatem adoptiuis filiorum, quam dat verus, & naturalis filius Dei. & hoc est, quod dicit, [Verè liberi eritis, si vos filius liberauerit.] id est. Eritis filij adoptionis Dei,facti per me, qui sum filius verus, & naturalis.Filius enim facit filios,quamuis non in eadem æqualitate, & for-
C ma. quod Paulus ad Galat.4.docuit dicens; Misit Deus filium suum factum ex muliere, factum sub lege,vt eos qui sub lege erant,redimeret,vt adoptionem F filiorum,reciperemus.Nota misit filium suum, vt filios faceret adoptionis, & à lege liberaret,& quasi seruos redimeret. hoc est,quod nunc dicit: quamuis propter illos de seruitute sola & libertate peccati expresse fit locutus. Verè autem annotat Chrysostom. hom. 53. dici filium, vt distinguat à seruo: qualis fuit Moyses legislator facere non potuit,cum seruus esset,at Christus filius filios & liberos facit.Dicit,[Verè liberi,] seu perfectè:quia ista libertas humana,& ciuilis debilis est,& imperfecta,quæ potest admittere secum seruitutem peccati.Rectè igitur his verbis Athana.ser.3.cõtr. Arrianos probat Christum esse filium Dei naturalem,non creaturam, cum ipsius sit à seruitute liberare.

Scio, quia filij Abrahæ estis sed quæritis me interficere, quia sermo meus non capit in vobis.

SVPERERAT illa assertio media probanda, nempe vos facitis peccatum: hanc nunc confirmat: estque sensus, parum vos iuuat esse semen A-

A brahæ: scio quidem vos esse illius semen, tamen [Quæritis me interficere] sine culpa: nam nulla alia de causa id facere vultis, nisi quia meum sermonē non potestis recipere: hoc autem graue est peccatum: hæc magna est iniquitas: non ergo vos dixi seruos, quia filij sitis seruorum, scio enim quia estis filij Abrahæ: sed propter iniquitatem, quam perficere paratis, & quæritis: hoc autem Abraham non fecit, nec in hoc filij aut semen eius estis: neq; hæc libertas impedit, quominus serui sitis propter peccatum. Attende illud [Sermo meus non capit in vobis,] id est, non habet locū in vobis. Est metaphora vasis iam pleni, quod liquorem amplius capere nequeat: aut ita stricti, & angusti, vt copiam superinfusam non recipiat: ita in his ob eorū plenitudinem, quia occupati & pleni erant malitia & peccatis; propter intellectus angustias ratione incredulitatis eorum, sermo Christi purus, sanctus, ac diuinus, locum non habebat. Chrysost. hom. 53 annotat non esse dictum. Non capitis sermonem meum, sed [Meus sermo non capit in vobis,] vt indicaret sermonis, & doctrinæ ipsius magnitudinem. Vana autem est, & impia interpretatio Heracleonis Manichæi, vt refert. Orig. tom. 21 in Ioannem, dicentis, non capere sermonem in eis, quia natura erant inhabiles, & incapaces, decipitur hæreticus valdè: nam vitium erat malitiæ, non naturæ, aliter non essent reprehensione digni.

Ego, quod vidi apud Patrem, loquor, & vos, quæ vidistis apud patrem vestrum facitis.

CAVSAM, cur eum Iudæi interficere quærerent, doctrinam suam esse dixerat, quia non capit in eis. Ne igitur aliquis in doctrinam, non in Iudæos culpam referret, idcirco his verbis eā defendit, & illos arguit, causamque esse docet, cur in eis non capiat sermo. [Ego,] inquit, [Quæ apud Patrem vidi, loquor,] id est, doctrina, & sermo meus est cœlestis, & diuinus: nā ea loquor, quæ apud Deum vidi. His verbis suam ostendit diuinitatem, qui filius Dei est, apud Patrem semper existens, & in essentia vna cum Patre omnia videns, quæcunque, vt homo loquitur: non ergo est vitium in doctrina mea, at vos, [Quę apud vestrum Patrem vidistis,] hæc, [facitis,] propterea, [non capit in vobis sermo,] hic, [meus.] Dominus patrem istorum diabolum intelligit, eos autem, quæ faciunt, vidisse apud diabolum dicit, quia, quæ faciebant, diaboli instinctu interiori faciebant, iuxta illud Ioan. 13. Cum iam diabolus misisset in cor, vt traderet eum Iudas. Vbi attendendum est, non eadem ratione Christum dici videre apud patrem quæ loquitur, & hos videre apud diabolum, quæ faciebant. Christus enim in diuina essentia, & vt Deus, & vt homo videbat omnia, quæ docebat, & ex diuina etiam Patris voluntate ea loquebatur; at isti non in dæmonis essentia videbant, nec enim erant filij dæmonis, sicut Christus erat filius Dei, sed dicti sunt vidisse apud diabolū: tum propter exemplum, quia sciebant diabolum innocentes iniquè persequi: tū quia, quæ faciebant, eius instinctu & instigatione faciebant: nec hoc tantùm, sed simul etiam cognoscebant se malè facere, & iniquè persequi Christum, & consequenter illud esse diaboli opus scire potuerūt: multa enim fieri possunt Diaboli instinctu, quæ tamen non vt talia cognoscuntur; at isti vtrumque habebant, idcirco dicti sunt facere, quæ apud illum videbant. Et perpende Christi innocentiam, & istorum malitiam: Christus quæ apud patrem Deum videbat loquebatur; at illi, quæ apud dæmonem videbant faciebant: nam & opere ip-

A so quærebant interficere. Perpende rursus horum culpam: vnde enim gratias D summas agere debuerant, quia quæ apud Deum vid. bat: notificabat, inde eum interficere procurabant.

Responderunt, & dixerunt ei, Pater noster Abraham est.

EXISTIMANTES Christū aliquos patres eis voluisse obijcere, quos iniquos fuisse, & peccasse, negare non poterant, se suo primo patre defendunt, qui innocēs, & castus fuit, & omnium illorum cōmunis pater. [Abrahā] inquiunt [Pater noster est:] nō probes, nec obijcias nobis alios patres, hic est primus & cōmunis pater omnium nostrū, iste sicut liber, ita & iustus, Deoq́ gratissimus fuit. Attende verba Euangelistæ, non satis ei fuit dicere [Responderunt,] sed adiunxit; [Et dixerunt ei:] sunt enim in hoc Euangelista multum particulæ, & singula verba considerãda. Respondisse eos dicit, quia propter verba Christi ad eos dicta; ipsi hæc protulerunt; at dixisse etiā adiecit, vt eos E B his verbis suam iniustitiā, & nequitiam occultare, iustitiam verò, & innocentiam præ se ferre voluisse, indicaret: quod Christus cognoscens eorum responsionem refutat, & apertè malitiam, & nequitiam eorum detegit.

Dicit ei Iesus, si filij Abrahæ estis, opera Abrahæ facite; nunc autem quæritis me interficere, hominem, qui veritatem vobis locutus sum, quam audiui à Deo: hoc Abraham non fecit.

ILLORVM MET verbis eos redarguit. Si inquit [filij estis Abrahæ,] ipsum immitemini; filiorū enim est patres imitare: at non sic facitis: nam vos [Quæritis me interficere,] hominem innocentem, & benefactorem vestrum, quia, quæ audiui à Deo, vobis aperui: tale opus non fecit Abraham: nō igitur est, quod vos Abrahæ innocentia, & iustitia tueamini, quia contraria sunt o-C pera vestra operibus illius. Attende sermonem esse causalem, [Interficere hominem qui veritatem locutus sum,] id est; quia veritatem locutus sum, nec F qualemcunque veritatem, sed, [Quam audiui à Deo.] Attende rursus ex consequentia verborum apertè deduci patrem suum Deum appellare: nam præcedentibus verbis dixit se loqui, quæ vidit apud Patrem, nunc autem, quæ audiuit à Deo, ergo pater eius Deus est. Videre, & audire dicitur: tum quia vt homo scientiam communicatam habebat à diuinitate, tum quia vt Deus ab æterno omnia accipit à Patre. Non negat eos esse filios Abrahæ natura, sed imitatione: qua carentes, necesse est alium habere patrem ex imitatione, vt statim ostendit.

Vos facitis opera patris vestri.

ALIVM patrem habere, cuius opera imitantur, dicit: nam Abraham non fecit, quæ isti faciebant. Quis hic sit pater, nondum explicat; & prudenter, si enim statim aperuisset, non ita eos capaces habuisset rationis, at dum prius eos ab Abraham auellit, quia ipsum non imitantur, & inde colligit alium eorum esse patrem, quem imitantur, fortius, & euidentiùs diabolum eorum esse patrem concludit.

Dixe-

A D

Dixerunt itaque ei, nos ex fornicatione non sumus nati, vnum patrem habemus Deum.

NOVERVNT ex his Christi verbis, non de patre secundùm carnalem generationem, sed de spirituali patre eũ loqui, & sicut dum patrem secundùm carnem intellexerunt se Abrahæ excellentia defenderunt & iactarunt, ita & nunc spiritalem patrem intelligentes, Deum se patrem habere gloriantur, & dicunt, [Nos non sumus ex fornicatione:] id est, idolatræ, & Deos falsos sequentes; sed verum Deum adoramus, & hunc patrem imitationis, & spiritus habemus, non igitur habes, quod nobis obijcias; neque secundum carnem, neque secundùm spiritum. Frequentissimè scriptura idolatriam fornicationẽ appellat, & quando Synagoga Iudæorũ idola colebat, fornicari dicebatur, tuncq; idolatrantes filij fornicationis erant: nam mater eorum Synagoga fornicabatur. Ierem. 3. Tu autem fornicata es cum amatoribus multis. Osee 2. B Quoniã fornicata est mater tua. Ezech. 16. Reuelata est ignominia tua, in fornicationibus tuis. Sunt huiusmodi sexcenta loca: de hac autem fornicatione Iudæos locutos esse, indicant verba sequentia, quæ ab hac de fornicatione defendentes dicunt. Hęc enim posterior est antithetum prioris sententię, vnũ nempe patrem habemus Deum; id est, vnum Deum patrem habemus, non multos Deos colimus. Attende istos fateri se patrem habere Deum, non qualem Christum se habere affirmasse dicebant: nam Christum asserentem patrem naturalem, & æqualem habere Deum accusabant; at ipsi patrem cultu, veneratione, & imitatione Deum appellant.

ANNOTATIO 13.

ORIGEN. tom. 22. in Io. hæc verba: [Nos ex fornicatione non sumus:] de carnali fornicatione exponit; si mulque dicit, esse per iniuriam quãdam contra Christum dicta: quasi dicerent, C Nos potius habemus patrem Deum, quã tu, qui te iactas patrem habere solum Deum, & ex virgine natum, cum sis ex stupro genitus, at nos patrem habemus verè Deum, qui non negamus patres habere carnales, à quibus non ex fornicatione geniti sumus: Euthymi. quamuis nomen nõ citet, huius meminit expositionis, & interpretatur de fornicatione carnali? quod autem sint per iniuriam illata, refert solum: at nec probat, nec reprobat. Sed re vera est violenta expositio, & verbis non facilè accommodatur: nam verba illa, [Deum habemus patrem,] F nullam habent connexionem, si de fornicatione carnali exponamus, sicuti in commentario dictum est. Reliquum autem de iniuria illata, verba non indicãt, nec consentiunt testimonia Euangelica, ex quibus constat Iudæos semper filium Ioseph Christum appellasse.

Dixit ergo eis Iesus: Si Deus pater vester esset, diligeretis vtique me, ego enim ex Deo processi, & veni.

COMMENTARIVS.

CVM se patrem habere Deum iactarent, quasi ipsum imitarentur, & diligerent, eos etiam excludit ab hac gloriatione Christus. Et est sensus,

A [Si Deus pater vester esset,] vt dicitis, [me diligeretis:] nam ego filius eius sum. Qui autem diligit patrem, diligit etiam filium, at cum filium odio habeatis, & persequamini, profectò vos nec patrem habetis Deum, neque eum diligitis. Negat Christus eos habere Deum patrem, non quod non crederent in Deum, sed quod non diligerent, nec imitari studerent, hoc enim est habere Deum patrem. Dicit autem se à Deo processisse, & venisse, vt doctè, & verè Aug. tract. 42. exponit, quia vt Deus a Patre est per æternam generationem, hoc enim est procedere, & homo factus est in tempore per carnis assumptionem, & hoc est venire. His enim verbis, se verum Dei filium naturalem profitetur, simul & hominem. B

ANNOTATIO 14.

Origenes confutatur.

ORIGE. tom. 22. Ex Deo processi, & veni, totum ad incarnationem refert, vt exinanitio Christi, sit egressio & aduentus eius: Non hac expositione contentus, impugnat eos, qui filij generationem æternam hoc verbo significari dicunt, sunt autem argumenta eius homine tam docto indigna. Si enim, inquit, filius Dei à patre processisset, & egressus esse diceretur, vt Deus est, tunc Pater priuaret se substantia illa, quam dedit filio; & rursus corporeus, & diuisibilis esset. Quibus vnico verbo respondemus, processisse filium à patre, non quod alia substantia, sed quod alia sit ab eo persona: nec est diuisio in substantia, sed distinctio in personis; egressum autem hunc æternum, & processionem, esse filij generationem, & dici, scriptura docet Michæ. 5. Egressus eius à diebus æternitatis: & Ecclesiast. 24. Ex ore altissimi prodiui primogenita ante omnem creaturam. Ecce prodijt ante omnem creaturam filius. Doctius ergo August. tract. 24. non solùm id docet, sed sic exponit hunc locum; aliter enim satis erat dicere ex Deo veni; vt autè vtrumque exprimeretur, vtroque est vsus vocabulo; [Ex Deo processi,] & [veni,] vti exposuimus in commentario. Et hac ratione vtitur Hilarius libro 6. de Trinitate ad probandum primum verbum, [Processi,] de æterna generatione esse exponendum.

Neque enim à meipso veni, sed ipse me misit.

C COMMENTARIVS.

HEBRAISMVS est, quod affirmando protulit, idem ad maiorem veritatis expressionem, negando confirmat: [Neque enim à me ipso veni, sed ille me misit,] non à seipso venit, sed missus à Patre, quia ita homo factus est, vt à Deo procederet. Quibus etiam verbis expressius docet legationem suam esse, secundùm patris voluntatem, vt qui ei contradicunt, Deo Patri contradicere, non autem eum vt patrem imitari, concludat.

Quare loquelam meam non cognoscitis; quia non potestis audire sermonem meum?

INVEHITVR in eos, quod non cognoscant, se esse Dei filium à patre missum, cum habuerint multa argumēta cognoscendi. Et est sensus. Vos, qui [Non potestis,] seu non vultis, [Meum, sermonem audire,] sed ipsi maximè, aduersamini, cur non agnoscitis meam locutionem esse filij Dei à Patre missi

Sunt

A Sunt autem aliqua ad intelligentiam huius sentẽtiæ animaduertenda. Primum est interrogationem hanc habere magnam energiam: quasi diceret nullum vobis est argumentum, quo hanc meam locutionem esse filij Dei negare possitis sunt autẽ multa, & sufficientissima, vt negare non valeatis, & tamen adhuc nõ potestis meum audire sermonem. Alterum est hoc verbum [Non potestis,] significare impotentiam absolutè, sed voluntatem obduratam, & aduersantem; quando enim aliquid facere abhorremus, & vehementer renuimus, dicimus non possum hoc facere, ita hi aduersabãtur maximè, & summo odio persequebantur doctrinam Christi, ideò dicit, [Nõ potestis audire sermonem meum.] Tertium est, sermo ad totã Christi doctrinam refertur, quam isti non poterãt audire, at loquela, & locutio, ad hanc singularem sententiam, qua se à Deo processisse, & venisse dixit, vt sit sensus, cur non agnoscitis hanc meã vocem, [A meipso non veni, sed ille me misit,] vos qui tanto odio meam doctrinam impugnatis; si enim agnosceretis vocẽ esse filij ipsius Dei, vtique non odio haberetis sed audire possetis sermonem meum. Quartum est, totam hãc esse vnã integrãmque sententiam, [Quare loquelam meam non agnoscitis, quia non potestis audire sermonem meum?] & interrogatio est vltimo loco ponenda, vt sit sensus, vos qui non potestis audire sermonem meum, quare non agnoscitis meam locutionem, cuius sit, cum habueritis, vnde facillimè id agnosceretis. Illa enim particula [Quia Græce] ὅτι, non causam indicat, sed loco [Cum,] posita est: similis enim est phrasis Ioan. 2. Quod signum ostendis nobis, quia ista facis? id est, cum hæc tanta facias, signo aliquo comproba tuam potestatem, seu cur non signo te posse ea facere ostendis? D

B

ANNOTATIO 15.

EVTHYMIVS aliter exponit hęc verba: nam priorem partẽ legit sub interrogatione, [Quare loquelam meã non agnoscitis?] posteriorem vero tanquam causam, cur illi non agnoscant loquelam eius: nempe, vos non agnoscitis loquelam meam, [Quia non potestis audire sermonem meum:] hanc expositionem ante ipsum secutus videtur Origen. tom. 22. in Ioan. & simul ponit differentiam inter audire, & agnoscere: vt audire sit ea, quę dicuntur, intelligere, agnoscere autem intellectis assentiri, eritque sensus; cur locutioni meæ non assentimini? causa est quod non intelligitis, nec percipitis sermones meos. In primis mihi magis placet lectio & expositio quã adhibuimus in commentario, vt vnica sit sententia tota sub interrogatione: sensus enim sic accommodatior est, istam autem Origenis explicationẽ non puto in pręsenti locum habere, nec enim verum est Iudæos sermonem Christi non intellexisse. nam perceperunt Christum docere se esse Dei filium, patri æqualem, vt patet Ioan. 5. tamen credere noluerunt: audire ergo non posse dicuntur, quia non solum noluerunt credere quæ dicebat, sed summopere doctrinam detestabantur totam: reprehenduntur autem, quod non agnoscant locutionem, id est, cuius sit locutio, & doctrina, sicut, si aliquis alterum rogaret aliquid faciendum, rogansque esset persona insignis, qui cum preces non exaudiri suas sentiret, diceret, cur non agnoscis vocem meam, qui preces meas spernis, nec exaudis? quasi diceret, exaudires, & faceres rogata, si vocem meam agnosceres, nempe personam rogantem scires. Talem puto esse horum verborum sensum.

C (left margin, beside "nem ante ipsum secutus videtur Origen.") — F (right margin, beside "re noluerunt")

Vos ex patre diabolo estis, & desideria patris vestri vultis facere.

COMMENTARIVS.

EXCLVSIT ab illis patrem Abraham, & patrem Deum; nunc quem imitetur patrem, explicat, & eo fortius confirmat, quo nec Abraham, nec Deum

A Deum eos imitari, comprobauit: simul etiam causam, cur non audiant sermonē eius exponit. [Vos,] inquit, [ex patre diabolo estis,] non Abrahā, nō Deum sed diabolum patrem vestrum habetis; quod inde patet, quia studia, & mores eius imitari quæritis: hoc est desideria eius facere: & est Hebraismus; sæpe enim, vti annotauimus; particula copulatiua ponitur loco causalis, ac si diceret: ex diabolo patre estis, quia studia & mores eius imitamini. Estque argumētum ab effectu: dæmonis enim instinctu moueri & agitari illos inde patet, quia opera illorum similia sunt eius operibus. Aug. li. con. Adiman. c. 4 hunc locū exponēs, tripliciter in scriptura filios dici docet, natura, doctrina, imitatione. li. autem 1. retract. c. 22. se corrigens addit alios duos. scilicet filios gehēnę & adoptionis: hoc in loco Ioannes de filijs imitatione loquitur, & de filijs ex quadam instigatione, & motione. Aug. autem dicit filios diaboli dictos, vel quia ab eo iniquitatem didicerunt, vel quia ipsum sunt imitati. Adde etiam, quia ipso impellente operabantur. D

Filij in scriptura variè dicantur.

B

Ille homicida erat ab initio.

MORES, & studia diaboli describit, vt inde eos talia facientes, eum habere, & imitari patrem manifestet. [Ille,] inquit, [homicida fuit à principio,] nempe à seculi exordio homicidia concupiuit, homicidia procurauit. Nemo æquale homicidium committere vnquā potest, ac ille perpetrauit, qui omnes homines morti subiecit: inuidia enim diaboli mors introiuit in orbem terrarū: nec hoc contentus Cain in necē Abel iusti excitauit, & infinita postea homicidia ipsius instigatione perpetrata sunt, & quotidie perpetrantur: vt nō aliud sitire, quam humanum sanguinem videatur. Hic mos, hoc est studiū diaboli, quod isti imitantur, necem Christo iusto meditātes; non loquor de nece animarum, quæ fit per peccatū, quamuis enim etiā diabolus sit homicida animarū, tamen ad sensum præsentē nō hoc facit, sed sermo est de homicidio corporum, quod isti Christo inferre parabant, & in eo diaboli erant imitatores. E

C

Et in veritate non stetit. F

HOC est alterum diaboli studium, in veritate non stetisse. Veritatem appellat, quę alio nomine veracitas dicitur, qua quod verum est loquimur, & opponitur mendacio: in hac Deus creauit diabolum, sicut cum alijs virtutibus omnibus, sed non permansit in ea, nam ad mendacium se conuertit: & primos homines mendacio decepit, dicens, Nequaquam moriemini, cum tamē aliter sentiret, & aliter res ipsa se haberet: multas alias accepit à Deo diabolus virtutes, in quibus non permansit: proprio arbitrio ad malum se conuertens; at dominus huius meminit, quia Iudæi in eo diabolum, sicut in homicidio imitabantur: quod probandum, & ostendendum Dominus suscepit, vt patrem habere eos diabolum conuincat.

ANNOTATIO.

Veritatis nomine qd intelligatur.

SVPERIOREM sententiam non eodem modo doctores exponūt propter illud, [Veritate.] Chrysost. hom. 54. veritatem exponit vitæ rectitudinē, quę omnem virtutem complectitur, sic enim aliquādo in scriptura vsurpatur: dictūque

A que est dæmon non stetisse in veritate, quia in ea iustitia & sanctitate, in qua creatus est, non permansit: hanc expositionem sequitur Leo. sermo. 16. de quadrag. Secundo loco Euthymius conuenire videtur in interpretatione veritatis; tamen aliter sententiam exponit; nempe, [Non stetit in veritate,] quia non quieuit in via virtutis, sed omnem bonam odit conuersationem, quod non ad diabolum refertur respectu sui, sed relatione etiam ad homines, quorum vitam studiosam insectatur. Tertio loco Aug. lib contra Adiman. cap 4. veritatem, legem exponit: nec enim Diabolus in lege B sibi data stetit, nec etiam Iudæi. Quarto loco alij veritatem, fidelitatẽ interpretantur; dictusque est dæmon non stetisse in veritate, quia non fuit fidelis Deo, nec eam præstitit, quam illi debuit obedientiam. Hanc expositionem insinuat Cyprianus libro de orat. dominica in principio, explicans Pater noster. Quinto loco, Origenes tom. 24. in Ioan. hanc veritatem exponit eam, quę opponitur falsitati: & diabolum dicit in veritate non stetisse, quia deceptus est in falsis dogmatibus: vocat Origen. dogmata, iudicia practica intellectus, quæ sequitur, & acceptat voluntas ad operandum: propter quæ, qui malè operatur, dicitur ignorãs, & errans: qui verò benè; prudens cense- C tur, & verus. Nulla harum expositionum contextui ita facilè propriè accommodatur, sicut ea, quam in commẽtario adduximus: vt veritas hęc mendacio opponatur, dictusque sit in veritate non stetisse, quia cum à Deo verax in dictis, & D factis sit creatus (virtutem enim talem infusam habuit) parum in ea perseuerauit: nam cum primum à gratia cecidit, ad mendacia & dolos se conuertit; quæ etiam modo & per se, & per homines nefarios exercet: Sequentia enim verba hanc probant interpretationem. Similiter & contextus ratio: nam Dominus non omnem diaboli malitiam; sed eam partem, quam isti imitabantur in ijs, quę contra ipsum Christum perpetrabant describere intendit. Nec hãc expositionem sine graui proferimus auctore: eã enim secutus est Irenæ. lib. 5. cap. 22. & cap. 23: vtroque enim loco ita est hanc E sententiam interpretatus, vt non stetisse in veritate dictus sit, quia mendax est, & mendacium loquitur. Rectè autem August. lib. 11. Ciui. cap. 13. 14. 15. aduertit illud verbum [Non stetit,] id enim indicat diabolum in veritate fuisse factum; tamen non perseuerasse: si enim nunquam in veritate fuisset, non esset dictus non stetisse, seu non permansisse: idcirco hoc loco vtitur contra Manichæos, affirmantes diabolum natura esse malum, & semper fuisse malum; deceptos illo loco 1. Ioan. 3. Ab initio diabolus peccat: quæ tamen verba non significant, vt ibi August. docet, creatum esse in peccato, sed ab initio, quo peccatum incepit, ipsum peccare; seu quia fere F ab exordio mundi peccat parum enim in rectitudine durauit; eum autem in rectitudine ante fuisse creatũ, verba præsentia probant.

Auctoris explicatio.

Quia non est veritas in eo.

COMMENTARIVS.

DIABOLVM in veritate nõ permansisse, ex ipso effectu probat, [Quia veritas in eo non est,] id est mentitur, & mendacia infinita profert: quod illis Iudæis satis ex ipsa notum erat scriptura; in qua inter alia nomina hoc sortitur, vt sit spiritus mendax. Rectè Aug. lib. 11. Ciui. c. 14. annotat, nempe hoc argumentum, & probationem esse ab effectu. Quod si aliquis velit etiam causam verba hæc continere, tunc sensus erit; causa quòd non steterit in veritate ea est, quia, quam veritatem accepit, in ea iam non est: sicut si diceres, in sanitate homo non permansit, quia sanitas in eo non est; quam tamen habuit ante; at prior sensus est accommodatior, & verior.

Cum

A D

Cum loquitur mendacium, ex proprijs loquitur, quia mendax est, et pater eius.

HÆC verba sensum eum confirmant, in quo verba illa, [In veritate non stetit, interpretati sumus: nam hæc præcedentem sententiam explicant, & augent. Et est sensus; quia dictum est, non esse in eo veritatem, seu ipsum mentiri, & mendacia disseminare: exponit, quam proprium sit, & quam coniunctum mendacium diabolo, postquam in veritate non stetit: quando enim mentitur ex proprijs mentitur: quid autem sit ex proprijs mentiri, ex causa subiuncta à Domino declaratur: sunt autem duo: vnum, quia mendax est, id est, cum loquitur mendacia, loquitur, qualis ipse est, vt talis sit sermo, qualis est, qui loquitur: ipse est mendax; mentiri ergo illi est cōsentaneum: sicut enim scriptoris est scribere, & doctoris docere, ita mendacis mētiri. Quibus verbis significat Dominus officium eius esse mentiri, & hanc consuetudinem habere: vt enim non est scriptor, nec doctor, qui vnum, aut alterū actum facit, sed qui ex habitu, & frequenti consuetudine id facit, & tunc ex proprijs facit: sic dæmon se habet ad mendacia: propterea recta ratio subiungitur, [Quia mendax est:] non enim dicitur mendax, nisi qui habitum talem habet ac consuetudinem. Altera causa est, cur dictus sit ex proprijs loqui, cum mentitur, quæ in sequenti explicatur verbo, [Et pater eius:] non sufficit primum, & mendax sit; nam multi inter homines ex consuetudine mentiuntur, & mendaces sunt: tamen non dicuntur ex proprijs loqui: sed adhuc alterum habet dæmon, quia & mendax est, & simul pater mendacij, id est, primus inuentor, & auctor mendacij: propterea ipsius proprium dicitur mendacium. Ita Aug. tract. 42. & Chrysost. hom. 53. exponunt: homo enim, cum mentitur, alieno vtitur inuento: at dæmon proprio, ideo ipse cum mentitur ex proprijs loquitur, quia mendax est, propter consuetudinem & officium: pater propter inuentionem, & primā causam mendacij. Cur autem Dominus in hac dæmonis exaggeranda malitia mentiendi sit immoratus, in sequenti intelliges commentario.

Mendaci est diaboli officium.

B

E

F

ANNOTATIO 17.

C ALIQVI olim Hęretici suos tuebātur vanos errores verbo hoc Io. [Diabolus mēdax est, & pater eius,] relatiuum enim [Eius,] ad diabolum referebant, vt esset sensus; diabolus; & pater ipsius diaboli mendax est, diabolumque patrem habere affirmarunt. Epipha. hæresi. 38. hanc hæresim Caianis tribuit, qui diabolum patrem Iudæorū, & hunc alium habere patrem: & iterum hunc alium afferebant, & his verbis vtebantur Ioannis. August. tractat. 42. hanc eandem hęresim tribuit Manichæis: hi enim diabolum habere patrem, nempe malum ipsum, docebant, & his eisdem vtebantur verbis. Hieronym. Isa. 14. eandem hæresim tribuit alijs quibusdam dicentibus, draconem, qui mari dominatur, & dicitur Leuiatam, esse patrem diaboli, adferique hæc Ioannis verba. Sed omnes, hi decipiuntur: nam relatiuū [Eius;] refertur ad mendacium, de quo dicitur; [Cum loquitur mendacium, ex proprijs loquitur, quia mēdax est, & pater eius,] nempe mendacij. In quo non rectè sentit Nonnus, qui ad diabolum retulit. In scriptura autem primus inuentor dicitur Pater. Gen. 4. Genuit Adam Iabel, qui fuit Pater habitantium in tentorijs, & nomen fratris eius Tubal, ipse fuit pater canentium cythara, & organo. Sic dæmon pater mendacij dicitur: non autem

A tem quod patrem habeat, aut genealogiam, qui à solo Deo creatus est & quidem bonus, ipse verò suo arbitrio in malum declinauit. D

Ego autem si veritatem dico, non creditis mihi.

COMMENTARIVS.

SENSVS est; Diabolum mendacij patrem imitamini, mendacijs illius credentes, & mendacia eius sequentes; ideo vos mihi non creditis, quia ego veritatem dico, quam vos non vultis, quia patrem mendacij sequimini: diabolus enim Christum non esse Dei filium, nec Messiam, nec à Deo missum, nec vera eius esse miracula, eis suggerebat, quæ erant manifesta mendacia; ipsi eius suggestiones sequebantur: Christo autem contraria, quæ vera erant, docenti, fidem non habebant; eadem dicentes, quæ dæmon suggerebat, & cum ipso mentientes. His verbis eos mendaces esse confirmat, & diabolum imitari etiam in hoc, sicut in homicidio, de quo iam dictum est, quæritis me interficere. In vtroque ergo mores dæmonis, & studia eius sequebantur. Ecce, cur Dominus ita immoratus est mendacio dæmonis amplificando, nempe, vt veritatem suam commendaret, & se diabolo aduersarium esse ostenderet: est enim veritas mendacio contraria. Illa particula [Si,] Græcè est [quia,] & ita interpretanda est. B E

ANNOTATIO 18.

Varia lectio. IN Græcis codicibus, & Latinis antiquissimis non legitur [Si,] sed quia: & ita legunt & exponunt Origen. tom. 35. Chrysost. hom. 13. & Euthym. & Aug. tract. 43. vt sit causa, cur non credant ei, quia veritatem loquitur. Obijciet aliquis, qua ratione fieri potest, vt aliquis non credat alicui, quia veritatem loquitur; nam si cognoscit veritatem dicere, liberum non est ei interius negare, & opposito consentire: si autem non cognoscit, iam non videtur non credere, quia veritatem ille loquitur. Respódeo in multis isti sciebát Christum vera dicere, nam in suismet conscientijs experiebantur peccata, quorum illos insimulabat, & propter hanc veritatem cogniram odio eum ita prosequebantur, vt esse Dei filium non crederent; odium enim & inuidia excæcant intellectum, C *Iudæi Christū in mplitis verū dicere agnoscebant.* vnde verè dicitur, Quia veritatem dico, non creditis, nempe, quia vos reprehendo, & arguo, & dignos reprehensione vos esse cognoscitis; propterea doctrinæ meæ fidem non adhibetis. Rursus illud ipsum, quod non credebant, ideo non credebant; quia verum erat, sed ipsi affectata ignorantia nesciebant; qui enim suis vitijs, & affectibus inhærere cupiunt, quorum malitia non ita aperta est, timentes, ne si veritas inquiratur, talia opera damnatione digna sint inuenienda, nolunt quærere veritatem, sed crassa ignorantia contenti, sua desideria exequuntur: hi fugiunt doctores, & prædicatores propter veritatem; tales erant isti: erat enim Christus contrarius operibus illorum: non ergo crediderunt illi, ne si crederent, veritate compellerentur dánare, quæ faciebant. Superius c. 3. plura de hac re diximus. F

Quis ex vobis arguet me de peccato?

COMMENTARIVS.

Tribus de causis dicéti non creditur. IN eos culpam reiecerat, quod non crederent, hoc prosequitur Dominus explicare; & confirmare. Aduerte autem tribus de causis fidem non haberi alicui dicenti; aut propter vitam eius parum honestam, qua indignus efficitur,

A tur, vt ei credatur, aut propter doctrinam, quia falsa est, vel improbabilis: aut D propter nequitiam, & culpam ipsorum audientium, non credentium. Dominus igitur remouet duas causas primas, & inde infert tertiam: de prima dicit, [Quis ex vobis arguet me de peccato:] dixi vos non credere: at ne reijciatis causam huius incredulitatis in me, vos ipsos compello, mei iudicium vobis ipsis relinquo: conuincite me de peccato: scio vos me legis transgressorem appellare, huius transgressionis, alteriusve cuiusuis criminis, aut peccati me conuincite, non verbis & calumnijs agite, sed facto, & veritate: profectò nemo id vnquam facere poterit, igitur non est in me causa vlla cur mihi non credatis. Verbum arguere, non significat reprehendere in hoc loco, sed argumento & ratione, conuincere, & probare, sic Ioan. 16. dicitur: Arguet mundum de peccato. ad Tit. 1. Potens sit eos, qui cõtradicunt arguere. Sic etiam apud prophanos auctores sumitur, vt videre est in Aristotelis libris de Elenchis. verbum enim Græcum id significat. Magna hæc est Christi innocentia, quæ iudicium, & examen non vnius, aut alterius, sed omnium operum suorum, in manu persecutorum constituit: at potuerunt aduersarij per iniurias, & cõtumelias peccatum per calumniam imponere: sed eorum nemo probare, nec eũ peccati conuincere voluit, adeò vera, & manifesta erat Christi puritas, & innocentia.

ANNOTATIO 19.

Christus ꝑpter duo peccare nõ potuit.

ADVERTENDVM, Christum non solum nõ peccasse, sed nec peccare potuisse; erat enim impeccabilis, duplici ex capite; Priore quia Deus erat, peccare enim naturæ nõ est, sed personæ; cum igitur illa persona esset diuina, & ille homo Deus verus esset, peccare nulla ratione poterat: hanc causã impeccabilitatis Christi tradiderũt Athanas. lib. de incarnatione Christi, & corporali eius aduentu, prope finem: similiter Cyrillus li. 10. in Ioan. cap. 40. Damascenus lib. 3. de fide c. 21. & Anselm. lib. 2. cur Deus homo, cap. 10. & 16. Altero C ex capite etiam peccare non poterat, nẽpe quia anima beata erat, & Deum videbat: beati autem etiam si meri sint homines peccare non possunt, vt docet Augustinus lib. 22. Ciuit. cap. 30. Christum autem Deum vidisse ab instanti incarnationis, & animam eius diuinam essentiam apertè intuitam esse, docent idem Augustinus libro 4. de consen. Euang. c. 10. & Alcuinus lib. 2. de Trinit. cap. 11. Christus igitur etiam vt homo, tũ propter vnionem ad verbum; tum propter animæ visionem diuinam non poterat peccare: vna enim harum causarum satis erat: ipse autem vtramque est complexus. Sed attendendum est his verbis, non tantum significari in Christo non esse peccatum, sed etiam nec esse aliquid, vnde merito argui posset peccati: nam multi carent aliquo peccato in rei veritate, tamen habent aliquid, vnde apparenter argui, & insimulari ab hominibus F possint, quod cognoscens Paulus, admonebat Episcopum debere esse irreprehensibilem, non habentem vnde argui, vel probabiliter possit: talis erat vita Christi, omni ex parte peccati expers, & ita innocens, & exẽplaris, vt non esset quod vel probabiliter ei posset quis adversarijs, & persecutoribus opponi.

Si veritatem dico vobis, quare vos non creditis mihi?

COMMENTARIVS.

REIECTA prima causa, quam Iudæi, cur ei non crederent, prætexere possent: reijcit secundam, nempe ex parte doctrinæ, [Veritatem,] inquit, [dico vobis,] ac si diceret: non etiam potestis causam vestræ incredulitatis in meam

me in reijcere doctrinam: veritatem enim dico vobis. Si igitur nec in me peccatum est, nec vos inuenire potestis, nec in mea doctrina falsitas; sed in me innocentia, & in doctrina veritas est, [Cur non creditis mihi?] id est, quæ causa est vt non credatis? Infert veram causam in sequentibus. Attende illud, [Quare non creditis mihi,] ita intelligendum, vt ad vtrumque referatur, nempe nemo ex vobis potest arguere me de peccato, & veritatem dico, cur ergo mihi, cuius vita inculpabilis, & doctrina vera est non creditis? Insinuat his verbis nec ipsum, nec doctrinam eius causam esse posse, cur non credant. Attende rursus illud [Veritatem dico vobis.] non solùm significare simplicem veritatis enuntiationem: nam non omne verum est probabile, & credibile, sed veritatis enuntiationem cum ipsius veritatis demonstratione, vt sit sensus: dico veritatem, multis signis, & argumentis efficacissimis ostendens eam, vt quicunque voluerit, eam agnoscat, & intelligat esse veritatem Dei hoc est enim veritatem dicere, & docere, hoc sequenti verbo significat. D

E Qui ex Deo est, verba Dei audit, propterea vos non auditis, quia ex Deo non estis.

INFERT causam incredulitatis illorum eam esse, quia cum ex Deo ipsi non sint, verba eius, quæ verba Dei sunt, non audiunt: & præmittit probationem conclusioni, sensus enim est; propterea vos non auditis, quia ex Deo non estis, nam [Qui ex Deo est, verba Dei audit,] non igitur Christus, non doctrina eius, sed ipsorũ malitia causa est, quod non credant, quia ex Deo non sunt. illos appellat ex Deo esse, qui Dei instinctu aguntur, & ipsius voluntatem facere student, iuxta illud Rom. 8. Qui Spiritu Dei agũtur, hi filij Dei sunt: quod ipse Ioannes explicuit 1. Canon. 3. Qui ex Deo natus est, non peccat quia semen Dei manet in illo, & iterum; Qui peccat ex diabolo est, id est diabolum imitatur, eius instinctu & exemplo mouetur, & ducitur. Ex Deo non esse, idem est, ac ex diabolo esse, nam hæc verba sunt consona illis; vos ex patre diabolo estis. Audire dicit non solùm propter auditum exteriorem, sed propter fidem doctrinæ, & mandatorum eius obedientiam: hoc enim est perfectè audire verba Dei: causa ergo incredulitatis eorum est malitia, & nequitia ipsorũ. Sap. 2. Excæcauit eos malitia eorũ; secũdùm quam filij diaboli, & eum habere patrẽ dicuntur. Cõtra verò, qui ipsum audiũt, ex Deo sunt, quia ipsius inspiratione, & gratia mouẽtur, & eo auctore verbũ recipiunt. His verbis Dominus Iudæorum verbum cõfutat dicentium: Nos patrẽ vnum habemus Deum: probat autem eos potius Patrem habere diabolũ. Cetera ex annotatione require. E

Audire verba Dei quid sit.

C

ANNOTATIO 29.

Diuersæ patrum expositio.

AVGVST. tract. 42. & Gregorius hom. 18. in Euangelia hæc verba de prædestinatis, & reprobis interpretantur, vt illi ex Deo, hi non ex Deo sint dicti; tamen hæc expositio accommodari vix potest sententiæ huic veritati; nã Dominus causam propriam, cur illis verbis suis fidem præsentem non adhibuerint, docere prætendit: huius autem causa non erat, quia reprobi erant; sicut nec contrà causã credendi erat, quod prędestinati essent; nam multi inter illos erant, aut esse poterant non credendo, & à Christo his verbis reprehensi, qui tamen postea crediderunt, & salutem sunt consecuti; contra verò aliqui tunc credebãt, quos probabile est recessisse postea, nam Ioan. 6. credentes discipulos defecisse nouimus.

Non.

A Non igitur propria causa in reprobationem, aut prædestinationẽ referenda est, sed in præsentẽ Dei gratiam, & spiritũ; nã & reprobi multi aliquo tempore filij Dei,& ex Deo sunt; sicut prædestinati, aliquo tempore filij sunt Diaboli, & ipsum patrẽ habent,& sic Orig.to.25.hunc locum exponit;quem nos in commentario secuti sumus. qui enim Dei spiritui aguntur,hi credunt;qui vero malo spiritu mouentur,& ipsũ sequuntur,hi nõ credunt; quod si mutentur, & nouum acceptẽt Dei spiritũ,credent,In quo decepti sunt illi:quos citat Origen.dicentes esse diuersarum naturarum homines, vt hi ex Deo, illi non ex Deo sint,sed errant. vnius omnes sunt naturæ, & omnes Dei sunt,& ex Deo quantum ad creationem; ad varias autem voluntatis electiones hæc pertinet distinctio. D

Responderunt ergo Iudæi, & dixerunt ei,nonne benè dicimus quia Samaritanus es tu,& dæmonium habes?

COMMENTARIVS. E

B REprehensione Christi cõmoti Iudęi,quia eos patrẽ diabolum,non Deum habere dixerat;similiter Christi innocentiã ęgerrimè ferentes,quia protulerat,[Quis vestrum arguet me de peccato,]respondent:propterea Euangelista apposuit particulã [Ergo,] vt duo pręcedentia causam,cur sic responderint,esse significaret,& responsio contumeliosa quædã est calumnia.Et est sensus;Hisce tuis verbis confirmamus,quæ aliàs tibi obiecimus,[Quia dæmoniũ habes,& Samaritanus es:]de his te sæpe arguimus,& hæc iterum tibi propter hæc quæ dixisti,obijcimus.Sunt aliqua attendenda in horum verborum declarationem.Primum est,quod notat Orig. tom.26.& Chrys.ho.54. hos Iudæos frequenter inter se loquentes Christũ Samaritanum, & dæmonium habentem appellasse:quamuis Euãgelista huius nullã ante fecerit mentionẽ,pręter illud, quãdo.c.7.Turba dixit dęmoniũ habes,alterum illã particulam,[Nonne,]quãdam tacitam,habere illationem,quasi diceret,Ex his tuis verbis deducimus,& cõfirmamus id,quod ante nos te sæpe diximus,te esse Samaritanum,& dæmonium habere. Tertium est,& hoc ad veram verborum intelligentiam pertinet;hęc non esse solum per modum iniuriæ,& contumelię cuiusdam illatæ,vti F
C solemus in aliquos contumelias iactare,quas nõ quod ita sentiamus,nec quod affirmemus proferrimus,sed vt iniuria quadam alterum afficiamus:at illi Iudęi afficere quidẽ iniuria Christũ voluerunt: tamen re vera hęc duo opposuerunt per modũ affirmationis,se ita sentire significantes,& eũ insimulantes Hoc ipsa verba indicant,[Nonne benè dicimus nos:]hoc idẽ verbum Christi probat: si enim simplex contumelia esset,vtiq; non respondisset,attamen respõdit, & repulit à se obiecta,quia eum horum duorum arguere tẽtarunt:& in hac parte vera est sententia Orig.duo hęc crimina Iudæos obiecisse Christo,affirmantis. Quartum est eos dixisse Christũ dæmoniũ habere: tũ propter sublimitatẽ doctrinæ,quia supra humanũ captũ loqui videbatur,vt Orig. exponit,ad hoc pertinet,quod Greg.Nazian.orat.1.contra Iulia.dicit illos appellasse Christũ dæmoniacum,seu dæmonium habentem,quasi arreptitium, & dæmone agitatum,tum, vt idemmet Orig.dicit:propter opera mirabilia, quæ faciebat,quæ virtuti dęmonis illi tribuebant,tumetiam,vt dicit Euthy.quia diuinũ sibi honorem vsurpare videbatur,dum se Deũ dicebat,quod dęmones faciũt: deniq; quia hisce verbis,quæ in præsenti locutus est,occulta eorũ facta, & quæ inter se tractabãt,reuelasse videbatur,propterea dicũt hisce verbis, se in sua priori

A opinione confirmatos, quod dæmonium habeat. Et hæc ratio est, propter D quam nunc dæmonium habere confirmant. Rursus Samaritanum appellant, non natione, sciebant enim esse de Nazareth, sed moribus, & hoc, vt dicit Orig. quia videbatur illis dogmata, & legem adulterare, dum docebat non esse contra Sabbati seruantiam illa facere quæ faciebat, dum multas seniorum traditiones contemnebat, dum aliqua, quæ illis contra legem illam videbantur, loquebatur, propterea Samaritanum vocant. Et est integer sensus, Tu dicis [Quis arguet me de peccato?] tu dicis nos diabolum habere patrem, nō Deū, quod te quærimus interficere: at nos in nostra opinione magis per hæc confirmamur, [Quia Samaritanus es,] qui nos veri Dei cultum habentes, dicis filios diaboli, & dæmonium habes, qui tibi occulta aperit, quomodo ergo dicis, [Quis arguet me de peccato?] Hic est verus, & legitimus sensus. At isti miseri Iudæi, cum tam grauia opponant crimina, nullo argumento probant, sed eo solo, [Nos benè dicimus,] in quo manifestissimè confitentur se E probare non posse, & vel nolentes verbum Christi verū esse fatentur, [Quis B arguet me de peccato?] id est, nemo vestrum conuincet me alicuius peccati.

Respondit Iesus, ego dæmonium non habeo sed honorifico patrem meum.

CVM vanè, & sine fundamento vllo, furore potius correpti, quam ratione ducti, Christo Iudæi crimina hæc duo opposuerint, simplicibus verbis ea refellit Dominus, [Ego,] inquit, [Dæmonium non habeo,] falsum mihi, & mendacium imponitis. Rursus non tantum non habeo dæmonium, [Sed] etiam [Honorifico patrem meū,] nihil docendo, nihil faciendo, quod non sit in eius honorem, gloriam, & secundùm eius voluntatem: non ergo sum Samaritanus. Samaritanus enim non honorificat Deum, qui idola colit, F qui falsa dogmata profitetur: at ego nihil tale facio, sed Deum verum, qui Pater meus est, honoro: Samaritanus igitur non sum. Percontabitur aliquis, C cur non respondit, non sum Samaritanus, sicut dixit, non habeo dæmonium? Respondeo id sapientissimè factum esse, illi enim re ipsa dæmonium habere opponebant; propterea respondit, [Dæmonium non habeo:] at esse Samaritanum, re ipsa non obijciebant, sed moribus, & studijs esse Samaritanum, propterea non respondit, Samaritanus non sum; sic enim non repellebat calumniam: nam illi interpretati fuissent, non esse Samaritanum natione: esse tamen studijs, & moribus: propterea Christus rem ipsam considerans respondit, [Honorifico Patrem meum,] quod Samaritanus moribus non facit. Non autem dicit [Dæmonium non habeo,] & honorifico patrem, sed dixit, [Sed honorifico Patrem,] quia hoc eodem verbo etiam declarat, se dæmonium non habere; qui enim dæmonium habet, Patrem non honorificat. Hoc igitur verbo, & confirmat se dæmonium non habere, & simul se Samaritanum esse refellit. Rursus etiam non dixit, honorifico Deum, non solum, vt se esse Dei Filium ostendat, sed vt quantum à ritu, & cultu Samaritanorum absit, significet. Illi enim Deos alios colebant, cum verò Deo: at Christus habens verum Deum patrem, quomodo alios, qui falsi erant, contra proprium patrem potuit colere? aut qua ratione illorum cultum aduersarium patri suo recipere? Hic est sensus, cætera ex annotatione require.

Cur non respondit Dominus se nō esse Samaritanum.

A ANNOTATIO 21.

NEgare, non possum, multos, & graues Doctores in ea fuisse sententia, vt Dominus, cum duo illi essent obiecta, & quod Samaritanus esset, & dæmonium haberet, ad vnum tantum respondisse, alterum tacendo concessisse. Ita habent Aug. tract. 43. & Greg. hom. 18. Euang. Hieronym. epist. ad Asellam in fine secundi tomi. & ante eos Origenes tom. 26. qui tres rationes adfert, cur Dominus id negare noluerit. Prima est, vt se illum verum Samaritanum ostenderet, qui in parabola Luc. 10. significatus est. qui alligauit vulnera iacentis in via. Secunda, vt etiam se esse ostenderet, qui omnibus omnia factus est, vt omnes lucrifaceret, ijs qui sine lege erant, tanquam sine lege esset. Tertia quia Samaritanus custodem in lingua hebræa sonat, & se esse verum custodem significare voluit. Hanc tertiam rationem citati Doctores cum Origene assignant; omnia hæc spiritualiter dicuntur; non autem sensum ipsum literalem exponūt. Si enim Christus Iudæis concessisset esse Samaritanum, cum istæ omnes rationes, & explicationes sint analogicæ, visus esset eorum significationi consentire, quod nullatenus conueniens erat. D Præterea, quia hæc non sunt Christo per solam iniuriam, & contumeliam dicta, vt Chrysost. homil. 54. & Greg. & Hieronym. sentire videntur; tunc enim non erat responsio vlla adhibenda alia, nisi, [Vos inhonorastis me,] quod postea subiungitur, sed sunt Christo opposita tanquam crimina, de quibus eum Iudæi insimulabant. Idcirco conuenientissimum fuit vtrunque à se repellere: nec in hoc Origen. sibi est consonus, qui cum illud concessisset, nempè hæc duo esse tanquam crimina obiecta, in explicatione responsionis locutus est secundum expositionem contrariam; nisi fortè nō B ex propria, sed aliorum mente, vt videtur, hoc posterius dixerit. Hi autem doctores mihi in eam sententiam venisse visi sunt, quia non expressè negatum Samaritanum esse sicut, negatum est dæmonium habere: quod tamen qua ratione sit factum, & quam consona, & legitima sit expositio nostra, ex ipso commentario superiori apparet.

Et vos inhonorastis me, ego autem non quæro gloriam meam.

COMMENTARIVS.

QVIA duo illa crimina tanquam vera opponebantur, cum quadam tamen contumelia & iniuria: postquam Dominus ea repulit à se negando & veritatem probando, adiunxit; Vos me iniuria, & contumelia afficitis; C ac si diceret; Immerito, & iniquè me inhonoratis, & iniuriam, ac contumeliam mihi infertis, cum ego patrem honorificem; at ego non curo quia non veni vt gloriam meam quærerem, & ab hominibus honorarer: veni enim ministrare: & animam meam ponere, contumelias, & iniurias pati, non autem repellere, & vindicare. Hoc dicit dominus, ne illi imbecillitati, & infirmitati tribuerent, quòd tantæ iniuriæ vindictam non faceret, idque adscribat mysterio sui aduentus, qui non venit vt iudicaret, sed vt saluaret. F

ANNOTATIO 22.

ALiqui codices Græci, & Latini in præsenti legunt, [Inhonoratis,] sensus idem est. Chrysost. hom. 54. verba, [Non quæro gloriam meam,] refert ad id, quod dictum est illos non habere Deum patrem; tamen accommodatior est sensus, si verba hæc ad id, quod proximè dictum est, referantur, [Inhonorastis me,] quædam enim erat accusatio contra illos, quod iniuria eum affecissent; idcircò ne aliquam vindictam, aut gloriæ, & honoris restaurationem, quasi humanam gloriam, & honores ambiret, affectasse videretur, aut ne eum talia pati, quia se vindicare non posset, existimarent: propterea dictum est tale verbum, [Non quæro gloriam meam:] loquitur enim vt homo.

Est,

A D

Est, qui quærat, & iudicet.

COMMENTARIVS.

HIS verbis, & vanos eorum conatus, & non impunitos futuros Christus ostendit: ac si dictum esset, Ego gloriam meam non quæro, ne autem putetis vestris contumelijs, & falsis accusationibus vos gloriam meam impedire posse, aut vos etiam impunitos fore existimetis, quia ego vindicare me non curo: scitote esse, qui quærat gloriam, & simul, qui iudicet, Deus nempe pater me glorificabit, meum nomen innumeris gentibus, & populis, venerandum, & colendum olim manifestans; & idem iudicabit damnando, & vindicando omnes eos, qui me spreuerint, & contumelia affecerint. Alludit ad B locum Deut. 18. Ponam verba mea in ore eius, & quicunque non audierit, quæ loquetur in nomine meo, ego vltor existam. Non est autem hoc verbum contrarium illi Ioan. 5. Pater non iudicat quenquam: nam hoc verbum est de iudicio inuisibili, quo semper iudicat Deus malos, & bonos: at illud Ioan. 5. est de iudicio sensibili, quo Christus homo in die vltimo sedebit, veniens è cœlo iudicaturus viuos & mortuos. Meritò autem patri dat hoc iudicium, [Est qui iudicet.] non enim expectauit Deus vltimum illum diem, vt improbos Iudæos iudicaret: nam etiam hoc in seculo paulò post Christi ascensionem seuerè eos per Romanos puniuit, & in altero æterna morte damnauit. Gentes autem, & eos, qui ex Iudæis crediderunt, & in hoc & in altero seculo quāplurimis cumulauit honoribus, & beneficijs. Remisso igitur ad patrem hoc iudicio, ipse iniuriæ immemor ad doctrinam se conuertit. E

Amen, amen dico vobis, si quis sermonem meum seruauerit, mortem non videbit in æternum.

C TIMORE, & spe eos & terret, & allicit ad fidem sibi habēdā, [Si quis,] inquit, [Meum seruauerit sermonem, mortem in æternum non videbit,] id est, æternam mortem non experietur. Damnationem enim, mortem æternam appellat: quamuis enim omnes resurgent, qui ad pœnam suscitantur mortem subire dicuntur. Hæc verba spe alliciunt: At si à contrario sensu argumentum ex verbis sumas, qui igitur non seruauerit, mortem æternam experietur: timore & terrore percellit, vt credant. Hæc sententia cum præcedentibus rectè connectitur: cùm enim esse veram suam doctrinam dixerit, & ex veritate Iudæos arguerit incredulitatis. [Si veritatem,] inquit, [dico vobis, quare non creditis mihi?] & interruptus fuerit sermo Domini Iudæorum oppositione, ea iam explosa, sermonem suum continuat, vtilitatem suæ doctrinæ proponens, quæ à morte liberat æterna. Adde hanc sententiam etiam illorum conatibus, qui interficere Christum quærebant, obuiare: quam enim vanè interficere quærebant eum, cuius sermo, & doctrina tantæ est virtutis, vt à morte præseruet æterna? Quomodo hoc intelligatur cap. 6. exposuimus, vbi de pane illo cœlesti similis est enunciata sententia. F

A D

Dixerunt ergo Iudæi, nunc cognouimus quia dæmonium habes.

PROPTER tale verbum Christi, confirmari se in sua opinione respondent, nempe eum dæmonium habere. Non his verbis negant se ante id cognouisse: sæpè enim id affirmauerant: sed indicant illud idem esse sufficiés argumentum id affirmandi, etiam si nullum aliud præcessisset. Solemus enim dicere, nunc noui te amicum, nunc intelligo te virum doctum, id est, vel ex hoc solo nosco te amicum, te virum doctum. sic [Nunc cognouimus, quia dæmonium habes,] id est, vel hoc solo satis ostendis te dæmonium habere, etiam si nihil aliud dixisses, vel fecisses. Similis est locutio Gen. 22. Nunc cognoui, quia timeas Deum, id est, vel hoc solo ostendis te Deum timere, vt si ego alias non nouissem, hoc solo cognoscerem. hic est enim huius loci
B sensus. Percontabitur aliquis, cur hæc Christi verba isti dæmonio tribuebant? Respondeo id factum: quia omnibus prophetis, & Patribus anteponere se videbatur, quos cum illi homines Dei fuisse crederent, Christum autem inferiorem multo reputarent, alienum à Deo talem putabant sermonem: E
similiter alienum ab omni homine, cum homo non possit mortem impedire, propterea dæmonio tribuebant, qui in Dei iniuriam plura iactat, quàm potest. quod enim dictum supra naturam audiebant, Deo nolentes tribuere, dæmonio dabant.

ANNOTATIO 23.

DVo occurrunt annotanda: alterum est Euthymium illud verbū, [Nūc cognouimus] interpretari, nunc magis cognouimus: sic enim solemus dicere,
C quando in concepta opinione magis cō firmamur. simile videtur illud Ioan. 16. Nunc cognouimus, quod scis omnia. & est accommodata expositio. quæ tamen in commentario posita est, magis mihi probatur, quia exprimit Iudæorum loquelæ immodestiam: vel enim ex hoc solo cognoscere se potuisse quòd dæmonium haberet, iactarunt. Alterum est, qua ratione hæc verba Christi, [Si quis sermoné meum seruauerit &c.] dæmonio isti tribuebant: ad quod respondet Origen. tom. 27. id dici, quia omne peccatum dæmonio tribuebant: at hoc non satisfacit, quamuis enim, qui peccat dæmonis instigatione peccet, non tamen propterea dicitur dæmonium habere: singulare ergo aliquid hoc verbū significat. Euthymius aliter respondet, nempè id esse dictum, quia se maiorem Deo quodammodo faciebat: nam sermo Dei non liberauit Prophetas à morte, F
at nec hoc probabiliter dicitur: nam tunc intulissent contra eum, es tu maior Deo? at non dixerunt, nisi, es tu maior Abraham? nec valet responsio Euthymij, non id dictum, ne Deo comparare eum aliquo modò viderentur: nam Christus dicebat, verba sua esse Dei, ideò nullo modò se Deo præferebat: neque enim negare poterant Iudæi Deū, si vellet, posse à morte præseruare, at quod in commentario diximus, accommodatius nobis visum est.

✝

Abraham

A

Abraham mortuus est, & prophetæ, & tu dicis, si quis sermonem meum seruauerit, non gustabit mortem in æternum?

COMMENTARIVS.

IMPVGNANT dictum Christi, & probant esse à dæmonio, non à Deo, quia Abraham & prophetæ omnes mortui sunt, qui tamen omnes erant à Deo. quomodo igitur eritis à Deo, qui dicit, sermonem suum à morte liberaturum in æternum: quandoquidē omnes illi, qui à Deo erant, mortui sunt? vti diximus, non intellexerunt verbum Christi, quod de æterna damnatione erat: quam, sermonem Christi seruantes, nec viderunt, nec gustarunt.

B

Nunquid tu maior es patre nostro Abraham, qui mortuus est, & prophetæ mortui sunt?

SECVNDO argumento idem dictum impugnant, si tuus sermo à morte in æternum liberat seruantes eum, esses maior Abraham & Prophetis, qui omnes mortui sunt: at tu non es maior illis: igitur non est verum hoc quod dicis sed ex dæmonio loqueris, & eius verbum hoc est. Non hęc asserendo, sed interrogando pronūtiant: est enim maior in interrogatione energia, vt Christo iactantiam, & superbiam imponant: quasi non esset improbabile eum se prophetis, & Abraham prælaturum: ita enim solemus loqui hominibus, qui omnia audent; Vis, te regem facere? quasi dictum esset: non sine causa de tua superbia præsumimus, te ipsum regem te facere velle similiter in ea interrogatione ex parte sua indicant se certissimos esse, eum multo inferiorem esse, quàm Abraham, & Prophetas: ac si dicerent; es tu maior, quàm Abraham? quod longè à nostra opinione de te abest, & quod nobis certissimum est, te non esse. Hic est verborum sensus: Abraham patrem vocant, hac se cognatione iactantes.

C

Quem te ipsum facis?

LOCVTIO communis est, qua vt dicit Chrysost. homil. 54. superbiæ, & iactantiæ Christum insimulant, qui multo maiora de se loqueretur & iactaret, quàm ipse esset, si autem fidem eam isti assecuti essent, qualem habere & potuerunt, & debuerunt, magna admiratione & veneratione, animique deuotione dicerent, [Quem teipsum facis?] cum esses, & sis Deus immensus, nullius indigens, quomodo te ipsum hominem, & quidem nostræ miseriæ participem te fecisti? at non sic increduli verbum hoc protulerunt, sed iactantiæ, & superbiæ eum accusant. Et hoc est tertium argumentum eorum, quo dictum Christi impugnant, quasi ex superbia, & iactantia dæmoniaca dictum.

A D

Respondit Iesus, si ego glorifico meipsum, gloria mea nihil est.

AD obiecta Iudæorum Christus respõdet; incipiens ab vltimo, quo eum superbiæ: & iactantiæ insimulabant, verbumque eius ex vana gloria dictum esse affirmabant. Et responsio est, nullam iactantiam, nec vanam gloriam dictis suis inesse: & est sensus. Si ego, vt homo glorificarem, profectò parum, aut nihil gloriæ consequi possem; quæ enim homo facere potest sua virtute, pauca sunt; At quæ ego facio, non sunt hominis meri, sed Dei; qualia sunt innumera signa quæ feci: non ergo me glorifico, nec iacto, qui non vt homo, sed vt Deus facio, & operor. In maiorem declarationem aduerte. Illi apponebant iactantiam Christo, tanquam mero homini, qui se suis verbis solet iactare: at Christus iactantiam à se repellit dicens; Si ego, vt
B homo, id est, ex operibus hominis solius, gloriam quærerem, profectò parui esset momenti: at non ex humanis operibus mea gloria est, sed ex diuinis, quæ facio, non ergo iactantiæ potestis tribuere verba sicut nec opera, B
quæ non hominis, sed Dei, cui iactantia non inest, sunt. Perfectus huius sententiæ sensus ex sequenti sententia pendet. Chrysost. homil. 54. exponere aliter videtur, sicut exposuit illud; Si testimonium perhibeo de meipso, testimonium meum non est verum. Sed legitima interpretatio est, quam proposuimus: & eadem ratione supra exposuimus illud: Testimonium meum non est verum.

Est pater meus, qui glorificat me.

QVAE ipse facit, vt Deus, patri solet tribuere, vt se filium esse Dei doclaret, sensus est, Non ego vt homo, & humanis operibus me glorifi- F
C co, & declaro me esse Dei filium, & Christum verum, sed pater me glorificat, id est, diuinitatis operibus, quæ nemo faceret, nisi Deus. non ergo ambitionis, aut iactantiæ humanæ me insimulare potestis. Glorificare se, apparet declarare, manifestare se esse Dei filium, & Christum verum, qualis re vera erat. id si operibus humanis solis faceret, gloria eius nihil esset, quia id consequi homo humana potestate non posset: At non sic Christus glorificabat, sed vt Deus, qui vna cum patre operibus diuinitatis, seipsum, quis esset, ita manifestabat, vt non nisi maximè increduli negare possent. Dicit ergo. Si hæc facio, & dico, non est, quod humanæ ambitioni tribuatis, cum sint opera, quæ Deus in me facit.

Quem vos dicitis, quia Deus vester est, & non cognouistis eum.

RESPONDET ad alia duo argumenta, quæ ex eo sumpta erant, quia maiorem se faciebat, quàm Abraham, & prophetas, & dicebant; Quem te ipsum facis? Respondet autem primo, quis sit, explicando quem appellat Patrem suum: & est sensus: Dixi patrem meum glorificare me; scitote autem hunc meum patrem esse eum, quem vos dicitis esse Deum vestrum, & re vera

A non cognoscitis eum. His verbis, se esse Dei filium naturalem significat: quē enim patrem suum appellat, illorum esse Deum dicit, distinguens inter se & illos, quia ipse erat filius, illi autem serui: & quia se iactabant patrem habere Deum eos deprimit. [Vos,] inquit, [dicitis,] Deum esse vestrum, & re vera non cognoscitis eum, id est, re vera vester non est. Cognitionem hoc loco appellat non eam, quæ solum actum dicit intellectus, sed quæ simul actum habet voluntatis, qua homo affectu, & imitatione in Deum fertur, quam mali, & iniqui homines non habent, vti 1. Regum 2. dicitur: filij Heli, filij Belial nescientes Deum. Et qui dicit se nosse Deum & mandata eius non seruat, mendax est. Est enim hoc verbum, [Non cognouistis,] Deum antithetum illius: dicitis Deum vestrum esse: at vos non cognouistis, id est non est vester Deus. Ipsi autem Deum suum dicebant, non propter solam cognitionem, sed propter affectum cultum, & imitationem, quia in eum credebant, eius mandata seruabant: sic enim nostrum & vestrum scriptura Deum appellat, vti paulò superius: si Deus vester esset, diligeretis me. & Matth. 5. Vt sitis filij patris B vestri. Ose. 1. Ego non ero vester, & vos non populus meus.

Ego autem noui eum, & si dixero quia non scio eum, ero similis vobis mendax, sed scio eum, & sermonem eius seruo.

SE ab illis distinguit. Vos, inquit, non nouistis eum, at [Ego noui, & si dixero] me non nosse, [Ero mendax,] sicut vos estis mendaces, dum dicitis vos eum nosse; Statim exponit, quare se nosse dicat: quia [scio eum,] rectam, & veram habens ipsius cognitionem, & mandata eius seruo, & facio quæ mihi locutus est. Hinc sequitur eos non nosse, quia mandata eius non faciebant. Nam duo hæc simul necessaria sunt, vt aliquis nosse Deum dicatur. Eos igitur mendaces vocat, quia se Deum nosse, & habere Deum pro patre, C affirmabant: cùm tamen mandata eius non seruarent. Mendacij huius Ioannes etiam 1. Cano. 2. meminit: Qui, inquit, dicit se nosse Deum, & mandata eius non seruat, hic mendax est. Christus, vt homo, sermonem Patris seruabat: quo verbo non solùm se vt Deum, sed etiam, vt hominem, patri conformem habere voluntatem significat, & omnem ambitionem, & iactantiam à se repellit: modò enim vt Deus, modò vt homo loquitur: vt se vnum esse, qui simul Deus sit & homo, ostendat: ne vnam naturam alteram minuere, aut veritatem eius tollere demonstret. Mendaces eos appellat, non motu vindictæ, sed zelo diuinæ gloriæ, qui diuinitatem eius dæmonio tribuebant, Deique gloriam in iactantiam & ambitionem, conuertebant, & superbè Deum patrē iactabant. Simul etiam, vt hoc verbo maiestatem suam aliqua ex parte ostendat. Erant autem isti mendaces, quia suum Patrem Deum appellabant: hoc enim erat nosse Deum, cùm re vera mandata eius non seruarent, sine quorū obseruantia nemo absolutè dici debet nosse Deum. Erant etiam in multis alijs mendaces, nempe dum Christum dæmonium habere, & Samaritanum esse dicebant, aliaque crimina imponebant, quorum multa etiam contra suas proprias proferebant conscientias.

Vt Deū quis nosse dicatur, duo requiruntur.

A ANNOTATIO 24.

His verbis abutebatur. Eunomius, vt refert Cyrill. lib. 1. Io. c 4. probans filium Dei non esse verbum: quia si filius seruat verbũ, & sermonem, igitur ipse non est verbũ: nec hereticus aduertit suam fallaciam: Nam filius loquitur, vt homo, & hic sermo, quem seruat, est mãdatum Patris. ipse autem est sermo, & verbum æternum mentis paternę. De hac tamen re superius c. 1. diffusius egimus. Mendacium autem hoc in loco in propria significatione vsurpat: in qua D significat falsum, quãdo aliter dicimus, quàm res se habeat ac aliter, quàm in corde sentimus. qua ratione isti mendaces erant: quia non solùm Deum non cognoscebant, nec Patrem eum habebant, sed simul etiam idipsum sciebant: nam se mandata eius non seruare, non ignorabant. Mentiebantur ergo dicentes, se patrem habere Deum, & eum nosse, aliter loquentes, quam res se haberet, & aliter etiam, quam in corde sentirent.

B Abraham pater vester exultauit, vt videret diem meum, vidit, & gauisus est. E

COMMENTARIVS.

RESPONDET ad obiectionem de Abraham: quo se Patre iactabãt dicentes, es tu maior patre nostro Abraham? & priusquam diuinitatem suam verbis expressis doceat, se non aduersarium Abrahæ, sed valde concordem ostendit: & adeo ab Abrahamo ipso magnifactum, & dilectum, vt summo desiderio Abraham concupierit videre, & nosse diẽ eius. [Pater,] inquit, [vester Abraham,] quem mihi obijcitis, summo affectu desiderauit, & gestiuit videre [Diem meum, vidit & gauisus est.] Eos alienos ab Abraham patre suo conuincit qui non eo sunt die gauisi, sed eum maximè persequebantur. Dies hic incarnationis est, quando Verbum Dei filius, homo factus est. Nouerat ex diuina reuelatione Abraham, Dei filium carnem sumpturum de sua progenie, at summopere desiderabat scire tempus & diem, quando hoc futurum erat id Deus ei aperuit, & tunc gauisus dicitur. Exultatio autem hęc est
C summum gaudium & desiderium, quod præ magnitudine intra animum contineri non potest, sed quibusdam corporis motibus, & gesticulationibus exprimitur. Merito autem Abraham gestiuit, & animo ac corpore desiderium concepit, quia de corpore, & carne eius filius Dei sumpturus erat carnem quem ille tunc fide constantissima complectebatur, & vehementissima dilectione prosequebatur. F

ANNOTATIO 25.

Diem hunc non omnes eodem modo exponunt. Chrysost. homil. 54. diem passionis Christi interpretatur. Hieron. Daniel. 2. & Greg. homil. 18. Euangel. intelligunt illum diem, quando mysterium Trinitatis reuelatum ei est. Gen. 18. vbi tres vidit, & vnum adorauit. Aug. autem tract. 43. diem incarnationis exponit, qui ei est per reuelationem manifestatus, nempe tempus determinatum aduentus eius. hanc etiam interpretationem adhibet Iren. lib. 4. capit. 15. adiungens cap. 16. his verbis significari & Abraham, & omnes Prophetas, qui reuelationem aduentus eius habuerunt, ab ipsomet verbo venturo in carnem accepisse. Hanc in commentario secuti sumus interpretationem, & accommodatior videtur: aduentus enim eius in carnem, principium est omnis gratiæ diuinæ hominibus collatæ, & dies est exultationis totius vniuersi.

A B

Dixerunt ergo Iudæi ad eum: quinquaginta annos nondum habes, & Abraham vidisti?

COMMENTARIVS.

IRIDENTES verbum Christi opponunt, [Nondum habes quinquaginta, annos:& vidisti Abraham,] qui tot retrò seculis fuit. Huius annorum numeri meminerunt, non quod Christus quinquaginta esset annorum, qui trigesimum tertium non excedebat, sed vt significarent, quantum intercederet temporis inter eum: & Abraham, quando, etiam si haberet ætatem multo maiorem ea, quam agebat, Abrahamum vidisse non poterat. Numerum ergo hunc exponunt: vt ætati Christi adiungentes annos, adhuc eius verbum falsum fuisse conuincant. Nec fideliter verbum Christi referunt: non enim dixit, se Abraham vidisse: sed Abrahamum vidisse diem eius: at ipsi hoc fieri nô posse existimantes, nisi & ipse Abrahamum vidisset: quia hoc ad calumniandum
B accommodatius erat: id assumunt: sed decepti fuerunt: nam multa videri possunt, antequam fiant, & fint. Abraham enim vidit reuelatione Dei filium in carne assumenda, at nondum tunc erat Dei filius homo. Christus vero admittens eorum obiectionem respondet, præcipuo eorum errori mederi volens, quo merum hominem illum existimabant.

ANNOTATIO 26.

Christus nô erat prope quinquagenarius, vt sensit Iren.

IRenæus lib. 2. c. 39. & 40. ex hoc loco colligit Christũ post quinquagesimũ ætatis suæ annum prædicare cœpisse, & prope annum quinquagesimum esse passum: non enim dicitur, nondum habes quinquaginta annos, nisi ei, qui quinquagesimo anno proximus est. Seniores Asiæ hanc à Ioanne ipso audiuisse doctrinam refert, intelligens Papiã ipsius Ioannis discipulum, sed argumentũ Irenæi non est efficax: potius enim locus
C hic contrariũ probat: nam numerus hic positus est tanquam excedens, & superãs ætatem Christi, ac si dicerent quantumcunq; tibi annos accumules, Abraham non vidisti. ita enim solem⁹ loqui. eius autem sententia ab omnibus reijcitur, tãquam quæ Euangelistarũ historię nulla ratione accõmodari valeat: nec multum est curandũ de auctoritate Papiæ, de quo refert Euseb. lib. 3. hist. c. 39. Papiam ex verbis Ioannis non satis intellectis, aliqua tradidisse, quę alijs errãdi fuerunt occasio, & inter eos numerat Irenæũ. Chrys. homil. 54. legit: nondũ habes quadraginta annos, & Euthym. reliqua exẽplaria ita habere refert, & probat: tamen communis & vera lectio habet, [quinquaginta.] Quantum autẽ ad Christi ætatem attinet, aliqui in extremo quodam sunt, affirmantes in 30. anno: qui fuit 15. imperij Tiberij esse passum. Ita habent Tertull. lib. cont. Iud. & Africa. lib. 5. temp. quorum meminit Hieronym. Dan. 9. Idem etiam secutus est Lact. Firm. lib. de vera sap. c. 10. At nec ista sententia accommodatur historiæ Euangelistarum: eo enim anno Ioannes prædicare incepit. Communis sententia & vera est, Christum passum anno 33. suæ ætatis, nempe completo 32. & iam 33. inchoato, principio decimi octaui imperij Tiberij: nam inter secundum & quadragesimum annum imperij Augusti, quando natus est, & decimum octauum Tiberij nondum expletũ, quando mortuus est, triginta tres non impleti numerantur, secundum veriorem, & probabiliorem supputationem. Ita docuit Ignati⁹ epist. ad Trallianos, & Epiphan. hære. 78. & alij, quos ipse Iren. li. 2. c. 39. refert, quos quamplurimi etiam nostro seculo sequuntur: quãuis non sit improbabile, anno trigesimo tertio impleto, & inchoato quarto, passum esse: sed de hac re alibi latius tractabitur.

Dixit

D

Dixit eis Iesus, amen amen dico vobis, antequam Abraham fieret, ego sum.

COMMENTARIVS.

SVAM diuinitatem palam docet, [Antequam, inquit, Abraham fieret ego sum.] Verbum hoc, vt notat Chrysost. homil. 54. diuinitatem exprimit, [Ego sum.]. August. tract. 43. notat de Abraham dictum esse, [Fieret,] quasi Abraham sit factus, sed in verbo Græco hoc non habet locum, nam ambiguũ est, potuitque verti, [Antequam Abraham esset, ego sum,] quamuis verum sit, si Abraham aliquando non fuit, inferri, ergo factus est. Ex eodem verbo, quia Exod. 3. Deus dixit ego sum, qui sum, nouerunt Iudæi illum non tantum se Abrahamo anteponere tempore, sed Deum se esse proferre. Verbum hoc, [Sum,] maximè Deo proprium est, tum propter amplitudinem significationis, Deus enim omnem entis rationem, & perfectionem in se habet, creaturę autem determinatam quandam, ideo sunt homo, leo, corpus viuens, aut quid aliud, at absolutè, & vniuersaliter non dicuntur [Sunt,] quia maxima pars ipsius esse non est in eis. Deus est, qui absolutè est, tum propter simplicitatẽ, omnis enim creatura compositionem habet, at Deus simplicissima est natura, verbum autem hoc est simplex, cætera verba composita, & resolubilia. si enim dicas ille amat, si resoluas, compositionem inuenies, nempè, ille est amans; tum demum propter æternitatem: quæ inuariabilis est: quod fuit enim: non est: quod erit nondum est: at quod est: non habet mutationem: & dum præsens est inuariabile est: Sic Deus non mutatur, semperque est. His de causis Deo proprium est dicere [Ego sum.] de hac re in Theologicis multa scripsimus.

Sum Deo maximè cõuenit.

E

B

Tulerunt ergo lapides, vt iacerent in eum, Iesus autem abscondit se, & exiuit de templo.

C F

VISVS est illis Christus blasphemiam protulisse, idcirco vt blasphemum lapidare eum tentabant: at Dominus sua se abscondit diuina virtute; & exiuit de templo, vbi hæc facta sunt: tempus à se suæ passionis statutum expectans, rectè August. tract. 43. annotat similes ad similes se conuertisse: ad lapides se conuertunt; quorum corda erant duriora, & insensibiliora lapidibus. de pœna in blasphemum habes Leuit. 24. quam pœnam ipsi Iudæi potius incurrerant, qui in Christum Deum blasphemauerant. At rei ac nocentes, pœnam qua digni erant, parant, & tentant inferre innocenti, immo ipsi Deo. Abscondere se dictus est; quia se illis reddidit inuisibilem diuina virtute: vt interpretatur Euthymius.

ANNOTATIO 27.

ILlud verbum [Exiuit de tẽplo,] nec Augustinus, nec Chrys. nec Euthym. legunt: ex quo liquet eos in exemplaribus Latinis, & Græcis: id non reperisse. At Nonnus non solum hæc verba: sed alia etiam legit: nimirum [Exiuit de templo, & transiens per medium eorum sic præterijt,] hæc vltima nostri codices, nec Gręci: nec Latini habent: sed solũ, [Exiuit de templo,] & sic nos interpretati sumus. Ad rei veritatem parum refert: siue legas: siue non: certum enim est exisse de templo: & euasisse è manibus illorum.

CA-

A D

CAPVT NONVM.

ET præteriens Iesus vidit hominem cœcum à natiuitate: & interrogauerunt eum discipuli eius, Rabbi, quis peccauit, hic aut parentes eius, vt cœcus nasceretur? Respondit Iesus: Neque hic peccauit, neque parentes eius: sed vt manifestentur opera Dei in illo. Me oportet operari opera eius, qui misit me, donec dies est. Venit nox, quando nemo potest operari: quamdiu sum in mundo, lux sum mundi. Hæc cum dixisset, expuit in terram, & fecit lutum ex sputo: & liniuit lutum super oculos eius, & dixit ei: Vade laua in natatoria Siloe (quod interpreta-
B tur missus.) Abijt ergo, & lauit, & venit videns. Itaque vicini, & qui viderant eum prius, quia mendicus erat, dicebant: Nonne hic est, qui sedebat, E
& mendicabat? Alij dicebant, Quia hic est. Alij autem, Nequaquam, sed similis est ei. Ille verò dicebat, Quia ego sum. Dicebant ergo ei, Quomodo aperti sunt tibi oculi? Respondit, Ille homo, qui dicitur Iesus, lutum fecit, & vnxit oculos meos, & dixit mihi, Vade ad natatoriam Siloe, & laua. Et abij, & laui, & vidi. Et dixerunt ei, Vbi est ille? Ait: Nescio. Adducunt eum ad Pharisæos, qui cœcus fuerat. Erat autem Sabbatum, quando lutum fecit Iesus, & aperuit oculos eius. Iterum ergo interrogabant eum Pharisæi, quomodo vidisset: Ille autem dixit eis, Lutum mihi posuit super oculos, & laui, & video. Dicebant ergo ex Pharisæis quidam, Non est hic homo à Deo, qui Sabbatum non custodit. Alij autem dicebant, Quomodo potest homo peccator hæc signa facere? Et schisma erat inter eos. Dicunt ergo cœco iterum: Tu quid dicis de illo, qui aperuit oculos tuos? Ille autem dixit, Quia propheta est. Non crediderunt ergo Iudæi, de illo, quia cœcus fuisset, & vidisset: donec vocauerunt parentes eius, qui viderat: & interrogauerunt eos dicentes, Hic est filius vester quem vos dicitis, quia cœcus natus est? Quomodo ergo nunc videt? Responde-
C runt eis parentes eius, & dixerunt, Scimus quia hic est filius noster, & F
quia cœcus natus est: quomodo autem nunc videat, nescimus: aut quis eius aperuit oculos, nos nescimus. Ipsum interrogate: ætatem habet, ipse de se loquatur. Hæc dixerunt parentes eius, quoniam timebant Iudæos. Iam enim conspirauerant Iudæi, vt si quis eum confiteretur esse Christum, extra synagogam fieret. Propterea parentes eius dixerunt: Quia ætatem habet; ipsum interrogate. Vocauerunt ergo rursum hominem, qui fuerat cœcus: & dixerunt ei, Da gloriam Deo, nos scimus, quia hic homo peccator est. Dixit ergo eis ille, Si peccator est, nescio: vnum scio, quia cœcus cum essem, modò video. Dixerunt ergo illi, Quid fecit tibi? quomodo aperuit tibi oculos? Respondit eis, Dixi vobis iam, & audistis: quid iterum vultis audire? nunquid, & vos vultis discipuli eius fieri? Maledixerunt ergo ei, & dixerunt: Tu discipulus illius sis, nos autem Moysis discipuli sumus: Nos scimus, quia Moysi locutus est Deus: hunc autem nescimus vnde sit. Respondit ille homo, & dixit eis, In hoc enim mirabile est, quia vos nescitis vnde sit, & aperuit meos oculos. Scimus autem quia peccatores Deus non audit: sed si quis Dei cultor est, & voluntatem eius facit, hunc

A exaudit. A sæculo non est auditum, quia quis aperuit oculos cœci nati. D
Nisi esset hic à Deo, non poterat facere quicquam. Responderunt, & dixerunt ei: In peccatis natus es totus, & tu doces nos? Et eiecerunt eum foras. Audiuit Iesus, quia eiecerunt eum foras: & cum inuenisset eum dixit ei; Tu credis in filium Dei? Respondit ille, & dixit: Quis est Domine, vt credam in eum? Et dixit ei Iesus, Et vidisti eum, & qui loquitur tecum, ipse est: At ille ait, Credo Domine: Et procidens adorauit eum. Et dixit ei Iesus: In iudicium ego in hunc mundum veni, vt qui non vident, videant: & qui vident, cœci fiant. Et audierunt quidam ex Pharisæis, qui cum ipso erant, & dixerunt ei, Nunquid & nos cœci sumus? Dixit eis Iesus, Si cœci essetis, non haberetis peccatum. Nunc verò dicitis, Quia videmus. Peccatum ergo vestrum manet.

B E

Et præteriens Iesus vidit hominem cœcum à natiuitate.

COMMENTARIVS.

EGRESSVS è templo, miraculum à sæculo non auditum edit, vt sermonem paulò ante suæ diuinitatis habitum confirmaret: & ora persequentium confundens, opere ipso se non vana, & mendacia dixisse, comprobaret. hoc autem factum, statim ac è templo egressus est, fecisse, ipse Euãgelista illa particula [Et,] indicauit: continuat enim præcedentibus sequentia: ac si dicat, egressus de templo, [Et præteriens] per viam, [Vidit hominem cœcum à natiuitate,] id etiam affirmant Chrysost. homil. 55. Theophylac. & Euthym. Illum autem, quod Euangelista dicit, vidisse cœcum, Chrysost. homil. 55. rectè interpretatur, nempe, diligentius in eum oculos conuertisse: ita vt singulare quid in eo cogitare visus esset: hocque occasionem F
C dedit discipulis, vt quod sequitur, interrogarent. Circumstantia autem. [A natiuitate,] posita est ad miraculi magnitudinem explicandam.

Et interrogauerunt eum discipuli eius, Rabbi: quis peccauit hic, aut parentes eius, vt cœcus nasceretur?

HANC cœcitatem pœnam peccati alicuius esse rati discipuli neque scientes, an propter peccatum proprium, an propter alienum, nimirum parentum, esset inflicta, Dominum vt omnium gnarum, interrogant, vtrius peccati cœcitas ista pœna fuerit, an proprij an parentum. Vitium est commune hominum in aliorum calamitatibus Dei Iudicium agnoscere, & peccatorum pœnas censere, quod & amici Iob fecerunt. Exactiorem intelligentiam ex annotatione require.

ANNO.

A ANNOTATIO I.

Quomodo expositio reijcitur.

CHRYSOST. homil. 55. Theophylactus, & Euthymius hæc verba non esse interrogantium, sed dubitantium discipulorum tradunt: vt sit hic sensus; cum audissent discipuli paralyticum illum propter peccatum morbum contraxisse: ei enim dictum est, Noli amplius peccare, videntes autem cœcum hunc à natiuitate, & ob id peccato cœcitatem tribui non posse, dubitantes dicunt, paralyticum illum morbum propter peccatum contraxisse docuisti, at quid de cœco hoc dicis? non
B enim peccato hæc cæcitas tribui potest: nam ipse antequam nasceretur peccare non potuit, propter peccatum autem parentum filij non puniuntur: quid igitur respondes de huius cœcitate, quæ à natiuitate est, & peccato tribui non potest? sed hæc expositio violenta nimis videtur, & contraria verbis Euangelistæ, qui dicit discipulos interrogasse Christum: præterea exprimitur ipsa interrogatio, rursus adhibetur responsio: certè si dubitatio esset, his verbis non essent vsi discipuli, quæ apertã interrogationem indicant. Adde ex verbis dictis ad Paralyticum, non sequebatur omnem infirmitatem esse propter peccatum. Si enim Christus id dixisset, tunc hoc à discipulis obijci ei poterat: at
C non id Christus, sed illum hominem duntaxat, propter peccatum infirmatũ fuisse affirmauerat.

Altera verior interpretatio.

Recta igitur, & verbis consona expositio est, vt sit interrogatio facta à discipulis. Ita exponunt August. tract. 44. & Hierony. epist. ad Castrutium. & Cyrillus lib. 1. Ioannis cap. 9. & Ambr. epist. 75. ad Bellicium. Procedit autem interrogatio, partim ex scientia, partim ex ignorantia: ex scientia quidem propter duo, prius est, Deum propter peccata sæpè infirmitates corporales immittere, quod cap. 5. ostendimus: alterum est, non solum propter propria, sed etiam propter parentum peccata Deum castigare temporalibus calamitatibus filios. 2. Reg. 12. propter adulterium Dauid infans occisus est à Deo. Genes. 19. propter sodomitarum vitia, & scelera, etiam filij infantes arserunt. D
& Nume. 16. propter peccatum Dathan, & Abiron, terra etiam filios deuorauit: cum enim filij sint pars quędam parentum, in ipsis hi puniuntur, quod docent August. lib. 6. quæstionum. Vet. testamenti cap. 8. & Gregor. lib. 15. moral. cap. 31. de qua re alibi diffusius tractabitur, satis nobis nunc sint scripturæ exempla. In his duobus discipuli rectè sentiebant, & ex scientia interrogatio procedebat: at ex alia parte ignorantia erat: existimabant enim non infligi has pœnas, nisi propter peccata, ac propterea quærunt vtro peccato iste puniatur proprio, an alieno: nam puniri eum pro peccato arbitrati sunt, vt Hierony. & Ambros. rectè exponunt, additque E
Ambrosius dicens, Stolida interrogatio, quæ calamitates corporum, meritis adscribit peccatorum: forsan isti discipuli existimarunt perpetuas calamitates, qualem istam videbant esse, pœnas peccatorum: nam iustos, in probationem ad tempus pati, ex scriptura apertum erat, historiam enim Iob non ignorabant.

Chrysostomi argumẽta soluũtur.

Non sunt tamen silentio prætereunda argumenta, & obiectiones Chrysostomi, & cæterorum, qui hæc verba interrogationem continere negant: nam ex responsione verus sensus verborum Euangelistæ efficitur manifestus. Duplex autem est argumentum Chrysost. F
Alterum quia si verba essent interrogationis, stulta esset interrogatio: an hic peccauit, vt cœcus nasceretur? quia ante natiuitatem peccare non potuit. Alterũ argumentum est, quia altera pars, an parentes peccauerint, esset etiam absurda: nam propter alterius peccatum nemo punitur, vt patet Ezechiel. cap. 18. Filius non portabit iniquitatem patris: propterea Chrysostomus censet non esse hæc verba interrogationis, sed dubitationis in hunc sensum, cum hæc cœcitas nec peccato huius, nec parentum adscribi possit, quid dicemus in hoc casu? at neutrum argumentum procedit, nec efficax est.

Ad primum variæ responsiones adferri possunt. In primis Cyrill. lib. 1. Ioan. cap. 9. refert quorundam hæresim, quæ animas

A animas corpora præcessisse, & ante ea peccata commisisse, propter quæ in similia corpora male affecta detrusa sunt affirmarunt, & in hoc errore discipulos fuisse asserit, & propterea interrogasse, an hic peccauit, quia cœcus natus est? nempè ante corpus. Sed non est verisimile, vt rectè dicit Theophylactus, discipulos Domini, qui veram tunc in Christum fidem habebant, tali esse dece ptos errore, nec Dominus eos vera doctrina priuasset. Fuit quidem hęc hæresis multorum, vt refert Hieronymus epist. ad Demetriad. de virginitate seruanda, ibi dicit eos vsos esse hoc loco Ioannis ad suum errorem confirmandū: B tamen discipulos Christi tunc ea fuisse infectos, nulla ratio probat.

Aliqui recentiorum secundo loco respondent, Iudæos animarum transmigrationem credidisse, & hac ratione potuerunt discipuli interrogare, an hic peccauerit, nempè an huius anima in alio corpore aliquod commisit peccatum, propter quod in tale corpus visu priuatum detrusa sit. sed nec hoc de discipulis Domini, iam à Christo multo tempore instructis, (erat enim iam pro ximum mortis Christi tempus) credendum est. Adde, quæ diximus superius cap.1. Iudæos tunc huius transmigrationis errorem habuisse, esse falsum, nec vlla ratione probari. Tertio C loco posset aliquis affirmare discipulos in eo fuisse errore, in quo aliquos extitisse refert Aug. lib.1. de peccat. meri. cap. 16. nempè infantes peccata actualia habere, sicut & adultos, eorumque animas vsu rationis esse præditas, vt peccare possint. At neque hæc responsio probabilis est: non enim præsumere de discipulis Domini sine vrgente ratione similes vanitates, & errores debemus. Omissis igitur his responsionibus, vera, & legitima responsio hæc est. Sciebant discipuli infantes in peccato esse conceptos, nec esse vllum etiā in minima constitutum ætate, qui non sit peccator, & peccato affectus: nam Psalm.50. legerant, & audierant sæpè: In iniquitatibus conceptus sum, & in peccato concepit me mater mea. & Iob.9. Non est mundus, nec infans vnius diei. & scripturæ sæpè clamant, omnes D esse peccatores, & neminem iustificari posse apud Deum. à quibus sententijs neminem excipiebant, sicut re vera, nemo excipiendus est, quantum est ex humanæ generationis, & potestatis ratione: & quamuis ipsi forsan nesciebant, quid esset hoc peccatum infantium, sciebant tamen eum peccasse, & in peccato conceptum, & natum: propterea petunt, an propter eius peccatum, sit cœcus natus: nam in vtero existens peccator erat, & verè in Adam peccauit, & peccatum conceptus contraxit. Et non fuit stulta interrogatio, quamuis non intelligerent forsan perfectè peccatum hoc paruulorum: nam in B rei veritate sæpè Deus propter hoc peccatum infantes pœnis corporalibus affligit, vt eos declaret esse peccatores: quod rectè docuit August. lib.22. Ciuit. cap.22. Et hac ratione soluitur argumentum Chrysost. primum.

Alterum autem argumentum facilè soluitur ex his, quæ paulò ante diximus ex scripturis, in quibus etiam infantes, propter parentum peccata punitos esse constat: quia in eis parentes puniuntur. Nec illud Ezechielis testimonium contrarium est huic veritati: quando enim filij affliguntur propter pa tres, habent etiam ipsi, vnde iustè puniri possint, vt non sine peccato proprio puniantur: peccatum autem infantum, quamuis originale, iustè quacunq; F pena puniri potest: & hoc est quod dicit Ezechiel, neminem puniri, nisi qui proprium habeat peccatum: quamuis non semper propter illud, sed propter parentum peccatum puniatur. Sed exactiorem, ac longiorem hæc doctrina postulat tractationē, quam alio in loco Deo iuuā te tradēmus. Ex his sensus legitimus propositorum verborum patet.

Respon-

A a

Respondit Iesus, neque hic peccauit, neque parentes eius.

COMMENTARIVS.

RESPONSIO Domini duo continet, alterum est, tacita quædam instructio discipulorum suorum: alterum est declaratio, vel causa, propter quam iste natus est cœcus: prius verbis propositis exprimitur. Errabant discipuli existimantes, huius cœcitatis causam non esse aliam, quàm peccatum: sed cum nescirent verum esset, an proprium cœci nati, an verò parentum, interrogarunt Dominum: at Christus respondit esse falsum eorum fundamentum: neutrum enim peccatum causa fuit, vt hic cœcus nasceretur instruens eos, non semper huiusmodi calamitates pœnas esse peccatorum. dicit igitur, B [Neque hic peccauit, neque parentes eius,] Restringenda sunt verba responsionis per interrogationem, nempè: [Neque hic peccauit, neque parentes, B vt cœcus nasceretur,] non quod peccata non habent, sed quod non propter eorum peccata natus sit iste cœcus: peccauit igitur hic, peccauerunt etiam parentes, sed non propterea natus est cœcus.

ANNOTATIO 2.

CYRILLVS lib. 1. Ioan. cap. 9. absolutè exponit hæc verba neque hic peccauit, neque parentes eius, nempè ante corpora, prosequitur enim expositionem suam, quam in præcedenti annotatione retulimus, tamen rectius August. tract. 44. & Chrysost. homil. 55. & Euthym. limitant secundum interrogationem esse factam responsionem, nempè, [Non peccauit hic, neque parentes, vt cœcus nasceretur.] Ratio etiam pro- C bat hanc expositionem: nam non necesse erat parentes ante corpora peccasse: nam propter peccata in corporibus cōmissa potuit fieri, vt natus esset cœcus, non ergo de peccatis ante corpus commissis loquitur. Sensus igitur est, quem in commentario attulimus. Neq; etiam in his verbis continetur, quod dicunt Chrysost. & Euthym. nempè non puniri homines propter patres: sed specialis, & determinatus est sermo hic, nempè hanc cœcitatem non esse propter peccatum cœci nati, nec parentum eius: inde tamen non sequitur, ergo non est pœna vlla illata propter peccata parentum: hoc enim nec rectè, nec verè sequitur, sed hanc discutere ma- F teriam. vti diximus: alterius est instituti.

Sed vt manifestentur opera Dei in illo.

COMMENTARIVS.

HOC est posterius, nempè causam cur hic cœcus sit natus, reddit: ea autem est: vt opera diuinitatis meæ in ea cœcitate expellenda declarentur, & mundo manifestentur. ac si diceret clarius: vt me Deum esse, in eo sanando ostendam: quia tale opus faciam, quod à solo Deo esse potest. Similis est illa sententia Ioan. 11. Infirmitas hæc non est ad mortem: sed vt glorificetur filius Dei per eam. Multa fuerunt opera, & miracula Christi, quæ Iudæi impij dæmonis virtuti adscribebant, at hoc opus tantum fuit, vt coacti sint dicere, nisi hic homo esset à Deo, non posset hæc signa facere: nouerunt er-

A runt ergo esse opus solius virtutis, & potentiæ Dei, quamuis in sua incredulitate pertinaces non cognouerint Christum esse ipsum Deum. Igitur hæc cœcitas huic cœco à natiuitate est inflicta, non in pœnam peccati eius, aut parentum, sed vt in eo illuminando declarem meam diuinitatem, & cognoscar Deus, vt verè sum. Cætera in annotatione require. D

ANNOTATIO 3.

Vt, quid in scriptura significare solet.

PArticulam [Vt,] aliquãdo causam, aliquando consecutionem dicere, res est in scriptura manifesta. Ioann. 9. In iudicium veni in hunc mundum, vt & qui non vident, videant & qui vidẽt, cœci fiant. non causam, sed consecutionem hæc verba habent: nempè ex meo B aduentu factum, seu consecutum est, vt aliqui excœcati sint, at non veni ea de causa, vt cœci fierent, sed vt viderent, Ioan. 17. Veni, vt vitam habeant, & abũdantius habeant, causam significat. Sunt sexcenta huiusmodi testimonia. Theophylac. ergo hoc in loco particulam cõsecutionis, non causæ esse censet, vt sit sensus: ex huius cęcitate consecutum est, vt in eo opera Dei, fierent manifesta. Sed hæc expositio accommodari non potest: nam Apostoli causam, cur cœcus natus esset, quęrebant, & hanc Dominus. non peccatum, sed suæ diuinitatis manifestationem esse, respondet. Meminit Chrysost. homil. 55. & Euthymi. v-C triusq; huius interpretationis, & in eam inclinant partem, vt sit particula causæ: & ea est vera interpretatio. Finalis enim causa, propter quam Deus hanc permisit, & voluit à natiuitate cœcitatem, ea fuit, vt in ea sananda diuina virtus eius ostenderetur: opus enim tam mirum non potuit esse nisi Dei. Rectè autem annotat Chrisost. non Patrem, sed se ipsum appellare Deum, quasi diceret, vt meam diuinitatem, meque esse non merum hominem, sed simul Deum, mundo per tale opus manifestem.

ANNOTATIO 4.

Cęco nullã iniuriã illatã esse certũ est, q\d ita sit genitus.

CVM igitur non peccatum, sed deitatis manifestatio causa sit huius cœcitatis, dubitabit aliquis, qua iustitia id fieri possit, vt tanta pœna alicui infligatur, & non propter peccatum. Hanc dubitationem Chrysost. hom. 55. & Euthymius mouent, quid autem respondeant, vltimo loco dicemus: multa autem respondere possumus, quibus nulla hunc cœcum iniuria affectum si propter Christi manifestationem id passus est, ostendamus. Dico igitur primo, quamuis non sit propter eius proprium, E aut parentum peccatum hæc cœcitas, non tamen fuit sine eius peccato, propter quod iustè Deus multo maiora mala potuisset infligere, & quidem iustè. Est enim doctrina Catholica aduertenda, vel propter originale peccatum, quod in Adam peccantes contraximus, iustè pœnas quascunque temporales exigere ab omnibus posse Deum, nunc etiam infantes multos morte, alijsque calamitatibus affici, vt docet Aug. l. 22. Ciuit. cap. 22. quod igitur non puniat omnes, nec pluribus afficiat calamitatibus, misericordiæ est beneficium, non iustitiæ debitum. Cum igitur huic cœcitatem immisit propter diuinam gloriam, non est factum sine iustitia, cum F maiora potuisset infligere propter peccatum eius, & parentum, vt autem aliquid iustè fiat, satis est, si sine iniustitia, quamuis non propter iustitiam, fiat, sicut qui multos habet debitores, à quibus misericorditer debita non exigit, si contingat aliquando pro his, quæ ad suum pertinent honorem, partem debiti ab vno exigere, iniustè non facit, quia maiora ille debebat, hæc est vna responsio.

Iustè quæ fieri dicimus.

Dico secundo, quamuis nullum esset peccatum, nulla tamen iniustitia in hoc facto esset. pro cuius explicatione attendendum est, quando Deus alicui cœcitatem, aut infirmitatem aliquam immittit, non sic debere nos hoc intelligere, quasi auferat ei aliquid, quod suum erat, ipsique debebatur, sed quod nolit ea donare, sicut donauit

alia:

A alia: omnia enim, quæ habemus bona, dona Dei sunt gratis,& liberaliter data, quando ergo alicui non dat visum, aut sanitatem, aut longam vitam, nō aufert debita,sed nō donat,quæ donare potuit. hæc nō est iniustitia,sed donationis suæ terminus. sicut si Princeps gratis alicui donaret redditus, honores & officia,nollet tamen donare domos, & villas, sicut alijs donauit,non est iniustitia, sed nolle liberalius cum eo agere, ita nobiscum facit Deus, cuius dona sunt, quæcunque habemus, quamuis ergo peccatum non esset, iniuria non esset, sicut nec iniuria afficit animalia bruta, quibus similia mala insunt, & tamen non peccarunt.

Dico tertio,quamuis non esset peccatum,& debitum esset, non idcirco iniustitia esset,imò maxima iustitia. si enim pro bono publico homines vitæ, & bonorum iacturam patiuntur, & Principes pro conseruatione communi subditos suos periculis certis vitæ exponunt,multosq; labores, & calamitates subire faciunt, & id iustè, multò potiori iure in hoc casu iusta est cæcitas, quam passus est iste, non solum pro communi bono, idest,pro fide in Christum concilianda, in qua salus hominum est,sed etiam pro Dei honore & gloria, vt Deus ipse glorificetur ab hominibus. Non solum ergo iniustitia nō est, sed si fieri posset, vt isti ante cæcitatem diceretur. ecce cæcitas hæc futura est pro gloria Dei,& pro manifestatione veræ fidei, tenebatur ille ex C iustitia acceptare, nā plus est vita, quā visus,& maius malum mors,quam cæcitas, & tamen martyres pro fide, & Dei gloria,obligabantur mortem subire. D

Quarto tandem respondeo, etiam si nihil horum,quæ dicta sunt, interuenirent,adhunc iniustitia non esse,nec iniuria vlla, quia per hanc cæcitatem consecutus est multo maius bonum, nempè visum mentis per fidem, & vitam animæ, si enim medicus vulnerat corpus propter sanitatem corporis, quid mirum si Deus id faciat propter animæ sanitatē? Collyrium enim ad tēpus visum aufert, vt perfectiorem efficiat: Deus autem visum etiam ad tempus huic abstulit, non solum,vt visum restitueret eundem, sed cum magno fœnore: nam fidem mentis E oculis huius hominis infudit, & gratiā, quæ vita est animæ. Hanc vltimam responsionem Chrysost. & Euthym. citati superius afferunt. Vide quot ex capitibus omnis iniuria,& iniustitia ab hoc facto excluditur. Recta ergo & iusta causa cæcitatis est Dei manifestatio, in qua & Dei honor, & hominis salus consistit: non quod aliter non potuerit manifestari, sed quia id ita voluit. Summa igitur misericordia vsus est Dominus cum hoc cœco: qui per breuem cæcitatem tantū à Christo consecutus est beneficium, & qui prius iudicabatur infœlix, profectò maximè fœlicem, & beatum in Domino esse cognouimus.

F

Me oportet operari opera eius,qui misit me, donec dies est: venit nox: quando nemo potest operari: quandiu sum in mundo: lux sum mundi.

COMMENTARIVS.

Tacitam causam subiungit, cur hæc opera Dei sint manifestanda; quia, inquit,oportet,dum inter homines sum visibilis, & cum eis conuersor, opera Patris mei operari. hæc autem sunt miracula & signa, per quæ diuinitas mea est declaranda, ac si clarius dicat, habeo opera Patris mei multa, quæ faciam, hæc autem, donec inter homines ago vitam, facienda sunt: venit enim,& instat nox mortis meæ,quando non erit opportunitas hæc faciendi,donec ergo inter eos viuo, tempus est opportunum, propterea hoc nunc

A opus Patris aggrediar. Addit rationem quare, [Donec dies est,] idest præsens, & visibilis est, hæc opera debeat facere, quia [Quamdiu in mundo sum, lux sum mundi, idest, dum inter homines viuo, lux sum eorum, docens ea, quæ ad salutem æternam eorum pertinent. Si igitur lux veni in mundum, vt illuminarem & docerem, dum sum in mundo opportunum est tempus faciendi opera hæc, per quæ homines instruuntur, & cognoscunt veritatem salutis. Metaphorica est locutio sumpta à tempore opportuno operandi: in die enim homines operari solent, nocte cessant, & vacant ab opere, sic tempus præsentiæ suæ in hoc seculo, diem appellat, quia opportunum erat tempus docendi, & opera, ac signa visibiliter faciendi, at post mortem ascensurus est in cœlos, nec visibiliter amplius cum hominibus conuersaturus, propterea nec per se iam doceb t homines, nec miracula hæc edet sicut ante, non quod per Apostolos suos non hæc operetur semper, & per prædicatores, sed quod per se visibiliter non amplius hæc sit facturus, hoc enim iniunctum est ei à Patre, vt per se ipsum hæc faceret, sicut fecit, ad hæc autem facienda opportunum tempus erat, dū dies, & præsens inter nos erat. Quo verba sunt attendēda, [Oportet, B & non potest.] illud non necessitatem dicit, sed præceptum, quod vt homo à Patre accepit, hæc operandi, & statutum ac firmam voluntatem Patris: vt hæc fierent. hoc autem non dicit impotentiam, sed negat opportunitatem. [non potest operari,] idest, non est opportunū iam tempus operandi, vtitur enim verbo quo solemus vti quando inter nos dicimus, nocte nemo potest operari. E Opera autem hæc miraculosa, modo Patri: modo sibi tribuit: quia vna est vtriusque potentia: at quia hoc in loco loquebatur: vt homo: dum dicit: [Me oportet, & donec dies est,] propterea ad Patrem refert opera hæc: vt opera esse diuinitatis significet.

ANNOTATIO 5.

Diei & noctis nomine quid significetur.

SVperiorem sententiam non eodem modo omnes interpretantur: communis expositio est vt diem appellet totum tempus huius seculi, in quo homines credere possunt, noctem autem seculi alterius tempus, quando non erit occasio conuertendi se ad Deum, & credendi. itaq; duo [Dies,] & Nox, non ex C parte Christi, sed ex parte hominū, sunt accipienda. eritque sensus: Me oportet operari opera Patris, donec dies est, & tempus credendi in me: venit nox mortis, & alterius seculi, quando iam non poterunt amplius homines in me credere: quamdiu ergo sum in mundo, nempè vsque ad seculi consummationem, sum lux mundi, & oportet me operari, vt homines in me credant. Hæc expositio est Chryso. hom. 55. & Euthym. & Augu. tract. 44. at mihi dura videtur, & non ad rem intentam facere: verba enim illa, [Quādiu sum in mundo, lux sum mūdi,] præsentiam eius sensibilem, qua cum hominibus cōuersabatur eos docens & instruens, significant: quāuis enim semper sit in mūdo, & lux illuminans: tamen id virtute, & potestate facit, non autem sensibiliter præsens, vt doctor per seipsum instruens. de qua præsentia dicit: quādiu sum in mundo, quia non erat sic futurus semper. Præterea illud, [Nemo potest operari,] connectitur illi, [Me oportet operari,] & de operibus miraculorū intelligitur: sicq; continuatur: cum operari debeam, tempus mihi opportunum eligo: in nocte enim non est operandi F opportunitas. Aliqui recentiorum restringunt hæc vocabula, non ad tempus huius seculi, & alterius, sed ad tempus horum Iudæorum, vt diem appellet, dū nondum sunt excæcati: noctem autem quādo excæcati sunt: vt sit sensus, oportet me hæc opera, & signa facere [Donec dies est,] idest, antequam isti Iudæi sint excæcati; [Venit nox,] excæcationis eorum, & tunc nō hæc facienda sunt. Sed non video probabilitatē huius expositionis, nec veritatem: nam tunc excæca-

A ti erant, & tamen Christus operabatur, & etiam post resurrectionem excœcati manserunt, & adhuc per Apostolos miracula hæc operabatur Christus.

Rectius igitur, & accommodatius exponemus, vt Christus loquatur de his, quæ per seipsum operaturus erat, & quę à Patre inter homines facturus accepit: præsentiã autem huius tempus per metaphoram diem appellat, absentiam autem noctem: & sicut Sol illuminat, quando præsens est, quando absens non iam per seipsum vt ante, sed per Lunam, quæ lumẽ habet à Sole, & data est in potestatem noctis: sic Christus donec inter nos fuit, per se docuit & verbo & opere: at absens per Lunam, quæ est Ecclesia ab ipso illuminata, in qua Apostoli, Martyres, & reliqui fideles sunt, & fuerunt. Et hæc expositio rectè accommodatur; nã instabat iam nox hæc absentiæ, & mortis eius. cùmq; à Patre haberet in mandatis vt lux esset mundi per doctrinam, & opera: cœcum hunc præsentem illuminare voluit, dum adhuc inter nos agebat, & opportunitas erat, vt ꝑ hoc opus officium lucis exerceret. Hæc enim sententia tota est à Domino prolata in confirmationem illius sententiæ opera Dei in hoc cœco esse manifestanda: quasi iam instaret tempus noctis, & passionis, adhuc tamen pars diei superesset, in qua tanquam lux, operibus hisce illustraret mentes hominum. D

B B

Hæc cum dixisset, expuit in terram, & fecit lutum ex sputo & liniuit lutum super oculos eius.

COMMENTARIVS.

INSTRVCTIS discipulis, menteque illuminatis, tanquam vera lux, & mentes & corpora illustrans: ad miraculum & opus Dei operandum se conuertit: & luto ex sputo suo, & puluere terræ confecto, liniuit oculos cœci nati. Tres sunt hæ operationes: vna, expuere: altera lutum conficere, tanquam materiam, ex qua oculi formandi erant: tertia oculis hominis illius lutum apponere. Oculos appellat illam imperfectam oculorum partẽ, quæ erat in concauitate, in qua oculi esse solent: non enim sensorium perfectum, & integrum erat. Exactiorem declarationem in annotatione inuenies.

ANNOTATIO 6.

C

Cur hūc cœcum Dominus solo verbo non illuminauerit.

POtuisset Dominus verbo cœco visũ restituere, sicut & cũ illo fecit Luc. 18. qui interrogatus à Domino, Quid tibi vis faciam? & respondens, Dñe vt videam, vnico verbo illustratus est, Respice, & statim vidit. at non sic hunc illuminare voluit: fuerunt enim vt dicit August. tract. 44 miracula Christi & facta, & verba: facta quidẽ, quia per ea aliqua fiebant: verba autẽ, quia per eadem facta mysteria multa significabantur. Tale hoc fuit opus, factũ quidem, quia cœco visum dedit: verbum, quia per tale factũ multa nobis tradere, & ostendere disposuit Christus. Quorum primũ illud est, eos, qui opera eius dæmoni tribuebant, conuincere talia opera solius esse diuinę virtutis, quod dupliciter hoc facto probauit. primo quidem effectu ipso: cœcũ enim à natiuitate, qualis iste erat, nulla virtus naturalis potuit sanare, idcircò nec dæmon, qui non aliter opera sua mirabilia facit, quã applicando virtutes naturales creaturarũ, vt docet Aug. lib. 3. de Trin. c. 8. Cũ igitur nulla virtus naturalis sit, quæ potentiã visiuam restituat, ergo nec dæmon id potuit facere. Ita docuit Athana. in illud Matth 12. Qui peccauerit in Spiritũ sanctũ, &c. docens hũc potentia priuatũ visiua, nullà ratione à Dæmone potuisse illuminari Altero modo id etiam probauit in modo sanandi, dum contraria adhibet medicamenta: quamuis enim daremus dæmonem ali- F

A cui cœco viſum reſtituere, id tamen faceret applicando virtutem aliquam accõmodatam viſioni, at non per contrarias virtutes: hoc autem facit Chriſtus, qui luto ad excœcandum potius apto viſum reſtituit: per hoc ſignificare volens, nẽpè ſe diuina virtute operari: Et hanc cauſam huius rei adfert Chryſo. hom. 4. in 1. Epiſt. Corinth. Secundo id factum eſt, vt hoc facto ſe eſſe eundẽ, qui à principio totum hominem fecerat, oſtenderet, fecit Deus à principio hominem de limo terræ, nunc partem quandam etiã limo quodam terræ reparat: vt dum eadem materia vtitur ad partem reparandam, credatur ille eſſe, qui de eadem materia totum fecit: ſicut ſi magnus quidã artifex ſtatuam inſignem faceret, & vt

B ille ipſe auctor ſtatuæ crederetur, relinqueret vnam partem imperfectam: quã omnibus perficiendam proponeret: vt dum nemo inueniretur, qui id valeret efficere, ipſe ſuperueniens & perficiens, ipſa perfectione, ſe fuiſſe totius auctorẽ probaret sic fecit Chriſtus in huius hominis creatione; reliquit oculos imperfectos, quos nulla ars, nulla vis naturalis potuit perficere, etiamſi ad multos annos imperfecta expectauerit; ſuperuenit iandem idem artifex, & perficit, eadem materia vtens, qua à principio erat vſus; hacq; perfectione ſe totius hominis auctorem manifeſtat. Hanc rationem huius myſterij adducunt Ambroſius epiſt. 75. ad Bellitium, & Chryſoſt. hom. 56.

C in Ioan. & ante eos Irenæus lib. 5. c. 15.

Sed non eſt hoc vnũ ſilentio prætereundum; nam poſſet aliquis obijcere his ſacris Doctoribus; Deus ex ſolo puluere terræ fecit hominem: quid eſt, quod nũc addit pulueri ſaliuã, & lutum facit? ſciendum illud Geneſ. 2. Fecit Dominus hominem de limo terræ, Hieronymum ſic vertiſſe limum terræ Grego. autem lib. 9. Moral. c. 28. & Aug. lib. 2. de Geneſ. contra Manichæ. c. 7. explicant hunc limum, de quo homo formatus eſt, fuiſſe lutum, nempè terram aquæ commixtã. At huic repugnat vocabulum Hebræum hhaphar, quod puluerẽ ſignificat, quod repetitur. Gen 3. Puluis es: & in puluerem reuerteris: & inde verbum hhippar, id eſt, puluerem ſpargo. & ſic Septuaginta verterunt, accipiens puluerẽ, χοῦν, & ſic interpretantur Baſil. hom. 11. in Gene. & Chryſoſtomus ibidem hom. 12. & aduertunt cauſam eſſe, vt per hoc induceretur homo in humilitatem: eſt enim ex puluere terræ factus, qui eſt pars inutilior terræ, & fragilior. In quo non eſt audiẽdus Philo, qui lib. de opificio mundi tradidit, ex præcipuis terræ partibus, hominem eſſe factum, vt dignitas eius commendaretur, ſed fallitur: non enim in vili materia eius dignitas commendatur, ſed in anima ad imaginem Dei facta. Gregorius autem, & Auguſtinus citati, etiamſi videantur contrarium dicere: at re vera non dicunt, immo de puluere factum eſſe docent: & luto comparant in hoc, quod ſicut lutum ex aqua, &

D

...er puluere ... ſaliuã ad... ...ere volue...

Vnde ſumenda ſit hominis dignitas.

E terra fit, ita homo ex anima & corpore: & ea ratione dicitur ex limo factus, tamen ſi materiã ex qua fit homo quæramus ab eis, reſpondebunt ex ſola terra: anima enim non fit ex materia, ſed totus homo dicitur vt lutum, quia ex materia, ſeu corpore & anima conficitur, ſicut lutum ex aqua & terra. Apud Hebræos autem lutum dicitur tit. Si igitur vera hęc eſt doctrina, tunc conſideratione indiger, cur nunc Chriſtus non ſola terra, ſed ſimul ſaliua commixta vſus eſt. Reſpondeo cum Aug. tract. 44. myſterium diuinæ incarnationis hoc facto ſignificatum eſſe, vt per hoc inſtruat hominem quidẽ ſola terra factum, at non ſola terra reparatum, ſed ſaliua commiſta. Saliua è capite deſcendens, filium Dei ſignificat à Patre procedentem; hic naturæ

F humanæ vnitus, medicina factus eſt, vt homo cœcus mortis tenebris, lumen vitæ reciperet. Et hoc eſt tertium, cur Dominus vſus ſit luto, vt qua ratione totus homo ſit ſanatus, & humanum genus vitæ lumen recepit, oſtenderet. Quarto loco Ambro. lib. 3. de Sacram. cap. 2 addit in hoc facto etiam ſignificari, ſi volumus mentis oculos noſtræ ſanari, debere lutum ſuper eos ponere, nempè conſiderare noſtram miſeriam, fragilitatem, imperfectiones, & peccata; à cognitione enim ſui incipit Chriſtiana perfectio. Sed hæc iam ad ſpirituales ſenſus ſpectant.

A D

Et dixit ei: vade, & laua in natatoria Siloe (quod interpretatur missus.)

COMMENTARIVS.

POstquam liniuit oculos cœci luto, ad natatoriam Siloe mittit lauandum: non enim priusquam lauaretur, visum restituit. Euangelista autem nomen, [Siloe, interpretatur, apud Hebræos enim, missum significat. Dices, quomodo nouit cœcus hic Christum esse, qui liniebat oculos eius, qui ei hæc præcipiebat? respondeo vel ex turba, vel ex discipulis intellexisse Christum adesse, & ad eum accessisse, locutumque esse, quamuis Euangelista non narrauerit: multa enim omittunt Euangelistæ, qui præcipua sunt describere contenti. Latent in his verbis multa, quæ in annotatione tractantur.

B

ANNOTATIO 7.

SVnt aliqua in superioris sententiæ declaratione annotanda. Primo, Hieronymu Isa. 8. de Siloe sic dicere, Siloe fons est ad radices montis Syon, qui non iugibus aquis, sed in certis horis, diebusque ebullit, & per terrarum concaua, & antra saxi durissimi cum magno sonitu venit. hæc Hieronymus qui Siloem eundem esse fontem, qui dictus est Gichon videtur sentire tamen, quantum existimo, potius Siloe, nomen est piscinæ & receptaculi, in quo aquæ fontis Gichon recipiebatur, vt Gichon sit nomen fontis, vnde aqua procedebant in natatoriam, C sed ipsius piscinæ, & natatoriæ sit nomen. Fons autem Gichon est, ad quem Salomon in Regem vnctus est. 3. Reg. 1. & quem Ezechias obturari fecit, ne inimici, & hostes potum inde haberent. 2. Paral. 32. dictus sic à verbo gauahh significâte erumpere aut irrumpere, quasi aquæ impetu quodam inde erumperent. est etiam nomen vnius fluuij, qui è paradiso egrediebatur. Genes. 3. ex hoc igitur fonte aqua leuiter fluens in Siloem descendebat, quæ erat natatoria, seu piscina, ex qua postea aqua in hortos deriuabatur, inde dicta est piscina hæc schiloahh: à verbo scalahh mitto, idest missus, vel quia aqua mittebatur, & descendebat è fonte Gichon in eam, vel quia aquæ in hortos deriuabantur: figuram gerens Christi, qui à Patre procedens, E silentio & sine strepitu, idest, inuisibili processione & immutabiliter, homo factus est, & ex eo omnis gratiarum riuus in fideles deriuatur. Et propterea Euangelista Hebraico nomine retento, adhibuit interpretationem, vt Christum per Siloe significari indicaret: & eius virtute, non autem aquæ illius cœcum illuminatum doceret: vt notat Chrysostomus hom. 56. Irenæ. lib. 4 cap. 19. asserit in diebus Sabbatorum multos curari solitos in Siloa. Silon, inquit, multos in diebus Sabbatorũ curauit, & propter hoc assidebant multi in die Sabbatorum. hæc Irenæ. Forsan existimauit esse Siloam piscinam illam probaticam, at re vera non est: hæc enim in ciuitate, illa extra erat. Nec probat Irenæus F in Siloa esse ante miracula facta: nec verisimile est, si ita fuisset, Christum missurum cœcum ad eam, sic enim non ipsi, sed piscinæ virtus miraculi tribueretur, vnde nec diuinitas eius agnosci posset. Non igitur hæc est probanda sententia.

Secundo annotandum est, cur Dominus miserit hunc cœcũ, oculis luto delinitis ad natatoriam hanc, vt visum reciperet: distabat enim per milliare ab vrbe. Ad hoc respondet Chrysost. homil. 56. id factum, vt miraculũ Christi diuulgaretur: homo enim cœcus media ciuitate, luto oculis imposito incedens omnium

A nium pertranseuntium oculos ad se conuertebat: quos veniens & reuertens cũ visu testes oculatos iam facti habebant: nõ enim aquæ virtuti id tribui poterat: Hoc verum quidem est, sed adhuc maius aliquid significatum existimo: Ambros. igitur Epist. 76. & lib. 3. de sacramentis cap. 2. dicit aquas Siloe baptismum significare, ad quem sanandus mittitur, luto super oculos imposito. lutum autẽ exponit Ambros. Epist. 76. doctrinam Euangelicam, quam, qui recipit per fidem, necesse est, si illuminari vult, aquas recipiat baptismi. In lib. 3. de Sacram. exponit peccatum, cognito enim peccato per Christi doctrinam, ad baptismi aquas accedit, vt remissionem consequa

Baptismus per aquã Siloe significatus.

B tur. Vt ergo mysterium aquarum baptismi significaret, mittitur hic, secundum Ambrosium, ad Siloem. August. etiam tract. 44. Catechumenum per iniunctũ, & per Siloe baptismum exponit, hæc recte, & verè mihi diei videntur.

Auctoris expositio.

At causam propriam huius facti eam esse existimo, nempè Dominum voluisse significare, quid suo hoc aduentu, Iudæis eum non recipientibus, futurum erat: nimirum multò amplius excæcandos, quã prius: si enim cœcus hic ad natatoriam non venisset, non solum visum non recepisset, sed oculi peiori statu, quàm ante erant, luto deliniti mansissent. Talis fuit aduentus Domini his, qui eum non receperunt, nec venerunt ad Siloe, idest, Christũ missum à Deo. obdurati enim

C magis & cæcitate obscurati euaserunt, quod paulò post Dominus explicuit. Veni in iudicium vt, qui vident, cæci fiant: idest, qui sibi videre videbantur, nec me receperunt, cæci facti sunt. quam cæcitatem Isa. 6. prædictam legimus, Excæca cor populi huius, quo loco ad hoc probandum vsus est Paulus, Rom. 11. lutum ergo & terra imposita oculis mentis eorum fuit aduentus Christi, eorum vitio & culpa, quia ad Siloe noluerunt ire, id est, ipsum recipere, at recipientibus eum illustrati sunt oculi luto doctrinę, & aduentus sui: idcircò enim Euangelista Siloe interpretatur, vt Christi figuram gerere indicent, Non solum autem excæcationem incredulorum significauit Dominus, sed ruinam, & vastationem etiã

temporalem per Romanos futuram insinuauit, tacitè interpretans verbum illud Isa. 8. Pro eo, inquit quod populus iste abiecit aquas Siloe, quę vadunt cum silentio, & assumpsit magis Rasin, & filium Romeliæ, propter hoc ecce Dominus adducet super eos aquas fluminis fortes, & multas Regem Assyriorum, &c. D

Cortex literæ est, quia populus decem tribuum abiecit Regem Iuda, noluitque esse sub eo, qui per aquas Siloe significatur, quia Salomon in Siloe, seu Gichon, vnctus est, & maluit Reges alienos, propterea traditus est in captiuitatem Assyrijs. At sensus præcipuus est, quia abiecit populus Christum missum à Patre, traditus est in vastationem, & ruinam, & captiuitatem Romanis. Ita Basil. & E

Cyril. ibi hunc Isaiæ locum exponunt, & Eusebr lib. 7. de demonst. Euang. cap. 2. Hoc est quod Dominus voluit nunc insinuare, in luto, & Siloe; ipsos excæcandos magis atque etiam puniendos, quia eum aduenientem, & velut saliuam terræ coniunctam, hominem factum non receperunt. Tertio annotandum est, quanta fuerit huius hominis in hoc facto obedientia, & fides: obedientia quidem, dũ passus est oculos luto deliniri: dum per mediam ciuitatem luto delinitus incedit: dum longum spatium viæ peragit adhuc cœcus: nihil respondit, nec obmurmurauit, nec cur sic facis, nec cur aliter non me sanas, dixit: sed promptè, quæ Christus fecit, & iussit, accepit, & executus est: magna profectò obedientia. Faciliora iussit Helisæus Naaman, F

vt sanaretur à lepra & obedire noluit, donec à seruis suis maximè rogaretur. 4. Reg. 5. Fides vero quia cum nondum Christum Dei filium esse, nec Messiam crederet, lutum sibi impositum, & aquas communes ad visum recipiendum profutura sibi existimauit, cum potius hæc visui noceant, & inutilia saltem ex sua natura sint. At virtus Christi ipsius cor excitabat, & ad hęc exequenda promptum exhibebat.

Abijt

A D

Abijt ergo & lauit, & venit videns.

COMMENTARIVS.

PRæcepto Domini obtemperans: abijt ad natatoriam Siloe, & lauit oculos, visuque statim recepto, reuersus est in ciuitatem. Breuitate verborũ, & promptissimam hominis obedientiam, & efficacissimam Christi virtutem in sanando, Euangelista significauit: vt enim ille sine excusatione obediuit, ita & Christus obedientem sine mora illuminauit, & Euangelista breuissima oratione narrauit.

Itaque vicini, & qui viderant eum prius, quia mendicus erat, dicebant: nonne hic est, qui sedebat, & mendicabat? alij dicebant: quia hic est, alij, nequaquam sed, similis est ei.

B E

CVM iam ætatis esset perfectæ homo hic, quando visum recepit: simul mendicus, complures eum annos mendicasse, multisque notum esse certum: tantæ tamen rei nouitas præ admiratione multos dubitare fecit, an ipsemet esset, quibusdam non eundem, sed similem, vt euenire sole, alijs eundem esse affirmantibus. Illud, [Quia mendicus erat,] ponitur vt causa sequentium, nempè quia dicebant, [Nonne hic est, qui sedebat, & mendicabat,] Vicinos, & familiares, eundem esse affirmasse, eos autem, quibus minus ante notus erat negasse, probabile est.

Ille vero dicebat: quia ego sum.

C F

HEbraismus est: repetitur vox ipsiusmet cœci, ac si dictum esset, ille vero dicebat, se eundem esse, qui prius cœcus sedebat, & mendicabat. Simile est illud Ioan. 18. Dixi vobis, quia ego sum. Non patitur homo illustratus tantum latere beneficium, tamque insigne Dei opus occultari, & hoc etiam præter visum receptum, nouum est Dei beneficium, vt tantæ fiat veritatis prædicator.

Dicebant ergo ei, quomodo aperti sunt tibi oculi?

CVM se esse eum, qui cœcus prius erat confiteretur, consecutum est, vt quærerent, quomodo illi essent oculi aperti. Effectuum mirabilium, & insolitorum causas, & productionum modos velle scire, naturale est: maximè huius rei causarum naturalium omnem ordinem excedentis. nec dicunt, quomodo visum recepisti? Sed [Quomodo oculi sunt tibi aperti:] quia non huic potentia sensitiua seu visiua sola, sed etiam sensorium, & instrumentum videndi

A di restitutum est. Sunt enim cœci, quibus organum videndi integrum est, potentia tamen visiua propter aliquam organi intemperiem, aut impedita est, aut destructa: at isti cœco etiam organum ipsum deerat: hoc enim luto restauratum est. Vnde Cypri. lib. de bono potentiæ, dicit Christum luto formasse oculos, quod miraculi magnitudinem maximè commendat. Idcirco dicunt. [Quomodo tibi aperti sunt oculi?] solent enim palpebræ esse conclusæ, quando sensoria desunt. D

Respondit: ille homo, qui dicitur Iesus, lutum fecit, & vnxit oculos meos, & dixit mihi vade ad natatoriam Siloe, & laua, & abij, & laui, & video.

BReuissimis, & compendiosis verbis totam narrat historiam, plusque quam interrogaretur respondit. nam modum illi quærebant: at ipse, & modū, B & auctorem tanti operis manifestat, quod & animi & grati, & nouam illorum interrogationem impedire volentis, fuit: nisi enim reuelasset auctorem, secundam sine dubio audisset illorum interrogationem. Cum verò auctoris E perfectam nondum haberet notitiam, hominem appellat Christum, nihil altius de eo sentiens quod meram hominis excederet naturam, quamuis diuinā in miraculo virtutem agnosceret. quia autem Christus tunc celeberrimi nominis erat, idcircò dicit, [Ille homo, qui dicitur Iesus,] quod certè, vt diximus, ex aliorum vocibus audiuit, sicut & ille cœcus, qui a turba prætereunte nouit, quod Iesus esset, qui transiret. Lutum fecisse refert, quia sensit: at ex saliua factum tacet, quia nesciebat, nec sensu id perceperat, vt Chrysost. hom. 56. perhibuit.

Et dixerunt ei, vbi est ille, ait nescio.

QVIA Iudæorum insaniam, & furorem paulò antè declinauerat Dominus: inuisibilis eis factus, idcircò requirunt, [Vbi est ille:] non animo C rectò, vt audirent, & crederent, sed vt deferrent, & accusarent, quod sequens F factum indicat. nam cœcū ad Pharisæos ducunt, at homo Christi verbo obediens, statim ac iussus est ire in Siloe natatoriam, à Christo discessit, nec vbi esset, scire poterat. ideo interrogatus, vbi esset, nescire se respondet.

Adducunt ad Pharisęos eum, qui cœcus fuerat, erat autem Sabbatum quando, lutum fecit Iesus, & aperuit oculos eius.

ADducunt cœcum ad Pharisæos, vt diligentius interrogaretur, quia eis videbatur, aut saltem dubij erant, an Sabbatum violasset Dominus. prætera adiunxit Euangelista, [Sabbatum, fuisse, quando lutum fecit, & aperuit oculos] cœci, vt ea de causa à Iudæis adductum esse cœcū ad Pharisæos indicet. Et ita Chrysosto. homil. 56. & Euthymius horum prauum animum exponunt.

Iterum

A Iterum ergo interrogabant eum Pharisæi, quomodo vidisset, ille autem dixit eis, lutum mihi posuit super oculos, & laui, & video. D

CAusam interrogationis particula [Ergo,] indicat, nempè, quia Sabbatum erat, quando lutum fecit, quod in præcedenti sententia dictū est. In quo peruersitas eorum manifestatur. Non enim eos magnitudo tanti miraculi induxit ad interrogandum, sed malitia prætextu Sabbati ad accusandum, & calumniandum. Non refert omnia, quæ cæcus respondit Euangelista, sed breuitatis causa aliqua recenset, quia iam prius totam, & integram responsionem descripserat, probabile est respondisse, lutum fecit, & posuit super oculos meos, & dixit mihi, &c. nisi velimus dicere cœcum, cum præsentiret, se accusandi gratia ad Pharisæos adductum, vel eos animo calumniandi interrogare, non respondisse, lutum fecit, sed [Lutum posuit mihi,] quia illud ex coniectura sciebat, hoc autem sensu percipiebat. Certum, relicto incerto, prudenter respondet, ne ei, à quo beneficio tanto affectus erat, ex indiscreta responsione aliquo modo noceat, eumque lædat.

B E

Dicebant ergo ex Pharisæis quidam, non est hic homo à Deo: qui sabbatum non custodit.

NOn omnium Pharisæorum hæc erat sententia. Attende autem insipientiam, & malitiam istorum, duæ enim erant in hoc casu illationes, & consecutiones, vna est, visum cæco à natiuitate restituit, ergo hic à Deo est, altera, in sabbato parum luti confecit ad sanandum ergo non est à Deo. Quis est tam iudicij expers, qui non videat priorem consecutionem esse fortiorem multo & potentiorem, quàm posteriorem? nam ex tanto facto multo verius concludebatur, esse à Deo, quàm quia parum luti confecit: non esse à Deo, quod etiam si non ad tantum opus faciendum confecisset, non propterea sequebatur esse contra sabbati obseruantiam, cum sit minimè considerationis ex saliua parum luti conficere: & esto fuisset in maiori quantitate, licebat medicis propter sanitatem incertam, & dubiam tuendam, medicamenta etiam sabbato conficere, at malitia excœcabat eos vt relicta via certiori: & veriori veritatis, ad vanas rationes, & pueriles se conuerterent. Illa particula [Ergo,] illationem indicat sequentium, nempe ex eo, quia audierunt lutum posuisse super oculos hominis illius sabbato, ideo intulerunt, [Non est hic homo a Deo.]

C F

Alij autem dicebant, quomodo potest homo peccator hæc signa facere? & schisma erat inter eos.

MAgis hi sapiebant, qui in partem contrariam opponebant sic. Si Sabbatum transgrederetur, & peccaret in hoc opere, non faceret tantum signum, quantum hoc est. non enim audebant, nec poterant hi negare auctorem huius operis esse à Deo missum, & virtute diuina id efficere, licet id imperfectè senserint, quia hæc dubitantes, & admirantes proferebant, quod sine vlla hæsitatione, & constanter affirmare debuerant. His ergo, non à

Deo

A Deo esse propter Sabbati prætextam violationem, alijs propter miraculum D à Deo esse contendentibus, dissensio, & schisma factum est inter eos. [Schisma] appellat dissensiones, & opiniones inter se differētes, quo vocabulo vsus est. 1. Cor. 11. Paulus, Audio, inquit, inter vos scissuras esse. Hic locus exactius exponetur in annotatione nona, vbi explicabitur illud, [Peccatores Deus non exaudit.

Dicunt ergo cæco iterum, tu quid dicis de illo, qui aperuit oculos tuos? ille autem dixit, quia Propheta est.

CVm inter se dissentirent, illi, qui pro Christo sentiebant, ambiguitatis iudicem cœcum ipsum constituunt, sperantes eum, qui Christi virtutem erat expertus, illis patrocinaturum. Esse autem vocem hanc eorum, qui Christum à Deo esse affirmabant, Chrysostomus hom. 57. probat, quia non dicūt: quid dicis de eo, qui Sabbatum soluit: sed de eo, qui oculos tibi apperuit, præterea qui contra Christum sentiebant, non ad eum, qui beneficio erat affectus, se conuerterunt, quem bene de benefactore sensurum, & locuturum arbitrati sunt. Idem sentit Euthymius. Particula [Ergo,] tacitam causam, & illationem indicat, nempè quia dissentiebant, idcirco ad cœcum ipsum se conuertunt, vtri parti faueret, scire cupientes. Cœcus autem Prophetam esse dicit, quo verbo à Deo esse, & diuina virtute miraculum editum confitetur: quamuis autem nondum perfectam tunc fecerit confessionem: fuit tamen vera, & recta licet sine articulo [Propheta] ponatur.

B E

Non crediderunt ergo Iudæi de illo, quia cœcus fuisset, & vidisset, donec vocauerunt parentes, eius qui viderat.

COntra Christum sentientes, vt dicit Euthymius non crediderunt cœcum natum fuisse hominem illum. Et notanda est particula [Ergo:] nam ex superioribus deducit sequentia: vt sit sensus: illi qui à Deo esse Christum negabant, audientes cœcum illi fauere parti à Deo esse dicentium, cum non haberent aliud refugium, negarunt factum: nam eo admisso non supererat, quo se tuerentur, sed à Deo esse factum consentire cogebantur: At quo magis veritatem oppugnabant, eo veritas magis confirmabatur: vt enim dicit Chrysosto. hom. 57. huiusmodi est veritatis natura, vt vnde magis oppugnatur, inde magis confirmetur: & quo magis obtegitur, eo clarior euadat. Parentes hominis aduocant, vt ab eis veritatem inquirant: Quo facto se ipsos condemnant: si enim veritas constabat, vana erat parentum aduocatio, si autem incerta erat, cur sententiam protulerunt dicentes: non est hic homo à Deo, qui Sabbatum non custodit. Præterea, quod valde annotandum est: si iudicarunt Sabbati esse transgressorem, quia lutum fecit: cur non crediderunt illum hominem cœcum fuisse, cum potius id credere deberent, vt causam accusandi haberent, quod lutum fecerit: At senserunt re vera plus posse miraculum ad confirmandum esse à Deo, quam lutum illud ad probandum, à Deo non esse: ideo miraculum occultare voluerunt. varia est profectò, cœca, & inconstans malitia.

Veritatis vis & natura. C F

A D

Et interrogauerunt eos dicentes: hic est filius vester, quem vos vos dicitis, quia cœcus natus est? quomodo ergo nunc videt?

HEbraismus est, ac si clarioribus verbis dicamus: [Hic est filius vester?] & si est vester filius, est ne [Cœcus natus?] & si cœcus natus est, [Quomodo igitur nunc videt?] tres enim sunt hæ interrogationes, vt ex responsione parentum manifestum est. Forsan sperabant Iudæi parentes timore perculsos aliquid contra veritatem dicturos, quo miraculum obscuraretur. Tu autem attende, quomodo Iudæi etiam nolentes diuinæ veritati inseruiunt: nam & testes veritatis conuocant, testimonium enim parentes pro veritate perhibent.

Responderunt eis parentes eius, & dixerunt: scimus, quia hic est filius noster, & quia cœcus natus est: quomodo autem nunc videat, nescimus, aut quis eius aperuit oculos, nos nescimus: ipsum interrogate: ætatem habet: ipse de se loquatur.

B E

AD tres interrogationes factas parentes respondent. Fatentur in primis esse filium suum, & natum cœcum: at quomodo videat, ignorare: & adhuc adijciunt, nescire se quis eius oculos aperuerit. Timore autem Iudæorum inquisitionem in ipsum filium conuertunt, ætatem legitimam, vt in iudicio inquiri possit, habere affirmantes, quo verbo eius confessionem legitimã fore testificantur: quod etiam Iudæorum animos magnopere confundit.

Hęc dixerunt parentes eius, quoniam timebant Iudęos: iam enim conspirauerant Iudæi, vt, si quis eum confiteretur esse Christum extra Synagogam fieret: propterea parentes eius dixerunt, quia ætatem habet, ipsum interrogate.

VErba hæc sunt Euangelistæ explicantis parentes timore Iudæorum dixisse se nescire, quomodo, aut quis aperuerit oculos eius, inquisitionemque in filium conuertisse: vnde autem timor hic esset, etiam enarrat: quia iam [Conspirauerant,] id est, communi consensu decretum statuerant, vt quicunque confiteretur Christum esse, excommunicatus extra Synagogam eijceretur. Ne autem ex timore omnia, quæ parentes dixerunt, processisse crederemus, repetit Euangelista ea tantum quæ ex timore responderunt, nempè: [Ipsum interrogate, ætatem habet:] respondeat, quis, & quomodo aperuit oculos eius. Insinuat Euangelista, parentes sciuisse, & intellexisse, at præ timore respondere noluisse. Dices si respondissent Iesum aperuisse oculos, & luto id fecisse, non propterea sequebatur eos Christum confiteri: non igitur erat cur timerent. Respondeo, si nihil aliud dixissent, certè non extra Synagogam eiecti essent, tamen timuerunt, ne si tantum opus Christo tribuerent, aliquam saltem suspicionem Christum confitendi in illorum animos inducerent: quando enim aliquid valde timemus, etiam, quæ proxima sunt, vel aliquam habere propinquitatem cum illo videntur, refugimus.

C F

Voca-

A D

Vocauerunt ergo rursum hominem, qui fuerat cœcus, & dixerunt ei: da gloriam Deo, nos scimus, quia hic homo peccator est.

Testimonium parentum conuicti sunt, vt crederent cœcum natum esse, nec amplius dubitarunt de facto: vocant ergo iterum hominem, non iã vt inquirant, sed vt auertant à Christi veritate, & eius fide, & dicunt, [Da gloriam Deo,] id est, fatere veritatem, quam nos testificamur: nempè esse hunc hominem scelestum, & peccatorem. [Da gloriam Deo,] formula est, qua vtebantur olim Iudæi, quando ab aliquo veritatis confessio exigebatur, vt apparet Iosu. 7. Da, inquit, gloriam Deo, & confitere, & indica mihi: significantes Deum maximè in veritate manifestanda glorificari. Ita nunc hi dicunt. Veritas autem, quam ab eo exigunt, ea est vt dicant, & pronũtiet, quod ipsi sentiunt. [Nos,] inquiunt, [Scimus, quia homo hic est] impius & [Peccator:] confitere hoc tu, & da gloriam Deo, & nostro testimonio crede: nos enim scimus talem esse. dæmoniaca profectò hæc est superbia, quasi fide dignius sit ipsorum falsum & impium testimonium, quam testimonium Dei tanto miraculo Christum approbantis. Deus enim testatur operè suo Christum esse à Deo, at ipsi testimonio diuino se opponunt. [Nos,] inquiunt, [scimus, quia hic homo peccator est,] & hoc confiteri cœcum volunt, dicentes, [Da gloriam Deo,] quod, vt August. tract. 44. dicit, erat maximè contra Dei gloriam absente autem Christo, vt notat Chrysost. homil. 57. dicunt hæc, [Nos scimus, quia hic homo peccator est,] at cum audierunt à Christo, Quis ex vobis arguet me de peccato? nihil probare potuerunt. Proprium hoc est detractorum vitium, vt contra absentes loquantur, ne fortè ab innocentibus, si ad sint redargui possint.

B

Detrahentium consuetudo.

ANNOTATIO 8.

Da gloriam Deo, quid significat.

Chrysost. hom. 57. verbum hoc, [Da gloriam Deo,] in hunc modum exponit. Recognosce hoc opus mirabile à Deo acceptum, non ab hoc homine: nam nos scimus esse eum peccatorem. Quam expositionem etiam sequitur Greg. lib. 2. in lib. 1. Reg. cap. 2. & Euthymius: nec est insolita hæc forma loquendi in scriptura etiam in eo sensu: nam 1. Reg. 6. illi Sacerdotes, & Diuini Philistinorum dixerunt; Dabitis Deo Israel gloriam, id est, recognoscetis Deum Israel huius vestræ afflictionis, & pœnæ auctorem, & placet multis hæc expositio. At non videtur mihi satis accommoda cõtextui verborum. primo, quia responsio cœci non consonat huic sensui: super vacanea enim videtur pars illa, [Cum cœcus essem, modo video,] nec erat ad rem. secũdo, quia non ausi fuissent Iudæi hi opus Deo tribuere, ne eo dato, Christũ à Deo esse, conuincerentur. nam opus factum esse à Christo negare non poterant. Nihil igitur de miraculo dicũt, sed sicuti prius dixerunt, [Non est à Deo, qui Sabbatum non custodit,] ita nunc: [Da gloriam Deo,] & confitere verum, nempè hunc esse peccatorem, cuius rei nos tibi testimonium perhibemus. Non nego probabilem esse expositionem Chrysostomi, sed quam secuti sumus in commentario, ipsa est accommodatior.

C

F

Dixit

A B

Dixit ergo eis ille: si peccator est, nescio: vnum scio, quia cœcus cum essem, modo video.

COMMENTARIVS.

QVod illi malitiosè tacuerant, cœcus exprimit, illi peccatorem esse affirmarunt: & vt talem confiteretur, à cœco petierunt: ipse respondet: de eo quod dicitis esse peccatorem, nescio: hoc tamen scio fecisse opus mirabile, quia me cœcum natum illuminauit: hoc expertus sum, hoc testificor, illud [Nescio,] Non dubitando se nescire, dicit: nam vt paulò post apparet, esse à Deo sciebat, sed illud iudicium, ad se pertinere negat: idem enim est, quod dicit, [Nescio,] ac si dicat, nec affirmo, nec nego: hoc enim ad me non pertinet, quod autem meum est testificari, hoc manifestò, nempè, [Cum essem cęcus,] me videre. Refutat eorum petitionem, vt fateatur eum esse peccatorem, dicens, ad se hoc non pertinere id affirmare, vel negare: nec de hoc se esse interrogandum, sed de facto, quod ipse palàm fatetur. Attende verba hæc,
B [Cœcus cum essem, modo video,] sic interpretanda, vt ex sequentibus verbis constat: nimirum, [Cœcus cum essem,] mihi visum restituit, aut fecit me videre: quasi diceret, nescio an sit peccator, scio tamen eum hoc mihi beneficium contulisse. Si sensus præcedentis sententiæ, [Da gloriam Deo,] esset, Recognosce hoc miraculum esse à Deo, & hoc opus, non ab hoc homine, non esset hæc responsio accommodata. E

Dixerunt ergo illi, quid fecit tibi? quomodo aperuit tibi oculos?

NOta particulam [Ergo,] cum ille peccatorem confiteri nollet, quin potius miraculum repeteret, tacitè auctorem commendans: idcirco miraculum calumniari conati sunt, cum alia via eum in suam sententiam inducere nequirent. [Dixerunt ergo,] iam non interrogant de re, quam calumniari
C non poterant, quia visum cœco à natiuitate dare, diuinum erat: sed de modo: vt respondente, lutum fecisse, & posuisse super oculos, quòd Sabbatum non custodierit, insimulent. Incredibilis est horum malitia: tantum opus Dei, tam leuiter calumniæ offuscare volebant: tentarunt primo negare factum, quia diuinum agnoscebant: id non valentes, testium multitudine conuicti, factum calumniantur ex modo, quia lutum fecit: cum modus hic faciendi multo illustrius, & mirabilius efficeret, & redderet miraculum. F

Respondit eis: dixi vobis iam, & audistis, quid iterum vultis audire?

PErtæsus homo vanas Pharisæorum interrogationes, respondit:] Dixi iam vobis, & audistis, quid.] seu qua de causa. [Iterum audire vultis?] si quod dixi semel non audissetis, merito iterum quæreretis: at, cum audieritis meam responsionem, non est cur amplius audire quæratis. In Græco textu habetur: [Dixi vobis iam, nec audistis,] & ita legunt & exponunt Chrysost.

hom.

A hom.57.& Euthym.interpretantes sic, [Dixi vobis, nec audistis,] id est, nec D credidistis. At re vera legitima lectio est nostra, [Et audistis:] hæc enim ratio & causa est, cur secundo non deberent interrogare, quia iam semel audierãt. Adde in eadem significatione sumendum est verbum, [Quid iterum audire vultis?] tum quia esset in verbo ambiguitas nimis proxima, vt in vno loco credere, in altero audire significaret: tum quia illud aduerbium [Iterum,] seu secundo, indicat in eadem significatione sumi verbum audiẽdi, si enim prius non audierant, non diceretur, quid secundo audire vultis? legendum est ergo, [Dixi vobis iam, & audistis,] ac percepistis dictum meum, [Quid est, quod,] secundo [Audire vultis?

Nunquid & vos vultis discipuli eius fieri?

PRudenter iudicio meo se gerit cœcus hic: nouit enim eos summo odio prosequi Christum: factaque eius calumniari: dissimulat ergo se id intelligere, & eorum frequentes interrogationes calumniandi causa factas, bene interpretari ostendens, dicit: [Nunquid,] forsan tam auidè hæc iterum audire quæritis, quia etiam, [Vos discipuli eius fieri vultis?] Miro artificio eos B pupugit, quasi diceret, cum tantus sit homo hic, qui oculos cœci nati aperire potuit, vosque sitis homines religionem maximè profitentes, profectò nõ aliud mihi vestra isthæc tam exquisita diligentia de vobis pollicetur, nisi vos omnia hæc inuestigare, quia [Discipuli eius fieri vultis,] & propterea omnia prius diligenter inquiritis, ne aliquid temerè facere videamini. Tacita est, & acris reprehensio eorum, qui persequebantur, quem vt magistrum debuerant sequi. Chrysostomus hom.57. & Euthymius illam particulam [Et nunquid & vos,] indicare asserunt, cœcum hunc se discipulum Christi confiteri, ac si diceret, nunquid etiam vos, sicut ego volo vultis eius fieri discipuli? id credo verum esse, sed simul etiam addendum videtur, non se solũ, sed alios multos significare voluisse, qui Christum sequebantur, & profitebantur. E

Maledixerunt ergo ei, & dixerunt: tu discipulus illius sis, nos Moysi discipuli sumus.

C NOn potuerunt superbi homines ferre: an discipuli Christi fieri vellent, interrogari. cœcum conuitiati sunt, & contumelijs affecerunt. conuitium autem fuit: [Tu sis illius discipulus, nos] autem [Moysi sumus discipuli:] F verbum [maledixerunt] apud Græcos potius sonat conuitium, quàm imprecationem mali, vnde illud: [Tu discipulus sis,] per conuitium est dictum, idque indicat cœcum in præcedenti sententia significasse se velle esse discipulum Christi. idcirco conuitiantes ei, idipsum, vt conuitium & contumeliam improperant. Sanè cœcitas eorum conuincitur: quod enim erat maximi honoris, tanquam conuitium inferunt, Vnde rectè Gregorius lib.23. Moral.ca. 1. annotans sæpè bonum dici male, hoc vtitur exemplo: bonum isti protulerunt, nempè discipulum esse Christi, sed malè: quia non studio benefaciendi, aut honorandi, sed conuitiandi dixerunt, quod fuit malitiæ, & ignorantiæ simul. Basilius reg. breuior. resp. 24. Conuitium, inquit, seu maledictum est

A omne verbum, quod eo animo profertur, vt ex eo contumelia, seu ignominia alter afficiatur, licet verbum ipsum per se non videatur contumeliosum, atque hoc manifestum est ex Euangelio, [Maledixerunt ei, & dixerunt, tu discipulus illius sis.] hæc Basil. si tamen rem consideramus, tale sit semper super nos maledictum, vt Augustinus tractatu quadragesimo dicit. D

Nos scimus, quia Moysi locutus est Deus, hunc autem nescimus, vnde sit.

CVr se Moysi discipulos iactent, & Christum auersentur, Causam adijciunt: quia sciunt Moysi locutum Deum esse, & à Deo illum esse missum: at vnde sit Christus, id est, an à Deo sit missus nesciunt: profectò maiora & efficaciora signa habuerant, vt intelligerent, & scirent Christum esse à Deo, quàm vt scirent Moysi locutum esse Deum: & tamen impij, & increduli illud scire, hoc se nescire, dicunt: nec fuit tam cauta impietas, quin sibi ipsi noceret: nam si nescitis vnde sit, id est, an à Deo sit nec ne, quare tam asseueranter profertis, à Deo non est, homo peccator est.

B Respondit ille homo, & dixit eis: in hoc enim mirabile est, quia vos nescitis vnde sit, & aperuit meos oculos. E

MOdestè eorum ignorantiam affectatam, aut dissimulatam arguit, quia dixerunt, [Nescimus vnde sit.] Et est sensus: valde miror quomodo vos ignoretis vnde sit homo, cùm ex tanto miraculo facile cognosci possit, vnde sit. illud, [Mirabile,] modestè quidem sed efficaciter dictum est, & continet sententiam integram, ac si diceret: vix credi potest vos ignorare, vnde hic homo sit: est enim ignorantia nimis indigna vobis, qui tantam scientiam profitemini: aperire enim oculos cœci nati opus est clarè indicans, à quo sit homo qui eos aperuit. Illud in hoc Græcè ἐν, ᾧ particula est, loco certè, aut sanè illud [Et,] & [aperuit,] positum est pro causali, quia aperuit oculos, ideo mirabile est vos nescire.

Scimus autem quia peccatores Deus non audit: sed siquis Dei cultor est, & voluntatem eius facit, hunc exaudit.

C CVr mirabile sit eos ex tanto operè id ignorare, exponit: Nam trita, inquit, est sententia, quam ego, qui sum vulgaris homo, & idiota, & omnes mei similes scimus: nempè Deum non exaudire peccatores, sed eos, qui colunt eum, & voluntatem eius faciunt. Si igitur iste exauditus est à Deo, cum tantum opus non nisi à Deo proficisci potuerit, profectò peccator non est, sed cultor Dei, & voluntatem eius facit. Nota duas partes hominis iusti, & qui est à Deo: Vna est, quod sit cultor Dei quantum ad fidem, & religionem: altera est, vt impleat diuina mandata. Fides, & charitas operans faciunt hominem iustum, & à Deo. In Græco vtroque loco vbi legimus, [Audit, & exaudit,] idem est verbum. F

Iusti viri duæ partes.

A sæ-

A A sæculo non est auditum, quia quis aperuit oculos cæci nati, nisi esset hic à Deo non poterat facere quicquam. D

PRobat exauditum esse à Deo ex operè, quod à sæculo nemo fecit, quod indicat opus esse Dei, & non qualecunque sed quale nemo Peophetarum, qui à Deo sunt missi, fecit, oculos enim cœci nati nemo vnquam aperuit. Concludit ex hoc esse à Deo. Si enim à Deo non esset, non posset quidquam facere ex miris signis, quæ facit, nedum oculos cæci nati aperire. Facile in hoc cœco agnosces Spiritum Domini, nec enim tanta in idiota potuit esse sapientia, qua Doctores conuinceret, & illis dicentibus, non scimus, contradiceret, nos, inquit, scimus; nec tam intrepidus animus liberè inter persecutores Christum confiteretur, & defenderet, cum ab omnibus etiam parentibus esset derelictus: nisi in eum ille intrasset Spiritus, de quo dicitur Matthæi 10. Non estis vos qui loquimini, sed Spiritus patris vestri. hoc spiritu afflatus, & confortatus, iam non dicit, nescio an peccator sit, sed palàm à Deo eum esse confitetur.

ANNOTATIO 9.

B GRauis est difficultas circa intellectū illius sententiæ, [Peccatores Deus nō exaudit,] si enim generaliter exponatur, vt nec in miraculis faciendis, nec in alijs quibuscunq; impetrandis peccatores rogantes audiatur à Deo, apparebat facilè eius falsitas: nā peccatores à Deo exaudiuntur in multis. quod Basilius lib. de constitutio. Monast. cap. 2. docet: & probat illa parabola Lucæ 11. Amen dico vobis etiam si non dabit illi surgens, eo quod amicus est, propter importunitatem surget, & dabit illi quotquot habet necessarios. hoc idem docet Aug. lib. 2. contra epist. Parme. c. 8. & probat illo Lu. 18. de publicano peccatore petente remissionem, & obtinente. Nec solum spiritualia, sed etiam temporalia petentes exaudiuntur sæpe peccatores, oratio enim est aliquando impetratoria, etiam
C si meritoria non sit, & multis scripturæ testimonijs id notum est. Nam Ionæ 1. illi idololatræ petierunt liberari à Deo, à tempestate illa, & obtinuerunt. Quod si sententiam hanc non generaliter interpretemur, sed restringamus ad miracula, & opera huiusmodi, de quibus cœcus hic loqui videbatur, nempè Deū ad peccatorum petitionem non facere miracula, nec opera huiusmodi, quale fuit cœcum natum illuminare, etiam sententia hæc falsitatis redarguetur: nam certum est per malos quoque & peccatores Deum miracula facere. Mat. 7. Multi, inquit, dicent in illa die, Domine nonne in nomine tuo prophetauimus, dæmonia eiecimus, virtutes multas fecimus, quibus dicetur, nescio vos. Qđ loco vtitur Iustinus expli. quæ. Ge. resp. 5. ad hoc idem confirmandum. Eandem doctrinā tradunt Augu. lib. 83. q. q. 79. & Gregor. lib. 9. epist. 58. immo etiam hæreticos miracula faceret docet idem Greg. lib. 20. moral. c. 9. ex quibus omnibus deducitur difficile esse huiusmodi sententiam cœci tueri. E *Deus etiam per peccatores miracula operatur.*

Theophylactus hanc interpretandam censet non generaliter, sed particulariter de operibus miraculorum, quæ Deus non facit orationibus, & petitionibus peccatorum. Sed hanc responsionem posterior obiectio, impugnat, peccatores enim etiam miracula edere certum est. Augustin. autem lib. 2. contra epist. Parme. cap. 8. & tracta. 44. in Ioan. & antè eum Origen. hom. 5. in Isa. dicunt hanc sententiam esse falsam, & àb homine nondum per fidem illuminato pronunciatam, & opponunt contra eum priorem obiectionem factam superius: nam hanc sententiam generaliter dictam accipiunt. Alij eam non generaliter exponunt: sed cum Theophylacto de miraculorum operibus, & veram esse affirmant hac ratione & sensu, Deum non facere miracula per peccatores in confirma- F

A firmationem innocentiæ ipsorum, tunc enim esset mendacij, & falsitatis reddere testimonium, quod Deus non facit. Christus autem non vtcunque miracula edebat, sed confirmans per ea se esse à Deo, seque voluntatem eius facere, & hoc modo certum est, nisi talis esset, non potuisse quicquam simile facere. Si autem hanc sententiam sic exponamus, vera est, & accommodari contextui rectè potest, cœcum enim de his operibus loqui verba ipsius sequētia probant, [Nisi hic esset à Deo, non posset facere quicquam,] nempè quicquam simile quale fecerat. Rursus cœcum in eo sensu protulisse sententiam hanc, nempè nō posse Christum facere quicquam in suę con B firmationem innocētiæ, id probat quod omnibus notum erat, Christum miraculis illis confirmare, se esse verum Christum, & filium Dei à patre missum, si autem peccator esset, & non verus Christus, nec talis qualem se profitebatur, non posset talia facere. Superius cap. 3. diffusius egimus de his Christi miraculis, quæ ad huius responsionis, explicationem multum faciunt: hæc tertia responsio probabilis est, & olim eam sum secutus.

Nunc autem non improbabiliter alio respondendum mihi videtur, in cuius explicationem præsupponenda est doctrina vera, quam docet Aug. lib. 83. quæstion. quæst. 79. malos quidem, & peccatores miracula virtute diuina facere, C sed non aliquo proprio opere, sed signo iustitiæ, vt signo crucis, nomine Iesu, aut aliquo simili quo fides vera declaratur, vt per id probetur veritas illius, cuius signum est illud, in quo miraculum fit: cum enim in nomine Iesu miraculum fit, fides illius, cuius nomine fit, comprobatur. hoc probat August. illo Mar. 9. Magister vidimus quendam in nomine tuo eijcientem dæmonia, qui non sequitur nos, & prohibuimus eum: Iesus autem ait, Nolite prohibere eum. Ille igitur illo nomine miracula edens Christi fidem confirmabat, ex illo enim signo declarabat, propter quem opus illud, & per quem fieret, nempè Christū. Hac ratione infideles, & hæretici miracula edere possunt, & ediderunt, sed si-

Authoris expositio.

gno aliquo sanctæ Ecclesiæ, & Christi: D vt non ipsi, sed is, cuius signum est, miraculo illo probaretur, at peccator nullus sua simplici oratione, & petitione obtinuit à Deo miraculum, nec tale vnquam audiuimus, vidimus, aut legimus, sed solos iustos, & Dei amicos impetrasse talia scimus. Hoc igitur est, quod nunc cœcus noster dicit, [Deus nō exaudit peccatores,] vt eorum voluntate, & petitione signa faciat, sed iustos, & sibi amicos, & gratos. Hoc affirmabat cœcus, quia in tota scriptura veteri nusquam legitur Deus ad orationem, & petitionem peccatoris edidisse miraculū. idcirco dixit, [A sæculo non est auditum,] & verum dixit. Cum autem certissimum esset Christum solo suo verbo, E non aliquo signo adhibito, nec nomine inuocato, sed factis quibusdam proprijs, vt tactu, saliua sua, voce, imperio, oratione miracula fecisse, rectè deduxit eū non esse peccatorem, supponebat autem miracula esse vera miracula, & diuina virtute facta, cœcum enim natum illuminare solius Dei erat, similiter, & mortuos suscitare, quorum iam Christus aliquos suscitauerat, nisi igitur à Deo esset missus, & secundum voluntatem eius faceret, & iustus esset, talia opera non fecisset. Ex hac doctrina superius posita non solum sequitur huius sententiæ interpretatio, sed sophisma Donatistarum detegitur, qui vtebantur his verbis, [Deus peccatores non exaudit,] vt F probarent sacramentum baptismi collatum ab hæreticis non valere, & esse reiterandum referente Augu. lib. 5. cont. Donatist. cap. 20. sed respondet August. Baptismum secundum formam Ecclesiæ consuetam, non esse opus hæreticorum, sed Christi, nec id esse exaudire peccatores, quia nihil ipsi conferunt ex suo: si enim ipsi suo merito, aut ratione effectum Baptismi operaturi essent, vtiq; nihil facerent: at non id ita fit, sed Baptismo Christi simile est, sicut quando mali nomine Iesu, aut signo crucis, quę sua non sunt miracula edunt.

A B

Responderunt, & dixerunt ei: in peccatis natus es totus, & tu doces nos?

COMMENTARIVS.

TAM manifestam, & conuincentem redargutionem ferre non valentes, nec habentes quid responderent: ad conuitia furore perciti se conuertunt, superbiam suam aperientes. [Tu,] inquiunt, [Natus es totus in peccatis, & nos doces?] Natum totum in peccatis dicunt, quia non solum quantum ad animam natum in peccato existimabant, iuxta illud Psal.50. In peccato peperit me mater mea: id enim commune erat multis: sed quia percussum cœcitate corporis natiua propter peccatum putabant: peccatum ergo B culpa quidem animam, pœna verò corpus infecerat: propterea totum in peccato natum appellarunt, quasi ipsi etiam non essent toti in peccatis nati, qui E in anima peccati maculam habebant, & corpus multis miserijs subiectum propter peccatum sortiti erant: sicut & omnes nascuntur homines. Est autem vanum, & superbum argumentum, quia cœcus natus erat, etiamsi propter peccatum esset: idcirco non posse veritatem nouisse, quam ipsi ignorabant: quia verò non simplex responsio, sed simul conuitium fuit, propterea dicitur, [Responderunt, & dixerunt.]

Et eiecerunt eum foras.

NON sunt contenti solis conuitijs, sed cognoscentes cœcum illũ Christum confiteri, in suam iam peruersam, & erroneam sententiam eum C pertrahere posse desperantes, è Synagoga eijciunt, eum excommunicant, & F à consortio Iudæorum, qui tunc fideles habebantur, separant. Fęlix cœcus, qui primus pro nomine Iesu contumeliam passus, & absque Synagogis factus est: quod Ioan.15. Apostolis futurum Dominus prædixit. Cœcus autem, qui nec verbis ipsorum à veritate auerti potuit: nec etiam huius timore pœnæ motus est, maluit eijci è Synagoga, quàm ab eius confessione, qui tanto eum beneficio prosecutus erat, recedere.

Audiuit Iesus, quia eiecerunt eum foras, & cum inuenisset eum, dixit ei.

NON destituit Dominus, qui propter confessionem eius conuitia, & contumelias passus erat, & adhuc pœnam eiectionis sustinebat, sed eum excipit. [Audiuit] ergo Dominus, quia non sola diuina scientia id nouit, qua nemine referente omnia scit, sed etiam, quia manifestum fuit omnibus huiusmodi factum, adeo vt fama ad aures exteriores Christi peruenerit: eumque non casu reperit, sed consilio, & misericordia quæsitum inuenit: & quod ei ad perfectam deerat fidem, magnificentissimè donauit.

Tu cre-

A D

Tu credis in filium Dei? respondit ille, & dixit: quis est Domine, vt credam in eum?

NON tam ad intellectum, quam ad voluntatem refertur interrogatio: vt sit sensus: Vis tu in filium Dei credere? semper enim Deus hominum arbitrio in eorum salute, & fide concilianda vtitur. Ille paratum se exhibet, si modo sciat: doceri petit. [Quis est, inquit, domine,] filius Dei? eum si mihi demonstraueris credere in eum paratus sum. Dum Christus interrogat hominem exterius, virtute sua, vt agnoscere possit, & velit Dei filium, seque paratum ad credendum exhibeat, operatur interius. Est autem cum articulo: [Tu credis in ipsum filium Dei,] vt de filio verò, & naturali se loqui manifestaret. Aliquando in scriptura verbum actionis ad voluntatem refertur Ioann. 10.
B Propter quod opus me lapidatis? id est, vultis me lapidare. & Ioann. 13. E
Tu mihi lauas pedes? id est, vis lauare. ita nunc [Tu credis,] id est vis, & paratus es credere.

Et dixit ei Iesus, & vidisti eum, & qui loquitur tecum ipse est.

QVOD petit cœcus, concedit Christus, ostenditque, quis sit filius Dei, & diuino vtitur artificio. [Vidisti, inquit, eum,] non dicit, Ego aperui tibi oculos, nec ego sum, sed modestè, & efficaciter opus factum ei proponit. [Vidisti, inquit, eum:] quasi diceret: qui cæcus natus es, iam vidisti eum, à quo illuminatus es: ex tuo ipso visu recepto facilè cognosces, quis sit filius Dei: nempè ipsemet, à quo visum recepisti, [& qui tecum loquitur,] se ipsum in
C tertia persona indicat, non tam propter modestiam, quam vt in illa carne, quæ F
videbatur, diuinitatem filij Dei latere doceret: quasi non id tantum esset, quod exterius videbatur, sed id quod per se latebat, & per illud quod exterius apparebat, videbatur, & loquebatur.

At ille ait, credo Domine, & procidens, adorauit eum.

EFFICACIA verbi Christi illuminatus interius credit, & exteriori verbo fidem profitetur. [Credo, inquit, Domine,] nempè te esse Dei filium verum: nec verbo contentus, ipso facto, & cultu, vt Dei filium reueretur, & colit: [Procidens, enim, adorauit eum.] Illuminatus perfectè corpore, & multo perfectius mente, non vt prophetam, sed vt Christum, & Dei filium verum recipit, & veneratur.

Et dixit ei Iesus, in iudicium ego in hunc mundum veni, vt qui non vident, videant, & qui vident, cœci fiant.

GRÆCA non habent [Ei,] sed, [Dixit Iesus,] vt sermo non ad solum cœcum, sed ad præsentes, qui multi aderant, dirigatur: siue ergo ei, siue

A multis hoc dictum sit: certum est de multis etiam, qui tunc aderant hæc esse dicta. Adorante igitur homine illo, eius dominus fidem cõtemplans, profert hanc sententiam, cuius est sensus; Meo in mundum aduentu vnum hoc consecutum est, iudicium nempè, & discretio multorum in partes contrarias, vt illi, qui non videbant, & simplices, ac ignorantes erant, visum mentis reciperint credentes: qui verò videbant, quia scientiam scripturarum, & legis profitebantur, cœci facti sint per incredulitatem. Hoc propter cœcum illum dixit, cui datum est, cum idiota, & simplex homo esset, in Dei filium credere, & cum agnoscere: cuius etiã multi similes fuerunt. at illi legis Doctores, & Pharisæi sapientes, & scripturas tota die scrutantes, visum mentis, quē habebant, perdiderunt, & incredulitate excœcati sunt. Particula [Vt,] non causam, sed culpa eorum ex aduentu hoc est consecutum. Similis est sententia illa Luc. 2. Hic positus est in ruinam, & resurrectionem multorum in Israel. Dictum est hoc in confusionem, & terrorem Pharisæorum, & legis doctorum, qui legis scientiam profitentes, aduenientem Christum non agnouerunt, pleni doctrinæ cum essent: at rustici, & ignorantes agnouerunt, & receperunt. D B E

ANNOTATIO 10.

EVthymius duas huius sententiæ refert expositiones: vna est, vt [Iudicium] hoc in loco sumatur pro supplicio, & condemnatione: sitq; sensus; Ex meo aduentu consecutum est suppliciũ, & damnatio aliquorũ, nempè quod illi, qui vident, & sibi sapere videntur, cœci facti sunt culpa sua, & vitio: at illi, qui non videbant, visum acceperunt per fidem. Ista interpretatio est Chrys. hom. 58. tamen non facilè accõmodatur verbis: tunc.n. iudiciũ non complecteretur, C nisi eos, qui eum viderét, cęci facti sunt, qui soli damnationē hanc cæcitatis receperunt: cum aũt verbum hoc sit generale, complectens vtramq; partē, vt iudicium sit vtrisq; commune, & his, qui excæcati sunt, & ijs etiam, qui viderunt: idcirco adhibet alteram interpretationem, quæ accommodatior est: vt hoc iudicium sit discretionis vnius ab altero. In aduentu autem Christi est hęc discretio hominum maximè facta, vt hi excęcarentur: hi verò lumen reciperent. Hãc expositionem secuti sumus in commentario, & ea est August. tract. 44. Sed dices: A quo est hoc iudicium, & discretio facta? Respondeo, à Deo: iustitiam suam cum illis, misericordiam autem cum his exercente: Iustè enim superbos Pharisæos, excæcari permisit, & misericorditer paruulos illuminauit: iuxta illud Matthæ. 11. Confiteor tibi pater Domine cęli, & terræ, quia abscondisti hæc à sapientibus, & prudentibus, & reuelasti ea paruulis. quam sententiam huic præsenti accommodat Augustinus in quæstionibus noui, & veteris testamenti capite septuagesimotertio. F

Et audierunt quidam ex Pharisæis, qui cum ipso erant, & dixerunt, nunquid & nos cœci sumus?

COMMENTARIVS.

NON dixit tantũm Euangelista audisse quosdam ex Pharisæis, sed adiunxit, [Qui cum ipso erant,] vt hac adiunctione ex ore proprio Christi, eos audisse tunc, cum proferebatur sententia, significaret. nisi enim hoc adiunctum esset, aliquis existimare posset, eos audisse, quia ab alijs relata

A talia verba perceperunt, ficut audisse dictus est Dominus, eos è Synagoga D
cœcum eiecisse. Aliqui igitur ex Pharisæis, qui tunc aderant, talem sententiam audientes dixerunt Christo, [Nunquid, & nos cœci sumus?] deridentes hæc opponunt, & est sensus: Ecce nos videmus hunc: iuxta tuam autem hanc sententiam oportebat nos esse cœcos, quia ante etiam vidimus, nec cęci fuimus sicut iste, vt nunc videremus. Sententiam Christi de visu, & cœcitate spirituali, ipsi de corporali interpretati sunt per irrisionem, & contemptum. Illud, [Et sumus, & nos,] copulant cum illo cœco: ac si dicerent: fuimus nos etiam cœci sicut iste, cum nunc videamus? tu enim dicis cœcos visuros: & videntes, cœcos tuo aduentu futuros.

ANNOTATIO II.

DVPLEX expositio huius sententiæ esse potest. Vna est, vt Pharisæi intellexerint verbũ Domini, quod
B erat de spirituali cœcitate, & visu, & talem sensum perspicientes, in eodem responderint. [Nũquid, & nos sumus cęci] mente, qui ante videbamus? Altera est expositio, vt non intelligentes, aut se nõ intelligere fingentes verbum Christi de visione corporali, & cœcitate interpretentur, & respondeant per quandam irrisionem; Ecce nos videmus, qui prius videbamus, & cœci nunquam fuimus. Chrisost. hom. 58. & Euthym. in hoc inclinare videntur: nam eos de corporali cœcitate, & visione intellexisse exponit. Vtraque est probabilis expositio, accõmodatior tamen posterior.

Dixit eis Iesus: si cœci essetis, non haberetis peccatum: nunc vero dicitis, quia videmus, peccatum ergo vestrum manet.

COMMENTARIVS.

DOminus eleganti artificio verba irrisionis illorũ in sermonẽ conuertit serium. & est sensus: [Si fuissetis cœci,] ea cœcitate, qua ego intelligo
C nunc, id est, ignorantes, & idiotæ, ac simplices, [Non haberetis peccatum,] nempè infidelitatis: at vos dicitis videre, id est, esse de numero videntium, idcirco cœci estis, id est, infideles, peccatumque infidelitatis vestrum manet. Illi dicebant, se videre corporaliter, tamen Dominus applicat verbum visioni mentis, quia re vera existimabant se doctores, & sapientes, & propterea excœcati sunt, quia potuerunt cognoscere veritatem, & noluerunt. Illud autem, [Si cœci essetis,] intelligendum est de numero eorum, de quibus dictum est. Veni, vt qui non vident, videant, tales enim visum receperunt: non autem de numero eorum, qui cum vidissent, cœci facti sunt: hi enim peccatum habent, dicit autem, [peccatum vestrum manet,] non tantum propter peccata cætera, vltra infidelitatem quorum remissionem non obtinuerunt: Infidelis enim in sua infidelitate nullius peccati obtinet remissionem, ideo eius peccata manent: sed etiam propter ipsum peccatum infidelitatis, & excœcationis culpa eorum contractum, in quo adhuc perseuerabant. Illud [Quia,] non causam, sed declarationem significat: vt sit sensus. dicitis vos videre, ergo peccatum vestrum infidelitatis manet, quod si fuissetis cœci, non illud haberetis, aut propter fidem quam recepissetis sicut cœcus hic, aut propter ignorantiam probabilem, excusationem haberetis.

A B

CAPVT DECIMVM.

AMEN amen dico vobis, qui non intrat per ostium in ouile ouium, sed ascendit aliunde, ille fur est, & latro. Qui autem intrat per ostium, pastor est ouium. Huic ostiarius aperit: & oues vocem eius audiunt, & proprias oues vocat nominatim, & educit eas. Et cum proprias oues emiserit, ante eas vadit: & oues illum sequuntur, quia sciunt vocem eius. Alienum autem non sequuntur, sed fugiunt ab eo, quia non nouerunt vocem alienorum. Hoc prouerbium dixit eis IESVS: Illi autem non cognouerunt quid loqueretur eis. Dixit ergo eis iterum Iesus. Amen amen dico vobis, quia ego sum ostium ouium, Omnes quotquot venerunt fures sunt, & latrones: E

B sed non audierunt oues eius. Ego sum ostium, per me si quis introierit, saluabitur: & ingredietur, & egredietur, & pascua inueniet. Fur non venit, nisi vt furetur, & mactet, & perdat. Ego veni, vt vitam habeant, & abundantius habeant. Ego sum pastor bonus. Bonus pastor animam suam dat pro ouibus suis. Mercenarius autem, & qui non est pastor, cuius non sunt oues propriæ, videt lupum venientem, & dimittit oues, & fugit: & lupus rapit, & dispergit oues. Mercenarius autem fugit, quia mercenarius est, & non pertinet ad eum de ouibus. Ego sum pastor bonus, & cognosco meas, & cognoscunt me meæ. Sicut nouit me Pater, & ego agnosco patrem: & animam meam pono pro ouibus meis. Et alias oues habeo, quæ non sunt ex hoc ouili: & illas oportet me adducere, & vocem meam audient, Et fiet vnum ouile, & vnus pastor. Propterea me diligit Pater, quia ego pono animam meam, vt iterum summam meam. Nemo tollit eam à me: sed ego pono eam à meipso. Et potestatem habeo ponendi eam, & potestatem habeo iterum sumendi eam. Hoc mandatum accepi à Patre meo. Dissensio iterum F

C facta est inter Iudæos propter sermones hos. Dicebant autem multi ex ipsis, Dæmonium habet, & insanit: quid eum auditis? Alij dicebant, Hæc verba non sunt dæmonium habentis, nunquid dæmonium potest cæcorum oculos aperire? Facta sunt autem Encænia in Hierosolymis: & hyems erat. Et ambulabat Iesus in templo, in porticu Salomonis. Circundederunt ergo eum Iudæi: & dicebant ei, Quousque animam nostram tollis? si tu es Christus dic nobis palàm. Respondit eis Iesus: Loquor vobis, & non creditis. Opera quæ ego facio in nomine patris mei, hæc testimonium perhibent de me: sed vos non creditis, quia non estis ex ouibus meis. Oues meæ vocem meam audiunt, & ego cognosco eas, & sequuntur me: & ego vitam æternam do eis, & non peribunt in æternum; & non rapiet eas quisquam de manu mea. Pater meus quod dedit mihi maius omnibus est, & nemo potest rapere de manu Patris mei. Ego & Pater vnum sumus. Sustulerunt lapides Iudæi, vt lapidarent eum. Respondit eis Iesus, Multa bona opera ostendi vobis ex Patre meo: propter quod eorum opus me lapidatis? Responderunt ei Iudæi, De bono opere non lapidamus te, sed de blasphemia: & quia tu homo cum sis, facis teipsum Deum. Respondit eis Iesus, Nonne scriptum est in lege vestra, quia Ego dixi dij estis? Si illos dixit Deos, ad quos sermo Dei factus est, & non potest solui scriptura: quem Pater sanctificauit, & misit in

A fit in mundum, vos dicitis, Quia blasphemas: quia dixi filius Dei sum? Si non facio opera patris mei, nolite credere mihi. Si autem facio, & si mihi non vultis credere, operibus credite: vt cognoscatis, & credatis, quia pater in me est, & ego in Patre. Quærebant ergo eum apprehendere: & exiuit de manibus eorum. Et abijt iterum trans Iordanem in eum locum, vbi erat Ioannes baptizans primum, & mansit illic. Et multi venerunt ad eum, & dicebant, Quia Ioannes quidem signum fecit nullum. Omnia autem, quæcunque dixit Ioannes de hoc, vera erant. Et multi crediderunt in eum. D

Amen amen dico vobis.

COMMENTARIVS.

B VERBA ista esse superioribus connexa, & ad vnam, eandemque verborum continuationem pertinere, nemo est qui dubitet: qua ratione autem coniungenda sint, & quid Dominus per ea significare voluerit, non æquè facilè intelligitur, cum tamen sententiæ totius sensus inde maximè pendeat. Est igitur attendendum Pharisæos illo facto impio, quo cœcum à Christo illuminatum propter eius confessionem eiecerunt, duo mundo significasse: Vnum est, eos Christum non verum Messiam, sed Pseudoprophetam, ac seductorem reputare, & talem ab omnibus esse habendum iudicare, quales tunc proximis diebus aliquos experti erant seditiosos, & seductores, de quibus Act. 5. & apud Iosephum lib. 3. de Antiquit. capit. 4. & 5. facta est mentio: Alterum est: quod ex priori consequebatur omnes eos, qui ipsum confitebantur, & in eum credebant, esse seductos, & errantes, quales apud nos sunt hæretici, aut apostatæ à fide, idcirco eos à Synagoga veluti à fidelium numero separatos eijciebant. Dominus ergo causam hanc, tanquam rem magni momenti suscipiens, has imposturas tamquam veritati diuinæ contrarias, repellere decreuit, & qui vel parua data occasione solet multa in audientium vtilitatem docere, tanta nunc proposita loquendi opportunitate, C silentio rem præterire noluit, cum vita hominum æterna sit, vt cognoscant verum Deum, & quem misit Iesum Christum. Primo igitur eorum cœcitatem redarguit, quod non videant, nec agnoscant veritatem, quam idiotæ, & humiles erant assecuti. contra eorum autem impositiones, duas contrarias statuit veritates certissimas. Vna est, se non solum seductorem, & Pseudoprophetam non esse, sed potius eos omnes esse seductores, & pseudoprophetas, qui per ipsum non intrant, tanquam verum ostium ouilis: illos verò esse veros, & legitimos pastores, & prophetas, qui per ipsum intrant: Altera est, eos qui in eum credunt, ipsumque recipiunt, non solum non esse extra numerum fidelium, immo neminem esse de ouili Dei, nec inter oues: & fideles computandum: qui in eum non credit, nec per ipsum intrat. Parabola igitur de fure, & pastore, & ostio priorem veritatem harum docet, quod valde est attendendum, eo enim tendit: vt ostendat se esse ostium ouilis, per quod non intrantes, fures sunt, & latrones, qui verò intrant, pastores sunt. Nec hæc parabola assumpta est: vt Dominus se esse pastorem significet, hoc enim postea ipse adiunxit, nè ostium solum esse crederetur, quasi non esset etiam pastor: nunc autem ostium se esse declarat:

Quomodo Parabola hæc superioribus sit cōnectenda.

E

F

Parabolæ scopus ex ponitur.

A clarat: per quod intraturi sunt: qui pastores in ouili sunt Dei: & qui non intrant, latrones sunt: & hoc ea ratione factum est, quia illi Iudæi tanquam Pseudoprophetā habebant eum, & proclamabant: in quo etiam insinuat, nisi ipsi in eum crediderint, & non credentes, potestatem in oues Christi exercere voluerint: futuros etiam latrones, & fures non pastores. cum autem quæ dicenda erant magni sint momenti, vtitur asseueratione in arduis docendis familiari, dicens, [Amen amen dico vobis.] D

ANNOTATIO 1.

Communis sensus reijcitur. CHrysost. hom. 58. Euthym. & Theophylactus quos multi sequūtur, sic connectunt, & exponunt hanc parabolam, vt Christus se esse verum pastorem per eam significet, idque ea occasione, quasi obiectioni tacitæ Pharisæorum respondeat. Cum enim eos dixisset cæcos, & qui non viderent, poterant respondere, nos tibi non credimus, quia seductor es, non verus Christus, & pastor, idcirco Dominus se esse verum pastorem hac parabola docet. Sed hæc communis expositio non probanda videtur. Primo quia non propter ea, quę obijcere poterant Pharisæi verbis illis, [Vt qui vident cæci fiant,] hæc Dominus docet, sed propter principale negotium, quo eijcientes à Synagoga, credentes in eum, facto ipso Christum seductorem declarabant, omnesque credentes in eum, seductos, & veluti hæreticos iudicabant, hic enim cæcus fuit primus, in quem non verbis solum, sed etiam opere ipso propter Christum inuecti sunt. Idcirco Dominus protulit ea verba, nempè eos esse cæcos, & rursus adiunxit doctrinam contra impostu ras eorum, non verbo tantum prolatas, sed ratione etiam confirmatas. Secundo, E quia in hac parabola id solum Dominus voluit ostendere, se non esse seductorem, sed eos potius, qui ouibus præesse volunt, & ipsum non recipiunt, nec in eum credunt, esse seductores, fures, & latrones, quod si adiunxit se esse pastorem: id non ad scopum parabolæ pertinet. Tertio, quod si is esset scopus concludenda erat parabola sic, Ego sum pastor: at non est talis conclusio, sed Ego sum ostium: Hæc omnia in prosecutione expositionis multo magis declarabuntur, & confirmabuntur.

Qui non intrat per ostium in ouile ouium, sed ascendit aliunde, illе fur est, & latro: qui autem intrat per ostium, pastor est ouium. F

COMMENTARIVS.

PArabolam proponit. Qui in ouile, inquit, ouium per ostium intrat, pastor est, qui verò aliunde ascendit, fur est, & latro. ostium igitur ouilis discernit pastores à furibus, & latronibus. fures, quia latere, & securè rapere quærunt, ostium fugiunt, ne in eos pastores insurgant, & deprehendantur, latrones aditum, & ingressum facilem per ostium non sperantes, ab ostio diuertunt, vtrique ergo viam sibi facientes, septa aut maceriem transiliunt, ideo ascendere aliunde dicuntur. at pastor ingressum facilem habens, nec latere quærens, cum nihil timeat, non ascendit aliunde, sed intrat per ostium. Fures, vt docet Hiero. Oseæ 7. insidiantur, & occulta fraude decipiunt, latrones audacter aliena diripiunt. Adde fures rebus: latrones etiam vitæ insi- Qui differant fur, & latro.

diari:

A diari: Hæreticos furibus Ecclesiæ, Tyrannos latronibus cōparare possumus. D
Fur arte, latro potentia nocent. Et attende verba, [Qui intrat per ostium: pastor est ouium:] intellige de ijs, qui intrant propter oues ipsas, de eis enim est sermo, nam oues etiam præter pastorem intrant per ostium.

Huic ostiarius aperit, & oues vocem eius audiunt, & proprias oues vocat nominatim, & educit eas.

Pastoris proprietates.

CONDITIONES pastoris prosequitur, vt à fure, & latrone adhuc magis secernatur: simul etiam quia aliquibus harū vsurus est posteà, vt se esse verum pastorem, & Christum manifestet. Nam primus, & princeps pastorum Christus, aliqua habet communia cum pastoribus suis, quos vt ministros, & vicarios in ouili constituit. Primo igitur accedenti ad ostium pastori aperit ostiarius, non autem furibus, aut latronibus. Secundo ingredientis pastoris vocem oues discernunt, & pastorem agnoscunt, ex consuetudine, & frequentia vocis, hoc enim significat [Vocem eius audiunt,] id est, eum ex voce discernunt. Tertio proprijs nominibus oues vocat. Quarto educit eas ad pascua. Hęc sic intellige, ingreditur pastor ouile, vt ad pascua educat oues, nominatim eas vocat, & ipsæ pastoris voces agnoscentes obediunt, & veniunt ipsum sequentes. Est igitur prima conditio pastoris, ingressus, per ostium: secunda, ostiarius aperit: tertia, ab ouibus ex voce angoscitur: quarta nominatum vocat eas: quinta, ex ouili ad pascua educit. E B

ANNOTATIO 2.

Ostij, & ostiarij nomine quis intelligendus.

QVid per ostium, & ostiarium hoc in loco intelligendum sit, tractant Doctores. Chrysost. homil. 58. Ostium diuinas scripturas legis, & Prophetarum interpretatur: cum per has ingressus sit Christus, præmisiæ sunt enim scripturæ, in quibus, quæ futura erant in Christo, & per Christum prædicerentur: vt adueniens Christus per ea a- C gnosceretur, quæ prædicta sunt, hoc igitur est ostium. Ostiarium autem dicit esse Moysem, cui leges diuinæ concreditæ sunt. Idem Euthym. cum alijs sentit. At Aug. tract. 45. Christum ipsum ostiū, Spiritum sanctum autem dicit esse ostiarium, tract. 46. quam expositionem amplectuntur aliqui: hi enim omnes parabolam de pastore verò, qui Christus est, exponunt. Ista tamen expositio maximè Chrysostomi non videtur accommodari posse: Cum enim Christus se esse ostium interpretetur, non video qua ratione aliud pręter Christum alicui exponere liceat: quod si aliud ostium ab hoc discernas, erit profectò verbis Christi confusio, dum vnum ostium in primis alterum in proximis verbis intelligit, cum non explicuerit, quod sit illud primum. Ipse ergo est ostium, quatenus per ipsius fidem ingressus patet in ouile Ecclesiæ pastoribus, & ouibus, & per ipsum discernuntur latrones, & fures à veris pastoribus Ecclesiæ, & semper discreti sunt etiam ante aduentum eius: F nam qui creditur nunc venisse, prius vēturus credebatur. Hoc igitur est, quod statuit docere, se esse ostium hoc, adeoque à veritate abesse calumniam Phariseorum eum seductorem dicentium, vt ij sint potius seductores, qui non ipsum recipiunt: ij verò veri pastores, & Prophetæ, qui eum confitentur, & confessi sunt. Adde scripturas non esse ostium Christi, sed ipsum Christum esse earum ostium, quod constat ex Prouerb. Beatus vir, qui audit me, & vigilat ad fores meas quotidie, & obseruat ad postes ostij mei. ostium hoc Christus est, per quem ad Deum ingredimur: fores, & postes ostij huius, scripturæ sunt: ad quarum studium, & obseruationem Spiritus sanctus exhortans dicit: Beatos, ille qui inten-

Christus est ostium.

Prouerb. 8.

A intétus est postibus & foribus ostij mei, id est, vigilat & considerat scripturas, vt dum videt impleri, quę prędicta sunt in eis, sciat & discernat tempus aduentus Christi: sicut qui intentus est foribus, & postibus ostij clausi, quando motum, aut strepitum percipit, iam aperiri ianuam agnoscit. Christus ergo ostiū ipsum est, clausum scripturis legis, & Prophetarum, velut foribus, & postibus. Pręterea Moyses non aperit ostium scripturam credentibus in Christum, sed potiùs Spiritus sanctus ipse. Nec solis scripturis Moysis continebatur Christus, sed etiam prophetarum: non igitur ipse est ostiarius. Ostium igitur Christus est, non sui: quia de se non loquitur in parabola, vt velit significare, se esse pastorem: solùm enim docere conatur se non esse seductorem, sed eū, per quem in ouile Ecclesiæ ingrediendum est: & qui per eum intrat, verum esse pastorem: qui verò aliunde furem, & latronem. Veri igitur pastores & prælati per Christum intrant, his Spiritus sanctus aperit ianuam, quia fides ipsa, per quam ingreditur, donum est Spiritus sancti: potestatem veram eis impertit, vt quæ faciunt rata sint: oues etiam vocem agnoscunt, quia verus pastor doctrinam antiquam, & iam in Ecclesia receptam docet, & per legitimam potestatem & veram doctrinā pascit, & ad pastum educit oues: & si vt debet officium exercet, nominatim vocat: quæ posteà omnia exactius declarabuntur. D E

Spiritus sanctus Ostiarium est.

B **Et cum proprias oues emiserit, ante eas vadit, & oues illum sequuntur, quia sciunt vocem eius, alienum autem non sequuntur, sed fugiunt ab eo, quia non nouerunt vocem alienorum.**

COMMENTARIVS.

Alia pastoris proprietas.

SEXTA conditio boni pastoris est, ante eductas, & emissas oues vadit, eas ducens, & viam dirigens ad pastum, & oues sequuntur eum anteeuntem, quia vocem agnoscunt. Nam pastor sonos & voces emittit, oues vocās, quas agnoscentes, ipsum præeuntem, & ducentem sequuntur. Alienum autem non solùm non sequuntur, sed potius fugiunt, quia vocem eius non agnoscunt: non enim assuetę sunt vocibus alienorum. Possumus hęc verba in duas C conditiones distinguere, veri pastoris, vt sit sexta oues præire, septima autem oues sequi. Possumus etiam vnam, & eandem conditionem, ex vtraque perfectam facere. & erit sexta. F

ANNOTATIO 3.

Pastoris est sequi, & etiam antecedere greges.

ATtende pastores, & sequi, & antecedere solere oues, seu greges. quā do enim educuntur ex ouilibus, aut in aliquem locum transferuntur, præcedit dux viæ pastor dirigens ad pastum, vel locum in quem ducuntur, & hic est pastor notus ouibus, vt vocem eius audientes ipsum sequantur: Alij etiam sequuntur oues, ne aliqua ouis defessa maneat, aut aliqua de causa recedat à grege: indigent enim oues & greges, non ductore solùm, sed & custode. Hinc est, quod in scriptura aliquando vnum, aliquando alterum legimus. Psalm. 77. De post fœtantes accepit eum. & 2. Reg. 7. Ego te tuli de pascuis, sequentem greges. Est enim vilius officium sequi, & solet esse seruorum, atque famulorum. Psalm. verò 79. dicitur. Qui regis Israel intende, qui deducis velut ouem Ioseph: Verbum deducis noheg Septuaginta verterunt ὁδηγῶν, à verbo ὁδηγέω, quod significat duco, seu dux sum, inde ὁδηγός, id est dux, qui præcedit, & viam demonstrat. & Ierem. 17. Ego autem non sum turbatus te pastorem sequens. Ecce pastor

A stor præcedit. de hoc igitur pastore dicitur, Ante eas vadit. Hinc sequitur obiectionem Chrysost. hom. 58. non esse validam, inquit, enim solere pastores sequi, non præcedere. nec responsio eius videtur satis accommodata, dum ait pastores quidem sequi non præcedere, sed vt Christus se omnium ad veritatem in ueniendam ducem ostendat, contrariũ pastoribus morem seruat, quæ responsio non videtur legitima: nam ex similitudinibus pastoris materialis, se verum pastorem esse ostendit: oportet ergo materialem pastorem oues præcedere: nisi enim præiret potius se non esse verum pastorem probaret. Recentiores nescio quę in hac parte sine auctoritate docét: veritas ex scriptura, & experientia ipsa satis patet. Sunt enim qui præeunt, & sunt qui sequuntur. illi vt dirigant, hi vt custodiant: dirigere est proprium eorum, qui non sunt ouibus: non enim sequuntur, nisi cuius vocem, aut habitũ ex frequenti sensatione cognoscunt. D

Pastor ouiũ custos, & ductor dicitur.

B **Hoc prouerbium dixit ei Iesus: illi autem non cognouerunt, quid loqueretur eis.** B

COMMENTARIVS.

NON intellexerunt Pharisæi, quid Dominus in parabola superiori significare voluerit: quamuis enim verborum corticem perciperent: tamen sensum prætensum non sunt assecuti. Habet enim parabola seu similitudo, præter communem verborum intelligentiam, latentem quandam significationem, quæ ex collatione, seu similitudine intelligentiæ prioris accipitur. Hanc non perceperunt increduli illi homines, & rectè hoc est à Domino factum, vt se esse cœcos, & non percipere, quæ dicebantur, vel ipsa experientia discerent, & quod verbo non credebant, opere ipso probarent.

ANNOTATIO 4.

C

Prouerbiũ quid significet.

PRouerbium hoc loco Græcè dicitur παροιμία. Est autem dictum commune, quod per hominum ora passim circumfertur, quod alio nomine Adagium vocamus. Hoc autem loco, non in hac sumitur significatione, sed vt idē fit quod parabola Græcè παραβολή, quasi comparatio & similitudo, frequenter enim vnum pro altero vsurpatur, & prouerbium parabola, & parabola prouerbium dicitur in scriptura, apud Hebræos autem est [Maschal] משל Prouerbium igitur, parabolam significat in hoc loco, cuius cum alter sit sensus, præter eum, qui ex communi vocum significatione concipitur, explicatione indiget, aut diligenti studio, vt intelligatur, opus est. Verbum autem hebræum commune est, & prouerbio, seu adagio, & parabolæ: nam Ezechiel. 18. pro adagio sumitur. Quid est quod parabolam vertitis in prouerbium? In hebræo est verbum cum nomine, vt solent sæpè Hebræi facere, ac si barbarè diceremus, quid est, quod prouerbium prouerbiatis? non enim latinum verbum habemus, sed nomen: id est, frequenter hoc prouerbium profertis. at Psalm. 18. Inclinabo in parabolam, aurem meam. F

Ezech. 18.

In hebræo idem est nomen & pro parabola accipitur: explicare autem differentiam inter parabolam, prouerbium & exemplũ, & diffinire singula, non est nostri hoc loco instituti.

Dixit

A D

Dixit ergo iterum eis Iesus, amen amen dico vobis, quia ego sum ostium ouium.

COMMENTARIVS.

CVM non intelligerent allegoriam sententiæ præcedentis: dignatus est Dominus explicare, & hoc illa particula [Ergo,] indicat, ac si diceret: cum non assecuti essent Pharisæi sensum, propterea Dominus hæc iterum, & secundo loco adiunxit, vt quæ non erant intellecta, exponeret. Asseueranter igitur se ostium ouium esse dicit: vt enim per ostium aditus, & ingressus patet in ouile: sic per Christum, & fidem in ipsum ingrediendum est in Ecclesiam Dei, & in regnum cœleste: qui enim de Christo non rectè sentit, ab ouili hoc excluditur, nec ei patet ingressus. quibus verbis significat illos Pharisæos esse extra Dei, & Christi Ecclesiam, quamuis sibi maximè præcipuum B locum in Synagoga tenere viderentur. Cœcum autem illum, ab eis reiectum non esse verè exclusum ab ouili Dei: hic enim per ostium verum intrauit, illi autem ostium hoc per quod opportebat ingredi respuerunt. Hinc patet causa, cur Dominus se ostium esse dixerit: quamuis enim pastor sit, vt inferius docebit: tamen quia parabola hęc eo tendebat, vt Pharisæos ostenderet de ouili Dei non futuros, nisi in Christum crederent, decipique valdè, putantes de synagoga meritò eiectum cœcum, quia in eum crediderat: cum ipsi potius extra synagogam veram essent: propterea dixit, [Ego sum ostium,] Si enim pastorem se diceret, non videretur excludere, eos ab ouili, sicut manifestè excludit, quãdo ostium se esse dicit: qui enim non intrant per ostium. fures sunt. Et attende non simpliciter ostium se esse dixisse, sed [Ostiũ ouiũ:] vt veritatem etiam secundam superius narratam doceret, nempe non ostium tantum pastorum, sed etiam ouium esse: vt nec inter oues quidem Dei sit, qui per ipsum non intrauerit. Et rursus omnes intrantes esse oues, siue pastores sint siue tantum oues. Hæc verba satis probant ostium illud, de quo superius mentio facta est, non esse scripturas, sed ipsum Christum: Nec eam sententiam esse pronuntiatam propter Christum, sed propter alios ministros, & pastores, qui veri non sunt, nisi per eum ingrediantur: vt ex eo Pharisæos argueret, qui se veros pastores, & prælatos existimabant: cum tamen Christum, qui ostium est, reiecerint, cœcumq; illum exclúserint: qui verè per ostium intrauerat. Esse autem hæc verba explicationem præcedentis parabolæ præter contextum ipsum, indicat illa particula [Ergo,] quæ eo posita est, vt significet Dominum hanc posteriorem addidisse sententiam, quia Iudęi non intellexerant priorem. Si autem non esset hęc explicatio prioris, non rectè nec accommodatè ista connecterentur. Ostium igitur Christus est, per quòd oues, & pastores oportet in Ecclesiam Dei ingredi.

Quomodo Christus ostium. E

Quare Christus ostium dicitur ouium.

C F

Omnes, quotquot venerunt fures sunt, & latrones.

PROSEQVITVR parabolæ explicationẽ contra pastores falsos, quos Latrones conuincit esse, quia se ostium ouilis, & ouium faciebant, & eas à verò Christo auertebant, sibi pastoris officiũ vsurpantes. Restringenda est autem sententia hęc generalis per præcedentem, vt sit sensus: Omnes, qui venerunt

A nerunt se pastores ouium dicentes, aut Christum se esse iactantes; quia per ostium verum non intrarunt: fures fuisse, & latrones: cum non aliud sit ostiū præter Christum; & qui per eum non intrant, oues non sunt; multò minus pastores. Hoc dicit propter nonnullos, qui ante eius aduentum, se tanquam Christum, & Messiam populo annuntiarunt, vel quod proprium Christi erat, sibi vsurparunt: quales fuerunt Theodas, & Iudas, de quibus habetur Act. 5. & si qui sunt alij. hi enim deceperunt multos Iudæorum, eis persuadentes, se esse promissum Christum, aut quod Christi erat profitentes. hi sunt fures, & latrones: at Christus est verum ostium, & qui per ipsum non intrat, de ouili non est. In Græco habetur, quotquot venerunt ante me, & ista Chrysost. Euthymius, & cæteri Græci legunt.

Christus de iis loquitur, qui se veros pastores mentiebantur.

ANNOTATIO .5

Contra Manichæos hoc Ioānis loco abutentes.

Manichæi Prophetas contemnentes & damnantes, hoc loco abutebantur, Quia quotquot ante Christum venerunt, fures & latrones fuerunt, vt auctor est Aug. lib. 5. contra aduersariū legis, & prophetarum, cap. 4. sed verbū
B
sequens, vt rectè Chrysost. homil. 58. dicit hanc hæresim conuincit: Nam sequitur, oues non audierunt eos, quod in laudem ouium dictum esse nemo negabit: at oues audierunt Prophetas, & si non audissent, essent maximè reprehendendæ: non igitur sententia hæc propter eos dicta est. Qua verò ratione Prophetæ ab hac sententia, excludantur, non eodem modò omnes exponūt. Aug. loco citato dicit excludi illo verbo, [Venerunt] veri enim prophetæ non venerunt, sed missi sunt: Pseudoprophetę aūt à se ipsis venerunt, iuxta illud Ierem. 23. Non mittebam Prophetas, & ipsi currebant: non loquebar ad eos, & ipsi prophetabant. Hæc ergo sententia
C
secundum mentem Aug. omnes generaliter falsos prophetas concludit, idem dicit Hieron. Oseæ. 7. & ante eos eandem explicationem adfert Clem. Alex. lib. 1. Stromat. vt venire dicantur, quia non missi sed à seipsis venerunt: nec tantum Pseudoprophetas comprehendit in ista sententia, sed & illos Philosophos, qui dogmata erronea, & falsa tradiderunt, se hominum magistros & doctores facientes. Sed hæc expositio non firmo innititur fundamento: nam venire etiam dicuntur, qui missi sunt. Ioann. 1. dicitur de Ioanne, Hic venit, vt testimonium perhiberet de lumine, qui tamen paulò ante dicitur à Deo missus. Præterea non esse sic limitandam sententiam, probant sequentia verba, cum dicitur, [Quotquot venerunt, fures sunt: ego veni vt vitam habeant.] si propterea quia venerunt, dicitur fures, non erat dicendum [Ego veni], sed ego sum missus. quam obiectionem sensit Aug. tract. 45. & aliter limitauit, Aliqui nostro seculo limitant hanc sententiam sic: [Quotquot venerunt,] se Christum seu Messiam esse annuntiantes, fures fuerunt: sed nimis esset tunc restricta hæc sententia, nec constat aliquos tales præcessisse, qui se Christum iactassent, & mentiti essent. Iudam enim, & Theodam Christum se professos esse non legimus. Accommodatior erit expositio, si non de omnibus Pseudeprophetis, nec de his solis, qui se esse Messiam mentiti sunt interpretemur: sed de illis etiam, qui, quod Christo erat proprium, modò aliquo vsurpabant: quales illi duo fuerunt, de quibus Act. 5. legimus. hi enim omnes non per ostium intrabant, quod verè est Christus.

Quos dicat fures & latrones.

Sed non audierunt eos oues.

COMMENTARIVS.

ILLOS fures, & latrones fuisse, signo quodam probat veri, & falsi pastoris, quia oues eos non audierunt: prædicarunt quidem, & annuntiarunt

se

A se esse Christum, & Messiam aut se eas habere virtutes, quæ Christi futuri D erant: sed oues vocem eorum, tanquam alienorum, non audierunt, nec eos secuti sunt: quamuis enim aliqui eos receperunt, vt habetur Act. 5. tamen omnes eum ipsis perierunt: electi autem, & fideles veri non audierunt eos, nec voci ipsorum auscultarunt: si autem veri fuissent pastores, oues vocem eorum audissent.

ANNOTATIO 6.

AVgust. tract. 45. magnam difficultatem mouet, qua ratione dictum sit, Oues non audisse ac Pseudo prophetas, fures, & latrones illos, cum certum sit multos ex electis aliquo tempore deceptos extitisse, sicut multi sunt reprobi, B qui aliquo tempore veritatem sequuntur: modò autem multi sunt electi, qui inter infideles aut inter peccatores adhuc viuunt pessimè, multi etiã hęresibus sunt obcœcati, qui tamen conuertendi sunt ad veritatem. sicut è contrario non desunt, qui nunc benè viuunt male postea victuri & malo fine vitam finituri: ergo oues vocem latronum audire potuerunt, & sequi. Recitat August. quorundam responsionem: nempe tunc non esse oues, quando fures audiunt, & sequitur. Huic opponit August. illud Ezech. 34. Errantem ouem non reuocastis, ouis igitur erat, etiam quando errabat. Idcircò alteram ipse adhibet responsionẽs oues non audisse eos, quia non in ea voce audienda perseuerarunt: quamuis enim aliqui electi ad tempus falsos doctores, & Pseudoprophetas audiant: resipiscunt & recedunt ab eis, ad suumque E verum reuertuntur pastorem. hæc Aug. Possumus etiam aliter respondere, vt non de electis tantùm & prædistinatis hæc exponamus: nam oues fideles omnes sunt, siue reprobi, siue electi, & ad ouile tam hi, quàm illi pertinent. oues igitur non eos audisse dicuntur, quia illi, qui populum à lege, & Prophetis auertebant, paucos sui erroris defensores, & discipulos habuerunt, breuique omnes perierunt: at verum Christum non pauci, sed innumeri populi ex Iudæis, & Gentibus erant audituri, nec nomen eius vnquam cessaturum.

F

C Ego sum ostium, per me si quis introierit, saluabitur.

COMMENTARIVS.

ITERVM repetit se esse ostium: prius enim esse ostium dixerat ratione pastorum, vt parabolam explicare, & alios omnes, qui Pseudochristi extiterunt reijceret. nunc iterum repetit se ostium esse: vt probet esse ostium respectu ouium, sicut & pastorum, omniumq; qui in ouile intrant. [Qui per me,] inquit, [introierit vitam] habebit, & saluabitur: & sumitur similitudo ab ostio ouilis: Sicut enim oues in ouile per ostium intrantes, ibi conseruantur & tutæ, ac securæ manent à lupis vitæ earum insidiantibus: sic qui in Ecclesiam per Christum intrant, vitam habent, & ab ostium potestate liberantur, extra quam Ecclesiãm salus, spiritualisque vita non est. Argumentum veri ostij est, quando per ipsum in ouile verum salutis intratur, illi fures ostia fuerunt, non ouilis, sed macelli: perierunt enim omnes illi, qui illos sunt secuti, vt patet Actu. 5. ad hoc enim alludit Dominus dicens, [Per me si quis introierit, saluabitur.] quasi ostium sit non macelli, sed ouilis, vbi non mactantur, sed saluantur oues.

A D

Et ingredietur, & egredietur, & pascua inueniet.

NON solum: qui per Christum ingreditur in ouile Ecclesiæ, salutem & vitam consequitur: sed in omnibus suis actionibus, & operibus, siue occultis, siue manifestis dirigitur & prosperatur: iuxta illud; Omnia quæcunque faciet prosperabuntur. & est metaphora ab ouibus, quæ siue ingrediantur, siue egrediantur, quocunque se conuertunt, inueniunt pascua: tanta est fœcunditas, & vbertas ouilis Christi, quæ est sancta Ecclesia. Phrasis est Hebræa egressum, & ingressum appellare omnia negotia, & opera hominis. sic. 2. Reg. 3. Ioab dixit ad Dauid: Ignoras Abner filium Ner, quoniam ad hoc venit ad te, vt deciperet te, & sciret exitum tuum, & introitum tuū: idest omnia opera tua, siue quæ in secreto, siue quæ in manifesto agis. & 3. Reg. 3. Ego sum puer paruulus ignorans ingressum, & exitum meum: id est nesciens, quæ me oportet facere, siue in his quæ ad me, siue in his, quæ ad regni administrationem pertinent. & Psalm. 120. Dominus custodiat introitum tuum, & exitum tuum: id est, in omnibus operibus tuis, siue quæ ad te, siue quæ ad alios spectant, siue publica, siue secreta protegat, & conseruet te. sic etiam nunc dicitur, vbique inueniet pascua diuinæ doctrinæ, & gratiæ, iuxta illud Psalm. 22. Dominus regit me, nihil mihi deerit, in loco pascuæ ibi me collocauit. & Ezech. 34. In pascuis vberrimis pascam eas, & in montibus excelsis Israel erunt pascua eorum. quæ verba Hieronym. de militante, & triumphante Ecclesia exponit.

Ingressus & exitus nomine quid scriptura significet.

B E

ANNOTATIO 7.

Ingredi, & egredi multifariam exponitur.

AVgust. tract. 44. duplicem superioris sententiæ adfert interpretationem: Vna est, vt per exitum opera exteriora, per ingressum, opera interiora intelligantur, in vtrisque enim à Deo oues Christi pascuntur. Et conformis est hæc expositio illi, quam Chaldaica paraphrasis adhibet illis verbis Psalmi, Dominus custodiat introitum tuum, & exitum tuum. introitum, inquit, idest, legis studium, exitum, idest, negotiationem. similem ferè expositionem adfert Basil. lib. de Spiritus sancto. cap. 8. Altera est, vt per introitum intelligamus ingressum per viuam fidem in Ecclesiā militantem, vbi pascua salutis sunt, per egressum, mortem temporalem, per quam fit transitus in Ecclesiam triumphantem, & regnum cœleste, vbi sunt perfecta pascua, & perennia. Et conforme è illud Hieronymi super Ezech. 34 quod in commentario adduximus. Sunt istæ interpretationes quantum ad doctrinam veræ, & quantum ad sensum probabiles, nec in re diuersæ sunt ab ea, quam in commentario posuimus, præter id, quod phrasis illa est hebræa, significans veluti generalitatem quandam operationum, & actionum. Euthy. exponit, [Egredietur, & ingredietur,] idest, ad omnem mundi locum, vt significetur Ecclesiæ dilatatio. Aliqui recentiorum exponunt, [Egredietur, & ingredietur,] id est, liberè, & securè conuersabitur, iuxta illud 1. Reg. 18. De Dauid, qui ingrediebatur, & egrediebatur in conspectu populi: id est, familiariter, & liberè conuersabatur. & Act. 1. In omni tempore, quo intrauit, & exiuit inter nos Iesus: id est, nobiscum est familiariter conuersatus, quamuis hæc omnia vera sint, mihi tamen magis probatur, quòd in commentario dixi.

Psal. 120.

C F

***
*

A D

Fur non venit, nisi vt furetur, & mactet, & perdat, ego veni, vt vitam habeant, & abundantius habeant.

COMMENTARIVS.

Quid sit vitam habere, & abundantius habere.

SE esse verum ostium ouium, non autem illos qui ante eum venerunt, probat, quia illi in ruinam, & destructionem ouium venraunt: perierunt enim, qui eos secuti sunt: alludit verò ad illud Act. 5. At ipse venit [Vt vitã habeant & abundantius habeant,] nempe vitam habeant gratiæ in hoc seculo, & abundantius in futuro æternam consequantur. Viuit enim iustus in hoc seculo vita gratiæ, perfectiorem posteà etiam per Christum consecuturus vitam, beatam nempe, in gloria. sic August. tract. 45. & Chrysost. hom. 58. exponunt: adhuc in hoc seculo vita gratiæ datur, & abundantius datur, quia iustus in gratia augetur, & magis, ac magis crescit. 1. Thesal. 4. Sic & ambuletis vt abundetis magis. Rursus [Vt vitam habeant,] id est liberentur à malis, [Et abundantius habeant,] id est, fruantur bonis. Venit enim, vt qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam. Sic exponit B Olimpiodo. in Ecclesiast. cap. 22. Rursus [Vt vitam habeant,] quam per fidem in me venturum habebant, [Et abundantius habeant,] nam maior, & copiosior est Euangelij, quàm quæ in lege dabatur gratia. Omnia hæc vera sunt, & per Christum data, & ad huius sententiæ veritatem pertinent. E

Ego sum pastor bonus.

NE ostium solum Christum esse aliquis existimaret, quasi alius esset pastor, qui per eum intraturus esset, adiunxit se esse etiam pastorem, & C quidem bonum, non quemcunque, sed illum verum, & principem pastorum. Et nota artificium Spiritus sancti: si enim pastorem solum diceret, non excludebat alios à ratione pastoris, qui per ipsum non intrant: si ostium so- F lum prædicaret, alium esse pastorem & Christum suspicari aliquis posset, ideò vtrumque coniunxit: illud tamen ex parabolæ instituto, hoc verò ex data occasione, & hic est legitimus sensus huius totius contextus. Pastorem autem bonum se dicit, vt non solùm à latronibus, & furibus se separet, & distinguat; sed ab alijs, qui curam veri pastoris non habent: & mercenarij dicuntur, & ab ijs etiam qui boni sunt, per ipsum tamen intrant in ouile ouiũ. Est autem articulus Græcus appositus duplex, nempe, Ego sum ille pastor, ille bonus; vt hoc significet Dominus se esse illum verum pastorem promissum in prophetis. Suscitabo super ea pastorem vnum, qui pascat ea, seruum meum Dauid ipse pascet ea, & ipse erit eis in pastorem, quæ verba de Dauidis persona intelligi nequeunt qui tunc mortuus erat, sed de Christo, qui ex eius semine erat venturus, vt sacri Doctores, & Hebræi ipsi intellexerunt. ad hoc alludens dicit: Ego sum pastor ille bonus insignis & pastorum omnium princeps, promissus olim venturus de quo 1. Pet. 5. Cum apparuerit princeps pastorum. & 1. Petr. 2. Eratis sicut oues errantes, sed conuersi estis nunc ad pastorem, & Episcopum animarum vestrarum. lege quę in annotatione consequuntur.

A ANNOTATIO 8.

Quatuor Pastorum species in scriptura reperiuntur.

QVi alijs præsunt, & eorum curam gerunt, in scriptura dicuntur pastores per quandam metaphoram, & similitudinem pastorum, qui ouium custodiæ incumbunt. Horum autem pastorũ quatuor genera in eadem scriptura reperimus. Primum est eorum, qui cum nullam habeant legitimam potestatem, & auctoritatem supra alios, eam sibi ipsi vsurpant, intruduntque se in officia gubernandi, regendi & docendi, quæ ad ipsos non spectant, & ad quæ vocati verè non sunt. de his dictum est Zachar. 11. Ecce ego suscitabo pastorem, qui derelicta non visitabit: nec dispersum quæret. horum sub alio nomine meminit Ieremias c. 14. Falsò, inquit, vaticinati sunt Prophetæ, non misi eos: non præcepi eis, nō
B locutus sum ad illos. & Matth. 7. Attendite vobis à falsis Prophetis. contra hos dictum est Hebr. 5. Nemo assumit sibi honorem, nisi qui vocatur à Deo, tanquam Aaron.

Secundum genus pastorum est, qui legitimam habent potestatem, & auctoritatem, eam tamen non administrant, vt oportet, quos Basilius ora. pro Sãcto Mamante vnico uerbo describit, nempè qui non ouibus, sed sibi prodesse cupiunt. & Augu. tract. 46. Ioan. qui ob honorem, inquit, aut lucrum temporale alijs præsunt. de huiusmodi Ezech. dictum est: Vę

Ezech. 34.

pastoribus Israel, qui pascebant semetipsos, nonne greges à pastoribus pascuntur? lac comedebatis: & lanis operiebamini, & quod crassum erat, occidebatis, gregem autem meum non pascebatis:
C quod infirmum fuit, non consolidastis: & quod ægrotum non sanastis: quod confractum est, non alligastis: & quod abiectum erat non reduxistis: & quod perierat, non quæsistis: & cum auctoritate imperabatis eis, & cum potentia. Hi pastores veri sunt, quia legitimam habent potestatem, non vt primi, qui non veri, sed falsi sunt pastores: quanquam autem veri sint, mercenarij tamen dicuntur: tales erant illi principes Sacerdotũ, Scribæ, & Pharisæi, de quibus dictum est, Matth. 23. Super cathedram Moysi sederunt Scribæ, & Pharisæi: quæcunque

Quales Pastores fuerint scribæ & Pharisæi.

dixerint vobis, seruate, & facite, secun- D dum vero opera eorum nolite facere. quasi diceret, quia veri sunt pastores, & potestatem habent, obedite eis: quia vero mercenarij sunt, eorum opera nolite imitari: malos enim principes & Prælatos, habentes potestatem legitimam hōnorare, eisque obedire, sed non illos imitari debemus.

Tertium genus pastorum est eorũ, qui & legitimam habent potestatem, & eã vt par est, & vt expediat, administrant, non sibi, sed gregi prodesse cupientes: hi pastores boni sunt, de quibus scriptum est Ierem. 3. Dabo vobis pastores iuxta cor meum. Horum omnium pastorum mentionẽ facit Dominus in hoc sermone, primos appellat fures, & latrones, nō ingredientes per ostium; secundos vocat mercenarios, qui vident lupum venientem, & dimittunt oues, & fugiũt; tertios dicit bonos esse pastores, qui animam ponunt pro ouibus suis.

Quos Christus fures, quos Mercenarios, & quos Pastores appellet.

E

Vltra hæc tria pastorum genera reperitur in scriptura aliud quartum, sub quo unicus est pastor, nempè Messias, seu Christus in lege, & prophetis promissus venturus, de quo dictum est Ezech. 34. Suscitabo super eos pastorem vnum. & Zach. 13. Framea suscitare super pastorem meum. & ibidem; Percute pastorem & dispergentur oues. alia testimonia in commentario produximus.

Christi scopus est ostēdere se bonum illũ pastorem & Messiam esse.

His igitur notatis, attendendum est, pro vera intelligentia huius contextus, Christum se bonum pastorem appellare, & talem esse confirmare; non tantum vt à furibus, & latronibus, & mercenarijs seipsum discernat; sed etiam vt a bonis pastoribus distinguat, ostendatque F se esse bonum pastorem, non quemcunque, sed illum vnicum promissum in lege, & prædictum per prophetas, nempè verum Christum & Messiam, quem inter alia cognomina, hoc ipsum etiam habiturum, prædictum erat. Hoc est ergo, quod nunc dicit, [Ego sum pastor bonus,] ille nempè vnicus pastor per Prophetas prænunciatus. Hunc esse sensum legitimum huius contextus multa probant, primum est causa, ob quam Christus totum hunc habuit sermonem; ea enim fuit, quia Iudęi eiecerant è Syna

A goga cæcum illum, eo quod Christum confitebatur, quasi iudicantes, & declarantes Christum esse pseudoprophetã, & falsum Christum: propter hoc Dominus cæcum defendens probat potius eos esse extra veram Synagogam, & ecclesiam: hoc autem confirmat, dum se ostiũ ouium, & se esse verum pastorem dicit: quę ad rem non facerent, nisi de pastore illo ꝓmisso, & vnico loqueretur. Vtitur enim his nominibus, ouilis, ostij, & pastoris, occasione eiectionis è synagoga, à qua velut ab ouili, excluserunt cæcum. Alterum est verbũ illud: [Quotquot ante me venerunt, fures sunt, & latrones,] qđ haud dubiè intelligendũ est de ijs, q falsò nomen Christi, aut aliquid, quod Christi futurum erat, sibi vsurparunt: cũ igitur ab his se secernés dicit, [Ego sum pastor bonus,] non quemcunq; bonũ pa

B storẽ, sed illum vnicum significat, cuius officiũ falsò sibi tribuerũt fures & latrones. Tertium est, qđ inferius sequitur, [Alias oues habeo, q̃ non sunt ex hoc ouili, & illas oportet me adducere,] quis non intelligit hoc esse peculiare pastorĩ D illi, nẽpè Christo? Quartũ est, qđ Domĩnus ad probandum se esse bonum pastorẽ, adducit. [Cognosco oues meas, & cognoscunt me meę, sicut ego cognosco patrẽ, &c.] hoc nemo hominũ dicere verè potuit, nec poterit, prӕter illũ vnicũ pastorẽ Christũ: igitur sentẽtia hæc, [Ego sum pastor bonus,] in eũ est interpretanda sensum, vt significet Christũ esse bonũ pastorẽ illũ vnicum, quẽ venturũ prophetæ prædixerant: talis enim à Iudęis legis, & scripturarũ peritis futurus credebatur, & expectabatur: eaq́; de causa, vt in cõmentario adnotauimus, eũ dupli ci articulo Græcè legitur, [Ego sum ille pastor, ille bonus.] Hinc est quod Dominus bis hanc sententiã repetit, Ego sum pastor bonus: prius quidem vt se à furibus, latronibus, & mercenariis secernat, posterius vero, vt se etiam à bonis quibuscunque pastoribus longè differre doceat, vtpote qui sit vnicus, & princeps E omnium pastorum: hoc enim nomine appellatus est à Petro 1. epist. cap. 5.

Bonus pastor animam suam dat pro ouibus suis.

COMMENTARIUS.

PRobaturus se esse bonum pastorem primo se à mercenario secernit, &, vt id efficiat, vnam differentiam inter vtrumq; constituit, nempè bonum pastorem, vitam omnibus periculis exponere in ouium defensionem, tutelam, & salutem: hoc autem mercenarius non facit, vt in sequenti sententia exponitur. [Animam,] hoc loco vitam corporalem intelligit, quod sępe in scriptura fit. Matth. 2. Defuncti sunt enim, qui quærebant animam pueri. Ioan. 13. Animam meam pro te ponam.

ANNOTATIO. 9.

C

Quomodo commendatur pastor animã pro ouibus ponens, cum hoc non liceat.

POsset aliquis objicere circa hãc sententiam nempè metaphoram pastoris, mercenarij, & ouium non accommodari conuenienter præsenti instituto. Pastor enim non ponit animam suam pro ouibus: nam pluris facit homo vitam tẽporalem quàm oues omnes, quas possidet. Iob 2. Pellem pro pelle, & cũcta quę habet homo, dabit pro anima sua: & qđ magis vrget si animam ponat pro ouibus, pro quarum conseruatione mori nõ recusat, non rectè facit, nec laudandus est: vita enim temporalis maius bonum, F & præstantius est, quam pecuniæ, & res temporales, non ergo virtutis ordo seruatur, si pro eo quod minus est, maius exponitur. Vnde sicut pro honore, ita & pro rebus temporalibus vitiosum est vitam commutare temporalem: qui igitur pro hisce ouibus dat animam suam, bonus non est pastor. Aliqui hoc ducti argumento de solis pastoribus spiritualibus, nempè qui per similitudinem pastores dicuntur, hanc sententiam intelligẽdam censent, quorum opinioni, & expositioni contextus obstat: nam Dominus

meas.

A metaphoram prosequitur in tota senten tia: [Mercenarius,] inquit, [videt lupum venientem, & fugit, & dimittit oues, & lupus rapit, & dispergit: bonus,] auté [pa stor, & cuius sunt oues animam dat,] & vitæ periculo se exponit pro ouiũ defen sione. Nõ ergo negari potest, hæc omnia sumpta ex metaphora, & id mihi probabilius videtur. Quod autem in contrariũ allatũ est, facile soluitur: duo enim respõ deo: Vnũ est non dici pastorẽ bonum, eo quod benè & rectè secundũ virtutẽ agat: sed quia, quod officij sui est, accuratè per ficiat. exemplũ habemus Luc. 16. in Villi co illo iniquitatis, qui prudenter egisse dicitur, cũ iniquè & iniustè sit operatus donãdo, quæ Domini erant: ita & bonus pastor dicitur, quia ouibus maximè con sulit: sæpè enim in scriptura rebus malè gestis bonæ significãtur, vt docet Greg. lib. 3. Mora. c. 16. bonus ergo Prælatus pa stori cõfertur, qui animã ponit pro oui bus, etiamsi hic nõ in hoc laudandus sit, quasi rectè egerit. sicuti nec rectè egit Villicus, quem nihilominus iusti quodã modo imitari iubentur. Alterum est, qđ magis ad rem facit: non semper esse vi tiosum vitam dare, & periculo vitæ tem poralis se exponere pro ouibus, & rebus tẽporalibus defendendis. Quando enim temporalia ad honestum finem ordinan tur, & diriguntur, licet eas desiderare, ac quirere, conseruare, & pro eorum defen sione vitæ periculo se offerre: neq; ideſt D maius pro minori, sed potius pro maiori exponere: nam temporalia ad honestũ finem ordinata, rationem boni honesti habent: hac de causa licet ea defendere cum periculo vitæ etiam probabili, eaque recuperare cum eodem periculo, debitis circunstantijs adhibitis: de hac tamen re non est locus hic plura dicendi, dicta autem ista sunt, vt ostendamus bonũ esse posse pastorẽ, etiam secundũ virtutẽ, qui pro ouibus vitã exponit tẽpora lem, & id satis est ad metaphorã conser uandam, quæ maximè ad contextũ facit. Non est autẽ quærenda similitudo in om nibus: id enim vitiosum, & præter loquẽ tis institutum est: cogeremur enim dicere, quæ falsa sunt. cum pastor ouium materialium, non diligat eas amore beneuolentiæ, sed vtili, & propter seipsum. E Prælati vero non debent diligere subditos eo amore solo, sed præcipuè propter vtilitatem, & bonum eorundem subdito rum. non est ergo metaphora sic extendenda, vt ad dissimilia trahatur, sed ea tantum complectitur, quæ sermone exprimũtur. hoc vltimo adnotandũ est, ani mã dare pro aliquo nõ semper esse mori pro eo, sed aliquando etiã significat uitę periculo se exponere, quod satis constãt Act. 15. vbi de Paulo, & Barnaba, qui tũc viuebant, dicitur: Qui animas suas tradi derunt pro nomine Domini nostri.

B

Difficultatis solutio.

Licet quandoque pro temporalibus vitam exponere.

Animã ponere, nõ semper mori significat.

Mercenarius autem, & qui non est pastor, cuius non sunt oues proprię, videt lupum venientem, & dimittit oues, & fugit, & lupus rapit, & dispergit oues.

C

COMMENTARIVS.

F

Non sic se habet mercenarius: sed vitam propriam ab omnibus liberam periculis conseruat, etiam cum detrimento ouium: nam dum lupum venientẽ videt, non expectãt sed fugit, & dimittit oues in periculo: lupus enim venit nemine resistente, & oues rapit & dispergit: aliquas earum rapit, & mactat: cæteras autem, quas rapere non potest, dispergit, quia timore, & terrore omnibus perculsis, vnaquæque in suum locum fugit, fuga salutem quærens. Non sic facit verus & proprius pastor: sed lupo occurrit, ac vitæ subiens periculum resistit, & oues defendit. Quod egregius ille pastor Dauid, de cuius semine pastor hic bonus secundum carnem natus est, faciebat: qui 1. Reg. 17. dixit ad Saul, Pascebat seruus tuus patris sui gregem, & veniebat leo, vel vrsus, & tollebat arietem de medio gregis, & persequebar eos, & percutiebã, erue-

A bamque de ore eorum,& illi consurgebant aduersum me,& apprehendebam mentum eorum,& suffocabam,interficiebamq; eos,hoc profectò non mercenarij,sed veri pastoris erat. Mercenarium describit Dominus: [Qui non est pastor, cuius non sunt oues propriæ, hæc duo ad idem pertinent: posterius enim est explicatio prioris,idcirco sine aliqua copulatione posita sunt. [Qui non est pastor,]nempe,[Cui oues propriæ non sunt. D

Mercenarius autem fugit, quia mercenarius est, & non pertinet ad eum de ouibus.

CVr mercenarius fugiat causam adiungit:quia ipse mercedem solam quærit, proinde quando pereunt oues, ipsi non pereunt, sed Domino,cuius sunt:siue ergo viuant,siue pereant,nec lucrum,nec damnum ei referunt,quia solam mercedem ex custodia ouium habet: propterea fugit,& vitæ propriæ consulit. Hoc significat ista phrasis,[non pertinet ad eum de ouibus,] id est, non peruenit in damnum ipsius,nec viuunt in lucrum Mar.4.Non ad te per-
B tinet,quia perimus?id est,non tua res agitur.Aliqui vertunt,& oues non sunt E
illi curæ: seu, non est cura illi de ouibus: & sic Græcè habetur, & sic interpres vertit.Luc.10. Non est tibi curæ,quod soror mea reliquit me solam ministrare. quamuis autem sic legamus,ad eundem sensum refertur: Nam mercenarij etiam curam gerunt de ouibus, sed dicuntur non esse illis curæ, quia non ipsis,sed dominis pereunt.

ANNOTATIO 10.

Mercenariorum nomine Pharisæos significat.

ADuertenda sunt aliqua in exactionem superioris sententiæ declarationem. Vnum est,per hos mercenariòs Dominum significasse illos Pharisæos, & primos Iudæorum, curam plebis gerentes; qui auaritiæ, & ambitioni dediti erant decimantes mentam & ciminum, & primos accubitus quærentes; hi non ouium vtilitati, sed propriæ studebant. Ita exponit Aug.tract.46.& Basil.in oratio.de S.Mamante. Esse etiam similes in
C Ecclesia Euangelica improbabile non est,de quibus ad Phili.2.dicitur.Quę sua sunt quærunt, non quæ Iesu Christi. Tria ergo genera hominum distinguit; quosdam, quos fures & latrones, quosdam, quos mercenarios appellat; illi Pseudoprophetæ, qui cum auctoritatem non habeant, eam sibi vsurpant; hi prælati veri, sed debito modo suum officiũ non administrantes,sunt;à quibus se primo loco secernit, dum se esse asserit pastorem bonum illum, qui animam ponit pro ouibus,quia eius propriæ sunt;postea à bonis etiam pastoribus se esse diuersum docet, quos tertio loco significat. Secundo est aduertendum; hinc dubitationem suboriri; Si enim mercenarius est,cuius oues propriæ non sunt, omnes nostri Prælati, & pastores mercenarij sunt, quia oues ipsorum non sunt; non enim sunt fideles oues huius, aut illius prælati, sed Christi, cuius est Ecclesia. Vnde Ioan. 20. dictum est Petro; Pasce oues meas; non tuas. & Matthæi 16. Aedificabo Ecclesiam meam; non tuam, & 1. Corinth. 3. Sic nos existimet homo, vt ministros, & dispensatores. quid ergo? dicemus ne Apostolos, & successores omnes eorum mercenarios? Respondeo; qui propriæ vtilitati temporali studet, & officium suscipit non propter oues præcipuè, sed propter honorem, aut lucrum, aut bonum aliquod proprium,mercenarius est, qui facilè imminente periculo, & cessante lucro dimittit oues, quia non habet iam, quod in eis pascendis sibi proposuerat;cęterum qui vtilitatem ouium in officio præcipuè quærit, & commoda propria temporalia postponit,non mercenarius,sed proprius est pastor;quia & F

Prælati Mercenarij non sunt,quamuis oues nõ eorum, sed Christi sint.

si verè

A si verè oues eius non sint, ita eas tamen tractat, ac si suæ essent: & propterea vicarij, ac ministri Christi dicuntur, vices eius gerentes: quia sicut Christus tanquam verè suas gubernat, ita vicarij eodem affectu in eas feruntur, quo is, cuius sunt vicarij. Charitas enim qua diligitur Deus facit, vt quæ Dei, & Christi sunt, velut propria reputêtur: inde fit, vt hi vitam, & sanguinem pro ouibus fundant. Exemplum est in illo Dauid, quod in commentario attulimus, pascebat gregem, non suum, sed patris: at quia patris erat, adeo suum reputabat, vt in vrsum, & Leonem & rapientes etiam ouem vnâ insurgeret, & de ipsorum ore eriperet: talis Petrus, talis Paulus, tales Apostoli, & multi postea eorum successores: tales etiam diuina gratia habet nunc Ecclesia nostra multos.

Tertio aduertendum est, Gaudentiū hæreticum, vt refert Augustinus lib. 2. B contra episto. eiusdem cap. 8. hoc loco fuisse abusum, ad probandum non esse vlla ratione concessum in persecutione fugere: quia [Mercenarius fugit, & dimittit oues,] nec intelligebat iste hæreticus aliquando fugiente pastore, non dimitti oues, nec lupum rapere, aut dispergere. Fugit Paulus per murum dimissus, tamen non propterea lupus fideles dispersit, aut rapuit: Aliquando enim quæritur solus pastor, non oues, & tunc si pastor fugiat, in periculo non manent oues: aliquando etiam, si non solus quæratur, fugit corpore, sed non animo, D nec cura, nec prouidentia, vti Augustinus dicit: addens aliquos corpore non fugientes, fugere & dimittere oues, vt qui iustitiam deserunt timore, vel affectu, quamuis corpore adsint, verè fugiunt, & mercenarij sunt: de hac tamen materia non est nostri instituti plura disserere. Sunt enim casus, quando, & Prælatis licet fugere corpore, nec tamen, verè fugiunt, nec mercenarij sunt: nobis exemplum Pauli, & doctrina Christi nunc sufficiat. Matth. 10. Si vos persecuti fuerint in vna ciuitate, fugite in aliam. de qua re extant multæ doctrinæ sanctorum, & præcipuè Apologia Athanasij de fuga sua.

Quarto est aduertendum, per lupum non solos hæreticos, tyrannos, & nominis Christi persecutores intelligi, sed quoscunque, qui fideles à iustitia auertere conantur, qui timorem aliquem sua potentia Prælatis incutere solent: sed nō E satis est pastoribus, si non fugiant lupos, quando terrentes inuadunt, sed adhuc cauere debent, ne cum lupis amicitias ineant, in ouium detrimentum: quod rectè annotauit Anacletus Papa in epist. 1. Turpe profectò est pastoribus, lupos habere amicos in suarum ouium damnum. hi enim & si corpore non fugiant, & dimittant oues, corde tamen, & animo, quod peius est, longè fugiunt, & in grauiori periculo relinquunt oues, quand lupus, & tutus, & securus inuadit.

Luporū nomine q̄ sint intelligēda.

Ego sum pastor bonus.

COMMENTARIVS.

C REpetit se bonum pastorem, vt postquam à mercenarijs, & furibus distinctum se esse probauit, ab alijs omnibus etiam bonis pastoribus secernatur: seque esse illum vnicum & verum pastorem promissum ostendat: ea enim de causa hoc verbum repetitur. F

Et cognosco oues meas.

QVatuor argumentis à signo sumptis, se esse verum & bonum illum Pastorem probat: quorum primum est, [Et cognosco oues meas.] in his sententijs particula [Et,] loco [quia,] posita est: est enim Hebræa phrasis, vt superius

A perius annotauimus. Nota vna ex ijs, quæ supra numeratæ sunt, quibus pastor à latrone, & fure secernitur, hæc est. est igitur pastoris veri, suas oues cognoscere, nemo tamen cognitionem habere potest quam Christus vnicus ille pastor habet suorum electorum. Pastores enim oues suas non cognoscunt distinctè, nisi aliquo signo exteriori notentur, quo vti solent, vt eas agnoscant, & inter alias, quæ suæ non sunt distinguant: at mirabilis noster pastor Christus hoc habet proprium, tanquam verus, & proprius pastor qui nouit oues suas, etiam nullo signo distinctas. Multi enim sunt, & fuerunt inter infideles, & peccatores, qui oues sunt Christi, nullum in se, quo ab alijs dæmonis ouibus secernantur signum habentes: tamen nouit eas Christus, & ad se trahit. 2. Timothæ. 2. Cognouit Dominus, qui sunt eius. Cognoscere enim oues, quando errant inter oues diaboli, cum nullum in se signum distinctionis habent: immo quod magis est, etiam antequam fiant, & generentur, hoc proprium est huius vnici pastoris. De hac cognitione distincta, & perfecta loquitur Dominus, vt ex verbis sequentibus constat, qua non tantum exteriora ouium, sed etiam intima cordis perspicit, & quid vnicuique expediat, intelligit. Est autem aduertendum, quamuis generaliter oues Christi sunt credentes in eum, tamen particulariter hic loquitur de electis, & prædestinatis, qui oues in æternum sunt futuræ: illas nouit, sed particulari modo has, quia & intellectu & affectu in ipsas fertur quæ nunquam sunt auellendæ ab eo, licet ad tempus errent: & hoc significat verbum sequens. Hæc est prima conditio, & nota pastoris boni. D

Christus oues suas quomodo cognoscat.

B E

Et cognoscunt me meæ.

Alterum argumentum est à secundo signo, oues etiam meæ me cognoscunt. Electi, & prædestinati Dei infallibiliter cognoscunt etiam pastorem Christum, quia licet ad tempus errent tamen tandem suum verum agnoscent pastorem, & cognoscent, sicut etiam cognitæ sunt. hoc Paulus 2 Tim. 2. declarat dicens: Ex quibus est Himenæus, & Philetus, qui à veritate exciderunt dicentes resurrectionem esse iam factam, & subuerterunt quorundam fidem: sed firmnm fundamentum Dei stat habens signaculum hoc: cognouit Dominus, qui sunt eius ac si diceret: multi exciderunt à fide, sed quos elegit Deus, & prædestinauit, tandem excidere non possent, nec vllus contra eos præualebit, quia eos nouit Dominus, & nemo de eius manu eripiet. Rom. 11. Non repulit Dominus plebem suam, quam præsciuit. Act. 13. Crediderunt, quotquot præordinati erant ad vitam æternam. Oues ergo Christi cognoscunt ipsum, hæc nota vnici illius pastoris est: nemo enim hominum etiam eorum, qui boni pastores sunt, hoc habet: fieri enim potest, vt oues non cognoscant eum. non enim necessarium est hunc vel illum cognoscere, ad salutem, & vitam æternam, cognoscere autem Christum necessarium est, & vt oues eum agnoscant. necesse quidem est agnoscere prælatos, & pastores in Ecclesia, tamen qui hunc non agnouit, quia forsan tunc errabat, agnoscet alium successorem: at Christum necesse est agnoscere: est autem hæc nota effectus prioris, propterea enim oues cognoscunt me, quia ego cognosco eas. C F

Vnius Christi propriũ est ab ouibus suis cognosci.

Sicut

A B

Sicut nouit me Pater, & ego agnosco Patrem.

QVales sint cognitiones præcedentes explicat Christus, & est talis sensus: [Cognosco oues meas,] sicut cognouit me Pater, [Et cognoscunt me meæ,] sicut ego noui patrem, loquiturque vt homo. Est autem similitudo proportionis, non æqualitatis: non enim dictio [Sicut,] semper æqualitatem indicat, vt apertè probat illud Domini apud Matth. 5. Estote perfecti, sicut pater vester perfectus est. Consideremus igitur, quomodo Pater nouit Christum: sic enim proportionis similitudine Christus nouit suos. Pater igitur sic nouit filium, si loquamur, vt Deus est, quia intelligendo, & cognoscendo totam suam & donauit, & communicauit substantiam, & vitam, vt homo autem est, sic Christus homo à Patre cognitus est, vt non fuerit sterilis, & inutilis cognitio, sed simul affectiua, & factiua: quia eam humanitatem summis donis, & perfectionibus, vitaq; spirituali affecit: sic & Christus nouit suos, non sterili cognitione, & speculatiua, qua etiam inimicos nouit, sed affectu, & efficientia, quia pluribus beneficijs, & virtutibus insignibus ac donis, suos repleuit, & replet electos, eosque viuificat. [Sicut] igitur [nouit me Pater,] sic ego oues meas. Consideremus rursus, quomodo filius nouit Patrem: Vt enim Deus est, recognoscit, quod accepit à Patre, & redamat ipsum, non tamen vitam, aut aliquid ei communicat, quia Pater à filio non accipit quicquam in se, vt homo autem Christus nouit Patrem eius voluntatem in omnibus implendo, ipsius honori in omnibus consulendo, nomen eius celebrando. sic etiam oues, & electi cognoscunt Christum amando, reuerendo, obediendo, colendo, & celebrando, at nihil ei vitæ, aut perfectionis addunt, nihil in se accipit ab eis Christus: Luc. 17. Postquam feceritis hæc, dicite, serui inutiles sumus. His igitur propositis verbis declarat Christus, non qualemcunque se esse pastorem, sed Messiam, & verum Christum Dei filium, nemo enim alius sic cognoscit, aut cognoscetur ab ouibus. Quis enim oues viuificat: vti Christus? quis seipsum dat ouibus. quis eas, vt ita dicã, deficiat, & consortes diuinæ naturæ facit, sicut ipse? Rursus est alia similitudo, [Sicut nouit me Pater, & ego noui Patrem,] vt nec à Patris cognitione, & affectu diuellatur filius, nec Pater etiam ab ipsius filij cognitione, & affectu: ita erit firma, & certa hæc cognitio inter me, & oues, quæ in æternum manebit.

Reciproca Christi, & suorum cognitio expenditur.

ANNOTATIO 11.

C D

Interpretatio Chrysost. & Euthym. reijcitur.

CHrysostom. hom. 59. & Euthymius multo aliter hanc sententiam exponunt, & connectunt: non enim referunt hanc similitudinem ad cognitiones præcedentes, sed vt sit noua sententia: qua Christus, vt Deus æqualem se habere cognitionem cum Patre asserit, Sitque sensus. Sicut nouit me Pater, ita ego æqualiter cognosco patrem, hoc autem dicitur, ne cum præcesserit: [Ego cognosco oues meas, & cognoscunt me meæ,] aliquis existimet, æqualem habere oues cognitionem cum ipso, propterea adiunxit se æqualem habere cognitionem cum Patre, ad quam oues non possunt peruenire. Sed accommodatior multo est allata expositio in commentario, non enim verisimilis erat hæc dubitatio: nec ex verbis illis aliquis eam æqualitatem concipere potuit. Potius dicendum est, cum præcedentia illa verba adhuc non exprimerent eam cognitionem qua à mercenarijs, aut ab alijs pastoribus bonis discerneretur, propterea adiunctam esse hanc sententiam, vt se verum Christum, & principem pastorum declararet ex propria quadam cognitione, & hæc videtur le-

A gitima expositio, & consonat, quòd paulò post sequitur, [Ego cognosco eas, & sequuntur me, & vitam æternã do eis.] quasi hæc duo posteriora sint effectus huius cognitionis. Simile etiam illud est D Io.6. Sicut misit me viuens Pater, & ego viuo propter patrem, & qui manducat me viuet propter me.

Et animam meam pono pro ouibus meis.

COMMENTARIVS.

> Quomodo vni Christo singulare fuerit, animã pro ouibus ponere.

> Collatio mortis Christi, & Martyrum.

HOc est tertium argumentum à signo discernente mercenarios à bonis, & proprijs pastoribus, & multo magis fures, & latrones, qui non solum vitam propriam non exponunt pro ouibus: sed potius ipsarum vitæ insidiantur. Christus autem verus, & proprius pastor vitam suam pro ouibus exposuit: hoc enim loco anima vitam temporalem significat. Tamen aduertendum est etiam hoc signo ab omnibus pastoribus etiam bonis, Christum secerni, quia non quouis modo Christus animam posuit pro ouibus, sed eo, quo nemo alius posuit: nec ponere potuit, vt hoc argumentum esse verum Christum, & principem pastorum probet, quod in quatuor maximè apparet.
B Primo quidem Apostoli, & Martyres vitam exposuerunt pro ouibus Christi: sed eorum mors ouibus in redemptionem & remissionem peccatorum nõ profuit: sola enim mors Christi peccatum delere potuit, gratiam restituere, & cœlum aperire. ipse ergo est, qui maximè pro ouium vtilitate animam posuit, ratione effectus, quia maximè profuit. Secundo & hoc est valde perpendendum, homo vitam pro alio exponere potest, & exposuerunt multi: sed hi, qui exposuerunt, erant morituri, etiam si pro alijs eam non exposuissent, potius dicendi sunt mortem pro alijs cito subijsse, & vitam diminuisse: at Christus non sic: ex vnione enim ad verbum, caro illa immortalis futura erat, & ei impassibilitas, & immortalitas debebatur, at pro nobis, & ouium salute, se passibilem, & mortalem fecit: dispensatiuè impediendo, ne eius gloria ad carnem se extenderet, se ergo mortalem, & patibilem pro ouibus fecit: idcirco ipse solus est, qui pro eis vitam verè exposuit, id Paulus insinuat dicens 2. Cor. 8. Propter vos egens factus est, cum esset diues. Tertio homines potius pro se moriuntur, quàm pro alijs, quia plus sibi prosunt, quàm illis. Mors enim Martyrum plus eis profuit, quia gratiæ, & gloriæ pondus illis contulit, nobis autem ad exemplum, & satisfactionem pro temporalibus pœ-
C nis profuit, maius tamen est gratiæ & gloriæ bonum, quod sibi per mortem F
conciliarunt. Vnde Aristoteles gentilis docuit, qui pro amico moritur, plus amare se: quàm amicum, quia sibi bonum honestum comparat: amico autem vitam temporalem, pro cuius defensione vitam exponit: at Christus non sic. mors Christi nobis plus profuit, quia ad remissionem peccatorum, ad gratiæ consecutionem, ad æternam vitam necessaria fuit: horum nihil sibi per mortem comparauit, ex vnione enim omnia sibi debita erant, nec pro se mori ei erat opus, quod Isa. 7. dicitur. Paruulus natus est nobis, & filius datus est nobis. Quarto denique quia nullius vita in totum alteri profuit: multum tempus vitæ intercedit inutile alijs, etiam in his, qui mortem subierunt pro altero: non enim tota vita Apostolorum nobis profuit, sed illa pars vitæ, quam pro nostra vtilitate expenderunt: at Christus ab instanti suæ incarnationis nobis profuit, nam & tunc nostram redemptionem sua dilectione meruit.

Ipse

A Ipse igitur est, qui propriè, & perfectè animam suam posuit pro ouibus suis, D de quo solo prædictum est Isai. 53. Si posuerit pro peccato animam suam, videbit semen longæuum.

Et alias oues habeo, quæ non sunt ex hoc ouili, & illas oportet me adducere.

QVARTVM argumentum est à quarto signo boni pastoris, & proprij: hoc est, errantes oues quærere & reducere, quod per Ezech. 34. Dominus ostendit, malos pastores arguens, Quod abiectum, inquit, erat, nō reduxistis, & quod perierat, non quæsistis. Habebat Dominus multas oues errantes inter gentes, quæ non erant de ouili Synagogæ: has per suos Apostolos quæsiuit, reduxitque ad ouile suum. His verbis vocationem gentium significat, vti Sacri Doctores explicant. Basil. hom. 28. in Psal. 28. in principio. Grego. hom. 14. in Euang. similiter & Augu. tract. 47. & Chryso. hom. B 59. Adduxisse Christus dicitur, quia per Apostolos ab eo missos, eas oues reduxit, & conuocauit. [Oportet, inquit, Me adducere.] illud [Oportet,] Patris præceptum, & mandatum significat: habuit enim Christus homo Patris mandatum conuocandi, & reducendi Gentium nationes ad ouile Dei, pro quibus etiam mortuus est.

ANNOTATIO 12.

Quibus enim conueniret ecclesia gentium cum Synagoga Iudæorum.

NEmo dubitat hoc ouile, fuisse Synagogam Iudæorum, in qua erant tunc cultus, & religio Dei: sed difficultas est, quia dum dicit: [Oues habeo quæ non sunt ex hoc ouili,] insinuat aliud esse ouile, ad quod illæ pertinebēt oues. Quod igitur hoc erat? Aduertendum est, ante aduentum Domini nostri, Eccle- C siam sanctam in duos populos fuisse diuisam: in Synagogam, quæ erat Ecclesia Iudæorum: & in Ecclesiam gentium, quæ erat conuocatio iustorum, & fidelium, qui de Iudæorū semine non erant: quamuis enim inter gentes maxima ex parte Ecclesia perierat, quia idololatria, & veri Dei ignorantia vbique regnabat: tñ non in totum perijt: nō enim deerant aliqui, quamuis rari, & pauci, in quibus veri Dei fides, & mādatorum naturalium obseruantia vigeret; Iob enim, qui fuit ab Abrahamo quintus, fidelis, & rectus erat, & huiusmodi alij, nunc & postea inuenti sunt. Hi ad Ecclesiam gentium pertinebant, quamuis, vti dixi, maximam partem ouium errasse, extra veram illam Ecclesiam notum sit. Istæ duæ Ecclesiæ, & populi, in tribus conueniebant, in multis autem differebant. Conueniebant primo in fide: necessitate: nemo enim siue ex vno, siue ex altero populo, remissionem peccati, & gratiam consequi potuit, sine vera fide Dei supernaturali. ad Hebr. 11. Sine fide impossibile est placere Deo, verum quidem est, non fuisse in omnibus æqualem fidei explicationem necessariam: quidam enim fidem distinctiorem, quidam obscuriorem habebāt: de qua re non est opportuna nunc tractatio. Hoc satis sit, fidem omnibus ad salutem fuisse necessariam, quod ab exordio mundi semper fuit, vt August. Epist 99. rectè docet. Conueniebant secūdo quia tenebantur obseruare mandata naturalia, quæ in Decalogo continentur. Necessarium enim fuit semper omnibus præcepta naturalia implere ad iustitiam, & reus erat peccati, qui transgrediebatur. Conueniebant tertio in cultu, & religione: semper enim Ecclesia gentium habuit cultum exteriorem aliquem, quo Deum coluit, vt constat ex Iob, qui Deo sacrificabat: & ex patribus illis qui præcesserunt, ante quā

Iudæo-

A Iudæorum populus separaretur: quamuis cultus Iudæorum fuerit in multis ab illo diuersus, in his tribus vterque populus, & vtrumque ouile conueniebat: at in multis erat discrimen. Primo quidē in fide: nam gentes solum obligabantur credere in vnum Deum Saluatorem, & diligentium se remuneratorem, vt patet ad Hebr. 11. at populus Iudæorum obligabatur credere distinctè venturū Christum, & Messiam de semine suo: hunc credebant, & sperabant. Fuit autem ex priuilegio etiam aliquibus ex gentibus reuelatum hoc mysteriū de venturo Christo, vt ex historijs constat. Secundo erat discrimē in præceptis cæremonialibus, & iudicialibus, quæ Deus illi Iudæorū populo imposuit, & seruare tenebatur: B inter quæ vnum fuit de circuncisione: hæc autem fideles ex gentibus non tenebantur implere: quamuis enim gentes ad Iudaismum transire tunc poterant, & circuncidi, si vellent: tamen non obligabantur: fide enim, & obseruantia mandatorum naturalium, Dei virtute, & gratia, sine qua fieri non poterat, exhibita, saluabantur etiam sine circuncisione, & cæremonijs illis. Tertio in antiquitate: Ecclesia enim gentium à principio mundi incepit, & vna processit vsque ad Abraham, in quo Iudaismus per circuncisionem incepit, remanente Ecclesia diuisa. Quarto in religionis amplitudine, D & perfectione: in Ecclesia enim gentiū abūdauit error, & Dei ignoratio, vt vix fidelis inuentus fuerit, postquam diuisus est ab ea populus Iudæorum: at in Synagoga abūdauit fides, religio, Dei cultus, vt verè dictum sit. Psalm. 76. Notus in Iudæa Deus, in Israel magnum nomen eius. multis etiam fuit beneficijs diuinis populus hic cumulatus super gentes, Psa. 147. Non fecit taliter omni nationi, & iudicia sua non manifestauit eis: propter tunc Ecclesia gentium sterilis mulieris similitudinem obtinebat, Synagoga verò fœcundæ, quæ vices post Christi aduentum in contrarium sunt commutatæ, vt prædictum est Isa. 54. Lætare sterilis, quę non paris, canta laudem, & hymnum, quæ non parturiebas, quia multi filij desertæ magis, quam eius, quę E habebat virum. ea de causa gentium Ecclesia dicta est tunc deserta, & in ea habitare dracones, & struthiones, & locus inaquosus, & multa alia, propter raritatem summam fidelium, & inopiam diuini cultus: hoc est ouile alterum à Synagoga, ad quod tunc pertinebant oues hæ adducendæ: quamuis maxima pars earum erraret, etiam à suo ouile proprio, donec à Christo reuocarentur, & adducerentur in ouile, non illud antiquum, sed nouum, vt statim dicet Dominus.

C **Et vocem meam audient, & fiet vnum ouile, & vnus pastor.** F

COMMENTARIVS.

PRÆDICANTIVM, & Apostolorum voces, quos ad Gentium oues conuocandas misit hoc loco significat. audient, inquit oues hæ tam errantes, quam si quæ intra ouile illud fuerint, vocem Christi, per Apostolos clamantis, non solum auditu aurium, sed cordium, quia fide, & dilectione, & obedientia, conuertentur ad pastorem suum verum, & fiet vnum ouile ex vtroq;. nam ex Synagoga Iudæorum, & gentium Ecclesia, vna vniuersalis, & catholica fiet Ecclesia, extra quam non est salus: vbi iam non est distinctio Iudæi, & Græci, sed vnum est ouile, vnus populus, vna fides, vnicā religio, eadem sacramenta, vnum sacrificium: & sicut vnum erit ouile, erit etiam vnus pastor, vnū caput religionis, & vnicus supremus gubernator. Hoc non solum ad Christum Dominum refertur, sed ad suos vicarios, quos in ouili visibili militantis huius Ecclesiæ habet. Vnus enim est pastor Petrus post Christi ascensionem, vnius etiā pastor successor Petri Romani Episcopi qui vices Christi in terris gerens

Vnius Pastoris nomine, non solus Christ' sed etiam eius Vicarij intelliguntur.

A gerens, vnius ouilis pastoris munere fungitur, sub quo inferiores militant D multi: non toti ouili, vt ille, sed singuli singulis ouilis partibus præsidentes. Et perpende artificium: Ecclesia vna à principio per millia aliquot annorum vsque ad Abraham processit, diuisus est postea in eo populus, vt duo essent ouilia: per Christum autem sublata diuisione, ad vnitatem reducta est Ecclesia, in qua in æternum manebit. hæc conuocatio, & vnio prædicta est per Ezechie. Assumam, inquit, filios Israel de medio nationum, ad quas abierunt: & congregabo eos vndique, & adducam eos ad humum suam, & faciam eos in gentem vnam in terra in montibus Israel, & rex vnus erit omnibus imperans, & non erunt vltra duæ gentes, nec diuidentur amplius in duo regna, &c. quæ verba Theodoretus ibi verbis Domini, quæ nunc explicamus, applicat. & quamuis Hieronymus exponat de populis Iudæ, & Israel, qui in Roboam diuisi fuere, & post captiuitatem coniuncti, tamen accommodatior est, & verior explicatio Theodoreti: tum quia decem tribus nunquam fuerunt restitutæ, vnde dici non possunt congregatæ in vnum: & quamuis ita factum esset, id figura fuit huius mysterij in Christo, & per Christum perficiendi. Ezech. 37.

B E

Propterea me diligit Pater, quia ego pono animam meam, vt iterum sumam eam.

Obiectioni tacitæ respondet, vt rem magis explicet, & declaret: Dixerat enim duo, nempè se ponere animam suam pro ouibus suis: & rursus habere alias oues, oportereque eas adducere, & vocem eius audituras, futurumque vnum ouile, & vnum pastorem. Obijceret aliquis, quomodo si animam tuam pones, poteris postea adducere oues has, vt vocem tuam audiant ac eris vnus pastor vnius ouilis? Respondet, quia ita Pater voluit me ponere animam, vt rursus eam assumerem: ita mori me decreuit, vt cito resurgerem, & hac ratione dicta mea constant, nec inter se pugnant; Ponam enim animã, & verum erit, me pro ouibus animam ponere: iterum sumam illam, & resurgam, & sic adducam, & congregabo oues meas, & audient vocem meam; & erit vnum ouile, & vnus pastor. Quod autem dicit, [Propterea diligit me C Pater quia pono animam meam, vt iterum sumam eam,] eundem sensum facit, ac si diceret: in hoc Patri placeo, ac eius voluntatem facio, seu propter F hoc Pater sibi in me complaceat, quod pono animam, & rursus assumo: quod morior, & resurgo: non quod hæc sola causa sit, propter quam Pater diligit filium & in eo sibi complaceat, cum multæ aliæ, & antiquiores sint, sed quod hoc Patri placet in Christo: diligere enim appellat complacere in ipso. Hic est sensus, & connexio huius sententiæ.

ANNOTATIO 13.

Superioris sententiæ quatuor interpretationes reijciuntur.

Laborant expositores in hac interpretanda, & connectenda sententia. In primis Chrysosto. homil. 59. verba hæc ex humilitate esse dicta à Christo homine censet, vt sit sensus; Pater dilexit me propter oues, vt nempè meam vitam exponerem pro eis: non quod alijs rationibus non sit à patre Christus dilectus: hoc autem dicit Dominus, ac si alijs verbis diceret; Vos me seductorẽ, & legis transgressorem iudicatis, at ego etiamsi nihil inueniam in vobis, propter quod vos diligam, hoc tamen titulo diligo, quia Pater dilexit vos, ita, vt me animam pro vobis vellet ponere. Secundo loco Euthym. sic exponit: Dilexit-

A lexit me Pater propterea, quia animam meam pono, idest, hæc causa est propter quam etiam me Pater diligit, licet eo non plures aliæ non desint. Tertio, aliqui nostris temporibus aliter exponũt, propterea me dilexit Pater, quia animam pono, idest, ex voluntate, & dilectione Patris est, quod animam meã pono pro ouibus. Sed hæ expositiones videntur violentæ. nam non dictum est, propterea dilexit me Pater, quia pono animã, vt iterum sumam eam. Quod enim aliqui interpretandum censent, particulã [Vt,] tanquam notam consecutionis, & separatam sententiã facere, vt sit sensus, Dilexit me Pater, quia pono animã, & rursus adiungatur, vt sumam eam, id est, consequitur, vt sumam eam: est manifesta euersio verborum & sententiæ: nihil enim de ouibus meminit hic. Et rursus totum hoc, scilicet [Pono animã, vt sumam.] est propter quod dicitur, [Pater dilexit me.] Alij recentiorum quarto loco hanc veritatem sentientes, sic interpretantur, ac si dictum esset: Ego pono animam meam, & propterea dilexit me Pater, quantum ad effectum hũc, vt resurgam, quasi gloria resurrectionis sit ex merito passionis. Hoc tamen est etiam ordinem verborum ad libitum disponere, & scripturas ad proprios interpretantium sensus trahere. Adde hanc phrasim, diligit me Pater, vt sumam iterum animam: in eo sensu, quem hi interpretantur, non reperiri in scriptura', adeo vt quamuis ordo nõ inuerteretur, D expositio non esset probanda. nullam præterea connexionem accommodatam expositiones hæ adferre videntur. propterea mihi expositio, & connexio in cõmentario posita, legitima videtur: nempè ideireò Pater sibi in me complacet, seu hoc in me Patri placet, quod ita animam meam pono, vt rursus eam sumam: & magno consilio non absolutè dixit, Pono animam meam: sed ad Patris dilectionem, & quod illi ita complacitum fuerit retulit, vt mortem suam non ex odio Patris, aut culpa propria, sed secundum eius voluntatem esse significaret. Quamuis autem Pater in Christo homine propter vnionem sibi summè complacuerit. Matth. 17. Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui: non obstat tamen quominus sint multæ aliæ causæ complacendi, vt hoc complacere ordinem ad multas habeat causas, quẽadmodũ & meritum Christi se habuit: meruit quidem Christus redemptionẽ hominum, vel sola vnione, quia homo ille Deus erat, vel vno actu bono, vel vna gutta sanguinis: tamen multis titulis vnum, & idem meruit, singulis per se efficacissimis: ita etiam quod complacuerit Patri in Christo homine, se habuit. Complacuit enim Patri in Christo, etiam in hoc quod mortem subijt & ita animam posuit, vt rursus eam assumeret. Et ex his intelligentia sententiæ superioris facilis est.

Auctoris explicatio.

C ——— F

Nemo tollit eam à me, sed ego pono eam à me ipso: potestatem habeo ponendi eam, & potestatem habeo iterum sumendi eam.

COMMENTARIVS.

EXPLICAT sententiam præcedentem, & quia duo in ea cõtinebantur, horum vnum modo exponit, alterum verbis sequentibus. Primum erat, [Pono animam meam, vt iterum sumam:] docet se non mori, vt cæteros homines, qui necessitate naturæ moriuntur, nec in potestate eorum est animam in corpore detinere: sed expellitur etiam ipsis nolentibus. Rursus animam expulsam à corpore, non possunt reuocare, nec in corpus reducere: at Christus non sic. nemo animam illius à corpore separare valebat: nisi ipse separa-

A separaret, & post separationem ipse potestatem habuit iterum coniungendi eam corpori. Nam diuina persona vnitam sibi habebet animam, & corpus: quando autem voluit, inuicem separauit, & quando placuit, inuicem ea coniunxit: à se tamen nunquam remouit, ad modum hominis habentis ensem in vagina, qui quando vult exerit ensem: tamen quia vna manu vaginam, altera ensem tenet, potest quando voluerit iterum mittere in vaginam: ita quodammodo Christus fecit: habuit semper Dei filius humanitatem sibi vnitam, tamen per mortem animam à corpore veluti ensem à vagina separauit: vtraque tamen parte vnita suæ diuinæ personæ manente, per resurrectionem iterum animam corpori copulauit: quod non faceret, nisi Deus esset, qui semper manebat, & perseuerabat idem, animam, & corpus inter se separata, sibi habens vnita: sicut manet homo idem, ensem districtum, & vaginam habens. Merus autem homo se suscitare non posset, quia per mortem iam desinit esse hominis persona, quæ ante erat, propterea ab alio suscitandus est: at Christus seipsum suscitauit. Fuit igitur Christi mors hoc modo voluntaria, nō solum quia voluntate acceptauit mori, hac enim ratione mors martyrum etiam voluntaria erat: mori enim pro Christo elegerunt: tamen

Explicat Christi mortē & resurrectionem.

Chrī mors aliter quam martyrum mors dicitū voluntaria.

B mortis vulnere inflicto non erat liberum Martyri animam in corpore detinere, quod tamen poterat Christus. propterea dicit, Nemo tollit à me, ego à me ipso pono. nec à crimine mortis Christi propter hoc interfectores liberantur: nam causam efficacem mortis, quantum in se est, ipsi dederunt, vt nisi ille homo Deus esset, mori esset ei necessarium. Hanc voluntariam mortem significauit Isai. cap. 53. Oblatus, inquit, est, quia ipse voluit. Hæc est explicatio illius verbi, [Pono animam vt iterum sumam,] quæ non tam explicatio est, quàm etiam probatio quædam simul, vt ostendat etiam si moriatur, & animam ponat, posse tamen rursus eam sumere. Hoc loco vtitur Ambros. lib. de bono mortis cap. 10. ad probandam animæ immortalitatem, vbi multa de hoc docet. B

Hoc mandatum accepi à patre meo.

C ALTERVM verbum superioris sententiæ exponit, nempè, cur dictum sit, Propterea dilexit me Pater: causa est: Quia hoc mandauit mihi Pater vt ponerem quidem animam, sed tamen iterum eam sumerem, & idcircò hoc illi in me placet, quia secundum eius voluntatem, & mandatum est. Christus enim, vt homo tanquam inferior, & obediens Patri, eius præcepta seruauit. F

ANNOTATIO 14.

An Christus præceptum moriēdi habuerit à Patre.

MVltis in locis Euāgelij Ioānis hæc occurrit difficultas: An Christus præceptum, & mandatum Patris habuerit de ijs, quæ ad hominū salutem factu-rus erat, & maximè de morte subeunda. Eam hoc in loco iudicauimus discutiendam, qui primus est, ad quem cætera occurrentia loca postea referemus. Chrysostom. hom. 59. negat omnino Christum vllum habuisse præceptum, aut mandatum Patris: sed omnia liberè, & spōtè sola charitate fecisse, in qua sententia semper persistit: nam hom. 68. & 75. in hoc Euangelium, idem repetit: quibus in locis non est contētus affirmare, sed adhuc argumentis confirmare nititur, quæ paulò inferius recitabimus. Explicat autem implere mandatum aut præceptum non esse

A esse aliud, quam voluntate Patris respe-ctu voluntatis humanæ Christi: Christũ autem implere mandatum Patris idem esse, ac concordiam voluntatis suæ humanę cum voluntate Patris, vt idem velit cum Patre, sed propter audientiũ infirmitatẽ, humilibus dicit vsum esse verbis, Non solus est Chryso. in hac sententia, sed, quod valde miror etiam Basilius lib. de Spiritu sancto. c. 8. vbi negat Christum habuisse præceptũ, & verba Ioannis exponit esse intelligenda sic, Voluntatis actum, quem Pater ab æterno communicat cum essentia Filio, dictum esse mandatum aut præceptum; nam, quæ vult Pater, filio communicauit. Conuenit igitur cum Chryso. in hoc, quod negat Christum habuisse præceptum, tamẽ
B in explicatione differt. Chrysostomus enim cõcordiam voluntatis Christi humanæ cum voluntate Patris, vocat implere mandatum Patris: at Basilius etiã ad diuinitatem refert, vt traditio voluntatis paternæ, ab æterno filio exhibita, sit hoc mandatum. cum Chrysost. sentit Euthy. Aliter Cyrillus sentit lib. 10. in Ioan. cap. 20. vbi affirmat Christum vt homo erat, habuisse præceptum Patris, & implesse eius mandatum. similiter & Augu. tract. 82. in Ioan. idem dicit Ambro. lib. 5. de fide c. 5. Clemens autem Alex. lib. 4. Stromat. in altero extremo est, negat enim mortem Christi ex Patris voluntate fuisse, sed ex permissione,
C quod multum distat à præcepto, & mandato. Hæc tria antiqui Patres in hac difficultate scripta reliquerunt: at quia secunda sententia Cyrilli, & Augustini certa est, & vera, eam explicare, & confirmare conabor.

Christus vt homo præceptum habuit faciendi quę ad salutẽ hominum erant necessaria.

Sit igitur prima responsio: Christus vt homo, habuit Patris, seu diuinitatis præceptum, & mandatum ea omnia faciendi, quæ ad salutem hominum operabatur, nempè prædicandi, miracula faciendi, sicuti prædicauit, & fecit, nihilque horum faciebat, aut dicebat, nisi ex præscripto, & mandato Patris. Hanc primam responsionem multis, & efficacibus rationibus comprobo. Primum

Probatur ex scripturis.

quidem argumentũ sumitur ex scripturarum testimonio, Deutero. 18. vbi de Christo venturo secundum omnes catholicos Doctores Deus sic loquitur: D Ponam verba mea in ore eius, & loquetur, quæ præcepero ei. Ioan. 12. Qui misit me Pater, ipse mandatum mihi dedit, quid dicam, & quid loquar. Ioã. 14. Sicut mandatum dedit mihi Pater, sic facio. Ioan. 15. Si præcepta mea seruaueritis, manebitis in dilectione mea, sicut & ego præcepta Patris mei seruaui, & maneo in eius dilectione. Perpende parem facere rationem præcepti Patris respectu sui, ac præceptorum suorum respectu discipulorum: quia vtraque erãt præcepta. Sunt huiusmodi alia etiam testimonia, cum igitur verba sunt scripturæ expressa, nec aliquod absurdum sequatur, si seruemus propriam eorum significationem, non video, qua ratione E ad improprias significationes recurrendum sit. Nec valet responsio Chrysostomi dicentis, verba esse humilitatis propter infirmitatem audientium. Nam propter humilitatem non est veritas relinquenda, quæ maximè ex verborum significatione sumitur. Si enim sunt verba humilitatis, ergo admittit Chrysostomus verba significare verum, & proprium præceptum, infirmitati autem audientium potius contrarium id erat. nã cum audissent, eum esse filium Dei, & verum Deum potius scandalizati essent in verbo præcepti & mandati. Nam igitur ea de causa ita locutus est Dominus, sed quia veritas erat. Accedat his, locus Pauli rem hanc conuincens ad Philippen. 2. Factus obediens vsque ad mor- F tem. Christus obediens fuit, & ex obedientia est mortuus, ergo habuit mandatum, non enim esse potest obedientia, neque vllus potest vlla ratione obedire, nisi adsit mandatũ, & præceptum, & qui tollit mandatum, seu præceptum Christo, tollit eius obedientiam, quod in solutione argumentorũ manifestius fiet. Secundum argumentum sumitur ex multis, propter quæ conuenientissimũ fuit hoc præceptum dari Christo, quorũ aliqua sumũtur ex parte Dei aliqua ex parte Christi, aliqua ex parte Iudæorũ, aliqua ex parte nostra: ex parte quidẽ Dei valde conueniens fuit: tũ, quia sic voluntas saluandi hominẽ magis significatur nobis, vt non satis illi fuerit Filio, quem

Probatur ratione sumpta ex parte Dei, Christi & hominũ.

A sciebat etiam, vt hominẽ esse suæ voluntati summè conformẽ, significare quod faciendum erat, sed adhuc præcipere disposuerit, tum vt in hoc significaretur, quantum homo subditus sit, & Deo subijci teneatur, cum humanitas verbo vnita, ita sit Deo subiecta, vt præceptũ acceperit & mandatum. Ex parte autẽ Christi fuit etiam conuenientissimũ: tũ quia sicut Adã ex inobedientia Dei præceptum transgrediendo, totã destruxit naturam humanã: ita Christus obedientia sua Patris præceptũ seruando, totam reparauit: & in eo maximè obedientia Christi erga Patrẽ ostenditur, quod præceptum arduum mortis seruauit, & Adã inobedientia vituperatur, qui leue præceptum, & facilè non custodiuit. quam B collationem Paulus ad Rom. 5. tradidit, nempè obedientiæ vnius, ad inobedientiam alterius: tum etiam, quia Christus ea ratione maximè humilitatem exercebat si formam serui accipiens mandatũ, & præceptum quoque acceptaret vt homo. Ex parte autem Iudæorum fuit etiã conueniens. hac enim ratione os eorum obturabatur, qui Christum præuaricatorem diuinæ legis appellabant: at Christus in eo, in quo maximè trãsgressionis accusabatur, Dei mandatum & præceptum seruabat, eaque ratione se etiã Dominus aliquando defendebat, quod voluntatem Patris faceret. Ex parte etiã nostra id fuit conueniens, vt in eo cognoscamus quanti sit faciendum Dei præceptum, & quanto honore amplectendum. C Spreuit præceptum Dei homo primus, honorificauit homo secundus exemplũ nobis dans, vt nos etiam honoremus debitam exhibentes obseruantiam, suoque exemplo docuit, qualiter nos præcepta, quæ datur is erat, obseruare deberemus, sicut etiam ipse Patris seruauit mandata. Ex his omnibus veritas primæ responsionis comprobatur.

Aliter Christo quã reliquis hominibus præceptũ impositum fuit.

Altera responsio est, Christo non est impositum præceptum à Patre, sicut nobis. Explico: hominibus præcepta dantur, malis quidem propter coercitionẽ, iustis, & bonis propter directionem & instructionem, Christus nec coercitione, nec directione indigebat, etiam vt homo: cuius intellectus plenus erat omni scientia, & cuius voluntas erat conformis diuinæ voluntati, nec declinare D à rectitudine, nec ab eo, quod Deus volebat, poterat.

Præterea hominibus dantur præcepta propter exercitium, & perfectionem virtutis, & meriti personæ faciẽtis. Maius enim est meritum cęteris paribus in actione quæ ex obedientia, & mandato fit: at Christus nõ ea ratione mandatum habuit, cuius perfectio, & sanctitas non habebat argumentũ, quia ab instanti incarnationis fuit summè Deo gratus, nec quicquam sibi de nouo meruit, aut gratiæ acquisiuit. Non igitur præceptũ habuit his de causis, sed propter alia, quæ in secundo argumento pro prima responsione attulimus, quibus & hoc addimus. Opera Christi, si conferãtur ad personam operantem, esse æqualis meriti, & quidẽ infiniti, quia, qui ea operabatur. Deus erat, & homo, infinitè gratus Patri propter vnionẽ: at si inter se cõparentur, vnũ esse maioris meriti, quã alterũ comperiemus, plus enim fuit fundere sanguinem suum, quàm ieiunare. hac igitur ratione opera Christi perfectiora erant, quæ obedientiæ, & maioris humilitatis erant, & idcircò ex præcepto operabatur, nõ propter se, qui sibi nihil meruit, quantum ad animæ perfectionẽ, sed nobis, pro quibus meruit redemptionẽ: non vno modo tantùm, aut vno merito, sed multis modis, & multis meritis, vt vbi abundauit delictum supra modum abundaret gratia Saluatoris & eius meritum, & iustitia.

Qua ratione maiora Christi opera, maioris essent perfectionis, & meriti.

E F

Christus habuit præceptum moriendi.

Tertia responsio est: Christus, vt homo etiam præceptum habuit vitam exponendi pro nostra salute, ad hoc enim præcipuè missus est, vt sanguine suo hominem liberaret: & hoc verba Ioannis apertè probant. Hoc, inquit, mandatum accepi à Patre meo, nempè ponendi animã pro ouibus, & iterũ sumendi, & illud Luc. 24. Oportuit Christum pati, & sic intrare in gloriam suam, & quæ in hoc Euangelio inferius exponemus, hoc idẽ confirmant, nec audiendus est in hac parte Clemens citatus in principio, aut certè declarandus est. Nam mors Christi dupliciter cõparatur, aut ad interfectores eius eã inferentes, & hac ratione

non

A non est in præcepto, immo contra præceptũ, quia Deus præcipit: Non occides: & sic permissa est à Deo: aut confertur ad Christũ acceptantem, & sic fuit in præcepto, nec hæc doctrina est noua, nec vlla ratione negari potest. Nam Martyres ex præcepto tenebantur morté subire pro fide, at interfectores contra præceptum Dei agebant occidendo: cum Deus præcipiat: Non occides: at si occidere aliqui tétent cõtra iustitiam, vt ab ea nos auertant, tunc Deus præcipit, vt potius mortem subeamus quàm à iusto, & quod est à Deo præceptum, recedamus.

Quarta responsio est, hoc præceptum, & diuinum mandatum tunc perfectè innotuit Christo homini, quando humanitas illa vnita fuit verbo: sicuti enim omnium scientiam infudit, ita tunc hanc or- B dinationem manifestauit, tum per scientiam infusam, tum etiam per visioné in verbo, immo tunc Christus homo acceptauit Patris mandatum, & conformissimam in omnibus, quæ facienda dispone bantur, exhibuit voluntatem: quod maximi meriti pro nobis fuit, & summi erga Patrem, & erga nos amoris.

Soluuntur difficultates quæ in contrarium adducuntur.

Superest, vt nonnulla argumenta contra hanc doctrinã facta soluamus, ex quorum solutione res hæc lucidior fiet. Primum argumentũm est Chryso. hom. 56. argumentatur enim ex verbis præsentibus. A me ipso pono animam meã, ergo non ex mandato Patris. Hoc argumentũ non videtur efficax, moriendi enim mandatum est acceptandi mortem illatam à C persecutoribus, quod Christus vt homo fecit: ponere autem à se animam, est habere potestatem separandi eam à corpore, vt igitur homo acceptauit, & obediuit Patris mandato, quod exequebatur per potestaté diuinam, nec hæc pugnant inter se: sicut rogatus vt homo, voluit ad preces aliquorum per diuinam potentiã miracula facere, sic iussus à Patre vt homo, voluit data mortis causa à persecutoribus animam à corpore separare, nec impedire inimicorum gladium. Alterũ argumentũ facit idem Chrysost. eodem loco: Christus est pastor bonus: ergo ex se operatur, nec indiget hortatore. Hoc argumentum firmum non est; non enim præceptum habuit Christus, quia hortatore indiguerit, quia nec instructione, D nec directione, nec incitamento opus ei erat: sed accepit mandatum propter ea, quæ diximus in secunda respõsione. Tertium argumentum est eiusdem hom. 68. qui mandatum inquit, accipit, nõ est sui Dominus: at Christus viuificabat, quos volebat: ergo non ex mandato operabatur. Hoc argumentum, habet aliquid veritati minus consonũ. Si enim intelligat Chrysostomus Christũ viuificasse quos volebat, etiam si non esset secundum voluntaté Patris, hoc est falsum: sæpè enim Christus dicit, Non veni, vt faciam voluntatem meam, sed eius qui misit me: si hæc verba vera sunt, vti sunt, inferat modo Chrysostomus, ergo non erat sui Dominus. Simile est illud Matth. 20. Sedere ad dexteram, vel sinistram non est meũ dare vobis, sed quibus paratum est à Patre meo. Dicendum igitur Christum vt E hominem habuisse voluntatem conformem diuinæ voluntatis præcepto, nec propterea desinit esse sui Dominus, id est, liberi arbitrij, quia sponté, & nõ coactè se Deo conformabat: vti etiam beati, qui domini suæ voluntatis dicuntur, nec tamen diuinæ voluntati, ac præcepto cõ trauenire possunt. Quartum argumentũ est eiusdem hom. 75. quia Christus legislator erat, ergo non tenebatur lege. Hoc etiam non est firmum, nam Christus aliqua præcepta condidit, quę nobis dedit: at ipse, vt homo, alia à Patre, quo vt homo minor erat, habuit præcepta: sicut & modo princeps non tenetur legibus suis, at tenetur legibus superioris se: oportet F ergo inter præcepta distinguere, habuit ipse præcepta Patris, prædicandi, operandi, moriendi particularia: Ipse autem alia nobis dedit, quod Ioã. 15. docuit. Si præcepta mea seruaueritis, sicut ego seruaui præcepta Patris mei. Quintũ argumentũ adiungere possumus, quia Christus, peccare non potuit: ergo præceptũ non habuit, Sed hoc debile est: præcepta enim pro his fiunt etiam, qui nõ possunt peccare. Nam Deus præcipit multa Angelis suis sanctis, quæ ex mãdato faciũt, nec peccare possunt: neque verò est de ratione præcepti peccatum, vel non peccatum, sed quod ex superioris potestate procedat, & ex inferioris obediétia acce-

Præceptum reperitur etiam in ijs, qui peccare nõ possunt.

A ceptetur. Cõcludo hanc disputationem hoc argumento: vel potuit habere præceptum Christus, vel non: si quis neget habere potuisse, facilè falsitatis conuincetur: cum enim Christus, vt homo, sit minor Patre, subditus Patri, obediẽs Patri, negari nulla ratione potest, Patrem potuisse præcipere: Si igitur id fieri potuit, non video quibus verbis expressioribus scriptura id esse factum significare D potuerit, quam ijs, quę sępissime habentur, & in principio adduximus. Rationes autem istæ allatæ in contrarium probãt potius fieri non potuisse, idcirco etiam ex hac parte efficaces non sunt. Hæc diffusè aliquantum discussa sunt, vt multis locis exponendis, hac vna annotatione satisfaceremus.

Dissensio iterum facta est inter Iudæos propter sermones hos: dicebant autem multi ex ipsis: dæmonium habet, & insanit: quid eum auditis?

B ## COMMENTARIVS. E

Iterum dissensio facta est inter Iudæos, qualis illa, cuius capite nono facta est mentio: & schisma, inquit, erat inter eos. Hæc dissensio ex verbis, miraque doctrina Christi, illa verò ex mirabili facto, quo cœcum natum illuminauit, orta est. quidam autem in tantum incredulitatis, & blasphemiæ prolapsi sunt, vt, quod ad lumen erat institutum, eorum vitio magis eos excœcaret: & quod ad diuinam virtutem recognoscendam efficax erat, in eam obscurandam conuerterint. Dæmonio enim Verbum diuinum tribuunt, asserentes eum dæmonium habere, quod eum insanire faceret, & dicere quæ dicebat. Hic est enim sensus: [Dæmonium habet, & insanit,] id est, dæmonium habet, quo arreptus insanit, & sermones non ex propria mente, sed ex diaboli agitatione effundit: qua blasphemia cæteros ab audiendo arcebant, [Quid,] inquiunt, [Auditis eum,] qui verba dæmonis ipsum insanire facientis, loquitur? quæ stultus non capit, per insaniam dicta putat. Erat autem multorum hæc impia vox, vt notat Euangelista. F

C **Alij dicebant: hæc verba non sunt dæmonium habentis; nunquid dæmonium potest cœcorum oculos aperire?**

ALTERA Iudæorum pars Christi causam defendebat argumento optimo ducta. Cuius opera dæmonio non possunt adscribi, profectò nec verba: at hic cœcum natum illuminauit, quod dæmonium non potest facere: ergo verba eius non sunt verba dæmonium habentis, nec loquitur virtute dæmonis, qui virtute dæmonis non operatur. Christus Dominus iniurias illorum contemnens, & vtilitatem, fidemue horum desperans, discessit, eos in sua contentione relinquens.

Facta sunt autem Encænia in Hierosolymis, & hyems erat.

NON continuo hæc, quæ modo narrantur, facta sunt, sed aliquot intercesserunt dies. Quæ enim in capite nono, & huius decimi superiori

A parte gesta describuntur, acta sunt paulo post festum Tabernaculorum, seu D Scænopegiæ, vt ex capite septimo, & octauo constat: at hoc in fine mensis Nouembris, quando festum Encæniorum, id est renouationis celebrabatur: hoc enim Græcum vocabulum est, idem significans, quod apud Latinos renouatio, seu innouatio. Die enim vigesima quinta Nouembris, qui apud Iudæos erat mensis nonus, peragebatur illud festum, quando tempore Machabæorum altare à Gentibus prophanatum destructum est, & nouum ædificatum: constitutumque est, vt singulis annis festum hoc venturis temporibus celebraretur, quæ quidem ex 1. Machabæorum capit. quarto nota sunt: & ex Iosepho lib. 12. Antiquit. cap. 11. ea ratione Euangelista addidit, [Et hyems erat:] iam enim initium hyemis instabat: nam post quatuor, vel quinq; dies erat initium Decembris, vbi hyems incipit. Sunt autem hi menses apud Iudæos lunares, cætera ex annotatione require.

B ANNOTATIO 15.

Encæniorum festum triplex.

Triplex fuit apud Iudęos Encæniorum festum: Primum, quando à Salomone fuit primo templum ædificatum. Secundum, quando destructum à Babylonijs, post captiuitatem fuit reædificatum. Tertium, quando altare solum, quod prophanatum erat à Gētibus, sublatum fuit, & nouum erectum tempore Machabæorum. Primum celebrabatur septimo mense qui est September, vt constat ex 3. Reg. 8. Secundum tertia die mēsis Februarij, qui erat apud Hebræos duodecimus, & vocabatur Adar, vt aperte constat ex 1. Esdr. 6. & inde deprehenditur C mendosus locus apud Iosephū libr. 11. Antiquit. cap. 4. vbi dicit fuisse vigesima tertia mensis vndecimi qui dicitur Adar: duplex autem est mēdum, vitio præli adscribendum: vnum quia mensem vndecimum dicit ab Hebræis appellatum Adar: cum certa & indubitata res sit ex scriptura Hester. 3. & 8. Adar esse vltimum, & duodecimum, qui apud nos est Februarius: alterum, quia dicit die vigesima tertia fuisse festum celebratum; cum tamen scriptura 1. Esdr. 6. tradat die tertia id fuisse gestum. Tertium autem fuit vigesima quinta Nouembris, qui est mensis nonus, vt constat ex 1. Machab. 4. cum igitur hæc tria sint Encæniorum festa, dubium est, quod istorum fuerit præsens festum.

Quod illorum fuerit, cuius Ioannes hoc loco meminit.

Nonnus Græcus auctor primum esse affirmat: Chrysostomus autem Homil. 60. Theophyl. & Euthymius secundum: fuisse sentiunt; Alcuinus autem in Homilia huius lectionis, & Beda, tertium quos in commentario sumus secuti. In E primis illud primum non fuisse, certa res est; nam id celebratum est septimo mense paulò post festum Tabernaculorum: at hoc præsens tempore hyberno, vt Euangelista docet; non igitur illud esse potest, quod erat in primo mense Autumni: de secundo, & tertio est difficultas: nam vtrumq; ad hyemem pertinere videtur; secundum enim erat ad finem ferè hyemis tertia Februarij; tertium autem ad initium, scilicet sub finem Nouembris, & loquor iuxta computationem mensium Iudæorum: nam vigesima quinta mensis lunaris, non est vigesima quinta mensis solaris: tamē Decembris lunaris, non plus distabat à F vigesimaquinta Nouēbris lunaris, quam distat Decembris solaris, à vigesimaquinta Nouembris etiam solaris; Diuidebant enim etiam ipsi in quatuor tempora annum Lunarem, & tres menses singulis temporibus dabant. Ex his patet non esse efficax argumentum, quo Recentiorum aliqui probant, non posse hoc festum, de quo hic agitur, esse secundum; quia hoc affirmant fuisse tempore veris; tamen non ita se res habet; Nam ex scriptura liquet, fuisse tertia Februarij, qui mensis ad hyemem pertinet; quamuis sit prope ver. Nec est etiam firmum, quod alij afferunt, nempe ea de causa non posse esse tertium, quia id celebratum est in Nouembri, qui ad autumnum pertinet; cum is fuerit fe-

A nis mensis, & terminus vnius potest ad principium alterius referri; & ita solemus communiter loqui, immo potius hyemem dicimus adesse, quando incipit, quàm quando desinit. Adde, festum per octo dies celebratum esse, potuitq; ad hyemem pertinere, quæ incipit mense Decembri.

Auctoris sententia. Mihi probabilior est visa Alcuini, & Bedæ sententia, vt hoc festum sit tertium: & id mihi duo maximè persuadent: Vnum est, quia quæ gesta narrantur ab hoc tempore vsque ad Passionem Domini non possunt accommodari tempori quod intercedit, à secundo festo vsque ad Pascha: nam à tertia die Februarij vsque ad Pascha, quod erat decima quarta Martij, pauci dies intercedunt, cum tamen ab hoc festo vsque ad Pascha, quando passus est Dominus, vt ex historia Ioannis, & aliorum Euangelistarum patet, multa facta sunt, quæ tanta dierum paucitate facta fuisse, non est probabile; post hoc enim festum Dominus recessit in Galilæam ad locum, vbi Ioannes baptizabat, & ibi dicitur mansisse; nec mansisse diceretur, nisi aliquot commoratus esset ibi diebus, vbi multa gesta sunt, quæ cæteri narrant Euangelistę; postea venit Bethaniam, & Lazarum quatriduanum suscitauit; postea abijt in locum dictũ Ephren, & ibi morabatur cum discipulis; morari non diceretur, nisi per multos ibi dies esset; rursus ante sex dies Paschę iterum venit Bethaniam; hæc omnia profectò plures indicant dies, quàm sint, qui intercedunt inter secundum innouationis festum, & Pascha. Alterum mihi persuadet, quia non inuenitur in scriptura singulis annis agi festa Encæniorum, præter tertium, quod perpetuò celebrandum institutum est. vt patet 1. Machab. 4. quod si celebrata sunt, est valdè verisimile tẽpore Christi nõ celebrari vllum præter tertium: quod si illa aliquando peracta sũt per singulos annos, quod ex scriptura nõ habetur, illud festum primum vsque ad captiuitatem celebratum esse videtur; at post captiuitatẽ loco illius successit festum reædificationis. Cum enim iam primum templũ fuisset destructum, non videtur, cur festum celebraretur aliud præter restaurationis, cui successisse tertium probabile est, quod tempore Christi obseruari ex Iosepho li. 11. Antiqui. cap. 4. etiam constat. Hęc sunt, quę mihi visa sunt probabiliora.

Quorsum hyemis meminerit. Est autẽ circa illud verbum [Hyems erat,] notanda regula Grego. lib. 2. Moral. cap. 2. aliquando in scriptura circunstantias temporum, & locorum, & alias etiam describi, in significationem, & ostensionem aliquam, & ea ratione hæc descripta est. [Hyems,] inquit, [Erat;] vt frigidas Iudæorum mentes igne charitatis destitutas significaret: quamuis ad literam positum esse videatur, tamquam caussa sequentis verbi, [Deambulabat,] quia cum heyms esset, frigus erat; solent autem homines, cum frigent, deambulare.

Et ambulabat Iesus in templo, in porticu Salomonis.

COMMENTARIVS.

QVAMVIS à Babylonijs illud templum fuerit funditus euersum, tamen reædificatum, & restauratum est postea; & in memoriam veterem idem Salomonis nomen porticus hæc retinuit. Hanc porticum eã esse aliqui existimant, cuius fit mentio 3. Reg. 6. viginti cubitorum longitudinem, & decem latitudinem habentis: sed cum hæc porticus, quæ alio nomine dicitur vestibulum, interior fuerit in atrio Sacerdotum, non videtur verisimile Salomonem in eam intrasse, & ibi orasse, aut populi voces audisse, vti isti Doctores dicunt. Verisimilius est fuisse eam porticum, cuius meminit Ioseph. lib. 6. de bello Iudaico sexto capite. collis enim partem orientalẽ in vbi *Quæ porticus fuerit ista.*

A ædificatum erat templum, muro Salomon circumcinxit, & planitiem aggere D muniuit, & in planitie porticum extruxit. hæc erat prope atrium virorum, quod proximum fuit atrio Sacerdotũ. In hac igitur porticu ambulabat Christus intra templum.

Circundederunt ergo eum Iudæi, & dicebant ei.

INambulantem circundant, vt stare faciant, & commodius alloquãtur eum. hoc enim illa particula [Ergo,] indicat, quasi diceret: quia ambulabat, circundederunt eum, vt nulla ex parte Christus diuerteret, sed sistens auditum sermonibus eorum præberet: nos quid dicant audiamus.

Quousque animam nostram tollis? E

B Fingunt desiderium vehemens agnoscendi eum, cum tamen dolosè accedant, [Quousque,] inquiunt, [animam nostram tollis?] id est, quamdiu nos suspensos, & incertos trahis? nimium te nobis manifestare differs, idcirco anxios & suspensos tenes, & discrucias. In his verbis duo mendacia proferũt. Vnum est eos esse anxios, & suspensos pro desiderio cognoscendi, an sit Christus: in quo mentiebantur, Si enim anxij & suspensi fuissent, non dixissent toties, dæmonium habet: à Deo non est: a Galilæa non surgit: hæc non sunt animi dubij, & suspensi, & anxij: sed increduli & obstinati. Alterum est Christum esse causam huius dubitationis, & anxietatis eorum, quia nondum, quis sit aperuit. [Quousque] inquiunt, [tollis?] tu tollis: tu es in causa: & hoc etiam mendacium erat: nam Christus iam sufficientissimè aperuerat, quis ipse esset, vt statim eis respondet: Non mirum est, si animus dolosus, & fraudulentus in mendacia prorumpat.

C F

Si tu es Christus, dic nobis palam.

NON vnum, sed tria mendacia fraudulenta hæc verba continent: vnum est [Dic.] inquiunt, [nobis palam.] quasi dicerent, hactenus non es palam, & liberè, aperteque locutus, te esse Christum: hoc vero mendacium superiora capita manifestant, quibus satis apertè indicauit. Alterum est, [Dic palam,] quasi dicerent: si dixeris palam, credemus tibi, nec amplius suspenso animo erimus: hoc etiam esse mendacium, vel quod paulo post secutum est, & hactenus non credidimus, id fuit in causa, quod tu non es locutus palam; iam enim credidissemus tibi si locutus fuisses. Hæc tria mendacia verbis istis significari, facile est vnicuique intelligere: Præter mendacia autem fraus est, vt Chrysostomus. Homil. 60. & August. Tract. 48. annotarunt. hanc autem fraudem rectè explicuit Alcuinus: Existimabant enim Iudæi Christum futurum Regem temporalem, in solio Dauid sessurum visibiliter in hoc seculo, vt superius diximus: quærebant igitur, vt se Christum confiteretur, vt calumniandi statim causam arriperent, quod se Regem faceret, & ad Cæsarem deferrent; qui enim se Regem facit, contradicit Cæsari, at Domi-

Verba hæc Iudæorum, mēdacij & fraudis plena.

A nus fraudes eorum intelligens, & declinans, ita se apertè Christum fatebatur eis, vt ex verbo non haberent, quod deferrent: idcirco frequentius se esse Dei filium, & à Patre missum & in scripturis promissum dicebat: quæ aperta erat confessio quod esset Christus, idque Iudæi intelligebant: at nomen dissimulabat, quia illi non vt intelligerent, sed vt accusarent, quærebant. hac ergo fraude modo dicunt, [Si tu es Christus dic nobis palam.] Attende autem non ea de causa sola, quia fraudulenter interrogabant, Christum noluisse id expresse respondere, sed ne tanquam legis transgressorem eum punitum esse Iudæi postea iactarent: idcirco operibus, quæ accusari non poterant potius quàm verbis respondebat, & loquebatur. Hanc causam reddit Chrysostomus Hom. 77. in Ioan. cur Dominus non loquebatur de se magna, & sublimia frequenter. D

Quare inter rogat' Christus operibus respondebat.

Respondit eis Iesus, loquor vobis, & non creditis.

B

MIrabili artificio, vno verbo se esse Christum, confitetur, & fraudem illorum declinat, & simul mendacia ipsorum reuincit. [Loquor,] inquit, [vobis,] ac si diceret: ego nihil aliud facio, quando loqui & manifestare quod petitis. In Græco est de præterito, dixi iam vobis. ecce fatetur se esse Christum, & tamen verbo non exprimit: dixi & tamen non creditis. Et perpende quomodo conuincit eos mendacij, dixi, & vos non creditis: non igitur verum est, quod insinuatis, me non esse locutum palam: nec est verum, si locutus fuissem, vos credidissetis: nã dixi, & tamen non credidistis, nec modo creditis: nec est verum à me vos teneri suspensos, & anxios: nam iam ante hunc sermonem locutus sum apertè, & palam: Vnico igitur verbo, & veritatem aperit, & omnia eorum repellit mendacia, simulque eorum laqueum declinat. E

Iudæi conuincuntur mendacij.

Opera quæ ego facio in nomine Patris mei, hæc testimonium perhibent de me.

C

ADhuc eos magis conuincit, ipsi enim petebant, vt diceret, & verbo solo manifestaret, vt crederent, hactenusque esse locutum negabant: adiungit ergo Dominus, non solum verbo manifestaui, quis essem, sed operibus: nam [Opera quæ ego facio in nomine Patris mei,] id est, virtute diuinitatis, ostendendo me esse Dei filium, illa perhibent testimonium me esse verum Christum filium Dei: quomodo igitur dicitis, me non esse locutum palam? quomodo petitis verbum, vt credatis? quandoquidem & sermonibus, & miris operibus manifestaui me vobis, & tamen adhuc non creditis. Christus dicit se in nomine Patris opera fecisse, quia faciebat opera virtute diuinitatis, in confirmationem huius veritatis se esse Dei filium à Patre missum: hoc enim significat in nomine Patris opera facere. F

Sed vos non creditis: quia non estis ex ouibus meis, oues meæ vocem meam audiunt.

CVM causam suæ incredulitatis imprudenter Iudæi in Christum reijcerent; postquam eos mendacij conuicit, causam veram eorum incredu-

A dulitatis aperit. Et est sensus: non est, cur vos in me causam incredulitatis reijciatis, quasi non fuerim locutus: nam verbo & opere abundè me manifestaui: non sum ego causa, sed vos ipsi, & nequitia vestra, quia non estis de numero ouium mearum: nam, [Oues meæ vocem meam audiunt,] mihi fidem habent, & voci obediunt: si tales vos essetis, vtique crederetis, at non creditis, [Quia ex ouibus meis non estis.] hæc est causa istius incredulitatis vestræ, non ego, nec taciturnitas mea, quam falsò mihi imponitis. Attende duo, vnum est, in scriptura aliquando audire vocem, significare auditum exteriorem & interiorem apprehensionem, qua, quid dicatur, percipitur: & hoc bonis & malis commune est. Psalm. 94. Si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra: alterum est vltra prædicta, etiam assensum, & obedientiam voci præstare, Esaiæ 64. Omnes cæde corruetis: quia locutus sum, & non audistis. hoc posteriori modo in hoc loco accipitur. Alterum annotādum est, dum dicit; [Vocem meam audiunt,] significare ipsum prius loqui, prius conuertere se ad oues: Si enim non se conuertisset pastor ad oues, nunquam oues secutæ essent pastorem, nec eum adesse, nouissent: gratia est, quæ præuenit homines. D E

Audire vocem quid significet.

B

ANNOTATIO 16.

Christus, nomine ouium suarū quos intelligat.

Aug. tract. 48. has oues, de quarum numero istos incredulos Christus esse negat, interpretatur electos, & eos, qui æternam salutem consecuturi sunt, quos prædestinatos appellamus, de quibus dicit Act. 13. Crediderunt, quotquot prædestinati erant ad vitam æternam. & 2. Timot. 2. Omnia sustineo propter electos. erit igitur superiorum verborum sensus, non creditis, quia non estis de numero eorum, qui æternam sunt salutem consecuturi, qui electi, & oues meæ sunt. Aduersum hanc expositionem aliquæ difficultates occurrunt. Vna est, quia tunc ratio, quam Christus adfert, adæquata non videtur, Vos inquit, nō creditis, quia non estis de meis electis: nam etiam si electi non essent, C credere poterant: multi enim crediderunt, & credunt in Christum, qui tamen electi non sunt, nec saluabuntur, sed cadent, & peribunt: non igitur ea causa propria est, cur non credant, quia electi non sunt, credebat enim tunc Iudas, & electus non erat. Altera est, quia non videtur causa vera, nam poterant esse oues & electi, & simul non credere tunc, quando dominus hæc verba proferebat, multi enim erant in Christum credituri, & electi inter eos, qui tamen in Christum prædicantem non crediderunt, quod ipsemet Augustin. tractat. 92. in Ioann. docet. quomodo igitur dici potest, [vos non creditis quia non estis de ouibus meis, & oues meæ vocem meā audiunt.] cum oues, & multi electi tunc non crederent. Tertia est, quia si causa cur non credebant, erat, quia electi & prædestinati non erant, iam nō fuisse in eorum potestate credere videbatur, excusareque se potuissent dicentes, non credimus, quia Deus non nos elegit, nec de numero tuarum ouium fecit. Theophylactus has oues aliter interpretatur, forsan difficultates has præsentiens, & dicit oues esse iustos, & viros bonos: vt sit sensus: Non creditis, quia non estis probi, nec virtutem & iustitiam sequimini, sed mali & improbi estis. Sed habet difficultates, & ista expositio: Prior est, quia non omnes, qui in Christum credunt, viri probi sunt, sunt enim quorū fides mortua est, hi credunt, fidemque habent: sed non secundum eam viuunt: credebat Petrus in Christum, quando negauit eum, sed tunc iustitiam non complectebatur. Altera est, quia de his ouibus paulo inferius Christus dicit, Vitam æternam do eis, & nemo potest eripere eas de manu mea, hæc non de omnibus, qui iustitiam sequuntur, dicta sunt: sed de his, qui in ea perseuerāt vsque ad finem, qui electi dicuntur: verum quidem est omnes iustos oues esse, vt docet Hier. lib. 2. contra Iou. & Aug. li. 6. con. Iuli. c. 3. & li. 2. de doct. Christiana c. 6. at non omnes iusti

Theophylacti sententia impugnatur.

F

A iusti permanent in iustitia, idcirco non omnibus vitam æternam dat pastor verus Christus.

Authoris sententia explicatur.

Mihi Augustini sententia verbis Domini accommodatior videtur. Sunt autem pro obiectis difficultatibus aliqua aduertenda, Vnum est, non esse hanc Domini sententiam generalem ad omnes tunc non credentes, sed ad illos Pharisæos obstinatos, & obcæcatos, & similes, quorum Dominus damnationē præuidebat, & sic soluitur secunda difficultas. Alterum annotandum est illud verbum [Vos non creditis,] non solam, & simplicem incredulitatem significare, B sed maxime culpabilem, quia abundantissima habuerant, & efficacissima media, vt conuerti potuissent, vt sit sensus: Tot profectò habuistis remedia, tot, ac tanta argumenta quibus credere potuissetis, vt iam credidissetis, si de numero electorum, mearumque ouium D fuissetis, nunquam enim oues futuræ in tantam obstinationem prolapsæ sunt, & quamuis reprobatio causa non sit adæquata, quia etiam reprobi multi credunt, est tamen causa, & hoc satis est, nam multis, quia reprobi sunt, etiam addiscere non datur, quales hi erant, quibus tūm loquitur Dominus, & hac ratione soluitur prima difficultas. Tertium est annotandum; Deum neminem excludere à numero ouium, & electorum Christi, nisi culpa ipsius hominis, quando igitur dicit, [Vos non estis de ouibus meis,] culpa, & malitia eorum significatur propter quam Deus E reprobauit eos; & hac ratione soluitur tertia obiectio, & sententia Augustini omni ex parte vera, & legitima permanet.

Et ego cognosco eas, & sequuntur me.

COMMENTARIVS.

Dixerat eos non esse de ouibus suis, & probauit ab vno effectu, [Oues,] enim, [meæ audiunt vocem meam,] addit alterum argumentum, ne quis enim obijceret forsan, hi oues tuę sunt, sed tibi ignotę, addit, non sic est, [Ego cognosco eas,] nemo est inter meas oues, quem non cognoscam. Est autem cognitio hæc non solum mentis, sed affectus: quod tertium argumentum probat, [Et sequuntur me,] obedientes verbis, & mandatis meis, vnde constat, eos F C oues non esse, effectus est enim hic præcedentis cognitionis: idcirco oues Christum sequuntur, quia ab ipso cognoscuntur, ipsius cognitio, ouiū est tractio, verbum enim [Cognosco,] non solam cognitionem intellectus, sed etiam affectum, & dilectionem significat hoc in loco. Amos. 3. Tantummodo vos cognoui ex omnibus cognationibus terræ.

Et ego vitam æternam do eis, & non peribunt in æternum.

Libenter quacunque data occasione Christus multa loquitur in audientium, & nostram vtilitatem, vt homines ad sui sequelam attrahat, & eos qui audire & sequi renuunt, deterreat. Quid oues eius eum sequentes assequantur, & quo in periculo non credentes versentur, aperit. Nè quis ergo de numero ouium Christi esse parum referre existimaret: adiunxit, ouibus his meis, qui me sequuntur [Vitam æternam ego do.] Magna est hæc potentia,

A & Dei propria, vitam dare æternam, & magnum est præmium ouibus Christi, quod si hoc non allicit, terreat quod sequitur. Si oues non sunt, in æternum peribunt, nemo dicat, ouis non sum, solum mihi æterna vita negabitur; tamen nullum malum inde mihi impendet, decipitur profectò, in æternum peribit, morte æterna mulctabitur. Ea est causa, cur cum Dominus dixisset, [Vitam æternam do eis,] addidit, [Et non peribunt in æternum.] vt significaret, oues liberari ab æterna morte, & vitam æternam habere: contra vero, qui oues non sunt, non solum vitam æternam non assequi: sed in mortem æternam detrudi. Verbum præsentis temporis certitudinem rei significat: non quod statim det, sed quod tempore promisso certissimè dabit: & rursus ita iam esse constitutum, & determinatum. Solemus enim dicere: Ille vir mercenarijs, & his, qui ei inseruiunt, dat singulis mensibus decem aureos, non quod tunc det, sed quia constituit dare, & præstituto tempore certissimè, & sine mora det. D

Et non rapiet eas quisquam de manu mea.

B Aliud subiungit, quod cum ouibus facit. Nemo, inquit, rapiet oues meas de manu mea: procurabant Iudæi auertere homines, ne in Christum crederent: conati sunt Tyranni credentes à fide Christi tormentis auertere: tentat dæmon innumeris artibus idem efficere: sed de Christi manu, & potestate nemo oues tollet, nec impediet, quominus ad vitam æternam perueniant, & ad ipsum conuertantur.

ANNOTATIO 17.

Superiorum verborum sensu expēditur.

Chryso. Hom. 60. & Euthymi. hunc locum ita exponunt, vt nemo oues Christi rapere posse dicatur, quia nemo impedire valebit, quin oues, quæ C Christi sunt futuræ, ad ipsum conuertantur, & eum sequantur; quod occasione ea dictum est, quia illi Pharisæi, ne in Christum crederent, populos deterrere conabantur. Alcuinus & ante eum Basil. lib. 1. contra Eunomium aliter interpretatur, vt sit sermo de ijs, qui semel ad Christum sunt conuersi, & verè oues eius sunt permansuræ; hos nemo rapiet de manu eius, quia nulli tentationi in extremo vitę succumbet, sed victores euadent. Forsan Alcuinus ita est interpretatus, quia existimauit non posse dici raptas oues de manu Christi, nisi quę iam semel sunt in eius potestate. Alij de gloriæ statu hæc intelligunt, vt continuentur superioribus; [Vitam æternā do eis, non peribunt in ęternum,] quia non poterit vllus de manu mea rapere, nec à statu vitæ æternæ remouere. Mihi omnia hæc simul in hac significari sententia videntur, vt dictum sit, Nemo rapiet de manu mea, quia nec impedire poterit, quominus pastoris vocem oues hæ audiant, ipsumque sequantur, nec à sequela auertere in perpetuum, nec vita æterna priuare valebit. Nec verbum illud, [Rapiet de manu mea,] obstat, quia oues etiam antequam ad Christū conuertantur, ad manum eius pertinent, & de potestate eius sunt, quamuis tunc à vero pastore ad tempus errent. E

[Nemo,] ergo, [Rapiet,] quia non sibi eas semper adscribet, nec adiudicabit, quia ad suum pastorem tandem venient, & sub eo perpetuò vitam agent.

A D

Pater meus, quod dedit mihi, maius omnibus est.

COMMENTARIVS.

PRobat duplici argumento, neminem posse rapere de manu oues eius. Prius est: Pater dedit mihi vnum, quod est maius omnibus: nemo ergo præualere poterit contra me, nec de manu mea rapere, cum ego habeam in me: quod est fortius, & maius, non solum ijs, qui rapere conabuntur, sed omnibus. Loquitur, vt homo, & sic Patrem dedisse ei id, quod maius est omnibus, dicit: quia diuinitatem illius humanitati coniunxit, & fecit, vt homo ille Deus esset. Huius loci, & sequentis maiorem explicationem annotatio continet.

B

Et nemo potest rapere de manu Patris; ego, & Pater vnum sumus.

E

ALterum argumentum est, [Nemo potest de manu Patris rapere,] cum Deus sit: igitur nec de mea manu rapere poterit, quia [Ego, & Pater vnum sumus,] vnius essentiæ, & potestatis: si igitur nemo de manu Patris rapere potest, nec de mea poterit. Expressis verbis, se Dei filium Patri consubstantialem significauit. Hanc secundam adiunxit rationem, vt prior manifestior esset: nam posset aliquis existimare, accepisse à Patre maius omnibus, nẽpe contradictoribus, & persecutoribus, tamen non absolutè maius omni re creata, aut quod si maius omnibus quę modo sunt, tamen nõ quę fieri possunt: præterea non exprimebatur hoc maius omnibus, ita esse datum, vt à Patre nõ esset diuisum: propterea rationem hanc verbis sequentibus addidit, se à Patre accepisse maius omnibus: id nempe, quod supra totum, quod creari potest, est: & ita accepisse, vt indiuisum maneat in Patre, & Filio, quia vnica est diuinitas & essentia vtriusque, secundum quam Pater, & filius vnum sunt: nemo ergo de manu Christi rapiet oues: quia vt homo est habet à Patre diuinitatem, cui est vnita humanitas: vt Deus, est vnum cum Patre.

C F

ANNOTATIO 18.

Lectio Græcorum.

SEntentia hæc in Græcis codicibus non sic habetur, sed genere mutato, [Pater, qui dedit mihi, maior omnibus est.] & ita Chrysosto. Theophyl. & Euthym. exponunt, & legunt; & tunc sensus videtur facilis; est enim argumentum tale: Pater, qui dedit mihi oues has, maior est omnibus: Igitur nemo de Patris manu rapere potest, sed ego, & Pater vnum sumus, vnius nempe potentiæ, & essentiæ, igitur nec de mea manu potest vllus rapere. Latini tamen Patres aliter legunt, sicuti nos in commentario legimus & exposuimus. Ita Hilari. lib. 7. de Trinita. Tertul. lib. aduersus Praxeam. & Ambro. lib. 3. de Spiritu sancto cap. 18. & Hiero. Ezech. 18. & Aug. Tract. 48. ita etiam legit Concil. Lateran. 2. vnde desumpta decretalis illa Firmiter de summa Trinitate & Fide Catholica. & hi omnes Patres locũ hunc constanter Arrianis opposuerũt. cum autem idem sensus sit, siue vno, siue altero modo legamus, legendum existimo sicut Ecclesia latina iam à tot sæculis prælegit.

ANNOTATIO 19.

ATtende illa verba; [Ego & Pater vnum sumus,] esse intelligenda de vnitate virtutis, & potẽtiæ; de hac enim sermo est; vt sit sensus, nemo de manu, & potestate Patris potest eripere: ergo nec de mea, quia vnius & eiusdem sumus ma-

Christũ Patri õsubstãtialem esse, ex hoc loco Ioan. ostenditur.

A manus, virtutis ac potentiæ. Ita exponit Basil. li. 1. cont. Eunom. & sic exponendum ex contextu probat. Eodem modo interpretatur Ambros. libr. 3. de Spiritu Sancto. cap. 18. & libr. 1. de fide cap. 1. & Chrysostom. hom. 60. vbi annotat inferri optimè: Si vnius sunt potentiæ, & virtutis, esse etiam vnius & eiusdem substantię ac essentiæ: eaq; ratione Patres opposuerunt hæreticis Arrianis hoc testimonium, vt probarent Patris, & Filij consubstantialitatem, quo sæpe vsus est Athanas. sermo. 4. contra Arrianos, & in alijs multis locis. Notat etiam Ambros. libr. 3. de Spiritu Sancto. cap. 18. non solam substantiæ vnitatem, sed B distinctionem etiam personarum significari contra Sabellianos: [Sumus,] enim, personarum pluralitatem indicat: sicut & [Vnum,] substantiæ, & virtutis vnitatem. Idem Hiero. Isa. 6. Vnum, inquit, ad naturam: sumus, ad diuersitatem personarum refertur. Conabātur autem hæretici Arriani vim huius testimonij infringere, vana & falsa responsione dicentes, Patrem, & filium vnum dici per concordiam voluntatis, sicuti dictum est Ioannis 17. vt sint vnum, sicut & nos vnum sumus, quam responsionem refert, & refellit doctè, & efficaciter Aug. li. 2. cont. Maximin. c. 12. & li. 3. cap. 22. ostendens nō esse dictum, vt sint vnū nobiscū, sed vnum inter se, sicut & nos vnū sumus, quia aliter nos vnum nobiscū sumus, aliter Pater, & filius: nec est comparatio C æqualitatis, sed similitudinis: sicut Mat. 5. Estote perfecti, sicut Pater vester perfectus est: probatq; ea, quę diuersi sunt generis, vnū inter se non dici. Sed his omissis, cōtextus iste hanc falsam repellit interpretationem, vt rectè annotat Basil. D lib. 1. cont. Eunomium: nam de manu Patris neminem rapere oues posse probauerat, quia maior est omnibus: inde infert, ergo nec de mea rapiet. & illationē confirmans dicit: quia, [Ego, & Pater vnum sumus:] nēpe in eo, quod pręcessit, scilicet virtute, manu, potentia, & consequēter in essentia: quod etiā Iudęi intellexerūt, quādo visus est eis Christus blasphemasse. & ne huic Iudęorū intelligentię soli inhæream, cōsulamus, quę Christus respondit illis opponētibus. Homo cum sis, facis te ipsum Deum: eorū enim intelligentiam non correxit, sed potius confirmauit, & comprobauit, dicens: vt E credatis, quia Pater in me est, & ego in Patre. quæ verba Athanas. loco citato dicta esse affirmat propter verbū illud; [Ego & Pater vnum sumus:] præterea adiecit: quem Pater sanctificauit, & misit in mundum, vos dicitis, quia blasphemat. igitur verè illis verbis significauerat Christum se esse filiū eiusdem naturę & potētię cū Patre, adeò vt apprehēdere iterum eum Iudæi tentauerint. Antecedentia igitur & sequentia, manifestè probant, illam interpretationem esse impiam & mendacem, quam nec Arriani sustinere, aut defendere potuerūt. quo magis miramur aliquorum nostro F sęculo in considerationem, immò temeritatem, suscitare tentantium falsā hanc interpretationem, à tot sacris Doctoribus explosam, & ipsa contextus ratione conuictā, qui nō ratione ducti, sed vt magis aliquid singulare inter Catholicos dicere videantur, hæc temerè produnt.

Sustulerunt ergo lapides Iudæi, vt lapidarent eum.

COMMENTARIVS.

Se Dei filium Patri æqualem, verumque Deum esse, Christus visus est Iudæis affirmasse, nec in hoc sunt decepti: at cum hominem merum putarent, tanquam blasphemum iudicantes, lapidare eum voluerunt, particula [Ergo,] causam lapidandi indicat eam esse, nempè propter præcedens verbum, [Ego & Pater vnum sumus,] quò diuinitatem veram eandemque cum Patre habere significat.

Re-

A

Respondit eis Iesus; multa bona opera ostendi vobis ex patre meo, propter quod eorum opus me lapidatis?

EOrum animos furore turbatos sedat, & pacat, simulque veritatem dictam confirmat: & est sensus, Multis bonis operibus vos cumulaui, sanatis multis vestris ac varijs infirmis, & mortuis suscitatis, quæ omnia opera ex meo Patre sunt, id est, virtute Patris sunt facta, & simul me esse filium eius ostendunt, [Propter quod opus eorum me lapidare vultis?] ac si clarius diceret, operibus multis bonis in vos collatis, me esse filium Dei affirmo, non minus factis, quam verbis loquor: quod enim sermone assero, operibus etiã testificor, vt necesse sit vobis lapidare volentibus: propter opus bonum me lapidare: [Propter quod ergo opus bonum,] & beneficium horum [Me lapidatis?] ostendere bona idem significat, ac afficere beneficijs, seu benefacere: nam ostendere siue bonum, siue malum apud Hebræos idem significat, ac facere, siue bonum, siue malum. Psal. 4. Quis ostendet nobis bona. Psal. 70. Quantas ostendisti mihi tribulationes. & Psal. 59. Ostendisti populo tuo dura. Perpende mirũ Saluatoris artificium: iratus enim homo non considerat, quæ bona accepit. sed quod malum ei illatum est: idcirco contra conferentem quantumuis benefactorem inuehitur: iræ medicamẽtum est, irato ante oculos bona accepta proponere: propterea Dominus, vt eorum temperet furorem, ante ipsorum oculos repræsentat, quæ bona eis contulerat, vt iterum aliquanto pacatioribus factis, quod in furorem eos, & iram impulerat, confirmet, & verum esse manifestet: ac non irascendum eis, sed potius credendum esse demonstret.

E Bona, aut mala ostendere, apud Hebræos significat benefacere, aut malefacere.

B

Responderunt ei Iudæi, de bono opere non lapidamus te, sed de blasphemia, & quia tu homo cum sis, facis te ipsum Deum.

C F

REspondentes Iudæi fatentur se bona opera à Christo accepisse, negãt tamen se pro vllo bonorum illorũ opere eum lapidare, sed propter blasphemiam hanc, nempe, quia, cum sit homo, affirmat se Deum esse, vero Deo æqualem, & veri Dei consubstantialem filium. Miseri isti Iudæi, hominem esse impedimento quominus Deus esset, reputabant, quasi vtrumque simul esse non posset, nempe Deus & homo. Rectè Athanas. in Epist. contra omnes hæreses hunc locum edisserens, sic, inquit. Obmurmurant Iudæi, cur, homo cum sis, facis te ipsum Deum? stulti, & animo obcœcati, quippe oporteret eos inuertere sermonem in hunc modum; tu cum esses Deus, homo factus es: nam & opera Deum esse declarabant. hæc Athanasius. Particula, [Et, & quia tu, homo cum sis,] declaratiua est, loco, [id est,] quia homo cum sis, facis te Deum.

A D

Respondit eis Iesus nonne scriptum est in lege vestra, ego dixi, Dij estis?

BLasphemiæ notam sibi inustam Dominus repellit, & infirmitati illorum se accommodans argumento vtitur à lege eorum sumpto. Est autem argumenti locus à Minori, quod Dialectici appellant, Si quod minus inesse videbatur, inest: inerit etiam id, quod magis videtur: tale autem est: si scriptura homines communes appellat Deos, quia sermo Dei ad eos factus est, nec vlla est blasphemia tales dicere Deos: multo profectò minus erit blasphemia, & multo verius sine vlla blasphemia is dicetur Deus, quem non sermo Dei sanctificauit, sed quem Deus misit in mundum. Huius argumenti partem verba proposita continent, nempe testimonium legis, in quo homines
B appellantur Dij, & est Psal. 82. Attende autem Christum loqui vt Deum, & Dominum legis, ipsiusque datorem: propterea enim dicit; [In lege vestra scriptum est,] id est in lege vobis tanquam seruis imposita: non mihi, qui filius sum: & Dominus. In sequenti sententia hæc perfectè explanabuntur. E

ANNOTATIO 20.

Legis nomine, quãdoq; tãtum libri Moysi, quandoq; etiã tota scriptura significatur.

LEgem appellat totam scripturam veterem; aliquando enim lex strictè sumitur, vt solos quinque libros Moysis significet, in qua significatione dictum est Luc. 24. Oportet impleri omnia, quæ scripta sunt in lege, & Psalmis, & Prophetis: aliquando latius vsurpatur, vt lex comprehendat etiam Prophetas, & Psalmos, & totum vetus instrumentum. Ioan. 15. Vt sermo eorum impleatur, qui in lege eorum scriptus est: Quia odio habuerunt me gratis. hoc loco Psalmi sub lege comprehenduntur. & 1. Corinth. 14. In
C lege scriptum est, Quoniam in alijs linguis, & labijs loquar: hoc est autem apud Isa. 58. Ita etiam fieri solet, vt aliquando sub Prophetis etiam Psalmi comprehendantur: nam & hi Prophetiæ sunt. Matth. 11. Lex & Prophetæ vsque ad Ioannem. & cap. 22 In his duobus pendet Lex & Prophetæ: aliquando Psalmi à Prophetis, & lege separantur. Luc. 24. In lege, Prophetis, & Psalmis. In præsenti loco, lex generaliter sumitur: vt omnem veterem scripturam significet: ideo testimonium, quod est ex Psalmo, in lege scriptum esse dicitur.

Dij qui dicãtur in scriptura.

Sed superest explicatio testimonij allegati, qui sint hi, qui Dij esse dicti sunt. Recentiorum aliqui existimant Iudices Deo esse dictos, sed expositioni huic non fauet, quod postea infertur, [Si dixit Deos, ad quos sermo Dei factus est:] non ergo iudices sunt hi, qui dicuntur Dij, sed ij, quibus Deus legem suam dedit, & doctrinam suam manifestauit, quales erant filij Israel, quos præ omnibus nationibus Deus erudiuit, & eis legem, & disciplinam dedit. Sermo enim haberi ad aliquem dicitur, quando Deus ei loquitur, & verbum suum aperit. Nec videtur, verum, quod aliqui dicunt, sermonem dictum esse haberi ad Iudices, quia in officio, & munere sunt constituti à Deo, F talis enim loquendi phrasis in scriptura non reperitur; sed sermo Dei habetur, quando alicui Deus loquitur; siue per se, siue per alios. Forsan, qui hæc dixerunt, considerarunt verba prima Psalmi; Deus stetit in Synagoga Deorum, Deus autem Deos dijudicat. Vbi per Deos iudices significantur; tamen postea Dauid ad omnes filios Israel verbum extendit dicens, Ego dixi Dij estis & filij excelsi omnes. pronuntians statum Euangelicum, in quo adoptionis filiatio perfecta promissa est. & sic Augustinus hunc locum de filijs Israel verè, & doctè interpretatur in commentario super eundem Psalmum.

Si illos dixit Deos, ad quos sermo Dei factus est, & non potest solui scriptura: quem Pater sanctificauit, & misit in mundum vos dicitis, quia blasphemas, quia dixi: filius Dei sum?

COMMENTARIVS.

Colligit modo & componit argumentationem, si scriptura inquit, appellat Deos homines eos, [Ad quos sermo Dei factus est,] id est, ea de causa quia lex & doctrina Dei data est eis, [Nec scriptura solui potest,] id est, mendax, aut irrita esse non potest, vt Hil. lib. 4. de Trini. exponit: si igitur hoc verum est, & falsum aut irritũ esse non potest, quomodo vos dicitis, me blasphemare, dicentem, [Filius Dei sum.] qui innumeris partibus illas excedo: nam me Pater sanctificauit, & misit in mundum: profectò non hæc est blasphemia, sicuti nec illa, quam scriptura profert. Hebraismus est, [Vos dicitis quia blasphemas,] &c. id est vos dicitis me blasphemare, [Quia dixi filius Dei sum.] hæc B est argumentatio cuius sensus est iste: Qui verè filius, & Deus est profectò nõ blasphemat dicens, filius Dei sum: si non est blasphemia appellare Deos aut Dei filios eos, qui sermonem Dei receperunt. Pater dicitur filium sanctificasse, quia sanctitatem, qua ipse sanctus est, filio communicauit. dicitur autem misisse in mundum, quia quem ab æterno sanctificauit, carne induit, vt sit filius Dei, & simul homo.

ANNOTATIO. 21.

Pater sãctificare Christi quid significet.

Sanctificandi verbum non eodẽ modo à sacris Doctoribus exponitur: aliqui enim ratione diuinitatis, aliqui ratione humanitatis Christum sanctificatum esse asserunt. priorem expositionem sequitur August. Tract. 48. cuius explicatio hæc est. Christus vt Deus sanctificatus dicitur, non participatione, sed origine, quia eandem sanctitatem C habet, quam Pater, sed ab eo acceptam: & Pater eum sanctificat, ipsi ab æterno essentiam & diuinitatem communicando, & tunc sensus est: Quem non sermo Dei, sed Pater ipse sanctificauit, suam ei ab æterno diuinitatem, ac sanctitatem communicando, misitque in mundum carne assumpta factum hominem, hic profectò non blasphemat se filium Dei esse affirmans. Idem est igitur dicere, sanctificauit Pater, atque à Patre procedit, & eandem ab eo accepit sanctitatem, non ab vlla creatura sanctificatus sed à Patre, & ipsius Patris diuinitate. Missus autem in mundum dicitur, id est, homo factus est. Sensus ergo verbis clarioribus est: qui sanctus sum per essentiam à Patre procedens, & habẽs sanctitatem, cum ipso communem, & homo simul factus sum, & in hunc mundum veni per carnem, non blasphemo, quando, etiamsi homo sim, dico, filius Dei sum. Ita August. exponit quem secuti sumus. huic tamen expositioni vnũ obstat, nempe verbi improprietas: nam sanctificari eorum esse videtur, qui nõ ex propria natura sanctitatẽ habent, sed aliunde accipiunt: idcirco aliter exponit Athana. lib. de incarnat. Christi in principio, & Hilari. lib. 7. Trini. & Chrysostom. Ho. 60. hanc sanctificationem Christo, vt homo est, tribuentes. Christus autem, vt homo, sanctificatus dicitur à Patre p D diuinitatẽ vnitam humanitati in persona filij: sanctificatus est enim Christus, homo nõ vt cæteri homines, sed ipsa diuinitate, vt sit homo, & Deus, quæ expositio satis est accommodata, hoc tamẽ difficultatis habet. quia verba indicant sanctificationem antequam mitteretur in mundum, dicitur enim, [quem Pater sanctificauit, & misit in mundum,] quasi prior esset sanctificatio, quàm missio in mundum, quod non potest intelligi nisi de sanctificatione ratione diuinitatis: siquidem etiam missus dicitur non quidem vt homo, sed vt Deus, cuius missionis terminus.

Explicit filij Christi sanctificatio ratione humanitatis.

A minus fuit, esse hominem factum, propter hæc expositioni Augustini libentius consentio. Nec est admodum durum, Patrem dici sanctificare filium, vt Deum & filium sanctificari: quia per generationem accepit sanctitatem à Patre: nam dicitur discere à Patre, & Pater dicitur demonstrare filio: quæ verba remota imperfectione, accommodantur diuinis personis, propter originem: idem in hoc verbo dici potest. Attendendum autem est, quando dicitur, B Sanctificauit, & misit in mundum, insinuari missum esse in mundum ad sanctificandum: ex quo licet eius diuinitatem colligere: non enim alios sanctificat, nisi qui per se sanctus est: quæ enim ex participatione sunt, ab eo pendent, quod per se tale est: nisi igitur Deus esset Christus, qui per se sanctus est, alios sanctificare non posset, quod insinuat Augustinus Tract. 48. in Ioannem.

Si non facio opera Patris mei, nolite credere mihi.

COMMENTARIVS.

QVia autem dicere poterant illi: vnde scimus, seu probas te esse à Patre sanctificatum, & missum, adiungit dicens, se non verbis tantum, sed etiam ipsis operibus id ostendere. Et est sensus, [Si nō facio opera Patris mei,] B id est, quæ ostendunt me esse Dei filium, & Patrem habere Deum, qualem verbis profiteor, [Nolite credere mihi,] id est, aliquam excusationem haberetis, mihi non credendi: Est enim phrasis hæc loquendi communis ad ostendendam abundantiam probationum, vt nequeat aduersarius vlla ex parte se tueri, aut euadere.

Si autem facio, & si mihi non vultis credere, operibus credite, vt cognoscatis, & credatis, quia Pater in me est: & ego in Patre.

ALteram ratiocinationis partem exponit: Si autem facio opera Patris, & vos mihi verbis asserenti, non vultis habere fidem, saltem credite operibus: si sermo meus non vobis persuadet, persuadeant opera, vt cognoscatis ex eis, quis sim, & tunc credatis me esse vnum cum Patre, vnius naturæ & essentiæ, ratione cuius, Pater in me, & ego in Patre sum. Verba hæc eundem sensum habent cum illis, Ego & Pater vnum sumus, vt recte Athanas. serm. 4 contra Arrianos docuit, & in illorum probationem, & explicationem, dicta sunt C à Domino, propter vnitatem enim naturæ, & substantiæ vtriusque, Pater in Filio, & filius in patre dicitur. Particula [Etsi,] vna est: etiam si mihi non credatis, credite operibus, id est, etiam si propter mea dicta mihi non credatis, propter opera tamen Patris, quæ facio vt Deus, credite.

Quærebant ergo eum apprehendere, & exiuit de manibus eorum.

QVIA repetijt se esse verum Dei filium, Iudæi rursum eum apprehendere, & lapidare quærebant. Hanc enim illationem, & causam particula [Ergo,] indicat; At Dominus sua virtute diuina euasit de manibus eorum: nemoque eum potuit detinere. Quando signum, & miraculum magnum faciebat, ad tempus propter populi laudem, & plausum fugiebat: quando verò magnum aliquid de se loquebatur, secedebat propter Iudæorum furorem & rabiem, vt ex sua absentia cessaret, aut temperaretur, vt Euthymius dicit. In Græco codice est particula rursus, seu iterum, nempè, quærebant ergo iterum apprehendere, iam enim antequam hoc proferret idipsum quæsierant, eum lapidare volentes.

B D

Et abijt iterum trans Iordanem in eum locum, vbi erat Ioannes baptizans primum, & mansit illic.

IOannes baptizare incepit in Bethabara, seu Bethania, vt in cap. 1. narratum est, postea recessit in Ennon iuxta Salim, vt constat ex cap. 3. modo Dominus furori Iudæorum cedens in Bethabaram abijt: vbi prius Ioannes baptizabat. Aliqui illud [Primum,] seu prius exponunt, priusquam in carcerem coniectus esset, tamen verus sensus est, vbi primum baptizare incepit: prope desertum, in quem locum Dominus nunc recessit, vt aliquos ad se conuerteret Ioannis memoria dispositos, eaque ratione Euangelista dum locum describit, Ioannis baptismi meminit, quam recedendi causam sequentia verba confirmant. Est autem Dominus aliquot diebus ibi commoratus, donec ascendit ad Lazarum resuscitandum.

E

Et multi venerunt ad eum, & dicebant, quia Ioannes quidem signum fecit nullum.

DVM illic mansit, veniebant multi ad eum, qui & ipsius & miraculorum eius notitiam habebant, dicebant autem, Ioannes nullum miraculum fecit. Hoc maxime illos impellebat, vt ad Christum venirent, & conuerterentur: Ioannes enim cum tantus esset, non fecit miraculum, hic autem multa, & magna edidit: certè igitur hic maior est Ioanne. Ecce quo inducebantur, vt crederent: & rectè memoria Ioannis ad fidem profuit: nam ex collatione vtriusque veritas discernebatur. F

Omnia autem quæcunque dixit Ioannes de hoc, vera erant.

ECce alterum argumentum credendi, nempe, quia quæ Ioannes prædixit de Christo, verificata erant, igitur hic est Christus: nam si vera fuerunt
C cætera, quæ prædixit, etiam hoc verum esse oportebat. Profectò isti recto & sincero iudicio agebantur, ex comparatione enim Ioannis, & ex complemento multorum prædictorum, optime deducebant esse Christum verum: prædixit autem Ioannes, Christum fortiorem futurum propter magna miracula edenda, & ita euenisse experiebantur. Ex complemento horum deducebant verum esse, quod dixerat, ipsum esse Christum. Testimonium ergo Ioannis, etiam post obitum eius profuit, & sic viuus ac mortuus Christum prædicauit, ipsique fideles conciliauit: id tamen totum non sufficeret, nisi Christus sua diuina virtute horum corda mouisset, quia neque qui plantat, neque qui rigat est aliquid, sed qui incrementum dat Deus.

ANNOTATIO 22.

CHrysost. Hom. 60. exponit hanc sententiam sic. Omnia, quæ de illo dixit, vera erant, vt sit approbatio Ioãnis testimonij, nempè, Ioannes nullum signum fecit, tamen non propterea eius testimonium indignum est fide, quia cætera quæ prædixit, vera fuerunt. Tamen accõmodatior est expositio, vt sint duæ rationes & argumẽta, quibus isti ad credendum in Christum inducti sunt, & sic exponit Euthym. eamque expositionem in commentario sequuti sumus.

Et multi crediderunt in eum.

COMMENTARIVS.

HIS argumentis persuasi, & diuinæ virtutis auxilio illustrati, & tacti: multi crediderunt in eum: Iudæis interim in sua cœcitate, & malitia obduratis, vt, qui non vident, videant, & qui vident, cœci fiant. In Græco legitur, & multi ibi crediderunt in eum, quam particulam versio Latina non habet.

CAPVT VNDECIMVM.

ERAT autem quidam languens Lazarus à Bethania, de castello Mariæ, & Marthæ sororũ eius. Maria autem erat, quæ vnxit Dominũ vnguento, & extersit pedes eius capilis suis, cuius frater Lazarus infirmabatur. Miserunt ergo sorores eius ad eum dicentes, Domine, ecce quem amas, infirmatur. Audiens autẽ Iesus, dixit eis, Infirmitas hæc non est ad mortem, sed pro gloria Dei, vt glorificetur filius Dei per eam. Diligebat autem Iesus Martham, & sororem eius Mariã, & Lazar. vt ergo audiuit, quia infirmabatur, tunc quidem mãsit in eodẽ loco duobus diebus. Deinde post hæc dicit discipulis suis, Eamus in Iudęam iterum. Dicunt ei discipuli? Rabbi, nunc quęrebant te Iudæi lapidare, & iterum vadis illuc? Respondit Iesus, Nonne duodecim sunt horæ diei? Si quis ambulauerit in die, non offendit: quia lucem huius mundi videt. Si autem ambulauerit in nocte, offendit: quia lux non est in eo. Hæc ait. Et post hæc dicit eis: Lazarus amicus noster dormit, sed vado, vt à somno excitem eum. Dixerunt ergo discipuli eius, Domine, si dormit, saluus erit. Dixerat autem Iesus de morte eius: illi autem putauerunt, quia de dormitione somni diceret. Tunc ergo Iesus dixit eis manifestè, Lazarus mortuus est, & gaudeo propter vos, vt credatis, quoniam non eram ibi. Sed eamus ad eum. Dixit ergo Thomas, qui dicitur Didymus, ad condiscipulos, Eamus & nos, vt moriamur cum eo. Venit itaque Iesus: & inuenit eum quatuor dies iam in monumento habentem. Erat autem Bethania iuxta Hierosolymam, quasi stadijs quindecim. Multi autem ex Iudæis venerant ad Martham & Mariam, vt consolarentur eas de fratre suo. Martha ergo vt audiuit quia Iesus venit, occurrit illi: Maria autem domi sedebat. Dixit ergo Martha ad Iesum, Domine, si fuisses hic, frater meus non fuisset mortuus: sed & nunc scio, quia quæcunque poposceris à Deo, dabit tibi Deus. Dicit illi Iesus, Resurget frater tuus. Dicit ei Martha, Scio, quia resurget in resurrectione in nouissimmo die. Dixit ei Iesus, Ego sum resurrectio, & vita. Qui credit in me etiamsi mortuus fuerit viuet: & omnis qui viuit, & credit in me, nõ morietur in æternum. Credis hoc? Ait illi, Vtique Domine ego credidi, quia tu es Christus filius Dei viui, qui in hunc mundnm venisti. Et cum hæc dixisset abijt, & vocauit Mariã sororem suã silentio, dicens, Magister adest, & vocat te. Illa

A vt audiuit, surgit cito, & venit ad eum: nondum enim venerat Iesus in castellum: sed erat adhuc in illo loco, vbi occurrerat ei Martha. Iudæi ergo qui erant cum ea in domo, & consolabantur eam, cum vidissent Mariam quia cito surrexit, & exijt, secuti sunt eam, dicentes, Quia vadit ad monumentum, vt ploret ibi. Maria ergo cum venisset vbi erat Iesus, videns eum cecidit ad pedes eius: & dicit ei, Domine si fuisses hic, non esset mortuus frater meus. Iesus ergo vt vidit eam plorantem, & Iudæos qui venerant cum ea plorantes, infremuit spiritu, & turbauit seipsum: & dixit, Vbi posuistis eum? Dicunt ei, Domine veni, & vide. Et lachrymatus est Iesus. Dixerunt ergo Iudæi, Ecce quomodo amabat eum? Quidam autem ex ipsis dixerunt, Non poterat hic, qui aperuit oculos cœci nati, facere, vt hic non moreretur? Iesus ergo rursum fremens in semetipso venit ad monumentum. Erat autem spelunca, & lapis superpositus erat ei. Ait Iesus, Tollite lapidem. Dicit ei Martha soror eius, qui mortuus fuerat, Domine: iam fœtet: quatriduanus est enim. Dicit ei Iesus, Nonne dixi tibi, quoniam si B crediderís, videbis gloriam Dei? Tulerunt ergo lapidem. Iesus autem eleuatis sursum oculis dixit, Pater gratias ago tibi, quoniam audisti me. Ego autem sciebam, quia semper me audis: sed propter populum, qui circunstat, dixi: vt credant quia tu me misisti. Hæc cum dixisset, voce magna clamauit, Lazare veni foras. Et statim prodijt qui fuerat mortuus, ligatus pedes & manus institis, & facies illius sudario erat ligata. Dixit eis Iesus, Soluite eum, & sinite abire. Multi ergo ex Iudæis, qui venerant ad Mariam, & Martham, & viderant quæ fecit Iesus, crediderunt in eum. Quidam autem ex ipsis abierunt ad Pharisæos, & dixerunt eis quæ fecit Iesus. Collegerunt ergo Pontifices & Pharisæi concilium, & dicebant: Quid facimus? quia hic homo multa signa facit. Si dimittimus eum sic: omnes credent in eum: & venient Romani, & tollent nostrum locum, & gentem. Vnus autem ex ipsis Caiphas nomine, cum esset pontifex anni illius, dixit eis: Vos nescitis quicquam nec cogitatis, quia expedit vobis, vt vnus homo moriatur pro populo, & non tota gens pereat. Hoc autem à semetipso non dixit, sed cum esset pontifex anni illius, prophetauit, quod Iesus moriturus erat pro C gente: & non tantum pro gente, sed vt filios Dei, qui erant dispersi, congregaret in vnum. Ab illo ergo die cogitauerunt, vt interficerent eum. Iesus ergo iam non in palàm ambulabat apud Iudæos, sed abijt in regionem iuxta desertum in ciuitatem, quæ dicitur Ephrem, & ibi morabatur cum discipulis suis. Proximum autem erat pascha Iudæorum: & ascenderunt multi Hierosolymam de regione, ante Pascha, vt sanctificarent seipsos. Quærebant ergo Iesum, & colloquebantur adinuicem, in templo stantes. Quid putatis, quia non venit ad diem festum? Dederant autem Pontifices, & Pharisæi mandatum, vt si quis cognouerit, vbi sit, indicet, vt apprehendant eum.

D E F

Erat autem quidam languens Lazarus à Bethania de castello Mariæ, & Marthæ sororum eius.

COMMENTARIVS.

HISTORIAM illius insignis miraculi quãdo Lazarũ resuscitauit, quã do & impij Iudæi Christum interficere animum obfirmarunt, texit Euã

A gelista, incipitq; personas & loca describere: quo igitur tempore erat Dominus trans Iordanem, vt in fine superioris capitis narratum est, Erat quidam, languore laborans, Laborans Lazarus nomine de Bethania, quę erat castellum & vicus, Mariæ, & Marthę sororum eiusdem Lazari. Bethania, vti supra diximus, erat prope Hierusalem ad radices montis Oliueti, per milliaria ferè duo Italica ab vrbe distans, in quo sorores hæ cum fratre habitabant: an autem castellum de earum dominio fuerit, an vero dictum sit earum, quia in eo natę sunt incertum est. Illud [De castello] est per appositionem dictum, Erat de Bethania, & castello nempe Mariæ, & Marthæ. D

Maria autem erat, quæ vnxit dominum vnguento, & extersit pedes eius capillis suis, cuius frater Lazarus infirmabatur. E

B NON sine causa Euangelista, quæ hæc sit Maria, hoc nomine describit quòd pedes vnxit Iesus, & capillis suis tersit. Nec hoc ea sola de causa factum est, vt discernatur ab alijs, quæ eodem vocabantur nomine: multæ enim dictæ sunt Mariæ in Euangelio: si enim nihil aliud quàm inter eas discernere vellet, satis erat dicere sororem Lazari, & Marthæ. Nec propter id tantum factum est vt eam esse declararet, quæ postea in conuiuio post Lazarum resuscitatum in Bethania vnxit, & tersit eius pedes: nam ex ipsamet historia ab ipso Euangelista narranda id constabat: non enim solet Euangelista ante narrare, quàm gestum sit. cum enim cap. 7. de Nicodemo loqueretur, dixit eum esse, qui nocte venerat ad Iesum: nam id iam c. 3. descripserat: ad in capite tertio non dixit eum fuisse, qui defenderat Christum in concilio quodam contra Iudęos, quia tunc narratum id nondum erat: quando autem hæc facta sunt, quæ narrat Ioannes, nondum Maria vnxerat pedes in illo cōuiuio, in quo Lazarus vnus erat de discumbentibus. Solent quidem Euangelistæ vti anticipatione, sed non quando ipsimet narraturi sunt, quæ per anticipationem dicuntur. Vera igitur causa, propter quam Euangelista hæc dicit, ea est, vt ostendat eam esse Mariam, quæ, quando ista facta sunt, iam vnxerat pedes Domini, in domo Simonis cuius historiæ meminit Lucas cap. 7. ac si diceret Ioannes; hæc Maria soror Lazari illa eadem est, quæ antequam hoc gestum esset, quod modo narro, vnxerat pedes Domini, & capillis terserat in domo Simonis, & cui Dominus peccata remiserat. quibus verbis inducit Ioannes lectorem ad Lucæ Euangelium, vbi historia latius est descripta: & id factum est, vt eadem Maria hæc esse significaretur, cuius frater infirmabatur, & quæ vnxerat iam Dominum.

Cur Ioānes tot sororem Lazari circumstantias referat. F C

ANNOTATIO I.

An eadē sit Maria cuius meminit Ioannes & meminerunt alij Euangelistæ.

MAgna apud veteres Patres, & recentiores nonnullos est controuersia, an eadem sit mulier quæ Luc. 7. dicitur peccatrix, vnxitque & tersit pedes Domini: & illa, quæ similiter vnxit, cuius meminerunt Matthæus 26. & Marcus 14. cum hac, quam Ioannes isto capite, & sequenti duodecimo describit: quidam enim tres: quidam duas: quidam vnam, & eandem esse contendunt. Origen. tract. 35. in Matth. tres esse probare nititur idem affirmant Chrysost. hom. 61. in Ioann. & Niceph. lib. 1. Histor. c. 27. cum alijs multis. Alij duas tantum contendunt, vnam, cuius Ioannes meminit: alteram, de qua alij Euan-

A Euangelistæ mentionem fecerunt, quæ Magdalena appellatur. quibus fauet locus Clement. Rom. lib. 3. Constitutut. Erant, inquit, nobiscum mater Domini, & sorores eius, præterea Maria Magdalenæ, & Maria Iacobi, & Martha, & Maria sorores Lazari. Huius sententiæ est Hieron. Matth. 26. & idẽ Chrysost. hom. 81. cum alijs multis. Alij eandem esse sentiunt, cuius distinctas historias diuersi Euangelistæ, & diuersis in locis descripsere: hanc tuetur Augustin. lib. 2. de consen. Euang. cap. 78. & 79. Innoc. lib. 2. de sacram. altaris cap. 56. Greg. homil. 33. in Euangel. cum alijs etiam multis. Exactiorem huius rei discussionem in locum Lucæ remittimus: sufficiat nobis nunc Ecclesię auctoritas, quę vnam, & eandem mulierem fuisse declarat, vt constat ex Romano officio, quod in Ecclesia latina recitatur, in quo eandem esse Mariam Magdalenam, & Lazari sororem, & mulierem peccatricem legimus. Non est ergo quod iam hoc in dubium reuocemus, quamuis argumenta secundæ opinionis probabilem valdè illam videantur facere: nec est res, hæc quæ ad fidei, aut morum perfectionem multum faciat, eaque de causa Euangelistæ historiam narrasse contenti, parũ curarunt expressam huius rei facere mẽtionem. D

Ecclesiasticum officiũ vnam tantũ recipit Mariam Magdalenam.

B

Miserunt ergo sorores eius ad eum, dicentes.

COMMENTARIVS.

CAVSAM, cur miserint nuntium sorores ad Christum, particula [Ergo,] indicat: nempe cum frater infirmaretur: idcirco sorores, quibus frater curæ erat, miserunt ad eum, qui sanare poterat: Distabat locus, vbi tunc erat Dominus, nempe Bethabara à Bethania Lazari, iter duorum ferè dierum, quantum Christum conficere solitum esse probabile est.

Domine, ecce, quem amas, infirmatur.

C HOC est nũtium à sororibus missum ad Christum. [Domine] honoris causa dicitur: honore namque præuenimus, quos rogamus [Ecce infirmatur:] Vox est significantis & notum facientis, quod ignorasse eum arbitrabantur, [Quem amas] causa est impetrandi, cum enim subuenire possis, & ames, subuenturum te speramus. cætera ex annotatione require. E

ANNOTATIO 2.

BReue quidem, sed sapiens, & prudens nuntium hoc est: quod ex multis licet conspicere: Primò quidem, quia cum multas causas haberent, quibus animum Christi ad sanitatem præstandam inducere possent, potissimam elegerũt. Vna earum, quas adferre poterant, erãt ipsarum preces, nempe infirmatur Lazarus: rogamus, vt eum sanes: preces autẽ amicorum multum valent ad impetrandum ab amicis, tam pro se, quam pro alijs, etiam apud Christum, Luc. 4. Socrus Simonis tenebatur magnis febribus, & rogauerunt pro ea, & imperauit febri, & dimisit illam. Altera causa est ipsamet consanguinitas etiam fine precibus: Deus enim, & homines solẽt multa facere pro his, quos coniunctos sciunt amicis, quos diligunt. 3. Reg. 11. propter Dauid pepercit Deus Salamoni, ne regnũ eo viuente diuideretur. & Genes. 18. propter decem iustos, Sodomitis omnibus parcere paratus erat. Sufficiens igitur caussa nunc erat Lazaro obtinendi sanitatem, eum esse fratrem earum, quas Dominus diligebat, vnde potuissent dicere, Domine frater noster infirma-

Nonnullæ referuntur rationes quæ possent Christũ ad misericordiam inclinare.

A firmatur. Tertia causa erat ipsius infirmi erga Christum amor: petere enim solemus pro ijs, qui indigent, & impetrandi causa est; si ij quibus petimus, beneuolo sint animo, & grato erga eum, à quo impetrandum est: vt enim inquit Ambros. lib. 2. de offic. cap. 7. Amor vnius inducit alterum ad redamandū. & Aug. lib. de catechizandis rudibus. cap. 4. Rudis, inquit, est animus, qui dilectionē, quam nolit impendere, nolit reprendere. Poterant ergo dicere, Domine, ecce qui te amat, infirmatur: ita Luc. 7. factum est; Dignus est, vt hoc ei præstes: diligit enim gentem nostram. Quarta B causa est ipsius subuenientis amor, hæc est omnium potissima; quando enim, qui subuenturus est, amat eum, qui indiget, etiamsi nulla cæterarum adsit causa, sufficit: quando verò deest, cæteræ vix animos eorum à quibus beneficia sperantur, mouent. Efficacior est enim amor subuenientis, vt benefaciat, quàm amor indigentis, vt benefiat ei: ad hoc enim & preces, & cætera tendunt, vt voluntatem subuenientis inclinent erga eum, cui subueniendum est. Prudenter D ergo, & sapienter hanc causam exprimunt, [Ecce quem amas infirmatur.] Secundo, in hoc nuntio sapientia, & prudentia cernitur: huic enim causæ potissimæ preces suas non admiscent: ipsa enim erat per se efficacissima, solam ergo indigentiam, & infirmitatem exponunt: vnde rectè Aug. tract. 49. dixit; Amanti sat est nuntiasse. Tertio quia non orant vt veniat; vt enim Greg. lib. 6. Moral. cap. 17. dicit, amor etiam mētes pigras ad opus excitat, nec calcaribus indiget. eadem de causa, nec rogant vt sanet: amantis electioni omnia prudenter committunt. Non tamen tantùm fidei erat in hoc nuntio, quantum in- E erat prudentiæ humanæ: nam tamquam ad merum hominem, mittunt nuntium, eum certiorem facientes quasi nescium infirmitatis, [Ecce,] inquit, [Infirmatur,] vox est significantis, & scire facientis, quasi dicerent: scito infirmari, quem amas. credebant autem posse sanare, si vellet. hæc fidei imperfectio, in sequentibus apparebit.

Audiens autem Iesus dixit eis: infirmitas hæc non est ad mortem, sed pro gloria Dei, vt glorificetur filius Dei per eam. F

C

COMMENTARIVS.

NON vnum, sed duos, vel plures missos esse verbum illud insinuat, [Audiens dixit eis.] est autem responsum Christi breue, sed plenum diuina sapientia: nam instructionem, & consolationem continet: instruit quidem: tum significando infirmitatem sibi esse iam notam, nec eam vt ipsæ sorores, & nuntij putabant ignorabat, quod satis Dominus indicat, dum causas infirmitatis aperit: tum etiam docendo se esse filium Dei, non merum hominem, vt arbitrabantur: quod ostendit in verbo illo, [Vt glorificetur filius Dei per eam.] Consolatur etiam primo sanitatem promittendo; [Non est ad mortem hæc infirmitas,] id est, non morietur ex hac infirmitate, sicut solent homines mori infirmitatibus, non amplius in hoc sæculo victuri: at Lazarus non sic infirmitatem habuit, quia etiamsi mortuus est, tamen cito ad vitam eandem est reuocatus. vnde Augustinus tract. 49. rectè dicit: [Infirmitas non est ad mortem,] quando nec ipsa mors fuit ad mortem: habet enim mors duo, vnum est, animam à corpore separare, & compositum dissoluere, alterum est vitæ huius seculi finem imponere. infirmitas Lazari ad mortem fuit, quia anima eius à corpore separata est: ad mortem autem

Explicatur quomodo Lazari infirmitas ad mortem nō fuerit, quāuis ipse mortuus sit.

A tem non fuit, quia terminus vitæ huius non fuit: nam iterum est etiam corpori coniuncta, & reuixit in hoc seculo. sicut ante viuebat. Cõsolatur secundo, & simul instruit aperiẽdo causam, & finem infirmitatis: [Est pro gloria Dei,] id est idcirco hæc infirmitas permissa est, vt ea Deus glorificetur, & dũ Lazarus ad vitã reuocatur, Dei virtus, ac diuinitas in sanante & suscitante cognoscatur vt in eum homines credant. Quod autem additur, [Vt glorificetur filius Dei per eã,] explicatio est præcedentis verbi [Pro gloria Dei,] & ita factum est. Nullum enim extitit miraculũ Christi quale hoc, in quo ita se esse Dei filium ostenderet, & tot credentes sibi conciliaret, vt verè per hanc infirmitatem filius Dei glorificatus dicatur. Magnum hoc est consolationis argumentum ipsis sororibus, scilicet fratris sui Lazari infirmitatem in maximam gloriam Dei cessuram: & in hunc finem esse à Deo permissam. D

ANNOTATIO 3.

B Diuersæ lectiones suspectiorum Verborum. IN lectione huius sententiæ, & expositione, aliqua ex parte varij sunt Doctores. Amb. lib. 4. de fide cap. 6. legit, [Pro gloria Dei, vt glorificetur filius eius per eam,] & refert vtrumq; relatiuum ad Patrem, vt glorificetur filius eius, scilicet Dei, per eum, scilicet per per Patrem: & in hoc sensu locum hunc obijciebant Arriani Catholicis, vt probarent minorem esse filium Patre, cum per Patrem glorificari dictus esset. quorum obiectio vana est: eodem enim argumento probarent Patrem minorem esse filio: nam Ioan. 17. dictum est, Pater clarifica filium tuum, vt filius tuus clarificet te. Hilar. lib. 9. Trin. eodem modò legit, [Pro gloria Dei, vt filius Dei glorificetur per eum,] sed relatiuum refert C ad Lazarum, vt filius Dei glorificetur per Lazarum, id est occasio fiat illi diuinitatem suam, & se esse Dei filium manifestandi. Aug. autem Tract. 49. solùm legit, [Pro gloria Dei, vt glorificetur filius Dei,] non autem legit, [Per eum,] neque [per eam.] Chrysostom. hom. 61. legit [Per eam,] referendo ad infirmitatem, & ita nunc legimus, & est accommodatior lectio, sibi enim inuicem respondent hæc verba. [Infirmitas hæc non est ad mortem, sed vt per eam glorificetur Dei filius.

Diuersæ Patrum explicationes. Sciendum est rursus Doctores non eodem modò exponere hæc duo, [Pro gloria Dei, vt glorificetur filius Dei per eam,] aliqui exponunt, vt vna pars sit alterius declaratio, illudque [Dei,] referatur ad filium, cum enim dictum sit, pro gloria Dei, explicat, vt fili⁹ Dei glorificetur per eam: sic Aug. Tract. 49. exponere videtur, & tunc apertè Christus se Deum esse confitetur, huic fauet expositioni, quia non est in ista sententia aliqua particula distinguens: non enim dictum est pro gloria Dei, & vt glorificetur filius Dei per eam. Alij secundo loco etiam vnam partem alterius expositionem interpretantur, sed priorem partem ad Patrem, posteriorem ad filium referunt, nempe pro gloria Dei Patris: hæc autem est vt glorificetur Filius per eam: gloriam enim filij, Patris gloria est. ita Hilari lib. 9. Trin. Ambr. li. 4. de fide c. 6. & Chrysost. hom. 61. exponũt. & huic fauet illud Io. 14. vt glorificetur Pater in filio, glorificatio enim filij est glorificatio Patris qui misit eũ. Alij tertio hãc partem exponunt de filij passione, vt glorificetur filius Dei per eam, quia hoc miraculum in causa fuit, vt Iudæi mortẽ Christo omninò inferre decernerent, diuidunt enim hæc, quasi dictum esset cum particula, [Et,] pro gloria Dei, & vt glorificetur filius Dei, & tunc sensus est, Hæc infirmitas est pro gloria Dei: id est, vt suam in ea diuinitatem Deus ostẽdat, & vt filius Dei per eam morte, & cruce glorificetur. E F

Auctoris explicatio. Mihi accommodatior videtur expositio, vt de glorificatione ea sit sermo, quæ per miracula facta est, qua Christ⁹ suam manifestauit diuinitatem mundo, quod maximè in hoc miraculo factum est, de quò dicitur. Totus mundus abit post eum, si dimittimus eum sic, omnes credent in eũ. & rursus posterior pars sit prioris explicatio. nè intelligeretur in-

A firmitas ita dici pro Dei gloria sicut omnia, quæ fiunt, in Dei gloriam tendunt. Hoc enim pro Dei gloria erat vt modò quodā singulari, scilicet vt Christus ostenderet se esse Dei filium per eā, non nego cęteras expositiones etiam esse probabiles.

Sciendum est prætereà Chrysost. ho. 61. & Euthym. particulam [Vt,] exponere consecutiuè, vt sit sensus, Infirmitas non ad mortem, sed consequetur ex ea gloria Dei: non enim causā, sed quod euenturum erat significat, at verius est contrarium causam enim finalem indicat: est enim in hunc finem, infirmitas hæc illata, & mors subsecuta, non vt mo reretur sicut cæteri, quorum vltimus vitæ finis aduenit, sed vt glorificaretur, & B notus fieret Dei filius per eam, de causā enim huius infirmitatis Dominus agebat. D Quamuis enim respectu causarum naturalium hęc glorificatio sit consecuta, tamen si ad diuinam prouidentiam conferatur in glorificationem Dei erat infirmitas ordinata, quod doctè tradit Greg. Nissen. de creatione hominis. cap. 26. dicens expectasse Christum alios duos dies, vt mortuus quatriduanus esset, & in eo tantum miraculum operaretur: Diuina enim prouidenria effectus inferiores in superiores fines, & causas ordinat, vt idem Greg. lib. 8. de Philosophia capit. 8. ducet: Deus enim vsus est naturalibus causis, mortem & infirmitatem inducentibus, tanquam ministrantibus diuinæ suæ dispositioni, in eum finem, vt glorificaretur Dei filius. E

Diligebat autem Iesus Martham, & sororem eius Mariam, Lazarum.

COMMENTARIVS.

Quorsum Euangelista meminerit amoris Christi erga hos fratres.

EVANGELISTA hanc dilectionem Christi erga sorores, & Lazarum exponit, primò ne quod non statim ad sanandum ierit, sed duobus expectaric diebus vllus discreberet voluntati, quasi noluerit: sed mysterio, vt maius miraculum, & illustrius fieret: tum: vt verum esse, quod sorores dixerūt, confirmaret: Ecce quem amas: amabat enim Lazarum, & sores eius: tum F etiam, vt amorem hunc: & dilectionem: qua eas Christus prosequebatur, notam relinqueret fidelibus. demum quia ex notitia dilectionis huius aliqua quæ narranda sunt, efficiūtur manifestiora: qualis autem hæc fuerit dilectio, in annotatione inu..n.es.

C

ANNOTATIO 4.

Dilectio Christi erga homines quadruplex

QVatuor dilectionis genera considerare licet in Christo: Vna dilectio est, qua vt Deus ab æterno dilexit homines, eadem dilectione cum Patre: hæc enim causa fuit, vt homo fieret pro nostra salute. Altera est humana, qua vt homo diligebat, sed naturalis, dilectio autem & amor naturalis est, qui alicui vinculo, naturali innititur, vt quādo amamus alios: vel quia sanguine coniunctos, vel quia familiares, vel quia benefactores: vel simili vinculo naturali nobis colligatos habemus: hic amor non defuit Christo vt homini, in quo vera natura erat humana. Tertia dilectio est etiam humana sed moralis, quæ innititur virtuti, & bonis moribus: ac honestis, qua virtuti deditos, & probos diligimus propter honestatem, quam etiam Christus, vt homo eadem de causa habuit. Quarta est Spiritualis, qua diligimus propter Deum, ita vt ratio amandi sit Deus ipse, qui finis est supernaturalis noster, & hęc est dilectio charitatis. Hæ tres Christo inerant, vt homini, prima, vt Deo, hęc prima erat æterna: sicut & Deus est ęternus, reliquę tres temporales, quia homo in tempore factus

Non omnes hę dilectiones ab initio fuerunt in Christo.

A factus est, sed adhuc antiquior vna altera: illa enim, quæ charitatis est, fuit ab instanti incarnationis quando adeo nos dilexit charitate, vt mortem pro nostra salute, libentissimè acceptaret, cæteræ verò dilectiones non omnes fuerunt ab instanti incarnationis, sed temporaneæ saltem quantum ad actus, sicut, & apud nos. Naturali enim quadam dilectione acquisita prosecutus est aliquos, qui sibi familiares fuerũt, vel à quibus aliquod temporale recepit beneficiũ, erat enim mortalium omnium gratissimus. Lazarum ergo, & sorores his omnibus modis diligebat, nempe vt Deus, & vt homo. vt Deum dilexisse res aperta est, non solum dilectione illa, qua sic dilexit peccatores, vt pro eis homo fieret, sed qua diligit iustos, & Patri gratos, tales enim

Christus quadruplici hac dilectione, hos] fratres dilexit. B

erant hi. diligebat etiam vt homo naturali amore, quia familiares erant, & hospitio solitæ eum recipere. Morali autem dilectione propter honestatem, quia studiosi erant valde, charitate etiã ambat propter Deum ipsum, sicut & alios homines, quos charitate diligebat. Euangelista autem particularem amorem, & dilectionem significare voluit, nempe naturalem, & honestam seu moralem, qua vt familiares, & amicos, & studiosos, tanquam homo diligebat. Christus enim omnia nostra sumpsit præter peccatum, & ea, quæ ad peccatum tendunt, qualis est ignorantia, & carnis contra Spiritum pugna, & aliqua huiusmodi, at dilectiones hæ nihil habent cum peccato commune, nec coniunctum. D E

Vt ergo audiuit, quia infirmabatur, tunc quidem mansit in eodem loco duobus diebus.

COMMENTARIVS.

MANSIT duobus diebus, postquam nuntium accepit. vti diximus ex Greg. Nissen. lib. de creatione hominis. cap. 26. vt mortuum quatriduanum suscitaret, cum enim infirmitas hęc esset pro Dei gloria, eò est perducta à diuina prouidentia, vt miraculum gestum illustrius fieret, & per illud sanantis virtus maximè nota euaderet. Hi duo dies computandi videntur eo numerato, in quo perlatum est nuntium, quando etiam Lazarus est mortuus, post quos proficiscens die quarto peruenit Bethaniam, & suscitauit quatriduanum. F

C ANNOTATIO 5.

Hi duo dies quomodo computãdi.

CHrysost. hom. 61. & Euthym. existimant ab illo die, quo nuntius venit, aliòs duos expectasse, & quarto venisse, mortuum autem Lazarum fuisse eodem die, quo nuntius venit, id autẽ ideò dicunt, quia Christum existimant quindecim stadijs tunc à Bethania distasse, quæ vno die conficiuntur, nam octo stadia vnum miliare cõficiunt Italicum sed hoc non videtur dici posse, erat enim quando nuntium accepit trãs Iordanem, vt Augustin. tract. 15. affirmat, & ex historia constat, verbum etiã Christi id indicat, [Eamus,] inquit, [in Iudæam,] erat ergo tunc extra fines Iudææ, Et ratio id ipsum confirmat; Iudæorum enim persecutiones deuitans locum distantem eligere debuit, vno ergo die non potuit tantùm itineris confici. Existimo probabilius quod nuntio accepto expectauerit duos dies, illum nempe quo nuntium accepit quãdo Lazarus mortuus est, & sequentem; tertio autem dixit discipulis Lazarum mortuum esse, eodemque tertio profectus est in Iudæam, ac peruenit quarto die mortis & sepulturæ Lazari, quo die eum etiam suscitauit. Aliqui Lazarum non eodem die mortuum & sepultum dicũt, idque probant quia quatuor dies habentem in monumento Christus inuenit; nec verisimile existimant, eodem die,

A quo mortuus est fuisse sepultum, quod mihi non probatur; nam Martha fœtorem corporis obijciens quatriduanum esse dixit, ad fœtorem autem à morte ipsi dies numeratus; nec est inconueniens eodem die mortuum, & sepultum esse; id enim sæpè fit, maximè quando in principio diei moritur infirmus. Hæc probabiliora videntur, quamuis parum D referat hoc, dummodo sciamus Dominum quarto die Lazarum suscitasse, & duos expectasse, vbi nuntium accepit; à quo autem termino computandi sint, ex locorum distantia pendet, existimo probabiliora esse, quæ diximus in commentario.

Deinde post hæc dicit discipulis suis: eamus in Iudæam iterum.

COMMENTARIVS.

B

TRANSACTIS diebus duobus, discipulos, vt iterum veniant secum E in Iudæam, inuitat: erat enim Bethania in Iudæa. Sciebat Dominus timiditatem eorum, ideò id prædicit, & vt eorum ignauiam tacitè arguat: & nè re insperata turbarentur postea, quando in Iudæam peruenissent.

Dicunt ei discipuli: Rabbi nunc quærebant te Iudæi lapidare, & iterum vadis illuc?

CONSVLEBANT quidem Christo, sed magis sibi, quod sæpè inter nos accidit, vt sub specie charitatis erga proximum res nostras agamus. Particula [Nunc,] significat paulò ante: nam in festo Enceniorum proximè elapso. Iudæi lapidare Christum voluerunt, vt ex capite decimo constat.

F

C Respondit Iesus: nonne duodecim sunt horæ diei? si quis ambulauerit in die, non offendit, quia lucem huius mundi videt: si autem ambulauerit in nocte, offendit, quia lux non est in eo.

DOMINVS metaphora quadam, timiditati eorum medetur, ostendens nondum esse suæ mortis, & passionis tempus: & idcircò adhuc non esse timoris causam. Metaphora autem hæc est: dies duodecim horas habet: & qui ambulat in vna harum, etiamsi vltima sit, quia adhuc lux est, & nondum tenebræ superuenerunt, securè ambulare potest sine offensionis periculo: nam in quæ impingi solet, manifesta sunt, & declinare facilè vnusquisque potest. At quando nox aduenit, minus securè homo ambulat: cum enim deficiente lumine offendicula non videantur, facilè impingit. Duodecim horis diei, tempus vitæ suæ Dominus significat, quando nemo ei nocere, nec eum comprehendere potuit: quia quæ disposuerat secundum diuinum beneplacitum, omnia erat complexurus, noctem verò tempus passionis appellat, de quo dixit, Hæc est hora vestra, & potestas tenebrarum. Erat quidem iam vicina nox, quia imminebat passionis tempus: tamen adhuc hora erat diei, quando

Quid per horas diei & noctis, Christus significet.

Lucæ 22.

A quando nemo ei nocere poterat, nec in eum manus inijcere. Hoc est ergo, D quod dicit quasi clarius respondisset sic: dixistis nunc, me interficere Iudæos quæsiuisse, scitote sicut non vnã, aut alterã horam, sed duodecim haber dies, nec idcirco quia decem aut vndecim trãsierunt, propterea dies est completa, vt non liceat securè ambulare, ita etiam superest mihi tempus, quamuis paruum, in quo licet securè, & sine periculo ire in Iudæam & vos etiam liberè mecum potestis venire: nam vestrum periculum, & securitas ex meo periculo, & securitate pendent, hic est sensus. Similis est sententia apud Luc. admonentibus enim quibusdam, vt fugeret ab Herode quærente eum interficere, respondit. Dicite vulpi illi: ecce eijcio dæmonia, & sanitates perficio hodie & cras, & tertia die consummor: veruntamen oportet me hodie, & cras & sequenti die ambulare: ac si dicat, nemo potest me, ante tempus à me decretum, & statutum interficere, aut impedire: quamuis faciam quæ facturus sum & hoc tempus nondum aduenit, adhuc cras, & hodie dęmonia eijcio id est, B adh uc tempus est operandi opera Patris: nondum mortis meæ tempus aduenit. Per has duodecim horas, hoc idem nunc significauit. Duodecim autem E horas diem habere, dicit more Hebræorum, qui dies semper inęquales duodecim partes, & in totidem noctes diuidebant.

Lucæ 13.

ANNOTATIO 6.

Diei & noctis metaphora quatuor diuersis modis exponitur.

SVperiorem sentẽtiam variè Doctores exponunt. Primo Chryso. ho. 61. duas afferr expositiones. Prior est vt per diem virtutem, & innocentiam, per noctem malitiam significet, sitque sensus, qui in virtutis via ambulat, in periculo non incidit, nec offendit; sed is, qui malitia & scelere est. Hęc tamen expositio non videtur accommodata: mali enim bonos persequuntur, & qui in rectitudine ambulant, in magna incidunt temporalia pericula, & aliquando maiora, quàm mali, & iniqui: & rursus, quia si id verum esset, nec Christus vnquam C in hoc periculum incidisset, cuius innocentia maxima erat, & tamen à persecutoribus est comprehẽsus, & interfectus, Apostoli enim de his periculis temporalibus loquebantur. Altera expositio est, vt per diem, Christũ ipsum intelligamus, qui lux & dies est; & sicut qui ambulat in die, nõ impingit: sic nec qui cum Christo ambulat, in vllum offendere poterat periculum: virtus enim & potentia illius custodiebat eum. Hanc videtur secutus Ambrosius lib. de mysterio passionis Chisti cap. 5. sed nec ista expositio accõmodatur verbis istis. Has etiam duas expositiones refert Euthym. Tertia expositio Augu. Tract. 49. vt per diem Christum, per duodecim horas, duodecim Apostolos intelligamus, qui Christum sequebantur, sic horæ diem: & tunc est sensus, vt Dominus his verbis eorũ deprimat præsũptionẽ, qui ei consilium dare volebant eorum, quæ facturus erat: ac si dicat, nonne horę diem sequuntur, non autem dies horas? ita vos me sequi debetis, & non dare mihi consilium. Addit Aug. Iudã non in hoc numero esse, sed eum, quem loco ipsius collocandum sciebat Dominus: tamen videtur violenta hæc expositio, sensum quidem connectit, tamen verba accommodatè nõ interprętatur. Aliqui F recentiorum quatto loco exponunt, vt sint verba prouerbialiter dicta, ad significandam mutationem facilem hominum: temporis enim variatione mutantur: ac si dictũ esset: duodecim horæ sunt diei, & non semper homo persistit in eadem voluntate, sed quod mane cogitat, vespere mutat: quod si nihil aliud esset pręter hoc: [Nonne duodecim sunt horæ diei?] fateor quod facile hæc expositio textui accommodari potest: tamen verba sequentia durè huic sensui applicantur: idcirco commentarij expositio mihi omnium aptissima, & quãtum ad verborum sensum, & quantum ad sententiæ connexionem, visa est.

Recentior interpretatio.

Hæc

A D

Hæc ait:& poſt hæc dicit eis: Lazarus amicus noſter dormit, ſed vado, vt à ſomno excitem eum.

COMMENTARIVS.

APERIT cauſam, cur in Iudæam eat:nam ſe illuc ire velle, nullumque periculum imminere verbis præcedentibus ſignificauit: cauſam autem verbis metaphoricis prius exponit. [Lazarus, inquit, amicus noſter dormit, vado,] autem [vt à ſomno excitem enm,] ſomnum vocat mortem illam breuem; tum, quia ſuſcitandus cito erat: tum etiam, vt facilitatem indicet, qua mrtuos ſuſcitat: tam enim illi facilè erat mortuos à morte, quàm alijs, dormientes à ſomno excitare. Amicum communem appellat, [Amicus, inquit,
C noſter,] meus nempè,& veſter,vt animos eorum, amici communis cauſa, faciles ad viam reddat:ſunt enim pro amicorum ſalute ſpernenda pericula. Eſt B etiam perfecta miſericordia, quando non tantùm venientibus ad nos ſubuenimus, ſed etiam ijs, qui venire nequeunt,benefacturi accedimus.

Dixerunt ergo Diſcipuli eius,Domine, ſi dormit ſaluus erit.

ADHVC timentes ſibi, Domino in Iudæam reditum diſſuadebant, & dicunt, [Si dormit,] non indiget amplius medicina: [Saluus erit:] ſomnus enim ſalutis recuperandæ ſignum, & cauſa eſt. Ex hoc loco conſtat diſcipulos audiſſe nuntium de Lazari infirmitate, quamuis hactenus Euangeliſta non expreſſerit: his autem verbis eos infirmitatis conſcios fuiſſe inſinuat. Particula illa [Ergo,] illationem indicat ex verbo præcedenti, nempè quia dormire eum audierunt,dixerunt hoc,quod ſequitur,[Si dormit,ſaluus erit:] eſt autem hominum non admodum expertorum regula hæc: ſi dormit, ſanus
B erit infirmus. Fallax nimium eſt: ſomnus enim aliquando mortis eſt indicium: niſi velit aliquis dicere: illos intellexiſſe à nuntio morbi, & infirmita F
tis qualitatem, quod Euangeliſta prætermiſit, morbi autem qualitate intellecta, & cognita, protuliſſe hæc verba: ſunt enim infirmitates,in quibus ſomnus recuperandæ ſalutis maximum eſt indicium: ſed non exiſtimo tunc diſcipulos adeò fuiſſe medicinæ peritos, vt id diſcernere poſſent, ſed ſecuti ſunt dictum commune.

Dixerat autem Ieſus de morte eius, illi autem putauerunt, quia de dormitione ſomni diceret.

DECLARAT Euangeliſta verbum Chriſti,quod tunc diſcipuli nõ perceperunt:Dominus enim mortem ſomnum appellauerat,at illi hunc ſomnum dormitionem eſſe conceperant. Percunctabitur aliquis:quomodo id cõcipere potuerunt,cum Chriſtus diceret:vado vt à ſomno excitem: improbabile enim valdè erat tantùm itineris, & cum periculo velle Dominum conficere,vt à ſomno quodam communi,eum excitaret? Reſpondeo has diſcipulorum

Diſcipuli adhuc rudes, nõdum magiſtri verba callebãt.

rum

A rum sententias esse considerandas, tanquam hominum imperfectorum, & D
qui nondum Christi fidem, & notitiam, vt par erat, assecuti erant: quod timiditas ipsorum, & difficultas redeundi cum Christo in Iudæam satis indicant, ex hac imperfectione factum est, vt existimarent Christum protulisse hāc sententiam in eum sensum, Lazarus dormit, quasi somnus esset illi noxius, à quo tanquam à re noxia, & contra sanitatem eum liberari opus esset: ideoque se opponunt dicentes: non esse somnum noxium, sed vtilem, & sanitatis indiciū; Non enim mirum est, eos, qui Christum admonere periculi voluerunt, quasi nescius, aut impotens esset, dicentes, Nunc te quærebant lapidare, & iterum vadis illuc: etiam in hoc admonere voluisse, somnum non noxium, sed vtilem esse Lazaro: Dominus enim ea de causa hac vsus est verborum metaphora, cum sciuisset discipulos non intellecturos, vt nobis eorum imperfectio, & ruditas constaret, tanto enim eius virtus in ipsis perficiendis illustrior facta est mundo. Chrysost. homil. 61. & Euthymius huic percontationi respondent: discipulos putasse Christum in ænigmate locutum esse: sed responsio hæc
B non videtur satisfacere, nec accommodari verbis. E

Tunc ergo Iesus dixit eis: Lazarus mortuus est.

CVM non intellexissent discipuli verbum, apertè, & sine vlla verborum metaphora rem Dominus narrat: [Mortuus, inquit, est Lazarus:] particula [Ergo,] illationem ex præcedentibus indicat, nempè quia non intellexerunt sensum verborum præcedentium: idcirco verbis claris idem exprimit, vt intelligant.

Et gaudeo propter vos, vt credatis, quoniam non eram ibi.

C CONiungendum est vltimum verbum primo: gaudeo me ibi non adfuisse, F
& hoc propter vos, vt credatis: si enim adfuissem, aut sanassem eum, occasio tanti miraculi sublata fuisset, fidesq; vestra minus promoueretur: aut si non sanassem, vestra periclitata esset fides: nam me non potuisse sanare arbitrati fuissetis: gaudeo igitur me non adfuisse, & hoc vestri causa, quia non solum nihil fides vestra detrimenti passa est, sed maximè augebitur, quando mirabile videbitis opus, quale nunquam factum est, nempè quatriduanum, & fœtentem mortuum verbo ad vitam reuocatum. Gaudere licet in malis, quæ hominibus à Deo immittuntur, non propter eorum malum: sed propter eorundem, aut aliorum spiritualem salutem, aut profectum, quando per ea ad Deum conuertuntur, vel in melius proficiunt.

Gaudere licet quando que in malis proximi.

Sed eamus ad eum.

QVamuis tamen mortuus sit, [Eamus ad eum.] Homines solent infirmos amicos visitare, mortuos destituere: nihil enim visitatione sua eis præstare valent: at Christus etiam mortuos visitat, sicut & viuos: tam facilè enim est ei mortuis vitam, quàm infirmis sanitatem conferre. His verbis insinuat Christus velle se reuocare eum ad vitam, velut à somno aliquis excitatur ad vigiliam: id enim significat verbum hoc, [Eamus ad eum.]

Christus visitat mortuos sicut et ægrotos.

Dixit

A D

Dixit ergo Thomas, qui dicitur Didymus, ad condiscipulos: eamus & nos, & moriamur cum illo.

CVM verbis suis à reditu in Iudæam Christum abducere discipuli non possent, sed eum animo redeundi obfirmato viderent, vnus ex eis reliquos ad sequendum exhortatur dicens, [Eamus & nos, & moriamur cũ illo:] sentiebat enim illos omnes adhuc trepidantes, & animo non omnino ad sequendum firmo. Particula [Ergo, illationem indicat, quæ fit partim ex verbo Christi, [Eamus ad eum.] partim quia ægrè ferentes, & tardos condiscipulos videns hæc protulit, [Eamus & nos.] Verba sunt dilectionis erga Christum, & fortitudinis: dilectionis quidem, quia sine Christo vitam contemnebat propriam: fortitudinis, quia à periculo, quod animo conceperat, nõ retardabatur, quominus sequeretur magistrum: Sed tamen fides imperfecta erat: nondum enim virtutem, & potentiam Christi, à qua cunctis periculis, quos volebat, liberare poterat, agnoscebat: nec verbo Christi omnimodè habuerat fidem, [Qui ambulat in luce non offendit:] quod in Græco codice notius est: nam legitur: [Eamus, vt moriamur cum illo,] quasi sibi persuasisset moriendum esse in reditu ad Iudæam. Thomas Didymus dictus est à Græcis, quod apud Latinos Gemellus, seu qui simul cum fratre nascitur: idem autem apud Hebræos significat Thomas, vt in cap. 20. declarabitur.

Verba Thomæ à dilectione, & fortitudine orta.

B B

Venit itaque Iesus, & inuenit eum quatuor dies iam in monumento habentem.

QVO die mortuus est Lazarus, eodem in monumento positus videtur: erat autem dies à morte, & monumento quartus, quo Dominus Bethaniam peruenit, & quo etiam eum à mortuis suscitauit.

C F

Erat autem Bethania iuxta Hierosolymam quasi stadijs quindecim, multi autem ex Iudæis venerant ad Maertham, & Mariam, vt consolarentur eas de fratre suo.

MIliaribus duobus Italicis vno stadio minus, distabat Bethania, vbi hæc gesta sunt, à Hierusalem. huius paruæ distantiæ idcirco Euangelista meminit, vt facilè Iudæos ad consolandas sorores è Hierusalem venire potuisse, ostenderet. Charitatis opus est mœstos consolari. & quoniam nobiles erant sorores hæ, ideo multi Iudæorum ad eas conuenerant.

Martha ergo, vt audiuit, quia Iesus venit, occurrit illi, Maria autem domi sedebat.

CVra domus, & rei familiaris Marthæ incumbebat, idcirco prior aduẽtus Domini nuntiũ audire potuit: nã Maria sedebat, consolationes aduẽtantium excipiens prius autem Martha audiuit, quàm vidit: celeberrimi enim hominis aduentum fama tacere non potuit: sed gressus eius pręueniens, ad aures Marthæ pręuolauit: nam quæ læta sunt, prænuntiare vnusquisque satagit.

Dixit

A D

Dixit ergo Martha ad Iesum: domine, si fuisses hic, frater meus non fuisset mortuus.

PArticula [Ergo,] tacitam indicat illationem, nempe quia ipsa prior venit, Maria autem domi mansit, idcirco ipsa Dominum prior alloquitur. Attendendum autem est verba hæc Marthæ, ex triplici capite orta fuisse. Vnum est fides: credidit enim si adfuisset Dominus, fratris mortem impedire potuisse, & ab infirmitate liberare: sed erat imperfecta hæc fides, nondū enim sciebat, absentem etiam sanare potuisse, quæ si credidisset, vtique dixisset sic: Domine, si voluisses, frater meus non fuisset mortuus. Alterū caput est, spes, & fiducia quædam: fidebat enim, & certa erat de clementia Christi, quòd si adfuisset, sanitatis beneficium fratri non denegasset: neq; tamen hæc spes, & fiducia erat perfecta virtus: aliquando enim est maioris clementiæ diuinæ sanitatem corporalem negare, quàm concedere: idcirco hæc temporalia non sunt absolutè petenda, nec desideranda: nisi quādo ad maiorem Dei gloriam, & ad salutem spiritualem conducunt. Martha autem solam clementiam considerauit Domini, tamen, quod desiderabat, non admodum perpendit, & decepta est: cum multo vtilius, & conducibilius fuerit mori Lazarum, cum per talem mortem filius Dei glorificandus esset: si autem præsens fuisset Christus, quod maioris gloriæ diuinæ est fecisset. Tertium caput est dolor, & animi tristitia de morte fratris; conquerebatur enim de absentia Christi, quasi eā fuisset causa illius: erat autem etiam imperfectio in hoc: si enim sciuisset Dominum etiam absentem nihil ignorasse, & omnia potuisse; noluisse tamen sanare, quia non expediebat, non adeo doluisset. Laudanda tamen est modestia Marthæ, vt dicit Chrysostomus hom. 61. non enim eiulatibus, & clamoribus est vsa, vt aliquæ in his casibus facere solent: sed temperatè, & modestè dolorem animi, qui iustus erat, de morte fratris expressit: nec enim sciebat, quid diuina prouidentia in illa morte statuerat, quod si sciuisset, omni ex parte diuinæ voluntati suam conformasset.

Marthæ verba ex fide spe, & animi tristitia orta sunt.

B B

Cōmendanda Marthæ modestia.

C E

Sed & nunc scio, quia quæcunque poposceris à Deo, dabit tibi Deus.

ADiungit Martha priori sententiæ sequentem, si adfuisses, mortuus non fuisset frater meus: sed non propterea diffido te posse iuuare, immo certa sum Deum tibi daturum, quæcunque ab eo poposceris, adeo vt nunc etiam possis fratrem à morte reuocare, si à Deo poposceris. Maior est fides hæc, quam præcedens: plus enim erat confiteri Christus posse suscitare mortuum, quàm sanare infirmum, & facere nè moreretur: tamen adhuc est imperfecta fides, quia Christum non confitetur Deum, sed purum hominem: nec propria id virtute facere posse, sed petitione, & oratione, qua, si à Deo peteret, impetraret, vt notat Chrys. hom. 61. si enim perfectam fidem habuisset, dicere oportebat: scio, quæcunq; tu volueris, facies. Modestam petitionem verba hæc continent, non enim expressè rogat, vt à Deo poscat, sed potentiam eius confitetur: amanti autem satis est posse, & nosse, iam autem sciebat esse mortuum, ideo potentiam confitetur: ab amante verò, & sciente, & potente superuacaneum

Proficiebat in fide Martha.

A neum iudicauit aliquid petere: sensus igitur est, Domine, potes, si vis, me D iuuare: quia quæ vis à Deo, habes, si petas.

Dixit illi Iesus, resurget frater tuus.

Verba sunt cōsolantis, & docentis.

SIMVL & consolatur, & docet vnico verbo, promissio resurrectionis cō solatio est, at dum absolutè dicit, [Resurget frater tuus,] nō autem dicit, poscam à Deo, se habere potestatem significat: suamq; diuinitatem exprimit, vt non necesse habeat poscere, & orare Deum, cum ipse sit Deus. Hoc autem instructionis est, & doctrinæ.

Dicit ei Martha, scio quia resurget in nouissimo die.

B EXistimauit Martha verbum Christi esse communem quandam consolatio E nem, qua homines solent in similibus casibus mœstos consolari, resurrectionem futuram in memoriam reuocantes, maximè quia tunc erat Saducæorum secta, negantium resurrectionem, vt patet Matt. 22. credíditque Martha, Christum velle eam consolari certitudine resurrectionis fraternę, quasi Christus diceret: Scito certam, & veram esse mortuorum resurrectionem: ideoq; hilari animo esto, & tristitiam depone, quia resurget frater. Argumentum enim consolationis in similibus casibus, resurrectionem esse, docet Paulus 1. Thessalon. 4. Nolumus, inquit, vos ignorare fratres de dormientibus, vt non contristemini, sicut & gentes, quæ spem non habent. in hunc sensum verbum Christi Martha est interpretata adhuc rudis, & imperfectæ fidei, idcirco respondit, scio resurrecturum in die vltimo, neque adhæreo sectæ illorum, qui futuram negant resurrectionem, quare nec indigeo hac instructione.

C Dixit ei Iesus, ego sum resurrectio, & vita. F

Ostendit Christus se Deum esse, qui vitā omnibus viuendi donet.

APERTIS Verbis Dominus eam instruit, & imperfectam fidem eius corrigit, docetque se non indigere poscere quidquam à Deo, sed se esse Deum, qui mortuos suscitare, & vitæ pristinæ restituere possit. His igitur verbis, quis sit ipse, aperit: sequentibus autē ad verā, & perfectam hanc fidem exhortatur, [Ego, inquit, sum resurrectio, & vita,] id est, ego ipse sum, qui suscitare, & viuificare possum, & suscito, ac viuifico eos, quos volo: & qui suscitabo, & ad vitā reuocabo omnes, qui suscitandi, & viuificandi sunt: non opus est mihi poscere à Deo, qui sum ipsemet Deus. Hebraismus est sensum causalem efficiens, [Resurrectio, & vita,] id est causa resurrectionis, & vitæ, & effector earum in vniuersum, qui omnem resurrectionem, & vitam efficio. Hoc articuli Græci significant, [Ego sum ipsa resurrectio, & ipsa vita.

ANNOTATIO 7.

PRimo loco considerandum est, vitā in hac sententia nō accipi pro vita, quæ contra mortem distinguitur, & communis est bonis, ac malis, & ad quā credentes, & non credentes sunt suscitandi, de qua dictum est. 1. Corint. 15. Sicut in Adam omnes moriuntur, sic in Christo omnes viuificabuntur, tunc enim superua-

A peruacaneum esset addere, [Ego sum vita:] nam si resurrectionis fons, & causa est, vtique est causa vitæ: nemo enim resurgit à mortuis, nisi reuocatus ad vitam, nec sine vita constat resurrectio: de hac enim resurrectione loquebatur, de qua dixerat, Resurget frater tuus. vita ergo in hoc loco, accipitur pro vita beata & fęlici, ad quam resurgent credentes in Christum, de qua dicitur Ioan. 5. Qui bona fecerunt, procedent in resurrectionem vitæ, & ita accipi verba sequentia probant, Omnis, qui credit in me, viuet, etiam si mortuus fuerit. Si generaliter vita acciperetur, nō esset C promissio credentium: nam credentes omnes viuent. Est igitur resurrectio cōmunis credentibus, & non credentibus, bonis, & malis. Vita autem propria credentibus, fide viua, & perfecta. Omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur, vti Paul. 1. Corint. 15. dicit. sensus igitur verborum est, Ego sum causa generalis resurrectionis, qui mortuos omnes ad vitam reuocabo, & adhuc sum causa vitæ, & fęlicitatis his, qui immutandi sunt, vti enim docet Aug. lib. 6. de Ciuit. cap. 12. damnatorum vita, quę in cruciatibus est, morti potius comparatur, idcirco mors ęterna in scriptura appellatur, beatorum verò fœlix, & beata resurrectio, vita æterna dicitur.

B Secundò annotandum est, Christum Dominum omnibus esse causam resurrectionis, siue bonis, siue malis, sua enim morte mortem omnium superauit, & ex gratia Christi factum est, & fiet, vt omnes resurgant, tam boni, quàm mali: ita docet Tertul. lib. de resurrect. carnis, & probat illo verbo. 1. Corin. 15. Sicut in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes viuificabuntur. idem etiam docet Cyril. lib. 4. in Ioan. c. 51. & confirmari potest illo Roman 5. Sicut per vnius delictum in omnes homines in cōdemnationem: sic per vnius iustitiam in omnes homines in iustificationem vitæ: & illo etiam 1. Corin. 15. Per hominem mors, & per hominem resurrectio mortuorum: quòd igitur mali resurgant, gratia, & meritum, & virtus est Christi: ideo nunc dicitur: [Ego sum resurrectio.] Percontaberis, quis vtilitatis adfert resurrectio malis, vt ex Christi dicatur gratia, & merito procedere?

Christus causa est: vt etiam mali, & impij resurgant in corpore.

D Respondeo in magnum cedere detrimētum, & grauiorem pœnam illis, sed hoc culpa eorum fit: nam ea vita perpetua data est, vt perfectè in anima, & corpore fœlices essent, quod si malè vixerunt, ipsi, quod optimum erat, in suam verterunt perniciem. Simile quid inquirit Iustin. lib. explicat. Genes. quæst. 3. de fide. Quam, inquit, vtilitatem malis affert habuisse fidem? Respondet, multum detrimenti, quia maiori afficientur pœna. 2. Pet. 2. Melius erat illis non cognouisse viam iustitiæ, quam post cognitionem retrorsum conuerti ab eo, quod illis traditum est, sancto mandato. E & tamen fides donum Dei est, ex gratia Christi procedens. Medicina vtilis est ad sanitatem, at si quis sumpto medicamento, quæ necessaria sunt, non curat, nocet vehementer.

Quid vtilitatis præstet malis resurrectio.

Tertiò annotandum est, Christum esse causam resurrectionis nostræ secundum quadruplex causæ genus. Primo quidem est causa prima, & suprema effectrix resurrectionis: & hoc habet, vt Deus est: ipse etiam prima causa est suscitandi, & reuocandi mortuos ad vitā. 1. Reg. 2. Dominus mortificat, & viuificat, deducit ad inferos, & reducit. Secundo est causa meritoria, qui suo merito, & iustitia omnium hominum liberationem à morte obtinuit, & hoc habet, vt F homo: vt enim Adam suo demerito, & inobedientia omnes nos morti addixit: ita secundus Adam Christus homo sua iustitia à morte reuocauit ad vitam. 1. Corinth. 15. Per hominem mors, & per hominem resurrectio mortuorum. & Roman. 5. idem docet Paulus obedientiam Christi, & iustitiam opponendo inobedientiæ Adæ. Tertio est causa instrumentalis, & hoc habet, vt homo: erat enim illa humanitas instrumētum, & organum quoddam diuinitatis, per quod miracula edebat, quod Athanas. serm. 4. cont. Arrianos docet: Per carnem, inquit, cœcum illuminauit, & Lazarum resuscitauit, eadem ratione per carnem in die nouissimo suscitabit omnes. Quarto est causa etiam, vt homo exemplaris: ad exēplar enim ipsius carō

Christus resurrectiōis causa quadruplex.

iusto-

A iustorum surget gloriosa, & impatibilis, de hoc exemplari dictum est Philip. 3. Reformabit corpus humilitatis nostræ, configuratū corpori claritatis suæ, quod etiam Ambr. 1. Corin. 15. docet dicens, Prior resurrexit, vt esset forma credentibus sibi: verè igitur dictum est: [Ego sum resurrectio, & vita,] vt Deus, & vt homo, modo iam exposito.

Duæ hæreses contra resurrectionem refutantur.

Quartò annotandum est, verbo hoc resurrectionis duas hæreses à sacris Doctoribus conuinci, Vna est eorum, qui resurrectionem futuram quidem, in anima tamen sola, affirmabant, negātes corporum resurrectionem. huius hæresis meminit Photius lib. de septem Synodis. c. 5. Irenæus autem lib. 1. cap. 23. tribuit eam Basilidi hæretico. Tertullia. lib. 5. cont. Marcion. tribuit etiam Marcioni. Hi hæretici, vt refert Epiphani. hæres. 64. decepti sunt illo verbo Matt. 22. In resurrectione erunt sicut Angeli Dei: at hæc hæresis, vt Photius, & Epiphanius doctè considerarunt, vel solo hoc verbo resurrectionis conuincitur: Non enim dicitur surgere, nisi quod cecidit, nec ad vitam redire, nisi quod mortuum est: at homo compositus ex corpore, & anima, mortuus est, & cecidit: igitur is est, qui surget: anima enim immortalis est, nec moritur, vnde Hiero. in epist. cont. C Minerv. & Alexand. Resurgere, inquit, dicitur, qui prius moriendo cecidit. Tertull. etiam Lazari exemplo eandem hæresim refutat: non enim est dictus Lazarus surgere, nisi quia assumpto corpore ad vitam reuocatus est. Multa sunt testimonia scripturæ pro hac veritate Catholica. Iob. 19. In nouissimo die de terra surrecturus sum, & rursum circundabor pelle mea, & in carne mea videbo Deum saluatorem meum. Lucæ 21. Capillus de capite vestro non peribit. Philip. 3. Reformabit corpus humilitatis nostræ. sed hæc omittamus, cum non sit nostri instituti hæc diffusius tractare: satis est verbum Domini annotasse. Locus autem ille Matthæi ab hæreticis allegatus, longè alium habet sensum: vt enim dicit Epiphan. secundum subiectam materiam comparatio illa procedit: In resurrectione, inquit, neque nubent, neque nubentur, sed erunt sicut Angeli, nimirum in eo, quod nullis vacabunt, nec incumbent nuptijs.

Altera hæresis eodem conuincitur verbo, & exemplo: Euthyches enim, vt refert Gregorius lib. 4. Moral. ca. 29. affirmabat futuram integram resurrectionem, sed corpus assumendum spirituale, non carneum, & osseum, quem errorem Hieronymus epist. ad Pammachium, & Oceanum, inter Origenis errores numerat. Sed hoc eodem verbo refutatur: non enim resurgeret homo, nisi eadem substantia quæ cecidit surgeret, & qui mortuus est, vitæ redderetur. Adde loca allegata contra priorem hæresim: nam Iob pelle sua iterum se circundatum iri confitetur, & oculis suis Christum se conspecturum sperat. Lucæ 24. Corpus suum Dominus palpandum obtulit, dicens, Palpate, & videte, quia spiritus carnem, & ossa non habet, sicut me videtis habere. Hæc pro loci præsentis declaratione sufficiant.

Qui credit in me, etiam si mortuus fuerit, viuet: & omnis, qui viuit, & credit in me, non morietur in æternum.

COMMENTARIVS.

FIDEM hanc perfectam adhuc explicat, & dicit: Omnis [Qui credit in me etiam si mortuus fuerit, viuet] iterum, si autem adhuc inter viuos est, non morietur in æternum: quia quamuis temporaliter mortem subibit, ad vitam reuocabitur æternam. Non hic, vti diximus de ea vita loquitur, ad quam omnes etiam mali surgent, sed vita, quæ verè vita est: illa nimirum

A nimirum beata & fœlix. Illud autem [Qui viuit,] idem significat ac qui non dum est mortuus: vt sit generalis sententia: omnes credentes in me, siue mortui sint, siue adhuc viuant in seculo, non morientur in æternum, sed ad tempus, restituendi tamen postea in æternam, & gloriosam vitam. Quibus verbis ad fidem allicit tanta facta promissione. Per fidem autem, non nudam fidem intellectus, sed perfectam, quæ est cum obedientia mandatorum eius & charitate, intelligere oportet, vt aliàs ostendimus: Nec satis est credere ipsum Christum esse Messiam, nisi simul credamus ipsum esse Dei filium, & verum Deum omnis resurrectionis, & vitę causam primam, vt probat Hilarius lib. 6. Trinitatis, vbi locum etiam hunc adducit. D

Credis hoc? ait illi, vtique Domine, ego credidi, quia tu es Christus filius Dei viui, qui in hunc mundum venisti.

B AD fidem hanc exhortatur Dominus Martham, [Credis,] inquit, [hoc?] E non quod ignoret, sed vt ad fidem hanc perfectam prouocet: Martha autem, mysterium tantum non assequens, ad fidem, quam de ipso conceperat, recurrit dicens: [Ego Domine credidi qui tu es Christus] ille [filius Dei,] qui venturus erat in hunc mundum, & qui expectabatur promissus nobis. Existimauit Martha, se credidisse omnia, quæ Christus dicebat dum credidit ipsum esse verum Messiam promissum, & verè credebat, sed implicitè: fidem igitur adhibet dictis Christi, sed implicitam, & generalem. Sicut si rusticus aliquas fidei propositiones, quas non assequitur, interrogatus, respondeat, credo sanctam Ecclesiam: ita nunc Martha, ego credidi Domine, te esse verũ Christum, & omnia, quæ dicis vera esse: an non distinctè ea percipiebat, nec Christum filium Dei appellat intelligens esse filium Dei Patri consubstantialem, qui carne assumpta homo factus est, sicut nos credimus, & confitemur: sed filium Dei supra omnes Prophetas & iustos, non discernens, nec assequens qua lis esset filius Dei. Iudæi enim Messiam filium Dei futurum etiam expectabant: at non omnes huius mysterij distinctam habebant notitiam. In
C Græco codice sic legimus: Tu es Christus ille filius Dei, qui venturus erat: F
parum distat hoc in sensu à nostra lectione: idem enim est dicere, Tu es Christus filius Dei, qui iam venisti, cum ante esses promissus, & expectatus.

ANNOTATIO 8.

Martha nõ intellexit rectè verba Christi.

AVgust. tract. 49. existimat Marthã intellexisse verba, & respondisse se ea omnia quæ de resurrectione sunt dicta credidisse, quando credidit Christum esse verum Dei filium: propterea enim quia filius Dei, est resurrectio & vita, credentesq; in eum non moriuntur in æternum. Hilari. lib. 6. Trinit. hęc verba, [Tu es filius Dei,] sic exponit, nempe ipsam credidisse verum esse Dei filium, sicut & nos credimus. Chrysost. autem Ho 61. & Euthy. non assecutam esse verba Christi, sed magnificum quid concepisse, & vnum interrogatam, aliud respondisse asserunt. Si autem legamus verbum in præterito, vt etiam Græcus codex habet, Ego credidi, profectò verum non erat, eam credidisse, fuisse verum Dei filium, qualem nos credimus, & qualis verè est: vt enim ex verbis superius expositis constat, merum reputabat hominem: si verò legeremus (Ego credo) vt aliqui legunt, affirmantes Græcum verbum talem posse admit-

A tere interpretationem: facilius id dici posset, nempe tunc quando hæc loquebatur, credidisse esse verum Dei filium essetque sensus: Vtique Domine credo, te esse resurrectionem & vitam, quia credo esse Dei filium, tamen sequentia non indicant talem fidem Martham tunc cōcepisse. Existimo igitur expositionem probabiliorem eam esse, quæ in commentario posita est, interrogata enim de tali fide, implicitè omnia ea confitetur, nondum assecuta sensum distinctum, & explicitum, sed affirmasse omnia sibi visa est, dum retulit fidem, qua credidit eum esse verum Messiam, idcirco non respondit Martha aliud ab eo, quod interrogabatur à Christo, vt putat Chrisost. D etiam si de resurrectione & vita nihil dixerit, de qua Christus interrogabat: respondit tamen aliter, quia, quod distinctè interrogabatur, ipsa implicitè confitetur. Hac etiam ratione filium Dei confessa est, nesciens tamen, nec distinguēs, qualis esset filius Dei, erat enim adhuc imperfecta fides. Dominus autem verba hæc doctrinæ protulit, quæ etiamsi tunc non perciperentur, postea tamen intelligenda erant, & prædicāda.

B Et, cum dixisset, abijt, & vocauit Mariam sororem suam silentio, dicens: Magister adest, & vocat te. E

COMMENTARIVS.

Verba Marthæ significant Christum ei, vt Mariam sororem vocaret, iussisse: id enim retulit dicens, Magister adest, & vocat te, & ea est causa, cur abierit relicto Christo eo in loco, in quo ei occurrerat. Breuitati enim Euangelista studens, miro artificio vtitur, vt & breuis, & simul in scribendo plenus sit: multa narrat: multa insinuat, & conuenienter omnia disponit. Erat autem Maria non sola, sed multis comitata Iudæis eam consolantibus, ea de causa Martha silentio, eam aduocat vt solam sciat se à magistro vocari: hoc enim nomine solebant Christum appellare.

C Illa vt audiuit, surgit cito, & venit ad eum: nondum enim venerat Iesus in castellum, sed erat adhuc in illo loco, vbi occurrerat ei Martha. F

Amoris magnitudo, quo Dominum Maria prosequebatur, nullas admisit moras. [Surgit, & cito venit ad eum:] venit autem, quia nondum Christus intrauerat castellum, sed manebat in loco, vbi cum Martha collocutus erat expectans Mariam. Non est autem ingressus, quia ad locum monumenti Lazarum resuscitaturus venire decreuerat: erat autem ille locus inde vicinior, quàm si in castellum intrasset: rursus enim iterum egrediendum illi erat: & quia ea de causa multi Iudæi conuenerunt, vt ex sequentibus patet, quo miraculum manifestius, & illustrius factum est.

A Iudæi ergo, qui erant cum ea in domo, & consolabantur eam, cum vidissent Mariam, quia cito surrexit, & exijt, secuti sunt eam, dicentes, quia vadit ad monumentum, vt ploret ibi. A

NEsciebant Iudæi Christum adesse, & vocasse Mariam, ideo repentinos eius passus, & ita celeres, vt nec verbum vllum præsentibus dixerit, non alteri causæ tribuerunt, quàm quod dolore tracta nimio, ad monumentum, vt ibi ploraret profecta esset, idcirco secuti sunt eam. Mansio igitur Christi extra castellum multos conuocauit Iudæos, coram quibus gestum est miraculum.

B Maria ergo cum venisset, vbi erat Iesus, videns eum, cecidit ad pedes eius, & dicit ei, Domine, si fuisses hic, non fuisset mortuus frater meus. B

AGnoscebat pedes Maria, quos vnxerat, & lachrymis rigans suorum obtinuerat remissionem peccatorum. Ad pedes hosce dolore oppressa prosternit, & verba, quæ soror protulerat, enuntiat: quibus enim communis erat causa mœstitiæ, & non dissimilis fides, communia etiam fuerunt verba.

Iesus ergo vt vidit eam plorantem, & Iudæos, qui venerant cum ea plorantes, infremuit spiritu, & turbauit se ipsum.

VIdens Dominus Mariam, & Iudæos plorantes, omnibus omnia factus, & dolentibus condolens, ac patientibus clementissimè compatiens, [In
C fremuit spiritu,] idest, fremitum edidit intra se, non in aliquem circunstan- C
tium conuersus. Rursus etiam se ipsum turbat: excitauit enim in parte sensitiua affectus, & propassiones corporeas, quibus motus, & turbatus interius vsque ad exteriorem vultus commotionem prorupit: illud indignantis, hoc condolentis, & compatientis fuit: indignabatur enim contra infidelitatem Iudaicam, propter quam Lazarus mortuus, & sororibus his sanctis afflictionis causa data est: nam mors hæc acciderat, vt filius Dei manifestaretur, quæ manifestatio necessaria non erat, si Iudæi tot iam signis, & miraculis, conuersi fuissent: nec Lazarus mortuus esset, si illi iam credidissent. Compatiebatur autem præsentium dolori & lachrymis. Plura in annotatione require. Notanda tamen est particula [Ergo,] indicans, idcirco Dominum esse indignatum & commotum, quia vidit Mariam, & circumstantes etiam commotos, & lachrymantes.

Quę fremitus turbatio & fremitus Christi.

A ANNOTATIO 9.

Quis hic Christus fremitus, quę turbatio fuerit, variè exponũt Doctores: Primo loco Chrysost. Hom. 62. & Euthym. exponunt fremitum esse cohibitionem quandam, qua affectum commiserationis repressit, ne vlterius prorumperet, & in lachrymas se effundens, vocem lacrymantium emitteret: solemus autẽ, quando huiusmodi motus, & affectus reprimimus, toruum, & austerum vultum facere: [Infremuit,] ergo, [spiritu:] id est, affectum commiserationis repressit, & cohibuit vultu, & intuitu austero, & toruo: spiritum enim affectum hunc interpretantur. Sed hęc expositio mihi probabilis nõ videtur propter duo. Vnum est, quia illorum est cohibere, & reprimere huiusmodi affectus, qui eos inuoluntariè patiuntur, ipsis q; nolentibus in B surgunt, & propterea conantur quoquo modo eorum impetũ reprimere: at Christus non sic hos patiebatur affectus animi, sed voluntariè eos, quando, quomodo, & quantum volebat, assumebat, vt paulo post dicemus: non ergo erat, cur eos cohiberet, & vultũ toruo reprimeret. Alterum est, quia quando infremuit, nondum cõmiserationis affectum assumpserat: non enim dixit Euangelista, turbauit se ipsum, & infremuit: sed prius infremuit, & postea turbauit se.

Secundo loco Theophylactus eandem cohibitionem interpretatur: hoc tamen à Chrysost. differens, quod per spiritũ, non affectum ipsum humanum, sed diuinitatem interpretatur, per quam cohibuit huiusmodi in humanitate affectũ. Meminit Euthymius huius expositionis, sed eisdem argumentis refelli potest, quibus & prior. Adde etiam, si diuinitate repressisset affectum hunc, non diceretur infremuisse nam humanitatis fremere est, non diuinitatis.

C Tertio loco Eusebius Emissenus in quadam sua Homilia de hac lectione, sic exponere videtur, vt idẽ sit infremuisse, quod ingemuisse, vt nos doceret super peccantes gemere debere: de quibus gemitibus dicitur Ro. 8. Postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus: at hæc expositio verbi proprietatem seruare non videtur verbum enim Græcũ, ἐνεβριμήσατο, non gemitum, sed potius comminationem quandam significat, quod latinè vertitur fremere: gemitus autem, & fremitus, quamuis in aliquo conueniat, nẽpe quia sonitus, & voces inarticulatæ sunt, & tracto, ac emisso spiritu, & anhelitu fiunt: tamen gemitus doloris signũ, & tristitię est, & suauius emittitur: at fremitus est indignantis indicium, & cum quadam austeritate vultus profertur, seu potius erumpit. & sic Marc. 14. dicitur, Fremebant in eam nempe indignatione commoti, quod liquorem tantæ æstimationis effuderit. D

Authoris expositio.

Mihi igitur legitima expositio ea vĩsa est, vt spiritus hoc in loco sumatur, sicut Ioan 13. Turbatus est spiritu: idest, intra seipsum infremuit, non in circumstantes, sicut illi dicuntur in Magdalenã infremuisse, quia in eam signa indignationis expressa se conuerterunt: non sic E Christus fecit, ideoq; infremuisse spiritu dicitur, vt significetur in seipso emisisse fremitum, non in aliquem circumstãtium: interius ergo, & intra se infremuit, quamuis exterius sonitum ediderit frementius.

Causa, cur Christus infremuit.

Fuit autem hęc indignatio contra eũ, qui causam huius mortis inuexit, propter quam hos lacrymantes aspiciebat; solemus enim quando aliquem miseria & afflictione vexatum, causa iniustitię alicuius videmus, primo, quidem indignari in eũ, qui afflictionis iniustę fuit causa: postea passo, & afflicto condolemus. Ita nunc Christus infremuit contra Iudaicam perfidiam Pharisæorum, & Scribarum illorũ, propter quam Lazarum mori dispositũ est, ex cuius morte tot lacrymæ, & afflictiones processerunt. Aliqui in dæmonem hanc indignationem referunt, sed ea causa à præsenti instituto longe petita est, propior est, & F verbis paulò post sequentibus magis cõsona, quam dedimus. Cyril. lib. 9. in Ioã. capit. 13. comminationem quandam in mortem exponit. hoc autem non ita facile accommodatur, sicut id quod iam diximus.

Christi turbatio, & tristitia.

Post indignationem hanc Christus compassionis & tristitiæ, propria volũtate sumpsit affectũ: [Turbauit,] inqt, [se ipsum.

A ipsum,] turbatio hæc motus est corporeus interior, quo viscera commouentur ad compatiendum, quinq; lacrymas excitat. hunc motum nō inuoluntariè, sicut nos, passus est Christus, qui quando voluit eum accepit; huiusmodi compassionis motu lachrymas præcedēte. Gen.43. Ioseph videns Beniamin dixit, Misereatur tui Deus fili mi, festinauitque domū, quia commota erant viscera eius super fratre suo, & erumpebant lachrymæ, & introiens cubiculū fleuit. ita nunc Christus turbatur, sed voluntariè, quia viscera calore compassionis commouet, sic autem commotus, vnum profert verbum; [Vbi posuistis eum?] quo prolato, statim lachrymatus est. Assumpsisse autem Christum huiusmodi humanos, & sensitiuos affectus, certa res est; Nec locus dubitandi de hac re Catholico datur. Matth.26.
B Cœpit contristari, & mœstus esse, & dixit; Tristis est anima mea. Mar.14. Cœpit tædere, & pauere. Ioan.12. Nunc anima mea turbata est. docent etiam sancti Doctores, inter quos est Ambros. lib. 2. de fide cap. 3. & Augu. lib.14. Ciu. cap 9. cum alijs multis. Veritatem enim susceptæ carnis in his multum demonstrabat; Eos etiam instrumenta quædam virtutis esse & sanctè aliquando exerceri posse docebat. affectus enim in Christo aliter, ac in nobis fuere. In his autem affectibus vnum nobiscum habebat commune, sed in pluribus differebat; illud commune erat quando hos affectus siue timoris, siue tristitiæ, siue alium quemcunque Dominus assumebat, semper præcedebat obiectum aliquod, quod sibi per considerationem proponens, affectus tales in se efficiebat; Nos enim non timemus, nec tristamur, nec alio commoue-
C

Affect⁹ animi instrumenta sunt virtutis.

mur affectu, nisi priùs aliquam rem, & D obiectum concipiamus, quod talem affectum exeitat; idem etiam faciebat Dominus; at mul o aliter quàm nos; Primo quidem nostri affectus liberi non sunt; quando enim nolumus, sæpè insurgunt, & quando volumus, sæpè deficiunt, proposito que obiecto impedire non possumus; at in Christo non fic; liberos enim habebat affectus, quando volebat, & quantum volebat, etiam obiectis propositis; erant enim voluntarij sicut loqui, sicut ambulare motus sunt voluntarij, ita docet Aug. lib.14. Ciu c.9. & Greg. lib.3. Mor. cap. 11. propterea Mat. 26. dicitur, Cœpit contristari, quia sua voluntate assumpsit tristitiam. Eadē de causa ibi Hieronymus non passiones, sed propassiones appellat, & nunc etiam dicitur seipsum turbasse. Secundò hi affectus in Christo non præueniebant rationem, nec sub- E uertebant, sed sequebantur, & ei semper subdebantur. tunc timebat, aut contristabatur, quando ratione iudicabat esse timendum, aut dolendum, aut simili motu afficiendum; & tamdiu afficiebatur, & eo modo, quo ratio dictabat; at nostri affectus præueniunt sæpè rationem, & aliquādo adeo insurgunt, vt subuertant eā, & ad ijs consentiendum quę non licent, attrahant. Tertio in nobis affectus humani sæpè ex iniustis, & turpibus, aut vanis, & falsis, seu apparentibus obiectis procedunt. Timemus enim non timenda & afficimur ijs, à quibus remouendus esset affectus; at nihil horum in Christo fuit, in quo nihil erat, quod non esset sanctū, purum, & diuinæ voluntati conforme. Hæc satis sint pro huius loci explicatione; pręter institutum enim nostrum esset amplius in his morari. F

Et dixit, Vbi posuistis eum?

COMMENTARIVS.

NOn ignorabat, vbi esset, qui absens mortuum esse nouit, & qui à mortuis reuocare venerat, sed id, tum propter significationem: tū propter mysterium interrogat: propter significationem quidem, vt annotat Chryso.

A Hom. 61. vt miraculum ab omni calumnia liberaret, ne aliqui calumniarentur ex communi aliquo consilio factum, vt mortuus fingeretur, & sic crederetur suscitatus: propter quam causam multa adhuc facta sunt, vt omnibus mors Lazari esset prius manifesta, propter mysterium autem, vt se non causam mortis hominum dedisse ostenderet, Ita hunc locum exponit Seuerianus, vt refert Gregor. lib. 8. epist. 42. quasi Dominus per mysterium exprobraret mulieribus Euæ culpam memorans, & dicens. Ego virum in paradiso posui, quem vos posuistis in sepulchro, sed illud ad literalem sensum, hoc ad spiritualem facere videtur, sicut & id, quod dicit Ambrosius lib. 2. de pœnitentia. cap. 7. vbi hæc: & sequentia verba doctè, & piè, vt solet, spiritualiter exponit. quod autem ad literam facit præter id, quod prius diximus, illud est, in gestis suis, modo se Deum, modo se hominem Christum significare voluisse, vt vtranque verè habere naturam comprobetur: ideo rectè Athanasius in oratione ad Maximum Philosophum de diuinitate Christi: percontatur, inquit, humanitus, vbi Lazarus situs sit, sed tamen excitat eum prorsus diuinitus. D

B E

Dicunt ei, Domine, veni & vide.

INtellexerunt sorores Dominum interrogasse, vbi positus esset: animo ad monumentum eundi, idcirco respondent, [Veni, & vide,] non ad verba, sed ad intentionem interrogantis responsionem accommodantes, vt fieri solet. Hoc etiam paruæ fidei est, si enim credidissent perfectè, non [Veni, & vide,] sed, Tu omnia nosti, respondissent. Vt annotat Epiphanius in Ancorato.

Et lachrymatus est Iesus.

ACcepto responsio iter ad monumentum direxit, & lachrymas effudit: turbauerat enim se interius commiserationis, & compassionis affectu, & ad lachrymas vsque commotionem, & turbationem erumpere fiuit, vt cum F plorantibus plorans, misericordiæ suæ daret argumentum.

G

ANNOTATIO 10.

Causa lachrymarum Christi.

CAusa huius tristitiæ, & lachrymarũ inquirenda est: variè enim Doctores in hac parte loquũtur. Primo Basil. orat. de gratiarum actione negat Christum propter mortem Lazari fleuisse: quia, inquit, sciebat de proximo suscitandum, sed fleuisse asserit, vt nobis daret exemplũ modestiæ, & tẽperantiæ in similibus casibus. Et in Hom. de mœrore & tristitia, reprehendit excessum hominum in his fletibus, & iterũ repetit Christum propter nostrum exemplum fleuisse, quam etiam fletus causam dat August. tract. 49. Secundo Hilari. lib. 10. Trinit. consentit non fleuisse propter mortem Lazari, sed adducit aliã causam, cur non propter eã fleuerit, nempè, quia illa erat pro gloria Dei manifestanda, nec etiam fleuit, inquit, eadem de causa, qua absens fuit, nam dictum est: Gaudio, quia ibi non eram: ad ostensionem autem suæ humanitatis fleuisse affirmat, at ipsemet Hilar. in Psal. 68. adfert causam aliam, cur fleuerit, nempè propter Iudæorum infidelitatẽ, qui tanto miraculo adhuc creditur i non erant, idemque sentire videtur.

A tur Epiph. in Anchorato: dicit enim lachrymatum esse Dominũ, propter hominum obstinatam duritiem, nimirum Iudæorum illorum perfidiam. Tertio loco Ambro. lib. 2. de pœniten. c. 7. fleuisse dicit propter lachrymas Mariæ, scilicet ex affectu, & pietate quadam. conformis est in hoc Chrysost. hom. 62.

Pro hac difficultate soluenda, aliqua respondeo. Vnum est, quamuis verum sit ad humanitatis suæ ostensionem, & ad nobis præbendum exemplũ fleuisse Christum, tamen necesse est causam: & obiectum aliquod interfuisse, de quo contristatus est, & propter quod flebat: Sicut enim comedit, & alias operationes fecit ad ostensionem humanitatis, tamen necessarium erat illas actiones habuisse o-
B biecta, circa quæ versabantur, non enim comedebat sine cibo, nec ambulabat, sine loco, in quem tendebat: ita etiã nec tristabatur sine obiecto aliquo, & re proposita, circa quam est tristitia. Secundũ est, non esse improbabile fleuisse mortem Lazari, vt suas lachrymas conformaret sororibus & Iudæis plorantibus, nec rationes allatæ in contrarium efficaces sunt. Quod enim mox suscitandus esset, & quod mors illa esset pro gloria Dei, non impediebant, quominus esset aliquod in se malum pœnæ: quod absolutè, & sine circumstantijs consideratũ effectiuũ erat tristitiæ. hac enim ratione Dominus ipse pro nobis de sua morte, & passione mœstus factus est, & timuit, quamuis pro Dei gloria, & nostra salute moriturus, & mox resurrecturus
C erat. Sibi enim proponebat mortem, & passionem absolutè: & sine circunstãtijs, vt ex hac consideratione tristari, mœrere, & timere posset, quod in sequenti capite exactius declarabimus, ita nũc mortem amici, & sibi chari absolutè considerauit, & cõtristatus, & lachrymatus est. D
Nec video cur hoc negari debeat, immo verum esse videtur: non enim Dominus decipere voluit sorores, & Iudæos, qui omnes eum propter Lazarum flere arbitrati sunt, sicut & ipsi flebant, & est Augustinus in hac sententia lib. 1. Hypogno. contra Pelagianos dicentes, Deum mortem fecisse, atque etiam si homo nõ peccasset eum tamen mortalem futurũ & moriturum. Argumentatur autem Aug. contra hos, quia Dominus mortuũ Lazarum fleuit, non autem quod ipse fecit, dolere debuit. Quidquid sit de hoc argumento, tamen sententia eius est, fleuisse Lazarum mortuum. Idem sentire visus est Irenæ. lib. 3. c. 32. dicens Christum lachrymatum esse super Lazarum: Tertium est, non solam Lazari mortem fleuisse, sed præsentem sororum afflictionem, & lachrymas, ex quadam cõpassione, & affectu, & in hoc placet sententia Ambro. & Chryso. quam causam indicat Euangelista, dicens: [Vt vidit,] Martham, & Mariam, [Iudæos plorantes, turbauit seipsum:] ac si diceret, propter lachrymas, & afflictionem sororum, propter quas Iudæi etiam plorabant, ipse etiam pro sua benignitate, & pietate cõtristari voluit, & lachrymatus est. Quartũ est, probabile esse multa alia sibi Dominum ante oculos proposuisse, nempè infidelitatem Iudæorum, damnationem, & reprobationem eorundem, humanas miserias, & huiusmodi alia, quæ omnia simul causam dederunt lachrymarum. tamen distinguenda est causa turbationis, E & lachrymarum, à causa fremitus & indignationis: illarum enim causa exposita est nempè mors Lazari, sororum afflictio, & calamitas præsens: at huius fuit infidelitas, & dura pfidia Iudaica, vnde hęc mala sunt orta, vt superius diximus.

Dixerunt ergo Iudæi: ecce quomodo amabat eum.

COMMENTARIVS.

CVM lachrymantem Iesum Iudæi viderent, existimantes eum mortem Lazari flere, vt verè flebat, dixerunt, rectè argumentantes ab effectu ad causam: [Ecce quomodo amabat eum,] idest multum certè amabat Lazarum:

A rum: quando tantus Propheta, & tantorum operum effector, quasi homo qui- D
dam communis propter eum lacrymatur? Dilectio interior per exteriora opera, & signa cognoscitur, & commendatur. [Ecce quomodo amabat,] Vox est admirantium magnitudinem dilectionis Christi erga Lazarum: & admiratio procedebat ex maxima opinione, quam de Christo conceperant: eis enim videbatur tanto homine indignum flere, nisi grauissima ex causa, idcirco amoris magnitudini tribuerunt.

Quidam autem ex ipsis dixerunt: non poterat hic, qui aperuit oculos cœci nati, facere, vt hic non moreretur?

ILli amoris magnitudinem, hi autem impotentiam admirantur: existimant enim impedire mortem Lazari non potuisse, & causam admirationis exprimunt, nempè quia, [Aperuit oculos cœci nati,] quod non videtur minoris potentiæ, quàm infirmum à morte præseruare, idcirco admirantes dicunt, Mirum est, quomodo, cum aperuerit oculos cæci nati, non potuerit fa-
B cere, ne hic moreretur: hunc enim sensum verba faciunt. Non dicunt autem E
non potest suscitare mortuum, quia hoc multo maius erat, quàm oculos cœci aperire: sed quod minus est assumunt, nempè facere nè moreretur: hoc enim minus videbatur illis, quàm cœcum illuminasse. Hi Iudæi inducti sunt, vt crederent Christum non potuisse impedire mortem Lazari, quia eum lacrymantem viderant, quasi de Lazari morte doleret. Sic enim argumentabatur, Lacrymatur: ergo dolet de morte: non igitur potuit, ne moreretur, impedire. At errarunt isti valde: nam potuit facere, ne moreretur, sed non fecit, vt mortuum suscitaret: non fecit, quod minus erat, vt faceret maius, & in hoc filius Dei glorificaretur. Rectius, & verius argumentati sunt priores, qui dilectionem erga Lazarum nouerunt; quàm posteriores hi, qui ex eo, quod non fecit, falsò facere non potuisse collegerunt. Nec vitio caret, & reprehensione talis argumẽtatio: nam ex facto cœci nati deducere facile erat infirmum præseruare potuisse, si voluisset. Sicque oportebat eos discurrere. F
Oculos cœci nati aperuit: ergo potuit hic facere ne moreretur, quod si non
C fecit, & amabat eum, vt ex lacrymis constat, igitur aliquod in hoc latet mysterium, & forsan suscitare disposuit. In Græco codice legitur, vt & hic non moreretur: id est, vt etiam hic non moreretur, sicut fecit, vt cœcus illuminaretur, & ita legendum videtur.

Iesus ergo rursus fremens in semetipso venit ad monumentum.

PArticula [Ergo,] causam fremitus huius & superioris, simul etiam sententiam declarat: nam illationem habet ex præcedentibus, & sensus est. Quia isti incredulitate, & perfidia manebant, impotentiæ tribuentes, quod Lazarus mortuus fuerit: iterum infremuit & indignatur, quasi fremitum ingeminans, cum & Iudæi infidelitatem ingeminarent. Hoc facto venit ad monumentum: in quod Iudaica perfidia Lazarum detrusetat. Hic est sensus, & connexio. Dicitur autem fremere in semetipso, quod prius dixerat, infremuit

A fremuit spiritu. hoc enim indicat Euangelista dicens: [Rursus fremens in semetipso,] quod nostram superiorem expositionem maximè confirmat: dicitur autem, [In spiritu, & in semetipso] infremuisse, quia in neminem circunstantium exprimebat indignationem hanc: non enim fremuit aduersum illos, sicut Mar. 14. dicuntur discipuli fremuisse contra mulierem illam: sed fremitum emisit in seipso, contra infidelitatem & perfidiam ipsam Iudaicam: sicut & nos solemus aliquando fremitum aliqua ex causa coram alijs edere, sed non in eos, & hoc est in semetipso fremere.

Erat autem spelunca, & lapis superpositus erat ei.

DEscribit Euangelista monumentum, [Erat,] inquit, [spelunca] quædam, in qua iacebat mortuus, & lapis erat speluncæ ori superpositus, quo spelunca claudebatur: huiusmodi sepulchris vtebantur Iudæi, vt etiam nunc, aliquæ nationes vtuntur.

B

Ait Iesus tollite lapidem.

POtuit virtute propria lapidem remouere, qui potuit mortuum de sepulchro facere exire: at ut miraculum fieret manifestius, ipsis iubet, ut tollant: vt eum tollentes, proprijs sensibus, & mortuum videant, & eius fœtorem sentiant, oculisque ac sensibus tanti miraculi virtutem agnoscant. Hanc causam huius rei adfert Ambr. lib. 1. Examer. cap. 7. & lib. 2. de pœniten. cap. 7. cui alteram spiritualem adiungit Orig. Tom. 28. spiritualem aliam adducit: litteralis tamen ea est, quam diximus.

Dicit ei Martha soror eius, qui mortuus fuerat: Domine iam fœtet, quatriduanus est enim.

MArtha nescia futuri miraculi, & adhuc imperfectæ fidei, Christi præcepto humiliter resistit, ac modestè tollendum esse lapidem negat, ne
C fœtor erumpens adstantium sensus offendat: Fœtere autem facilè sibi persuadebat, quia quatriduanus erat mortuus. Hæc verba indicant non solum quotuor dies in monumento habuisse Lazarum, vti supra dictum est, sed à morte ipsius totos quatuor intercessisse dies: ex quo fit, vt quo die mortuus est, eodem sit in monumento positus. Permisit Christus hæc verba à Martha proferri, vt adstantibus mors Lazari quatriduana innotesceret, vt tanto illustrius fieret miraculum. Non autem sine mysterio Euangelista addit tot verba, nempe, Soror eius, qui fuerat mortuus, cum aliàs sæpè solo nomine Marthæ vsus sit: his enim verbis significare voluit miraculi magnitudinem: nam erat Lazarus ita iam corruptus, ut nec sorori propriæ gratus eius fuerit aspectus.

A B

Dicit ei Iesus, nonne dixi tibi, quoniam si credideris, videbis gloriam Dei?

REprehendit Dominus Marthæ incredulitatem, & fidei inconstantiam: non enim credebat fratrem suscitandum ante diem nouissimum. Verba autem reprehensionis sunt, [Nonne dixi tibi:] quasi diceret: reprehensione tanto magis es digna, quanto plus es à me iam edocta. dixi enim tibi. [Si credideris, videbis gloriam Dei,] id est, videbis miraculum insigne diuinitatis meæ, in quo mea diuinitas comprobabitur, & innotescet: hoc est videre gloriam Dei, nempè opera diuinitatis magnifica videre, quibus ostendebat Christus, se esse filium Dei, qua ratione etiam dictum est supra in c. 1. Vidimus gloriam eius, quasi vnigeniti à Patre. Interrogabit aliquis, quando hoc ei dixit Dominus? Respondeo, quando ei occurrit, & cætera quæ scripta sunt audiuit, tamen hoc Euangelista non narrauit, breuitati studens, quia iterum repetendum erat: satisque duxit nunc narrare: sicut superius fecit, quando Martha dixit, Magister adest, & vocat te, nec ante narrauerat, iussisse, vt vocaret. Ita respondet Euthym. & est legitima responsio: quamuis alteram etiam adferat, nempè verba illa narrata, Qui credit in me &c. hunc habuisse sensum: responsio prior tamen est vera, & propria.

Tulerunt ergo lapidem.

ADhuc perseuerante Domino in suo præcepto, ministri tulerunt lapidem, hoc indicat particula [Ergo,] ac si diceret: quia Dominus in proposito suo permanebat, & Marthæ obiectione repulerat, idcirco ministri Christo obedientes lapidem tulerunt. Vnum est, quod annotauit Origen. tom. 28. nempè Martham sua incredulitate retardasse miraculum Christi: distulerunt enim ministri lapidem tollere propter verba Marthæ. quod Origenis dictum non est intelligendum, quod extra tempus à Deo constitutum, & dispositum factum fuerit miraculum: nam in hoc etiam fuit præuisum, quod Martha obiecit, & retardauit, sed intelligendum sic est, Dominum tardius disposuisse facere miraculum propter Marthæ verba, quam statuisset, si ea non intercessura essent, quamuis modica mora hæc fuerit.

C F

Iesus autem, eleuatis sursum oculis dixit.

OCulos extollit in cœlum: vt hoc facto exteriori, se virtute cœlesti, & diuina facere, quæ facturus erat, significaret: seque esse eius filium, qui in cœlis habitare dicitur, qui est gloriosus Deus, quem etiam allocuturus, oculos conuertit: solemus enim oculos in eos figere, quibus cum loquimur: locuturus ergo cum Patre, ad cœlum oculos erigit.

A ANNOTATIO II.

Quid oculorum eleuatio in cœlum significet.

Oculorum eleuatio ad cœlum, & in signum, & in professionem fit. In signũ quidem eleuationis mentis in Deũ: quando enim interius mentem ad Deũ attollimus, siue contemplationis, siue petitionis, siue gratiarum actionis, siue alterius cuiusuis actionis gratia, oculos etiam corporis in cœlum, interiorẽ contemplationem significantes, figimus. In professionem autem: nam sicut mentis conuersione ad Deum profitemur animam ab ipso Deo pendere, & ipsius subesse domino, & prouidentiæ, ita etiam oculorum in cœlum motionem corpus nostrum eiusdem Dei subesse dominio, & prouidentiæ confitemur: sicut enim tam anima quàm corpus, ipsius est, ita vtroque ad eum conuertimur, vt enim mens in anima, sic oculi in corpore se habent: hinc est eleuationem oculorũ hanc

B in cœlum esse actum religionis, & latriæ, quo colimus, & ueneramur Deũ, ipsumq; confitemur, à quo omnia humana bona procedunt: ea igitur de causa in scriptura prohibetur oculos ad idola leuare Ezechiel. 18. In montibus non comederit, & oculos suos ad idola non leuauerit: è contrario autem ad Deum attollere, laudeducitur. Psal. 122. Ad te leuaui oculos meos qui habitas in cœlis. In scripturis extulisse oculos. Christum in cœlum legimus: semel etiam ex Ecclesiæ traditione habemus, quamuis probabile, & indubitatum sit, sæpius id accidisse. Primo quidem nũc Lazarum suscitaturus, oculos sursum dicitur extulisse: Secundo (& hoc ex Ecclesiæ traditione habetur) quando in nocte cœnæ sub panis, & vini speciebus suum corpus, & sanguinem obtulit. Ecclesia enim in canone refert. Eleuatis oculis in cœlum ad te Deũ Patrem, benedixit, & fregit. Tertio quando peracta cęna, & habito sermone illo mirabili Ioan. 17. orauit ad Patrem & subleuatis oculis in cœlum dixit, Pater clarifica filium tuum. Neque vero insigni caret mysterio oculos in cœlum sustulisse vicinum morti, & passioni. Voluit enim significare iam adesse tempus redeundi ad eum, qui misit illum, vt qui descenderat de cœlo, ascenderet in cœlum: istaque est causa, cur etiam in hoc miraculo oculos extulerit, quod in alijs fecisse miraculis non legitur, nimirum significans, id quod facturus erat, occasionem & causam futurum Iudæis, ut eum morti traderent, & rediret in cœlum. Attende oculorum eleuationem cæremoniam quandam esse exteriorem, qua vsus est Dominus, & qua vtitur Ecclesia ipsius exemplo propter causas dictas: non igitur exteriores cæremoniæ sunt reprobandæ, vt Hæretici nostri temporis temerè, & nullo consilio reprobant.

D Christus sępè oculos in cœlum leuauit.

B

Cæremoniæ ecclesiæ probandæ.

Pater gratias ago tibi, quoniam audisti me.

COMMENTARIVS.

Erat Christus vna persona, nempe Dei filius, habens duas naturas diuinam & æternam secundum quam erat Deus: humanam, & in tempore factam secundum quam erat homo. Vt igitur hanc vtranque naturam habere se ostendat, in vnica & eadem sententia verbum quoddam profert vt Deus: & quoddam vt homo: vt sicut vna persona Deus erat, & homo, ita vnica sen-

C tentia verbum Dei, & verbum habeat hominis. Patrem appellat, vt Deus auditur, & gratias agit vt homo. Auditus autem dicitur à Patre, vt homo, quia voluit, vt homo Lazarum suscitare: & hoc idem voluit Pater voluntate diuina, vt fieret: gratias agit vt homo, pro hoc beneficio: nam Deum voluntati humanæ annuere vt quod homo vult, Deus velit, & faciat, beneficium est homini collatum, gratiarum actione dignum. Agit ergo Christus, vt homo, gratias Patri, quia vt homo exauditus est dum quod voluit humana voluntate facere, hoc ipsum voluit Deus Pater. exactiorem interpretationem in annotatione perlege.

F

A ANNOTATIO 12.

Quomodo Christus auditus à Patre.

PRimo loco interrogare aliquis posset, si Christus auditum se dicit à Patre, ergo aliquid petiuit à Patre: nõ enim exauditus dicitur, nisi qui petit: quando igitur Christus petijt, vt nũc dicat se auditum? Aliqui ita factum esse existimarunt, nempè prius preces fudisse ad Patrem pro Lazaro suscitãdo, pro quarum exauditione nunc gratias agit: sed hęc responsio non habet solidum fundamentum; Ioannes enim verborũ, & actionũm Christi diligẽtissimus scriptor tanti momenti rem non prætermisisset, si verè facta fuisset; præterea quia Mattham dicẽtem, quæcunque petieris à Deo dabit tibi Deus, correxit; ostendens se non indigere pręcibus, & petitione; nõ igitur conueniens videbatur, precibus hisce vti, ne Martha in suo errore cõfirmaretur. Adde argumentum non procedere, nec efficaciam habere; Auditus est, ergo petijt.

B in scriptura enim Deus audire non solùm dicitur, quando quod petitur facit; sed etiam quando id facit, quod homo vult aut desiderat, etiamsi non petat; de priori audiendi modo plena est scriptura, satis autem constat 1. Ioannis 5. Quodcunque petierimus secundũ eius uoluntatem scimus, quia audit nos; de posteriori Psal. 9. habetur, Desiderium pauperum exaudiuit Dominus, præparationem cordis eorum audiuit auris tua. & Iob 31. Desiderium meum audiat omnipotens. non igitur quia nunc Christus à Patre auditus dicitur, preces fudit aliquas pro Lazaro suscitando, sed dicitur exauditus, quia Pater voluit facere sua omnipotentia, quod Christus, vt homo, & voluntate humana volebat, nempe Lazarum suscitare; ita Orig. tom. 28 exponit. Chrysost. autem homil. 63. qui Christum fudisse preces affirmat, hanc actionem gra-

C tiarum appellat preces, hoc tamen difficile accommodatur; iam enim exauditus erat, quando gratias egit.

Quomodo Christ' gratias egerit Patri.

Interrogabit iterum aliquis; Nemo dicitur gratias agere, nisi ꝓ accepto beneficio, si igitur gratias agit Christus, ergo beneficium accepit aliquod à Patre. Respõdeo ita esse, in primis Christus beneficia accepit vt homo, in se, & in sua humanitate; fuit enim primũ & insigne beneficium illi humanitati collatum vnio, & assumptio ad diuinã personam, ex qua vnione, infinita dona in eam effluxerunt,

D præter beneficium creationis, (nam anima, & caro illa à Deo facta sunt) pro quibus beneficijs gratias egit, in instanti primo suæ creationis. Quęcunq; etiã opera faciebat, & miracula edebat, beneficia erãt Dei, qui per eam humanitatem efficere tanta opera dignabatur; quãuis autem iam à principio egerit pro omnibus tunc acceptis, & accipiendis, postea tamen successu temporis agebat, quando ita expedire iudicabat. Rursus in suis mẽbris accepit multa dona, & beneficia à Deo, de quibus Psalm. 67. dicitur, Ascendens in altum, captiuam duxit captiuitatem, accepit dona in hominibus, & pro his etiam egit gratias Deo, non solum in illo suæ incarnationis exordio, sed etiã postea, vt habetur Matth. 11. Confiteor, inquit, tibi Pater, Domine cęli, & terrę,

E quia abscondisti hæc à sapientibus, & prudentibus, & reuelasti ea paruulis. Non ergo mirũ, si nunc gratias agat, quia beneficiũ in suis membris, & in sua etiã humanitate accepit; Beneficiũ enim magnum humanitati fuit, vt Deus vellet facere, quod humana uoluntas disponebat; beneficiũ etiam grande fuit Lazaro, & sororibus, multis etiam Iudæorum, qui per hoc miraculum crediderunt. Rectè ergo gratias agit, vt homo, Patri Deo.

Cur Patri gratias egerit Christ'.

Inquires iterũ, cur Patri agit gratias, & non sibi, cum sit Deus vnus cũ Patre; Respondeo, sibi etiã vt Deo gratias agebat vt homo; non enim diuidebat se à Patre in hac gratiarum actione; sed ipse, vt homo, solus agebat gratias Patri, & sibi vt Deo, & Spiritui sancto; exprimitur autem Pater, (vti alias etiam diximus) vt se esse filium Dei significaret, distinctionemq; personarum Patris & filij in-

F dicaret; nam se esse Deum vna cum Patre, verbis proximè subiunctis exprimit, ne aliquis gratias agere, vt homines cæteros suspicaretur, quamuis satis se à meris hominibus distinguebat, dum Deum patrem appellabat. Est enim obseruandum in veteri testamento sæpissimè legi, Patres ad Deum preces fudisse, & ad Deum frequentissimè fuisse conuersos,

A fos, neminem tamen vnquam cum Deo colloquentem, cum nomine patris inuocasse, qua appellationis nouitate super omnes prophetas & patriarchas significabat Christus se esse Dei filium: immo nec nobis in Euangelio concessit Christus, vt absolutè Patrem vocaremus, sed Patrem nostrum, quo verbo adoptio exprimitur: distincti enim ab eo sumus, qui non adoptione, sed naturâ est filius: idcirco Ioan. 20. dicebat: Ascendo ad Patrem meum, & Patrem vestrum. D

Ego autem sciebam, quia semper me audis.

COMMENTARIVS.

GRatiarum actione completa, duos errores, quos audientes poterant concipere, remouet: dum enim audirent gratias agentem Patri, quia auditus est: suspicari possent, & dicere, nesciebat igitur se auditum iri à Patre, idcirco gratias agit, postquam auditus est. Rursus, dum gratias agit, quia nunc auditus est, possent etiam opinari, non igitur semper auditur, ideoque quando auditur tunc agit gratias. Hos errores duos præcauet Christus propter adstantes adhuc cum Patre loquens, priorem in verbo [Sciebam] posteriorem in verbo, [Semper,] & est sensus, ô Pater has ego gratias ago tibi nunc, quia audisti me, non quod nescirem prius me à te auditum iri, nec quod aliquando à te non exaudiar: sciebam enim iam ante, me audiri à te semper, & quæcunque volo, & quandocunque volo, etiam vt homo, eadem te velle, & facere semper: nec his de causis has ago tibi vt homo gratias, sed alia de causa, quam mox adiungit: Interrogabit aliquis, quomodo Christus dicit se semper audiri à Patre, cum in horto petierit calicem transferri à se, & non sit exauditus. huius responsionem inuenies c. 12. annotat. 9. adiunctis ijs, quæ in eo commentario scribuntur.

B E

Sed propter populum, qui circunstat dixi, vt credant, quia tu me misisti.

CAusa, propter quam, ô Pater, has tibi ago nunc publicè gratias, ea est, vt populus, qui adest, & coram quo opus tam insigne, tua virtute molior, credat me esse filium tuum à te in hunc mundum missum: credent autem dum vident me virtute tua, & voluntate tua talia facere, quæ facio, vident autem tua me virtute ea facere, dum te confiteor, & tuæ potentiæ hoc tribuo factum, nec dæmonis aliquo, aut humano ministerio: sed nomine tuo, & in nominis tui manifestationem, & confirmationem operor: ea est causa, cur oculos ad te attollo, cur has publicè tibi ago gratias.

C F

ANNOTATIO 13.

Doctorum interpretatio.

AMbr. lib. 4. de fid. cap. 3. & Chrys. Hom. 63. & Euthy. verba illa [Sciebam quia semper me audis,] ad diuinitatem referunt, ratione cuius filius semper à Patre auditur, quia vna est vtriusque voluntas, qua quæ vult filius, simul vult & Pater; estq; iuxta hanc intelligentiã verborũ sensus; [Sciebam, quod semper me audis;] id est, hæc dico, népè gratias ago tibi, non quod indigeã precibus vllis; scio enim me esse vnum Deum tecũ, vnamque habere voluntatem, vt quę volo sem-

A lo semper velis etiam & tu: Hæc expositio est accommodata: accommodatior tamen videtur, si dicamus eum loqui: vt homo est, nam hæc verba declarant præcedentia, in quibus aguntur gratiæ, quia auditus est vt homo, ad candē ergo pertinent auditionem: Explicat enim non sibi nouum esse, nec inopinatum, audiri etiam vt hominem, quia sciebat iam à principio incarnationis facturum Patrem, quæcunque ipse humana sua voluntate voliturus erat, distinctéque omnia tunc nouit, & gratias tunc egit. Non igitur pro re noua, aut inopinata, nec noua gratiæ aguntur, quasi non actæ fuerint, sed factum hoc est propter populum circunstantem, vt credant à Deo esse, dum in Patris testificationem, & manifestationem tantum, & tam mirabile opus facit. Cum enim dicit, vt credant, quia tu me misisti, significat se hoc, quod facturus erat, miraculum facere, non solum virtute diuina, sed ad confirmandum, & attestandum se esse filium Dei: missum à Patre, quod superius cap. 3. latè explicuimus. D

Hæc cum dixisset, voce magna clamauit, Lazare veni foras.

B COMMENTARIVS. E

Clamat, vt omnibus innotescat se esse, qui mortuum suscitat: clamat etiā, quia Lazari resurrectio figura quædam erat futuræ resurrectionis nouissimæ, quando omnes, qui in monumentis sunt, audient vocem filij Dei. Clamor autem hic futuram vocem illam significabat Archangeli, quando omnes surgemus, quod annotat Ambro: lib. de fide resurrectionis. Sed prior causa litteralis est. [Lazare,] inquit, [Veni foras,] imperantis vox est. [Veni,] nec dicit in nomine Patris, vt notat Chryso. sed tanquam potestatem in se habens, [Veni,] nomineque proprio eum vocat, vt suo imperio illum suscitari indicaret. Tantæ enim virtutis erat, vt vocaret ea, quæ non sunt, tanquam ea quæ sunt, cui mare, & venti, mortui & viuentes obediunt.

Et statim prodijt, qui fuerat mortuus.

Nvlla mora facta, non solum quatriduanus mortuus ad vitam reuocatur, sed quasi viuus extitisset, vocemque iubentis, vt egrederetur è monu- F
C mento audisset, prodijt. Inaudita profectò vocis hæc virtus est, vt animam trahere loco in quo morabatur: & corpus recipiendæ animæ disponere simulque vtrunque vnire, & coniungere: & vt reuocatus ad vitam mandato obediret, efficere, vnico momento potuit. Virtus hęc altissimi Dei est: cuius instrumentum vox illa erat. quæ cum debilis sonus ex natura sua sit: ratione mouentis, & loquentis, quod tota naturæ potentia non potuit, assecuta est.

Ligatus manus, & pedes institis, & facies illius sudario erat cooperta.

Plura miracula in Lazari resurrectione.

Hoc nouum est, & distinctum miraculum, vt doctè annotauit Basil. Orat. de mœrore, & tristitia. Opertis enim oculis, & ligatis manibus, & pedibus, nemine auxiliante, de spelunca egreditur. Rectè proinde idem Basilius

A lius inquit: O res admirationis plena, fascijs constricti erant pedes: nec tamen impedimento fuerunt mortuo: maius erat robur impedimento. hæc omnia facta sunt in maiorem miraculi attestationem, nam profectò, etiam si viuus fuisset, de monumento prodire sic impeditus solus, & tam celeriter non posset, nisi virtus adfuisset diuina. D

Dixit eis Iesus soluite eum & sinite abire.

PRæcipit ipsismet Iudæis, vt soluant, & oculis suis videant, manibusque contrectent ligamina, quibus tenebatur, quibusque constrictus incedere nemo poterat, ipsumque viuentem, conspiciant, abireque iubet, vt ab omnibus videatur viuus, & sanus. Commodior enim singulis dabatur occasio videndi, si non in vno loco staret, & verò vitæ receptæ ipse incessus maius, & illustrius erat argumentum: omnia enim hæc facta sunt, vt omnis occasio calumniæ, & falsa suspicio tolleretur, quod Ambros. lib. 1. Exam. cap. 7. rectè docuit dicens: Suscitaturus Dominus Lazarum iussit, vt Iudæi remouerent lapidem de sepulchro, vt mortuum videntes, postea resuscitatum crederent: Deinde vocauit Lazarum, & resurrexit, & ligatis manibus, ac pedibus exijt foras, nonne poterat remouere lapidem, qui poterat mortuum resuscitare? & qui poterat defuncto vitam reddere, non potuit nexus soluere vinculorum? cui vinctis pedibus gressum dedit: huic non potuit ruptis vinculis incessum reddere? sed vtique aduertimus, quod voluit primo demonstrare mortuum, vt oculis suis crederent, deinde resuscitare, tertio iubere, vt ipsi vincula funeris soluerent, vt intùs ista fides infunderetur infidelibus, & per gradus quosdam credulitas nasceretur. hæc Ambro. B E

ANNOTATIO 14.

QVatuor sunt, quæ miraculum resurrectionis Lazari inter cætera celberrimum efficiunt. Quorum primum illud est, quod omnium miraculorum, quę in suæ diuinitatis manifestatione Christus gessit, maximum est, auctore Augustino sermo. 52. de verb. Domini: Quod etiam Dominus verbis illis significauit. [Infirmitas hæc non est ad mortem, sed pro gloria Dei, vt glorificetur filius Dei per eam,] quasi diceret, hoc opere mea diuinitas est maximè confirmanda, & ex infirmitate hac procedet argumentum illius efficacissimum. Si miracula quidem diuinæ potentię comparamus, vnũ altero non est maius, quia ab eadem omnipotentia effecta sunt, immo, vt dicit August. tract. 17. in Ioann. miracula non sunt dicenda. Deum enim, cuius est infinita potentia, quique ex nihilo fecit omnia, mortuos suscitare, aut alia huiusmodi opera facere, mirum non est. Respectu vero virtutis creatæ, & potentiæ rerum factarum opera sunt, & dicuntur miracula. Nam quo magis opus quoddam virtutem creaturæ superat, eo non solum miraculum, sed etiam maius miraculum censetur: inter ea quæ naturalem & creatam potestatem, ac virtutem maximè excedunt, resurrectio mortuorum est: idcirco hæc inter miracula primum locum tenet. Nam tres mortuos à Christo suscitatos legimus, inter quos Lazari resurrectio mirabilior fuit, quippe quæ virtutem creaturæ magis transcendebat. Adde prophetas mortuos aliquos suscitasse, quatriduano vero, & fœtido solus Christus vitam restituit, tanto ergo mirabilius hoc opus, quanto rarius fuit, ideo inter cętera miracula hoc maximũ est. Merito autem Dominus tantũ opus in suæ prædicationis finem reseruauit: tum propter Iudæorum incredulitatem: nam sicut Medicus potentiora medicamenta C F

Quare Christus in fine prædicationis Lazarũ suscitauit.

A menta in principio morbi, non adhibet, sed quo magis is ingrauescit, eo efficacioribus vtitur remedijs, ita Christus crescente, & inualescente Iudæorum infidelitate, & peruicacia maiora edidit miracula, veritatemque firmioribus argumentis persuadere conatus est; tum etiã propter Discipulos, & propter eos, qui in ipsum credebant, vt sic eorum fidem magis confirmaret, & roboraret. Nam imminebat passio eius, & mors, quæ illis scandalo graui futura erant; vt ergo significaret se non necessitate, aut infirmitate, aut culpa, sed spontè, & diuino mysterio mori, idcirco morti proximus maximum proficit opus, & veritatis grauissimum profert argumentum.

Secundum, quod huic miraculo est singulare, illud est, quòd plures ad Christũ B conuertit, quàm cætera omnia: Iudæis enim magnam admirationem mouit, & auctorem verum esse Christum quamplurimis persuasit. Hoc Euangelista verbis illis significauit. [Multi ex Iudæis, qui venerant ad Mariam, & Martham, & viderant, quæ fecerat, crediderunt in eum.] turba etiam ex omni loco Hierosolymis id temporis celebrandi Paschatis ergo congregata obuiam venit Christo cum ramis acclamans, [Benedictus, qui venit in nomine Domini rex Israel,] verbis enim hisce Messiam esse palam confitebatur, quod factum est propter id miraculum, referente Euãgelista paulo inferius, [Propterea venit ei obuiam C turba, quia audierat eum hoc fecisse signum.] Denique omnium animos adeo commouit, ut aduersarij furore perciti, & veritate conuicti dicerent, [Totus mundus abit post eum.

Tertium, quod hoc miraculum celebre facit, illud est, nemini eorum, quibus Christus vitam, aut sanitatem restituit, perfidos Iudæos quicquam mali inferre ausos fuisse præter Lazaro, quem, quia multi propter illum credebant in Christum, occidere cogitarunt, & nisi diuina virtute eos impedisset, vtique interfecissent. quod argumẽto est miraculum hoc maximè omnium animos commouisse, lumenque veritatis eorum oculos perstrinxisse. Nec hoc tantum contra Lazarum cogitarunt; sed quod horribilius est, ipsi persecutores iam ante contra D Christũ accensi, eo miraculo adeo exarserunt, & inflammati sunt, vt communi consilio, & firmo animo illum interficere decreuerint, testante Euangelista, [Ab illo die cogitauerunt, vt interficerent eum;] timuerunt enim, si eum dimitterent, omnes in eum credituros esse. Quodque illorum animos illustrare, & ad veritatem agnoscendam, attrahere debuit, ipsorum vitio, & prauitate magis excæcauit, & auertit. tanta est inuidiæ, & odij vis; quæ, quorum corda possidet, eos magis, ac magis ad scelera, & flagitia excogitanda, & perpetranda impellit.

Quartum, quod hoc miraculum spectabile facit, illud etiam est, totam ferè diuinæ dispensationis rationem in eo repræsentari; Lazarus enim figurã, & formam gessit peccatorum omnium, vti affirmant Irenç. lib. 5. c. 13. Augu. tract. 49. E & Gregor. lib. 22. Mora. ca. 9. Eius etiam resurrectionem eam, quæ omnium futura est in die vltimo significasse docent Tertul. lib. de resurrect. carnis & Ambr. lib. 2. de pœnit. cap. 7. Propter hunc venit Christus ex Galilæa vbi tuto conuersabatur in Iudæam, in qua occisus est. Quia propter peccatores carnẽ induit passibilem, & de cœlo, vbi immortalem agebat vitam, ad nos carne sumpta descendit, & occidi pro nobis voluit. Lazarum etiam suscitaturus fletu, fremitu, lacrymis, oratione vtitur, & postremo potestate, & imperio excitat, & de sepulchro extrahit; peccatores enim passione, & morte sua à peccato liberauit, & in Patris gratiam restituit. Secundo vero aduentu potestate, & dominio à corporum morte in æternam vitam eripiet; quos enim passione & morte redemit, potestate, & maiestate mortuos suscitabit. Hæc singula in concionibus diffusè prosecuti sumus, quæ ad præsens institutum non faciunt, idcirco supersedemus. Illud adnotandum est Epiphanium in catalogo dogmatum Manichæi referre ex traditione haberi Lazarum triginta fuisse annorum, quando suscitatus est, aliosque superuixisse triginta. F

Multi

A D

Multi ergo ex Iudæis, qui venerant ad Mariam, & Martham, & viderant, quæ fecit Iesus crediderunt in eum.

COMMENTARIVS.

IAM impleri incipit, quod prædixerat Dominus, Infirmitas hæc est, vt glorificetur filius Dei per eam: ecce propter hoc tam mirabile opus multi Iudæorum, qui illuc visitandi sorores causa conuenerant, in Christum crediderunt. Particula illa [Ergo,] causam, cur crediderunt, indicat, nempè præcedens miraculum. Narrat autem Euangelista hos credentes de eorum fuisse numero, qui venerant ad consolandum, & visitandum sorores Lazari, vt per hoc exprimat mortem Lazari occasionem dedisse, vt isti crederent, sic-
B que eam verè pro gloria Dei euenisse.

Quidam autem ex ipsis abierunt ad Pharisæos, & dixerunt eis, quæ fecit Iesus.

NON defuerunt perfidi, & obstinati, qui quo conuerti debuerunt, peiores facti sunt: aliqui enim ex Iudæis peruerso, & iniquo animo abierūt ad Pharisæos, & narrarunt quæ fecit Dominus. Plures extitisse credentes quàm deferentes, & calumniatores Euangelista indicat, dum eos multos, hos verò quosdam fuisse dicit. Calumniatores istos, & delatores de numero eorū fuisse, qui dicebant. [Nonne hic, qui aperuit oculos cœci nati potuit facere, vt & hic non moreretur? affirmat Euthymius.

Aduerte incertum planè esse, quid hos Iudæos impulerit ad annuncian-
C dum Pharisæis, quod fecit Iesus, signum. An nempè odium, quo vnà cum illis Dominum persequebantur: an potius timor, ne de numero eorum, qui in Christum crediderant, Iesumque confitebantur, esse viderentur: vt enim supra dictum est, Iudæi iam conspirauerant, vt si quis eum Christum confiteretur, extra Synagogam fieret. Probabile est hosce timore id fecisse: nam erant de turba, in qua paucissimi Christum oderant. Ex hoc causam conijcere possumus, cur potius ad Pharisæos, quàm ad Pontifices abierint, cum hi illis maiores, & principaliores fuerint: Nam Pharisæi erant obseruantiores, & legis zelum vehementiorem præ se ferebant: ad illos ergo isti adierunt, à quibus magis sibi timuerunt. Fieri etiam potuit hos nec timore, nec odio motos, sed quadam vana gloria, & ambitione, vt se legis zelum habere ostenderent, & à Pharisæis pluris fierent, maximè quia nouerant se eis rem gratissimam facere: affectus enim huiusmodi plurimum possunt, & animum à veritate agnoscenda auertunt, & in errores, & iniquitates impellunt, vt pluries diximus. Siue vnum, siue alterum sit, hoc certum est Iudæos istos de numero eorum fuisse, qui tanto viso miraculo non crediderunt: eodem enim facto quorundam cor emolescit ad fidem, quorundam obduratur ad incredulitatem, & nequitiam, sed non eadem causa: illi namque diuinæ lucis radio oculos mentis diuina adiuti virtute aperuerunt: isti vero proprij arbitrij malitia clauserunt.

Rr Colle-

A D

Collegerunt ergo Pontifices, & Pharisæi concilium.

CVM audirent Pontifices, & Pharisæi signum mirabile, & inexpectatum, quod Dominus fecerat, & multitudinem propter id in eum credentium: mortem ei inferre differendum amplius non esse censuerunt: idcirco conuocant concilium, & in vnum conueniunt: vt quod omnibus fit suffragijs, & sententijs, firmius, & efficacius fit. Particula [Ergo,] causam, cur conueniunt, indicat, nempè propter ea, quæ de Christo narrata eis fuerunt.

ANNOTATIO 17.

Quale conciliū contra Christum. CONVOCANT concilium inter se Pontifices, & Pharisæi, vt B quid agendum sit deliberēt: multi enim simul rem exactius discutiunt, quàm singuli, & quid in negotijs agendum sit, prouident. Sunt hic quinque, nempè concilium, personæ conuocantes, & conuocatæ, causa conuocationis, & finis. Concilium est multorum conuentus, qui in grauibus negotijs, difficilibus casibus cogitur, & rectè, ac iustè id fit, quando cętera iusta sunt. Personæ conuocantes sunt Pontifices, & Pharisæi. Pontifices quidem, vtpotè, apud quos erat auctoritas, & doctrina rerum Ecclesiasticarum, idcirco ipsorum erat conuocare, Pharisæi verò tanquam instigatores: conuocati sunt autem legis doctores, & primi Iudæorum, hique vnà cum Pontificibus, & Pharisæis con C uenerunt. Hoc etiam rectè fit, vt negotia Ecclesiastica per eos tractentur, & discutiantur, apud quos est auctoritas, & scientia: neque enim sæculares immiscere se debent in rebus religionis definiendis, & decernendis: erat enim negotium hoc de Messia, & Christo veroąg noscendo, Ecclesiasticum, & ad religionem maximè pertinens.

Negotia ecclesiastica per personas ecclesiasticas diffinienda.

Causa concilij. Causam autem huius congregandæ, & conuocandæ multitudinis illa particula [Ergo,] indicat: [Collegerunt ergo,] nempè cum audissent Christum tantum fecisse miraculum, multosque in eum credere, idcirco conuocati sunt Pontifices, & Pharisęi cum cæteris: vt mutuo in re tam graui deliberarent, quid agendum esset: & hoc quidem rectè fit: sunt enim euentus graues in re publica considerandi, & tractandi, & consilium commune capiendum: ne si negligantur, damnum, & detrimentum communitas patiatur. E

Finis concilij. At si finis huius congregationis consideretur, omnia hæc tria, quæ in se bona erant, & prudenter fiebant, pessima inuenientur, tanto amplius, quanto ea erant in se bona, & laudabilia: finis enim huius conuocationis est cōtra Christum Dominum, vt constat ex ipsa consultatione, quæ subsecuta est. Hic finis pessimus inficit tria præcedentia: tanto enim peius concilium congregatur contra innocentem, & contra Christum, quanto magis congregandum erat pro ipso: similiter tanto damnabilius Doctores, & Pontifices conueniunt contra Christum: quanto magis ipsorum erat eum agnoscere, & recipere, & populo demonstrare. Rursus causa eos penitus damnat. [Collegerunt ergo,] F quis vnquam audiuit tale? quia mortuum quatriduanum suscitauit, propterea conuenerunt contra ipsum: cum causa hæc eos mouere debuisset, vt conuenirent ad eum recipiendum, & venerandum. Si quod homicidium perpetrasset, iusta fuisset causa conueniendi contra eum: at mortuum ad vitam reuocantem nemo damnare tentasset, præter eos, qui diabolica nequitia pleni erant, quibus rectè dictum est: Vos ex patre diabolo estis. Breuibus igitur verbis has partes Euangelista indicat: [Collegerunt,] ecce concilium: [Pontifices, & Pharisæi,] ecce personæ conuocantes, & conuocatæ, [Ergo,] ecce causam, illatio enim ex præcedentibus fit:

A bus fit: finem verò sequentia demonstrant. In aliquibus textibus, maximè qui in myssalibus leguntur, habetur, [Aduersus Iesum,] sed hæc particula non est Euangelistæ, sed ad intelligentiam ex sequentibus apposita: verum enim est, aduersus Iesum conuenisse. D

Et dicebant: quid facimus?

COMMENTARIVS.

AVDIAMVS, quid conuenientes discutiant, & consulant. [Quid, inquiunt, facimus?] vox hæc est se mutuo accusantium, & insimulantium negligentiæ, & tarditatis in decernendo eò, quod contra Christum faciendum est, seque mutuo incitantium, & stimulantium, vt citò, & sine mora Christum tollant de medio. Et est sensus: nimia tarditate, & periculosa negligentia detinemur in hoc negotio decernendo. Quanto consultius, & vtilius miseri, & cœci isti consultores suam damnassent in credendo duritiē, & perfidiam dicentes: quid facimus, nimio profectò, & lethifero somno premimur, tandiu Christum recipere differentes: graui nos exponimus periculo, eius vocem non audientes.

Quia hic homo multa signa facit.

CAVSAM tarditatis, & negligentiæ suæ in Christo de medio tollendo exponunt: [Quia multa signa facit,] quasi dicerent: ipse non cessat signa efficere, & maiores semper progressus in suis operibus, quibus ad se homines trahit, facere: nos autem nihil efficimus, sed eum liberè quæcunque vult agere dimittimus, in nostra inertia perseuerantes. In sequenti annotatione hanc sententiam accuratiùs expositam inuenies.

Si dimittimus eum sic, omnes credent in eum, & venient Romani, & tollent nostrum locum, & gentem.

TARDITATIS suæ periculum, & necessitatem præsens capiendi consilium, remediumque adhibendi, proferunt, quæ talis est. Ille homo non cessat signa facere, continuo maiora, ac maiora in sui testimonium miracula, & opera edendo: si autem nos dimittamus eum sic, negligamusque negotium istud, omnes in eum credent, quòd si omnes in eum crediderint, maius malum eueniet nobis, nimirum, venient Romani, locumque nostrum, id est, ciuitatem occupabunt, & tollent etiam gentem, nos omnes in captiuitatem redigentes, quasi Regem alium sequamur præter Cæsarem: non igitur negligendum est hoc negotium, sed opportunum, & instans consilium capiendum.

A ANNOTATIO 7.

Vitiosa consultatio cōtra Christū.

COECA, & impia consultatio hęc est: cœca quidem, quia errarunt in discursu, & illatione: deduxerunt enim omnino contraria ijs, quęex principijs, & argumentis eorum consequebantur, illos autem errare contigit quadrupliciter. Primo quidē sic isti deducunt: [Iste homo multa signa facit,] igitur oportet in eum insurgamus, nec differamus amplius eum de medio tollere. hic discursus continetur in illis verbis, [Quid facimus, quia hic homo multa signa facit,] at cœcus prorsus est, & deprauatus discursus: nam ex hoc principio, [Hic homo multa signa facit,] quod ipsi fatebantur non erat inferendum, ergo inuehamur in eum, & obsistamus ei, sed potius recipiamus eum, & credamus ipsi, vt annotant rectè August. tract. 49. & Chrysostom. homil. 63. sic enim admoniti iam fuerant Isaiæ 35. vbi ea miracula describit, quæ facturus erat Messias venturus, vt per ea ipsum agnoscerent, & reciperent. Christus etiam capite præcedenti eos ad hoc induxerat: [Si mihi, inquit, non creditis, operibus credite.] Aliter discursus cœcus fuit, [Si dimittimus, inquiunt, eum sic, omnes credent in eum,] profectò decepti sunt; immo quia non dimiserunt sic, sed occiderunt, omnes crediderunt in eum. Hoc multo ante prædixerat Isaias cap. 53. Si posuerit, inquit, pro peccato animam suam, videbit semen longæuum, hoc idē ipse Christus eis significauit, capit. 12. Ego si exaltatus fuero à terra omnia traham ad me ipsum. Tertius discursus est: si crediderint omnes in eum: [Venient Romani, & tollent Gentem, & locum,] ratio recta non hoc inferendum esse dictabat: sed venient Romani, & credent etiam in eum: nam qui cœcos illuminabat, & mortuos suscitabat, & Iudæos ad se conuerterat, Romanos etiam potuisset ad se trahere: non enim Romani habuerunt Deorum falsorum vllum, quos ipsi tanquam veros colebant talem, quem vel per mendacium talia fecisse miracula, faterentur maximè quia multis testimonijs scripturarum prædictum erat gentes venturas, & credituras in Christum. Isa. 2. Fluent ad eum omnes gentes, & ibunt populi multi. & cap. 60. Ambulabunt gentes in lumine tuo, & Reges in splendore ortus tui. suntque multa huiusmodi testimonia. Quod si Romani non crederent, & vi eos opprimere vellent, profectò eius, qui mortuos suscitabat, auxilio fidere debuerant, se contra Romanos pręualituros. Nam innumeras Gentes contra eos insurgentes, vnius Prophetæ interuentu à Deo dispersas, & superatas esse experti erant. Vna Iudith Holophernem occidit, & exercitum eius dissipauit. Elisæus latrones excæcauit. Helias quinquagenarios duces igne de cœlo immisso consumpsit. hæc omnia ex scripturis non ignorabant Iudęi: nemo autem tanta opera fecerat, nec talia: quāta, & qualia Christus fecit. Quartus discursus est tacitè insinuatus: Si non dimittimus sic, Romani non venient, nec tollent locum, & gentem. Decepti sunt etiam in hoc, & errarunt: immo quia non dimiserunt, sed occiderunt: propterea venerunt Romani, & tulerunt locum, & gentem: hoc enim prædixerat Daniel. c. 9. Occidetur, inquit, Christus, & ciuitatē cum sanctuario dissipabit populus cum duce venturo. quod etiam Dominus eis significauit dicens, Luc. 19. Non relinquent in te lapidem super lapidem, eò quod non cognoueris tempus visitationis tuæ. Et multo ante etiam Isa. cap. 65. Numerabo vos in gladio, & omnes cæsae corruetis, pro eò quod vocaui, & non respondistis; locutus sum, & nō audistis: & faciebatis malum in oculis meis. idcirco rectè dicit Aug. lib. 4. Ciuit. cap. 34. Si Iudæi Christum non occidissent in suo regno permansissent. Vide quam cęca cōsultatio, & quàm stulta. Iusto autē Dei iudicio factum est, vt excœcarentur, qui contra Deum consilium inierunt, & non solum excęcarentur, sed quibus vijs fugere mala tentarent, eisdem in ea prorsus inciderent, & in laqueo suo comprehenderetur, vt rectè annotat Basil. serm. de humilitate. & est egregia doctrina Grego. lib. 6. Moral. cap. 12.

Quid eueniat ineuntibus consilium cōtra Deum.

Non solum autē cœca, & stulta, sed impia fuit cōsultatio hæc: finem enim medio postposuerunt, & tēporalia spiritualibus

Impia consultatio cōtra Christū.

B C D E F

libus

A libus prætulerunt, quod est summa peruersio. vt dicit Augustin. libro 4. doctr. Christ. cap. 27. dicunt enim, [Omnes credent, & venient Romani, & tollent locum.] Perpende hoc, aut enim existimabant veram esse hanc fidem, esseque verum Christum, aut non: si vera fides verusque Christus erat, elegerunt magis conseruare temporale regnum, quàm credere, & quàm veram fidem in Christum habere: nam verborum hic

B est sensus, nè tollant Romam locum nostrum, faciamus nè credant in eum: Si autem non existimabant esse veram fidem, potius dicendum erat: si dimittimus sic, credent omnes in eum, & religio vera destruetur, & fideles peribunt, maius enim erat damnum spirituale, quàm temporale. At hi non curarunt spiritualia, sed temporalia; ac si diceret inter nos Princeps aliquis, impediamus hæresim, ne pereat iurisdictio mea, & potestas, quasi hoc esset, quod ante omnia se conseruare proponeret: profectò non sic dicendum est: sed nè diuinus cultus tollatur, & nè pereant animæ. Ethnicorum est, res fidei, & re-

C ligionis accommodare temporalibus: Christianorum verò, & fidelium, temporalia accommodare rebus religionis, & spiritualibus, quarum detrimento omne temporale postponendum damnum est. Siue ergo veram fidem, verumque Christum, siue falsam existimarint, conuincuntur isti prætulisse temporalia spiritualibus: in quo etiam valdè decepti sunt. Nam vera religio & fides non destruit, sed conseruat regna temporalia, idcirco iustam eis Deus pœnam inflixit. vt enim August. tract. 49. dicit, quia temporale regnum spirituali prætulerunt, vtrumque amiserunt. Nec isti cœci considerarunt in scriptura numquam Deum eos punisse, quandiu verum cultum, & mandata eius seruarunt, sed quando ea neglexerunt, vt annotat Chrysost. homil. 64. & ex historia Achior Iudith 5. facilè id poterant Iudæi scire. debuerunt ergo examinare, an verè credendum erat: si enim considerassent, & credidissent, certi profectò esse debuissent ex scripturis, se à Deo non puniendos, sed conseruandos, & multiplicandos fore. Vides igitur quàm cœca, impia, & peruersa hæc fuerit consultatio. Hæc omnia sub breuissimis verbis istis contineri visa sunt, idcirco in declarationem litteralis sensus sunt annotata.

Vnus autem ex ipsis, Caiphas nomine, cum esset Pontifex anni illius, dixit eis.

COMMENTARIVS.

DISCVTIENTIBVS alijs causam hanc, & quid decernendum esset, non inuenientibus, vnus ex eis, qui erat illius anni summus Pontifex, Caiphas nomine, sententiam fert: & quid sentiendum, & agendum sit, decernit. Dicitur autem [Pontifex anni illius] quia quamdis summum sacerdotium ad vitam secundum legem Exod. 28. duraret. & filij succederent patentibus, tamen auaritia & ambitio id mutauerat: dabatur enim in singulos annos, modo huic, modo illi pro Principum, & Præsidium arbitrio, vt refert Iosephus lib. 18. Antiquit. cap. 3. idcirco Caiphas Pontifex anni illius dicitur. Iste auditis cæteris, protulit, quæ sequuntur.

A B

Vos nescitis quicquam, nec cogitatis, quia expedit vobis, vt vnus moriatur homo pro populo, & non tota gens pereat.

EOS arguit ignorantiæ, quod nesciant, quid vtile, & expediens sit inuenire, & decernere. [Nescitis, inquit, quicquam,] & causam, seu ignorantiam explicat: quia non cogitatis, nec aduertitis, nec perpenditis vobis expedire vnum potius mori, quàm totum populum, & gentem perire, ac si diceret, pro communi salute, ne omnes pereant, vnum etiam innocentem, & sine vlla aliqua culpa occidere expedit. Attende hoc in loco difficultatem istorum totam in eo maximè versatam esse, quia viam tollendi de medio, & interficiendi Christum non inueniebant, cum in eo culpa non esset reperta, si enim peccatum inuenissent, propter quod iure occidi posset, concilio, & consultatione tanta non erat opus, nec esset cur nescire isti di-
B cti essent. at cum innocens esset Christus, & ex alia parte eum interficere B
vellent, qua ratione, quoue colore id fieri posset, non inueniebatur. Solus Caiphas consilium inuenisse visus est, nempè pro communitatis, & populi salute, nè gens, & Iudæorum natio periret: expedire etiam sine vlla culpa hominem vnum innocentem interficere. Hic est sensus, quem Caiphas intendebat.

ANNOTATIO 17.

Iniqua, & falsa Caiphæ sententia.

ATTENDE Caiphæ sententiam in eo, quem ipse conceperat sensu, iniquam fuisse, & falsam. Falsam quidem, quia innocentem nec licet, nec ex-
C pedit occidere pro temporali Reipublicæ salute: rursus, quia expediens, & vtilis illis ista occisio non fuit iuxta eorum sensum: nam temporalem populi conseruationem intendebat, cui occisio Christi fuit potius contraria, cum propter eam vastati sint, & euersi. Iniquam, quia contra iustitiam est innocentem occidere, peccauitque grauissimè Caiphas cum omnibus consentientibus, tamque sententiam probantibus, de qua prædictum est Psalm. 40. Verbum iniquum constituerunt aduersum me. in hunc sensum verba Caiphæ interpretatur etiam Chrysost. homil. 64. Attende iniustitiam hos Iudæos commisisse, non solum, quia innocentem morti tradere decreuerunt, sed etiam quia pro re illis tunc incerta, mortem certò infligere statuerunt: quamuis enim certa res esset, non tamen licebat, nec expediebat, multo minus in causa incerta, qualis ea tunc erat. [Venient Romani, & tollent Gentem, & locum.] In hoc Caiphæ decreto apparet, & constat innocentia Christi, confessi sunt enim multa signa facere, nec causam vllam mortis se in eo inuenire: excogitarunt autem sibi expedire vnum mori pro omnium salute, nec inter se vbi seriò res agebatur, seductorem, aut dæmonium F
habentem, aut blasphemum, aut legis transgressorem esse proponunt, sciebant enim ipsi omnia hæc facta esse ab ipsis, nec posse Christum horum conuinci. In Græco, & in latinis exemplaribus legitur, [Expedit nobis,] aliqui Latini textus habent, [Expedit vobis,] sensus idem est. Aliqui adnotant, dici, [Vnus moriatur homo,] nimirum sic interpretantes, vnus qui Deus est moriatur homo, scilicet in quantum homo, hæc tamen annotatio solida non est, quia Græcè legitur, vnus homo moriatur.

Hoc

A D

Hoc autem à semetipso non dixit, sed cum esset Pontifex anni illius, prophetauit.

COMMENTARIVS.

VERBA sunt hæc Euangelistæ adnotantis verba Caiphæ, non ab illomet profecta esse, sed a Spiritu sancto, qui per os eius prophetauit, quod futurum erat, nempè mortem Christi vtilem futuram, & expedientem saluti hominum, vt verbis sequentibus explicatur. Cur autem Dominus per eum prophetasse sit dignatus, causam adfert: quia [Erat Pontifex anni illius,] quamuis enim homo iniquus, & scelestus, tamen dignitas sancta erat, quod rectè aduertunt August. tract. 49. & Chrysost. hom. 64. nempè non tolli dignitatis sanctitatem per vitam malam ea fungentis. Sacerdos malè viuere potest: tamen sacerdotium in eo sanctum est, & quæ potestatis eius sunt, vitia non inficiunt, nec tollunt. B E

ANNOTATIO 18.

Qua ratione Caiphas prophetasse dictus sit.

OBIICIET aliquis: quomodo Caiphas dictus est prophetasse, & à spiritu Dei hæc pronuntiasse, si impia, & falsa protulit? Respondeo prophetasse quidem Caipham, tamen sensum Spiritus sancti non percepisse, nec intendisse, sed alium sensum longè diuersum in eis verbis concepisse. In cuius declarationem attende: sicut vna dictio plures habere significationes, ita & vna oratio plures sensus, à diuersisque audita variè accipi, & intelligi possunt. Exépla habemus in scriptura Ioannis 2. Soluite templum hoc, & in tribus diebus C excitabo illud, Christus de morte, & resurrectione sui corporis loquebatur, Iudæi autem de templi materialis euersione, & reædificatione dictum intelligebant. Simile est Ioan. 13. Quod facis, fac citius. Christus traditionem à Iuda excogitatam significabat: Discipuli verò de cibis emendis pro Paschæ præparatione sermone interpretabantur. Hæc enim eo facta sunt, quia tales sententiæ diuersos patiebantur sensus, sunt multa huiusmodi exempla. Hoc idem in hisce verbis propositis euenit, quæ duos admittunt sensus, Vnus est expediens fuisse vnum morti tradere pro liberando toto populo, & nè tota gens in captiuitatem Romanorum traderetur. Alter est, mortem vnius, nempè Christi necessariam, & conuenientem fuisse pro hominum salute, vt à peccato, & morte liberarentur. Priorem sensum prætendebat Cayphas, quando hæc verba protulit, Posteriorem intendebat Spiritus Sanctus, & ad eum mouit Caypham, vt ea verba proferret. Inter vtrũque sensum triplex est discrimen. Primum Caiphas intendebat dicere expedire: vt Christum interficerent pro populi liberatione: at Spiritus sanctus non sic, sed mortem Christi esse expedientem. Hæc autem longè sunt diuersa: nam iusto persecutio illata, & martyri mors inflicta expediunt, & optima sunt: at persequi, & occidere, pessimum est ipsis persecutoribus Matt. 26. Filius hominis vadit, sicut scriptum est de illo, væ autem homini illi, per quem filius hominis tradetur: Bonum erat illi, si natus non fuisset. Sic Spiritus sanctus mortem pati Christum, & mortem ab ipso acceptatam expedietem, & necessariam dixit, & hoc ita erat; Caiphæ verò, & Iudæis, eum interficere, pessimum fuit. Secundum discrimen est, Caiphas intendebat temporalem liberationem, nempè ne Romani venirent, & tollerent gentem, & locum, & ad hoc euitandum iudicauit expedire occidere vnum, nempè Christum: At Spiritus sanctus loquebatur de liberatione à peccato, & morte æterna, & salute spirituali animæ, & corporis. Tertium discrimen, Caiphas F

A per gentem populum Iudaicum intelligebat: nam id vocabulum aliquādo ita accipitur, Luc. 7. Diligit gentem nostrā, & Ioan. 18. Gens tua, & Pontifices tui tradiderunt te mihi: At Spiritus sanctus vniuersaliter etiam gētiles significabat: aliquando enim sic accipitur, Lucæ 2. Lumen ad reuelationem gentium. Pro salute ergo gentis totius, Iudæi, & gentilis mors Christi necessaria fuit, quod Euangelista significans, [Non solum, inquit, pro gente, sed vt filios Dei, qui B erant dispersi, &c.] Græcè habetur cum articulo (non solum pro ea gente, nempè Iudaica) significat per hoc Euangelista etiam pro omni gente Christum mortuum. Longè ergo diuersi sunt hi duo sensus. hinc duo sequuntur. Vnum est Caipham dictum est prophetasse, tamen nō fuisse prophetam, vt notat Origen. tom. 30. non solum propter rationē Origenis nempè, quia vnus actus non D facit habitum, sicut non dicitur artifex propter vnum opus: sed etiam, quia non intelligebat Caiphas sensus Spiritus sancti: ad prophetiam enim necessaria est intelligentia. Vnde Ambr. serm. 15. in Psalm. 118. dixit Caipham vnum intendisse in his verbis, & aliud significasse, vti iam diximus. Alterum est Caipham peccasse in hac sententia, quia proponebat sensum iniquum, & malum: at Spiritum sanctum non participasse eius peccato, quia ipse sensum sanctissimum intēdit eisdem verbis, quibus Caiphas abusus est in malum sensum proferendo. Propterea Chrys. hom. 64. dicit, cor Caiphæ non fuisse motum à Spiritu E sancto, sed linguam, quia ille pessima intentione loquebatur. Dicitur autē prophetasse propter sensus Spiritus sancti.

Quod Iesus moriturus erat pro gente, & non tantum pro gente, sed vt filios Dei, qui erant dispersi, congregaret in vnum.

C

COMMENTARIVS.

EXPONIT Ioannes, quid in verbis suis Caiphas prophetauerit, & quē sensum in verbis illis Spiritus sanctus prætenderit. Hic autem est: Chri- F stum in salutem Iudæorum moriturum esse, hoc est mori pro gente, nempè pro natione illa Iudaica: rursus non solum pro Iudæis, sed etiam pro gētibus, vt nempè multos filios Dei, electos, nempè, & prædestinatos in Dei filios, qui tunc erant in varijs erroribus, & inter gentium nationes dispersi, congregaret in vnum ouile, & vnam Ecclesiam, in qua viuerent, & salutem consequerentur. Hæc duo Caiphæ verba exprimunt: sed ipse, quid diceret non percipiebat: nam dum dixit, [Mori pro populo,] Spiritus sanctus per populum, Iudaicam nationem intelligebat: dum verò dixit, [Ne tota gens pereat,] Spiritus sanctus per Gentem, gentiles significabat, qui erant dispersi ab ouili Domini errantes: inter quos erant innumerabiles electi morte Christi conuocandi, & saluandi: at Caiphas per Gentem non gentiles, sed ipsos Iudæos significabat: per populum enim intelligebat multitudinem ipsam Iudæorum, per Gentem, nationem; nempè, ne si totus populus Iudæorum periret, natio ipsa Iudaica eradicaretur, & aboleretur, hic est sensus. Vbi attende mortem Christi fuisse necessariam, & vtilem mundi saluti: occidere verò eum fuit graue peccatum: sicut mors martyrum gloriosa est, iniquum tamen eos interficere. Illud Spiritus sanctus prædixit, hoc Caiphas expediens iudicauit: idcirco Spiritus sanctus verum prædixit, iste falsum, & iniquum decreuit.

Ab illo

Ab illo ergo die cogitauerunt, vt interficerent eum.

PLACVIT omnibus decretum, & sententia Caiphæ: idcirco ab eo die firmiter proposuerunt, & constituerunt eum interficere. Particula [Ergo,] causam indicat, nempe propter Caiphæ consilium, quod ab omnibus illis est receptum conuenerunt, & citra vllam iam controuersiam firmarunt Christum Dominum interficere. Adhuc in decreto isto cœci isti sunt: omittunt enim vnum, quod maximè erat consultatione dignum, nempe qua ratione comprehendere possent, quem sæpè lapidare, & comprehendere volentes, non potuerant: quomodo occiderent eũ, qui cęcos illuminabat, & mortuos suscitabat: si enim hęc poterat, quæ faciliora erant: poterat certè excœcare videntes, & viuos occidere. Helias non ea fecerat, quæ Christus, & tamen quinquagenarios venientes ad eum apprehendendum, igne de cœlo misso cum omnibus suis combussit: debuerunt profectò existimare Christũ non minora posse: & propterea inquirere, an quod decreuerant, executioni possent mãdare: at malitia, & odio excęcati, & stimulati, omnia præcipitant, nihil sibi obstare, quod peruersum eorum animum impedire posset, cogitabant.

Iesus ergo iam non in palàm ambulabat apud Iudæos, sed abijt in regionem iuxta desertum, in ciuitatem, quæ dicitur Ephrem, & ibi morabatur cum discipulis suis.

COGNITO Iudæorum impio, & nefario proposito, quia nondum erat suæ passionis tempus: recessit in regionem, iuxta desertum Iudææ in ciuitatem paruulam, vbi Iudæorum frequentia non erat: & ibi cum suis discipulis moras trahebat, tempus suæ dispositionis expectans.

ANNOTATIO .19. Ciuitas hæc dicta est Ephrem. textus Græci habet Ephraim. Aliqui existimant eam esse quæ dicta est Ephron, de qua legitur 2. Paralipo. 13. sed non videtur ita esse: nam Ephron erat vltrà Iordanem, idcirco non erat ciuitas Iudææ, vt constat. 1. Machabæorum 5. at hæc erat iuxta desertum Iudææ: nec enim Dominus nunc Iudæam deseruit, nec trans Iordanem profectus est, sed in desertum, ideò non videtur Ephrem, seu Ephraim esse eadem, quæ Ephron præterea Ephron in Hebræo habet primam litteram ain ע, at Ephrain, א, Aleph, immò etiam in vltimis litteris est differentia: alia igitur hæc ciuitas esse videtur.

Proximum autem erat Pascha Iudæorum, & ascenderunt multi de regione Hierosolymam ante Pascha, vt sanctificarent se ipsos.

VLTIMVM hoc est Pascha anni quarti à baptismo, quando Dominus est passus, quod proximum cum esset, multi de regione illa Hierosolymorum ante tempus ascenderant, vt votis se sanctificarent. erant hæ sanctificationes Nazaræorum: quidam enim pro sua deuotione vouebant Deo diebus,

A bus, quos eligebant, quædam pœnitentiæ, & sanctitatis opera facere, & hi dicebantur Nazaræi, quorum vota, & opera, ac leges describuntur Num. 6. multi ex his ascenderant ante Pascha, vt vacarent his sanctificationibus, & Pascha purius, & deuotius sanctificati peragerent: hi sunt, qui nunc dicuntur ascendisse, vt se sanctificarent, & vouerent Deo iuxta leges præscriptas Nazaræorum. D

Quærebant ergo Iesum, & colloquebantur adinuicem in templo stantes: quid putatis, quia non venit ad diem festum?

EXISTIMABANT Iudæi etiam Christum venturum ante Pascha, & quærebant eum: particula [Ergo,] causam indicat, cur eum quærerent: B cum enim venissent multi, Iesum etiam venturum sperabant, idcirco quærebant maximè quia non erat solitus expectare ipsius Paschatis diem: cum autem non inueniretur, colloquebantur inter se stantes in templo, quo multitudo conueniebat: inuicem autem interrogabant, [Quid putatis, quia non venit ad diem festum?] sensus est, putatisne non venturum ad diem festum hunc? modus est communis loquendi, quando inter se colloquuntur homines de futuro aliquo euentu. Aliqui exponunt in hunc sensum: quid causæ putatis esse, quod non venerit ad diem festum istum? sic Euthymius interpretatur: sed cum nondum dies festus aduentasset, non erat, cur quærerent, cur non venerit. Sensus prior est legitimus, & huic consonant, quæ sequuntur, verba. Hi de numero eorum videntur esse, qui venerant, vt se sanctificarent, eumque quærebant videre: tum propter solitam doctrinam: tum maximè propter miraculum illum insigne Lazari. argumento est, quòd quando audierunt venisse Iesum Hierosolymam, occurrit multitudo maxima videre eum propter miraculum hoc. Chrysost. homil. 64. malo animos hos quæsisse affirmat, sed quod diximus, est probabilius. E

C Dederant autem Pontifices, & Pharisæi mandatum, vt si quis cognouerit, vbi sit, indicet, vt apprehendant eum. F

QVOD contra nefarios, & scelestos, & latrones viarum fit: impij homines contra innocentem, & mortuis vitæ restituentem facere nō erubescunt. Hæc verba Euangelista adiunxit: tum vt rem ipsam narraret, tum etiam, vt causam, cur de aduentu ipsius illi dubitauerint dicentes, putatisne venturum, significaret: dubitabant enim an venturus esset, quia mandatum hoc iam erat promulgatum, & hoc probat expositionem superiorem esse legitimam: nam cum scivissent hoc mandatum emanasse, non dixissent, quæ causa est, cur non venerit.

CAPVT

A D

CAPVT DVODECIMVM.

IESVS ergo ante sex dies Paschæ venit Bethaniam, vbi Lazarus fuerat mortuus, quem suscitauit Iesus. Fecerunt autem ei cœnam ibi: & Martha ministrabat, Lazarus verò vnus erat ex discumbentibus cum eo. Maria ergo accepit libram vnguenti nardi pistici pretiosi, & vnxit pedes Iesu, & extersit pedes eius capillis suis: & domus impleta est ex odore vnguenti. Dixit ergo vnus ex discipulis eius Iudas Iscariotes, qui erat eum traditurus, Quare hoc vnguentum non venijt trecentis denarijs, & datum est egenis? Dixit autem hoc, non quia de egenis pertinebat ad eum: sed quia fur erat, & loculos habens, ea quæ mittebantur, portabat. Dixit ergo Iesus, Sine illam, vt in diem sepulturæ meæ seruet illud. Pauperes enim semper habebitis vobiscum, me autem non semper habebitis. Cognouit ergo turba multa ex Iudæis, quia illic est: B

B & venerunt non propter Iesum tantum, sed vt Lazarum viderent, quem suscitauit à mortuis. Cogitauerunt autem Principes sacerdotum vt & Lazarum interficerent: quia multi propter illum abibant ex Iudæis, & credebant in Iesum. In crastinum autem turba multa, quæ venerat ad diem festum cum audissent, quia venit Iesus Hierosolymam, acceperunt ramos palmarum, & processerunt obuiam ei, & clamabant: Hosanna, benedictus qui venit in nomine Domini, Rex Israel. Et inuenit Iesus asellum, & sedit super eum, sicut scriptum est: Noli timere filia Sion: ecce rex tuus venit sedens super pullum asinæ. Hæc non cognouerunt discipuli eius primum: sed quando glorificatus est Iesus, tunc recordati sunt, quia hæc erant scripta de eo, & hæc fecerunt ei. Testimonium ergo perhibebat turba, quæ erat cum eo, quod quando Lazarum vocauit de monumento, & suscitauit eum à mortuis. Propterea & obuiam venit ei turba, quia audierunt eum fecisse hoc signum. Pharisæi ergo dixerunt ad semetipsos: Videtis quia nihil proficimus? Ecce mundus totus post eum abijt. Erant autem quidam gentiles ex his qui ascenderant, vt adorarent in die festo. Hi ergo accesserunt ad Philippum, qui erat à Bethsaida Galilææ, & rogabant eum dicentes, Domine volumus Iesum videre. Venit Philippus, & dicit Andreæ. Andreas rursum, & Philippus dixerunt Iesu. IESVS autem respondit eis dicens, Venit hora, vt clarificetur Filius hominis, Amen amen dico vobis nisi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ipsum solum manet: Si autem mortuum fuerit, multum fructum affert. Qui amat animam suam, perdet eam: & qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam æternam custodit eam. Si quis mihi ministrat me sequatur: & vbi sum ego, illic & minister meus erit. Si quis mihi ministrauerit, honorificabit eum pater meus. Nunc anima mea turbata est. Et quid dicam? Pater saluifica me ex hac hora. Sed propterea veni in horam hanc. Pater, clarifica nomen tuum. Venit ergo vox de cœlo dicens, Et clarificaui, & iterum clarificabo. Turba ergo quæ stabat & audierat, dicebat tonitruum esse factum. Alij dicebant, Angelus ei locutus est. Respondit Iesus, & dixit. Non propter me hæc vox venit, sed propter vos. Nunc iudicium est mundi: nunc princeps huius mundi eijcietur foras. Et ego si exaltatus fuero à terra omnia traham ad meipsum. Hoc autem dicebat, significans

C (margin letter beside "rant, vt adorarent in die festo")

qua

A qua morte esset moriturus. Respondit ei turba, Nos audiuimus ex lege, quia Christus manet in æternum: & quomodo tu dicis, Oportet exaltari filium hominis? quis est iste Filius hominis? Dixit ergo eis Iesus, Adhuc modicum lumen in vobis est. Ambulate dum lucem habetis, vt non vos tenebræ comprehendant, & qui ambulat in tenebris, nescit quo vadat. Dum lubetis, credite in lucem: vt filij lucis sitis. Hæc locutus est Iesus, & abijt, & abscondit se ab eis. Cum autem tanta signa fecisset coram eis, non credebant in eum: vt sermo Isaiæ Prophetæ impleretur, quem dixit, Domine, quis credidit auditui nostro: & brachium Domini cui reuelatum est? Propterea non poterant credere, quia iterum dixit Isaias, Excœcauit oculos eorum, & indurauit cor eorum, vt non videant oculis, & non intelligant corde, & conuertantur, & sanem eos. Hæc dixit Isaias quando vidit gloriam eius, & locutus est de eo. Veruntamen & ex principibus multi crediderunt in eum: sed propter Pharisæos non confitebantur, vt è synagoga non eijcerentur: dilexerunt enim gloriam hominum, magis quàm gloriam Dei. Iesus autem clamauit, & dixit, Qui credit in me non credit in me, sed in eum qui misit me. Et qui videt me, videt eum qui misit eum. Ego lux in mundum veni: vt omnis qui credit in me, in tenebris non maneat. Et si quis audierit verba mea, & non custodierit, ego non iudico eum, non enim veni, vt iudicem mundum: sed vt saluificem mundum. Qui spernit me & non accipit verba mea: habet qui iudicet eum. Sermo quem locutus sum, ille iudicabit eum in nouissimo die. Quia ego ex meipso non sum locutus, sed qui misit me Pater, ipse mihi mandatum dedit, quid dicam, & quid loquar. Et scio quia mandatum eius vita æterna est: Quæ ergo ego loquor, sicut dixit mihi Pater, sic loquor. D E B F

Iesus ergo ante sex dies Paschæ venit Bethaniam, vbi Lazarus fuerat mortuus, quem suscitauit Iesus.

COMMENTARIVS.

C ACCEDIT iam Dominus ad subeundam mortem, Agnus ad victimam, pro totius mundi peccatis immolandus. Venit autem Bethaniam, vt inde solemni pompa in Hierusalem locum supplicij ingrediatur. Meminit autem Euangelista miraculi narrati: tum vt causam, cur Bethaniam primo venerit, reddat: tum etiam vt causam, cur tam honorificè susceptus, cœnaque sit ei facta, indicet. Notanda est particula [Ergo,] causam enim cur non Hierusalem sed Bethaniam primo venerit significat: vt sit sensus: cum Pontifices mandatum dederint contra eum, vt apprehenderetur, à Hierusalem diuertit, ac Bethaniam venit, vbi Lazarum suscitauerat, & multos beneuolos habebat, ac securè poterat agere: hac enim de causa, vti diximus mentio facta est miraculi facti. Tēpus autē quando venit Bethaniā, fuit [Ante sex dies Paschæ,] id est sexto die ante Pascha: dies hi sex sic intelligendi sunt, vt excludantur dies Paschæ primus, & dies quando venit, vt sex dies intercesserint inter diem aduentus eiusdem, & primū Paschæ diem, dies enim aduentus eius in itinere cōsumptus erat, nec computatur in numero dierum aduentus eius in Bethaniā: iuxta hanc computationem peruenit Bethaniam die veneris, & vsque ad diē veneris sequentem, qui fuit primus Paschæ, sex intercesserunt dies, aliqui die sabbati, peruenisse existimant; sed verba sequentia non facilè id admittunt.

A D

Fecerunt autem ei cœnam ibi.

COENA ei facta est, à quibus autem sit facta, Euangelista non explicuit. Chrysostom. homil. 64. & Euthymius censent à fororibus ipsius Lazari, & probabile est, nec obstat in domo Simonis leprosi factam fuisse, vt paulò post dicemus, nam id fieri potuit propter loci commoditatem: erat enim cœna solemnis, & ampla, ad quam multi conuenturi erant, idcircò verisimile est locum amplum quæsitum esse, qui fuit domus Simonis: qui erat forsan vicinus, & familiaris, seu consanguineus fororibus. Dici etiam non improbabiliter potest ciues illos Bethaniæ commorantes communi consensu, cœnam hanc ei parasse in domo Simonis, propter loci amplitudinem, & commoditatem quod indicare videtur Euangelista dicens, eum venisse Bethaniam, & cœnam ei factam esse, dum enim personam non exprimit, tacitè in-
B finuare videtur, loci homines eam fecisse. Hæc verba probant Dominum venisse Bethaniam die veneris, & non sabbati, si enim sabbato venisset, cœna ei præparari non potuisset, quia sabbato cibos præparare non licebat. Venit ergo die Veneris, cognitoque eius aduentu præpararunt cœnam, ad quã die sabbati inuitatus fuit, & exceptus, & hac ratione potuerunt existentes in Hierusalem aduentum Christi in Bethaniam scire, venireque ad videndum eum, & Lazarum. E

Et Martha ministrabat, Lazarus verò vnus erat ex discumbentibus cum eo.

SORORES deuotæ, & gratæ, non potuerunt virorum abesse conuiuio. Vna enim ministrabat Domino, altera pedes eius vnxit, & caput, frater autem discumbebat, verè resurrectionis testis existens, siue igitur sorores, siue alij cœnam hanc parauerint, cum in recognitionem, & celebritatem miraculi ea sit facta, etiam in aliena domo fororum obsequium non defuit.

C F

Maria ergo accepit libram vnguenti nardi pistici pretiosi.

CVM sororem ministrare, & fratrem discumbere mensæ Christi Maria cum videret, indignum, si ipsa otiosa maneret, iudicauit, obsequium etiam suum solicita præstat; Hæc enim particula [Ergo,] indicat, ex præcedentibus illationem quandam faciens, ac si diceret Euangelista, cum Martha ministraret, & Lazarus discumberet, idcirco altera soror Maria suo etiam obsequio interesse decreuit. Accepit igitur libram vnguenti ex nardo pura, & pretiosa confecti, & in alabastri vase, vt refert Matth. 26. contenti, vt Dominum vngeret.

ANNOTATIO I.

De nardo & eius differentijs.

DE nardo scribit Dioscorides, lib. 1. cap. 6. Plin. lib. 12. cap. 12. frutex est graui, & crassa, sed breui, ac nigra, fragilique radice, quamuis pingui, situ redolente vt Cyperi, absperο sapore, folio paruo, & denso, cacumina in aristas se spargunt, ideo gemina dote nardi spicas, & folia celebrant. Nardo delibuta oleo

A oleo fit vnguentum præciosissimum maximè quod ex spicis conficitur, quo antiqui capita vngebãt, vt Poetis celebrè est. Tibullius, inquit, Illius puro distillent tempora nardo. & iterum, Iamdudum Tyrio madefactus tempora nardo. quem locum aliqui corruptum existimant, & loco [Tyrio,] legendum existimant, [Syrio,] abundat enim Syria nardo, cuius pars Iudæa est. Prædicti auctores differentias varias nardorum referunt, inter quas est pseudo nardus, qua vnguenta impura conficiuntur, & non sincera, ea de causa Propertius puram nardum appellauit, vt verũ & pre-
B tiosum vnguentum significaret, quod Euangelista verbo Græco expressit, [Nardi,] inquit, [Pistici,] pisticum D enim Græcè fidele significat, vt nardum veram, puram, & sinceram fuisse ostenderet, ex hac enim vnguentum præciosum conficiebatur. Aug. Tract. 50. pisticam interpretatur à loco, vnde afferebatur, tamen vera interpretatio est quã Euthymius sequitur, vt sit pistica pura, & fidelis, non falsa, & Pseudonardus, quam pisticam Propertius appellauit puram, & Plinius, sinceram. Apud Marcum. 14. legimus, nardum spicatam: tamen in Græco codice legimus pisticã, quod si spicatam legamus, id significat fuisse vnguentum valde prætiosum, hoc enim erat, quod ex nardi spicis conficiebatur. E

Et vnxit pedes Iesu, & extersit pedes eius capillis suis, & domus impleta est ex odore vnguenti.

COMMENTARIVS.

VNGVENTI pretium, & perfectionem indicat effectus, quia effusum domum totam odore repleuit, quod idcirco narrat Euangelista, vt significet inde occasionem Iudam indignationis suæ accepisse: nam ex odore perfectionem vnguenti, pretiumq; cognouit, & trecentis denarijs venundari potuisse iudicauit. Matth. cap. 26. & Marcus 14. super caput effudisse narrant, sed non est vlla in hoc contradictio: nam & super pedes, & super caput effudit: quod enim vnus prætermittit Euangelista, alium narrare nouum non est. Rectè autem Aug. lib. 2. de consens. Euang. c. 79. perpendit, prius vnxisse pe- F
C des vnguento, quod autem superfuit super caput effudisse vase ipso fracto, vt nihil superesset, & hac ratione conuenit cum Marco referente, fracto alabastro effudisse super caput eius, si autem prius in caput effudisset, vngere pedes non potuisset, iam, vase confracto: prius ergo sunt vncti pedes, postea totũ vnguentum fracto alabastro est effusum in caput. Est autem attendendum, quamuis Ioannes narret, vnxisse pedes Mariam, & tersisse, intelligendum tamen est, prius tersisse, & postea vnxisse: non enim vngebat, vt tergeret. Luc. 7. Lacrymis lauit, & capillis tersit, & postea vnxit, at lacrymæ hic defuerũt, quia non nunc ad Dominum à peccato conuertebatur, vt prius: tergebat autem à puluere pedes, vt vngeret postea vnguento.

ANNOTATIO 2.

Concordia Euangelistarũ in vnctione Christi.

COntrouersia est inter antiquos doctores, an hæc vnctio, sit cuius mẽtionem Matth. 26. & Marc. 14. fecerunt. Orig. Tract. 35. in Matth. qui plures asserebat mulieres, quæ Dominum vnxerunt, ita affirmat. & Chrys. hom. 64. id ẽt insinuat: At Aug. lib. 2. de consens. Euãg. cap. 79. vnam, & eandem mulierem esse tradit, & defendit, vt re vera fuit: nec enim est verisimile intra duos, vel tres dies, duas distinctas ad vnguendũ Dñm mulieres concurrisse, tot circunstantijs similibus interuenientibus: & quod rem nostram magis confirmat, id est,

A quod argumenta, quibus duas fuisse Doctores confirmant, robur habere non videntur.

Dicunt enim primo, quod Matthæus, & Marcus narrant, factum esse biduo ante pascha post ingressum Domini in in Hierusalem, at quod Ioannes describit ante ingressum cum esset in Bethania: & si hoc ita esset, certè duas vnctiones fuisse nemo negare posset: tamen nõ propterea sequebatur, duas fuisse mulieres: vna enim, & eadem bis potuit Dominum distinctis vngere temporibus & locis. At re vera argumentum falso nititur principio: nec enim Euangelistæ illi affirmant biduo ante Pascha vnctũ B fuisse, quod ex verbis ipsorum constat: quia dicunt Dominum discipulis dixisse, Scitis post biduum pascha fiet, & tũc congregatos esse principes, vt Iesum dolo tenerent, statim addunt, cum esset in Bethania mulierem hanc accessisse: quæ verba non connectuntur immediatè prę cedentibus, sed Euangelistæ causam, & occasionem, quam Iudas eum tradendi accepit, describere volentes, hæc verba adiunxerunt, reuersique sunt ad describendum, quod ante præcesserat in Bethania ea de causa, quia vnguentum hoc occasio fuit Iudæ tradendi Dominum, indignanti vnguenti pretiosi effusionem. Si igitur rectè, & attentè legamus illos Euangelistas, nostram non infirC mant sententiam, non est autem noua Euangelistis hæc narrationis forma: nam Matth. 14. & Marc. 6. postquam narrarunt Herodem dixisse, Ego Ioannem decollaui, & surrexit à mortuis, historiam decollationis descripserunt, quam certum est tũc iam peractam fuisse: Ex occasione enim verbi Herodis, quod factum iam erat, illa narrarunt, ordinemque temporis non seruantes, ad præterita reuersi sunt describenda: ita nunc factum est: nam propter Iudæ traditionem, quæ facta est post biduum illud huius vnctionis mentionem fecerunt, quæ præterita iam erat.

Obijciunt secundo Doctores isti: nã Matthæus, & Marcus referunt vnxisse caput, & Ioannes vnxisse pedes. Sed debilis est hæc probatio, ad quam respondet Aug. lib. 2. de consens. Euang. cap. 79. Vtrumque esse factum, & prius D vnctos esse pedes, postea caput: in cuius vnctione vas fractum est, vti in commentario exposuimus.

Opponunt tertio: nam Ioannes refert Iudam indignatum fuisse, reliqui verò Euangelistæ discipulos indignatos. Sed neque hoc argumentum efficax est, ad quod respondent Aug. & Chrysost. locis citatis Iudam, & discipulos indignatos fuisse, licet non eadem de causa: Iudam quidem ex auaritia, quamuis zelum pauperum fingeret: at discipulos ex misericordia in pauperes: prior ergo Iudas indignatus est, & hoc refert Ioannes: posteà discipuli zelo ipsius decepti, indignati sunt. Aliter etiam respondet Augustinus scripturam sępè numero plurali pro singulari vti, habemus apertum E exemplum Matth. 27. Idipsum, inquit, latrones, qui crucifixi sunt cum eo, improperabant ei: at Luc. 23. vnius mentio facta est: quam ipsi auctores responsionem ad hoc dabunt, nos respondebimus etiam eis ad eorum obiectionem. Hieronym. Matth. 26. vtramque hanc responsionem adhibet, & probat: at accommodatior, & verior prior est.

Opponunt quarto: nam Euangelistę illi duo non expresserunt nomen mulieris: sed hoc facilem habet responsionẽ: F non enim omnia referunt singuli Euangelistæ: expressit autem Ioannes, quod alij non explicauerant: meritò autem illi nominis non fecerunt mentionem, quia non ex primo instituto eã conscribebant historiam, sed vt Iudæ proditionis rationem, & causam indicarent: at Ioannes eam narrandam suscepit, idcirco nomen exposuit, nec præter ordinẽ, aut temporis rationem, sed suo loco, & tempore gestam descripsit. Vna igitur est mulier, & vnica vnctio, non duæ (vt aliqui sibi persuaserunt nostri temporis auctores) cuius hi tres Euangelistæ fecerunt mentionem.

Dixit

A D

Dixit ergo vnus ex discipulis eius Iudas Iscariothes, qui erat eum traditurus.

COMMENTARIVS.

PARTICVLA, [Ergo,] causam huius indignationis indicat, nempe, cum domus tota vnguenti odore esset repleta, nouit auarus discipulus vnguenti præstantiam, & valorem, doluitque, & indignatus est non esse conseruatum, vt postea in manus eius perueniens [nam ea, quæ Christo offerebantur, ipse seruabat) posset vendere, & pretij partem sibi vsurpare. Dicit autem Euangelista Iudã Iscariothes, [Qui traditurus erat eũ,] vt distinguat ab Apostolo Iuda Thadæo, & simul etiam vt insinuet ex hoc tempore concepisse Christum tradere, eo excitatum, quod occasionem tantam rapiendi, & lucrandi amiserit.

B E

Quare hoc vnguentum non venijt trecentis denarijs, & datum est egenis?

FACILE vitia virtutum specie operiunt mali, & ouina veste se contegũt lupi. Auarus & raptor misericordiæ viscera in pauperes fingit: erubescebat enim se prodere, & iram ac cordis rabiem ex lucri occasione amissa, zelo exteriori charitatis vestiuit: impius, ac ingratus discipulus vnguentum trecentis denarijs æstimauit, magistrum autem triginta tradidit. vnde Ambrosius lib. 3. de Spiritu sancto. cap. 18. Rectè, inquit, O Iuda proditor vnguentum passionis eius trecentis denarijs æstimas, & passionem eius triginta denarijs vendis, diues in æstimatione, vilis in scelere.

F

Dixit autem hoc, non quia de egenis pertinebat ad eum, sed quia fur erat, & loculos habens, ea, quæ mittebantur portabat.

C

NON est passus Dominus latere, quod iniquè Iudas occultauit, sed animi malitiam, quam dissimulauit, Euangelista aperuit, [Non,] inquit, hæc dicebat, [Quod de egenis pertinebat ad eum,] id est, quod aliqua cura premeretur aut affectu aliquo erga pauperes tangeretur: sed quia consuetus erat furari ex his, quæ in eleemosynam Domino offerebantur, cum ipse haberet loculos, & munere accipiendi oblata, simulque conseruandi, & ministrandi fungeretur; sperabat ergo bonam partem denariorum sibi rapere, sed spe ista vnguento effuso frustratus, indignatus obmurmurabat. Attende Dominum eleemosynas accepisse, & pecunias habuisse, vt necessaria emeret: quandoquidem enim cum discipulis incedebat multis, nè grauis, & onerosus esset hospitibus, hinc inde collata in expensas quotidianas asseruabat, hancque curam Iudæ demandarat, quam ille infidelissimè gerebat: sibi enim, quæ erogabantur, & dabantur Christo, subripiebat. Illud, [Quæ mittebantur, portabat, Græcus codex distinctius habet, nempe iniecta, seu intromissa, id est, quæ reseruanda, & reponenda erant ipse conseruabat: non autem

A significat, quæ mittebantur Christo, ipse portabat, vt latinum verbum significare videtur, Græcè autem dicitur τὰ βαλλόμενα. D

ANNOTATIO 3.

Quare Dominus Iudæ conseruandi pecunias munus iniunxit.

PErcontabitur aliquis quare Dominus, cũ Iudam futurum furem præsciret, seruare marsupiũ permiserit? Hiero. lib.3. cont. Pelagia. respondet Dominum præsentia iudicare, nõ futura: elegit enim Saul, quamuis malum futurum nosset: ita Iudam elegit, eique marsupium tradidit, qui bonus tunc erat. Aliter respondet Euthymius, nempè propter eius imbecillitatem id factum, vt inde suam fouens auaritiam in præceptoris non incideret proditionem: permittũtur enim minora mala, vt maiora euitentur. Idẽ respõdet Chryso. hom. 64. dicens voluisse Dominum omnem illi proditionis tollere materiam, sufficientes enim loculi erant, vt eius satisfacerent cupiditati. Aliam ante hos Doctores etiã causam reddit Orig. hom. 4. in Cantica: nempè Dominum nouisse illum esse cupidum, &, vt à cupiditate cessaret, possessionem aliquam dedisse: at ille medicinâ non est sanatus.

Dixit ergo Iesus: Sine illam.

COMMENTARIVS.

POtuisse Dominus, & Iudæ malitiam detegere, & discipulorum indiscretum zelum reprehenderet, tamen eos ratione voluit potius instruere, quã reprehensione eorum animos exulcerare: maximè quia iam scandalum crucis graue imminebat: suauiter ergo defendit Mariam ab indignatione, & murmuratione Iudæ. [Sine,] inquit, [illam,] id est, nec indigneris contra eam: permitte facere, quod facit: quando enim hæc verba Christus dicebat, adhuc Maria vngebat: Iudas enim ante finem vnctionis murmurare inceperat, vt à proposito deterreret: idcirco Dominus dicit, [Sine illam.] Aliqui textus habent, [Sinite,] & ita Chryso. legit, & legendum videtur: nam simul discipulis, & Iudæ respondebat, & statim sequitur verbum plurale, [Habebitis] tamen Græcus codex, qui modo habetur, habet in singulari: quia Ioannes solius meminit Iudæ, idem est sensus: tamen prior lectio magis placet. Vno enim verbo vsus est Christus, & id plurale fuit, quia multos alloquebatur. B

In diem sepulturæ meæ seruauit illud.

ADfert Dominus argumentum defensionis, quia, inquit, hoc vnguẽtum, [In diem sepulturæ meæ seruauit,] id est, vnctio hæc facta est in officiũ sepulturæ meæ: Vnxit enim me, sicut mortuum corpus ad sepeliendum vngi solet: si autẽ ego mortuus essem, vtiq; non indignaremini, quod corpus meũ
C hoc vngere vnguento: nec igitur modo indignemini, quia idem est officium: ac si dicat: hæc vnctio loco illius est, quam corpori meo in sepulturã exhibitura erat. Significat Dominus his verbis proximã mortem suam, cuius hæc vnctio signũ erat. Cæteri Euangelistæ hunc sensum Ioannis magis explicãt, Matthæus inquit, Mittens hæc, vnguentum hoc in corpus meum, ad sepeliendum me fecit. & Marc. præuenit vngere corpus meum in sepulturam: quę omnia verba non sic sunt intelligenda, vt Maria nouerit Christum iamiam morti proximum, eoque consilio vnxerit præueniens, quod postea non erat

A factura: nondum enim Maria hæc sciebat: tamen Spiritu sancto ducebatur, D vt faceret id, quod sepulturæ erat officium, & mortis inditium. Loquitur autem Christus more communi vsus verbo præterito: nam erat cito moriturus, & vnctio illa mortis præsagium erat, & signum: ita enim solemus loqui quando euentus rerum tribuimus ijs, quibus euenerunt, tanquam si fuissent effectuum illorum causæ. 3. Reg. 17. Ingressus es ad me, vt rememorarentur iniquitates meæ, & interficeres filium meum: & tamen Elias non ea de causa ingressus erat. Gen. 20. Induxisti super me, & super regnum meum peccatum grande; nec tamen Abraham id intendebat. & Caiphas prophetasse dictus est, cum non intelligeret, quod futurum erat, ita nunc Maria in sepulturam hoc vnguentum seruasse dicitur, quia reuera ita erat, quamuis ipsa non ea intentione seruasset, nec effudisset. His verbis Dominus satisfacit obiectioni discipulorum & Iudæ. Dicebant enim perditionem esse hanc effusionem: at Dominus non perditionem, sed officium esse docet: & quamuis ipsa non intelligeret, satis erat ex intentione Spiritus sancti: talem esse effusionem, & ipsam Mariam in Christi deuotionem, vt refrigeraretur, fecisse. Aduerte multos latinos textus antiquos habere, [Sine illam, vt in diem sepulturæ seruet illud:]
B at Græcus habet, [Sine illam, in diem sepulturæ seruauit illud,] idem tamen E est sensus: nam verba illa hunc sensum faciunt, sine vt seruet illud: id est, sine seruare, seu seruasse illud in diem sepulturæ.

Pauperes enim semper habetis vobiscum, me autem non semper habebitis.

RESpondet alteri obiectioni Iudæ, & discipulorum de pauperibus. Pauperes, inquit, semper erunt apud vos, quibus poteritis benefacere, opportunitas pauperibus benefaciendi continua est, & durabit: at mihi benefaciendi non semper erit opportunitas: iam enim morti sum proximus: dum igitur hoc breue superest mihi tempus, sinite illam mihi benefacere, non deerit tempus, & occasio cæteris benefaciendi. Loquitur Christus de præsentia sua visibili, qua inter nos vixit mortalis, & passibilis, & hominum obsequijs egens. Aliqui secundum verbum legunt de futuro, [Habebitis,] & Græcus codex, & latini multi ita legunt, nempè de præsenti primum, de futuro secundum. idem tamen sensus est: sunt enim præsentia indefinita, quæ præsens
C & futurum complectuntur: quamuis legitima lectio ea videatur, quę primum F verbum præsentis, posterius futuri habet.

Cognouit ergo turba multa ex Iudæis, quia illic est, & venerunt non propter Iesum tantum, sed vt Lazarum viderent quem suscitauit à mortuis.

TVrba, quæ erat Hierusalem, nouit Dominum adesse Bethaniæ; venitque multitudo magna non tantum vt Christum post tantum miraculum editum, sed vt etiam Lazarum suscitatum videret. Insita quædam enim est mortalium cordibus curiositas huiusmodi noua, & mirabilia inquirendi. Qui erant de Hierusalem, tempus commodum habuerant Lazarum videndi, iam

enim

enim dies aliquot intercesserant ab eius resurrectione: at turba hæc multa, longe illo tempore aberat, propter Pascha autem conuenerat tunc primum Hierusalem, idcirco audiens rei nouitatem tantam, & Christum, Lazarumque adesse, certatim veniebat Bethaniam. Particula [Ergo,] relationem habet ad superiora verba, ante historiam vnctionis huius, ad quam Euangelista describendam diuertens, non potuit narrare, quod ex aduentu Christi in Bethania factum est: modo autem describit dicens, Cum venissent Bethaniam proximo tempore paschatis, quando multa turba Hierusalem conuenire solet, cumque turba nouisset eum ibi adesse simul & Lazarum, (erat enim locus vicinus Hierusalem) venit miraculi magnitudine tracta, vt videret mortuum suscitatum, & tanti miraculi auctorem.

Cogitauerunt autem Principes sacerdotum, vt & Lazarum interficerent, quia multi propter illum abibant ex Iudæis, & credebant in Iesum.

B Ex his, qui veniebant multi propter tantum miraculum ad Christum conuertebantur, at Principes sacerdotum in peius prolapsis, [Cogitarunt,] non solum Christum, sed [Et Lazarum interficere,] quia multi videntes eum, magnitudine miraculi, & præsentia moti, in auctorem eius credebant. Dæmoniaca hæc est iniquitas, innocentem Lazarum occidere velle, itemque ea de causa, quia propter illum multi credebant in Christum. Perpende quales hi erant Pastores, non errantes oues ad verum pastorem reuocare, sed errare eas facere, & occidere studebant: Magna autem est in ista cogitatione dementia quasi non posset etiam occisum, qui potuit quatriduanum suscitare. Illa particula [Et,] augmenti est, vt sit sensus: non solum Christum, sed simul etiam Lazarum interficere cogitarunt. Verbum autem [Cogitauerunt] Græcè est, ἐβουλεύσαντο id est, consultarunt, & consilio communi decreuerunt, sicut superius dictum est, [Ab illo die cogitauerunt, vt interficerent eum.]

In crastinum autem turba multa, quæ venerat ad diem festum, cum audisset, quia venit Iesus Hierosolymam, acceperunt ramos Palmarum, & processerunt obuiam ei.

C In crastinum, id est, die sequenti à cœna venit Dominus Hierosolymam, quòd turbam de Christo cogitantem, & loquentem, latere non potuit, Deo ista disponente: cum enim vidissent, qui venerant Bethaniam, Christum iter versus Hierusalem capientem, probabile est præcurrisse, & certiores eos, qui Hierusalem manebant fecisse, breuique temporis spatio totam vrbem famam peruagatam esse: occurrit igitur ei turba multa extra ciuitatem cum ramis palmarum in signum lætitiæ, & triumphi, acclamationibusque perhonorificis verum Regem Regum recepit.

A ANNOTATIO 4.

Quare cum ramis palmarum in turba obviam venit Christo.

AVgu.trac.50.Euthy. & Theophy.ramos hos palmarum in signũ victoriæ turbã portasse existimãt. Erat enim consuetudo palmam victoribus dari: at quæ victoria hæc esset, non eodem explicant modo. Euthymius enim interpretatur victoriam, quam de morte consecutus erat suscitato Lazaro. Augustinus vero, quam consecuturus erat de Diabolo, & morte, & peccato in cruce: at huic obstat turbam non intellexisse id tẽporis hanc victoriam, quã Christus obtinuerat, aut obtenturus erat: idcirco hac intentione ramos hos afferre non poterat. Mihi non improbabile videtur Iudæorum more etiam palmarum ramos afferri ad lætitiam magnam significandã, licet non præcessisset hostium victoria, sic Simon in arcem templi ingressus est in hymnis, & cãticis, & ramis palmarum, vt habetur. 1. Mach. 13. & festum tabernaculorum celebratum fuit cum ramis palmæ. 2. Mac. 10. & Ioseph. lib. 3. Antiqui. cap. 10. refert, Iudæos solitos celebrare hoc tabernaculorum festum cum ramis mirthi, salicis, & palmę: hoc enim Hebræis lætitiæ magnæ, & communis signum erat: nec solius palmæ sed aliarum etiam arborum ramos portabant, vt ex alijs etiam constat Euangelistis. Quod si quis cõtendat, victoriam significari vt & in citatis superius locis victoriæ quædam memoria contineatur, quia hæc omnia Iudæi celebrabant, memores victoriæ, qua Dominus omnibus inimicis, & hostibus superatis, eduxit eos in templũ & in terram promissionis, non renuo: & tum dicere possumus, turbam hanc ramos palmarum etiam in victoriam attulisse, quam sperabant certissimam se consecuturos esse, per verum Messiam, quẽ regem temporalem futurum credebant: vera tamẽ victoria erat, quam Christus in cruce facturus erat. Annotandum rursus est hunc Domini ingressum fuisse ante figuratum: Exo. 12. Præcepit enim Dominus agnum, decima quarta lunæ immolandum, in domum propriam vniuscuiusq; adferri prius, nempè decima die eiusdem mensis, quo die vnusquisq; cum lætitia agnum immolandum in domum excipiebat. Christus igitur verus agnus, pro totius mundi peccatis decima quarta hujus mensis die immolandus: hodie, quæ est decima dies, cum lætitia & pompa magna Hierusalem, vbi erat occidendus ingreditur. Attende rursus, Ioannem multa omisisse, quæ alij narrarunt Euangelistæ. Nam Christus videns Ciuitatem fleuit super illam, & mala ventura vaticinatus est, quæ etiam nos prætermittimus, quia cæteros Euangelistas modo interpretandi munus non suscepimus. Illud tamen non est prætermittendum, hoc festum esse manifestationis ipsius Christi, quo se verum Messiam, & Christum mundo manifestauit eo iam tempore, quo per mortem discessurus erat, ad modum Solis, cuius Eclipsis tunc maximè perspicitur, & agnoscitur, quando dimotis, & repulsis nubibus, paulò ante nitidus lucet, sic Christus mortis suæ Eclipsim passurus, verus sol iustitiæ, mũdo prius nitidus clarescere voluit, ostendens hoc facto non necessitate, sed voluntate mortem, & passionem subire, nisi enim tam frequentis turbæ Deus mentes illuminasset, & corda sua mirabili virtute, qua mortuum Lazarum suscitauit, motasset, eum non agnouissent, nec ipsi obuiam cum tanta lætitia, & honore, ut par erat, processissent.

Et clamabant Hosanna.

COMMENTARIVS.

QVi ramos palmarum afferebant, simul etiam clamabant hosanna. Verbum est Hebraicum, nec est vna dictio, sed duplex, nempè verbum [hoschanah] quod significat saluum fac, seu salua, & [na,] quæ est interiectio quadam

A dam deprecantis, quod Latinè dicimus, salua obsecro, qua voce saluatorem D eum confitebantur, & salutem se ab ipso sperare proferebant. quod in annotatione libet prosequi copiosius.

ANNOTATIO 5.

Quid significet Hosanna.

SVnt hoc loco nonnulla annotanda. Primum est, non esse hanc vocem Hosanna, interiectionem nihil significanté, sed animi quandam deprecationem indicantem, vt existimauit Aug.tra.51.nam est verbum tertiæ coniugationis, apud Hebræos idem significās quod salua, seu saluum fac, estque adiuncta interiectio [ana,] seu [na,] quæ est deprecantis, vt sit sensus: Salua obsecro. Aug. autem toti dictioni Hosanna tribuit, quod erat vnius partis proprium.

Alterum est, non esse verum, quod recentiorum aliqui plus nimio subtilia inquirentes dicunt, particulam [na] esse B vnum ex Dei nominibus, at veritas est, quam Hieronymus in Epist. ad Damasum, vbi copiosè de hac re tractat, docet, nimirum esse interiectionem deprecantis, quæ dicitur [ana,] & [na,] quod latinè significamus verbo obsecro, fac obsecro.

Tertium est, aliquos legendum esse censere [Hosianna] est enim in tertia cōiugatione, vbi verba habent literam iod, & ita Hiero. in Episto. citata censet corruptè legi Hosanna, nā verbum hoc sumpsit Turba ex Psal. 17. O Domine saluum me fac, benedictus qui venit in nomine Domini, In hoc autem loco cum Iod legitur, ad hoc tamen dici potest, turbam locum quidem Psalmi huius recitasse, tamen nō exactè singulas literas retulisse: nam etiam addiderunt filio Dauid, C quod in illo Psalmo non est, & ita etiam potuit fieri, vt verbum hoc sine Iod recitauerint: nā in Hebræo sermone vtroque modo pronuntiatur, & legitur, nam Psal. 85. Saluum fac seruum tuum, sine Iod, dicitur [hoschahh.] & Hieremiæ 31. Saluum fac populum tuum: habetur etiam sine Iod. Nulla igitur est corruptio sermonis etiam sine Iod. vt communiter nunc recitat Ecclesia, & in Euangelijs legimus.

Quartum est, multas huius dictionis datas fuisse interpretationes à veterib⁹, quas recitat Hiero. loco citato & Chrysost. hom. 37. in Matth. aliqui enim gloriam, aliqui redemptionem, alij aliter interpretati sunt, ea tamen vera est, & legitima, quam ipse Hiero. adducit, nempè, saluum fac obsecro: est enim verbum [Iaschahh,] in tertia coniungatione significans salutem facere, à quo verbo, nomen Iesu tractum est, & hæc significatio ex Matth. habetur, Vocabis, inquit, nomen eius Iesum, ipse enim saluum faciet populum suum, vbi sine dubio Angelus vsus est hoc eodem verbo.

Quintum est, hoc verbo non precari turbam salutem Christo à Deo, quasi sit sensus, saluum fac Christum, vt nostro tempore aliqui sentiunt, eo decepti, quia dictum legunt. Hosanna filio Dauid. E Matth. 21. existimantque esse casum verbi saluum fac filium Dauid, & re vera interpretatio non est legitima: salutem enim ab eo petebant, saluum fac, vt rectè Hiero. Matth. 21. & in Epist. ad Damas. docet interpretans saluum fac, nempè populum, aut mundum, sine limitatione enim ab eo salutem exorabant. Hanc veritatem id probat, quod in Psal. 117. vnde hæc sumpta est acclamatio, non habetur filio Dauid, sed absolutè, salus petitur, O Domine saluum fac, salua obsecro, nempè nos omnes: non autem ausi fuissent Iudæi hanc salutem ad Christum ipsum conuertere. præterea idem confirmat, quod si salutem ipsi precarentur, non erat aliquid, in quo à cæteris hominibus eum distinguerent: nec F quod Iudæorum illi primi scandalizati dicerent, Audis quanta isti dicunt? adhuc confirmatur; nam hanc acclamationem esse ex Spiritu sancto ipsemet Dominus comprobauit, allegās versum Dauid, Ex ore infantium perfecisti laudé. Erat igitur vox, verum Christum, & Saluatorem confitentium, alludentiumque ad nomen eius, Iesus enim dictus est, non à salute sibi consequenda, sed à salute dā da mundo. Saluator enim, nō saluatus dicitur. Ita etiam nunc saluū fac, id est, saluos nos fac. Nec obstat ille casus, filio

A Dauid, immo veritatem hanc nostram probat, nam sensus hic est, ac si diceret, Hosanna filio Dauid, id est, iure ac merito filio Dauid, acclamamus, saluum fac, salua nos, liberauit enim Dauid sæpe populum, ita & nos filius eius promissus liberabit. Est enim cum articulo, illi filio Dauid. Hebræus autem sermo concisus est, & breuis valde. Et hæc est vera interpretatio, omissis alijs, quas nonnulli adferunt.

Sextum est, non esse probandum, quod Recentiores affirmant, scilicet hanc vocem relictam ab Euangelistis, Hosanna, quia erat propria acclamatio Iudæorū, sicut Romanorum, io triumpho, sed hoc falsum est, non enim hoc verbo vsi sunt Hebræi, nisi quando salutem à Deo ipso petebant, nec in victorijs tali acclamatione vsos legimus, relicta autem est, sicut & alia multa, quia eius significatio, vt inquit Hieronymus in alio idiomate perfectè exprimi non valet, tum etiam propter tantæ celebritatis memoriam. B

Benedictus, qui venit in nomine Domini, Rex Israel.

COMMENTARIVS.

B LAudis vox est, sicut quando etiam dicimus, Benedictus Dominus Deus Israel, Deus enim benedicit homini bona ei faciendo, at homo benedicit Deo, eius laudes, & perfectiones decantando, homo autem homini, tum benefaciendo, tum bene ei precando, tum demum laudando. Verba hæc laudis sunt. [Benedictus, qui venit in nomine Domini,] dicitur autem venire in nomine Domini, sicut supra Ioan. 5. dictum est, Ego veni in nomine Patris mei, quia non solum à Deo missus erat, sed cum diuina potestate, & virtute veniebat, per quam sanitates operabatur, & mortuos suscitabat. Regem autem Israel appellant, quia talem futurum Messiam sperabant. E

Et inuenit Iesus asellum, & sedit super eum.

CAeteri Euangelistæ distinctus hoc narrant, idcirco Ioannes prætermisit, misit enim discipulos, vt soluerent asinam, & pullum, & adducerent C ad eum, adducentesque discipuli vestimenta sua posuerunt super eos, vt mollius, & decentius sederet Dominus, seditque super asellum, id est, pullum. F Inuenisse autem dicit, quia misit discipulos in castellum, qui inuenisse asinam, & pullum dicuntur.

ANNOTATIO. 6.

Concordia Euangelista circa asinam, & pullum asinæ.

TRes Euangelistæ super pullum asini sedisse referūt: Matthæus autem super asinam, & pullum. Hieron. Matth 21 existimat sedisse super vnum tantum, nē pè pullū, nec ei videtur verisimile super duos sedisse, modo super vnum, postea super alterum propter breuitatem viæ: distabat enim quindecim stadijs Bethania. Euthymius eodem loco idem tenet, immo vnū animal interpretatur fuisse, qui asinus, & pullus asini dictus est: asinus quidem natura, pullus verò ætate. At Chrysost. Hom. 65. in Ioan. super vtrunque sedisse, modo super vnum, modo super alterum sentit: idemque Theoph. in Matt. Auctor vero imperfecti, hom. 37. in Matt. super asinam sedisse tantū dicit. Placet recentioribus quibusdam prima sententia, reuera probabilior, & verior multo est media, nempè super vtrunque sedisse: primo super asinam, quæ Iudæorum populum significabat: postea super pullum, in quo ingressus est Hierusalem: eaque de causa meminerunt huius tres

Euan-

A Euangelistæ: per quem Gentes indomitæ, & iugo legis non assuetæ significabantur. Hanc sententiam verba prophetæ allegata ex Zacharia probant: Ecce, inquit, Rex tuus sedens super asinam, & super pullum asinæ: ecce super vtrunque se disse affirmat. probant etiam verba Euãgelij Matth. 21. solui vtrunque iussit, & dicere: Dominus his opus habet. Rursus adduxerunt asinam, & pullum, & imposuerunt super eos vestimenta sua, & eum desuper sedere fecerunt: vtrunque texerunt vestimentis, super vtrunque sedere fecerunt. Illud enim desuper, ambiguum est in Græco, an super vestimenta, an super animalia, sed parum hoc refert: Cũ enim vtrique vestimenta imposuerint, quando dicitur: sedere fecerunt desuper, intelligendum est super vtrunque, quem instruxerant. Præterea significatio mysterij hoc idem confirmat: nam asina Iudaicum, pullus Gentilium populum significabat, vterque autẽ ad Dei, & Christi populum pertinebat. Præterea cum verba prophetæ, & Matthæi indicent super vtrunque sedisse: hoc enim nec Hieronymus negare potest, nempè verba Matthæi, & Prophetæ multo magis, ostẽdere super vtrunque sedisse, quàm super vnum tantum, oportebat causam vrgentissimam esse, propter quam interpretari deberemus, & explicare in eo sensu, vt super vnum tantum sederit: at hæc ratio, & causa non est: Dicere enim breue esse spatium viæ, nihil habet efficaciæ: nam propter mysterium hoc factum est à Domino, non propter viæ commoditatem: maiora enim spatia pedes conficere solitus erat. nihil igitur est, quod remoueat à plano, & proprio sensu verborum scripturæ. Dicent recentiores tres Euangelistas mentionem facere, aselli, seu pulli. hæc responsio nihil concludit: tritum enim est, quod vnus omisit alium narrare, & sæpe Ioannes refert, quæ alij tres Euangelistæ omiserunt. Dicent ijdem in Hebræo apud Prophetam loco asinæ legi (hhamor) quod non asinam, sed asinum masculini generis significat: at hoc ad rem non facit: nam Matthæus & Propheta super duo animalia sedisse referunt: siue ergo asina, siue asinus fuerit ad veritatem scripturæ sustinendam id non facit. Adde secundum doctissimos, & peritissimos linguæ huius, vtrunque sexum hoc nomine significari & est locus expressus 2. Reg. 19. vbi in genere fœminino legitur. Adde verborum consecutionem, & connexionem indicare etiam rem ipsam: adduxisse enim asinam & pullum, discipuli referuntur: pullus non patrem, sed matrem sequitur, & agnoscit: quando ergo simul fuisse dicuntur, non asinus sed asina significatur. Græcum autem uocabulum ὄνος, ambigui generis est. Quod autem Euthym. dicit vnum esse animal asinum & pullum, est contra scripturam expressam: nam Matthæus plurali numero ea exprimit, tanquam distincta, & communis Doctorum sententia ita interpretatur. Multo durius, & periculosius id est, quàm si assereret super vtrunque sedisse, sicut veritas postulabat. Attendendum est autem olim apud Iudæos in maiori fuisse pretio vsum huius iumenti, quàm hodie est: solebant enim nobiles insidere asinis. Iud. 10. Iair habebat triginta filios, sedentes super triginta pullos asinarum. & Iud. 12. Abdon habebat quadraginta filios, & triginta nepotes, sedentes super septuaginta pullos asinarum.

Sicut scriptum est: noli timere filia Sion: ecce Rex tuus venit super pullum asinæ.

COMMENTARIUS.

Prophetia est Zachariæ 9. nec recitat Euangelista omnia verba, vt moris est, sed ea, quæ ad rem, de qua agitur, faciunt. Propheta autem dicit, Exulta satis filia Sion, pro quo Euangelista sensum respiciens, [Noli,] inquit, [Timere:] quod verbum mansuetudinem Christi & clementiam, qua

A non ad iudicandum, sed ad saluandum venerat significat, & quo Iudæus, & totus mundus ad deponendum timorem, & capiendam lætitiam & exultationem inuitatur. Erat autem Christus Rex, sed non qualem Iudæi illi arbitrati sunt. B

Hæc non cognouerunt discipuli eius primum, sed quando glorificatus est Iesus, tunc recordati sunt, quia hæc erant scripta de eo, & hæc fecerunt ei.

NE quis arbitratus esset hanc prophetiam discipulos tunc intellexisse, quando pullum, & asinam soluerunt, & adducentes vestimentis suis adornarunt. Christumque super ea sedere fecerunt, idcirco Euangelista hæc verba addit: Non, inquit, tunc intellexerunt totum illud, quod fiebat, fuisse prædictum, at [Quando glorificatus est Iesus,] id est, post ascensionem Christi in cœlos, misso Spiritu sancto illustrati sunt, nouerunt hoc totum fuisse prædictum, & hanc prophetiam in eo veram fuisse. Illud verbum, [Hæc
D scripta erant de eo, & hæc fecerunt ei,] idem significant, ac si diceret, Recordati sunt hac scripta fuisse de illo, & hæc eadem fuisse facta sicut scripta erant. E
Hebraismus mihi videtur, ac si Latinè dicas, hæc, quæ fecerunt ei, seu, quæ facta sunt ei, scripta erant de illo: Aliqui, [Hæc fecerunt ei:] ad ministerium discipulorum referunt, nempè hæc fecerunt ei ministrantes: nam adduxerunt ei asinum, & pullum, & vestimentis appararunt. Euthymius refert ad Iudæos, qui eum receperunt cum hymnis, & ramis: potius tamen ad vtrosque referendum est: vt sit sensus, [Hæc fecerunt ei:] id est omnia hæc, quæ facta sunt à Iudæis, & discipulis, de eo prius erant scripta: quod Augustinus T. tract. 51. insinuare videtur.

Testimonium ergo perhibebat turba quæ erat cum eo, quando Lazarum vocauit de monumento, & suscitauit eum à mortuis.

C CAusam Ioannes explicat, propter quam mota est tanta multitudo, vt Iesum ita honorificè exciperent. nempè quia turba, quæ adfuit Bethaniæ, & audiuerat vocem illam magnam Christi Lazarum vocantis videratq; mortuum suscitatum, reddebat palam testimonium omnibus, Christum tale ac tantum opus fecisse. Particula [Ergo,] tacitam habet illationem hanc nempè, quia turba multa fuit Bethaniæ, & vidit miraculum, & audiuit vocem Christi, idcirco perhibebat testimonium, affirmans Christum Lazarum mortuum suscitasse: & turba conuocauit turbam, eamque excitauit. F

Propterea & obuiam venit ei turba, quia audierunt, eum fecisse hoc signum.

AVdiens tota multitudo, & turba Iudæorum, quod pars turbæ testabatur, venit ei obuiam, dignum tali honore & laude censens, verumque

A Christum confitens eum, qui mortuum quatriduanum suscitare potuit. Fuit B quidem exterior causa mouens miraculum hoc, sed nisi virtus Christi eorum corda mouisset, & mentes illustrasset, adhuc in sua cœcitate mansissen t. Sic factum est in Euangelij prædicatione: opera enim exteriora, quamuis vrgentissima, & maxima non sufficiunt, nisi Spiritus sancti virtus interius cor excitet, illustret, & adiuuet.

Pharisæi ergo dixerunt ad semetipsos: videtis, quia nihil proficimus: ecce mundus totus post eum abijt.

SVam confusi Pharisæi imbecillitatem contra Christum agnoscunt, oreq; proprio confitentur, dum mundum, idest, totam populi multitudinē Christum sequi, & recipere proprijs vident oculis, & audiunt auribus, nec vlla valent ratione impedire. Verba sunt ista indignantium, ac ægrè ferentium, quod ex Luc. 19. constat, Quidam inquit, Pharisæorum de turbis dixerunt ad illum: Magister, increpa discipulos tuos: & ita Aug. tract. 51. hæc Ioan. verba
B interpretatur: at Chrys. Hom. 65. vocem eorum, qui beneuoli erant Christo, B esse affirmat, qui ipso euentu rerum conatus iniquos persequentiū reprimere studebant. Euthym. vtramq; expositionem probat. Legitima videtur prior, vt ex verbis Lucę colligitur. Particula [Ergo,] causam indicat, nempe, quia viderunt turbam obuiam venientem Christo, & audierunt magnificas eius acclamationes, propterea hæc inter se Pharisæi confusi, & dolentes, indignantesque proferebant.

Erant autem quidam Gentiles ex his, qui ascenderant, vt adorarent in die festo.

GEntiles multos venire solitos Hierusalem deuotionis gratia, vt adorarent in templo Deum Iudæorum, certa res est: habemus enim Actor. 8. exemplum de Eunucho Candacis Reginæ Aethiopiæ & 2. Machab. 3. Heliodorus adorauit, & obtulit oblationem: Reges etiam Gentium dona mitte-
C bant, vt constat de Ciro, & Dario lib. 1. Esdræ. De horum numero erant isti, F qui aderant quando Dominus tanta est exceptus pompa. Chrysost. Hom. 65. hos Gentiles esse affirmat, qui fieri proselyti volebant. Interlinearis glossa, proselytos iā, & circuncisos fuisse affirmat, sed nulla ratio vnum, aut alterum affirmare nos compellit. Ex Euangelio solum habemus Gentiles fuisse, quos in templum solitos tunc ascendere, etiam si circuncisi non essent, nec circuncidi vellent, certum est: ad oblationes autem, & sacrificia Gentiles admittebantur, non tamen ad esum agni, nisi circuncisi iam essent, & Iudaismum profiterentur, vt constat Exodi. 12.

Hi ergo accesserunt ad Philippum, qui erat à Bethsaida Galilææ, & rogabant eum, dicentes: Domine volumus Iesum videre.

PArticula [Ergo,] qui essent hi Gentiles aliqua ex parte explicat: nam ex præcedentibus deducit, quæ sequuntur, ac si dictum esset, erant Gentiles, & pro-

A & propterea, [Accesserunt ad Philippum, qui erat à Bethsaida Galilææ gentium, prope quam gentes habitabant, & quam multi Gentiles incolebant, de quorum numero hi erant: nam Euangelista ea ratione meminit Philippum esse de Bethsaida Galileæ, vsusq; est particula illatiua, vt significaret hos esse de illorum numero, & idcirco accessisse ad Philippum, qui cum esset de Galilæa, & vicinus, aliquam cum eo habebant familiaritatem aut cognitionem. hic sensus legitimus videtur. Exponunt igitur Philippo, se desiderio videndi Dominum teneri, aditumq; quærere id assequendi. Perpende quanta reuerentia Gentiles prosecuti fuerint Christum: non enim per se ipsos accedere ausi fuut, Hos non interfuisse quando cum pompa ingressus est Dominus apparet: quia nondum Iesum viderant, sed venisse postea videatur, idcirco quærebant eum videre. B

Venit Philippus, & dicit Andreæ, Andræas rursus, & Philippus dixerunt Iesu.

PHilippus Andreæ refert tanquam maiori, vt dicit Chrisostom. Hom. 65. at nec ipse solus est ausus, sed ambo simul referunt Domino. Chrysost. vtrũque per se discipulum illud retardasse affirmat, quia audierant à Christo, in B viam gentium ne abieritis. Perpende discipulorum ordinem: cedebat enim vnus alteri, & rursus omnium reuerentiam erga magistrum, vt nihil facere præter eius voluntatem voluerit. E

Iesus autem respondit eis, dicens, venit hora, vt clarificetur filius hominis.

MAgnum mysterium hic Aduentus Gentilium significabat, quod Apostoli tunc non intellexerunt, nouit tamen, quem nihil latuit, Christus, erãt enim gentes ad eum venturæ, & conuocandæ, post mortem tamen, & resurrectionem suam, dum enim in terris erat, non missus fuit, nisi ad oues, quæ perierunt domus Israel: at morte sua gentes omnes congregaturus erat ad se, nomenque suum toti orbi manifestaturus. Hi igitur gentiles venientes, & desiderantes eum videre, velut oratores taciti erant totius gentilitatis significantes, tempus imminere iam mortis, & passionis, vt per eam gentes videant tandem Saluatorem, idcirco ad Apostolos isti accedunt, quia per eos verbum C Christi prædicandum eis erat. Dominus ergo quando adesse gentiles quærentes eum videre audiuit, futuram gentium conuersionem, & mortis suæ imminentis indicium, & velut pronosticum agnouit, ideo de sua morte, & gentium vocatione copiosè locutus est dicens, [Venit hora,] quasi dicat: gentium hic aduentus, adesse iam horam, & tempus quando filius hominis clarificandus est, & notificandus, non Iudæis solum, sed gentibus omnibus, significat, hoc autem tempus, & hora est mortis, & passionis, post quam prędicandum est nomen meum mundo, & clarificandus sum gentibus, & populis, hic est sensus legitimus, promissio enim gentium implenda erat post ipsius Christi mortem. Eiectis enim, & repulsis incredulis Iudæis, caput gen- F

tium

A tium, & Iudæorum fidelium effectus est, locumq; perfidorum Pharisæorum D & Sacerdotum principum, cæterorumque incredulorum occuparunt, & impleuerunt infiniti gentium populi. Dicit autem, [Clarificetur filius hominis,] idest, qui apparet filius hominis, nóscatur esse simul verus Dei filius, & mundi salus, vt omnes eum venerentur, & adorent.

Amen amen dico vobis: nisi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ipsum solum manet, si autem mortuum fuerit, multum fructum affert.

Grani frumenti Christus.

Similitudine explicat hanc clarificationem, & exponit simul qualiter futura sit, nempe per mortem. Vt enim granum frumenti seminatum nisi corrumpatur, & mortificetur, non multiplicatur, sed vnum, & solitarium manet: at si mortuum fuerit multiplicatur, granaq; multa facit: sic Christus granum cadens in terram, idest, filius Dei homo factus, si non mortuus fuisset, B in sua perfectione solus mansisset: at per mortem suam multiplicem fructum attulit fidelibus, iuxta illud Isa. 53. Si posuerit pro peccato animam suam, videbit semen longæuum. Granum igitur cadens in terram, Christus ipse est, mortificandum, vt, inquit, Augustinus tract. 51. in infidelitate Iudæorum, multiplicandum in fide omnium populorum: & attende vnum, quod rectè annotauit Orige. Hom. 8. in Hiere. Iudæos existimasse morte Christi se effecturos, vt nomen eius obscuraretur, at cōtrarium illis euenit: ipsa enim morte in multis clarificatus est, Venite, inquit, mittamus lignum in panem eius, & eradamus eum de terra viuentium, & nomen eius non memoremur amplius. At contra, Christus inquit, si mortuum fuerit granum frumenti multum fructū affert. Iudæi ergo nolentes inseruierunt Christo, vt in gentibus, & populis innumeris clarificaretur. Quando ergo quærunt occidere Iudæi, Gentiles veniunt videre Christum. Magnum mysterinm in hoc vti diximus, continebatur. Attende Christum Deum, & hominem granum esse cadens in terram, & nisi mortuus fuisset, humanum genus redemptum non esset: non quia non potuisset saluare, sed quia id ita diuina voluntate dispositum erat, vt C morte sua mundum redimeret, & sic intelligendum est, [Ipsum solum manet,] idest, in sua tantum perfectione Christus mansisset, neminemq; à morte liberasset: mors enim eius non ex absoluta necessitate erat, quia vnico opere meruit salutem hominum: sed ex ordinatione Diuina, sic enim Deus disposuit. Hac ratione est accomodanda similitudo grani: nam granum poterat multiplicari sine corruptione sui, at Deus hunc ordinem naturalem instituit, immo & potuit Deus sine grano multiplicare gramina, sicut etiam potuit saluare sine filij incarnatione. Sunt igitur hæc ex diuino beneplacito disposita. Attende rursus aliud esse cadere in terram, aliud mori: cadere in terram, significari ipsius Incarnationem, cui adhuc mori opus fuit, vt nos saluaret: Nihil enim nobis nasci profuisset, nisi mortuus esset.

A liter, & ea est legitima interpretatio, Christus enim generaliter loquitur de his omnibus, qui ipsum secuturi, & qui mortis eius erant futuri fructus. Attende rursus ex his verbis occasionem accepisse, aliquos errandi grauiter existimarũt enim licere sibi manibus proprijs mortem inferre, vt dicit Aug. tract. 51. quam hæresim tenuerunt quidam dicti Circuncelliones, quos non sola Catholica fides, sed etiam ratio naturalis redarguit, & conuincit. Verba etiam, quæ sequuntur veritatem apertè ostendunt. D

Siquis mihi ministrat: me sequatur, & vbi sum ego, illic & minister meus erit.

COMMENTARIVS.

AD doctrinam superius expositam exhortatur, nimirum vt animũ odio habeant in hoc mundo, & opportunè quidem, erat enim iam proximus passioni, & morti, in qua discipuli scandalum passuri erant, quibus medicamentum præferuans exhibuit, docens mortem illam fructum maximum allaturam. Atque etiam eum, qui salutem æternam concupiscit, mortem modo aliquo subire debere, significans. Post hanc igitur doctrinam verbis superioribus exhibitam, exhortatur eos nunc ad hanc mortem subeundam: quasi diceret: ne scandalizemini in morte mea, quia fructus est, & vita mũdi, immo vos exhortor, & inuito, simul etiam omnes eos, qui mei ministri, & serui esse volunt, vt me sequantur: ego præcedo primus, post me veniant: non enim erit viæ error, nec terminus mors, vbi dux ego, qui vita sum, præco: nam peruenit, qui me sequitur illuc, [Vbi ego sum,] idest, ad cœlestem gloriam: Non dicit, vbi ego ero, significans se Deum esse, qui est in cœlo, similiter animam eius beatam esse, & Deo frui. Veniet ergo minister me sequens, ad fruendum Diuinitate mea, qua ego fruor. Si sequendus est Christus, igitur non licet se occidere: Christus enim mortem illatam passus est sponte, ipse verò sibi mortem non intulit. Vti igitur diximus, Circumcelliones hæc verba condemnant.

Si quis mihi ministrauerit, honorificabit eum Pater meus.

O Mira clementia, & humilitas Saluatoris nostri: ne enim dedignaretur aliquis vocem audire ministerij, [Si quis mihi ministrauerit,] postquam dixit (qui me sequitur, illuc perueniet, vbi ego sum) verbum ministrandi repetit, & quod in eo offendere aures poterat, remouet: ac si diceret, dixi vobis, Si quis mihi ministrat: non humile, & abiectum vobis hoc verbum videatur: quia qui mihi ministrat, à Patre meo, qui Deus est, honorificabitur: Si non vile, sed gloriosum est à Deo Patre honorificari, nec vile profectò, sed gloriosum valde & honorificũ est mihi ministrare. Honorat Deus ministros Christi, dum eos facit honorabiles, & in eam prouehit dignitatem, & altitudinem, vt honorificentur ab hominibus & Angelis. Perpende in quantum honorem, & gloriam Apostoli sint prouecti, vt piscatores, & humiles cũ essent

A sent ipsorum nunc imaginibus, & reliquijs Reges, & Principes genuflectant, B dici non potest quanto honore in coelis, ab Angelis afficiantur; quam honorifice à Deo ipso tractentur, quos filiorum sibi charissimorum, & nomine, & hæreditate cumulauit; vt verum illud fit Psal. 138. Nimis honorificati sunt amici tui Deus.

Nunc anima mea turbata est?

HOrum, & sequentium verborum connexio, & sensus maximè sunt considerandа, in cuius gratiam sciendum, horum Gentilium aduentum duo significasse, & repræsentasse Christo: vnum, gentium vocationem & conuersionem ad fidem eius: alterum mortem ipsius imminentem, postquam erant vocandę, & venturæ gentes. Occasione igitur aduentus, & repræsentationis huiusmodi, Dominus duo etiam effecit: vnum est de fructu isto futuro per mortem suam tractare, & hoc verbis præcedentibus fecit: alterum est ad mortis suæ, & passionis iam iam imminentis considerationem se conuertere, & B hoc nunc Ioannes describit, præ desiderio autem subeundi mortem, per quã tot, ac tanti ferendi erant fructus, modo quodam eam præuenit excitans in se timorem, & horrorem ipsius, vt vel sic iam pati incipiat: turbat ergo se timore mortis, & passionis, & turbatus verba hæc, & quæ sequuntur, pronuntiat, [Nunc turbata est anima mea,] ac si diceret, Isti Gentiles mihi suo aduentu mortem meam proximam prænuntiant, & significant, idcirco nunc turbata est anima mea, occasione ergo gentilium eum videre cupientium, mortis, & passionis imminentis considerationem assumit, seq; timore, & horrore turbat, & hoc præ nimio amore, & desiderio nostræ salutis, & gentium vocationis, velut pati, & mori gestiens. Hæc est connexio, & sensus verborum. Damascenus lib. 3. de fide. cap. 23. illud aduerbium, [Nunc,] significare affirmat voluntarias, & spontaneas Christi propassiones, ac si diceret, [Nunc,] quando volo, [Anima mea turbata est.]

Et quid dicam? Pater saluifica me ex hac hora, sed propterea veni in horam hanc, pater clarifica nomen tuum.

C VErba sunt ista Christi hominis timore, & turbatione, quam ipse voluntariè, & sponte assumpsit, commoti: indigent autem declaratione. Sciendum igitur, Christum præter diuinam etiam humanam habuisse voluntatem, vt multa loca scripturæ, & ratio ipsa demonstrant: humana autem voluntas, quam vt homo habebat, in naturalem, & in deliberatam diuiditur: non quod hæ duæ sint voluntates cum vna sit potentia, seu facultas, sicut vnus est intellectus: sed ratione diuersorum obiectorum, modo naturalem, modo deliberatam appellamus. Naturalis quidem voluntas dicitur, quæ fertur in rem aliquã secundũ se ipsam consideratã, deliberata vero, quæ fertur in rẽ non solam, sed cum circunstantijs suis per intellectum propositam: quod exemplo declaro. Mors ipsa, & passio considerari dupliciter potest. Vno modo vt mors, & passio est, & sic habet rationem mali. Est enim quoddam pœnę malum, nec secundum se appetibile est: voluntas igitur, hęc in hanc rem sic consideratã fertur natu-

In Christo volũtas naturalis, & deliberata quomodo se habeant.

A naturalis dicitur: & quia in hac consideratione mors quoddam est malum, voluntas auersatur mortem, & renuit eam. Potest iterum cōsiderari apposita circumstantia, nempe esse hanc mortem secundum diuinam voluntatem, eamq; mundi esse redemptionem, & hac ratione habet rationē boni, & voluntas eā acceptat: illa dicitur voluntas naturalis, hæc deliberata, sæpeq; contingit, vt quæ nolumus voluntate naturali, velimus voluntate deliberata: Christus igitur, vt in affectu suo non tantum sensitiuo, sed etiam rationali pateretur, & timorem, pauorem, tristitiam propter nos in se excitaret, vtebatur hac voluntate naturali: idest, sibi proponebat res eas, quæ timoris, & tristitię causa, & obiecta erant, & hac ratione contristabatur, pauebat, & timebat: vt autē Patri se conformaret, deliberata vtebatur: Sicq; volebat, & prosequebatur, quę naturali voluntate auersabatur: hanc autē luctam, & agoniam in seipso exercebat propter nos, verba igitur præsentia sunt ipsius hominis positi in hac agonia, turbat se timore & dicit, [Quid dicam?] verbū est hominis positi inter duas voluntates in contrarias partes tendentes: naturali enim voluntate mortem auersabatur: at deliberata acceptabat, [Quid dicam?] idest, hæret anima mea hincinde agitata, [Pater saluifica me ex hac hora,] vox est ex naturali voluntate procedens qua mortem, & passionem horribilem in se consideratam auer- B sabatur, & timebat: idcirco petit à Patre liberari à morte. Saluum inquit me fac, ne in hanc horam veniam, at voluntas deliberata in aliam trahit partem; E proponit enim ratio, mortem hanc assumptam esse pro humana salute, & missum est à Patre, vt morte sua saluet mundum, [Propterea,] inquit, [Veni in horam hanc,] idest mors hęc redemptio est hominum, ad hoc veni, & missus sum à Patre. Sequitur voluntas deliberata, [Pater clarifica nomen tuum,] idest, mortem accepto, mori volo, pati placet, [Clarifica nomen tuum] in morte & passione mea, quam libens subeo: ostende me esse filium tuum, sicut ante mortem innumeris, & mirandis tuæ potentiæ operibus clarificasti! Hanc clarificationem petit non propter se, sed propter nos: quorum salus est ipsius clarificatio, vt innotescat nobis nomen eius: hic est sensus legitimus.

ANNOTATIO 2.

Reijcitur quorūdam expositio.

THeophilactus aliter exponere superiora verba videtur, quæ expositio aliquibus placet hoc tempore, nempe vt Christus in timore positus proferat hęc verba, sitq; sensus: quid dicam? dicamne Pater saluifica me ex hac hora? minime: nam propterea veni in horam hanc. Sed huic expositioni multa obstant, Pri- C mo nam ipsi legunt per interrogationē verba, [Saluifica me ex hac hora?] quæ tamen omnes textus Græci, & Latini sine interrogatione habent. Secundo, quia falsum efficit sensum: nempe, minime dicam saluifica me ex hac hora, immo dixit, Transeat à me calix iste, & ea voluntate cui timorem incutiebat, non acceptabat mortem, nec mori volebat: constat autem in præsenti de ea voluntate habere sermonem: nā turbatus, & timens hæc priora verba pronunciat. Tertio, quia verba in hoc sensu non connectuntur aptè: non enim dicēdum erat, [Sed propterea veni,] sed quia propterea veni in horam hanc. Quartò, quia hæc expositio non exprimit, quod verè erat in Christo, quando huiusmodi sibi propassiones excitabat, nempe actus voluntatis naturalis, & actus voluntatis deliberatę, sequentes duas intellectus cō- F siderationes, nempe obiecti nudi & obiecti circunstantijs coniuncti, vti in commentario explicuimus: idcirco eam esse puto legitimam expositionem, quā Chrysostomus Homilia 66. & Euthymius, secuti sunt quamuis non ita eam illustrauerunt, vti nos fecimus. Eadem etiā est expositio Augustini Tractatu 52. quamuis connexio, quam Chryso-

A sostomus, & Augustinus adferunt, non sit eadem cum ea, quam in commentario proposuimus, hæc tamen diuersitas non tollit sensus identitatem. Connexionem autem nostram legitimam esse putamus.

ANNOTATIO 9.

Duplex Christi deprecatio.

Vides hic duplicem deprecationem, vnam de vitanda morte verbis illis expressam, [Saluifica me ex hac hora,] alteram de expetenda verbis sequentibus significatam, [Clarifica nomen tuum,] vtraque repetita est in horto. Lucæ 22. Transfer calicem hunc à me, veruntamen non mea, sed tua voluntas fiat. Vtraque etiam est voluntatis humanæ, sed prior ratione affectus naturalis, posterior ratione voluntatis deliberatæ, illa conditionalis, si vis, inquit; hæc absoluta, non, inquit, mea sed tua voluntas
B fiat. Velle enim voluntatē Patris fieri, humanæ fuit voluntatis, sed deliberatæ, idcirco rationis huius est exauditus, nō ratione illius, quia etiamsi petierit calicem transferri à se, sub conditione tamen petijt, & Patris voluntatem absolutè fieri voluit, & rogauit: propterea responsum est à Patre, [Et clarificaui: & iterum clarificabo.] quæ responsio facta est deprecationi procedenti à voluntate deliberata. Hinc facilè est locum Pauli ad Hebræ. 5. intelligere, loquens enim de Christo ait, Qui in diebus carnis suæ preces, supplicationesque ad eū, qui posset eum saluum facere à morte, cum clamore, & lacrymis offerens, exauditus est, pro sua reuerentia. Preces, & supplicationes hæ sunt, quas & ratione
C naturalis affectus, & humanę seu deliberatæ voluntatis effudit. non est autem exauditus ea parte, qua mortem effugiebat, quod voluntate naturali petebat: sed qua parte expetebat mortem, fierique Patris voluntatem volebat, quod ex deliberata voluntate procedebat: hoc est, quod dicitur exauditus est pro sua reuerentia, idest, pro voluntate, qua Patrem reueritus est, eiusque voluntatem fieri rogauit, & voluit. Fuit enim maxima erga Patrem reuerentia, mor-

Explicatur locus Pauli quomodo exauditus Christus.

tem, quam naturalis voluntas summopere detestabatur, acceptare, pro voluntate Patris. Hic est sensus huius loci Pauli, quem ante nos protulit Photius apud Oecumenium in catena huius Epistolæ, scio alios aliter exponere. Ex ijs facilè est respondere ad id quod supra cap. 11. proposuimus, & in hunc locum remisimus, nimirum, qua ratione Christus ibi dicat, [Scio, quia semper me audis,] cum non fuerit exauditus in oratione translationis calicis. Respondeo Christum exauditum fuisse in omnibus, quæ absolutè petit, non autem est exauditus in translatione calicis, quia non absolutè petijt, immò petijt non exaudiri, sed Patris voluntatem fieri, verè ergo in omnibus exauditus est, etiam in illa translatione calicis, quia petijt eam sub conditione voluntatis paternæ, quæ voluntas non fuit, rursus petijt non exaudiri ratione affectus naturalis, sed pro voluntate deliberata, quæ erat conformis paternæ voluntati. Quomodo autem petierit cum conditione, qui nihil ignorabat, alterius est loci discutere. Errarunt enim hæretici antiqui ansam, & occasionem ex hoc accipientes impugnandi veritatem, contra quos Ambro. lib. 2. de fide, ca. 3. Basil. lib. 4. contra Eunom. August. Epistol. 121. cap. 14. doctè responderunt. Hoc vnum adiungam ijs, quæ dixi, nempè Psal. 21. prædictum esse, Christum non exaudiendum ratione humani & naturalis affectus, Clamabo, inquit, & non exaudies, & non ad insipientiam mihi. quasi diceret, clamo & peto, quæ exaudiri nolo, quia clamo naturali affectu, deliberata autem voluntate volo Patris voluntatem fieri, ideo non est ad insipientiam mihi. Sic septuaginta hoc verterunt, licet in Hebræo aliter nunc legatur, hunc locū Psal mi Iustinus in Dialogo cum Trypho. de hac Christi oratione, & petitione interpretatur.

Explicatus locus loan. 11.

Impugnatur hæretici antiqui.

Non est autē silentio prætereundum, quare Dominus affectu & voluntate hac naturali mortem vitare petierit: cōmunis quidem doctrina, & vera est, quia mortem ipsam tanquam malum quoddam, & acerbissimam pœnam: vt verè erat, & cōsiderabat. Hęc enim mali consi-

Quare Christus petijt calicem à se transferri.

dera-

A deratio timorem, & tristitiam naturali affectui incutiebat, sicque voluntas effugiebat, & auersabatur. Vltra hanc communem doctrinam, est alia interpretatio, quam adfert Origen. lib. 2. contra Celsum, exponens enim illud Luc. 22. Transfer à me calicem, quod simile est huic, [Saluifica me ex hora hac,] sic inquit: Non me fugit alia quoque interpretatio huiusmodi, quòd videns Saluator, qualia populus, & Hierusalem patientur in vindictam à Iudæis perpetrati contra se facinoris, non ob aliud, quàm propter beneuolentiam, qua populum illum prosequebatur, voluit vitare futurā passionem dicens, Transfer à me calicem: quasi diceret, quandoquidem propter à me epotum supplicij calicem, tota gens à te deseretur, precor Pater, si fieri potest, vt transeat à me calix hic, ne populus meus propter audax in me facinus, à te deseratur. Hęc Origenes. Non est hoc improbabile: Dominus enim potuit vltra mortis acerbitatem, hoc quoque considerare, quo se affligeret, quodque naturalis affectus auersaretur; idq; confirmare possumus, eo quòd paulò ante hanc populi vindictam etiam obortis lachrymis deplorauerat, quādo Luc. D Luc. 19. videns ciuitatem fleuit super eam: & quando crucem baiulans. Luc. 23. filias Hierusalem huius tantæ futurę calamitatis admonuit: quippe qui nimium de ea dolebat, in huius confirmationem facit, quod Greg. Nazianz. apolog. 1. & Hieron. Ionæ 1. de Iona adnotarunt. Hic enim à prædicatione Niniuitarum gentilium fugiebat, quia reuelante domino populi reprobationē, gentiumque conuersionem significari sciebat: dolebat autem, vt dicit Hieronym. non quidem gentium saluti inuidēs, sed populum suum perire nolens, fugiebatque tantum malum in ipso significari, hæc de Iona prędicti doctores tradunt, quod proposito præsenti non est dissimile. Ionas enim figuram mortis Christi gerebat, qui etiam in se præsignauit dolorem hunc & affectus naturalis auersionem, qua Christus mortem, ne populus ita periret, auersabatur, & refugiebat, qua de causa dixit, & petijt, Transfer à me calicem, & [Saluifica me ex hora hac,] vltra causam à principio expositam, nempe passionis suæ acerbitatem.

Quare Ionas fugit.

Venit ergo vox de cœlo, dicens.

COMMENTARIVS.

C NE audientes verba hominis turbati, & timentis, quamuis suam voluntatem diuino beneplacito conformantis errorem conciperent, merūq; hominem cęteris similem existimarent, Vox opportunè de cœlo venit Patris dicentis, & confirmantis, quod petebat, nempè clarificationem. Et attende diligenter, si solum consideres, quod petebat Christus, & quod responsum ei est, diuinitas Christi probari non videtur: nam homo merus petere potuit à Deo clarificationem, & vocem audire exaudientis: at dum Christus in sua petitione Patrem appellat, & à Patre exaudiri petit, responsio non solū indicat exauditum esse, sed esse Patrem, qui respondebat, & ipsum esse filiū, qui Deum patrem vocabat: nemo enim respondet alteri, nomine alieno vocatus: at Deus tanquam pater vocatus, respondet: Pater igitur erat, & est: Semper ergo Christus humilibus admiscet diuina, ne verbis hominis occultetur Deus. Est autem particula [Ergo] notanda, indicat enim consecutionem quandem, nēpe quia filius petijt à Patre clarificari, idcircò vox de cœlo venit significans clarificationem, In textu Græco non legitur illud, [Dicens.]

A D

Et clarificaui & iterum clarificabo.

SICVT ante mortem, & passionem clarificaui, nempe dum operibus potentiæ, & virtutis diuinæ (inquit Pater) ostendi te esse filium, ita etiã in morte clarificabo. Quod factum est, tum in ipsa morte, in qua signa miranda facta sunt in sole, & terræ tremore, lapidum concussione, veli scissione, & alijs, quibus multi commoti reuertebantur, & filium Dei confitebantur: tum etiam post mortem: nam suscitauit eum Pater post triduum gloriosum, & immortalem: innumeraque postea sunt facta filium esse Dei testificantia: idcircò dicit Pater, [Et clarificaui, & clarificabo iterum.

ANNOTATIO 10.

B

Quomodo clarificatus sit Christus à Patre.

Clarificatio est manifestatio quædam honorifica. Pater autem in Christo nomẽ suum clarificasse dicitur, quia se esse Patrem, illumque filium suũ esse, operibus diuinitatis suæ declarauit. superius autem diximus Christum, quæ diuinitatis suæ sunt, sæpè tribuere Patri, aperuimusque causas, propter quas id sit factum. Clarificatio autem, quam his verbis exprimit Pater, & quã in præcedentibus petit filius, ea esse videtur, quæ in morte effecta est, quando signis multis, & miris eum, qui in cruce moriebatur, filium Dei esse ostendit, & sic interpretatur Euthym. At Chrysost. homil. 66. exponit de his signis, & virtutibus, quæ factæ sunt post resurrectionem, per quas mundo manifestatum est nomen Patris, & Filij. Verius tamen exponemus, si de vtraq; claritate intelligamus: petit enim, vt in morte clarificetur, & post mortem per resurrectionem, & alia multa, quibus gentibus, & populis nomen Dei innotuit in Christo, & per Christum: & respõsum accepit: Clarificabo iterum, sicut & prius clarificaui. Expositionem hanc id persuadet, quia ista verba gentilium occasione dicta sunt, quibus nomen Patris etiam clarificari petit, quod post mortem factum est. Cum igitur & de morte, & de gentibus sit hic sermo, vtriusq; clarificationis mentio videtur facta. E

F

Turba ergo, quæ stabat, & audierat, dicebat, tonitruum esse factum: alij autem dicebant, Angelus ei locutus est.

C

COMMENTARIVS.

TVRBA non omnis vocem distinctè percepit, quidam enim sonitum magnum, tantum audierunt, idcircò tonitruum esse existimarunt: alij distinctius percipientes voces humanas agnouerunt, & significationem non intelligentes Angelum ei locutum esse putarunt: in scriptura namque legerant Angelos Prophetis locutos esse. Particula [Ergo, consecutionem indicat: quia vox de cœlo venit, idcircò quidam de turba tonitruum esse, alij verò Angelum locutum arbitrati sunt. Ex hoc contextu deducimus, quando Christo relatum est à duobus discipulis adesse gentiles, vt viderent eum, non eum fuisse in loco manifesto, vt videri ab omnibus posset, tamen egressum esse foras, vocemque de cœlo, tunc emissam, argumento id est, quod sequitur: Turbis enim dixit, non propter me hæc vox venit.

A D

Respondit Iesus, & dixit, non propter me hoc vox venit, sed propter vos.

BREVISSIMIS verbis vtrumque turbæ errorem remouet: dum enim vocem affirmat, tonitruum fuisse negat: dum non propter se venisse docet, sed propter eos, Angelum esse, qui ei locutus sit, inficiantur: non enim, inquit, Angelo ego indigeo, qui mihi aliqua nuntiet, qui omnia noui, non venit propter me, sicut veniebat propter Prophetas, ad annuntiandum eis, quæ Deus volebat: at [Hęc vox non propter me venit, sed propter vos, vt me esse Dei filium, & de cœlo descendisse credatis. Ita Chrysost. homil. 66. exponit, & rectè, nec Christus pluribus errorem remouet illorum, qui Angelum esse arbitrati sunt, satis esse iudicans, si modò credant se esse de cœlo, & quæ facit, ex voluntate Dei facere, testimoniumque de cœlo accipere: turba enim rudis, capax non erat tunc altioris doctrinæ: verba tamen, quæ B subiungit illum esse supra hominem indicant, multa autem facta sunt, quæ etiamsi, quando efficiebantur parum vtilitatis afferre videbantur: tamen postea ad fidem declarandam, & confirmandam maximum apportarunt emolumentum. E

Nunc iudicium est mundi.

EXPONIT Dominus hanc clarificationem suam futuram per mortem, & passionem, quæ in tribus claris, & illustribus operibus consistit, quorum vnum his verbis exprimitur, [Nunc,] inquit, [Iudicium est mundi,] id est, adest iam tempus, quando morte, & passione mea ferenda est sententia pro mundo contra dæmonem, & iusto iudicio eripiendus homo, qui traditus prius fuerat dæmonis potestati, ab ipsius dominio, & subiectione, & imperio, qua liberatione ego à Patre clarificandus sum, dum mundus me suum agnoscet liberatorem, & saluatorem. Exactiorem leges in annotationibus duabus sequentibus, declarationem. F

Primum opus, quo clarificatus est Christus.

C

ANNOTATIO II.

Quomodò mundus iudicatus sit.

VT autem, quod sit hoc iudicium, exactè manifestemus, sunt aliqua annotanda. Primo ex August. lib. 3. de lib. arbit. cap. 10. vbi docet, quia homo à dæmone vinci se permisit: iustè à Deo ipsius Dæmonis potestati traditum, & eius subditum esse imperio, ac dominio. Est autē potestas hęc dęmonis per peccatum in homines tanta, vt nemo hominum proprijs viribus se à peccato, in quod dæmon eos detrusit, valeat liberare, nec eius tentationibus in peccatum nouum impellentibus in vniuersum eripere, nec mortem, in quam per peccatū coniecit, superare. Hac ratione propter peccatū regnabat dęmon in hominibus iusto Dei iudicio. Non autem hæc verba Augustini dicentis, iustè traditum esse hominem dæmoni, sic sunt intelligenda, vt iustitiā, aut ius habuisse dæmonē in hominem ex se ipso existimemus: non enim habuit ex se, sed quia Deus iustè hominē ei tradidit, & potestatem in hominē permisit. Quemadmodum cum iudex propter crimē hominis tradit eum tortori, tortor ex se jus non habet in reū, sed iudex iustè illum tradit, & ex iudicis potestate tortor habet potestatē reum puniendi. Qua ratione etiam intelligendus est Greg. lib. 18. Mor. c. 3. dicens potestatem dæmonis in hominē iustam esse, voluntatem tamē iniustam, nimirum, quia mala intentione punit hominem, quem Deus iustè ei tradidit

Explicatur doctrina Augustini & Greg.

A puniendum.

Secundo annotandum est ex eodem Augustino eodem loco, & lib. 13. Trinitatis c. 12. & 13. & Leone serm. 5. de passione Domini, ac Greg. lib. 17. Mor. cap. 18. potuisse Deum liberare hominē ab dæmonis potestate, & imperio sua virtute & potentia, intellige sine vlla iniustitia in dæmonem commissa, sicut & Princeps post traditum reū tortori puniendum, nulla tortori facta iniuria, aut iniustitia liberare potest, & absolue re reum, tamen noluisse hac virtute & potentia vti, sed voluit potius agere rē via, & ratione iustitiæ, perinde ac si dæmon propriam iustitiam in hominem habuisset, & iustè hominem suo subdidisset imperio, vt autem hoc fieret homo factus est, & Christus homo factus, via B & ratione iustitiæ mundum liberare de manibus, & potestate dæmonis contendit.

Tertio est annotandum ex eisdē Doctoribus citatis hanc iustitiam, & causam in hoc esse positam, propter peccatum enim Deus dæmonis potestati hominem tradidit, donec autem in peccatores sæuit dæmon, diuinæ huius iustitiæ limites non transgreditur, at venit filius Dei homo factus, liber ab omni peccato, plenus innocentia, dæmoni nō subditus, dęmon verò suæ concessæ potestis terminum iniquè transilijt. Sæuijt enim in Christum tentando, occidere procurando, quasi vnus esset de ijs, qui maximè sibi subiici erat, propterea dæmon damnatione factus est dignus. Causa igitur coram supremo agitur Deo: C Christus homo ex parte vna, innocens, immunis ab omni peccato, dæmonis potestati non subditus, ex altera parte dæmon nullam in eum potestatem habens, tamen iniustè opprimens, tentans, occidens, & vt reum, iniquumque ac sceleratum puniens, propterea sententia fertur à Deo contra dæmonem, ea autē est, vt qui manum immisit iniquè in eū, qui ipsius dominij non erat, dominio priuetur eorū, quos prius sub se habebat, sicq; iusto iudicio homo eripitur à dæmonis potestate per Christum, ferente sententiam Deo contra dæmonem.

Qualis sententia cōtra diabolum.

Ex his liquidus sensus verborū [Nūc,] inquit [iudicium est mundi,] hominem D enim mundum vocat, iudicium mundi vocat sententiam iustam quæ ferenda erat à Deo, quò mundus liberaretur, & eriperetur à dæmonis potestate, nō propter iustitiam, & innocentiam mundi, quia reus erat, sed propter Christi iustitiam & innocentiam, qui sibi mundū de dęmonis dominio ereptum applicuit, & iuri suo restituit, & tāquam ad rem iam suam pertinentem illuminare, conuertere, & attrahere disposuit. Mors igitur Christi est per quam iudicium hoc est factum, & omne ereptum est dæmoni in hominem dominium, qui enim ipsi adhærent, non necessitate, sed voluntate subijciuntur, cum in Christo liberationē habeant; & hic est legitimus sensus. E

ANNOTATIO 12.

Augus. tract. 52. hoc iudicium liberationem, redemptorū à dęmonis potestate īterpretatur, quos enim Christus sua morte redemit à dęmonis captiuitate, quæ per peccatum captiui tenebantur, eripuit. Chrysost. au em homil. 66. & Euthym. iudicium hoc, punitionem dæmonis, & vltionem mundi esse affirmant, quia enim dæmon mortem Christo, cui non debebatur intulit, punitus est, punitioque eius fuit vltio mūdi, vltus enim est Christus mundum cōtra dæmonem, qui eum in peccatum detrusit, & per peccatum in mortem. Hæc omnia vera sunt, tamen non exprimunt sententiæ proprietatem: nam liberatio fieri poterat ex potestate Dei, & non secūdum ordinem iustitiæ, sed solius misericordiæ, at hæc liberatio, de qua hic loquitur Christus est ex iustitia facta: prętera, punitio effectus est iustitiæ, prius enim est iudicare secundum iustitiam, nam ideò punitus est dæmon, quia iudicatus est secundum iustitiam. Idcirco vera, & legitima expositio mihi visa est, vt iudicium mundi dicatur sentētia, quam tulit Deus secundum suam iustitiā contra dæmonem, liberando mundum, seu priuando dæmonem dominio, quod exercebat in mundo, propter iniustitiā, quam contra Christo commisit, vt in commentario expositum est. E

Expositiones Augusti. ni, & Chrysostomi expenduntur.

Nunc

Nunc princeps huius mundi eijcietur foras.

COMMENTARIVS.

QVID ex supradicto iudicio prouenire debebat, explicat, & hoc est alterum opus, quo Christus est clarificandus à Patre. Sensus est, Ex hoc mundi iudicio, [Nunc,] id est, mea iam imminente morte, futuro, fiet, [vt Princeps mundi huius,] diabolus, qui sub suo dominio, & principatu mundum detinebat, eo priuetur, & mundus eripiatur, & in pristinam libertatē, quam ante peccatum habuit, restituatur, vt valeat iam Deo, non autem Principi mundi inseruire; hoc est Principem eijci foras. Quis sit hic principatus diaboli, & quo modo fit eo priuatus, in annotatione proxima explicuimus. Nomine mundi omnem hominem intellige: quantum enim est ex parte peccati Adæ, omnes diaboli potestate, & principatu fuerunt, nemoq; potuit, nec à peccato se liberare, nec diabolo tentanti resistere: nec mortem, in quam diaboli inuidia inciderat: superare, Christus morte sua hoc iugum confregit, hunc principatum destruxit, à tam misera seruitute mundum eripuit. cætera in annotatione sequenti inuenies.

Secundum opus, quo clarificatus est Christus.

B

ANNOTATIO 13.

De diaboli principatu.

PEr Principem huius mundi diabolum significari omnes Doctores affirmant: hoc quippe nomine sępè appellatus est. Ioann. 14. Venit princeps huius mundi. Io. 16. Princeps huius mundi iam iudicatus est, & in præsenti loco, Princeps huius mundi eijcietur foras. Quare autem dictus sit Princeps, & huius mundi, & quomodo sit foras eiectus, in his tribus exponendis nō omnes sunt concordes. Quantum ad primum Cyrill. lib. 10. in Ioann. cap. 40. duobus modis hunc explicat principatum. Vnus est, eum dici Principem, quia homines errantes, & decepti illum tanquā Principem coluerunt, & venerati sunt, iuxta illud Psal. 95. Dij gentium dæmonia. Cum enim diabolus per superbiā principatum appeteret, nec in cœlo habere posset, eum in terra quæsiuit, vt dicit Gregor Nazianz. in orat. de calamitatibus animæ suæ, quem enim principatum & excellentiam verè non habebat, fictam saltem, & in opinione hominum præ superbia assequi studuit, & ideò totum orbem idolatria, & falsis cultibus, ac superstitionibus repleuit, & hic est eius principatus. Alter modus, quo Princeps dictus est, prouenit ratione peccati, & hunc amplectitur Aug. lib. de Agone Christiano. c. 3. & Basil hom. Quod Deus non sit auctor malorum. Et hic est verus modus exponendi hunc principatum, atque his sententijs Euangelicis accommodatus. Pro cuius explicatione, licet iam superius multa dicta sint, id adnotandum superest, in principatu duo considerari. Vnum est finis, quem Princeps intendit, alterum potestas perdu-cendi ad finem eos, quorū Princeps est. Finis diaboli est, homines à Deo auertere per peccatum: Potestas autem est, qua eos tentat, inducit, & pertrahit ad peccandum. Ante redemptionis quidem gratiam, propter primi Parentis peccatum, homines erant sub dæmonis potestate, ita vt eos in peccata pertraheret, suoque fini consentire faceret, cum nemo eorum resistere, nec se à peccato eripere valuit: hoc enim virtutis est Christi, per quā principatus diaboli destructus est, quantum autem est ex parte peccati primi hominis, nemo est nec fuit, qui hanc diaboli potestatem vincere potuerit. Hic est igitur principatus diaboli, & propter hoc dictus est Princeps.

C

Quare diabolus dictus est princeps.

E

Duo I principatu sunt potestas, & finis.

F

Quare diabolus huius mundi princeps dictus est.

Quantum ad secundū, nempe cur huius mundi Princeps dictus sit, respondit Basilius homil. Quod Deus non sit auctor malorum: per mundum totam hanc machinam sensibilem significari, cuius diabolum dictum Principem affirmat,

A firmat, quia in hoc solo sæculo, & mundo potestatem habet tentandi, & pertrahendi homines ad peccatum. August. tract. 95. in Ioan. per mundum homines malos significari asserit, in quos habet prædictā potestatē, quosq́; Paul. Ephes. 6. tenebras appellat, Aduersus mundi, inquit, rectores tenebrarum harum. Mihi legitima ratio, & significatio hęc videtur, nempe mundum homines omnes significare in peccato natos, & in peccatis viuentes, quantum enim ex parte primi hominis, vti diximus (remota, seu non cōsiderata gratia redemptoris) omnes sunt peccatores, nasci in peccato, & viuere in peccato necesse erat: nemoq́ue diaboli laqueos, & imperiū effugere po-

B terat, nec se de manibus illius liberare: eius enim potestati propter illud peccatum, iusto suo iudicio Deus oēs homines illi tradidit: & hoc est, quod scriptura sępè dicit, & pronunciat sine limitatione omnes esse peccatores. Roman. 3. Causati sumus Iudæos, & Græcos omnes esse sub peccato, sicut scriptum est, non est iustus quisquam, non est intelligens, non est requirens Deū, omnes declinauerūt, simul iter inutiles facti sunt, non est, qui faciat bonum, non est vsque ad vnū. & iterū: Omnes peccauerunt, & egent gloria Dei. Galat. 3. Conclusit scriptura omnia sub peccato, vt promissio ex fide Iesu Christi daretur creden-

C tibus. Rom. 11. Conclusit Deus omnia in incredulitate, vt omnium misereatur. Principatus ergo diaboli est in omnes homines, quantū est ex parte hominū. Hunc principatum Christus destruxit, ab hoc, nos eripuit, & ad se transtulit. In præsenti igitur loco consideratur, quod est ex parte hominum, & ex parte peccati, & sic dicitur mundi huius princeps Diabolus. Cauēda est autem hæresis antiqua asserentium, diabolum dici principem huius mundi, quia verè est Dominus & factor harum rerum sensibilium, quæ hæresis fuit Carpocratis, vt refert Irenęus lib. 3. c. 24. idemq́; affirmarunt Manichæi, vt scribit Aug. lib. de hæresib. cap. 46. vanissima est, & blasphema horum doctrina, quam satis apertè confutat illud Ioann. 1. Omnia per ipsum facta sunt. & illud Psal 94. Ipsius est mare, & ipse fecit illud, & aridam funda-

Hæresis antiqua refutatur.

D uerunt manus eius.

Quantum ad tertium, nempe quomodo foras sit hic Princeps eiectus Aug. tract. 52. & Greg. lib. 17. Moral. cap. 20. sic exponunt: nempe diabolum eijciēdum de cordibus fidelium, ne animas per peccatum possideat, sed tantùm exterius tentet. Hæc expositio nec satis aperta, nec perfecta videtur: ideò in huius rei declarationem aduerte: eijci diabolum seu Principem huius mundi foras non aliud esse, quàm principatu suo, quem in homines propter peccatum exercebat priuari, & spoliari. Duo autem in principatu considerari possunt, nempe, potestas, & possessio. Sunt enim hæc valde distincta. Contingit enim aliquem possidere Regnum suum, tuncq́ue

Quo modo diabolus sit suo principatu priuatus.

E hic possessionem non autem potestatem habet: ille autem, qui Dominus est, potestatem habet, non possessionem. Priuari ergo principatu euenit, quando vtrumque, aut vnum illorum aufertur. Per Christi ergo aduentum diabolus fuit toto suo principatu priuatus quantum ad potestatem, quam in homines ratione peccati obtinebat, non solum respectu fidelium & iustorum, qui etiam peccatorum, & infidelium. Nam per Christum facta est libertas, & potestas cuilibet peccatori & infideli à peccati statu emergendi, & diaboli tentationi resistendi, ipsumq́ue vincendi, non vt

F ante, nempe seclusa gratia redemptionis, quando necessario sub peccato tenebatur, & in peccatum trahebatur. vnde per Christum, iugum & seruitus, & dęmonis potestas fracta, & ablata sunt: & quantum est ex parte Christi, omnes liberati sunt, & erepti à dæmonijs principatu. Sicut si quis supremus Princeps absolueret subditos, & vasallos alterius inferioris Principis à iuramento & obligatione subiectionis, diceretur verè potestatem Principis inferioris destruere, & priuare eum principatu, forasq́ue eijcere, quantum ad dominium, & potestatem: quamuis multi illorum manere vellent sub eo, quia iam non ex necessitate, nec ex subiectionis obligatione, sed spontaneè illi manerent: sic Christus diaboli principatum destru-

xit,

A xit, & foras eum misit, quantum ad potestatis rationem: non ergo iam homines sub iugo peccati sunt, nisi qui volũt, cum à Christo virtus & gratia liberationis volentibus sit oblata. At quantum ad possessionem non est penitus foras emissus & eiectus, quia multi adhuc manent, & manebunt sub peccato, & infidelitate, quia volunt, noluit enim De⁹ inuitos liberare. Hinc est, quòd Regnũ diaboli non est destructum quantum ad possessionem omnino. Est tamen magna ex parte, etiam quantum ad possessionem, suo principatu diabolus priuatus & eiectus, per Christi aduentum: nam ferè orbem totum possidebat, idololatria & cultu diaboli per totum orbem

B grassante. At per Christi aduentum, regna plurima & prouinciæ, eiecta idololatria & impio cultu, Christi religionem complexæ sunt: in quibus & quantum ad potestatem, & quantum ad possessionem eiectus est foras diabolus, & quotidie eijcitur, & eijcietur. Quod si in his diabolus aliquam exercet potestatem tentandi & inducendi ad peccatũ, iustos enim etiam tentat, hic profectò non est principatus, sed seruitus Diaboli: ipse enim inseruit iustis, & exercet eos, dum tentat: dumque occasionem subministrat maioris meriti, & coronæ, de qua re legendus est Ambros. lib. 1. de pœnitent. cap. 13. quod si aliquos ruere facit, nec id est potestatis, & principatus: sed voluntatis hominis illi cedẽtis: per redemptionis enim gratiam ita instructus erat, vt non succumberet. D

Vnum hîc posset aliquis obijcere: quod erit ad maiorem huius rei declarationem: Nonne ante aduentum Christi hæc Dæmonis potestas destructa fuit, cum fuerint multi iusti & sancti homines, cur dictum est igitur, [Nunc Princeps eijcietur,] quasi non ante eiectus sit? Respondeo quotquot iusti fuerunt ante aduentum, propter Christi redemptionem futuram tales facti sunt, & Dæmonis potestas etiam à mundi principio fuit destructa, propter Christum venturum: dicitur tamen eiectus diabolus nunc in aduentu & morte Christi, vt significetur ipsum Christum esse causam veram, propter quã illius potestas destrui incepit. Rursus quia quantum ad possessionem multo latius & efficacius erat eijciendus diabolus per prædicationem Euangelij propagandam per totum mundum, & per vberiorem gratiã omnibus offerendam, & impartiendam post Christi aduentum. E

Quare in Christi aduentus diabolus dicit sit à suo principatu expulsus.

Et ego, si exaltatus fuero à terra, omnia traham ad meipsum. F

G

COMMENTARIVS.

HOC est tertium opus, quod clarificandus est Christus, & est sensus, diabolo per iudicium eiecto, & à suo principatu expulso, ego traham ad me omnes, & mundum ipsum in meam potestatem, & principatum conuertam, vt iam non ille, sed ego sim huius mundi princeps. Matth. 12. Quomodo potest quis intrare in domum fortis, & vasa eius diripere, nisi prius alligauerit fortem, & tunc domum eius diripiet: hoc autem fiet, si exaltatus fuero, id est quando in cruce moriar: morte enim mea hic principatus accedet mihi, Isa. 9. Factus est principatus eius super humerum eius. Christi ergo morte & iudicium mundi, & eiectio diaboli, & tractio mundi ad ipsum Christum simul facta sunt. Ordo inter hęc est, non temporis, sed causæ & effectus: Ex morte enim processit iudicium, ex iudicio dæmonis expulsio, ex hac verò mundi ad Christum attractio.

Tertium opus, quo clarificatus est Christus.

A ANNOTATIO 2.

Quomodo Christus exaltatus, omnia ad se traxerit.

PArticula [Si,] Græcè, ἐὰν, non conditionem, sed tempus significare lo co, [Cum,] seu, [Quando,] notat Aug. tract. 52. immò Cyprian. in expositione Symboli ibi (resurrexit à mortuis) & Ambros. serm. 22. in Psal. 118. legũt, [Cum exaltatus fuero.] Eadem particula [Si,] etiã aliud significat, nempe eau sam: mors enim quædam fuit causa, per quam, & propter quam ad se traxit omnia. Quantum autem ad rem pertinet, non est paruę difficultatis verum & legitimum sensum attingere huius sentẽtię, [Omnia traham ad me ipsum:] dubium enim est, quæ sit ista tractio, & quomodo sit generalis omnium. Senserunt antiqui Patres hanc difficultatem, & variè soluerunt. Primo loco Iustinus in expli cat. quæst. gentil. respon. 29. Si omnes, inquit, ad se tracturum Dominus Christus, postea quam exaltatus esset, promisit, cur non omnes ad fidem eius confugerunt? Respondet sic: ex fine suo om nis sermo iudicatur, finis autem huius verbi, omnes ad se esse tracturum, tunc aderit, cum omnem principatum, potestatem, & virtuté sustulerit. 1. Corinth. 15. hæc Iustinus, qui hanc sententiam in fine sæculi implendam censet, quando iudicaturus veniet omnes. Secundo loco Augustinus tract. 52. in Ioann. tres responsiones adhibet huius difficultatis. Prima est, si legamus, [Omnia,] ita vt generalis hæc particula non ad personas, sed ad integritatem partium refe ratur, nimirum non quòd omnes traxerit homines, sed omnes partes hominis, nempe carnem, animam, & spiritum, seu menté, omnia hęc tracturum se promittit. Altera responsio est, si legamus [Omnes,] & ad personas referatur, tũc de prædestinatis censet intelligendum, quos omnes ad se trahet Christus, cui expositioni consentit Gregor. lib. 6. Epist. 15. & homil. 22. in Euang. Tertia est, si legamus [Omnes,] sed vox cõmunis non ad singulas personas, sed ad per sonarum genera referatur, nimirũ quia ex omni natione, sexu, conditione personarũ multi tracti sunt, quomodo illud dicimus, omne animal fuisse in arca Noe, quia ex qualibet specie aliquæ fue runt. Sic Augustinus huic difficultati satisfacere visus est. Tertio loco Ambros. Epist. ad Rom. c. 1. aliter exponit dicés: [Omnia traham ad me,] id est omnium cognoscar Dominus, allegat illud Ioãn. 8. in simili sensu: Cũ exaltaueritis filiũ hominis, tũc cognoscetis, quia ego sum. Quarto loco idem Ambros. serm. 12. in Psalm. 118. aliter exponit: Aduerte, inquit, quemadmodum trahat ad se, Pater volo, vt vbi ego sum, & isti sint mecum. Ioann. 17. & ad latronem Luc. 19. Hodie meeum eris in Paradiso, aduerte quomodo omnia trahat, exaltatus est in cruce, & totus credidit mundus. Hęc Ambros. Vt autem ex sequẽtibus eius verbis con stat, mundum totum appellat Iudæos, & gentiles, quibus est Euangelium annunciatum, quamuis non singuli horum ere diderint. Quinto loco Leo. serm. 13. de passione hanc vniuersitatem multo aliter interpretatur. Refert enim ad figuras, & prophetias sic dicens: dicente Domino, [Cũ exaltatus fuero, omnia trahã ad me,] nihil legalium instructionum, nihil propheticarum recedit figurarum, quodq; non totum in sacramenta Christi transierit: nobiscum est signaculum Circuncisionis, sanctificatio chrismatum, consecratio Sacerdotum, nobiscum puri tas sacrificij, Baptismi veritas, honor templi, vt merito cessarint nuntij, postquam nũciata venerunt, Hæc Leo. Et in Serm. 8. de passione amplius dilatat hãc sententiam, nempè ad omnia etiam elementa, quæ in Domini passione signa dederunt, Terra enim tremuit, sol obscu ratus est, velum templi scissum est. Extendit etiam ad totum mundum, qui fidẽ Christi recepit. Existimo hunc insignẽ Doctorem maximum fundamentum suę expositionis fecisse, quia dictum est, [Omnia,] & non [Omnes.] Sexto loco Cyprianus in expositione symboli in illo articulo: Resurrexit à mortuis, quamuis de generali voce huius sententiæ nihil dicat: tamen tractionem extendit. ad mortuos, sic dicens: Redijt victor à mortuis, inferni secum spolia trahens, eduxit eos, qui tenebantur à morte, sicut & ipse prædixerat, vbi ait: [Cum exaltatus fuero à terra omnia ad me trahã,]

Hæc

A Hæc Cipria. Chrysost. & Euty. tractionem de fide interpretantur. Similiter Athana. in ser. de passione Domini: & Basil. Homil. in Psal. 45. in illud Exaltabor in gentibus, & exaltabor in terra de generali vocabulo nihil dicūt. Hęc sunt quæ antiqui Patres in explecandis C his duobus, nempe tractione, & vniuersitate dierum, quos ex allegatis constat varios inter se fuisse.

Adiungam quæ mihi visa sunt probabiliora iuxta ea, quæ in commentario exposita sunt. Illud primo adnotandum est græcè non legi [Omnia,] sed [Omnes,] vt ad personas referatur, & quamuis legeretur [Omnia,] personas nihilominus, & homines significaret: hanc enim phrasim scripturæ esse cōstat. Ioan. 6. Omne, quod dat mihi Pater, ad me veniet. Ioan. 17. Omne, quod dedisti ei, det eis vitam æternam. Rom. 11. Cōclu- B sit Deus omnia in infidelitate. Galat. 3. Conclusit scriptura omnia sub peccato. quibus in locis certum est ad homines referri, ac si dictum esset: omnes homines conclusit sub peccato, aut in infidelitate. Ita hoc loco, [Traham omnia,] id est, omnes homines ad me. Hoc supposito existimo hanc tractionem connexam esse cum eiectione, seu expulsione Principis huius mundi, eò enim eiecto, & priuato suo principatu, mundus totus, nempè omnes homines, quibus diabolus dominabatur, transierunt in principatum, & Regnum Christi tam credentes, & boni, qui Christum secuti sunt, & diabolum deseruerunt, quàm mali, & infideles, qui diabolo volentes adhæserūt. Omnium enim est Dominus, & princeps Christus, quamuis qui diabolum sequuntur, sint velut subditi rebelles, & inobedientes, non tamen propterea desinunt esse serui Christi, & ad ipsius iurisdictionem pertinere: quia omnium est redemptor, & omnium peccata in se punienda suscepit: omnibus libertatem, quantum est ex se obtinuit, & omnes tādem à morte reuocabuntur 1. Corin. 15. Sicut in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes viuificabuntur: propterea omnium erit iudex, & omnis caro ad eum veniet. Nam omnis carnis Princeps est, & Dominus: omnia ergo traxit morte sua, quia omnes homines D de suo fecit principatu, & seruos sibi cōstituit, soluto pro eis pretio, & diabolo iudicato, damnato, & spoliato. De hac generali omnium comprehensione est illud Ioan. 17. Sicut dedisti ei potestatē omnis carnis: potestatem habet omnis carnis, id est, omnium hominum tanquam redemptor, princeps, Dominus, & iudex eorum. Non enim malos punire, & bonos remunerari posset, nisi principatus eius generalis esset, & omnes ad se traxisset, & suos fecisset: transferens ad se, quos diabolus sub principatu habebat. Sic est ista tractio, & generalitas exponenda. Multos quidem, immo in- E numeros ex his traxit etiam ad se conuertendo, & illuminando, & perficiendo, qui partes eius sequuntur, & amici ipsius sunt: Alios non sic traxit, tamen traxit etiam eos, quia seruos sibi fecit, potestatem veniendi ad se eis obtinuit, & denique ad suum tribunal omnes à morte ad vitam reuocatos iudicandos trahet. De qua generali tractione illud est Ioan. 5. Omnes, qui in monumentis sunt, audient vocem filij Dei, & proce- F dent, qui bona fecerunt, in resurrectionem vitæ, qui verò mala egerunt, in resurrectionem iudicij. Omnes tamen audient vocem eius, quia omnes vocandi, omnes trahendi, & iudicandi: sicut omnes redempti, omnes serui illius facti sunt. Hæc de huius sententiæ explicatione. Superest vnum dubium, quod Iustinus, & Chrysostomus locis citatis proponunt. Cum enim hanc sententiam exponerent de tractione ad fidem, opposuerunt, quod dictum est Ioan 6. Nemo potest venire ad me, nisi Pater meus traxerit eum, dicentes: si Pater trahit, quomodo nunc dicit se tracturum? Respondent esse vnam, & eandem tractionem vtriusque, cum vna sit essentia, & virtus, quos enim trahit Pater, trahit etiam Filius, vnde non sunt contraria hæc loca. Vera est locutio, & doctrina.

A D

Hoc autem dicebat significans, qua morte esset moriturus.

COMMENTARIVS.

EXPLICAT Euangelista verbum illud Christi, [Si exaltatus fuero,] dicitque eo verbo significare Dominum voluisse mortem crucis, quam subiturus erat: quod fecit Euangelista, vt ostenderet Christum præsciuisse omnia, nihilque ei præter opinionem, & scientiam euenisse, sciebat enim se mortem, & mortem crucis passurum, ne quis Paganus diceret. si sciuisset talem mortem sibi inferendam, non se exposuisset, nec tradidisset illorum manibus, at non sic factum est. sciebat enim se in cruce exaltandum.

B

ANNOTATIO 15.

Refutatur Celsus Iudæus.

CELSVS, vt auctor est Orig. lib. 2. cont. eundem: Christum imprudentiæ, aut impotentiæ arguebat, quòd præscius talia non vitauerit. Si enim præsciuit, inquit, aut vitare potuit, aut non, si potuit & non vitauit, imprudens fuit, quod si nec impotens, nec imprudens fuit, consequitur non præsciuisse, quæ passurus erat. At iste impius Iudęus errauit. Pręscire enim mala pœnæ, & non vitare, etiam cum facultas adest, non semper est imprudentiæ, sed aliquando sapientiæ, & prudentiæ: mala enim pœnæ, quæ propter honestum conseruandum, & promouendum sustinentur, non vitare, laudabile, honestum, & prudentiæ opus est. Cum igitur mors Christi in Dei gloriam, mundi salutem, ipsius Christi nominis exaltationem, cederet; etiam præscium non vitasse, cum pôsset, summæ sapientiæ fuit. Fortis etiam vir propter honestum, subit pericula grauia, etiam præscius futurorum, etiamsi vitare possit, sed cum dedecore, & vitio timiditatis: mauult enim fortiter agere etiam morte subeundo, quàm vitam conseruare inhonestè, & indecorè, & hoc laudabile est. Origenes exēplis Philosophorum contra Celsum agit, tamen quæ dicta sunt, satis ad responsionem ineptæ, & impiæ huius obiectionis sufficiunt.

E

C F

Respondit ei turba, nos audiuimus ex lege, quia Christus manet in æternum, & quomodo tu dicis, oportet exaltari filium hominis? & quis est iste filius hominis?

COMMENTARIVS.

INTELLEXIT turba de morte sua loqui Christum, idcirco obijcit ei contraria, & pugnantia loqui. Et est sensus: Tu dicis, & prædicas Christum te esse, & ex alia parte exaltandum, & mortem subituram affirmas: hæc simul stare non possunt: nam ex lege habemus Christum in æternum mansurum: lex autem vera est: quòd si respondes, quando dicis oportere exaltari filium hominis te non esse hunc filium hominis, quis igitur iste sit, aperi nobis: modo enim dicis te exaltandum: modo exaltandum filium hominis. Legem isti appellant diuinam scripturam complectentem legem, & Prophetas, vt diximus cap. 10. Multis autem in locis hæc Christi æternitas prædicta est. Psal. 71. Sit nomen eius benedictũ in secula, ante solem permanet nomen eius. Ps. 109.

Tu es

A Tu es Sacerdos in æternum. Dan. 7. Potestas eius, potestas æterna, quæ non au- D
feretur, & regnum eius, quod non corrũpetur. Sunt multa huiusmodi testimo
nia, sed isti cęci non considerarunt, etiam in lege eius exaltationem prædictã.
Ps. 21. Foderunt manus meas, & pedes meos. Isa. 53. Si posuerit pro peccato
animã suam. Dan. 9. Occidetur Christus. Nec intellexerunt hanc mortem nõ
repugnare eius æternitati, nec regni perpetuitati: nã citò resurrexit, morte
in sempiternum victa, nec nouerunt hunc filium hominis esse simul filiũ Dei,
exaltariq; secundum hominis, non autem secundum Dei naturam, nec morte
ipsam personam eius perire, quæ semper erat. Vna igitur veritate intellecta,
cæteris ignoratis, mentes eorum confusæ erant.

B ## ANNOTATIO 16.

August. tractat. 52. turbam mortem crucis per verbum exaltationis à Christo fuisse significatam, intellexisse, malitia eis ministrante intellectum affirmat: mortem enim crucis ei machinabantur, idcirco facilè intellexerunt. Aliqui recentiorum consentiunt turbã mortem crucis intellexisse, causam tamen eam esse putant, quia verbo tali mors crucis appellari solebat: quæ ratio mihi non probatur, Tunc enim Christi verba apertè crucis mortẽ indicassent: at Euangelista non apertè significatam, C sed insinuatam docet, hoc enim intendit Ioannes docere, cum dicit, [Hoc dixit significans, qua morte moriturus esset,] si enim expresse id dixisset, non erat cur Ioannes hoc adiungeret, & interpretaretur. Euthymius asserit, & Chrysostom. hom. 67. sensisse videtur, turbam mortem concepisse ex hoc verbo, non tamen mortis genus, cum enim diceret exaltationem à terra, è viuis excessum existimarunt, idcirco respondent, quomodo si Christus est, exaltabitur, quia Christus non moritur, sed manet in æternum? Nec hoc mihi probatur: nam quo verbo mors, eodem genus mortis intelligendum erat: nam si ex verbo exaltandi, mortem turba cõcepit, simul genus mortis intelligere oportebat. Probabilius igitur est, quod Augustin. dicit, hoc tamen adiecto, turbam intellexisse mortis genus non ex malitia propria, sed quia sciebant ex vna parte Pharisæos, & principes illius vitæ insidiari, ex altera verbum hoc exaltandi audiebant, ex vtroque simul nouerunt Christum de Crucis morte loqui.

At grauius dubium est, qua ratione turba retulerit, quæ Christus non dixit, non enim legimus Christum dixisse, oportere exaltari filium hominis. E Respondent aliqui, Christum solitum esse vti hoc vocabulo, Filius hominis, propterea isti nunc repetunt. Sed hæc responsio videtur improbabilis: nisi enim nunc Christus protulisset verbum, [Oportet exaltari filium hominis,] non id tam asseueranter opposuissent, dicentes, [Quomodo dicis, oportet exaltari filium hominis? & quis est iste filius hominis?] Idcirco respondeo Ioannem seruasse morem scripturæ frequentem, quando enim bis aliquod verbum pronuntiatur, nempè à dicente, & referente, non solet nisi semel describere, aliquando in persona F dicentis, aliquando in persona referentis, per vnum insinuans alterum. Exemplum habemus ex ipso Ioanne cap. 11. Dixit Martha, Magister adest, & vocat te, tamen non legimus vocasse, sed dum describit verbum Marthæ, insinuat Christum dixisse prius, Voca sororem tuam: ita nunc verbis hisce indicat Christum dixisse, [Et ego si exaltatus fuero à terra omnia traham ad me,] & [Oportet exaltari filium hominis,] quod verbum, quia repetendum erat, Ioannes prætermisit, donec turbam verbum Christi repetentem referret.

Dixit

A B

Dixit ergo eis Iesus, adhuc modicum lumen in vobis est, ambulate dum lucem habetis, vt non vos tenebræ comprehendant;

COMMENTARIVS.

NOLVIT Dominus eorum soluere obiectionem, sed ad simplicem, & sine contradictionibus fidem sibi, verbisq; suis præstandam exhortatur, terrorem eis incutiens, citò ipsis defuturum magisterium, & doctrinam veritatis, periculoque expositos esse incidendi in tenebras spirituales ignorantiæ, & erroris. Et est sensus, Adhuc modicum tempus superest, in quo lumen est in vobis, nempè, qui vos veritatem doceat, & viam vitæ vobis tradat. Ambulate igitur, dum hanc lucem vobiscum habetis, nè si hoc modico tempore, quo vobiscum lux est, veritatem recipere neglexeritis, incidatis in tenebras, à quibus vos non liberabitis vnquam, comprehendent enim vos; hic est sensus. Sè Christus lumen appellat, quia veritatem, & viam salutis docet, modico tempore in illis futurum lumen dicit, quia per mortē iam proximam amplius eum visuri non erant, nec vocem eius audituri. Et quamuis magisterium non defuit, quandoquidem Apostoli prędicarunt, & multos docuerunt, & conuerterunt: tamen id non impedit, quominus ipsi se exposuerint periculo incidendi in tenebras, & errores: & multi etiam ex his, quia lumen hoc neglexerunt, in cœcitatem, & errorem mentis abire permissi sunt, seductiq; à suis Pontificibus in sua cœcitate perierunt. Quamuis enim Deus peccatoribus multis parcat, tamen rectè eis dici solet, nè legem Dei contemnatis, ne æterna mors vos comprehendat. Certa autem res est, multos eorum, qui Christo prædicanti, & miracula facienti credere noluerunt, post mortem ipsius iusto Dei iudicio in reprobum datos esse sensum, & obstinatiores factos in sua cœcitate, & malitia, à tenebris comprehensos perijsse. Et hoc est, quod Dominus eis nunc prædicit, & vt præcaueant, monet.

C F

ANNOTATIO 17.

Christus lumen.

AVgust. tractat. 52. Superiorem sententiam aliter exponit, vt modicum sit adiectiuum luminis, sicque sensus. [Adhuc modicum lumen est in vobis;] nam Christum in æternum mansurum scitis. Ambulate dum lumen habetis. At hæc expositio Græcis verbis accommodari non potest, ibi enim legimus; Adhuc modicum tempus, & sic Chrysost. Theophy. & Euthymi. legunt, & exponunt. & quamuis non legeremus tempus, sed solum modicum, ad tempus referendum esset, nec coniungi lumini deberet, nam est cum articulo græco, qui adiectiuum illud ei cohærere obstat. Lumen igitur ad Christum referendum est, qui lux est veniens in mundum, & illuminans omnem hominem. Annotat autem Chrysost. hom. 67. lumen dici hoc in loco, vt mortem suam translationem quandam esse significet, vt enim Sol non perit, quando ab Orizonte recedit, ita & Christus post mortem manet, nam persona æterna est. Hęc doctrina vera est, quantum tamen ad sensum attinet, lucem se Christus appellat propter doctrinam, & prædicationem, qua homines ad æternam vitam instruebat. Quod autem sit hoc modicū tempus, Chrisost. hom. 67. explicat esse totum tempus vitæ huius, etiam post Christi mortem. Multi enim, inquit, conuersi sunt post Christi mortem, sensus ergo talis est, [Adhuc modicum

A tempus lumen in vobis est,] id est dum hanc vitā agitis, hoc tépore ambulate: at rectius Euthymius de tempore modico exponit. Quod supererat vsq; ad passionem eius, vt sit sensus, Adhuc modico tempore ego vobis salutis viam demonstro, & vos instruo; ambulate dum me habetis præceptorem, & doctorem, ne me discedente visibiliter à vobis, ab alijs seducamini, & tenebræ vos comprehendant. Nec argumentum Chrysost. efficax est. Fateor enim esse multos conuersos post Christi recessum ad Patré, multos tamen excœcatos, & in sua infidelitate obstinatos perijsse, negare non
B possumus, qui verò Dei gratia, & misericordia respuerunt, quantum ex eorū parte fuit, periculo incidendi in similes tenebras se exposuerunt. Dominus D igitur periculi eos admonet, quod re vera magnum erat, dum præsenti Christo credere noluerunt. Connexionem autem huius sententiæ cum superiori sic explicat Chrysost. vt Christus velit significare mortem suam non obstare, quo minus maneat in æternum, sed dura mihi videtur, non enim opus erat tunc tanta exhortatione, quanta vsus est Christus in his verbis, propterea connexio, quæ in commentario posita est, legitima videtur: monet enim eos, vt depositis obiectionibus, & contradictionibus, credant verbis eius, caueanque valde, ne si hoc negligant facere, cito in tenebras labantur spiritus, à quibus nunquam liberentur. E

Et qui ambulat in tenebris, nescit, quo vadat.

COMMENTARIVS.

NON parum damni, & detrimenti est à tenebris comprehendi, vt enim qui in tenebris exterioribus ambulat corporaliter, nescit, quo vadat, nō enim videt viam, in qua ambulat, & dum existimat se tendere domū, incidit in præcipitium, qui enim viam non potest discernere, nec terminum cognoscit: sic qui ambulat in mentis errore, & ignorantia, nescit, quo vadat: existimat enim se viam, & iter facere salutis, & tamen iter est mortis. Timendum est igi
C tur in tenebras labi mentis, imminet enim mortis æternæ periculum. Attende, qui in errore, & infidelitate est, ipse quidem ignorat, quo vadat, nam putat se peruenturum in salutis portum: & tamen mortem inueniet: at fidelis, qui in luce ambulat, rectè scit quo ille vadat, nos enim scimus, qui infideles omnes finis expectet, pereunt enim omnes, qui veram fidem non habent. F

Dum lucem habetis, credite in lucem, vt Filij lucis sitis.

ECCE alterum argumentum, quo vt sibi credant, suadet Dominus, primum erat, ne in tenebras incidant, nesciantq;, quo vadant, quod ad timorem pertinet: hoc secundum amoris, & spei est ex fructu lucis. [Dum, inquit, lucem.] id est, me inter vos [Habetis, in lucem credite,] eritisq; filij lucis, id est, filij videntes, quò, & qua ambuletis. Filium lucis appellat videntem, qui oculos habet lucidos, vt videat, & tenebras expellat: non enim satis est habere oculos, nisi lumen adsit, filius ergo lucis est, qui videt: habet enim oculos sanos, & in luce versatur. Insinuat etiam hoc verbo Dominus, credentes in se filios Dei fieri, iuxta illud Ioan. 1. Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri. Si igitur Christus Deus, & lux est, qui in eum credunt, filij Dei, & lucis sunt: eamq; lucem participabunt, quam Christus habet.

A D

Hæc locutus eſt Ieſus, & abijt, & abſcondit ſe ab eis.

QVO abierit Matthæus 21. explicuit: Relictis, inquit, illis abijt foras extra ciuitatem in Bethaniam, ibiq; manſit, mane autem reuertens in ciuitatem eſurijt. His enim pauciſſimis diebus Dominus extra ciuitatem nocte recedebat, nè ante tempus à Iudæis caperetur, mane autem reuertebatur. Iudæi enim metu turbæ propter miraculum Lazari, non audebant in die eum comprehendere: ſimiliter, quia conati erant aliàs eum capere in die, & non potuerunt: idcirco noctem, & tenebras, vtpotè tenebrarum filij quærebant. Qui enim male agit, odit lucem.

B B

Cum autem tanta ſigna feciſſet coram eis, non credebant in eum.

FINEM impoſiturus Euangeliſta miraculis narrandis Chriſti, quæ coram populo Iudæorum in ſuæ doctrinæ confirmationem fecit, optimo vtitur epilogo, illorum exaggerans incredulitatem, nè quis eam imperfectioni miraculorum adſcriberet. Cum tot inquit, ac tanta miracula Chriſtus fecerit, quæ omnia digna fide erant, adhuc tamen Iudæi in eum non credebant, in ſua infidelitate pertinaces. Verbum [Non credebant,] non ſimplicem fidei negationem ſignificat, quod non crederent: ſed continuam, & perſeuerantem infidelitatem, quæ perfidia eſt. Vox Græca τοσαῦτα numerum, & magnitudinem indicat, nempè tot, & tam magna. Et re vera vtrumque, miracula Chriſti habebant, & numero copioſiſſima, & magnitudine maxima, & omni digna admiratione, & fide erant: tantoque erat damnabilior, & inexcuſabilior incredulorum perfidia. Aliquos crediſſe certum eſt, multo tamen plures increduli erant, vt more communi loquendi dicat, Iudæos tunc non crediſſe. F

C

Vt ſermo Iſaiæ impleretur, quem dixit.

TEſtimonio Prophetæ horum perfidiam comprobat: & ſenſus eſt, Non crediderunt in eum, cum tot ac tanta feciſſet ſigna, ex quo fit, vt veriſſima fuerit ſententia, quam de eis pronuntiauit multo ante Iſaias. Particula [Vt,] non indicat cauſam finalem, quaſi eos non crediſſe dicat, ea cauſa, vt impleretur prophetia, ſed denotat euentum, nempè inde factum eſt, vt veriſſima ſint, quæ Iſaias prædixit: nec hoc adducit Euangeliſta tantum, vt veritatem prophetiæ doceat: ſed etiam, vt Iudæorum perfidiam damnet, & accuſet: quæ tanta erat, vt Iſaias tot ſæculis ſuperior eam prædixerit, & abominatus fuerit; ſitque ſenſus; Iſti Iudæi, tot, ac tantis ſignis non crediderunt: iure ergo Iſaias tantam perfidiam deteſtatus eſt, omniaque, quæ ipſe prænuntiauit, vera fuerunt. Alia etiam de cauſa hoc teſtimonium citatur, nè ſcilicet Iudæi ſuam perfidiam occultarent, aut defenderent ſe, negantes perfidos eſſe, teſtimonio prophetæ vtitur, qui eos perfidos, ac infideles prædixit, & arguit, plura in annotatione ſequuntur.

ANNO-

A ANNOTATIO 18.

Diuina præscientia, aut prædictio nõ fuit causa infidelitatis Iudæorum.

ATHANASIUS sermo. de passione, & cruce Domini, hunc locum Ioannis doctè discutit, & declarat. Refert primo loco quorundam hæresim, quam ex verbis hisce conceperunt, afferentes Iudæos idcirco non credidisse, quia prædictum erat per Prophetam, eos non esse credituros: dicebant vlterius Iudæos causam non fuisse incredulitatis suæ, sed eum, qui prædixit: nec etiam peccasse, culpamuè contraxisse in ijs, quæ fecerunt, sed potius laude dignos, eò quod non vt delinquentes, sed vt obsequentes scripturis ista fecerunt, Verba enim hęc Ioannis in hunc sensum interpretabantur, vt idcirco non credidisse dicantur, quia Isaias talia prædixit, quæ, si non fuissent prædicta, vtique credidissent. Athanasius tanquam impiam, & falsam hanc damnat doctrinam, & merito: Nam Iudæos peccasse grauiter non credentes, ipsemet docuit Christus sæpè. Ioan. 15. Nunc, inquit, excusationem nõ habent de peccato suo. Ioan. 16. Arguet mundum de peccato, quia non crediderunt in me. Esse etiam eorum malitiam, & propriam voluntatem causam, docuit Christus. Ioan. 5. Quomodo potestis credere, qui gloriam ab inuicem accipitis? Scrutamini scripturas, in quibus vitam æternam habere putatis, & non vultis venire ad me. Et multis alijs in locis similia habentur. Rectè autem dicit Athanasius non fuisse eos incredulos, quia Propheta prædixit, sed quia Prophetæ, quæ futura erant nouerunt, & ipsi tales sua malitia futuri erãt, propterea eorum incredulitatem prædixerunt. Si enim ipsi aliter se habituri fuissent, & credituri essent, vtique nouissent Prophetæ, nec eorum infidelitatem prædixissent. Præscientia enim hęc non facit res tales, sed quia res tales futuræ erant, ipsi, qui nouerunt futura, prædixerunt, quando igitur Ioannes dicit non credidisse, vt sermo Isaiæ impleretur, non causam, cur non crediderint, indicat, sed eorum infidelitatem, vt omnibus nota fit, nec occultari, aut negari possit, testimonio prophetico comprobat, ita Athanasius respondet. Et est vera, & docta responsio. Particula enim [Vt,] in scriptura sæpè, non causam, sed euentum, & consecutionem significat. Psal. 50. Tibi soli peccaui, & malum coram te feci, vt iustificeris in sermonibus tuis. Certa, & indubitata res est, nõ peccasse Dauid, & malum fecisse, hac de causa, vt iustificaretur Deus in sermonibus suis: sed ex illius peccato consequebatur, Deum iustificari in suis promissionibus. & 3. Reg. 17. Ingressus es ad me, vt interficeres filium meum. Certa res est non fuisse Eliam ingressum in domum mulieris illius, vt filium interficeret. Et Ioan. 9. dixit Christus in iudiciũ veni, vt qui vident cæci fiant. Doctrinam hanc, & responsionem, etiam Chrysostom. hom. 67. & Euthymius, & inter Latinos August. tracta. 53. sequuntur. Aliqui tamen nostro tempore nouam responsionem excogitant, vt particula ista etiam causam finalem, non quidem principalem, sed accessoriam significet, vt sit sensus: Deum permisisse hos Iudæos in infidelitatem labi, vt vera esset Isaię prophetia, & hanc probant sententiam similibus locis scripturæ, in quibus talis particula causam accessoriam indicat, Matth. 1. Hoc totum factum est, vt adimpleretur, quod dictum est per prophetam dicentem: Ecce virgo in vtero habebit. Et Ioan. 16. Vt consummaretur scriptura, dixit, Sitio. Huiusmodi sunt multa loca in quibus facta hæc dicuntur, quia in scriptura prædicta erant: nõ quod hæc sola causa fit, sed accessoria: non enim incarnatus est, vt scriptura impleretur, sed propter redemptionem nostram, simul etiam, vt promissa impleret. Ita dicendum in hoc loco existimãt. At hi non attendunt Ioannem non dixisse, hos permisisse Deũ non credere, vt impleretur sermo, sed hos nõ credidisse, vt impleretur sermo. Infidelitatis autẽ huius prophetia, nec principalis, nec accessoria causa fuit: longè enim differunt ea quæ rectè fiunt, ab ijs, quę malè: illorum enim causa Deus est, horum autem arbitrium humanum: Ideo quando Christus aliqua faciebat, dici potest fecisse, vt scriptura impleretur, quasi ea sit causa accessoria: at de peccatis, & malè factis, qualis erat horum infidelitas, ne-

A tas, nequaquam id dici poteſt. Quod ſi dicas Deum iuſtè permiſiſſe fateor. Ioannes tamen non dixit Deum permiſiſſe, ſed eos non credidiſſe, & de infidelitate non de permiſſione adiunctum eſt, vt ſermo Iſaiæ impleretur. Vera igitur D reſponſio, & doctrina eſt, quam olim ſacri Doctores ſecuti ſunt. Quæ in annotatione ſequenti exactius diſcutientur.

Domine, quis credidit auditui noſtro?

COMMENTARIVS.

HÆC ſunt Iſaiæ verba, quæ recitat Euangeliſta, & habentur apud Prophetam cap. 53. quorum exactior declaratio ad illius libri commentariū ſpectat: tamen quia à Ioanne referuntur, ſine declaratione non ſunt omnino prætermittenda. His verbis Iſaias paucitatem eorum Iudæorum, qui erant B Chriſto credituri, non ſolum ante mortem, ſed etiam poſt Apoſtolorum prædicationem prædicit, & in hoc ſenſu allegantur à Paulo ad Rom. 10. quamuis E à Ioanne in præſenti referantur propter eos, qui Chriſto ipſi prædicanti non crediderunt. Perpauci enim fuerunt credentes conſiderata penè infinita non credentium multitudine. Verbum illud [Domine,] in Hebræo nunc non legitur, tamen Septuaginta habent, & credendum eſt, eos legiſſe, & in vero Hebræo textu ita legi debere: nam & Paulus, & Euangeliſta cum Septuaginta legunt, non ergo probandi ſunt, qui ſecundum Hebraicam veritatem non eſſe legendum ſentiunt. Verba autem hęc Prophetæ, non ipſius nomine, aut Apoſtolorum: vt aliqui exiſtimant, ſed nomine Chriſti cum Patre loquentis dicta ſunt. Chriſtus enim Patri loquens, [Quis, inquit, Credidit auditui noſtro?] id eſt, verbis noſtris, quæ ipſorum auditibus ſuggeremus. Erant enim verba Chriſti verba Dei, & Pater in ipſo, & cum ipſo loquebatur: ſermones ergo ſuos cum Patre facit communes, & raritatem, ac paucitatem credentiū ſermonibus, & verbis Dei miratur, ac ſi dicat: rari ſunt credituri verbis, quæ uis ſint verba Dei. Sermonem autem auditum appellauit, quia auditu percipi- C tur, vt ſignificaret ſe locuturum carne aſſumpta ad aures exteriores Iudęorū, F & ſenſibiliter: non igitur ſermonem ſuum vocat auditum ſuum, quia ipſe audiat, ſed quia ipſe alios audire faciat, ita 1. Theſſal. 2. dicit Paulus. Cum accepiſſetis à nobis verba auditus Dei, id eſt, quæ Deus audire vos facit. Vtitur autem verbo præteriti, [Quis credidit,] loco futuri: tum, quia commune eſt Prophetis, ad certitudinem exprimendam futurorum, vti præterito: tum, vt dicit Auguſt. lib. 3. con. Maximi. cap. 14. Quia Prophetæ vident futura in Dei præſcientia, in qua iam præſentia, & facta ſunt: quibus etiam verbis Chriſtus Deum ſe vnum cum Patre ſignificat: dum communem vtriuſq; dicit eſſe ſermonem: quis auditui, & verbis noſtris credet?

Et Brachium Domini, cui reuelatum eſt?

SVNT hæc etiam verba apud Prophetam raritatem credentium indicantia. Chriſtus autem ſe brachium Domini appellat, loquiturque de ſe in tertia perſona, prænuntians raros futuros, qui brachium Domini, nempè ſe in carne agnoſcent. Et perpende, quam appoſitè ſe brachium Domini dicat: per

A per brachium enim potentia significatur, Christus autem non solum est potentia & virtus Patris, per quem omnia facta sunt: sed etiam venit ad nos in virtute,& potentia operibus multis,& magnis diuinitatis: idcirco brachium Domini se appellat. Et est sensus: Rari admodum sunt, qui meam diuinitatem agnoscent, & confitebuntur ex Iudæis, quamuis ego opera diuinæ potentiæ multa,& magna sim effecturus apud eos,& hoc verbum respondet illi: [Cum tanta signa fecisset,non credebant. Cui,] enim [brachium Domini reuelatum est?] Est igitur Christus brachium dictus,quia à Patre procedit, quia virtus est ipsius,quia in carne apud nos virtutis,& potentiæ opera exercuit. D

ANNOTATIO 19.

Brachium Patris filius dicitur.

BRachium hoc esse Dei filium docet Hieronymus in expositione Isaiæ,& Eusebius lib.3.de demonstratione Euangelica c.2.& Augustinus tract.53.& ante eos Athanasius in lib.de communi essentia Patris, & Filij & Spiritus sancti: B quo nomine in alijs locis scripturæ etiã appellatus est Isaiæ 51. In brachio meo gentes sperabunt.c.52.Parauit Dominus brachium sanctum suum in oculis omnium gentium: non quod corporeus sit Deus,sed metaphoris spiritualia explicantur: Vt enim filium Dei,carne sumpta diuinæ potentiæ opera facturum significaret Propheta,brachium appellauit:operamur enim brachijs. Attende tamen Sabellius,vt refert Augus. in Tract. 53.ex hoc nomine collegisse vnicum esse suppositum,& personam Patris & Filij, sicut vnum sunt suppositum brachium & corpus. Nec considerauit hæreticus in metaphoricis locutionibus id solum accipiendum,in quo,& propter quod metaphora,& similitudo consistit: similitudo autẽ non in vnitate suppositi est,nec scriptura ea ratione filium brachium appellat,sed propter hoc,quia sicut homo brachio operatur,ita Deus verbo, & filio cuncta fecit:Omnia enim per ipsum facta sunt: quã metaphoræ rationem indicat Hieremias c.32. Tu,inquit,fecisti cœlum,& terram in fortitudine tua magna,& in brachio tuo excelso. Alteram C etiam dat causam Athanasius loco citato,nempe vt consubstantialitas filij cum Patre significetur: vt enim brachiũ procedit à corpore, sed vnica est substantia cum eo,ita filius à Patre procedit, vnica tamen vtriusque est substantia. Est tamẽ adhuc verbum perpendendum: [Cui,] inquit,[reuelatum est brachium Domini?]ergo velabatur brachium hoc,& ita E est:nam diuinitas filij carne velata erat: quo verbo Propheta, seu Christus per Prophetam suam prædicit incarnationem,vt enim Leo epistola 22.ad clerum Constantinopolitanum dicit, humanitas velamen fuit diuinitatis. Dicitur autem[Cui reuelatum est,] quia Deus est, q reuelat,& illuminat, homo enim suis viribus nõ potest fidei mysteria assequi: tamen quia ipsius hominis est,Deo illuminanti oculos claudere, propterea raritatem, & paucitatem credentium scriptura miratur, culpa tacitè in audituros reiecta. In eisdem verbis annotat Tertullianus lib.con.Praxeam: bis dici Domini,& Domine:non enim dicitur,& brachium tuum, sed, [Brachium Domini,] vt distinctio personarum Patris, F & Filij significetur. His igitur verbis prophetæ raritas credentium Iudæorum, & incredulorum multitudo etiam post miracula multa prædicta est. Et hæc sufficiant pro huius loci explicatione.

Propterea non poterant credere,quia iterum dixit Isaias.

COMMENTARIVS.

INcredulitatem Iudæorum testimonio Prophetæ probauit Euãgelista:nunc causam incredulitatis altero eiusdem Prophetæ testimonio cõfirmat: quod

A testimonium paulò inferius declarabimus. Attende autem horum verborum sensum esse talem: [Propterea] isti, [non poterant credere, quia Isaias dixit, Excœcauit oculos eorum.] id est, quia excœcati sunt, sicut Isaias prædixit. non enim est causa incredulitatis prædictio Isaiæ, sed id quod Isaias prædixit, nempe excœcatio, & obduratio populi: quia enim excæcati, & obdurati erāt, propterea non crediderunt. Particula igitur illa, [Quia,] causam indicat, sed non ipsam prædictionem Prophetæ, quia ipse dixit, sed id quod prædixit. Et in hunc sensum interpretanda sunt verba, [Non poterant credere,] quia Isaias dixit, Excœcauit oculos eorum, & indurauit cor. id est, quia excœcati, & obdurati erant, sicuti Isaias prædixit. Certum autem est, dum excœcati, & obdurati erant, eos credere non potuisse. Qui ad prædictam particulam [Quia] retulerunt, non causaliter, sed consecutiuè interpretati sunt. Sed non est hæc legitima expositio; causam enim incredulitatis Ioannes docet: nam prius incredulitatem; posterius causam ostendit, & vtrumque testimonio Prophethæ comprobat. Hæc tamen in sequenti commentario magis explanabuntur. B qua autem ratione, non potuisse credere dicti sunt, in sequenti annotatione expositum inuenies.

ANNOTATIO 20.

In sacra scriptura posse & non posse sex modis dicta legimus.

VT multa scripturæ loca, inter quæ vnus est iste noster, facile intelligantur annotanda est doctrina. Gregor. Nazianz. orat. 4. de Theologia. vbi sex modos tradit, quibus aliquid posse & nō posse fieri, dici contingit, tam in communibus locutionibus, quàm in scriptura sacra: Primus est secundum defectum certi temporis, ac personæ habita ratione, vt quod puer luctari non possit, aut catulus cernere, aut aduersus aliquem decertare: luctabitur enim aliquando, & cernet, decertabit etiam aduersus alterum, etiamsi aduersum hunc nequeat. ad C hunc modum mihi videtur illud reduci. 1. Ioan. 3. Non potest peccare, quoniam ex Deo natus est; & illud Matth. 7. non potest arbor mala fructus bonos facere: nempe dum talis est: sed potest, qui natus ex Deo est, gratiam, per quam natus est, amittere, & arbor mala malitiam deponere, at dum tales sunt non possunt facere, habita ratione ad illud tempus & circumstantiam. Secundus modus de eo, quod sæpenumero contingit, vt illud Matth. 5. Non potest ciuitas abscondi supra montem posita: fieri enim potest, vt quædam ciuitas abscondatur, maiore aliquo monte luminibus obiecto. Tertius modus est, secundum æquum: quod enim minime est æquum, nec rationi consentaneū, dici solet fieri non posse, vt est illud Matthei 9. Nō possunt filij sponsi ieiunare, quandiu præsens est sponsus. Quartus modus est secundum voluntatis auersionem: quod enim abhorremus facere; nō posse dicimus: vt est illud Ioan. 6. Non potest mūdus odisse vos. & Matth. 12. Quomodo potestis loqui bona, cū sitis mali: sub hoc quarto modo comprehenditur. quod difficile & arduum est, hoc enim dicimus aliquādo impossibile: nam quod abhorret voluntas, difficile & arduum est facere. Quintus modus est secundum naturam: quod enim secundum naturæ potentiam fieri nō potest, id impossibile dicimus. Vt est illud Ioan. 3. Quomodo potest homo nasci, cum sit senex? & Mat. 19. Non potest camelus transire per foramen acus: hæc enim fieri non possunt secundum naturā. Sextus modus est, quando nulla ratione fieri potest, sic dicimus non posse Deum esse malum, nō posse fieri, vt sex & quatuor non conficiant decem. tale est illud Io. 5. Non potest facere filius, nisi quod viderit Patrem facientem: cum enim vna sit vtriusque essentia, & potētia, nihil facit Pater, quod non & filius faciat. Hos sex modos doctè, & verè, ex scriptura & communi loquendi modo colligit, & comprobat Gregorius, ad quem autem horum referendum sit, quod nunc dicitur cōsiderare oportet. Quòd vt facilius assequamur, inquiramus, qua ratione excæcatus & obduratus, non posse credere

di-

A dicatur. Nā talis modus aptabitur loco præsenti: vt enim ex commentario constat, sensus verborum Ioan. hic est: Non poterant credere propter excœcationē, & obdurationem ab Isaia prædictam, idem igitur sensus est, ac si dicas, excœcati, & obdurati erant, idcirco credere non poterant. Quomodo autem excœcatus, & obduratus credere non possit, nō eadem ratione exponunt Doctores. Augustinus Tractat. 53. eos non potuisse credere sentit, quia re vera absolutè non poterant, non quod Deus non posset illos illuminare, & cōuertere: sed quod non haberent illi à Deo auxilium, quo se possent conuertere: qui modus ad quintum reduci potest. Iudæi ergo vo-
B luntate sua in eam se coniecerunt cœcitatem, & obdurationem, quia voluerunt: at postquam tales extiterunt, iam non eis liberum fuit, nec potuerunt resipiscere, & credere, iusto Dei iudicio, propter illorum malitiam & prauitatē excœcati. Hæc est mens Augustini. Aliter Chrysostomus Homil. 67. & Euthym. sentiunt, nempe & excœcatos, & obduratos absolutè potuisse credere, si voluissent, & dictos non posse, propter auersam voluntatem eorum, quia abhorrebant nimium à credendo, quod autem maxime nolumus, dicimur non posse facere, sicut & illud Ioan. 6. Non potest mundus odisse vos. modus hic est quartus secun- D
dum annotationem Gregorij. Augustini sententia non mihi multum probatur, quia nititur huic fundamento, obduratos, & excœcatos omni auxilio diuino destituti, quo conuerti possint. quod non video ratione sufficienti probari posse, nemo enim in hoc seculo ita destituitur auxilio Dei, vt conuerti nequeat, quamuis propter peccata aliqui multis auxilijs priuentur, & ijs sine quibus difficillimum erit conuerti, at non impossibile. de qua re non est hic locus plura tractandi. Modus Chrysostom. mihi magis probatur, nempe non potuisse credere, quia præ excœcatione, &
obduratione valde abhorrebant crede- E
re in Christum, auersissimæq; erant eorum voluntates ab eo. id tamen non fecit, vt absolutè non potuissent credere; potuerūt enim credere; sed vti diximus, difficillimè, tum multis destituti auxilijs; tum nimia obduratione, & voluntatis auersione. Hæc doctrina probabilior, & communior est, & est similis sensus illius Ioan. 5. Quomodo potestis credere, qui gloriam ab inuicem cupitis? Sententia tamen Augustini non est improbabilis. De hac autem excœcatione, & obduratione in commentatio, & annotatione sequentib. tractabitur.

C

F

Excœcauit oculos eorum, & indurauit cor eorum.

COMMENTARIVS.

HÆc sunt Isaiæ verba, quæ habentur cap. 6. vbi quantum ad verba spectat, attende Ioannem non tam verba, quàm sensum ipsum, vt sæpe Euangelistæ faciunt, allegasse, in Hebræo enim sic habetur, Excœca cor populi huius, & aures eius aggraua, & oculos eius claude. Septuaginta autem aliter verterunt, nempe: Incrassatum est cor populi huius, & auribus grauiter audierunt, & oculos suos clauserunt. quam versionem Matthæus cap. 13. & Paulus Act. 28. secuti sunt, & ea verba retulerunt, quæ res probat sensum Spiritus sancti non esse solum eum, quem verba Ioannis præ se ferunt. sed simul quem verba Matthæi. Rursus vnum & eundem sensum esse, siue legas, vt in Hebræo legimus, siue, vt Ioannes allegat, siue vt Matthæus, & Paulus referunt. Verba enim diuersa sunt, sensus tamen idem est: idcirco nulla est repugnantia, nec

A Fides illorum ante aduentum talis, vt si sapiissent Iudæi, potuissent venientem agnoscere, nam multa signa à Deo acceperant vt eũ possent discernere. lumen ergo habebat Iudæus sed amisit, excæcatus igitur est. Adde etiam excæcatum dici non solum, quia lumen amisit, sed quia à lumine nimis remotus est: sic enim solemus aliquẽ excæcatum dicere, vt sit nomen etiam augmenti, & cuiusdã habitus in luminis priuatione: non enim solum nõ viderunt, sed in hac priuatione luminis nimiũ inhæserunt, & nimis à veritate recesserunt, plurimis erroribus contra veritatẽ conceptis. Ecce qualiter excæcati dicantur Iudæi illi. Dicuntur etiam nostri temporis Iudæi excæcati:
B quamuis nunquam ipsi viderint, quia tamen parentes, a quibus descendunt, viderunt. solet autem totum corpus, & multitudo pro vno reputari. sic Matthęi 23. dicitur Hierusalem, quę occidis Prophetas, & lapidas eos, qui ad te missi sunt: quamuis non id facerent illi iidem, quibus Christus tunc loquebatur. hæc de excæcatione.

Obduratio autem ad voluntatem & affectum pertinet, dicitur autem voluntas obdurata, ratione habita ad aliud, quando non solum non inclinatur, vt illud velit, sed aliquo contrario affectu multum impeditur, & detinetur, nè illud velit. Sit exemplum, est aliquis, qui pacem cum inimico inire non vult, non
C hoc solo obduratus dicitur, sed quando multa adsunt, quæ eum detinent, ne id faciat, auertũtque voluntatem eius à pace, & in contrariam partem impellunt, hic obduratus dicitur, metaphora sumpta à corpore duro, quod non facile tactibus cedit. sic affectus obduratus resistit precibus, & rationibus inducentibus, vt aliquid velit, & acceptet. Cor Iudæorum ante Christi aduentum non erat obduratum, ne Christum reciperet: At quando prædicantem, miracula facientem, vocantemque ad se omnes audierunt, & viderunt: tunc increduli obdurari cœperunt. obdurarunt autem affectum eorum, nè in Christum inclinaretur, ambitio, auaritia, superbia, odium capitale contra Christum: hæc omnia, quorum passim diuina scriptura mentionem facit, in contrariam partem voluntates eorum auerterunt: & ita obdurarũt, vt miraculis stupendis, & vocibus apertis Christi non crederent. Eccè qua ratione obdurati dicuntur. Hęc excæcatio igitur, & obduratio est, quam prædixit Isaias, & quam Euangelista dicit causam esse, quod non crediderint, nec credere potuerint. B

Obijciet aliquis vnum, nempe incredulitatem potius videri causam excæcationis, & obdurationis, quam contra, excæcationem, & obdurationem causam, quod non crediderint. Rectè obijcitur, sed vt res hæc declaretur, aduerte Ioannem non adferre excæcationem, & obdurationem tanquam causam, quod non crediderint, sed quod credere non potuerint. Verum est enim, dum Christo fidem non adhibuerunt, excæcatos, & obduratos fuisse: hæc tamen excæcatio, & obduratio effecit postea, vt quamuis plura, & magna miracula Christus ediderit, quamquam apertè eis locutus fuerit, adhuc non crediderint; à principio igitur non crediderunt, & lumen amiserunt, & indurari cœperunt: quæ excæcatio, & obduratio tanta fuit postea, vt nec in suscitantem mortuum quatriduanum crederent. Et hoc est, quod Ioannes nunc dicit. loquitur enim de incredulitate eorum post tot signa: [Cum,] inquit, [tanta signa fecisset, non credebant.] Perpende, [Non credebant,] id est, adhuc in sua infidelitate perseuerabant, & perfidi erant, & huius perfidiæ, & obstinatæ, infidelitatis, causa erat eorum excæcatio, & obduratio. Non enim, vti diximus, excæcati erant; quia lumen fidei amiserant: sed quia nimis disiuncti erãt à veritate multis erroribus, & falsis opinionibus contra Christum conceptis, quem dæmoniacum & seductorem, & legis transgressorem reputabant. De obduratione autem hoc est peculiare, fuisse prius ambitiosos, & auaros: tamen hæc non obdurarunt eorum cor, sed postquam Christum audire primo noluerunt, cœperunt obdurari corda eorum, & effectum est nè postea vlla ratione acceptarent, immò vt eum morti traderent. Hæc de illa priori difficultate

A tate proposita: posteriorem autem: ne prolixitas indistincta, confusionem generet, ad sequentem annotationem remittimus.

ANNOTATIO 22.

Quare Deus excoecare, & obdurare dicatur?

POsterius illud propositum examinandum nunc est, nempe qua ratione Deus excoecasse, & obdurasse dictus sit. Aduertendum maxime est, effectum tribui alicui, & in scripturis, & in communi vsu loquendi tripliciter. Vno modo, quando impedire cum potuisset talem effectum, noluit, maximè autem cum impedire ad eum pertineret. Hoc modo illud Act. 20. dictum est: Mundus sum à sanguine omnium, non enim subterfugi, quominus annuntiarem omne consilium B Dei vobis, significans si non annuntiasset, mundum se à sanguine non fuisse futurum; Et illud Ezechiel. 33. Si speculator venerit; & non insonuerit buccina, sanguinem de manu speculatoris requiram; iuxta hanc significationem dixit Ambrosius; Si pauperem fame pereuntem non pauisti, occidisti:

Altero modo tribuitur alicui, quando id fecit, vnde occasio nata est, ex qua effectus ille euenit: quamuis ille non intenderit talem effectum, nec quod fecit, ad talem effectum esset ordinatum, hoc modo dictum est illud, 3. Reg. 17. Ingressus es ad me, vt interficeres filium meũ, sciebat mulier illa Eliam non interfe- C cisse, nec venisse, vt filius interficeretur, tamen aduentum Eliæ occasionem fuisse, quod filius eius mortuus est, existimabat; credidit enim se tantum Prophetam in domum suam, non vt debebat, honorificè recepisse, & ea de causa culpam contraxisse, propter quam in filio puniretur, idcirco effectum tribuit Eliæ vt interficeres, inquit, filium meum. Iuxta hoc locutionis genus dicimus, quando aliquis visitat infirmum, & admonet status, & periculi, vt corrigatur: si infirmus irascatur, & præ ira morbus ingrauescat, & moriatur: mortem visitanti tribuimus, & eum occidisse infirmum affirmamus, quia occasionem, quamuis remotam; nec ad talem effectum ordinatam dedit: Tertio modo tribuitur effectus illi, qui veram causam, vnde effe- D ctus sequitur, exhibuit: sicut qui gladio occidit, aut id adhibet, vnde mors sequitur: ad quem modum, qui iuuat, & consulit, aut mandat, reducitur.

His suppositis, vt proposito applicemus; Sciendum, tripliciter posse vnum excoecari ab altero; Primo modo quia impedire potuit, ne visum amitteret, & in coecitatem incideret: noluit autem, sed permisit. Altero modo, quia fecit aliquid, quod occasio fuit illi errandi, & visum amittendi. Tertio, quia ipsum visum abstulit, immittendo errorem, & deceptionem. Sint horum exempla (loquimur enim de Spirituali excoecatione intellectus) Est aliquis, qui vidit vnum alteri falsam doctrinam traden- E tem, quam auditor suscipiens excoecatur, & errat, nec tamen ille impedit cum posset: talis eum excoecasse dicitur. Rursus est aliquis prædicator, qui veram doctrinam prædicat, vt doceat veritatem: tamen aliquis auditor ignarus non rectè percipiẽs falsum concipit sensum: similiter odio, vel aliqua alia iniqua affectione dispositus, non recipit, nec vera existimat, quæ prædicat: talis excoecatur, & prædicans dicitur excoecasse. Rursus est alius, qui falsa prædicat dogmata, & talia audientibus persuadet, iste excoecat verè, & causa est propria excoecationis. Qui etiam inducit audientes, vt talia recipiant, etiam excoecat. Hæc eadem de induratione dicimus: in- F durat enim, qui cum possit emollire animum alterius, negligit: indurat etiam, qui aliquid facit, vnde alius occasionem obdurationis accipit; solemus enim dicere, quando aliquis rogat alterum, & preces fundit, vt aliquid faciat, si iste nolit, & in suo perseueret proposito, induratum esse à rogante: non quod rogans verè duritiem effecerit, sed quod ille occasionem pertinaciæ suo inhærendi proposito acceperit: indurat etiam, qui incidit, & veram causam adhibet, vt aliquis in suo iniquo proposito perseueret: Cum igitur hi tres sint modi, & Deus excoecare, & indurare dicatur, quo horum modorum excoecare, & indurare dictus sit, inquirendum est. In primis

nemo

A nemo Catholicus, nec pius dubitat, Deum non excœcare, nec indurare modo tertio, quasi ipse sit causa, qui errorem immittat, & decipiat hominem, & humanos affectus induret, & obstinatos ac pertinaces faciat: longè hæc à Deo, & Christo domino absunt: Si enim Deum peccare posse impiū est affirmare, quia bonus est, & bonitas infinita: impium etiam est affirmare causam esse verā, & propriam peccati; hoc enim infinitæ bonitati repugnat: quod Matth. 7. docuit nos Christus dicens: Arbor bona non potest malos fructus facere, qua igitur ratione fons ipse bonitatis malos fructus faciet, si quod participatione bonum est, non potest facere? Iacob. 1. B monet nos Apostolus: Nemo cum tentatur, dicat quoniam à Deo tentatur, Deus enim intentator malorum est, & neminem tentat. Sensus est; Sicut ipse tentari nequit, à malo, quia malum in se non valet recipere, ita etiam neminē tentat ad malum. Plena est scriptura huiusmodi testimonijs. Est de eadem materia docta, & elegans homilia Basilij, cuius titulus est: Quod Deus non sit auctor malorum.

Primo autem modo Deus excœcat, & indurat, quia non prohibet, cum possit, ne homo incidat in errores, & indurationes, sed dimittit eos incidere, & hac ratione Aug tract. 53. intelligendus est, & est communis doctrina Catholicorū, C declaratione tamen indiget: quam adhibebimus si tamē prius obiectioni cuidam responderimus. Dicet enim aliquis, qui potest impedire malum, & non impedit, causa mali est, & peccat, igitur Deo imputabitur peccatum, quia cum possit non prohibet? Respondeo duo: Vnum est Deum non dici non prohibere, aut non impedire, quia nihil faciat, quominus malum non fiat: non enim sic est: nam hominibus semper id præstat, quo ipsi possint, si velint, in malum non labi; is autem, qui præstat quod alteri satis est, vt malum caueat, si velit, à culpa est immunis; etiamsi ille aliter in malum labatur. Quāuis igitur Deus sua omnipotentia posset omne malum, & peccatum impedire; tamen cum hominibus ea exhibeat, quibus possint si velint, malum cauere, culpa, aut propria D causa mali, Deo tribui non potest, sed ipsi homini. Alterum est, non semper etiam apud homines, qui potest impedire malum, aut effectum aliquem si non impediat, causa dicitur illius propria, nec ei culpa imputatur, nisi adsit etiam aliud, vt illi incumbat ex officio, aut particulari aliqua ratione id impedire: multa enim fiunt in ciuitatibus homicidia, quæ si ciues omnem adhiberent diligentiam, non euenirent, nec perpetrarentur, sed ea cura non incumbit, nisi publicis personis, idcirco non ipsis culpa imputatur. Cum igitur Deus non teneatur impedire homines omnino ne peccent, & errent, & obdurentur, cum sit summa hæc gratia, qua ipsi efficiuntur indigni, immo iustè posset denegare id auxilium, E quo possunt nec peccare, si velint: non est cur vlla ratione Deo malum hoc imputetur. Obijcies iterum, quare ergo excœcare, & obdurare dicitur? Respondeo, vt nos timeamus scientes propter peccata nostra sæpe Deum negare nobis suum auxilium, quo impedirentur mala: & sinere in cœcitatem mentis, & voluntatis obdurationem labi: quamuis non neget propter suam misericordiam auxilium, vt liberum sit nobis, si velimus, in ea mala non præcipitari. Deus igitur excœcare, & obdurare, similiter decipere, immittere spiritum erroris, in scripturis hac ratione, & modo dictus est.

Præter hunc autem modum etiam secundo dicitur excœcare, & obdurare, quia nimirum ea facit, quę occasio sunt, peccatoribus, & malis cæcitatis, & obdurationis, quamuis non ea intentione à Deo fiant, quem modum doctè, & elegāter tradit Hieronymus Episto. ad Hedibiam. quæst. 10. hoc vtēs exemplo. Sol lumen suum expandit, quo calefacit, ex diuersa tamē corporum dispositione fit, vt vnū rarefiat, alterum obduretur: mollescit enim cera, indurescit lutū; sic vno diuino opere bono, mali ob suam malitiam peiores fiunt, boni vero meliores; nam vitam bonis, & malis Deus impertit, temporalia, bona his, & illis communia facit, vt bene operentur: at mali vita longiori, & temporalium copia peiores

iores fiunt, boni vero meliores. Hac ratione Christus sua doctrina, & miraculis excœcasse, & obdurasse Iudæos dicitur; nam illi auari, inuidi, & superbi odium maius contra eum conceperunt, & inde magis occasionem errandi rapuerunt, vt dicerent esse seductorem, & dæmoniacum; Et quod omnibus, vt verum cognoscerent, & salutem complecterentur, à Christo factum est, ipsi in suam perniciem conuerterunt. Non igitur Christus causa fuit, sed ipsi sibi causa fuerunt erroris, & obdurationis, iusto Dei iudicio id permittente. bonis enim malum ad bonum prodest, at mali etiam bona in malum conuertunt, & in licentiam, & occasionem peccatorum. Ex his facilè est cognoscere, quæ sit causa vera, & propria excœcationis, & obdurationis tertio modo, ipsimet nimirum improbi, qui oculos aperire recusant, & affectum conuertere, cum nunquam denegetur auxilium diuinum, quo possint resipiscere. Si igitur Deus excœcat, & indurat, vt non ipse causa sit tertio modo, sed homo & ipsius malitia; idcirco rectè Matthæus, & Paulus, vt in commentario diximus, interpretati sunt, verba hæc, Clauserunt, inquiunt, oculos, & grauiter audierunt. Sunt multa, quæ de hac materia dici possent, sed ad intelligentiam sententiæ huius hæc sufficere videntur.

Vt non videant oculis, & non intelligant corde, & conuertantur, & sanem eos.

COMMENTARIVS.

Verba sunt eiusdem Prophetæ superioribus coniuncta, & particula [Vt,] non ponitur causaliter, sed consecutiuè: vt sit sensus: Excœcati, & obdurati sunt Iudæi, ex qua excœcatione, & obduratione prouenit, vt oculis mentis non viderint, nec corde intellexerint, id est, non agnouerunt, nec crediderunt: mens enim per cœcitatem non agnouit, & voluntas per obdurationem intellectum ne crederet, auertit. Intelligere enim corde, quod credere est, ad effectum simul, & cognitionem refertur: videre autem oculis, ad agnitionem pertinet: ac si diceret: non agnouerunt Christum, nec in ipsum crediderunt: non agnoscentes autem, nec credentes, non sunt conuersi à vijs suis prauis ad verum medicum, nec à peccatis liberati, & sanati sunt. Vide quanta mala sint ob excœcationem, & obdurationem consecuta. Illæ negationes etiam duo verba posteriora complectuntur. ac si diceret: non intellexerunt, & non intelligentes, non sunt conuersi, non conuersi autem, non sunt sanati.

ANNOTATIO. 235.

Expositio Augustini non probatur.

Augu. tract. 53. Verba duo, [Conuertantur, & sanem eos,] affirmatiue legit, in hunc sensum. Excœcati, & obdurati sunt, vt non videntes, nec intelligentes tanquam à Deo puniti, & castigati, hac ratione conuertantur, & sanentur. Sed nō est expositio sensui Prophetæ cōformis: omnia enim verba negatio cōplectitur modo exposito, quam etiam expositionem Augustinus probat. Retulit autem Ioannes hæc etiam verba, vt incredulos in Christum terrore percutiat, & ad ipsum conuertat, docens sanari non posse, nisi deposita excœcatione, & obduratione, in Christum ex corde credant.

A D

Hæc dixit Isaias, quando vidit gloriam eius, & locutus est de eo.

COMMENTARIVS.

Verba sunt hæc Euangelistæ. Relatiua autem illa [Eius,] & [Eo,] ad Christum referuntur, in quem Iudæi non credebant, cum tanta signa fecisset, vt sit sensus: hæc dixit Isaias, quando vidit gloriam Christi, & locutus est de Christo. Hoc factum fuit in illa magnifica, & illustri visione cap. 6. quando vidit Dominum sedentem in solio maiestatis suæ, & alia, quæ ibi referuntur. Gloriam appellat illam splendoris, & maiestatis speciem, diuinitatis quoddam exterius signum, qua etiam ratione Moyses dictus est gloriam Dei vidisse, quibus verbis diuinitas Christi confirmatur. Interrogabit aliquis, quid Isaias tunc locutus est de Christo? Respondet Euthymius hoc esse, quod modo
B refert Ioannes, nempe excæcationem, & obdurationem Iudæorum futuram Christi aduentus tempore. Iterum interrogabis, quare Euangelista hæc adiunxit verba, nonne satis erat testimonium Isaiæ adduxisse? Respondeo hoc factum, vt diuinitatem Christi testimonio eodem comprobaret, & eò infidelitatem Iudæorum magis conuinceret, & damnaret: simul etiam fidelium corda, ad legenda, quæ de eius morte, & passione iam iam narrare incipit, disponeret: Scandalum enim mortis eius tollitur, quando oculus mentis in eius diuinitate figitur.

ANNOTATIO 24.

Quæ Trinitatis persona in visionibus veteris testamenti appareret.

Difficilis est controuersia inter antiquos Patres, an in visionibus illis veteris testamenti, quæ sub speciebus sensibilibus fiebant, Pater appareret. Hilarius enim lib. 5. de Trin. tenet generaliter Filium semper apparuisse patribus, nunquam autem Patrem. Consentit
C huic sententiæ Tertul. lib. aduersus Praxeam. Similiter Amb. Luc. 1. cap. de Angeli apparitione. Et ante eos Clemens lib. 5. Constitut. cap. 16. Contrariam partem tuetur Irenæ. lib. 4. cap. 37. docens etiam Patrem apparuisse, & visum esse. Idem etiam sentiunt Athan. libr. de communi essentia Patris filij & Spiritus sancti. & Basil. lib. 5. con. Eunomi. Hi duo doctores etiam de hoc loco Isaiæ tractantes, Patrem visum dicunt sedentem in solio: at quia Ioannes tribuit hoc filio, & Paulus Act. vlt. Spiritui Sancto, respondet Athan. lib. de incarna. Christi, id dictum esse, quia vna est vtriusque essentia, quod vna persona facit, facit altera, & qui videt Patrem, videt Filiũ. Cyril. autem lib. 3. in Ioan. c. 19. & lib. 12. Thesau. cap. 2. & Amb. lib. 3. de Spiritu sancto c. 23. tenent filium apparuisse in hac visione Isaię, & Ambr. respondet Patrem, & Spiritum sanctum dici visum ratione vnius essentiæ. Quod enim dicit Athana. de filio, qui visus dicitur, quia vnius est essentiæ cum Patre, hoc
E Ambrosius respondet de Patre, qui visus dicitur ratione vnius essentię cum Filio, tamen speciem illam filij fuisse existimat, non Patris, vt Athanasius sentit.

Auctoris sententia.

Negandum nõ est probabiles esse Patrum tantorum sententias: mihi tamen probabilius videtur Patrem esse etiam visum in veteri testamento, nec esse generaliter verum, filium semper apparuisse, non Patrem. Et, vt omittiam alia multa, illud vnum mihi multum persuadet, Deut. 18. relatum à Moyse: quando enim Deus dedit legem, & sub ignis, & tonitrui specie apparuit, populo timente accedere, Deumque per se audire detrectante, ac petente audire per tertiã per-

A sonam loquentem: Dixit Deus Moysi, Benè sunt locuti; Prophetam suscitabo eis de medio fratrum suorum, ponam verba mea in ore eius, & qui non audierit, ego vltor existā. Hæc verba de Christo sunt, tunc incarnando, per quem nobis locutus est Deus verbū salutis. Qui igitur loquebatur Pater est, q hæc promisit, & qui suscitauit eum mittendo, ipse etiam est, qui iudicat incredulos, testante ipso Domino. Ioan. 8. Ego non quæro gloriam meam, est, qui quærat, & iudicet. Quibus verbis significauit Patrem, à quo missus erat. Superius etiam Ioan. 5. iterum loquens de Patre dixit; Vocem eius non audistis, & speciem eius non vidistis, quæ de Patre esse intelligenda, cuius vocem audire timuerunt, B in eorum expositione ostendimus. Negari igitur vix potest, Patrem visum fuisse patribus sub specie aliqua sēsibili.

Si autem de hac visione Isaiæ loquamur, existimo, speciem illam, quæ in solio sedebat, non vnam solam personam: sed tres repræsentasse, vt non imago Patris, aut Filij tantum, sed potius Trinitatis fuerit; sicut & Abraham tres vidit, & vnum adorauit, mihiq; hoc persuadeo, Primo quia Seraphim, qui adstabant, tribus acclamationibus vtebantur; Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus; quod profectò indicat speciem illam totius Trinitatis fuisse: at quia vnus Deus est; idcirco in singulari loquitur; Vidi D Dominum sedentem. Secundo, quia nisi fuisset imago totius Trinitatis, non esset ad Spiritum sanctum relata a Paulo, vti diximus: non enim responsio Athanasij & Ambro. satisfacit: nempe ratione vnius essentiç Trinitatis, imaginem modo vni, modo alteri tribui personæ: nam quamuis vnica sit essentia Trinitatis, nihil prohibet imaginem vnius personæ, non alterius esse signum, columba enim illa in baptismo Christi Spiritum sanctum solum repræsentabat, nec dicimus Patrem descendisse in specie columbæ, vel Filium, sed solum Spiritum sāctum: ita in hac visione Isaiæ, nisi imago etiam Spiritum sanctum, & repræsentasset, nunquam filio à Ioanne, Spiritui E sancto à Paulo adscripta esset: at quia totius Trinitatis imago erat, hinc est, quod Ioannes ad Filium, Paulus ad Spiritum sanctum referunt; ibi enim visus est Filius, visus est Spiritus sanctus sub illa specie; ita autem visum dicit Ioannes Filium, vt non excludat Spiritum sanctum. Similiter & Paulus filium non excludit, nec etiam Pater est excludendus, non tantum propter vnitatem essentiæ, vt Athan. & Ambro. sentiunt, sed etiam propter speciem ipsam, quæ tres personas repræsentabat modo diuino, & ineffabili. Hæc satis sunt pro huius loci explicatione. F

C Verumtamen & ex principibus multi crediderunt in eum, sed propter Pharisæos non confitebantur, vt è Synagoga non eijcerentur.

COMMENTARIVS.

Post Iudæorum incredulitatem qui, cum tanta Christus fecisset signa, non credebant, narratam, & testimonio Prophetæ conuictam: Aliorum fidem reprehendit, & est sensus, Non solum Iudæi, cum tanta signa fecisset, non credebant, sed multi etiam ex maioribus, & primoribus eorum credebāt quidem, tamen non confitebantur metu Pharisæorum, ne è Synagoga eijcerentur: illi in fide, hi in confessione defecerunt, quæ necessaria est ad salutem. Rom. 10. Corde creditur ad iustitiam, ore confessio fit ad salutē. Notanda est rabies Pharisæorum contra Christum, quam etiam primi Iudæorum formidabant: erant enim in rebus ad religionem pertinētibus maximæ auctoritatis apud Iudæos, quibus sacerdotum Principes multum in his deferebant. Aduerte hos credidisse

A disse in Christum, quia ipsum verum Messiam existimabant, vt verè erat: tamē D reprehendi ab Euangelista: quia cum fide Dei charitatem non habebant, diligentes plus gloriam hominum, vt inferius dicetur, quod hæreticos nostri temporis conuincit, negantes fidem esse posse sine Charitate: at hos Ioannes credidisse affirmat, dilexisse autem negat. Particula, [Verumtamen,] aduersatiua est, & facit sensum hunc: quamuis maior pars Iudæorum non crediderit in eū, tamen aliqui crediderunt ex primis, sed hi adhuc imperfectè nimis, quia non confitebantur. Illa etiam particula, [Et,] indicat etiam alios præter Principes credidisse, sed hi, & illi metu Pharisæorum non confitebantur, & propterea dicebant Pharisæi superius Ioan. 7. Nemo ex principibus credidit in eum: credebant quidem, sed occulta erat eorum fides, deficiente exteriori confessione præ metu, & ideo Pharisæi ignorantes talem fidem, illos credidisse negarunt.

Dilexerunt enim gloriam hominum, magis quàm gloriam Dei. E

B CAVSAM, cur non confiterentur, exprimit Euangelista, nempe quia prætulerunt magni fieri ab hominibus potius, quàm à Deo, hoc est diligere magis gloriam hominum, quàm gloriam Dei. Idem est sensus cum verbis illi superioribus. cap. 5. Accipitis gloriam ab inuicem, & gloriam, quæ à solo Deo est, non quæritis. Gloriam hominum appellat claram notitiam, & honorificam opinionem quam de aliquo homines habent, gloriam autem Dei existimationem etiam bonam, & magnam, quam habet Deus de homine, iuxta illud ad Rom. 4. Habet gloriam, sed non apud Deum. Isti autem principes pluris fecerunt apud homines magnifieri, quàm apud Deum, cum enim se è Synagoga eijci, & cotemni à suis timerent, si Christum confiterentur, noluerunt confiteri. Ita hunc locum exponit Aug. lib. 5. ciui. cap. 19. vbi ostendit Apostolos contrarium fecisse, qui pro nomine Iesu contumelias, iniurias, flagella, & mortem pati, & nihili ab hominibus fieri elegerunt.

C F

Iesus autem clamauit, & dixit, qui credit in me, non credit in me, sed in eum, qui misit me.

REctè Euangelista hæc verba coniunxit superioribus, ostendens occasione incredulorum, & trepidantium ea Dominum protulisse: nihil enim eum latebat. Magnifacit autem fidem, quæ in ipsum habenda erat, vt ex hoc incredulos terreat, grauitate infidelitatis eorum considerata, & trepidos roboret, ad confessionem proposita excellentia fidei, idcirco clamat liberè, & palam loquens vel ipso clamore illorum metum, & occultam trepidationem arguens, & dicit, [Qui credit in me, non credit in me, sed in eum qui misit me,] id est, qui mihi credit, ne existimet se homini soli fidem dare, sed simul Deo: non est humana fides, & diuina illorum, qui in me credunt, credere enim mihi, credere etiam Deo est. Perpende ergo eius, qui non credit, à sensu contrario, infidelitatem non esse contra hominem solum, sed etiam contra Deum. Timeat etiam non tantum incredulus, sed simul, qui occultat, & dissimulat fidem

A dem, non enim fidem humanam sed diuinam celat, & occultat, reusque vterque efficitur contra Deum, tam qui non credit, quàm qui credit, & non audet confiteri. Huiusmodi verba non sunt negationis absolutę, sed vti sępè iam diximus, exaggerationis cuiusdam in hunc sensum. Qui credit in me, non tantum credit in me, sed etiam in eum, qui misit me. Simile illud est Mar. 9. Qui me suscipit, non suscipit me, sed eum qui misit me, vt non hominis solius sed etiam Dei hominem considerent, qui suscipiunt, & credunt. Quibus verbis, se non hominem tantum, sed simul Dei filium, à Patre missum testatur, idcirco qui in eum credit, credit in Patrem, qui misit eum. Ita exponit Ambro. lib. 5. de fide. cap. 6. repellens vanam quorundam obiectionem dicentium, in Christum non esse credendum, quia dixit ipse, [Qui credit in me, nõ credit in me,] nec attendebant hoc dictum esse, vt non in solam humanitatem, quæ exterius apparebat, sed simul in diuinitatem eius oculos mentis conuerterent. B

B Et qui videt me, videt eum, qui misit me.

NE quis existimaret superiorem sententiam, [Qui credit in me, credit in eum qui misit me,] in eo sensu pronuntiatã esse, sicut dici solet, qui credit Prophetæ misso à Deo, credit in Deum, non tamen quod ipse Propheta sit Deus, addit, [Qui videt me videt eum, qui misit me.] id est, non sum ego sicut Prophetæ à Deo missi: est enim in me ipsamet diuinitas Patris huic vnita humanitati, quia ego sum filius eius, eandem cum eo habens deitatem, & substantiam. Prophetæ quidem à Deo fuerant missi, sed in eis non erat diuinitas, sicut est in me. Qui ergo videt me, etiam Patrem videre dicitur, quia in me est eius substantia. Sensus est de visione corporali, non quod Deus oculo corporeo videatur immediatè, & per se, sed mediante humanitate, cui diuina substantia Patris, & Filij est vnita, vt in annotatione explicatur.

ANNOTATIO 25.

G

Quomodo in Christo videri pater dictus sit.

VErba hæc Christi, [Qui videt me, videt Patrem,] possunt vera censeri de visione corporali, qui enim videbat oculis corporeis Christum, Deum videbat, non quidem per se, & immediatè, quia Deus inuisibilis est, oculo corporeo, sed mediatè: Sicut dicimus nos videre substantias, medijs tamen accidentibus, & videre personas hominum, cum non nisi figuræ eorum nostris se oculis obijciant, ita videbatur Deus, sed per humanitatem vnitam diuinitati, & sicut Deus dicebatur pati, & crucifigi, quia humanitas crucifigebatur propter vnionem, ita etiam eadem de causa, & ratione videbatur Deus, sicut etiam videbat, & loquebatur, & audiebat Deus, omnes enim hæ enuntiationes veræ sunt, cumque eadem esset diuinitas Patris, qui videbat Christum, videbat Patrem ratione vnius diuinitatis, & hoc commune fuit credentibus, & non credentibus, quamuis qui credebant, nouerant se, dum videbant Christum, simul videre Patrem & Deum, at qui non credebant, id non agnoscebant. F

Huic expositioni repugnare videtur illud verbum Græcum, θεωρῶν, quod significat potius mentis visionem, & contemplationẽ: & sic interpretantur Chrysost. hom. 68 & Euthymius, & Ambros. lib. 5. de fide. cap. 5. & August. tract. 54. quamuis de visione, & contemplatione, quæ per fidem est, exponant, nempe qui credit in Filium, credit in Patrem simul. Idem etiam sentit Orig lib. 7. cont. Celsum, & hom. 3. in Canti. vbi absurdum putat affirmare, qui videbat Christum oculo corporeo, posse dici videre Patrem, tamen non video, qua ratione id

A negari possit, modo enim aliquo, qui videbat Christum, Deum videbat, vti diximus, qui enim videbatur, Deus erat, ergo qui videbat eum, Deum videbat. Nec ista expositio de fide accommodari potest. Christus enim in illa visibili humanitate diuinitatem vnitam, & latentem significare volebat, seque non merum hominem, sed simul esse Deũ, quod multo magis perfectè, & verè significatur, loquendo de visione corporali, vti diximus, qua, qui videt filium, videt & Patrem, quia vnius sunt substantiæ. Iam enim præcedentibus verbis dixerat de fide, [Qui credit in me, non credit in me,
B sed in eum qui misit me:] nunc se consubstantialem significat Patri ex visione vtriusque inseparabili. Si igitur de fide exponamus, esset repetitio, non probatio præcedentis sententiæ. Nec obstat D
verbum Græcum: positum enim est loco verbi, ὁρῶ quo vsus est Io. 14. Qui videt me Philippe, videt & Patrem meũ: & cõsultò vtitur nunc hoc verbo τηρῶν, vt significet, qui eum videt, vti debere mentis speculatione, & contemplatione, vt latentem agnoscat diuinitatem. Possent etiam hæc verba exponi de visione mentis, & intellectus clara, qualis est beatorum: qui enim videt clarè Christum, videt simul in eo Patrem, vt sit sensus: Si me apertè agnosceretis, & intueremini, videretis etiam Patrem: at quia de præsenti loquitur, & cum hominibus: Qui videt me, videt & Patrem, idcirco accommodatior est expositio prior. E

Ego lux in mundum veni, vt omnis, qui credit in me, in tenebris non maneat.

COMMENTARIVS.

CVM dixisset se Patrem habere Deum, eiusdem substantiæ, & vnius naturæ, ab eoque esse missum: reddit causam quare sit missus, & cur, cum sit Dei filius, in mundum venerit. Et attende quam sapienter, & artificiosè finem suis prædicationibus ad populum imponat: vltima primis coniungens, & totam rationem aduentus exponens. Ego, inquit, qui lux eram, in hunc veni
C mundum, vt illuminarem omnes, & in me crederent. Erant omnes quidem in tenebris mortis: Ego verè lux eram æterna sine principio, veni carne assumpta eripere ex his tenebris omnes, qui in me voluerint credere, nec alia via à tenebris vllus liberabitur, nisi per fidem in me: necesse enim est, præter credentes, omnes alios manere in tenebris; hic est sensus. Perpende verba, [Ego F
lux veni in mundum;] indicat lucem esse ante aduentum suum; non vt Prophetæ, non vt Ioannes: non enim erant hi lux priusquam venirent in mundum, idcirco lux participata omnes fuerunt: at Christus lux vera erat sine principio, qui dignatus est venire: vt illuminaret eos, qui sedebant in tenebris, & in vmbra mortis. Perpende iterum verbum, [Vt omnis, qui credit in me, in tenebris non maneat,] igitur antequam crederet, etiamsi sapientiam omnem mundi habuisset, in tenebris erat. Rursus, qui non credit, in tenebris manet, non tantum est sed manet, quia sine fide, tenebræ hæ in æternum manebunt: nec enim alia est via, nec ratio eas fugandi, & lumen diuinum recipiendi, nisi fides in Christum, per quam ipsum Dei filium, & mundi Saluatorem credimus, & mandatis, ac verbis ipsius obedimus.

Et si quis audierit verba mea, & non custodierit, ego non iudico eum: non enim veni, vt iudicem mundum, sed vt saluificem mundum.

PRosequitur explicare sui aduentus rationem, & institutum, & terret non credentes in se, vt vel timore conuertantur. Et est sensus: Veni, vt credentes in me, in tenebris non maneant, qui vero non credunt verbis meis, ego quidem nunc non iudicio eos, nec sententiam profero, vt condemnem eos, quia hic aduentus meus non est ad iudicandum, nec ad ferendum sententiam contra mundum, sed ad saluandum. Quibus verbis insinuat eos esse damnatione dignos: Nam dum causam assignat, cur non credentes non iudicentur, nempe quia non venit nunc ad iudicandum, significat, si venisset, vtique eos iudicasset, & damnasset. Non ergo miremini O Iudæi, nec dicatis in cordibus ve- B
B stris, impunè non credimus tibi: quid enim mali habemus si non credimus? hoc non est, quod culpa, & quidem grauis desit: sed quod non venio nunc ad iudicandum. Non dicit, non iudicabo, sed non iudico de præsenti: dum tamen præsens tempus exprimit, tacitè se iudicaturum postea insinuat. In Græcis codicibus non habetur, [Custodierit,] sed crediderit, [Qui audierit verba mea, & non crediderit,] Sensus tamen vnus, & idem est.

Qui spernit me, & non accipit verba mea, habet, qui iudicet eum.

AT nè sine iudicio manere non credentes existiment adiungit: quamuis ego non iudicem nunc, tamen qui me spernunt, nempe mea verba non recipientes, nec mihi fidem dantes, habent qui iudicet, etiam nunc in hoc meo
C aduentu: non ergo arbitrentur increduli se iudicium euasuros, quamuis ego nunc eos iudicare non venerim; Patrem hunc iudicem intelligit, de quo Ioan. 8. dixerat: Ego non quæro gloriam meam, est qui quærat, & iudicet. In memoriam reducit his verbis illud Patris verbum, & iudicium contra non credentes Christo. Deuter. 18. Quicunque non audierit, ego vltor existam. Attende verbum, [Qui me spernit, & non accipit verba mea:] Hebraismus enim est, posterius est prioris declaratio: ille spernit, qui non accipit verba, & qui Christo fidem non dederunt, iniuria, & contemptu eum affecerunt, sed iudicium Dei omnipotentis non euaserunt: puniti enim sunt paulò post, temporali & spirituali pœna in hoc sæculo, & in futurò æterna: quando in captiuitatem, & vastationē traditi sunt Romanis propter hoc peccatum, vt alijs in locis diximus. F

ANNOTATIO 26.

Sermo Christi iudicauit.

DVO sunt hoc in loco annotanda. Vnum, communem ferè expositorum sententiam esse vt is, de quo nunc dicitur, [Habet qui iudicet eum,] sit sermo, de quo statim dicitur: [Sermo, quem locutus sum iudicabit illum;] vt verba sequentia explicēt hanc præsentem sententiam. Ita exponunt Chryso. Hom. 68. & Aug. Tract. 54. & Euthymius; tamē mihi non est visa expositio hæc legitima

A propter duo. Prius est, quia in his verbis, [Habet qui iudicet,] verbum iudicandi sumitur in eadem significatione, in qua scriptum est in illis verbis, [Ego non iudico eum:] Est enim sensus: Ego nunc non iudico, tamen habet, qui iudicet, ac si dicat: Ego iudex nunc non sum, habet tamen iudicem: at sermo non est iudex, nec iudicare dicitur, sicut iudex, & sicut Deus, & Christus iudicant; sermo autem iudicare dicitur, quia est argumentum iudicandi, & ratio, quæ eos dignos damnatione facit, sicut & Regina Austri dicta est iudicatura. Verba igitur quę sequuntur, nō pertinent ad hęc quasi explicent ea. Alterum est quia verbum hoc est de præsenti, Ego non iudico, sed habet iudicantem, nempe nunc in hoc B seculo, & tempore huius aduentus: at [Sermo,] qui sequitur iudicaturus dicitur in nouissimo die, non igitur ad hæc verba illa referuntur, propterea expositio commentarij mihi probabilior apparet. Alterum annotandum est, quod miror neminem annotasse, Ambrosium lib. 1. de pœniten. cap. 11. illa verba, [Si quis audierit verba mea, & nō custodierit,] legere affirmatiuè, [Si quis audierit verba mea & custodierit ea, ego non iudico.] ita Nouatiani legebāt, & Ambrosius talem probat lectionē, vt sit sensus; Si quis me audit, & credit, ego non iudico eum, sed potius saluo: quia non veni iudicare, sed saluare: & tunc est eadem sententia cum illa; Qui credit nō iudicatur. Et fateor me valde suspicari hanc lectionē esse legitimam, quam sequens sententia confirmat: sequitur enim altera pars opposita, [Qui me spernit, & nō accipit, habet qui iudicet.] prior igitur tota pars de credentibus erat, nempe qui audierit, & custodierit, non iudico eū & tunc est integra illa sententia similis illi, [Qui credit non iudicatur, qui non credit, iam iudicatus est.] si autem prior pars esset de non credentibus, dicendum erat, Qui audierit verba mea, & non custodierit, seu non crediderit ea, ego non iudico, quia non veni iudicare, habet tamen, qui iudicet eum nec erat opus addere, qui me spernit, & non accipit verba mea, horum additio videtur antithesis superiorum, & proinde legenda sunt affirmatiuè; at quia communis lectio Græca, & Latina aliter habet, nos secuti sumus eam in commentario, tamen hoc annotasse non erit inutile.

Diuersa lectio Ambrosij.

Sermo quem locutus sum, ille iudicabit eum in nouissimo die.

COMMENTARIVS.

C TAcitè insinuat Dominus se venturum in nouissimo die, & iudicaturum eos, vt annotat August. Tract. 54. & est sensus præter iudicium præsens, quod non credentes subibunt, habent aliud in nouissimo die. [Sermo,] inquit, [quem locutus sum, in nouissimo die iudicabit eos,] id est, eos dignos damnatione, & condemnatione apertissimè demonstrabit: iuxta illud Ioa. 15. Si non venissem, & locutus eis fuissem, peccatum non haberent, nunc autem excusationem non habent. Hebraismus est; & supplenda particula coniungens, nempe, [Et sermo quem locutus sum:] solent enim Hebræi illam aliquando pretermittere. Hanc sententiam exponit Athanasius orat. contra Arrianos, quod ex Deo Deus est verbum.

Attende verbum iudicandi non in eadem significatione sumi, in qua prius; non enim sermo sententiam fert, nec iudex est, sed ratio, & causa iustissima, & clarissima damnationis eorum. Hoc autem verbo insinuat Dominus aduentum suum secundum ad iudicandum in nouissimo die. Si enim sermo iudicabit.

Quomodo sermo Christi iudicabit.

A bit eos in nouissimo die, id est, dignos manifestabit, & erit ratio, & causa iustæ D damnationis: erit igitur qui tunc iudicet, & sententiam ferat, vt iudex. hic non erit alius, nisi cuius sermo eos iudicabit; vt ipse sit iudex, & sermo ipsius causa sit iustam ferendi contra eos sententiam damnationis, ac si diceret: Qui non credit, nec verba mea accipit, ego non iudico nunc eum: tamen in nouissimo die iudicabo, & eisdem verbis, quibus non credit iudicabo, & damnabo eum: non tamen propter hoc nouissimum iudicium euadet præsens: nam etiamsi ego non iudicem visibiliter vt homo, tamen Pater meus iudicabit, & damnabit in hoc etiam seculo incredulos Iudæos similiter in futuro. Hic est huius contextus sensus, qua autem ratione sermo iudicaturus sit eos, explicant verba sequentia.

Quia ego ex me ipso non sum locutus, sed, qui misit me Pater, ipse mihi mandatum dedit, quid dicam, & quid loquar.

B E

CAVSAM dat vtriusque sententiæ, nempe, [Qui non accipit verba mea, habet qui iudicet eum, & sermo meus iudicabit eum.] Et est sensus, sermo meus non est hominis meri, sed Dei: nam quæ ego loquor, Patris sunt: & quæ mihi Pater mandauit, hæc locutus sum: qui igitur est incredulus sermoni meo, verbis Dei contradicit: Dei sermonem negat: idcirco Pater, & ipse sermo ab eis negatus, & spretus ipsos reos, & damnatione dignos efficient: & iudicabunt tanquam contemptores sermonis Dei, & verborum Patris incredulos. Attende hæc verba Christum proferre, tanquam hominem, & propterea dicit, se nihil locutum esse, nisi quod Pater ei mandauit. A se ipso loquitur, qui propria auctoritate loquitur, & non alterius: at Christus quæ loquebatur: auctoritate Patris, & diuina loquebatur. Non dicit autem, qui misit me Deus, & mandatum dedit mihi Deus, sed Pater, vt se filium Dei significet, non solum hominem, quales Prophetę erãt, qui à se ipsis non loquebantur, sed quę Deus, non quæ Pater mandabat eis. commemorat etiam hisce verbis, vt rectè Cyril. lib. 9. cap. 1. annotauit, quæ Deuter. 18. narrantur, vbi dixit Deus, Loquetur

C quęcunq; mandauero ei, & ponam verba mea in ore eius; hoc nunc dicit Christus: Ecce ego à me non loquor, sed quę mihi Pater mandauit sicut promissum F est: sermo igitur hic iudicabit incredulos, & inobedientes: superius cap. 10. latè discussimus qua ratione Christus vt homo acceperit præceptum Patris.

Quomodo argumento vsus sit Paulus.

Aduerte hoc argumento sumpto ex qualitate sermonis vsum esse Paulum contra Iudæos, vt quam seuera Dei pœna sint puniendi exponeret, epist. ad Heb. cap. 10. dicens: Irritam quis faciens legem Moysi sine vlla miseratione duobus vel tribus testibus moritur, quanto magis putatis deteriora mereri supplicia, qui filium Dei conculcauerit. Attende etiam sermonem, qui dicitur eos damnaturus in nouissimo die, non esse intelligendum solum, sed confirmatum miris operibus, testantibus esse sermonẽ non meri hominis, sed filij Dei. Dices, quare dictum est, [Quid dicam, & quid loquar?] respõdeo, plus esse dicere, quã loqui, vt igitur Christus pondus sui sermonis exprimeret, dixit Patris esse totum, quod docebat vsque ad minimam sententiam, seu verbum, quod hic loqui appellat. Euthymius existimat, vtrunque idem significare.

A ANNOTATIO 27.

Expositio Chrysostomi non probatur.

CHrysost.hom.68.particulā,[Quia,] non causaliter exponit, sed loco particulæ [Quòd,] vt sit declarans, non autem reddens causam. Eritque sensus: sermo, quem locutus sum, iudicabit eum, sermo nempe his verbis contentus (à me ipso non sum locutus, sed qui misit me, dedit mihi mandatum) sed difficile accommodatur verbis hæc expositio. Christus enim de ijs etiam omnibus loquebatur, quæ prius docuerat, & de tota sua prædicatione, ideo verbo præterito vsus est, [Non,] inquit, [à me ipso sum locutus,] & sic Athanasius loco citato in superiori commentario exponit: particula ergo [Quia] causalis est, nempe B sermo faciet illos dignos damnatione, quia erat filij Dei, & non hominis meri, & etiam erat ex præcepto Patris.

ANNOTATIO 28.

Varia expositio doctorum.

ATtendendum est illud, [A me ipso non sum locutus,] Ambrosium lib. 5. de fide cap. 5. exponere ratione diuinitatis dictum, quia filius est à Patre non à se. consentit Aug. tract. 54. ideo, inquit, à me non sum locutus, quia à me ipso nō sum, & vera doctrina est. at quia sequitur, sed qui misit me, dedit mihi mandatum, quid loquar, & hoc hominis est: idcirco verbum hoc, [A me ipso non sum locutus.] exponendum est, vt loquatur, qua ratione homo est, dicitque, ego [Non sum à meipso locutus,] quasi humana sola voluntate prædicauerim, quæ hactenus dixi, sed à Patre est mihi totus meus sermo demandatus, & præceptus. At ne quis eum non esse locutum à seipso, tanquam Prophetam aliquem existimaret, idcirco dicit, [Pater dedit mihi,] quod nemo Prophetarum, aut cæterorum hominum dicere potuit, nimirum ego loquor quæ Pater mihi præcepit, quantumcunque ex Deo esset. His ergo verbis se filium Dei significat, sed non propterea quia dicit, [A me ipso non sum locutus,] sed propter verbum adiunctum, [Pater dedit mihi.] Insinuat etiam se Deum esse, quia vnum ex his, quæ locutus erat, fuit se esse Dei filium. Chrysostomus hom. 68. [A me ipso non sum locutus.] exponit in hunc sensum, id est, non contraria prædicaui Deo, sed consentientia, & mandatum de diuinitate exponit, interpretando consensum voluntatis. at quia cap. 10. hæc diffusè tractaui, & ostendi Christum vt hominem habuisse Patris præceptum, idcirco nunc prætermitto.

C Et scio, quia mandatum eius vita æterna est. F

COMMENTARIVS.

COncludit causam damnationis, & iudicij. Sermo meus iudicabit eum, quia mandatum est, & præceptum Patris, & ego [Scio, quia mandatum eius vita æterna est.] id est, in his seruandis quæ mandat, & quæ ego de mandato eius denuncio, posita est vita æterna, vt qui crediderit, & seruauerit ea, vitam habeat æternam, qui verò non, priuetur æterna vita, & mortem incurrat sempiternam. Mandatum vita æterna dicitur: id est, quæ Christo mandauit prædicari, causa sunt vitæ æternæ: quia credentibus & custodientibus illa, vita datur æterna, & non dicit: Mandatum eius vita æterna, sed, [ego scio mandatum eius vitam æternam esse,] vt sententiæ grauitatem augeat, eosque terreat testimonio hoc suo, [Ego scio:] simul etiam vt se à Patre distinctam personam, significet: ipsi tamen æqualem, vt qui humilia dixerat, dum mandati meminit, sublimia loquatur, Ego scio, simul etiam illos impugnat, qui deceptorem eum appellabant.

Quæ

Quæ ergo ego loquor, sicut dixit mihi Pater, sic loquor.

Ex prædicta sententia infert, hęc etiam quæ modo loquitur esse verba Patris: Si enim generaliter à seipso non est loquutus, sed quid dicat, & quid loquatur, de Patris habet mandato: hæc etiam quæ nunc vltimo dicit, nempe se lucem esse, & sermonem suum illos in nouissimo die iudicaturum, & cætera quæ affirmauit, sunt etiam de eodem Patris mandato. hic est huius vltimæ sententiæ sensus.

FINIS PRIMI TOMI COMMENTAriorum in Euangelium Iohannis.